

ENQUÊTECOMMISSIE

REGERINGSBELEID 1940–1945

VERSLAG HOUDENDE DE UITKOMSTEN
VAN HET ONDERZOEK

DEEL 1^{A EN B}

ALGEMENE INLEIDING I MILITAIR BELEID 1939–1940

(PUNT A VAN HET ENQUÊTEBESLUIT)

VERSLAG EN BIJLAGEN

DERDE DRUK

INHOUD

DEEL IA

Algemene Inleiding	VII
------------------------------	-----

MILITAIR BELEID 1939—1940

Inleiding	3
I. De staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber van land- en zeemacht	7
II. De toepassing van de Oorlogswet 1899 gedurende de mobilisatie 1939/1940	19
III. Het afkondigen van de mobilisatie en de benoeming van de opperbevelhebber	33
IV. De opdracht van 9 September 1939 van de Regering aan de opperbevelhebber, voor zover betrekking hebbend op het voorgenomen kriegsbeleid ten noorden van de grote rivieren	36
V. De opdracht van 7 Januari 1940 van de Regering aan de opperbevelhebber, voor zover betrekking hebbend op het voorgenomen kriegsbeleid ten noorden van de grote rivieren	44
VI. Het voorgenomen kriegsbeleid ten aanzien van de Peel-Raamstelling	51
VII. Het tot stand komen en de werkzaamheden van de „algemene vereniging voor gemobiliseerden” (mobilisatieclubs)	66
VIII. Verschillende conflicten, die de verhouding tussen de Regering en de opperbevelhebber <i>Reynders</i> min of meer hebben beïnvloed	74
§ 1. De richtlijnen van de opperbevelhebber voor de pers	74
§ 2. Het aanleggen van versterkingen en het beschikbaar stellen van gelden daarvoor	78
§ 3. De paraatheid van de luchtmacht tegen schendingen van ons luchtgebied	85
§ 4. Het verstrekken van inlichtingen aan de Regering	87
§ 5. De positie van de militair attaché te Berlijn onder generaal <i>Reynders</i>	90
IX. De redenen, welke geleid hebben tot het ontslag van generaal <i>Reynders</i> als opperbevelhebber	95
X. De benoeming van de gepensioneerde luitenant-generaal <i>Winkelman</i> tot opperbevelhebber	99
XI. Het voorgenomen kriegsbeleid tijdens het opperbevelhebberschap van generaal <i>Winkelman</i>	103
XII. De houding van het algemeen hoofdkwartier in verband met de Duitse overval	109
XIII. Enige kriegsverrichtingen gedurende de Meidagen van 1940	117
§ 1. Inleiding	117
§ 2. De verdediging van de vliegvelden tegen aanvallen uit de lucht	118
§ 3. De verdediging van de Grebbestelling	125
§ 4. De verdediging van Rotterdam	134
§ 5. De strijd bij de Moerdijkbruggen	139
§ 6. De verdediging van de Afsluitdijk	143
§ 7. Schendingen van het oorlogsrecht door de Duitsers	144
§ 8. De houding van de officieren en de troepen	147

DEEL IB

Lijst van bijlagen behorende bij het verslag over punt A van het Enquêtebesluit (Militair Beleid 1939—1940)	3
Bijlagen	5

ALGEMENE INLEIDING

DIT eerste deel van het verslag omtrent de resultaten van het door haar ingestelde onderzoek wil de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945 doen voorafgaan door een knopte algemene inleiding, waaruit kan blijken, hoe zij haar werk opvat. Zij wil er daarbij reeds dadelijk de aandacht op vestigen, dat haar onderzoek nog in volle gang is en dat het onderstaande dus slechts betrekking heeft op dat gedeelte van haar werkzaamheden, dat reeds werd verricht. Zij heeft het met het oog op de tijd, die voor een voltooiing van het gehele onderzoek nodig zal zijn, wenselijk geacht, telkens naarmate een afgerond gedeelte daarvan is beëindigd, daaromtrent te rapporteren. Dit eerste deel heeft betrekking op het militaire beleid gedurende de Meidagen van 1940 en, voor zover daarmee in onmiddellijk verband staande, vóórdien (punt a van het Enquêtebesluit). Verdere delen zullen volgen.

Besluit tot het houden van een enquête; benoeming der commissie. Nadat gedurende meer dan 60 jaar de Staten-Generaal geen gebruik hadden gemaakt van het hun door de Grondwet toegekende recht van enquête, besloot de Tweede Kamer in haar vergadering van 6 November 1947 tot aanneming van een voorstel van de heer *van der Goes van Naters* tot het houden van een parlementaire enquête naar de gebeurtenissen, verband houdende met de Duitse inval in Nederland, en naar het beleid der opeenvolgende Kabinetten te Londen.

Aan dit besluit (in dit Verslag korthedshalve aangeduid als het Enquêtebesluit) was natuurlijk een voorbereiding voorafgegaan. Bij brief van 16 Juni 1947 zond de heer *van der Goes van Naters* n.l. zijn voorstel (Zitting 1946—1947, 490) bij de Kamer in. Het werd met spoed in de afdelingen onderzocht, doch in verband met andere werkzaamheden, speciaal het onderzoek van de begroting, kon de openbare behandeling eerst op 5 November 1947 aanvangen. De voorsteller had inmiddels enkele wijzigingen in zijn voorstel aangebracht. Bij de behandeling werd het voorstel voorts op initiatief van andere leden op verschillende punten geamendeerd. Het aldus gewijzigde voorstel (Zitting 1947—1948, 490, 12) werd vervolgens in de vergadering van 6 November 1947 zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Het luidde aldus:

„De ondergetekende stelt voor, een enquête in te stellen naar het Regeringsbeleid der Kabinetten-de Geer, -Gerbrandy en -Schermerhorn-Drees sedert de Duitse inval in Nederland van 10 Mei 1940 en de oorlog met Japan tot aan de opening van de zitting der voorlopige Staten-Generaal op 20 November 1945, alsmede naar het daaraan voorafgaande beleid, voor zover dit onmiddellijk verband houdt met de gebeurtenissen in de vorenbedoelde tijdvakken, in het bijzonder naar:

- a. het militaire beleid gedurende de Meidagen van 1940 en, voor zover daarmee in onmiddellijk verband staande, vóórdien;

- b. de wijze, waarop in de Ministerraad het besluit tot het overbrengen van de zetel der Regering naar het buitenland is tot stand gekomen en de daaraan gegeven uitvoering;
- c. de opvattingen, waardoor deze Kabinetten en hun leden zich hebben laten leiden ten aanzien van de voortzetting van de oorlog en de Nederlandse deelneming daaraan;
- d. het aftreden van jhr. mr. D. J. de Geer als Minister van Algemene Zaken en van Financiën en als Voorzitter van de Raad van Ministers;
- e. de aan jhr. de Geer verstrekte opdracht voor een reis naar Nederlandsch-Indië en het falen daarin, alsmede de wijze, waarop hij naar Nederland heeft kunnen terugkeren;
- f. de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten (vragen van de heer le Poole, *Aanhangsel Handelingen 1946'* blz. 15);
- g. het geven van leiding en voorlichting aan ambtenaren en burgers in de bezette gebieden;
- h. het contact met en de politiek ten aanzien van de verzetsbeweging in Nederland;
- i. het beleid ten aanzien van de organisatie der Nederlandse en binnenlandse strijdkrachten;
- j. de voorbereiding van de organisatie van het bestuur na de bevrijding, onder andere het militair gezag en de uitvoering daarvan;
- k. het financiële beleid, daaronder begrepen het aankoopbeleid;
- l. de vertegenwoordiging van Nederland in het buitenland en de behartiging der Nederlandse belangen aldaar;
- m. de mate waarin en de wijze waarop de hulpverlening aan Nederlandse krijgsgevangenen en civiele gedetineerden heeft plaats gevonden;
- n. het beleid betreffende de overzeese gebiedsdelen, daaronder begrepen het beleid der Nederlandsch-Indische Regering;
- o. de moeilijkheden, welke zich in deze Kabinetten hebben voorgedaan, voor zover van invloed op de Regeringspolitiek, in het bijzonder de aan leden van die Kabinetten verleende ontslagen.

Als getuigen of deskundigen zullen onder meer kunnen worden gehoord:

1. de leden van opgemelde Kabinetten;	10. jhr. mr. L. H. N. Bosch Ridder van Rosenthal;
2. de secretarissen-generaalen andere hoge ambtenaren;	11. prof. mr. R. P. Cleveringa;
3. de leden van de Buitengewone Raad van Advies;	12. W. Drees;
4. generaal I. H. Reynders;	13. mr. J. Cramer;
5. generaal H. G. Winkelman;	14. mr. W. G. A. van Sonsbeeck;
6. generaal-majoor G. J. Sas, destijds militair attaché te Berlijn;	15. dr. J. G. Stokman;
7. dr. M. van Blankenstein;	16. L. Neher;
8. de president van het Bijzondere Gerechtshof te Amsterdam;	17. mr. J. le Poole;
9. de procureur-fiscaal bij het Bijzondere Gerechtshof te Amsterdam;	18. ir. W. den Boer;
	19. de voorzitter en leden van de Algemene Rekenkamer, alsmede de voorzitter van de Buitengewone Algemene Rekenkamer te Londen."

Het zou te ver voeren hier een overzicht te geven van de motivering van het voorstel en van de daaromtrent gewisselde stukken en gevoerde beraadslagingen. Men kan echter wel als de opvatting, niet alleen van de voorsteller, doch — blijkens de aanneming, zonder dat zich één lid daartegen verklaarde — ook van de Kamer in haar geheel, constateren, dat zulk een onderzoek wenselijk was, omdat de Kabinetten, welke gedurende de Duitse (en voor zover Nederlandsch-Indië betreft, gedurende de Japanse) bezetting het bewind hebben gevoerd, in al die jaren nimmer in de gelegenheid zijn geweest van hun beleid rekenschap te geven en verantwoording af te leggen tegenover de Volksvertegenwoordiging. Bij de behandeling in de Kamer is dit verscheidene malen duidelijk uitgesproken. Men zie behalve de reeds genoemde stukken, welke onder no. 490 gedrukt zijn, de Handelingen van de Tweede Kamer 1947—1948, bladz. 195—215, en 218—220.

Ter uitvoering van het besluit der Kamer stelde vervolgens in de vergadering van 12 November 1947 de Voorzitter der Kamer, voor zoveel nodig in afwijking van het Reglement van Orde, het volgende voor:

1. de te benoemen Commissie van Onderzoek te doen bestaan uit negen leden, elk met een plaatsvervanger, met bepaling, dat bij ontstentenis of verhindering van een aldus aangewezen plaatsvervanger een der andere plaatsvervangers, daartoe door de voorzitter der commissie aan te wijzen, kan optreden;
2. de commissie te machtigen voor het horen van getuigen en deskundigen omtrent door haar vast te stellen onderdelen van het onderwerp van haar onderzoek zoveel subcommissies in haar midden te vormen als zij nodig zal oordelen;
3. te bepalen, dat deze subcommissies zullen bestaan uit ten minste drie en ten hoogste vijf leden en dat de artikelen 159 en 160, eerste lid, van het Reglement van Orde op haar toepasselijk zullen zijn;
4. te bepalen, dat ten minste een getal van drie leden of plaatsvervangers voor het afnemen van de verhoren wordt vereist;
5. te bepalen, dat bij ontstentenis van de voorzitter der commissie of van een subcommissie het in anciënniteit oudst aanwezige lid als waarnemend voorzitter zal optreden;
6. de termijn, binnen welke het onderzoek moet zijn afgelopen, te stellen op een jaar na de dag, waarop de leden der commissie zullen zijn benoemd.

Eindelijk stelde de Voorzitter voor, aan de Regering te verzoeken ten behoeve van het in te stellen onderzoek een bedrag van f 50 000 op de begroting te brengen.

Deze voorstellen werden zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Daarop kon worden overgegaan tot de benoeming van de leden en plaatsvervangende leden. Aangezien de Voorzitter bleek, dat de Kamer de benoeming niet aan zich wenste te houden, werden door hem benoemd tot:

lid de heer Schilthuis, plaatsvervanger de heer van *Walsum*;

lid de heer Donker, plaatsvervanger de heer *Stufkens*;

lid de heer *Ruijs* de *Beerenbrouck*, plaatsvervanger de heer *Roolvink*;

lid de heer *Algera*, plaatsvervanger de heer Bruins Slot;
lid de heer van Dis, plaatsvervanger de heer *Roosjen*;
lid jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen, plaatsvervanger de heer Schmal;
lid de heer Korthals, plaatsvervanger de heer Hacke;
lid de heer Koersen, plaatsvervanger de heer de Kort;
lid de heer Stokvis, plaatsvervanger de heer Hoogcarspel.

In de vergadering der Kamer van 14 November 1947 deelde de Voorzitter mede, dat de commissie tot haar voorzitter had benoemd de heer Donker.

Van een en ander is mededeling gedaan in de Nederlandse Staatscourant van 17 November 1947, no. 222.

Naam; samenstelling; organisatie. De commissie besloot zich korthedshalve te noemen Enquête-Commissie Regeringsbeleid 1940—1945. Hoewel deze naam niet volkomen juist is, aangezien het door haar te onderzoeken beleid zich mede uitstrekt tot dat, hetwelk aan de Duitse inval van 10 Mei 1940 voorafging, voor zover dit onmiddellijk verband houdt met de gebeurtenissen sedertdien, en het nodig is gebleken met het oog hierop ook bepaalde feiten uit het najaar van 1939 te onderzoeken, geeft hij toch voldoende aan, waarover het onderzoek loopt.

In de samenstelling der commissie, zoals die hierboven is meegedeeld, kwamen in de loop van het onderzoek tot dusverre de volgende wijzigingen:

in de plaats van het lid der commissie de heer *Ruijs* de Beerenbrouck, die heeft opgehouden lid der Kamer te zijn (hij heeft thans zitting in de Eerste Kamer), werd benoemd tot lid de heer Fiévez;

in de plaats van de heren Roolvink, van *Walsum* en Hacke werden tot plaatsvervangers benoemd de heren Dassen, Posthumus en Vonk.

Dadelijk nadat de commissie zich had geconstitueerd, heeft zij in een reeks van vergaderingen getracht een organisatie voor het door haar in te stellen onderzoek op te bouwen. Het was haar van de aanvang af duidelijk, dat het onderzoek te uitgebreid zou worden om het geheel door de commissie in pleno te doen houden. Zij besloot daarom uit haar midden drie subcommissies te vormen, welke getuigen en deskundigen zouden kunnen horen. Deze subcommissies werden als volgt samengesteld:

de eerste uit de heer Donker, jonkvrouwe *Wttewaall* van Stoetwegen en de heer Koersen;

de tweede uit de heren Ruijs de Beerenbrouck, *Algera* en Korthals;

de derde uit de heren Schilthuis, van Dis en Stokvis.

Nadat de heer *Ruijs* de Beerenbrouck had opgehouden lid der commissie te zijn, nam de heer Fiévez zijn plaats in subcommissie II in.

Tot voorzitters der subcommissies werden aangewezen de heren Donker, Ruijs de *Beerenbrouck* (na zijn aftreden de heer *Algera*) en Schilthuis.

De werkverdeling over de drie subcommissies werd aanvankelijk aldus gemaakt, dat subcommissie I in hoofdzaak onderwerpen van algemeen-politieke aard zou behandelen, dat

subcommissie II zou beginnen met onderzoekingen op militair gebied en dat subcommissie III zich voornamelijk zou bezighouden met het financiële en economische beleid en met de hulpverlening aan gevangenen enz. Later bleken wel enkele veranderingen in de voorlopig vastgestelde indeling wenselijk. Reeds dadelijk heeft de commissie zich trouwens voorbehouden de gemaakte indeling te wijzigen en voorts om nader te besluiten, dat hetzij bepaalde getuigen, hetzij alle getuigen over bepaalde onderwerpen door de plenaire commissie zouden worden gehoord. Uit de stenografische verslagen der verhoren zal telkens blijken, door welke subcommissie elke getuige of deskundige is gehoord, respectievelijk dat het verhoor door de plenaire commissie heeft plaats gehad, terwijl dan tevens zal worden medegedeeld, hoe de commissie of subcommissie toen was samengesteld.

Overigens houde men in het oog, dat het instituut der subcommissies slechts is bedoeld als een hulpmiddel om het onderzoek sneller te doen lopen. De algemene lijn van het onderzoek is steeds door de commissie in haar geheel bepaald. Daartoe heeft zij talrijke vergaderingen gehouden, waarin de gehele gang van het onderzoek werd besproken. De subcommissies hebben uitsluitend ten doel het afnemen van de verhoren. De verslagen der verhoren zijn telkens zodra zij gedrukt waren (aanvankelijk alleen als vertrouwelijke stukken, uitsluitend bestemd voor de commissie), aan alle leden der commissie uitgedeeld, opdat allen van de werkzaamheden op de hoogte konden blijven. Dat overigens, naarmate het onderzoek verder voortging, de subcommissies in feite meer en meer zelfstandig werden bij het bepalen, welke getuigen zouden worden opgeroepen en welke vragen hun gesteld zouden worden, spreekt wel vanzelf. Dit was onvermijdelijk, alleen reeds omdat het niet mogelijk was de verhoren te doen drukken, telkens vóórdat nieuwe getuigen moesten worden gehoord. De resultaten van het onderzoek zijn echter na afloop van de verhoren over elk punt van het onderzoek uitgebreid in vergaderingen der gehele commissie besproken en de gehele commissie heeft de uit te brengen verslagen, zo nodig, zin voor zin vastgesteld. Dientengevolge komen de conclusies voor rekening van de gehele commissie. Op deze wijze kon de odrspronkelijke opzet, waarbij de subcommissies slechts als hulpmiddel werden gezien, in wezen toch worden gehandhaafd.

De subcommissies bestaan telkens uit drie leden of plaatsvervangers, de plenaire commissie uit zoveel leden of plaatsvervangers als telkens beschikbaar zijn, met een minimum van drie. Zoveel mogelijk wordt ieder lid door zijn eigen plaatsvervanger vervangen; zo nodig wijst de voorzitter der commissie een ander lid of een andere plaatsvervanger aan. Daarbij wordt zoveel doenlijk gestreefd naar een samenstelling uit leden van verschillende politieke richting, opdat een zo groot mogelijke objectiviteit verzekerd zij.

Het was de commissie al spoedig duidelijk, dat zij voor de uitvoering van haar taak een bureau nodig had. Alvorens tot het horen van getuigen te kunnen overgaan, moest immers een grote hoeveelheid voorbereidend werk worden verzet. Er was betreffende de gebeurtenissen, waarover haar onderzoek loopt, reeds een enorme massa materiaal beschikbaar: boeken, artikelen in couranten en tijdschriften en vooral archiefstukken. Al dit materiaal moest worden bijeengebracht, gerangschikt, onderzocht en onderling vergeleken, vóórdat een vruchtbaar verhoor kon plaats vinden. In vele gevallen eiste het opzoeken van dit materiaal een uitgebreid vóóronderzoek, waarbij aan tal van personen inlichtingen moesten worden gevraagd en tal

van documenten moesten worden bestudeerd. Na elk verhoor moesten bovendien de verkregen gegevens weer worden verwerkt, gerangschikt en met het reeds aanwezige materiaal vergeleken. Het zal duidelijk zijn, dat de leden der commissie onmogelijk in de gelegenheid waren, deze voorbereidende en verwerkende arbeid zelf te verrichten. Ook de griffier en de commiezen-griffier der Kamer misten, in verband met hun andere werkzaamheden, de hiervoor nodige tijd. De commissie had dus personeel nodig. Nadat de Kamer haar tot het in dienst nemen van personeel op arbeidscontract had gemachtigd, benoemde de commissie allereerst een drietal wetenschappelijke medewerkers, nl. de heren mr. (thans dr.) G. Duisterwinkel; mr. *W. J. Gerretsen* en dr. *W. J. Schuijt*. Aan elke subcommissie werd een dezer vaste medewerkers toegevoegd en wel de heer *Schuijt* aan subcommissie I, de heer Duisterwinkelaan subcommissie II en de heer Gerretsen aan subcommissie III. Daar ingevolge het Reglement van Orde der Kamer de verhoren door de griffier der Kamer (of een der hem vervangende commiezen-griffier) moeten worden bijgewoond en het noodzakelijk was mogelijk te maken, dat ook de genoemde wetenschappelijke medewerkers de griffier hierbij konden vervangen, verleende de Kamer op voorstel der commissie aan de zoëven genoemde drie heren de titel van waarnemend commies-griffier der Kamer en bepaalde zij, dat zij de griffier vervangen, uitsluitend bij diens werkzaamheden ten behoeve der commissie, waar dit nodig is.

Tot bijstand der commissie werden langzamerhand nog verscheidene andere wetenschappelijke medewerkers, hetzij met een volledige dagtaak, hetzij voor enkele dagen per week in dienst genomen. Thans zijn als zodanig werkzaam de dames mr. *D. D. Vollgraff*, dr. *J. Boon* en mr. *G. Hoogenboom* en de heren dr. *R. F. Wery* en mr. *H. F. Oosterhuis*, terwijl mr. *G. M. A. M. Huigens* naar Indonesië vertrok na de commissie gedurende enige maanden te hebben bijgestaan. Deze tweede groep van medewerkers is speciaal belast met archiefonderzoek.

Voor de administratie van het werk der commissie werd aangewezen de heer *P. Goossen*, commies (inmiddels met ingang van 1 Februari 1949 bevorderd tot hoofdcommies) ter griffie der Kamer. Naarmate de behoefte aan personeel toenam, werd onder zijn leiding een aantal stenotypistes en typistes op arbeidsovereenkomst te werk gesteld, terwijl tevens enkele leden van het vaste bedienend personeel der Kamer aan hem werden toegevoegd.

De algemene leiding van het bureau berust bij de griffier der Kamer, die ook alle vergaderingen der commissie (wel te onderscheiden van de zittingen voor het verhoor van getuigen) bijwoont.

Termijn. Hoewel de commissie getracht heeft het onderzoek in zo snel mogelijk tempo te doen plaats vinden, bleek het zo omvangrijk te zijn, dat het werk onmogelijk binnen de aanvankelijk vastgestelde termijn van één jaar kon worden voltooid. Toen dit duidelijk werd, verlengde de Kamer in haar vergadering van 20 October 1948 op voorstel der commissie deze termijn met één jaar. Hij eindigt thans dus op 12 November 1949.

Verzameling van gegevens. Zoals zoëven reeds werd gezegd, is er betreffende de onderwerpen, waarover het onderzoek der commissie loopt, een enorme hoeveelheid materiaal beschikbaar. Het probleem was echter, hoe dit te verzamelen. De commissie is begonnen met het richten van een oproep per radio tot het Nederlandse volk, waarbij inzending van

stukken verzocht werd. Deze oproep is in een latere radiorede (beide werden uitgesproken door de voorzitter) herhaald. Hierop is slechts in geringe mate gereageerd. Inmiddels verkreeg de commissie echter tal van stukken langs andere wegen. In de eerste plaats ondervond zij een belangrijke steun van verschillende instellingen en diensten, die zich op aanverwant gebied bewegen. In het bijzonder het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, de Krijgs-geschiedkundige Sectie van de Generale Staf en het Archief van de Koninklijke Landmacht bleken over zeer veel materiaal te beschikken, dat voor de commissie van nut is. Met deze instellingen werd nauw samengewerkt en van haar werd zeer veel hulp ondervonden. Ook de verschillende Departementen bezitten in hun archieven natuurlijk een grote hoeveelheid waardevolle gegevens. Deze waren echter niet altijd even gemakkelijk toegankelijk. Verschillende archieven uit de Londense tijd waren aanvankelijk nog niet naar Nederland overgebracht en bleken later, toen zij hier te lande waren gearriveerd, nog weinig of niet geïnventariseerd te zijn. Hierin is intussen reeds veel verbetering gekomen. Ook van de zijde der Departementen ondervond de commissie alle medewerking. Gaarne geeft zij op deze plaats uiting aan haar dank voor de hulp, welke haar medewerkers bij hun spuurwerk van alle zijden verleend is.

Een belangrijke bron van gegevens zijn ook de stukken, die door tal van getuigen vóór bij of na hun verhoor aan de commissie zijn overgelegd. In het bijzonder verschillende oud-Ministers hebben hun particuliere archieven voor de commissie opengesteld.

Het spreekt vanzelf, dat het voor het onderzoek van het grootste belang is, indien de commissie, in plaats van te moeten afgaan op het geheugen van getuigen, haar oordeel kan baseren op stukken uit de tijd, waarin het te onderzoeken beleid gevoerd werd, en dikwijls afkomstig van de verantwoordelijke bewindslieden zelf.

In niet weinige gevallen kan de commissie ook gebruik maken van onderzoekingswerk, dat hetzij door de justitie, hetzij door speciale commissies van onderzoek verricht is. Zo staat te harer beschikking het volledige dossier van de strafzaak, welke door het Bijzonder Gerechtshof te Amsterdam en bij de Bijzondere Raad van Cassatie is behandeld tegen jhr. mr. D. J. de Geer. Voorts kan zij o.m. voortbouwen op de arbeid der commissie-Vorriink (de z.g. pakkettencommissie) en der commissie-Cleveringa, waaraan een onderzoek naar het gedrag van bepaalde vertegenwoordigers van Nederland in het buitenland is opgedragen.

De commissie heeft zich op het standpunt gesteld, dat zij in het algemeen onderzoekingen, welke door anderen goed zijn verricht, niet opnieuw doet. Wel kan er voor haar aanleiding bestaan aanvullend werk te verrichten, o.m. in verband met de omstandigheid, dat anderen bepaalde getuigen niet hebben kunnen horen of niet onder ede hebben kunnen horen of dat van zulke verhoren geen volledige processen-verbaal zijn opgemaakt. Ook het te harer kennis komen van nieuwe stukken kan tot een aanvullend onderzoek aanleiding geven.

Ten aanzien van rechterlijke uitspraken is nog van belang te memoreren, dat het niet op de weg der commissie ligt, nader te gaan onderzoeken, of bij gewijsde vastgestelde feiten zich inderdaad zo hebben toegedragen als de rechter heeft uitgemaakt. Zonder zulk een gewijsde aan te tasten, zal zij niettemin over het beleid, waarop die rechterlijke uitspraak betrekking heeft, zo nodig een eigen oordeel kunnen vellen. Haar taak is immers een andere dan die van de rechter. Terwijl de rechter uitsluitend moet beoordelen, of een bepaald strafbaar feit is begaan, is het de taak der commissie de politieke verantwoordelijkheid vast te stellen, wat

iets geheel anders is. Een goed beleid zal in het algemeen nooit onder de werking van de strafwet vallen; een slecht beleid echter kan soms een strafbaar feit opleveren, doch in de meeste gevallen zal daarvan geen sprake zijn.

Wat het onderzoek naar de gedragingen van bepaalde ambtenaren in oorlogstijd betreft, merkt de commissie nog op, dat ook daarbij haar uitgangspunt een ander is dan dat van bijv. de commissie-Cleveringa. Ook hier is het voor de Enquêtecommissie weer de vraag, of de Regering een goed beleid heeft gevolgd, niet of een bepaalde ambtenaar zich meer of minder actief of vaderlandslievend heeft gedragen. De gedragingen van individuele personen — anderen dan Ministers — zijn voor haar dus slechts van belang, voor zover daaruit hetzij het bestaan, hetzij de afwezigheid van een algemene politieke lijn blijkt, waarvoor de Regering als zodanig aansprakelijk gesteld kan worden.

Verhoren van getuigen en deskundigen. Tot de belangrijkste bevoegdheden ener Enquêtecommissie behoort die tot het oproepen van getuigen en deskundigen, die verplicht zijn aan zulk een oproep gehoor te geven en onder ede gehoord kunnen worden. Van deze bevoegdheid heeft de commissie in ruime mate gebruik gemaakt. Geenszins heeft zij zich beperkt tot de — trouwens niet limitatieve — opsomming van getuigen in het besluit der Kamer van 6 November 1948. Zij heeft er naar gestreefd, alle personen, die in het gevoerde beleid een belangrijke rol hebben gespeeld, voor zich te doen verschijnen. Natuurlijk is zij daarin niet altijd ten volle geslaagd. In de eerste plaats zijn helaas sommige der voornaamste figuren overleden. Daarnaast wordt een grote moeilijkheid opgeleverd door de omstandigheid, dat zovelen tijdelijk in het buitenland of in Indonesië verblijven. Het is theoretisch mogelijk, zulke getuigen te doen overkomen, doch liet behoeft wel geen betoog, dat daaraan in de meeste gevallen met het oog op het tijdverlies en de kosten niet te denken valt. Enkele getuigen uit Engeland, België of Frankrijk zijn inderdaad naar Nederland geroepen en hebben hier hun verklaring afgelegd. Ten aanzien van hen, die zich in Indonesië, Amerika, Australië of andere ver verwijderde streken bevinden, moest de commissie echter wel een andere methode volgen. In vele gevallen was het bekend, dat bepaalde personen te eniger tijd wel weer eens in Nederland zouden komen, hetzij voor zaken, hetzij met verlof. In zulke gevallen besloot de commissie met hun verhoor te wachten, totdat zij hier te lande zouden zijn aangekomen, of wel — omgekeerd — hen dadelijk te horen, vóórdat zij weer zouden vertrekken, ook al was het onderzoek nog niet zo ver gevorderd, dat hun verhoor het volle nut zou kunnen afwerpen. Op dezelfde wijze moest worden gehandeld met verscheidene getuigen, die aanvankelijk in Nederland woonden, doch op het punt stonden voor geruime tijd ons land te verlaten.

Deze en andere omstandigheden hebben ten gevolge, dat de volgorde, waarin de verhoren plaats hebben, soms tamelijk willekeurig schijnt. Dit is onvermijdelijk. Door bepaalde getuigen meer dan eens te horen, kan aan de hieraan verbonden bezwaren echter tot op zekere hoogte tegemoet gekomen worden.

De Enquêwet laat zich niet met zoveel woorden uit over de vraag, of de verhoren ener Enquêtecommissie openbaar zijn. De commissie meent evenwel, dat uit het verband van haar bepalingen moet worden afgeleid, dat dit niet het geval is. Zij zou dit ook niet wenselijk

achten, omdat weliswaar het Nederlandse volk moet kunnen kennis nemen van de resultaten van haar arbeid, doch het aan het onderzoek niet ten goede zou komen, indien het publiek en de pers konden gaan „meeproceduren”.

Bij de verhoren zijn dus uitsluitend de leden der commissie en haar personeel tegenwoordig geweest. Wel worden de lijsten van opgeroepen getuigen telkenmale aangeplakt op een publicatiebord in het gebouw der Kamer en aan de pers medegedeeld.

Alle verhoren worden woordelijk opgenomen, hetzij stenografisch, hetzij met behulp van een dictaphone-installatie. In het eerste geval wordt gebruik gemaakt van de ambtenaren van de Stenografische Inrichting der Staten-Generaal, in het laatste geval worden de rollen uitgewerkt door het vrouwelijke personeel der commissie. De stenogrammen — waaronder hier begrepen worden de uitgewerkte optekening van de per dictaphone opgenomen verhoren — worden eerst nagezien door de voorzitter der commissie of subcommissie en daarna door de getuige zelf, die elke bladzijde parafeert.

Indien een getuige onwillig is om te verschijnen, kan hij gedagvaard worden. Hiervan behoefde tot dusverre nauwelijks gebruik gemaakt te worden. Bijna alle per brief opgeroepen getuigen verschenen vrijwillig.

Enkele malen zijn gedetineerde getuigen gehoord, die dan door de parketwacht naar het Kamergebouw werden gebracht.

Bij het verhoor van Duitse getuigen was een tolk aanwezig, die echter — aangezien de getuigen doorgaans voldoende Nederlands kenden — slechts zelden behoefde op te treden. Wanneer de getuige in het Duits antwoordde, zullen zijn verklaringen ook in het Duits worden afgedrukt; daarnaast zal echter een Nederlandse vertaling worden opgenomen.

Alle verhoren werden tot dusverre in het Kamergebouw afgenomen. De gewijzigde Enquêtewet maakt het mogelijk ook elders te verhoren, doch hiervan behoefde nog geen gebruik te worden gemaakt.

Behalve getuigen heeft de commissie ook een aantal deskundigen gehoord. Dit was vooral bij het onderzoek van het militaire beleid het geval, zulks met het oog op het militair-technische karakter van allerlei onderzochte vraagstukken. Ook met betrekking tot onderwerpen van staatsrechtelijke aard zijn verscheidene deskundigen gehoord. Niet zelden werden personen, die over allerlei feiten uit eigen wetenschap verklaringen konden afleggen, niet alleen als getuige, doch in verband met hun speciale wetenschappelijke kennis en ervaring tevens als deskundige gehoord.

Alle getuigen en deskundigen zijn onder ede (resp. belofte) gehoord.

Wijziging der Enquêtewet. Daar het onderzoek geheel door de Enquêtewet wordt beheerst, moet de commissie in deze inleiding nog een ogenblik stilstaan bij de wijziging van deze wet. Het bleek haar reeds bij de aanvang van haar onderzoek, dat aan een wijziging van de uit 1850 daterende en nooit veranderde wettelijke regeling niet te ontkomen was. Onder andere kwam daarin de volmaakt verouderde bepaling voor dat de dagvaardingstermijn werd vermeerderd met één dag voor elke 33 mijlen afstands, terwijl tevens was bepaald, dat in geval van Kamerontbinding de werkzaamheden gestaakt moesten worden. Een van de ernstigste moeilijkheden zag de commissie voorts in de bepaling, dat de gevoelens, door de leden van

collegiën bij de behandeling van zaken ter vergadering geuit, en de deswege plaats gehad hebbende beraadslagingen nimmer een onderwerp van verhoor of ondervraging mochten uitmaken. Dit betekende, dat bij de verhoren nooit gesproken zou mogen worden over hetgeen in de Ministerraad gezegd was.

Het zou de commissie te ver voeren, hier de geschiedenis van de wijzigingen, welke ten slotte bij de wet van 18 Maart 1948, *Staatsblad* no. I 106, in de Enquêtewet zijn aangebracht, te gaan behandelen. Zij moet volstaan met enkele zeer beknopte mededelingen. De lezer, die van alle bijzonderheden wil kennis nemen, moet zij verwijzen naar de hieronder genoemde gedrukte stukken en *Handelingen* van de beide Kamers.

Aanvankelijk werden de wijzigingen, welke de commissie in de wet nodig achtte, bij de Kamer aanhangig gemaakt in een initiatief-voorstel van de commissie zelf. (Zitting 1947—1948 — 658.) Daarbij deed zich de merkwaardigheid voor, dat in de boezem der commissie zelf omtrent één punt, nl. ten aanzien van de beraadslagingen in de Ministerraad, geen overeenstemming bestond. Het gevoel van de meerderheid, dat ook ondervraging omtrent de beraadslagingen in de Ministerraad en de daarbij tot uiting gebrachte opvattingen der Ministers mogelijk moest worden gemaakt, was in het voorstel opgenomen, met vermelding, dat een minderheid er tegen was, aangezien deze meende, dat de uitlatingen der Ministers, in de Ministerraad gedaan, niet aan de openbaarheid behoorden te worden prijsgegeven.

Dit voorstel werd in de Tweede Kamer, nadat een op dit zelfde punt betrekking hebbend amendement was verworpen, met 49 tegen 13 stemmen aangenomen (*Handelingen* Tweede Kamer 1947—1948, blz. 919—935). In de Eerste Kamer echter werd het op 21 Januari 1948 verworpen met 27 tegen 15 stemmen (*Handelingen* Eerste Kamer 1947—1948, blz. 60—78).

Dientengevolge moest de commissie haar onderzoek aanvangen met toepassing van de onveranderde Enquêtewet. Inmiddels bleek, dat de Regering bereid was harerzijds een voorstel tot wijziging in te dienen, aan welk voornemen — waarmede de commissie natuurlijk gaarne instemming betuigd had — zij op 3 Maart 1948 gevolg gaf. In dit ontwerp van wet (Zitting 1947—1948, 745), dat na een voorspoedige behandeling door de beide Kamers (*Handelingen* Tweede Kamer 1947—1948 bladz. 1526—1527, Eerste Kamer idem, bladz. 314) als wet van 18 Maart 1948 in het *Staatsblad* no. I 106 verscheen, werd ten aanzien van het bestreden punt betreffende het horen van oud-Ministers over de beraadslagingen in de Ministerraad een ook voor de minderheid der commissie en voor de meerderheid in de Eerste Kamer aanvaardbare oplossing opgenomen. Na deze wijziging bepaalt artikel 20 van de Enquêtewet hieromtrent, dat Ministers en gewezen Ministers slechts mogen worden ondervraagd over in de Minister-raad gevallen beslissingen en de gronden, waarop dezelve berusten. Voorts is een bepaling opgenomen, dat van stukken, weergevende de behandeling van zaken ter vergadering van de Raad van Ministers, niet anders wordt verstrekt dan een door de Minister-President ondertekend uittreksel, vermeldende de in die Raad gevallen beslissingen.

Opmerking verdient, dat de nieuwe bepalingen niet toelaten, dat de commissie een oud-Minister *ondervraagt* over de beraadslagingen in de Ministerraad, doch wèl, dat zij kennis neemt van *uit eigen beweging afgelegde* verklaringen hieromtrent. De billijkheid gebiedt trouwens, dat de commissie aan bepaalde getuigen mededeling doet — zonder daarbij vragen te stellen — van wat andere getuigen haar hebben verklaard, hetgeen voor de eerstbedoelden

aanleiding kan zijn om uit zich zelf eveneens verklaringen af te leggen. Ook belet de wet haar niet gebruik te maken van op een of andere wijze te harer kennis gekomen stukken, waaruit van beraadslagingen in de Ministerraad blijkt.

Dit stelsel heeft ten gevolge, dat de commissie tot op zekere hoogte een beeld krijgt van hetgeen in de Ministerraad is besproken, zonder dat zij in de gelegenheid is de al dan niet juistheid van dit beeld afdoende te toetsen aan de verklaringen van anderen. Hoewel aan de nieuwe bepalingen zeker bezwaren verbonden zijn, is zij bij haar onderzoek tot dusverre nog niet op onoverkomelijke moeilijkheden uit dezen hoofde gestuit.

Vermelding verdient verder, dat de gewijzigde Enquêtewet het mogelijk maakt alle Nederlanders, ook indien zij buiten het grondgebied in Europa verblijven, als getuige op te roepen. De oude wet kende een verplichting om te verschijnen alleen voor hen, die zich binnen Nederland bevonden.

Verder werden o.m. de dagvaardingstermijnen herzien, werd bepaald, dat Kamerontbinding geen invloed heeft op het werk ener Enquêtecommissie, en werd mogelijk gemaakt, dat verhoren ook buiten het Kamergebouw worden afgenomen.

Voor de overige wijzigingen moge worden verwezen naar de genoemde wet van 18 Maart 1948.

Aard en omvang van het onderzoek. In het bovenstaande kwam reeds ter sprake, dat de commissie geen onderzoek instelt naar de strafrechtelijke, doch alleen naar de politieke verantwoordelijkheid van de Kabinetten, die in de jaren 1940—1945 het bewind gevoerd hebben, en van hun leden.

Dat het onderzoek alleen gericht is op de politieke verantwoordelijkheid houdt ook nog een andere beperking in. De taak der commissie is vast te stellen, welk beleid gevoerd is, of dit een juist of een onjuist beleid was en wie daarvoor de verantwoordelijkheid draagt. Nu bedenke men hierbij, dat ingevolge artikel 55 der Grondwet de Koning onschendbaar is en de Ministers verantwoordelijk zijn. Dit heeft voor het onderzoek belangrijke gevolgen. Handelingen van het Staatshoofd kan en mag de commissie niet onderzoeken. Het is waar, dat de verhouding tussen het Staatshoofd en de Ministers in de Londense periode in feite anders was dan in normale tijden, omdat de Staten-Generaal geen verantwoording konden eisen en dientengevolge in het overleg tussen het Staatshoofd en de Ministers het zwaartepunt meer naar de zijde van het Staatshoofd verplaatst kon worden. Dit neemt echter niet weg, dat de ministeriële verantwoordelijkheid niet was opgeheven en dat de Ministers alle genomen besluiten met hun verantwoordelijkheid hebben gedekt. Er zal bij de behandeling van verschillende punten nog ruimschoots gelegenheid zijn nader op deze kwestie in te gaan.

Op grond van artikel 55 der Grondwet heeft de commissie bij de verhoren zoveel mogelijk getracht tegen te gaan, dat getuigen de persoon van H. M. *Koningin Wilhelmina* in het geding brachten. Voor zover zij dit niet kon voorkomen, heeft zij de hierop betrekking hebbende uitlatingen waar nodig uit de stenogrammen geschrapt. Naar haar oordeel dwingt de Grondwet hiertoe. Dat dientengevolge haar onderzoek niet mogelijk zal maken het persoonlijke aandeel van H. M. *Koningin Wilhelmina* in het gevoerde beleid vast te stellen en het aldus verkregen beeld dientengevolge historisch niet geheel zuiver zal zijn, acht zij i.v.m. het doel

van haar onderzoek, dat immers uitsluitend gericht is op het vaststellen van de politieke verantwoordelijkheid, geen bezwaar. Het persoonlijke aandeel van Hare Majesteit in het gevoerde beleid zal eerst veel later door historici kunnen worden vastgesteld, indien dan althans de daarvoor nodige gegevens nog verkrijgbaar zijn.

Overigens doet het vraagstuk van het beroep op persoonlijk handelen van H. M. *Koningin Wilhelmina* zich bij dit eerste deel van het rapport der commissie, dat immers betrekking heeft op het militaire beleid in en vóór de Meidagen van 1940, nauwelijks voor. De staatsrechtelijke verhoudingen lagen toen nog vrijwel normaal. Eerst voor de Londense periode begint dit probleem een rol van enige betekenis te spelen, al zal men uit de rapporten der commissie daarvan weinig merken. Niettemin achtte de commissie het nuttig hierop reeds thans de aandacht te vestigen.

Ingevolge de Enquêtewet kan de commissie door tussenkomst van het hoofd van het daarbij betrokken Departement alle in openbare archieven gedeponeerde stukken opvragen. Aan zulk een verzoek moet worden voldaan, tenzij de Minister oordelen mocht, dat dit met het belang van de Staat in strijd zou kunnen zijn. Tot dusverre heeft de commissie uit dezen hoofde nog slechts zelden moeilijkheden ondervonden. Er zijn haar enkele stukken bekend, ten aanzien waarvan de daarbij betrokken Minister afgifte aan de commissie weigert, omdat het belang van de Staat zich naar zijn oordeel daartegen verzet. Voorshands komt het de commissie aannemelijk voor, dat hiervoor goede redenen bestaan. Zij heeft dan ook nog geen aanleiding gevonden om zich deswege tot de Kamer te wenden. Naar haar indruk zijn haar in het algemeen uit dezen hoofde geen stukken onthouden, welke voor een goed begrip van het gevoerde beleid onontbeerlijk zijn.

Wat de notulen van de Ministerraad betreft, het niet mogen raadplegen hiervan — krachtens de gewijzigde Enquêtewet mag de commissie immers slechts van de besluiten, niet van de discussies in die Raad kennis nemen — gevoelt zij als een gemis, dat zij echter tot dusverre niet als onoverkomelijk beschouwt.

Ook getuigen kunnen zich op het Staatsbelang beroepen om het afleggen van verklaringen te weigeren. Tot nu toe heeft nog geen getuige een dergelijk beroep gedaan, althans volgehouden. Mocht het onderzoek op bepaalde punten onvolledig blijken, dan zal dit, zover thans te overzien is, in elk geval niet worden veroorzaakt doordat de Regering of particulieren haar om redenen van Staatsbelang de nodige gegevens onthouden.

Bij de beoordeling van het Regeringsbeleid heeft de commissie zich er natuurlijk reenschap van gegeven, dat zij haar oordeel kan uitspreken na rustige overweging van tal van feiten, welke destijds onbekend waren of althans eerst achteraf in onderling verband bezien kunnen worden. De toenmalige bewindslieden daarentegen moesten hun beslissingen nemen op grond van de hun toen ter beschikking staande inlichtingen en vaak op zeer korte termijn. Het spreekt vanzelf, dat een billijk oordeel moet berusten op een afweging van de feiten, welke op het ogenblik van het handelen of niet-handelen bekend waren of bekend hadden moeten zijn, niet van de feiten, welke wij thans kennen. Niettemin kan het van groot belang zijn ook de achteraf bekend geworden omstandigheden in beschouwing te nemen, mits men daarbij het bovenstaande slechts in het oog houdt.

Het Enquêtebesluit noemt een aantal punten, waarover het onderzoek zal dienen te lopen.

Deze opsomming wordt echter voorafgegaan door een algemene omschrijving en is blijkens de woorden „in het bijzonder” niet limitatief bedoeld. De commissie heeft van het begin af de genoemde opsomming als een handleiding bij haar arbeid beschouwd, waarvan zij mocht afwijken, indien zij dat noodzakelijk achtte. In verscheidene gevallen heeft zij de omschrijving der punten ruim geïnterpreteerd, waardoor allerlei onderdelen van het beleid onder een bepaald punt konden worden gebracht, die anders wellicht afzonderlijk zouden moeten worden onderzocht. Voorts heeft zij enkele punten aan de lijst toegevoegd. Tot dusverre beperkt dit zich nog slechts tot de volgende twee:

p. het militaire beleid na de Meidagen van 1940;

q. het buitenlandse beleid in het algemeen, voor zover dit niet valt onder een der andere punten.

Het is geenszins uitgesloten, dat de commissie in de loop van het onderzoek nog andere punten hieraan zal toevoegen. Elke indeling in afzonderlijke punten brengt echter het nadeel mee, dat men moeilijker een overzicht krijgt van het beleid in zijn geheel en dat sommige onderwerpen, welke niet precies in het kader van een bepaald punt passen, onvoldoende aandacht krijgen. Met het oog op dit laatste heeft de commissie aan alle oud-Ministers uit de te onderzoeken periode verzocht een beknopt overzicht te willen samenstellen van hetgeen zij in hun ambtsperiode hebben verricht. Vooral deze overzichten zouden er toe kunnen leiden, dat de lijst van punten alsnog wordt uitgebreid. Het verdelen van de gehele stof in afzonderlijke punten is, gelet op de omvang daarvan, overigens onvermijdelijk. Het opstellen van één rapport over het Regeringsbeleid in zijn geheel gedurende de volledige periode 1940 (of eigenlijk reeds 1939)—1945 zou in de eerste plaats te veel tijd eisen, zodat eerst veel later dan thans het geval is mededelingen over de resultaten van het onderzoek zouden kunnen worden gedaan, en zulk een rapport zou bovendien door zijn omvang onleesbaar worden.

Het onderzoek heeft, zoals uit het bovenstaande blijkt, een zeer grote omvang aangenomen. De commissie heeft vele honderden getuigen gehoord en een ontzagwekkende hoeveelheid schriftelijk materiaal bijeengebracht. Toch heeft zij getracht zich te beperken tot datgene, wat haar van voldoende algemeen belang voorkwam. Ongetwijfeld kan men over de vraag, wat van genoegzaam belang is, zeer verschillend denken. Sommigen zullen menen, dat de commissie overbodige aandacht heeft besteed aan kleinigheden; anderen zullen teleurgesteld zijn, omdat onderdelen van het beleid, welke hun bij uitstek belangrijk voorkomen, niet of slechts terloops zijn onderzocht. De commissie kan hieromtrent slechts opmerken, dat zij naar beste weten geprobeerd heeft een middenweg te vinden tussen perfectionisme en oppervlakkigheid. Mocht men van oordeel zijn, dat aan kleinigheden te veel aandacht is besteed, dan bedenke men, dat een grote lijn slechts kan worden vastgesteld, indien men een lange reeks van punten kent, welke door zulk een lijn verbonden worden.

Wordt anderzijds aan bepaalde onderdelen van het gevoerde beleid weinig of geen aandacht besteed, dan bedenke men, dat ook bij een normale parlementaire werkzaamheid tal van onderwerpen, welke noch tot een scherpe bestrijding van de daden der Regering, noch tot het uiten van warme waardering, daarvoor aanleiding geven, in de Volksvertegenwoordiging nauwelijks ter sprake komen. De commissie heeft zelfs de indruk, dat bij de door haar gevolgde wijze van onderzoek het beleid der Regering in het parlementloze tijdvak 1940—1945 systema-

tischer in beschouwing genomen wordt dan doorgaans in tijden, waarin de Volksvertegenwoordiging normaal werkt, ten aanzien van de gevoerde politiek het geval is.

De feiten, waarover de verhoren lopen, liggen van drie tot tien jaar achter ons. Dat de getuigen, die doorgaans nadien veel hebben doorgemaakt, onder deze omstandigheden zich niet alle bijzonderheden, waarover hun vragen worden gesteld, kunnen herinneren, zal niemand verwonderen. Het heeft integendeel de commissie verbaasd en aangenaam verrast, dat zoveel getuigen nog zo nauwkeurig op de hoogte blijken te zijn van tal van details, welke voor de beoordeling van het gevoerde beleid van belang kunnen zijn. Zij heeft de stellige indruk, dat de door haar gehoorde getuigen, wat hun herinneringsvermogen betreft, over het algemeen ver uitsteken boven het gemiddelde van getuigen in rechtszaken. Dit is vermoedelijk te verklaren, doordat het hier voor een zeer groot deel getuigen betreft, die gewend zijn over hun daden ernstig na te denken en daarvan tegenover anderen rekenschap af te leggen, terwijl bovendien de onderwerpen, waarover de ondervraging loopt, meestal voor de getuigen zeer belangrijke momenten uit hun leven betreffen.

Desniettegenstaande blijken bepaalde punten niet op te helderen te zijn. In sommige gevallen staan getuigenverklaringen lijnrecht tegenover elkaar; in andere kan geen der gehoorde getuigen zich nauwkeurig herinneren, hoe de gebeurtenissen precies hebben plaats gehad. De commissie moet zich, voor zover haar geen andere middelen om de loop der gebeurtenissen te reconstrueren, bijv. schriftelijke stukken uit de tijd zelf, ten dienste staan, er bij neerleggen, dat omtrent zulke punten voor haar geen klaarheid meer te verkrijgen was. Het is echter geenszins uitgesloten, dat juist de publicatie van haar rapport aanleiding wordt tot het verkrijgen van nadere gegevens, bijv. verklaringen van personen, die om een of andere reden niet door haar gehoord zijn, en dat op die wijze de feiten later toch nog afdoende zullen kunnen worden vastgesteld.

Waar mondelinge verklaringen, al zijn deze onder ede afgelegd, staan tegenover schriftelijke bescheiden uit de tijd, waarin de gebeurtenissen plaats grepen, hecht de commissie over het algemeen meer waarde aan deze laatste, tenzij er speciale redenen bestaan om aan te nemen, dat zij niet betrouwbaar zijn. Bestaat er zulk een strijd tussen getuigenverklaringen en schriftelijke stukken, dan behoeft dit overigens volstrekt niet te betekenen, dat de getuige bewust onware verklaringen heeft afgelegd. Hij kan volkomen te goeder trouw verklaren, dat hij zich de zaak zó herinnert, terwijl niettemin uit de stukken blijkt, dat het anders geweest is. Het menselijk geheugen, ook van de meest consciëntieuze getuige, is nu eenmaal feilbaar, en dit te meer naarmate de tijdsduur toeneemt. Met deze omstandigheid moet men bij de beoordeling van getuigenverklaringen altijd rekening houden. Waar verschillende verklaringen elkaar bevestigen en aanvullen, terwijl hiertegenover geen stukken of verklaringen in andere zin staan en de getuigen op zich zelf betrouwbaar geacht moeten worden, mag men echter, ook al is het gebeurde lang geleden, gerust aannemen, dat de feiten zich hebben toegedragen zoals de getuigen verklaren.

Verslagen omtrent de stand van de werkzaamheden der commissie. Ten einde de Kamer en daarmee het Nederlandse volk op de hoogte te houden van het vorderen van het onderzoek, heeft de commissie met tussenpozen aan de Kamer verslag uitgebracht omtrent de stand van

haar werkzaamheden. Tot dusverre zijn drie van zulke verslagen uitgebracht, resp. op 4 Februari 1948, 21 Juli 1948 en 11 Januari 1949. Zij zijn gedrukt onder no. **713** resp. in de zittingen 1947—1948 en 1948—1949. Men zal daarin tal van mededelingen vinden, welke in deze algemene inleiding eveneens zijn opgenomen, doch ook allerlei gegevens, welke voor opneming hierin niet in aanmerking kwamen. De commissie is voornemens ook in het vervolg omtrent de stand van haar werkzaamheden van tijd tot tijd verslagen aan de Kamer uit te brengen, al zal de inhoud daarvan langzamerhand van minder belang worden naarmate meer delen van haar uiteindelijke rapport zullen verschijnen. Door raadpleging van de verslagen omtrent de stand van werkzaamheden kan men zich in elk geval op de hoogte houden van de vorderingen, welke het onderzoek maakt ook ten aanzien van die punten, welke nog niet rijp zijn om daarover definitief te rapporteren. In deze verslagen zal men ook mededelingen kunnen aantreffen omtrent de kosten van het onderzoek.

Wijze van publicatie. Zoals men zal zien, bestaat dit eerste deel van het rapport der commissie uit drie stukken: het eigenlijke Verslag, de Bijlagen en de Verhoren. Het Verslag zelf bevat telkens een beschrijving van de feitelijke gang van zaken, voor zover de feiten niet vaststaan met een uiteenzetting van de verschillende lezingen; vervolgens een uiteenzetting van de verschillende opvattingen over beleidsvragen en eindelijk een conclusie der commissie, voor zover zij althans tot een bepaalde conclusie heeft kunnen komen. Onder de Bijlagen zijn opgenomen al die stukken, welke voor een goed begrip van het Verslag en de Verhoren nodig zijn. Eindelijk bevat het stuk verhoren alle op het onderwerp van het verslag betrekking hebbende verhoren in extenso. In het eigenlijke Verslag wordt telkens verwezen naar de Bijlagen en de Verhoren, waarbij in het laatste geval de nummers betrekking hebben op de vragen, welke aan de getuigen gesteld zijn. Alle vragen zijn nl., ten einde het opzoeken te vergemakkelijken, genummerd. Deze nummering is doorlopend geschied naarmate de verhoren werden gehouden. Daar evenwel verhoren over verschillende punten van het Enquêtebesluit tegelijk plaats vonden, terwijl in elk deel alleen die verhoren worden afgedrukt, welke op het onderwerp van dat deel betrekking hebben, zal men in elk deel zien, dat de nummering grote sprongen maakt. Wel zijn echter alle verhoren in elk deel chronologisch gerangschikt^c zodat een hoger vragenummer steeds behoort bij een later verhoor. De commissie vertrouwt, dat het opzoeken op deze wijze geen moeilijkheden biedt.

Er is naar gestreefd, het eigenlijke Verslag ook op zich zelf leesbaar te maken, zodat alleen degene, die een nadere studie van het onderwerp wil maken, alle plaatsen, waarnaar verwezen wordt, behoeft te raadplegen. Niettemin zal het ook voor de gewone lezer aanbeveling verdienen, in het bijzonder het stuk Verhoren geheel of ten dele door te lezen. Het spreekt immers wel vanzelf, dat juist de verhoren het levendigste en daardoor vaak het interessantste gedeelte van elk deel vormen. Een uiteenzetting van de commissie over een bepaald onderdeel van het beleid kan nimmer de levendigheid hebben van een ooggetuigenverslag. Anderzijds is het duidelijk, dat de verhoren veel herhalingen moeten bevatten. Over de meeste punten van belang moesten immers volledigheidshalve verscheidene getuigen gehoord worden en het spreekt vanzelf, dat hun getuigenissen vaak parallel lopen. Toch kan het om de kleine verschillen, de nuances, welke tussen de verklaringen ook van getuigen, die elkaars mede-

delingen over het geheel genomen bevestigen, bestaan, van belang zijn van elk der getuigenissen kennis te nemen. De commissie heeft in elk geval aan de lezer van haar verslag de gelegenheid willen geven om door raadpleging van de voornaamste bronnen, waaruit zij zelf geput heeft, te controleren of haar conclusies gefundeerd zijn.

Bij de weergave van getuigenverklaringen in haar verslag heeft de commissie er steeds naar gestreefd zoveel mogelijk het essentiële daarvan op te nemen. Daartoe moest nauwe aansluiting worden gezocht bij de woorden, welke de getuigen hebben gebezigd. Waar het á l'improviste gesproken woord niet steeds voldoet aan de eisen, welke men aan een schriftelijk stuk mag stellen, heeft dit tengevolge gehad, dat uit taalkundig oogpunt de weergave van de getuigenverklaringen in het verslag niet altijd onberispelijk is. De commissie heeft echter gemeend, dat een waarheidsgetrouweweergave moest prevaleren boven stylistische en taalkundige zuiverheid.

Waar de commissie in haar conclusies niet eenstemmig was, heeft zij dit met een enkel woord doen uitkomen. Zij acht het niet wenselijk aan haar verslagen minderheidsnota's toe te voegen en meent zo nodig met een korte vermelding van het afwijkende standpunt ener minderheid te kunnen volstaan.

Volledigheidshalve vermeldt de commissie nog, dat de Kamer haar gemachtigd heeft tot publicatie van de processen-verbaal der verhoren en de verdere stukken van het onderzoek te besluiten, voor zover deze haars inziens daarvoor in aanmerking komen. De commissie heeft daarvan in dit deel I zo ruim mogelijk gebruik gemaakt en zij is voornemens dit ook in het vervolg te doen.

DEEL 1A / VERSLAG

MILITAIR BELEID 1939–1940

INLEIDING

AN de Enquête-Commissie Regeringsbeleid 1940—1945 is bij het desbetreffende besluit van de Tweede Kamer der Staten-Generaal onder meer opgedragen een onderzoek in te stellen naar het militaire beleid gedurende de Meidagen van 1940 en, voor zover daarmee in onmiddellijk verband staande, vóórdien. Deze opdracht, welke onder punt a van het Enquêtebesluit is geformuleerd, houdt derhalve in, dat de commissie behalve naar de militaire gebeurtenissen in Mei 1940 tevens een onderzoek dient in te stellen naar het tijdvak daarvoor, voor zover dit hiermede verband houdt. De commissie meent zich ten aanzien van de Meidagen in hoofdzaak te moeten beperken tot de behandeling van enige belangrijke krijgsverrichtingen. Voor wat de tijd vóór 10 Mei 1940 betreft, strekt haar onderzoek zich voornamelijk uit tot het Regeringsbeleid, aangezien de Regering in deze tijd verschillende malen beslissingen heeft genomen, welke het feitelijke krijgbeleid in Mei 1940 hebben bepaald.

Op deze voorafgaande periode is na de oorlog door het uitkomen van enige schrifturen wederom sterk de aandacht gevestigd. In December 1945 heeft generaal Reynders nl. een brochure ¹⁾ uitgegeven over de wisseling in het opperbevel. Hierin geeft hij een beschouwing over zijn ontslag als opperbevelhebber op 6 Februari 1940. Hij zet uiteen, dat er van September 1939 af tot aan deze datum verschillende conflicten tussen de Regering en hem zijn geweest. Deze hadden onder andere betrekking op de toepassing van de Oorlogswet, op de „mobilisatieclubs” en op het krijgbeleid. Tevens geeft de heer *Reynders* een beschouwing over de plannen van zijn opvolger ten aanzien van het krijgbeleid en over het verloop van de oorlog gedurende de Meidagen van 1940.

Op deze brochure heeft de oud-Minister van Defensie, luitenant-generaal *Dijxhoorn*, een antwoord ²⁾ geschreven, waarin hij op een aantal punten, welke door de heer Reynders naar voren gebracht werden, ingaat.

Hij verwerpt hierin de verwijten, welke de heer Reynders aan de Regering heeft gericht* Tevens brengt hij een aantal verwijten tegen de oud-opperbevelhebber naar voren, om duidelijk te maken, dat het conflict tussen de Regering en de opperbevelhebber zijn oorsprong niet vond in een verkeerd beleid van het Kabinet, doch in het onverantwoorde krijgsplan van generaal Reynders. Daarnaast brengt hij nog een aantal grieven tegen deze naar voren om de verkeerde houding van de opperbevelhebber te kenschetsen.

---

¹⁾ *I. H. Reynders*, generaal b.d., oud-opperbevelhebber van land- en zeemacht. De wisseling in het opperbevel van land- en zeemacht in Februari 1940, hare oorzaken en hare gevolgen. Uitgever W. P. van Stockum en Zn., 's-Gravenhage 1945.

²⁾ Antwoord van A. Q. H. *Dijxhoorn*, luitenant-generaal van de generale staf, oud-Minister van Defensie, op de wisseling van het opperbevel van land- en zeemacht in Februari 1940 van de generaal b.d. *I. H. Reynders*, oud-opperbevelhebber van land- en zeemacht. Uitgever W. P. van Stockum en Zn., 's-Gravenhage 1946.

Hierop heeft de heer *Reynders* opnieuw een brochure¹⁾ geschreven, waarin hij nader ingaat op de verwijten, welke de heer *Dijxhoorn* tegen hem heeft gericht.

Deze brochurestrijd heeft in 1945 en 1946 nogal wat stof doen opwaaien. De commissie meent dan ook, dat zij punt a van het Enquêtebesluit niet te ruim interpreteert doch integendeel daaraan uitvoering geeft, indien zij de wisseling van het opperbevel op 6 Februari 1940, waarbij generaal *Reynders* werd opgevolgd door generaal *Winkelman*, in haar beschouwingen betreft.

Zij heeft gemeend dit betrekkelijk uitvoerig te moeten doen, daar de conflicten, welke tussen Regering en opperbevelhebber in 1939 en 1940 gespeeld hebben, veel stof opleveren, waaruit lering voor de toekomst te trekken valt. Aan de behandeling daarvan heeft de commissie een hoofdstuk over de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber van land- en zeemacht vooraf laten gaan, welk onderwerp beide genoemde heren in hun brochures in hun beschouwingen hebben betrokken. Zij heeft gemeend ook dit laatste onderwerp uitvoerig te moeten behandelen, daar hierover naar het inzicht van de commissie veel misverstand heerst, dat ook in 1939 en 1940 niet heeft nagelaten het conflict tussen Regering en opperbevelhebber te beïnvloeden. Behalve de bovengenoemde onderwerpen heeft de commissie tevens een aantal andere conflicten behandeld, welke duidelijk de sfeer karakteriseren, waarin de botsing is ontstaan.

Bij de behandeling van het voorgenomen kriegsbeleid ten aanzien van de Peel-Raamstelling heeft de commissie tegelijkertijd ook aan de in Brabant in Mei 1940 gevoerde strijd aandacht geschonken, daar hierover nog steeds verschillende onjuiste opvattingen bestaan.

Nadat de commissie de vraag behandeld had, of het ontslag van generaal *Reynders* als opperbevelhebber verantwoord is geweest, heeft zij gemeend, niet te kunnen voorbijgaan aan de vraag of de benoeming van generaal *Winkelman* tot opvolger van de heer *Reynders* van een juist beleid der Regering heeft getuigd.

Voorts heeft zij een hoofdstuk gewijd aan de plannen van generaal *Winkelman* met betrekking tot het te voeren kriegsbeleid. Zij heeft tevens de houding van het algemeen hoofdkwartier, waarop veel critiek is uitgebracht, onderzocht. Hierbij is ter sprake gekomen de positie van de militair attaché te Berlijn alsmede de vraag in hoeverre diens waarschuwingen indruk hebben gemaakt op de opperbevelhebber. Dezelfde kwestie diende eveneens behandeld te worden voor het tijdvak, dat generaal *Reynders* deze functie bekleedde. Ten slotte ging de commissie over tot een beschrijving van enige kriegsverrichtingen gedurende de Meidagen van 1940 en het geven van enige beschouwingen daaromtrent.

De commissie behandelt de capitulatie niet in dit verslag maar in dat over de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

Hoewel in de tijd, liggende vóór 10 Mei 1940, het Parlement functioneerde, heeft de commissie gemeend ook het gedeelte van punt a, dat hierop betrekking heeft, uitvoerig te moeten enquêteren en zich over het beleid van de Regering een oordeel te moeten vormen.

Zij heeft dat gedaan op deze grond, dat in deze maanden de ministeriële verantwoordelijk-

---

¹⁾ Nogmaals: De wisseling in het opperbevel van land- en zeemacht. Antwoord aan de critiek door Z. H. *Reynders*, generaal b.d., oud-opperbevelhebber van land- en zeemacht. Uitgever W. P. van Stockum en Zn., 's-Gravenhage 1946.

heid niet voldoende tot haar recht kon komen, daar de Staten-Generaal zich in die tijd hebben onthouden van diepgaande beschouwingen over de militaire en internationale situatie. Vraagstukken als die betreffende het ontslag van de opperbevelhebber, het krijgsbeleid, de spionage en dergelijke, leenden zich toen niet voor een openbare behandeling in de volksvertegenwoordiging. Over het ontslag van generaal Reynders is van de zijde van de Tweede Kamer, te weten door het lid der Kamer, de heer **van** Poll, slechts een schriftelijke vraag ¹⁾ gesteld. Daarop heeft de Regering gemeend op gronden, aan het staatsbelang ontleend, slechts zeer summier te moeten antwoorden. Daar de Regering gedurende de oorlogsdagen gedwongen werd het land te verlaten, is het ook daarna niet mogelijk geweest dit onderwerp, alsmede andere met het militair beleid verband houdende zaken, in de Staten-Generaal aan een beschouwing te onderwerpen. Toch meent de commissie, dat het van belang is, dat men zich over deze zaken een oordeel kan vormen. Zij acht dit, haar doelstelling in aanmerking genomen, belangrijker dan het geven van een beschrijving van het feitelijke verloop der krijgsv verrichtingen gedurende de Meidagen. Bovendien wordt dit laatste uitvoerig bestudeerd door de sectie krijgsgeschiedenis van de afdeling generale staf van het Departement van Oorlog, die reeds een publicatie ²⁾ hierover heeft doen verschijnen. Uit de aard der zaak heeft de commissie echter niet nagelaten over de krijgsv verrichtingen een aantal getuigen en deskundigen te horen en haar bevindingen dienaangaande in het verslag op te nemen.

Bij haar arbeid heeft de commissie de moeilijkheid ondervonden, dat in de Meidagen van 1940 zeer vele en belangrijke documenten zijn vernietigd om deze niet in handen van de vijand te laten vallen. Dit is onder meer gebeurd met de geheime archieven van de departementen van Defensie en van Buitenlandse Zaken alsmede van het algemeen hoofdkwartier. Niettemin is de commissie, dank zij de medewerking van vele betrokkenen, er toch in geslaagd een aantal belangrijke stukken bijeen te brengen, die als bijlagen van dit verslag zijn afgedrukt.

---

¹⁾ Aanhangsel Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal 1939—1940, blz. 67.

²⁾ Beknopt overzicht van de krijgsv verrichtingen der Koninklijke Landmacht 10—19 Mei 1940. In opdracht van de Minister van Oorlog samengesteld bij de sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf. Uitgegeven voor de Koninklijke Nederlandse Vereniging „Ons Leger”, te 's-Gravenhage, door A. W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij N.V., te Leiden, 1947.

I. De staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber van land- en zeemacht

De staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber van land- en zeemacht is een onderwerp, dat door het opperbevelhebberschap gedurende de mobilisatie 1939/1940 en de daaropvolgende oorlogsdagen weer op de voorgrond is gekomen. Nadat de functie van opperbevelhebber na de vorige mobilisatie 1914/1918 niet meer vervuld werd, had het probleem slechts in engere kring de aandacht. Het boek van prof. *Eigeman* over de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber¹⁾ bracht het probleem weer meer in het centrum van de belangstelling, ook al omdat het toen dreigend oorlogsgevaar het onderwerp actueel maakte.

1) Mr. J. A. *Eigeman*: „Het opperbevel te land en ter zee, in en buiten Europa”, 1938.

2) Mr. J. T. Buys: „De Grondwet”, 1883, deel I, blz. 224, 225.

3) *Eigeman*: t.a.p. blz. 25.

4) C. J. Snijders: „Het opperbevel en de politiek”, in het „Haagsch Maandblad”, 1924, blz. 635 e.v.

5) Vgl. voor de gehele instructie bijlage 1.

Het vraagstuk was ook reeds vóór 1914 onder ogen gezien door *Buys* in zijn handboek²⁾. Hij gaat bij het beschouwen van deze kwestie echter alleen uit van de vraag, of het mogelijk zou zijn, dat de Koning persoonlijk het opperbevel over de weermacht op zich zou nemen. Buys acht zulks niet in strijd met de Grondwet. Een bezwaar vindt hij echter, dat in dit geval de Koning als opperbevelhebber „in zekeren zin ondergeschikt (zou) worden aan den Minister van Oorlog, als orgaan van het Koninklijk gezag optredende”. Hieruit blijkt wel, dat Buys de opperbevelhebber ziet als een functionaris, die ressorteert onder de Minister van Oorlog³⁾. Dit is alleszins te begrijpen daar in Nederland het gehele leger en de gehele vloot ressorteren onder de Minister van Defensie. (De commissie merkt op, dat zij in het algemeen in plaats van Minister van Oorlog c.q. Minister van Marine spreekt van Minister van Defensie. Dit vindt zijn reden hierin, dat tijdens de mobilisatie 1939/1940 en de daaraan voorafgaande jaren het Departement van Oorlog en dat van Marine samengevoegd waren tot één Departement.)

Of echter het stellen van de opperbevelhebber onder de Minister van Defensie wel juist geacht moest worden, kwam voor het eerst in de practijk ter sprake bij de benoeming van generaal Snijders in 1914. Er bestond toen reeds een ontwerp-instructie⁴⁾ voor de opperbevelhebber, daterende van 1908, ingevolge opdracht van Minister Sabron opgesteld door de chef van de generale staf I hange.

In deze ontwerp-instructie was de opperbevelhebber in artikel 6 „voor zijn kriegsbeleid en voor de wijze, waarop hij zijn gezag uitoefent, verantwoordelijk gesteld aan den Koning”. Minister *Collijn* heeft bewerkstelligd, dat „de Koning” werd vervangen door „de Regering”.

Bij de benoeming van een opperbevelhebber in 1914 bleek echter, dat men in de ontwerp-instructie het woord „Regering” telkens had vervangen door „Minister van Oorlog”. Toen dit aan de candidaat voor het opperbevelhebberschap aan de vooravond van zijn benoeming werd medegedeeld, verzocht hij de Ministerraad onder die omstandigheden hem „niet voor een benoeming tot opperbevelhebber van land- en zeemacht in aanmerking te brengen”. De Ministerraad verenigde zich met de opvatting van de toekomstige opperbevelhebber en liet diens verantwoordelijkheid aan „de Regering” bestaan⁵⁾. De opperbevelhebber werd daarop benoemd bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1914, gecontrasigneerd door de tijdelijke Voorzitter van de Ministerraad.

Na het optreden van het Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck op 9 September 1918 deelde de Minister van Oorlog aan de opperbevelhebber mede, dat hij onder „de Regering” in de instructie verstond „de Minister van Oorlog c.q. de Minister van Marine”.

Bij een bespreking met deze beide Ministers wees de opperbevelhebber er op, dat deze kwestie reeds ter sprake was gekomen bij zijn benoeming en dat uit de wordingsgeschiedenis bleek, dat onder „Regering” in elk geval niet moest verstaan worden de „Minister van Oorlog” c.q. de „Minister van Marine”.

Volgens generaal Snijders in het reeds aangehaalde tijdschriftartikel¹⁾ heeft de Minister van Oorlog zich in beginsel neergelegd bij de opvatting van de opperbevelhebber, terwijl di tijdelijk? Voorzitter van de Ministerraad nog een paar keer mondeling met hem over deze kwestie van gedachten heeft gewisseld, waarbij deze Minister zich op het standpunt stelde, dat de opperbevelhebber verantwoordelijk

1) Bijlagen 2 en 3.

2) Bijlage 4.

3) Bijlage 5.

4) Bijlage 2,

behoorde te zijn aan de Ministers van Oorlog en van Marine. De instructie is echter niet gewijzigd, hoewel gebleken is, dat de Minister-raad wel degelijk zijn standpunt, nl. dat „de Regering” in de instructie in principe betekende: „de Minister van Oorlog c.q. de Minister van Marine” aan de opperbevelhebber heeft kenbaar gemaakt bij brief van 12 October 1918¹⁾.

Nadat onderwijl op 25 en 36 October 1918 de relletjes in de Harskamp hadden plaats gevonden en de daartegen vanwege de opperbevelhebber genomen maatregelen in de pers en in het Parlement nogal enige critiek hadden ontketend, heeft de Minister van Oorlog aan de opperbevelhebber in overweging gegeven om zijn ontslag aan te vragen, aan welk verzoek de laatste voldeed bij brief²⁾ van 6 November 1918.

Op 9 November 1918 is daarop de opperbevelhebber ontslagen bij Koninklijk besluit, gecoiitrasigneerd door de Ministers van Oorlog en van Marine.

Hiermede was gedurende geruime tijd het vraagstuk, welke plaats de opperbevelhebber in het Nederlandse staatsbestel inneemt, geen punt van practische staatkunde, totdat in 1939 de buitenlandse dreiging van dien aard werd, dat een nieuwe instructie bij Koninklijk besluit van 6 Mei 1939 werd vastgesteld, gecontrasigneerd door alle Ministers³⁾.

In deze instructie wordt de opperbevelhebber „met betrekking tot de uitoefening van zijn taak” in artikel 2 verantwoordelijk gesteld aan „de Regering”.

Gezien echter de interpretatie van het woord „Regering” door de tijdelijke Voorzitter van de Ministerraad bij brief van 12 October 1918, hierboven reeds aangehaald⁴⁾, zou men kunnen verdedigen, dat hier met „de Regering” wordt bedoeld „de Minister van Defensie”. In aanmerking genomen de wordingsgeschiedenis van de instructie van 31 Juli 1914, waar uitdrukkelijk het woord „Regering” op verzoek van de aan te wijzen opperbevelhebber in de plaats van „Minister van Oorlog” is gesteld, om daarmede duidelijk te doen uitkomen, dat de opperbevelhebber niet verantwoordelijk is aan een bepaalde Minister, mag evenwel aangenomen worden, dat deze interpretatie van de instructie van 31 Juli 1914 onjuist was.

Men kan er dus wel van uit gaan, dat ook in de instructie van 6 Mei 1939 met „de Regering” niet is bedoeld uitsluitend „de Minister van Defensie”, te meer daar in het tweede lid van artikel 2 van deze instructie, in tegenstelling tot het eerste lid, gesproken wordt over de plicht van de opperbevelhebber om aan „de Minister van Defensie” kennis te geven van belangrijke maatregelen ten opzichte van de weermacht door hem genomen.

Uit deze tegenstelling in de formulering blijkt duidelijk, dat de instructie kennelijk met „de Regering” niet uitsluitend bedoelt „de Minister van Defensie”. Gezien de moeilijkheden in 1914—1918 en de studies, die naar aanleiding van dit vraagpunt sindsdien zijn verschenen, zou het wel van een zeer slordig spraakgebruik getuigen, indien in één artikel van de instructie, betrekking hebbend op één van de cardinale punten, de Minister van Defensie in het eerste lid werd aangeduid als de „Regering” en in het volgende lid met „Minister van Defensie”. Het is dan ook bij de verhoren gebleken, dat zowel Minister Dijkhoorn als generaal Reynders er van uit zijn gegaan, dat de opperbevelhebber niet uitsluitend te maken had met de Minister van Defensie, hoewel dit niet wegneemt, dat deze Minister alleen of deel uitmakend van een commissie uit de Ministerraad verschillende keren is opgetreden namens de Regering.

Staat het dus wel vast, dat de instructie met „Regering” niet bedoelt „Minister van Defensie”, een volgende vraag is, of met deze term bedoeld is de Ministerraad dan wel de Kroon. Op grond van dezelfde redenering als hierboven gevolgd is ten aanzien van „Regering” en „Minister van Defensie”, meent de commissie, dat, waar in het derde lid van meergenoemd artikel 2 gesproken wordt van „Wij”, in tegenstelling tot „Regering” in het eerste lid, aan deze termen in de instructie een verschillende betekenis toegekend kan worden. Het ligt dan voor de hand, dat onder „Regering” in de instructie kan verstaan worden de „Ministerraad”, te meer, daar deze instructie is gecontrasigneerd door alle Ministers en het Koninklijk besluit van 28 Augustus 1939, S no. 185, houdende de benoeming van generaal Reynders tot opperbevelhebber, gecontrasigneerd is door de Voorzitter van de Raad van Ministers. De commissie meent er namelijk in het algemeen van te mogen uitgaan, dat onder „Regering” te verstaan is een aanduiding van het hoogste uitvoerende gezag in de staat, wanneer het naar buiten optreedt. Dit kan geschieden door middel van de persoon des Konings (b.v. in de troonrede), door middel van een Koninklijk besluit, door middel van de Ministerraad of door middel van een Minister. Het hoogste uitvoerende gezag in de staat maakt intern uit op welke wijze het naar buiten zal optreden. Bij het zojuist aangehaalde Koninklijk besluit werd de „algemeene

242 (Reynders)
714 (Dijkhoorn)

9904 (van der Pot)
9905 (van der Pot)
9906 (van der Pot)

voorbereiding en leiding der landsverdediging" in handen gelegd van de „Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht" en werd als zodanig benoemd de luitenant-generaal I. N. *Reynders*, chef van de generale staf. Uit het contraseign blijkt, dat hier een verantwoordelijkheid is van de Ministerraad en niet van een Minister als Departementshoofd. Het is dus ook redelijk, dat de opperbevelhebber verantwoordelijk is aan het college, dat op zijn beurt de politieke verantwoordelijkheid draagt voor zijn beleid. Bovendien is de taak van de opperbevelhebber zo allesomvattend, gezien de moderne integrale oorlogvoering, dat hij op vrijwel alle terreinen van het maatschappelijk leven mogelijk zal moeten ingrijpen. Zijn taak, in het Koninklijk besluit van 28 Augustus 1939, S. no. 185, omschreven als „de algemeene voorbereiding en leiding der landsverdediging", is daarom van zulk een evident belang, dat zij niet dient te geschieden onder verantwoordelijkheid van de Minister van Defensie alleen, doch van de Ministerraad.

Hieruit volgt, dat de opperbevelhebber niet ondergeschikt dient te zijn aan de Minister van Defensie als zodanig. Wel zal hij zeer nauw met deze moeten samenwerken, daar het de taak van de Minister van Defensie, als hoofd van het Departement, is om het apparaat ter beschikking te stellen en in stand te houden, waarmede de opperbevelhebber de functie, hem opgedragen bij Koninklijk besluit, naar behoren zal kunnen vervullen. Op deze grond kan de Minister hieromtrent alle gewenste opheldering vragen.

Daarnaast staat echter de bevoegdheid van de Minister van Defensie om als lid van de Regering en als zodanig door deze gemachtigd, die inlichtingen van de opperbevelhebber met betrekking tot het te voeren kriegsbeleid te vragen, welke hij dienstig oordeelt, en om zich als zodanig persoonlijk op de hoogte te stellen van de stand der landsverdediging. Het is de taak van deze Minister, daar hij hoofd is van het Departement, dat nauwe betrekkingen onderhoudt met het algemeen hoofdkwartier van de opperbevelhebber, zich in hoge mate te interesseren voor de landsverdediging. Deze Minister zal zich ook, naast de Voorzitter van de Ministerraad, in de eerste plaats verantwoordelijk gevoelen voor het beleid, dat de opperbevelhebber voert. Immers, hij zal in de Ministerraad de aangewezen man zijn, die zijn collegae dient te adviseren in zaken, op de landsverdediging betrekking hebbend. Dit laatste geldt des te meer, indien de Ministerraad aan de opperbevelhebber te kennen geeft, dat de Minister van Defensie als schakel zal optreden tussen de Ministerraad en de opperbevelhebber.

Dat contact tussen de Minister van Defensie en de opperbevelhebber zal echter, gezien de instructie en het benoemingsbesluit, nimmer niogen ontaarden in het geven van aanwijzingen door de Minister van Defensie aan de opperbevelhebber, tenzij hij zulks uitdrukkelijk doet in opdracht van en namens de Ministerraad. Wie nl. aanwijzingen van deze raad aan de opperbevelhebber doorgeeft, is een kwestie van beleid, welke uitsluitend (uiteraard onverminderd de verantwoordingsplicht tegenover de Staten-Generaal) door de raad beslist wordt. Dat de Raad van Ministers bevoegd is aan de opperbevelhebber aanwijzingen te geven, staat voor de commissie vast. Indien de opperbevelhebber met betrekking tot de uitoefening van zijn taak verantwoordelijk is aan de Ministerraad (waartoe, naar de commissie meent, het eerste lid van artikel 2 der instructie in bepaalde gevallen ook ruimte laatj dan impliceert zulks ook voor een hoge ambtenaar, dat hij aan de aanwijzingen van het college, aan hetwelk hij verantwoordelijk is, heeft te voldoen. Dit wil dus zeggen, dat de opperbevelhebber ondergeschikt is aan de Ministerraad en hiërarchisch onder dit college staat.

De commissie kan zich niet wel voorstellen, dat in de bestaande Nederlandse staatsinrichting deze ondergeschiktheid voor een ambtenaar een andere dan een hiërarchische zou kunnen zijn. Met name kan zij niet aannemen, dat de ondergeschiktheid van de opperbevelhebber volgens ons geldend staatsrecht een „constitutionele" zou zijn, zoals wel verdedigd wordt.

Wat deze „constitutionele" ondergeschiktheid (om de terminologie van *Eigeman* te volgen) zou moeten inhouden, is de commissie niet geheel duidelijk; waarschijnlijk zal deze term geïnterpreteerd moeten worden naar analogie van de plaats, welke de besturen van lagere publiekrechtelijke lichamen als provincie en gemeente in ons staatsbestel innemen. Deze laatste immers hebben een autonome sfeer, binnen welke zij geen verantwoording schuldig zijn aan het centrale gezag en van dit gezag geen aanwijzingen hebben af te wachten, waarbij dan echter ook voor ministeriële verantwoordelijkheid geen plaats is. Deze sfeer is hun echter door het geldende geschreven staatsrecht gegarandeerd. Noch het geschreven recht noch het gewoonterecht kent aan de opperbevelhebber een zodanige positie toe. Had de opperbevelhebber deze positie, dan zou dit een unicum zijn in het geheel der uitvoerende macht.

In beide instructies evenwel, zowel in die van 31 Juli 1914 als in:

die van 6 Mei 1939, is aan de opperbevelhebber een zekere garantie gegeven, dat zijn ondergeschiktheid aan de Ministerraad niet leidt tot een medecommanderen van deze raad ten aanzien van het krijgsbeleid.

Artikel 6 van de eerstgenoemde instructie bepaalt namelijk (na in het eerste lid de verantwoordelijkheid van de opperbevelhebber voor zijn beleid ten opzichte van de Regering vastgesteld te hebben) in het tweede lid: „Bij aan hem verstrekte opdrachten of bevelen, welke zijn krijgsbeleid raken, moet blijken van voorafgegane Koninklijke machtiging of goedkeuring, voorzien van de door de Grondwet vereischte medeondertekening". Hier bepaalt dus het Koninklijk besluit uitdrukkelijk, dat opdrachten en bevelen, rakende het *krijgsbeleid*, niet door de Regering gegeven worden, tenzij blijkt, dat de drager der Kroon hierin is gekend.

Gelijke oorzak wordt gevonden in artikel 2 van de instructie van 1939, waar, nadat de verantwoordelijkheid van de opperbevelhebber aan de Regering in het eerste lid is vastgelegd, het derde lid aangeeft, dat opdrachten of aanwijzingen, op enigerlei wijze verband houdende met het krijgsbeleid, worden gegeven bij Besluit van de Koning, uiteraard met inachtneming van artikel 55 der Grondwet.

Deze bepalingen ten aanzien van het te voeren krijgsbeleid door de opperbevelhebber laten uiteraard onverlet het recht van de Regering (of haar leden namens deze) om met de opperbevelhebber van gedachten te wisselen omtrent dit beleid, doch willen blijkbaar de opperbevelhebber de zekerheid geven, dat de Regering niet door één of meer harer leden incidenteel aan hem bevelen wenst te laten geven.

Het is immers duidelijk, dat de Ministerraad slechts bij principiële vraagstukken een Koninklijk besluit zal uitlokken.

Na in het bovenstaande in het kort te hebben weergegeven hoe de commissie meent, dat in de bestaande staatsrechtelijke verhoudingen, mede gezien de instructie van de opperbevelhebber, diens positie ten opzichte van het hoogste Regeringsgezag geregeld is, stelt zij zich voor thans haar standpunt te bepalen ten aanzien van de meningen, door verschillende deskandigen en getuigen hieromtrent naar voren gebracht. Sommigen staan een geheel eigen verantwoordelijkheid voor van de opperbevelhebber ten aanzien van het krijgsbeleid en achten deze de enige, die in laatste instantie verantwoordelijk is voor het krijgsbeleid.¹⁾ Dit krijgsbeleid dient de politieke doeleinden, door de Regering vastgesteld, te verwezenlijken, doch de Regering mag geen bevelen geven aan de opperbevelhebber, die het krijgsbeleid raken. In dit laatste is de opperbevelhebber geheel autonoom. Anderen zien in de opperbevelhebber een hoge ambtenaar, die zich in niets onderscheidt van andere hoge ambtenaren. Daarnaast staan de opvattingen van hen, die in verschillende nuances tussen deze uitersten staan.

Bij zijn verhoor heeft prof. mr. J. A. *Eigeman*, oud-docent aan de Hogere Krijgsschool, in aansluiting aan zijn bekende studie over dit probleem, zeer positief gesteld, dat de opperbevelhebber zijn strategisch beleid geheel zelfstandig dient te beoordelen. Aanwijzingen dienaangaande vanwege de Regering behoeft hij niet af te wachten. De strategie is zijn autonoom gebied. De Regering geeft het doel aan, dat zij wenst bereikt te zien, de opperbevelhebber beslist met welke strategische middelen hij dit door de Regering gestelde doel tracht te bereiken. Ter zake van het krijgsbeleid is de opperbevelhebber volkomen zelfstandig en behoeft hij geen inmenging, van wie ook, zelfs niet van de Voorzitter van de Raad van Ministers, te aanvaarden. Het geven van opdrachten aan de opperbevelhebber aangaande het krijgsbeleid acht *Eigeman* dan ook onjuist, ook al geschiedt dit door de Kroon. In hoeverre Regering en opperbevelhebber *overleg* kunnen plegen over het krijgsbeleid, acht hij geen kwestie van staatsrecht, doch van beleid. De commissie meent op deze laatste uitlating de aandacht te moeten vestigen, daar hieruit ten overvloede nogmaals duidelijk a contrario blijkt, dat *Eigeman* het al of niet geven van *bevelen* ten aanzien van het krijgsbeleid door de Regering aan de opperbevelhebber niet of niet alleen een beleidskwestie acht, doch bepaaldelijk een materie, die door het geldende staatsrecht beheerst wordt in die zin, dat het geven van zodanige bevelen staatsrechtelijk onjuist is. Zulks neemt echter niet weg) aldus *Eigeman*, dat 's lands belang altijd onvoorwaardelijk boven de staatsrechtelijke theorie gaat.

Eigeman acht op grond hiervan artikel 2 van de instructie²⁾ van 6 Mei 1939 dan ook staatsrechtelijk niet aanvaardbaar, daar hier de Kroon zich voorbehoudt opdrachten te geven omtrent het krijgsbeleid. Dit acht *Eigeman* onjuist, daar immers de opperbevelhebber geen inmenging, van wie ook, heeft te aanvaarden.

Dit uitgangspunt handhavende, acht hij de Regering niettemin aansprakelijk voor de oorlogvoering. Doordat de Regering de opperbevelhebber handhaaft, geeft zij te kennen, dat zij haar algemene

¹⁾ Vgl. bijlage 6.

3078 (*Eigeman*)

3099 (*Eigeman*)

3079 (*Eigeman*)

3086 (*Eigeman*)

3088 (*Eigeman*)

3095 (*Eigeman*)

3119 (*Eigeman*)

²⁾ Bijlage 5.

3115 (*Eigeman*)

3082 (*Eigeman*)

3079 (*Eigeman*)

3089 (*Eigeman*)

3115 (*Eigeman*)

staatkunde gedekt acht door het gedrag van de opperbevelhebber; zolang zij hem blijft vertrouwen en hem handhaaft, neemt zij die verantwoordelijkheid op zich.

Vertrouwt zij hem niet meer en wenst zij geen verantwoordelijkheid meer voor zijn gestie op zich te nemen, dan heeft zij het middel bij de hand om hem te ontslaan. Ingrijpen in het krijgsbeleid door het geven van opdrachten en aanwijzingen acht hij echter, ook al geschiedt dit door de Kroon, staatsrechtelijk onjuist.

Bij de beoordeling van dit standpunt, hetwelk blijkens de door hen afgelegde verklaringen door de grote meerderheid der militaire deskundigen wordt gedeeld, gaat de commissie uit van het geldende staatsrecht, hetwelk, naar zij meent, ook het uitgangspunt van *Eigeman* is.

Dit vooropstellende, kan de commissie het betoog van deze deskundige niet tot het hare maken. Immers, de taak van de opperbevelhebber op het gebied van het krijgsbeleid is een onderdeel van de uitvoerende macht, welke haar grondslag vindt in de artikeien 55 en 56 van de Grondwet. Uit deze bepalingen volgt, dat de Koning op het gehele terrein van de uitvoerende macht, dus o.a. ook op het terrein van het strategische beleid, de hoogste autoriteit is. Voor de wijze, waarop deze uitvoerende macht wordt uitgeoefend, zijn de Ministers verantwoordelijk. De Grondwet geeft ten aanzien van bepaalde onderdelen van deze uitvoerende macht in dezelfde afdeling nadere bepalingen b.v. ten aanzien van de buitenlandse betrekkingen en de zee- en landmacht. Ten aanzien van het laatste bepaalt de Grondwet, dat de Koning het oppergezag heeft over zee- en landmacht. De positie des Konings is hierbij principieel niet anders dan in andere verhoudingen. Met name geeft dit artikel de Koning geen bevelsbevoegdheid, waarvoor de Minister niet verantwoordelijk zou zijn, zoals de Minister van Oorlog in de vergadering van de Tweede Kamer van 8 December 1863¹⁾ het schijnt op te vatten, wanneer hij ten aanzien van een ministeriële circulaire, waarover hij in de Tweede Kamer ter verantwoording werd geroepen, opmerkte, dat deze circulaire werkelijk is uitgegaan „op last des Konings als hebbende het oppergezag over het leger”. Dit oppergezag, aldus de Minister, impliceert „dat de Koning aan het hoofd staat van het leger”. De Minister neemt op grond hiervan stelling tegen een opvatting, als zou de Minister i.c. zich niet mogen beroepen op een bevel des Konings, doch het zou moeten „doen voorkomen als uit eigen beweging geschied en als verantwoordelijk Minister”. Tot welke grote politieke moeilijkheden het opperbevelhebberschap van de (persoon des) Koning(~) kan leiden, is in de laatste wereldoorlog in België gebleken. De Koning, die met zijn leger moest capituleren, kwam toen in conflict met zijn naar Engeland uitgeweken Ministers, een conflict, dat de bron is geworden van de nog steeds niet opgeloste koningskwesitie.

*Buys*²⁾ neemt stelling tegen deze opvatting als zou de (persoon des) Koning(s) als opperbevelhebber van het leger tot geheel zelfstandig handelen bevoegd zijn. „Het oppergezag des Konings over zee- en landmacht is..... een uitvloeisel van die zelfde Koninklijke macht, voor welker richtige uitoefening de Ministers..... verantwoordelijk zijn”. De commissie kan de conclusie van *Buys* op dit punt geheel volgen. Zij kan dan ook niet inzien, hoe *naast* deze politieke verantwoordelijkheid van de Ministers een *zelfstandige* verantwoordelijkheid sui generis van enige hoge ambtenaar, i.c. de opperbevelhebber, binnen het raam van ons geldend staatsrecht mogelijk is, in die zin, dat deze ambtenaar geen opdrachten op een bepaald gebied zou behoeven af te wachten van de Minister of de Minister-raad, die voor zijn daden de politieke verantwoordelijkheid dragen. De Koning immers is het centrale punt, waarin alle bevoegdheden van de uitvoerende macht des Rijks culmineren.

Alle ambtenaren, aan wie bij wet of Koninklijk besluit bepaalde bevoegdheden op het terrein der uitvoering worden toegekend, oefenen deze bevoegdheden uit als ondergeschikten van de Koning, die derhalve gerechtigd is hun opdrachten te verstrekken. Deze bevelen worden gegeven onder politieke verantwoordelijkheid van één of meer Ministers. Om dit te kunnen verwezenlijken zullen derhalve de nodige bevelen zo nodig gegeven moeten worden door de Ministers(s) of in hiërarchisch verband namens hen, en onder hun politieke verantwoordelijkheid, tenzij de Kroon hei. van belang oordeelt of de wet bepaalt, dat deze bevelen rechtstreeks gegeven worden bij Koninklijk besluit. Hieruit volgt, dat de éénheid van de uitvoerende macht, volgende uit artikel 56 van de Grondwet, niet gedoogt, dat enig ambtenaar een zelfstandige bevoegdheid zou hebben, tengevolge waarvan het principieel staatsrechtelijk onjuist zou zijn aan hem bevelen te geven.

Integendeel, de commissie zou het staatsrechtelijk onjuist achten, indien op dit principe van de Grondwet inbreuk zou gemaakt worden, tenzij deze dit bepaaldelijk voorschreef of men uit haar opzet zulks zou kunnen afleiden. Indien dit laatste niet kan worden aangetoond

¹⁾ *Handelingen* Tweede Kamer der Staten-Generaal 1863/4, blz. 326.

²⁾ Mr. J. T. *Buys*: „De Grondwet”, deel I, blz. 224.

acht de commissie het onjuist een zodanige positie te geven aan een autoriteit, aan wie een gedeelte van de uitvoerende macht is opgedragen.

Ten overvloede meent de commissie nog te moeten overwegen, of ook uit het wezen van het ambt van opperbevelhebber niet een zodanige positie voortvloeit, dat hem ten aanzien van het krijgswetbeleid geen opdrachten zouden *mogen* verstrekt worden. Hoewel dit ambt ten tijde van oorlog van het hoogste belang is, neemt dit niet weg, dat juist daarom de Kroon zich nimmer de volledige zeggenschap over de drager van dit ambt mag laten ontglippen. Tekenend is de opmerking van mr. *Oud*, die in dit verband het woord van *Clemenceau* citeert, dat de oorlog een veel te belangrijke zaak is om aan militairen over te laten. Wanneer de Kroon daarom de opperbevelhebber te allen tijde kan ontslaan, hetgeen ook *Eigeman* niet ontkent, mag zij hem ook opdrachten geven. Immers, wanneer zij het meerdere mag, is zij ook tot het mindere bevoegd.

Naar het oordeel der commissie is dan ook een standpunt niet houdbaar, volgens hetwelk de Kroon wel het recht zou hebben de opperbevelhebber te ontslaan, omdat zij voor diens krijgswetbeleid niet de verantwoordelijkheid wenst te dragen, doch niet om hem dien-aangaande opdrachten te geven. Het eerste impliceert toch ook, dat de Regering zich een oordeel vormt (op grond van eigen inzicht of adviezen) omtrent het krijgswetbeleid van de opperbevelhebber. Hoezeer de commissie erkent, dat het te voeren krijgswetbeleid behalve door de staatkundige doelstelling, welke met de krijgsmacht moet worden nagestreefd, mede bepaald wordt door de wijze, waarop deze doelstelling met militair-technische middelen moet worden verwezenlijkt, zij acht het in strijd met het wezen der uitvoerende macht, indien de hoogste drager van deze macht (de Kroon) niet zou mogen beoordelen of de technisch-militaire middelen en methoden, die de opperbevelhebber aanwendt, adequaat zijn aan de doelstelling, die de Kroon heeft aangegeven. In hoeverre de Kroon zich dient te bemoeien met deze technisch-militaire zijde van de strategie, acht de commissie een beleidsvraagstuk. Indien de Kroon hierbij blijk geeft van een slecht beleid, doordat zij de opperbevelhebber het voeren van een goed krijgswetbeleid onmogelijk maakt, zullen de betrokken Ministers ook hiervoor politiek verantwoordelijk zijn, terwijl aangenomen kan worden, dat een bekwaame opperbevelhebber in zodanig geval zijn ontslag zal aanbieden. Deze casuspositie doet zich echter voor bij elk onderdeel van de uitvoerende macht. De commissie kan zich derhalve niet verenigen met een opvatting, die het gedeelte van de taak van de opperbevelhebber, dat zuiver op het militair-technisch gebied ligt, op staatsrechtelijke gronden zou willen overlaten aan het bon vouloir van die autoriteit. Dit zou een doorbreking betekenen van de eenheid van de uitvoerende macht, aan de top waarvan de Kroon staat. Zonder een uitdrukkelijk grondwettelijk voorschrift, dat derogeeft aan deze regel, kan zulks, naar het oordeel van de commissie, dan ook nimmer op staatsrechtelijke gronden aangenomen worden.

Over de plaats van de opperbevelhebber in ons staatsrechtelijk bestel heeft de commissie vervolgens gehoord prof. mr. R. *Kranenburg*, Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, oud-hoogleraar in het staatsrecht aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Deze deskundige begint met te stellen, dat hij in de opperbevelhebber de technische leider van de weermacht ziet, tegenover de algemene, verantwoordelijke leiding der Regering. *Kranenburg* wil niet ontkennen, dat ook aan de Regering zekere bevoegdheden toekomen ten aanzien van het krijgswetbeleid, hoewel hij gelooft, dat deze bevoegdheden met de grootste voorzichtigheid moeten worden toegepast, omdat men anders krijgt een verplaatsing van strategische verantwoordelijkheden, een veelhoofdige bevelvoering, die in oorlogstijd natuurlijk niet gewenst is. Tenzij er politieke gevaren dreigen, zou de juiste verhouding, die tussen Regering en opperbevelhebber moet bestaan, zijn, dat de Regering aan de opperbevelhebber geen bepaalde dingen voorschrijft op strategisch gebied. Het komt *Kranenburg* voor, dat het voor een opperbevelhebber een onhoudbare positie is, als de Regering voortdurend ingrijpt in de maatregelen, die hij strategisch juist acht. Wel erkent *Kranenburg* het recht van de Regering om op grond van artikel 2 van de instructie van 6 Mei 1939 opdrachten aan de opperbevelhebber te geven, b.v. door intermediair van de Minister van Defensie. Een algemene opdracht van de Regering heeft de opperbevelhebber te aanvaarden en hij is verantwoordelijk aan de Regering voor het beleid, dat hij voert. Echter moet hij, zolang hij opperbevelhebber is, dat beleid bepalen. Het is binnen zijn verantwoordelijkheid, als hij zegt: „Nu gaat u mij dingen opdragen, die ik in het belang van een doelmatige oorlogvoering niet mag uitvoeren”.

Na bestudering van het verhoor van *Kranenburg* meent de commissie, dat er tussen het gevoelen omtrent deze materie tussen

16272 (*Oud*,)

3089 (*Eigeman*)

3099 (*Eigeman*)

4768 (*Kranenburg*)

4769 (*Kranenburg*)

4772 (*Kranenburg*)

4775 (*Kranenburg*)

4777 (*Kranenburg*)

- Kranenburg* en *Eigeman* een principieel verschil bestaat, hoezeer beiden praktisch tot ongeveer dezelfde resultaten komen, nl.: de Regering geve de opperbevelhebber zoveel mogelijk vrijheid. Het verschil is echter, dat *Eigeman* de positie van de opperbevelhebber aldus formuleert, dat deze volgens ons Staatsrecht op een bepaald gebied van zijn ambtsverrichtingen een recht heeft autonoom te handelen op eigen verantwoordelijkheid, zolang de Regering hem handhaaft, terwijl *Kranenburg* niet zo ver gaat, dat hij de vrijheid van handelen des opperbevelhebbers binnen de militair-technische sfeer van de strategie staatsrechtelijk gefundeerd acht, doch zulks meer ziet als een kwestie van wijs beleid. Het blijkt dan ook niet, dat *Kranenburg* artikel 2 van de instructie van 6 Mei 1939, krachtens welk artikel opdrachten aan de opperbevelhebber gegeven kunnen worden, staatsrechtelijk onjuist acht.
- 9904 (*van der Pot*) Prof. mr. C. W. *varz der Pot*, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, neemt in zijn verhoor als uitgangspunt, dat de opperbevelhebber in ieder geval aan de Regering ondergeschikt is. Als hij een bevoegdheid had naast die van de Ministers, zou dat een doorbreking zijn van de ministeriële verantwoordelijkheid, die niet aanvaardbaar ware. Dat de opperbevelhebber verantwoordelijk is aan de Ministerraad en niet aan de Minister van Defensie, komt duidelijk tot uitdrukking in zijn benoemingsbesluit, dat zowel in 1914 als in 1939 werd gecontrasigneerd door de tijdelijke Voorzitter van de Raad van Ministers. Ten aanzien van de uitdrukking „Regering” in artikel 2 van de instructie van 6 Mei 1939 merkt *van der Pot* nog op, dat hiermede bedoeld wordt de Ministerraad. De commissie heeft hierover in zoverre een andere opvatting, dat zij, gelijk zij op blz. 8 van dit verslag heeft uiteengezet, het mogelijk acht, dat met „Regering” de Ministerraad bedoeld wordt, doch dit niet voor alle gevallen als dwingende interpretatie aanvaardt. Wel onderschrijft de commissie geheel de opmerking van *van der Pot*, dat de Ministerraad één zijner leden (b.v. hetzij de Voorzitter, hetzij de Minister van Defensie) kan aanwijzen als degene, aan wie de opperbevelhebber verantwoording dient af te leggen.
- 9905 } (*van der Pot*)
9906 }
- 9907 (*van der Pot*) De mate van bewegingsvrijheid, die door de Regering aan de opperbevelhebber gelaten dient te worden, ziet *van der Pot* als een kwestie van wijs beleid; dit neemt echter niet weg, dat de positie van de opperbevelhebber principieel geen andere is dan die van ieder ander hooggeplaatst ambtenaar, die in tijd van gevaar ook een buitengewoon gewichtige taak kan hebben.
- 9915 (*van der Pot*) De opperbevelhebber blijft dus over de gehele lijn ondergeschikt aan de Regering, ook ten aanzien van het krijgsbeleid. Wenst men deze toestand niet te bestendigen, aldus *van der Pot*, dan dient men een aan het gewone recht, in het bijzonder aan artikel 55 der Grondwet, derogerende regeling te treffen.
- 15434 (*Anerna*) Gegeven de opvattingen van de commissie, hierboven reeds naar voren gebracht, is het duidelijk, dat zij zich in hoofdzaak aansluit bij de zo juist weergegeven mening van *van der Pot*.
- 15434 (*Anema*)
15435 (*Anema*) Uit het betoog door prof. mr. A. *Anema*, oud-hoogleraar aan de Vrij Universiteit te Amsterdam, voor de commissie gehouden, volgt, dat ook deze deskundige, op grond van artikel 2, lid 1, van de instructie van 6 Mei 1939 en het reglement van de Ministerraad, waarbij de voordracht tot de benoeming van deze autoriteit uitdrukkelijk onder de bevoegdheden van de Ministerraad vermeld wordt, de Ministerraad de chef van de opperbevelhebber acht. Ook het derde lid van genoemde instructie acht hij volkomen juist, hoewel hij, zodra het zuiver technische kwesties betreft, de opperbevelhebber „absoluut soeverein” vindt. Voor het militair-technisch gedeelte van de taak des opperbevelhebbers acht *Anerna* de Regering dan ook niet verantwoordelijk aan het Parlement. Alleen als die techniek een zodanige omvang zou krijgen, dat zij het hele krijgsbeleid zou bepalen, valt het weer binnen de bevoegdheden van de Ministerraad.
- 15437 (*Anema*) In dit geval acht *Anema* het blijkbaar geen kwestie van techniek meer doch van strategie. Globaal kan hij zich verenigen met de afbakening van de terreinen tussen Regering en opperbevelhebber door de militaire medewerker van „De Maasbode” (21 Januari 1946), die stelt, dat de Regering het doel aangeeft, dat met de strijdmacht moet worden nagestreefd, en de middelen beschikbaar stelt tot bereiking daarvan, maar dat de wijze, waarop dit doel bereikt wordt en de middelen aangewend zullen worden, door de opperbevelhebber dient te worden beoordeeld. De opdrachten en aanwijzingen van het derde lid van artikel 3 der instructie van 6 Mei 1939 dienen dan ook, aldus *Anema*, binnen de perken te blijven, die de wederzijdse werkkringen medebrengen, hoewel er grensgevallen voorkomen, waarbij ook het militair-technische ingrijpt in de politiek.
- 15440 (*Anemaj*)
15441 (*Anema*)
15442 (*Anerna*) De indruk, die de commissie uit het verhoor van *Anerna* heeft gekregen, is, dat hij een algehele vrijheid van handelen op het militair-technische terrein noodzakelijk acht; voor deze sector acht hij de Ministers niet verantwoordelijk. Hoewel hij deze sector, naar het

- gevoelen van de commissie, enger omlijnt dan *Eigeman* en voor de grote lijnen der strategie wel degelijk de Ministerraad verantwoordelijk acht en de opperbevelhebber ondergeschikt aan deze Raad, heeft de commissie tegen deze conceptie de zelfde principiële staatsrechtelijke bezwaren als tegen die van *Eigeman*. Wel geeft zij gaarne toe, dat er bijna geen geval denkbaar is, dat een goed beleid zou meebrengen, dat de Ministerraad opdrachten zou geven op het zeer eng begrensde militair-technische terrein, als door *Anema* bedoeld.
- Wanneer dit nodig zou zijn, zou de opperbevelhebber van een zodanige onbekwaamheid zijn, dat de Ministerraad slechts ontslag met zijn verantwoordelijkheid zou kunnen dekken. Dat echter de Ministerraad ook voor de handelingen op het hierbedoelde militair-technische terrein politiek verantwoordelijk is, staat voor de commissie vast, op dezelfde grond als hierboven bij de bespreking van het verhoor van *Eigeman* aangegeven.
- Prof. mr. G. van den Bergh, hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam, heeft in zijn verhoor de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber gekenschetst als een in de praktijk moeilijk doch juridisch eenvoudig probleem.
- Hij acht het een zuivere beleidsvraag. Juridisch is het boven elke twijfel verheven, dat de opperbevelhebber volledig aan het gezag van de Regering is onderworpen, omdat in de Grondwet staat, dal de (constitutionele) Koning, dat is de Regering, het oppergezag heeft over zee- en landmacht. Dat men de opperbevelhebber in de praktijk een grote mate van armslag moet geven, acht *van den Bergh* een kwestie van beleid. Er zijn meer juridische bevoegdheden, waarvan het gebruik uit een oogpunt van beleid zoveel mogelijk achterwege moet worden gelaten. Dit geldt ook ten opzichte van de opperbevelhebber, die een buitengewoon grote mate van vrijheid moet hebben. *Van den Bergh* wijst voorts op de woorden „Wij behouden Ons voor” in het derde lid van artikel 2 van de instructie van 6 Mei 1939, welke formulering enigszins zonderling aandoet in een Koninklijk besluit en eerder verwacht zou worden in een wet. Immers, de Kroon kan nimmer afstand doen van haar bevoegdheden. Juridisch kan dan ook een zodanige instructie nooit een zeer sterke binding zijn. Zij geeft hoogstens aan hoe de Kroon op een bepaald ogenblik haar grondwettige juridische bevoegdheden opvat; bindend is de instructie voor de Kroon echter nimmer.
- Tevens staat deze deskundige op het standpunt, dat het uit beleids-overwegingen, gezien de omstandigheid, dat hier zulke belangrijke vragen van Regeringsbeleid mee gemoeid kunnen zijn, gewenst is, dat de opperbevelhebber gesteld wordt onder de Ministerraad. In dit verband dient men de positie van de Kroon niet anders te zien dan ten aanzien van alle andere daden, hoezeer de drager van de Kroon wellicht de facto een zeer belangrijke rol speelt.
- De commissie kan zich met deze conclusie van *van den Bergh* in het algemeen verenigen, speciaal met zijn opmerkingen omtrent de positie van de Kroon in deze. Er is de commissie geen enkel argument bekend, op grond waarvan de positie van de Kroon in ons staatsbestel ten aanzien van de opperbevelhebber een andere dan de normale zou zijn. Zulke positieve argumenten zouden toch moeten worden aangevoerd, indien men zou willen aantonen, dat de positie van de Kroon in deze materie anders zou zijn dan zij als regel in onze staatsinrichting is.
- Ook mr. P. J. *Oud*, de schrijver van „Het Constitutioneel Recht van het Koninkrijk der Nederlanden”, neemt in zijn verhoor als uitgangspunt, dat er staatsrechtelijk geen bijzondere positie van de opperbevelhebber bestaat. Deze positie is er één van volstreekte ondergeschiktheid aan de Regering, ook op het gebied van het krijgsmbeleid. Hiermede wil niet gezegd zijn, dat het van goed beleid zou getuigen om de opperbevelhebber te verplichten telkens alles aan de Regering te vragen. Dit neemt niet weg, dat de Regering ieder ogenblik, waarop zij zulks nodig acht, moet kunnen ingrijpen; er kan geen sprake van zijn, dat het militaire gezag een zelfstandige bevoegdheid zou hebben. Immers, de Grondwet geeft de uitvoerende macht aan de Koning, onder verantwoordelijkheid van de Ministers. Dit strekt zich uit over het gehele terrein van de regering.
- Het derde lid van artikel 2 van de instructie van 6 Mei 1940 is dan ook geheel overbodig. De term „Wij behouden Ons voor” is een term, die alleen zin heeft in een wet. De bedoeling van de instructie kan geen andere zijn dan de grenzen aan te geven, waarbinnen de opperbevelhebber vrij is om te handelen, doch laat onverlet het recht van de Kroon om, ook al beweegt de opperbevelhebber zich binnen de grenzen, gesteld door de instructie, aan deze bevelen te geven, daar zij toch ook het recht heeft om de instructie te wijzigen. Nimmer kan de instructie aan de opperbevelhebber een zelfstandige bevoegdheid geven, daar de Kroon het hoogste gezag houdt.
- I n hoeverre aan de opperbevelhebber de vrije hand moet gelaten worden, is zuiver een beleidsvraag. In zoverre kan *Oud* zich dan ook
- 15911 (*van den Bergh*)
- 15913 (*van den Bergh*)
- 15915 (*van den Bergh*)
- 15919 (*van den Bergh*)
- 15920 (*van den Bergh*)
- 15921 (*van den Bergh*)
- 15928 (*van den Bergh*)
- 15932 (*van den Bergh*)
- 15932 (*van den Bergh*)
- 16272 (*Oud*)
- 16273 (*Oud*)
- 16277 (*Oud*)

¹⁾ Opgenomen in vraag no. 16277.

16282 (*Oud*)

16286 (*Oud*)

16288 (*Oud*)

verenigen met de afbakening van de terreinen tussen Regering en opperbevel door de militaire medewerker in „De Maasbode“ ¹⁾ van 21 Januari 1946. Op militair terrein liggen deze dingen niet anders dan op civiel gebied. Het zou echter onjuist zijn te trachten de moeilijkheden ten aanzien van de verhouding tussen Regering en opperbevelhebber te voorkomen door een staatsrechtelijke constructie in ons staatsbestel in te voeren, die afwijkt van onze normale constitutionele staatsinrichting in die zin, dat men de opperbevelhebber zelfstandige bevoegdheden gaat geven en deze van de Regering afneemt. Men zou dan in ons constitutioneel recht een element brengen, dat met de grondslagen van ons constitutioneel bestel strijdig is. Bovendien is er geen constructie te maken, die tegen beleidsfouten waarborgt.

De commissie kan zich in aansluiting aan datgene, wat zij reeds eerder omtrent deze materie heeft opgemerkt, in grote lijnen met de conclusies van *Oud* verenigen.

Met de summiere weergave van de standpunten van de hierboven aangehaalde deskundigen meent de commissie voldoende recht te hebben laten wedervaren aan de belangrijkste nuanceringen in de opvattingen omtrent de positie van de opperbevelhebber van land- en zeemacht, in het geldende Nederlandse staatsrecht, ten opzichte van de Regering.

Het zou ondoenlijk zijn dieper in te gaan op al datgene, wat andere getuigen en deskundigen over dit punt hebben opgemerkt. Volledigheidshalve volge hier echter een opgave van de plaatsen in de verhooren, waar over deze kwestie is gesproken.

I. H. Reynders (17 Februari 1948): nos. 242—262.

A. Q. H. Dijkhoorn (18 Februari 1948): nos. 710—724; 728—729.

Jhr. mr. D. J. de Geer (24 Februari 1948): nos. 1135—1136; 1176—1181.

H. G. Winkelman (24 Februari 1948): nos. 1316—1329.

J. J. G. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1435—1436.

H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1524—1538.

Dr. J. J. C. van Dijk (25 Februari 1948): nos. 1855; 1857—1870.

Jhr. W. Röell (25 Februari 1948): nos. 1930—1937.

P. W. Best (25 Februari 1948): nos. 2112—2124.

A. R. van den Bent (26 Februari 1948): no. 2500.

J. Harberts (26 Februari 1948): nos. 2567—2569.

A. H. Schimmel (26 Februari 1948): nos. 2651—2652.

J. van Andel (9 Maart 1948): nos. 2999—3003.

Ir. J. W. Albarda (9 Maart 1948): nos. 3059—3065.

Mr. J. A. Eigeman (9 Maart 1948): nos. 3077—3131.

D. A. van Hilten (10 Maart 1948): nos. 3578; 3581—3582; 3584—3592.

J. F. M. Steenmetser (10 Maart 1948): nos. 3605—3609.

Dr. L. N. Deckers (10 Maart 1948): nos. 3660—3673.

Mr. P. S. Gerbrandy (10 Maart 1948): nos. 3710; 3736—3738.

Mr. H. J. Kruls (17 Maart 1948): nos. 4564—4568.

C. Maffern (22 Maart 1948): no. 4705.

Mr. R. Kranenburg (22 Maart 1948): nos. 4766—4784.

H. A. C. Fabius (22 Maart 1948): nos. 4844—4846.

Mr. M. P. L. Sfeenberghe (23 Maart 1948): nos. 4876—4882.

Dr. C. W. van der Pot (23 April 1948): nos. 9904—9927.

Ch. J. I. M. Welter (12 Mei 1948): nos. 11207—11210.

Mr. E. N. van Kleffens (19 Mei 1948): nos. 12377—12384.

Mr. A. Anema (22 Juni 1948): nos. 15247—15452.

Mr. G. van den Bergh (24 Juni 1948): nos. 15911—15936.

Mr. P. J. Oud (1 Juli 1948): nos. 16272—16296.

Ten slotte meent de commissie goed te doen haar standpunt ten opzichte van de positie van de opperbevelhebber in ons staatsrecht, dat in bovenstaande bespreking van de verschillende opinies omtrent dit punt zich reeds heeft afgetekend, nogmaals samen te vatten.

De commissie treedt niet in de vraag, of de benoeming van een militair als opperbevelhebber voor de gehele land- en zeemacht de meest wenselijke figuur voor de regeling van het opperbevel is. Daarover zou stellig het een en ander zijn op te merken. In de Verenigde Staten en Engeland heeft men in de laatste wereldoorlog deze figuur niet gehad. In feite berustte daar het opperbevel bij de President en de Prime Minister, onder wie de afzonderlijke hoge bevelhebbers direct ressorteerden. Ook begeeft de commissie zich niet in een bespreking van de problemen, die in een eventueel bondgenootschappelijk verband met betrekking tot het opperbevel kunnen ontstaan.

De commissie beperkt zich in haar beschouwingen tot de toestand, zoals die in Nederland in feite geweest is. Daarbij is van veel misverstand gebleken over de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber.

De instructie van 6 Mei 1939 gaat uit van een verkeerd uitgangspunt, daar uit het derde lid van artikel 2 door de woorden „Wij behouden Ons voor” schijnbaar de conclusie zou kunnen worden getrokken, dat de opperbevelhebber in ons staatsbestel zelfstandige bevoegdheden zijn toegekend, terwijl de Kroon zich daarnaast bepaalde bevoegdheden voorbehoudt. De Kroon behoeft zich echter bij Koninklijk besluit niets voor te behouden, daar de gehele uitvoerende macht in haar is geconcentreerd.

Wanneer dan ook bij Koninklijk besluit van 28 Augustus 1939, *Staatsblad* no. 185, een opperbevelhebber van land- en zeemacht wordt benoemd, aan wie „de algemene voorbereiding en de leiding der landsverdediging in handen wordt gelegd”, dan wil dit volgens ons staatsrecht niet zeggen, dat hiermede de Kroon het hoogste gezag, met inachtneming van de bestaande instructie, heeft overgedragen aan de opperbevelhebber, doch dat de gehele krijgsmacht ¹⁾ heeft te gehoorzamen aan deze autoriteit, terwijl tevens op hem het militair gezag en de daaraan krachtens de wet verbonden bevoegdheden zijn overgegaan. ²⁾

Het wil echter geenszins zeggen, dat met de benoeming van een opperbevelhebber de Kroon afstand heeft gedaan van een gedeelte van de uitvoerende macht. Dit zou zelfs onmogelijk zijn, tenzij de Grondwet daartoe de mogelijkheid openliet. Het is de commissie dan ook niet duidelijk, hoe men volgens ons recht een dergelijke zelfstandige bevoegdheid wil construeren. A fortiori kan zij niet met de opvatting medegaan, dat het derde lid van artikel 2 daarom staatsrechtelijk onjuist zou zijn, omdat het een bevoegdheid aan de Kroon zou voorbehouden, welke deze niet toekomt. Wanneer een bevoegdheid of taak aan een ambtenaar wordt gegeven, die niet aan het Parlement verantwoording schuldig is, kan de Regering geen verantwoordelijkheid ten opzichte van het Parlement dragen, tenzij zij aan die ambtenaar alle door haar gewenste instructies kan geven. Uiteraard is de Regering ook tegenover het Parlement verantwoordelijk voor de instructies, welke zij geeft. Afgezien van haar principiële bezwaren kan de commissie de tegenstelling tussen „de *opstelling der weermacht*, zolang de oorlogstoestand voor Nederland niet feitelijk is ingetreden” en „het *krijgsbeleid*, nadat de oorlogstoestand voor Nederland is ingetreden”, in het derde lid van artikel 2, niet gelukkig vinden. Men zou hieruit kunnen concluderen, dat de Kroon vóór het uitbreken van de oorlog geen opdrachten zou mogen geven ten aanzien van het krijgsbeleid doch na het uitbreken wel. Deze conclusie mag echter niet uit dit Koninklijk besluit getrokken worden, daar de Regering niet juridisch gebonden is door een instructie, die zij als draagster van de uitvoerende macht aan één harer ambtenaren geeft. Een instructie bindt slechts (en is ook slechts als zodanig bedoeld) degenen, tot wie zij gericht is. Het derde lid van artikel 2 van de instructie van 1939 is dan ook slechts een volkomen overbodige mededeling aan de opperbevelhebber, inhoudende, dat de Koning de uitvoerende macht heeft op het terrein van het krijgsbeleid. Afgezien daarvan moet het uit een oogpunt van beleid juist geacht worden, dat de Kroon eventuele opdrachten ten aanzien van de strategie vóór de gevechtshandelingen geeft, opdat in rustiger sfeer overleg tussen Regering en opperbevelhebber kan plaats vinden. In de praktijk heeft men het dan ook zo opgevat.

De enige waarde, die de commissie aan het derde lid van artikel 2 kan toekennen, is deze, dat de Regering aan de opperbevelhebber hierdoor heeft willen ie kennen geven, dat opdrachten op het gebied van de strategie niet zouden gegeven worden dan met medeweten van de drager der Kroon. De commissie acht echter deze gedachte zuiverder en eenvoudiger uitgedrukt in het tweede lid van artikel 6 van de instructie van 31 Juli 1914, luidende: „Bij aan hem verstrekte opdrachten of bevelen, welke zijn krijgsbeleid raken, moet blijken van voorafgegane Koninklijke machtiging of goedkeuring, voorzien van de door de Grondwet vereiste medeondertekening”.

Ook indien artikel 2, lid 3, van de instructie aldus opgevat wordt, acht de commissie het artikel juridisch zinloos, daar het niemand bindt: de Kroon niet, daar deze zich zelf niet kan binden bij Koninklijk besluit en in elk geval dit Koninklijk besluit te allen tijde kan intrekken, de opperbevelhebber niet, daar artikel 2, lid 3, geformuleerd is niet als een voorschrift voor hem doch als een bevoegdheid van de Kroon.

Bij de formulering van 1914 zou men over het laatste anders kunnen denken. Immers, uit de terminologie daarvan zou men kunnen concluderen, dat de opperbevelhebber slechts strategische opdrachten mag accepteren, indien gebleken is van Koninklijke machtiging of goedkeuring en tevens een contraseign aanwezig is. Gezien de geschiedenis

¹⁾ Uitgezonderd zijn de delen, genoemd in het eerste lid van artikel 1 van de instructie.

²⁾ Vgl. artikel 4 van de instructie.

van de benoeming van de opperbevelhebber in 1914 en het tot stand komen van diens instructie, kan echter wel aangenomen worden, dat men tij beide instructies de opperbevelhebber heeft willen vrijwaren tegen een al te gemakkelijk en snel ingrijpen in zijn krijgsbeleid. Het principiële uitgangspunt, absolute ondergeschiktheid aan de Regering en verantwoordingsplicht van de opperbevelhebber over de gehele linie aan haar, wordt hierdoor niet aangetast. De commissie vraagt zich echter af, of hei middel, dat hiertoe aangewend wordt, wel het juiste is. Het moet toch niet verenigbaar geacht worden met de gehele structuur van ons staatsrecht, dat op het terrein van de uitvoerende macht onder elke omstandigheid de Minister(s) verantwoordelijk stelt voor alle daden van de onder hen gestelde autoriteiten, wanneer aanwijzingen vanwege de Regering uitsluitend door middel van een Koninklijk besluit zouden kunnen worden gegeven. Geen ambtenaar kan, wanneer hij een opdracht krijgt, op grond van het feit, dat de uitvoerende macht bij de Koning berust, eisen, dat hem deze opdracht bij Koninklijk besluit wordt gegeven, tenzij de wet aldus zou bepalen. De Regering, naar buiten een eenheid van de drager der Kroon en van de verantwoordelijke Ministers, kan te allen tijde bepalen hoe en door wie van haar leden zij haar gezag over de haar ondergeschikte ambtenaren wenst uit te oefenen, tenzij de wet een bepaalde procedure voorschrijft.

Voor de wijze, waarop zulks geschiedt, zijn de Ministers verantwoordelijk. Het is echter onjuist, indien een instructie voor een hoge autoriteit bij deze de indruk wekt, dat niet de Minister(s) zijn chef is (zijn) als de verantwoordelijke representant(en) van de Kroon. Een bepaling als het derde lid van artikel 2 van de instructie van 1939 suggereert niet alleen de onjuistheid, dat aan de opperbevelhebber een autonome bevoegdheid is gegeven, waarop de Kroon zich voorbehoudt binnen de grenzen van deze bepaling inbreuk te maken — hetgeen foutief gedacht is —, maar ook dat dit ingrijpen slechts bij Koninklijk besluit mag geschieden. Dit laatste acht de commissie een zaak, die de Regering in elk concreet geval zelfstandig heeft uit te maken. De mogelijkheid is bovendien niet illusoir, dat de Ministerraad en de drager van de Kroon in oorlogstijd juist op het hoogtepunt van de strijd, waarop de Regering zal hebben uit te maken of de strijd moet worden doorgezet met opoffering van b.v. alle grote steden in een bepaald gebied dan wel gecapituleerd moet worden, geen contact met elkaar hebben. Het is duidelijk, dat dan de Minister!-) de nodige opdrachten aan de opperbevelhebber moet(en) kunnen geven.

Een ander punt, dat bij de positie van de opperbevelhebber een rol speelt, is de vraag of hij ondergeschikt dient te zijn aan de Minister van Defensie dan wel aan de Ministerraad. Zoals op blz. 9 reeds is aangegeven, meent de commissie, dat de opperbevelhebber in 1939 krachtens het benoemingsbesluit, getekend door de tijdelijke Voorzitter van de Raad van Ministers, en het eerste lid van artikel 2 van de instructie 1939 gesteld was onder de Ministerraad. Dat de term „Regering“ in de laatste bepaling mede „Ministerraad“ inhoudt, heeft de commissie op dezelfde plaats uiteengezet. Daar de term „Regering“ echter een begrip is, waaronder soms verstaan wordt „Koning en Ministers“, soins ook één Minister¹⁾, zou het aanbevelenswaardig geweest zijn, indien in dit artikel expressis verbis ware uitgedrukt, dat de opperbevelhebber gesteld was onder en verantwoordelijk was aan de Ministerraad. Deze verhouding acht de commissie met de grote meerderheid van de gehoorde deskundigen juister dan een ondergeschiktheid aan de Minister van Defensie. Immers, de integrale oorlog van de laatste jaren heeft bewezen, dat de moderne oorlogvoering ingrijpt op welhaast elk terrein des levens, terwijl nog afgezien daarvan het voeren van oorlog een zaak is van zo groot belang, dat elk der Ministers de verantwoordelijkheid voor het te voeren beleid mede behoort te dragen. Het lijkt de commissie op deze gronden dan ook onjuist, dat de opperbevelhebber bij de uitoefening van het militaire gezag op grond van artikel 2 van de desbetreffende instructie, behorende bij het Koninklijk besluit van 4 Mei 1933, *Staatsblad* 246, uitgevaardigd op grond van artikel 7 van de Oorlogswet 1899, verantwoording schuldig was aan de Minister van Defensie. Immers de uitoefening van het militaire gezag heeft nog meer dan het krijgsbeleid een sterke algemeen politieke inslag en kan diep ingrijpen in het normale staatkundige bestel.

Derhalve is juist hier in het algemeen niet de Minister van Defensie, gezien het Departement van Algemeen Bestuur dat hij beheert, de aangewezen persoon om in deze richtlijnen aan de opperbevelhebber te geven. De opperbevelhebber dient ook voor de uitoefening van het militaire gezag verantwoording schuldig te zijn aan de Ministerraad. Op welke wijze de Ministerraad zijn gezag wenst te effectueren, is een kwestie, die hij nader kan bepalen. Wel is het duidelijk, dat hier een belangrijke taak ligt voor

¹⁾ Vgl. het arrest van de Hoge Raad van 14 Mei 1917, N.J. 1917, blz. 575.

de Voorzitter van de Raad van Ministers, ook onder het vooroorlogse reglement van orde voor de Ministerraad. Of hij zich bij de uitoefening van deze taak steeds zal laten bijstaan door de gehele Ministerraad dan wel door een aantal Ministers, tot wier Departement de te behandelen zaken in verband staan, zal afhankelijk zijn van de concrete situatie en van de beslissingen, die de raad dienaangaande heeft genomen. Ook zal het niet a priori uitgesloten geacht moeten worden, dat de Ministerraad één zijner leden aanwijst om uitvoering aan een bepaalde beslissing te geven. Wel dient in alle gevallen vast te staan, dat een Minister geen aanwijzingen geeft aan de opperbevelhebber dan in opdracht van en namens de Ministerraad.

Het is uit het bovenstaande duidelijk, dat de goede verhouding tussen Ministerraad en opperbevelhebber niet de jure vastgelegd kan worden. Wel is voor de juiste verhouding noodzakelijk, dat uitgegaan wordt van een zuivere staatsrechtelijke probleemstelling, waarbij vaststaat, dat geen enkele ambtenaar van de uitvoerende macht enige autonome bevoegdheid kan hebben.

Zulks wil echter, naar de commissie met nadruk wenst naar voren te brengen, geenszins zeggen, dat het niet van wijs beleid zou getuigen, dat de Ministers met name aan de opperbevelhebber een grote mate van vrijheid zouden geven. Deze mate van vrijheid zal in het algemeen groter kunnen (en vaak moeten) zijn, naarmate deze autoriteit zich meer op technisch-militair terrein beweegt. Naarmate de strategie meer verband zal houden met de politiek, die de Regering wenst te voeren, zal de Ministerraad zich uiteraard meer moeten bezig houden met het te voeren kriegsbeleid. Hiervoor juridisch bindende regels te willen geven, acht de commissie echter van geen waarde, daar enerzijds de Regering armslag dient te hebben om elk ogenblik haar beleid zo te kunnen bepalen, dat zij haar politieke verantwoordelijkheid kan dragen en het anderzijds onmogelijk is om voor de grensgevallen, waarbij de praktische moeilijkheden juist ontstaan, de regel zo te formuleren, dat er geen verschil van mening over de toepassing kan ontstaan.

Zoals uit het bovenstaande reeds blijkt, acht de commissie het in het algemeen uit beleidsoverwegingen onjuist, indien de Regering zich met alle mogelijke kwesties incidenteel zou gaan bemoeien, hoewel zulks in een speciaal geval toch ook zeer wel te aanvaarden kan zijn. Slechts in concreto is een oordeel hierover mogelijk. Wenst de Regering de techniek van de oorlogvoering aan de opperbevelhebber over te laten en zelf slechts de politieke doeleinden aan te geven, dan acht de commissie dit in abstracto een juist beleid, daar van de Regering verwacht mag worden, dat zij een opperbevelhebber heeft benoemd, aan wie zij de technische oorlogvoering in vol vertrouwen kan overlaten. Toch is de kans groot, dat het de Regering niet onberoerd laat op welke wijze het politieke doel verwezenlijkt wordt. Ongetwijfeld zal zij als uiteindelijk politiek verantwoordelijk orgaan daarover overleg willen plegen met de opperbevelhebber en hem op grond daarvan een opdracht geven. Dit heeft voor de Regering het voordeel, dat zij weet, waarvóór zij politiek verantwoordelijk is, en voor de opperbevelhebber, dat hij weet, dat de Regering zijn strategie dekt. Het spreekt echter welhaast vanzelf, dat geen Regering, juist omdat zij politiek verantwoordelijk is, bevelen zal geven aan de opperbevelhebber of hij cavalerie dan wel een gemotoriseerde eenheid dient in te zetten op een bepaald punt, hoewel zij daartoe juridisch de bevoegdheid heeft. Een Regering, die een dusdanig beleid zou voeren, zou daarmee te kennen geven, dat zij een opperbevelhebber handhaaft, die zij kennelijk volkomen incapabel acht voor de taak, waarvoor zij hem heeft aangesteld. Het handhaven van een zodanige opperbevelhebber zou echter bezwaarlijk te verenigen zijn met de politieke verantwoordelijkheid der Ministers. De conclusie ligt derhalve voor de hand, dat de Kroon in het algemeen in een zodanige situatie de opperbevelhebber zal ontslaan. Hieruit een staatsrechtelijk dogma af te leiden, als zou de Regering geen opdrachten, rakende het kriegsbeleid of militair-technische zaken in engere zin *mogen* geven, doch in dit geval slechts de opperbevelhebber mogen ontslaan, wijst de commissie evenwel met beslistheid af. Zij vermag niet in te zien waarom het de Regering staatsrechtelijk wel geoorloofd zou zijn de opperbevelhebber ontslag te geven, doch niet om hem op te dragen wat zij in concreto in het landsbelang acht. Voor het behartigen van het landsbelang zijn de Ministers der Kroon in laatste instantie verantwoordelijk. Om deze verantwoordelijkheid te kunnen dragen, dienen zij de volledige zeggenschap te hebben.

II. De toepassing van de Oorlogswet 1899 gedurende de mobilisatie 1939/1940

Na het afkondigen van de algemene mobilisatie op 28 Augustus 1939 werd bij Koninklijk besluit van 1 September 1939 (Staatsblad 187) voor het gehele grondgebied des Rijks de staat van oorlog krachtens de Oorlogswet 1899 afgekondigd. Dit Koninklijk besluit werd bekrachtigd bij de wet van 6 September 1939.

De gedachtengang, waarvan de Regering is uitgegaan bij het afkondigen van de staat van oorlog, is te vinden in de Memorie van Toelichting op het ontwerp van laatstgenoemde wet. Hieruit blijkt, dat het in de bedoeling lag „voorshands alleen de artikelen 9, 15, 16, 17 en artikel 17bis” van de Oorlogswet toe te passen. Als reden daarvoor werd aangegeven, dat zodoende de bestaande rechtsverhoudingen zo weinig mogelijk werden aangetast. De Minister van Defensie zegde bij dezelfde Memorie toe, dat van de overige in de Oorlogswet verleende bevoegdheden eerst dan gebruik zou worden gemaakt, naarmate de omstandigheden zulks bepaaldelijk zouden vorderen. Bij de parlementaire behandeling van dit wetsontwerp werd algemeen instemming betuigd met de zienswijze van de Regering, dat de toepassing van de wet van 23 Mei 1899, Staatsblad no. 128, binnen zo eng mogelijke grenzen beperkt diende te blijven. Het wetsontwerp werd zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Dat de staat van oorlog werd afgekondigd en de toepassing binnen de in de Memorie van Toelichting aangegeven grenzen werd gehouden, was in strijd met de plannen van de generale staf, die er steeds van was uitgegaan, dat met het afkondigen van de algemene mobilisatie ook de staat van beleg zou intreden. De Ministers van Defensie in de vorige Kabinetten hadden zich met deze gedachtengang verenigd.

De chef van de generale staf, op 28 Augustus 1939 benoemd tot opperbevelhebber van land- en zeemacht, kon echter niet van de Regering gedaan krijgen, dat de staat van beleg werd afgekondigd. Bij het afkondigen van de minder ver gaande staat van oorlog ging hij een gentlemen's agreement aan met de Regering, dat hij slechts de in bovenaangehaalde Memorie van Toelichting genoemde artikelen zou toepassen. Het militaire gezag had dus de volgende bevoegdheden:

1. Het kon de besturen en de ambtenaren van de lagere bestuursorganen verplichten aan het militair gezag de gewenste inlichtingen te verschaffen.
2. Het was bevoegd alles te doen wegruimen wat aan de behoorlijke verdediging in de weg stond, met dien verstande, volgens het agreement, dat deze bevoegdheid slechts zou worden toegepast ten aanzien van opruiming ten behoeve van reeds bestaande gevechtsopstellingen.
3. Het was gerechtigd eigendommen in gebruik te nemen.
4. Het had de bevoegdheid om bij verordening bepalingen vast te stellen, waardoor verhinderd kon worden, dat terreinen ten nadele van de landsverdediging veranderd werden.

Ter uitvoering hiervan liet de opperbevelhebber op 1 September 1939 een overeenkomstige order uitgaan aan zijn ondercommandanten ¹⁾, waarnaar hierbij verwezen wordt.

Korte tijd daarna heeft de opperbevelhebber aan de Regering verzocht om hem in afwijking van de gemaakte afspraak te machtigen artikel 12 van de Oorlogswet (het vaststellen door het militair gezag van regels omtrent het verlenen van hulp door de bevolking ten behoeve van militaire werkzaamheden) toe te passen. Hierop ontving de opperbevelhebber geen antwoord.

Op 6 October 1939 richtte de opperbevelhebber het verzoek tot de Regering om het gebied, waar stellingen werden aangelegd, in staat van beleg te verklaren. Nadat de Regering zich daartoe bereid verklaard had en de opperbevelhebber na overleg met zijn ondercommandanten op 25 October 1939 een ontwerp-Koninklijk besluit had ingezonden, werd bij K.B. van 1 November 1939 (Staatsblad no. 189) overeenkomstig het voorstel van de opperbevelhebber voor

¹⁾ Bijlage 7.

¹⁾ Voor een uitvoeriger overzicht vergelijk men het verslag van sectie IV van de generale staf hieromtrent. Zie bijlage 8.

²⁾ Bijlage 9.

een gedeelte van het land de staat van beleg afgekondigd. Vervolgens werd op 6 November het interneringsdepôt Spijkerboor en op 17 Januari 1940 een zeegebied, uitgebreider dan reeds op 1 November 1939 geschied was, in staat van beleg verklaard.

Ten slotte werd de staat van beleg in de grensgebieden van kracht verklaard op 13 April 1940, in overeenstemming met het verst gaande van de twee desbetreffende voorstellen van de opperbevelhebber.

Op 19 April 1940 werd door de Regering zonder een daartoe strekkend voorstel van de opperbevelhebber het gehele land in staat van beleg verklaard.¹⁾

Onderwijl had de opperbevelhebber (*Reynders*) bij brief van 30 December 1939 aan de Regering²⁾ het gentlemen's agreement opgezegd en zich voorbehouden, indien zulks naar zijn mening noodzakelijk was, van alle bevoegdheden, die de Oorlogswet hem gaf, gebruik te maken. In deze brief stelt de opperbevelhebber zich op het standpunt, dat hij krachtens wettelijke bevoegdheden, voortvloeiende uit de Oorlogswet, slechts aan eigen inzichten is gebonden bij de toepassing van de staat van oorlog, met dien verstande, dat hij verplicht is de Minister van Defensie op de hoogte te houden van zijn beleid in deze. De rechtsfiguur, dat hij toestemming van de Regering moet hebben om artikelen, vallende buiten de afspraak, toe te passen, acht de opperbevelhebber te enenmale onjuist. Voorts is hij van mening, dat deze rechtsfiguur mede onhoudbaar is omdat hem ten aanzien van de toepassing van de bevoegdheden, voortvloeiende uit de staat van beleg, geen voorwaarden door de Regering zijn gesteld en hij in de desbetreffende gebieden wel alle bevoegdheden, volgende uit de staat van beleg, mag toepassen, doch niet in dezelfde gebieden de minder ver gaande bepalingen, van toepassing bij de staat van oorlog, tenzij binnen het raam van het gentlemen's agreement.

In verband met het gentlemen's agreement tussen Regering en opperbevelhebber staan de voorbereidingen, die gemaakt zijn om bij de Staten-Generaal een wetsontwerp in te dienen tot wijziging van de wet van 23 Mei 1899 (*Staatsblad* no. 128). Blijkens de aan de commissie overgelegde ontwerp-Memorie van Toelichting beoogde de Regering met deze voorgenomen wetswijziging het mogelijk te maken in tijden van spanning aan het burgerlijk gezag, ter verzekering van de inwendige veiligheid, buitengewone bevoegdheden te geven, daar de wet het alleen maar mogelijk maakte deze aan het militaire gezag te geven (met uitzondering van artikel 32, dat bij de staat van beleg aan het burgerlijk gezag een bijzondere bevoegdheid geeft). Vervolgens achtte de Regering uitbreiding van de door de wet reeds gegeven buitengewone bevoegdheden noodzakelijk. Ten slotte vond de Regering het bestaande stelsel, waarbij de Kroon steeds gedwongen is de staat van oorlog of die van beleg integraal af te kondigen, zodat ook die bevoegdheden, waaraan in de concrete situatie geen behoefte bestaat, zouden moeten worden toegekend, te star en wenste zij de mogelijkheid te openen, dat de Kroon de bevoegdheid kreeg om aan het militaire of aan het burgerlijke gezag die bevoegdheden te geven, die zij nodig acht. Het wetsontwerp werd krachtens machtiging van Hare Majesteit de Koningin bij de Raad van State ahangig gemaakt bij schrijven van 23 Februari 1940, en wel door de Ministers van Justitie, van Algemene Zaken a.i., van Binnenlandse Zaken, van Defensie, van Buitenlandse Zaken, van Waterstaat, van Economische Zaken en van Sociale Zaken. Op 19 Maart 1940 heeft de Raad van State Hare Majesteit de Koningin van advies gediend. Het gevoelen van de Raad van State, dat de voorgenomen wetswijziging ongrondwettig was, heeft thans na de jongste Grondwetswijziging, die een „civiele staat van oorlog en beleg” mogelijk maakt, veel van zijn betekenis verloren. De Raad van State achtte de voorgenomen wetswijziging ongrondwettig, daar het tweede lid van artikel 195 van de Grondwet slechts spreekt over het overgaan van bevoegdheden op het militair gezag en tevens in het eerste lid spreekt over een regeling van de staat van oorlog of beleg bij de *wet*. De commissie neigt echter tot het standpunt, dat het advies voor betwisting vatbaar is, gezien de woorden der Grondwet, die in het eerste lid van artikel 195 slechts voorschrijft, dat de wet de wijze bepaalt, waarop, en de gevallen, waarin het in de staat van oorlog of beleg verklaren kan geschieden, om daarna in het tweede lid te bepalen, dat die regeling kan inhouden, dat bepaalde bevoegdheden overgaan op het militair gezag, doch dit niet imperatief voorschrijft. Zij wordt hierin versterkt door art. 32 van de Oorlogswet, dat ook aan een civiel orgaan een buitengewone bevoegdheid geeft. Dat krachtens het eerste lid de gevolgen van de staat van oorlog of beleg slechts bij *wet* kunnen worden geregeld sluit naar het oordeel van de commissie niet uit, dat de wet deze bevoegdheid niet zou kunnen delegeren.

De Raad van State geeft aan het slot van zijn advies Hare Majesteit in overweging het wetsontwerp niet te zenden aan de Tweede Kamer

¹⁾ Vgl. bijlage 10, waar een uittreksel uit het wetsontwerp en van de Memorie van Toelichting, handelende over de voornaamste punten, is te vinden. Tevens is daaraan toegevoegd het gedeelte van het advies van de Raad van State, dat betrekking heeft op die punten. Vgl. tevens bijlage 44.

68 (*Reynders*)

²⁾ Bijlage 11.

68 (*Reynders*)

68 (*Reynders*)

76--80 (*Reynders*)

81—84 (*Reynders*)
2079 (*Ringers*)
10456 (*Schepers*)

der Staten-Generaal. ¹⁾ Het ontwerp van wet heeft de Tweede Kamer nimmer bereikt.

Tot zover de feiten. De waardering daarvan door de verschillende getuigen en deskundigen, die de commissie over dit onderdeel van punt a van het Enquêtebesluit heeft gehoord, loopt nogal uiteen.

Generaal *Reynders* acht het gentlemen's agreement niet in overeenstemming met 's lands wetten. De commissie kan zich met deze opvatting niet verenigen. Bij de bespreking van het standpunt, dat hierover wordt ingenomen door de staatsrecht deskundigen, hoopt zij hierop nader terug te komen. Wel meent de commissie er reeds thans op te moeten wijzen, dat blijkens het advies van de „Commissie Oorlogswet“, onder voorzitterschap van generaal-majoor *H. F. M. baron van Voorst tot Voorst*, die de opperbevelhebber *Reynders* heeft geadviseerd omtrent het bovengenoemde wetsontwerp tot wijziging van de Oorlogswet 1899, deze commissie blijkbaar ook van een andere gedachtengang is uitgegaan, wanneer zij schrijft ²⁾: „De O.L.Z. zelf zal uiteraard zich bij het uitoefenen van het militair gezag geheel richten naar de wenschen van de Regeering, overeenkomstig de afspraak tusschen de Regeering en den O.L.Z. Dat de betekenis van deze afspraak niet geheel vast zou staan, vermag de „Commissie Oorlogswet“ niet in te zien. Een „juridisch“ vastleggen — dat wil blijkbaar zeggen in een wetsbepaling vastleggen —, van het feit, dat het militaire gezag zich moet richten naar de wenschen van de Regeering, is niet noodzakelijk, aangezien het niet nakomen van de bestaande afspraak logischerwijze moet leiden tot een principiële conflict tusschen den O.L.Z. en de Regeering, waaraan de O.L.Z. verantwoordelijkheid schuldig is.“

De heer *Reynders* verklaart voorts, dat hij de voorwaarde, die de Regering stelde, alvorens tot afkondiging van de staat van oorlog over te gaan, heeft geaccepteerd en het gentlemen's agreement heeft aangegaan. Hij acht zulks achteraf onjuist, ook van hem zelf. Als excuus voert hij aan, dat hij in die tijd midden in de mobilisatie zat en dat er een geweldige spanning heerste.

Daar het gentlemen's agreement, aldus de redenering van generaal *Reynders*, niet door de Regering aan de burgemeesters was bekendgemaakt en de staat van oorlog afgekondigd was, verwachtten de burgemeesters maatregelen ten aanzien van de openbare orde van het militair gezag, dat hiervoor bij de staat van oorlog verantwoordelijk was. Zelf konden de burgemeesters geen maatregelen nemen, omdat hun bevoegdheden dienaangaande overgegaan waren op het militair gezag.

De commissie meent te moeten opmerken, dat bij de staat van oorlog de burgemeester wel degelijk zijn normale bevoegdheden ten opzichte van het handhaven der openbare orde behoudt. Slechts de *buitengewone* bevoegdheden van de burgemeester, neergelegd in de artikelen 219 en 220 van de Gemeentewet, gaan over op het militaire gezag. Het komt de commissie echter voor, dat de opperbevelhebber, wanneer hem door een burgemeester werd verzocht op grond van de staat van oorlog de bevoegdheden van de artikelen 219 en 220 der Gemeentewet toe te passen, in de daarvoor in aanmerking komende gevallen wel degelijk na overleg met de Regering had kunnen optreden. Deze gevallen toch doen zich niet dagelijks voor en bij een normale verstandhouding tusschen Regering en opperbevelhebber lijkt het de commissie toe, dat dergelijke problemen op te lossen zijn.

Dat de opperbevelhebber *Reynders* „overreed“ zou zijn door de Minister van Defensie om de staat van oorlog met het gentlemen's agreement te aanvaarden, doet naar het oordeel van de commissie niets af aan het feit, dat de opperbevelhebber het gentlemen's agreement heeft geaccepteerd en dat hij zich dus niet op een dwang van Regeringszijde in dezen kan beroepen; dit zou wel het geval zijn, indien de Regering een opdracht in dezen aan de opperbevelhebber had gegeven. Uiteraard ontheft de gang van zaken, zoals deze geweest is, anderzijds ook de Minister van Defensie en zijn ambtgenoten niet van hun verantwoordelijkheid.

Na het gentlemen's agreement heeft de opperbevelhebber verzocht een der artikelen van de Oorlogswet 1899, namelijk artikel 12, te mogen toepassen. Dit artikel regelt de bevoegdheden van het militair gezag omtrent het vorderen van burgerwerkkrachten.

Op dit verzoek is nimmer antwoord ontvangen. Het is bij de verhoren gebleken, dat de Minister van Defensie opdracht heeft gegeven om aan de opperbevelhebber te schrijven, dat de Regering geen bezwaar had tegen toepassing van dit artikel, op de wijze als dit aan de Regering was voorgesteld. Een antwoord heeft de opperbevelhebber echter nimmer ontvangen, omdat vergeten is te antwoorden. De ambtenaar, aan wie de opdracht was verstrekt, heeft deze blijkbaar niet uitgevoerd. De commissie vraagt zich af, hoe het mogelijk is, dat dergelijke principiële zaken op een Departement onafgedaan blijven liggen. Een dergelijke gang van zaken geeft haar niet de indruk, dat

de organisatie van het Departement van Defensie in elk opzicht de toets van een redelijke critiek kon doorstaan. Anderzijds verwondert het de commissie, dat de opperbevelhebber, die het niet beantwoorden van zijn desbetreffend verzoek blijkbaar nogal hoog heeft opgenomen, bij de Minister van Defensie nimmer persoonlijk over deze voor hem belangrijke kwestie navraag heeft gedaan. Zij kan zich moeilijk voorstellen, dat de verhouding tussen een Minister van Defensie en een opperbevelhebber van die aard is, dat de laatste, indien hij op een belangrijke brief niets hoort, deze in negatieve zin als afgedaan beschouwt en er blijkbaar geen heil in ziet om b.v. eens even te telefoneren.

Was de verhouding naar de indruk van de opperbevelhebber inderdaad aldus, dan had hij daarvan aan de Regering kennis moeten geven, daar deze situatie voor 's lands defensie desastreus geacht moet worden.

Wat de zaak zelf betreft, acht de commissie het middel, dat artikel 12 aan de hand doet, nl. om gerequireerde burgerwerkkrachten versterkingen te laten maken, niet dan in uiterste noodzaak efficient. Wanneer burgeraannemers ingeschakeld kunnen worden, die op de gangbare wijze tegen een behoorlijk loon arbeiders aannemen, is zulks een methode, die meer vruchten zal afwerpen dan het in meerdere of mindere mate gedwongen laten werken.

Het ontbreken van de staat van beleg over het gehele land wordt door de heer *Reynders* aangevoeld als zeer nadelig voor het uitoefenen van censuur op de post en het tegengaan van landverraad en spionage. Vrijwel alle militaire getuigen en deskundigen stemmen hierin met hem overeen. Aan de commissie zijn echter van deze zijde vrijwel geen concrete feiten voorgelegd, waardoor deze opvatting zou kunnen worden gestaafd. Het voorbeeld, dat generaal *Reynders* geeft omtrent de persoonlijke verkenning van de Grebbelinie door de Duitse commandant, die met de aanval was belast, acht de commissie niet geheel overtuigend, daar juist het Grebbegebied sinds 1 November 1939 in staat van beleg verkeerde. Hetzelfde geldt ten opzichte van Duitse kaarten van de verdedigingswerken aldaar, die tot 15 Maart 1940 bijgewerkt waren. Bovendien is het verhaal over de Duitse commandant vrij dubieus, omdat ongeveer hetzelfde verhaal is verteld door de oud-commandant van het IIde legerkorps (gelegerd in het Grebbegebied, waar de aanval heeft plaats gevonden), die als bron zijn oud-chef staf noemt. Deze heeft echter aan de commissie bij zijn medegedeeld, dat dergelijke verhalen hem wel ter ore zijn gekomen, doch uit eigen wetenschap kan ook deze niets verklaren¹⁾. Ook door het hoofd van de krijgsgeschiedkundige sectie van de generale staf werd dit verhaal niet bevestigd. Al zijn de gegeven concrete voorbeelden weinig afdoende, dit neemt niet weg, dat de commissie wel als zeker aanneemt, dat door de Duitsers op grote schaal gespioneerd is, gezien ook de bovengenoemde buitgemaakte kaarten. Juist hieruit echter blijkt, dat een voorstelling alsof de staat van beleg dit in belangrijke mate had kunnen voorkomen, te simplistisch is.

Tegenover hen, die op grond van de ondervinding in 1914—1918 huiverig waren om het militair gezag plein pouvoir te geven op grond van en binnen de grenzen van de Oorlogswet 1899, stelt de heer *Reynders* (en met hem vele militaire getuigen en deskundigen), dat er door de „Commissie Oorlogswet" een uitnemende handleiding voor de uitoefening van het militair gezag was samengesteld en dat er cursussen voor reserve-officieren-juristen waren gehouden, die later aan de commandanten, belast met het militair gezag, zouden toegevoegd worden.

De commissie neemt gaarne aan, dat op deze wijze de staat van beleg nauwkeurig was voorbereid en dat het voor de opperbevelhebber een desillusie is geweest, dat al deze voorbereidende maatregelen, althans voorlopig, niet konden toegepast worden, te meer daar voorafgaande Ministers van Defensie zulks hadden toegezegd. Het spreekt echter, naar het oordeel van de commissie, wel vanzelf, dat noch het één, noch het ander voor de op dat moment verantwoordelijke Ministers een doorslaggevend argument kon en mocht zijn, hoewel het laatste wel een zeer belangrijk gewicht in de schaal moet hebben gelegd. Wat betreft de andere argumenten: het feit, dat iets nauwkeurig is voorbereid, kan bezwaarlijk een reden zijn om het in elk geval toe te passen; de omstandigheid, dat het daartoe vereiste aantal reserve-officieren-juristen een „cursus militair gezag" had gevolgd, maakt hen nog niet tot geroutineerde bestuursambtenaren voor hun chefs, aan wie ze werden toegevoegd en die zelf uit hoofde van hun functie niet over de zo zeer noodzakelijke bestuurservaring beschikten gelijk de normale burgerlijke organen en autoriteiten. Om deze redenen is het te aanvaarden, dat de Regering niet dan in uiterste noodzaak het burgerlijk gezag ondergeschikt wenste te maken aan het militair gezag, hoezeer het te waarderen is, dat generaal *Reynders* als chef van de generale staf maatregelen heeft genomen om het militair gezag zo goed mogelijk voor te bereiden op de eventueel te vervullen taak.

2079 (*Ringers*)

85--94 (*Reynders*)

2544 (*Harberts*)

2583 (*Schimmel*)

3561 (van *Hiltens*)

¹⁾ Bijlage 12.

1) Bijlage 11.

2) Bijlage 9

74 (*Reynders*)
10469 (*Schepers*)

646, 647 (*Dijxhoorn*)

653 (*Dijxhoorn*)

679—683 (*Dijxhoorn*)

653 (*Dijxhoorn*)

De opvatting van de opperbevelhebber *Reynders* ten aanzien van de voorgenomen wijziging van de Oorlogswet is evenals die, welke de meergenoemde „Commissie Oorlogswet" heeft ontwikkeld in haar daarover aan hem uitgebracht rapport,¹⁾ afwijzend.

Door deze en andere tegenstellingen was de verhouding tussen de Regering en de opperbevelhebber *Reynders* van die aard, dat de laatste bij brief²⁾ van 30 December 1939 (terwijl nog dezelfde dag een onderhoud plaats had tussen enige Ministers en de opperbevelhebber in tegenwoordigheid van H.M. de Koningin over het krijgsbeleid) aan de Raad van Ministers mededeelde, dat hij, hoewel de Raad hem naar aanleiding van een desbetreffend verzoek medegedeeld had, dat hem geen algehele ontheffing kon verleend worden van het gentlemen's agreement, zich „aan de gemaakte afspraak niet meer gebonden kan achten en (zich) mitsdien het recht voorbehoud(t) om wanneer de omstandigheden zulks naar mijn (zijn) meening noodig maken, van die bevoegdheden gebruik te maken".

Afgezien van de beleidsvraag of de Regering inderdaad niet al te angstvallig de bevoegdheden van de staat van oorlog aan de opperbevelhebber heeft onthouden, acht de commissie het optreden van de opperbevelhebber *Reynders* in dezen wel zeer merkwaardig, vooral gezien de op pag. 21 aangehaalde passage uit het rapport van de „Commissie Oorlogswet" over de voorgenomen wijziging van de Oorlogswet 1899, welk rapport de opperbevelhebber blijkbaar met instemming aanhaalt.

De opperbevelhebber gaat in deze brief willens en wetens tegen het standpunt van de Ministerraad, waarvan ook de Kroon op de hoogte was, in. Zoals later nog zal blijken, acht de commissie de staatsrechtelijke bezwaren tegen het gentlemen's agreement niet gefundeerd. Afgezien daarvan, staat voor de commissie echter vast, dat, welke bevoegdheden een wet ook geeft aan een aan de Regering ondergeschikt ambtenaar, deze bevoegdheden steeds onder verantwoordelijkheid van en dus onder bevelen van de Regering dienen te worden uitgeoefend. De opperbevelhebber, blijkens zijn brief wetende; dat de Regering niet uitoefening van alle bevoegdheden, voortvloeiende uit de staat van oorlog, wenste, had aan deze wens der Regering dienen te voldoen. Temeer bevreemdt het de commissie, dat de opperbevelhebber tot deze handeling is overgegaan, waar de verantwoordingsplicht van de drager van het militair gezag aan de Minister van Defensie uitdrukkelijk in artikel 3 van de instructie, behorende bij het Koninklijk besluit van 4 Mei 1933 (Staatsblad no. 128) neergelegd is.

De commissie kan één en ander slechts verklaren uit gemis aan inzicht in de verhouding tussen Regering en het daaraan volstrekt ondergeschikt militair gezag. Nog meer bevreemdt het de commissie, dat haar niet van een onmiddellijke ondubbelzinnige reactie van de zijde der Regering is gebleken, doch dat deze nog een tijd lang doorgegaan is te overleggen met de opperbevelhebber over een nieuwe strategische opdracht en niet, vóórdat zij zulks deed, de onderhavige kwestie heeft rechtgezet.

De Minister van Defensie *Dijxhoorn* acht blijkens zijn voor de commissie afgelegde verklaring het persoonlijk onjuist, dat in September 1939 niet in overeenstemming met de voorbereidingen van de generale staf de staat van beleg is afgekondigd. Hij is echter blijkbaar gezwich voor het argument van zijn ambtgenoten, dat daardoor te veel zou worden ingegrepen in de vrijheden van het Nederlandse volk. Volgens hem stond de Ministerraad op het standpunt, dat men de opperbevelhebber niet meer moest geven dan hetgeen hij nodig had voor de uitoefening van zijn taak.

Had de opperbevelhebber *Reynders* zich niet tegenstribbelend, aldus de heer *Dijxhoorn*, bij het standpunt van de Ministerraad neergelegd, dan had hij de opperbevelhebber misschien met meer succes kunnen steunen. Daar de opperbevelhebber zich bij de staat van oorlog neerlegde, was er volgens de heer *Dijxhoorn* voor de Minister van Defensie geen reden deze zaak op de spits te drijven.

De commissie meent reeds hier te moeten opmerken, dat niet de opperbevelhebber doch de Ministers, en in de eerste plaats de Minister van Defensie, verantwoordelijk gesteld moeten worden voor de toepassing of niet toepassing van de bevoegdheden, toegekend aan het militair gezag krachtens de staat van oorlog. Hoe de Minister over deze zaken persoonlijk dacht en hoedanig de houding van de opperbevelhebber geweest is, doet niet ter zake. Wanneer volgens onze staatsinrichting de opperbevelhebber slechts bevoegdheden heeft onder de bevelen van de Regering, acht de commissie het onbetwistbaar, dat de betrokken Minister(s) zich in geen enkel opzicht kan (kunnen) onttrekken aan de volledige verantwoordelijkheid in deze.

Ten aanzien van de voorgenomen wijziging van de Oorlogswet 1899 verklaart de heer *Dijxhoorn*, dat hij daarvan een heftige tegenstander was en uitdrukkelijk in de Ministerraad gezegd heeft, dat hij niet meewerkte aan een wijziging van de Oorlogswet. De commissie vraagt zich echter af hoe het dan mogelijk is, dat blijkens het advies³⁾

3) Bijlage 10.

661—664 (*Dijxhoorn*)

1100 (*de Geer*)

1217 (*Winkelman*)

1220 (*Winkelznan*)

1221 (*Winkelman*)

1223, 1224 (*Winkelman*)

1227, 1228 (*Winkelman*)

1229—1 238 (*Winkelman*)

1379—1383; 13143 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

1453, 1454 (*H.F.M. van Voorst tot Voorst*)

1455 (*H.F.M. van Voorst tot Voorst*)

1458 (*H.F.M. van Voorst tot Voorst*)

1461 (*H.F.M. van Voorst tot Voorst*)

1463 (*H.F.M. van Voorst tot Voorst*)

van de Raad van State aan Hare Majesteit de Koningin het desbetreffende wetsontwerp bij de Raad van State o.a. ook door de Minister van Defensie is aanhangig gemaakt. Hieruit blijkt, dat de Minister van Defensie, ofschoon wellicht geen enthousiast voorstander van het wetsontwerp, toch in elk geval geen absoluut tegenstander van het voorstel was. De commissie kan zich althans bezwaarlijk indenken, dat de Minister van Defensie, indien het advies van de Raad van State gunstig ware geweest, zijn medewerking aan de totstandkoming der voorgenomen wetswijziging alsnog had kunnen weigeren.

Dat de wetswijziging buiten het Departement van Defensie om werd voorbereid verklaart de heer *Dijxhoorn* uit de omstandigheid, dat de wijzigingen in belangrijke mate de bevoegdheden van de Minister van Justitie zouden kunnen uitbreiden.

De oud-Voorzitter van de Raad van Ministers jhr. *de Geer* geeft de volgende verklaring omtrent de wijze, waarop de Oorlogswet 1899 gedurende de mobilisatie 1939/1940 is toegepast: de Regering wenste niet nodeloos in te grijpen in de normale rechtstoestand en wenste niet meer te doen dan de momentele omstandigheden nodig maakten. Gezien de verklaringen van de andere oud-Ministers meent de commissie deze mening wel als de algemene opvatting van het Kabinet te mogen kwalificeren.

De in Februari 1940 opgetreden opperbevelhebber *Winkelman* stemt geheel met de mening van zijn voorganger in, dat het ontbreken van de staat van beleg met het oog op de te nemen maatregelen tegen spionage grote bezwaren met zich bracht. Ook de beperkingen, die de Regering voor en na heeft opgelegd bij de toepassing van artikel 15 van de Oorlogswet (het doen van opruiming vóór de stellingen) heeft, naar in de oorlog bij de Grebbe gebleken is, wel degelijk een nadelige invloed gehad op de landsverdediging. Wettelijk onjuist acht echter generaal *Winkelznan* de beperkingen, welke de Regering had opgelegd aan de opperbevelhebber, niet. Ook, de heer *Winkelmac* heeft zich verzet tegen een wijziging van de Oorlogswet 1899, waardoor de mogelijkheid werd geopend het civiele gezag bepaalde bevoegdheden krachtens die wet te verlenen.

Concrete en overtuigende voorbeelden, dat het ontbreken van de staat van beleg buiten de gebieden, waar stellingen lagen, in hoge mate nadelig heeft gewerkt ten aanzien van het voorkomen van spionage, geeft ook de opperbevelhebber *Winkelznan* niet. Wel legt hij sterk de nadruk op de preventieve werking, die de staat van beleg in deze zou hebben gehad.

De oud-commandant van het veldleger luitenant-generaal *J. J. G. baron van Voorst tot Voorst* deelt volkomen het standpunt van de opperbevelhebber *Reynders* ten aanzien van de toepassing van de bevoegdheden krachtens de Oorlogswet 1899. Speciaal legt hij de nadruk op het niet kunnen verrichten van opruiming voor bepaalde stellingen.

Uit het verhoor van de oud-chef van de staf van de Koninklijke landmacht, luitenant-generaal *H. F. M. baron van Voorst tot Voorst*, tevens oud-voorzitter van de meergenoemde „Commissie Oorlogswet”¹⁾, is gebleken, dat ook deze een groot voorstander was van de staat van beleg. Zijn standpunt ten aanzien van de bevoegdheden, voortvloeiende uit de Oorlogswet, en van de voorgenomen wijziging in het bijzonder, is, dat het militair gezag als zodanig niet meer gevaar zou opleveren voor machtsoverschrijding dan indien de macht in handen zou worden gelegd van de burgerlijke autoriteiten, die in moeilijke omstandigheden ook niet altijd voor haar taak berekend zijn. De commissie zou naar aanleiding hiervan willen opmerken, dat men deze stelling in haar algemeenheid niet behoeft te ontkennen en toch tot de conclusie kan komen, dat uitzonderlijke bevoegdheden op deze gebieden bij voorkeur door de civiele autoriteiten, gewend als zij zijn aan het hanteren van bestuurlijke, justitiële en politieke bevoegdheden, gehanteerd dienen te worden. De beste handleiding voor de uitoefening van het militaire gezag zal de jarenlange ervaring van de civiele organen niet kunnen evenaren.

Ten aanzien van de censuur op de pers merkt de getuige op, dat men deze nimmer in al haar vertakkingen kan bereiken door middel van overleg met de persorganisaties. Deze hebben immers geen verbanden met alle mogelijke kleinere kranten en weekbladen. De laatsten kunnen alleen bereikt worden door algemene verbodsbepalingen. Zulks is noodzakelijk, daar de vijand juist op grond van schijnbaar onschuldige berichten, die veelal geheel te goeder trouw worden gepubliceerd, conclusies kan trekken, die voor hem van belang zijn.

Ook acht de heer *van Voorst tot Voorst* het afkondigen van de staat van beleg tegelijk met de mobilisatie noodzakelijk, omdat dan lieden, die gevaarlijk geacht werden voor de veiligheid van de Staat: afgezien van de vraag of zij een strafbaar feit gepleegd hadden, geïnterneerd konden worden.

Tevens acht deze getuige één van de grote bezwaren van het ont-

¹⁾ Het rapport, door deze commissie uitgebracht aan de eerste opperbevelhebber, is reeds ter sprake gekomen. Vgl. bijlage 11.

¹⁾ Deze opvatting is formeel onjuist, daar de regeling van de luchtbescherming reeds onder de staat van oorlog door het militair gezag kon ter hand genomen worden. Het in deze toepasselijke artikel 17ter kon echter in verband met het gentlemen's agreement niet toegepast worden.

1465—1468 (*H. F. M. van Voorst tot Voorst*)

1824 (*van Dijk*)

1827, 1828 (*van Dijk*)

1975, 1976 (*Wilson*)

2133 (*Best*)

2506, 2507 (*van den Bent*)

3045 (*Albarda*)

3072—3075 (*Eigeman*)

3568 (*van Hilten*)

breken van de staat van beleg, dat de regeling van de luchtbescherming in handen bleef van de civiele autoriteiten. ¹⁾

Hij verklaart ten slotte de houding van de Regering uit een instinctieve afkeer van het Nederlandse volk van alles, wat militair is, welke mede voortspuit uit de vrijheidlievende aard van de Nederlander.

De oud-Minister van Defensie dr. J. J. C. *van Dijk* acht het in het algemeen, afgezien van de concrete situatie in 1939, waarover hij geen oordeel heeft, een juist beleid, dat de Regering tegelijk met de algemene mobilisatie de staat van beleg afkondigt. Of men dit laatste doet dan wel de staat van oorlog afkondigt, het recht van de Regering om de opperbevelhebber aanwijzingen te geven om bepaalde bevoegdheden van het militair gezag al dan niet toe te passen, blijft onverlet. Dit acht deze deskundige niet in strijd met de wet. Hiervoor kunnen goede redenen bestaan.

De oud-chef van de sectie operaties van de staf van de Koninklijke landmacht luitenant-generaal J. J. C. P. *Wilson* deelt nog mede, dat hij van de territoriale bevelhebbers klachten heeft gehoord, dat de militaire autoriteiten niet voldoende bevoegdheden hadden om tegen N.S.B.-centra op te treden. Tevens haalt hij het voorbeeld aan van een Duits toneelgezelschap, dat omstreeks de Novembercrisis, toen een Duitse inval verwacht werd, een opvoering zou geven in een Brabantse gemeente. De opperbevelhebber had toen niet de bevoegdheid om deze reis uit Duitsland door Noordbrabant te verbieden. Getuige meent te weten, zij het dat hij zich zulks niet met zekerheid kan herinneren, dat de opperbevelhebber tevergeefs getracht heeft deze reis te verhinderen. De commissie is ook van oordeel, dat tegen deze reis had moeten worden opgetreden. Evenwel merkt zij op, dat, nu de militairen daartoe de bevoegdheden niet hadden, men toch langs andere weg daartegen had kunnen optreden, b.v. door middel van toepassing van de vreemdelingenwetgeving.

De opmerking van de oud-commandant van de luchtverdediging luitenant-generaal P. W. *Best*, dat het ontbreken van de staat van beleg verhinderd heeft om gedurende de mobilisatie het landen van Duitse vliegtuigen op Schiphol te beletten, acht de commissie niet juist, daar de Regering zulks te allen tijde kon tegengaan. Ook indien de staat van beleg eerder was afgekondigd, had de opperbevelhebber nimmer tot een zodanige in de internationale verhoudingen ingrijpende maatregel behoren over te gaan zonder voorkennis van de Regering.

Een grote grief van de oud-commandant van het IVde legerkorps, generaal-majoor A. R. *van den Bent*, in verband met het ontbreken van de staat van beleg is, dat hele gezelschappen, soms rondgeleid door de commandant, in het terrein van de Grebbelinie de stellingen kwamen bezichtigen. De commissie kan dit ook niet toejuichen, doch meent, dat dit toch in de eerste plaats een zaak was, die de genoemde commandant aanging en waaraan deze zelf een einde had kunnen maken. Voorts neemt zij het standpunt in, dat de staat van beleg in het Grebbegebied ten opzichte van het tegengaan van spionnage slechts dan effectief had kunnen zijn, indien men dit gebied hermetisch had afgesloten en de bevolking geëvacueerd. Zulks is na 1 November, toen de staat van beleg in dit stellinggebied was afgekondigd, niet geschied. De commissie ontveinst zich hierbij niet, dat dergelijke maatregelen in 1939 in Nederland eenvoudig ondenkbaar zouden zijn geweest. Zij meent dan ook, dat het niet van doorslaggevende betekenis is geweest, dat gedurende September en October 1939 de staat van beleg in dit gebied niet gegolden heeft.

De oud-Minister van Waterstaat ir. J. W. *Albarda* verklaart het niet dadelijk afkondigen van de staat van beleg en het slechts in beperkte mate toepassen van de bevoegdheid krachtens de staat van oorlog uit de omstandigheid, dat bij integrale toepassing van de Oorlogswet de vrijheden van het volk in gevaar zouden gebracht worden. Ook acht hij maatregelen van dien aard gevaarlijk voor de stemming van het volk. Slechts bij dringende noodzaak wenste het Kabinet tot zulke maatregelen over te gaan.

Prof. mr. *Eigeman* acht het gentlemen's agreement, strikt juridisch geredeneerd, onjuist, daar het publiekrecht een gezagskwestie regelt en men bij onderlinge afspraak geen afstand van bevoegdheden kan doen; de wet kent geen tussenregeling, doch alleen de staat van oorlog of die van beleg.

Het hoofd van de krijgsgeschiedkundige sectie van de generale staf, generaal-majoor D. A. *van Hilten*, is van mening, dat het niet dadelijk afkondigen van de staat van beleg met toepassing van al zijn bepalingen zeer nadelig is geweest voor het moreel van de troep, daar gedurende de mobilisatie niet onmiddellijk en krachtig opgetreden kon worden tegen de bekende lichtsignalen, tegen spionnage en staatsgevaarlijke elementen. Indien inderdaad door de afkondiging en toepassing van de staat van beleg hiertegen doeltreffend

¹⁾ Bijlage 13.

3683 (*Gerbrandy*)

had kunnen worden opgetreden en zodoende op het moreel van de troep een gunstige invloed zou zijn uitgeoefend — aldus het standpunt van de commissie —, zou terecht aan de Regering verweten kunnen worden, dat zij in deze te kort is geschoten.

Na bespreking van enige andere getuigenverklaringen hieromtrent hoopt de commissie in haar slotbeschouwing van dit hoofdstuk hierop terug te komen.

De oud-Minister van Justitie mr. P. S. *Gerbrandy* wijst er in zijn verhoor op, dat in de Memorie van Toelichting ¹⁾ op het wetsontwerp tot het doen voortduren van de bij Koninklijk besluit afgekondigde staat van oorlog, aan de Staten-Generaal was medegedeeld, dat het militaire gezag slechts enkele met name genoemde artikelen zou toepassen.

3686 (*Gerbrandy*)

Het bezwaar, hetwelk de heer *Gerbrandy* had tegen het integraal toepassen van de Oorlogswet, was, dat dit betekende het ondergeschikt maken van het civiele bestuur aan het militaire gezag, hetgeen een ommekeer van de normale verhouding in de Staat met zich brengt. Daardoor ontstaan moeilijkheden, omdat organen, die door de eeuwen heen op een bepaalde manier de zaken bestuurd hebben, vervangen worden door een ander orgaan.

3707 (*Gerbrandy*)

3692, 3694 (*Gerbrandy*)

De heer *Gerbrandy* geeft als de bedoeling van het agreement aan, dat de burgerlijke autoriteiten zoveel mogelijk op haar gebied, waar nodig, de bevoegdheden van het militair gezag zouden uitoefenen, formeel gedekt door de bevoegdheden van de opperbevelhebber. Zo heeft generaal *Winkelman*, uitoefenende het militair gezag, na de afkondiging van de staat van beleg op 19 April 1940 een aantal staatsgevaarlijke elementen geïnterneerd, terwijl Justitie deze zaken geheel had voorbereid. De heer *Gerbrandy* vat dus het gentlemen's agreement op als een vooruitgrijpen op de voorgenomen wijziging van de Oorlogswet 1899. Ziet de commissie het goed, dan had dus volgens de heer *Gerbrandy* op veel intensievere wijze gebruik gemaakt kunnen worden van verschillende bevoegdheden van die wet. De moeilijkheden ten opzichte van de artikelen 219 en 220 van de Gernerwet hadden op deze wijze zo nodig opgelost kunnen worden. Uit de verhoren van getuigen, die met de uitvoering van het militair gezag te maken hebben gehad, blijkt echter niet, dat de militairen het agreement in deze zin hebben opgevat. Ook uit de verklaringen van de andere oud-Ministers blijkt zulks niet. Hieruit meent de commissie te mogen concluderen, dat, mocht de oorspronkelijke constructie van het gentlemen's agreement al zodanig geweest zijn als de heer *Gerbrandy* haar opvat, de praktijk in elk geval geweest is, dat het militair gezag onder verantwoordelijkheid van de Regering slechts een viertal artikelen van de Oorlogswet toepaste. De Regering wilde de beslissing over de vraag of bevoegdheden al dan niet zouden worden toegepast, in eigen hand houden.

3700 (*Gerbrandy*)

De heer *Gerbrandy* deelt voorts mede, dat het ontwerp tot wijziging van de Oorlogswet, krachtens beslissing van de Ministerraad, is voorbereid op Justitie in overleg met de generale staf en het Departement van Defensie.

3699 (*Gerbrandy*)

De vraag of de Minister van Defensie al dan niet geporteerd was voor dit ontwerp, aldus de getuige, doet niets ter zake, daar deze Minister zich neergelegd heeft bij het ontwerpen van deze voorgenomen wetswijziging en met zijn instemming dit ontwerp naar de Raad van State is gezonden.

3713 (*Gerbrandy*)

De veronderstelling als zou met de staat van beleg de spionage en het landverraad effectief bestreden kunnen worden, verwerpt de heer *Gerbrandy*, daar zulks uitsluitend door geschoolde mensen kan geschieden, die niet uit de grond rijzen, omdat er een wet in het *Staatsblad* verschijnt.

3718 (*Gerbrandy*)

Zij, die achteraf zeggen, dat zij er grote bezwaren tegen hadden, dat de staat van beleg niet werd afgekondigd en de staat van oorlog slechts binnen de grenzen van het agreement mocht worden toegepast, hadden, voor zover zij in die tijd verantwoordelijkheid droegen, zulks in een vorm moeten zeggen conform de ernst van de toestand, zoals zij die zagen en zo nodig hun ontslag moeten aanbieden. Het is kinderpraat om achteraf te zeggen: ik heb dat wel gewild, maar ik heb het niet gekregen.

3948 (*van Thiel*)

De procureur-generaal, fungerend directeur van politie te Amsterdam, mr. dr. J. A. *van Thiel*, deelt mede, dat de Regering in 1938 reeds opdracht had gegeven de namen van staatsgevaarlijke elementen, zowel Nederlanders als vreemdelingen, op lijsten te verzamelen om dezen zo nodig te interneren. In het ressort van de fungerend directeur van politie te Amsterdam bedroeg het aantal zodanige Nederlanders 328. Na onderzoek was gebleken, dat het absoluut verantwoord zou zijn, dat dezen werden opgepakt. Deze lijsten werden gemaakt voor het militair gezag. Na de integrale afkondiging van de staat van beleg is er een vergadering met de generale staf geweest, waar de definitieve lijst is vastgesteld. Tevens werd besloten reeds vóór het intreden van de oorlogstoestand 21 personen, afkomstig uit verschillende delen des lands, te interneren. Besloten werd o.a. om

- 3949, 3951, 3954 (*van Thiel*)
- 4736 (*Mattern*)
- 4822; 4834—4846 (*Fabius*)
- 4860 (*Steenberghe*)
- 4910 (*van den Tempel*)
- 10893 (*Hooykaas*)
- 15578 (*Sillevis*)
- Mussert niet met die 21 lieden te arresteren, daar die te onbenullig werd geacht. Op de ochtend van de 10de Mei is toen bevel gegeven hen, die op eerstgenoemde lijst stonden, te arresteren. Daar echter bij wijze van spreken iedereen — soldaten, sergeanten, luitenanten en burgemeesters (aan welke laatsten de internering eigenlijk was opgedragen) — ging arresteren, liep in het ressort Amsterdam het aantal tot ongeveer 10 000 op, waarvan 6500 ten slotte geïnterneerd zijn.
- Voorts staat deze getuige op het standpunt, dat, justitieel gezien, tijdens de mobilisatie de staat van beleg niet nodig was, daar het wetboek van strafrecht en dat van strafvordering alsmede de vreemdelingenwetgeving voldoende macht gaven aan de justitie om op te treden tegen staatsgevaarlijke elementen. Ook in het contact met de militairen heeft mr. *van Thiel* nimmer het gevoel gehad, dat het geldende stelsel geen bevrediging schonk. Voor de afweer tegen spionage was de staat van beleg niet nodig, daar de geroutineerde Rijksrechercheurs hierin doorkneed waren. Evenmin zag de justitie de noodzaak om verenigingen, vergaderingen en de drukpers meer aan banden te leggen. Tevens waren de bevoegdheden t.a.v. huiszoekingen zodanig, dat er opgetreden kon worden, indien zulks nodig was. Deze bevoegdheden dienen bij de justitie te blijven, daar het vakwerk is. Met een recherche-apparaat dient men de militairen, die leken op dit gebied zijn, niet te laten werken.
- Een kwestie, samenhangend met deze materie, namelijk een vermoedelijk sabotagegeval, is aan de commissie medegedeeld door de luitenant-kolonel C. *Mattern*, destijds pionier-commandant van het veldleger. Op de ochtend van de 7de Mei kwam bericht binnen, dat de Barneveldse sluis in het Grebbegebied (de commissie merkt op, dat dit gebied in staat van beleg was verklaard) op een onrustbarende manier lek was geworden. Verschillende schotbalken waren stuk, kennelijk gesprongen door springstof. Getuige is overtuigd, dat men sabotage op die sluis heeft gepleegd om daardoor het land bij Amersfoort droog te laten lopen. Dit is geschied ondanks het feit, dat daar altijd schildwachten liepen. Hoewel het dan ook spoedig ontdekt werd, is de zaak nimmer opgehelderd. Ook de andere getuigen, die van deze zaak op de hoogte waren, hebben de commissie geen nadere opheldering kunnen geven.
- Als getuige omtrent de staat van oorlog en beleg is voorts gehoord de oud-chef van G.S. III, luitenant-generaal H. A. C. *Fabius*. Deze staat op het standpunt, dat de Regering hoogst laakbaar heeft gehandeld door niet met de mobilisatie tevens integraal de staat van beleg af te kondigen, daar de opperbevelhebber hierdoor de nodige bevoegdheden, o.a. ten opzichte van de geheime politie (artikel 13 van de Oorlogswet) miste. De reden voor de houding van de Regering acht deze getuige: gebrek aan vertrouwen. Een juiste uitvoering van het militair gezag betekent z.i., dat de burgerlijke autoriteiten normaal blijven functioneren, mits zij van het militair gezag, als overkoepelend orgaan, de nodige aanwijzingen willen aanvragen.
- De oud-Minister van Economische Zaken mr. M. P. L. *Steenberghe* neemt aan, dat het werk van de burgerlijke instanties beter door kon gaan wanneer de staat van beleg niet was afgekondigd, omdat tijdens de staat van beleg de ongewenste situatie ontstond, dat het militair gezag het op vele terreinen meer deskundige civiele gezag aanwijzingen kon geven.
- Ook de oud-Minister van Sociale Zaken dr. J. *van den Tempel* geeft als één der motieven van het niet afkondigen van de staat van beleg aan: de ontzaglijke druk, die hierdoor op het gehele sociale en economische leven van het land zou komen te liggen.
- Uit het verhoor van de oud-raadadviseur bij het Departement van justitie mr. J. P. *Hooykaas* blijkt, dat de Minister van Justitie hem destijds heeft medegedeeld, dat de Ministerraad besloten had geen gevolg te geven aan de toezegging om met de algemene mobilisatie de staat van beleg af te kondigen, omdat de Raad van mening was, dat de situatie nog niet kritiek genoeg was om de bevoegdheden van de staat van beleg reeds aan het militair gezag te geven en dat voorts niet alle bevoegdheden van de staat van oorlog dienden toevertrouwd te worden aan het militair gezag. Immers, in de Oorlogswet worden allerlei problemen geraakt, waarbij het militair gezag wellicht al te fors zou ingrijpen, en wel zodanig, dat de Ministerraad dit niet met zijn politieke verantwoordelijkheid zou kunnen dekken. Mede op grond hiervan gevoelde de Ministerraad behoefte aan een wijziging van de Oorlogswet. Hierbij zouden tevens nieuwe bevoegdheden gecreëerd worden. Aan deze getuige werd door de Minister opgedragen zijn gedachten over deze wijziging te doen gaan en daartoe contact met het militair gezag te zoeken. Uit deze opdracht is bovengenoemd ontwerp tot wijziging van de Oorlogswet voortgevloeid.
- De oud-commandant van het IIde legerkorps generaal-majoor *W. F. Sillevis* wijst er in zijn verhoor op, dat hij vele malen bij de hogere autoriteiten er op heeft aangedrongen hem toestemming te

16333—16335 (*van Loon*)

13143 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

geven de boomgaarden ten westen van Wageningen op te ruimen. Volgens de heer *Sillevis* wenste de Regering echter geen toestemming te geven tot toepassing van het artikel van de Oorlogswet, dat daartoe bevoegdheid gaf.

Kolonel A. M. M. *van Loon*, oud-commandant van de IVde divisie, heeft medegedeeld, dat voor het accks, waar twee regimenten van zijn divisie lagen, waartegen de hoofdaanval van de Duitsers was gericht, een boomgaard lag, welke tegen schadevergoeding van f 400 kon worden opgeruimd. Op zijn desbetreffend verzoek aan de commandant van het veldleger is nimmer bericht ontvangen. De commandant van het veldleger verklaart aangaande opruiming als deze, dat de Regering niet heeft toegestaan, dat deze werden uitgevoerd, daar opruiming alleen mochten worden uitgevoerd op plaatsen waar de inundatie was gesteld; immers, daar war het terrein toch onbruikbaar voor verdere cultuur.

Een lijst van getuigenverklaringen over het in dit hoofdstuk behandelde moge de commissie thans laten volgen.

I. H. Reynders (17 Februari 1948): nos. 68—96.
A. Q. H. Dijkhoorn (18 Februari 1948): nos. 646—683.
Jhr. mr. D. J. de Geer (24 Februari 1948): nos. 1100—1123.
H. G. Winkelman (24 Februari 1948): nos. 1199; 1216—1238.
J. J. G. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1350; 1372—1374; 1379—1383; 13143.
H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1453—1468.
Dr. J. J. C. van Dijk (25 Februari 1948): nos. 1824—1932.
Jhr. W. Röell (25 Februari 1948): no. 1897.
J. J. C. E. Wilson (25 Februari 1948): nos. 1975—1977.
P. W. Best (25 Februari 1948): no. 2133.
A. K. van den Bent (26 Februari 1948): nos. 2502—2509.
J. Harberts (26 Februari 1948): nos. 2537—2549.
A. H. Schimmel (26 Februari 1948): nos. 2580—2587.
J. van Andel (9 Maart 1948): nos. 2951—2961.
Ir. J. W. Albarda (9 Maart 1948): nos. 3043—3050.
Mr. J. A. Eigenzan (9 Maart 1948): nos. 3072—3076.
D. A. van Hilten (10 Maart 1948): nos. 3558—3568.
J. F. M. Steenmetser (10 Maart 1948): nos. 3597—3600.
F. W. J. M. Peters (10 Maart 1948): nos. 3613—3621.
Dr. L. N. Deckers (10 Maart 1948): nos. 3674—3675.
Mr. P. S. Gerbrandy (10 Maart 1948): nos. 3683—3718.
Mr. dr. J. A. van Thiel (11 Maart 1948): nos. 3948—3960.
G. J. Sas (16 Maart 1948): nos. 4374—4379.
Mr. H. J. Kruls (17 Maart 1948): nos. 4539—4550.
C. Mattern (22 Maart 1948): nos. 4736—4742.
Mr. R. Kranenburg (22 Maart 1948): nos. 4763—4765.
H. A. C. Fabius (22 Maart 1948): nos. 4822; 4834—4546.
Mr. M. P. L. Steenberghe (23 Maart 1948): nos. 4860—4863; 4868—4874.
Dr. J. van den Tempel (23 Maart 1948): nos. 4910—4913.
H. G. Winkelman (14 April 1948): nos. 7675—7677.
Mr. J. R. M. van Angeren (20 April 1948): nos. 8777—8789.
Dr. C. W. van der Pot (23 April 1948): nos. 9898—9902.
M. R. H. Calmeyer (27 April 1948): nos. 10005—10010.
Mr. J. D. Schepers (4 Mei 1948): nos. 10455—10487.
Mr. J. P. Hooykaas (11 Mei 1948): no. 10893.
Ch. J. I. M. Welter (12 Mei 1948) no. 11205.
Mr. E. N. van Kleffens (18 Mei 1948): nos. 11959—11961.
Mr. E. N. van Kleffens (19 Mei 1948): nos. 12360—12367.
Mr. A. Anema (22 Juni 1948): nos. 15419—15426.
W. F. Sillevis (22 Juni 1948): no. 15578.
Mr. G. van den Bergh (24 Juni 1948): nos. 15902—15910.
A. M. M. van Loon (1 Juli 1948): nos. 16333—16335.

3072—3077 (*Eigeman*)

Wanneer de commissie thans komt tot een beoordeling van de grote lijn, welke de Regering heeft gevolgd ten aanzien van de staat van oorlog en die van beleg, meent zij, dat het nodig is om eerst haar standpunt te bepalen met betrekking tot de competentie van de Regering in deze. Het punt, waaromtrent de meningen der gehoorde getuigen en deskundigen nogal uiteenlopen, is de kwestie van het dusgenaamde gentlemen's agreement. Een deskundige als professor *Eigeman* acht dit een te wraken juridische figuur. Hij gaat van de gedachte uit, dat, wanneer de staat van oorlog, welke bepaalde bevoegdheden toekent aan het militair gezag, is afgekondigd, het staatsrechtelijk onjuist is, dat de Regering een overeenkomst aangaat met de drager van dat militair gezag om van bepaalde bevoegdheden geen gebruik te maken. Waar het publiekrecht een gezagskwestie regelt, daar kan men, aldus *Eigeman*, geen afstand doen van bevoegdheden bij onderlinge afspraak.

4763 (*Kranenburg*)
 9898—9901 (*van der Pot*)
 15419—4 5426 (*Anema*)
 15902—15910 (*van den Bergh*)

16273 (*Oud*)

Ook professor *Kranenburg* acht zulks juridisch niet juist en ongeoorloofd.

Professor *van der Pot* ziet deze kwestie anders, juist omdat het hier gaat om bevoegdheden en niet om wettelijke verplichtingen. Er beslaat volgens hem geen bezwaar tegen, indien de drager van deze bevoegdheden vrijwillig toezegt daarvan geen gebruik te zullen maken.

Professor *Anema* beschouwt de aangelegenheid meer als een zaak van beleid, welke niet kan worden afgedaan met een zuiver doctrinair deductief betoog, zoals *Eigeman* doet. Wel behoudt, aldus *Anema*, het militair gezag formeel juridisch, ondanks het agreement, zijn bevoegdheden.

Professor *van den Bergh* vindt, dat in het standpunt van *Kranenburg* de kwestie wat scherp gesteld wordt. Wel is waar geeft *van den Bergh* toe, dat de drager van het militair gezag (i.c. de opperbevelhebber) geen afstand kan doen van zijn bevoegdheden, maar wél kan hij verklaren, dat hij er, voor zover mogelijk, geen gebruik van zal maken. Ongetwijfeld juist acht *van den Bergh* de opvatting van de opperbevelhebber *Reynders*, dat met het afkondigen van de staat van oorlog de bevoegdheden van de artikelen 219 en 220 van de Gemeentewet zijn vervallen.

De commissie zou er de nadruk op willen leggen — zoals mr. P. J. *Oud*, als deskundige gehoord, in het algemeen ten aanzien van de bevoegdheden van de opperbevelhebber gedaan heeft —, dat, indien de wet bevoegdheden toekent aan een orgaan, dat hiërarchisch onder de Regering staat, deze bevoegdheden slechts uitgeoefend kunnen worden met inachtneming van de bevelen van de Regering. Deze bevoegdheden kunnen in het Nederlandse staatsrechtelijke systeem nimmer geldend gemaakt worden tegen de wil van de Regering. Zou dit wel mogen, dan zou men de merkwaardige toestand kunnen krijgen, dat de Minister aan een zodanig orgaan of ambtenaar geen opdracht zou kunnen geven een bepaalde bevoegdheid niet of op een voorgeschreven wijze uit te oefenen, terwijl de zelfde Minister voor de wijze van uitoefening verantwoordelijk gesteld zou kunnen worden. Hierbij ziet de commissie niet over het hoofd, dat het in strijd met een opdracht van de Regering uitoefenen van bevoegdheden de *burgers* ongetwijfeld wel bindt krachtens de wet, die deze bevoegdheden verleende. Immers, de bevoegdheden zijn wettelijk vastgelegd om de burgers te binden, niet om ambtenaren autonoom tegenover de Regering te maken.

De commissie acht de Regering dan ook zonder meer bevoegd om het militair gezag op te dragen van bepaalde bevoegdheden, die de Oorlogswet geeft, geen gebruik te maken. Indien de Regering deze opdracht geeft na overleg met het militair gezag of zelfs, zoals i.c. is geschied, deze „opdracht“ geeft in de vorm van een „gentlemen's agreement“, kan niet anders gezegd worden dan dat de Regering op zeer voorzichtige wijze van een haar toekomstig recht gebruik maakt. In dit verband wijst de commissie nog op de „instructie voor de autoriteiten, overeenkomstig artikel 7 van de, sedert gewijzigde, wet van 23 Mei 1899 (*Staatsblad* no. 128) aangewezen voor de uitoefening van het militair gezag“. Deze instructie is vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 4 Mei 1933 (*Staatsblad* no. 246). Artikel 2 van genoemde instructie luidt: „Het militair gezag wordt uitgeoefend onder verantwoordelijkheid van Onzen Minister van Defensie“.

Twijfelt de commissie derhalve niet aan het recht van de Regering om aan het militair gezag opdracht te geven om bepaalde bevoegdheden niet uit te oefenen en ziet zij er a fortiori geen bezwaar in, dat omtrent het niet uitoefenen van bepaalde bevoegdheden afspraken met de drager van het militair gezag worden gemaakt, een andere vraag is het uiteraard of zulks in de gegeven situatie van een juist beleid getuigde. Het is duidelijk, dat het voor de commissie na een tijdsverloop van bijkans tien jaren moeilijk is hierover een goed gefundeerd oordeel te vellen.

Bovendien overweegt de commissie hierbij, dat ook de getuigenverklaringen, te goeder trouw, veelal een enigszins gekleurd licht op dit vraagstuk werpen, al naar ieders uitgangspunt.

De commissie begrijpt zeer goed, dat de Regering huiverig was reeds dadelijk in September 1939 de staat van oorlog of die van beleg in volle omvang af te kondigen. Immers, er dient niet te licht gedacht te worden over de algehele bevoegdheidsveïschuiving in ons staatsbestel, die daarvan het gevolg is. Organen, speciaal ingericht voor en geroutineerd in het uitoefenen van een taak, waarin zij historisch zijn gegroeid, komen onder leiding van gezagsdragers, die deskundig geacht kunnen worden op militair gebied, doch wier opleiding niet in de eerste plaats gericht is op een besturende functie.

Anderzijds ziet de commissie niet over het hoofd, dat het wel zeer begrijpelijk is, dat een gevoel van ongerustheid in militaire kringen aan de dag trad, toen bleek, dat de Regering bij de algemene mobilisatie slechts de staat van oorlog wilde afkondigen en

dat nog slechts de facto op een beperkte wijze. Immers, de generale staf was er in overeenstemming met de vorige Ministers van Defensie bij zijn voorbereidingen van uitgegaan, dat met de algemene mobilisatie tevens de staat van beleg zou worden afgekondigd. Dat hierdoor niet een sfeer van onderling vertrouwen ontstond, is duidelijk. De commissie meent echter, dat niet uit het oog verloren moet worden, dat de Staten-Generaal in September 1939 op de hoogte gesteld waren en toen van geen bezwaren hadden doen blijken.

De Minister van Defensie heeft immers medegedeeld in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp tot het doen voortduren van de bij Koninklijk besluit van 1 September 1939 (Staatsblad 187) afgekondigde staat van oorlog, dat het in de bedoeling lag „voorshands alleen de artikelen 9, 15, 16, 17 en 17bis” van de Oorlogswet toe te passen, terwijl van de „overige in wet verleende bevoegdheden eerst gebruik gemaakt (zou) worden naarmate de omstandigheden zulks bepaaldelijk vorderden”. Bij de parlementaire behandeling van dit wetsontwerp bleek niet, dat de Staten-Generaal bezwaren hadden tegen het toenmalige beleid der Regering. Het wetsontwerp werd door de beide Kamers der Staten-Generaal zonder hoofdelijke stemming aangenomen en als wet van 6 September 1939 (Staatsblad 505) afgekondigd.

Anders is het gelopen met de later ingediende wetsontwerpen met betrekking tot de staat van beleg. Het wetsontwerp tot het doen voortduren van de bij de Koninklijk besluiten van 1 en 6 November 1939 (resp. Staatsblad 189 en 189 A) afgekondigde staat van beleg werd eerst op 6 Februari 1940 ingediend, doch heeft, hoewel zonder hoofdelijke stemming in de Tweede Kamer aangenomen, nimmer de parlementaire eindstreep bereikt. Het wetsontwerp tot het doen voortduren van de bij de Koninklijke besluiten van 17 Januari, 13 April en 19 April 1940 (resp. Staatsblad 180, 182 en 183) afgekondigde staat van beleg is eerst op 9 Mei 1940 bij de Tweede Kamer binnengekomen. De algemene toestand was bij de behandeling door de Tweede Kamer van het eerstbedoeld wetsontwerp inmiddels zodanig verscherpt, dat het voor de Kamer vrijwel onmogelijk zou zijn geweest om, indien zij dit gewild had, een diepgaand debat over het Regeringsbeleid in zake de staat van beleg te ontketen.

Indien de commissie daarnaast in ogenschouw neemt, dat de Regering reeds dadelijk het plan opgevat heeft om de Oorlogswet 1899 te wijzigen in dier voege, dat de buitengewone bevoegdheden, welke deze wet toekent, door de Regering, indien gewenst, konden worden gegeven aan een nader aan te wijzen civiel orgaan, dan acht de commissie de handelwijze van de Regering in September 1939 aanvaardbaar. Dat de Regering echter nimmer kans gezien heeft dit wijzigingsontwerp bij de Staten-Generaal in te dienen en ondanks de steeds meer dreigende toestand op internationaal gebied tot 19 April 1940 gewacht heeft met het afkondigen van de staat van beleg over het gehele land, kan de commissie niet bewonderen. Het is haar uit verschillende verhoren en speciaal uit de verhoren van mr. Hooykaas, destijds raad-adviseur bij het Departement van Justitie, en mr. Schepers, destijds kapitein bij de generale staf, duidelijk geworden, hoe door gebrek aan medewerking van de zijde van het algemeen hoofdkwartier deze zaak is vertraagd. Dit neemt echter niet weg, dat de Regering in een dergelijke gespannen tijd had moeten kiezen of delen: of met grote spoed een wetsontwerp voorbereiden en indienen, dat de bezwaren van de Regering tegen het uitoefenen van een aantal bijzondere bevoegdheden door het militair gezag ophef, dan wel bepaalde bevoegdheden, waarvan de uitoefening nodig was, door het militair gezag laten uitoefenen. Voor zover deze keuze bemoeilijkt werd door tegenwerking van militaire zijde, had de Regering middelen moeten vinden om deze tegenstand te breken.

De bevoegdheden van de justitiële autoriteiten gingen niet zo ver als die, welke het militair gezag kon uitoefenen krachtens de Oorlogswet. Eerstgenoemde autoriteiten bleven bij het nemen van maatregelen tegen Nederlanders gebonden aan de bepalingen van het Wetboek van Strafvordering, terwijl het militair gezag na het afkondigen van de staat van beleg tot internering kon overgaan. Bovendien staat de uitoefening van de bevoegdheden der procureurs-generaal onder de contrôle van de rechter. Weliswaar gold dit niet bij het nemen van maatregelen tegen vreemdelingen, ten opzichte van wie de vreemdelingenwetgeving voldoende vrijheid van handelen verzekerde, maar het was tevens noodzakelijk, dat ook tegen Nederlanders kon worden opgetreden op grond van administratieve bevoegdheden. Men denke in dit verband aan de indertijd gerucht-makende uniformsmokkelaffaire. Het feit, dat na het afkondigen van de staat van beleg voor het gehele land op 19 April 1940 met andere staatsgevaarlijke personen een aantal hoofdpersonen van de uniformsmokkelzaak op grond van de bepalingen van de Oorlogswet moest worden geïnterneerd, bewijst, dat het civiele gezag in zaken als deze niet voldoende bevoegdheden had. In een zodanig geval

moest het beter geacht worden, dat ten minste het militair gezag kon ingrijpen, indien een wetswijziging om de justitiële autoriteiten met voldoende bevoegdheden toe te rusten niet tot stand kon worden gebracht.

Ook omdat Nederland uit de aard der zaak als neutrale Staat te midden van oorlogvoerende landen een brandpunt van spionage moest worden, was een integrale toepassing van de bevoegdheden van de Oorlogswet noodzakelijk. De omstandigheid, dat dit niet kon geschieden tot aan 19 April 1940, heeft dan ook, naar het oordeel van de commissie, het in omloop brengen van geruchten begunstigd. Deze geruchten berustten voor een gedeelte, volgens de commissie, op feiten. Doch ook al zou het laatste niet het geval geweest zijn: had men toch door het toepassen van discretionnaire bevoegdheden van de Oorlogswet dergelijke zaken gemakkelijker kunnen onderzoeken, waardoor de groeiende ongerustheid der bevolking had kunnen worden weggenomen. Het militair gezag had dan bovendien nog die bevoegdheden kunnen uitoefenen op voorstel van de meer deskundige civiele gezagsdragers in de gevallen, waarin dit nodig was.

Door de gedragslijn, welke de Regering heeft gevolgd, heeft men tot 19 April 1940 de bevoegdheden uit de Oorlogswet niet integraal kunnen toepassen ter bestrijding van staatsgevaarlijke Nederlanders. Dat de *bestaande* bevoegdheden van de justitiële autoriteiten daartoe voldoende geweest zouden zijn, kan de commissie niet aanvaarden.

De wijze echter, waarop het militair gezag na 19 April 1940 van zijn bevoegdheden ten aanzien van staatsgevaarlijke elementen gebruik heeft gemaakt, kan de commissie overigens niet bevredigen. Door de inval in Noorwegen was men op dat ogenblik voldoende gewaarschuwd tegen het optreden van staatsgevaarlijke elementen, die aldaar als „vijfde colonne” een rol hebben gespeeld. Desondanks zijn op last van de opperbevelhebber, als drager van het militair gezag, na het afkondigen van de staat van beleg voor het gehele land, slechts 21 personen als zijnde staatsgevaarlijk geïnterneerd. Deze gedragslijn werd gevolgd ondanks het feit, dat vanwege het Departement van Justitie, dat lijsten van deze lieden had aangelegd, was voorgesteld er enige honderden te arresteren. Ook in de Minister-raad waren stemmen opgegaan om meer personen te arresteren. De drager van het militair gezag wenste echter slechts te interneren op grond van „feiten en gedragingen” van de betrokkenen, niet wegens „politieke gezindheid”. Hieruit volgt dus, dat het civiele gezag verder wenste te gaan dan het militair gezag. De Regering heeft zich echter akkoord verklaard met het standpunt van de opperbevelhebber. Wanneer de commissie het dan ook betreurt, dat de Regering in deze geen rigoureuzer standpunt heeft ingenomen, wil zij er tevens de nadruk op leggen, dat dit was conform de opvatting van het militair gezag. De algemene klacht van militaire zijde bij de verhoren naar voren gebracht, dat het ontbreken van de staat van beleg vóór 19 April verhinderd heeft de staatsgevaarlijke elementen te interneren, heeft de commissie dan ook niet de overtuiging kunnen geven, dat het militair gezag, ware de staat van beleg vóór dat tijdstip afgekondigd, alsdan rigoureuzer zou zijn opgetreden dan na 19 April. De grootst mogelijke meerderheid der commissie meent, dat het beter ware geweest, indien de opperbevelhebber op een tijdstip, waarop hij de oorlog zo nabij kon achten, een criterium voor het interneren had aangelegd, waardoor niet alleen na gebleken „feiten en gedragingen” tot internering werd overgegaan maar ook in bepaalde gevallen op grond van „politieke gezindheid”. Het militair gezag heeft steeds aangedrongen op toepassing van verder gaande bevoegdheden en toen deze eenmaal verleend waren, heeft het er een gebruik van gemaakt, dat in verband met de hoogst ernstige toestand van dat ogenblik als niet voldoende moet worden gequalificeerd. Hoezeer deze aangelegde maatstaf in normale tijden toe te juichen is, acht de commissie het noodzakelijk om in tijden van acuut oorlogsgevaar verder te gaan. Men kan het dan niet laten aankomen op de eerste oorlogsdag, omdat er dan een chaos kan ontstaan, die arrestatie van de gevaarlijke elementen onmogelijk kan maken. Wel moet worden toegegeven, dat, al waren van te voren op ruime schaal staatsgevaarlijke Nederlanders geïnterneerd geweest, men, gezien onze neutraliteitspolitiek, de *Duitsers* niet eerder had kunnen arresteren.

Ten aanzien van de censuur neemt de commissie een standpunt in, analoog aan haar beschouwing ten aanzien van het uitoefenen van discretionnaire bevoegdheden tegenover staatsgevaarlijke elementen. Zij heeft niet de indruk uit de verhoren gekregen, dat in de streken, waar de staat van beleg was afgekondigd, in het oog springend meer is bereikt dan elders. Wel meent de commissie te moeten opmerken, dat speciaal op het gebied van de censuur de staat van beleg een zekere preventieve werking had kunnen uitoefenen.

Verschillende getuigen hebben het ook als een groot gemis gevoeld, dat het militair gezag geen burgerwerkkrachten mocht vorderen voor het gereedmaken van de stellingen. De commissie is

7675—7677 (*Winkelman*)

8777—8783 (*van Angeren*)

echter van oordeel, dat van het gebruik maken van een bevoegdheid als de hier genoemde alleen bij onmiddellijk zichtbaar gevaar voldoende resultaat te verwachten is. Nu echter gedurende de mobilisatie 1939—1940 het steeds mogelijk is gebleken de nodige werken door aannemers in het vrije bedrijf te laten uitvoeren, moet deze methode als veel doelmatiger en bovendien als principieel juist worden gequalificeerd dan het gedwongen laten werken.

Eén van de ernstigste bezwaren, die in dit verband tegen de Regering ingebracht worden, acht de commissie het niet toestaan van de noodzakelijke opruiming vóór de stellingen. Speciaal wordt geklaagd over het feit, dat de boomgaarden vóór de Grebbelinie niet opgeruimd mochten worden, hoewel de plaatselijke commandant zulks heeft verzocht en dit verzoek doorgegeven is naar den Haag. De Regering ging er echter van uit, dat in het Grebbegebied slechts opruiming mochten geschieden in de geïndegebieden. Zoals uit de latere bespreking van de gevechten bij de Grebbe zal blijken, heeft dit een zeer nadelige invloed gehad. Hoewel de commissie zeer wel beseft, dat, ook indien de opruiming uitgevoerd waren, de strijd op de Grebbe in ons nadeel zou zijn beslist, betreurt zij deze gang van zaken in hoge mate. Het moet immers wel zeer demoraliserend werken op de soldaat, indien hij reeds bij de aanvang van de strijd bemerkt, dat door nalatigheid van hogerehand de vijand zodanig profijt kan trekken van het terrein, dat hij in een nadelige positie komt.

De commissie acht het dan ook onjuist, dat de Regering de hoogste drager van het militair gezag in deze bevoegdheid niet meer de vrije hand heeft gelaten. Bevoegdheden als deze dienen, zo vaak dit noodzakelijk is, ook uitgeoefend te worden.

Het gehele beleid ten aanzien van de uitoefening van de Oorlogswet; naakt op de commissie geen sterke indruk. Zij kan begrijpen, dat de Regering de discretionaire bevoegdheden, welke de Oorlogswet geeft, in bepaalde gevallen liever door een meer deskundig civiel orgaan had doen uitvoeren. Wanneer de wet daar echter geen mogelijkheid toe openlaat en de Regering zelfs geen kans ziet ern desbetreffend wetsontwerp in te dienen, moet men, voor zover nodig, die bevoegdheden in een dergelijke spannende tijd aan het militair gezag geven.

Hierdoor behoeven de vrijheden van het volk niet meer dan noodzakelijk is te worden aangetast, indien een krachtige Regering daarvoor, als hoogste leiding van het militair gezag, blijft waken.

III. Het afkondigen van de mobilisatie en de benoeming van de opperbevelhebber

Nadat reeds in het voorjaar van 1939 de troepen, welke op moesten komen naar aanleiding van het telegram „Buitengewone oproeping uitwendige veiligheid”, gemobiliseerd waren, mede in verband met de strijd tussen Albanië en Italië, gelastte de Regering naar aanleiding van de spanningen tussen Duitsland en Polen de voormobilisatie¹⁾ tegen 25 Augustus 1939. Na enige dagen achtte de Regering het noodzakelijk de algemene mobilisatie af te kondigen. Als eerste mobilisatiedag werd 29 Augustus 1939 aangewezen. De lichten 1924 t/m 1938 werden daarmede gemobiliseerd, terwijl de lichten 1939 reeds onder de wapenen was. Op 1, 2 en 3 September nam het leger daarna de door de op 28 Augustus 1939 benoemde opperbevelhebber van land- en zeemacht bevolen concentratie-opstelling in.²⁾ Uit het feit, dat op 3 September 1939 Engeland en Frankrijk de oorlog verklaarden aan Duitsland, is gebleken, dat de Regering met wijs beleid het tijdstip heeft gekozen, waarop zij de krijgsmacht van Nederland heeft gemobiliseerd. Tevens bleek, dat de voorbereidingen tot deze mobilisatie, getroffen door het Departement van Defensie en de generale staf, deugdelijk geweest waren en dat door samenwerking van alle betrokkenen onder leiding van de pas benoemde opperbevelhebber de uitvoering der mobilisatie geslaagd mocht heten. Deze gang van zaken mag des te bevredigender geacht worden, daar de organisatie van het Nederlandse leger in vredestand geheel verschillend was van die in mobilisatietijd. Wanneer de commissie hiermede afstapt van de mobilisatie in engere zin, wil zij niet nalaten haar waardering uit te spreken over de wijze, waarop de mobilisatievoorbereidingen zijn getroffen en ten uitvoer gebracht.

Hierboven werd reeds aangestipt, dat op 28 Augustus 1939 bij Koninklijk besluit een opperbevelhebber van land- en zeemacht werd benoemd. Als zodanig werd aangewezen luitenant-generaal I. H. *Reynders*, die reeds gedurende een aantal jaren chef van de generale staf was. Voordat de Nederlandse krijgsmacht werd gemobiliseerd, werd de functie van opperbevelhebber volgens de bestaande usance niet vervuld. Evenals zulks bij de mobilisatie 1914—1918 is geschied, werd ook thans met het afkondigen van de mobilisatie een opperbevelhebber van land- en zeemacht benoemd. Hierdoor werden de hogere legerautoriteiten gecoördineerd onder deze nieuwe functionaris. Wel was reeds vóór de mobilisatie de vraag op het Departement van Defensie onder de ogen gezien, of het geen aanbeveling verdiende reeds in vredetijd een zodanige opperbevelhebber te benoemen. In normale tijden stonden namelijk de chef van de generale staf, de commandant van het veldleger, de chef van de marinestaf en de commandant van de marine in Nederland als hoogste militaire autoriteiten rechtstreeks onder de Minister van Defensie. Er is indertijd echter welbewust van afgezien om in vredetijd een opperbevelhebber boven deze functionarissen te benoemen, daar men het juister achtte dit uit te stellen totdat de situatie dit vereiste. Als voordeel werd gezien, dat het dan zittende Kabinet de volle vrijheid van keuze zou hebben om die militair als zodanig aan te wijzen, die het vertrouwen van het Kabinet had. Hoewel immers het Kabinet te allen tijde de bevoegdheid zou hebben een in functie zijnde opperbevelhebber te vervangen, zou, indien deze plaats niet werd vervuld, de bewegingsvrijheid van het Kabinet in deze groter zijn. Reeds toen werd het blijkbaar niet onmogelijk geacht, dat niet alleen de chef van de generale staf, doch evenzo de commandant van het veldleger of een andere vlag- of opperofficier voor de functie van opperbevelhebber in aanmerking zou komen, zoals oud-Minister *Deckers* aan de commissie mededeelde.

Ook de oud-Minister van *Dijk* verklaarde, dat het niet per se noodzakelijk is, dat de chef van de generale staf tot opperbevelhebber wordt benoemd. Wel acht hij het normaal, dat deze functionaris in de eerste plaats gezocht wordt onder degenen, die chef van de generale staf geweest zijn. Hij vindt het aanbevelenswaardig, dat zo mogelijk de opperbevelhebber op het moment van zijn benoeming chef van de generale staf is. Deze zit op dat ogenblik in het gehele raderwerk en in het centrum van de strategische overwegingen. De chef van de

1) Bijlage 14.

2) Vgl. blz. 8 van het „Beknopt overzicht van de krijgsverrichtingen der Koninklijke Landmacht 10—19 Mei 1940”. Dit boek, in opdracht van de Minister van Oorlog samengesteld bij de sectie „Krijgsgechiedenis” van de Generale Staf, wordt in het vervolg van dit verslag geciteerd als „Beknopt overzicht”.

generale staf komt dan ook in het algemeen op grond van de aard van zijn arbeid in de eerste plaats voor de functie van opperbevelhebber in aanmerking.

Aan de andere kant acht de heer *van Dijk* belangrijke vereisten voor een opperbevelhebber doortastendheid en moed om verantwoordelijkheid te dragen. Deze vereisten nu spelen niet in de eerste plaats een rol bij de benoeming van een chef van de generale staf, hoezeer die voor hem gewenst zijn; immers, hij moet in de eerste plaats wetenschappelijk man zijn op het gebied der strategie. Indien deze eigenschappen (doortastendheid, moed om verantwoordelijkheid te dragen en wetenschappelijk strategische ontwikkeling) samengaan bij de chef van de generale staf, moet deze de aangewezen opperbevelhebber worden geacht.

De commissie kan zich zeer goed verenigen met deze opvatting van de heer *van Dijk*. Een bekwame chef van de generale staf, die tevens doortastend is en leidersqualiteiten heeft, moet de aangewezen persoon geacht worden om tot opperbevelhebber benoemd te worden. Wanneer hij echter deze laatste kwaliteiten mist, acht de commissie hem in het algemeen ongeschikt voor deze functie, hoe kundig hij overigens ook moge zijn. Bij de benoeming van een opperbevelhebber moet daarom niet alleen worden gekeken naar een wetenschappelijk georiënteerd militair, doch naar iemand, die zijn stempel kan drukken op de krijgsmacht en door zijn ondercommandanten als chef ten volle erkend wordt. Hij moet doortastend zijn en verantwoordelijkheid op zich durven nemen, terwijl de Regering klaar en duidelijk moet weten wat hij wil. Voorts moet hij bereid zijn zijn kennis en kunde ondergeschikt te maken aan de politiek van de Regering.

Uit het bovenstaande moge duidelijk zijn, dat het op 10 Augustus 1939 opgetreden Kabinet-de *Geer* reeds kort na zijn optreden voor een moeilijke beslissing kwam te staan.

De benoeming van de heer *Reynders* tot opperbevelhebber heeft plaats gehad zonder dat van te voren overleg met hem is gepleegd.

Deze zaak is in de Ministerraad behandeld op voorstel van de Minister van Defensie, de heer *Dijxhoorn*. Deze heeft hierover geen contact gehad met zijn ambtsvoorganger dr. *van Dijk*. Hoewel Minister *Dijxhoorn* reeds toen geen grote bewondering voor de heer *Reynders* had, heeft hij in de Ministerraad tot deze benoeming geadviseerd, omdat deze als chef van de generale staf goed ingewerkt was in de techniek van de mobilisatie. Bovendien zou, indien men b.v. de commandant van het veldleger koos, een opschuiving in alle hoge posten nodig worden. De grond, waarop de Minister blijkbaar de verantwoordelijkheid voor deze benoeming meende te kunnen dragen was, dat de heer *Reynders* jaren lang chef van de generale staf was geweest en niet onbekwaam was.

Ook de tijdelijke Voorzitter van de Ministerraad, die als zodanig de benoeming van de heer *Reynders* tot opperbevelhebber heeft gecontrasigneerd, geeft als grond voor deze beslissing van de Ministerraad aan, dat hij chef van de generale staf was, en mede, dat Minister *Dijxhoorn*, getuige zijn desbetreffend voorstel, generaal *Reynders* geschikt achtte, hoewel hij wellicht enigszins gewetfeld heeft alvorens tot die conclusie te komen.

Oud-Minister *Albarda* zegt zelfs, dat de benoeming van de heer *Reynders* min of meer faute de mieux is geschied.

Ook de verklaringen van de andere Ministers gaan in dezelfde richting als de hierboven aangehaalde of komen daarmee althans niet in tegenspraak.

De commissie heeft de volgende getuigen gehoord over de in dit hoofdstuk behandelde kwesties:

- I. H. Reynders* (17 Februari 1948): nos. 1—3.
A. Q. H. Dijxhoorn (18 Februari 1948): nos. 531—536.
Jhr. mr. D. J. de Geer (24 Februari 1948): nos. 1067—1068.
Dr. J. J. C. van Dijk (25 Februari 1948): nos. 1813—1814.
D. A. van Hilten (10 Maart 1948): nos. 3522—3527.
Dr. L. N. Deckers (10 Maart 1948): nos. 3651—3653.
Mr. P. S. Gerbrandy (10 Maart 1948): no. 3677.
Ir. J. W. Albarda (22 Maart 1948): no. 4645.
Dr. G. Bolkestein (22 Maart 1948): nos. 4747—4749.
Mr. M. P. L. Steenberghe (23 Maart 1948): no. 4848.
Dr. J. van den Tempel (23 Maart 1948): no. 4900.
Ch. J. J. M. Welter (12 Mei 1948): nos. 11190—11191.
Mr. E. N. van Kleffens (19 Mei 1948): nos. 12330—12331.

Het resultaat, waartoe de commissie meent te moeten komen bij de beantwoording van de vraag hoe de benoeming van de heer *Reynders* tot opperbevelhebber heeft plaats gehad, is het volgende.

De Ministerraad, voorgelicht door Minister *Dijxhoorn*, heeft de chef van de generale staf voorgedragen voor een benoeming tot opperbevelhebber, omdat men niet het risico wilde lopen van een mis-

1 (*Reynders*)
 531—536 (*Dijxhoorn*)

1067 (*de Geer*)

4645 (*Albarda*)

iukking der mobilisatie. Voorts vreesde men bij de benoeming van een ander actief officier te veel opschuivingen in de hogere rangen en tenslotte werd de heer *Reynders* niet onbekwaam geacht. Een groot enthousiasme voor de benoeming van de eerste opperbevelhebber heeft de commissie niet kunnen ontdekken.

Het benoemen van een opperbevelhebber op deze gronden acht de commissie een onvoldoende basis voor een wederzijds vertrouwen, terwijl het duidelijk is, dat dit een *conditio sine qua non* is voor een juiste en verantwoorde verhouding tussen Ministerraad en opperbevelhebber. Voor een goed defensiebeleid in tijd van oorlogsgevaar acht de commissie een grote mate van vertrouwen van de Regering in de opperbevelhebber van het allergrootste belang. De basis, waarop de Regering in 1939 begon met de nieuwbenoemde opperbevelhebber, was niet die van een groot vertrouwen. Dit acht de commissie een fout van de Regering. Aan de vrees, dat bij een benoeming van een ander dan de chef van de generale staf de mobilisatie zou kunnen mislukken, mocht geen overwegende betekenis worden gehecht. Dat de zittende chef van de generale staf, indien hij bij het afkondigen van de algemene mobilisatie niet tot opperbevelhebber benoemd zou worden, zijn post zou verlaten, is moeilijk aan te nemen. Van een officier van het Nederlandse leger meent de commissie niet te mogen aannemen, dat hij, voor een bepaalde functie zich gepasseerd gevoelende, zijn werkzaamheden niet naar beste krachten zou blijven verrichten, zeker niet onder kritieke omstandigheden als waarin ons land toen verkeerde. Juist omdat de Regering blijkbaar niet dat volle vertrouwen in de heer *Reynders* had, dat in een opperbevelhebber moet kunnen gesteld worden, had zij hem niet zonder meer mogen benoemen. Het had, indien men in moeilijkheden verkeerde bij de keuze van een opperbevelhebber en aarzelde omtrent een bepaalde persoon (i.c. de heer *Reynders*), voor de hand gelegen, dat de Ministerraad of enige van zijn leden, waaronder in elk geval de Voorzitter en de Minister van Defensie, voordat men met deze kandidaat in zee ging, uitvoerig met hem had gesproken over het beleid, dat hij zich voorstelde te voeren. Hoezeer de commissie begrijpt, dat de tijd drong, een dergelijke hoogst belangrijke benoeming mag niet anders dan met de grootste voorzichtigheid en overtuiging geschieden. Toen de eerste bespreking met de inmiddels benoemde opperbevelhebber op 9 September 1939 plaats vond, bleek onmiddellijk, dat de gevoelens van de Regering en die van de opperbevelhebber niet harmonieerden. Het spreekt vanzelf, dat dit foutieve begin niet nagelaten heeft invloed te oefenen op het verdere verloop van zaken. Geheel afgezien van de vraag of de twijfel aan de algehele geschiktheid van de heer *Reynders* voor de functie van opperbevelhebber juist was of niet, de Regering had hem niet mogen aanstellen als zodanig, indien de benoeming niet met volle overtuiging kon geschieden. Dan ware het naar de mening van de commissie beter geweest de samenstelling van de pyramide der militaire hiërarchie te verstoren, dan wel een gepensionneerd officier als opperbevelhebber aan te stellen.

De desillusie, welke de benoeming van de heer *Reynders* voor de Regering is geworden, kan de commissie dan ook niet anders beschouwen dan als een voorzienbaar gevolg van de wijze, waarop en de omstandigheden, waarin deze benoeming heeft plaats gevonden. Hoewel de commissie, gezien het *periculum in mora*, het de Regering niet al te zeer meent de moeten verwijten, dat zij tot de min of meer voor de hand liggende benoeming van de heer *Reynders* tot opperbevelhebber overging, moet zij toch opmerken, dat de spoedig ontstane latente crisis in de verhouding tussen Regering en opperbevelhebber en de reeds aan het einde van 1939 duidelijk geworden breuk tussen de Minister van Defensie en de opperbevelhebber mede veroorzaakt zijn door het weinig vooruitziende en niet doortastende beleid van de Regering in Augustus 1939.

IV. De opdracht van 9 September 1939 van de Regering aan de opperbevelhebber, voor zover betrekking hebbend op het voorgenomen krijgsbeleid ten noorden van de grote rivieren

Nadat in de eerste dagen van September 1939 de concentratie van het Nederlandse leger voltooid was, had een bespreking plaats tussen de Regering en de opperbevelhebber, generaal *Reynders*.

32 (*Reynders*)

Deze bijeenkomst heeft H.M. de Koningin gepresideerd. Voorts waren aanwezig de Minister-President, de Minister van Defensie en de Minister van Buitenlandse Zaken. Volgens de heer *Reynders* heeft de Minister van Defensie in deze vergadering medegedeeld, dat hij altijd de uitsluitende verdediging van de vesting Holland had voorgestaan. Deze opmerking verwonderde de opperbevelhebber in hoge mate, daar de gehele ontwikkeling van ons krijgswezen er sinds veertig jaar op gericht was, dat wij ons niet zouden beperken tot een verdediging van de vesting Holland. Immers, de instelling van het commando veldleger had als grondslag: het optreden buiten de vesting Holland.

114 (*Reynders*)

De Minister betoogde de wenselijkheid om het IIde en IVde legerkorps ter verdediging van het hart des lands achter het oostfront van de vesting Holland op te stellen, zulks in afwijking van de uitgevoerde concentratie, waarbij het IIde en IVde legerkorps stellingen hadden ingenomen in de z.g. Grebbelinie. De opperbevelhebber zou hiertegenover een andere visie gesteld hebben, hoewel hij het er mee eens was, dat de eindphase van de verdediging gevoerd zou moeten worden in de vesting Holland. Hij was echter van mening, dat daaraan vooraf diende te gaan de verdediging van de Grebbelinie, daar het anders onmogelijk zou zijn de inundaties voor de vesting Holland te stellen en de daaraan voorafgaande evacuatie van de burgerbevolking en het vee tot stand te brengen. Hiervoor zou immers tijd nodig zijn en daartoe was een voorlopige verdediging van de Grebbelinie noodzakelijk. Bovendien, indien de Grebbelinie niet verdedigd zou worden en de opperbevelhebber deze van de aanvang af zou ontruimen, zou de Peel-Raamstelling in de lucht komen te hangen. De opperbevelhebber wenste deze laatste stelling echter niet te ontruimen, daar hij deze van grote waarde achtte voor het voldoen aan onze internationale verplichtingen, nl. het tegengaan van een doortocht van vijandelijke troepen door ons land, voor zover ons dit mogelijk was. De heer *Reynders* kreeg bij deze bespreking de indruk, dat de Regering aan het voldoen aan deze internationale verplichtingen minder waarde hechtte dan hij. Hij verklaarde toen, dat, indien de Regering hem echter als het ware vrijstelde van deze verplichtingen, hij bereid was binnen de vesting Holland terug te gaan. Hieraan zou dan onvoorwaardelijk de consequentie moeten worden verbonden, dat de inundaties voor de vesting Holland onmiddellijk gesteld zouden worden. Daarop heeft men in deze vergadering gezegd, aldus de heer *Reynders*, dat het terugtrekken van de beide legerkorpsen uit de Grebbelinie niet behoefde te geschieden, zodat deze aldaar in stelling konden blijven. Aan het einde van de bespreking ging de opperbevelhebber dan ook weg met het prettige gevoel, dat hij ten slotte gelijk had gekregen. Enige tijd daarna ontving hij van Regeringswege de opdracht van 9 September, welke hem aanwijzingen gaf ten aanzien van het krijgsbeleid. Het origineel van deze opdracht heeft de commissie niet kunnen achterhalen, doch zowel de heer *Reynders* als de heer *Dijxhoorn* hebben medegedeeld, dat de zakelijke inhoud van deze opdracht ¹⁾ als volgt luidde:

19410 (*Reynders*)

35 (*Reynders*)

19447 (*Reynders*)
19173 (*Dijxhoorn*)

¹⁾ Vgl. ook bijlage 44.

35 (*Reynders*)

„Bij een *overmachtige* aanval uit het oosten op het hart des lands neemt het veldleger in de Grebbelinie geen beslissende slag aan, doch trekt tijdig met de hoofdmacht van de ten noorden van de Maas opgestelde troepen terug naar het oostfront van de vesting Holland onder achterlating van een achterhoede in de Grebbelinie.”

128 (*Reynders*)

De heer *Reynders* acht deze opdracht geen zuivere weerslag van de gehouden besprekingen. Terwijl de opperbevelhebber op het standpunt stond, dat in de Grebbelinie zolang stand gehouden moest worden tot de inundaties gesteld waren en de vesting Holland in behoorlijke staat van verdediging was, is de Regering tussenbeide gekomen niet de opdracht: „Voor overmacht dient teruggegaan te worden in

- 130 (*Reynders*)
- 168 (*Reynders*)
- 129 (*Reynders*)
- 19412 (*Reynders*)
- 19405 (*Reynders*)
- 19406 (*Reynders*)
- 19407 (*Reynders*)
- 179 (*Reynders*)
- 592 (*Dijxhoorn*)
- 594 (*Dijxhoorn*)
- 595 (*Dijxhoorn*)
- de vesting Holland." De opperbevelhebber moest nu, aldus de gedachtengang van de heer *Reynders*, afwachten of er werkelijk sprake zou zijn van een overmacht, ja dan neen. Voor overmacht zou hij terug moeten wijken; indien deze er niet was, zou hij kunnen blijven. Deze opdracht, aldus de heer *Reynders*, betekende in feite het afzien van een ernstige verdediging ook in de vesting Holland, orndat het stellen van inundaties voor deze vesting absoluut noodzakelijk was en juist bij een overmachtige aanval de Grebbelinie moest worden ontruimd. Hiermede wilde hij niet zeggen, dat de Regering bij het geven van deze opdracht van dit standpunt is uitgegaan, doch wel dat bedoelde opdracht de facto tot deze consequentie zou leiden. Toen hij deze opdracht ontvangen had, heeft generaal *Reynders* er onmiddellijk naar gestreefd — wat hij niet in strijd achtte met de opdracht — zo spoedig mogelijk tot een situatie te geraken, waarbij hij de vijand zolang mogelijk zou kunnen ophouden in de Grebbelinie. Zijn gedachtengang was derhalve om niet in ieder geval terug te gaan, maar zich zodanig in de Grebbelinie te versterken, dat een eventuele aanval van Duitse zijde niet gemakkelijk kon worden beschouwd als „overmachtig”. Immers, het begrip overmachtig hield verband met de tegenstand, welke onzerzijds zou kunnen worden geboden. De beoordeling hiervan wenste de heer *Reynders* in eigen hand te houden, zodat uit de Grebbelinie niet eerder teruggetrokken zou worden dan nadat hij zulks, gezien de omstandigheden, persoonlijk beslist had. De heer *Reynders* verwerpt dan ook de critiek van oud-Minister *Dijxhoorn*, die hem verwijt, dat hij van plan was bij het overschrijden van onze oostgrens door de Duitse legermacht met twee legerkorpsen te gaan marcheren. Hij staat intendeel op het standpunt, dat zulks eerder zou volgen uit de opdracht van de Regering, die immers gezegd had, dat er bij overmacht uit de Grebbelinie teruggetrokken moest worden. Dit adstrueert de heer *Reynders* met de opmerking, dat, toen er op 5 November ernstige berichten kwamen over Duitse plannen om ons land aan te vallen, hij onmiddellijk voorstellen heeft gedaan om de inundaties voor de Grebbelinie te stellen. Toen dus het gevaar acuut was, stelde hij aan de Regering voor om de Grebbelinie zo goed mogelijk te verdedigen. Dit rijmt volgens de heer *Reynders* niet met de opmerking van de Minister, dat hij wilde gaan marcheren. Met dit voorstel van de opperbevelhebber heeft de Regering, en wel speciaal op aandrang van de heer *Dijxhoorn*, zich verenigd.
- Oud-Minister *Dijxhoorn*, over de opdracht van 9 September en de daaraan voorafgegane besprekingen door de commissie gehoord, geeft een enigszins andere visie op het verloop van deze besprekingen. Toen na de mobilisatie de concentratie van het veldleger had plaats gevonden, diende uitgemaakt te worden, wat er met het IIde en IVde legerkorps moest gebeuren. Hiertoe moest de vraag beantwoord worden, waar wij ons zouden verdedigen. De Minister van Defensie stelde zich hierbij geen partij, aangezien hij dit een zaak van de opperbevelhebber achtte. De opperbevelhebber, die geen definitief plan bleek te hebben, heeft echter de Minister uit zijn tent gelokt en hem gevraagd, waar *hij* zou gaan zitten. De Minister van Defensie heeft hierop geantwoord, dat hij in de gegeven omstandigheden achter de Hollandse waterlinie zou gaan, daar de Grebbelinie in het geheel nog niet in staat van verdediging gebracht was, terwijl de Hollandse waterlinie althans enigszins verdedigbaar was. Ten slotte, aldus de heer *Dijxhoorn*, wilde de opperbevelhebber ook wel achter de Hollandse waterlinie gaan zitten met een soort voorposten in de Grebbelinie. Daarop heeft de Minister van Defensie geadviseerd om de beide legerkorpsen dan maar van de aanvang af achter de waterlinie te plaatsen. Daar de opperbevelhebber hiertegen echter bezwaren had, is de opdracht uit de bus gekomen, waarin werd gezegd, dat bij een *overmachtige* aanval op het hart van het land moest worden teruggegaan op het oostfront van de vesting Holland met achterlating van een achterhoede in de Grebbelinie. Deze opdracht was in overeenstemming met de gehouden besprekingen. Hoewel de Minister van Defensie het eigenlijk met deze opdracht niet eens was, heeft hij er genoeg mee genomen. De heer *Dijxhoorn* verwerpt dan ook de opmerking van de heer *Reynders*, dat de opdracht van 9 September afweek van het resultaat van de gehouden besprekingen. Indien dit het geval was geweest, zou het logisch geweest zijn, dat de opperbevelhebber bezwaar had gemaakt tegen deze opdracht, hetgeen oud-Minister *Dijxhoorn* zich niet herinnert, dat geschied is. Het standpunt van de Regering was derhalve, dat slechts dan in de Grebbelinie standgehouden zou worden, indien een Duitse aanval met zeer zwakke krachten op deze stelling plaats vond, b.v. om een bindend gevecht aan te gaan, waardoor de Duitsers gemakkelijker gelegenheid zouden krijgen om door het zuiden des lands te trekken. Daar dit echter niet waarschijnlijk was, had de Minister het beter gevonden, indien de beide legerkorpsen van huis uit achter de nieuwe Hollandse waterlinie opgesteld waren,

- 734 (*Dijxhoorn*)
- 735 (*Dijxhoorn*)
- 736 (*Dijxhoorn*)
- 739 (*Dijxhoorn*)
- 748 (*Dijxhoorn*)
- 749a (*Dijxhoorn*)
- 766 (*Dijxhoorn*)
- 767 (*Dijxhoorn*)
- 18993 (*Dijxhoorn*)
- 18995 (*Dijxhoorn*)
- 18999 (*Dijxhoorn*)
- daar hierdoor voorkomen zou worden, dat er gemarcheerd moest worden als de oorlog uitbrak. De Minister ziet hierbij geen bezwaar met betrekking tot het stellen van inundaties, daar bij dreigend gevaar, zoals ook na 5 November voor de Grebbelinie gedaan is, reeds in vredetijd de inundaties voor het oostfront van de vesting Holland gesteld zouden kunnen worden. Bovendien acht de heer *Dijxhoorn* het uitgesloten, dat in het stelsel van generaal *Reynders* het stellen van de inundaties voor de Hollandse waterlinie door het IIde en IVde legerkorps zou kunnen worden gedekt; bij een aanval zouden deze troepen in gevechtsaanraking met de vijand komen en vervolgens door deze inundaties moeten trekken, waarna tenslotte aan dezelfde troepen opdracht moest worden gegeven de nieuwe Hollandse waterlinie te verdedigen. Hiervan zou niets terechtgekomen zijn. Bovendien merkt de heer *Dijxhoorn* nog op, dat, indien de Peel-Raamstelling in de gedachtengang van de opperbevelhebber onverbrekkelijk verbonden was met de Grebbelinie, deze opdracht, waarbij slechts achterhoedegevechten zouden worden geleverd in de Grebbestelling, niet uitvoerbaar zou zijn geweest en dus niet door hem aanvaard had kunnen worden.
- Dat bij de besprekingen in begin September 1939 gebleken zou zijn, dat de Regering de plicht tot bescherming van de neutraliteit minder sterk aanvoelde dan de opperbevelhebber, acht de heer *Dijxhoorn* „er met de haren bijgesleept". Zodra er immers een opzettelijke neutraliteitsschending plaats vond, zou ons land oorlogspartij worden. Een opzettelijke neutraliteitsschending had men nimmer kunnen keren aan de grens, daar men dan zijn troepenmacht had moeten opstellen tussen Heiligerlee en Vaals. Wanneer echter de neutraliteit opzettelijk geschonden werd, zouden wij oorlogspartij worden en moesten wij de oorlog zo goed mogelijk voeren, niet alleen in het belang van ons eigen land, maar ook in dat van onze bondgenoten. De heer *Dijxhoorn* wijst er nog op, dat in de eerste vergadering in het geheel geen critiek uitgeoefend werd op de concentratie-,opstelling van het leger, zoals deze bij de mobilisatie was uitgevoerd, doch dat het er slechts om ging te beslissen, wat men daarna met het leger moest doen. Integendeel, de Minister van Defensie stond op het standpunt, dat deze concentratie-opstelling de beste was, welke men zich denken kon. Het ging er bij de Minister van Defensie tijdens deze bespreking slechts om te weten te komen, welke de verdere plannen van de opperbevelhebber waren. Of deze in de Grebbelinie dan wel in de nieuwe Hollandse waterlinie stellingen zou willen bezetten, liet hem koud, mits hij maar wist, welke de plannen van de opperbevelhebber waren. De argumentatie van de heer *Reynders*, dat de opdracht van 9 September 1939 in feite betekende het afzien van een ernstige verdediging, ook in de vesting Holland, kan de heer *Dijxhoorn* niet volgen, daar de Regering, indien de opperbevelhebber daartoe een voorstel had gedaan, nadat hij zijn troepen achter de waterlinie gelegerd had, ongetwijfeld in overweging zou hebben genomen, deze linie te inunderen. Dat deze inundatie alleen gesteld kon worden, indien men voor de Waterlinie zat, is dan ook onjuist. Een eventuele inundatie voor het oostfront van de vesting Holland is echter in de bespreking van begin September niet ter tafel geweest. Op de bijeenkomst van 6 November 1939 b.v., belegd naar aanleiding van een dreigende Duitse inval, heeft de Regering zich akkoord verklaard met het stellen van de inundaties voor de Grebbelinie. Indien de opperbevelhebber dan ook op het standpunt gestaan had, dat de eigenlijke verdedigingslinie door de Waterlinie gevormd moest worden, had hij terstond na de mobilisatie alle troepen aan het werk moeten zetten om die Hollandse waterlinie in staat van tegenweer te brengen. Daarentegen stond het veldleger met twee legerkorpsen te graven en inundaties voor te bereiden in de Grebbestelling, terwijl de opperbevelhebber van plan was de uiteindelijke hardnekkige weerstand te bieden in de Hollandse waterlinie. Hiertegen had de heer *Dijxhoorn* op zich zelf geen bezwaar, daar het inderdaad lastig was om te graven in het polderland van het oostfront van de vesting Holland; immers voor iedere dekking, die men maakte, waren grondophogingen noodzakelijk, doch dan moest men ook de hardnekkige verdediging in de Grebbelinie, welke men met alle macht gereed maakte, voeren. Het bezwaar, dat de heer *Dijxhoorn* naar voren brengt tegen het beleid van de heer *Reynders* na de opdracht van 9 September, is dan ook, dat hij, hoewel de *hardnekkige* verdediging gevoerd diende te worden in het oostfront van de vesting Holland, de meeste aandacht wijdde aan het in staat van verdediging brengen van de Grebbelinie. Terwijl hij dus het gehele leger full speed liet werken in de Grebbelinie, zou hij op een gegeven moment de order geven terug te trekken achter de Hollandse waterlinie.
- Dit is het kernpunt, aldus de heer *Dijxhoorn*, waaruit het verschil van mening tussen de Regering en de opperbevelhebber is ontstaan. Immers, in tegenstelling tot het werk dat verzet was in de Grebbelinie, was aan het oostfront van de vesting Holland bijna nog geen

- 19000 (*Dijxhoorn*)
- 19001 (*Dijxhoorn*)
- 1073 (*de Geer'*)
- 1144 (*de Geer*)
- 1297 (*Winkelman*)
- 1299 (*Winkelman*)
- 1300 (*Winkelman*)
- 1301 (*Winkelman*)
- 1392 (*J. J. G. v. Voorst tot Voorst*)
- 1411 (*J. J. G. v. Voorst tot Voorst*)
- versterking aangebracht, terwijl juist daar de uiteindelijke hardnekkige verdediging gevoerd zou worden. Deze gang van zaken is dan ook de reden, dat de Minister van Defensie, na enige maanden, voorstander werd om achter de Grebbelinie te blijven zitten. Uiteindelijk echter wenste de Minister de opperbevelhebber volkomen vrij te laten in welke stelling hij de hardnekkige verdediging wenste te voeren, doch het hoofdpunt, waaromtrent geschil tussen de Regering en de opperbevelhebber ontstond, is, dat de eerste geen verantwoordelijkheid wenste te dragen voor een beleid, waarbij, na de grensoverschrijding van de Duitsers, de order door de opperbevelhebber zou worden gegeven: „Terug; hoofdverdediging achter de nieuwe Hollandse waterlinie." Zulks acht de heer *Dijxhoorn* wanbeleid.
- Slechts om de opperbevelhebber tegemoet te komen, heeft de Regering de opdracht van 9 September overeenkomstig zijn wensen geformuleerd. De Regering rekende er echter op, dat de betrokken legerkorpsen *tijdig* zouden worden teruggenomen, zodat niet terstond bij het uitbreken van de oorlog gemarcheerd behoefde te worden. Wanneer, aldus de heer *Dijxhoorn*, de heer *Reynders* inderdaad op het standpunt stond, dat het oostfront van de vesting Holland de verdedigingslinie bij uitnemendheid diende te zijn, had hij ook van stonde aan daar zijn krachten op moeten concentreren, doch niet met twee legerkorpsen moeten gaan graven in de Grebbelinie. Dit heeft hij echter toch gedaan, terwijl enige burgeraannemers en bijna geen troepen in de vesting Holland werkten.
- Naar aanleiding van de bespreking op 9 September 1939 heeft de commissie ook de oud-voorzitter van de Raad van Ministers de heer *de Geer* gehoord. Deze deelde mede zich allerminst te herinneren, dat de opdracht van 9 September aan de opperbevelhebber anders is vastgesteld dan in de vergadering is besproken. Deze opdracht betekende helemaal niet ren afzien van een ernstige verdediging van het land.
- De opvolger van generaal *Reynders*, de heer *Winkelman*, gehoord over de opdracht van 9 September, achtte het standpunt van de heer *Reynders*, in de loop van de daaraan voorafgegaane besprekingen naar voren gebracht, om troepen, welke in de Grebbelinie in contact geweest waren met de vijand, door de inundaties terug te trekken op het oostfront van de vesting Holland en vervolgens met die zelfde troepen daar de verdediging te voeren, onjuist.
- Juist in September 1939 en de daaropvolgende maanden, toen de Grebbestelling nog in het geheel niet in staat van verdediging gebracht was, was het nog gevaarlijker dan in een later stadium om meer dan de helft van het leger in een niet goede stelling in contact te laten komen met de tegenpartij en deze troepen na enige dagen te laten teruggaan ter hardnekkige verdediging van een volgende stelling.
- Immers, met de beschikbare troepen kon onze taak aanvankelijk niet anders dan defensief zijn. Wij moesten trachten de strijd vol te houden, totdat de geallieerden, met wie wij samen zouden gaan, ons versterkingen gezonden hadden.
- Ook de oud-commandant van het veldleger luitenant-generaal *J. J. G. baron van Voorst tot Voorst* achtte een keuze tussen een uitsluitende verdediging, hetzij van de Grebbelinie, hetzij van de Hollandse waterlinie, noodzakelijk. Gezien het luchtgevaar en de verre dracht van de artillerie achtte hij de verdediging van de Grebbelinie verre te prefereren boven die van het oostfront van de vesting Holland, daar de Grebbelinie door het bedekte terrein en de droge grond ruimschoots gelegenheid bood om versterkingen aan te leggen en onze artillerie en commandoposten gedekt op te stellen, zodat de vijand deze niet gemakkelijk kon vinden. In vergelijking met de Grebbelinie stond de vesting Holland in verdedigingswaarde achter, aangezien wij daar in volstrekt open terrein zaten en de artillerieopstellingen in ophogingen moesten worden gemaakt, omdat men anders onmiddellijk in het grondwater zat.
- De gedachtengang van generaal *Reynders*, dat vóór het stellen van de inundaties het IIde en IVde legerkorps niet achter het oostfront van de vesting Holland in stelling gebracht konden worden, doch deze de inundatie moesten dekken in de Grebbelinie, acht hij onjuist. Gedurende de mobilisatie 1914—1918 heeft men de troepen oostelijk van de vesting Holland opgesteld en is er nimmer een inundatie gesteld. Het stellen van inundaties in de vesting Holland is steeds een zwak punt geweest, ingeval er legeronderdelen op moeten terugtrekken, daar de wegen, welke naar de vesting Holland leiden, voor onze troepen vrij moeten blijven, zodat slechts na het terugtrekken van de troepen de inundatie, ook over de toegangswegen, volledig kan worden gesteld. Stelt men de inundaties daarentegen vóór het terugtrekken van de troepen volledig om daarna met het leger over enkele droogblijvende wegen terug te trekken, dan staat men op die wegen ernstig bloot aan vijandelijke vliegtuigaan-

- 1415 (*J. J. G. v. Voorst tot Voorst*) vallen. De heer *van Voorst tot Voorst* is dan ook een voorstander van de verdediging van de Grebbelinie. Hoewel de concentratie, welke met de mobilisatie werd uitgevoerd, hierop niet rechtstreeks was gericht, hield zij wel degelijk rekening met de legeringsmogelijkheden in het Grebbegebied. Nadat deze concentratie echter was uitgevoerd, waren nog tal van verplaatsingen en troepenverschuivingen noodzakelijk, ten einde op een behoorlijke wijze de Grebbelinie te kunnen bezetten.
- 1505 (*H. F. M. v. Voorst tot Voorst*) De oud-chef van de staf van de Koninklijke landmacht luitenant-generaal *H. F. M. baron van Voorst tot Voorst* acht het bezetten van twee stellingen achter elkaar in het plan van generaal *Reynders* onjuist. Dat de opdracht van 9 September 1939 in feite een afzien van een ernstige verdediging van de vesting Holland zou betekenen, vindt hij te positief uitgedrukt.
- 1508 (*H. F. M. v. Voorst tot Voorst*) Ook de oud-commandant van de luchtverdediging luitenant-generaal *P. W. Best* acht het onjuist, dat men zijn krachten verdeelt over twee voor elkaar gelegen stellingen, en is van mening, dat men de één of de ander dient te kiezen. Gezien de moderne oorlogvoering met luchtmacht is een terugtocht van troepen, en dan nog wel door een inundatie, balanceren op de punt van een naald.
- 2132 (*Best*) De oud-commandant van het IVde legerkorps, generaal-majoor *A. R. van den Bent*, die de leiding had in het noordelijke vak van de Grebbelinie, heeft van het begin af aan het gevoel gehad, dat bij het innemen van de Grebbestelling de bedoeling voorzat daar de hardnekkige verdediging te voeren.
- 2494 (*van den Bent*) Toen bleek, dat generaal *Reynders* het plan had om na een aanvankelijke verdediging van de Grebbestelling met de zelfde troepen het oostfront van de vesting Holland te gaan verdedigen, achtte hij zulks een onmogelijkheid. In een terugtocht had hij in het geheel geen vertrouwen, evenmin als de commandant van het veldleger en de commandant van het IIde legerkorps, die het zuidelijke gedeelte van de Grebbeline moest verdedigen. Wil men inderdaad twee stellingen achter elkaar verdedigen, hetgeen uiteraard voordelen biedt, dan dient men voor beide stellingen apart een voldoende aantal troepen beschikbaar te hebben. Het achterlaten van een achterhoede in de Grebbestelling was slechts dan mogelijk geweest, wanneer het oostfront van de vesting Holland tot het voeren van een hardnekkige verdediging gereed was geweest. Slechts in dat geval was er een kans geweest, dat een gedeelte van de troepen in de reeds voorbereide nieuwe Hollandse waterlinie nog strijd had kunnen voeren. Zoals de situatie echter in 1939 was, was het noodzakelijk een keuze te doen in welke stelling men de hardnekkige verdediging van de aanvang af wilde voeren.
- 2495 (*van den Bent*) De oud-commandant van het IIde legerkorps, generaal-majoor *J. Harberfs*, die het bevel voerde in het zuidelijke vak van de Grebbelinie, na het aftreden van generaal *Reynders*, acht de concentratieopstelling, welke de heer *Reynders* innam na het afkondigen van de inobilisatie, op zich zelf juist. Daarna kwam echter de vraag aan de orde, wat men met de geconcentreerde troepen moest doen. Hij is het niet eens met de opvatting als zou het uitvoeren van een terugtocht van de Grebbelinie naar de vesting Holland praktisch onuitvoerbaar zijn, wanneer deze troepen in gevechtsaanraking waren geweest met de vijand. Wel moet die terugtocht moeilijk geacht worden, maar dat men er niet op kan rekenen, dat er iets van terecht komt, acht hij beslist niet juist. Vooral die troepen, welke bij een aanval van de vijand niet in deze in gevechtsaanraking zijn geweest, kunnen voor een groot gedeelte wel terugtrekken en beschikbaar gesteld worden voor de verdere hardnekkige verdediging van het oostfront van de vesting Holland.
- 15546 (*Sillevis*) De oud-chef van de staf van het hoofdkwartier van het veldleger generaal-majoor *A. H. Schimmel* gaat er bij zijn beschouwing van uit, dat in Nederland te weinig troepen aanwezig waren om de vesting Holland, eventueel uitgebreid met de Grebbeinlinie, 'en tevens het zuiden van ons land te bezetten en te verdedigen. Het standhouden in de Grebbestelling, nadat deze in behoorlijke staat van verdediging gebracht was, acht hij mogelijk, doch daarvoor niet. De situatie in de Grebbestelling was in November 1939 dan ook hachelijk.
- 2497 (*van den Bent*) Oud-Minister *Gerbrandy* heeft medegedeeld, dat hij uit de besprekingen in de Ministerraad de indruk heeft behouden, dat de Minister van Defensie geen invloed op de opperbevelhebber wenste uit te oefenen bij de keuze van de Grebbelinie of de Hollandse waterlinie. Laatstgenoemde Minister interesseerde slechts één ding, nl. dat de opperbevelhebber duidelijk diende te kennen te geven, welke stelling hij koos.
- 2570 (*Harberts*) Wanneer de commissie bovenstaande verklaringen overziet, blijkt haar, dat reeds onmiddellijk na het optreden van de nieuwe opperbevelhebber een verschil van mening tussen Regering en opperbevelhebber ontstond over de opzet van het krijgsplan.
- 2575 (*Harberts*)
- 2592 (*Schimmel*)
- 2723 (*Gerbrandy*)
- 2724 (*Gerbrandy*)

Het is uiteraard zeer moeilijk na een tijdsverloop van negen jaar vast te stellen, welke besprekingen voorafgegaan zijn aan het vaststellen van de opdracht van 9 September 1939. Zulks is des te bezwaarlijker, daar de beide hooftpersonen van deze besprekingen, nl. de heren *Dijxhoorn* en *Reynders*, een geheel verschillende visie op de loop van die besprekingen aan de commissie hebben gegeven. Hoewel het uiteraard vooral aankomt op datgene, wat in de opdracht is vastgelegd, meent de commissie toch, dat ook de daaraan voorafgegane besprekingen voor de juiste interpretatie van deze opdracht van groot belang zijn. Of bij deze opdracht inderdaad afgeweken is van het resultaat van de gehouden besprekingen is een vraag, welke de commissie geneigd is ontkennend te beantwoorden. Ook de heer *de Geer* steunt — hiernaar ondervraagd — de opvatting van de heer *Dijxhoorn*, dat van een divergentie tussen de besprekingen en de uiteindelijke opdracht geen sprake is.

Mocht men dit niet van doorslaggevend gewicht achten, daar het immers alleszins begrijpelijk is indien de heer *de Geer* zich deze omstandigheid niet meer nauwkeurig zou herinneren, dan nog meent de commissie, dat het feit, dat de heer *Reynders* na de ontvangst van deze opdracht niet gereageerd heeft op het verschil tussen het resultaat van de gehouden besprekingen en de formulering van de opdracht, een sterke aanwijzing oplevert in de richting van het niet principieel afwijken van deze opdracht van de conclusie der besprekingen. Indien de heer *Reynders* het met de formulering van deze opdracht niet eens geweest was, had hij hierop in 1939 moeten reageren en niet een aantal jaren later.

Wat betreft de besprekingen zelf meent de commissie op grond van de verhoren als vaststaand te mogen aannemen, dat reeds dadelijk een verschilpunt tussen de Minister van Defensie en de opperbevelhebber naar voren kwam, hierin bestaande, dat generaal *Reynders* principieel met de zelfde troepen achtereenvolgens de Grebbelinie en het oostfront van de vesting Holland wsnste te verdedigen, terwijl de Minister van Defensie op het standpunt stond, dat in verband met het aantal beschikbare troepen tussen deze beide linies een keuze diende te worden gedaan. Waarin deze keus zou moeten bestaan, liet hij aan de opperbevelhebber over, doch hij stond, gezien de feitelijke omstandigheden in September 1939, op het standpunt, dat deze hardnekkige verdediging, naar zijn mening, het best kon geschieden in het oostfront van de vesting Holland; immers, de Grebbelinie was op dat ogenblik nog in het geheel niet ter verdediging gereedgemaakt, terwijl het oostfront van de vesting Holland door de mogelijkheid van het stellen van inundaties althans een zekere passieve weerstandskracht had. Weliswaar waren de versterkingen in het oostfront van de vesting Holland nog niet op moderne leest geschoeid en diende aldaar nog veel werk verzet te worden, dit nam echter niet weg, dat het de vijand, doordat inundaties gesteld konden worden, onmogelijk zou zijn zonder meer door deze linie heen te stoten.

Dat in deze gedachtengang de inundaties onmiddellijk gesteld dienden te worden, kan de commissie niet zonder meer aannemen. Dit was immers te allen tijde mogelijk, wanneer men berichten ontving dat de toestand dreigend werd, terwijl bovendien ook in de gedachtengang van de heer *Dijxhoorn* de opmars van de vijand door voorposten in het Grebbegebied en het daarvoor gelegen terrein kon worden vertraagd. Dat de Regering in principe niet afkerig stond tegenover het stellen van inundaties indien de toestand dreigend werd, is gebleken in de Novemberdagen toen de opperbevelhebber toestemming kreeg de inundaties voor het Grebbegebied te stellen. Bij de bespreking in begin September bleef de opperbevelhebber echter het standpunt innemen, dat het IIde en IVde legerkorps voorlopig in de Grebbelinie moesten blijven.

De commissie ziet de situatie aldus, dat de Regering er op grond van deze besprekingen toe overgegaan is de opdracht zo te formuleren, dat bij een *overmachtige* aanval uit het oosten op het hart des lands het veldleger tijdig met de hoofdmacht uit de Grebbelinie naar het oostfront van de vesting Holland moest trekken, terwijl de opdracht ook ruimte liet om deze terugtrekkende beweging uit te voeren, nog voordat van enige aanval sprake was.

Op grond van de gehouden besprekingen moest het de opperbevelhebber duidelijk zijn, dat de Regering slechts in één stelling de uiteindelijke hardnekkige verdediging wenste te voeren, dus dat de bedoeling van de opdracht was, dat hij deze verdediging niet zou voeren met troepen, die te voren in een andere stelling een zware strijd zouden hebben gestreden.

Men kan echter naar het oordeel van de commissie de zaak niet zo stellen, dat de Regering per se en uitsluitend wenste, dat bepaaldelijk het oostfront van de vesting Holland hardnekkig zou worden verdedigd; zij liet de opperbevelhebber de vrijheid voor een hardnekkige verdediging ook de Grebbelinie te kiezen. Dat zij de opdracht zodanig formuleerde, dat daaruit de conclusie getrokken

diende te worden, dat de hardnekkige verdediging in het oostfront van de vesting Holland moest plaats hebben, was niets anders dan een gevolg van de besprekingen met de opperbevelhebber, waarbij deze te kennen had gegeven, dat *hij* deze verdediging wenste te voeren in het oostfront van de vesting Holland. De Regering heeft hierbij dus niet haar strategische visie opgelegd aan de opperbevelhebber, doch zich aangesloten bij diens opvattingen.

Het enige waarvoor zij dus meende geen verantwoordelijkheid te kunnen nemen, betrof het voeren van de uiteindelijke hardnekkige verdediging in het oostfront van de vesting Holland met troepen, die eerst in ernstig gevecht geweest waren met de vijand in de Grebbelinie en hierna zouden moeten terugtrekken op het oostfront van de vesting Holland.

Persoonlijk achtte de heer *Dijxhoorn* het beter om in de gedachten-gang van de opperbevelhebber, die culmineerde in de hardnekkige verdediging van het oostfront van de vesting Holland, de beide legerkorpsen zich reeds dadelijk aldaar ter verdediging te laten inrichten. Hij wenste deze mening echter niet op te dringen aan de opperbevelhebber, weshalve in de opdracht de mogelijkheid opengelaten werd deze beide legerkorpsen voorlopig in de Grebbelinie te laten.

De commissie acht het dan ook onjuist het voor te stellen alsof de Regering de opperbevelhebber *dwong* bij een overmachtige aanval uit het oosten des lands te gaan marcheren. De opdracht liet, naar het oordeel van de commissie, volledig de vrijheid om dit eerder of onmiddellijk te doen. Ook mag uit deze opdracht niet de conclusie worden getrokken, gezien de voorafgegane besprekingen, dat de Regering zich geheel wenste vast te leggen op een uitsluitende verdediging van de vesting Holland. Immers, indien de opperbevelhebber te kennen had gegeven dat hij van plan was de hardnekkige verdediging uitsluitend in de Grebbelinie te voeren, had de Regering zich hier tegen verklaard. Gegeven deze opdracht kan de commissie zich voorstellen, dat de Minister van Defensie zich enigszins verwonderd heeft, toen de opperbevelhebber twee legerkorpsen volop liet werken in de Grebbelinie aan het aldaar in gereedheid brengen van versterkingen, terwijl in de vesting Holland het werk aanvankelijk niet zo snel vorderde. Daar hij echter tegen het in gereedheid brengen van de Grebbelinie op zich zelf geen bezwaar had, is hij tegen deze handelwijze niet opgekomen. De commissie kan dan ook niet inzien, waarom het onlogisch van de Regering zou zijn geweest om bij de November-crisis toestemming te geven de inundaties voor het Grebbegebied te stellen. Hierdoor zou immers de opmars van de vijand des te meer vertraagd worden. Het stellen van deze inundaties is dan ook naar het oordeel van de commissie zeer goed te verenigen met het terugnemen van de twee legerkorpsen uit de Grebbelinie op de vesting Holland, voordat deze in aanraking met de vijand geweest waren. De achterhoedegevechten, welke daarna eventueel geleverd zouden worden in de Grebbelinie, zouden met meer succes gevoerd kunnen worden, indien de inundaties gesteld waren. Hierdoor zou het dan mogelijk geweest zijn iets meer tijd te winnen voor het stellen van de inundaties voor het oostfront van de vesting Holland.

De commissie acht het derhalve volkomen begrijpelijk, dat de Regering na de opdracht en de daaraan voorafgegane besprekingen er van uitging, dat de opperbevelhebber loyaal de orders van de Regering zou uitvoeren, welke vooral hierop de nadruk legden, dat niet een situatie mocht ontstaan waarin de legerkorpsen eerst in de Grebbelinie zouden vechten en daarna opnieuw zouden worden ingezet voor de hardnekkige verdediging van het oostfront van de vesting Holland.

De commissie kan zich in verband met het feitelijke verloop van zaken t.a.v. het tot stand komen van de opdracht van 9 September 1939, niet indenken, dat de opperbevelhebber dit niet begrepen heeft. Zij acht het niet ter zake dienende, dat de heer *Reynders* na een aantal jaren met alle mogelijke bezwaren komt tegen deze opdracht en tegen de daaraan verbonden strategische consequenties. Indien hij daartegen bezwaren had aan te voeren, had hij dit na het ontvangen van de opdracht moeten doen en desnoods zijn ontslag moeten aanbieden.

Gegeven echter de omstandigheid, dat hij dit niet gedaan heeft, acht de commissie het begrijpelijk, dat de Minister van Defensie zeer e - schokt werd, toen hem op 20 December 1939 bij zijn bezoek aan de commandant van het veldleger bleek, dat de opperbevelhebber de portée van de opdracht blijkbaar niet begrepen had of niet had willen begrijpen, zoals in het volgende hoofdstuk zal worden uiteen-gezet.

Wanneer de commissie het beleid van de Regering met betrekking tot de opdracht van 9 September 1939 beziet, betreurt zij het, dat de Regering de opdracht niet duidelijker heeft gesteld, waardoor het uitgesloten geweest was, dat de opperbevelhebber gedurende de maanden na September de troepen zodanig opstelde, dat bij een onverwachte overmachtige aanval met twee legerkorpsen

zou moeten worden gemarceerd, terwijl de vijand oprukte.

Dit was het gevolg hiervan, dat de Regering bij deze opdracht getracht heeft een compromis te vinden tussen het Regeringsstandpunt en het plan van de opperbevelhebber. Het resultaat hiervan was, dat in negen van de tien gevallen, daar immers een Duitse aanval bijna steeds overmachtig zou zijn, een gevaarlijke manoeuvre zou moeten worden uitgevoerd.

De opperbevelhebber had hieruit de conclusie kunnen trekken, dat het daarom beter geweest ware om reeds dadelijk na September de beide legerkorpsen terug te nemen. Dit was naar de mening van de commissie, datgene wat de Regering eigenlijk wenste.

Dat de Regering de opdracht niet zo opstelde, dat misverstand uitgesloten was, komt naar de indruk van de commissie hierdoor, dat de Regering huiverig was haar strategische inzichten aan de opperbevelhebber op te leggen. Wellicht vond dit mede zijn oorzaak in een onjuist inzicht van de Regering in de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber. Afgezien daarvan stond de Regering in September 1939 in een dwangpositie, daar een spoedige inval van Duitse zijde niet onmogelijk geacht moest worden.

Achteraf deze zaak beoordelende meent de commissie, dat de Regering de opperbevelhebber, toen bleek, dat de strategische inzichten van de Regering en opperbevelhebber tegen elkaar botsten, dadelijk had moeten ontslaan.

Het gevaar van een aanval was echter zo dreigend, dat de Regering hier redelijkerwijze geen verwijt van gemaakt mag worden. Hetzelfde heeft zich voorgedaan na 20 December 1939 toen zo duidelijk bleek, dat de inzichten van de Minister van Defensie en die van de opperbevelhebber onverenigbaar waren, dat de eerste de Voorzitter van de Ministerraad voor de keuze moest stellen om zijn ontslag te aanvaarden dan wel de opperbevelhebber te laten heengaan. Hoewel dit conflict is geëindigd met het heengaan van de opperbevelhebber heeft het ook toen nog mede in verband met de internationale toestand betrekkelijk lang getraineed.

De volgende getuigen zijn over het in dit hoofdstuk behandelde onderwerp gehoord:

- I. H. Reynders* (17 Februari 1948): nos. 32—35; 114; 128—142; 168; 179.
A. Q. H. Dijkhoorn (18 Februari 1948): nos. 583—589; 592—597; 732—739; 747—749. 766—767; 771—773.
 Jhr. mr. *D. J. de Geer* (24 Februari 1948): nos. 1073; 1144—1146.
H. G. Winkelman (24 Februari 1948): nos. 1296—1303.
J. J. G. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1389—1393; 1411—1415; 1432.
H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1504—1508.
 Dr. *J. J. C. van Dijk* (25 Februari 1948): nos. 1850—1858.
 Jhr. *W. Röell* (25 Februari 1948): nos. 1890—1892.
J. J. C. P. Wilson (25 Februari 1948): no. 1982.
P. W. Best (25 Februari 1948): nos. 2131—2132.
A. R. van den Bent (26 Februari 1948): nos. 2486; 2490; 2494; 2497—2498; 2502; 2514—2521.
J. Harberts (26 Februari 1948): nos. 2570—2574.
A. H. Schimmel (26 Februari 1948): nos. 2592; 2595—2597.
J. van Andel (9 Maart 1948): nos. 2967—2976.
D. A. van Hilten (10 Maart 1948): nos. 3544; 3547—3548.
 Mr. *P. S. Gerbrandy* (10 Maart 1948): nos. 3724—3726.
 Mr. *H. J. Kruls* (17 Maart 1948): nos. 4562—4564.
 Dr. *J. van den Tempel* (23 Maart 1948): no. 4901.
F. A. J. de Klerck (29 April 1948): nos. 10333—10340.
 Mr. *E. N. van Kleffens* (19 Mei 1948): no. 12348.
W. F. Sillevs (22 Juni 1948): no. 15546.
I. H. Reynders (23 Juni 1948): nos. 15589—15595.
A. Q. H. Dijkhoorn (22 Juli 1948): nos. 18984—18985; 18988—18996, 18998—19001; 19197—19198.
I. H. Reynders (22 Juli 1948): nos. 19405—19412.

V. De opdracht van 7 Januari 1940 van de Regering aan de opperbevelhebber, voor zover betrekking hebbend op het voorgenomen krijgsbeleid ten noorden van de grote rivieren

De commissie heeft de officiële tekst van de opdracht van 7 Januari 1940 evenmin als die van de opdracht van 9 September 1939 kunnen achterhalen. Zij meent echter op grond van de verklaringen van de heren *Dijxhoorn* en *Reynders* de zakelijke inhoud van de opdracht, voor zover betreft het krijgsbeleid ten noorden van de grote rivieren ¹⁾, als volgt te kunnen formuleren:

1. bij een aanval op het hart des lands moet weerstand worden geboden zowel in de Grebbelinie als in het oostfront van de vesting Holland;

2. aan de opperbevelhebber van land- en zeemacht wordt overgelaten, te bepalen hoeveel troepen voor de verdediging van elk dier fronten worden bestemd;

3. de operatiën mogen niet gebaseerd worden op het slagen van een terugtocht van troepen, opgesteld achter de Grebbelinie.

Zoals in het vorige hoofdstuk is gebleken, heeft de Minister van Defensie op 20 December 1939 een bezoek gebracht aan de commandant van het veldleger. Dit bezoek vond zijn oorzaak in een mededeling van de opperbevelhebber aan de Minister, dat hij geld nodig had voor het aanleggen van versterkingen in de Grebbelinie, waarbij hij tevens mededeelde, dat het te verwachten was, dat hij een nog groter bedrag nodig had voor de versterkingen van de vesting Holland. Om zich persoonlijk van de noodzakelijkheid van het toestaan van deze gelden te vergewissen, heeft de Minister van Defensie daarop een bezoek gebracht aan de commandant van het veldleger. ²⁾ Bij die gelegenheid bleek hem, dat de terugtochtsbevelen, die overeenkomstig de opdracht van 9 September 1939 voor het geval van een terugtocht bij een overmachtige vijandelijke aanval uit het oosten des lands op het oostfront van de vesting Holland moesten gereedgemaakt worden, nog niet klaar waren.

Hieruit meende de Minister van Defensie te mogen concluderen, dat de opperbevelhebber geen ernst had gemaakt met de hem gegeven opdracht om geen krijgsbeleid te voeren, waarbij met dezelfde legerkorpsen in twee stellingen krachtig weerstand tegen een vijandelijke aanval zou worden geboden. Wel had de opperbevelhebber dienovereenkomstig operatieve aanwijzingen aan de commandant van het veldleger gegeven. Na een bespreking met deze en met de commandant van de vesting Holland had de opperbevelhebber op 17 October de operatieve aanwijzingen in definitieve vorm aan de commandant van het veldleger gezonden. Deze bevatten de opdracht om de bevelen voor een eventuele terugtocht, voor zover mogelijk, gereed te maken, doch daarbij niet verder te gaan dan de rechtstreeks onder de commandant van het veldleger staande onderdelen. Dit hield derhalve in, dat de bevelen gereedgemaakt moesten worden voor de beide legerkorpsen in de Grebbelinie, doch dat de divisie-commandanten hierin niet gekend mochten worden.

De opperbevelhebber achtte het n.l. noodzakelijk, dat de divisies en de lagere onderdelen zich voorlopig uitsluitend op de verdediging zouden toeleggen.

Als redenen waarom deze operatieve aanwijzingen nog niet uitgevoerd waren, heeft de oud-commandant van het veldleger verklaard, dat de terugtochtsbevelen slechts konden worden vastgesteld, nadat van de commandant van het oostfront van de vesting Holland uitgewerkte stukken zouden zijn ontvangen met voldoende gegevens omtrent de legeringsmogelijkheden, de bezetting, de versterkingen, de inundatiën en de vrijblijvende toegangswegen. Deze zouden pas midden December zijn binnengekomen. Bovendien was de commandant van het veldleger eerst sedert kort in het bezit van een voorlopige uitwerking van zijn operatieve aanwijzingen over de terugtocht door de legerkorpscommandanten.

Bij het bezoek van de Minister aan de commandant van het veldleger bleek, dat hun beider opvattingen omtrent een terugtocht van de Grebbelinie naar het oostfront van de vesting Holland afwijkend

19175 (*Dijxhoorn*)
19445 (*Reynders*)

¹⁾ Vgl. ook bijlage 44.

555 (*Dijxhoorn*)
584 (*Dijxhoorn*)
599 (*Dijxhoorn*)
778 (*Dijxhoorn*)
800 (*Dijxhoorn*)

²⁾ Bijlage 15.

1420 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)
172 (*Reynders*)

1422 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

1423 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

1421 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

2495 (*van den Bent*)
 2522 (*van den Bent*)
 15546 (*Sillevis*)

1) Bijlagen 15 en 16.

2981 (*van Andel*)
 10434—10447 (*Fruijt van Hertog*)

15458 (*Herman*)

770 (*Dijxhoorn*)

190 (*Reynders*)

778 (*Dijxhoorn*)

780 (*Dijxhoorn*)

781 (*Dijxhoorn*)

waren van die van de opperbevelhebber maar overeenkwamen met die der beide legerkorpscommandanten, die onder de commandant van het veldleger stonden. 1)

Merkwaardig is, dat, zoals bij de verhoren voor de commissie is gebleken, zowel de commandant van de vesting Holland als de commandant van het oostfront van de vesting Holland zich geen enkele bijzonderheid herinneren over het contact, dat omtrent deze terugtochtsbevelen van de zijde van de commandant van het veldleger met hen zou hebben plaats gevonden.

Wel herinnert de chef van de staf van laatstgenoemde commandant zich, dat er officieren van de staf van het veldleger in Gouda geweest zijn om over deze zaken overleg te plegen.

Hieruit blijkt, dat de verklaringen van de verschillende commandanten, die hiermede te maken hebben gehad, in het bijzonder de commandant van het veldleger en de commandant van het oostfront van de vesting Holland, nogal uiteenlopen.

De commissie acht het echter niet noodzakelijk op deze tegenstrijdigheden nader in te gaan, aangezien uit de verhoren is komen vast te staan, dat bij het bovengenoemde bezoek van 20 December 1939 is gebleken, dat de terugtochtsbevelen *niet* gereed waren.

Uit de aard der zaak behoefde, naar het oordeel van de commissie, de Minister van Defensie zich niet te verdiepen in de vraag hoe het mogelijk was, dat deze bevelen zo veel maanden na de opdracht van 9 September nog niet gereed waren. Te recht heeft hij volstaan met dit voor de verantwoordelijkheid van de opperbevelhebber te laten.

Deze toch had uit de besprekingen in begin September kunnen opmaken, dat de Regering zich scherp gekant had tegen het weerstand bieden in twee achtereenvolgende stellingen met dezelfde troepen. Juist in verband hiermede is de formulering van deze opdracht geschied. Het had op zijn weg gelegen er op toe te zien, dat de terugtochtsbevelen ook inderdaad gemaakt werden.

Het komt de commissie vreemd voor, dat de opperbevelhebber met de opmerking, dat hij toch operatieve aanwijzingen gegeven had, meent te kunnen volstaan. Ook al zou de opperbevelhebber, zoals de heer *Dijxhoorn* stelt, niet aan de Minister van Defensie medegedeeld hebben, dat de terugtochtsbevelen gereed waren, dan had deze er toch op moeten kunnen rekenen, dat dit geschied was. De commissie kan zich indenken, dat zijn bezoek aan de commandant van het veldleger in dit opzicht voor de Minister een ontgoocheling geworden is. Bovendien bleek de Minister bij die gelegenheid, dat zowel de commandant van het veldleger als de twee onder hem ressorterende legerkorpscommandanten geen vertrouwen in het slagen van de terugtocht hadden; Zij achtten het beter de hardnekkige verdediging bij een vijandelijke aanval onmiddellijk in de Grebbelinie te voeren.

Naar aanleiding van dit bezoek heeft daarop op 30 December onder leiding van H.M. de Koningin. een bespreking plaats gehad tussen de Minister-President, de Minister van Defensie, de Minister van Buitenlandse Zaken en de opperbevelhebber.

Hierbij vroeg de Minister van Defensie aan de opperbevelhebber, waar hij de verdediging wilde voeren, in de vesting Holland of in de Grebbelinie, waarop de opperbevelhebber antwoordde, dat hij een uitsluitende verdediging van de vesting Holland thans als afgedaan beschouwde. Er was voortdurend gewerkt aan de Grebbestelling en de troepen hadden gerekend op een verdediging van deze stelling. Om deze reden achtte de opperbevelhebber de zaak beslist.

Hij deelde mede, dat hij het gedeelte van de opdracht, waaruit volgt, dat hij voor overmacht naar het oostfront van de vesting Holland moest terugtrekken, als vervallen beschouwde.

De opperbevelhebber verweet hierbij de Minister van Defensie tevens, dat hij achter zijn rug besprekingen had gehouden met zijn ondercommandanten.

De heer *Dijxhoorn* wijst er in dit verband op, dat hem uit de bespreking met de commandant van het veldleger gebleken was (zoals trouwens ook in de eerste brochure van de heer *Reynders* staat), dat de opperbevelhebber ondanks de opdracht van 9 September 1939 het plan had opgevat, om eerst met twee legerkorpsen de Grebbe te verdedigen, daarna de gevechten af te breken, terug te trekken en ten slotte met dezelfde legerkorpsen weerstand te bieden in de nieuwe Hollandse waterlinie.

Hij acht het dan ook, gezien diens interpretatie van de opdracht van 9 September, een onbegrijpelijke redenering van de heer *Reynders*, wanneer deze thans zegt, dat de Minister bij de bespreking van 30 December zich op het standpunt stelde, dat genoemde opdracht geen wijziging of verduidelijking behoefde. Immers, het was duidelijk, dat de Regering juist tegen dit beleid van de opperbevelhebber reeds in September bezwaren maakte.

De heer *Dijxhoorn* acht het niet onmogelijk, dat hij bij de bespreking van 30 December geen bezwaar gemaakt heeft tegen een *tijdelijk* standhouden in de Grebbelinie, nl. door middel van achter-

- hoedegevechten, daar dit immers overeenkwam met de opdracht van September, doch het bleek bij deze bespreking, dat de opperbevelhebber dit juist niet wilde. Integendeel, deze wenste de verdediging in de Grebbelinie met de beide aanwezige legerkorpsen te voeren, om *daarna* daarmee terug te trekken en met dezelfde legerkorpsen het oostfront van de vesting Holland te verdedigen. Tegen dit laatste was het bezwaar van de Regering gericht.
- 736 (*Dijxhoorn*) Tegen een blijven in de Grebbelinie op zich zelf heeft de Regering dan ook geen bezwaar gemaakt, mits er maar niet op gerekend werd, dat met deze twee legerkorpsen *daarna* in een volgende linie stand gehouden moest worden.
- 618 (*Dijxhoorn*) Wel heeft de Regering gezegd, dat, indien de opperbevelhebber er prijs op stelde, zowel in de Grebbelinie als in de nieuwe Hollandse waterlinie een ernstigs verdediging te voeren, hiertegen harerzijds principieel geen bezwaar bestond, mits voor de tweede stelling andere troepen, bij voorbeeld het Iste legerkorps, gebruikt zouden worden.
- 19008 (*Dijxhoorn*) Het systeem, dat de opperbevelhebber verdedigde, achtte de Minister van Defensie echter onverantwoord tegenover het Nederlandse volk, daar dit niet zou leiden tot een maximum weerstand maar tot nodeloze verliezen.
- 19012 (*Dijxhoorn*) Dit was het kernpunt. Hierbij wilde de heer *Reynders* zich niet neerleggen en dit is dan ook, aldus de heer *Dijxhoorn*, de hoofdreden van het ontslag van de heer *Reynders* geweest.
- 19099 (*Dijxhoorn*) De Regering was wel degelijk bereid de noodzakelijke persoonlijke offers voor de verdediging te doen brengen, doch zij wilde geen onnodige verliezen.
- 19088 (*Dijxhoorn*) Evenzo ontkent de heer *Dijxhoorn*, dat hij naar de commandant van het veldleger is gegaan met een vooropgezette bedoeling als door de heer *Reynders* gesuggereerd. Hij kwam daar slechts om zich op de hoogte te stellen van de toestand van de Grebbelinie, waarbij toevalligerwijze het gesprek op de terugtochtsbevelen gekomen is. Hij achtte het onmogelijk beide stellingen tegelijk gereed te maken; derhalve diende vastgesteld te worden in welke stelling de hoofdverdediging gevoerd moest worden. Immers, men was wanhopig achter met het aanleggen van versterkingen, omdat er in vreedstijd niets aan gedaan was.
- 208 (*Reynders*) De commissie ziet niet in, dat het laakbaar zou zijn, indien de Minister van Defensie zich op een gegeven moment rechtstreeks met de ondercommandanten van de opperbevelhebber in verbinding stelt om zich op de hoogte te stellen, hoe deze over de verdediging denken. In verband met haar opvattingen over de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber kan zij niet inzien, dat de Minister zich daardoor op ongeoorloofde wijze mengt in zaken, welke uitsluitend ter competentie van de opperbevelhebber zouden zijn.
- 212 (*Reynders*) Naar aanleiding van de bespreking van 30 December 1939 is door de Regering een concept-opdracht omtrent het krijgsbeleid naar de opperbevelhebber gezonden.
- Dit concept kwam ten aanzien van het krijgsbeleid benoorden de grote rivieren overeen met de hierboven aangehaalde definitieve opdracht van 7 Januari 1940. Naar aanleiding van dit concept heeft de opperbevelhebber een onderhoud gehad met de Minister van Defensie. Zijn bezwaar tegen de ontwerp-opdracht was, dat de operatiën niet mochten worden gebaseerd op een terugtrekken van de troepen van de Grebbelinie op het oostfront van de vesting Holland. Dat dergelijke manoeuvres reeds vooraf als onmogelijk gekenschetst werden, was de opperbevelhebber „een beetje te machtig”.
- De commissie meent naar aanleiding van deze opvatting reeds aanstonds te moeten opmerken, dat deze opdracht de terugtocht niet reeds vooraf als *onmogelijk* kenschetste, doch dat daaruit duidelijk bleek, dat de operatiën hierop niet *gebaseerd* mochten worden. Zij ziet hierin een verschil, hetwelk stellig van belang is.
- De commissie neemt aan, dat de Regering zich er uit de aard der zaak mee had kunnen verenigen, indien de opperbevelhebber na een eventuele debâcle in de Grebbelinie zou trachten zoveel mogelijk troepen in de vesting Holland in veiligheid te brengen en daarna nog een poging zou willen wagen met de aldaar aanwezige troepen de verdediging opnieuw te organiseren. Dit is echter geheel iets anders dan het volgens een vooropgezet plan weerstand bieden met dezelfde troepen in twee achtereenvolgende linies, nadat de troepen in de eerste linie in nauwe gevechtsaanraking met de vijand geweest waren.
- De commissie meent integendeel, dat deze opdracht juist hierin aan het standpunt van de opperbevelhebber tegemoet wenste te komen, daar zij de mogelijkheid openliet om behalve in de Grebbelinie tevens in het oostfront van de vesting Holland weerstand te bieden, ofschoon de Regering hier weinig van verwachtte.
- Bij het zojuist genoemde onderhoud tussen de Minister van Defensie en de opperbevelhebber heeft deze opnieuw de in de concept-opdracht als onmogelijk geschetste terugtocht ter sprake gebracht. De Minister heeft na deze bespreking gezegd, dat hij de be-

216 (*Reynders*)

217, 218 (*Reynders*)

¹⁾ Bijlage 17.

zwaren van de opperbevelhebber aan de Regering zou overbrengen.

Enkele dagen nadat de opperbevelhebber de opdracht van 7 Januari 1940 had ontvangen, is er een bespreking geweest van de opperbevelhebber met de meer genoemde drie Ministers. Hierbij heeft de Minister van Defensie zijn grieven ten aanzien van het krijggsbeleid naar voren gebracht, terwijl tevens enige andere punten, die hiermede geen rechtstreeks verband hielden, aan de orde zijn geweest.

Naar aanleiding van deze bespreking heeft de opperbevelhebber op 15 Januari een brief ¹⁾ geschreven aan de voorzitter van de Raad van Ministers, waarin hij zijn grieven nogmaals uiteenzet.

Na in deze brief enige algemene grieven naar voren gebracht te hebben tegen de gang van zaken, deelt de opperbevelhebber mede, dat hij de overweging, „dat een terugtocht van sterke troepenafdelingen van de Grebbelinie naar het oostfront van de vesting Holland een nog bezwaarlijker operatie is gebleken dan reeds was voorzien" en de daaropvolgende conclusie, „dat op het slagen van deze terugtocht niet mocht worden gerekend", niet kan delen.

De opperbevelhebber zou dus z.i. verplicht zijn „om van de aanvang af een voldoende als minimum te beschouwen macht te bestemmen voor de verdediging van het oostfront van de vesting Holland, bijv. de veiligheidsbezetting plus het 1ste legerkorps". Wanneer hij „gedurende de operatiën de indruk zou krijgen, dat de bezetting van de Grebbelinie slechts stand zou kunnen houden, indien zij met troepen van het 1ste legerkorps zou worden verstrekt", zou hij tot deze versterking niet mogen overgaan.

Er is dus, aldus zijn gedachtengang, een bepaalde tegenspraak tussen punt 1, waarin gezegd wordt, dat bij een aanval op het hart des land weerstand moet worden geboden zowel in de Grebbelinie als in het oostfront van de vesting Holland, en punt 3, waarbij er van uitgegaan wordt, dat de operatiën niet mogen worden gebaseerd op het slagen van een terugtocht van troepenopstellingen in en achter de Grebbelinie.

De commissie meent uit de gehouden besprekingen te mogen concluderen, dat de Regering bij het opstellen van deze opdracht er van is uitgegaan, dat in haar visie de hardnekkige verdediging van één stelling, in aanmerking genomen de beschikbare middelen, de voorkeur verdiende. Daar echter de opperbevelhebber er prijs op stelde in *heide stellingen* weerstand te bieden, heeft zij gemeend hem dit niet onmogelijk te moeten maken, doch in de opdracht hiervoor ruimte te laten. Hierbij gold echter, zoals de opperbevelhebber uit de besprekingen kon weten, als axioma voor de Regering, dat niet in twee stellingen weerstand georganiseerd diende te worden met dezelfde troepen.

In het bijzonder deze overwegingen hebben, naar de indruk van de commissie, er toe geleid, dat de Regering de opdracht zo geformuleerd heeft, dat een compromis tussen deze beide opvattingen mogelijk zou worden.

Juist omdat de Regering in punt 2 aan de opperbevelhebber heeft overgelaten hoeveel troepen hij voor de verdediging van elk dier fronten wenste te bestemmen, nieende zij, dat hem voldoende vrijheid gelaten werd om ten opzichte van deze twee stellingen te handelen zoals hij dit wenste, mits geen systeem gevolgd werd waarbij de troep haar eigen terugtocht dekte.

De opmerking van de opperbevelhebber, dat punt 2 geheel overbodig was, terwijl punt 3 op voor hem onaanvaardbare wijze ingreep in de verantwoordelijkheid van de opperbevelhebber, acht de commissie niet juist.

De heer *Reynders* haalt in verband met het laatste de bepaling uit zijn instructie aan, waarbij hem de bevoegdheid wordt gegeven het strategische doel der operatiën te bepalen. Reeds uit de beschouwingen van de commissie in hoofdstuk I blijkt echter, dat zij er van overtuigd is, dat ons staatsrecht niet de conclusie toelaat, dat de wijze van uitoefening van deze bevoegdheid niet onder de verantwoordelijkheid van de Regering valt en deze derhalve daaromtrent geen aanwijzingen zou mogen geven.

De commissie acht het de plicht van de Regering, om, indien zij het standpunt inneemt, dat de terugtocht, zoals de opperbevelhebber zich die voorstelde, in principe onmogelijk geacht moet worden en tot nodeloze verliezen zou leiden, aanwijzingen dienaangaande aan haar opperbevelhebber te geven. Indien deze volledige vrijheid vón handelen zou hebben, zou de verantwoordelijkheid van de Regering tegenover het Parlement niet geldend gemaakt kunnen worden.

Het maakt op de commissie een enigszins vreemde indruk, dat de opperbevelhebber nog bezwaren aanvoert, terwijl de Regering in haar opdracht tracht aan zijn standpunt zoveel mogelijk tegemoet te komen, zij het dan, dat hij aan een bepaalde voorwaarde moet voldoen.

De opperbevelhebber is naar aanleiding van zijn brief in de gelegenheid gesteld zijn bezwaren tegen de opdracht in de volledige

794 (*Dijxhoorn*)
796 (*Dijxhoorn*)
1432 (*H. F. M. van Voorst tot Voorst*)
19430—19436 (*Reynders*)

¹⁾ Bijlage 18

1080 (*de Geer*)

²⁾ Bijlage 19

Ministerraad van 22 Januari naar voren te brengen. Hierin heeft een algemene bespreking plaats gehad tussen verschillende Ministers en de opperbevelhebber, na afloop waarvan volgens de heer *Dijxhoorn* de gehele Ministerraad zonder uitzondering aan de kant van de Minister van Defensie stond. Hiermede was uiteraard het conflict met de opperbevelhebber in een acuut stadium gekomen, hoewel deze laatste nog een begin van uitvoering aan de Regeringsopdracht heeft gegeven.¹⁾

De Minister van Defensie had reeds medegedeeld, dat hij voor de opvatting van de opperbevelhebber ten aanzien van de terugtocht uit de Grebbelinie naar het oostfront van de vesting Holland geen verantwoordelijkheid op zich kon nemen. Hierin steunde hem de gehele Ministerraad, waaruit bleek, dat deze een heengaan van Minister *Dijxhoorn* niet op prijs stelde en de opperbevelhebber in overweging moest geven zijn ontslag aan te bieden.

Dit is hem op 30 Januari door de voorzitter van de Raad van Ministers medegedeeld.

De opperbevelhebber heeft bij brief ²⁾ van 31 Januari 1940 aan het verlangen van de Regering voldaan en aan de Koningin ontslag gevraagd. In deze brief schrijft hij, dat hij op 30 Januari is ontboden bij de voorzitter van de Raad van Ministers, die hem mededeelde, dat de Minister van Defensie had te kennen gegeven de verantwoordelijkheid voor het voeren van het kriegsbeleid niet langer te kunnen dragen, indien de heer *Reynders* in de functie van opperbevelhebber gehandhaafd zou blijven. De opperbevelhebber zegt in zijn ontslag-aanvraag nog, dat o.m. het voortdurende ingrijpen in zijn bevoegdheden, in het bijzonder ten aanzien van het kriegsbeleid, benevens het herhaaldelijk buiten hem om overleg plegen van de Minister van Defensie met onder hem gestelde commandanten, het hem meer en meer moeilijk maakten de verantwoordelijkheid voor de goede uitoefening van zijn functie te dragen.

Hierop is op 6 Februari 1940 aan de opperbevelhebber van land- en zeemacht eervol ontslag verleend.

De commissie heeft over het voorgaande verschillende getuigen en deskundigen gehoord, naar wier verklaringen zij hieronder moge verwijzen:

I. H. Reynders (17 Februari 1948): nos. 39—43, 48, 172—173, 190—199, 205—224, 236—240;
A. Q. H. Dijxhoorn (18 Februari 1948): nos. 584—589, 599—609, 617—618, 736, 754—758, 778—801;
Jhr. mr. D. J. de Geer (24 Februari 1948): nos. 1080—1082, 1151—1159;
H. G. Winkelman (24 Februari 1948): nos. 1298, 1304—1309;
J. J. G. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1392, 1419—1434;
H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1509—1510;
Jhr. W. Röell (25 Februari 1948): nos. 1924—1927;
J. J. C. P. Wilson (25 Februari 1948): nos. 1967—1968, 2013—2016;
A. R. van den Bent (26 Februari 1948): nos. 2495—2498, 2522—2531;
J. Harberts (26 Februari 1948): nos. 2554—2567, 2575;
A. H. Schimmel (26 Februari 1948): nos. 2619—2632, 2649;
.I. van Andel (9 Maart 1948): nos. 2981—2995;
Ir. J. W. Albarda (9 Maart 1948): nos. 3058, 3071;
D. A. van Hilten (10 Maart 1948): nos. 3548, 3578—3579, 3589—3590;
Mr. H. J. Kruls (17 Maart 1948): no. 4562;
Mr. M. P. L. Steenberghe (23 Maart 1948): no. 4882;
Dr. J. van den Tempel (23 Maart 1948): no. 3901;
J. H. F. Fruyt van Hertog (23 Maart 1948): nos. 5031—5046;
J. H. F. Fruyt van Hertog (4 Mei 1948): nos. 10434—10447;
M. H. C. Herman (22 Juni 1948): nos. 15454—15464, 15475—15477;
W. F. Sillevius (22 Juni 1948): nos. 15543—15546;
A. Q. H. Dijxhoorn (22 Juni 1948): nos. 19008—19013, 19099—19100, 19104—19105, 19110, 19172—19176, 19188, 19200—19202;
I. H. Reynders (22 Juli 1948): nos. 19413, 19430, 19451.

De commissie meent, dat het niet noodzakelijk is om al deze verklaringen hier aan een uitvoerige beschouwing te onderwerpen, te meer omdat enkele reeds hierboven besproken zijn. Zij wijst er voor de beoordeling van deze verklaringen, speciaal van de mening van de deskundigen over de opdracht van 7 Januari 1940, op, dat de gehoorde personen over het algemeen slechts kennis hebben kunnen nemen van de stukken, welke gepubliceerd zijn in de brochures van de heren *Reynders* en *Dijxhoorn*.

Wanneer dan ook verschillende deskundigen zich op het standpunt stellen, dat de opdracht van 7 Januari ten aanzien van het kriegsbeleid benoorden de grote rivieren onuitvoerbaar was, daar zij aan de opperbevelhebber opdroeg weerstand te bieden zowel in de Grebbelinie als in het oostfront van de vesting Holland, bedenken men, dat deze opdracht gezien moet worden in het licht van de daaraan voorafgegane besprekingen. Hieruit blijkt immers enerzijds,

- dat het een ernstige wens was van de opperbevelhebber om in deze beide stellingen stand te houden, terwijl anderzijds de Regering het niet verantwoord achtte, dat de weerstand in deze beide linies met dezelfde troepen georganiseerd werd. Dit laatste diende dus in Januari 1940 zeer duidelijk in de opdracht te worden aangegeven, te meer daar de opdracht van 9 September 1939 blijkbaar voor de opperbevelhebber niet duidelijk genoeg was geweest.
- Om derhalve aan het verlangen van de opperbevelhebber zoveel mogelijk tegemoet te komen, heeft de Regering bepaald, dat de verdediging in beide stellingen gevoerd zou worden. De opperbevelhebber kon dus b.v. voor de verdediging van het oostfront van de vesting Holland behalve de veiligheidsbezetting, welke hij daarin reeds gelegerd had, zo nodig tevens het 1ste legerkorps daarin opstellen.
- De commissie moge in het voorbijgaan hierbij opmerken, dat het, gezien het verloop van de oorlog en de daarbij uitgevoerde landingen van parachutisten, achteraf zeer gelukkig geweest is, dat dit laatste niet is geschied. In Januari 1940 rekende echter noch de Regering noch het opperbevel op een grootscheepse parachutisten-aanval, waarop men immers zelfs in Mei 1940 nog niet voldoende was voorbereid.
- Afgezien van de toen nog niet voorziene situatie in de Meidagen van 1940, kan de commissie begrijpen, dat de Regering op dat moment de opdracht uitvoerbaar achtte, te meer daar zij er geen bezwaar tegen kon hebben, dat het IIde en IVde legerkorps na een terugtocht en na reorganisatie opnieuw ter versterking zouden worden ingezet op het oostfront van de vesting Holland.
- 208 (*Reynders*) De opmerking van de heer *Reynders*, dat het hem „een beetje te machtig" was, dat een dergelijke manoeuvre door de Regering reeds vooraf als onmogelijk gekenschetst werd, gaat dan ook, zoals de commissie hierboven reeds heeft opgemerkt, bepaaldelijk niet op, daar de Regering slechts bezwaar heeft gemaakt tegen de opvatting, als zou men de verdediging in het oostfront van de vesting Holland kunnen baseren op het slagen van deze terugtocht.
- 1298 (*Winkelman*) De opvolger van generaal *Reynders*, de heer *Winkelman*, is van mening, dat men er niet van uit mocht gaan, dat de troepen, welke in de Grebbelinie in gevechtsaanraking met de vijand zijn geweest, ongeschonden in het oostfront van de vesting Holland zouden kunnen terugtrekken, zodat zij opnieuw voor de verdediging gebruikt zouden kunnen worden.
- De heer *Winkelman* zou wel bezwaar gehad hebben tegen een opdracht zoals die van 7 Januari, in zoverre daarbij bevolen werd zowel de Grebbelinie als het oostfront van de vesting Holland te verdedigen, daar naar zijn opvatting voor die tweede stelling niet voldoende bezetting beschikbaar zou zijn geweest.
- 1298 (*Winkelman*) Zoals boven reeds is uiteengezet, is dit punt echter juist in de opdracht opgenomen om aan de wens van de heer *Reynders* tegemoet te komen. Indien de heer *Reynders* bezwaar gemaakt had tegen dit punt, zou de Regering het ongetwijfeld hebben laten vallen.
- Dat de nieuwe opperbevelhebber in Mei 1940 de terugtocht op de vesting Holland heeft bevolen, berustte dan ook niet op de overtuiging, dat daar nog een krachtige verdediging kon worden gevoerd, maar alleen op de omstandigheid, dat de troepen in de doorbroken Grebbelinie niet konden blijven, daar zij dan verloren waren.
- 1392 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*) De oud-commandant van het veldleger verklaart het slagen van deze terugtocht uit de omstandigheid, dat in de vroege ochtend van de 14de Mei, toen de laatste Nederlandse soldaten in de nacht van 13 op 14 Mei reeds uit de Grebbelinie waren verdwenen, de Duitsers, gezien het feit, dat zij nog een zwaar vuur hebben afgegeven in het gebied ten oosten van Rhenen, blijkbaar nog in de mening verkeerden, dat de stelling nog verdedigd werd. Om deze reden is het dan ook verklaarbaar, dat van een ernstige achtervolging hunnerzijds geen sprake is geweest. De commissie voegt hieraan toe, dat het haar uit de verhoren omtrent de gevechten op de Grebbeberg wel duidelijk is geworden, dat, indien de Duitsers onmiddellijk met pantsers en vliegtuigen een achtervolging op de terugtrekkende legerkorpsen hadden ingezet, onze débâcle volkomen zou zijn geweest. Bovendien is door enkele getuigen ook aangevoerd, dat de grondmist de terugtrekkende troepen tegen luchtaanvallen heeft beschermd. Anderen betwijfelen echter of deze factor wel een grote rol heeft gespeeld.
- 1509 (*H. F. M. van Voorst tot Voorst*) De oud-chef van de staf van de landmacht van het algemeen hoofdkwartier heeft de indruk, dat de Minister alle financiële hulpmiddelen en daadwerkelijke werkkrachten wilde concentreren op één stelling, omdat hij de beschikbare krachten niet wilde versnipperen over beide stellingen.
- 2014 (*Wilson*) Het standpunt van generaal *Reynders*, blijkbaar met instemming aangehaald door de oud-chef van de afdeling operatiën van het algemeen hoofdkwartier, dat er in de krijgsgeschiedenis nooit een terugtocht mislukt was en dat ook deze zou slagen, latende voor wat het

19200—19202 (*Dijxhoorn*)

24195 (*van den Bent*)

15543 (*Sillevis*)

2275 (*Harberts*)

5031 (*Fruijt van Hertog*)

5036 (*Fruijt van Hertog*)

15475 (*Herman*)

is, meent de commissie te moeten opmerken, dat om in het onderhavige geval te kunnen spreken van een geslaagde terugtocht het toch zeer bepaaldelijk noodzakelijk zou zijn geweest, dat de teruggetrokken legerkorpsen daarna geheel opnieuw georganiseerd konden worden.

Het zou in Mei 1940 zonder twijfel niet mogelijk zijn geweest met deze troepen, die gedurende enige etmalen geen slaap hadden gehad, en gedesorganiseerd in het oostfront van de vesting Holland waren aangekomen, in betrekkelijk korte tijd opnieuw een weerstand te organiseren.

De commissie kan zich levendig indenken, dat de Minister van Defensie het ook bij de veiligheidsbezetting, welke onder generaal *Reynders* in het oostfront van de vesting Holland lag, zeer dubieus achtte of een en ander wel tijdig zou kunnen geschieden; evenzo oordelen de commandant van het veldleger en twee oud-commandanten van onder hem ressorterende legerkorpsen.

De oud-commandant van het IIde legerkorps, die tijdens het opperbevel van generaal *Winkelman* in functie is getreden, acht het te sterk uitgedrukt, wanneer men zou stellen, dat er van de terugtocht niets terecht zou kunnen komen. Wel geeft hij toe, dat de terugtocht uitermate moeilijk zou zijn voor troepen, die werkelijk teruggesmeten werden. Deze troepen, die in 1940, ongehinderd door de tegenpartij, terug konden gaan, zijn er dan ook volgens hem op een „onbegrijpelijke manier doorheen gerold". De overige troepen, welke niet daadwerkelijk contact met de vijand hadden gehad, zouden echter beschikbaar gekomen zijn voor de verdere hardnekkige verdediging van het oostfront. De commissie meent hieromtrent te mogen opmerken, dat men deze gedachtengang kan accepteren en zich toch op het standpunt kan stellen, dat men de verdediging van het oostfront van de vesting Holland niet op de behouden terugkomst van deze troepen mag baseren. Immers, naarmate de desorganisatie en de verliezen van de teruggeworpen troepen groter zijn, wordt het gedeelte van het oostfront, hetwelk door deze troepen bezet moet worden, moeilijker verdedigbaar. Hiertegen ging, naar de stellige indruk van de commissie, juist het bezwaar van de Regering.

De oud-commandant van het oostfront van de vesting Holland acht een terugtocht wel mogelijk, mits deze stelselmatig kan geschieden en niet wanneer deze een „sauve qui peut" wordt. Het dient enige nachten achtereen te gebeuren. Of de vijand hiertoe gelegenheid geeft, noemt deze getuige een „gokje".

Ook de oud-chef van de staf van het oostfront van de vesting Holland meent, dat een terugtocht theoretisch niet verwerpelijk geacht moet worden, doch dat het slagen daarvan zijns inziens grotendeels afhangt van het tijdstip, waarop deze terugtocht wordt uitgevoerd, en of men daartoe de beschikking heeft over een lange of korte nacht.

Wanneer de commissie bovenstaande getuigen- en deskundigenverklaringen overziet, is haar indruk, dat er wel degelijk zeer grote bezwaren zijn aan te voeren tegen het systeem, hetwelk de heer *Reynders* ten aanzien van de terugtocht geprojecteerd had. Weliswaar achten enige deskundigen de opzet van generaal *Reynders* niet onuitvoerbaar, doch de commissie kan zich ondanks deze verklaringen niet aan de indruk onttrekken, dat het plan van generaal *Reynders* slechts uitvoerbaar zou zijn geweest, indien een samenloop van gunstige omstandigheden zou hebben plaats gevonden. Zij kan zich dan ook volledig indenken, dat de Regering, gezien de grote bezwaren tegen de terugtocht, zoals deze door generaal *Reynders* was opgezet, deze niet voor haar verantwoording wenste te nemen.

De opmerking van generaal *Reynders*, dat de terugtocht in Mei 1940 toch geslaagd is, heeft voor de commissie slechts betrekkelijke waarde, daar de omstandigheden voor deze terugtocht zeer gunstig geweest zijn. Was echter het systeem van de heer *Reynders* in deze uitgevoerd, dan was naar het oordeel der commissie de Grebbelinie sneller gevallen, daar dan uit de aard der zaak hier niet alle krachten geconcentreerd waren, zoals in de opzet van de heer *Winkelman* geschied is. De mogelijkheid was dan niet uitgesloten geweest, dat de Duitsers met grotere kracht de terugtrekkende troepen hadden aangevallen.

De commissie acht het echter niet op haar weg te liggen zich te verdiepen in de verschillende mogelijkheden, die zich hadden kunnen voordoen, doch meent, dat de Regering zich terecht op het standpunt gesteld heeft, dat de oplossing moest worden gekozen, die in verband met de beschikbare middelen de minste risico's met zich bracht. Op grond hiervan meende zij haar goedkeuring niet te mogen hechten aan het enigszins speculatieve plan van de heer *Reynders*, hetgeen de commissie slechts kan waarderen.

Dat de Regering voor dit plan de verantwoordelijkheid niet wenste te dragen, acht de commissie begrijpelijk. Daaruit moest echter als consequentie het ontslag van generaal *Reynders* voortvloeien.

VI. *Het voorgenomen kriegsbeleid ten aanzien van de Peel-Raamstelling*

Het kriegsbeleid van generaal *Winkelman* ten aanzien van de Peel-Raamstelling heeft na de oorlog gedurende geruime tijd in het centrum van de belangstelling gestaan.

Eén van de voornaamste der aangevoerde grieven was, dat het terugtrekken van het IIIde legerkorps en de lichte divisie op de eerite oorlogsdag ten gevolge heeft gehad, dat de Duitse troepen zeer snel de Peel-Raamstelling hebben doorbroken en daarna via Brabant zijn doorgestoten naar België in de richting van Frankrijk. Volgens deze gedachtengang zou de Franse legerleiding door deze handelwijze misleid zijn, daar zij er op meende te kunnen rekenen, dat onze troepen gedurende enige dagen in de Peel-Raamstelling zouden standhouden. Doordat dit niet is gebeurd, zouden de plannen van de Franse legerleiding doorkruist zijn, welke omstandigheid in meerdere of mindere mate heeft medegewerkt tot de snelle ineenstorting van Frankrijk.¹⁾

De commissie acht deze kwestie van het hoogste belang en heeft daarom gemeend getuigen en deskundigen over deze aangelegenheid te moeten horen, terwijl zij zich tevens heeft beijverd de daarop betrekking hebbende stukken zoveel mogelijk te verzamelen. Deze stukken zal zij als bijlagen bij dit verslag publiceren. Voorts heeft de commissie in dit hoofdstuk ook het feitelijke verloop van zaken van de hiermee verband houdende kriegsverrichtingen in Mei 1940 behandeld, omdat dit ter verheldering van de beoordeling van het toegenomen kriegsbeleid kan bijdragen.

Reeds in de meer aangehaalde bespreking van begin September 1939 tussen de Regering en generaal *Reynders* heeft het in Brabant te voeren kriegsbeleid een zekere rol gespeeld.

Volgens mededeling van de heer *Reynders* heeft de Regering zich bij deze bespreking ten aanzien van de verdediging in Brabant bij zijn plannen neergelegd. Op dat ogenblik is dus besloten, aldus de heer *Reynders*, de verdedigingsmaatregelen in Brabant, welke door hem waren voorgenomen, uit te voeren. Bij de concentratie-opstelling waren namelijk het IIIde legerkorps benevens de lichte divisie in Brabant geconcentreerd. Het zuidelijke gedeelte van de Peel-Raamstelling werd bezet door de z.g. Peeldivisie, terwijl het IIIde legerkorps in het noordelijk gedeelte van deze stelling, waar generaal *Reynders* de Duitse aanval verwachtte, was gelegerd. De lichte divisie werd bestemd om te dienen als reserve en tevens om een vijandelijke omtrekking om de zuidelijke vleugel, welke niet aangeleund was aan de Belgische linies, tegen te gaan.

Dit standpunt van de heer *Reynders* hield verband met de plaatsing van het IIde en IVde legerkorps in de Grebbelinie, waardoor voorlopig een aaneengesloten front kon worden gevormd. De heer *Reynders* achtte de zijns inziens sterke opstelling in de Peel-Raamstelling noodzakelijk om aan onze neutraliteitsplichten te kunnen voldoen. De heer *Dijxhoorn* stelt hier tegenover, dat na een opzettelijke neutraliteitsschending de situatie ten aanzien van de verplichtingen tegenover de belligerenten onmiddellijk zou veranderen, daar wij van plan waren ons in dat geval onmiddellijk oorlogspartij te stellen. Het is immers onmogelijk een opzettelijke neutraliteitsschending aan de grens te keren, daar men dan zijn troepenmacht zou moeten opstellen langs de gehele grenslijn. Wanneer wij derhalve van plan waren ons bij opzettelijke neutraliteitsschending te verbinden met de tegenpartij van hem, die onze grenzen schond, dienden wij de oorlog zo goed mogelijk te voeren, niet alleen in het belang van ons eigen land, maar ook in dat van onze bondgenoten. Wanneer dan ook de Peel-Raamstelling aangevallen zou worden, zou de vijand reeds over de grenzen zijn en waren wij dus vierkant oorlogspartij geworden. De vraag was dan niet meer hoe wij onze neutraliteit zouden handhaven, doch op welke wijze wij het beste onze bondgenoten van dienst konden zijn.

Bij de bespreking van begin September 1939 stelde de heer *Dijxhoorn* zich op het standpunt, dat wij onze bondgenoten beter zouden kunnen helpen, indien wij in Brabant verdragende gevechten leverden, daar in zijn gedachtengang de Peel-Raamstelling weinig waarde had.

¹⁾ Bijlage 20.

743 (*Dijxhoorn*)

1134 (*de Geer*)

¹⁾ Vgl. bijlage 57; in de daarin opgenomen radiorede van 13 November 1939 van de heer *de Geer* zegt hij: „Geen ogenblik mag de indruk worden gewekt, alsof onze mobilisatie slechts formeel of symbolisch zou zijn.”

4901 (*van den Tempel*)
745 (*Dijxhoorn*)

187 (*Reynders*)
744 (*Dijxhoorn*)

19195 (*Dijxhoorn*)

19203 en 19216 (*Dijxhoorn*)

i 276 (*Winkelman*)
1404 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)
1516 (*H. F. A. van Voorst tot Voorst*)

²⁾ Bijlage 21.

Hij achtte namelijk een groot bezwaar van de stelling, dat zij in het zuiden niet aangeleund was, zodat een omtrekking door de Duitse troepen zeer gemakkelijk kon plaats vinden. Wanneer dit geschied was, zou daarna de gehele Peel-Raamstelling opgerold kunnen worden, waardoor zij waardeloos werd. Hetzelfde zou het geval zijn, indien zij op een bepaald punt doorbroken werd.

De troepenmacht, welke de opperbevelhebber in de Peel-Raamstelling had gezet, in totaal 26 bataljons, was volgens de heer *Dijxhoorn* veel te gering voor de lengte van die stelling, welke 75 km. was. De Minister van Defensie achtte zulk een bezetting van een dusdanig lange stelling dan ook bepaaldelijk geen waarborg tegen een vijandelijke doorbraak. Bovendien was van de lichte divisie artillerie afgestaan aan de Peeldivisie, zodat ook de lichte divisie niet meer die kracht kon ontwikkelen tegen een vijandelijke omvatting, welke zij met deze artillerie bij machte was op te brengen.

Tijdens de discussies tussen de Minister van Defensie en de heer *Reynders* in de bespreking van September 1939 heeft Minister *de Geer* de taak van de troepen ten zuiden van de grote rivieren aangeduid met de woorden „symbolische verdediging”. De heer *Dijxhoorn* heeft deze uitdrukking onmiddellijk verbeterd en heeft zijn opvatting gekarakteriseerd als „het voeren van verdragende gevechten”. Uit het antwoord daarop van de heer *de Geer* bleek, dat hij hetzelfde bedoelde en dat er derhalve slechts sprake kan zijn geweest van een verkeerde formulering. De heer *de Geer* heeft voor de commissie verklaard zich dit gehele voorval niet meer te herinneren. ¹⁾

De opperbevelhebber voelde echter weinig voor het systeem van de Minister van Defensie, waarop deze zich bij het plan van de heer *Reynders* neerlegde, daar hij het toen niet op zijn weg vond liggen zich hiertegen tot het uiterste te verzetten. Overigens heeft de Minister zoveel mogelijk medegewerkt aan de versterkingen van de Peel-Raamstelling, hetgeen hieruit blijkt, dat op zijn initiatief de anti-tankgracht voor deze stelling verbeterd is. Bij deze gelegenheid of enige tijd later is tevens aan de opperbevelhebber medegedeeld, dat hij niet meer troepen naar Brabant mocht zenden dan er waren, waarbij er met name op gewezen werd, dat er geen troepen van het Iste legerkorps naar Brabant gezonden mochten worden.

De heer *Dijxhoorn* wijst er nog op, dat, indien zijn systeem, waarbij hij overigens niet gepersisteerd heeft, was gevolgd, uit de aard der zaak de vijandelijke bewegingen vertraagd geworden waren, doordat de Duitsers bij een eventuele aanval op de grote toenaderingswegen op betrekkelijk kleine afstanden telkens hindernissen zouden hebben ontmoet in de vorm van een vernielde brug, een vernielde duiker of een grote granaattrechter, die in de weg geslagen was, e.d.

De kwestie dient dan ook, aldus de heer *Dijxhoorn*, niet zo gesteld te worden, dat hij Brabant in mindere mate wenste te verdedigen dan de heer *Reynders*, doch dat hij er van overtuigd was, dat het voeren van verdragende gevechten met de troepen, welke de heer *Reynders* aldaar beschikbaar had, meer effect zou hebben dan een opstelling van deze troepen in de Peel-Raamstelling.

De opvatting van de heer *Dijxhoorn*, dat de Peel-Raamstelling zich niet leende voor het doel, dat de heer *Reynders* hiermede wenste te bereiken, wordt door zeer velen van de door de commissie gehoorde getuigen en deskundigen gedeeld.

Zowel de heer *Winkelman* als de commandant van het veldleger en de chef van de staf van de landmacht onder generaal *Winkelman* delen het standpunt van de heer *Dijxhoorn* ten aanzien van diens opvattingen omtrent neutraliteitshandhaving, nl. dat het er na opzettelijke neutraliteitsschending slechts om gaat, althans indien men van plan is zich bij de tegenpartij van de schender van onze neutraliteit aan te sluiten, hoe men de oorlog samen met de bondgenoten het beste kan voeren. De commissie acht het niet noodzakelijk de mening van alle andere deskundigen, die hierover gehoord zijn en die met enige nuanceringen ditzelfde standpunt delen, weer te geven, doch zij verwijst hiervoor naar de aan het slot van dit hoofdstuk opgenomen lijst van voor haar afgelegde verklaringen. Zij moge in dit verband voorts verwijzen naar een artikel over „Symbolische neutraliteitshandhaving” van H. F. M. *baron van Voorst tot Voorst* in het Katholiek Cultureel Tijdschrift ²⁾, 1946, deel I, blz. 139.

Ook de opvatting van de Minister van Defensie ten aanzien van de kracht van de Peel-Raamstelling wordt door een groot gedeelte van de gehoorde deskundigen gedeeld. De cardinale fout van die stelling, waarop deze deskundigen de nadruk leggen, is, dat deze naar het zuiden toe niet aangeleund was aan de Belgische opstelling, doch dat daartussen een gat van 35 à 40 km. gaapte, terwijl voorts de beschikbare troepenmacht, welke generaal *Reynders* ter verdediging van de Peel-Raamstelling had opgesteld, voimaakt onvoldoende was, gegeven haar lengte. Slechts betrekkelijk weinig deskundigen

1485—1487 (H.F.M. van Voorst tot Voorst)

vinden deze stelling uit militair-technisch oogpunt juist. Ook de deskundigen, die er meer waardering voor hebben, geven toe, dat speciaal het niet aangeleund zijn van de zuidelijke vleugel een zwak punt betekende. De wijze, waarop generaal *Reynders* het bezwaar van het niet aangeleund zijn meende te moeten oplossen, was het plaatsen van de lichte divisie achter de zuidelijke vleugel.

Een der oud-commandanten van de lichte divisie, luitenant-generaal *H.F.M. baron van Voorst tot Voorst*, heeft over deze aanlegenschap ten tijde van zijn commando zelfs nog een memorie ingediend, waarin hij tot de conclusie kwam, dat de Peel-Raamstelling ook in het front op vele plaatsen te zwak was. Hij vindt, dat er voor een werkelijk effectieve verdediging nog minstens één legerkorps ter versterking van de Peel-Raamstelling had moeten worden aangevoerd, mits tevens de rechtervleugel aangeleund geweest was.

23800 (van Voorst Evekink)

Over de waarde van de Peel-Raamstelling heeft de militair attaché te Parijs, de toenmalige majoor *D. van Voorst Evekink*, op 25 November 1939 rapport uitgebracht aan de Regering en aan de opperbevelhebber.)

¹⁾ Vgl. bijlage 22.

Hem was namelijk in het midden van deze maand gebleken, dat de geallieerde legerleiding de in geval van een Duitse inval in Nederland te treffen maatregelen in studie had genomen. Naar aanleiding hiervan had hij zich nader georiënteerd, waarbij gebleken was, dat er bij de geallieerde legerleiding geen belangstelling bestond voor de hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling, omdat de lengte van deze stelling in wanverhouding stond tot de voor de verdediging daarvan beschikbare strijdkrachten en deze stelling tevens te ver oostelijk was gelegen om eventueel tijdig door uit Frankrijk te zenden troepen bereikt te kunnen worden; bovendien zouden daardoor de verbindingen met de Franse bases te lang worden. Hem was dan ook duidelijk geworden, dat de Franse legerleiding niet van plan was, de voor eventuele hulpverlening aan Nederland bestemde Franse troepen naar de Peel-Raamstelling te dirigeren. Daar de heer *van Voorst Evekink* op de hoogte was van de plannen van generaal *Reynders* ten aanzien van de Peel-Raamstelling, besloot hij genoemd rapport met de opmerking, dat hem met zekerheid bekend was, dat de geallieerde legerleiding niet van zins was ook maar één soldaat naar de genoemde, aan omtrekking blootstaande, stelling te zenden. Ook na 25 November heeft de militair attaché zich zoveel mogelijk beijverd om geïnformeerd te blijven nopens de plannen met betrekking tot de eventuele hulpverlening aan Nederland, waarbij hem echter uit niets gebleken is, dat de geallieerde legerleiding ten aanzien van de Peel-Raamstelling van mening veranderd was.

23799—23801 (van Voorst Evekink)

23773 (van Voorst Evekink)

De heer *Dijxhoorn*, over dit rapport door de commissie gehoord, herinnert zich inderdaad, dat dit bij een tussentijdse bespreking met de opperbevelhebber ter sprake is gekomen, waarschijnlijk in het begin van December.

776 (*Dijxhoorn*)

De heer *Reynders* merkt hierover op, dat de Fransen waarschijnlijk hadden gewild, dat wij ons bij hun plannen hadden aangesloten, doch dat ons standpunt geweest was, dat wij, zo goed als wij konden, een doortocht moesten tegengaan en zelf ons standpunt dienden te bepalen. Tot staving van zijn opvatting deed de heer *Reynders* de commissie later nog toekomen een citaat uit „La France a sauvé l'Europe” van *Paul Reynaud*.²⁾

167 (*Reynders*)

²⁾ Bijlage 23.

225 t/m 230 (*Reynders*)

Omstreeks deze tijd heeft de opperbevelhebber de z.g. „verzegelde enveloppe” via het Departement van Buitenlandse Zaken bij de Nederlandse gezanten in Frankrijk, België en Engeland gedeponeerd. De bedoeling van deze enveloppe was, dat zij bij een eventuele Duitse aanval overgelegd zouden worden aan de verschillende Regeringen, opdat deze hierdoor op de hoogte gesteld zouden worden van de opstelling van ons leger en de plannen van het Nederlandse opperbevel. In deze verzegelde brief werd o.a. medegedeeld, dat wij stelling hadden genomen in de Peel-Raamstelling en de bezetting voldoende was om de eerste stoot op te vangen, doch dat wij niet over voldoende reserves beschikten om de weerstand lang vol te houden, op grond waarvan de opperbevelhebber verzocht vier divisies te zenden, waarvan één of twee gemotoriseerde divisies naar de Peel-Raamstelling, terwijl de andere twee divisies ter beschikking bleven als inanoevregroepen. De Minister van Defensie heeft zich met de inhoud van deze enveloppen niet bemoeid. Toen op de reeds in het vorige hoofdstuk ter sprake gekomen bespreking van 30 December 1939 het krijgsbeleid opnieuw ter sprake kwam, zijn tevens de plannen van de opperbevelhebber ten aanzien van Brabant opnieuw onder ogen gezien. Zoals uit het vorige hoofdstuk is gebleken, was deze bespreking gearrangeerd om met de opperbevelhebber van gedachten te wisselen naar aanleiding van zijn voorstel om geld ter beschikking te stellen, zowel voor de Grebbelinie als voor het oostfront van de vesting Holland. De Minister had in verband met genoemd voorstel op 20 December een bespreking gehad met de commandant van

765 (*Dijxhoorn*)

599 (*Dijxhoorn*)

190 (*Reynders*)

221 en 222 (*Reynders*)
19268 (*Reynders*)

¹⁾ Vgl. ook bijlage 44.

312 (*Reynders*)

791 (*Dijxhoorn*)

215 (*Reynders*)

²⁾ Bijlage 17.

het veldleger, terwijl hij op de 21ste December een bezoek had gebracht aan de Peel-Raamstelling. Wat betreft het krijgswaardigheidsbeleid ten noorden van de grote rivieren wijst de heer *Reynders* er op, zoals in voorgaande hoofdstukken is gebleken, dat hij een uitsluitende verdediging van de vesting Holland als afgedaan beschouwde, doch dat hij tevens de Grebbelinie wenste te verdedigen. Met deze stelling was in het plan van de heer *Reynders* de door hem voorgenomen verdediging van de Peel-Raamstelling annex. In zoverre is deze laatste derhalve ook weer opnieuw ter sprake gebracht in de bespreking van de 30ste December.

Naar aanleiding van de bespreking op 30 December is aan de opperbevelhebber in begin Januari een concept-opdracht ¹⁾ toegezonden, waarin ten aanzien van het beleid ten zuiden van de grote rivieren medegedeeld werd:

1. de troepen ten zuiden van de Maas hebben tot taak een opmars van de vijand te vertragen;
2. hiertoe moet met een minimum aan troepen worden volstaan;
3. de vertraging van de vijandelijke opmars moet geschieden langs de vermoedelijke naderingswegen;
4. maatregelen moeten worden genomen tegen een omvatting van de zuidelijke vleugel.

Tegen dit gedeelte van de opdracht bestonden bij generaal *Reynders* grote bezwaren, voornamelijk ten aanzien van de punten 3 en 4, daar deze naar zijn oordeel, betrekking hadden op tactische punten, waardoor de Regering zijns inziens te veel in zijn beleid ingreep. Hij heeft dit dan ook kenbaar gemaakt in de reeds in het vorige hoofdstuk ter sprake gekomen bespreking met de Minister van Defensie. De heer *Dijxhoorn* kon zich met de bezwaren van de opperbevelhebber verenigen en heeft in de Ministerraad voorgesteld deze omstrede punten uit de opdracht weg te laten. De Ministerraad stelde zich echter op het standpunt, dat deze twee omstrede punten een weerslag vormden van datgene, wat met de opperbevelhebber besproken was. Derhalve besloot men deze punten in de begeleidende brief, waarbij aan de opperbevelhebber de officiële opdracht op 7 Januari werd toegezonden, vast te leggen. Toen de heer *Reynders* derhalve de officiële opdracht van 7 Januari ontving, waren uit deze opdracht de beide omstrede punten ten aanzien van het krijgswaardigheidsbeleid ten zuiden van de grote rivieren geschrapt, doch waren deze punten in de vorm van een verzoek opgenomen in de begeleidende brief van de Voorzitter van de Raad van Ministers.

Hoewel de heer *Reynders* derhalve niet gebonden was aan de begeleidende brief, had hij hier toch bezwaren tegen, gezien zijn verantwoordelijkheid om met een ondeugdelijke en te kleine troep een uiterst moeilijk verdedigbaar land te verdedigen. Als de zaak, aldus de heer *Reynders*, op een gegeven ogenblik verkeerd liep, kon men van een dergelijke toelichting een hoogst onaangenaam gebruik maken. Daarna heeft de heer *Reynders* in zijn brief ²⁾ van 15 Januari 1940, welke in het vorige hoofdstuk reeds ter sprake kwam, tevens zijn bezwaren kenbaar gemaakt tegen de opdracht van 7 Januari 1940 voor zover deze betrekking had op het krijgswaardigheidsbeleid beneden de grote rivieren.

Hij schrijft hierin, dat hij met voldoening heeft gezien, dat de Regering alsnog heeft ingestemd met zijn voorstel om de omstrede punten uit de opdracht te schrappen. Hij betreurt het echter, dat de Raad van Ministers het nodig geoordeeld heeft, hem in de begeleidende brief te verzoeken zijn maatregelen in Noordbrabant zodanig te willen treffen, dat de vijandelijke opmars in het bijzonder wordt vertraagd langs de vermoedelijke naderingsassen en dat wordt voorkomen, dat de in Noordbrabant opgestelde troepen tot een ontijdige terugtocht worden gedwongen ten gevolge van een omvatting of omtrekking in het zuiden. Hij is van mening, dat deze aangelegenheden overgelaten moeten worden aan het strategisch beleid van de opperbevelhebber en aan het tactisch inzicht van de ondercommandanten, doch hij acht de begeleidende brief bovendien niet in overeenstemming met de inhoud van zijn instructie, daar hem, behalve de door de Regering inzake het krijgswaardigheidsbeleid verstrekte opdrachten door de Raad van Ministers nog een afzonderlijke opdracht — zij het in de vorm van een verzoek — werd verstrekt, welke eveneens het krijgswaardigheidsbeleid raakt.

Ten aanzien van de neutraliteitshandhaving beneden de grote rivieren merkt de opperbevelhebber in zijn brief voorts op, dat naar zijn mening de Nederlandse weermacht, behalve de verdediging van het hart des lands nog de taak heeft het mogelijke te doen, ten einde te voorkomen, dat wij in de oorlog worden betrokken. De vermoedelijke weerstand, welke door de Nederlandse en Belgische legers zou worden geboden, is een factor van grote betekenis bij de overweging voor een eventuele aanval of een offensief door deze beide landen strategisch verantwoord is. Hoewel Nederland slechts

ongeveer 1/4 gedeelte van zijn strijdkrachten in Noordbrabant en Limburg heeft opgesteld, heeft het door de aanleg en inrichting van de Peel-Raamstelling de overtuiging weten te vestigen, dat bij een doormars ernstige tegenstand zou worden geboden. Hij acht het dan ook bepaald onverantwoordelijk om door verzwakking van de aldaar opgestelde troepen zowel in het buitenland als bij de eigen troepen de indruk te vestigen, dat die tegenstand van weinig betekenis zal zijn. Hierdoor zou, naar zijn mening, niet alleen de kans om in de oorlog te worden betrokken aanzienlijk worden verhoogd, maar zou ook later bij het sluiten van de vrede met onze belangen vermoedelijk weinig rekening worden gehouden. Naar aanleiding hiervan moge de commissie reeds thans opmerken, dat zij op grond van haar standpunt ten opzichte van de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber van land- en zeemacht de Regering volkomen bevoegd acht tot het geven van opdrachten in de geest van de omstrede punten. Toch kan zij zich levendig indenken, dat de opperbevelhebber bezwaar gemaakt heeft tegen het opnemen van deze punten in zijn opdracht, daar deze zijn vrijheid van handelen, welke hij uit de aard der zaak nodig had, wel in hoge mate bond. Hoewel de commissie het punt, dat betrekking had op de vertraging van de vijandelijke opmars langs de vermoedelijke naderingswegen nog aanvaardbaar acht, meent zij wel, dat het punt, waarin de opperbevelhebber zo iets vanzelfsprekends wordt opgedragen als het nemen van maatregelen tegen een omvatting van de zuidelijke vleugel, van zeer weinig vertrouwen in de opperbevelhebber blijkt geeft. Hoewel de commissie deze zaak als symptoom voor het weinige vertrouwen, dat de Regering in de opperbevelhebber had, wel belangrijk acht en hierop meent te moeten wijzen, onthoudt zij zich van het geven van een verder oordeel over de vraag of zulke punten in een opdracht aan de opperbevelhebber op hun plaats zijn, daar zij inderdaad iit de officiële opdracht geschrapt zijn.

De commissie kan echter niet inzien, dat de Regering aangelegenheden, waarop zij prijs stelt de aandacht te vestigen, niet in een begeleidende brief aan de opperbevelhebber zou mogen mededelen. Het was toch alleszins begrijpelijk, dat de Regering na het rapport van de militair attaché te Parijs de verdediging van de Peel-Raamstelling en de wijze, waarop deze diende uitgevoerd te worden, nader onder ogen wenste te zien. Daar het uit het rapport van genoemde militair attaché duidelijk was, dat de Fransen niet van plan waren op te trekken naar de Peel-Raamstelling, was de enige taak, welke rustte op de troepen van deze stelling, thans de vertraging van de opmars van de vijand.

Met betrekking tot de in de officiële opdracht uiteindelijk opgenomen punten acht de commissie het zeer begrijpelijk, dat de Regering, die, zoals boven is gebleken, reeds eerder aan de opperbevelhebber had medegedeeld, dat voor de verdediging van Brabant geen troepen mochten worden gebruikt, welke bestemd waren voor de verdediging van het hart des lands, dit thans in de opdracht wenste vast te leggen, te meer daar het haar gebleken was, dat de opperbevelhebber in verband met de neutraliteitshandhaving aan de Peel-Raamstelling uitermate veel waarde hechtte. Daar verder de opvattingen omtrent het doel van de neutraliteitshandhaving tussen Regering en opperbevelhebber blijkbaar divergeerden, is het ook alleszins te verdedigen, dat zij aan haar opperbevelhebber opdracht gaf de vertraging van de opmars van de vijand met een minimum aan troepen te bewerkstelligen. Hierdoor werd het derhalve de opperbevelhebber onmogelijk gemaakt om het hart des lands eventueel van de nodige verdediging te ontbloten. Hem werd echter in de opdracht, zoals deze uiteindelijk is beperkt, overgelaten, op welke wijze hij de opmars van de vijand wenste te vertragen.

239 (*Reynders*)

Onjuist acht de commissie in dit verband de opmerking van de heer *Reynders*, dat de houding van de Minister ten opzichte van de Peel-Raamstelling stelselloos geweest is; het ene ogenblik, aldus generaal *Reynders*, acht de Minister de verdediging van Brabant eigenlijk niet nodig, later verenigt hij zich met alle mogelijke maatregelen, zoals b.v. het vragen om Franse hulp, om ten slotte goed te vinden, dat Brabant op de eerste oorlogsdag ontruimd wordt. De commissie wil ei. de nadruk op leggen, dat haar uit de verhoren niet gebleken is, dat de toenmalige Minister van Defensie geen verdediging van Brabant wenste. Uit niets heeft zij de indruk gekregen, dat in September 1939 de Minister de troepen uit Brabant wilde terugtrekken; hij heeft slechts als zijn mening te kennen gegeven, dat de verdediging van Brabant niet effectief kon geschieden door middel van de Peel-Raamstelling in verband met de grote bezwaren, welke aan deze stelling kleefden, en dat het derhalve beter zou zijn, indien men de vijand door verdragende gevechten ophield. De commissie heeft niet kunnen inzien, dat hierdoor van enig defaitisme werd blijk gegeven. Dat de Minister van Defensie zijn visie niet aan de opperbevelhebber wilde opdringen, blijkt ook wel hieruit, dat hij zich neergelegd heeft bij het

systeem, hetwelk de opperbevelhebber wenste te volgen. De commissie acht het echter alleszins begrijpelijk, dat de Regering zich in de loop van December, nadat zij het rapport van de militair attaché te Parijs had bestudeerd en besproken, opnieuw rekenschap wenste te geven van de vraag op welke wijze Brabant verdedigd moest worden. Daar de Franse legerleiding blijkens inlichtingen niet van plan was de verdediging van de Peel-Raamstelling te steunen, doch integendeel grote bezwaren tegen deze stelling had ontwikkeld, lag het voor de hand, dat er bij de Regering een zekere ongerustheid ontstond over het hardnekkig vasthouden aan deze stelling door de opperbevelhebber. Daar de Regering bovendien van plan was zich onmiddellijk na een Duitse inval aan te sluiten bij de geallieerden, kwam de vraag naar voren op welke wijze men het beste de geallieerde oorlogvoering zou kunnen dienen. Blijkbaar achtte de Regering, gezien haar standpunt, dat met een minimum aan troepen de verdraging van de vijandelijke opmars diende te geschieden, in de eerste plaats de verdediging van het hart des lands belangrijk. De commissie acht niet hiermee in strijd, dat de Regering er daarmede eveneens bezwaar tegen had, indien de opperbevelhebber, voor het geval dat Nederland door Duitsland zou worden aangevallen, hulp vroeg aan de Franse legerleiding en deze met zijn krijgsplan in Brabant op de hoogte stelde. De opperbevelhebber kon immers zelfstandig beslissen, op welke wijze hij uitvoering wenste te geven aan de opdracht van 7 Januari. Een kennisgeving van dit plan aan het geallieerde opperbevel bij het uitbreken van de oorlog bood dus slechts voordelen. Dat de Regering ten slotte in een later stadium geen bezwaar had tegen het ontruimen van Brabant, zoals generaal *Reynders* dit noemt, is naar de mening van de commissie begrijpelijk, gezien de gegevens, waarover de Regering en de opperbevelhebber toen, zoals hierna zal blijken, beschikten.

221—222, 19268 (*Reynders*)

Naar aanleiding van de bovengenoemde brief van 15 Januari 1940 van de opperbevelhebber heeft op 22 Januari een bespreking plaats gehad in de Ministerraad met generaal *Reynders*. Het kernpunt van het verschil van mening, dat toen ontstaan is, is ook volgens de heer *Reynders* het verschil van inzicht ten aanzien van de terugtocht van de troepen uit de Grebbelinie op het oostfront van de vesting Holland, nadat deze troepen in gevechtsaanraking waren geweest met de vijand. Immers, de heer *Reynders* heeft bij deze bespreking een poging gedaan om het verschil van mening te overbruggen, hierin bestaande, dat hij van de Regering gedaan trachtte te krijgen, dat de opdracht zo zou luiden, dat de operaties *wèl* mochten worden gebaseerd op het slagen van een terugtocht van troepen, opgesteld in en achter de Grebbelinie. Wanneer de Regering zich derhalve hierbij had neergelegd, was het conflict in de gedachtengang van de heer *Reynders* niet ontstaan. De commissie acht het van belang er hierbij de nadruk op te leggen, dat hieruit zonneklaar blijkt, dat de Regering weliswaar een andere opvatting huldigde ten aanzien van de verdediging van Brabant dan de opperbevelhebber, doch dat dit bepaaldelijk niet zo belangrijk was, dat hieruit een conflict moest ontstaan. Had de Regering toegegeven ten aanzien van het krijggsbeleid boven de grote rivieren, dan had de heer *Reynders* blijkbaar geen overwegend bezwaar tegen de formulering van de opdracht ten aanzien van het krijggsbeleid beneden de grote rivieren. De commissie acht dit ook alleszins begrijpelijk, daar de opdracht aan de opperbevelhebber voldoende ruimte liet om het IIIde legerkorps en de lichte divisie aldaar te handhaven.

222 (*Reynders*)

Wel is daarnaast in deze bespreking ter sprake gekomen het verschil in opvatting tussen de Regering en de opperbevelhebber aangaande onze internationale verplichtingen in zake de neutraliteits-handhaving in Brabant. De heer *Reynders* maakt in dit verband de opmerking, dat één der Ministers gezegd zou hebben „Generaal, wilt u daarvoor onze jongens opofferen?“ De commissie heeft echter wel de indruk gekregen, dat deze opmerking in een enigszins andere zin is geuit dan men uit de uitlatingen van de heer *Reynders* zou kunnen concluderen. Het ging er bij het maken van deze opmerking slechts om, dat de bedoelde Minister op het standpunt stond, dat het met het oog op de slechte toestand van de verdedigingslijnen in Brabant niet aanging de Nederlandse soldaten op te offeren voor een onmogelijke taak aldaar. Aangezien de Peellinie, gegeven de omstandigheid, dat zij niet aangeleund was aan de Belgische verdedigingslinie naar het oordeel van deze Minister, niet te handhaven was, zou het geen zin hebben in deze linie de soldaten op te offeren, zonder dat daardoor verhinderd werd, dat België onder de voet werd gelopen. Daar het na het uitbreken van de oorlog belangrijker geacht werd onze eigen onafhankelijkheid te verdedigen, vond deze Minister het beter de troepen zoveel mogelijk in de vesting Holland te concentreren achter de grote rivieren, totdat de geallieerden te hulp zouden zijn gekomen. Overigens legt de heer *Reynders* er de nadruk op, dat hij nimmer de indruk gekregen heeft, dat de Nederlandse Regering van plan was

17638—17639 (*Albarda*)

19348 (*Reynders*)

19430 (*Reynders*)

een „Deense politiek" te voeren, waarbij men practisch geen weerstand zou bieden. Ook in de gedachtengang van de heer *Reynders* ging het er voor de Regering om met de beschikbare krachten te doen, wat mogelijk was, wat het beste voor ons land was en welke de meest voor de hand liggende plichten waren, die moesten worden vervuld.

19445—19446 (*Reynders*)

¹⁾ Bijlage 24.

De heer *Reynders* heeft blijkbaar een andere visie gehad op de plannen van het Franse opperbevel ¹⁾ dan de militair attaché te Parijs, daar hij overtuigd was, dat de Fransen ons in de Peel-Raamstelling zouden willen helpen. In zijn gedachtengang diende de Peel-Raamstelling dus om de opmars van het gros van het VIIIde Franse leger, dat bestemd was om Nederland te hulp te komen, mogelijk te maken. Hij meent, dat hij inderdaad in staat zou zijn de eerste stoot in de Peel-Raamstelling te doorstaan, waarna de Fransen hem met één of twee gemotoriseerde divisies te hulp konden komen.

Zoals reeds in het vorige hoofdstuk is gebleken, is men in de bespreking van 22 Januari 1940 niet tot overeenstemming kunnen komen, zodat de opperbeveihouder op verzoek van de Voorzitter van de Raad van Ministers aan de heer *Reynders* verzocht ontslag te vragen, hetgeen deze gedaan heeft.

19417 (*Reynders*)

Wanneer de commissie er thans toe overgaat, haar standpunt te bepalen ten aanzien van het verschil van mening, hetwelk bestond tussen de Regering en generaal *Reynders* met betrekking tot de verdediging van Brabant, wil zij beginnen met er op te wijzen, dat wij ons geenszins op enige wijze met de geallieerde oorlogvoering verbonden hadden om in verband daarmee bepaalde plannen uit te voeren. Het Franse opperbevel kon derhalve ook in geen enkel opzicht aanspraak maken op bepaalde maatregelen, welke wij moesten nemen om een opmars van het Franse leger mogelijk te maken. Ook de heer *Reynders* staat op het standpunt, dat samenwerking met andere geallieerden slechts mogelijk is, wanneer inderdaad afspraken bestaan en tevens een gemeenschappelijk veldtochtsplan is opge maakt. Het is volgens de commissie duidelijk, dat dit noch in Mei 1940 noch daarvoor is geschied. Het enige, dat onze militair attaché te Parijs in dit verband gedaan heeft, is, dat hij heeft gepoogd uit te vinden, welke de plannen van de Fransen waren bij een eventuele opmars naar Nederland. Wij zouden dan eventueel, indien wij zulks wensten, onze plannen daarnaar kunnen inrichten. Wij waren echter niet verplicht dit te doen. Toen echter bleek, dat de Fransen geen prijs stelden op een verdediging van de Peel-Raamstelling, daar zij deze, gegeven de beschikbare hoeveelheid troepen en de mogelijkheid van omtrekking van de zuidelijke vleugel, onmogelijk achtten, was het duidelijk, dat het enthousiasme van de Regering voor deze stelling niet zeer groot was.

167 (*Reynders*)

Wanneer de Fransen inderdaad prijs hadden gesteld op een voortgezette verdediging van de Peel-Raamstelling, had de Regering natuurlijk, gezien het belang van een gemeenschappelijke oorlogvoering, er toe kunnen overgaan, deze stelling hardnekkig te laten verdedigen, hoewel zij er zelfs in dit geval nog niet toe verplicht was geweest. Nu dit echter niet het geval bleek te zijn, was er geen enkele reden om meer dan strikt noodzakelijk was voor de verdediging van deze stelling in te zetten. Het ging er thans om de Duitsers niet zonder meer onze grenzen te laten passeren en hun daadwerkelijk tegenstand te bieden. Dit is overigens ook in overeenstemming met de opmerking van de heer *Reynders*, dat wij zo goed wij konden een doortocht moesten tegengaan en zelf onze plannen dienden te bepalen.

19413 (*Reynders*)

Het ging er derhalve slechts om met de beschikbare middelen te bereiken wat bereikt kon worden. Daar ook volgens de heer *Reynders* de beschikbare middelen ontoereikend waren voor de verdediging van het hart des lands en van Brabant, moest datgene, wat het zwaarst was, het zwaarst wegen. Dit achtte de Regering blijkbaar de verdediging van het hart des lands.

19429 (*Reynders*)
1989 (*Wilson*)

In het systeem van de heer *Reynders* zou de verdediging van de Peellinie, naar zijn eigen indruk, een kwestie van ongeveer drie dagen geweest zijn. Gegeven deze situatie, meent de commissie dan ook, dat het niet noodzakelijk was 1/4 gedeelte van ons leger te reserveren voor een taak, die in de gedachtengang van de Regering slechts in de tweede plaats van belang was. Het is dan ook alleszins begrijpelijk, dat, toen na de Decemberbijeenkomst de Grebbelinie de eerste stelling werd, die hardnekkig zou worden verdedigd, men er prijs op stelde, dat voor de zuidelijke dekking daarvan, ter verbinding van de zuidpunt van de Grebbelinie met het oostfront van de vesting Holland, een legerkorps beschikbaar zou zijn, waarvoor in verband met het aantal beschikbare troepen slechts het IIIde legerkorps uit Brabant in aanmerking kwam, ook al omdat men geen vertrouwen had in een voortgezette verdediging van de Peel-Raamstelling. Juist omdat het plan van de heer *Reynders* in hoge mate afweek van datgene, wat de Regering voor haar verantwoording zou kunnen

746 (*Dijxhoorn*)

1209 (*Winkelman*)
1265 (*Winkelman*)

1266 en 1267 (*Winkelman*)
1269 (*Winkelman*)

1272 en 1273 (*Winkelman*)

1274 en 1275 (*Winkelman*)

1276 (*Winkelman*)

nemen, is het alleszins begrijpelijk, dat een conflict onvermijdelijk werd. Dit conflict is echter ontstaan en op de spits gedreven door de verschillen ten aanzien van de verdediging benoorden de grote rivieren, doch naar het oordeel van de commissie bepaaldelijk niet naar aanleiding van een niet willen voldoen aan onze neutraliteitsplichten door de Regering. Zoals later zou blijken, was de Franse legerleiding oorspronkelijk van plan een linie in te nemen Tilburg noord-zuid. Het is duidelijk, dat ook bij een verdediging van de Peel-Raamstelling gedurende drie dagen, zoals de heer *Reynders* zich voorstelde, deze stelling door de Fransen niet voldoende kon worden voorbereid, daar in deze lijn in het geheel geen versterkingen aanwezig waren.

De nieuwbenoemde opperbevelhebber, generaal *Winkelman*, bleek tegen de opzet van de heer *Reynders* ook ten aanzien van het krijgsmiddel beneden de grote rivieren dezelfde bezwaren te hebben als de Regering. Hij was van mening, dat, ook al zou de Grebbestelling verdedigd worden, hiermede de verdedigbaarheid van de Peel-Raamstelling, hoewel deze aansloot aan de Grebbelinie, nog niet vaststond, daar een stelling ook nog aan andere eisen moet voldoen, wil zij te verdedigen zijn. Weliswaar had de Peel-Raamstelling, ook volgens generaal *Winkelman*, op enkele punten verdienstelijke kwaliteiten, doch niet overal, terwijl bovendien de inrichting van een zeer geringe sterkte was. Het grote bezwaar, dat de heer *Winkelman* tegen de Peel-Raamstelling had, was, dat zij helemaal geen diepte had en derhalve als een kordonopstelling moest worden beschouwd. Hij achtte het uitgesloten, dat men zich in deze stelling hardnekkig tegen de vijand kon verdedigen, daar bij voorbeeld de compagnieën in het zuidelijk gedeelte voor een groot deel helemaal op één lijn lagen zonder reserves er achter. Hij achtte het zelfs niet mogelijk een paar dagen daarin te blijven, omdat de soldaten ten slotte ook eens een keer rust moesten hebben en afgelost dienden te worden. Hiervoor waren echter niet voldoende troepen aanwezig. Afgezien nog van de onmogelijkheid om deze af te lossen, was ook de troepensterkte voor dit front geheel onvoldoende, daar normaal voor een hardnekkige verdediging per bataljon op een strook van 800 à 1000 m moet worden gerekend. Zelfs wanneer men met het oog op de natuurlijke sterkte van enige stelling gedeeltes, aldus de heer *Winkelman*, het dubbele van deze maat zou nemen, dan nog zou de sterkte (ongeveer 26 bataljons), welke de heer *Reynders* voor deze stelling had aangewezen, ten enenmale onvoldoende geweest zijn, daar de lengte 75 km was.

Het plan van de Minister van Defensie om na het verlaten der stelling een verdragend gevecht in Brabant te gaan voeren, acht de heer *Winkelman* in het algemeen niet onmogelijk. Het zou op deze manier zeer wel mogelijk geweest zijn langduriger weerstand te bieden dan in het systeem van generaal *Reynders*. Dat dit niet is gelukt, is het gevolg geweest van de onvoldoende wijze, waarop het terugtrekken heeft plaats gehad. Overigens is dit laatste wel verklaarbaar en dient men dit de troepen, welke in Brabant gelegerd waren, niet te zeer aan te rekenen, omdat het mislukken van deze manoeuvre voor een groot gedeelte het gevolg geweest is van gebrek aan artillerie en totaal gemis van luchtdoelartillerie. Hierdoor konden de vijandelijke vliegtuigen de terugtrekkende troep voortdurend ongestraft aanvallen, hetgeen het moreel gebroken heeft.

Het tweede bezwaar acht de heer *Winkelman* het niet aangeleund zijn van de zuidpunt van de Peel-Raamstelling. De lichte divisie, welke de vorige opperbevelhebber in verband hiermede achter de Peel-Raamstelling had opgesteld, acht hij een zeer onvoldoende beveiliging tegen een omtrekking uit het zuiden. Immers, generaal *Reynders* had van deze lichte divisie artillerie afgenomen, waardoor haar weerstandskracht tegen pantsereenheden wel zeer verminderd was.

De heer *Winkelman* acht de hele stelling in principe foutief. Slechts dan had deze zin gehad, indien het mogelijk geweest was de Belgen er toe te brengen de verdediging te leggen langs de Zuidwillemsvaart. In dit geval zou de stelling aangeleund geweest zijn en had men over een verdediging kunnen denken. Ook bij deze opzet had de bezetting echter veel sterker moeten zijn dan door generaal *Reynders* geprojecteerd was. In het systeem van de vorige opperbevelhebber zou het IIIde legerkorps opgeofferd worden en zou men daarover derhalve niet kunnen beschikken voor de verdediging van het hart des lands. Evenals ten aanzien van de Grebbelinie acht de heer *Winkelman* het onmogelijk na de hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling daarna met die zelfde troepen naar de vesting Holland te trekken. Evenmin kan hij het eens zijn met de opvatting, als zou een meer intensieve verdediging van de Peel-Raamstelling gezien moeten worden als een eis van de goede vervulling van onze neutraliteitspolitiek.

Reeds hierboven zijn de redenen uiteengezet, op grond waarvan geiëraal *Winkelman* tot deze laatste conclusie kwam.

1280 (*Winkelman*)1310 (*Winkelznan*)

1) Bijlage 25.

2) Bijlage 26; vgl. ook bijlagen 27 en 28.

764 (*Dijxhoorn*)23754 (*van Voorst Evekink*)23756 (*van Voorst Evekink*)
23757—23761 (*van Voorst Evekink*)15874—15877 (*Winkelman*)
1286—1287 (*Winkelznan*)
1286 (*Winkelman*)

3) Vgl. bijlage 29.

2124 (*Best*)23825 (*van Voorst Evekink*)

Bovendien achtte de nieuwe opperbevelhebber het volkomen zaak van de Regering om aan te geven in hoeverre zij een bepaald gedeelte van het land wenste verdedigd te zien.

Ook door de nieuwe opperbevelhebber zijn „verzegelde enveloppen" o.a. bij de Nederlandse gezant in Frankrijk gedeponerd. Evenals in die, welke naar het gezantschap te Brussel gezonden waren, werd hierin medegedeeld, dat, gezien de omstandigheid, dat de Belgen geen stelling hadden ingenomen achter de Zuidwillemsvaart, de Peel-Raamstelling door ons moest worden opgegeven. Tevens werd de wijze, waarop de Nederlanders zich voorstelden de verdediging in het algemeen te voeren, medegedeeld. Tot haar spijt heeft de commissie niet de hand kunnen leggen op de originele memoranda aan de gezanten te Brussel en Parijs, welke in de verzegelde enveloppen waren gesloten. Wel heeft zij door middel van het Departement van Buitenlandse Zaken de beschikking gekregen over dat, hetwelk gedeponerd was te Londen. 1) Zij verwijst voor de weergave van het memorandum 2), dat aan de Nederlandse gezant te Brussel is ter hand gesteld, naar Keesing's Historisch Archief no. 472 van 1/7 Juli 1940, blz. 4281. Hierin wordt duidelijk medegedeeld, dat de Nederlandse opperbevelhebber met het oog op de omstandigheid, dat het Belgische opperbevel het gros van zijn troepen heeft opgesteld aan het Albertkanaal, terwijl aan de Maas en de Zuidwillemsvaart slechts zwakke troepen staan, zich tot zijn levendige spijt gedwongen heeft gezien het gros der in Noordbrabant staande troepen terug te trekken, met achterlatting van achterhoedetroepen ten noorden van Maas en Waal. Hetzelfde is op de eerste oorlogsdag medegedeeld aan het Franse opperbevel. Afgezien hiervan was echter ook reeds uit de rapporten van de militair attaché te Parijs gebleken, dat men in Frankrijk geen prijs stelde op een voortgezette verdediging van de Peel-Raamstelling. Daar de Belgen, zoals uit de feiten bleek, niet bereid waren geweest zich bij de Peel-Raamstelling aan te sluiten, kon men naar het oordeel van de commissie dan ook moeilijk van het Nederlandse opperbevel verwachten, dat het de lichte divisie en een geheel legerkorps opofferde in deze stelling, zonder dat zij aansluiting had op de Belgische linies.

Inmiddels had het Franse opperbevel aan onze militair attaché op 5 April 1940 medegedeeld, dat de Belgen niet bereid waren zich aan te sluiten op de Peel-Raamstelling. Deze was te ver oostelijk om tijdig door de Fransen te kunnen worden bereikt. Op grond hiervan heeft de militair attaché zich opnieuw in verbinding gesteld met de opperbevelhebber, thans generaal *Winkelman*, die de attaché liet weten, dat hij hem dezelfde avond te Eindhoven wenste te ontvangen. Dit onderhoud heeft plaats gevonden. Het stond toen voor de heer *Winkelman* vast, dat de Fransen niet zouden doortrekken naar de Peel-Raamstelling. Hij deelde naar aanleiding hiervan de commissie nog mede, dat een commanderende generaal der Franse troepen met wie hij in krijgsgevangenschap geweest was, hem dit latere mondeling bevestigd heeft. 3) De Fransen, die in Nederland gekomen waren, hadden de opdracht niet verder te gaan dan de Mark. De enige Franse troepen, die verder getrokken zijn, bestonden uit een aantal pantsereenheden, die als verkennende elementen op de 12de Mei zijn doorgegaan tot Vught.

De commissie merkt in dit verband op, dat een krijgsgevangen Nederlandse opperofficier van de met hem in krijgsgevangenschap zijnde Franse collega's een andere indruk gekregen heeft. Deze commandanten van de vooruitgeschoven troepen waren namelijk teleurgesteld over de snelle ineenstorting van het front in Brabant. De commissie acht een en ander echter niet met elkaar in strijd, daar het zeer wel mogelijk is, dat de plaatselijke Franse commandanten gehoopt hadden op een grotere weerstand aan Nederlandse zijde. Het gaat er echter naar het oordeel van de commissie niet om, wat de indruk is geweest van de plaatselijke commandanten, maar hierom of de Nederlandse legerleiding bij het uitbreken van de oorlog het Franse opperbevel op de hoogte gesteld heeft van haar plannen. Het staat vast, dat zulks geschied is. Daar wij geen enkele officiële afspraak met de Fransen gemaakt hadden voor een gezamenlijke verdediging, doch er slechts officieus contact geweest was door de militair attaché, waarbij gebleken was, dat de geallieerden niet wensten aan te sluiten op de Peel-Raamstelling, acht de commissie het volledig verantwoord, dat de Nederlandse Regering en haar opperbevelhebber, gezien deze situatie, niet een geheel legerkorps in de Peel-Raamstelling hebben willen opofferen.

De Nederlandse Regering hechtte er namelijk groter belang aan om het hart des lands te verdedigen en via de Moerdijkbrug zo nodig contact met de Franse troepen tot stand te brengen.

De bezetting van de Peel-Raamstelling, zoals deze geprojecteerd was door generaal *Winkelman*, had dan ook geen andere bedoeling dan ons met de troepen, welke wij daarvoor konden missen, te verzetten tegen een Duitse neutraliteitsschending.

Overweegt men hierbij, dat uit het officieuze contact van de mili-

tair attaché met het Franse opperbevel tevens was gebleken, dat de Franse legerleiding geen prijs stelde op een hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling, dan acht de commissie de door generaal *Winkelman* gevonden oplossing alleszins verantwoord.

Op geen enkele wijze was dan ook vóór het uitbreken van de oorlog aan de Fransen medegedeeld, dat wij van plan waren de Peel-Raamstelling hardnekkig te verdedigen, terwijl onmiddellijk bij het begin van de strijd de Franse en Belgische legerleiding volkomen werden ingelicht.

Toen dan ook de Duitse inval in de ochtend van de 10de Mei plaats had, trok het merendeel der Nederlandse troepen uit Brabant terug. De lichte divisie werd reeds in de ochtend van de 10de Mei teruggetrokken ten noorden van de grote rivieren. Daar reeds toen de Moerdijkbrug in handen van de Duitsers was gevallen, werd deze terugtocht langs andere wegen geleid. Het IIIde legerkorps werd in de vroege ochtend teruggetrokken op een eerder tijdstip dan oorspronkelijk was bepaald. Het liet vier bataljons ter dekking van zijn terugtocht achter in het noordelijke gedeelte van de Peel-Raamstelling, terwijl deze troepen tevens dienden om deze stelling tegen een Duitse aanval te verdedigen. In het zuiden bleef de Peeldivisie. De commandant van deze divisie werd op het moment, waarop de terugtocht van het IIIde legerkorps een voldongen feit werd, tevens commandant van al de in Brabant aanwezige troepen. *) Ook bleef in Brabant één regiment artillerie, uitgerust met „8 staalkanonnen“, daterende van 1883. De opinie van deze commandant, door de commissie gehoord, is deze, dat hij de verdediging van Brabant geheel onvoldoende achtte om de vijandelijke troepen uiteindelijk tegen te houden. Daartoe was naar zijn mening het omgekeerde nodig geweest van hetgeen gebeurd is. Men had nl. alle krachten van het Nederlandse veldleger in Brabant moeten inzetten en de weinige krachten, die men voor Brabant had bestemd, in het oostfront van de vesting Holland. Daartoe was dan tevens noodzakelijk geweest de Peel-Raamstelling uit te bouwen tot een werkelijk moderne stelling van 6 km diep. De inrichting van de Peel-Raamstelling, welke bestond uit een lineaire opstelling van een rij kazematten zonder enige diepte met honderden meters tussenruimte, acht hij niet voldoende, doch noemt hij slechts een voorposten-opstelling. Hieruit blijkt wel, dat ook de commandant van de Peel-divisie in Brabant niet bijzonder veel vertrouwen had in de bestaande inrichting van de Peel-Raamstelling. Het is duidelijk, dat zijn opinie ten opzichte van de plaatsing van het gehele veldleger in Brabant lijnrecht inging tegen het doel, hetwelk de Regering zich voorgesteld had, nl. in de eerste plaats de verdediging van het hart des lands.

De tegenstand, welke op 10 Mei in de opstellingen langs de Maas geboden werd, is, gezien de beschikbare troepen en middelen, zeer behoorlijk geweest. Daar echter de brug bij Gennepe door in Nederlandse uniformen geklede Duitsers bij verrassing werd genomen, hadden de Duitsers onmiddellijk een overgang over de Maas in handen en zijn ze bij Mill de Peel-Raamstelling binnentrokken. Tevens werd, zij het op kleine schaal, de stelling ten zuiden bij Dorplein door de Duitsers omtrokken.

Hierdoor was het op de avond van de eerste dag ondanks plaatselijk heftige tegenstand noodzakelijk terug te trekken op het Wilhelminakanaal. Daar hier echter geen tweede stelling was ingericht, ging deze terugtocht weldra over in een algemene aftocht in de richting van Zeeland en België. Intussen had zich een Franse kapitein van een „division de couverture“ te Tilburg op de commandopost van de commandant van de troepen in Brabant gemeld. Hij deelde echter mede, dat de opdracht van de Franse troepen was, niet verder te gaan dan de lijn Tilburg—noord—zuid. Hieruit meent de commissie te mogen concluderen, dat de militair attaché te Parijs in zijn inlichtingen inderdaad het standpunt van het Franse opperbevel juist had weergegeven. Een Franse kolonel, die zich later in verbinding stelde met de Nederlandse commandant in Brabant, deelde hetzelfde mede.

Wel bleek, dat de Fransen teleurgesteld waren door het snelle terugtrekken uit de Peel-Raamstelling, zoals ook volgt uit een verklaring van de Franse opperbevelhebber, waarover de commissie de beschikking heeft gekregen. ²⁾

De commissie kan zich indenken, dat de Fransen deze gang van zaken betreurd hebben, daar het voor hen gunstiger geweest zou zijn, indien onze troepen in de Peel-Raamstelling langer stand hadden kunnen houden. Gezien echter de mededeling van de geallieerden aan de militair attaché te Parijs, dat zij niet wensten aan te sluiten aan de Peel—Raamstelling, acht de commissie het volkomen begrijpelijk, dat de Nederlandse opperbevelhebber niet is overgegaan tot een meer hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling, mede met het oog op de zwakke punten, welke deze stelling, zoals boven is uiteengezet, had,

16341 (*Schmidt*)

¹⁾ Bijlage 30.

4943 (*Schmidt*)

4942 (*Schmidt*)

17716—17729 (*Mathon*)

10144 (*Raadsveld*)

17663—17665 (*van Hilten*)

16362—16363 (*Schmidt*)

16345—16360 (*Schmidt*)

16369 (*Schmidt*)

16370 (*Schmidt*)

16384 (*Schmidt*)

²⁾ Bijlage 31.

15858—15860 (*Winkelman*)
15573 (*Winkelman*)

¹⁾ Bijlage 31.

²⁾ „Nogmaals: De Wisseling in het Opperbevel van Land- en Zee-macht”. Antwoord aan de critiek door *I. H. Reynders*, generaal b.d., oud-opperbevelhebber van land- en zeemacht.

Men kon toch moeilijk van het Nederlandse opperbevel verwachten, dat het onder deze omstandigheden hieraan een geheel legerkorps, dat absoluut nodig was voor de verdediging van het hart des lands, zou opofferen. De commissie ziet voorts niet in, dat de Fransen ten gevolge van de ontruiming van de Peel-Raamstelling op de avond van de eerste oorlogsdag de Moerdijk niet hebben kunnen bereiken. Zij hebben daartoe ongetwijfeld de gelegenheid gehad, doch hebben, om welke reden dan ook, geen pogingen gedaan om de Moerdijkbrug te ontzetten. De commissie kan uit de boven weergegeven feiten niet de conclusie trekken, dat de Fransen zich bedrogen kunnen hebben geacht door de wijze, waarop Brabani verdedigd werd.

Zij wijst in dit verband op de verklaring van generaal *Gamelin*¹⁾, dat het Franse opperbevel niet kon rekenen op een hardnekkige weerstand van de Nederlandse strijdkrachten door de verdediging van de Peel-Raamstelling.

Een onderwerp, dat de commissie thans nog wil bespreken, betreft het gesprek, dat de Nederlandse militair attaché te Parijs de eerste ochtend van de oorlog heeft gevoerd met de chef van de afdeling operatiën van het algemeen hoofdkwartier. In zijn tweede brochure²⁾ merkt de heer *Reynders* ten opzichte hiervan het navolgende op:

„Den inhoud van de telefonische mededeling van 10 Mei 10.00 van den militairen attaché te Parijs vermeldt de heer *Dijxhoorn* wel wat heel onvolledig.

Dit bericht luidde namelijk, volgens den officier, die het opnam als volgt:

1°. Te 7.00 gemeld bij generaal *Gamelin* ter overhandiging van den brief om hulp (bedoeld is bij den gezant opgelegde verzegelde brief; generaal *Wirzkelman* verzocht daarin om beschikbaarstelling van 4 divisies voor de verdediging van het hart des lands);

2°. Van steun van de 4 Fransche divisies voor het hart des lands kan geen sprake zijn;

3°. Fransche troepen overschrijden de Belgische zuidgrens; hiervan is het VIIde leger onder generaal *Giraud* (onder toevoeging: „de beste Fransche Generaal”) bestemd voor steun aan Nederland. De Fransch-Engelsche troepen rukken op, aanvankelijk tot de lijn Civet—Namen—Leuven—Antwerpen zullen van daar uit naar bevind van zaken sprongsgewijze naar het oosten oprukken;

4°. In verband hiermede is het van het grootste belang, dat de Nederlandsche troepen in de Peel-Raamstelling zoo lang mogelijk stand houden;

5°. Nog heden zullen Fransche troepen Zeeland bereiken.

Het was voor den ontvanger van het bericht, die zich sedert enkele jaren met enthousiasme aan de versterking van de Peel-Raamstelling had gewijd, een moeilijk oogenblik, toen hij den militairen attaché moest mededelen, dat het IIIde legerkorps en de lichte divisie reeds in vollen aftocht waren.

De attaché uitte zijn teleurstelling op de meest krachtige wijze.”.

In het meergenoemde memorandum van de militair attaché te Parijs³⁾ geeft deze een weergave van het bericht, zoals dat volgens zijn aantekeningen heeft geluid. Dit bericht heeft de militair attaché eerst opgesteld om het daarna volgens de door hem gemaakte aantekeningen te telefoneren. De versie, die de militair attaché geeft ten aanzien van het punt, waarmede de commissie zich thans bezighoudt, verschilt principieel van de weergave, die de heer *Reynders* geeft. Volgens het memorandum en zijn voor de commissie afgelegde verklaring heeft deze militair attaché niet gezegd, dat het van het grootste belang was, dat de Nederlandse troepen in de Peel-Raamstelling zolang mogelijk zouden standhouden.

De chef van de afdeling operatiën van het algemeen hoofdkwartier deelt over dit gesprek mee, dat de militair attaché te Parijs hem op 10 Mei om tien uur heeft opgebeld, en wel op het moment dat er dicht bij het algemeen hoofdkwartier een bom viel op Huize Bethlehem. De attaché berichtte hem toen, dat hij die ochtend bij generaal *Gamelin* was geweest en gesproken had over de „verzegelde enveloppe” welke door de Nederlandse opperbevelhebber naar Parijs was gestuurd.

Hij verzocht hem o.a. het volgende op te nemen:

de Engels-Franse legers hebben de Belgische zuidgrens overschreden;

Bijlagen 22 en 32.

23811—23854 (*van Voorst Evekink*)

2006 (*Wilson*)

op de linkervleugel marcheert het Franse 7de leger, dat meer in het bijzonder bestemd is voor steun aan Nederland; de Franse legers zullen oprukken tot een lijn Namen—Leuven—Antwerpen en zullen van daar uit naar bevind van zaken verder voorwaarts gaan;

het standhouden in de Peel-Raamstelling van onze troepen is dus van het grootste belang.

Het hoofd van de afdeling operatiën zou geantwoord hebben: de Peel-Raamstelling is bij Mill doorbroken en de opperbevelhebber heeft de terugtocht van het gros van het IIIde legerkorps gelast; de troepen zijn sedert negen uur in volle afmars naar het noorden van de Maas.

Hierop zou de militair attaché een minder mooie opmerking geplaatst hebben, daar hij blijkbaar nogal geschrokken was van dit feit. De herinnering van het hoofd van de afdeling operatiën is ten aanzien van het laatste punt zeer positief. Wel is waar kan hij zich niet herinneren, dat hij het in dezelfde vorm aan de Nederlandse opperbevelhebber of aan de chef van de staf van de landmacht heeft medegedeeld, maar dat de militair attaché dit zo gezegd heeft, staat voor hem als een paal boven water. Noch generaal *Winkelman*, noch generaal-majoor *van Voorst tot Voorst* herinneren zich echter, dat dit telefoongesprek in die vorm aan hen is doorgegeven.

Tot staving van zijn mededeling heeft de chef van de afdeling operatiën aan de commissie overgelegd een „Globaal verslag van de op 10 en 11 Mei genomen beslissingen bij het algemeen hoofdkwartier (sectie I).” Dit verslag is enkele dagen na de capitulatie door hem opgesteld.)

Onder II, ten 4e, staat in dit rapport als één door de militair attaché aan hem gedicteerde beslissing van de Franse opperbevelhebber:

„Het is van overwegend belang in de Peel-Raamstelling zoo lang mogelijk weerstand te bieden.”

Hiertegenover staat het bovengenoemde Memorandum van de militair attaché, die als punt 4 van bedoeld gesprek vermeldt:

„Verzocht wordt van Nederland uit verband met generaal *Giraud* te Antwerpen op te nemen.”

De militair attaché te Parijs, door de commissie hieromtrent gehoord, heeft medegedeeld, dat hij van de Franse opperbevelhebber positief de indruk had gekregen, dat deze niet van zins was zijn troepen op te laten trekken naar de Peel-Raamstelling. De militair attaché zag dan ook weinig heil in een voortgezette verdediging van de Peel-Raamstelling, daar hij deze stelling daarvoor niet voldoende sterk achtte.

Hij heeft dan ook steeds geadviseerd niet te trachten deze stelling langdurig te verdedigen. Na het gesprek, dat hij in April 1940 met generaal *Winkelman* te Eindhoven had gevoerd, was het hem volkomen duidelijk, dat deze niet van plan was in de Peel-Raamstelling een voortgezette verdediging te voeren. De Nederlandse opperbevelhebber had hem volgens zijn dagboek die avond medegedeeld: „Onder die omstandigheden zal de Peel-Raamstelling door hoofdkrachten worden ontruimd. (Blijven ongeveer 15 bataljons, zonder artillerie.) Hoofdverdediging wordt nu: Grebbelinie—Waal—Maas—groep Merwede—vesting Holland.”

Voorts blijkt uit zijn dagboek, dat hij op Zaterdag 6 April, begeleid door een officier van de generale staf, de gehele Peel-Raamstelling heeft geïnspecteerd.

Hij deelde voorts aan de commissie mede, dat hij geen enkele aanwijzing had, dat de Fransen enige interesse hadden voor de Peel-Raamstelling. Zij waren alleen bereid om de stelling bij de Schelde open te houden en de Belgische stelling te verlengen over Breda en Dordrecht. De Franse opperbevelhebber beschouwde de Peel-Raamstelling meer als een voorpostenopstelling, van waaruit de troepen op het Franse leger zouden kunnen terugvloeien.

De mededeling, door een getuige aan de commissie gedaan, dat één der Franse generaals, nl. de commandant van de gemotoriseerde divisie, zich in Brabant bedrogen had gevoeld, acht de militair attaché van weinig waarde, daar onzerzijds generaal *Gamelin* is ingelicht. Het is hem uiteraard niet bekend op welke wijze onze mededelingen „naar beneden” zijn doorgegeven. De veronderstelling als zou een standhouden in de Peel-Raamstelling voor het inrichten van Franse stellingen in de buurt van Tilburg noodzakelijk zijn geweest, acht de militair attaché van geen belang, daar „de hele zaak te improvisatorisch” was opgezet. Het maken van een behoorlijke stelling ter hoogte van Breda of Tilburg zou maanden vorderen. Hoewel het wellicht de Fransen aangenamer geweest zou zijn, indien wij de Duitsers in de Peel-Raamstelling iets langer hadden kunnen ophouden, zou dit toch niet voldoende geweest zijn om een

2007 (*Wilson*)

2012 (*Wilson*)

1293 (*Winkelman*)

1501 (*H. F. M. van Voorst tot Voorst*)

4) Bijlage 33.

23739 (*van Voorst Evekink*)

23773 (*van Voorst Evekink*)

23837 (*van Voorst Evekink*)

23761 (*van Voorst Evekink*)

23734 (*van Voorst Evekink*)

23773 (*van Voorst Evekink*)

23774 (*van Voorst Evekink*)

23775 (*van Voorst Evekink*)

2124 (*Best*)

23776 (*van Voorst Evekink*)

23780 (*van Voorst Evekink*)

23781 (van Voorst Evekink)

stelling ter hoogte van Breda in te richten. De Peel-Raamstelling hing in de lucht en, wanneer deze niet in het front doorbroken was, zouden de Duitsers er omheen zijn getrokken. De enige waarde van de Peel-Raamstelling was die van een voorpostenopstelling.

23784 (van Voorst Evekink)

In de „Instruction personnelle et secrète numéro 8” van generaal *Gamelin*, die is opgesteld op 15 November 1939, welk stuk de basis vormt van het gehele Franse aanvalsplan, is niets te vinden van belangstelling van de Fransen voor de verdediging van de Peel-Raamstelling. Nimmer is sprake geweest van een bepaald verzoek van Franse zijde om de Peel-Raamstelling te verdedigen, terwijl bovendien in de ochtend van de 10de Mei aan de Fransen is medegedeeld, dat dit niet zou geschieden.

23813 (van Voorst Evekink)

23814 (van Voorst Evekink)

23815 (van Voorst Evekink)

23821 (van Voorst Evekink)

Het telefoongesprek, dat in de ochtend van de 10de Mei door de militair attaché met het hoofd van de sectie operatiën van het algemeen hoofdkwartier is gevoerd, heeft plaats gevonden volgens de getypte tekst, die de attaché persoonlijk te voren had opgesteld en waarvan hij een kopie in zijn dagboek heeft geplakt. Hieronder heeft hij op de 10de Mei in zijn dagboek geschreven: „Het bovenstaande aan *Wilson* gedicteerd.”

23824 (van Voorst Evekink)

De militair attaché is tot de 10de Juni in Frankrijk gebleven en heeft voortdurend contact gehad met het Franse opperbevel. Timmer is hem uit iets gebleken, dat men zich daar misleid voelde, en niemand heeft hem daarom ooit boos aangekeken.

23837 (van Voorst Evekink)

Ten aanzien van het telefoongesprek met de chef van de sectie operatiën merkt de militair attaché nog op, dat hij positief ontkent, dat hij zijn teleurstelling heeft uitgesproken over het terugtrekken van de troepen uit de Peel-Raamstelling. Immers, dit was voor hem geen nieuws, daar generaal *Winkelman* het hem reeds op 5 April had gezegd. Bovendien zou dit ongerijmd zijn, gezien zijn waardering van de Peel-Raamstelling. Er was voor hem dus geen enkele reden tot teleurstelling, daar hij wist wat er zou gebeuren.

Op grond van de uiteenzetting van de militair attaché te Parijs, komt het de commissie inderdaad vreemd voor — vooral ook met het oog op diens uit zijn dagboek overgelegde stukken en de omstandigheid, dat hij volkomen op de hoogte was van de plannen van de Nederlandse opperbevelhebber —, dat hij op zeer krachtige wijze zijn teleurstelling zou hebben uitgesproken over het terugtrekken van de troepen uit de Peel-Raamstelling. Ook acht zij het merkwaardig, dat de chef van de afdeling operatiën weliswaar meent van deze teleurstelling melding gemaakt te hebben, doch zich niet herinnert, of hij dit gedaan heeft aan generaal *Winkelman* of generaal-majoor *van Voorst tot Voorst*, onder welke laatste de chef van de afdeling operatiën ressorteerde. Bovendien herinneren geer, van deze beide opperofficieren zich iets omtrent een zodanige mededeling. De commissie acht het derhalve zeer waarschijnlijk, dat de chef van de afdeling operatiën op enigerlei wijze de mededeling van de heer *van Voorst Evekink* verkeerd heeft begrepen of deze heeft verward met een opmerking, welke door een ander is gemaakt. In verband met de zeer enerverende functie van de chef van de afdeling operatiën op de 10de Mei acht zij deze mogelijkheid geenszins uitgesloten. Het zou toch wel zeer merkwaardig zijn, indien de militair attaché, in aanmerking genomen zijn appreciatie van de Peel-Raamstelling, zijn gesprek met generaal *Winkelman* op 5 April 1940 en de indruk, welke hij van het Franse opperbevel omtrent de Peel-Raamstelling had gekregen, teleurgesteld zou zijn door het terugtrekken van de troepen uit de Peel-Raamstelling.

Overigens meent de commissie niet voldoende pegeveris te hebben om een definitieve uitspraak te doen omtrent de oorzaak van het verschil in de uitlatingen van de beide officieren.

Wanneer de commissie het bovenstaande overweegt, krijgt zij bepaaldelijk niet de indruk, dat het Franse opperbevel zich misleid gevoeld heeft door de plannen van de Nederlandse opperbevelhebber ten aanzien van de Peel-Raamstelling. Immers, uit de door de militair attaché aangehaalde instructie van de Franse opperbevelhebber van November 1939 blijkt, dat deze reeds toen niet van plan was de Franse troepen daarheen te laten optrekken. Ook in de loop van het voorjaar van 1940 is in deze plannen geen verandering gekomen, doch werd de indruk van de militair attaché te dien opzichte bevestigd. Evenmin geeft de verklaring van generaal *Gamelin*¹⁾ de indruk, dat de Franse legerleiding zich misleid heeft gevoeld. Het zou dus wel zeer merkwaardig zijn, indien het Franse opperbevel gerekend zou hebben op een krachtige weerstand in de Peel-Raamstelling.

Uit de aard der zaak neemt dit niet weg, dat de Fransen, uitsluitend van hun standpunt bezien, liever gehad zouden hebben, dat de Peel-Raamstelling langer verdedigd was, daar dit voor hen slechts voordeel opgeleverd zou hebben. Dit is echter geheel iets anders dan dat zij enige reden konden hebben hierop te rekenen. Ook al zou

¹⁾ Bijlage 31.

men, ondanks dit alles, op het standpunt staan — hetgeen niet de mening der commissie is —, dat de Fransen wel zouden hebben gerekend op een voortgezette verdediging van de Peel-Raamstelling, dan zou dit toch zeker voor hen nog geen reden kunnen zijn om zich misleid te voelen. Immers, Nederland was tot 10 Mei 1940 neutraal en wenste geen bindende afspraken te maken met de belligerenten. Wij waren derhalve volkomen gerechtigd een zelfstandigheidspolitiek te voeren, zoals wij deze nodig oordeelden. Na het uitbreken van de oorlog achtten wij het van het hoogste belang, dat het hart des lands veilig gesteld zou worden. Hierop was ons Krijgsplan ingericht. Dit is onmiddellijk in de ochtend van de 10de Mei medegedeeld aan de geallieerden. Uit de aard der zaak zou het voor ons aangenaam geweest zijn, indien wij daarnevens een meer voortgezette verdediging in Brabant hadden kunnen voeren, doch dit was in verband met onze geringe middelen niet mogelijk.

Evenzeer als de Fransen wellicht gaarne hadden gezien, dat wij onze krachten geheel op Brabant hadden geconcentreerd, zouden wij het toegejuicht hebben, dat de Fransen ons te hulp waren gekomen voor de verdediging van het hart des lands en voor de herneming van de Moerdijkbruggen. Uit het feit, dat het laatste niet is gebeurd, zal echter niemand de conclusie trekken, dat de Nederlanders zich misleid konden gevoelen, want er was geen enkele bindende afspraak gemaakt. Er was nog te minder reden voor de Fransen de gemelde verwachting te koesteren, daar hunnerzijds geen enkel verzoek gedaan is om de Peel-Raamstelling te verdedigen, terwijl wij op de ochtend van de 10de Mei bij monde van onze opperbevelhebber wel aan generaal *Gamelin* verzocht hebben de Moerdijk van uit het zuiden te ontzetten.

De commissie acht het dan ook onverantwoord, dat door sommigen gesuggereerd is, dat wij de Fransen hebben misleid of dat Nederland in Mei 1940 zijn plicht niet zou hebben gedaan.

De volgende getuigen heeft de commissie gehoord over het in dit hoofdstuk behandelde:

15858 (*Winkelman*)

- I. H. Reynders* (17 Februari 1948): nos. 143—167; 174—178; 184—189; 212—230; 239.
- A. Q. H. Dijkhoorn* (18 Februari 1948): nos. 736; 739—746; 750—752; 759—765; 776—777; 791—799; 801—806.
- Jhr. mr. *D. J. de Geer* (24 Februari 1948): nos. 1083—1094; 1134—1143; 1150; 1156—1160; 1183—1186.
- H. G. Winkelman* (24 Februari 1948): nos. 1197; 1265—1295; 1304—1315.
- J. J. G. baron van Voorst tot Voorst* (24 Februari 1948): nos. 1394—1410; 1418.
- H. F. M. baron van Voorst tot Voorst* (24 Februari 1948): nos. 1476—1480; 1484—1503; 1511—1521.
- Jhr. *W. Röell* (25 Februari 1948): nos. 1903—1923.
- P. W. Best* (25 Februari 1948): nos. 2124—2130.
- J. J. C. P. Wilson* (25 Februari 1948): nos. 1980—1981; 1988—2012; 2017—2020.
- A. R. van den Bent* (26 Februari 1948): nos. 2526—2527.
- J. Harberts* (26 Februari 1948): nos. 2568—2569.
- A. H. Schimmel* (26 Februari 1948): nos. 2610—2618; 2633—2649.
- J. van Andel* (9 Maart 1948): nos. 2977—2980.
- Ir. *J. W. Albarda* (9 Maart 1948): nos. 3036; 3066—3071.
- D. A. van Hilten* (10 Maart 1948): nos. 3546—3557.
- F. W. J. M. Peters* (10 Maart 1948): nos. 3623—3648.
- Mr. *P. S. Gerbrandy* (10 Maart 1948): nos. 3727—3728.
- G. J. Sas* (16 Maart 1948): nos. 4366—4372.
- A. G. J. F. M. van der Kroon* (16 Maart 1948): nos. 4389—4410.
- J. G. M. van de Plassche* (16 Maart 1948): nos. 4479—4484.
- Mr. *H. J. Kruls* (17 Maart 1948): nos. 4533; 4558—4561.
- J. L. Posthuma* (18 Maart 1948): nos. 4637—4644.
- H. A. C. Fabius* (22 Maart 1948): nos. 4825—4828; 4847.
- Mr. *M. P. L. Steenberghe* (23 Maart 1948): no. 4882.
- Dr. *J. van den Tempel* (23 Maart 1948): nos. 4901—4905.
- Ir. *P. F. S. Otten* (23 Maart 1948): nos. 4938—4941.
- L. J. Schmidt* (23 Maart 1948): nos. 4942—4973.
- F. A. Vaillant* (23 Maart 1948): nos. 5160—5163.
- D. A. van Hilten* (28 April 1948): no. 10105.
- Ch. J. I. M. Welter* (12 Mei 1948): no. 11197.
- Dr. *J. M. Somer* (12 Mei 1948): no. 11294.
- Mr. *E. N. van Kleffens* (19 Mei 1948): nos. 12349; 12371—12376; 12385.
- I. H. Reynders* (23 Juni 1948): nos. 15581—15584; 15627—15654.
- H. F. M. baron van Voorst tot Voorst* (23 Juni 1948): nos. 15664—15675; 15717—15720; 15722—15731.
- H. G. Winkelman* (24 Juni 1948): nos. 15753; 15772—15782; 15798; 15811—15816; 15848—15855; 15874—15880.

L. J. Schmidt (1 Juli 1948): nos. 16341—16394.
K. Römer (1 Juli 1948): nos. 16439—16443; 16446—16452.
Ch. J. I. M. Welter (13 Juli 1948): nos. 17631—17632.
Ir. J. W. Albarda (13 Juni 1948): nos. 17638—17639.
D. A. van Hilten (13 Juli 1948): nos. 17663—17673; 17679.
Mr. H. J. Kruls (14 Juli 1948): nos. 17748—17751.
Dr. A. Kok (21 Juli 1948): nos. 18911—18916.
H. G. Winkelman (21 Juli 1948): nos. 18918—18927; 18931; 18949—
18959.
I. H. Reynders (22 Juli 1948): nos. 19268; 19405; 19413—19429;
19445—19446; 19451.
A. Q. H. Dijkhoorn (22 Juli 1948): nos. 19017; 19172—19178; 19191;
19195—19196; 19203; 19216—19222.
D. van Voorst Evekink (12 Augustus 1948): nos. 23710—23874.

VII. Het tot stand komen en de werkzaamheden van de „algemene vereniging voor gemobiliseerden" (mobilisatieclubs).

Een van de punten, die het conflict tussen de Regering en de opperbevelhebber van land- en zeemacht, generaal *Reynders*, mede hebben veroorzaakt of althans hebben verscherpt, is de kwestie van de mobilisatieclubs. Deze mobilisatieclubs zijn in de Eerste Kamer der Staten-Generaal ter sprake gekomen bij de algemene beschouwingen betreffende de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1940. De tijdelijke Voorzitter van de Raad van Ministers heeft daarover in de Memorie van Antwoord het volgende medegedeeld:

„Het is der Regeering bekend, dat zoogenaamde mobilisatieclubs worden opgericht met het doel militairen, die het standpunt van de dusgenaamde moderne arbeidersbeweging huldigen, buiten de diensttijden in hun eigen sfeer samen te brengen en met elkander werkzaam te doen zijn in het belang van de gemobiliseerden. Als richtlijn voor de clubs geldt het bevorderen van een goeden geest in de weermacht. Cursussen en gezellige bijeenkomsten zijn voor iedereen toegankelijk, terwijl de clubs — voor zover mogelijk — haar medewerking verleen aan het doen slagen van het officieele ontwikkelings- en ontspanningswerk (O. en O.-werk), waaronder begrepen algemeene ontwikkelingscursussen, vakopleiding e.d. Voorts ligt het in de bedoeling in besloten clubbijeenkomsten — welke uiteraard door kantonnementscommandanten of door door hen aan te wijzen personeel kunnen worden bijgewoond — onderwerpen te doen behandelen, welke liggen op het terrein der moderne arbeidersbeweging.

Tot heden wijst geen enkel feit er op, dat hetgeen door de clubs wordt of zal worden geboden, onvereinigbaar is met de handhaving van een goede krijgstucht. Er bestaat dan ook geen reden om reeds bij voorbaat maatregelen te treffen, welke de werkzaamheid van de clubs zouden belemmeren. Echter geldt als algemeene regel, dat — wanneer onverhoopt blijkt, dat het werk van een vereniging of club uit krijgstuchtelijk oogpunt niet toelaatbaar moet worden geacht — de militaire autoriteiten zullen ingrijpen en zoo noodig den toegang tot de vergaderzaal voor militairen zullen verbieden."

De Minister van Defensie zond deze passage aan de opperbevelhebber van land- en zeemacht bij brief van 28 November 1939.)

Het is de commissie gebleken, dat over de formulering, zoals Minister *Dijxhoorn* deze opgesteld heeft voor genoemde Memorie van Antwoord, geen enkel overleg gepleegd is met de opperbevelhebber van land- en zeemacht. In genoemde brief merkte de Minister van Defensie onder meer op, dat een rondschriften van de opperbevelhebber van land- en zeemacht van 8 November 1939 wijziging behoefde. Dit schriften van de opperbevelhebber van land- en zeemacht betreffende „contrôle op ontspanning van gemobiliseerden" had tot onderwerp het stichten van militaire tehuizen.²⁾ De heer *Reynders* wijst er in deze brief op, dat er in het bijzonder op zal moeten worden toegezien, dat geen voordrachten met een politieke strekking worden gehouden en dat op generlei wijze propaganda wordt gemaakt voor bepaalde politieke denkbeelden. Voorts bepaalt hij hierin, dat deze tehuizen en localiteiten voor alle militairen toegankelijk moeten zijn. en dat zij moeten voldoen aan de daaraan in krijgstuchtelijk, godsdienstig en moreel opzicht te stellen eisen. Tenslotte bepaalt de opperbevelhebber o.a., dat, indien mocht blijken, dat in enige zodanige inrichting niet aan de door hem gestelde voorwaarden wordt voldaan, de toegang tot die inrichting moet worden verboden.

Naar aanleiding van de bovenaangehaalde brief van de Minister dd. 28 November 1939 heeft de opperbevelhebber aan zijn ondercommandanten op 6 December 1939 een brief³⁾ gericht betreffende „vereeningen van militairen". Deze brief houdt zich bezig niet de voorwaarden, waaronder de gemobiliseerden mogen deelnemen aan verenigingen, clubs en dergelijke. De heer *Reynders* verklaart hierin tegen het oprichten van zodanige verenigingen in beginsel allerminst bezwaar te hebben, wanneer deze ten doel hebben de geestelijke of

¹⁾ Bijlage 34.

²⁾ Bijlage 35.

³⁾ Bijlage 36.

lichamelijke ontwikkeling der gemobiliseerden te bevorderen, de onderlinge band te versterken of wel de vrije tijd in gepaste ontspanning door te brengen. Deze verenigingen moeten echter, aldus de opperbevelhebber, o.a. aan de volgende voorwaarden voldoen.

Het reglement moet worden goedgekeurd door de betrokken kantonnementscommandant, terwijl in het reglement de doelstelling van de vereniging nauwkeurig omschreven moet worden; het lidmaatschap mag bepaaldelijk niet afhankelijk worden gesteld van een bepaalde politieke partij, organisatie of lichaam, terwijl in het algemeen geen enkele voorwaarde voor dit lidmaatschap van politieke aard mag zijn; de vereniging dient zich te onthouden van het voeren van propaganda vóór of tegen één of meer politieke partijen. Deze richtlijnen van de opperbevelhebber van land- en zeemacht werden dus aan de ondercommandanten bekendgemaakt, welke deze verder doorgaven.

In verband hiermede is nog interessant een brief van de commandant van het veldleger aan zijn ondercommandanten van 10 December 1939, welke brief ¹⁾ geschreven werd naar aanleiding van bovenstaand schrijven van 6 December 1939 van de opperbevelhebber van land- en zeemacht. Uit deze brief blijkt, dat de commandant van het veldleger de brief van de heer *Reynders* zodanig interpreteert, dat bedoelde verenigingen zich niet mogen bewegen op *politiek* terrein. In verband met de reeds aangevangen pogingen om mobilisatieclubs vanwege de moderne arbeidersbeweging op te richten, wijdt de commandant van het veldleger aan deze verenigingen de volgende alinea:

„Waar he: U bekend kan zijn, dat in de circulaire, oorspronkelijk door het partijbestuur der S.D.A.P. met betrekking tot de mobilisatieclubs rondgezonden, het bespreken van politieke vraagstukken, het geven van inlichtingen over de behandeling van klachten e.d. mede in het plan van werkzaamheid was opgenomen, is het uiteraard noodzakelijk ten aanzien van de verenigingen, welke thans, met wijziging van den oorspronkelijken opzet, in plaats van deze clubs dan wel met behoud van den naam, in het leven zullen worden geroepen, oplettendheid te betrachten.”

Uit de oorspronkelijk door het partijbestuur der S.D.A.P. rondgezonden circulaire ²⁾ blijkt, dat het doel van de mobilisatieclubs o.a. was het bespreken van politieke vraagstukken en het geven van inlichtingen over de behandeling van klachten.

Dat de commandant van het veldleger ook voordien blijkbaar afwijzend stond tegenover de mobilisatieclubs, zoals deze oorspronkelijk waren opgezet, blijkt ook uit zijn brief ³⁾ van 14 November 1939 aan de commandant van het IIde legerkorps.

Reeds voordat de opperbevelhebber zijn brief van 6 December 1939 aan zijn ondercommandanten had gericht, bestond er een „Reglement van de mobilisatieclub der moderne arbeidersbeweging” ⁴⁾, gedateerd November 1939 en vastgesteld door een centrale commissie, bestaande uit de heren: *H. van Dugteren*, voorzitter. *G. Klein*, *J. J. Vorrink* en *C. Woudenberg*, secretaris.

De voornaamste bepalingen van dit reglement waren de volgende:

Artikel 2. De Mobilisatieclub staat op het standpunt van de moderne arbeidersbeweging.

Artikel 3. De Mobilisatieclub stelt zich ten doel militairen, die in verband met de algemene mobilisatie onder de wapenen zijn geroepen, en hen, die voor hun eerste oefening onder de wapenen zijn, voor zover zij het standpunt van de moderne arbeidersbeweging aanvaardden, buiten de diensttijden met elkander werkzaam te doen zijn, in het belang van de gemobiliseerden.

Artikel 6. Lid van de Mobilisatieclub kan worden iedere militair, als bedoeld in artikel 3, indien hij bereid is het in de artikelen 2 en 3 omschreven beginsel en doel te onderschrijven.

Artikel 8. De werkzaamheden van de Mobilisatieclub worden in overleg met de hierna te noemen „Centrale Commissie” georganiseerd en uitgevoerd. Cursusvergaderingen en gezellige bijeenkomsten zijn ook voor niet-leden toegankelijk.

Deze mobilisatieclubs richtten zich blijkens haar reglement derhalve in de eerste plaats tot hen, die stonden op het standpunt van de moderne arbeidersbeweging, terwijl slechts lid konden worden die militairen, welke het standpunt van de moderne arbeidersbeweging deelden. Voorts blijkt uit het reglement, dat cursusvergaderingen en gezellige bijeenkomsten „ook voor niet-leden toegankelijk” waren.

Uit de inhoud van de rede van de heer *de Savornin Lohman*, gehouden in de vergadering van Woensdag 6 Maart 1940 van de Eerste Kamer der Staten-Generaal ⁵⁾ blijkt, dat oorspronkelijk aan deze mobilisatieclubs circulaire van verschillende organisaties

¹⁾ Bijlage 37.

²⁾ *Handelingen* Eerste Kamer der Staten-Generaal 1939/1940, blz. 331 e.v.

³⁾ Bijlage 38

⁴⁾ Bijlage 39.

⁵⁾ *Handelingen* Eerste Kamer der Staten-Generaal 1939/1940, blz. 331 e.v.

1) Bijlage 40.

111 (*Reynders*)
688 (*Dijxhoorn*)
688—690 (*Dijxhoorn*)
98 (*Reynders*)

694 (*Dijxhoorn*)

1251 (*Winkelman*)

2) *Handelingen* Eerste Kamer der Staten-Generaal 1939-1940, blz. 374.

van de moderne arbeidersbeweging waren uitgegaan, waarbij men ook de behandeling van rechtmatige klachten e.d. tot de werkzaamheden van de clubs achtte te behoren. Zoals echter uit het hiervoren aangehaalde reglement blijkt, heeft men van dit onderdeel van de werkzaamheden van de mobilisatieclubs kennelijk afgezien. Het is de commissie dan ook niet gebleken, dat de mobilisatieclubs zich ooit hebben beziggehouden met de behandeling van klachten e.d., waardoor de bestaande hiërarchische verhoudingen in het leger zouden kunnen worden doorbroken.

Toen in overeenstemming met het reglement van November 1939 in verschillende plaatsen mobilisatieclubs werden opgericht en zulks ter kennis werd gebracht van de opperbevelhebber, de heer *Reynders*, bleek, dat deze dit reglement in strijd achtte met de richtlijnen, door hem gegeven in zijn schrijven van 6 December 1939, hierboven aangehaald. Zulks heeft hij medegedeeld bij brief 1) van 12 Januari 1940 aan zijn ondercommandanten betreffende „oprichting mobilisatieclubs”.

Waarom de opperbevelhebber dit reglement in strijd achtte met bedoelde richtlijnen, wordt niet nader uitgewerkt in deze brief. Wel blijkt, dat hij overleg aangaande het oprichten van verenigingen of goedkeuring van reglementen met personen of lichamen, buiten de weermacht staande, niet geoorloofd achtte. Dit laatste heeft blijkbaar betrekking op de leden, welke lid waren van de centrale commissie; deze heren waren namelijk niet in actieve militaire dienst.

Met deze brief van 12 Januari 1940 heeft de opperbevelhebber welbewust een einde willen maken aan de mobilisatieclubs, zoals zij in die tijd waren opgezet.

Inmiddels had sinds November 1939 een aantal leiders der moderne arbeidersbeweging contact gezocht met de Minister van Defensie, de heer *Dijxhoorn*, omtrent het oprichten van mobilisatieclubs. Dit contact is rechtstreeks gelegd met de Minister van Defensie, zonder tussenkomst van de opperbevelhebber van land- en zeemacht. Ook heeft de Minister van Defensie zich over deze kwestie blijkbaar aanvankelijk niet verstaan met de opperbevelhebber van land- en zeemacht. Het juiste tijdstip van het eerste contact van de Minister met de leiders der moderne arbeidersbeweging kan, niet nauwkeurig meer gereconstrueerd worden, doch aangenomen mag worden, dat het geweest is omtrent November 1939. Het is de commissie niet gebleken, dat over het bovengehaalde reglement, dat in dezelfde maand is uitgezonden, overleg gepleegd is met de Minister van Defensie. Gezien de verschillende verklaringen hieromtrent, acht zij dit zelfs onwaarschijnlijk.

Zoals uit de aangehaalde Memorie van Antwoord blijkt, ging de Minister er van uit, dat deze clubs niet onvereenigbaar waren met de handhaving van de goede krijgstucht, daar als richtlijn voor deze clubs o.a. gold het bevorderen van een goede geest in de weermacht. Ook had de Minister er geen bezwaar tegen, dat in besloten clubbijeenkomsten — zij het, dat deze door of vanwege de kantonnementscommandant konden worden bijgewoond — onderwerpen werden behandeld, welke lagen op het terrein der moderne arbeidersbeweging.

Na de bovengehaalde brief van 12 Januari 1940 van de opperbevelhebber, de heer *Reynders*, hebben de organisatoren van de mobilisatieclubs blijkbaar opnieuw contact gezocht met de Minister van Defensie. Dit contact heeft de Minister voorlopig afgebroken, omdat er inmiddels verschillende andere moeilijkheden gerezen waren met de opperbevelhebber, zodat het hem beter leek deze zaak voorlopig op te schorten.

Na het optreden van de nieuwe opperbevelhebber, generaal *Winkelman*, is, na hernieuwd overleg met de Minister, een nieuw reglement opgesteld. Dit reglement is voorgelegd aan de heer *Winkelman*, die het, nadat hij daarin een aantal wijzigingen had aangebracht, heeft goedgekeurd. Blijkens de rede van Minister *Dijxhoorn* op 8 Maart 1940 in de Eerste Kamer der Staten-Generaal 2) waren de voornaamste artikelen van dit nieuwe reglement als volgt:

„Artikel 1. De vereeniging draagt den naam: Algemeene Vereeniging voor gemobiliseerden.

Artikel 2. De vereeniging stelt zich ten doel, buiten de diensturen de geestelijke en lichamelijke ontspanning van gemobiliseerden, dan wel voor eerste oefening onder de wapenen groepen militairen te bevorderen. Zij tracht dit doel te bereiken langs wettigen weg, o.m. door:

a. het zoo mogelijk oprichten en in stand houden; in overleg met de militaire overheid, van militaire tehuizen;

b. het organiseeren van cursussen en (of) samenkomsten ter bevordering van de algemeene ontwikkeling, vakbekwaamheid

e.d., in samenwerking met het Algemeen Ontwikkelings- en Ontspanningswerk voor gemobiliseerde militairen.

Artikel 3. De vereeniging onthoudt zich van elke bemoeienis op politiek gebied. Het bestuur waakt voor en is ten deze verantwoordelijk, dat met betrekking tot door of vanwege de vereeniging opgerichte militaire tehuizen en hun bezoekers, alsmede met betrekking tot door of vanwege de vereeniging te houden bijeenkomsten, cursussen e.d. en hun deelnemers, aan den in het eerste lid van dit artikel gestelden maatregel stipt de hand wordt gehouden.

Artikel 4. Het lidmaatschap van de algemeene vereeniging voor gemobiliseerden staat open voor ieder militair, als bedoeld in art. 2, lid 1, van dit reglement, die het in dat lid gestelde doel onderschrijft en tegen wiens toelating bij het bestuur overigens geen bedenking bestaat.

Van de leden kan ten behoeve van de kas van de vereeniging een contributie worden geheven van f 0,10 per week.

Artikel 6. De door de vereeniging opgerichte, of op te richten militaire tehuizen, alsmede de door of vanwege de vereeniging te organiseeren cursussen of bijeenkomsten zijn evenzeer toegankelijk voor niet-leden der vereeniging.

Artikel 7. Het bestuur van een militair tehuis of van een plaatselijke afdeling is verantwoordelijk voor de stipte naleving door de leden en niet-leden-deelnemers of bezoekers van de aanwijzingen, door of vanwege den Minister van Defensie of door of vanwege den opperbevelhebber van land- en zeemacht in het belang van den militairen dienst gegeven of te geven.

Artikel 8. Het bestuur berust bij een Centrale Commissie, wier samenstelling de goedkeuring van den opperbevelhebber behoeft en die uitsluitend zal kunnen zijn samengesteld uit militairen in werkelijken dienst.

Artikel 9. De Centrale Commissie heeft tot taak het bestuur van een militair tehuis of van een plaatselijke afdeling behulpzaam te zijn bij het oprichten en instandhouden van een militair tehuis, het organiseeren van cursussen en samenkomsten, als bedoeld in punt 2, werkzaam te zijn voor het verlenen — voor zoover noodig — van geldelijken steun aan de militaire tehuizen of plaatselijke afdelingen en contrôle uit te oefenen op het beheer hunner geldmiddelen.

Artikel 10. Naast de Centrale Commissie treedt op een Commissie van Bijstand, bestaande uit 9 leden, waarin de besturen van de Vara, het Instituut voor Arbeidersontwikkeling, de Arbeiders-Jeugd-Centrale, den Jeugdraad van het N.V.V. en den Nederlandschen Arbeiderssportbond elk een lid aanwijzen, plus vier nader aan te wijzen leden."

Bij vergelijking van dit reglement met het oorspronkelijke reglement blijkt een aantal ingrijpende wijzigingen te zijn aangebracht. De naam „Mobilisatieclub” is vervangen door „Algemene Vereeniging voor Gemobiliseerden”. Aangenomen kan worden, dat deze naamsverandering een gevolg is van de omstandigheid, dat de oorspronkelijke naam bij de legerleiding enige gevoeligheid opwekte in verband met de rol, welke de mobilisatieclubs in de vorige wereldoorlog hebben gespeeld. Voorts is uit dit nieuwe reglement niet alleen de bepaling vervallen, dat de leden van deze mobilisatieclub het standpunt van de moderne arbeidersbeweging dienen te aanvaarden, doch is positief bepaald, dat de vereeniging zich onthoudt van elke bemoeienis op politiek gebied. Verder zijn de door de vereeniging opgerichte militaire tehuizen en hun cursussen en bijeenkomsten ook toegankelijk voor niet-leden. Tenslotte berust het bestuur bij een centrale commissie, wier samenstelling de goedkeuring moet hebben van de opperbevelhebber en die uitsluitend bestaat uit militairen in werkelijke dienst.

De bespreking in de Eerste Kamer naar aanleiding van de vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Defensie) der Rijksbegroting voor 1940 op 6 Maart van dat jaar had plaats naar aanleiding van de desbetreffende Memorie van Antwoord van de Minister van Defensie, waarin deze op blz. 13 schreef:

„Zooals door ondergeteekende hiervoren is opgemerkt, acht hij het zeer begrijpelijk, dat de gemobiliseerden van tijd tot tijd in eigen kring wenschen samen te komen en hij acht geen gronden aanwezig om zulks ten aanzien van hen, die zich op het standpunt van de moderne arbeidersbeweging stellen, te verbieden, mits — en zulks is uitdrukkelijk met de centrale commissie, welke leiding aan deze clubs geeft, besproken — geen politiek in het leger wordt gebracht.”

¹⁾ *Handelingen* Eerste Kamer der Staten-Generaal 1939/1940, blz. 335.

De Minister van Defensie stelde zich hierin dus zeer positief op het standpunt, dat geen politiek in het leger mocht worden gebracht. De heer *de Savornin Lohman*¹⁾ bestreed het standpunt van de Minister, dat deze clubs geen politiek in het leger zouden brengen; hij haalde daartoe een aantal circulaire's aan van de zijde der S.D.A.P., de Centrale Bond van Transportarbeiders en van de Centrale Nederlandse Ambtenaars Bond, waarin de gemobiliseerden opgewekt werden in militaire dienst even goede propagandisten te zijn voor de beginselen der sociaal-democratie als in het burgerlijke leven.

Tevens werd in deze circulaire's als doel aangegeven o.a. het bespreken van politieke vraagstukken en tevens de behandeling van rechtmatige klachten, het geven van inlichtingen over kostwinnersvergoedingen, welke tot de werkzaamheden van de clubs geacht werden te behoren.

Ook haalde deze afgevaardigde uit het desbetreffende reglement een zin aan, waarin te lezen was, dat de mobilisatieclub stond op het standpunt van de moderne arbeidersbeweging.

²⁾ *Handelingen* Eerste Kamer der Staten-Generaal 1939/1940, blz. 374.

Zoals uit het antwoord²⁾ van de Minister blijkt, berustten de argumenten van de heer *de Savornin Lohman* op uitlatingen, welke gedaan waren in het begin van de oprichting der mobilisatieclubs, derhalve omstreeks November 1939.

Daar, aldus de Minister, het toenmaals geldende reglement de goedkeuring van de legerleiding niet ten volle kon wegdragen, waren nieuwe besprekingen lopende met de opperbevelhebber, de heer *Winkelman*, waaruit een nieuw reglement geresulteerd was. Dit reglement heeft de commissie hierboven reeds in hoofdzaak geciteerd.

De Minister deelde voorts mede, dat aanvankelijk de moderne arbeidersbeweging de politiek niet geheel wenste los te laten, zoals tot uiting kwam in de circulaire der S.D.A.P. van ongeveer begin November. De verzenders van deze circulaire waren echter voorbarig geweest, omdat men op dat moment niet wist op welk standpunt de legerleiding zich stelde.

De Minister stelt zich ten slotte nogmaals uitdrukkelijk op het standpunt, dat het politieke terrein onbetreden moet blijven, hoewel men zeer goed onderwerpen van sociale en economische aard zakelijk kan behandelen.

³⁾ *Handelingen* Eerste Kamer der Staten-Generaal 1939/1940, blz. 348.

Uit de rede³⁾ van de heer *Wiardi Beckman*, in dezelfde vergadering van de Eerste Kamer uitgesproken, blijkt van welke beginselen de groep, die deze clubs stimuleerde, is uitgegaan. Deze groep wenste namelijk door middel van bovengenoemde clubs de gemobiliseerden duidelijk te maken, dat uit haar beginselen mede voortvloeien de vaste wil en de stellige bereidheid om te doen, wat van hen gevraagd werd. Tevens blijkt uit deze rede, dat de bedoeling nooit een andere geweest is dan om ten bate van de geest in en de kracht van het leger in voortdurend contact met de verantwoordelijke leiders tot een oplossing te komen; in overeenstemming met de militaire autoriteiten heeft men het reglement willen ontwerpen en zou men het zo nodig veranderen.

99 (*Reynders*)

Uit het verhoor van de heer *Reynders* blijkt, dat de brief van 5 November 1939 omtrent de militaire tehuizen in zijn opzet geen verband hield met het oprichten van mobilisatieclubs, doch slechts betrekking had op militaire tehuizen. Aangezien bepaalde verkeerde gelegenheden zich sierden met de naam „militair tehuis" meende de opperbevelhebber hieromtrent richtlijnen te moeten geven. Ka de bovenaangehaalde Memorie van Antwoord van 24 November 1939, waarop de aandacht van de opperbevelhebber door de Minister van Defensie werd gevestigd, heeft de heer *Reynders* de brief van 6 December laten uitgaan. Nadat de heer *Reynders* kennis had genomen van het reglement van November 1939, hetwelk hem eerst onder ogen kwam na zijn brief van 6 December 1939, achtte hij dit in strijd met het standpunt: geen politiek in het leger. Bovendien ging zijn grief tegen het instellen van een centrale commissie, omdat deze zich met bepaalde klachten en bezwaren van de gemobiliseerden rechtstreeks tot de Minister zou wenden. Voorts achtte de heer *Reynders* de opzet van de mobilisatieclub krachtens het reglement van November 1939 uit krijgstuuchtelijk oogpunt onaanvaardbaar, te meer, daar de gebeurtenissen van 1918 door hem beschouwd werden als een waarschuwend voorbeeld.

107 (*Reynders*)

100 (*Reynders*)

101 (*Reynders*)

103 (*Reynders*)

104 (*Reynders*)

105 (*Reynders*)

691 (*Dijxhoorn*)

De mening van de heer *Reynders*, dat de Minister van Defensie dit reglement van November 1939 reeds had goedgekeurd, kan de commissie niet onderschrijven, daar de heer *Dijxhoorn* zulks uitdrukkelijk ontkent, geen der andere getuigen deze mening bevestigt en de heer *Reynders* als enig argument daarvoor aanvoert, dat dit in een begeleidende brief (van de zijde der moderne arbeidersbeweging) stond vermeld. Het onderwerp van de mobilisatieclubs heeft in een bespreking enkele dagen na 7 Januari 1940 met de Minister-President, de Minister van Defensie en de Minister van Buitenlandse

108 (*Reynders*)

112 (*Reynders*)

3569 e.v. (*van Hilten*)

1243 en 1245 (*Winkelman*)

1247 (*Winkelman*)

3136 (*Vorrink*)

3142 (*Vorrink*)

3143 (*Vorrink*)

3144 (*Vorrink*)

4654 en 4655 (*Vermeer*)

1) Bijlage 40.

Zaken opnieuw een onderwerp van bespreking uitgemaakt, waarbij geen overeenstemming bereikt werd op dit punt tussen de Minister van Defensie en de heer *Reynders*. Dit verwondert de commissie overigens niet, daar, zoals later zal blijken, de verhouding tussen de Regering en de opperbevelhebber mede door verschillende andere omstandigheden in die tijd reeds dusdanig gespannen was, dat de situatie niet erg geschikt was om, gezien het standpunt van de Regering en dat van de opperbevelhebber, tot overeenstemming te komen.

Enkele dagen daarna, op 12 Januari 1940, heeft de heer *Reynders* aan ook een brief laten uitgaan, waardoor de mobilisatieclubs in haar oorspronkelijke opzet onmogelijk gemaakt werden.¹⁾

De heer *Reynders* heeft gemeend te mogen beslissen over eventuele toelating van mobilisatieclubs, daar hij verantwoordelijk was voor de krijgstucht in het leger.

Ook een der andere getuigen, generaal-majoor *van Hilten*, acht de opperbevelhebber voor de handhaving van de krijgstucht in hoogste instantie verantwoordelijk. Hij grondt dit op artikel 27, 3de lid, van het reglement betreffende de krijgstucht, luidende:

„De commandeerende officieren zijn aansprakelijk voor de tucht onder de militairen, die onder hun bevel staan. In het bijzonder zijn zij verantwoordelijk voor de misdragingen hunner ondergeschikten, voor zoover die zijn toe te schrijven aan hunne toegevendheid, onachtzaamheid, of nalatigheid in de uitoefening van het gezag”.

Op grond hiervan zou, aldus de redenering van de heer *van Hilten*, de opperbevelhebber van land- en zeemacht zich voor het handhaven van een goede krijgstucht niet hebben kunnen verschuilen echter maatregelen van de Minister van Defensie; de Minister van Defensie zou zich hier dan ook hebben begeven op een terrein, dat uitsluitend behoort tot de competentie van de opperbevelhebber; immers, de opperbevelhebber zou voor een militair gerechtshof, als de krijgstucht in de troep op een gegeven moment spaak zou lopen, tengevolge van hetgeen er in die clubs gebeurde, persoonlijk verantwoordelijk gesteld worden.

Tegen deze opvatting van de heer *van Hilten*, welke opvatting ook de heer *Reynders* implicite schijnt te zijn toegedaan, meent de commissie een ander standpunt te moeten innemen. Immers, wanneer de opperbevelhebber de instructies opvolgt, welke het daartoe bevoegde gezag hem heeft gegeven, kan hij zich te allen tijde er op beroepen, dat hij een bevel van dat gezag heeft opgevolgd en derhalve niet verantwoordelijk gesteld kan worden. Daar de Regering de hoogste uitvoerende macht in de Staat is, zou de opperbevelhebber, naar de mening van de commissie, nimmer in dit geval aansprakelijk geacht kunnen worden wegens het niet voldoende handhaven van de krijgstucht. De onjuiste opvatting, welke de opperbevelhebber echter had van zijn staatsrechtelijke positie, heeft wellicht tot gevolg gehad, dat hij op dit punt een andere gedachtengang volgde.

De heer *Winkelman* blijkt, hoewel hij materieel het standpunt van zijn voorganger ten opzichte van de mobilisatieclubs, zoals deze waren opgezet onder het reglement van November 1939, geheel deelt, het ook niet juist te vinden, dat de heer *Reynders*, kennelijk in strijd met het standpunt van de Regering, op 12 Januari 1940 de mobilisatieclubs onmogelijk heeft gemaakt. Het ligt veel meer op de weg van de opperbevelhebber, aldus de heer *Winkelman*, om, indien hij werkelijk op het standpunt staat, dat zijn leger door de mobilisatieclubs ten gronde gaat, dit aan de Minister mede te delen en, indien men niet tot overeenstemming kan komen, zijn ontslag aan te bieden.

Volgens de verklaring van de heer *J. J. Vorrink*, destijds voorzitter van de S.D.A.P., was het noodzakelijk om de leden der S.D.A.P., die nog maar sinds 1937 het standpunt van de nationale ontwapening had laten varen, geestelijke steun en voorlichting te geven omtrent datgene, wat ons te wachten stond. Juist hierom, aldus de heer *Vorrink*, was het zo moeilijk om in die clubs niet over politiek te spreken. Op dat punt kon hij zich dan ook niet helemaal verenigen met de bestaande richtlijnen, omdat het er in die tijd juist om ging de gemobiliseerden klaar en duidelijk te maken, welke politieke problemen er aan de orde kwamen; als men de goede mentaliteit onder de soldaten wilde brengen, dan moesten zij begrijpen, wat er aan de hand was. De bedoeling van de heer *Vorrink* was dan ook wel degelijk aan de gemobiliseerden concrete politieke scholing te geven. Hiermede wordt echter niet bedoeld, dat die politieke scholing zou bestaan uit partijpolitiek. De bedoeling was, de gemobiliseerden geestelijk te wapenen tegen de dingen, die stonden te gebeuren.

Ook de heer *E. A. Vermeer*, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, die zelf als gemobiliseerde de leiding heeft gehad van een dergelijke club, verklaart, dat zonder enige twijfel een politieke lijn in dit werk viel waar te nemen, zij het dan, dat dit op het brede vlak moet worden gezien van algemene politiek met een

3962 (Woudenberg)

3968 (Woudenberg)

socialistische inslag. Echter, aldus de heer *Vermeer*, heeft men steeds goed in het oog gehouden, dat deze clubs niet vakverenigingen voor militairen waren.

De heer C. *Woudenberg*, destijds secretaris van de S.D.A.P., die zich eveneens bemoeid heeft met het werk der mobilisatieclubs, verklaart, dat het zeer bepaald niet de bedoeling van deze clubs geweest is om op de een of andere wijze het gezag te ondermijnen; integendeel heeft men zich onmiddellijk met de Regering in verbinding gesteld om iedere schijn daarvan te voorkomen. De bedoeling van deze clubs was nadrukkelijk, contact te bewaren van de gemobiliseerde leden van het N.V.V. en de S.D.A.P. met hun organisaties.

De commissie laat hierbij een lijst volgen van de over dit onderwerp gehoorde getuigen:

I. H. Reynders (17 Februari 1948): nos. 97—113.

A. Q. H. Dijkhoorn (

Jhr. mr. *D. J. de Geer* (24 Februari 1948): nos. 1125—1133.

H. G. Winkelman (24 Februari 1948): nos. 1239—1251.

J. J. G. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1384—1388.

H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1469—1474.

Dr. J. J. C. van Dijk (25 Februari 1948): nos. 1833—1842.

Jhr. *W. Röell* (25 Februari 1948): nos. 1898—1902.

J. J. C. P. Wilson (25 Februari 1948): nos. 1978—1979.

P. W. Best (25 Februari 1948): no. 2135.

A. R. van den Bent (26 Februari 1948): nos. 2510—2513.

J. Harberts (26 Februari 1948): nos. 2550—2553.

A. H. Schimmel (26 Februari 1948): nos. 2588—2591.

J. van Andel (9 Maart 1948): nos. 2962—2966.

Ir. J. W. Albarda (9 Maart 1948): nos. 3051—3057.

J. J. Vorrink (9 Maart 1948): nos. 3132—3146.

D. A. van Hilten (10 Maart 1948): nos. 3569—3577.

J. F. M. Steenmetser (10 Maart 1948): nos. 3601—3604.

F. W. J. M. Peters (10 Maart 1948): no. 3622.

Mr. P. S. Gerbrandy (10 Maart 1948): no. 3719.

Mr. H. J. Kruls (17 Maart 1948): nos. 4551—4557.

E. A. Vermeer (22 Maart 1948): nos. 4647—4658.

Mr. M. I. L. Steenberghe (23 Maart 1948): nos. 4883—4884.

Dr. J. van den Tempel (23 Maart 1948): no. 4914.

Ch. J. I. M. Welter (12 Mei 1948): no. 11206.

Mr. E. N. van Kleffens (19 Mei 1948): nos. 12367—12368.

Ir. J. W. Albarda (13 Juli 1948): nos. 17640—17641.

Dr. J. van den Tempel (14 Juli 1948): no. 17715.

Gelijk uit de afgelegde verklaringen blijkt, is het vraagstuk van de inobilisatieclubs in de betreffende periode zeer verschillend beoordeeld. Als een van de axioma's in het Nederlandse leger gold, dat de partijpolitiek buiten het leger moest blijven. Het is niet te verwonderen, dat de heer *Reynders*, opgegroeid in deze sfeer, een heftige tegenstander geweest is van het oprichten van de mobilisatieclubs, zoals zij gedacht waren onder het reglement van November 1939.

Deze mobilisatieclubs gingen echter uit van het standpunt van de moderne arbeidersbeweging, dat geen partijpolitiek standpunt in engere zin kon genoemd worden. Ongetwijfeld was „de moderne arbeidersbeweging” nauw verbonden met het streven der S.D.A.P. en onderhield zij daarmee ook zeer enge connecties, doch deze beweging kon niet zonder meer uitsluitend als een partijpolitieke groepering worden beschouwd.

Het blijkt uit de uitlatingen van de opvolger van de heer *Reynders*, generaal *Winkelman*, dat ook deze tegenover dergelijks clubs hetzelfde standpunt heeft ingenomen als zijn voorganger, zij het dan, dat hij met meer succes deze zaak heeft behandeld dan gene. Immers, wanneer de commissie het reglement van November 1939 vergelijkt met het na het aftreden van de heer *Reynders* opgestelde reglement, dan blijkt, dat in het tweede reglement aan alle bezwaren, welke de heer *Reynders* tegen het eerste had, is tegemoet gekomen. Het politieke element nl. is geheel uit dit reglement verdwenen; alle vergaderingen zijn voor een ieder toegankelijk; de vereciging onthoudt zich van elke bemoeienis op politiek gebied; het bestuur berust bij een centrale commissie, welke samenstelling de goedkeuring van de opperbevelhebber behoeft en die uitsluitend zal kunnen zijn samengesteld uit militairen in werkelijke dienst.

De wijze, waarop de Regering deze zaak behandeld heeft in de Memorie van Antwoord van 28 November 1939 aan de Eerste Kamer, kan de commissie ten opzichte van de opperbevelhebber, de heer *Reynders*, niet zeer tactisch vinden. Minister *Dijkhoorn* is de geestelijke vader van dit stuk. Hij was dus uit de aard der zaak geheel er van op de hoogte, dat Minister *de Geer* deze formulering

in de Memorie van Antwoord zou opnemen. Gezien de militaire carrière van de heer *Dijxhoorn*, moet hij geweten hebben, dat er in het algemeen in militaire kringen en zeker in die der leidende autoriteiten een uit historisch oogpunt gezien alleszins begrijpelijke tegenzin bestond tegen het oprichten van mobilisatieclubs, daar deze autoriteiten hiervan immers in 1918 niet veel plezier hadden beleefd. Het had naar het oordeel van de commissie dan ook voor de hand gelegen, dat de Minister, voordat hij een dergelijke voor de opperbevelhebber belangrijke beslissing nam, met deze contact had opgenomen.

De commissie kan zich voorstellen, dat de Regering in deze kwestie een ander standpunt innam dan de opperbevelhebber, doch de Regering diende uit beleidsoverwegingen zeer voorzichtig te zijn in zaken als deze een beslissing te nemen, die tegen het gevoelen van de opperbevelhebber, die onmiddellijk met dergelijke clubs in de praktijk te maken heeft, zou indruisen. Wilde zij een beslissing nemen, die afweek van het inzicht van de opperbevelhebber, dan had de Regering daartoe volkomen de bevoegdheid; zij diende dit echter niet te doen dan nadat zij de opperbevelhebber de volle gelegenheid had gegeven zijn standpunt aan de Regering uiteen te zetten.

Men kan uit de aard der zaak van mening verschillen over de vraag of het reglement van November 1939 in strijd was met de brief van 6 December 1939 van de opperbevelhebber. Vastgesteld moet worden, dat de wijze, waarop deze mobilisatieclubs geannonceerd zijn in de circulaire van de S.D.A.P., enz., de indruk heeft gewekt, dat zij een partijpolitiek doel nastreefden. Ook uit het reglement kan men afleiden — zij het, dat het er niet uitdrukkelijk in staat —, dat de mobilisatieclubs zich wel degelijk op het gebied van de politiek in algemene zin bewegen, zulks in tegenstelling met het later uitgevaardigde reglement. De commissie kan echter de wijze, waarop de opperbevelhebber geageerd heeft tegen deze mobilisatieclubs door ze bij zijn brief van 12 Januari 1940 abrupt onmogelijk te maken, niet zeer waarderen. Immers, hem was uit de Memorie van Antwoord van 24 November 1939 gebleken, dat de Regering in principe geen bezwaar had tegen mobilisatieclubs, welke „het standpunt van de dusgenaamde moderne arbeidersbeweging huldigden". Zelfs was in deze Memorie van Antwoord uitdrukkelijk gezegd, dat in besloten clubbijeenkomsten onderwerpen behandeld werden, welke lagen „op het terrein der moderne arbeidersbeweging". De formulering van het reglement van November 1939 wijkt dan ook naar het oordeel van de commissie niet principieel af van de meer aangehaalde Memorie van Antwoord van November 1939. Daar de Regering deze Memorie van Antwoord ter kennis van de opperbevelhebber had gebracht, was het duidelijk, dat hij de mobilisatieclubs in principe behoorde te aanvaarden. Indien hij zulks niet kon, had het op zijn weg gelegen zijn ontslag aan te bieden. Dat dit onderwerp uitsluitend tot het terrein van de opperbevelhebber behoort, kan de commissie, zoals hierboven in dit hoofdstuk en in hoofdstuk I reeds gebleken is, niet aanvaarden. Zij acht dan ook de brief van 12 Januari 1940 van de opperbevelhebber onjuist. Zij heeft de indruk, dat deze brief voortgevloeid is uit de instelling van de opperbevelhebber in die tijd — hetgeen, gezien de situatie, wel verklaarbaar, doch niet juist was — om het op een krachtproef met de Regering te laten aankomen.

De commissie betreurt het, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht zijn verhouding ten opzichte van de Regering ook op dit stuk niet goed heeft begrepen.

Anderzijds acht de commissie het opvallend, dat de Regering (i.c. de Minister van Defensie) blijkbaar tijdens het opperbevelhebberschap van de heer *Winkelman* een ander standpunt heeft ingenomen. Immers in de Memorie van Antwoord op het voorlopig verslag nopens hoofdstuk I der Rijksbegroting voor 1940 heeft de Regering blijkbaar geen bezwaar om onderwerpen, liggende op het terrein der moderne arbeidersbeweging, te laten behandelen op de samenkomsten der mobilisatieclubs, terwijl de Memorie van Antwoord betreffende de begroting van het Departement van Defensie meer positief luidt, dat geen politiek in het leger gebracht mag worden. Wanneer men het tweede reglement doorleest, kan men niet zeggen, dat de dusgenaamde „algemene vereniging van gemobiliseerden" een partijpolitiek karakter had, Veeleer moet ze worden vergeleken met andere vormen, waarin de moderne arbeidersbeweging aan het maatschappelijke leven deelneemt gelijk b.v. Katholieken en Protestanten dat doen.

Resumerende spreekt de commissie als haar oordeel uit, dat de wijze, waarop het vraagstuk van de mobilisatieclubs door de heer *Reynders* is behandeld, van weinig soepelheid getuigt. Dat dit ook anders had gekund, bewijst de manier waarop zijn opvolger, de heer *Winkelman* — hoezeer deze eveneens tegenstander was van partijpolitiek in het leger — er in goed overleg met de Regering in geslaagd is tot een voor alle partijen bevredigende oplossing te geraken.

VIII. Verschillende conflicten, die de verhouding tussen de Regering en de opperbevelhebber Reynders **min** of meer hebben beïnvloed.

§ 1. *De richtlijnen van de opperbevelhebber voor de pers.*

Eén van de kwesties, die de verhouding tussen de opperbevelhebber, de heer *Reynders*, en de Regering ongunstig hebben beïnvloed, is het verschil van mening, dat tussen deze beiden bestaat heffende aangaande het geven van richtlijnen aan de pers door de opperbevelhebber, voordat de staat van beleg was afgekondigd. Naar aanleiding van het contact, dat het algemeen hoofdkwartier met de vertegenwoordigers van de pers onderhield, heeft de opperbevelhebber gemeend ten dienste van de pers richtlijnen te moeten geven in zake het tegengaan van ongewenste publicaties. Deze richtlijnen zijn gegeven op 5 October 1939. Zij vielen uiteen in richtlijnen op tweeërlei gebied: ten eerste aanwijzingen in zake militaire aangelegenheden en ten tweede aanwijzingen, welke de pers had te volgen, wanneer zij schreef over belligerenten, en die dus betrekking hadden op de handhaving van de neutraliteit.

Deze richtlijnen ¹⁾ hebben op een of andere wijze de Regering bereikt en vielen, althans gedeeltelijk ²⁾, bij haar niet in goede aarde. Nadat deze richtlijnen een onderwerp van bespreking hadden uitgemaakt in de Ministerraad van 9 October 1939, heeft de Minister van Defensie in opdracht van de Regering en namens deze op 11 October 1939 een brief ²⁾ geschreven aan de opperbevelhebber van land- en zeemacht.

In deze brief deelt de Regering aan de opperbevelhebber mede, dat zij het op politieke gronden gebaseerde gedeelte van genoemde richtlijnen niet acht te behoren tot de competentie van de opperbevelhebber, doch tot het beleid der Regering. Deze materie zou eerst, aldus de Regering, na het afkondigen van de staat van beleg tot de bevoegdheden van de opperbevelhebber behoren. Afgezien daarvan, deelde de Minister van Defensie aan de opperbevelhebber mede, dat de Regering zich ook niet met de inhoud van de brief kon verenigen, voor zover deze op politiek terrein ligt. Naar de mening der Regering gaan de richtlijnen van de opperbevelhebber uit van het standpunt der totale neutraliteit, hetwelk zou inhouden, dat openbare meningsverschillen over het optreden van belligerenten geheel zijn verboden. Dit standpunt kan de Regering niet delen, daar zij er geen bezwaar tegen heeft, wanneer de pers haar eigen mening op dit gebied in behoorlijke vorm kleedt. Derhalve nodigt de Regering de opperbevelhebber uit om het politieke gedeelte van de brief te herzien en *nog dezelfde* dag door tussenkomst van de Regeringspersdienst zulks in een kort communiqué mede te delen.

Deze brief heeft een reactie uitgelokt van de opperbevelhebber, welke hij neerlegde in zijn brief aan de Voorzitter van de Raad van Ministers van 19 October 1939. ³⁾

De opperbevelhebber deelde hierin mede, dat de in April van hetzelfde jaar aan een groot aantal redacties toegezonden circulaire van de Minister van Defensie op dit terrein een gedeelte van de pers niet had bereikt. Daarom had de opperbevelhebber na overleg met het Departement van Defensie aan de territoriale bevelhebbers opdracht gegeven om b.v. de provinciale bladen op de hoogte te brengen van datgene, wat niet gepubliceerd mocht worden. Na de volledige mobilisatie was een nauwe samenwerking tot stand gekomen tussen het algemeen hoofdkwartier en de pers. Daar dit contact gunstig verliep, had de opperbevelhebber op verzoek van de pers deze richtlijnen uitgegeven, opdat, wanneer eventueel de staat van beleg zou worden afgekondigd, ten aanzien van „de fatsoenlijke pers” geen nadere maatregelen zouden behoeven te worden genomen. De bedoeling was niet geweest in de competentie van de Regering te treden, doch om tegemoet te komen aan de in de pers naar voren gekomen wens, dat er criteria zouden worden vastgesteld voor de doorvoering van de neutraliteitsgedachte bij de berichtgeving. De opperbevelhebber deelde voorts mede, dat hij, ten aanzien van de inhoud van de richtlijnen, welke, zoals de Regering het uitdrukt, „op politieke gronden berusten”, inderdaad is uitgegaan van het standpunt, dat de pers in het geschil der belligerenten een zo volledig mogelijke neutraliteit moet betrachten. Overigens

¹⁾ Bijlage 41.

²⁾ Bijlage 42.

³⁾ Bijlage 43.

had de opperbevelhebber voldaan aan het verzoek van de Regering om het politieke gedeelte van de richtlijnen, welke betrekking had op de neutraliteitshandhaving, voorlopig in te trekken.

De opperbevelhebber merkte nog op, dat de scherpe toon, waarin de aanschrijving van de Regering was gesteld, hem zeer had teleurgesteld en dat in het bijzonder de eis, dat „nog heden" van de buitenwerkingstelling van de richtlijnen mededeling moest worden gedaan, hem onaangenaam had getroffen. De opperbevelhebber zou het betreuren, indien de correspondentie tussen de Regering en hem in de toekomst een dergelijk karakter zou dragen. Tot slot deelde hij mede te hebben aangenomen, dat de Regering met de juiste inhoud van de aanschrijving bekend was, al had de Minister van Defensie deze in de eerste persoon gesteld, hetwelk hij in verband met de hem gegeven instructie minder juist achtte.

Dat inderdaad deze kwestie in de kringen van het algemeen hoofdkwartier hoog werd opgenomen, blijkt ook uit de nagelaten geschriften ¹⁾ van de heer N. T. *Carstens*, generaal-majoor bij de generale staf, die tijdens het opperbevel van generaal *Reynders* chef van de staf van de Koninklijke landmacht was. Deze functionaris heeft n.l. mémoires geschreven over de verhouding tussen Regering en opperbevel tijdens de mobilisatie tot aan het aftreden van generaal *Reynders*. De heer *Carstens* schrijft naar aanleiding van deze kwestie o.a. het volgende:

„Een conflict van minder groot belang, doch voor den O.L.Z. ook zeer onaangenaam door de scherppte, waarmee de Regeering tegen hem optrad, betrof de *perscensuur*.

Ten gevolge van de groote beperking, welke den O.L.Z. ten aanzien van de toepassing van de Oorlogswet was opgelegd, miste het militair gezag de bevoegdheid tot het uitoefenen van censuur op de pers. Ten einde echter te voorkomen, dat in de pers artikelen zouden verschijnen, welke hetzij nadeelig voor de defensie, hetzij uit een oogpunt van neutraliteit minder gewenscht waren, werd door het A.H.K. (sectie III*d*) een regelmatig contact met de pers onderhouden, terwijl zulks ook geschiedde door de autoriteiten, belast met de uitoefening van het militair gezag, voor wat betrof de in haar gebied verschijnende periodieken.

Aangezien in geval t.z.t. de staat van beleg zou worden afgekondigd, het militair gezag volledig censuur op de pers zou moeten uitoefenen, en om te voorkomen, dat de pers zich dan plotseling voor geheel nieuwe maatregelen zou zien gesteld, verdiende het alleszins aanbeveling, dat de pers reeds te voren richtlijnen ontving, naar welke zij zich moest gedragen, zoodat, wanneer tot het instellen van den staat van beleg zou worden overgegaan, het nemen van nieuwe maatregelen door het militair gezag achterwege zou kunnen blijven.

Op initiatief van den voorzitter van de vereeniging „De Nederlandsche Dagbladpers" was intusschen een „Contact-commissie van de Nederlandsche dagbladpers in oorlogstijd" in het leven geroepen, welke commissie in een door den chef van den Regeeringspersdienst bijeengeroepen vergadering op 11 September 1939 werd geconstitueerd.

In deze vergadering werden door het hoofd van sectie III*d* van het A.H.K. ontwerp-richtlijnen, als bovenbedoeld, zoowel aan het hoofd van den Regeeringspersdienst als aan de contact-commissie ter hand gesteld, met verzoek deze te bezien en eventuele opmerkingen ter kennis van genoemd hoofd te brengen.

Toen hierop niets werd vernomen, werden deze richtlijnen bij schrijven van den O.L.Z. van 5 October 1939, afd. sectie III*d*, ter kennis gebracht van commandanten, Regeeringspersdienst en persvereenigingen.

Intusschen waren blijkbaar toch bedenkingen tegen deze richtlijnen buiten den O.L.Z. om rechtstreeks bij de Regeering voorgebracht.

Kort na het verschijnen van de richtlijnen, t.w. op 11 October, ontving de O.L.Z. een brief van den Minister van Defensie, waarin deze bewindsman hem namens de Regering mededeelde, dat het op politieke gronden gebaseerde gedeelte van deze richtlijnen tot de competentie van de Regering behoorde en dat, wanneer zij het noodig oordeelde om op politiek gebied aan de pers de noodige leiding te geven, zij dit door middel van den Regeeringspersdienst zou doen. Bovendien kon de Regeering zich niet vereenigen met hetgeen de O.L.Z. uit politieke gronden meende te moeten bepalen, in het bijzonder niet met het daarin ontwikkelde standpunt, dat critiek op elk der oorlogvoerende partijen achterwege moest blijven.

Ging het dus hier meer om een verschil van opvatting, dat objectief bezien geen ernstig conflict beteekende — zij het dan, dat bij een te voren door de Regeering met den O.L.Z. gepleegd mondeling overleg *) —, waarbij ook de chef van den Regeerings-

¹⁾ Bijlage 44.

persdienst, die reeds sinds 11 September de richtlijnen kende, tegenwoordig had kunnen zijn, dit conflict geheel vermeden had kunnen worden —, de Regeering, of liever gezegd de Minister van Defensie, gaf in voorgenoemden brief aan den O.L.Z. een onnoodig scherpe kant aan deze aangelegenheid, door aan het slot van dien brief den O.L.Z. uit te noodigen nog *dien zelfden dag* d/t van den Regeeringspersdienst aan de pers mededeeling te doen, dat het gedeelte van zijn brief van 5 October, dat op politieke gronden berustte, en de daarmee verband houdende richtlijnen eenige herziening behoeften en mitsdien voorloopig buiten werking werden gesteld.

Nadat de O.L.Z. hieraan gevolg had gegeven, heeft hij in zijn brief van 19 October zijn meening in deze aangelegenheid nader uiteengezet en zijn bezwaren kenbaar gemaakt tegen den scherpen toon, waarin de aanschrijving van den Minister van Defensie was gesteld, en in het bijzonder tegen den daarin gestelden eisch van het „nog dien zelfden dag” buiten werking stellen van een gedeelte der richtlijnen.”

Noot van Carstens: *) „Het heeft mij getroffen, dat in het algemeen zoo weinig overleg tusschen de Regeering en den O.L.Z. plaats heeft gehad. Naar ik meen, was dit tijdens de vorige mobilisatie geheel anders. In de vrij sporadische gevallen, waarin de O.L.Z. werd uitgenoodigd in den Ministerraad — of bij een bespreking met enkele Ministers — tegenwoordig te zijn, droeg deze bijeenkomst veelal meer het karakter van „een ter verantwoording roepen”, dan van het inwinnen van advies. Ook nu weer bleek, dat de staatsrechtelijke positie van den O.L.Z. onvoldoende was geregeld, een feit, waarop zoowel zijn voorganger, gen. *Snijders*, als tal van anderen te voren hadden gewezen.”

4 (*Reynders*)

De heer *Reynders*, over deze kwestie door de commissie gehoord, heeft allereerst verwezen naar de bovenaangehaalde mémoires van de heer *Carstens*. Hij wijst er op, dat het in die tijd wel eens voorkwam, dat er in de courant een berichtje verscheen, dat, naar het oordeel van het algemeen hoofdkwartier beter niet had kunnen verschijnen. Hij geeft als voorbeelden een verslag over een feestelijkheid of een plechtigheid bij een bepaald legeronderdeel, waarbij de pers dan te goeder trouw soms mededeelde, welk legeronderdeel het in casu betrof. Dit laatste achtte het algemeen hoofdkwartier in verband met de geheimhouding van militaire zaken minder gewenst. Men wees hier dan de pers in alle vriendelijkheid op, hetgeen gebeurde door een daarvoor in het leven geroepen commissie van de pers. De pers was er dan ook bepaald op gesteld — en heeft er om gevraagd — richtlijnen te krijgen ten aanzien van hetgeen wel en wat niet in de courant zou komen. Ook was in een periodiek de opmerking gemaakt, dat men ook omtrent de kwestie van de neutraliteit gaarne enige aanwijzingen wilde hebben. In dat verband had de heer *Reynders* wel eens de wens te kecnen gegeven, dat men zich beperkingen zou opleggen bij uitingen over bepaalde staatshoofden, ook over *Hitler*. Na overleg met de pers zijn toen de bedoelde richtlijnen uitgezonden.

De heer *Reynders* veronderstelt, dat de reactie van de Regering een gevolg is geweest van de blijkbaar minder aangename verhouding tussen hem en de chef van de Regeringspersdienst.

De heer *Dijxhoorn* heeft voor de commissie verklaard, dat het Kabinet zich gestoten had aan het geven van richtlijnen betreffende de door de pers in acht te nemen neutraliteit. Hem is door de Ministerraad opgedragen een brief „op poten” te schrijven. Bovendien wenste het Kabinet, dat deze zaak niet op de lange baan zou worden geschoven, daar er ernstige ongelukken zouden kunnen gebeuren.

Deze zaak was, zoals doorgaans gebeurde, opgedragen aan de Minister van Defensie, daar, hoewel de Minister-President zich wel voor deze zaken interesseerde, men de kwestie met het opperbevel over het algemeen liet lopen via Minister *Dijxhoorn*, aangezien immers ook de Minister van Defensie als eerste ondertekenaar van de instructie van 6 Mei 1939 van de opperbevelhebber belast was met de uitvoering van dit besluit.

Bij deze kwestie, die gespeeld heeft in October 1939, is, naar het oordeel van de commissie, reeds tot uiting gekomen, dat de verhouding tussen Regering en opperbevelhebber niet was zoals die behoorde te zijn.

De commissie meent er van te kunnen afzien een uitspraak te doen over de veronderstelling van de heer *Reynders*, als zou deze zaak een gevolg zijn van het drijven van de chef van de Regeringspersdienst. Wel treft het, dat de Regeringspersdienst, die volgens de mémoires van generaal-majoor *Carstens* het ontwerp van de richtlijnen reeds op 11 September 1939 om advies had ontvangen, blijkbaar geen activiteit heeft ontplooid om de uitvaardiging te verhinderen. Hoe evenwel deze zaak bij de Regering aanhangig gemaakt is, doet, naar de mening der commissie weinig ter zake. Uitsluitend is van belang op welke wijze de Regering deze materie heeft behandeld. Evenmin kan de commissie medegaan met de opmerking van de heer

541 (*Dijxhoorn*)

542 (*Dijxhoorn*)
543—544 (*Dijxhoorn*)

548 (*Dijxhoorn*)

Dijxhoorn, dat de urgentie van deze zaak onmiddellijk ingrijpen vereiste, omdat er anders „ernstige ongelukken zouden kunnen gebeuren”. De commissie vermag n.l. niet in te zien, welke ernstige ongelukken er op korte termijn zouden kunnen gebeuren, indien de pers een korte tijd de neutraliteit op een door de Regering overdreven geachte wijze, in acht nam.

Wanneer de commissie echter van deze zaken abstraheert, meent zij, dat de opperbevelhebber zich met het geven van deze richtlijnen, voor zover zij aanwijzingen inhielden op het gebied van de neutraliteitspolitiek, inderdaad op een terrein bewogen heeft dat in hoge mate van politieke aard was, en derhalve, naar de opperbevelhebber kon vermoeden, wel zeer bijzonder de aandacht van de Regering had. Zelfs indien in October 1939 in Nederland de staat van beleg had bestaan, zou de commissie het niet verwonderlijk geacht hebben, indien de opperbevelhebber, voordat hij dergelijke richtlijnen gaf — waartoe hij dan ongetwijfeld, gezien de Oorlogswet, bevoegd geweest was — zich van te voren op de hoogte gesteld had van de opvattingen van de Regering in deze. Zoals de zaken echter stonden in October 1939, toen dus de staat van beleg nog in geen enkel gedeelte van het grondgebied des Rijks was afgekondigd, acht de commissie het duidelijk, dat de opperbevelhebber zich hier bewogen heeft op een terrein, dat, voor zover het betrekking heeft op de neutraliteit, bepaaldelijk niet het zijne was. De commissie vindt ook de door de Regering uitgesproken wens, dat de opperbevelhebber zich op dit terrein niet zou bewegen, zeer normaal. Dat de Regering inderdaad in het algemeen op het standpunt stond, dat het militair gezag minder geschikt was om censuur op de pers uit te oefenen, bleek de commissie toevalligerwijze bij het verhoor van mr. *Hooykaas*, destijds raadadviseur bij het Departement van Justitie. Deze heeft n.l. in zijn verhoor een nota voorgelezen van de Minister van Justitie aan de Ministerraad, waarin o.m. het volgende voorkomt:

„Echter moet in het oog worden gehouden, dat iedere tak van staatsdienst zijn eigen qualiteiten heeft, samenhangend met de behoefte, waarin die dienst in normale tijden moet voorzien. Men doet den militairen dan ook zeker niet te kort, indien men stelt, dat zij niet op ieder gebied van staatszorg evenzeer zijn ingeschoten. Gaat men hun nu ook de gebieden toevertrouwen, die hun eigenlijk niet liggen, dan zullen zij, om alle gevaren uit te sluiten, naar alle waarschijnlijkheid in de vrijheidsbeperking te ver gaan. Men neme een concreet voorbeeld: b.v. de censuur. Uiteraard is het den militairen alleszins toevertrouwd, door preventieve censuur zorg te dragen, dat in de dagbladen en de andere periodieke geschriften generlei uiting voorkomt, waardoor militaire geheimen bekend worden of andere militaire belangen worden geschaad. Draagt men hun echter op ook uitingen te onderdrukken, gevaarlijk voor onze internationale positie, of in staat de onderlinge tegenstellingen tussen de partijen te verscherpen” — dat waren de twee doeleinden, die de Regering inderdaad met de perscensuur wilde bereiken ¹⁾ — „zo zullen zij op dit gebied, hetwelk hun van nature minder ligt, geneigd zijn afdoende en daardoor veilige maatregelen te nemen. Onze pers zal dan ongeveer het karakter gaan vertonen van de Duitsche. Het behoeft geen betoog, dat zulks voor 's lands vrijheden ongewenst is”.

¹⁾ De opmerking tussen gedachtenstrepen is van mr. *Hooykaas*.

De heer *Hooykaas* merkt hierbij op, dat de nota hier weergeeft, hetgeen bij de meerderheid van de Ministerraad sterk leefde.

Naar het oordeel van de commissie blijkt uit de richtlijnen van de opperbevelhebber aan de pers, dat deze geen juist inzicht had in hetgeen wel en hetgeen niet tot zijn competentie behoorde. Dat de Regering hem zulks zeer duidelijk wenste mede te delen, kan de commissie begrijpen. De brief van de Regering voldeed dan ook ten volle aan deze eis. Naar het oordeel van de commissie had echter de mening van de Regering aan de opperbevelhebber op een even duidelijke doch soepeler manier kenbaar gemaakt kunnen worden, indien de Minister-President of Minister van Defensie zich mondeling met de opperbevelhebber over deze kwestie in verbinding had gesteld.

Wat betreft de opmerking van de heer *Reynders*, dat de brief van de Minister een zeer persoonlijk karakter droeg, mernt de commissie te kunnen volstaan te constateren, dat uit de brief van de Minister van Defensie volkomen duidelijk bleek, dat de richtlijnen van de opperbevelhebber onderwerp van bespreking hadden uitgemaakt in de Ministerraad en dat als gevolg van deze bespreking de Minister van Defensie namens de Regering aan de opperbevelhebber schreef.

De slotalinea van de antwoordbrief van de opperbevelhebber aan de Voorzitter van de Raad van Ministers, waarin tot uiting komt, dat de opperbevelhebber blijkbaar meent, dat het op zijn weg ligt de Regering min of meer op de vingers te tikker, over het feit, dat

de Minister van Defensie bedoelde brief in de eerste persoon heeft gesteld, acht de commissie dan ook weinig geslaagd.

De commissie meent, dat hiermede deze zaak voldoende is besproken. Zij wil ten overvloede nog opmerken, dat uit een en ander duidelijk naar voren is gekomen dat de verhouding tussen Regering en opperbevelhebber reeds toen slecht genoemd kon worden.

Men vergelijkte voor de getuigenverklaringen de volgende verahren:

I. H. Reynders (17 Februari 1948): nos. 4—5.

A. Q. H. Dijkhoorn (18 Februari 1948): nos. 540—549.

Mr. J. P. Hooykaas (11 Mei 1948): no. 10900.

§ 2. *Het aanleggen van versterkingen en het beschikbaar stellen van gelden daarvoor*

Het onderwerp, dat in deze afdeling zal worden behandeld, is niet één van de rechtstreekse aanleidingen geweest tot de wisseling van het opperbevel. Wel neemt de commissie aan, dat deze kwestie in de beoordeling van de opperbevelhebber door de Regering een rol heeft gespeeld.

Op 3 October 1939 heeft de Minister naar aanleiding van een bezoek op het fort Muiderberg en het fort Blauwkapel aanleiding gevonden aan de activiteit van de opperbevelhebber te twijfelen, daar op deze forten in de vesting Holland, aldus de Minister, nog geen schop in de grond was gezet.

De Minister van Defensie stond op het standpunt, dat de opperbevelhebber, ook al kon hij niet onmiddellijk door burgeraannemers overal in de vesting Holland laten graven, althans had kunnen beginnen met het laten uitvoeren van versterkingen door de gemobiliseerden. Dezen zouden de burgeraannemers in geen enkel opzicht gehinderd hebben, daar deze laatsten eventueel onvoldoende versterkingen hadden kunnen vervangen door betere. In dit verband heeft oud-Minister *van Kleffens* nog medegedeeld, dat de opperbevelhebber bij voorbeeld niet wilde laten graven in bepaalde stellingen, hoewel hij er herhaaldelijk toe werd aangezet.

De heer *Reynders* voert hiertegen aan, dat de versterkingen in de vesting Holland vóór de mobilisatie geheel verwaarloosd waren. In die tijd had hij als chef van de generale staf over deze vesting geen enkele zeggenschap, daar deze ressorteerde onder een apart commando vesting Holland, dat later uit zuinigheidsoverwegingen was opgeheven en overgegaan was naar de commandant van het veldleger. Afgezien daarvan zijn er, aldus de oud-opperbevelhebber, na de mobilisatie weken voorbijgegaan met de voorbereiding en het sluiten van contracten met aannemers. Het was niet mogelijk deze versterkingen door gemobiliseerden te laten aanleggen, daar, wanneer men een schop in de grond zette, het water in dit polderland te voorschijn kwam. Deze laatste mening wordt gedeeld door vrijwel alle andere getuigen en deskundigen, die de commissie hierover heeft gehoord.

Dit blijkt o.a. duidelijk uit het verhoor van luitenant-generaal *H. F. M. baron van Voorst tot Voorst*, chef van de staf van de Koninklijke landmacht tijdens het opperbevel van generaal *Winkelman*. Deze deelde namelijk ongevraagd mede, dat een van de moeilijkheden bij de versterkingen in de vesting Holland was, dat men niet in de polder kon graven, daar met de eerste schop, welke men in de grond zette, reeds water naar boven kwam. Derhalve was het noodzakelijk op grote schaal zand voor ophoging van het terrein aan te voeren om deze versterkingen te kunnen aanleggen.

Evenzo verklaart luitenant-generaal *J. van Andel*, oud-commandant van de vesting Holland, dat de moeilijkheden op het oostfront zeer groot waren, omdat daar op een laag peil gewerkt moest worden en dit slechts kon geschieden met aannemers.

Een ander bezwaar tegen het onmiddellijk laten aanleggen van versterkingen voert de oud-commandant van het oostfront van de vesting Holland, luitenant-generaal *J. H. Fruyt van Hertog*, aan, die — na gewezen te hebben op de onverantwoordelijke slechte toestand vóór de mobilisatie, waarbij nagenoeg niets was uitgewerkt — mededeelt, dat de versterkingen eerst konden worden aangelegd, wanneer men de vuurplannen gereed gemaakt had. Daar deze vuurplannen niet gereed waren bij de aanvang van de mobilisatie, kon men eerst effectief met het plannen maken en het uitvoeren daarvan ten aanzien van versterkingen beginnen, nadat deze vuurplannen gereed waren.¹⁾

Kolonel *W. Thomson*, oud-chef staf van de vesting Holland, die deze functie reeds vóór de mobilisatie vervulde, heeft medegedeeld, dat bij het gereed maken van de vuurplannen vóór de mobilisatie de moeilijkheid geweest is, dat men niet wist met hoedanig sterke troepen de vesting Holland zou worden bezet. Dit kon in een bepaald vak

555 (*Dijkhoorn*)

556 (*Dijkhoorn*)

12335 (*van Kleffens*)

13 (*Reynders*)

1253 (*H. F. M. van Voorst tot Voorst*)

2941 (*van Andel*)

5019 (*Fruyt van Hertog*)

17691 (*Thomson*)

¹⁾ Vgl. ook bijlage 45.

- 15465 (*Herman*) een regiment, het kon bijvoorbeeld ook een bataljon zijn; dit maakt een groot verschil in de verdeling van het vuurplan en dus ook in de opsteiling der troepen. Derhalve kon men slechts in zeer grote lijnen de verdediging van de vesting Holland voorbereiden en was het niet mogelijk tot detailverkenning over te gaan. Afgezien daarvan, noemde hij ook de vredesstaf van de vesting Holland te klein.
- In dit verband wenst de commissie ook nog te wijzen op de verklaring van kolonel M. H. C. *Herman*, oud-chef van de staf van het oostfront van de vesting Holland, vóór de mobilisatie werkzaam bij de chef van de vredesstaf van de vesting Holland, die inedeelt het begrijpelijk te vinden, dat er bij het begin van de mobilisatie weinig of niets aanwezig was, omdat er nimmer gelden werden toegestaan voor de vesting Holland; zelfs toen de mobilisatie had plaats gevonden, waren er nog geen gelden voor uitgetrokken.
- 17693 (*Thomson*) Als een andere reden, waarom men niet onmiddellijk na de mobilisatie is begonnen met het provisorisch aanleggen van versterkingen door gemobiliseerden, noemt de heer *Thomson*, dat, wanneer men aanving met het door niet deskundig personeel laten aanleggen van loopgraven e.d. het gevaar groot was, dat daardoor onherstelbare schade zou worden toegebracht aan de later te stellen inundaties. Toen echter de voorbereidende plannen gereedgemaakt waren, zijn door burgeraannemers de versterkingen aangelegd.
- Over het feit, dat de heer *Reynders*, toen hij chef van de generale staf was, geen zeggenschap had over de vesting Holland, wenst de commissie niet uit te wijden, daar dit naar haar mening buiten het terrein van haar enquête valt en dit feit derhalve als gegeven aanvaard moet worden. Wat betreft de al of niet voldoende activiteit van de opperbevelhebber na de mobilisatie, meent de commissie, mede gezien het grote aantal verklaringen van militaire deskundigen, dat de heer *Reynders* niet kan worden verweten ten aanzien van de versterkingen van de vesting Holland niet actief geweest te zijn. De commissie erkent de mogelijkheid, dat op bepaalde hoger dan het polderland gelegen forten kleine versterkingen aangelegd hadden kunnen worden, doch nu dit niet geschied is, meent zij daarvan een opperbevelhebber van land- en zeemacht, die zich in de eerste plaats met de grote lijn dient te bemoeien, geen verwijt te kunnen maken. Het is zeer goed mogelijk, dat een bepaalde fortcommandant het bevel, dat er niet gegraven mocht worden in de vesting Holland, al te letterlijk heeft opgevat; dit kan men naar de mening der commissie echter niet op rekening van de opperbevelhebber stellen.
- 15467 (*Herman*) Bovendien blijkt uit de verklaring van de heer *Herman*, dat, ook al mocht het waar zijn, dat sommige fortcommandanten in deze niet actief genoeg geweest zijn, er toch anderen waren, die inderdaad provisorische loopgraven gemaakt hebben. Overigens bleek uit de verklaring van de heer *Herman*, dat deze provisorische loopgraven niet erg geslaagd genoemd konden worden.
- 2025 (*Ringers*) Met betrekking tot het aanleggen van versterkingen, en wel speciaal bij het voorbereiden van de inundaties, komt in de stukken en bij de verhoren de figuur van ir. J. A. *Ringers*, destijds oud-directeur-generaal van de Rijkswaterstaat, naar voren.
- Uit mededelingen van de heer *Ringers*, welke hij getoetst heeft aan een destijds bijgehouden dagboek, blijkt, dat achtereenvolgens onderstaande gebeurtenissen plaats hadden. Even vóór 20 September 1939 heeft ir. *Ringers* contact opgenomen met de Minister van Buitenlandse Zaken naar aanleiding van de moeilijkheden, welke er waren met het vullen van de Zuid-Willemsvaart, daar er te weinig water uit België kwam. De heer *van Kleffens* verwees ir. *Ringers* naar de opperbevelhebber. Op 21 September vond daarna een bespreking plaats met de chef van de staf van de landmacht, de generaal-majoor N. T. *Carstens*. Nadat op deze wijze het eerste contact tot stand gekomen was en de heer *Ringers* zich daarna over deze kwesties wederom in verbinding met de Minister van Buitenlandse Zaken had gesteld, vroeg deze aan ir. *Ringers* op 4 October 1939 wat hij dacht van een inundatie in de Betuwe, waarna wederom een bespreking volgde met het algemeen hoofdkwartier, en wel met majoor *Wilson*. Tegen het midden van October had ir. *Ringers* een bespreking met de Ministers *van Kleffens* en *Dijxhoorn* omtrent zijn inmenging in deze militaire kwesties, hoewel hij nimmer een officiële defensie-opdracht heeft gekregen.
- 2030 (*Ringers*) Later vroeg Minister *van Kleffens* aan ir. *Ringers* of hij ook zijn aandacht zou willen besteden aan de Grebbelinie. Naar aanleiding daarvan diende de heer *Ringers* een nota in bij de Minister van Buitenlandse Zaken, die een exemplaar ter hand stelde aan de Minister van Defensie. Na een bespreking met de Minister van Waterstaat volgde een onderhoud met de Minister van Oorlog, waarbij ook aanwezig was de heer *Vaillant*, de inspecteur der genie.
- 2036 (*Ringers*) Daarna verzocht de heer *Ringers* de opperbevelhebber in te schakelen. Op 28 October berichtte Minister *Dijxhoorn*, dat de zaak met

- de opperbevelhebber van land- en zeemacht geregeld was, terwijl de heer *Ringers* tevens bericht kreeg van de inspecteur der genie, dat op 31 October een bespreking zou plaats vinden op het inundatiebureau van kolonel *van Dooden*. Bij deze bespreking waren ook aanwezig de heren *Wilson* en *van Boven*, resp majoor en kapitein bij het algemeen hoofdkwartier.
- Mede naar aanleiding daarvan zag ir. *Ringers* de vraag onder het oog, wat er zou gebeuren in de vesting Holland, wanneer boezemkaden of pompstations gebombardeerd werden. Zonder Regeringsopdracht riep hij de ingenieurs van de provinciale waterstaat en van de Rijkswaterstaat bij elkaar, die van mening waren, dat deze eventualiteit onder ogen moest worden gezien.
- Hierna stelde de heer *Ringers* zich wederom in verbinding met de Minister van Defensie, die daarop de heer *van Dooden* met enige andere officieren naar de heer *Ringers* afvaardigde. De opperbevelhebber speelde hierin helemaal geen rol.
- Inmiddels was de vorst ingevallen en richtte de heer *Ringers* zijn aandacht o.a. op de bevroren geïndeerde vlakten. Hij wendde zich daartoe tot het algemeen hoofdkwartier en vroeg naar de opperbevelhebber doch kwam terecht bij de heer *Carstens* en de heer *van Boven*. Bij deze gelegenheid heeft hij niet aangedrongen om tot de opperbevelhebber persoonlijk toegelaten te worden, daar de zaak op dat ogenblik liep zoals het lopen kon.
- Naar aanleiding van zijn bemoeiingen met de vesting Holland heeft de heer *Ringers* daarna op 26 December wederom een bespreking met de Minister van Defensie, waarvan hij o.a. in zijn dagboek opmerkt: „(Ik) raad betere combinatie van opperbevelhebber van land- en zeemacht en Minister (aan)”. Reeds toen had de heer *Ringers* het gevoel, dat de verhouding tussen deze beiden niet goed was, daar hij steeds contact had met de Minister en eigenlijk meende opdracht te moeten hebben van de opperbevelhebber, welke hij echter niet kreeg. Aan de andere kant heeft de heer *Ringers* over het gebrek aan contact met de opperbevelhebber zich nooit uitgelaten tegenover generaal-majoor *Carstens*, daar hij, zolang hij nog vooruit kon komen, eigenlijk tevreden was, juist omdat hij geen officiële status had. Hij merkt in dit verband nog op, dat hij niet weet of hij in dat geval wel gelukkig geweest zou zijn.
- Nadat de nieuwe opperbevelhebber van land- en zeemacht, de heer *Winkelman*, was opgetreden, werd de heer *Ringers* na introductie van de Minister van Defensie reeds spoedig bij deze gebracht, die hem bovendien reeds van vroeger bleek te kennen. De verhouding met de heer *Winkelman* bleef zeer aangenaam, evenals zijn verhouding goed geweest was met de commandant van het veldleger en de vroegere chef van de staf van de landmacht, de heer *Carstens*. Wel heeft de heer *Ringers* het vermoeden, dat de officieren der genie over het algemeen zijn optreden niet toejuichten.
- Zoals bekend, heeft de heer *Dijxhoorn* in zijn antwoord op de brochure van de heer *Reynders* „De wisseling in het opperbevel van land- en zeemacht in Februari 1940”, naar aanleiding van de klacht van de heer *Reynders*, dat de Regering de geldmiddelen op trage wijze ter beschikking stelde, zijn ontevredenheid er over te kennen gegeven, dat generaal *Reynders* ir. *Ringers*, nadat deze op 27 October 1939 in functie was getreden en verschillende werkzaamheden had verricht i.v.m. het bouwen der stellingen en het stellen van inundatiën, niet heeft willen ontvangen. Had hij dit wel gedaan, aldus de heer *Dijxhoorn* in zijn brochure, dan had de heer *Ringers* hem omtrent deze zaken kunnen inlichten.
- De heer *Reynders* stelt hier tegenover, dat hij van ir. *Ringers* eigenlijk nooit iets heeft bemerkt en dat er geen sprake van is, dat hij deze niet heeft willen ontvangen. Toen de heer *Ringers* op het algemeen hoofdkwartier kwam en de opperbevelhebber te spreken vroeg, heeft men hem verwezen naar generaal-majoor *Carstens*, die chef was van de staf van de landmacht en die als zodanig in eerste instantie alle landmachaangelegenheden behandelde. Men heeft, aldus de heer *Reynders*, de heer *Ringers* toen hij op het algemeen hoofdkwartier kwam, beschouwd als een „hoogstaand ingenieur, maar een ingenieur”. Dit is de reden, waarom de adjudant hem niet doorgezonden heeft naar de opperbevelhebber.
- De heer *Dijxhoorn* heeft medegedeeld, dat de Regering ir. *Ringers* heeft ingeschakeld, omdat er behoefte was aan iemand, die goed geïntroduceerd was bij andere Overheidsdiensten en die een eerste kracht was op waterstaatkundig gebied. Daarvoor was de heer *Ringers* als oud-directeur-generaal van de waterstaat de aangewezen man. De Minister van Defensie heeft dit gedaan op aanraden van de Minister van Buitenlandse Zaken. Hiervan is aan de opperbevelhebber mededeling gedaan, waarschijnlijk telefonisch.
- De heer *Dijxhoorn* verklaart voorts, dat ir. *Ringers* herhaaldelijk bij hem geweest is om gelden aan te vragen; wanneer hij de toezegging hiervoor had gekregen, ging hij naar het algemeen hoofdkwartier.
- 2037—2040 (*Ringers*)
- 2041 (*Ringers*)
2043 (*Ringers*)
- 2049 (*Ringers*)
2044 (*Ringers*)
- 2057—2058 (*Ringers*)
- 2062 (*Ringers*)
- 17 (*Reynders*)
- 559 (*Dijxhoorn*)
- 567 (*Dijxhoorn*)
568 (*Dijxhoorn*)

Dat de opperbevelhebber de heer *Ringers* blijkbaar niet voldoende naar waarde geschat heeft, blijkt hieruit, dat hij niet dankbaar is, dat de Regering hem zulk een prima kracht bezorgd heeft, doch zich blijkbaar op zijn tenen getrappt voelde.

Wanneer de commissie deze kwestie in ogenschouw neemt, meent zij allereerst te moeten opmerken, dat ir. *Ringers*, blijkens zijn eigen mededeling, bij het algemeen hoofdkwartier, ook onder het opperbevel van de heer *Reynders*, wel de medewerking gevonden heeft, die hij nodig achtte.

Ook is het uit bovenstaande duidelijk, dat het verlenen van de Regeringsopdracht aan ir. *Ringers* op een wijze heeft plaats gevonden, welke enigszins buiten de gewone ambtelijke orde van zaken ligt. Zulks mag echter nimmer een bezwaar zijn om in dergelijke belangrijke zaken niet ten volle profijt te trekken van alle mogelijkheden, die zich voordoen. Het ware naar de mening der commissie dan ook beter geweest, indien de opperbevelhebber een figuur als ir. *Ringers* persoonlijk had ontvangen.

Afgezien van het feit, op welke wijze aan de opperbevelhebber mededeling is gedaan omtrent het optreden van de heer *Ringers*, moet de commissie toch in elk geval aannemen, dat zijn werkzaamheden hem niet onbekend waren. De chef van de staf van de landmacht zal ongetwijfeld met de opperbevelhebber hierover gesproken hebben. Bij dergelijke belangrijke zaken als de heer *Ringers* in die tijd behandelde acht de commissie het aan te bevelen, dat de hoogste autoriteit, i.c. de opperbevelhebber, blijk geeft van belangstelling en het werk stimuleert. Het is dan ook opvallend en het steunt de commissie in haar opvatting, dat na het optreden van generaal *Winkelman* als opperbevelhebber de samenwerking met deze op een geheel ander plan is gekomen.

Hoewel de commissie dus in deze kwestie de activiteit van de Regering in alle opzichten waardeert, kan zij minder bewondering hebben voor de enigszins geïmproviseerde wijze, waarop zij deze zaak aanvankelijk behandeld heeft.

De houding echter van de heer *Reynders* tegenover een man van het formaat van de heer *Ringers* acht de commissie te betreuren.

Het gebeurde met ir. *Ringers* geeft de commissie aanleiding over te gaan tot de behandeling van een in het voorgaande tot op zekere hoogte in verband staande kwestie, n.l. de bouw van het motorgemaal bij de Grebbe aan de Bisschop Davids Grift.

Dit motorgemaal is gebouwd op instigatie van de commandant van het veldleger om daardoor mogelijk te maken, dat een inundatie voor de Grebbeberg gesteld kon worden. De bouw is echter niet tijdig voltooid. Door waterstaatkundige moeilijkheden was inundatie hier ter plaatse niet mogelijk en om hieraan tegemoet te komen zocht de commandant van het veldleger een oplossing. Na een gesprek met deskundigen, meende hij, dat een motorgemaal bij bovengenoemde plaats hiervoor een oplossing kon bieden. Uit aantekeningen¹⁾, door de commandant-veldleger overgelegd, is de commissie gebleken, dat reeds vóór de mobilisatie een dergelijk plan bij hem bestond.

Na de afkondiging van de mobilisatie heeft de commandant-veldleger zich weer voor deze zaak gespannen. Hij heeft hierbij veel hulp ondervonden van ir. *Ringers*, met wie hij in October 1939 in contact kwam.

De heer *Ringers* heeft gezorgd, dat op een bepaald tijdstip, toen pompinstallaties moeilijk te krijgen waren, deze uit Limburg konden worden aangevoerd. Toen deze installaties echter waren aangevoerd, was het te laat om ze te gebruiken, omdat het gemaal zelf niet tijdig meer voor 10 Mei was gereedgekomen. Tengevolge hiervan hadden de Duitsers een vrij brede aanvalspoort bij hun aanval op de Grebbeberg.

Uit een rapport²⁾, opgesteld door de toenmalige luitenant-kolonel *Nierstrasz* van het hoofdkwartier van het veldleger, blijkt, dat „de ambtelijke weg, die was gegaan voor het zo ver was, er toe heeft geleid, dat dit gemaal (nog) in aanbouw was toen de oorlog uitbrak". Bij de overlegging van dit rapport heeft de oud-coinmandant veldleger schriftelijk medegedeeld, dat hij zich hiermede kon verenigen.

Dat de zaak zo lang getraineerd heeft, wijt ir. *Ringers* aan het feit, dat men hiervoor in bepaalde kringen van de genie weinig voelde.

De commissie meent naar aanleiding hiervan te moeten opmerken, dat een nauwere samenwerking tussen de opperbevelhebber en ir. *Ringers* wellicht de mogelijkheid geopend had het tempo van de voorbereidingen voor dit motorgemaal op te voeren. Zij ziet hierbij niet over het hoofd, dat de werkzaamheden aan dit motorgemaal door de weersomstandigheden wel zeer, zijn vertraagd. Immers, in de maanden December 1939, Januari en Februari 1940 heeft hier te lande een zeer strenge vorst geheerst, hetgeen blijkt uit een door het Koninklijk Nederlands meteorologisch instituut overgelegde lijst³⁾ van maximum- en minimumtemperaturen in deze maanden. Evenmin ziet de commissie over het hoofd, dat blijkens mededeling van

¹⁾ Bijlage 46.

1335(J. J. G. van Voorst tot Voorst)

²⁾ Bijlage 47.

2067—2068 (*Ringers*)

³⁾ Bijlage 48.

de heer *Mattern*, oud-pionier-commandant bij het veldleger, het project niet langer dan ongeveer 3 weken op het algemeen hoofdkwartier in behandeling is geweest.

4713 (*Mattern*)

Evenzeer is het begrijpelijk, dat de heer *Reynders* in zijn systeem van landsverdediging dit motorgemaal, gezien de kosten, beschouwde als min of meer te behoren tot de vrome wensen, daar in zijn gedachtengang de Grebbelinie een secundaire stelling was.

De commissie wenst de heer *Reynders* dan ook geen verwijt te maken, dat hij, gezien de omstandigheden, zich persoonlijk niet meer voor het bouwen van dit motorgemaal heeft geïnteresseerd.

Zoals reeds medegedeeld, heeft oud-Minister *Dijxhoorn* in zijn bovenaangehaalde brochure zijn bezwaren tegen de heer *Reynders* op dit gebied ontwikkeld naar aanleiding van een klacht van deze, dat de Regering hem niet voldoende medewerking verleend had bij het verstrekken van financiën.

8 en 24 (*Reynders*)

De heer *Reynders*, hieromtrent door de commissie gehoord, deelt mede, dat in de vesting Holland stopzetting van de werkzaamheden dreigde, daar er geen geld was. Hij wijst er echter op, dat hij niet gelooft, dat de schuld te zoeken is bij de Minister van Defensie. Dit kan ook gelegen hebben aan de Minister van Financiën of aan een ander Departement. In elk geval, aldus de heer *Reynders*, duurde het ter beschikking stellen van gelden dikwijls lang.

550, 551, 554, 555 (*Dijxhoorn*)

De heer *Dijxhoorn* ontkent zulks in het algemeen. Hij betwist, dat hij ooit geremd heeft in het uitgeven van gelden. Integendeel gaf hij soms bedragen uit, die nog niet op de begroting waren uitgetrokken.

Dat men inderdaad in de kringen van het algemeen hoofdkwartier wel het idee had, dat de gelden soms traag ter beschikking gesteld werden en dat er soms geruime tijd verliep, voordat op belangrijke voorstellen van de opperbevelhebber door de Minister van Defensie een beslissing werd genomen, blijkt uit de reeds eerder aangehaalde inémoires van de heer N. T. *Carstens*. Daar deze generaal-majoor van de generale staf niet meer gehoord kon worden, aangezien hij in krijgsgevangenschap overleden is, moge de commissie hier een enigszins uitvoerig citaat uit bovenbedoelde mémoires laten volgen.¹⁾

¹⁾ Bijlage 44.

„Teleurstellend was het telkens weer voor den opperbevelhebber van land- en zeemacht, dat er zoo geruime tijd verliep, voordat op belangrijke voorstellen zijnerzijds door den Minister van Defensie een beslissing werd genomen.

O.a. was dit het geval bij verschillende voorstellen tot het stellen van inundatiën, tot het in staat van beleg verklaren van bepaalde gebieden en tot het toestaan van gelden voor den aanleg van versterkingen of voor aanschaffing van materieel.

Reeds enkele dagen na den aanvang der mobilisatie was door den Minister van Defensie bepaald, dat uitgaven, een bedrag van f 50000 niet te boven gaande, door den opperbevelhebber van land- en zeemacht zonder machtiging van den Minister van Defensie konden worden toegestaan. Voor uitgaven boven dit bedrag moest machtiging worden gevraagd.

Aan deze bepaling heeft de opperbevelhebber van land- en zeemacht zich steeds loyaal gehouden en nimmer is hij ingegaan op voorstellen, om ingeval een bepaalde maatregel of aanschaffing tot een uitgave van meer dan f 50000 zou leiden, het benodigde bedrag in gedeelten toe te staan en aldus de bepaling te ontduiken.

Anderzijds had hij mogen verwachten, dat op zijn na rijp beraad gedane voorstellen — althans wanneer het niet principieele aangelegenheden of miljoenenbedragen betrof — een spoedige beslissing zou volgen en dat die voorstellen niet door lagere ambtenaren en officieren, werkzaam bij het Departement van Defensie, zouden worden bestreden.

In dit verband herinner ik mij, dat een voorstel van den opperbevelhebber van land- en zeemacht — door dezen van den commandant van het veldleger met ernige beperking overgenomen — om de mobiliteit van de reserves van de groote eenheden te vergrooten door deze van rijwielen te voorzien (o.m. met het oog op het bestrijden van parachutisten), werd afgewezen, omdat deze maatregel niet in het z.g. urgentieprogramma tot aanschaffing van materieel — een programma, dat in vredetijd was opgesteld — was voorzien!

En hier ging het toch om een zuiver tactische aangelegenheid.

Ook voorstellen tot het aanschaffen van extra winterkleding (schapenvachten en andere binnenvoeringen in overjassen) waarvan de troep dringend behoefte had — men denke aan de schildwachten bij bruggen en bij kazematten in de grensgebieden — werden in December 1939 afgewezen.

Bij een telefonisch gesprek met het hoofd van de VIe afdeling van het Departement van Defensie over deze afwijzing werd mij

medegedeeld, dat de voorgestelde maatregel niet noodig werd geacht, omdat de koude wel spoedig over zou zijn en de soldaten toch tegeri wat koude bestand moesten zijn. Ook was hem bij een bezoek aan troepen in het grensgebied gebleken, dat die koude nogal meeviel! Dat mijn antwoord toen niet bepaald vriendelijk was, laat zich begrijpen.

Ik wees hem er ook op, dat als gevolg van deze afwijzing een troepencommandant, die hart had voor zijn troep en zijn menschen tegen de kou wilde beschermen, zich dan op andere wijze zou weten te helpen en toch aanschaffingen zou doen wat o.a. bij de lichte divisie reeds was geschied. Deze opmerking — overgebiefd aan den Minister — schijnt mij zeer kwalijk te zijn genomen.

Persoonlijk bleek de Minister in vele gevallen de nooden van den troep, wanneer deze hem bij zijn bezoeken aan het veldleger door de commandanten kenbaar werden gemaakt, wèl te begrijpen en gaf hij zelfs rechtstreeks aan den commandant van het veldleger (dus buiten den opperbevelhebber van land- en zeemacht om) opdrachten om een raming van kosten van het door hem voor stellingbouw en legering noodig geoordeelde in te dienen.

Van veel ernstiger gevolg was uiteraard het lang uitblijven van de beslissing van den Minister van Defensie op voorstellen, welke door den opperbevelhebber van land- en zeemacht in November werden gedaan in zake het beschikbaar stellen van belangrijke bedragen voor het uitvoeren van betonwerken ten behoeve van de stellingen van het veldleger (Peelstelling en Grebbestelling) en voor het verder voltooiën van de werken, welke op het oostfront van de vesting Holland in aanleg waren, doch waarvoor de reeds vroeger toegestane gelden ontoereikend bleken te zijn.

Hier betref Eet inderdaad een quaestie van zeer principieelen aard, namelijk de vraag, in hoeverre aan beide stellingen (evenveel) betekenis moest worden gehecht, dan wel dat op de verdediging van één dier stellingen de nadruk moest worden gelegd, en dus voor de inrichting van deze stelling in de eerste plaats gelden beschikbaar moesten worden gesteld. Hoewel deze quaestie feitelijk de aanleidende oorzaak is geworden tot het conflict tussen Minister en opperbevelhebber, werden vorenbedoelde voorstellen tenslotte — naar ik meen in Januari 1940, dus nog voor het aftreden van generaal *Reynders* — toch goedgekeurd. Intussen waren toen kostbare weken voorbij gegaan en was daardoor belangrijke stagnatie in de werkzaamheden ontstaan."

2065 (*Ringers*)

Ook de heer *Ringers* klaagt er over, dat het beschikbaar stellen van gelden voor verdedigingswerken soms lang heeft geduurd.

Uit een aantal andere verhoren van militaire ondercommandanten is de commissie eveneens gebleken, dat men in wijde kring dit gevoel had.

Daar de heer *Reynders* in zijn verklaringen echter met weinig concrete klachten komt ten aanzien van de Minister van Defensie, heeft de commissie zich afgevraagd of wellicht hier de fout moet worden gezocht bij de Minister van Financiën, de heer *de Geer*. Gezien echter verschillende verklaringen over de houding van de heer *de Geer* gedurende de mobilisatie en de uitdrukkelijke mededeling van oud-Minister *Dijxhoorn*, dat hij met de heer *de Geer*, wanneer het over geldelijke zaken ging, nooit moeite had, meent de commissie deze suppositie te kunnen afwijzen. De houding van de heer *de Geer* in deze blijkt b.v. uit het toestaan van ongeveer 100 miljoen gulden voor de defensie. Toen de Minister van Defensie deze aan de heer *de Geer* vroeg, stond deze aanstonds de helft daarvan toe, terwijl de rest, zodra dit noodzakelijk was, ter beschikking zou worden gesteld. Ook op andere wijze heeft de Regering medegewerkt om het aanleggen van versterkingen te bevorderen. Dit blijkt hieruit, dat de Minister van Waterstaat bereid was aannemers, die waterstaatswerken uitvoerden, van de termijn van oplevering te ontheffen teneinde hen in de gelegenheid te stellen werken voor de verdediging uit te voeren.¹⁾

In hoeverre een stoeve ambtelijke behandeling remmend heeft gewerkt op het aanwenden van de door de Regering ter beschikking gestelde gelden en op het ten uitvoer brengen van de geprojecteerde werken, is een andere aangelegenheid.

Ter illustratie hiervan kan de commissie verwijzen naar de reeds eerder genoemde memorie²⁾ van de toenmalige luitenant-kolonel *Nierstrasz*, chef van sectie I van het hoofdkwartier veldleger, welke memorie aan de commissie op haar verzoek door de oud-commandant veldleger is toegezonden.

Zij wijst in dit verband tevens op de verklaringen van generaal-majoor F. A. *Vaillant*, oud-inspecteur van het wapen der genie en oud-hoofd

726 (*Dijxhoorn*)

18997 (*Dijxhoorn*)
19002—19029 (*Dijxhoorn*)
18940—18945 (*Winkelman*)

3029 (*Albarda*)

¹⁾ Vgl. ook bijlage 49.

²⁾ Bijlage 47.

5137 (*Vaillant*)

558 (*Dijxhoorn*)

van de vijfde afdeling van het Departement van Defensie. Onder deze inspecteur ressorteerde het bureau stellingbouw, dat zich speciaal bezighield met de voorbereiding van en het toezicht op de uitvoering van stellingen I-let bureau ressorteerde derhalve in laatste instantie niet onder de opperbevelhebber van land- en zeemacht doch onder de Minister van Defensie.

Blijkens mededeling van oud-Minister *Dijxhoorn* moest de opperbevelhebber, wanneer hij wenste dat onderkomens gemaakt werden, deze plannen sturen naar het bureau stellingbouw.

Men moet naar de mening der commissie de situatie aldus zien, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht de beschikking had over een bureau, ressorterend onder de Minister van Defensie, aan welk bureau hij opdrachten kon geven om bepaalde versterkingen, die niet door de troep aangelegd konden worden, uit te voeren.

5143 (*Vaillant*)

Dit gaf, aldus de heer *Vaillant*, behoudens een enkele uitzondering, geen aanleiding tot wrijvingen. Wanneer er plannen kwamen vanwege de landmacht, konden deze rechtstreeks doorgegeven worden aan het bureau stellingbouw. Moest de chef van dat bureau daarvoor een zodanig bedrag aan geld hebben, dat de opperbevelhebber hem dit niet kon verschaffen, dan diende deze chef zich in verbinding te stellen met de inspecteur der genie. De laatste kon zich dan, indien nodig, nog in verbinding stellen met de Minister om bij deze geld aan te vragen.

5155 (*Vaillant*)

5157 (*Vaillant*)

4785 (*Appels*)

Deze procedure was, aldus de heer *Appels*, destijds chef van de afdeling comptabiliteit van het Departement van Defensie, noodzakelijk voor elke uitgave, welke een bedrag van f 50000 te boven ging.

De commissie meent dan ook, dat niet aangenomen kan worden, dat de Regering in deze remmend heeft gewerkt. Aan haar kan zeker niet verweten worden geen oog te hebben gehad voor de belangen van de landsverdediging.

Wel acht de commissie het zeer goed mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat er onderlinge ambtelijke wrijvingen ontstaan zijn; immers, het is een bekend verschijnsel, dat ambtelijke organen, waarover een bepaalde autoriteit niet rechtstreeks zeggenschap heeft, terwijl hij toch met deze organen moet werken, vaak onwillekeurig remmend werken op een goede gang van zaken. Juist omdat het bureau stellingbouw blijkens het bovenstaande een zekere zelfstandige functie had, acht de commissie het niet uitgesloten, dat het niet steeds zó gewerkt heeft als de militaire autoriteiten dat wel wensten. Men zie speciaal voor dit punt de memorie van de heer *Nierstrasz*.¹⁾

Deze organisatie is er wellicht ook mede debet aan, dat het motor-gemaal bij de Grebbe niet in een zodanig tempo gereedgekomen is als, achteraf gezien, wenselijk geacht moest worden.

Bovendien moet niet vergeten worden, dat het er hierbij niet om gaat, wat de verschillende ondercommandanten wensten, doch dat het enige, waarvoor de Regering verantwoordelijk gesteld zou kunnen worden, is, dat zij bepaalde voorstellen van de opperbevelhebber ten onrechte heeft afgewezen.

De commissie heeft tot haar spijt deze zaken niet geheel tot de bodem kunnen onderzoeken, aangezien twee belangrijke functionarissen van de genie, nl. kolonel C. W. van *Dooden* en luitenant-kolonel *de Man*, inmiddels zijn overleden.

Zij meent echter wel vast te kunnen stellen, dat aan de Regering niet verweten kan worden, dat zij welbewust de opperbevelhebber heeft tegengewerkt bij het ter beschikking stellen van gelden voor de landsverdediging. Zij laat daarbij buiten beschouwing de stagnatie, welke ontstaan is in December 1939, toen het ging om de vraag, voor welke stellingen geld ter beschikking gesteld moest worden, omtrent welk punt een strategisch meningsverschil tussen de Regering en de opperbevelhebber bestond.

Bovendien had het naar de mening van de commissie op de weg van de opperbevelhebber gelegen om, indien inderdaad door bovenstaande minder gelukkige organisatie het geld de facto niet steeds op de snelste wijze daar terechtgekomen is, waar het noodzakelijk was, zulks duidelijk en klaar aan de Regering voor te leggen. Dat de opperbevelhebber dit heeft gedaan, is de commissie niet gebleken.

Ten slotte wijst de commissie voor de punten, in deze paragraaf behandeld, nog op de volgende verklaringen:

I. H. Reynders (17 Februari 1948): nos. 12—24; 4754.

A. Q. H. Dijxhoorn (18 Februari 1948): nos. 550—574.

H. G. Winkelman (24 Februari 1948): nos. 1191—1195; 1257—

I. J. G. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1335—1365.

H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): no. 1440; 1523.

¹⁾ Bijlage 47.

Jhr. W. Röell (25 Februari 1948): nos. 1885; 1896.
 J. J. C. P. Wilson (25 Februari 1948): nos. 1953—1961; 1982—1987.
 Ir. J. A. Ringers (25 Februari 1948): nos. 2025—2079.
 J. van Andel (9 Maart 1948): nos. 2941—2947.
 Ir. J. W. Albarda (9 Maart 1948): nos. 3023—3029.
 Ir. J. W. Albarda (13 Juli 1948): no. 17648.
 Mr. H. J. Kruls (17 Maart 1948): nos. 4508; 1415.
 C. Mattern (22 Maart 1948): nos. 4660—4722; 4735.
 Th. A. Appels (22 Maart 1948): nos. 4785—4793.
 J. H. Fruyt van Hertog (23 Maart 1948): nos. 5015—5030.
 P. L. van Boven (23 Maart 1948): 5090—5127.
 F. A. Vaillant (23 Maart 1948): nos. 5128—5176.
 V. E. Nierstrasz (11 Mei 1948): no. 10813.
 M. H. C. Herman (22 Juni 1948): no. 15465.
 Mr. E. N. van Kleffens (19 Mei 1948): nos. 12335; 12337; 12387.
 W. Thomson (14 Juli 1948): nos. 17684—17700.
 Z. H. Reynders (22 Juli 1948): nos. 19263—19294.
 A. Q. H. Dijkhoorn (22 Juli 1948): nos. 18991—19058.

§ 3. *De paraatheid van de luchtstrijdkrachten tegen schendingen van ons luchtgebied*

Eén van de grieven van de Minister van Defensie tegen de opperbevelhebber was, dat hij niet actief genoeg is opgetreden tegen schendingen van ons luchtgebied. De heer *Dijkhoorn* is van mening, dat hij in deze niet al het mogelijke heeft gedaan, hetgeen reeds in begin September 1939 bleek.

575 (*Dijkhoorn*)

Volgens de heer *Dijkhoorn* had hij de opperbevelhebber reeds herhaaldelijk getelefoneerd, dat over allerlei neutraliteitsschendingen in de lucht door het Departement van Buitenlandse Zaken werd geklaagd. Het antwoord van de heer *Reynders* zou steeds zijn geweest, dat het afweergeschut in stelling stond en dat zoveel mogelijk vliegtuigen in de lucht waren. Daar de Minister deze activiteit in twijfel trok, besloot hij om in de nacht van 9 op 10 September naar het vliegveld Bergen te gaan. Hij kwam daar, aldus de Minister, te ruim 4 uur in de nacht aan. Na het geven van algemeen alarm duurde het twee uur voordat het eerste vliegtuig kon opstijgen, terwijl de verdediging van het vliegveld op de grond alles te wensen overliet. Het naar aanleiding van deze kwestie door de commandant van het eerste luchtvaartregiment opgemaakte rapport ¹⁾ acht de heer *Dijkhoorn* onjuist.

) Bijlage 50. Vergelijk voor de beoordeling van de Minister van dit rapport bijlage 32.

25—28 (*Reynders*)

De heer *Reynders* bestrijdt in zijn verhoor deze door de Minister gegeven voorstelling van zaken.

Hij acht het onmogelijk, dat met de toenmaals beschikbare middelen effectief tegen luchtschendingen kon worden opgetreden; daarvoor was het aantal vliegtuigen, dat wij bezaten, te gering. Dat bij het bezoek van de Minister te Bergen de zaak niet gelopen is, zoals deze wenste, is een gevolg geweest van de wijze, waarop de Minister gealarmeerd heeft. De Minister heeft door zijn optreden misverstand verwekt.

2095 (*Best*)

Toen de opperbevelhebber daarna met de commandant van de luchtverdediging een bezoek bracht aan Bergen, heeft hij dan ook alles keurig in orde bevonden. Het rapport van de toenmalige commandant van het luchtvaartregiment geeft een geheel andere lezing dan de Minister over het verloop van zaken tijdens diens bezoek op 10 September. Uiteraard kan de heer *Reynders*, wat betreft de strubelingen over het vliegveld Bergen, zich slechts naar aanleiding van dat rapport ²⁾ een oordeel vormen.

²⁾ Bijlage 50.

2095—2097 (*Best*)

De commandant van de luchtverdediging, luitenant-generaal P. W. *Best*, sluit zich ten aanzien van de kwestie van het vliegveld Bergen geheel aan bij generaal *Reynders* ³⁾. Hij acht het zeer onwaarschijnlijk, dat meergenoemd rapport onjuist geweest is, daar de opperbevelhebber en hij dit rapport zoveel mogelijk hebben gecontroleerd. Het zou dan ook zeer gevaarlijk geweest zijn om bij hen een onwaar rapport in te dienen, daar dit kon worden geverifieerd, omdat de toelagen, die de vliegers ontvingen voor de vluchten, allemaal zeer nauwkeurig werden genoteerd. Bovendien waren vele mannen van het grondpersoneel aanwezig, die in dat geval ook in het complot had moeten worden betrokken. Hoewel generaal *Reynders* en hij links en rechts de mensen ondervraagd hebben, klopte het rapport. De grief van de Minister, dat de mensen, die geen dienst hadden, niet op het vliegveld blieden, doch in Bergen, kan ook niet als gegrond worden aanvaard, omdat op het vliegveld geen behoorlijke slaapgelegenheden waren en bovendien 's nachts niet gevlogen mocht worden, zodat het geen zin had om te waken.

³⁾ Vgl. bijlage 51.

5089 (*van Voorthuysen*)

De oud-commandant van het eerste luchtvaartregiment, luitenant-kolonel H. G. *van Voorthuysen* heeft, door de commissie gehoord, verklaard, dat hij het desbetreffende rapport te goeder trouw heeft

10206 (van der Werff)

10187 (van der Werff)

10204 (van der Werff)

4974 (Lamers)

4517 (Kruls)

¹⁾ Vgl. bijlage 52.

4523 (Kruls)
4524—4531 (Kruls)

opgemaakt naar aanleiding van de gegevens, die aan hem verstrekt zijn door de commandant van het vliegveld Bergen.

Voorts heeft de oud-commandant van het vliegveld Bergen, luitenant-kolonel J. van der Werff, medegedeeld, dat het door hem aan de commandant van het eerste luchtvaartregiment uitgebrachte verslag niet geflatteerd was, doch de situatie weergaf, zoals die werkelijk geweest was op de ochtend van de 10de September 1939. Hij verklaart, dat, toen hij werd gewekt met de mededeling, dat de Minister van Defensie op het vliegveld aanwezig was, hij zich onmiddellijk daarheen begeven heeft. De Minister nodigde hem uit te gaan kijken bij de infanterie-compagnieën, die haar stellingen voor de grondverdediging van het vliegveld hadden moeten innemen. De aanblik van deze compagnieën en haar houding waren inderdaad niet bepaald fraai. Deze compagnieën, oude lichten, die opgekomen waren met de mobilisatie, waren nog niet voldoende geoefend voor de taak, waarvoor zij bestemd waren; dit was echter, gezien het korte tijdsverloop, ook nog niet mogelijk. Op de vraag van de heer van der Werff aan de Minister, welke order hij eigenlijk gegeven had, antwoordde de Minister: „Ik heb alarm gegeven.” Daar er echter verschillende soorten alarm waren, zei dit de heer van der Werff niet veel. Vervolgens heeft de commandant van het vliegveld alarm gegeven voor de jachtvliegtuigen, die daarna inderdaad na enige minuten in de lucht waren. Deze jachtvliegtuigen stonden onder commando van de heer Lamers.

De heer van der Werff, die persoonlijk de strategische verkenningsvliegtuigafdeling (geëncadreerd met C 10's) commandeerde, moest daarop ook deze afdeling alarmeren. Daar deze afdeling in het dorp ingekwartierd was, duurde het enige tijd, voordat zij op het vliegveld aanwezig was. Dat zij niet onmiddellijk paraat was, was niets bijzonders, daar zij niet bestemd was voor het tegengaan van neutraliteits-schendingen: dit was de taak van de jachtvliegtuigafdeling. Toen de strategische verkenningsvliegtuigafdeling na ongeveer 26 minuten aanwezig was, hield de Minister een toespraak tot deze afdeling, die, volgens de heer van der Werff, er op neerkwam, dat het een schand was, dat nog geen enkel vliegtuig neergeschoten was. Dit klonk de mensen al heel vreemd in de oren, daar zij in verband met hun taak zonder bevel van de commandant van de luchtverdediging niet mochten opstijgen. Toen de volgende dag de opperbevelhebber en luitenant-generaal Best de zaak controleerden, bleek dat alles in orde was.

De heer van der Werff achtte de oorzaak van de verwarring gelegen in de omstandigheid, dat de Minister een foutieve order heeft gegeven. Hij heeft nl. tegen de officier van piket uitsluitend gezegd: „Alarmeer de vliegparkcommandant”, waarop deze officier onmiddellijk de heer van der Werff heeft gewaarschuwd. Daarna heeft de Minister tegen een andere luitenant, die behoorde tot de infanterie-compagnieën, gezegd, dat er alarm was. Daarop is de bewakings-compagnie gealarmeerd, inderdaad zonder veel succes.

De heer van der Werff deelde nog mede, dat de vliegers over het algemeen zeer actief waren en er op gebrand waren vreemde toestellen naar beneden te halen; voor degene, die de eerste „vent” uit de lucht zou „plukken”, was onderling een kruik jenever uitgelooft.

De commandant van de jachtvliegtuigafdeling op het vliegveld Bergen, majoor Th. J. A. Lamers, heeft verklaard, dat uitsluitend zijn afdeling de neutraliteitshandhaving tot taak had. Na het alarm had hij in het begin een minuut of acht nodig om in de lucht te komen. Omstreeks zonsopgang was zijn afdeling, in overeenstemming met de desbetreffende orders, gereed om op elk alarm op te stijgen.

De toenmalige adjudant van de Minister van Defensie, de heer Kruls, verklaart, dat de Minister ongeveer bij de eerste schemering op het vliegveld Bergen is aangekomen.¹⁾ De indruk, die de alarmering van het vliegveld maakte was allermiserabelst. Het grootste gedeelte van het rapport van de commandant van het 1ste luchtvaartregiment luidt: deze getuige onjuist.

De lezing van de Minister van Defensie en diens adjudant verschillen opmerkelijk van de mededelingen, die aan de commissie verstrekt zijn van de zijde van de officieren der luchtverdediging. Het is de commissie na negen jaren in verband met de tegenstrijdige verklaringen niet meer mogelijk een juist beeld te krijgen van de feitelijke gang van zaken in de vroege ochtend van 10 September 1939 op het vliegveld te Bergen.

Zij acht dit echter ook niet van zo groot belang, daar, ook al zou men aannemen, dat de toestand op 10 September 1939 op het vliegveld Bergen niet is geweest, zoals deze moest zijn, men hieruit nog niet behoeft te concluderen, dat de opperbevelhebber niet het uiterste heeft gedaan om met de beperkte aanwezige middelen de verschillende onderdelen van de luchtmacht te activeren. De stelling van de Minister van Defensie, dat onder het opperbevel van generaal Reyners niet datgene gedaan werd, wat mogelijk was om schendingen van ons luchtgebied tegen te gaan, kan de commissie niet aanvaarden.

1196 (*Winkelman*)

2092—2087 (*Best*)

2087 (*Best*)

¹⁾ Bijlagen 53, 54, 55 en 56.

²⁾ Antwoord van A. Q. H. *Dijxhoorn*, luitenant-generaal van de generale staf, oud-Minister van Defensie, op: De 'Wisseling in het Opperbevel van Land- en Zeemacht in Februari 1940 van Generaal B.D. I. H. *Reynders*, oud-Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht. 1946 W. P. van Stockum en Zoon, 's-Gravenhage.

29 (*Reynders*)

30 (*Reynders*)

590 (*Dijxhoorn*)
31744 (*van de Plassche*)

Het is haar uit de stukken gebleken, dat wij in 1939 over te weinig vliegtuigen beschikten, die geschikt waren om daadwerkelijk de schendingen van ons kleine grondgebied tegen te gaan. De commissie komt met des te meer vrijheid tot deze conclusie, daar ook de volgende opperbevelhebber, de heer *Winkelman*, het onmogelijk achtte met onze geringe luchtinacht krachtig en voortdurend op te treden. Immers, er waren in September 1939 in totaal 124 vliegtuigen ter beschikking, waarvan slechts 60 moderne, geschikt om als jagers tegen vreemde vliegtuigen op te treden. Daar deze laatste over het algemeen zeer hoog vlogen, zelfs zo hoog, dat het voor onze vliegtuigen vrijwel onmogelijk was zo tijdig op te stijgen, dat men de neutraliteitsschender nog bereiken kon, voordat deze het Nederlandse luchtgebied verlaten had, kon slechts door een gelukkig toeval contact met hem verkregen worden. Practisch moest dit geheel uitgesloten geacht worden. Dat de Minister zich hierover ongerust maakte en dat hij trachtte hierin zoveel mogelijk verbetering te brengen, kan de commissie zich zeer goed voorstellen, doch zij meent, dat hierbij niet het onmogelijke gevraagd mocht worden. Gelijk het vanzelf spreekt, was het onmogelijk met een aantal van ongeveer 60 jachtvliegtuigen voortdurend ter handhaving van de neutraliteit in de lucht te zijn, daar dit tot gevolg zou hebben, dat het materiaal binnen zeer korte tijd verbruikt zou zijn. Bij dit getal van 60 jachtvliegtuigen moet men nog bedenken, dat steeds een deel daarvan in revisie was en dat er ook nog oefenvluchten moesten worden gehouden.

Wat de vliegers betreft, stelt de commissie er prijs op te verklaren, dat de door hen in de Meidagen geleverde prestaties hen zeker vrijwaren tegen elke verdenking van niet voldoende activiteit gedurende de mobilisatie.

De commissie meent goed te doen enige correspondentie ¹⁾ tussen de Minister en het algemeen hoofdkwartier over deze materie in de bijlagen op te nemen.

De volgende personen zijn over deze aangelegenheid door de commissie gehoord:

I. H. Reynders (17 Februari 1948): nos. 25—28.
A. Q. H. Dijxhoorn (18 Februari 1948): nos. 575—582.
H. G. Winkelman (24 Februari 1948): no. 1196.
J. J. G. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1366—1370.
H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1438—1439.
P. W. Best (25 Februari 1948): nos. 2084—2098.
Mr. H. J. Kruis (17 Maart 1948): nos. 4516—4532.
Th. J. A. Lamers (23 Maart 1948) nos. 4974—5011.
H. G. van Voorthuysen (23 Maart 1948): nos. 5055—5089.
J. vatz der Werff (29 April 1948): nos. 10167—10214.
A. Q. H. Dijxhoorn (22 Juli 1948): nos. 19059—19077.

§ 4. *Het verstrekken van inlichtingen aan de Regering*

Als een van de grieven tegen de opperbevelhebber heeft oud-Minister *Dijxhoorn* in zijn brochure¹⁾ aangevoerd, dat generaal *Reynders* aan een officier van het „Bureau Inlichtingen" van het algemeen hoofdkwartier opdracht had gegeven aan Hare Majesteit de Koningin en aan de Minister van Defensie geen volledige inlichtingen meer te verstrekken, omdat Hare Majesteit daarvan zenuwachtig werd en de Minister maar aanleiding kreeg zich met de zaken te bemoeien.

De Minister deelt voorts mede, dat dit ern van de redenen geweest is, waarom hij niet langer de verantwoordelijkheid kon dragen voor het beleid van generaal *Reynders*.

De heer *Reynders*, hierover door de commissie gehoord, heeft bij zijn eerste verhoor verklaard, dat hij niet had kunnen achterhalen, wat met deze klacht was bedoeld. Er gingen, aldus de heer *Reynders*, van de inlichtingendienst steeds berichten uit en naar Hare Majesteit de Koningin en naar de Minister. Wel achtte hij het mogelijk, dat in deze berichten eens iets gestaan heeft, dat voor hem aanleiding geweest is om te zeggen, dat dit daarin niet opgenomen diende te worden, aangezien het zuiver een veronderstelling was.

De heer *Dijxhoorn* heeft voor de commissie hieromtrent het volgende medegedeeld. Op een gegeven moment is de chef van de afdeling buitenland van de inlichtingendienst bij hem gekomen met de waarschuwing, dat de opperbevelhebber besloten had geen volledige inlichtingen meer te geven aan Hare Majesteit de Koningin en aan de Minister van Defensie. De chef van genoemde afdeling heeft hem bij deze gelegenheid tevens de hierboven weergegeven redenen van deze opdracht medegedeeld. Bovendien verklaarde de heer

591 (<i>Dijxhoorn</i>)	
4430 (<i>van de Plassche</i>) 18310—18320 (<i>van de Plassche</i>) 28240—28255 (<i>Römer</i>) 31719—31741 (<i>van de Plassche</i>)	
4434 (<i>van de Plassche</i>)	
4448 (<i>van de Plassche</i>)	
4454 en 18320 (<i>van de Plassche</i>)	
4460 (<i>van de Plassche</i>)	
11224 (<i>Somer</i>)	
11225 (<i>Somer</i>)	
4349 (<i>Sas</i>)	
4350 (<i>Sas</i>)	
19078 (<i>Dijxhoorn</i>)	
19079 (<i>Dijxhoorn</i>)	

Dijxhoorn. dat de opperbevelhebber ook aan de militair attaché te Berlijn, de heer *Sas*, iets dergelijks zou hebben gezegd.

De commissie heeft omtrent deze kwestie generaal-majoor J. G. M. *van de Plassche* gehoord, die de functie van chef van de afdeling buitenland bij de inlichtingendienst vervulde. Deze deelde mede, dat hem verscheidene keren gezegd is de berichten niet altijd zo door te geven „als zij van de pers kwamen”. Tevens heeft de opperbevelhebber wel eens tegen hem gezegd, dat de berichten niet meer rechtstreeks moesten gaan naar de Minister van Oorlog, terwijl aan hem ook opdracht is gegeven de berichten, zoals zij over het algemeen uitgezonden werden, niet in die vorm aan de Koningin te sturen. Op grond van het laatste heeft de heer *van de Plassche* dan ook aan een der kapiteins van de generale staf, die werkzaam was op zijn bureau en vroeger ordonnans-officier van de Koningin geweest was, opdracht gegeven om de berichten zodanig opnieuw op te maken, dat zij in een voor Hare Majesteit leesbare vorm waren gegoten.

Hij deelde verder mede, dat generaal *Reynders* op een gegeven moment de berichten weer liet doorgaan naar Hare Majesteit de Koningin en evenzo naar de Minister.

De indruk, welke de heer *van de Plassche* uit deze tijd is bijgebleven, is, dat de opperbevelhebber het vervelend vond en het ook niet juist achtte, wanneer de Minister zich ging bemoeien met zaken, die z.i. des opperbevelhebbers waren.

Voorts deelde hij mede, dat de inlichtingendienst vóór de mobilisatie ressorteerde onder de chef van de generale staf en daarna onder de opperbevelhebber. Reeds vóór de oorlog echter gingen de berichten, welke bij het bureau binnenkwamen, naar de Minister van Oorlog. Als reden, welke bij de opperbevelhebber gegolden kon hebben om inlichtingen niet door te zenden, gaf de heer *van de Plassche* op, dat men over de betekenis van deze berichten somtijds verschillend kon oordelen en dat zij derhalve aanleiding konden geven tot eindeloos gepraat en velerlei veronderstellingen.

Het bureau had een enigszins eigenaardige positie bij de generale staf en bij het algemeen hoofdkwartier, daar behalve de Minister van Defensie ook die van Buitenlandse Zaken en van Justitie belang hadden bij de inlichtingen, welke bij dit bureau binnenkwamen. De heer *van de Plassche* heeft zich naar aanleiding hiervan dan ook wel eens afgevraagd of de plaatsing van het bureau uitsluitend bij de generale staf wel juist was.

Kolonel J. M. *Somer*, die werkzaam was bij het studiebureau van de afdeling buitenland van de inlichtingendienst, is hieromtrent eveneens door de commissie gehoord, daar de heer *Reynders* deze als getuige opgaf om zijn verklaring in dezen te bevestigen. De heer *Somer* verklaarde, dat generaal *Reynders* nimmer opdracht gegeven zou hebben om aan Hare Majesteit de Koningin en aan de Minister van Defensie geen inlichtingen te verschaffen. Hij deelde verder mede, dat de heer *van de Plassche* wél verboden had aan Hare Majesteit de Koningin rapporten te verstrekken.

De commissie meent reeds aanstonds te mogen opmerken, dat aan deze verklaring in dit verband weinig waarde kan worden gehecht, aangezien de heer *Somer* in de rang van kapitein ondergeschikt was aan de heer *van de Plassche* en het derhalve wel zeer abnormaal geweest zou zijn, indien de opperbevelhebber aan de heer *Somer* rechtstreeks een dergelijk bevel zou hebben gegeven. Dat deze dit bevel, volgens zijn eigen verklaring, van de heer *van de Plassche* heeft ontvangen, behoeft derhalve niet in strijd te zijn met de verklaring van deze laatste, daar de mogelijkheid bestaat, dat de heer *van de Plassche* hierbij eenvoudig een bevel, van hogerhand ontvangen, doorgaf.

Voorts deelde de heer *Somer* nog mede, dat weliswaar de overzichten van de binnengekomen inlichtingen niet doorgegeven werden aan het Koninklijk Huis, doch dat daarvoor in de plaats trad een contact met een der adjudanten van de Koningin, die aangewezen was als contact-officier met de afdeling buitenland van het bureau.

Over deze aangelegenheid heeft de commissie ook de voormalige militair attaché te Berlijn, de generaal-majoor G. J. *Sas*, gehoord. Uit diens verklaring volgt, dat generaal *Reynders* tegen hem gezegd zou hebben, dat het hem niet aanstond, dat hij behalve bij de opperbevelhebber eveneens bij de Ministers van Defensie en van Buitenlandse Zaken kwam om zijn inlichtingen door te geven. Hij voegde hier nog aan toe, dat generaal *Reynders* hem dit verbod kon opleggen, daar hij ondergeschikt was aan de opperbevelhebber van land- en zeemacht. Deze getuige achtte het echter van belang, dat hij contact kon onderhouden met de Minister van Defensie, daar het bij het doorgeven van de berichten vaak om nuances ging, reden waarom de Minister hem herhaaldelijk gevraagd had bij hem te komen. Derhalve heeft de heer *Sas* nog verschillende malen met de Minister gesproken.

Naar aanleiding van het bovenstaande heeft de commissie gemeend nogmaals zowel de heer *Dijxhoorn* als de heer *Reynders* nader over deze aangelegenheid te moeten horen.

*) Vgl. bijlage 5.

19081 (*Dijxhoorn*)

19082 (*Dijxhoorn*)

19083 (*Dijxhoorn*)

19303 (*Reynders*)

19310 (*Reynders*)

19311 (*Reynders*)

19312 (*Reynders*)

19305 (*Reynders*)

19308 (*Reynders*)

19302—19314 (*Reynders*)

De heer *Dijxhoorn* deelde hierbij mede, dat het bureau inderdaad altijd deel uitgemaakt had van de generale staf en later van het hoofdkwartier van de opperbevelhebber. Het was echter een verplichting van de opperbevelhebber om ingevolge punt 5 van zijn instructie *) de Regering op de hoogte te houden van alle te zijner kennis komende inlichtingen, welke voor de beoordeling van de politieke toestand van belang konden zijn en van alle gebeurlijkheden, welke op deze toestand van invloed konden zijn. Hoewel derhalve, aldus de heer *Dijxhoorn*, het bureau ressorteerde onder de opperbevelhebber, benadeelde deze, door dergelijke opdrachten te geven, het landsbelang, aangezien daardoor de Regering niet voldeende op de hoogte was.

Ook de heer *Reynders* staat op het standpunt, dat de Minister van Defensie zonder enige twijfel recht had op de inlichtingen van genoemd bureau. Er gingen dan ook geregeld rapporten uit naar de Regering over de toestand, zoals deze was. Daar echter sommige officieren bepaalde berichten uit Duitsland, die dikwijls kleinigheden betroffen, als een teken beschouwden, dat er de volgende dag oorlog zou uitbreken, is het best mogelijk, aldus de heer *Reynders*, dat hij op een gegeven ogenblik gezegd heeft: „Wees met je conclusies alsjeblift een beetje rustig en bezadigd, want wij moeten ons ten slotte ook niet belachelijk maken". Hij is dan ook van mening, dat de opperbevelhebber zich het recht mag voorbehouden om, wanneer hij de rapporten van de inlichtingendienst te overdreven of te scherp vindt, daarover aanmerkingen te maken bij de leiding van het bureau. Hij acht het mogelijk, dat hij, toen hij op een bepaald ogenblik de conclusie trok, dat mededelingen niet juist waren of niet in de juiste vorm gesteld waren, daarover iets gezegd heeft. Hij meent, dat hij zich het recht mocht voorbehouden te beoordelen of de conclusies van de overzichten juist of niet juist waren.

Wat betreft de bovenaangehaalde mededeling van de heer *Sas* geeft de heer *Reynders* de volgende verklaring: De militair attaché's stonden vóór de mobilisatie onder de Minister en niet onder de chef van de generale staf. Zij spraken toen voortdurend rechtstreeks met de Minister. Toen echter de mobilisatie afgekondigd werd, kwamen zij rechtstreeks onder het opperbevel. Daar de militair attaché's zich daarin moeilijk konden schikken, aldus de heer *Reynders*, acht hij het mogelijk, dat hij hen er op attent heeft gemaakt, dat zij thans naar zijn bevelen hadden te luisteren. Zo is het ook mogelijk, dat hij dit eveneens aan de militair attaché te Berlijn heeft medegedeeld en hem heeft gezegd, dat het op de weg van de heer *Sas* lag om aan de opperbevelhebber rapport uit te brengen en het aan deze over te laten in hoeverre hij het nodig zou vinden de Minister in te lichten. Hierdoor werd voorkomen, dat de militair attaché zich rechtstreeks in verbinding stelde met de Minister, hetgeen de opperbevelhebber ook niet van zijn andere ondergeschikten zou hebben kunnen tolereren.

Naar aanleiding van bovenstaande verklaringen merkt de commissie allereerst op, dat de heer *Reynders*, die aanvankelijk niet kon achterhalen, wat de heer *Dijxhoorn* in zijn brochure bedoelde met de mededeling, dat de opperbevelhebber persoonlijk had ingegrepen bij het verstrekken van inlichtingen aan Hare Majesteit de Koningin en aan de Minister van Defensie, toch, nadat hem de verschillende afgelegde verklaringen voorgelegd waren, blijkbaar een enigszins andere kijk op deze zaak gekregen heeft dan hij aanvankelijk had.

De heer *Reynders* stelt de zaak thans aldus, dat de inlichtingendienst als een onderdeel van het algemeen hoofdkwartier onder hem gesteld was en dat hij derhalve had te beslissen, welke berichten doorgegeven moesten worden aan de Regering. Evenzo heeft hij er blijkbaar bezwaar tegen gemaakt, dat de militair attaché's zich rechtstreeks in verbinding stelden met de Minister van Defensie. Deze opvatting is, ook naar de mening van de commissie, formeel geheel juist. De commissie meent echter, dat dit formeel juiste standpunt door de heer *Reynders* in de praktijk op een zodanige wijze is toegepast, dat zij zich levendig kan voorstellen, dat de Minister van Defensie daartegen bezwaar maakte. Immers, indien de opperbevelhebber over bepaalde berichten beschikt, welke bij de inlichtingendienst zijn binnengekomen, is het volkomen duidelijk, dat de Regering dezelfde inlichtingen dient te krijgen.

Het komt de commissie dan ook vreemd voor, dat de opperbevelhebber van zijn recht om bevelen te geven aan de onder hem gestelde inlichtingendienst op zodanige wijze gebruik meende te moeten maken, dat de Regering zich maar tevreden moest stellen met die berichten, welke de opperbevelhebber voor haar geschikt achtte, terwijl de Regering aanvankelijk de berichten volledig ontving. De commissie meent derhalve, dat de opperbevelhebber in deze op een onjuiste wijze van zijn bevoegdheid gebruik heeft gemaakt.

Op dezelfde wijze meent de commissie te moeten oordelen over de

door de opperbevelhebber aan de militair attaché te Berlijn voorgescreven gedragslijn. Het was immers duidelijk, dat de militair attaché te Berlijn, hoe men verder ook over de waarde van zijn berichten in die tijd mocht denken, één der belangrijkste, zo niet de belangrijkste post van de militair attaché's bezette. Het spreekt dus wel van zelf, dat de Minister van Defensie en die van Buitenlandse Zaken en wellicht nog andere Ministers het zeer op prijs stelden om, wanneer hij in den Haag kwam, in geregeld contact te staan met deze militair attaché, te meer, daar er over de waarde van zijn berichten geen communis opinio heerste. Het was juist daarom van des te meer belang, dat de Regering zich persoonlijk met deze functionaris in verbinding stelde. Om in een spannende tijd als in 1939 en 1940 zich, gelijk generaal *Reynders* deed, op het standpunt te stellen, dat deze militair attaché over zijn bevindingen in Berlijn uitsluitend mocht spreken niet de opperbevelhebber van land- en zeemacht, aangezien hij diens rechtstreekse ondergeschikte was, acht de commissie onjuist. Bovendien is gebleken, dat de Minister van Defensie prijsstelde op contact met de heer *Sas*, daar hij deze immers ontving, wanneer hij in den Haag kwam. In een zodanig geval gaat het niet aan de regels der militaire hiërarchie ook ten opzichte van de Regering toe te passen.

Dat de Minister van Defensie de handelwijze van de opperbevelhebber ten aanzien van de inlichtingendienst en de militair attaché te Berlijn onaanvaardbaar achtte, acht de commissie zeer begrijpelijk. In dergelijke belangrijke zaken behoort de Regering kennis te kunnen nemen van alle berichten, aanwijzingen en mededelingen, welke betrekking hebben op de internationale toestand, hoe overdreven of onbelangrijk zij ook schijnen. Het is dan zaak der Regering om zelfstandig te beoordelen welke conclusies zij uit deze mededelingen wenst te trekken. Dat dit een prerogatief van de opperbevelhebber zou zijn, acht de commissie dan ook onaanvaardbaar. Dit zou tevens in strijd zijn met de bedoeling van artikel 5 van de instructie aan de opperbevelhebber dd. 6 Mei 1939.

De volgende getuigenverklaringen zijn over het voorgaande onderwerp afgelegd:

- I. H. *Reynders* (17 Februari 1948): nos. 29—31.
 A. Q. H. *Dijxhoorn* (18 Februari 1948): nos. 590—591; 802.
 G. J. *Sas* (16 Maart 1948): nos. 4349—4350.
 J. G. M. *van de Plassche* (16 Maart 1948): nos. 4430—4434; 4448—4460.
 Dr. J. M. *Somer* (12 Mei 1948): nos. 11223—11234.
 J. G. M. *van de Plassche* (21 Juli 1948): nos. 18310—18320.
 A. Q. H. *Dijxhoorn* (22 Juli 1948): nos. 19078—19083.
 I. H. *Reynders* (22 Juli 1948): nos. 19302—19314.
 J. G. M. *van de Plassche* (15 December 1948): nos. 31718—31744.

§ 5. De positie van de militair attaché te Berlijn onder generaal *Reynders*

Reeds in de vorige paragraaf van dit hoofdstuk is de militair attaché te Berlijn generaal-majoor G. J. *Sas* genoemd in verband met de omstandigheid, dat de opperbevelhebber hem had medegedeeld zich in het vervolg niet meer rechtstreeks in verbinding te stellen met de Minister van Defensie doch uitsluitend met hem. Aangezien over de positie van de militair attaché te Berlijn enige kwesties gerezen zijn, zowel onder het opperbevelhebberschap van de heer *Reynders* als onder dat van de heer *Winkelman*, meent de commissie goed te doen deze zaak, voor zover zij speelt onder het opperbevel van generaal *Reynders*, hier aan de orde te stellen. In hoofdstuk XII van het verslag hoopt de commissie op deze gelegenheid terug te komen, meer in het bijzonder in verband met de waarschuwingen, welke deze militair attaché onder de tweede opperbevelhebber heeft gedaan vóór het uitbreken van de oorlog.

4353 (*Sas*)

In zijn meergenoemde brochure heeft oud-Minister *Dijxhoorn* omtrent de appreciatie van de militair attaché te Berlijn door de heer *Reynders* medegedeeld, dat deze in de attaché weinig vertrouwen stelde. Naar aanleiding hiervan heeft de commissie de heer *Sas* gehoord, ten einde bij hem te verifiëren of zijn indruk al dan niet met die van de heer *Dijxhoorn* overeenkwam.

4356 (*Sas*)

De heer *Sas* heeft medegedeeld, dat hij, naar zijn mening, niet voldoende vertrouwen genoot bij generaal *Reynders*. De mededeling van generaal *Reynders*, gedaan in zijn brochure, dat de heer *Sas* reeds enkele keren vóór November 1939 een datum had gemeld, waarop de Duitsers ons zouden aanvallen, noemt de heer *Sas* onjuist. Hij verklaart pertinent, dat hij in begin November voor het eerst een datum medegedeeld heeft, waarop volgens zijn inlichtingen, afkomstig van het Duitse hoofdkwartier in Berlijn, de aanval op Nederland zou plaats hebben. Deze mededeling had hij ontvangen van een Duitse

4356 (*Sas*)

4362 (*Sas*)

4356 (*Sas*)

4352 (*Sas*)
18321—18328 (*van de Plassche*)

4358 (*Sas*)

¹⁾ *I. H. Reynders*. Nogmaals: De wisseling in het opperbevel van Land- en Zeemacht, blz. 42—44.

4360 (*Sas*)
4359 (*Sas*)

²⁾ Bijlage 57.

4359 (*Sas*)
26007 (*de Beus*)

4362 (*Sas*)
26008 (*de Beus*)
26009 (*de Beus*)

4362 (*Sas*)

3032 (*Albarda*)

kolonel, *Hans Oster*. Deze *Oster* was een officier van de Abwehrdienst en had speciaal voor de heer *Sas* geïnformeerd welke plannen de Duitse legerleiding had met betrekking tot een inval in Nederland. Nadat *Oster* eerst had medegedeeld, dat slechts België in bewerking was, deelde hij een dag of veertien daarna aan de heer *Sas* mede, dat nu Holland aan de beurt was. Nadat hij dit, aldus de heer *Sas*, aan generaal *Reynders* gerapporteerd had, keerde de verhouding tussen deze en hem, welke tot op dat moment goed geweest was, als een blad aan een boom oin, daar generaal *Reynders* de ongunstige berichten bepaaldelijk niet wenste te geloven. De heer *Sas* haalt in zijn verhoor nog het bekende boek van *Gisevius* „Bis zum bittern Ende" en de getuigenissen in Neurenberg aan, waaruit is gebleken, dat zijn inlichtingen in November inderdaad juist zijn geweest. In verband met de ongunstige berichten, die hij in Berlijn kreeg, is de heer *Sas* naar Nederland vertrokken en is ontvangen door een commissie uit de Ministerraad, bestaande uit de heren *de Geer*, *van Kleffens* en *Dijxhoorn*, waarbij tevens de opperbevelhebber aanwezig was. Aldaar heeft hij medegedeeld, dat op 12 November de Duitsers ons land zouden binnenvallen.

De heer *Sas* heeft de indruk gekregen, dat de opperbevelhebber en ook de officieren van de inlichtingendienst hem niet helemaal au sérieux namen.

Daar de heer *Sas*, nadat hij op 5 November in genoemde commissie van de Ministerraad zijn mededelingen had gedaan, meende, dat men de ernst van de toestand niet voldoende inzag, is hij in een soort gewetenscrisis gekomen. Hij heeft zich daarna o.a. in verbinding gesteld inet dr. *Colijn*. Hij dacht daardoor misschien te kunnen bereiken, dat zijn inlichtingen bij de Regering ernstiger opgenomen zouden worden. Dit doel heeft de heer *Sas* echter niet bereikt, daar de heer *Colijn* blijkbaar aan generaal *Reynders* heeft bericht, dat aan de mededelingen van de heer *Sas* niet al te veel aandacht moest worden geschonken, daar deze in overspannen toestand verkeerde.¹⁾

Daarna heeft de heer *Sas* getracht bij de Koningin toegelaten te worden om aan Haar zijn mededelingen te doen. Toen hij echter in het paleis aangekomen was, bleek, dat de opperbevelhebber getelefoneerd en medegedeeld had, dat hij de militair attaché verbod met de Koningin te spreken. De heer *Sas* heeft daarna zijn berichten gegeven aan de heer *Phaffj*, adjudant van Hare Majesteit de Koningin.

Nadat er geen Duitse inval op 12 November gekomen was,²⁾ heeft de militair attaché nog verscheidene volgende agressie-data doorgegeven, o.a. de 19de en 24ste November en nog enkele meer. Daarop heeft de heer *Sas* volgens zijn verklaring op 5 December ern brief aan de opperbevelhebber geschreven, waarin hij mededeelde, dat hij de indruk kreeg, mede naar aanleiding van de inlichtingenbulletins welke uitgegeven werden door de inlichtingendienst, dat aan zijn berichten niet voldoende geloof gehecht werd. Hierbij verzocht hij de opperbevelhebber hem mede te delen of hij gelooft werd ja dan neen. Toen hij even vóór Kerstmis 1939 terugging naar Nederland, meldde hij zich bij de opperbevelhebber, die hem aankondigde dat hem ontslag verleend zou worden als militair attaché, daar de Minister hem had bestemd voor hoofd van de 2de afdeling van het Departement. Toen daarop in de loop van het gesprek de militair attaché vroeg, daarbij verwijzende naar zijn brief van 5 December 1939, of hij eigenlijk wel geloof vond, deelde, aldus de heer *Sas*, generaal *Reynders* hem opgewonden mede, dat hij er geen woord van geloofde en niets kon aanvangen niet de verschillende data, welke hij opgegeven had. De volgende dag, toen de heer *Sas* Minister *Dijxhoorn* bezocht, deelde deze mede, dat de opperbevelhebber hem verteld had, „at hij met de militair attaché in Berlijn niet kon werken en hem graa zou vervangen. Daarop zou de Minister op de uitdrukkelijke wens van generaal *Reynders* toegestemd hebben in zijn vervanging. Nadat hij weer teruggekeerd was naar Berlijn, meldde hij zich na enige tijd opnieuw met een mededeling voor generaal *Reynders*, inhoudende, dat de datum van de inval vastgesteld was op 15 Januari 1940. Bij deze gelegenheid verzocht hij tevens van zijn functie ontheven te worden. Nadat deze zaak blijkbaar enige tijd in portefeuille gebleven was, ontving de heer *Sas*, na het ontslag van generaal *Reynders*. een brief van de Minister van Defensie, waarin deze hem mededeelde, dat door het heengaan van generaal *Reynders* de beletselen voor zijn aanblijven als militair attaché waarschijnlijk vervallen zouden zijn, en hem verzocht te laten weten of hij in functie wilde blijven, aangezien zeer veel prijs werd gesteld op zijn berichtgeving. Hierop heeft de militair attaché zijn verzoek om ontheffing uit zijn functie teruggenomen. Tot zover de verklaringen van de heer *Sas*.

Oud-ininister *Albarda* heeft verklaard, dat hij de overtuiging had, dat de heer *Reynders* niet geloofde in een inval van Duitse zijde. Volgens zijn mening hechtte men bij het algemeen hoofdkwartier geen waarde aan de inlichtingen van de militair attaché. Daarentegen vonden deze wel volkomen geloof bij de Ministers, die van de ernst

- 4461 (*van de Plassche*)
4463 (*van de Plassche*)
- 18321—18327 (*van de Plassche*)
4467 (*van de Plassche*)
4475 (*van de Plassche*)
- 4798 (*Fabius*)
- 1800 (*Fabius*)
- 4807 (*Fabius*)
- 4807 (*Fabius*)
- 4809 (*Fabius*)
- 263 (*Reynders*)
31741 (*van de Plassche*)
- 264 (*Reynders*)
265 (*Reynders*)
- 265 (*Reynders*)
- van de toestand en van de urgentie van het gevaar algemeen overtuigd waren. Zij hebben veel waarde gehecht aan de berichten van de heer *Sas*.
- Het hoofd van de afdeling buitenland van de inlichtingendienst bij het algemeen hoofdkwartier, de heer *van de Plassche*, omtrent zijn kijk op de berichtgeving van de toenmalige majoor *Sas* door de commissie gehoord, heeft verklaard, dat de inlichtingendienst alle berichten van de militair attaché ongewijzigd door gaf. Men vroeg zich echter bij het bureau wel eens af of „de vertrouwde relatie” van *Sas*, waarop deze zich steeds beriep, wel betrouwbaar was. Men kon zich namelijk moeilijk voorstellen, dat een beroepsofficier van het Duitse leger, waarvan men wist, dat hij verbonden was aan de Abwehr, zijn land zou verraden. De berichten welke men van de heer *Sas* binnenkreeg, kwamen echter ook langs andere kanalen bij het hoofdkwartier van de generale staf. De heer *van de Plassche* heeft de indruk, dat generaal *Reynders* „nogal zeer sceptisch” stond ten opzichte van de berichtgeving van de heer *Sas* en dat hij het eigenlijk maar vervelend vond. Tevens meent de heer *van de Plassche*, dat het de bedoeling van generaal *Reynders* geweest is om de heer *Sas* te vervangen door een andere militair attaché.
- Daar men bij de inlichtingendienst aan alle berichten twijfelde, werden ook die van de heer *Sas* scherp bekeken, ten einde na te gaan of ze wel juist waren. Daar men dit echter niet kon controleren, nam men maar aan, dat zij goed waren. Uit het verhoor van de heer *van de Plassche* heeft de commissie de indruk gekregen, dat men op het algemeen hoofdkwartier geen volledig vertrouwen had in de berichtgeving van de militair attaché te Berlijn. Hierbij kwam nog, dat de heer *Sas* blijkbaar een nogal nerveuze indruk maakte. Luitenant-generaal *H. A. C. Fabius*, die sinds de tweede helft van November 1939 optrad als chef van de inlichtingendienst, heeft rekening gehouden met de mogelijkheid, dat de Duitsers trachtten onze militair attaché een rad voor de ogen te draaien om zodoende te proberen ons een zenuwoorlog aan te doen. Volgens hem is de eerste waarschuwing van de heer *Sas* inderdaad in begin November geweest.
- De heer *Fabius* heeft, om een inzicht te krijgen in de berichtgeving van de heer *Sas*, aan één van de hogere officieren opdracht gegeven uit alle gegevens, welke er waren, een rapport samen te stellen, ten einde te kunnen beoordelen in hoeverre de Duitsers door middel van de berichtgeving van de heer *Sas* probeerden Nederland een zenuwoorlog aan te doen, dan wel of er inderdaad aan Duitse zijde verraad in het spel was. Deze officier kwam tot de conclusie, dat de mogelijkheid inderdaad bestond, dat de heer *Sas* de dupe was geworden van valse berichten van Duitse zijde, doch dat men zulks niet met zekerheid kon vaststellen. Deze opvatting werd op grond hiervan door de inlichtingendienst als juist aangenomen. De heer *Fabius* heeft na de Novemberdreiging de heer *Sas* bij zich ontboden en getracht „zijn gemoed meer in evenwicht te brengen”. De heer *Sas* was toen namelijk zeer nerveus, daar hij meende, dat men zijn waarschuwing niet ernstig nam. Bij deze gelegenheid heeft de heer *Fabius* hem uitgelegd, dat het buitengewoon moeilijk was om een definitief oordeel te vellen over zijn berichtgeving en dat de heer *Sas* „dat niet zo ernstig moest opnemen”. Ook de opperbevelhebber, aldus de heer *Fabius*, vond *Sas* overdreven en nerveus.
- De heer *Reynders*, omtrent zijn appreciatie van de militair attaché te Berlijn ondervraagd, heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij heel moeilijk heeft kunnen wennen aan de mogelijkheid, dat een Duits officier, ingedeeld bij de contra-spionage van het algemeen hoofdkwartier in Duitsland, aan een militair attaché van een vreemd land zou mededelen, wanneer de Duitse aanval zou plaats hebben. Ook één der vorige militair attachés te Berlijn, die hij hiernaar vroeg, deelde hem mede, dat zulks onmogelijk was. Bovendien was de heer *Reynders* door het Venlo-incident, waarbij officieren van de Engelse inlichtingendienst waren betrokken, die meenden met de Duitse oppositiepartijen in contact te staan, doch in werkelijkheid verbinding gehad hadden met de Gestapo en zodoende misleid waren, voorzichtig geworden. Mede daardoor kwam de gedachte bij hem op, dat ook de heer *Sas* het slachtoffer van misleiding zou kunnen zijn. Toen deze dan ook vertelde, dat zijn „relatie” hem had medegedeeld, dat hij bezig was een aanslag op *Hitler* voor te bereiden, „geloofde hij het helemaal niet meer”. Bovendien was de heer *Sas* in begin November, toen hij in de Ministerraad ontboden werd, erg zenuwachtig. De heer *Reynders* heeft steeds de indruk gekregen, dat het bericht omtrent de aanval in November 1939 door de Duitsers was opgezet als een proefballon, opdat zij op deze wijze te weten zouden komen hoe wij zouden reageren.
- De heer *Reynders* geeft echter toe, dat uit het boek van *Gisevius* blijkt, dat op 5 November in Duitsland bij de inlichtingendienst en bij de oppositie het verhaal ging, dat *Hitler* op 12 November van

265 (*Reynders*)

19320 (*Reynders*)

19262 (*Reynders*)

19318 (*Reynders*)

19319 (*Reynders*)

¹⁾ *I. H. Reynders*. Nogmaals: De wisseling in het Ópperbevel van Land- en Zeemacht, blz. 42—44.

31672 (*Reynders*)

31670 (*Reynders*)

31675 (*Reynders*)

31676 (*Reynders*)

31701—31715 (*van de Plassche*)

31597 (*Reynders*)

31661 (*Dijxhoorn*)

31662 (*Dijxhoorn*)

31663 (*Dijxhoorn*)

31664 (*Dijxhoorn*)

31668 (*Dijxhoorn*)

plan was aan te vallen. Op 5 November, aldus de heer *Reynders*, is ook van Engelse zijde het bericht bij de Nederlandse Regering gekomen, dat er reden was te veronderstellen, dat de aanval op komst was. Op grond hiervan is op 6 November met de Regering besproken wat er gedaan moest worden. Daarop kwam op 8 November de heer *Sas*, die gezonden werd door H.M.'s gezant te Berlijn, in de Ministerraad met hetzelfde bericht. Nadat de heer *Sas* zijn mededelingen had gedaan, waren Regering en opperbevelhebber tenslotte van oordeel, dat inderdaad moest worden gerekend op het uitbreken van de oorlog op 12 November. Naar aanleiding hiervan zijn op 11 November de verlopen ingetrokken, zodat op de avond van deze dag het leger op volle sterkte was.

Toen echter op 12 November bleek, dat de Duitse inval niet plaats vond, stond de heer *Reynders* enigszins sceptisch tegenover de berichtgeving van de heer *Sas*, omdat zij niet uitgekomen was. Op grond daarvan herinnert hij zich, dat hij in December 1939 het plan opvatte de heer *Sas* daarover te schrijven, daar „het toch een beetje te bont" werd. Hij heeft daarbij gewezen op de moeilijkheden, waarvoor de heer *Sas* de opperbevelhebber telkens plaatste, wanneer hij ongemotiveerd dergelijke berichten zond, daar de opperbevelhebber dan wel verplicht was om op zijn minst de verlopen in te trekken. Hij herinnert zich echter niet, dat hij bij een bespreking niet de heer *Sas* tegen deze heeft gezegd, dat hij geen woord van zijn berichtgeving geloofde.

In zijn tweede brochure ¹⁾ zegt generaal *Reynders*, dat de Minister van Defensie van mening was, dat de attaché niet naar Berlijn behoorde terug te keren. Daarop heeft hij, aldus de heer *Reynders*, aan de Minister voorgesteld de heer *Sas* toe te voegen aan een nieuw te benoemen militair attaché van hogere rang. Hij achtte dit een juiste oplossing, daar het hierdoor mogelijk werd, zowel van de inlichtingenbron van de heer *Sas* te blijven profiteren als deze door een oudere officier te doen controleren. De heer *Dijxhoorn* ontken daarentegen, dat hij het initiatief had genomen tot het voorgenomen ontslag van de heer *Sas*. Toen de opperbevelhebber deze echter wilde vervangen, heeft hij hierin toegestemd, nadat middelerwijl het element van de veiligheid van de heer *Sas* in het geding was gebracht. Daarom verwierp hij ook het voorstel van de opperbevelhebber om de heer *Sas* toe te voegen aan een militair attaché van hogere rang. Volgens de heer *Dijxhoorn* hebben in deze maanden tenslotte drie factoren medegewerkt om de heer *Sas* toch in Berlijn te handhaven: het feit, dat de heer *Sas* er in verband met zijn persoonlijke veiligheid niet tegen opzag terug te keren, het verlangen van de gezant te Berlijn hem aldaar te behouden alsmede het feit, dat generaal *Reynders* op 6 Februari 1940 aftrad.

Op grond van bovengenoemde verhoren kan de Commissie zich niet aan de indruk onttrekken, dat de heer *Reynders*, althans na 12 November 1939 en de daaropvolgende maanden, toen telkens de berichtgeving van de heer *Sas* schijnbaar onjuist bleek te zijn, geen groot vertrouwen meer had in de mededelingen, welke de militair attaché te Berlijn doorgaf omtrent de plannen van de Duitse legerleiding tot een inval in Nederland. Immers, hij achtte het in 1939 wel zeer onwaarschijnlijk, dat een officier van de Duitse contra-spionage mededelingen omtrent de krijgsplannen van het Duitse algemene hoofdkwartier deed aan een militair attaché van een vreemde mogendheid. Bovendien bleek enige keren, dat de aangegeven data niet uitkwamen, terwijl tevens bij het Venlo-incident duidelijk werd, dat de Gestapo enige officieren van de Engelse inlichtingendienst om de tuin had geleid. Toch blijkt de heer *Reynders* zich hierin vergist te hebben. De commissie is van mening, dat zijnerzijds een meer critische instelling op haar plaats was geweest, aangezien toch destijds reeds bekend was, dat sommige invloedrijke Duitse militaire kringen niet achter het toenmalige régime stonden en daarvan ook duidelijk hadden doen blijken.

Wat betreft de beoordeling van de pogingen om de heer *Sas* uit Berlijn terug te roepen, is de commissie niet tot overeenstemming kunnen komen. Een meerderheid is van mening, dat het streven daartoe van de heer *Reynders* is uitgegaan. Deze toch had in tegenstelling niet de Minister van Defensie weinig vertrouwen in de berichtgeving van de heer *Sas*. Ook de heer *Van de Plassche* is van mening, dat het de bedoeling van de heer *Reynders* was om de heer *Sas* te vervangen door een andere militair attaché. Deze zelf deelt mede, dat de heer *Dijxhoorn* hem na het ontslag van generaal *Reynders* schriftelijk verzocht heeft te laten weten of hij in functie wilde blijven, aangezien zeer veel prijs werd gesteld op zijn berichtgeving.

De meerderheid der commissie is op grond van een en ander dan ook van mening, dat de heer *Dijxhoorn* tengevolge van de verschillende kwesties met generaal *Reynders* zich weliswaar niet voldoende tegen een ontslag van de heer *Sas* heeft verzet, doch

dat hij na het ontslag van de heer *Reynders* daarop terstond weer is terug gekomen.

De minderheid van de commissie daarentegen heeft er op grond van de tegenspraak in de verklaringen van de heren *Reynders* en *Dijxhoorn* bezwaar tegen een zo positief oordeel uit te spreken als door de meerderheid is geschied.

De volgende getuigen zijn door de commissie over het hier behandelde onderwerp gehoord:

I. H. *Reynders* (17 Februari 1948): nos. 263—265.

A. Q. H. *Dijxhoorn* (18 Februari 1948): nos. 591; 802.

Ir. J. W. *Albarda* (9 Maart 1948): no. 3032.

J. G. M. *van de Plassche* (16 Maart 1948): nos. 4461—4467, 4471—4478.

G. J. *Sas* (16 Maart 1948): nos. 4353—4363.

H. A. C. *Fabius* (22 Maart 1948): nos. 4797—4800; 4807—4809.

J. G. M. *van de Plassche* (21 Juli 1948): nos. 18310—18327.

I. H. *Reynders* (22 Juli 1948): nos. 19262; 19315—19319; 19329—19331.

Mr. J. G. *de Beus* (15 September 1948): nos. 25992—26011.

A. Q. H. *Dijxhoorn* (2 December 1948): nos. 31658—31668.

I. H. *Reynders* (2 December 1948): nos. 31669—31698.

J. G. M. *van de Plassche* (15 December 1948): nos. 31699—31715.

**IX. De redenen, welke geleid hebben tot het ontslag van
generaal Reynders als opperbevelhebber**

Nadat de Minister van Defensie in de loop van December 1939 reeds aan de voorzitter van de Ministerraad had medegedeeld, dat hij de verantwoordelijkheid voor het beleid van de opperbevelhebber niet langer kon dragen en er, mede naar aanleiding daarvan, zoals uit voorgaande hoofdstukken gebleken is, een aantal besprekingen van de Regering met de opperbevelhebber had plaats gevonden, welke resulteerden in de opdracht van 7 Januari 1940, heeft op 22 Januari een laatste bijeenkomst van de Ministerraad met de opperbevelhebber plaats gehad. Deze bijeenkomst werd gehouden naar aanleiding van een brief van 15 Januari 1940 van de opperbevelhebber aan de Ministerraad, waarin eerstgenoemde zijn bezwaren tegen de opdracht uiteenzette.

Blijkbaar heeft de vergadering op 22 Januari met de opperbevelhebber niet tot gevolg gehad, dat de Ministerraad zijn vertrouwen aan de heer *Reynders* als opperbevelhebber meende te kunnen blijven geven. Immers, op 30 Januari 1940 werd de heer *Reynders* ontboden bij de voorzitter van de Raad van Ministers, die hem mededeelde, dat er een conflict was, waarbij de Minister van Defensie de portefeuille-kwestie stelde. Aangezien het Kabinet achter de Minister van Defensie stond, raadde de voorzitter van de Raad van Ministers de heer *Reynders* aan ontslag te vragen als opperbevelhebber. Aan deze wenk van de heer *de Geer* heeft generaal *Reynders* voldaan door zijn ontslagaanvraag aan Hare Majesteit de Koningin bij de voorzitter van de Raad van Ministers in te dienen. Dit request werd door de heer *de Geer* op 3 Februari 1940 met een begeleidende brief ¹⁾ doorgezonden naar Hare Majesteit de Koningin. Hierin deelde de voorzitter van de Raad van Ministers mede, dat het strategisch beleid van de opperbevelhebber van land- en zeemacht, nadat dit in verschillende vergaderingen van de Raad van Ministers was besproken, niet meer het vertrouwen van deze Raad had.

Derhalve werd aan Hare Majesteit in overweging gegeven op de ontslagaanvraag van de heer *Reynders* gunstig te willen beslissen met ingang van 6 Februari 1940. Conform dit voorstel van de voorzitter van de Raad van Ministers werd de opperbevelhebber met ingang van 6 Februari 1940 eervol ontslag verleend. Het desbetreffende Koninklijk besluit was gecontrasigneerd door de voorzitter van de Raad van Ministers.

Uit de brief van de heer *de Geer* aan de Koningin zou de conclusie moeten worden getrokken, dat in de eerste plaats het verschil van inzicht op strategisch gebied de reden geweest is waarom aan de heer *Reynders* in overweging werd gegeven zijn ontslag te vragen.

Uit het request van de heer *Reynders* aan Hare Majesteit de Koningin ²⁾ blijkt, dat hij ook andere meningsverschillen aanwezig achtte. Weliswaar deelde hij daarin mede, dat hij zich met de opdracht van 7 Januari niet heeft kunnen verenigen en dat ook in de Ministerraad geen overeenstemming met hem is bereikt, doch uit deze ontslagaanvraag blijkt tevens, dat de meningsverschillen omtrent de mobilisatieclubs, het voortdurend ingrijpen in zijn bevoegdheden ten aanzien van het kriegsbeleid, het overleg plegen door de Minister van Defensie met zijn ondercommandanten en het streven van de Regering naar inperking van de bevoegdheden van het militair gezag het de heer *Reynders* daarnaast ook moeilijk maakten de verantwoordelijkheid voor een goede uitoefening van zijn functie te dragen.

In zijn verhoor heeft de heer *Reynders* medegedeeld, dat, hoewel de Ministerraad aan Hare Majesteit de Koningin schriftelijk heeft medegedeeld, dat de reden van het ontslag uitsluitend in het kriegsbeleid gelegen was, hij zelf het gevoel had, dat er ook andere overwegingen, welke hij ook in zijn request aan Hare Majesteit had aangestipt, zijn geweest, die daartoe meegewerkt hebben.

De heer *Dijxhoorn* geeft als hoofdreden aan, dat hij de wijze, waarop generaal *Reynders* het leger wilde gebruiken, tegenover het Nederlandse volk onverantwoord achtte, daar deze niet tot een maximum weerstand maar tot nodeloze verliezen moest leiden.

De heer *de Geer* ziet als eigenlijke reden van het ontslag van de heer *Reynders* het feit, dat de opperbevelhebber toen zowel aan

1080 (*de Geer*)

¹⁾ Bijlage 58.

²⁾ Bijlage 19.

62 (*Reynders*)
618 (*Dijxhoorn*)

1074 en 1080 (*de Geer*)

Minister *Dijxhoorn* als aan het Kabinet niet meer de juiste man op de juiste plaats scheen. Het verschil van inzicht over het krijgsbeleid is per slot van rekening de oorzaak geweest, dat het conflict acuut werd.

De heer *de Geer* deelt nog mede, dat hij dit niet aan de heer *Reynders* heeft medegedeeld. Aan hem heeft hij slechts gezegd, dat in het conflict over het krijgsbeleid tussen de heer *Dijxhoorn* en de heer *Reynders* de Ministerraad de Minister van Defensie steunde.

Ook de andere Ministers, die door de commissie gehoord zijn, voeren over het algemeen als de eigenlijke oorzaak van het conflict tussen Regering en opperbevelhebber aan, dat de heer *Reynders* door zijn optreden en zijn gebrek aan activiteit op verschillende gebieden, geen gunstige indruk op de Ministerraad maakte. De ene getuige legt hierbij bijvoorbeeld meer de nadruk op het trage vorderen van het aanleggen der versterkingen, een ander op de twijfel, die men steeds bleef koesteren aan datgene wat de opperbevelhebber nu eigenlijk wilde, doch wanneer men deze verklaringen aandachtig doorleest, komt het naar de mening van de commissie hierop neer, dat de Regering niet dat vertrouwen meer in de opperbevelhebber had, dat men in een dergelijke functionaris moet kunnen stellen.

Men vergelijkte voor deze materie de volgende verklaringen.

I. H. Reynders (17 Februari 1948): nos. 47—64.

A. Q. H. Dijxhoorn (18 Februari 1948): nos. 617—618.

Jhr. mr. *D. J. de Geer* (24 Februari 1948): nos. 1074—1078; 1080—1082.

Jhr. *W. Röell* (25 Februari 1948): nos. 1938—1951.

Ir. *J. W. Albarda* (9 Maart 1948): no. 3032—3037.

Mr. *P. S. Gerbrndy* (10 Maart 1948): nos. 3679—3682.

Mr. *H. J. Kruls* (17 Maart 1948): no. 4535.

Mr. *M. P. L. Steenberghe* (23 Maart 1948): nos. 4855—4856.

Dr. *J. van den Tempel* (23 Maart 1948): nos. 4906—4909.

Ir. *P. F. S. Oiten* (23 Maart 1948): nos. 4918—4937.

Mr. *J. Meijnen* (22 April 1948): nos. 9895—9897.

Ch. J. Z. M. Welter (12 Mei 1948): nos. 11200—11201.

Mr. *E. N. van Kleffens* (19 Mei 1948): nos. 12355—12359.

Dr. *E. de Quny* (2 November 1948): nos. 31479—31490.

Mr. *J. Meijnen* (2 November 1948): nos. 31630—31642; 31646—31657.

M. R. H. Calmeyer (2 November 1948): nos. 31643—31657.

Gesteld voor de beantwoording van de vraag, welke de eigenlijke reden is geweest van het ontslag van generaal *Reynders* als opperbevelhebber, wil de commissie er allereerst de aandacht op vestigen, dat, zoals ook uit de voorgaande hoofdstukken duidelijk is gebleken, de Regering en de opperbevelhebber op vele, soms minder soms zeer belangrijke punten radicaal van mening verschilden.

Dr. *van den Tempel* gebruikt in dit verband de uitdrukking „incompatibilité d'humeur". Hoewel het over het algemeen moeilijk is om in zaken als deze, en zeker nadat negen jaar zijn voorbijgegaan, het hoofdmotief aan te geven van een bepaalde beslissing, meent de commissie toch, dat de uitdrukking van dr. *van den Tempel* een vingerwijzing geeft, welke in deze zaak van groot belang is. Het was door de vele conflicten tussen Regering en opperbevelhebber langzamerhand onmogelijk geworden om op zodanige wijze samen te werken als in 's lands belang noodzakelijk was.

De commissie ziet de situatie in het begin van 1940 dan ook aldus, dat, toen omstreeks deze tijd bleek van een diepgaand verschil van inzicht tussen Regering en opperbevelhebber ten aanzien van de landsverdediging, dit een doorslaggevende reden is geweest om het vertrouwen aan de opperbevelhebber op te zeggen.

Ongetwijfeld hebben het meningsverschil ten aanzien van de mobilisatieclubs, de strubbelingen ten aanzien van de staat van oorlog en beleg en vele andere kleinere conflicten er niet toe medegewerkt om de verhouding beter te maken.

Uit de verhoren heeft de commissie echter toch wel deze indruk gekregen, dat men op grond van deze laatste redenen nimmer zou zijn overgegaan tot een wisseling van het opperbevel. Het feit, dat men — nadat het conflict betreffende de strategie tussen Minister van Defensie en opperbevelhebber na 20 December 1939 duidelijk naar voren kwam — nog betrekkelijk lang gewacht heeft, voordat men de opperbevelhebber in ernstige overweging gaf ontslag te vragen, is de commissie een belangrijke aanwijzing, dat men niet zonder nauwgezet beraad en aarzeling tot deze gewichtige stap is overgegaan. Toen echter bleek, dat de Regering geen vertrouwen meer kon hebben in het krijgsbeleid van de opperbevelhebber, hetgeen het voornaamste deel van zijn taak was, heeft men hieruit de conclusie getrokken dat de opperbevelhebber diende heen te gaan. Men zou er achteraf de Regering wellicht een verwijt van willen maken, dat zij, nadat dat

3032 (*Albarda*)

3680 (*Gerbrandy*)

11201 (*Welter*)

4855 (*Steenberghe*)

12358 (*van Kleffens*)

4906 (*van den Tempel*)

vertrouwen aan het wankelen was geraakt, nog zo lang heeft gewacht alvorens de beslissende stap te doen. De commissie meent echter, dat men dit de Regering niet te zeer kwalijk kan nemen, daar het alleszins te begrijpen is, dat zij het uiterste geprobeerd heeft om tot overeenstemming te komen; bovendien traden in het begin van 1940 weer internationale spanningen op, o.a. door de gedwongen landing van een Duits vliegtuig in België, waarbij een aanvalsplan op het westen gevonden werd. Immers, het ontslag van de opperbevelhebber zou zowel in het binnenland als in het buitenland misschien een ongunstige indruk kunnen maken. De commissie gelooft niet, dat deze gevolgen bij een ontslag op een vroeger tijdstip ernstig zouden zijn geweest, doch dat de Regering huiverig was voor een zo ingrijpende maatregel als het ontslag van een opperbevelhebber in mobilisatietijd, acht zij begrijpelijk en verantwoord.

De commissie inderdaad ook, dat de Regering op zakelijke gronden overgegaan is tot het ontslag van de heer *Reynders* als opperbevelhebber.

Zij heeft uit de verhoren niet de indruk gekregen, dat invloeden buiten de Regering aan het ontslag van de heer *Reynders* debet zijn. Met name neemt zij niet aan, dat stappen van de Duitse gezant in deze richting ook maar van enige invloed zijn geweest. Deze laatste kwestie bespreekt de commissie uitvoerig in haar verslag over de punten b, c, d, e van het Enquêtebesluit.

De veronderstelling, door een der getuigen geopperd, als zouden hierbij invloeden van het Philips-concern ten gunste van generaal *Winkelman* hebben gewerkt, is gebleken volkomen uit de lucht gegrepen te zijn. De commissie komt hierop nog uitvoerig terug op blz. 100 bij de bespreking van de benoeming van generaal *Winkelman*.

De commissie meent samenvattend te mogen concluderen, dat de Regering, gegeven de situatie, dat het Kabinet geen vertrouwen had in het kriegsbeleid van de heer *Reynders* en in zijn persoonlijkheid over het algemeen, hem te recht heeft ontslagen. Men kan uit de aard der zaak over een aantal der gerezen geschilpunten een andere mening hebben dan de Regering, dit doet echter naar het oordeel der commissie niet ter zake. De Regering diende de verantwoordelijkheid voor het beleid van haar opperbevelhebber te dragen. Toen zij het vertrouwen in hem de facto had verloren, was de enige consequentie dat zij hem ontslag verleende. Mede op grond van de conclusies, waartoe de commissie in de voorafgaande hoofdstukken is gekomen, acht zij dan ook het beleid van de Regering ten aanzien van het ontslag van de heer *Reynders* als opperbevelhebber verantwoord.

Bij de verhoren is in dit verband nog een zaak ter sprake gekomen, die de commissie meent in haar verslag niet onbesproken te kunnen laten.

De heer *Dijxhoorn* toch heeft op een gegeven moment, de heer *Reynders* het schrijven van zijn brochures verwijtende, gezegd, dat hij deze beschouwt als een wraak van de oud-opperbevelhebber op de vroegere minister van Defensie, waarmede bereikt is, dat de militaire carrière van deze laatste is geschaad. Hij acht het onbehoorlijk, dat de heer *Reynders* aldaar schrijft, dat voorkomen moet worden, dat zij, die toen hebben gefaald, thans en in de toekomst op verantwoordelijke posten komen of blijven. Daarmede zou maar één man bedoeld zijn, nl. de toen (in 1945) reeds aangewezen waarnemend chef van de generale staf: luitenant-generaal *Dijxhoorn*. Voorts heeft de laatstgenoemde de commissie in kennis gesteld van een onderhoud, dat heeft plaats gevonden tussen de Minister van Oorlog, mr. J. *Meynen* en generaal *Reynders*, waarbij de Minister de heer *Reynders* heeft gewezen op het onwenselijke van een publicatie zijnerzijds over de wisseling van het opperbevel in Februari 1940.

De heer *Meynerz*, hierover door de commissie gehoord, heeft verklaard, dat hij inderdaad van oordeel was, dat een polemiek tussen de oud-minister van Defensie en de oud-opperbevelhebber een terugslag zou kunnen veroorzaken in de betrekkingen tussen Nederland en de geallieerden, wier hulp wij in zo hoge mate nodig hadden bij de opbouw van het leger. Tevens vreesde de Minister, dat zulk een polemiek de toen bestaande tegenstelling tussen het „oude" en het „nieuwe" leger zou verscherpen. De heer *Reynders* was toen, aldus de heer *Meynen*, niet bereid het landsbelang te stellen boven zijn persoonlijk belang. De smet, die op zijn naam was geworpen, doordat hij na zijn aftreden niet was gedecoreerd, noch bijv. lid was geworden van de Raad van State, wenste hij uit te wissen.

De heer *Reynders* herinnert zich dit onderhoud, dat echter naar hij meent eerst heeft plaats gehad op 19 April 1946, toen zijn eerste brochure en het antwoord daarop van de heer *Dijxhoorn* reeds verschenen waren. Hij achtte het juist, dat in het landsbelang de fouten, in 1940 gemaakt, uitgezocht werden. Bovendien ontkent hij niet, dat zijn persoonlijke rehabilitatie een zekere rol heeft gespeeld. Hij achtte het opvallend, dat ieder, die het leger in de hoogste

1938—1951 (*Roëll*)
4918—4937 (*Otten*)
12359 (*van Kleffens*)

781 (*Dijxhoorn*)

9896 (*Meynen*)

19352—19379 (*Reynders*)

31633 (*Meynen*)
 31551 (*Meynen*)
 31643 (*Calmeijer*)

¹⁾ Vgl. ook bijlage 88.

31655—31657 (*Meynen*)

31639 (*Meynen*)
 31381—31490 (*de Quay*)

rang verlaat, een blijk van waardering ontvangt, terwijl hij „de straat (werd) opgestuurd" zonder iets van die aard. Dat hij echter verwacht had lid van de Raad van State te worden, ontkent de heer *Reynders*.

Uit het nader verhoor van de heer *Meynen*, alsmede uit de verklaringen van generaal-majoor M. R. H. *Calmeijer*, is de commissie gebleken, dat het onderhoud met de Minister van Oorlog inderdaad op 19 April 1946 heeft plaats gehad, dus eerst vóór de publicatie van de tweede brochure van generaal *Reynders*. ¹⁾ Uit dit nadere verhoor van de heer *Meynen* heeft de commissie tevens de zekerheid gekregen, dat het gesprek op geen enkele wijze bij de Minister de indruk heeft gewekt, dat de heer *Reynders* het al of niet verschijnen van zijn brochure afhankelijk heeft gesteld van het alsnog rehabiliteren van zijn persoon.

Eveneens is komen vast te staan, dat de brochurestrijd geen enkele invloed heeft gehad op het niet benoemen van luitenant-generaal *Dijxhoorn* tot chef van de generale staf, zoals deze vermoedt.

De commissie kan zich de desillusie indenken van de heer *Meynen* toen hij de indruk kreeg, dat generaal *Reynders* zijn persoonlijke rehabilitatie hoger stelde dan het landsbelang.

Wel meent de commissie er op deze plaats haar bevreesing over te moeten uitspreken, dat de Regering in 1940 blijkbaar geen termen aanwezig achtte generaal *Reynders* de gebruikelijke decoratie te verlenen. Juist het uitblijven hiervan kon niet nalaten aan het ontslag een onnodig pijnlijk accent te geven.

X. De benoeming van de gepensioneerde luitenant-generaal Winkelman tot opperbevelhebber

Toen de Regering besloten had, dat de heer *Reynders* als opperbevelhebber diende af te treden, stond zij voor een grote moeilijkheid in verband met de benoeming van een nieuwe opperbevelhebber. Het was inderdaad niet eenvoudig, gezien de feitelijke situatie, een officier te vinden, die geschikt zou zijn het opperbevel van de heer *Reynders* over te nemen. De Regering heeft haar oog laten vallen op de gepensioneerde luitenant-generaal *Winkelman*. Nadat met deze contact was opgenomen, is hij met ingang van 6 Februari 1910 benoemd tot opperbevelhebber van land- en zeemacht, waarbij hij tevens bevorderd werd tot generaal.

In zijn brochure over de wisseling in het opperbevel in land- en zeemacht in Februari 1940 maakt de heer *Reynders*, naar aanleiding van deze benoeming, de opmerking, dat de heer *Winkelman* sedert zes jaar vóór de mobilisatie de militaire dienst had verlaten en nimmer één der beide hoogste functies in het leger had bekleed. Hiermede wil hij kennelijk aangeven, dat de heer *Winkelman*, welke zijn hoedanigheden overigens ook mochten zijn, krachtens zijn verleden niet de geschikte man geacht kon worden om het opperbevel op zich te nemen. Hij doelde hierbij blijkbaar op de omstandigheid, dat de heer *Winkelman* nimmer chef van de generale staf of commandant van het veldleger was geweest.

Reeds in hoofdstuk III, waarin o.a. de benoeming van de heer *Reynders* tot opperbevelhebber is behandeld, heeft de commissie in het algemeen haar denkbeelden uiteengezet omtrent de qualiteiten en de voorwaarden, waaraan een opperofficier dient te voldoen om eventueel benoemd te worden tot opperbevelhebber van land- en zeemacht. Reeds daar is gebleken, dat de commissie het niet een *conditio sine qua non* acht, dat de opperbevelhebber een van beide bovengenoemde functies moet hebben bekleed. De commissie gelooft dan ook niet, dat de benoeming van de heer *Winkelman* tot opperbevelhebber om deze reden in principe onjuist moet worden geacht. De heer *Winkelman* was ni. in zijn vroegere militaire carrière o.a. sous-chef en chef van de staf van het veldleger geweest en ten slotte commandant van het vierde legerkorps te Amersfoort.

629 (*Dijxhoorn*)

Toen de heer *Reynders* in 1934 benoemd werd tot chef van de generale staf, was de heer *Winkelman* mede-candidaat voor deze functie. Bij de benoeming van de heer *Reynders* tot chef van de generale staf is de heer *Winkelman* gepensionneerd. De toenmalige Minister van Defensie, hierover gehoord, heeft aan de commissie verklaard, dat het niet benoemen van de heer *Winkelman* tot chef van de generale staf zijn oorzaak niet heeft gevonden in zijn mindere bekwaamheid, doch in de omstandigheid, dat de heer *Reynders*, die men ook geschikt achtte, jonger was en derhalve deze functie langer zou kunnen vervullen dan de heer *Winkelman*, hetgeen de Minister eef voordeel achtte.

3653 (*Deckers*)

De commissie meent, dat het niet noodzakelijk is, dat iemand chef van de generale staf of commandant van het veldleger is geweest om in aanmerking te kunnen komen voor de functie van opperbevelhebber. Zij heeft in hoofdstuk III uitvoerig uiteengezet, waarom dit naar haar mening het geval is, en acht het dan ook niet noodzakelijk hierover in dit hoofdstuk verder uit te wijden, weshalve zij zich beperkt tot de conclusie, dat in het algemeen de benoeming van een figuur als de heer *Winkelman* tot opperbevelhebber zeker verantwoord geacht kan worden.

629 (*Dijxhoorn*)

Doordat de Minister van Defensie de heer *Winkelman* uit zijn vroegere militaire loopbaan kende als een bekwaam militair, die, naar zijn mening, geschikt zou zijn voor de functie van opperbevelhebber, heeft hij gemeend de aandacht van de Ministerraad op hem te moeten vestigen. De Ministerraad is met de benoeming akkoord gegaan, nadat de Voorzitter van de Raad van Ministers, naar hij mededeelde, zich in verbinding had gesteld met de vorige Minister van defensie, dr. *J. J. C. van Dijk*, om diens oordeel te vernemen over een eventuele benoeming van *Winkelman*. Daar de Voorzitter van de Raad van Ministers uiteraard enigszins huiverig was om een beslissing te nemen in zake de opvolging in het opperbevel, heeft hij

1182 (*de Geer*)

1182 (*de Geer*)

- gemeend goed te doen een vriendschappelijk advies in te winnen bij de vorige Minister van Defensie. Volgens mededelingen van de heer *de Geer* zou de heer *van Dijk* een lijst voor de dag gehaald hebben van actieve en gepensioneerde officieren en een aantal opmerkingen gemaakt hebben, waarbij hij o.a. tot de conclusie kwam, dat hij van de gepensioneerde officieren de heer *Winkelman* zeer geschikt achtte. Aangezien de Voorzitter van de Raad van Ministers dezelfde mening gehoord had van de Minister van Defensie, meende hij vrijheid te kunnen hebben om de Ministerraad voor te stellen de heer *Winkelman* bij H.M. de Koningin voor te dragen als opperbevelhebber. De heer *de Geer* voegde hier nog aan toe, dat het eerste optreden van de heer *Winkelman* in de Ministerraad op de leden een uitstekende indruk maakte. De heer *van Dijk*, hierover door de commissie ondervraagd, herinnerde zich aanvankelijk het onderhoud met de heer *de Geer* niet. Wel verklaarde hij echter, dat hij het met de zakelijke mededelingen van de heer *de Geer* ten aanzien van de beoordeling van een officier, die geschikt zou zijn om opperbevelhebber te worden, wel eens kon zijn.
- 1812 (*van Dijk*)
- 1870 (*van Dijk*)
- Bij nadere overweging verklaarde deze getuige tevens, dat hij de mogelijkheid van het bezoek van de heer *de Geer* zou willen erkennen, doch dat hij het zich niet meer voor de geest kon halen, daar hij meermalen bezoek van hem had ontvangen. Overigens bevestigde hij nogmaals, dat de zakelijke inhoud van de verklaring van de heer *de Geer* over dat bezoek geheel overeenkwam met zijn eigen beoordeling van generaal *Winkelman*.
- 1938—1951 (*Röell*)
- Zoals reeds in het vorige hoofdstuk is meegedeeld, kan de commissie niet aannemen, dat het ontslag van de heer *Reynders* als opperbevelhebber o.a. zijn oorzaak zou hebben gehad in een aandrang, welke uitgeoefend is vanwege het Philips-concern. Tevens zou de commissie echter onder ogen willen zien of de mogelijkheid wellicht bestaat, dat de leiding van dit concern haar invloed zou hebben uitgeoefend op de benoeming van generaal *Winkelman*. Deze mogelijkheid is n.l. voor de commissie geopperd door de oud-commandant van het veldleger, luitenant-generaal *jr. W. Röell*. Deze wijst er op, dat de heer *Winkelman* de voorbereidingen voor de evacuatie van de Philips-fabrieken heeft getroffen. Hij had o.a. tot taak de overbrenging van de Philips-fabrieken naar de vesting Holland voor te bereiden. De heer *Röell* noemt in dit verband de naam van ir. *Otten*, voorzitter van de raad van bestuur van de N.V. 'Philips' Gloeilampenfabrieken. Een en ander zou in Eindhoven in 1945 aan de heer *Röell* medegedeeld zijn na zijn terugkeer uit gevangenschap. Hij heeft echter niet met zekerheid kunnen verklaren op welke wijze hij aan deze wetenschap is gekomen. Hoewel in dit verband door de heer *Röell* niet gezegd is, dat deze drang zou zijn uitgeoefend in verband met industriële belangen, doch uitsluitend omdat men de heer *Winkelman* aldaar in 's lands belang de juiste persoon vond om de post van opperbevelhebber te bekleden, heeft de commissie gemeend deze zaak nader te moeten onderzoeken. De Minister van Defensie en die van Buitenlandse Zaken hebben beiden verklaard, dat hun van deze druk van de Philips-fabrieken niets bekend is. Ten overvloede heeft de commissie in verband hiermede nog gehoord ir. P. F. S. *Orten*, die verklaard heeft, dat inderdaad de heer *Winkelman* vóór de mobilisatie op zeer uitstekende wijze voorbereidingen heeft getroffen ter overbrenging van de fabrieken van het concern naar de vesting Holland in geval van oorlog. Dit was uiteraard in de tijd, dat de heer *Winkelman* gepensionneerd was en derhalve geen enkele officiële functie meer bekleedde. Het was de heer *Otten* opgevallen op welk een uitnemende wijze de heer *Winkelman* zich onmiddellijk bij het bedrijf wist aan te passen en met welk een grote tact hij de medewerking van iedereen daarvoor wist te winnen. De heer *Otten* achtte het dan ook zeer goed mogelijk, dat hij zich op zeer loffelijke wijze heeft uitgelaten over het werk van de heer *Winkelman*. Er is echter geen sprake van, dat hij, in verband met de voorgenomen wisseling van het opperbevel, stappen zou hebben gedaan bij enig Regeringspersoon om de heer *Winkelman* in de plaats van de heer *Reynders* als opperbevelhebber aan te wijzen.
- 19101—19103 (*Dijxhoorn*)
12359 (*van Kleffens*)
4928 (*Otten*)
- De commissie heeft ook overigens geen enkele aanwijzing kunnen krijgen ter bevestiging van het vrij vage gerucht, hetwelk de heer *Röell* aan de commissie heeft medegedeeld. Zij meent met zekerheid te kunnen vaststellen, dat dit gerucht geheel uit de lucht gegrepen is en dat van de zijde van het Philips-concern geen enkele invloed op wie dan ook is uitgeoefend om de heer *Winkelman* tot opperbevelhebber te benoemen.
- 1093 (*de Geer*)
- Toen de Ministerraad besloten had om bij het aftreden van generaal *Reynders* de heer *Winkelman* bij H.M. de Koningin voor te dragen als opperbevelhebber, heeft de voorzitter van de Raad van Ministers persoonlijk met de heer *Winkelman* gesproken en heeft hem het conflict met zijn voorganger uiteengezet. Over nadere bijzonderheden zou echter, aldus de heer *de Geer*, met Minister *Dijxhoorn* gesproken zijn.

- 619 (*Dijxhoorn*)
- 620 (*Dijxhoorn*)
- 620 (*Dijxhoorn*)
- 631 (*Dijxhoorn*)
- 626 (*Dijxhoorn*)
- 631 (*Dijxhoorn*)
- 1205 (*Winkelman*)
- 1206 (*Winkelman*)
- 1207—1208 (*Winkelman*)
- 1209 (*Winkelman*)
- 19114 (*Dijxhoorn*)
- 19115 (*Dijxhoorn*)
- Daartoe heeft de Minister van Defensie de heer *Winkelman*, die na de mobilisatie weer in dienst was gekomen en in die tijd commandant van de luchtverdedigingskring Utrecht was, bij zich thuis ontboden. Hij heeft toen, aldus de heer *Dijxhoorn*, aan de heer *Winkelman* medegedeeld, dat de Regering aan generaal *Reynders* in overweging zou geven ontslag te vragen, omdat er verschil van inzicht bestond tussen de Regering en hem ten aanzien van het krijgsbeleid. Voorts deelde hij de heer *Winkelman* mede, dat de Regering op hem het oog had laten vallen als opperbevelhebber en dat de Minister hem thans vroeg of hij een eventuele benoeming zou aanvaarden. Reeds toen heeft Minister *Dijxhoorn* aan de heer *Winkelman* medegedeeld, dat hij bereid was hem een chef van de staf te geven naar eigen keuze en dat hij (*Dijxhoorn*) vermoedde, dat daarbij de keuze van generaal *Winkelman* zeker wel op generaal-majoor *van Voorst tot Voorst* zou vallen. De Minister wist nl., dat de heer *Winkelman* jarenlang met de heer *van Voorst tot Voorst* had samengewerkt en dat deze twee heren goed op elkaar afgestemd waren. De heer *Winkelman* heeft daarop gezegd, dat hij het verzoek in overweging zou nemen en dat hij de volgende ochtend om negen uur zou telefoneren of hij het aanbod zou accepteren. De volgende ochtend bleek, dat de heer *Winkelman* een eventuele benoeming wenste te aanvaarden.
- Over de duur en het karakter van bovengenoemd gesprek tussen de Minister van Defensie en de heer *Winkelman* blijkt enig verschil van mening tussen hen te bestaan. Volgens de aanvankelijke mening van de heer *Dijxhoorn* heeft dit onderhoud zeer kort geduurd en is geen uiteenzetting gegeven over het verschil van inzicht tussen de Regering en generaal *Reynders* ten aanzien van het krijgsbeleid. Tevens legt de heer *Dijxhoorn* er de nadruk op, dat hij geen enkele invloed op generaal *Winkelman* heeft willen oefenen. Indien in verband hiermede het geschilpunt tussen generaal *Reynders* en de Regering bij dit gesprek ter sprake gekomen zou zijn, dan zou dit slechts zeer oppervlakkig geschied zijn en zonder dat de Minister de mening van generaal *Winkelman* daarover had afgewacht. De heer *Dijxhoorn* legt er de nadruk op, dat hij als Minister de nieuwe opperbevelhebber niet in een bepaalde strategische richting zou hebbelen dringen. Hij was echter overtuigd, dat de heer *Winkelman*, die hij kende, niet met het plan van generaal *Reynders* voor de dag zou komen. Indien gebleken zou zijn, dat de heer *Winkelman*, nadat hij tot opperbevelhebber benoemd was, dezelfde visie op het krijgsbeleid had als generaal *Reynders*, dan zou de Minister van Defensie hieruit zijn conclusies hebben getrokken en zou hij zijn ontslag hebben genomen. De heer *Dijxhoorn* heeft er derhalve in zijn eerste verhoor de nadruk op gelegd, dat hij als Minister van Defensie geen invloed wenste uit te oefenen op het strategisch beleid van de nieuwe opperbevelhebber, doch dat hij dit geheel aan deze overliet. Daar echter het strategisch beleid van generaal *Reynders* zodanig geweest was, dat hij hiervoor de verantwoordelijkheid niet had kunnen dragen, had hij gemeend de Raad van Ministers voor de keuze te moeten stellen, dat of de heer *Reynders* diende te verdwijnen als opperbevelhebber of hij zijn portefeuille als Minister ter beschikking zou stellen.
- De heer *Winkelman*, door de commissie over het bezoek bij de heer *Dijxhoorn* ondervraagd, heeft een enigszins andere indruk behouden van de wijze, waarop dit onderhoud zich heeft toegedragen. Volgens de heer *Winkelman* was dit onderhoud vrij langdurig. Het heeft inderdaad plaats gehad bij de Minister thuis. Hij schat de duur van dit onderhoud op een uur of twee. De Minister zou hem medegedeeld hebben, dat de reden van het conflict met generaal *Reynders* het militaire beleid was. Tevens zou aan hem medegedeeld zijn hoe de verschillende standpunten waren en dat de Minister van oordeel was, dat de wijze, waarop de heer *Reynders* de verdediging wilde voeren, niet juist was. Bovendien zou de Minister van Defensie aan de heer *Winkelman* gevraagd hebben welk standpunt deze innam, waarbij bleek, dat het standpunt van de heer *Winkelman* in hoofdzaak overeenstemde met dat van de Minister. De Minister zou vervolgens medegedeeld hebben, dat hij bezwaren had tegen de Peel-Raamstelling en tegen het stand houden in de Grebbelinie met dezelfde troepen, waarmede hardnekkig stand gehouden zou moeten worden in het oostfront van de vesting Holland, nadat deze van de Grebbestelling waren teruggetrokken. Met deze bezwaren kon de heer *Winkelman* zich in het algemeen verenigen.
- De commissie heeft daarna de heer *Dijxhoorn* opnieuw in de gelegenheid gesteld zijn visie op dit onderhoud nader uiteen te zetten. De heer *Dijxhoorn* ontkent niet, dat het mogelijk is, dat het onderhoud inderdaad iets uitvoeriger is geweest dan hij zich indertijd meende te herinneren. Ook is het mogelijk, dat hij de heer *Winkelman* gevraagd heeft hoe deze de verdediging dacht te voeren. Hij legt er de nadruk op, dat de heer *Winkelman* geen voorwaarden gesteld zijn, dat hij „dit of dat niet mocht doen". De oorzaak van de uiteenlopende mening over de duur van het onderhoud ligt, aldus

19118 (*Dijxhoorn*)

12293 (*van Kleffens*)

de heer *Dijxhoorn*, wellicht hierin, dat de heer *Winkelman* en hij verschillen over de appreciatie van datgene, wat onder een uitvoerige uiteenzetting wordt verstaan.

Ook de heer *van Kleffens*, hierover ondervraagd, heeft medegedeeld, dat, naar zijn indruk, aan de heer *Winkelman* bij zijn benoeming, geen voorwaarden zijn gesteld.

De commissie acht dit geschilpunt niet van bijzonder belang, daar zij op het standpunt staat, dat, ook al zouden door de Regering aan de heer *Winkelman* bij zijn benoeming voorwaarden zijn gesteld, dit in geen dele laakbaar zou geweest zijn. Uit het standpunt van de commissie ten aanzien van de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber van land- en zeemacht, blijkt, dat de Regering, naar de mening der commissie, bij de benoeming van een opperbevelhebber aan deze de voorwaarden kan stellen, welke zij wenst. Zij zou zich dan ook kunnen indenken, dat de Regering het nodig zou hebben geoordeeld aan de heer *Winkelman* volledige inzage te geven in het conflict tussen haar en de vorige opperbevelhebber. Ook al zou de Minister van Defensie aan de heer *Winkelman* zijn visie op het strategisch beleid hebben gegeven en deze gevraagd hebben of hij hiermede kon instemmen, kan de commissie niet inzien, dat zulks principieel fout zou zijn geweest. Zij acht het zeer begrijpelijk, dat de Regering, indien zij bepaalde denkbeelden heeft omtrent het te voeren strategisch beleid, een en ander van te voren bespreekt met de te benoemen opperbevelhebber. Wanneer zij echter de verklaringen van de verschillende getuigen over dit punt met elkaar vergelijkt, meent zij te kunnen concluderen, dat de Minister bij zijn onderhoud met de heer *Winkelman* dit niet heeft gedaan. Zij heeft de stellige indruk gekregen, dat de Minister een onderhoud met de heer *Winkelman* heeft gehad, waarbij hij aan de laatste op min of meer uitvoerige wijze heeft uiteengezet, hoe het conflict tussen de Regering en de opperbevelhebber ontstaan was. Hierbij is gebleken, dat de heer *Winkelman* de bezwaren van de Regering tegen het stelsel-*Reynders* deelde. Daar er derhalve overeenstemming bleek te bestaan tussen de Regering en de heer *Winkelman* ten aanzien van haar critiek op het beleid van generaal *Reynders* en de heer *Winkelman* wellicht in zeer grote lijnen heeft aangegeven, welke zijn strategische inzichten waren, heeft de Regering gemeend over te kunnen gaan tot de benoeming van generaal *Winkelman* tot opperbevelhebber. De commissie meent met name, dat de Regering niet aan de opperbevelhebber voorwaarden heeft gesteld, volgens welke hij op een zeer specifieke, door de Regering te bepalen wijze de verdediging moest voeren. Dit blijkt ook wel uit het verdere verloop van zaken tijdens het opperbevel van generaal *Winkelman*, daar deze immers, nadat hij benoemd was, verschillende inspecties langs de stellingen heeft ondernomen en eerst op grond daarvan zijn krijgsbeleid definitief heeft bepaald.

Wanneer de commissie het bovenstaande overziet, meent zij, dat de benoeming van de heer *Winkelman* tot opperbevelhebber op verantwoorde wijze is geschied en dat de Regering, gezien de persoonlijkheid en de antecedenten van generaal *Winkelman*, deze in het volste vertrouwen met het opperbevel kon belasten. Zij kan dan ook niet inzien, dat de Regering in deze op enigerlei wijze te kort zou zijn geschoten, doch zij acht integendeel het beleid van de Regering bij de benoeming van de nieuwe opperbevelhebber juist.

A. Q. H. *Dijxhoorn* (18 Februari 1948); nos. 619—634; 640—642.

H. G. *Winkelman* (24 Februari 1948); nos. 1202—1214.

Jhr. Mr. D. J. *de Geer* (24 Februari 1948); nos. 1092—1094; 1182—1183.

Jhr. W. *Röell* (25 Februari 1948); nos. 1938—1951.

Dr. J. J. C. *van Dijk* (25 Februari 1948); nos. 1809—1814; 1870—1872.

Dr. L. N. *Deckers* (10 Maart 1948); no. 3653.

Mr. M. P. L. *Steenberghe* (23 Maart 1943); nos. 4857—4859.

Ir. P. F. S. *Otten* (23 Maart 1948); nos. 4918—4947.

Mr. E. N. *van Kleffens* (19 Mei 1948); nos. 12359; 12293.

A. Q. H. *Dijxhoorn* (22 Juli 1948); nos. 19101—19103; 19113—19121.

XI. Het voorgenomen krijgsbeleid tijdens het opperbevelhebberschap van generaal Winkelman

10209 (*Winkelman*)

Zoals in het vorige hoofdstuk is gebleken, heeft generaal *Winkelman*, voordat hij benoemd werd tot opperbevelhebber, een gesprek gehad met de Minister van Defensie, waarbij ook het krijgsbeleid is ter sprake gekomen. De bezwaren van de Minister tegen de Peel-Raamstelling en tegen het standhouden in de Grebbelinie met dezelfde troepen als waarmede hardnekkig standgehouden zou moeten worden in het oostfront van de vesting Holland, deelde generaal *Winkelman*.

1298 (*Winkelman*)

Het was naar zijn mening uitgesloten om met troepen, welke in nauw contact met de vijand waren geweest, terug te trekken naar een volgende stelling en daarmee ook op die plaats een hardnekkige verdediging te voeren. Dit laatste inimers zou nodig zijn, daar er geen verse troepen beschikbaar waren, die deze tweede stelling bezet hielden. Hierbij dient tevens in het oog te worden gehouden, dat deze terugtocht door accessen in de reeds gestelde inundatiën door vliegtuigen en artillerie in hoge mate gehinderd kon worden en zelfs wellicht onmogelijk zou blijken. Op zich zelf was generaal *Winkelman* geen tegenstander van het standhouden in een tweede stelling, nadat de eerste opgegeven moest worden. Het zou dan echter noodzakelijk zijn, dat men daarvoor speciaal troepen zou kunnen afzonderen, zodat men geen beroep zou behoeven te doen op de teruggetrokken legeronderdelen. Het was immers duidelijk, dat deze legeronderdelen niet in ongeschonden toestand in de tweede stelling zouden aankomen.

35752 (*Winkelman*)

Het cardinale verschilpunt tussen generaal *Reynders* en hem achtte generaal *Winkelman* dan ook, dat men niet met dezelfde troepen, die in aanraking met de vijand geweest waren, een terugtocht kan uitvoeren om daarna terstond deze legeronderdelen weer in te zetten. Dat de heer *Winkelman* ten slotte in de praktijk van de oorlog de troepen uit de Grebbelinie heeft doen terugtrekken op de vesting Holland, vond zijn reden slechts hierin, dat hij het onmogelijk oordeelde met deze in de doorbroken Grebbelinie te blijven, aangezien zij dan verloren zouden zijn. Hij heeft echter ook in de Meidagen niet de overtuiging gehad, dat in de Hollandse waterlinie nog een krachtige verdediging gevoerd zou kunnen worden.

1509 (*H. F. M. van Voorst tot Voorst*)

Toen dan ook generaal *Winkelman* benoemd was tot opperbevelhebber, was zijn eerste werk om na te gaan op welke wijze hij de opdracht van de Regering, welke als eerste punt inhield, dat het hart des lands krachtig verdedigd moest worden, zou uitvoeren. Hij ging hierbij uit van de gedachte, dat in principe de hardnekkige verdediging zou moeten worden gevoerd in een stelling, welke zo veel mogelijk versterkt en met een zo groot mogelijk aantal manschappen bezet moest zijn.

De vraag was hierbij of men de Grebbelinie dan wel het oostfront van de vesting Holland als stelling moest kiezen, waarin deze weerstand georganiseerd diende te worden. Daarnaast, meende hij, was het noodzakelijk om in het hart des lands over een zo sterk mogelijke reserve te beschikken, welke zou kunnen worden ingezet, waar dit nodig zou zijn. Voor het laatste kon in de eerste plaats het Iste legerkorps dienen. Aangezien ook generaal *Winkelman* de Peel-Raamstelling niet verdedigbaar achtte, konden voor dit doel eveneens het IIIde legerkorps en de lichte divisie worden aangewend. Met dit legerkorps kon dan in de verdediging van het zuidfront van de vesting Holland tot aan de Grebbelinie worden voorzien.¹⁾

In de loop van Februari heeft de nieuwe opperbevelhebber de stellingen persoonlijk verkend, terwijl hij op 1 Maart een inspectie van uit de lucht hield en tevens aandacht schonk aan de mogelijke verdediging van de Lingestelling.

Het resultaat hiervan was, dat de opperbevelhebber ongeveer half Maart besliste, dat de Grebbelinie ingericht moest worden als hoofdverdedigingsstelling. De motieven, welke de opperbevelhebber hierbij leidden, waren voornamelijk de volgende.²⁾

a. Hoewel de inundatiën voor het oostfront van de vesting Holland in het algemeen breder waren dan voor de Grebbelinie, waren in het oostfront toch ook zwakke plekken en was met name het stellingendeelte voor Utrecht niet sterk.

¹⁾ Vergelijk bijlage 59, houdende de notities over de mobilisatie 1939/1940 en de Meidagen 1940 van H. F. M. *baron van Voorst tot Voorst*, generaal-majoor, chef van de staf van de landmacht.

²⁾ Vergelijk eveneens het „Beknopt Overzicht“ blz. 19 e.v.

0. De vermeerderde betekenis van het luchtwapen, zoals deze gebleken was in de Poolse oorlog, scheen de mogelijkheid te scheppen om stellingen stormrijp te bombarderen uit de lucht. Hierdoor kwam het voordeel van meer beveiliging tegen artillerie op de achtergrond.

c. De Grebbelinie bood veel betere gelegenheid tot gedekte legering, verplaatsing en opstelling van staven, troepen, treinen en munitie en levensmiddelandepots dan het oostfront van de vesting Holland. Zulks was bij de toenemende betekenis van het luchtwapen van eminent belang.

d. Bij een aanval op het oostfront van de vesting Holland zou de vijand het voordeel bezitten van de gelegenheid tot gedekte legering, enz., die het terrein van de Utrechtse heuvelrug hem schonk.

e. De Grebbelinie liep langs een heuvelrug, van waaruit de waarneming van het voorterrein gemakkelijk was te verzekeren.

f. De Grebbelinie dekte een groter gedeelte van het land en beschermde met name Amsterdam tegen een werkzame beschieting met artillerie.

g. De Grebbelinie bood meer strategische mogelijkheden. Het was n.l. mogelijk om:

hetzij de verdediging van het hart des lands integraal te voeren door ombuiging van het front langs Waal en Linge naar het zuidfront van de vesting Holland;

hetzij hardnekkige verdediging meer zuidwaarts te voeren in de Peel-Raamstelling.

Daarnaast bood de Grebbelinie meer mogelijkheid dan het oostfront om— indien de omstandigheden daartoe zouden leiden — uit te breken en ten aanval over te gaan.

h. Indien de keuze zou vallen op de verdediging van het oostfront van de vesting Holland, zou reeds dadelijk hieraan gepaard moeten gaan een zeer ver gaande hergroepering van de troepen in *achter*waartse richting, niet alleen noord, maar ook zuid van de Maas. Dit zou niet nalaten een uiterst ongunstige indruk in binnen- en buitenland te verwekken en wellicht zelfs een schending van onze neutraliteit als het ware uitlokken.

Met deze keuze meende de opperbevelhebber het beste te kunnen voldoen aan de opdracht van de Regering, dat in de eerste plaats het hart des lands verdedigd diende te worden. Daar hij hiervoor zowel het IIIde legerkorps als de lichte divisie moest gebruiken, had deze beslissing bepaalde gevolgen ten aanzien van de verdediging van de Peel-Raamstelling, daar immers deze troepen aan die stelling onttrokken werden.

De nieuwe opperbevelhebber had na zijn optreden een opdracht gekregen,¹⁾ welke blijkens een door generaal *Winkelman* tot de commissie gericht schrijven uit de volgende drie punten bestond.

1. Ingeval Nederland wordt aangevallen, zal de verdediging in de eerste plaats gericht moeten zijn op de bescherming van het hart des lands, waarbij er naar moet worden gestreefd een zoo groot mogelijk gebied tot het uiterste te, behouden.

Voorts moet in het gebied waar de verdediging niet tot het uiterste kan worden gevoerd — rekening houdende met de beschikbare middelen — een vijandelijk voortdringen zooveel mogelijk worden bemoeilijkt. Daarbij wordt bescherming van de provincie Zeeland van veel belang geacht.

2. Blijkt een buitenlandsche mogendheid uitsluitend ten doel te hebben een deel van het land als doormarschgebied te bezigen dan moet — indien die doormarsch zelve niet kan worden verhinderd — zonder de veiligheid van het hart des lands in gevaar te brengen, actief tegen die schending worden opgetreden.

3. Zoodra een agressie heeft plaats gehad, moet het vereischte worden verricht ter verzekering van de samenwerking met eventueele bondgenooten.

Generaal *Winkelman* had des te meer vrijheid om bij de aanvang van de oorlog bovengenoemde troepen uit Brabant terug te nemen, daar hij zich op het standpunt stelde, dat, ook al zouden deze troepen voor de verdediging van de Peel-Raamstelling gebruikt worden, zij een Duitse opmars door Brabant toch niet noemenswaard zouden kunnen verhinderen.

De heer *Winkelman* was namelijk van mening, dat de Peel-Raamstelling weliswaar op enkele punten verdienstelijke kwaliteiten had, doch dat de inrichting van deze stelling van zeer geringe sterkte was. Zijn grote bezwaar was bovendien, dat de stelling helemaal geen diepte had en slechts een kordonopstelling genoemd kon worden. De compagnieën in het zuidelijke gedeelte lagen bij voorbeeld voor een groot deel helemaal op één lijn, met niets er achter. Het zou dan ook onmogelijk zijn geweest om een paar dagen in deze stelling te verblijven, daar de manschappen niet afgelost konden worden.

De troepensterkte onder generaal *Reynders* achtte de nieuwe opper-

¹⁾ Bijlage 29.

- bevelhebber dan ook onvoldoende, maar men normaal voor een hardnekkige verdediging per bataljon op een strook van 800 à 1000 meter, moest rekenen. Zelfs indien men met het oog op de natuurlijke sterkte van enkele stellinggedeelten het dubbele van deze maat zou nemen, dan nog achtte de heer *Winkelman* de door generaal *Reynders* aangewezen „ongeveer 26 bataljons" ten enenmale onvoldoende voor een stelling, die 75 kilometer lang was.
- 1274 (*Winkelman*) Ook de lichte divisie achtte de heer *Winkelman* geen voldoende beveiliging tegen een omtrekking ten zuiden van deze stelling, waar immers tussen de Belgische en de Nederlandse linies een gat van 35 à 40 kilometer gaapte. Generaal *Reynders* had bovendien de artillerie aan deze lichte divisie onttrokken en overgebracht naar de Peeldivisie. Mede daarom achtte generaal *Winkelman* de weerstandskracht tegen een omtrekkende pantserbeweging van de vijand geheel onvoldoende.
- 1275 (*Winkelman*) De heer *Winkelman* was dan ook van mening, dat ook het stelsel van de eerste opperbevelhebber ten aanzien van de Peel-Raamstelling onhoudbaar en niet te verdedigen was.
- Alleen wanneer de Belgen bereid geweest zouden zijn hun verdediging te doen aansluiten bij de onze, had men kunnen denken over een effectieve verdediging van deze stelling.
- Ook in dat geval had echter de bezetting veel sterker moeten zijn dan zij door generaal *Reynders* geprojecteerd was. Daarom achtte de nieuwe opperbevelhebber het volkomen verantwoord om bij de aanvang van de oorlog zowel de lichte divisie als het IIIde legerkorps terug te nemen in de vesting Holland. Hiermede werd immers bereikt, dat het hart des lands op de best mogelijke wijze verdedigd kon worden. De verdediging van de Peel-Raamstelling kon daarbij slechts een vertraging van de vijand betekenen, doch dit was met de bezetting, die generaal *Reynders* in de Peel-Raamstelling had, niet anders.
- 1276 (*Winkelman*) De bezwaren tegen het verzwakken van de Peel-Raamstelling in verband met onze neutraliteitsverplichtingen verwerpt de heer *Winkelman*, daar hij de verplichtingen van de neutraliteit beschouwt „als een verplichting van onze eigen houding, nl. dat wij niets doen, wat ten nadele of ten voordele van één der partijen kan zijn." Tevens legde de neutraliteit ons de verplichting op, dat ons land niet gebruikt kon worden als doormarsgebied voor één der strijdende partijen. Het tegengaan van deze doormars houdt echter niet in, dat wij overal, van Groningen tot Maastricht toe, stellingen langs de grens moeten maken. Wel waren wij verplicht tegen een schending van ons grondgebied op te treden. Dit zou bij voorbeeld ook kunnen geschieden door de vijand te laten doormarcheren en hem daarna in een offensief in de rug aan te vallen of zijn verbindingen te verbreken. Bovendien kan men zeggen, dat, wanneer eenmaal ons land in de oorlog is, onze neutraliteitsverplichtingen als zodanig zijn afgelopen.
- 1287 (*Winkelman*) De heer *Winkelman* staat bij zijn beschouwing over de verplichtingen, voortvloeiende uit de neutraliteit, blijkbaar op hetzelfde standpunt, als door zijn chef van de staf van de landmacht voor de commissie is verdedigd.
- 1477 (**H.F.M. van Voorst tot Voorst**) Deze acht nl. de Regering verplicht een strikte neutraliteitshouding aan te nemen, waarbij metterdaad moet worden opgetreden tegen schendingen van het grondgebied, zowel ter zee, te land als in de lucht. Bovendien dient aan de inwoners de verplichting opgelegd te worden zich te onthouden van uitlatingen, die kunnen leiden tot een ingrijpen van de oorlogvoerende mogendheden, en moet er op toegezien worden, dat bij de doorvoer van goederen niet de ene mogendheid wordt bevoordeeld boven de andere.
- Maakt echter één der strijdende mogendheden zich op om ons grondgebied aan te vallen, dan zijn er twee mogelijkheden: of men bepaalt er zich toe de schender van de neutraliteit op zijn opmarswegen tegen te houden, waardoor men aan zijn neutraliteitsplicht heeft voldaan, of men verklaart de oorlog aan de neutraliteitschender en sluit zich volledig aan bij diens tegenstanders. Indien men op de laatste wijze handelt, ontkent men een integrale oorlog tegen de vijand, die men zo gunstig mogelijk moet voeren. Op dit moment gaat het dus niet meer om de handhaving der neutraliteit, want die bestaat dan niet meer, aangezien de oorlogstoestand is ingetreden. In deze gedachtengang heeft men het recht de troepen daar te concentreren, waar men meent deze integrale oorlog zo gunstig mogelijk te kunnen voeren.
- Daar generaal *Winkelman* evenwel een bepaalde troepenopstelling van zijn voorganger aantrof, waarbij in Brabant zowel de lichte divisie als het IIIde legerkorps gestationneerd waren, kon hij niet zonder meer bij zijn optreden deze troepen terugnemen, daar dit allicht bepaalde reacties in het buitenland zou verwekken.
- 1478 (**H.F.M. van Voorst tot Voorst**) Om deze redenen zijn de genoemde legeronderdelen niet onmiddellijk teruggetrokken, doch eerst bij het uitbreken van de oorlog. De commissie meent, dat de oplossing, welke de nieuwe opper-

bevelhebber gezocht heeft voor de uitvoering van de opdracht der Regering alleszins redelijk geacht kon worden en in overeenstemming was met deze opdracht.

De opdracht, welke de Regering na het optreden van de heer *Winkelman* als opperbevelhebber aan deze heeft gegeven, verschilt van die van 7 Januari 1940 aan generaal *Reynders*. Deze laatste opdracht, welke in de hoofdstukken V en VI ter sprake is gekomen, was meer gespecificeerd, terwijl die aan generaal *Winkelman* in meer algemene termen vervat was. Oud-Minister *Dijxhoorn* acht geen principiële verschillen aanwezig tussen beide opdrachten.

De commissie kan hierin de oud-Minister van Defensie niet geheel volgen, daar er toch wel belangrijke verschillen waren. Immers bij de opdracht aan de heer *Reynders* werd bepaald, dat zowel in het oostfront van de vesting Holland als in de Grebbelinie weerstand moest worden geboden, terwijl aan de opperbevelhebber van land- en zeemacht werd overgelaten hoeveel troepen voor de verdediging van elk der fronten zouden worden bestemd. Bovendien was hierbij, zoals bekend, nog aangegeven, dat de operatiën niet mochten worden gebaseerd op het slagen van de terugtocht van de troepen, die opgesteld waren achter de Grebbelinie. Men zou wellicht kunnen zeggen, dat ook het krijgsbeleid van de nieuwe opperbevelhebber, die nagenoeg het gehele veldleger in de Grebbelinie opstelde en slechts een kleine veiligheidsbezetting in het oostfront van de vesting Holland legerde, in overeenstemming geacht kon worden met genoemde opdracht aan generaal *Reynders*, maar de commissie kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat de laatste opdracht aan de heer *Reynders* wel degelijk inhield, dat een zodanig aantal troepen in het oostfront van de vesting Holland gelegd moest worden, dat hiermede ook inderdaad een effectieve verdediging kon worden gevoerd. Dit laatste is de nieuwe opperbevelhebber niet van plan geweest, daar hij er principieel van uitging alle krachten, welke gebruikt konden worden voor de verdediging van het hart des lands, in één stelling te concentreren.

Deze gedachte is naar het oordeel van de commissie zeer wel te verenigen met zijn ruim gestelde opdracht, doch zou niet in overeenstemming zijn geweest met de opdracht, welke de Regering aan generaal *Reynders* in Januari heeft gegeven.

De commissie meent, dat de verschillen tussen beide opdrachten hieruit verklaard moeten worden, dat de Regering bij de opdracht van Januari 1940 een poging heeft gedaan een modus te vinden, welke voor generaal *Reynders* acceptabel zou zijn en voor de Regering niet onaanvaardbaar. De opdracht aan de heer *Reynders* verenigde immers en de opvatting van de opperbevelhebber, dat zowel in de Grebbelinie als in het oostfront van de vesting Holland weerstand moest worden geboden, en tevens de mening van de Regering, dat niet met dezelfde troepen, die gevochten hadden in de Grebbelinie, opnieuw effectieve weerstand in het oostfront van de vesting Holland georganiseerd kon worden.

Voor zover de opdracht aan generaal *Reynders* betrekking had op het krijgsbeleid ten zuiden van de grote rivieren, was duidelijk uiteengezet, dat deze troepen tot taak hadden een opmars van de vijand te vertragen en dat met een minimum van troepen moest worden volstaan.

Ook hier komt dus duidelijk uit, dat de Regering van het standpunt uitging, dat bij de verdediging van Nederland het hart des lands in de allereerste plaats veilig gesteld moest worden, terwijl in de tweede plaats kwam het effectieve tegengaan van schendingen der neutraliteit. Dit laatste was zeer verklaarbaar, daar de Regering immers van plan was bij een eventuele schending van de neutraliteit partij te kiezen, waarbij men het van het hoogste belang achtte, dat het hart des lands in handen van de Nederlandse troepen bleef, omdat men meende, dat op deze wijze de oorlog het best kon worden voortgezet.

Op grond van een en ander meent de commissie, dat het, ondanks de hierboven aangegeven verschillen duidelijk is, dat de Regering bij de opdracht aan generaal *Winkelman* van dezelfde gedachte uiting als bij de opdracht van 7 Januari 1940 aan generaal *Reynders*. De eerste is niet anders geweest dan een globale samenvatting van de gedachtengang, waarvan de Regering in Januari met betrekking tot de verdediging des lands uitging. Daar zij vertrouwen had in het krijgsbeleid van de nieuwe opperbevelhebber, is zij niet in nadere bijzonderheden afgedaald bij het formuleren van deze opdracht, doch achtte zij het aangeven van de algemene lijnen voldoende.

Gelijk in hoofdstuk I is uiteengezet, is het een eis van goed beleid, dat de Regering aan een opperbevelhebber, die haar vertrouwen heeft, zoveel mogelijk de vrije hand laat. De verklaring van het verschil in de formulering van de opdrachten aan beide opperbevelhebbers is naar de mening van de commissie in het feit gelegen, dat de Regering generaal *Winkelman* dit vertrouwen meende te kunnen geven.

Dat de tweede opdracht aan de heer *Reynders* zover in onderdelen afdaalde, acht de commissie geheel verantwoord, daar de Regering op deze wijze een poging heeft willen doen om een brug te slaan tussen haar opvattingen en die van de opperbevelhebber.

De commissie moge nog verwijzen naar de volgende getuigenverklaringen:

H. G. Winkelman (24 Februari 1948): nos. 1209, 1269, 1274—1279, 1298.

H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (24 Februari 1948): nos. 1446, 1476—1487, 1509.

A. G. J. F. M. van der Kroon (16 Maart 1948): no. 4396.

I. H. Reynders (23 Juni 1945): nos. 15581—15586.

H. G. Winkelman (24 Juni 1948): nos. 15752—15762.

H. G. Winkelman (21 Juli 1948): no. 18965.

A. Q. H. Dijkhoorn (22 Juli 1948): nos. 19179—19194.

De commissie meent, dat er aanleiding bestaat om aan het slot van dit hoofdstuk een korte beschouwing te geven over de vraag of het kriegsbeleid in 1939/1940, waarbij door beide opperbevelhebbers in opdracht van de Regering grote aandacht is besteed aan de verdediging van het hart des lands, in aanmerking genomen de omvang en de kracht van het vijandelijke luchtwapen, wel verantwoord was. De vraag kan immers gesteld worden, of het zin heeft een dergelijk dichtbevolkt gebied als Holland en Utrecht tegen een vijand, voorzien van moderne wapenen, te verdedigen.

Zoals elders in dit verslag blijkt, was de Nederlandse legerleiding in Mei 1940 niet voorbereid op een dergelijke grootscheepse aanval uit de lucht. Wel had men gerekend op aanvallen van parachutisten op kleine schaal, waardoor tactische punten door de vijand bezet zouden worden, doch op een strategische overval uit de lucht in die mate, als zulks geschied is, had men blijkbaar niet gerekend. Dit is ook gebleken bij de verdediging van Rotterdam. Immers, deze stad was niet voorzien van een bezetting, geschikt om aan een dergelijke overval weerstand te bieden. Toen aarnevans bleek, dat de vijand niet aarzelde grote stadsgedeelten zonder militaire noodzaak te bombarderen, was een capitulatie noodzakelijk. Bij voortgezette vijandelikheden was het dan ook waarschijnlijk ondoenlijk geweest, ook al had dit met militaire middelen gekund, de verdediging voort te zetten, daar dit met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid ten gevolge gehad zouf hebben, dat meer steden geheel of gedeeltelijk met de grond gelijk gemaakt zouden zijn. De rampen, waartoe dit had kunnen leiden zijn duidelijk gedemonstreerd bij de geallieerde oorlogvoering tegen Duitsland.

De zuiver militaire vraag, of men dit in 1939 en 1940 had kunnen voorzien, meent de commissie hier te moeten voorbijgaan. In hoofdstuk XII zal zij daarop nader ingaan. Wel meent zij te moeten opmerken, dat, indien men dit wel in ogeschouw had genomen, het wellicht de voorkeur had verdiend, de verdediging niet op het hart des lands doch op Brabant te concentreren, waardoor het mogelijk geweest zou zijn, dat onze troepen verbinding zochten met de Frans-Belgische legers, zodat de gehele verdediging van de aanvang af hierop geconcentreerd geweest was.

De commissie meent echter te moeten opmerken, zoals ook generaal *Winkelman* dit voor de commissie gedaan heeft, dat wij ook met die kennis bezwaarlijk een andere strategie hadden kunnen volgen, daar ons toenmalige neutraliteitsstelsel ons verhinderde contact op te nemen met het buitenland. Immers, de situatie in Mei 1940 was aldus, dat wij met onze toekomstige bondgenoten niets hadden kunnen afspreken en niets hadden kunnen voorbereiden. Het was onmogelijk geweest op het laatste ogenblik een gezamenlijk operatieplan te ontwerpen. Daar dit niet kon geschieden, was het bezwaarlijk zelf standig onze troepen in Brabant op te stellen en het gebied ten noorden van de Maas open te laten, daar de Duitsers dan gelegenheid gehad zouden hebben om zonder vechten het hart des lands te bezetten, daarna de rivieren over te trekken en in de rug van de troepen in Brabant te komen. Een aaneensluiting niet de Frans-Belgische legers zou in dat geval grote bezwaren gehad hebben, daar dergelijke zaken moeten worden besproken en degelijk voorbereid. Hiervoor had van te voren het strategische plan vast moeten staan. Wij hebben, aldus generaal *Winkelman*, dit in zekere zin geprobeerd áoor ons op het standpunt te stellen, dat wij neutraal zouden blijven, om daarna, wanneer de oorlog uit het oosten kwam, aan onze bureu te vragen wat wij nodig hadden. Het is echter bewezen, dat het op die manier niet kan gaan. Wel meent generaal *Winkelman*, dat het uitgesloten is, dat wij in een toekomstige oorlog zullen trachten ons land met eigen middelen te verdedigen. De enig mogelijke oplossing acht hij, dat wij ons van te voren verbinden met het buitenland, zodat wij een onderdeel vormen van de bondgenootschappelijke troepenmacht.

18952—18959 (*Winkelman*)

19204—19208 (*Dijxhoorn*)

De commissie heeft hierover tevens het oordeel gevraagd van luitenant-generaal *Dijxhoorn*, die als zijn mening te kennen gaf, dat wij dienen af te zien van een nationale tactiek en van het ons beperken tot de verdediging van ons eigen grondgebied. Er is, aldus deze, gezien de uitgestrektheid, de lengte en de ondiepte van ons land, geen methode te bedenken, om ons grondgebied zelfstandig te verdedigen. Het enige dat wij kunnen doen, is aansluiting te zoeken bij bondgenoten en op grond daarvan dient fundamenteel beslist te worden hoe onze landstrijdkrachten georganiseerd moeten worden. In bondgenootschappelijk overleg zal uitgemaakt moeten worden, waar de verdediging gevoerd zal worden; aldus kan op een gegeven moment ons land operatiegebied en daar de strijd uitgevochten worden. Hij wijst er voorts op, dat een zodanige strategie in 1940 uitgesloten was, daar wij toen onze neutraliteit te verdedigen hadden.

19416—19417 (*Reynders*)

Ten slotte heeft de commissie ook generaal *Reynders* over deze kwestie gehoord. Ook deze ziet in volkomen overeenstemming met de beide zo juist genoemde deskundigen voor de toekomst geen andere mogelijkheid dan het zoeken van aansluiting bij bondgenoten.

Waar de commissie bij de zo juist aangehaalde deskundigen een dergelijke overeenstemming heeft geconstateerd, meent haar grootst mogelijke meerderheid met des te meer vrijheid de conclusie te kunnen trekken, dat bij een eventuele nieuwe oorlog het optreden van de Nederlandse strijdkrachten zo nodig en zo mogelijk gericht moet zijn op samenwerking in bondgenootschappelijk verband. Hiertoe zal het nodig zijn, dat wij van te voren tot overeenstemming komen met deze bondgenoten, over het te voeren krijgsplan en over ons aandeel in een eventuele strijd. In 1939 en 1940 voerde de Nederlandse Regering evenwel een neutraliteitspolitiek, waarmee het Nederlandse volk over het algemeen akkoord ging. Deze neutraliteitspolitiek had een krijgsoverheid ten gevolge, waarbij onze verdediging naar twee zijden gericht diende te zijn, derhalve zowel naar het oosten als naar het westen. Reeds op grond hiervan was het onmogelijk, het hart des lands van troepen te ontbloten, daar dit voor Duitsland een reden had kunnen geweest zijn, om ons te verwijten, dat wij onze neutraliteit ten opzichte van Engeland onvoldoende handhaafden.

XII. De houding van het algemeen hoofdkwartier in verband met de Duitse overval

Een van de belangrijkste berichtgevers voor de inlichtingendienst van de generale staf was generaal-majoor G. J. Sas, destijds militair attaché te Berlijn, die gedurende zijn ambtsperiode aldaar verschillende keren heeft gewaarschuwd tegen de dreiging van een Duitse aanval. Reeds in 1936 was hij in Berlijn inilitair attaché geweest. Na 1937 keerde hij terug in Nederland om op te treden als hoofd van de afdeling operatiën bij de generale staf.

4362 (*Sas*)

Na de inval in Tsjecho-Slowakije werd de heer Sas wederom als militair attaché naar Berlijn gezonden. Daar aangekomen, trof hij een goede relatie, nl. de toenmalige kolonel Oster, die een van de belangrijke posities bij de Duitse contra-spionage (Abwehrdienst) bekleedde.

In de zomer van 1939 werd het de militaire attaché in Berlijn volkomen duidelijk, dat er een oorlog op komst was, hetgeen hij dan ook herhaaldelijk heeft gerapporteerd. Deze berichten hebben wellicht medegewerkt tot het tijdig afkondigen van de mobilisatie in Augustus 1939.

Op 28 September 1939 heeft de heer Sas gerapporteerd, dat naar zijn mening deze keer het von Schlieffen-plan zou worden uitgevoerd met een sterke rechtervleugel door België en Nederland; tevens deelde hij mede, dat naar zijn opvatting over ongeveer zes weken de spanning in het Westen zou beginnen. In November 1939 is deze spanning, zoals bekend is, dar, ook opgetreden.

25996 (*de Beus*)
25997 (*de Beus*)
25992 (*de Beus*)

In de loop van October had bovengenoemde kolonel Oster reeds aan de militair attaché medegedeeld, dat het plan om Nederland te bezetten bij de Duitse generale staf werd uitgewerkt, een gedachte, reeds enkele weken te voren door de heer Sas geopperd, maar thans door Oster bevestigd met de woorden: „Mein lieber Freund, du hast recht gehabt: jetzt ist auch Holland an die Reihe.“ De November-crisis is reeds in een van de vorige hoofdstukken door de commissie besproken, zodat daarop thans niet nader behoeft te worden ingegaan.

Nadat in de loop van de winter wederom was gewaarschuwd door de militair attaché, ontving deze op de 3de April van bovengenoemde kolonel Oster de mededeling betreffende de inval in Denemarken en Noorwegen, waarbij tegelijkertijd met de mogelijkheid rekening moest worden gehouden, dat ook de inval in het Westen zou geschieden. De militair attaché heeft daarop aan de adjudant van de Minister van Oorlog medegedeeld, dat er groot gevaar bestond voor een inval op 9 April. Tevens heeft hij de Deense marine-attaché en de Noorse ambassadeeraad gewaarschuwd. Het laatste bericht is nimmer doorgezonden naar Noorwegen, daar deze: ambassadeeraad volkomen aan de Duitse kant stond.

26017 (*de Beus*)
26018 (*de Beus*)

Op Vrijdag de 3de Mei ontving de militair attaché van Oster de mededeling, dat er een mogelijkheid bestond, dat de overval op Nederland thans plaats zou vinden. De volgende dag ontving de Nederlandse gezant te Berlijn van de Minister van Buitenlandse Zaken een telegram, waarin medegedeeld werd, dat het Vaticaan gewaarschuwd had voor de mogelijkheid van een aanval op Nederland. De gezant heeft hierop teruggeseind, dat de mededeling van het Vaticaan volkomen bevestigd werd door een intussen door de militair attaché reeds ontvangen bericht en dat het te voorzien was, dat de inval in het midden van de daaropvolgende week zou plaats vinden.

4363 (**Sas**)

De heer Sas ontving daarna op de 5de Mei een bericht van de Griekse marine-attaché, die, naar aanleiding van berichten in de Duitse couranten, dat er spanning ontstaan was in het Middellandse zeegebied, verschillende van zijn collega's bezocht had en o.a. de Japanse marine-attaché gesproken had. Deze marine-attaché zou gezegd hebben, dat er helemaal geen sprake was van enige spanning in het gebied van de Middellandse zee, maar dat het binnen enkele dagen in het Westen zou losbarsten. De Griekse marine attaché voegde hier nog aan toe, dat het hem bekend was, dat een Griekse vrouw een verhouding had met een majoor van een Polizei-bataljon in Berlijn, die een soort van mobilisatiebevel ontvangen had om op een bepaalde dag in een bepaalde stad in Nederland te zijn. Derge-

- 26024 (*de Beus*)
- 10741 (*Backer*)
- 4363 (*Sas*)
- 26025—26031 (*de Beus*)
- 7400 (*Dijxhoorn*)
- 18329—18331 (*van de Plassche*)
4487 (*van de Plassche*)
- 25990—26032 (*de Beus*)
- lijke mobilisatiebevelen waren ook voor de aanval op Polen uitgegaan.
- Op Maandag de 6de Mei ontving de militair attaché weer verschillende berichten, die er op wezen, dat de inval aanstaande was. Van Belgische zijde kreeg hij echter de mededeling, dat nog geen volkomen zekerheid bestond en dat het mogelijk was, dat de datum nog enige dagen werd opgeschoven, daar men van Duitse zijde bezig zou zijn met het opstellen van een dossier in verband met de komende aanval.
- Een en ander is in een codetelegram op Maandagavond medegedeeld, waarin bericht werd, dat voor zover bekend de inval op Woensdag 8 Mei zou plaats vinden. Op de daaropvolgende Dinsdagmorgen werd aan het gezantschap een aanvraag ontvangen voor visa van vier Duitsers, die met grote spoed naar Nederland moesten. Eén van dezen bleek te zijn een zekere *Von Kiewitz*, die indertijd het ultimatum naar Polen had overgebracht. Bij het gezantschap heeft men de medewerking aan de voorgenomen reis enige dagen vertraagd, zodat zij niet konden vertrekken.
- Deze mededelingen van de heer *Sas* bleken overeen te stemmen met hetgeen hij destijds verteld had aan een officier der genie, die in die tijd in verband met geniewerkzaamheden in Duitsland aanwezig was. Deze officier was namelijk de Zondag, voordat de oorlog begon, naar Berlijn gegaan in verband met dienstaangelegenheden. Hij sprak daar de heer *Sas*, die hem mededeelde, dat het twijfelachtig zou zijn of hij de daaropvolgende Zaterdag nog zou kunnen vertrekken. Toen deze officier Dinsdagnacht om één uur een codebericht ontving uit Rotterdam, dat hij naar Nederland moest terugkeren, is hij de daaropvolgende Woensdagmorgen nog bij de heer *Sas* geweest, die als zijn mening te kennen gaf, dat de inval de volgende ochtend zou plaats vinden. Hierop is bedoelde genie-officier diezelfde Woensdag in de middag uit Berlijn vertrokken. Onderwijl ontving de militair attaché in Berlijn op deze Woensdag geen nadere gegevens. Net bleek, dat de vier bovengenoemde personen niet naar Nederland vertrokken waren, doch in Duitsland op de Rijkskanselarij in bewaring gesteld waren; waarschijnlijk opdat niets van hun opdracht, welke blijkbaar later is ingetrokken, zou uitlekken.
- De daaropvolgende Donderdag is de militair attaché voor de laatste keer in contact geweest met de heer *Oster*. 's Avonds om zeven uur had de ontmoeting plaats, waarbij aan de militair attaché medegedeeld werd, dat de bevelen gegeven waren voor de aanval in het Westen en dat Hitler naar het Westfront was afgereisd. Daar er echter nog een kleine mogelijkheid bestond, dat de zaak 'uitgesteld zou worden, hetgeen immers reeds verschillende malen geschied was, heeft na halftien nogmaals een ontmoeting plaats gehad tussen genoemde heren. Hierbij werd aan de heer *Sas* medegedeeld: „Mein lieber Freund, jetzt ist es wirklich aus. Es sind keine Gegenbefehle gegeben. Das Schwein ist abgefahren zur Westfront, jetzt ist es endgültig aus.”
- De heer *Sas* heeft daarop de Belgische militair attaché, daartoe ontboden op het Nederlandse gezantschap, gewaarschuwd en heeft het Ministerie van Defensie telefonisch aangevraagd. Na ongeveer twintig minuten kwam het gesprek door en kreeg hij de marine-adjutant van de Minister van Defensie aan de telefoon. De heer *Sas* heeft tegen hem het volgende gezegd: „Post, je kent mijn stem, niet waar, ik ben *Sas* in Berlijn. Ik heb je nog maar één ding te zeggen, morgen vroeg bij het aanbreken van de dag: houd je taai! Wil je het even herhalen, je begrijpt het natuurlijk wel.” Aan het slot van het gesprek, zei de marine-adjutant: „Dus brief 210 ontvangen”. Dit was een code-afspraak, waarbij „brief 200” invasie betekende en de twee laatste cijfers de datum zouden aangeven. Dit gesprek heeft plaats gehad vijf minuten vóór negen volgens Nederlandse tijd (10.20 uur Berlijnse tijd). Na ongeveer 1½ uur werd de militair attaché daarna opgebeld door het hoofd van de afdeling inlichtingendienst buitenland van het afgemeene hoofdkwartier. Deze vroeg het volgende aan de heer *Sas*: „Ik heb zulke slechte berichten van je over die operatie van je vrouw. Wat is dat beroerd. Heb je nu wel alle dokters gezien?” Daarop heeft de militair attaché, min of meer geprikkeld, geantwoord: „Ja, ik begrijp niet, dat je mij onder deze omstandigheden nog lastig valt. Je weet het nu. De operatie, daar is niets meer aan te doen. Ik heb alle dokters gezien. Morgen vroeg bij het aanbreken van de dag vindt het plaats.”¹⁾
- Het hierboven weergegeven verslag van de heer *Sas* over zijn bevindingen te Berlijn gedurende de laatste dagen voor de 10e Mei, wordt in grote lijnen bevestigd door de mededelingen van de ambassadeur mr. J. G. *de Beus*, die zich toen ook te Berlijn bevond.
- Door deze berichtgeving van de militair attaché was derhalve het algemeen hoofdkwartier op de laatste avond vóór de inval voldoende gewaarschuwd. Ook reeds in de loop van de voorafgaande maanden had de militair attaché verschillende berichten naar

¹⁾ Vgl. ook bijlage 60.

4379 (*Sas*)
18332—18335 (*van de Plassche*)

11268 (*Somer*)

16439—16442 (*Römer*)
18913 (*Kok*)
28233—28339 (*Römer*)

18918—8927 (*Winkelman*)

15632—15646 (*Reynders*)
18918—18919 (*Winkelman*)

¹⁾ Vgl. bijlagen 61 en 62.

²⁾ Vgl. bijlage 59.

15687 (*H. F. M. van Voorst tot Voorst*)

1494 (*van de Plassche*)
31743 (*van de Plassche*)

16403 (*Römer*)

Nederland doorgezonden, o.a. heeft hij, naar hij mededeelt, een dag of veertien vóór de aanval het bericht doorgezonden, dat er een pantserdivisie gereedstond om op te rukken in de richting 's-Hertogenbosch—Langstraat—Moerdijk—Rotterdam; deze mededeling is uiteraard slechts in grote lijnen gegeven. De pantserdivisie was gelegen in het rayon Rheine—Munster—Osnabruck. Het is de commissie gebleken, dat deze waarschuwing bij de inlichtingendienst is aangekomen, daar enige subalterne officieren aldaar zich dit nog herinneren. Hoewel de datum van deze mededeling uit de verschillende verklaringen niet geheel is komen vast te staan, meent de commissie toch als zeker te kunnen aannemen, dat althans korte tijd voor de inval deze mededeling het algemeen hoofdkwartier heeft bereikt.

Het merkwaardige is echter, dat dit bericht, dat uit de aard der zaak van het hoogste belang was in verband met de verdediging van de Moerdijkbrug, niet ter kennis van de opperbevelhebber is gekomen.

Het is de commissie niet mogen gelukken uit te maken aan wiens schuld deze omissie te wijten zou zijn. Dat hier echter op het algemeen hoofdkwartier een ernstige nalatigheid is gepleegd, meent de commissie wel te mogen aannemen. De ervaringen in Polen, waar het pantserwapen op zeer grote schaal is gebruikt, wettigden toch, dat aan het bewuste bericht meer dan gewone aandacht zou zijn besteed. Een gelijksoortig bericht, dat door het hoofd van de inlichtingendienst reeds aan de vorige opperbevelhebber zou zijn doorgegeven, herinnert deze laatste zich niet en heeft in elk geval de nieuwe opperbevelhebber ook niet bereikt.

Naar aanleiding van de maatregelen, welke op het algemeen hoofdkwartier, nadat bovengenoemde berichten op 9 Mei binnengekomen waren, genomen of niet genomen zijn, is op de opperbevelhebber critiek uitgeoefend in die zin dat hij het leger niet voldoende in paraatheid zou hebben gebracht. Er is zelfs verondersteld, dat hij niet op een aanval rekende.¹⁾ Dit laatste kan de commissie in elk geval niet aannemen, daar haar uit verschillende getuigenverklaringen is gebleken, dat de opperbevelhebber wel degelijk rekening hield met de zeer grote mogelijkheid, dat de volgende ochtend de overval zou plaats vinden.²⁾

De opperbevelhebber heeft met de leidende officieren van zijn algemeen hoofdkwartier, waaronder de chef van de staf van de landmacht, de sous-chef van die staf en het hoofd van de afdeling operatiën, in de avond van de 9de Mei vergaderd. Hierna heeft de opperbevelhebber zich omstreeks het middernachtelijk uur naar huis begeven, nadat hij tegen zijn chef staf had gezegd, dat thans alle bevelen gegeven waren en hij nu ging slapen. De sous-chef van de staf landmacht bleef op het algemeen hoofdkwartier. Men heeft het de opperbevelhebber van zekere zijde kwalijk genomen, dat hij deze nacht niet op het algemeen hoofdkwartier is gebleven, doch thuis is gaan slapen. Verschillende andere getuigen stellen hier tegenover, dat de opperbevelhebber, nadat de bevelen gegeven waren, op het algemeen hoofdkwartier niet onmiddellijk een taak meer vond. Daarom was het beter, dat hij deze nacht enige rust genoot, opdat hij de volgende ochtend geheel fit zou zijn, terwijl te voorzien was, dat er in de komende nachten zeer weinig gelegenheid tot slapen zou zijn. Bovendien kon de opperbevelhebber elk ogenblik telefonisch naar het algemeen hoofdkwartier Teruggeroepen worden. Immers, wanneer de aanval zou plaats vinden, was het allereerst de taak van de betrokken ondercommandanten aan hun troepen leiding te geven. Dit zou kunnen plaats vinden volgens het van te voren uitgestippelde plan, waarbij directe leiding van het algemeen hoofdkwartier niet noodzakelijk zou zijn. De opperbevelhebber vond het derhalve ook niet nodig, dat de chef van de staf van de landmacht aanwezig bleef en evenmin de chef van de afdeling operatiën. Deze laatste kreeg immers eerst dan een taak, wanneer de gevechten met de vijand zich in de een of andere richting op een bepaalde wijze ontwikkeld zouden hebben en het noodzakelijk zou blijken, dat van het algemeen hoofdkwartier nieuwe bevelen zouden uitgaan. Indien derhalve slechts één hoofdofficier, die leiding zou kunnen geven, aanwezig zou blijven op het algemeen hoofdkwartier, achtte de opperbevelhebber het onnodig om de andere leidinggevende officieren van hun nachtrust te beroven. Immers, de daaropvolgende dagen zou zeer veel van hun moreel en fysiek worden geëist.

Naar de mening van de opperbevelhebber was de alarmering van het leger voldoende, daar in de loop van de middag een aantal berichten, welke bij de inlichtingendienst waren binnengekomen, per telex was doorgegeven aan de ondercommandanten, terwijl tevens des avonds het bekende telextelegram was uitgegaan, waarin werd medegedeeld, dat van de grens zeer verontrustende berichten kwamen en dat men derhalve bijzonder op zijn hoede diende te zijn.

De opperbevelhebber is derhalve blijkbaar van het standpunt uitgegaan, dat het met deze mededeling aan de troepencommandanten voldoende duidelijk was gemaakt, dat de toestand zeer ernstig was. Hij achtte het niet noodzakelijk om rechtstreeks vanwege het algemeen hoofdkwartier aan alle ondercommandanten voor te schrijven in welke graad van strijdvaardigheid hun troepen moesten verkeren.

Dit is wel gebeurd ten aanzien van bepaalde troepen, zoals die, welke aan de oostgrens van Nederland stonden, doch niet met betrekking tot autoriteiten als de commandant van het veldleger en de commandant van de vesting Holland, die immers, aldus de heer *Winkelman*, zodanig belangrijke militaire autoriteiten zijn, dat aan hun eigen inzicht dient te worden overgelaten, welke graad van strijdvaardigheid zij voor hun troepen noodzakelijk achten.

Het is de commissie gebleken, dat de commandant van het veldleger naar aanleiding van deze berichten reeds zeer tijdig in de nacht van 9 op 10 Mei zijn troepen gevechtvaardig maakte.) De commandant van de vesting Holland stond echter op het standpunt, dat het gebied, waarover hij commandeerde, niet onmiddellijk in aanmerking zou komen voor een rechtstreekse aanval van de Duitsers. Hij achtte weliswaar het dalen van parachutisten niet geheel uitgesloten, doch had niet voorzien, dat dit zou geschieden op dusdanig grote schaal als is gebeurd, nl. met het neerlaten van twee divisies luchtlandingsstroepen.

Ook de leiding op het algemeen hoofdkwartier heeft aan dergelijke grootscheepse aanvallen blijkbaar niet gedacht, hoewel het bekend was, dat in Duitsland parachutiststroepen opgeleid werden en deze troepen ook gebruikt waren bij de overval op Oslo. Daarbij waren deze troepen echter slechts op betrekkelijk kleine schaal gebruikt.

De commissie meent dan ook te moeten aannemen, dat noch het algemeen hoofdkwartier noch de commandant van de vesting Holland gerekend hebben op een aanval uit de lucht in zulk een omvang als heeft plaats gevonden. Hoe dit echter zij, de commissie is van oordeel, dat de commandant van de vesting Holland ongeacht de verwachtingen, die hij met betrekking tot parachutistenlandingen niocht koesteren, in ieder geval het bovenaangehaalde telexbericht van het algemeen hoofdkwartier, waaruit bleek, dat de toestand aan de grens ernstig was, aan zijn ondergeschikte troepencommandanten had moeten doorgeven. Ook al zou men aannemen, dat inderdaad de vesting Holland in de tweede linie lag en derhalve niet onmiddellijk blootgesteld zou worden aan een grootscheepse aanval van vijandelijke troepen, dan nog was het duidelijk, dat men in elk geval kleinere aanvallen van parachutisten op bepaalde punten, b.v. de Moerdijkbrug, kon verwachten. Uit de maatregelen, welke op enkele plaatsen genomen waren, zoals het opstellen van zware mitrailleurs op de weg van de Moerdijkbrug naar Dordrecht, blijkt, dat men wel degelijk rekening hield met incidentele parachutistenaanvallen. Het mag dan ook niet verantwoord genoemd worden, dat de commandant van de vesting Holland de troepen, welke onder hem stonden, niet heeft gewaarschuwd en medegedeeld, dat de volgende ochtend de inval kon worden verwacht.

Men zou in dit verband nog van mening kunnen verschillen over het aantal troepen, dat gealarmeerd diende te worden. Het standpunt van hen, die verklaren, dat het noodzakelijk was, dat alle troepen in de vesting Holland in de nacht van 9 op 10 Mei gealarmeerd dienden te worden, zou inderdaad geleid kunnen hebben tot een veel effectiever bestrijding van de luchtlandingen, welke hebben plaats gevonden. Daartegenover staat echter, dat het alarmeren van een heel leger, terwijl de gevechtshandelingen nog niet aangevangen zijn, zijn bezwaren heeft, daar de troepen dan vermoeid zijn ten tijde, dat zij zich dienen te verdedigen, terwijl men niet weet hoelang het zal duren voordat er gelegenheid komt om de troepen te laten rusten.

Hoe men hier echter ook over moge denken, het staat voor de commissie wel vast, dat de aan de commandant van de vesting Holland ondergeschikte troepencommandanten hadden moeten zijn gewaarschuwd. Daar men het Iste legerkorps beschouwde als een legerreserve, kan de commissie zich indenken, dat men deze reserve niet reeds vóór het uitbreken van de oorlog alarmeerde, terwijl men nog niet wist waar men deze reserve nodig zou hebben. Dat echter de commandant van de vesting Holland zijn troepen, die zich eventueel onmiddellijk in de eerste linie tegen parachutisten moesten kunnen verweren, niet tot een bepaalde graad gevechtvaardig heeft laten zijn, valt te betreuren. De commissie gelooft niet, dat men de opperbevelhebber, die bovenstaand ernstig telexbericht heeft doen uitgaan, kan verwijten, dat een bepaalde ondercommandant gemeend heeft dit bericht naast zich te kunnen neerleggen.

Men zou hiertegenover kunnen stellen, dat de opperbevelhebber

¹⁾ Beknopt overzicht, blz. 77.

26020—26024 (*de Beus*)

3006—3014 (*van Andel*)

15605 (*Reynders*)
11253 (*Somer*)

1) Bijlage 63.

19230—19236 (*Dijxhoorn*)
15784—15787 (*Winkelman*)
16409 (*Römer*)

7400—7401 (*Dijxhoorn*)

van uit het algemeen hoofdkwartier het in eigen hand had kunnen houden, in welke mate hij wenste, dat verschillende troepenonderdelen gevechtvaardig zouden zijn, zoals blijktbaar het systeem was van de vorige opperbevelhebber. De commissie meent echter, dat de opvatting van de heer *Winkelman*, waardoor hij zich heeft laten leiden, te aanvaarden is, hoezeer het te betreuren blijft, dat als een ongewild gevolg hiervan door de commandant van de vesting Holland niet alle noodzakelijke maatregelen zijn genomen. De vraag is naar het oordeel van de commissie slechts deze of de opperbevelhebber zijn ondercommandanten voldoende heeft gewaarschuwd voor de mogelijkheid, dat de inval elk ogenblik kon worden verwacht. De commissie meent, dat van de opperbevelhebber niet verlangd kan worden, dat hij zijn ondercommandanten gedetailleerd voorschrijft welke maatregelen zij moeten nemen. Er waren in de loop van de middag, zoals boven reeds is uiteengezet, verschillende telexberichten uitgegaan, waaruit bleek, dat er aan de Duitse zijde van de grens grote bedrijvigheid en onrust heerste. Daarna is ten slotte in de avond het telexbericht verzonden, dat luidde: „Van de grens komen zeer verontrustende berichten binnen. Weest derhalve heden nacht bijzonder op uw hoede.”

Van sommige zijden heeft men tegen het beleid van de opperbevelhebber in deze dagen aangevoerd, dat in de loop van de middag van 9 Mei een telegram is uitgegaan, waarbij zeer bijzondere verloven, zoals voor begrafenissen en dergelijke mochten worden toegestaan.¹⁾ Hierdoor zouden de troepen naar de mening van sommigen gerustgesteld zijn. De commissie kan het met deze opvatting niet eens zijn, daar het toestaan van deze verloven in de loop van de middag geschied is, terwijl daarna diezelfde avond het zeer ernstige telexbericht nog is uitgegaan. Ware de tijd van uitgifte omgekeerd geweest, dan zou de commissie kunnen begrijpen, dat het toestaan van deze zeer bijzondere verloven als een teken kon worden opgevat, dat de spanning voorbij was. Nu echter het belangrijke telexbericht later is uitgegaan, kan de commissie niet inzien, dat het eerste telexbericht, waarbij bepaalde zeer bijzondere verloven werden toegestaan, geruststellend zou kunnen blijven werken. Toen het laatste telexbericht door de commandant van de vesting Holland niet is doorgegeven en daardoor de noodzakelijke maatregelen achterwege zijn gebleven, heeft echter bij de daar gelegerde troepen het toestaan van de speciale verloven, voor zover dit feit bekend is geworden, wel degelijk geruststellend kunnen werken. Een merkwaardige bijzonderheid hierbij is nog deze, dat geen der getuigen de commissie heeft kunnen mededelen, onder wiens verantwoordelijkheid het telegram betreffende de speciale verloven is uitgegaan. Zowel de heer *Dijxhoorn*, als generaal *Winkelman* zeggen er niets van te weten.

Het telexbericht, waaruit de ernst van de toestand duidelijk bleek, is uitgegaan in de avond van 9 Mei te 20.45 uur. Dat ook verder bij het geven van bevelen zeer ver is gegaan, blijkt hieruit, dat de Minister van Defensie in een telefonisch onderhoud met de opperbevelhebber des avonds tegen half elf machtiging heeft verleend op des Ministers verantwoordelijkheid, reeds voordat er feitelijke vijandelijkheden hadden plaats gevonden, de vernielingen, die ten oosten van de Maas en de IJssel voorbereid waren, te doen uitvoeren.

Zoals bekend en uit de verhoren ook gebleken is, hebben verschillende subalterne officieren van het algemeen hoofdkwartier critiek uitgeoefend op hun chefs, die niet geloofd zouden hebben, dat de inval de volgende ochtend zou plaats vinden.

De commissie meent, dat deze subalterne officieren moeilijk hebben kunnen vaststellen in hoeverre deze chefs persoonlijk al dan niet zeker waren van de komende inval. Weliswaar bestaat de mogelijkheid, dat sommige leidende officieren hiervan niet zeker waren, doch daartegenover staat, dat wellicht sommigen meenden, dat het beter was aan hun ondergeschikten niet mede te delen hoe zij over de situatie dachten en op het standpunt stonden, dat het in de gegeven omstandigheden beter was een optimistisch geluid te laten horen.

Waar het naar de mening van de commissie uitsluitend om gaat, is het volgende: Zijn vanwege het algemeen hoofdkwartier voldoende maatregelen genomen om met de beschikbare middelen het hoofd te kunnen bieden aan een vijandelijke inval, wanneer deze de volgende ochtend zou plaats vinden.

Gelijk reeds eerder is uiteengezet, kan het naar de mening van de commissie niet aan de opperbevelhebber verweten worden, indien sommige plaatselijke commandanten niet voldoende gewaarschuwd zijn.

Een volgende vraag is of de bezetting van het algemeen hoofdkwartier gedurende de nacht van 9 op 10 Mei voldoende is geweest. Immers, de enige aanwezige hoofdofficier was de sous-chef van de staf van de landmacht, terwijl op de inderdaad belangrijke sectie operatiën slechts één officier van dienst ter beschikking was, die mocht

- slapen. Voorts waren bij de inlichtingendienst slechts twee subalterne officieren aanwezig.
- 16418 (*Römer*)
 In de loop van de nacht van 9 op 10 Mei bleef bij de inlichtingendienst een stroom van berichten binnenkomen, welke er op wezen, dat belangrijke Duitse troepenonderdelen dicht langs onze oostgrens stonden opgesteld. Deze berichten bleven tot 1 uur doorgaan, waarna een algemene stilte intrad. De officier van de inlichtingendienst ontving te ongeveer 3 uur de eerste berichten betreffende de grensoverschrijding door de Duitse troepen. Hiervan deed hij onmiddellijk mededeling aan de sous-chef van de staf, van de landmacht. Deze heeft daarop aan genoemde officier medegedeeld, dat hij zijn eigen sectie (G.S. 111) diende te waarschuwen en tevens de officier van dienst van de sectie operatiën (G.S. I). Merkwaardig is, zoals uit de verhoren gebleken is, dat het commando luchtverdediging niet onmiddellijk gewaarschuwd is. Het argument, dat het geen zin zou hebben de luchtverdediging op dat ogenblik reeds te waarschuwen, daar het nog te donker was om de jagers de lucht in te sturen, kon toch geen reden zijn om dit zo belangrijke onderdeel der krijgsmacht niet onmiddellijk te alarmeren, zodat het op elke eventualiteit berekend kon zijn.
- 16421 (*Römer*)
 Tot haar spijt was het de commissie onmogelijk de sous-chef van de staf hierover te horen, daar deze overleden is. Zij meent derhalve, hoezeer zij de gang van zaken betreurt, niet een definitief oordeel te kunnen geven omtrent de redenen, waarom na ontvangst van het bericht van de grensoverschrijdingen dit niet onmiddellijk naar alle betrokken ondercommandanten is doorgegeven. Uit de aard der zaak was dit van minder belang ten aanzien van de troepen aan de grens, daar die op de inval geheel waren voorbereid en dit bericht hen waarschijnlijk zou hebben bereikt, nadat zij reeds met de vijand in gevecht waren geraakt.
- 26019—26024 (*de Beus*)
 Op grond van de berichten over opleiding van parachutisten in Duitsland en het gebruik maken daarvan in Noorwegen was een aanval uit de lucht, op welke schaal dan ook, te verwachten. Het is derhalve onbegrijpelijk, dat, toen bij het algemeen hoofdkwartier reeds te omstreeks drie uur de eerste berichten van de grensoverschrijding waren binnengekomen, niet onmiddellijk alle ondercommandanten zijn gewaarschuwd. Via hen hadden dan ook nog alle troepenonderdelen in de vesting Holland kunnen zijn gewaarschuwd, terwijl ook de vliegvelden beter waren voorbereid geweest.
- Indien de sous-chef van de staf van de landmacht hier zelf, om welke redenen dan ook, geen gelegenheid voor heeft gehad, had hij dit kunnen opdragen aan de aanwezige officier van de inlichtingendienst. Deze had echter slechts tot opdracht de officieren van zijn eigen sectie en tevens de adjudant van dienst van H.M. te waarschuwen, welke laatste door hem het allereerst is opgebeld.
- Na het uitbreken der vijandelikheden hebben de opperbevelhebber en de chef van de staf van de landmacht zich zo snel mogelijk naar het algemeen hoofdkwartier begeven. De eerste woonde in Wassenaar en kwam met een auto naar den Haag, terwijl de laatste, die in de onmiddellijke nabijheid van het algemeen hoofdkwartier sliep, zich per rijwiel daarheen begaf.
- 14094 (*Gleichman*)
 De geruchten, als zou de opperbevelhebber niet de beschikking hebben gehad over een auto met chauffeur om zich naar zijn hoofdkwartier te begeven, zijn, naar de commissie gebleken is, volkomen uit de lucht gegrepen. De opperbevelhebber beschikte wel degelijk over een auto, welke bij hem in de garage stond, terwijl zijn chauffeur was ingekwartierd in Wassenaar en telefonisch met de opperbevelhebber was verbonden. Door een toevallige omstandigheid had echter de buurman van de opperbevelhebber zijn wagen gereedstaan, zodat de heer *Winkelman* van deze gelegenheid gebruik maakte om onmiddellijk in te stappen en naar zijn bureau te rijden. Gelijkt de commissie reeds eerder in dit hoofdstuk heeft geconstateerd, heeft de opperbevelhebber blijkbaar niet gerekend op een aanval uit de lucht in zulk een omvang als heeft plaats gevonden. Het is uitermate moeilijk op dit ogenblik met de wetenschap, die de commissie achteraf heeft, uit te maken of de opperbevelhebber hiermede rekening had behoren te houden. In ieder geval waren de gegevens in dit opzicht niet overduidelijk. In de opvatting van generaal *Winkelman*, waarbij niet gerekend werd met een parachutistenaanval op zo grote schaal als heeft plaats gevonden, waren, naar het oordeel van de commissie, de geringe bezetting van het algemeen hoofdkwartier vóór de aanval en het feit, dat de opperbevelhebber toen te zijnen huize enige rust ging nemen, te verdedigen.
- 18930 (*Winkelman*)
 Ook heeft de commissie critiek gehoord ten aanzien van de aflossing en de verzorging van de officieren, die op het algemeen hoofdkwartier aanwezig waren. Hoewel zij begrijpt, dat het in verband met het kleine aantal beschikbare stafofficieren welhaast onmogelijk geacht moest worden om inderdaad een behoorlijk roulerende dienst van ter zake kundige officieren op het algemeen hoofdkwartier in te
- 7685—7692 (*Winkelman*)

16416 (*Römer*)
11258 (*Somer*)

18932 (*Winkelman*)

15868—15869 (*Winkelman*)

15671—15674 (*H.F.M. van Voorst tot Voorst*)

stellen, heeft de commissie toch wel de indruk gekregen, dat men zich op het algemeen hoofdkwartier, in aanmerking genomen de omstandigheid, dat niet voor slaapgelegenheden was gezorgd, niet geheel heeft ingedacht in de situaties, welke de oorlog zou medebrengen. Dit is uit de aard der zaak te betreuren; men leert echter de oorlog eerst goed kennen door oorlog te voeren.

De opperbevelhebber heeft gemeend het algemeen hoofdkwartier bij het uitbreken van de oorlog niet te moeten verplaatsen, aangezien hem gebleken was, dat de voorgenomen verplaatsing uitgelekt was. Daar hierdoor het doel van deze verplaatsing, waaraan veel moeilijkheden verbonden waren, illusoir gemaakt was, meende de opperbevelhebber, dat een verplaatsing geen nut zou hebben.

Tevens heeft men de opperbevelhebber verweten, dat zijn hoofdkwartier enerzijds bevel gaf, dat de Moerdijkbruggen niet mochten worden kapotgeschoten, toen deze in handen van de vijand bleken te zijn, terwijl anderzijds in de vroege ochtend van 10 Mei door de sectie operatiën aan de commandant van het IIIde legerkorps is medegedeeld, dat de versperringen, welke aangebracht waren bij de grens van België, niet weggeruimd mochten worden. Een en ander lijkt inderdaad met elkaar in tegenspraak, daar men hierdoor eventuele hulpverlening uit het zuiden zou tegenwerken.

Men dient echter niet te vergeten, dat men in de vroege ochtend van 10 Mei nog niet wist, hoe snel eventuele hulp van Franse zijde gegeven zou worden. In verband daarmee achtte men het, daar men een snel doorstoten van de Duitse troepen door Brabant verwachtte, beter, dat de versperringen aan de Belgische grens bleven gesteld, opdat zij nog enige vertraging zouden opleveren voor de opmarcherende Duitsers.

Uit het bovenstaande is gebleken, dat door bepaalde subalterne officieren nogal heftige critiek is geoefend op het beleid van de opperbevelhebber. Het is duidelijk, dat deze op het algemeen hoofdkwartier werkzaam zijnde functionarissen niet de meest aangewezen personen zijn om het beleid van de opperbevelhebber te beoordelen. Zij overzien immers slechts een zeer klein gedeelte van de werkzaamheden, welke worden gedaan, terwijl de opperbevelhebber deze in haar geheel kan overzien, alle moeilijkheden tegen elkaar kan afwegen, en op grond daarvan een bepaald beleid voert. Dat dit beleid somtijds aan hen, die slechts een bepaald deel van deze werkzaamheden kunnen overzien, niet in alle onderdelen duidelijk is en dat men daarvan in onderlinge besprekingen laat blijken, kan de commissie zich indenken. Zij betreurt het echter, dat deze officieren na de capitulatie bij een officier-commissaris als hun visie hebben medegedeeld, dat het beleid van de opperbevelhebber in deze dagen onjuist geweest is, en hem hiervan toen een verwijt hebben gemaakt. De commissie kan zich zeer wel indenken, dat men er ten aanzien van de alarmering of ten aanzien van de mate waarin het algemeen hoofdkwartier diende bezet te zijn, een verschillende opinie op nahoudt. Het gaat er echter naar de mening van de commissie om, of de opperbevelhebber gedurende de Meidagen een verantwoord beleid heeft gevorrnd. De commissie meent, dat de heer *Winkelman* in zijn verhoren duidelijk heeft uiteengezet, op welke gronden hij verschillende maatregelen wel of niet genomen heeft. De commissie acht deze gronden in het algemeen aanvaardbaar en meent dan ook niet te moeten nalaten als haar mening naar voren te brengen, dat zij niet kan inzien, dat het beleid van de opperbevelhebber gedurende de oorlogsdagen en de dagen daarvoor als geheel gezien onjuist geweest is.

De getuigen, die critiek hebben uitgeoefend op het beleid van de opperbevelhebber gedurende de dagen vóór 10 Mei en op zijn beleid in de nacht van 9 op 10 Mei, hebben op zijn houding tijdens de daaropvolgende oorlogsdagen overigens geen aanmerking.

Ook uit andere getuigenverklaringen is de commissie nergens van enig bezwaar tegen de houding van de opperbevelhebber gedurende deze dagen gebleken. Zij betreurt hei derhalve ten zeerste, dat door de verklaringen van sommige officieren voor meergenoemde officier-commissaris, welke verklaringen later door de N.S.B. er van *Genechten* publiekelijk misbruikt zijn, verschillende ten aanzien van de opperbevelhebber zeer onwelwillende geruchten de ronde hebben gedaan. Bovendien heeft één dezer officieren, nl. dr. J. M. *Somer*, later in Londen een rapport¹⁾ hierover uitgebracht, dat van dien aard is geweest, dat dit aldaar een ongemotiveerd wantrouwen heeft veroorzaakt met betrekking tot de houding van het algemeen hoofdkwartier. Naar aanleiding van een op grond daarvan tegen de heer *Somer* na afloop van de oorlog ingesteld onderzoek, heeft echter de betrokken Minister, ofschoon hij met de commissie van onderzoek van oordeel was, dat de heer *Somer* ten deze ernstig was tekort geschoten in zijn plicht als officier, geen maatregelen tegen hem genomen, daarbij in overweging nemende de grote verdiensten, welke

¹⁾ Bijlage 64.

11259 (*Somer*)
16443 (*Römer*)

²⁾ Bijlagen 65 en 66.

31491—31492 (*de Quay*)
31641 (*Meijnen*)

¹⁾ Bijlagen 67, 68 en 69.

hij gedurende de oorlog heeft gehad. De hierbedoelde mededelingen over de houding van de opperbevelhebber en het hoofdkwartier berustten enerzijds op verhalen van horen zeggen, anderzijds op een beoordeling door personen, die niet competent geacht konden worden een figuur als generaal *Winkelman* te beoordelen. ¹⁾

Ten slotte wil de commissie niet nalaten als haar mening uit te spreken, dat generaal *Winkelman* zich met zijn volle persoon heeft ingezet voor de taak, welke hem was opgedragen. Ondanks de grote achterstand op defensiegebied hier te lande heeft hij getracht met de beschikbare middelen het uiterste te bereiken, dat bereikt kon worden. In het bijzonder heeft de commissie grote waardering voor de beheerste en beleidvolle wijze, waarop hij in de oorlogsdagen zijn bovenmatig zware taak heeft vervuld.

Eén lid wil als zijn opvatting naar voren brengen, dat waar hierboven op bepaalde punten critiek is geuit op het algemeen hoofdkwartier in verband met de Duitse overval, deze critiek scherper en scherper gesteld had behoren te zijn.

De commissie wijst met betrekking tot dit hoofdstuk nog op de volgende verklaringen:

J. van Andel (9 Maart 1948): nos. 3004—3016.
Ir. *J. W. Albarda* (9 Maart 1948): no. 3032.
G. J. Sas (16 Maart 1948): nos. 4362—4371.
A. G. J. F. van der Kroon (16 Maart 1948): nos. 4399—4403.
J. G. M. van de Plassche (16 Maart 1948): nos. 4461—4499.
H. A. C. Fabius (22 Maart 1948): nos. 4797—4822.
A. Q. H. Dijkhoorn (13 April 1948): nos. 7399—7404.
H. G. Winkelman (14 April 1948): nos. 7685—7692.
Dr. J. M. Somer (12 Mei 1948): nos. 11216—11327.
G. A. E. Gleichman (1 Juni 1948): nos. 14091—14125.
P. W. Best (22 Juni 1948): nos. 15493—15511.
I. H. Reynders (23 Juni 1948): nos. 15581—15654.
H. G. Winkelman (24 Juni 1948): nos. 15772—15901.
R. Römer (1 Juli 1948): nos. 16395—16452.
D. A. van Hilten (13 Juli 1948): nos. 17666—17673.
Mr. H. J. Kruls (14 Juli 1948): nos. 17748—17752.
J. G. M. van de Plassche (21 Juli 1948): nos. 18321—18335.
Dr. A. Kok (21 Juli 1948): nos. 18911—18916.
H. G. Winkelman (21 Juli 1948): nos. 18917—18980.
A. Q. H. Dijkhoorn (22 Juli 1948): nos. 19211—19250.
Mr. J. G. de Beus (15 September 1948): nos. 25990—26036.
R. Römer (13 October 1948): nos. 28233—28240.
Mr. J. Meijnen (2 November 1948): nos. 31641—31642.

XIIP. Enige krijgsverrichtingen gedurende de Meidagen van 1940

§ 1. Inleiding

Bij de bespreking van de oorlogshandelingen in de Meidagen 1940 heeft de commissie niet de bedoeling gehad een uitputtende beschrijving te geven van alle krijgsverrichtingen, welke gedurende de Meidagen op ons grondgebied hebben plaats gevonden. De commissie meent, dat dit niet op haar weg ligt, daar deze arbeid beter verricht kan worden door de schrijvers der krijgsgeschiedenis. Zij wil slechts een algemeen beeld geven van een aantal hoofdmomenten van de strijd.¹⁾

¹⁾ Vgl. ook bijlagen 70 en 59.

Uit de aard der zaak kan de keuze, die de commissie heeft gedaan uit deze stof, betrekkelijk willekeurig worden geacht. Zij wenst dan ook van te voren niet de mogelijkheid uit te sluiten, dat bepaalde onderdelen van de krijgsverrichtingen op zich zelf belangrijker zijn dan die, welke zij thans gaat behandelen. Zij heeft zich zoveel mogelijk beperkt tot die onderwerpen, welke in meerdere of mindere mate in de publieke belangstelling hebben gestaan.

De wijze, waarop de commissie deze onderdelen heeft aangevat, is niet van die aard, dat zij meent deze daarmede ook maar enigszins volledig te hebben behandeld. Zij meent te weten, dat bij de krijgsgeschiedkundige sectie van de generale staf dit werk uit wetenschappelijk oogpunt op grondige wijze wordt ter hand genomen. De resultaten van dit onderzoek zijn echter meer van belang voor militaire deskundigen. Het leek de commissie minder juist hierop in meerdere of mindere mate vooruit te lopen. Immers, de commissie zou zich dan bovendien door een zó groot aantal deskundigen en getuigen hebben moeten laten voorlichten, dat het enige jaren geduurd zou hebben, voordat zij met deze verhoren gereed was. Het resultaat daarvan zou dan een aantal tot in de kleinste bijzonderheden afdalende verklaringen zijn geworden omtrent alle mogelijke militaire verrichtingen. Dit is, naar de commissie meent, niet de bedoeling van deze enquête; dit werk behoort te geschieden door bovengenoemde sectie van de generale staf.

Bij haar onderzoek naar de krijgsverrichtingen van de Meidagen heeft de commissie in ruime mate gebruik gemaakt van de gegevens, welke te vinden zijn in het „Beknopt Overzicht van de krijgsverrichtingen der Koninklijke Landmacht”, hetwelk in opdracht van de Minister van Oorlog is samengesteld door de sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf.

De commissie heeft aan verschillende getuigen, die zij over de strijd in de Meidagen heeft gehoord, de vraag gesteld of zij, voor zover zij uit eigen wetenschap een inzicht hadden in de krijgsverrichtingen op een bepaald terrein, de resultaten, waartoe men in bovengenoemd „Beknopt Overzicht” is gekomen, konden accepteren. De meeste getuigen hebben medegedeeld, dat zij geheel of nagenoeg geheel tot dezelfde vaststelling van de feiten zijn gekomen als de bewerkers van het „Beknopt Overzicht”.

Op grond daarvan meent de commissie dan ook, dat dit boekwerk als een betrouwbare basis kan dienen voor haar onderzoek.

Voorts heeft de commissie over de verschillende onderwerpen, welke zij zich voorstelt te behandelen, een beperkt aantal getuigen en deskundigen gehoord. Over het algemeen heeft zij daarvoor personen uitgezocht, die, krachtens hun functie of hun speciale studie over een bepaald onderwerp, geacht konden worden de stof, waarover zij ondervraagd zijn, grondig te beheersen. Zij heeft deze getuigen en deskundigen zoveel mogelijk een algemeen beeld laten geven van de gebeurtenissen en heeft hun naar aanleiding daarvan of naar aanleiding van andere stukken of verklaringen, waarover de commissie beschikte, over bepaalde punten nadere vragen gesteld.

De commissie acht het in het algemeen niet haar taak om bepaalde personen op enigerlei wijze in staat van beschuldiging te stellen. Het is haar namelijk, naarmate zij deze stof ernstiger bestudeerde, duidelijk geworden hoe voorzichtig men dient te zijn met het geven van een oordeel over persoonlijke verrichtingen van de troep en zijn commandant.

Om werkelijk een gefundeerde uitspraak te kunnen geven over de vraag of iemand beticht mag worden van lafheid of deserte, is een

diepgaand onderzoek nodig, hetwelk naar het oordeel van de commissie alleen op vruchtbare wijze kan geschieden bij een gerechtelijk vóóronderzoek. De commissie is uiteraard bij haar onderzoekingen hier en daar gestuit op gedragingen van commandanten, waarbij men onwillekeurig de vraag stelt of dezen wel hun plicht op een wijze hebben gedaan, zoals van hen geëist mocht worden. Op grond van datgene, wat hierboven uiteengezet is, heeft de commissie gemeend zich van een oordeel daarover te moeten onthouden. Wellicht kunnen de feiten, die door de commissie naar voren gebracht zijn, in bepaalde gevallen aan de daartoe competente organen aanleiding geven een nader onderzoek in te stellen. In een aantal daarvan is dit echter reeds geschied.

§ 2. *De verdediging van de vliegvelden tegen aanvallen uit de lucht.*

Sinds de aanval van Duitsland op Noorwegen was het bij het algemeen hoofdkwartier bekend, dat de mogelijkheid bestond, dat de Duitsers van de lucht uit direct bij de aanvang van de oorlog een poging zouden doen de Nederlandse vliegvelden bij verrassing te nemen. Immers, de bezetting van het vliegveld van Oslo was uitgevoerd door Duitse troepen, die vervoerd werden door de lucht en die, nadat zij het vliegveld hadden genomen, strategische punten in de stad bezetten. Vóór de overval op Oslo hadden wij in de loop van de mobilisatie onze vliegvelden op de grond slechts in geringe mate in staat van verdediging gebracht, vooral door gebrek aan troepen. De bedoeling was oorspronkelijk geweest, dat de luchtstrijdkrachten zelf voor de grondverdediging moesten zorgen. Van de zijde van de commandant der luchtverdediging was reeds voortdurend aangedrongen op versterking van de troepen op de grond, doch dit had eigenlijk pas succes toen bij de aanval op Noorwegen was gebleken, dat men krachtiger aanvallen op de vliegvelden kon verwachten en dat het derhalve noodzakelijk was, dat speciaal daarvoor bestemde troepen op de vliegvelden aanwezig waren om de verdediging te voeren. Op de 20ste April zijn dan ook de voornaamste vliegvelden (Schiphol, Ypenburg en Waalhaven) met het oog daarop voorzien van een bataljon infanterie en van enige pantserwagens. De kleinere vliegvelden werden bezet door één of meer compagnieën.

10357 (*Droste*)

Tevens heeft de commandant van de luchtverdediging op 22 April 1940 een brief geschreven¹⁾ aan de commandanten van de vliegvelden, waarin hij een uiteenzetting gaf van de wijze, waarop in Oslo het vliegveld genomen was. In deze brief deelde hij onder meer het volgende mede:

¹⁾ Bijlage 71.

De Duitse stoottroepen werden vervoerd met normale verkeersmachines; zij landden met 4 à 5 toestellen tegelijk op het kleine vliegveld van Oslo, en wel 30 seconden na elkaar; hoewel verscheidene vliegtuigen verongelukten tijdens de landing, had dit geen enkele invloed op de landingsmanoeuvres der overige toestellen; de landing werd beschermd door gevechtsvliegtuigen, welke gereed waren om ieder verzet neer te mitrilleren; op deze wijze zouden te Schiphol ongeveer 20 toestellen per halve minuut kunnen landen; in Oslo zijn aldus binnen twee uur 3000 man stoottroepen, voorzien van zeer vele automatische wapenen, geland en afgemarcheerd-naar strategische punten; op deze gronden diende de bestrijding van op het vliegveld gedaalde vreemde vliegtuigen en de daarmee vervoerde troepen bij de verdediging van het vliegveld op de voorgrond te staan en moest dientengevolge het grootste gedeelte van het voor bewaking van het vliegveld beschikbare aantal mitrailleurs zodanig worden opgesteld, dat hiermede het landingsterrein zelf geheel afdoende werd bestreken; tevens moest de verdediging van het vliegveld naar buiten ook niet geheel veronachtzaamd worden, aangezien de mogelijkheid bestond, dat een geforceerde landing van vreemde troepen eventueel gepaard zou gaan met aanslagen langs de grond van te voren buiten het vliegveld afgezette parachutisten of van aldaar verblijf houdende kwaadwillige elementen.

Zoals uit de brief van de commandant der luchtverdediging blijkt, was de Nederlandse legerleiding goed op de hoogte van de gevaren, welke de vliegvelden bedreigden. Zij beschikte over gegevens daaromtrent, doordat één van de vliegers der K.L.M. persoonlijk aanwezig was geweest bij de overval op het vliegveld te Oslo. Ook de dagen onmiddellijk vóór de oorlog heeft men van de zijde van het Commando Luchtverdediging over het algemeen op de juiste wijze de ondercommandanten geactiveerd.²⁾ Op 7 Mei gaf de commandant luchtverdediging het bevel, dat men zich gereed diende te maken voor de volledige graad van strijdvaardigheid. De bewakingstroepen van de vliegvelden dienden op 8 Mei van 1 uur vóór zonsopgang tot 9 uur in de hoogste graad van strijdvaardigheid te zijn, terwijl daarna de automatische wapens doorlopend bezet moesten zijn. Op 9 Mei werd

²⁾ Bijlage 72.

te 15 uur het bevel gegeven om alle voorbereidende maatregelen te treffen, welke nodig waren voor een vernieling van de vliegvelden. Deze bevelen werden wellicht enigszins verzwakt door een andere order op 9 Mei, inhoudende, dat op die datum weer les- en oefen- vluchten mochten worden gehouden. Deze order ging echter uit, voordat het hiervoor genoemde bevel werd gegeven. Uiteraard is ook aan de troepertonderdelen van de luchtverdediging het meer- genoemde telexbericht doorgegeven, luidende: „Buitengewone ver- loven, bedoeld in de gevallen, genoemd in de punten c, f, g, h, i, j en k van het R.I.D.K.L., aanhangsel nr. 103a, paragraaf 10 kunnen wederom worden verleend.” In het vorige hoofdstuk is dit telegram reeds besproken. Te 20.45 uur ontving de commandant iuchtverdediging van de opperbevelhebber het bekende telexbericht: „Van de grens komen zeer verontrustende berichten binnen. Wees derhalve hedennacht bijzonder op Uw hoede.”

15505—1 5508 (*Best*)

De commandant van de luchtverdediging heeft dit telexbericht niet doorgegeven aan zijn ondercommandanten. Als reden daarvoor geeft hij op, dat hij van de 8ste Mei af reeds alle te nemrn maatregelen ge- troffen had. Immers, hij had op die datum bepaald: „van kwart over 3 tot 8 uur moet het personeel van de luchtdoelbestrijdingsmiddelen en de bewakingstroepen van vliegvelden en landingsterreinen zich in de hoogste graad van strijdvaardigheid bevinden; gedurende die uren moeten alle jachtvliegtuigen en de bommenwerpers van I—1 L. v. R. gereed zijn om op te stijgen.”

1) Bijlage 73.

10373 (*Droste*)

Bovendien waren er volgens de commandant van de luchtverdedi- ging in de nacht van 9 op 10 Mei van zijn commando verschillende bevelen uitgegaan, waaruit men kon concluderen, dat de toestand ge- spannen was. *) Op het Commando Luchtverdediging was de laatste dagen vóór de 10de Mei en ook de laatste nacht òf de chef staf òf de sous-chef staf van 3 uur 's nachts af aanwezig. In de nacht van 9 op 10 Mei vertoefde ook de commandant van de luchtverdediging van 23 uur af op zijn post, nadat hij te voren een bespreking met de opperbevelhebber op diens hoofdkwartier had gehad.

15494 (*Best*)

Die nacht heeft men geconstateerd, dat van 1.36 uur af gedurende geruime tijd zich een groot aantal vliegtuigen boven Nederlands grondgebied voortbewoog in de richting oost—west. Uiteraard bleef dit niet onopgemerkt op het Commando Luchtverdediging. Men overwoog, dat hiervoor b.v. de oorzaak kon zijn, dat deze lucht- schendingen een gevolg waren van een aanval op Engeland. Daar dit overvliegen om ongeveer kwart voor 3 eindigde en van de afdeling landmacht van het algemeen hoofdkwartier geen bericht kwam, dat grensoverschrijdingen plaats vonden, werd het Commando Luchtver- dediging in deze mening versterkt. Er was nl. met de afdeling land- macht een afspraak gemaakt, dat het Commando Luchtverdediging onmiddellijk gewaarschuwd zou worden, indien grensoverschrijdingen plaats vonden. Eerst om 4.10 uur kwam dit bericht van de afdeling landmacht binnen. Een der officieren, werkzaam op het algemeen hoofdkwartier heeft echter voor de commissie verklaard, dat reeds om drie uur de eerste grensoverschrijdingen op het algemeen hoofd- kwartier waren gemeld.

15510 (*Best*)

16421 (*Römer*)

Volgens het „Beknopt Overzicht”, blz. 51, zou reeds te ongeveer 1.45 uur in de Kapellerlaan te Roermond een schermutseling ontstaan zijn tussen een troep, die blijkbaar de opdracht had de voetbrug over de Maas te Roermond onbeschadigd in handen te krijgen, en de ploeg, die tot taak had de verhakking in de Kapellerlaan ie vernielen; deze overval mislukte.

10383 (*Droste*)

Het tijdstip, waarop het Commando Luchtverdediging werd ge- waarschuwd, bleek helaas te laat te zijn, daar omstreeks 3.55 uur de aanvallen uit de lucht op de meeste vliegvelden werden ingezet. Om 3.50 uur had de commandant luchtverdediging de sous-chef van zijn staf opgedragen aan de jachtvliegtuigafdeling op het vlieg- veld de Kooy en te Bergen bevel te geven om op te stijgen en eventueel van Engeland terugkerende vliegtuigen aan te vallen. Juist op het moment, dat de sous-chef aan het telefoneren was, kreeg hij de mededeling, dat Waalhaven werd gebombardeerd. Onmiddellijk daarna heeft hij aan alle jachtvliegtuigafdelingen en de bombarde- mentsafdeling het bevel gegeven op te stijgen. Dit was juist op hetzelfde moment, waarop de aanval op Waalhaven en Ypenburg plaats vond. Op Bergen en Schiphol kwam de aanval iets later.

17739—17747 (*Lamers*)

Doordat het bevel om op te stijgen op het laatste moment of te laat de vliegvelden bereikte, is op sommige daarvan een aantal vliegtuigen verloren gegaan. Zo bijv. op het vliegveld te Bergen. Op dit vliegveld stond een aantal van de vliegtuigen buiten het veld en anderen daarop. De laatste afdeling bestond uit de moderne G 1 vliegtuigen, welke in de hoogste graad van strijdvaardigheid moesten zijn. Hoewel de commandant daarvan enige keren aan het Commando Luchtverdediging had gevraagd, of hij in verband met de overtrekkende vliegtuigen moest opstijgen, heeft hij daarvoor geen kevel gekregen, aangezien men op het Commando Luchtverdediging

geen zekerheid had, dat de oorlog tegen Nederland begonnen was. De commandant had zijn toestellen bij elkaar opgesteld en niet verspreid over het vliegveld verdeeld. Hij had dit nagelaten, omdat het, naar zijn mening, zeer moeilijk was bij een verspreide opstelling de toestellen te dirigeren. De afdeling was in de hoogste alarm-toestand en de bemanningen zaten in de toestellen. Doordat de Duitse vliegtuigen plotseling van zee uit een aanval op het vliegveld Bergen deden, zonder dat genoemde bemanningen wisten, dat er oorlog was, heeft de vijand kans gezien de vlak bij elkaar opgestelde toestellen op één na te vernielen. Dit is dan ook slechts alleen opgestegen. Bovendien was het voor de afdeling moeilijk tijdens het bombardement op te stijgen, daar onmiddellijk, toen de motoren draaiden, een motor van het middelste toestel, dat vooraan stond, werd uitgeschoten. Hierdoor trok het toestel dwars weg en blokkeerde het de niet geraakte vliegtuigen.

De strategische verliepingsvliegtuigafdeling, welke buiten het vliegveld stond, heeft kans gezien om gedurende de Meidagen actief te blijven. Bij de capitulatie bleken van de elf toestellen er nog negen over te zijn. Twee toestellen waren verloren gegaan, doordat zij tijdens de eerste vlucht op een te grote hoogte hadden gevlogen. Volgens de voorschriften diende het bombarderen n.l. op een hoogte van 2500 meter te geschieden. De eerste opdracht, die deze afdeling kreeg, n.l. om Waalhaven en Valkenburg te bombarderen, werd dan ook uitgevoerd op 2500 meter hoogte. Het bleek toen, dat de toestellen, die Waalhaven moesten bombarderen, werden aangevallen door Messerschmidts, waartegen deze C 10 vliegtuigen heel weinig konden doen. Twee toestellen werden dan ook neergeschoten. Daarom heeft men bij deze afdeling in het vervolg het systeem gevolgd om op een hoogte van 10 meter te vliegen, hetgeen ook elders geschied is. Aangezien de vliegers het land uitermate goed kenden, was dit mogelijk. Wanneer deze vliegtuigen op die hoogte boven weilanden en bossen vlogen, waren zij, wegens de kleur van onze vliegtuigen, voor de vijandelijke toestellen bijna niet zichtbaar. Zodra de vliegtuigen op ongeveer 5 km van het doel verwijderd waren, klommen zij, daar de bommen 300 m nodig hadden om open te gaan, tot deze hoogte en wierpen dan „uit de vrije hand” de bommen af; met het oog op de veiligheid, welke op deze bommen was aangebracht, kon men niet van geringere hoogte gooien. Onmiddellijk daarna daalden de vliegtuigen weer tot 10 m boven de grond en keerden naar hun basis terug. Over het algemeen, aldus de commandant, is er op deze wijze met succes gebombardeerd, terwijl in het verdere verloop van de oorlogsdagen geen enkel toestel van deze afdeling is verloren gegaan. Met de grondverdediging hadden uiteraard de commandanten van vliegtuigafdelingen geen bemoeienis, daar deze was opgedragen aan de vliegparkcommandant. Aangezien het vliegveld Bergen echter niet door parachutisten en luchtlandingstroepen is aangevallen, behoeften de daarvoor bestemde troepen niet in actie te komen.

¹⁾ Beknopt Overzicht, blz. 133, 134.

In tegenstelling tot het vliegveld Bergen is het vliegveld Waalhaven ¹⁾ het doel geworden van een groots opgezette aanval van Duitse parachutisten en luchtlandingstroepen. Ook hier werd het vliegveld om 3.55 uur des ochtends voor het eerst aangevallen. Van een verrassing was geen sprake, daar de bezetting zich in de om het vliegveld aangelegde stellingen bevond. Nadat het vliegveld gedurende ongeveer een uur met tussenpozen gebombardeerd was, werd een bataljon parachutisten neergelaten. Dezen daalden gedeeltelijk op en gedeeltelijk buiten het vliegveld. De parachutisten werden onmiddellijk zoveel mogelijk onder vuur genomen. Intussen had de lucht doelartillerie het vuur geopend op de eerste toestellen, die ook hier uit het westen kwamen. De C. 1-jagers zagen kans op te stijgen en gingen luchtgevechten aan met de Duitse bombardeurs. Nadat intussen de parachutisten ook aan de buitenkant van het vliegveld waren afgeworpen, landden Duitse transportvliegtuigen. Voor zover de automatische wapenen aan de rand van het vliegveld niet gedeeltelijk buiten gevecht waren gesteld, werden hiermede de Duitse transportvliegtuigen onder vuur genomen. Daar er geen goede betonnen kazematten aanwezig waren, hadden de troepen en de automatische vuurwapenen door het bombardement nogal geleden. Bovendien vielen de parachutisten, nadat de luchtlandingstroepen met de transportvliegtuigen op het veld gedaald waren, de bezetting in de rug aan. Een handicap voor het bestrijden van de parachutisten, die buiten het veld gedaald waren, was de omstandigheid, dat een om het vliegveld lopende schutting het uitzicht naar buiten belemmerde.

Na enige tijd hadden de Duitsers de laatste lichte mitrailleur op het vliegveld tot zwijgen gebracht. Het kader en de manschappen, hoewel op een behoorlijke wijze hun plicht vervullende, konden niet op tegen de grote overmacht. Een uitzondering op de goede houding van de troep maakte de commandant van de zware mitrailleurs aan de zuidzijde, die reeds bij de aanvang van het bombardement het gevechtsterrein verliet. Ook de met de bewaking van het vliegveld

10406 (*Droste*)

belaste bataljonscommandant heeft zich gedurende de strijd in de richting van Rotterdam teruggetrokken. Deze bataljonscommandant had namelijk een compagnie liggen tussen het vliegveld en Rotterdam. Tijdens het bombardement is hij naar deze compagnie toe gegaan om haar orders te geven. Daar hij haar niet meer ter plaatse heeft gevonden, is hij steeds verder afgedwaald in de richting van Rotterdam, waar hij eindelijk de restjes van de compagnie heeft gevonden. Zodoende is van enige activiteit van die compagnie ten bate van de herovering van het vliegveld niets terechtgekomen. Daar de bataljonscommandant blijkbaar meende, dat het tot zijn taak behoorde persoonlijk deze compagnie orders te geven, is het duidelijk, dat van leiding zijnerzijds bij de verdediging van het vliegveld zelf weinig is terechtgekomen.

Bij de verovering van het vliegveld hebben de Duitsers zich schuldig gemaakt aan schending van het oorlogsrecht. Zij hebben de gevangengenomen vliegparkcommandant gedwongen op het voorspatbord van een auto plaats te nemen en zijn daarna met hem in de richting gereden van een nog vurende mitrailleur om deze op die wijze tot zwijgen te brengen. Hierbij is deze majoor doodgeschoten.

10785 (*Backer*)

Het is betreurenswaardig geweest, dat de bezetting het vliegveld Waalhaven niet heeft kunnen behouden, hoewel dit niet aan de troep te wijten is. Daardoor heeft de vijand kans gezien het vliegveld Waalhaven in te richten als een steunpunt, waar hij steeds zijn troepen en zijn materiaal door de lucht kon aanvullen. Hoewel een batterij bij de Kralingse plas het door de Duitsers bezette vliegveld onder vuur nam en de Engelsen ¹⁾ in de nacht van 10 op 11 Mei Waalhaven door viiëgtuigen bombardeerden bleef het vliegveld in handen van de Duitsers een voortdurende bedreiging in de rug tegen het zuidfront van de vesting Holland, waartegen inmiddels de Duitse pantserwagens door Brabant hun opmars naar de Moerdijkbruggen waren begonnen.

Op dezelfde wijze als andere vliegvelden is ook het vliegveld Ypenburg ²⁾ uit de lucht aangevallen. Na een hevig bombardement van een half uur à drie kwartier volgde een beschieting van de gevechtsofstellingen op het vliegveld met boordwapenen uit jachtvliegtuigen. Daarna vond een landing van parachutisten plaats, waarop verscheidene transportvliegtuigen op het vliegveld landden. De bezetting zag kans deze toestellen voor een groot gedeelte in brand te schieten evenals de daaropvolgende. De beschieting was zo effectief geweest, dat een derde poging om met transportvliegtuigen te dalen, mislukte en deze, na laag over het veld gestreken te zijn, verdwenen. Verscheidene van de met de transportvliegtuigen gedaalde Duitsers werden gevangen genomen, waarbij men nauwkeurige kaarten van de omgeving op hen vond. Toch hebben de Duitsers kans gezien een groot gedeelte van het vliegveld met parachutisten te veroveren en tijdelijk in handen te houden. De groep, welke deze verovering uitgevoerd heeft, kwam van de kant van Delft en dreef ongeveer 30 à 40 Nederlandse krijgsgevangenen voor zich uit. De pantserwagens, die tegen deze groep Duitsers werden ingezet, durfden niet op deze colonne te vuren, daar zij bang waren de ontwapende Nederlandse soldaten te treffen. Daardoor konden de Duitsers op het vliegveld doordringen en hebben zij de bataljonscommandant krijgsgevangen kunnen maken. Desondanks heeft een eerste-luitenant zich met een aantal manschappen, voorzien van mitrailleurs, gehandhaafd, totdat Nederlandse troepen het vliegveld heroverden.

De vijand heeft ook kans gezien het vliegveld Ockenburg ³⁾, na een zeer hevige weerstand van de bezetting, tijdelijk te veroveren. Daar echter de troepen te Loosduinen onmiddellijk gewaarschuwd werden, heeft men de toegang tot den Haag tijdig kunnen afsluiten. Hierdoor en door de taaië verdediging van de depôtstroepen mislukte de opzet van de Duitsers om zo snel mogelijk een landingshoofd in de richting van den Haag in te richten.

Nadat het vliegveld met succes door de artillerie was gebombardeerd, heeft men het kunnen heroveren en het terrein in de omgeving uaarvan van de vijand weten te zuiveren.

Evenals de andere vliegvelden in de omgeving van den Haag werd omstreeks vier uur het vliegveld Valkenburg ⁴⁾ aangevallen. Na een behoorlijke verdediging van de troep bleek de overmacht van de Duitsers te groot, zodat de bezetting de weerstand niet kon volhouden. Bij de herovering heeft de artillerie krachtadig kunnen medewerken en tenslotte werden de Duitsers van het vliegveld verdreven. Zij hebben zich in het dorp Valkenburg verschanst, doch zagen tot aan de capitulatie geen kans hier uit te breken.

Uit bovenstaande volgt, dat de pogingen van de Duitsers om bij verrassing de vliegvelden rondom den Haag vast in banden te krijgen, mislukt zijn. Hierdoor werd voorkomen, dat zij met hun luchtlandingstroepen van de drie vliegvelden rondom den Haag uit met succes konden doorstoten naar het Regeringscentrum.

De commandant van de luchtverdediging acht het moreel van de

15514 (*Best*)

¹⁾ Beknopt Overzicht, blz. 31.

²⁾ Beknopt Overzicht, blz. 152 en volgende.

³⁾ Beknopt Overzicht, blz. 155 en volgende.

⁴⁾ Beknopt Overzicht, blz. 160 en volgende.

- troepen, die ingezet zijn bij de verdediging van de vliegvelden, gezien hun geoefendheid en hun weinige ervaring, voldoende. Zij hebben, hoewel zij bij de bombardementen en de mitrailades, die er onmiddellijk op volgden, een krachtige morele opstopper kregen, zich er over het algemeen goed doorheengeslagen, althans wanneer de leiding behoorlijk was.
- 10418 (*Droste*) Zij hebben dan ook aan de overmachtig bewapende en langdurig getrainde Duitse troepen flinke verliezen toegebracht. Ook de bezetting van de luchtdoelartillerie heeft behoorlijk haar werk gedaan. De bediening van deze batterijen was zeer zwak, daar er heel weinig personeel voor de luchtdoelartillerie beschikbaar was, dat inderdaad een behoorlijke opleiding op dit gebied had genoten. De bewapening van het personeel was ook niet van die aard, dat het voldoende kon optreden tegen modern bewapende parachutisten, daar het b.v. niet beschikte over handgranaten en automatische wapenen. Dat de verdediging van de vliegvelden en de daaropvolgende „parachutistenjacht” in de vesting Holland succes heeft opgeleverd, moge hieruit blijken, dat er, dank zij de activiteit van de troepen in de vesting Holland, waaronder die van het Iste legerkorps, ongeveer 1100 man aan parachutisten en luchtinfanterie gevangengenomen werden en nog bijtijds voordat Nederland capituleerde naar Engeland konden worden overgebracht. Dit was van des te meer belang, daar deze krijgsgevangenen voor een deel bestonden uit vliegtuigbestuurders, waarnemers en parachutisten, die de Duitse legerleiding in verband met hun gespecialiseerde opleiding uitstekend had kunnen gebruiken bij een eventuele toekomstige landing in Engeland. Het bleek dan ook, dat *Göring* enigszins ontgoocheld was, toen hem bekend werd, dat deze troepen niet meer in Nederland aanwezig waren. Tevens zijn bij de verdediging van ons land een groot aantal Duitse vliegtuigen neergeschoten, welk aantal de voormalige sous-chef van de staf van de luchtverdediging schat op 5 à 600.
- 15526 (*Best*) Wel moet er rekening mede gehouden worden, dat hieronder alle mogelijke soorten van toestellen begrepen zijn, zoals gevechtstoestellen, transporttoestellen, enz. Daar de Duitsers vooral de eerste dagen zeer laag vlogen, heeft de luchtdoelartillerie behoorlijke successen kunnen behalen, zelfs met ouderwets luchtdoelgeschut.
- 10430 (*Droste*) Doordat vlak vóór de oorlog verschillende afdelingen van de luchtdoelartillerie nog verplaatst waren, was de vijand ook niet voldoende op de hoogte van de verschillende opstellingen dezer afdelingen. In dit verband is het te betreuren, dat de luchtafweer bij het bombardement van Rotterdam niet datgene heeft kunnen doen, wat van haar verwacht werd. Wellicht is hiervan mede de oorzaak, dat de commandant van de luchtverdedigingskring Rotterdam—den Haag zijn staf in de nacht van 11 op 12 Mei uit Rotterdam heeft menen te moeten verplaatsen naar den Haag. De commandant van de luchtverdediging heeft hierin blijkbaar niet berust, daar hij opdracht gegeven heeft om de commandopost wederom in Rotterdam te vestigen. De commandant van de luchtverdediging, hierover gehoord, deelt mede, dat hij, op een gegeven moment het commando van de vesting Holland waarnemende, vernam, dat de kringcommandant Rotterdam—den Haag zijn commandopost had overgebracht naar den Haag. Nadat de commandant van de luchtverdediging zijn staf had opgebeld, bleek hem, dat de genoemde kringcommandant medegedeeld had, dat hij tussen de puinhopen zat, last kreeg met zijn verbindingen, terwijl bovendien tal van zijn batterijen buiten gevecht gesteld waren; dit achtte hij blijkbaar voldoende grond om zijn commando voorlopig in den Haag te vestigen. De commandant luchtverdediging heeft de kringcommandant echter onmiddellijk naar zijn post teruggestuurd. Het is duidelijk, dat door deze gang van zaken de organisatie van de luchtverdediging te Rotterdam niet zodanig is geweest als zij had kunnen zijn.
- 15563 (*Sillevis*) Hoewel hier en daar ook bij de luchtverdediging, zoals begrijpelijk is, fouten zijn gemaakt, meent de commissie toch, dat, in aanmerking genomen het materieel, waarover men beschikte, in het algemeen gedaan is, wat gedaan kon worden. Dit blijkt ook wel uit het feit, dat aan het wapen der militaire luchtvaart de Militaire Willemsorde is verleend. Bij de beoordeling van de luchtverdediging dient ook in het oog gehouden te worden, dat op de dag, waarop de oorlog uitbrak, de Nederlandse luchtvloot bestond uit 120 gevechtsgereede toestellen, nl.: 28 D-21-toestellen, kleine, tamelijk verouderde jagers; 22 zeer moderne G-1's, jachtvliegtuigen; 11 Douglas-toestellen, nieuwe Amerikaanse toestellen, die eigenlijk bestemd waren voor verkenningen en bombardementen, doch die als jachtvliegtuigen konden worden gebruikt; 9 T-5-toestellen, tamelijk moderne bombardeurs; 10 C-10-toestellen, verouderde strategische verkenningstoestellen; 4 groepen van oude verkenningstoestellen, C-5 en Koolhoven-toestellen, in totaal 40. In de ochtend van de 10de Mei zijn er van de 70 jagers en bombardeurs, die in geval van een aanval moesten opstijgen, 56 opgestegen.
- 10421 (*Droste*)
- 15517 (*Best*)
- 10426 (*Droste*)

- Een aangelegenheid, welke de commissie meent in het verband van deze paragraaf nog te moeten bespreken, is de wijze, waarop onze grote wegen enige dagen vóór de Duitse overval met auto's zijn geblokkeerd. De meningen van de verschillende getuigen lopen hierover enigszins uiteen, zodat een geheel vaststaande conclusie in deze niet is te bereiken.
- De heer *Dijxhoorn* heeft deze kwestie als een voorbeeld van de soepele samenwerking, welke er bestond tussen de Minister van Defensie en de opperbevelhebber, naar voren gebracht.
- Naar aanleiding van berichten aangaande de overval op Noorwegen had de heer *Dijxhoorn* namelijk aan de opperbevelhebber enige dagen vóór de oorlog voorgesteld de grote wegen te doen blokkeren met auto's. De opperbevelhebber had zich daarna, aldus de heer *Dijxhoorn*, in verbinding gesteld met zijn adviseurs op het gebied van de luchtverdediging, die hem hadden medegedeeld, dat zij weinig heil van deze maatregel verwachtten en deze niet noodzakelijk achtten. Dit heeft de heer *Winkelman* medegedeeld aan de hlinister van Defensie. Daar deze zich echter niet gerust gevoelde, heeft hij aan de opperbevelhebber gevraagd, of er bezwaren tegen bestonden, dat dit geschiedde met behulp van de Minister van Waterstaat. De heer *Winkelman* zou daarop gezegd hebben, dat hij daartegen geen enkel bezwaar had.
- De oud-Minister van Waterstaat heeft hierover medegedeeld, dat hij op de Zondagavond na de inval in Scandinavië opgebeld werd door de heer *Dijxhoorn*, die ten huize van de heer *van Kleffens* met deze in bespreking was. De heer *Dijxhoorn* deelde hem mede, dat zij er ongerust over waren, dat de Duitsers wel eens met hun vliegtuigen op onze grote betonwegen, die van den Haag uitstraalden, zouden kunnen landen om den Haag te overrompelen. Op de vraag van de heer *Dijxhoorn*, of hij daartegen iets kon doen, antwoordde de heer *Albarda*, dat hij zich met de directeur-generaal van de Waterstaat daaromtrent in verbinding zou stellen. In overleg met de heer *Dijxhoorn* zou hij met de uitvoering nog even wachten, daar eerst overleg met de generale staf moest plaats vinden.
- Nadat de heer *Albarda* de heer *Dijxhoorn* enige keren had gevraagd hoe het met het overleg stond, deelde deze mede, dat de afdeling luchtverdediging van de generale staf van deze maatregelen niet wilde weten.
- Toen op Dinsdag 7 Mei weer een waarschuwing uit Berlijn kwam, heeft de heer *Albarda* de heer *Dijxhoorn* medegedeeld, dat hij thans niet langer durfde te wachten, doch dat hij die zelfde middag maatregelen zou nemen om de wegen te versperren. Daarop heeft de heer *Dijxhoorn* opnieuw contact opgenomen met de generale staf, waarna hij berichtte, dat het Departement van Waterstaat zijn gang kon gaan en dat er een paar officieren van de staf zouden komen.
- Nadat het Departement van Waterstaat deze zaak geheel en al had voorbereid, kwamen deze officieren. Het enige, wat de generale staf aan deze maatregelen heeft gedaan, is het leveren van militaire wagens voor de versperringen.
- De volgende dag deelde de heer *van Kleffens* aan de heer *Albarda* mede, dat uit Berlijn mededeling was gekomen, dat men in militaire kringen aldaar zeer teleurgesteld was, toen het bericht kwam, dat de wegen versperd waren.
- Ook de heer *van Kleffens* heeft aan de commissie een soortgelijke mededeling gedaan, namelijk, dat de Rijkswaterstaat er voor gezorgd heeft, dat de wegen versperd werden. De heer *van Kleffens* deelt mede, dat de eerste stoot hierbij uitgegaan is van de heer *Ringers*.
- De heer *Winkelman*, hieromtrent door de commissie ondervraagd, verklaart, dat hij zich niet herinneren kan, dat men op het algemeen hoofdkwartier en met name bij de afdeling luchtverdzdiging er niet van wilde weten de wegen te versperren. Nadat de opperbevelhebber van de Minister mededeling had gekregen over de wijze, waarop Noorwegen overvallen was en de luchtlandingen aldaar hadden plaats gevonden, heeft hij die zeifde middag nog een bespreking gehad met verschillende ondercommandanten en zijn technische adviseurs. Hij herinnert zich niet, dat er in die vergadering ook maar één stem is opgegaan, die tegen maatregelen was, welke gericht waren tegen luchtlandingen. Een bespreking, welke zou hebben plaats gevonden op één van de allerlaatste dagen vóór de 10de Mei, kan de heer *Winkelman* zich niet herinneren, evenmin als een bespreking, welke over dit onderwerp zou hebben plaats gehad met oud-Minister *Albarda*. Ook besprekingen met oud-Minister *Dijxhoorn* hierover zijn hem onbekend.
- De Commandant Luchtverdediging, luitenant-generaal *Best*, heeft medegedeeld, dat er na de ervaringen van Oslo overwogen is maatregelen te nemen tot het tegengaan van landingen, o.a. op de wegen. Ook herinnert hij zich, dat daarover conferenties hebben plaats gevonden met het Departement van Waterstaat. Er zijn toen o.a. plannen besproken om de grote verkeerswegeri van betonnen palen te

voorzien. Doordat op de 10de Mei de oorlog reeds uitbrak, zijn deze maatregelen in het papier blijven steken en niet ten uitvoer gebracht. Ook herinnert de heer *Best* zich, dat men provisorisch met militaire voertuigen van het Iste legerforps de wegen heeft versperd, waarmede hij echter geen bemoeienis heeft gehad. Overigens ontkent de heer *Best* met klem, dat hij maatregelen tegen het landen op de grote wegen zou hebben tegengewerkt. Wel is het mogelijk, dat de vliegers hier afwijzend tegenover hebben gestaan, daar zij het met enige snelheid landen van een vliegtuig op een weg een zeer risquante onderneming achtten, vooral bij enigszins dwarse wind.

Wanneer de commissie bovenstaande verklaringen vergelijkt, kan zij zich moeilijk indenken, dat zowel de oud-Minister van Waterstaats, die op dit punt wel een zeer positief getuigenis heeft afgelegd, als de oud-Minister van Buitenlandse Zaken en de oud-Minister van Defensie zich geheel en al zouden vergissen.

Tegenover de zeer positieve verklaring van deze heren staat de verklaring van generaal *Winkelman*, die zich de zaak niet herinnert, en die van luitenant-generaal *Best*, die weliswaar nadrukkelijk inedeelt, dat hij zeer goed het gevaar van luchtlandingen, ook op de wegen, heeft ingezien, doch die inderdaad toegeeft, dat niet hij bij de kwestie van het plaatsen van voertuigen op de grote wegen, doch het Iste legerkorps zijn medewerking heeft verleend.

De commissie meent dan ook, dat wel degelijk aangenomen moet worden, dat de versperring van de grote wegen door voertuigen uitgegaan is van de Regering en niet van het opperbevel.

Ook de voorbereiding is in deze op initiatief van de Regering geschied. Een en ander neemt niet weg, dat de militaire autoriteiten door het leveren van voertuigen uiteindelijk hun medewerking hebben verleend.

De commissie wenst uit deze gang van zaken niet de conclusie te trekken, dat men op het algemeen hoofdkwartier geen maatregelen wenste te nemen tegen luchtlandingen, daar men hier wel degelijk zijn gedachten over heeft laten gaan en bepaalde maatregelen heeft genomen, doch zij meent wel vast te kunnen stellen, dat de blokkering van de grote wegen met voertuigen op één van de laatste dagen vóór het uitbreken van de oorlog op instigatie van de Regering is geschied.

Met betrekking tot de verschillende krijgsverrichtingen op de vliegvelden en de maatregelen, welke genomen zijn tegen een aanval uit de lucht, is de commissie van oordeel, dat naar haar indruk de houding van de troep over het algemeen behoorlijk is geweest. Hoewel men niet gerekend had op parachutistenaanvallen en luchtlandingen op zo grote schaal, heeft men met betrekkelijk weinig geoefende troepen, die voor een gedeelte zelfs uit depôttroepen bestonden, kans gezien de drie vliegvelden rondom den Haag weer in handen te krijgen, de parachutisten te isoleren of te verspreiden en zodoende het Regeringscentrum veilig te stellen. Hierdoor is inderdaad slechts een gedeelte van het krijgsplan van de Duitsers ten uitvoer gebracht.

Het is uiteraard in hoge mate te betreuren, dat men hetzelfde resultaat niet heeft kunnen bereiken met het vliegveld Waalhaven bij Rotterdam. De overmacht, waarmede de vijand hier gedaald is, was van die aard, dat de sterkte van onze troepen hier niet tegen opwoog. Blijkbaar heeft het opperbevel niet gerekend op een dergelijke groots opgezette aanval op dit vliegveld. Weliswaar had men uit het gebeurde op het vliegveld Oslo consequenties getrokken, doch men had er niet op gerekend, dat de Duitsers zulks hier te lande op aanzienlijk grotere schaal zouden proberen. Zoals bij de bespreking van de strijd om Rotterdam zal blijken, heeft men Rotterdam niet als een belangrijk doel gezien voor een aanval van de Duitsers.

Hoe belangrijk de Duitsers de aanval op het vliegveld Waalhaven vonden, moge hieruit blijken, dat op dit vliegveld des ochtends te 6 uur reeds General-Leutnant K. *Student* daalde, die commandant was van het Luftlandekorps, dat uit een divisie lichte infanterie en een divisie parachutisten bestond. Dit Luftlandekorps had tot taak een groots opgezette aanval uit te voeren op de vesting Holland. ¹⁾ Zijn opdracht bestond hierin, dat hij de vliegvelden Ypenburg, Valkenburg en Ockenburg moest veroveren, 's-Gravenhage bezetten, alsmede de Regering en de hogere legerleiding gevangen nemen, het vliegveld Waalhaven en de Maasbruggen bij Rotterdam, de bruggen bij Dordrecht, Zwijndrecht en de Moerdijk onbeschadigd in handen krijgen en zich onder bevel moest stellen van de legerkorpscommandant, zodra het verband met de door Brabant oprukkende troepen tot stand was gekomen.

Hieruit blijkt wel van welk een eminent belang voor de Duitsers het slagen van de aanval op het vliegveld Waalhaven geweest is. Zij hebben dan ook een daarmee overeenkomende krachtige aanval op het vliegveld Waalhaven ingezet. Dit heeft de legerleiding niet voorzien en wellicht niet in die mate kunnen voorzien, zodat het niet te verwonderen is, dat de aanwezige troepen het veld niet hebben

¹⁾ Beknopt Overzicht, blz. 35.

kunnen houden en dat men geen kans gezien heeft het te heroveren.

Wanneer men hierbij nog in ogenschouw neemt de omstandigheid, dat de commandant van het bataljon, dat belast was met de verdediging van het vliegveld, in plaats van de leiding op zich te nemen, zich onledig gehouden heeft met het zoeken naar een weggetrokken compagnie, dan is het duidelijk, dat de overblijvende troepen de strijd niet met succes konden voeren. Hierdoor heeft de vijand de daaropvolgende dagen zijn troepen in de vesting Holland en vooral die bij het zuidfront daarvan kunnen aanvullen en ravitailleren.

Het valt betreuren, dat het optrekken van de lichte divisie, welke tot taak had het vliegveld Waalhaven te hernemen en het zuidfront van de vesting Holland daarna veilig te stellen, voor de overgang over de Noord is blijven steken, daar zij aan het eind van de eerste oorlogsdag, aldaar aangekomen, niet onmiddellijk over deze rivier is gegaan. Toen de commandant dit de volgende dag trachtte te doen, werd hem dat verhinderd, doordat de Duitsers, die hier de toegang over de brug betwisten, inmiddels versterkingen hadden gekregen.

§ 3. De verdediging van de Grebbestelling

¹⁾ Beknopt Overzicht, blz. 77—104; vgl. ook bijlagen 74 en 75.

Een van de taken van het veldleger bestond in de hardnekkige verdediging van de Grebbelinie (valleistelling).

Bij de aanval van de Duitsers op de 10de Mei 1940 was de paraatheid van het veldleger voldoende.

Op 7 Mei waren reeds alle verloven voor het ieger ingetrokken, terwijl naar aanleiding van de waarschuwingstelex op de 9de Mei, luidende: „van de grens komen verontrustende berichten, weest derhalve bijzonder op uw hoede”, de paraatheid van het IIde en IVde legerkorps, welke de Grebbestelling bezetten, te vier uur in de ochtend van 10 Mei, tot de derde graad was opgevoerd. Dit hield in, dat de voorposten en de frontlijn moesten zijn bezet. De voorpostendienst behoorde langdurig volgehouden te kunnen worden en in de frontlijn moesten bij de belangrijkste punten de automatische wapens kunnen worden bediend; de artillerie moest tot vuren gereed zijn, terwijl de verbindingslijnen bezet dienden te wezen.

Te 4.15 uur in de ochtend werd aan het hoofdkwartier van het veldleger bericht, dat de grensoverschrijding had plaats gehad, waarop de commandant van het veldleger onmiddellijk de vierde graad van paraatheid beval.

Dit laatste hield in, dat de stellingen volledig bezet moesten worden met een zodanige indeling van de dienst, dat deze lange tijd kon worden volgehouden en de hardnekkige verdediging elk ogenblik kon worden gevoerd.

Eén van de belangrijkste punten in de verdedigingslijn van de Grebbestelling was de Grebbeberg.

De inundatie voor deze Grebbeberg kon echter niet gesteld worden. Dit vond zijn oorzaak hierin, dat het geprojecteerde motorgemaal nog niet afgebouwd was, zoals reeds eerder in dit verslag is besproken. Dientengevolge waren de voorposten voor de Grebbeberg niet gedekt door inundatie. Had de inundatie voor de Grebbeberg wel gesteld kunnen worden, dan had men de daar geplaatste weerstandbiedende voorposten kunnen terugnemen. Tevens waren voor de Grebbeberg geen opruiming verricht ter vrijmaking van het schootsveld ten gevolge van een van Regeringswege uitgevaardigd verbod, waaraan de Commissie in hoofdstuk II enige beschouwingen heeft gewijd.

De hoofdaanval van de Duitse troepen op de Grebbestelling heeft juist plaats gehad op dit gedeelte van de frontlijn. Nadat zij de versperringen hadden aangebracht, waren de lichte troepen in het voorterrein, zonder weerstand te bieden, teruggetrokken. In de namiddag van de 10de Mei verschenen op verschillende plaatsen de vijandelijke troepen, na Wageningen bezet te hebben, voor de voorposten. Deze voorposten van het 8ste regiment infanterie, dat het zuidelijke regimentsvak van de Grebbelinie verdedigde, hadden een front te verdedigen van ongeveer 3 kilometer, hetwelk bezet was door een niet volledig bataljon.

Op Zaterdag 11 Mei begon een artilleriebeschieting op deze voorpostenstrook, waardoor al spoedig vele verbindingen onbruikbaar werden; aan de verdedigingswerken werd echter geen grote schade toegebracht, noch werden ernstige verliezen geleden. Daarna deden de Duitsers in de vroege ochtend een stoot op onze rechtervleugel en een op onze linkervleugel.

Op de rechtervleugel trokken de beclieningsmanschappen van een kanon zes veld en een zware mitrailleur terug. Al vrij spoedig zijn de Duitsers in het noorden te ongeveer 8 uur langs het nieuwe kanaal getrokken, waar de commandant ter plaatse spoedig is teruggegaan

10243 (de Klerck)

10253 (de Klerck)

en terecht is gekomen bij de commandopost van zijn compagniescommandant.

De Duitsers zijn daarna een eind doorgestoten en hebben alle verdedigingswerken in de rug en op zij aangevallen. Aangezien het terrein in het noorden zeer bedekt was en er niets was opgeruimd, werden de troepen in hun opstellingen verrast, te meer daar de meeste opstellingen van achteren of van zijwaartse richting uit werden veroverd.

Op deze wijze kon de vijand, na in westelijke richting in de voorpostenweerstandstrook doorgedrongen te zijn, zich in zuidelijke richting uitbreiden. Zodoende werden gedeelten van de noordelijke compagnieën en later van de zuidelijke compagnieën gevangengenomen. Daar de verbindingen niet meer behoorlijk functioneerden, was de bataljonscommandant blijkbaar niet voldoende op de hoogte van de gevechtshandelingen in zijn commandovak.

Hoewel bijv. in het noordelijke gedeelte nog artillerievuur gelegd is, heeft men door gebrek aan overzicht van de bataljonscommandant over de gevechtshandelingen de bewegingen van de vijand niet voldoende door artillerie laten hinderen.

Het resultaat was, dat om ongeveer 17.30 uur in de namiddag de voorposten volledig waren opgeruimd, hoewel enkele afzonderlijke groepen zich tot die tijd flink hebben verdedigd.

Reeds om 16.30 uur was de voorpostencommandant met zijn manschappen gevangen genomen.

De indruk, welke de commissie uit de verschillende getuigenverklaringen heeft gekregen over de tegenstand van de weerstandbiedende voorposten, is over het algemeen niet gunstig. De commandant van het IIde legerkorps deelde mede, dat een vaandrig op de rechter vleugel van de voorposten werd opgevangen, van wie men moest aannemen, dat hij zonder noodzaak was teruggegaan.

Daar ons leger op de 10de Mei 1940 nog geen krijgsraad te velde had, heeft de legerkorpscommandant aan de commandant van het veldleger verzocht maatregelen te willen nemen, dat deze ingesteld werd. Op de late avond van 11 Mei kon daarop, nadat een officier-commissaris, een officier-secretaris en een auditeur-militair waren aangekomen, door de legerkorpscommandant een krijgsraad te velde benoemd worden.

Het geval van de vaandrig voornoemd is aan deze krijgsraad voorgelegd; daar echter uit het voorlopig onderzoek bleek, dat het twijfelachtig was of de krijgsraad de doodstraf zou kunnen uitspreken, die de legerkorpscommandant meende nodig te hebben, heeft hij een meer evident geval naar deze krijgsraad verwezen. Het betrof hier een sergeant — van de compagnie P.A.G. van het 19de Reg. Inf. —, die onder het voortdurend verkondigen, dat de Grebbeberg gevallen was, terugtrok en zijn terugtocht reeds had voortgezet tot Nieuwersluis. Op dat moment waren echter slechts de voorposten teruggetrokken, doch was de Grebbeberg nog niet aangevallen. Nadat dit geval naar de krijgsraad verwezen was door de legerkorpscommandant, heeft de krijgsraad na onderzoek deze sergeant ter dood veroordeeld, waarna het vonnis ten uitvoer werd gelegd, nadat de legerkorpscommandant het fiat-executie gegeven had. Helaas was het weglopen van bovengenoemde sergeant niet een op zich zelf staand geval.

Daar er echter, aldus de legerkorpscommandant, reeds een 120-tal mensen zonder voldoende weerstand uit de voorpostenstrook waren teruggetrokken, heeft hij bevel gegeven aan de commandant van de IVde Divisie, dat die 120 militairen een tegenstoot moesten ondernemen ten einde hun de gelegenheid te geven zich van blaam te zuiveren. Daar het echter onmogelijk was deze 120 man op te dragen de voorpostenopstelling te hernemen, is een andere opdracht voor hen uitgezocht en is aan de divisiecommandant bevolen, dat zij zich meester moesten maken van een bepaalde steenbakkerij. De legerkorpscommandant deelde aan de divisiecommandant mede, dat—aan bovengenoemde 120 man medegedeeld diende te worden. dat deze onderneming succes moest hebben, daar zij anders, indien zij zouden terugtrekken, onder vuur zouden worden genomen door eigen zware mitrailleurs. Deze harde maatregel achtte de legerkorpscommandant noodzakelijk om het moreel van de troepen te versterken. Deze order is op de 12de Mei niet ten uitvoer gebracht, daar de Duitsers torn reeds op sommige plaatsen door de frontlinies heen gestoten waren en zich bevonden in de hoofdweerstandstrook. Wel heeft de divisiecommandant zich om een uur of 12 naar deze mannen begeven, die verzameld waren op „Plantage Willem III”. Hij deelde bij zijn verhoor mede, dat hij daar een armzalig troepje vond, hetwelk hij moed heeft ingesproken. De order betreffende het eigen mitrailleurvuur meende hij hun beter niet te kunnen mededelen. Toen één van de soldaten opmerkte, dat zij geen wapens meer hadden, is de divisiecommandant persoonlijk per auto naar zijn „korpstrein” in Werkhoven gegaan om daar van

14706 (Harberts)

14711 (Harberts)

16316 (van Loon)

de commandant van de korpstrein wapens en munitie in ontvangst te nemen, waarna hij is teruggegaan naar „Plantage Willem III”. Toen hij daar aankwam, vond hij een motorordonnans van zijn chef staf, die mededeelde, dat de Duitsers door de frontlijn waren binnengedrongen. Daarna heeft de divisiecommandant aan de sergeant, die er was, de zaak overgegeven, met de opdracht om de wapens uit te delen.

Wanneer de commissie de verklaringen van verschillende getuigen omtrent de verrichtingen van de voorposten overziet, dan is het inderdaad duidelijk, dat deze voorposten, wier taak het was hardnekkig weerstand te bieden, niet gepresteerd hebben, wat van hen verwacht werd. Men dient hierbij echter niet uit het oog te verliezen, dat zij in hoge mate gehandicapt waren, doordat van Regeringswege verboden was de nodige opruiming te verrichten op een tijd, toen het nog mogelijk geweest was dit op efficiënte wijze te doen.

Toen de doorbraak eenmaal geschied was, was het voor de vijand mogelijk, gebruik makend van het bedekte terrein, de andere opstellingen zijwaarts en van achteren aan te vallen. Dat hierdoor reeds in de aanvang verwarring ontstond, is duidelijk. Desondanks hebben verschillende groepen weerstand geboden zolang het mogelijk was. Daar echter de meeste troepen van de voorpostenopstelling geen gelegenheid gehad hebben zich van de schok, door de vuurdoop veroorzaakt, te herstellen en zij daartegen niet voldoende getraind waren, heeft het moreel dezer troepen de aanval van de vijand niet kunnen doorstaan.

Toen de legerkorpscommandant vernomen had, dat de voorpostenopstelling verloren was, droeg hij de commandant van de IVde divisie op nog in de nacht van 11 op 12 Mei de eigen voorpostenopstellingen te hernemen. Hiervoor werd aangewezen het 2de bataljon van het 19de regiment infanterie, hetwelk zich als divisiereserve te Rhenen bevond.

10295 (*de Klerck*)

Dit bataljon rukte in die nacht op naar de frontlijn. De herovering van de voorpostenstrook is echter niet ten uitvoer gebracht, daar er in die nacht zo getalmd werd, dat het reeds begon te schemeren, voordat de bataljonscommandant gereed was om tot de aanval over te gaan. Hij is toen na overleg met zijn officieren tot de conclusie gekomen, dat het geen zin meer had de aanval op dat moment nog in te zetten. Volgens een hierover gehoord deskundige was deze bataljonscommandant niet in staat een dergelijk moeilijk bevel uit te voeren; ook de volgende dagen is hij zeer passief opgetreden.

10296 (*de Klerck*)

Een en ander wordt echter niet geweten aan lafheid, doch zou meer een gevolg geweest zijn van onkunde of van beleidsfouten, terwijl ook oververmoeidheid een voorname factor is geweest. Deze tegenaanval met als doel het hernemen van de voorposten was in strijd met de gevechtsvoorschriften. Wanneer de voorposten eenmaal gevallen zijn, is het ongebruikelijk een poging te ondernemen deze te heroveren. Dat men zulk een poging toch heeft willen doen, is het gevolg geweest van de opvatting van de legerkorpscommandant, dat het al te snel terugtrekken van de voorposten het moreel van de daarachter liggende troepen had aangetast. Om dit te herstellen heeft men pogingen gedaan de voorpostenstrook te hernemen.

10286 (*de Klerck*)

Nadat de voorpostenlijn was gevallen, werd nog op de 11de Mei de hoofdweerstandstrook onder hevig vijandelijk artillerievuur gelegd, waardoor het moreel van de troepen, die in deze strook waren gelegerd, daalde.

Dit werd verergerd door berichten en geruchten, o.a. van de teruggetrokken troepen uit het voorterrein. Bovendien hadden de troepen, daar zij niet afgelost konden worden, geen gelegenheid om te rusten. De spanning in de hoofdweerstandstrook uitte zich in de nacht van 11 op 12 Mei door veel en ongemotiveerd schieten, waardoor zij uiteraard nog meer steeg. Het hierboven genoemde bataljon, dat een poging moest doen de voorposten te hernemen, is die nacht dan ook, toen het door de hoofdweerstandstrook langs de kunstweg Rhenen—Grebbeberg naar voren marcheerde, herhaaldelijk door eigen troepen beschoten, hetgeen uiteraard de aanvalskracht van dit bataljon niet versterkt heeft.

13141 (*J. J. G. v. Voorst tot Voorst*)

10296 (*de Klerck*)

Terwijl men in de morgen van de 12de Mei nog enige bataljons, die echter niet voldoende op de hoogte waren van elkaars opdrachten, inzette om de voorpostenstrook te hernemen, was de vijand reeds bezig de aanval op de hoofdweerstandstrook te doen, waardoor deze bataljons geen van alle een begin van uitvoering aan hun opdrachten hebben kunnen geven.

De voor de Grebbeberg gelegen verdedigingen, de z.g. Hoornwerkjes, werden, nadat zij met artillerievuur bestookt waren, op deze dag tussen 12 en 13 uur door de vijand genomen.

Ook hier is het niet uitvoeren van de opruiming een factor in het voordeel van de vijand geweest.

10776 (*de Klerck*)

Voor de Hoornwerkjes was nl. een zware boomgaard, zodat de voorbereide vuren van de desbetreffende kazemat niet afgegeven konden worden.

Immers, toen de kazemattenlinie van de Grebbestelling werd voorbereid, is men er van uitgegaan, dat bij oorlogsdreiging tijdig opruimingen zouden geschieden voor de geprojecteerde kazematten.

10277 (*de Klerck*)

De zware prikkeldraadversperringen, welke waren aangelegd, waren niet effectief, daar men ook hier door de gesteldheid van het terrein geen vuur op kon brengen. Daarnaast dient echter opgemerkt te worden, dat de commandant, langs wiens kazemat het binnendringen plaats vond, geen voldoende weerstand heeft geboden. Spoedig werd de witte vlag gehesen.

131481149 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

Reeds tijdens de mobilisatie, aldus werd aan de commissie medegedeeld, had de troep in deze officier geen vertrouwen.

De sectiecommandant zuid van de zo even genoemde troep kon zodoende van drie zijden aangevallen worden. Deze sectie had bovendien het ongeluk, dat de handgranaten, waarover zij beschikte, niet voorzien konden worden van de nodige slagpijpjes, daar deze in de munitie- en gereedschapswagen in een kist zaten, waarvan men de sleutel niet had. Tevergeefs is een sergeant er nog op uitgegaan, terwijl de Duitsers zich reeds op de aanval voorbereidden. Daar de vijand op korte afstand met handgranaten wierp en de beschikking had over een vlammenwerper, kon de commandant, een cadetvaandrig, die zich overigens goed heeft gehouden, een omsingeling van de Duitsers niet voorkomen en heeft hij zich, nadat hij bedreigd werd met de vlammenwerper, overgegeven. Hierdoor konden de Duitsers hun aanvalsfront uitbreiden.

13150 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

De bezetting van de zojuist genoemde Hoornwerken had de beschikking over lichte mitrailleurs, terwijl daarachter in de kazematten op de Grebbeberg zware mitrailleurs stonden. Hoewel zij behoorlijk vuur op de Duitsers hebben afgegeven, heeft dit niet het gewenste effect gehad, daar de vijand met zijn goede camouflagedracht uitstekend gebruik kon maken van het terrein, waar de vruchtbomen in volle bloei stonden en het gras hoog was. De vijand klom in deze bomen en gaf vuur af op de bezetting. Onverwacht doken zij op korte afstand voor de stelling op. Nadat zowel het zuidelijk als het noordelijk Hoornwerk door de vijand genomen was, gelukte het hem in de rug van de werkjes te komen en rolde hij die geleidelijk op.

10287 (*de Klerck*)

Het resultaat was, dat de vijand er in slaagde op 12 Mei, te $\pm$ 14 uur de frontlijn bij de Grebbesluis binnen te dringen, zich te installeren in het bedekte-terrein op de Grebbeberg en in een deel van de hoofdweestandsstrook benoorden en ten zuiden van de weg Rhenen—Grebbeberg. De kazematten no. 5, 6 en 7 bij de Grebbeberg waren te 14 uur van die dag gevallen.

16298—16302 (*van Loon*)

Er bestaat verschil van mening tussen de commandant van de IVde Divisie en de sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf over de vraag op welke plaats het de vijand aanvankelijk gelukt is het eerst de frontlijn te doorbreken. Genoemde commandant staat nl. op het standpunt, dat de eerste stoot door de frontlijn niet uitgevoerd is door de z.g. Holleweg bij de Grebbeberg, doch langs de noordelijk gelegen Heirnersteinse Laan.

De commissie meent zich in dit verschilpunt niet nader te moeten verdiepen, daar zij in elk geval als juist meent te kunnen aannemen, dat het resultaat van de Duitse aanval geweest is, dat op de zojuist genoemde tijd de frontlijn doorbroken is. ¹⁾

¹⁾ Bijlage 76.

In de loop van de namiddag en de avond van 12 Mei werd de toestand langs de gehele frontlijn van de Grebbeberg naar het noorden tot Kruiponder kritiek. De verschillende onderdelen, die tot taak hadden deze frontlijn te verdedigen, trokken terug. Dit terugtrekken was voor de daarachter liggende troepen uiteraard demoraliserend.

Toen de berichten van de doorbreking van de frontlijn op het Hoofdkwartier Veldleger te Zeist binnenkwamen, werden ogenblikkelijk maatregelen genomen om troepen als reserve aan te trekken.

10292 (*de Klerck*)

Aangezien het IIde legerkorps echter vrijwel geen reserves meer ter beschikking had, omdat ter bestrijding van de parachutistenaanvallen in het westen des lands reeds op de eerste dag de voornaamste reserves van het veldleger waren weggehaald, heeft de commandant van het veldleger op 12 Mei getracht andere reserves naar Rhenen achter het front te dirigeren.

Via de commandant van het IIde legerkorps zijn deze ter beschikking gesteld van de commandant van de IVde divisie, wiens vak de hoofdaanval van de Duitsers had te doorstaan.

Voordat deze reserves echter in het vuur gebracht werden, hebben plaatselijke commandanten in de hoofdweestandsstrook getracht door tegenstoten de Duitsers terug te werpen. Een van de bataljonscommandanten (1e Bat.-Se R.I.) liet door één zijner officieren ten zuiden van de grote kunstweg Rhenen—Grebbeberg een

tegenstoot uitvoeren. De andere bataljonscommandant (2e Bat.-Se R.I.) leidde zelf ten noorden van genoemde kunstweg een andere tegenstoot. Bij deze laatste sneuvelde genoemde commandant, waardoor het moreel van de sectie, waarmede hij de actie uitvoerde, brak en deze doodliep.

Ook de poging ten Zuiden van de kunstweg had geen succes. Door deze tegenstoot, welke geschiedde met troepen, gerequireerd uit de bezetting van de stoplijn, begon de stoplijn leeg te lopen.

Toen deze pogingen mislukten, heeft de commandant van het 8ste regiment infanterie, aan de divisie-commandant aanvulling van troepen gevraagd om de stoplijn te versterken. De divisiecommandant, die onderwijl reserves ter beschikking had gekregen, heeft deze troepen ter beschikking gesteld. Het enige reserve-bataljon, waarover hij aanvankelijk beschikte (hetzelfde waarmede de vergeefse aanval in de nacht van 11 op 12 Mei had plaats gehad), had reeds opdracht gekregen om de spoorbaan, welke achter de stoplijn lag, te bezetten, indien er ernstige dingen gebeurden. Inderdaad bleek de opdracht om de spoorlijn westelijk van de stoplijn te bezetten noodzakelijk, daar de vijand van de chaotische toestand in de hoofdweerstandstrook, welke mede veroorzaakt werd door het niet goed functioneren van de verbindingen, gebruik wist te maken om in de avond van de 12de Mei de stoplijn aan de westelijke zijde van de kunstweg Rhenen—Grebbeberg te doorbreken. Daarna rukte hij langs deze weg verder op in de richting van de spoorbaan, de Nederlandse troepen voor zich uit jagende.

Behalve de hierboven genoemde tegenstoten var: de beide bataljonscommandanten in het vak van het 8ste regiment infanterie, zijn op de dag van de 12de Mei verschillende maatregelen getroffen door de commandant van de IVde divisie (de onmiddellijke chef van de commandant van het 8ste regiment infanterie?, de commandant van het IIde legerkorps (de onmiddellijke chef van de commandant van de IVde divisie) en door de commandant van het veldleger (de onmiddellijke chef van de commandant van het IIde legerkorps).

De commissie meent, dat het niet op haar weg ligt om al deze maatregelen van militair-technische aard te beschrijven en nader in ogenschouw te nemen. Volstaan kan worden met op te merken, dat geen van deze ook maar een enigszins duurzaam succes heeft gehad. Voor de opsomming van deze maatregelen moge de commissie verwijzen naar het „Beknopte Overzicht", blz. 92—94.

Een dezer bevelen meent de commissie echter in het kort naar voren te moeten brengen, daar hieromtrent een verschil van mening is ontstaan tussen de commandant van het IIde legerkorps en de commandant van het veldleger. De laatste gaf namelijk in de middag van de 12de Mei aan de commandant van de IIde divisie (dat is de divisie, welke ten noorden van het bedreigde vak van de IVde divisie lag), die ondergeschikt was aan de legerkorpscommandant, rechtstreeks persoonlijk het bevel, dat hij met de beschikbare reserves een tegenaanval moest doen. Hierbij zouden de commandanten van de twee regimenten, die onder hem geplaatst waren, ieder het bevel voeren over een der beide aanvallende bataljons; de commandant van de IIde divisie zou tevens de commandant van de IVde divisie (dat is derhalve de commandant, die de troepen in het bedreigde vak commandeerde) onder zijn bevelen krijgen. Nadat dit bevel aan de commandant van de IIde divisie was gegeven, heeft de commandant van het veldleger de inhoud van dit bevel onmiddellijk medegedeeld aan de legerkorpscommandant. De laatste heeft zich bij dit bevel niet zonder meer neergelegd. Hij meende, dat hij de uitvoering daarvan als verantwoordelijk commandant niet voor zijn rekening kon nemen. aangezien zijns inziens niet de commandant van de IIde maar die van de IVde divisie, in wiens vak de actie zich zou afspelen en die ter plaatse georiënteerd was, de tegenaanval moest commanderen. Hij wijzigde mitsdien het bevel in deze zin. Hierbij heeft de commandant van het veldleger zich neergelegd, nadat de legerkorpscommandant hem de wijziging van het bevel had medegedeeld.

De commissie meent, dat het niet haar taak is om te overwegen aan welke kant bij deze wrijving de schuld is gelegen, te meer, daar de verantwoordelijke commandanten uiteindelijk tot overeenstemming gekomen zijn.

Wel is haar in het algemeen gebleken, dat de verhouding tussen de legerkorpscommandant en de commandant van het veldleger niet van die aard was als gewenst is tussen twee nauw met elkaar samenwerkende hogere commandanten. Zij kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat hieraan een zekere antipathie niet vreemd is geweest. Zij betreurt het, dat er geen maatregelen genomen zijn, dat deze commandanten niet rechtstreeks met elkaar behoeften samen te werken. Hierdoor toch heeft uiteraard de bevelvoering in de Grebbelinie in meerdere of mindere mate te lijden gehad.

De commissie keert thans terug tot het ogenblik, waarop in de avond van de 12de Mei, kort na het invaller, der duisternis, de Duit-

10293—10294 (de Klerck)

10299 (de Klerck)

13163 (J. J. G. van Voorst tot Voorst)

14723—14724 (Harberts)

13164 (J. J. G. van Voorst tot Voorst)

sers de stoplijn doorbraken langs de kunstweg Rhenen—Grebbe, terwijl intussen in de loop van de nacht de vijand kans zag een vrij groot gedeelte van de frontlijn ten noorden van de Grebbesluit te bezetten. De stoottroepen, welke de stoplijn doorbraken, nestelden zich op de zuid-oosthoek van het viaduct over de kunstweg en bij de timmerfabriek „De Stoomhamer”.

De commissie heeft de indruk, dat op dat moment de toestand in de hoofdweerstandstrook op bepaalde uitzonderingen na reeds onoverzichtelijk en chaotisch was.

14716 (*Harberts*)

Daar de legerkorpscommandant echter op grond van het teruggaan van eigen troepen in de loop van de ochtend van de 12de Mei meende maatregelen te moeten nemen om aan dit terugvloeien paal en perk te stellen, heeft hij aan de commandant van zijn marechaussee-detachement order gegeven, dat hij er voor moest zorgen, dat de spoorweg bij Rhenen door niemand van oost naar west mocht worden overschreden; geschiedde dit toch, dan had hij order het vuur te leggen op eigen troepen. De legerkorpscommandant had namelijk de indruk, dat het terugtrekken van troepenonderdelen niet meer incidenteel geschiedde, doch dat dit vrij algemeen werd.

Bovengenoemde commandant van het marechaussee-detachement had derhalve, zoals hij schrijft in zijn uitgebracht rapport ¹⁾, de volgende opdracht: „U gaat met een zo sterk mogelijk detachement marechaussee naar voren, meldt u bij de commandant van de IVde divisie op zijn commandopost en stelt u ter beschikking van deze commandant ten einde de in de stelling aanwezige troepen tot stand houden te dwingen. Een ieder, die terugloopt en zich aldus aan zijn plicht tracht te onttrekken, schiet u onverbiddelijk neer”.

¹⁾ Bijlage 77.

Met totaal 14 onderofficieren en manschappen der marechaussee begaf de commandant van het detachement zich in de richting van Rhenen, meldde zich bij de commandant van de IVde divisie en stelde deze op de hoogte van de taak van het detachement. De indruk, welke de commandant van het detachement in zijn naar aanleiding daarvan uitgebracht rapport mededeelt, was, dat de toestand in Rhenen reeds chaotisch was. Hij kwam de in paniek vluchtende soldaten tegen. Het gelukte hem uiteindelijk met veel moeite deze totaal gedemoraliseerde massa aan te trekken over het viaduct nabij het station Rhenen en verder omhoog in de richting van het dierenpark. Hoe verder hij in oostelijke richting kwam, des te meer bleek hem, dat de terugtrekkende Nederlandse soldaten van mening waren, dat de vijand reeds te midden van de Nederlandse troepen zat. Hij kwam dan ook slechts langzaam vooruit. Deze mededeling wordt bevestigd door een genie-officier, die zich in de loop van de 12de Mei in de hoofdweerstandstrook bevond. Ook deze kwam op die datum in dit gedeelte van de stelling een troep van naar schatting 80 à 90 man tegen zonder officieren. Inmiddels had de commandant van het detachement marechaussee zich met een wachtmeester in de richting van Rhenen terugbegeven en daarna deze wachtmeester verder teruggezonden om zo spoedig mogelijk versterking aan te trekken. Toen de commandant terugkwam bij het viaduct, was het reeds donker. Er kwamen daar eerst kleine afdelingen, later een massa soldaten, gedeeltelijk zonder wapenen, in wilde vlucht op het viaduct af. Hierbij waren ook officieren. Hij trachtte hen te verzamelen links en rechts van het viaduct om de eventueel achter hen aankomende Duitse troepen tegen te houden. Het gelukte hem slechts deze troepen te verzamelen en er enige orde in te scheppen, zodat zij geen paniek konden zaaien in het achterland. Daarna sloot hij de brug met de aanwezige prikkeldraadruiters en stelde de mitrailleurs hier achter op. Hij sprak de massa aan de oostkant van de spoorlijn toe en deelde hun mede stand te houden, daar zij anders in zijn vuur zouden komen te liggen. Enige tijd bleef het stil, waarna een stormloop op het prikkeldraad begon. Nadat zijn mitrailleurs het vuur geopend hadden, week de massa terug, zodat de brug vrij bleef. Hierbij sneuvelde een van zijn wachtmeesters.

4722—4734 (*Muttern*)

Blijkbaar waren intussen aan de overkant de Duitsers in zijn richting opgedrongen en brachten vuur op zijn stelling. Bij de aanvang van de volgende dag deden de Duitsers een artilleriebombardement op zijn stelling. Het vuur lag echter verkeerd. Met een twaantal andere officieren kon hij de stelling handhaven. Intussen werd achter zijn rug Rhenen gebombardeerd. Onder een Stuka-aanval op 13 Mei te 13.30 uur zag een enkele sergeant, die de gehele morgen bezig geweest was lading onder de brug aan te brengen, onder het vuur van de vijand, kans het viaduct tot springen te brengen.

Daarnaast, op het tegenover het viaduct liggende fabrieksterrein „De Stoomhamer”, stelden de Duitsers 30 á 40 krijgsgevangenen op om het vuur van de Nederlandse troepen onmogelijk te maken.

Nadat de commandant van het detachement marechaussee ten slotte het vuur op de fabriek richtte, daarbij zoveel mogelijk over de Nederlandse krijgsgevangenen heen schietende, werden deze krijgsgevangenen blijkbaar door de vijand weggehaald.

Omstreeks 15 uur zond hij een ordonnans naar de commandant van de IVde divisie met het dringende verzoek om hulp.

Toen die hulp niet kwam en de toestand van de stelling hem aldaar hopeloos toescheen, probeerde hij persoonlijk contact met de commandant van de IVde divisie op te nemen, hetgeen hem mislukte.

Toen hij in Doorn hetzelfde trachtte te bereiken bij de commandant van het IIde legerkorps, bleek hem, dat het daarvoor reeds te laat was, aangezien opdracht gegeven was achter de waterlinie terug te trekken en de terugtocht reeds aan de gang was.

Onderwijl werd de stelling door de achtergebleven manschappen, bestaande uit marechaussee en andere militairen, zolang gehouden tot na het opzetten van de laatste patroontrommel de mitrailleur weigerde.

Een wachtmeester van de marechaussee heeft de aftocht van de troep, die tot het laatst weerstand had geboden, gedekt. Het stand houden van de stelling bij het viaduct is, aldus de commandant van het marechausseedetachment, te danken aan de wijze, waarop dit detachment met een groep officieren en soldaten van andere onderdelen zijn plicht heeft gedaan.

Hoewel de vijand zich dus reeds in de nacht van de 12de op de 13de Mei op verschillende plaatsen in de hoofdweerstandstrook bevond en zelfs door een stoot langs de kunstweg Grebbe—Rhenen de stoplijn had doorbroken ¹⁾, bleven toch gedurende de nacht verschillende afdelingen in de stoplijn en daarvóór, haar opstelling hardnekkig verdedigen.

In de morgen van de 13de Mei zijn de Duitsers tot plaatselijke aanvallen op de stoplijn overgegaan.

Hoewel de Duitsers reeds op één punt, nl. bij het viaduct, waar de zojuist gestaakte gevechten van het detachment marechaussee en andere onderdelen hadden plaats gevonden, ver achter de stoplijn waren en zich hier en daar genesteld hadden in de hoofdweerstandstrook tot de stoplijn, was de situatie in de ochtend van de 13de Mei zodanig, dat vele punten nog intact waren. Het contact tussen de troepen en de commandanten, voor zover deze zich niet onmiddellijk bij de troepen in de hoofdweerstandlijn bevonden, was echter verbroken. O.a. hield zich, zij het geïsoleerd, de commandopost van de commandant van het 1ste bataljon van het 8ste regiment infanterie staande. De wijze, waarop deze commandant met een aantal ondergeschikten zijn geïsoleerde cominandopost heeft verdedigd, is boven alle lof verheven. De commissie meent goed te doen uit een aan haar door de sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf overgelegd relaas ²⁾ van een reserve-kapitein, die zich op deze post bevond, de volgende citaten te geven:

„Aangezien ik den ochtend van 13.5.40 doorbracht in gezelschap o.m. van den Majoor *Landzaat* bij de verdediging van het landhuis met waranda, gelegen 40 m Noord-Oost van Hotel de Grebbeberg en ik later, hier in het Elisabethgasthuis te Arnhem uit de dagbladen vernam, dat de Majoor *Landzaat* inderdaad gesneuveld is, voel ik mij gedrongen U mede te deelen hoe de vermoedelijk laatste uren van den Majoor *Landzaat* verlopen zijn, temeer omdat ik thans wellicht nog de eenige ben, die U hierover berichten kan.

In den ochtend van 13.5.40 waren in bedoeld landhuis aanwezig de Majoor *Landzaat*, de Kapitein *Heuping*, een Kapitein van 8 R.I. — wiens naam mij ontgaan is —, ondergetekende, alsmede een achttal soldaten, vermoedelijk van 8 R.I.

Op een gegeven moment, alhoewel niet onverwacht, werd het huis vanuit het Oosten, Zuiden en Noorden aangevallen. Een der beide L.M. raakte spoedig gestoord; de serre aan de Westzijde (zijde van den straatweg) moest ontruimd worden, omdat de kogels er doorheen vlogen en reeds eenige soldaten aldaar gesneuveld waren.

De verdediging trok zich terug naar de achterkamer, van waaruit naar het Noorden, Zuiden en Oosten gevuld kon worden.

Ten einde munitie te sparen, werd op bevel van den Majoor *Landzaat* door ons alléén gevuld op doelen met zekere trefkans. Ook op zolder was een verdediging ingericht door middel van enkele geweschutters.

Geruimen tijd is het huis zonder ophouden onder vuur genomen, afwisselend door mitrailleurs, pag. en mortieren, vermoedelijk van zwaar kaliber, welke laatste wapenen groote gaten door de muren sloegen en het inwendige van het huis geheel vernielden.

De aanvaller werd echter door ons vuur op afstand gehouden. Het aantal verdedigers werd evenwel geringer naarmate de strijd voortduurde en één der handen van bedoelden kapitein van 8 R.I. werd verbrijzeld door een schot, zoodat het bloed

^{*}
¹⁾ Beknopt Overzicht, blz. 89.

²⁾ Bijlage 78.

eruit spoot en de hand moest worden afgebonden. Deze kapitein verdween weldra uit de kamer.

Langzaam maar zeker raakte de munitie op; eerst de mitrailleurmunitie, die was aangevuld door het vullen van trommels, toen de geweerpatronen en ten slotte de pistoolpatronen.

Even later werd de zolderverdieping zwaar beschoten en hoorde men de verdedigers boven op den vloer vallen.

In de benedenkamer waren toen alléén nog over de Majoor *Landzaat*, de Kapitein *Heuping*, een soldaat en ondergetekende, allen nagenoeg zonder munitie, allen ongewond.

Er ontstond toen een pijnlijke stilte, zowel buiten als binnen. Wij allen begrepen, dat het einde naderde. De Majoor *Landzaat* bedankte ons voor de wijze van verdedigen en wij uitten een hoera op onzen commandant. Een sigaret werd opgestoken.

Plotseling klonk buiten een tirailleursfluitje en evrn later een luide ontploffing in de kamer; er ontplofte iets — vermoedelijk een handgranaat — op mijn linker heup. Ik voelde mijn heele been gewond en het bloed liep op den grond. Toen de rook optrok, was de Kapitein *Heuping* uit de kamer en was ik alleen met den Majoor *Landzaat*, die, ongewond zich in den tegenoverliggenden hoek der kamer dekte. Er hing een zware brandlucht in de kamer.

Ik heb toen den Majoor *Landzaat* vaarwel gezegd en besloot — zoo nog mogelijk — het huis te verlaten om niet in handen van den vijand te vallen.

De Majoor *Landzaat* trad gedurende het verloop der bovenvermelde tragische gevechten met kalme vastberadenheid en ware doodsverachting op; hij strekte een ieder van de weinigen, die daarbij tegenwoordig waren, tot voorbeeld. Hij vuurde met L.M., met geweer en pistool."

10302 (de *Klerck*)

Zoals hierboven reeds werd uiteengezet, ontving de divisiecommandant op de avond van tie 12de Mei het bevel om een tegenaanval tegen de vijandelijke troepen voor te bereiden. De bedoeling was om in overeenstemming met het bevel van de commandant van het veldleger de vijand tegen te houden aan de spoorbaan, vanaf de Rijn tot aan paal 25 in noordelijke richting, terwijl voorts deze afgrensding vanaf die punten in noordoostelijke richting zou moeten lopen.

Daarna gingen bevelen uit voor de grote tegenaanval met 4 bataljons, die tot taak hadden de vijand uit de Grebbeberg te werpen.

Terwijl men in de nacht van 12 op 13 Mei bezig was deze bevelen uit te geven, meldde zich de regimentscommandant van het vak in de hoofdweerstandslijn, waarin de vijand was doorgedrongen. Sinds geruime tijd had men niets meer van hem vernomen, doordat de verbinding defect was. Iedereen was dan ook van mening, dat hij op dat moment gevangen genomen of gesneuveld was. Toen de regimentscommandant hoorde, dat er een tegenaanval zou komen, welke over zijn vak uitgevoerd zou worden, heeft hij er op gewezen, dat nog veel gevechtswerkjes door eigen troepen bezet waren.

Waarschijnlijk is di: de reden geweest, dat men op het terrein, waarover de tegenaanval van uit noordelijke richting zou moeten worden ingezet, niet gesteund is met artillerievuur.

Het artillerievuur is toen geprojecteerd voor de Grebbebeek en zelfs op de westrand van Wageningen. Op dat moment dacht men bij het divisiecommando, dat de spoorbaan, liggende ten westen van de stadslijn, goed bezet was en stevig in handen was van eigen troepen.

Het bezetten van deze spoorbaan in noordoostelijke richting is echter vrijwel mislukt, daar de daarvoor aangewezen onderdelen noordwest zaten. Wat er aan troepen op de aangewezen lijn was, is spoedig teruggevloeid.

De tegenaanval is uitgevoerd met 4 bataljons, die uit de Betuwe kwamen en zeer vermoeid waren. Mede doordat deze troepen en hun commandanten in een vreemd terrein kwamen, is de aanval niet om 4.30 uur op de 13de Mei ten uitvoer gebracht. De bataljons zijn om 7 uur uit de uitgangstelling naar voren gegaan. Onderwijl waren de artillerievuren reeds om 4.30 uur afgegeven. Wel heeft men deze later laten herhalen.

Nadat de aanval aanvankelijk vorderde, keerden op een gegeven moment de voorste bataljons terug, waarschijnlijk doordat zij hier en daar bestookt werden door Duitse patrouilles, die zich met hun automatische wapenen in dit terrein bevonden. Daar de Duitsers van Wageningen uitzicht hadden op het aanvalsterrein, hebben zij artillerievuur gelegd op de voorste aanvallende bataljons. Deze trokken daarop terug.

Opgemerkt dient nog te worden, dat de commandant, belast met de tegenaanval, een overste was, die een paar uur te voren aan het hoofd gesteld was van deze vier bataljons. Hij beschikte niet over

10305 (de *Klerck*)

- 10313 (*de Klerck*) een volledige staf, daar de verbindingsafdeling van deze regimentscommandant in de Betuwe was achtergebleven.
- 10315 (*de Klerck*) De tegenaanval is dan ook mislukt, waarbij echter ook de bezetting van de spoorbaan vrijwel geheel terugging.
- 14733 (*Harberts*) De bezetting van de spoorbaan was versterkt met een onderdeel huzaren. De regimentscommandant van de huzaren heeft die stelling wel bezet, doch heeft te weinig contact opgenomen met de reeds aanwezige commandant der infanterie. Het resultaat was, dat er op een gegeven moment wèl 4 hoofdofficieren achter de spoorbaan zaten, doch dat geen van hen praktisch actief heeft gewerkt.
- 16331 (*van Loon*) Na een bericht, dat een tweetal compagnieën Duitsers gesignaleerd was, is de commandant van het regiment teruggetrokken zonder de divisiecommandant te waarschuwen. Toen dit aan de divisiecommandant door een ander onderdeel werd bericht, heeft deze aan de rest van de bezetting bevel gegeven om stand te houden. Dit is aanvankelijk ook geschied, totdat om 13.30 uur op 13 Mei de Stuka-aanval plaats vond, waarna praktisch alle ter plaatse aanwezige troepen zijn teruggevloeid.
- 13176 (*J. J. G. v. Voorst tot Voorst*) Eén van de voornaamste redenen, die tevens medegewerkt hebben, om de tegenaanval in de ochtend van de 13de Mei te doen mislukken, is gelegen in de omstandigheid, dat ook thans weer de verbindingen veel te wensen overlieten.
- 10291 (*de Klerck*) De regimentscommandant van de aanvallende troepen heeft nog enige keren getracht, bijgestaan door enkele officieren, de troepen weer stelling te doen nemen en hen opnieuw ten aanval te leiden. Deze poging is echter vergeefs geweest.
- 10291 (*de Klerck*) De commandant van de IVde divisie heeft getracht in de lijn Elst—Veenendaal een nieuwe weerstand te organiseren. De militairen, die hierheen trokken, waren echter in een dusdanige stemming en waren zodanig vermoeid, dat het onmogelijk was met deze troepen een stelling in te nemen.
- 10291 (*de Klerck*) Terwijl de commandant van de IVde divisie hiermede bezig was, gaf te ongeveer 16 uur de commandant van het veldleger het bevel voor de terugtocht naar de vesting Holland. Hij ging hiertoe over, nadat hij te 12 20 uur van de commandant van het Iide Legerkorps het bericht ontvangen had, dat de toestand in het vak van de TVde divisie zeer kritiek werd en dat door de commandant van deze divisie als laatste bericht was medegedeeld, dat hij geheel ingesloten was en reeds terugging op Elst om te proberen aldaar nog een stelling te vormen. Het definitieve terugtochtsbevel van de commandant van het veldleger is uitgegeven om 16.45 uur. Hierin werd bepaald, dat het veldleger in de daaropvolgende nacht op het oostfront van de vesting Holland zou terugtrekken. Men kan echter zeggen, dat de terugtocht van de IVde divisie op het moment, dat het terugtochtsbevel van de commandant veldleger uitging, feitelijk reeds ongeordend aan de gang was. Reeds vóór die tijd was een groot gedeelte van de troepen zonder een daartoe verkregen bevel in een min of meer chaotische terugtocht medegesleept.
- 10291 (*de Klerck*) Hoewel dus niet gezegd kan worden, dat de terugtocht van het veldleger in het vak, waarin het werd aangevallen, volgens het plan werd uitgevoerd, is het merkwaardig, dat de weerstand, welke in dit vak geboden is, van vijandelijk standpunt bekeken, toch blijkbaar niet nagelaten heeft een zekere indruk te maken. De Duitse commandant, die door het hoofd van de sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf is gehoord, heeft namelijk medegedeeld, dat er twee divisies voor de aanval op de Grebbe waren ingezet. De eerste aanval is uitgevoerd met de SS-divisie „der Führer”. Deze divisie heeft de eigenlijke aanval uitgevoerd op de voorpostenstrook en een gedeelte van de hoofdstelling De SS-troep; hebben dus gevochten op de 11de en de 12de Mei. Daarna is ingezet een regiment van één der divisies. De weerstand, welke deze vijandelijke troepen ondervonden hebben, was volgens de Duitse inzichten van die aard, dat de Duitse legerleiding in de namiddag van de 13de Mei bevel gaf de nog resterende troepen te hergroeperen, waarvoor onder meer de troepen uit de Grebbe werden teruggenomen. Dit terugnemen geschiedde onder dekking van een hevig spervuur in de omgeving van de spoorbaan.
- 10291 (*de Klerck*) Aan die omstandigheden is het te danken geweest, dat de terugtocht van het veldleger niet gehinderd is door vijandelijke troepen, die onze terugtrekkende onderdelen achtervolgden.
- De Duitsers gaven dan ook eerst de 14de Mei het bericht door, dat de Hollanders de Grebbeberg ontruimden. Op dat moment zat echter het veldleger in de vesting Holland

De beoordeeling van de prestaties van de troepen aan de Grebbe-linie lopen nogal uiteen. Het is inderdaad moeilijk over deze prestaties en over de tekortkomingen van de leiding en de troepen een gefundeerd en billijk oordeel te geven. Zoals gebleken is, had de Nederlandse legerleiding met grote moeilijkheden te kampen. De soldaat, die in het vuur gebracht werd, had veelal niet de opleiding

genoten, waarop een soldaat recht heeft. Bovendien moest noodgedwongen bij de verdediging van de Grebbelinie en bij de tegenaanval, die aldaar plaats vond, gebruik gemaakt worden van oude lichten. Men zou hier tegenover kunnen stellen, dat de tijd, gedurende welke deze troepen in de Grebbelinie hebben gezeten, voordat de oorlog begon, toch de mogelijkheid geboden heeft om deze troepen grondig te oefenen.

In de eerste plaats moet men, naar het oordeel van de commissie, hierbij niet uit het oog verliezen, dat deze troepen noodgedwongen een geruime tijd besteed hebben aan het gereedmaken van hun stellingen. Voorts moet het niet eenvoudig geacht worden een soldaat, die een opleiding gehad heeft, welke onvoldoende was, die daarna gedurende een aantal jaren tot een zelfstandig mens in de maatschappij gevormd is, die daarenboven opgegroeid is in een land, waar de waardering voor de militaire opleiding en training niet hoog was, in betrekkelijk korte tijd om te vormen tot iemand, die geschikt is om inderdaad de vuurdoop te doorstaan. Dit geldt te meer nu ook een aantal officieren en onderofficieren blijkt gaf niet die kwaliteiten te bezitten, die voor het geven van leiding onder oorlogsomstandigheden noodzakelijk zijn.

Tegenover deze troepen, aangevoerd door meermalen niet voor hun taak bekwame troepencommandanten en geleid door een commando, dat niet voldoende geoutilleerd was met stafofficieren, werd een leger geplaatst, dat reeds in Polen in het vuur was geweest, dat een uitnemende opleiding had genoten en voorzien was van moderne wapens en moderne outillage.

Daarnaast beschikte dit vijandelijke leger over een luchtmacht, die aan Nederlandse zijde praktisch geheel ontbrak.

Mede doordat de troepen in de Grebbestelling, die reeds enige dagen vóór de oorlog weinig rust hadden gehad, gedurende de oorlogsdagen in het geheel niet konden rusten, moet de invloed van aanhoudende artilleriebeschieting, gevolgd door een Stuka-aanval, niet onderschat worden.

Onze troepen waren op deze artillerie-aanvallen en ook op de aanvallen uit de lucht met bommen en mitrailleurs in het geheel niet voorbereid. De commissie meent derhalve, dat bij de beoordeling van de vraag, hoe het Nederlandse leger zich gehouden heeft in de Grebbestelling, aan deze factoren aandacht moet worden geschonken.

De commissie zal hierop nog terugkomen, wanneer zij aan het eind van dit hoofdstuk in een aparte paragraaf de houding van de troep in het algemeen zal behandelen.

§ 4. *De verdediging van Rotterdam.*

Eén van de belangrijkste punten in de vesting Holland, waarop de Duitsers in de ochtend van de 10de Mei hun aanvallen van uit de lucht hebben gericht, is de stad Rotterdam geweest. Bij de behandeling van de aanvallen op de vliegvelden is reeds ter sprake gekomen de overval op Waalhaven ten zuiden van Rotterdam. Daarnaast heeft echter de vijand een aanval uitgevoerd bij de rivier de Maas ter hoogte van de Maasbruggen, zowel tegenover het z.g. Noordereiland als op dat eiland zelf. Deze aanval op de bruggen van Rotterdam kan beschouwd worden als een belangrijk onderdeel van de poging om de vesting Holland en speciaal het Regeringscentrum bij verrassing te nemen. Een ander onderdeel hiervan is de aanval op de Moerdijkbruggen geweest. Achteraf gezien, blijkt de bedoeling van de Duitse legerleiding te zijn geweest tegelijk met de parachutistenaanval op de vesting Holland de weg vrij te maken voor de pantserdivisie, welke door de Langstraat is opgerukt. Daar in dezelfde ochtend de Moerdijkbruggen in handen van de vijand gekomen zijn en gepoogd is de weg vrij te maken over het eiland van Dordrecht om zodoende de verkeersbrug Dordrecht — Zwijndrecht in handen te krijgen, is het duidelijk, dat de luchtaanval op de bruggen in Rotterdam als een onderdeel van de genoemde actie moet worden gezien. De Nederlandse legerleiding heeft deze manoeuvre blijkbaar niet voorzien en had dan ook geen vermoeden van een dergelijke strategische overval op Rotterdam. Wel had men gerekend met aanvallen op kleinere schaal op de vliegvelden, zodat ook op Waalhaven troepenafdelingen aanwezig waren om het vliegveld tegen een overval uit de lucht te beveiligen. Deze verdediging is reeds in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk besproken, zodat hierop thans niet nader behoeft te worden ingegaan. Wel zij opgemerkt, dat deze aanvallen op het vliegveld niet los gezien kunnen worden van het zojuist ontwikkelde plan van de vijand. Immers, een groot gedeelte van de troepen, welke zijn neergekomen op Waalhaven, is tegen het zuidfront van de vesting Holland ingezet, waar de Moerdijkbruggen reeds in de vroege ochtend van de 10de Mei door een parachutistenoverval bij verrassing waren genomen. Ook

1) Beknopt Overzicht blz. 135.

3014 (*van Andel*)
10794 (*Backer*)
10737 (*Backer*)

2) Beknopt Overzicht blz. 131.

10739 (*Backer*)

3) Beknopt Overzicht blz. 135.

10747 (*Backer*)

is een gedeelte van de troepen, welke tussen 5.13 uur en 6 uur zijn geland op Waalhaven, ingezet tegen de Maasbruggen. Het 3de bataljon van het 16de regiment infanterie van de vijand is nl. van daar opgerukt naar de bruggen en heeft zich na gevechten in Rotterdam-zuid op het Noordereiland genesteld.¹⁾ Zoals reeds eerder is uiteengezet, was men op het vliegveld Waalhaven, toen de aanval plaats vond, paraat. Dit was echter niet het geval in de stad Rotterdam. Daar de troepen van Rotterdam ressorteerden onder de commandant van de vesting Holland had het telex-bericht luidende: „Van de grens komen verontrustende berichten. Weest derhalve bijzonder op uw hoede”, dat in de namiddag van de 9de Mei door het algemeen hoofdkwartier was verzonden naar alle ondercommandanten, de kantonnementscommandant niet bereikt.

De commandant van de vesting Holland had nl. dit bericht, zoals in hoofdstuk XII is besproken, niet doorgegeven. Ook afgezien daarvan had men in het kantonnement Rotterdam niet gerekend op een strategische overval uit de lucht. De bezetting van Rotterdam was dan ook niet geschikt om een zodanige aanval het hoofd te bieden.

In Rotterdam lagen naar schatting ongeveer 6000 man, waarvan echter slechts ongeveer 600 als combattanten beschouwd konden worden. Rotterdam werd meer beschouwd als een stapelplaats, waar enorme voorraden voor de gehele landmacht waren opgeslagen, terwijl bovendien verschillende depots aldaar waren gevestigd. Verder waren er bewakingstroepen voor de opgeslagen goederen, terwijl er bovendien een aantal compagnieën intendance-troepen werkzaam was. De voornaamste troepenafdelingen in Rotterdam waren de volgende:²⁾

- een drietal compagnieën intendance-troepen;
- het depot genie-troepen;
- het depot luchtmachtstrijdkrachten;
- het vaartuigendepot;
- het Marine-depot;
- een afdeling Mariniers;
- een etappen-bataljon;
- een compagnie bewakingstroepen.

Het is duidelijk, dat deze afdelingen voor het grootste gedeelte geen gevechtswaardige eenheden waren. Zij lagen over de gehele stad verspreid en haar opstelling was dan ook niet zodanig, dat zij paraat waren voor de verdediging van Rotterdam.

De commandant van Rotterdam was voorts niet voorzien van een staf, welke met het oog op de oorlogvoering was samengesteld. Deze kantonnementscommandant beschikte slechts over een kapitein, plaatselijk adjudant en een reserve-tweede-luitenant. Hij heeft zijn staf, toen de aanval loskwam moeten improviseren uit officieren, die krachtens hun positie bij bovengenoemde onderdelen over het algemeen niet in de eerste plaats in aanmerking kwamen stafwerk te verrichten.

Een uur na het begin van de aanval op het vliegveld Waalhaven, dus te ongeveer 4.55 uur, daalden een twaalfstal Duitse watervliegtuigen op de Nieuwe Maas aan weerszijden van de Maasbruggen.³⁾ Met rubberbootjes landden de bemanningen van deze vliegtuigen op de noord- en zuidoever der rivier en bezetten bruggenhoofden aan de uiteinden van de Maasbruggen. Van hieruit trachtten zij verder in de stad door te dringen. Zij richtten zich echter in de eerste plaats in op het Noordereiland, dus in het gedeelte van Rotterdam, dat onmiddellijk aan de zuidzijde van de Maasbruggen grenst. De Duitsers, die zich hier hadden genesteld, een compagnie van ongeveer 150 man, werden weldra versterkt met een 50-tal parachutisten, die om 5 uur in de buurt van het stadion Feijenoord waren gedaald.

Zoals reeds is medegedeeld, rukte in de vroege ochtend uit de richting Waalhaven ter versterking van het bruggenhoofd bovendien nog het derde bataljon van het 16de regiment infanterie op. Dit bataljon kreeg het gehele Noordereiland vast in handen. De commandant van de compagnie, die met watervliegtuigen was gedaald, trok zich na niet al te lange tijd ook van het noordelijk bruggehoofd terug op het Noordereiland. De zojuist genoemde parachutisten bleven echter het noordelijk bruggehoofd bezetten.

Het na de oorlog gaande gerucht, dat er in een schip onder Zweedse vlag reeds enige tijd vóór het uitbreken van de oorlog Duitsers met wapens en andere voorraden in de haven van Rotterdam lagen, is niet bevestigd. Waarschijnlijk is dit verhaal in de wereld gekomen, doordat de vijandelijke soldaten, die met de vliegtuigen op de Nieuwe Maas zijn gedaald, via de aan de wal gemeerde schepen aan land zijn gekomen. Wel is het niet onmogelijk, dat de Duitsers benodigdheden als transitogoed naar Rotterdam hebben gezonden, welke in een douaneloods waren opgeslagen. Op deze wijze zouden de parachutisten hun voorraden gedurende deze dagen hebben kunnen aanvullen.

¹⁾ Beknopt Overzicht blz. 135.

10745 (*Backer*)

10754 (*Backer*)

10755 (*Backer*)

²⁾ Beknopt Overzicht blz. 136.

10764 (*Backer*)

10756 (*Backer*)

10757 (*Backer*)

³⁾ Beknopt Overzicht blz. 137.

Onderwijl was men op het bureau van de kantonnementscommandant de verdediging zo goed en zo kwaad als het ging gaan organiseren, nadat men verschillende officieren ter versterking van de staf van de kantonnementscommandant had ontboden.

Verschillende commandanten ¹⁾ hadden in de vroege ochtend van de 10de Mei op eigen initiatief maatregelen genomen op die punten, waar de Duitsers zich hadden genesteld. Zodoende hebben zij met succes kunnen verhinderen, dat de vijand met bepaalde afdelingen naar het centrum van de stad oprukte. Eén van de eerste maatregelen is geweest, dat de commandant aan het 3de bataljon van het 39ste regiment infanterie opdracht heeft gegeven met zijn mitrailleurs naar de Maas te gaan en verdere landingen tegen te gaan. Deze afdeling heeft die opdracht zeer snel uitgevoerd, ondanks het feit, dat zij niet paraat was. Een compagnie zware mitrailleurs heeft hierdoor nog kans gezien de laatste rubberbootjes van de watervliegstuigen in de grond te boren. Langzamerhand gelukte het om het z.g. Maasfront aan de noordzijde van de Maas van Nederlandse zijde met de beschikbare troepen zoveel mogelijk te organiseren. De zo juist genoemde mitrailleurcompagnie heeft een standplaats aan de Leuvehaven aangevoerd gekregen. Aan een andere troep werd opgedragen zich naar het Beursstation te begeven. Voorts kreeg een afdeling opdracht het Witte Huis te bezetten, dat vrijwel recht tegenover het bruggenhoofd van de Duitsers gelegen was. Een andere troep moest een opstelling innemen bij de Scheepmakershaven en zien door te dringen naar de Boompjes, de kade langs de Nieuwe Maas, waar de Duitse troepen zich begonnen uit te breiden. Deze opdrachten waren gegeven door verschillende commandanten, o.a. door de commandant van het etappenbataljon, waaronder genoemde zware mitrailleurcompagnie ressorteerde. Nadat de staf van de kantonnementscommandant enigszins een overzicht over deze maatregelen had gekregen, kon deze beginnen de verdediging van één centraal punt uit te leiden. Daar een groot gedeelte van de in Rotterdam gelegerde troepen z.g. depottroepen waren, werd besloten alleen die troepen in te zetten, welke drie maanden onder de wapenen waren geweest. Dit neemt niet weg, dat ondanks deze maatregelen nog verschillende malen troepen zijn ingezet, welke nog nimmer hadden geschoten. Bij deze eerste maatregelen heeft vooral de mitrailleurcompagnie van het 39ste regiment infanterie de spits afgebeten, hetgeen te meer te waarderen valt, daar dit een z.g. hoog genummerd regiment was, dat dus bestond uit personeel van oude lichten. Ook het mobiele vendel van de Rotterdamse burgerwacht heeft op de oostelijk vleugel van het „Maasfront” stelling genomen. ²⁾ Tevens was nog een aantal stukken artillerie hier en daar op dit front ingezet, welke vuur hebben afgegeven op het vliegveld Waalhaven. Later is deze afdeling artillerie verplaatst naar de omgeving van de Kralingse plas. Het was voor deze afdeling echter moeilijk om vuur te leggen op de toegang van de bruggen, daar deze batterijen, die 18 km konden schieten, en een zeer gestrekte baan hadden, slechts 3 km van dit doel af stonden.

Behalve het Maasfront werden ook belangrijke punten in de stad bezet, zoals het Beursstation, het station Delftse Poort, het station Hofplein, het stadhuis, het postkantoor en het hoofdureau van politie. Het bureau van de kantonnementscommandant, tevens commandant van het depot genietroepen, was op de Veemarkt gevestigd. Op dit punt werden langzamerhand ook de andere commandoposten gecentraliseerd.

Reeds op de eerste ochtend heeft een luitenant van het depot genietroepen, waarbij zich een luitenant der mariniers had aangesloten, het initiatief genomen in een afdeling van 10 man de vijand van de Boompjes te verdrijven ²⁾. Zij zijn daartoe de Scheepmakershaven met bootjes overgestoken, gingen een huis aan de Boompjes aan de achterzijde binnen en drongen zo al vechtende, slechts bewapend met karabijnen, door tot aan het Maashotel. Van hieruit hebben zij de Duitsers bestookt, die, nadat zij uit de huizen waren verdreven en de Boompjes waren opgelopen, het doelwit werden van de meer genoemde mitrailleurcompagnie van het 39ste regiment infanterie. Hoe groot de vechtlust van deze kleine groep ook was, zij was niet zo krachtig, dat zij het gebouw van de Nationale Levensverzekeringbank, dat recht tegenover de Willemsbrug staat, van Duitsers kon zuiveren. Tevens bleven de huizen aan het Bolwerk door de vijand bezet. Ook andere troepen hebben zich bij deze aanvallen verdienstelijk gemaakt, waarvan het resultaat was, dat de Duitsers tegenover de brug en tegenover het Bolwerk werden teruggedrongen.

Op de aanvragen om hulp kwam in de avond van de 10de Mei het 4de bataljon van het 10de regiment infanterie, dat het Maasfront versterkte en zodoende de Duitsers verder in hun klein bruggenhoofd inmetsele. Daar de vijand zich ³⁾ echter onder de opritten van de verkersbrug en in de nabij gelegen panden kon dekken, bleef een gedeelte buiten het Nederlandse vuur. Onderwijl bombardeerden de

Duitsers met artillerie het Maashotel en de aangrenzende huizen, zodat deze door de Nederlandse troepen moesten ontruimd worden.

Aangezien van alle zijden berichten binnenkwamen omtrent het oprukken van de vijand naar andere delen van de stad, moest, ofschoon vele van deze berichten achteraf onjuist bleken, ook op andere punten een front gevormd worden. De troepen, welke intussen te hulp waren gezonden, werden o.a. voor deze taak bestemd. Ook een afdeling van de legerkorp-artillerie van het Iste legerkorps, welke zich te Hillegersberg bevond, werd door de commandant van het Iste legerkorps ter beschikking van de kantonnementscommandant van Rotterdam gesteld.¹⁾ Deze afdeling heeft van uit de omgeving van de Kralingsche Plas Waalhaven succesvol beschoten.

Daar de luchtlandingen op Waalhaven onderwijl doorgingen, werden tevens maatregelen genomen tegen eventuele vijandelijke aanvallen op andere punten van de Maas

Aangezien men intussen bericht gekregen had, dat de verkeersbruggen bij Moerdijk—Willemsdorp en Dordrecht—Zwijndrecht in handen van de vijand waren en het zodoende mogelijk was, dat de luchtlandingstroepen in het zuidfront van de vesting Holland contact zouden krijgen met de door Noordbrabant oprukkende vijand, was het van het hoogste belang, dat de vijand uit zijn klein bruggehoofd aan de noordelijke Maasoever verdreven werd.²⁾ Onderwijl bereikten steeds meer alarmerende berichten per telefoon de commandopost van de kantonnementscommandant van Rotterdam, o.a. ontving men daar telkenmale telefonische berichten van de politiepost Saaidelingenplein op de Linker Maasoever. Het bleek echter al spoedig, dat deze berichten over het algemeen slechts loos alarm waren. Achteraf is gebleken, dat één van de Duitse officieren daarvan op de hoogte was. Aangenomen moet worden, dat de vijand bij het doorgeven van deze berichten, hetgeen in het Nederlands geschiedde, gebruik heeft gemaakt van handlangers. Tevens is gebleken, dat de gevangengenomen parachutisten schetsjes bij zich hadden, die betrekking hadden op een gebied van 200 bij 200 meter. Daarin stonden bepaalde merktekenen, aangevende de plaats, waar zij zich konden melden. De gevolgtrekking ligt voor de hand, dat deze parachutisten zich bijv. in verbinding moesten stellen met Duitsers, die vóór de oorlog in Rotterdam gastvrijheid hadden genoten.

Een bataljon van het regiment jagers van het Iste legerkorps, dat reeds in de ochtend van de 10de Mei van de commandant van de vesting Holland opdracht had gekregen naar Rotterdam op te rukken²⁾ is daar op de 13de Mei in zeer uitgeputte toestand aangekomen. Dit bataljon was in gevecht gekomen met de in de vesting Holland gelande parachutisten. Het moest namelijk van Hoek van Holland uit door het Westland opmarcheren, waarbij het telkens door groepen parachutisten werd gehinderd.

De opperbevelhebber heeft, gezien het belang van het behoud van de stad Rotterdam, troepen onttrokken aan de verdediging van de Grebbelinie om Rotterdam te ontzetten. Reeds in de nacht van 10 op 11 Mei is een nieuw gevormd regiment infanterie³⁾ van drie bataljons in Rotterdam aangekomen en gedurende de daaropvolgende dagen nog een viertal bataljons infanterie. De opdracht van de commandant van de lichte divisie om het vliegveld Waalhaven te heroveren en daarna een aanval op de vijandelijke troepen aan de zuidelijke Maasoever in te zetten, is mislukt, daar de lichte divisie bij haar opmars uit Brabant bij de Noord is blijven steken. Evenmin heeft het 3de grensbataljon een soortgelijke opdracht kunnen uitvoeren. Overeenkomstig zijn verkregen opdracht trok dit bataljon bij Willemstad over het Hollandsch Diep. Het kreeg bevel van daar uit naar Goidschalxoord op te rukken, waarna het een aanval op Waalhaven moest inzetten. Door verschillende omstandigheden is deze aanval echter niet uitgevoerd. Behalve troepen van de landmacht heeft ook een aantal schepen van de marine, en wel een torpedoboot, een torpedomotorboot en een torpedobootjager, effectief medegeholpen aan de verdediging van Rotterdam⁴⁾. De beide eerste hebben op de 10de Mei de overgang van de Duitse troepen over de Maasbruggen gehinderd, terwijl het laatste schip, Hr. Ms. torpedoboot „Van Galen”, nadat het door vijandelijke bommenwerpers was aangevallen, tenslotte is gezonken. Aanvallen van onze zwakke luchtmacht hadden weinig succes, daar de Duitsers uiteraard de overmacht in de lucht hadden.

In de loop van de 11de en de 12de Mei werd het Maasfront⁶⁾ steeds meer versterkt door de inmiddels aangekomen troepen. Men kon echter niet meer bereiken dan dat slechts de voornaamste punten werden bezet. Tevens heeft men ter versterking van de staf van de commandant van Rotterdam het hoofd van de sectie operatiën van het algemeen hoofdkwartier naar Rotterdam gezonden. Hieruit blijkt wel, dat de opperbevelhebber tijdens de strijd de waarde van Rotterdam als toegangspoort tot de vesting Holland zeer hoog heeft gewaardeerd.

¹⁾ Beknopt Overzicht blz. 137.

²⁾ Beknopt Overzicht blz. 138.

10758 (*Backer*)

10762 (*Backer*)

³⁾ Beknopt Overzicht blz. 138.

10774 (*Backer*)

⁴⁾ Beknopt Overzicht blz. 118—119.

⁵⁾ Beknopt Overzicht blz. 138—139.

⁶⁾ Beknopt Overzicht blz. 139.

¹⁾ Beknopt Overzicht blz. 140.

10773 (*Backer*)
10774 (*Bncker*)

10776 (*Backer*)
10781 (*Backer*)

10769 (*Backer*)

32471 (*Scharroo*)

10770 (*Backer*)

10795 (*Backer*)

Nadat op het algemeen hoofdkwartier bericht was ontvangen, dat vijandelijke pantsertroepen in Brabant naar de Moerdijkbruggen oprukten¹⁾, is in de nacht van 12 op 13 Mei aan de kantonnementscommandant bevel gegeven het door de Duitsers bezette bruggehoofd te heroveren en ladingen onder de bruggen te doen aanbrengen. Op de ochtend van de 13de Mei is een eerste poging daartoe gewaagd. Deze poging is mislukt. De volgende ochtend heeft men deze poging met behulp van de mariniers herhaald. Men was van plan deze te doen samenvallen met het overzetten van een vers bataljon om van de andere kant tevens tot de aanval over te gaan. Hiervoor was bestemd het meergenoemde bataljon, dat in Hoek van Holland had gelegen en, naar achteraf gebleken is, in het Westland is opgehouden. Daar deze troepen voortdurend op mars en in gevechten gewikkeld geweest waren met parachutisten, waren zij zo uitgeput, dat het onmogelijk was hen in te zetten. Hetzelfde was het geval met de troepen, welke aan de Grebbelinie waren onttrokken. Ook de aanval door de mariniers op het Duitse bruggehoofd mislukte, daar de aanvallende troepen te zeer door de vijand onder vuur konden genomen worden. Bovendien was het onmogelijk met artillerievuur het bruggehoofd stormrijp te maken.

Een vijftal mariniers heeft kans gezien de brug te bereiken en is daarna onder de brug gekomen, waar deze mannen een paar dagen hebben gezeten; na de capitulatie zijn zij weer te voorschijn gekomen. Het is evenwel niet mogelijk geweest de springladingen aan te leggen. Wel heeft men door al deze aanvallen bereikt, dat de Duitsers opgesloten bleven. Bovendien heeft men aan deze Duitse troepen grote verliezen kunnen toebrengen. Na afloop van de oorlogsdagen bleek, dat van de 19 Duitse officieren, die het commando voerden bij het bruggehoofd, nog slechts vijf in leven waren. De Duitse troepen, die tot taak hadden de aanval op de Maasbruggen uit te voeren, waren vanaf begin November opgesloten geweest in een speciaal parachutistenkamp. Hier werden zij getraind op het object, dat zij in de oorlog moesten aanvallen. De Duitsers hebben deze parachutistenopleiding zeer geheim gehouden.

De commissie heeft van de krijgsverrichtingen in Rotterdam de indruk gekregen, dat, hoewel het commando van deze stad geheel onvoorbereid was op de verdediging, men kans heeft gezien deze op een uitstekende wijze te voeren.

Rekening houdende met het feit, dat over het algemeen de troepen van Rotterdam niet gevechtvaardig waren, hebben deze, naar de indruk van de commissie, gegeven wat zij konden en hebben binnen het raam van het mogelijke behoorlijke successen behaald. De commandant van Rotterdam heeft dan ook voor de commissie zijn bewondering uitgesproken over de recruten, die, hoewel slechts veertien dagen onder de wapenen, zich volledig aan de vuur opgedragen taak hebben gegeven. Het moreel van de troepen is over het algemeen uitstekend geweest. Op het laatste zou de commissie wel in het bijzonder de aandacht willen vestigen; immers, hieruit blijkt, dat onze troepen, ofschoon zij nog slechts korte tijd getraind waren of tot de oudste lichten of tot onderdelen behoorden, welke niet onmiddellijk opgeleid werden voor gevechtshandelingen, getoond hebben, niet-tegenstaande deze tegenwerkende omstandigheden, ook in een aanvankelijk verwarde situatie, als die te Rotterdam, goed werk te kunnen leveren.

Tevens wil de commissie niet nalaten op te merken, dat de staf van het commando Rotterdam, welke op wel zeer geïmproviseerde en onvoldoende wijze was samengesteld, er toch in is geslaagd binnen het raam van de weinige mogelijkheden een dusdanige leiding te geven, dat de Duitsers geen kans hebben gezien over de Maasbruggen te trekken en zich in het centrum van de stad te nestelen.

De vijand heeft de capitulatie van Rotterdam dan ook slechts kunnen afdwingen door het uitvoeren van het bekende bombardement van de 14de Mei.

Reeds op de 13de Mei waren in de loop van de namiddag een geestelijke en een burger op de commandopost van de kantonnementscommandant binnengeleid, die, voorzien van een witte vlag, van het Noordereiland waren gekomen. De Duitse commandant had dezen, naar het schijnt op hun verzoek, doorgelaten om te vragen of in verband met de schade, welke men op het Noordereiland leed, de beschieting daarvan niet zou kunnen worden gestaakt. De Duitse commandant had hun medegedeeld, dat zij moesten vertellen, dat, wanneer de Nederlanders niet ophielden het Noordereiland onder vuur te nemen, er van Duitse zijde strenge maatregelen zouden worden genomen.

De geschiedenis van het bombardement van Rotterdam en de wijze en de omstandigheden, waaronder dit uitgevoerd is, zal de commissie nader bespreken bij haar verslag over de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

§ 5. De strijd bij de Moerdijkbruggen

¹⁾ Beknopt Overzicht blz. 106; vgl. ook bijlage 87.

9991 (*Calmeijer*)

²⁾ Bijlage 79.

10017 (*Calmeijer*)

9991 (*Calmeijer*)

10017 (*Calmeijer*)

9991 (*Calmeijer*)

10015 (*Calmeijer*)

10840 (*van Alinkerck*)

10841 (*van Almkerck*)

10843 (*van Almkerck*)

10845 (*van Almkerck*)

10846—10848 (*van Almkerck*)

9991 (*Calmeijer*)

• 9992 (*Calmeijer*)

3014 (*van Andel*)

De Moerdijkbruggen lagen in het zuidfront van de vesting Holland. Dit zuidfront strekte zich uit van Brielle over Hellevoetsluis, langs de grote rivieren, waaronder het Hollandsch Diep en de Nieuwe Merwede tot aan het oostfront van de vesting Holland ¹⁾. De Moerdijkbruggen waren de belangrijkste toegangsweg over de grote rivieren. Na de wisseling van het opperbevel heeft de nieuwe opperbevelhebber de bezetting van het zuidfront versterkt. Was tot aan dat tijdstip het zuidfront zeer zwak bezet geweest met een veiligheidsbezetting van ongeveer twee bataljons, toen werd het georganiseerd in twee groepen, nl. de groep Spui en de groep Kil. De scheidingslijn liep ongeveer even ten oosten van Numansdorp in de richting noord—zuid. Iedere groep bestond uit een versterkt regiment infanterie met afdelingen artillerie. De Moerdijkbruggen ressorteerden onder de groep Kil ²⁾. Het oostelijk bataljonsvak van de groep Kil was nl. het Eiland van Dordrecht. De directe verdediging aan de noordzijde van de Moerdijkbruggen werd gevoerd door de westelijke compagnie van bovengenoemd bataljon. Deze compagnie was in verband met haar belangrijkheid met een dekkingsdetachement versterkt, dat bestond uit twee en een halve sectie. Aan de zuidzijde van de bruggen was een bruggehoofd gevormd, dat door een veiligheidsbezetting was beschermd. Deze veiligheidsbezetting bestond uit een tirailleurcompagnie, een Vickers-mitrailleurcompagnie en een sectie zes veld. Het bruggehoofd strekte zich als een halve maan voor beide bruggen uit.

Voor het zuidfront van de vesting Holland bestonden drie graden van gevechtvaardigheid, nl. normale, verhoogde en volledige gevechtvaardigheid. Na de reorganisatie van het zuidfront werd de normale gevechtvaardigheid gelast. Tevens kregen de commandanten van de beide groepen op 29 April 1940 bericht van de commandant vesting Holland, dat o.a. ten aanzien van de munitieberging tot de normale toestand moest worden teruggekeerd. In verband met de troepenverplaatsingen, die noodzakelijk waren voor de reorganisatie van het zuidfront van de vesting Holland, was nl. de munitie uitgegeven. De normale toestand behelsde, dat de munitie per compagnie moest worden opgeborgen. Een uitzondering werd gemaakt voor het dekkingsdetachement Willemsdorp, terwijl aan de troepen, gelegerd bij het bruggenhoofd Moerdijk, op 7 Mei de munitie weer werd uitgegeven. Ten gevolge van deze toestand hadden de troepen, die niet tot deze afdelingen behoorden, niet de beschikking over munitie, toen de parachutistenaanval in de omgeving van de Moerdijkbruggen in de vroege ochtend van de 10de Mei een aanvang nam. Dit heeft echter slechts invloed gehad bij enkele onderdelen, daar bij andere kans werd gezien alsnog de munitie uit te delen.

Behalve bovengenoemde troepen bestond de brugbezetting reeds gedurende de vóórmobilisatie uit een groep politietroepen. Deze groep ressorteerde onder de commandant van het dekkingsdetachement en had tot taak bij elk der twee bruggen een kazemat te bezetten van waar uit vuur gelegd kon worden op de bruggen. Ten slotte waren bij de Moerdijkbruggen nog aanwezig enige afdelingen luchtdoelgeschut.

In de bruggen werd een aantal ladingen aangebracht, welke in kastjes waren opgeborgen. Zo had de verkeersbrug aan weerskanten 2 maal 19 ladingen. Wanneer men de brug wilde laten springen, moesten die ladingen echter verbonden worden met slagsnoer. In elk kastje moesten slagpijpjes gedraaid worden, waartoe de manschappen boven op de brug moesten klauteren en er onder door. Om één boog te laten springen, moest een tijdsduur van een uur beschikbaar zijn. Hetzelfde gold voor de spoorbrug. Ter uitvoering van deze taak beschikte de commandant van de politietroepen over 21 man, die bovendien de versterkingen moesten aanbrengen en de normale wachtdiensten moesten lopen. De laatste dagen vóór de 10de Mei had de commandant van de vesting Holland aan de commandant van de groep Kil opdracht gegeven op de grote betonweg, die van de Moerdijkbrug in de richting Dordrecht gaat, zware mitrailleurs op te stellen voor het geval Duitse vliegtuigen op de betonweg zouden landen; bovendien diende een compagnie met een sectie zware mitrailleurs gereed te staan om eventueel hiertoe ingezet te worden.

Toen enige dagen vóór de 10de Mei de verloven werden ingetrokken, trad er uiteraard een zekere spanning in op het zuidfront. Deze spanning werd echter enigszins opgeheven, toen op de 9de Mei een telegram werd ontvangen, inhoudende, dat sommige buitengewone verloven weer konden worden verleend. Het bekende telegram: „Van de grens komen verontrustende berichten. Weest derhalve bijzonder op uw hoede”, heeft de commandant van de groep Kil niet ontvangen, daar dit door de commandant van de vesting Holland niet aan zijn ondercommandanten is doorgegeven. Zodoende was het gehele zuidfront van de vesting Holland in de

- 3010 (*van Andel*)
- *) Beknopt Overzicht blz. 109.
- 2) Beknopt Overzicht blz. 110.
- 10002 (*Calmeijer*)
- 10879—10882 (*van Almkerk*)
- 3) Bijlage 80.
- 10025 (*Calmeijer*)
- 10025—10026 (*Calmeijer*)
10027 (*Calmeijer*)
- 10028 (*Calmeijer*)
- 4) Bijlage 81.
- 5) Bijlage 82.
- 10031 (*Calmeijer*)

normale gevechtsvaardigheid en was geen enkele bijzondere maatregel genomen met het oog op een te verwachten aanval op de ochtend van de 10de Mei. De commandant van de vesting Holland heeft dit niet nodig geoordeeld, aangezien hij op het standpunt stond, dat zijn troepen in de tweede of derde linie lagen. Hij had niet gerekend op een parachutistenaanval, zoals deze is uitgevoerd. Toen in de vroege ochtend bij het aanbreken van de dag Duitse luchtstrijdkrachten boven het zuidfront van de vesting Holland verschenen, was men op deze aanval niet voorbereid. Toch heeft de luc'ntdoelartillerie ten zuiden van de Moerdijkbruggen het vuur op de aanvaller geopend.²⁾ Deze artillerie werd echter spoedig door de vliegtuigen tot zwijgen gebracht, terwijl de manschappen door de parachutisten buiten gevecht werden gesteld. Hierdoor was het de vijand mogelijk nog meer parachutisten af te werpen zonder dat hij hierin ernstig gestoord kon worden. Het zelfde vond plaats ten noorden van de Moerdijkbruggen.³⁾ In totaal werd in deze gebieden door transportvliegtuigen een bataljon luchlandingstroepen afgeworpen. Dit bataljon bestond uit vier compagnieën, waarvan de ene helft ten noorden en de andere helft ten zuiden van de Moerdijkbruggen is neergelaten. Reeds dadelijk kon het commando van de groep Kil geen telefonisch contact meer krijgen met de troepen, gelegerd bij de Moerdijkbruggen. De commandant van de politietroepen heeft onmiddellijk op eigen initiatief getracht de slagsnoerleiding aan de bruggen aan te brengen, doch dit is niet gelukt, daar de Duitse parachutisten onmiddellijk de bruggen onder vuur namen. De commandant van de politietroepen heeft daarna het vuur laten uitbrengen op de bruggen. Daar men van de kazematten uit, waarin de politietroepen de bruggen moesten verdedigen, echter uitsluitend in de richting van de bruggen kon vuren, konden zij zich niet verdedigen tegen de parachutisten, die in hun rug aan de noordzijde van de brug geland waren. Die, welke in het zuiden geland waren en trachtten over de bruggen naar voren te komen, konden door de commandant van de politietroepen, die het commando van de kazemat bij de verkeersbrug op zich had genomen, wel krachtadig onder vuur worden genomen. Daar echter de Duitsers snel vorderingen maakten met het buiten gevecht stellen van de troepen, die de bewaking van de bruggen aan de noordzijde tot taak hadden, werd ook hij weldra aangevallen van de achterzijde. Een poging van de Duitsers om de bezetting van deze kazemat buiten gevecht te stellen door deze in een nevel te hullen, mislukte, daar de commandant de verlichtingsbatterij inschakelde en zodoende met indirecte richting kon doorgaan met vuren. Aan sommaties van de Duitsers om zich over te geven, daar zij anders de kazemat zouden laten springen, werd geen gevolg gegeven. Weldra drong de vijand door tot aan de achterzijde van de kazemat, in welke richting de bezetting geen vuur kon leggen, en bracht dynamiet aan in het sleutelgat, waardoor hij de deur liet springen. Bovendien werd de bezetting met handgranaten bestookt. Daarop heeft de commandant gecapituleerd. De bezetting van de kazemat bestond behalve uit politietroepen ook nog uit enige intrainlisten van het dekkingsdetachement³⁾.

Onderwijl was aan de zuidkant van de bruggen de versterkte compagnie, welke de toegang tot de brug moest verdedigen, buiten gevecht gesteld. Deze manschappen waren nl. in het algemeen buiten de stellingen van het bruggenhoofd in boerderijen gelegerd, daar er in het bruggenhoofd zelf weinig boerderijen lagen. De commandant van het bruggenhoofd is krijgsgevangen gemaakt toen hij uit zijn kwartier kwam, daar hij onmiddellijk parachutisten tegenover zich vond, aan wie hij zich, onder bedreiging van wapenen, overgaf. Op dezelfde wijze werd nog een aantal mannen gevangen genomen. De Duitsers hebben daarop deze krijgsgevangenen voor zich uit gedreven naar het dorpje Moerdijk, hun daarbij dwingende, onder bedreiging met de dood, de daar gelegeerde troepen toe te roepen, dat zij met vuren moesten ophouden. Ook de commandant heeft men hiertoe gebracht. Weldra was het bruggenhoofd aan de zuidzijde van de Moerdijkbruggen op deze wijze nagenoeg opgeruimd. hoewel een 5-tal aldaar gestationneerde pontonniers op zeer effectieve wijze afbreuk aan de vijand heeft gedaan, waardoor drie van de vijf sneuvelden.

Een poging van het 6de grensbataljon, dat gelegerd was aan de Belgische grens, om op last van de commandant van het IIIde legerkorps in de loop van de volgende dagen het bruggenhoofd aan de zuidzijde te hernemen, is mislukt⁴⁾. Het bataljon is vastgelopen tegen de Duitse troepen, die zich in de Nederlandse versterkingen genesteld hadden. Franse pantserswagens, die aldaar in de buurt waren, hebben de aanval tegen de Duitsers evenmin ingezet⁵⁾. Het gevecht tussen het 6de grensbataljon en de Duitsers heeft hoofdzakelijk in een wederzijds vuurgevecht op enige afstand van elkaar bestaan.

De commandant heeft nog verbinding kunnen krijgen met de groep Kil en heeft op deze manier gedaan gekregen, dat de artillerie van die groep vuur legde op de Duitse stellingen. Bovendien heeft de

9995 (*Calmeijer*)

15858 (*Winkelman*)

15859 (*Winkelman*)

10025 (*Calmeijer*)

10011 (*Calmeijer*)

10004 (*Calmeijer*)

10058 (*Calmeijer*)

↳ Beknopt Overzicht blz. 112; vgl. ook bijlage 83.

10036 (*Calmeijer*)

10036 (*Calmeijer*)

10036 (*Calmeijer*)

commandant van de vesting Holland nog een bombardementsescadrille tegen de parachutisten ingezet, hetgeen het nioreel van onze troepen verhoogde. Op de bruggen zelf mocht echter geen vuur worden gelegd om te trachten deze te vernielen, daar het opperbevel de beschikking over deze bruggen wenste te behouden in verband met eventuele Franse hulp, welke aan de opperbevelhebber was toegezegd. Tot gevechten van enige betekenis is het echter niet gekomen, hetgeen ook hieruit kan blijken, dat het 6de grensbataljon geen enkele gesneuvelde telde. De zuidzijde van de Moerdijkbruggen is derhalve vast in handen van de vijand gebleven. Opgemerkt dient nog te worden, dat de commandant van de sectie zes veld, die ter versterking van het zuidelijk bruggenhoofd van de Moerdijkbruggen aangewezen was, bij de parachutistenaanval zeer krachtig is opgetreden en persoonlijk het vuur met zijn sectie heeft geopend, waarbij hij is gesneuveld.

Ook aan de noordzijde van de Moerdijkbruggen hebben de Duitsers, nadat het dekkingsdetachment door het voorafgaande bombardement uit elkaar was gespat, na een betrekkelijk kort doch hevig gevecht de weerstand gebroken. Dit dekkingsdetachment werd evenals de troepen ten zuiden van de brug in zijn kwartieren overrompeld. Bovendien beschikte de commandant van het bataljon parachutisten over nauwkeurige schetsen van onze opstellingen, zodat deze snel werden omsingeld. In dit verband valt nog op te merken, dat een Oberleutnant, die bij de gevechten om de Moerdijkbruggen is neergeschoten, jarenlang, tot 1939, in deze omgeving had gewoond. Nadat derhalve zowel de troepen ten zuiden als ten noorden van de Moerdijkbruggen en tevens het detachment politietroepen buiten gevecht waren gesteld, waren de bruggen vast in handen van de Duitsers. Ook de volgende oorlogsdagen hebben de Nederlandse troepen deze niet kunnen hernemen. Desondanks heeft echter de bemanning van een vaartuig kans gezien onder de bruggen door te varen, onder dekking van een kleine torpedojager, welke in de grond werd geboord. Dit vaartuig heeft onder het Duitse vuur munitie vervoerd naar Strijen en deze daar ontladen. Deze munitie is inderdaad terechtgekomen bij de batterij, waarvoor zij bestemd was. Eén lid van de bemanning sneuvelde.

Ook ten noorden van de brug was het niet mogelijk de Duitse troepen aan te vallen, daar reeds op de eerste dag de commandopost van de bataijonscommandant in het buiten „Amstelwijk” op het eiland Dordrecht werd omsingeld¹⁾. De commandant van de groep Kil heeft een compagnie met een sectie zware mitrailieurs bevel gegeven om het veer bij 's-Gravendeel over te steken en Amstelwijk te ontzetten. De commandant van deze compagnie heeft, in de buurt van Amstelwijk gekomen, wel een majoor ontmoet, doch deze bleek niet de bataljonscommandant te zijn, doch een majoor van de artillerie. Dit is de compagniescommandant blijkbaar niet duidelijk geweest, waarna hij op vage aanwijzingen van deze majoor der artillerie zijn compagnie tegen daar gelande valschermtroepen heeft ingezet. Inderdaad ontmoette hij een oprukkende troep Duitse parachutisten, die het vuur op hem openden en, nadat enkele verliezen geleden waren, hem er toe hebben gebracht zich over te geven. Doordat deze compagnie haar opdracht niet heeft vervuld, hebben de Duitsers een stormaanval op Amstelwijk kunnen inzetten, waarna de bataljonscommandant zich na vrij veel verliezen overgaf. Zodoende was dus de commandopost van de bataljonscommandant, onder wie de Moerdijkbruggen ressorteerden, in Duitse handen.

Toen het de commandant van de groep Kil duidelijk werd, dat het eiland van Dordrecht op deze wijze dreigde verloren te gaan, heeft hij de troepen uit de gevechtsoopstellingen langs het Hollandsch Diep weggehaald en deze langs de Dordtsche Kil ingezet, op deze wijze een nieuw front vormende tegen het eiland van Dordrecht. Het beeld, dat de commandant van de groep Kii van de situatie kreeg, was niet erg duidelijk, daar van alle kanten, o.a. van burge-meesters in de omtrek, berichten binnenkwamen, die achteraf onjuist bleken te zijn. Dit vond zijn oorzaak hierin, dat, indien een door de wind weggedreven parachutist ergens neerkwam, men onmiddellijk berichtte, dat aldaar valschermtroepen daalden; bovendien hebben de Duitsers op verschillende plaatsen poppen afgeworpen.

Ook ontving de commandant van de groep Kil van de kantonnementscommandant van Dordrecht dringende verzoeken om hem te hulp te komen. Het behoud van Dordrecht was belangrijk, daar de bruggen aldaar de toegang tot Rotterdam openden. De commandant van de groep Kil heeft dan ook zoveel mogelijk getracht met de troepen, welke hij nog ter beschikking had, Dordrecht te ontzetten. Het bataljon, dat bestond uit de troepen, die gelegen hadden langs het Hollandsch Diep, kreeg opdracht de commandopost Amstelwijk, welke, naar de commandant van de groep Kil wist, gevallen was, te hernemen en daarna op te rukken naar Dordrecht om deze stad te ontzetten. Nadat Amstelwijk door een goed gericht artillerievuur gebom-

- bardeerd was, bleek het, toen het bataljon de aanval inzette, dat de Duitsers reeds teruggetrokken waren. Daarna is het bataljon in opdracht van de commandant van de groep Kil nog dezelfde nacht in de richting van Dordrecht getrokken. Dit geschiedde op de avond van de 10de Mei. In de schemering van de ochtend van de 11de Mei bevond dit bataljon zich op de grote betonweg, welke van Willemsdorp naar Dordrecht loopt. De bataljonscommandant had aldaar contact gekregen met de kantonnementscommandant van Dordrecht. Toen het begon te schemeren, openden echter opgerukte Duitse troepen van beide kanten het vuur op het bataljon, waarbij een vrij groot aantal manschappen sneuvelde. Hierdoor ontstond een paniek, waardoor de rest van het bataljon in de richting van het complex Zeehaven aftrok, alwaar de bataljonscommandant er in slaagde de leiding weer in handen te krijgen. In de loop van de 11de Mei heeft daarop de kantonnementscommandant van Dordrecht wielrijders tegen het infanteriebataljon bij de Zeehaven ingezet, waardoor er een vuurgevecht onstond tussen deze Nederlandse troepen. Hierdoor werd het moreel van het bataljon, dat reeds geschokt was, uiteraard niet beter. Toen evenwel dit misverstand opgeheven was en de wielrijders weggetrokken waren, naderde een nieuwe Nederlandse colonne langs de grote weg uit het noorden, welke een oranje-blanje-bleu vlag met zich voerde. De marcherende troepen riepen o.a.: „niet schieten“. Daar de bataljonscommandant dacht, dat dit weer eigen troepen waren, is hij, gevolgd door zijn officieren, naar die troepen gelopen om contact op te nemen. Op het moment, dat hij bij de groep arriveerde, bleek, dat deze onder bewaking van Duitse parachutisten stond, aan wie zij zich had moeten overgeven. Het protest van de bataljonscommandant tegen deze ongeoorloofde krijgslist mocht niet baten. Het infanteriebataljon is daarop in paniek in zuidelijke richting gevlucht. De enig overgebleven compagniescommandant heeft een nieuwe afdeling ter sterkte van ongeveer twee en een halve sectie kunnen vormen. Hij heeft daarop order gekregen het veer over de Kil in handen te houden tegen de Duitsers. Terwijl hij deze verdediging bezig was te organiseren, ontstond er opnieuw een vuurgevecht met de vijand, waarbij deze compagniescommandant al vechtende is sneuvelde. Daarmede was ook dit bataljon buiten gevecht gesteld. Het was het commando van de groep Kil met de nog ter beschikking staande troepen niet mogelijk thans nog effectief tegen de vijand op het Eiland van Dordrecht op te treden.
- De verwarring op het Eiland van Dordrecht werd bovendien groot, doordat de kantonnementscommandant van Dordrecht, luitenant-kolonel Mussert, blijkbaar de zaak in Dordrecht niet behoorlijk in handen had. Hierboven is reeds vermeld, dat hij tegen het infanteriebataljon van de groep Kil, dat ter ontzetting van Dordrecht was opgerukt en zich bevond bij de Zeehaven, een afdeling wielrijders had ingezet. Evenzo heeft hij niet op Duitse pantserwagens laten schieten, aangezien hij deze aanzag voor Franse. Een luitenant, die op een van de bruggen van Dordrecht op uitnodiging van Mussert van achter een dekking opstond om zich van de waarheid van die mening te vergewissen, werd daarop door deze Duitse pantserwagens neergeschoten. Ten slotte heeft hij bij het naderen van deze Duitse pantserwagens opdracht gegeven rollen draad, die voor wegverspering dienst deden, op te rollen ter doorlating van het eigen verkeer.
- Een poging van het commando van de groep Kil, dat niet in hiërarchische verhouding tot de kantonnementscommandant van Dordrecht stond, om deze laatste van zijn commando te doen ontheffen, is mislukt, daar de commandant van de vesting Holland het onjuist achtte hiertoe over te gaan. Wel heeft deze commandant beslist, dat de kantonnementscommandant van Dordrecht zijn zelfstandige functie zou verliezen en gesteld zou worden onder de commandant van de lichte divisie.
- Bij ditzelfde bevel werden alle troepen west van de Kil gesteld onder de commandant van de groep Kil, terwijl alle troepen, zich bevindende oost van de Kil, dat is derhalve op het Eiland van Dordrecht, onder bevel kwamen van de commandant van de lichte divisie. Een ander geschiedde op de 12de Mei des avonds. De lichte divisie had namelijk opdracht gekregen om door de Alblasserwaard via de brug over de Noord op te rukken naar **IJsselmonde** en op deze wijze het vliegveld Waalhaven aan te vallen, waartegen tevens het 3de grensbataljon, dat teruggetrokken was van de Belgische grens, zou worden ingezet. Zoals bekend, zijn beide acties mislukt. De lichte divisie is aan de Noord vastgelopen en het 3de grensbataljon aan de Oude Maas. Hiermede was elke mogelijkheid afgesneden om met de beschikbare troepen de **Moerdijkbruggen** te hernemen.
- De commissie is van oordeel, dat het verloop der gebeurtenissen om en bij de Moerdijkbruggen bijzonder teleurstellend is geweest. Dat de Moerdijkbruggen op wel zeer snelle wijze in handen van de Duitsers gevallen zijn, vindt zijn oorzaak vooral hierin, dat men de troepen bij deze bruggen niet gealarmeerd had, zodat zij op de
- 10042 (*Calnzeijer*)
- 10042 (*Calnzeijer*)
- 10042 (*Calmeijer*)
- 10043 (*Calmeijer*)
- 10044 (*Calmeijer*)
- 10049 en 10050 (*Calmeijer*)
- 10050 (*Calnzeijer*)
- 10052 (*Calmeijer*)
- 10053 (*Calmeijer*)

avond van de 9de Mei geheel onbekend waren met het feit, dat de volgende dag met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid de oorlog zou uitbreken. De overweging van de commandant van de vesting Holland, die het desbetreffende bericht niet heeft doorgegeven, dat de Moerdijkbruggen in de tweede of derde linie lagen en derhalve geen onmiddellijk gevaar liepen, acht de commissie in tegenspraak met zijn opdracht op de grote betonweg tussen de Moerdijkbruggen en Dordrecht zware mitrailleurs tegen luchtlandingen te plaatsen. Blijkens deze maatregel heeft hij toch wel de mogelijkheid onder ogen gezien, dat de Duitse legerleiding met luchtlandingstroepen aanvallen zou doen uitvoeren. Ook al wordt hiertegenover aangevoerd, dat men, naar ook uit de desbetreffende brief van de commandant der luchtverdediging blijkt, inderdaad wel bekend was met parachutistenlandingen, doch dat men deze aanvallen niet op zo grote schaal had verwacht, kan zulks naar het oordeel van de commissie toch niet wegnemen, dat de betreffende commandant niet verantwoord was om in het geheel geen bijzondere maatregelen te nemen in de avond van de 9de Mei. Het is dan ook niet te verwonderen, dat de bezetting van de Moerdijkbruggen, nadat zij door de bombardementen plotseling uit haar slaap gehaald werd, zich niet onmiddellijk heeft kunnen te weer stellen tegen de dalende parachutisten. De individuele staaltjes van flink optreden van deze troepen hebben uiteraard de goed gewapende Duitse parachutisten, die bovendien met de plaatselijke gesteldheid uitstekend op de hoogte bleken te zijn, niet buiten gevecht kunnen stellen. Dat het onze troepen, die in de omgeving van het Eiland van Dordrecht gelegerd waren, niet is kunnen gelukken de parachutisten te verdrijven, valt te betreuren, doch is ten gevolge van de geringe aanvalstraining van de Nederlandse troepen niet te verwonderen.

15860 (*Winkelman*)

15861 (*Winkelman*)

10068 (*Calmeijer*)
10105 (*van Hilten*)

Dat de opperbevelhebber wel degelijk het grote belang van de Moerdijkbruggen heeft ingezien, moge wel hieruit blijken, dat hij op de 10de Mei de Franse opperbevelhebber heeft verzocht zijn hulp te verlenen om met pantsermaterieel de Moerdijkbruggen te hernemen. Hoewel de Franse opperbevelhebber dit heeft toegezegd, hebben de aanwezige Franse troepen geen aanvallen op de Moerdijkbruggen gedaan, ofschoon zij de omgeving wel hebben verkend. Evenmin heeft de maatregel van de Nederlandse opperbevelhebber om de lichte divisie ter beschikking van de commandant van de vesting Holland te stellen, succes gehad, daar zij een opdracht om over de Noord te gaan niet ten uitvoer heeft gebracht. De bedoeling was, dat de lichte divisie, nadat zij Waalhaven hernomen had, de Moerdijkbruggen zou aanvallen. De commissie is dan ook — gelet op de situatie, zoals die nu eenmaal na het nemen der Moerdijkbruggen was — van oordeel, dat de opperbevelhebber zijnerzijds niet meer maatregelen had kunnen nemen om deze te heroveren. De Duitse generaal *Student*, die het bevel voerde over de luchtlandingstroepen, heeft na de oorlog gezegd, dat inderdaad de enige mogelijkheid was, dat de Nederlandse legerleiding na de parachutistenaanval de lichte divisie uit het zuiden naar Holland liet komen. Van de beide mogelijkheden, welke hij bij deze manoeuvre voorzag, namelijk, dat de lichte divisie of zou worden ingezet van uit het zuiden tegen de Moerdijkbruggen of over de Noord tegen Waalhaven zou oprukken, was naar zijn mening de laatste voor de Duitsers de gevaarlijkste.

§ 6. De verdediging van de Afsluitdijk

De troepen van de territoriale bevelhebber in Friesland, Groningen en Drenthe, bestaande uit vijf bataljons infanterie en enige kleinere eenheden, werden op de 10de Mei 1940, te 3.30 uur, aangevallen door lichte troepen, bestaande uit wielrijders en cavalerie, waarbij artillerie en pantserwagens waren ingedeeld.¹⁾ Nadat de Nederlandse troepen de bevolen vernielingen hadden uitgevoerd, trokken zij, na hier en daar weerstand te hebben geboden, terug. De hoofdstoot van de vijand werd uitgevoerd in het zuiden van het gebied van genoemde territoriale bevelhebber, waarbij het zwaartepunt bij Noordsleen lag. Opgemerkt dient nog te worden, dat bij Odoornerveen een luitenant met twee man, slechts bewapend met een lichte mitrailleur, een cavalerie-afdeling, tussen 500 en 1000 man sterk, gedurende meer dan een uur tegenhield. Hierdoor kregen de eigen troepen gelegenheid terug te trekken. Om 10.30 uur in de ochtend gaf de territoriale bevelhebber het bevel, dat de groep Groningen terug moest trekken achter de Wonsstelling (dit was het bruggenhoofd voor de Afsluitdijk) en dat de groep Assen zolang mogelijk stand moest houden om deze terugtocht te dekken, waarna ook deze groep achter de Wonsstelling terug moest trekken. In de namiddag van de 10de Mei begonnen de eerste troepen van de territoriale bevelhebber door de Wonsstelling heen te trekken, waarbij een gedeelte, voorzien van zware infanteriewapenen, in deze stelling werd vastgehouden ter

¹⁾ Beknopt Overzicht blz. 69—70.

1) Beknopt overzicht blz. 72.

10082 (van Hilten)

10087 (van Hilten)

10088—10089 (van Hilten)
3135 (J., G. van Voorst tot Voorst)

versterking. Toen de laatste troepen uit de noordelijke provinciën in de namiddag van de 11de Mei door de Wonsstelling heentrokken, kregen de Duitse troepen contact met deze stelling. 1)

Op de 12de Mei werden de troepen in de Wonsstelling aangevallen door verkenningsvliegtuigen, gevolgd door krachtdadige verkenningen op de grond. De beschieting met artillerie door de Duitsers op deze stelling maakte nogal een grote indruk op onze uit ongeveer twee bataljons bestaande troepen, daar deze noch over artillerie noch over vliegtuigen beschikten. Toen de Duitsers op deze dag dan ook een krachtige aanval van het noordoosten uit inzetten, werd de verdediging opgegeven en stroomde de bezetting terug. Het grootste gedeelte vloeide af via de Afsluitdijk, terwijl een ander gedeelte over het IJsselmeer met bootjes een goed heenkomen zocht. Daarna begonnen de pogingen van de Duitsers om over de Afsluitdijk Holland te bereiken. De toegang tot Holland werd de Duitsers thans nog slechts bestreden in de stelling Kornwerderzand. Deze stelling bestond uit zeer krachtig bewapende betonkazematten, voorzien van kanonnen van vijf centimeter en mitrailleurs. Deze kazematten konden niet alleen een krachtig vuur op de dijk in de richting van Friesland afgeven, doch waren tevens in staat naar de achterzijde vuur te leggen. De stelling vormde een modern geheel. De verdedigingswerken waren bezet door een detachement van ongeveer 250 man. Reeds op de 12de Mei zetten de Duitsers vliegtuigen tegen deze kazematten in. Beschieting met boordwapenen had echter in het geheel geen uitwerking. In de nacht van 12 op 13 Mei heeft men een peloton luchtdoelmitrailleurs van de stelling Den Helder naar Kornwerderzand overgebracht. Toen de Duitsers daarop de 13de Mei met laagvliegende vliegtuigen trachtten aan te vallen, werden zij hierdoor genoodzaakt hoogte te nemen en de uitwerking van het uitgevoerde bombardement was zeer matig. Daarna werd artillerie ingezet, welke op de uitstekende kazematten weinig uitwerking had. Hierdoor steeg uiteraard het moreel van de Nederlandse troepen. Toen de Duitsers op de avond van de 13de Mei probeerden met een bataljon wielrijders de stellingen stormenderhand te nemen, lag het vuur van de kazematten zo goed op de dijk, dat het hele bataljon uit elkaar geslagen werd. Naar de Duitsers later mededeelden werd ongeveer 50 pct. van dit bataljon buiten gevecht gesteld. De volgende dag werd de stelling Kornwerderzand opnieuw onder artillerievuur genomen. De commandant van de stelling Den Helder, waaronder Kornwerderzand ressorteerde, had onderwijl de „Johan Maurits van Nassau" in de Vliestroom ingezet, welke de vijandelijke artillerie vanaf zeer grote afstand onder vuur nam. Dit vuur werd gecorrigeerd van de waarnemingsposten van Kornwerderzand uit, waarop de correcties per telefoon naar Den Helder werden doorgegeven, zodat van daaruit deze correcties radiografisch konden worden overgebracht naar de „Johan Maurits van Nassau". Dit vuur lag zo uitnemend, dat de Duitse artillerie tot zwijgen kon worden gebracht. Daarna heeft de vijand geprobeerd met zware bommenwerpers de stelling te bestoken. Aangezien echter de kazematten van een zodanig degelijke constructie waren, dat dit weinig effect sorteerde, werd ook hierdoor de weerstand in het geheel niet gebroken. De bezetting werd eerst door de algemene capitulatie genoodzaakt zich over te geven, hoewel de stelling en de troepen nog geheel gevechtvaardig waren.

De commissie sluit zich geheel aan bij de opmerking van de hierover gehoorde deskundigen, dat uit de verdediging van Kornwerderzand is gebleken, dat de Nederlandse troepen, wanneer zij in goede stellingen waren ondergebracht, uitnemend weerstand konden bieden tegen een vijandelijke overmacht. Vergelijkt men hierbij de houding van de verdediging in de Wonsstelling, welke door dezelfde Nederlandse soldaat werd gevoerd, dan moet men de débâcle van de Wonsstelling voornamelijk verklaren uit de geheel onvoldoende inrichting van deze stelling, die bestond uit tijdelijke versterkingen, nl. grondwerkjes, welke zeer kwetsbaar waren, daar zij in verband met de hoge grondwaterstand uitgevoerd waren in verhoogde opstellingen.

Hieruit blijkt dan ook, dat het moreel van de Nederlandse soldaat, wanneer hem slechts de goede middelen worden verstrekt, niet onder behoefte te doen voor dat van de vijand.

§ 7. Schendingen van het oorlogsrecht door de Duitsers

Nadat de Regering vrijwel de zekerheid had gekregen, dat op de 10de Mei de oorlog met Duitsland zou uitbreken, vond er in de avond van de 9de Mei een samenkomst plaats ten huize van de Minister van Buitenlandse Zaken, waarbij tegenwoordig waren de Minister van Defensie, de directeur van het Kabinet van de Koningin, de chef van de staf van de Koninklijke landmacht en de secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken.

11995 (*van Kleffens*)

De Minister van Buitenlandse Zaken verwachtte in verband met de dreigende situatie, dat de Duitse gezant een ultimatum van de Duitse Regering zou overhandigen. Men ging om ongeveer 1.15 uur uiteen, omdat er zich geen bijzonderheden voordeden.

In de loop van de nacht werd aan de Minister van Buitenlandse Zaken medegedeeld, dat liet vliegveld Bergen was gebombardeerd. Ook bleek hem, dat men de nieuwe kazernes aan de Waalsdorperweg bombardeerde.

Nadat het Kabin'et ten huize van de Minister-President om ongeveer vijf uur in zitting was bijeengekomen, werd tegen zes uur de Minister van Buitenlandse Zaken gewaarschuwd, dat de Duitse gezant op zijn Departement zou komen.

Uit het bovenstaande blijkt derhalve, dat de Duitsers reeds met de vijandelikheden waren begonnen, voordat een ultimatum was overhandigd. Ook uit andere gegevens blijkt, dat de Duitsers reeds oorlogshandelingen tegen Nederland hadden gepleegd voordat de oorlog aan Nederland was verklaard. Immers, reeds te 3.30 uur kwamen ¹⁾ bij het algemeen hoofdkwartier de eerste berichten van grensoverschrijdingen bij Kerkrade en Vaals binnen. Reeds eerder, te ongeveer 2 uur in de ochtend, had aan de Kapellerlaan te Roermond een schermutseling plaats gevonden tussen Duitse en Nederlandse troepen, terwijl de grensoverschrijding over de gehele linie te 3.55 uur plaats vond ²⁾.

De oorlog begon derhalve reeds met een schending van het oorlogsrecht door de Duitsers.

Het is de commissie bij haar verhoren over de krijgsverrichtingen, hoewel zij deze slechts zeer summier heeft onderzocht, gebleken, dat de Duitsers zich ook verder in verschillende gevallen niet hebben gehouden aan de regels, welke tussen oorlogvoerenden gelden. Vooral bij de eerste grensoverschrijdingen heeft de vijand op vele plaatsen getracht belangrijke strategische punten bij verrassing door gebruikmaking van onfaire middelen in handen te krijgen. Eén van deze overvallen, welke helaas maar al te goed is geslaagd, heeft plaats gevonden bij de spoorbrug bij Gennep.

Over deze brug heeft zich nl. de 9de pantserdivisie, welke met de kop bij Wezel gersed stond, een weg gebaad in Nederland. Deze brug is onbeschadigd in Duitse handen gevallen, waardoor het niet nodig was deze divisie over pontonbruggen te laten trekken.

Het plan van de Duitsers was, nadat de Maasovergang geforceerd was, met deze pantserdivisie naar de Moerdijkbrug door te stoten. Om de brug bij Gennep onbeschadigd in handen te krijgen, is aan de 256ste divisie opdracht gegeven haar bij verrassing in de vroege ochtend te nemen. De commandant van de 256ste divisie had daartoe de beschikking over een stoottroep, die in het kamp Asperden bij Goch was opgeleid. In dit kamp waren Duitse soldaten ondergebracht, waaronder een aantal Nederlands sprekende Duitsers, terwijl ook enige lieden van Nederlandse nationaliteit aanwezig waren. Eén van deze laatsten heeft van zijn bevindingen in dit kamp verslag gedaan in een brief, welke op 8 Augustus 1941 bij de leider der N.S.B. is bincengekomen.

Hij beschrijft hierin, hoe hij na een opleiding in het kamp met ongeveer 30 „Mussertmannen” en 80 „kameraden van de Duitse weermacht”, opdracht kreeg, aan de overval op Nederland mede te werken. Deze brief is met enige andere, die op hetzelfde onderwerp betrekking hebben, opgenomen in de uitgave van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie over het proces-Mussert. ³⁾

Ook de commandant van bovengenoemde stoottroep heeft een verhandeling over zijn ervaringen geschreven, welke door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie aan de commissie is overgelegd. ⁴⁾

Het blijkt, dat men in het kamp beschrijvingen en afbeeldingen van de Hollandse bruggen had voor instructiedoeleinden en dat men zodoende aan de hand hiervan o.a. de overval op de brug bij Gennep kon voorbereiden. Genoemde luitenant stond bij de voorbereiding van deze taak rechtstreeks onder het Oberkommando der Wehrmacht en werd slechts ter beschikking gesteld aan de commandant van de 256ste divisie.

De wijze, waarop de overval op de brug bij Gennep is uitgevoerd, komt derhalve rechtstreeks voor verantwoording van de opperste Duitse legerleiding.

De manier, waarop een en ander precies is gebeurd, is niet duidelijk geworden, daar hierover door verschillende getuigen onderling afwijkende lezingen worden gegeven. Uit sommige krijgt men de indruk, dat de Duitsers slechts één keer een groep als Nederlands militair verklede manschappen naar de brug hebben gezonden, uit andere, dat dit tweemaal is gebeurd. De verklaring van deze tegenstrijdigheid moet, naar de commissie meent, haar oorzaak vinden in de verwarring, die door de plotselinge daarop gevolgde Duitse aanval is ontstaan bij de aan beide zijden van de brug gelegerde Nederlandse militairen.

1) Beknopt overzicht blz. 32.

2) Beknopt overzicht blz. 51.

10140 (*Raadsveld*)

10144 (*Raadsveld*)

3) Bijlage 84.

4) Bijlage 85.

10143 (*Raadsveld*)

14480—14495 (*van der Nahmer*)
14584—14608 (*Tak*)
14631—14642 (*Bakker*)

Als vaststaand kan echter worden aangenomen, dat de Duitsers zich de toegang tot de brug hebben verschaft, doordat zij een aantal Duitse militairen, gekleed in uniformen der Koninklijke Marechaussee, die z.g. Duitse krijgsgevangenen met zich medevoerden, naar de brug hebben gestuurd.

Op deze wijze hebben de Duitsers aanvankelijk vaste voet op de brug gekregen en is het in de daaropvolgende verwarring mogelijk geweest, dat de Duitse pantsertrain, die kwam aanrijden, nadat de oostelijke versperring van de brug was geforceerd, heeft kunnen doorrijden. Daarna hebben de troepen, die in deze Duitse trein vervoerd werden, zich in het bezit van de brug gesteld.

De commissie heeft gemeend zich niet in de finesses van deze zaak te moeten verdiepen, daar hiernaar, op last van de procureur-fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof te 's-Hertogenbosch, een onderzoek is ingesteld, ten einde de Nederlanders, die medeplichtig aan deze overval zijn geweest, te kunnen vervolgen.

Wel is aan de commissie gebleken uit een door genoemde procureur-fiscaal aan haar gericht schrijven, dat de vijand ook getracht heeft andere bruggen van de Maaslinie op verraderlijke wijze in handen te krijgen; dit is geschied bij de Maasbrug te Buggenum, waar als spoorwegarbeiders verklede lieden, die gewapend bleken te zijn, hebben getracht de bezetting te overrompelen. Tijdens het gevecht heeft de Nederlandse bezetting de brug echter kunnen laten springen. Deze overval had te ongeveer 3.10 uur plaats.

Ook een overval op de Maasbrug te Roermond door een in uniform van de militaire politie geklede patrouille wielrijders is mislukt.

Voorts zijn soortgelijke Duitse patrouilles, die in uniformen van Nederlandse militairen gekleed waren, gesignaleerd bij de Maasbrug te Roosteren, de kanaalbrug te Obbicht en de Maasbruggen te Maastricht.

10025 (*Calmeijer*)

Op andere wijze hebben Duitse parachutisten tegen het oorlogsrecht gehandeld door krijgsgevangen Nederlandse militairen te misbruiken. Bij de bespreking van de strijd bij de Moerdijkbruggen is reeds ter sprake gekomen, dat de parachutisten Nederlandse militairen voor zich hebben uitgedreven om zich op deze wijze tegen het Nederlandse vuur te dekken.

10042 (*Calmeijer*)

Een dergelijk geval heeft zich voorgedaan bij de strijd om Dordrecht, zoals ook reeds hierboven is besproken, waar de Duitsers over een dijk Nederlandse troepen, voorzien van een „oranje-blanje-bleu" vlag, voor zich uit hebben gedreven, terwijl zij zelf aan de voet van de dijk deze troepen met vuurwapenen in bedwang hielden. Zij dwongen hen om te roepen: „niet schieten"; toen daarop de Nederlandse commandant van een aldaar aanwezige andere afdeling zich in verbinding met de Nederlandse soldaten wilde stellen, nam een Duitse Hauptmann hem onder het motto: „der Zweck heiligt das Mittel" gevangen.

10416 (*Droste*)

Ook bij de bespreking van de verdediging van de vliegvelden, is reeds het optreden van de Duitsers bij het vliegveld Ypenburg naar voren gebracht, waar zij de bemanning van Nederlandse pantserwagens er toe hebben gebracht geen vuur op aanvallende parachutisten te leggen, doordat deze ongeveer 20 Nederlandse krijgsgevangenen voor zich uitdreden. Eveneens is ter sprake gekomen, dat de luchtlandingstroepen op het vliegveld Waalhaven de commandant hebben meegenomen vóór op een auto om op deze wijze het vuur van de Nederlanders tot zwijgen te brengen.

10417 (*Droste*)

Ook bij de strijd om de Grebbeberg hebben de Duitsers krijgsgevangenen als dekking misbruikt.

13117 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

In dit verband is reeds bij het overzicht over de gevechten bij de Grebbeberg vermeld, dat de Duitsers zich tegenover een detachement marechaussee's hebben trachten te dekken door half ontklede krijgsgevangenen vóór zich te plaatsen.

13139 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

10087 (*van Hilten*)

Voorts is de commissie nog een zodanig geval ter ore gekomen over het vliegveld Valkenburg. De Duitsers hadden zich aldaar in een bepaald gebouw teruggetrokken. Toen de Nederlandse troepen daarna met pantserafweergeschut dwars door dit gebouw begonnen te schieten, hebben de Duitsers bij het terugtrekken uit genoemd gebouw een meisje, dat daar toevallig in de buurt was, en een burger als dekking gebruikt.

Uit dit alles is duidelijk, dat op vele wijzen is getracht, en somtijds met succes, door ongeoorloofde middelen de Nederlandse troepen buiten gevecht te stellen.

De commissie heeft niet de indruk, dat zij een volledig overzicht heeft van alle gevallen van deze aard, doch zij heeft het niet nodig geoordeeld, hiernaar een uitgebreid onderzoek in te stellen, daar uit het bovenstaande en speciaal uit het gebeurde bij de brug bij Gennep volkomen duidelijk is, dat deze schendingen van het oorlogsrecht

niet min of meer toevallig op gezag van legercommandanten of door individuele personen hebben plaats gevonden, doch dat deze de uitvoering waren van een weloverwogen plan, waarbij het Oberkommando der Wehrmacht rechtstreeks leiding heeft gegeven.

De commissie meent zich verder van een oordeel over deze handelingen te kunnen onthouden, daar het volkomen duidelijk is, dat deze tegen het oorlogsrecht ingaan.

¹⁾ Bijlage 86.

§ 8. *De houding van de officieren en de troeperz.*¹⁾

Nadat de commissie in de vorige paragrafen enige grepen heeft gedaan uit de krijgsverrichtingen gedurende de Meidagen van 1940, wenst zij ten slotte haar globale indruk weer te geven omtrent de houding van de troep en haar officieren gedurende deze dagen.

Reeds hier en daar zijn in dit verslag verschillende feiten medegedeeld, die op dit onderwerp betrekking hebben; toch meent zij, dat het van belang is, dat deze materie in een aparte paragraaf in het kort wordt overzien.

Men kan het onderhavige onderwerp, naar het oordeel van de commissie, niet afdoen met de opmerking, dat de oorlog in Nederland slechts vijf dagen heeft geduurd en dat daaruit duidelijk volgt, dat de Nederlandse soldaat in ernstige mate is te kort geschoten. Reeds de spoedig gevolgde ineenstorting van Frankrijk heeft daarop een ander licht doen vallen en met de kennis, die wij thans hebben, is het voor geen betwisting vatbaar, dat in 1940 het Duitse oorlogsapparaat ten gevolge van een aantal omstandigheden, in het bijzonder van de jarenlange voorbereiding, verre superieur was aan de militaire macht van alle andere landen.

Zoals reeds is gebleken, is de houding van de Nederlandse militairen gedurende de Meidagen op de verschillende fronten schijnbaar zeer verschillend geweest. Men dient echter, wanneer men een inzicht wenst te krijgen in de oorzaken, welke tot een bepaald optreden hebben geleid, wel te begrijpen, dat dit veelal een gevolg is geweest van de omstandigheden, waarin deze troepen verkeerden.

Reeds aanstonds is het duidelijk, dat de troepen in de Grebbelinie aan heel andere eisen moesten voldoen dan die in de vesting Holland of die, welke tot taak hadden in de uitstekende kazematten van de Afsluitdijk weerstand te bieden. Immers, zoals reeds in een vorige paragraaf is gebleken, waren de troepen in de stelling Kornwerderzand uitnemend beveiligd tegen de vijandelijke artillerie en tegen aanvallen van vliegtuigen. Bovendien waren zij in staat, gegeven de inrichting van de kazematten, een uitstekend gericht vuur te leggen op de Afsluitdijk. Het is duidelijk, dat deze troepen onder gunstige omstandigheden hebben gevochten.

13135 (*J. J. G. v. Voorst tot Voorst*)

De troepen in de vesting Holland, die belast waren met het opruimen van de parachutisten, hebben ongetwijfeld gestaan tegenover uitmuntend opgeleide en uitgeruste militairen, doch deze laatsten beschikten niet over zware wapenen, zoals artillerie, en werden niet gesteund door vliegtuigen, nadat zij eenmaal goed en wel waren gedaald; immers, de Duitse luchtmacht had order gekregen na een bepaalde tijd de gedeelten van de vesting Holland, waar parachutisten gedaald waren, niet meer te bestoken, daar hierdoor gevaar bestond, áat eigen troepen aangevallen werden.

10831 (*Nierstrasz*)

Vergelijkt men hiermede de taak, welke opgedragen was aan de troepen van de Grebbelinie, die een ononderbroken aanval van grote eenheden, gesteund door duikbommenwerpers en zware artillerie, hadden te doorstaan, dan is het duidelijk, dat de laatsten onder verreweg de moeilijkste omstandigheden de vuurdoop hebben moeten ondergaan. Immers, onze troepen waren niet getraind op luchtbombardementen en op artilleriebeschieting, vooral niet, wanneer deze langdurig aanhield, zodat zij over een uitnemend moreel moesten beschikken om niet in paniek te geraken. Tevens deed zich hier de omstandigheid voor, dat het veldleger niet beschikte over voldoende luchtstrijdkrachten, die ingezet konden worden tegen vijandelijke vliegtuigen en artillerie.

10321 (*de Klerck*)

Wanneer men de houding van de troepen in de Peel-Raamstelling aan een beschouwing wil onderwerpen, dient niet vergeten te worden, dat de terecht geheim gehouden opdracht aan het IIIde legerkorps om op de eerste oorlogsdag terug te trekken op de Lingstelling, een vernietigende indruk moest maken op het moreel van de achtergelaten troepen, die zich in de steek gelaten gevoelden, hetgeen uit psychologisch oogpunt zeer begrijpelijk is. Hierop volgde een vrij snelle terugtocht uit de Peel-Raamstelling naar de stellingen achter de Zuid-Willemsvaart, waar de troepen moesten standhouden in een geheel onvoorbereid terrein. Aangezien deze troepen zich hadden ingesteld op een hardnekkige tegenstand in de Peel-Raamstelling, welke naar hun indruk een uitstekende beveiliging bood, is het be-

16342 (*Schmidt*)

- grijpelijk, dat hierdoor het moreel ernstig daalde en deze terugtocht op sommige plaatsen overging in een vlucht.
- Neemt men hierbij in aanmerking de algemene parachutistenpsychose, de zich steeds meer verspreidende geruchten over verraad, de onmogelijkheid om de troepen af te lossen, dan is het begrijpelijk, dat, indien de commandant zijn troepen niet in zeer sterke mate in de hand had, een débâcle onvermijdelijk was. Bovendien was het onmogelijk aan de troepen genoeg nachtrust te geven, welke zij de laatste dagen vóór de oorlog in meerdere of mindere mate in verband met de gespannen toestand hadden ontbeerd.
- Het is dan ook niet te verwonderen, dat de troepen bij de terugtocht van de IVe divisie op Elst geheel uitgeput waren en geen weerstandskracht meer bezaten.
- In de Grebbelinie heeft zich bovendien het niet uitvoeren van opruiming ernstig gewroken, waardoor het vuur niet tot zijn recht kwam.
- Een bezwaar, dat zich ook heeft voorgedaan, was, dat het in verband met de korte tijdsduur van de oorlogshandelingen niet mogelijk was om ongeschikte commandanten te elimineren. Dit blijkt in elke oorlog gedurende de eerste tijd noodzakelijk te zijn, daar reeds spoedig duidelijk wordt of een commandant voldoende voor zijn taak is berekend.
- De vredesorganisatie van het Nederlandse leger liet niet toe met grote troepeneenheden te manoeuvreren, zodat niet duidelijk kon blijken of de hogere commandanten inderdaad geschikt waren om dergelijke eenheden te leiden. Tevens was de beoordeling van de Nederlandse officier in vredetijd niet zodanig, dat het officierenkorps door bevorderingen op de juiste wijze geselecteerd werd. Wanneer nl. een chef een ondergeschikte officier niet geschikt achtte voor een hogere rang, had hij, indien de beoordeelde bij een daartoe in het leven geroepen commissie reclameerde, te bewijzen, dat zijn oordeel juist was. Het is duidelijk, dat hierdoor bij een zwakke chef de neiging ontstond om deze beoordeling niet zo scherp te doen zijn als wel nodig was.
- Daartegenover werd een chef, die een officier geschikt beoordeeld had voor bevordering, hiervoor niet ter verantwoording geroepen, indien later bleek, dat de geschikt beoordeelde in de hogere rang ongeschikt was. Zodoende was het mogelijk, dat officieren regimentscommandant werden, die daarvoor onbekwaam bleken te zijn. Het gevolg hiervan was, dat deze regimentscommandanten niet meer voor verdere bevordering in aanmerking kwamen en diensgevolge gedurende geruime tijd deze functie bleven vervullen, waardoor van het regiment niet werd gemaakt, wat er van gemaakt kon worden.
- Een ander bezwaar, dat zich in de oorlogsdagen gewroken heeft, was, dat de militaire tucht in vredetijd op te gemoedelijke wijze werd gehandhaafd.
- Het is duidelijk, dat de Nederlandse troepen, op deze wijze opgeleid en somtijds onder commandanten gesteld, die in oorlogstijd bleken te falen, niet tegen de moderne oorlogvoering bestand waren.
- Het valt dan ook niet te verwonderen, dat verschillende troepenonderdelen en commandanten niet hebben voldaan aan tal van opdrachten en dat de weerstand van de troep op vele plaatsen sneller is ineengestort dan men had gedacht. De troep was vooral gedurende de eerste dagen geestelijk in het geheel niet op oorlog ingesteld en zeer labiel.
- Wanneer de troepen na de eerste stoot niet tot zich zelf konden komen of door uitstekende commandanten werden aangevoerd, zagen zij geen kans zich te herstellen, doch plantte de paniekstemming zich op andere onderdelen over.
- Het is helaas niet mogelijk gebleken het leger, hetwelk gedurende lange jaren onvoldoende was uitgerust en opgeleid, de laatste jaren en meer in het bijzonder de laatste maanden vóór de oorlog op een zodanig peil te brengen, dat het geschikt was om op redelijke wijze stand te houden tegen een krachtige vijand.
- Met des te meer voldoening heeft de commissie in de vorige hoofdstukken kunnen wijzen op verschillende voorbeelden van zeer goede plichtsbetrachting.
- De volgende verklaringen hebben betrekking op de in dit hoofdstuk behandelde onderwerpen:
- I. H. *Reynders* (17 Februari 1948): no. 266.
A. H. *Schimmel* (26 Februari 1948): nos. 2592—2594.
A. G. J. F. M. *van der Kroon* (16 Maart 1948): nos. 4416—4425.
C. *Mattern* (22 Maart 1948): nos. 4722—4734.
L. J. *Schmidt* (23 Maart 1948): nos. 4964—4966.
M. R. H. *Calmeyer* (27 April 1948): nos. 9980—10081.
D. A. *van Hilten* (28 April 1948): nos. 10082—10106.
- 16331 (*van Loon*)
- 15424 (*H. F. M. v. Voorst tot Voorst*)
- 15724 (*H. F. M. van Voorst tot Voorst*)
- 13094 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)
- 15749, 15751 (*N. F. M. van Voorst tot Voorst*)
- 15891 (*Winkelman*)
- 15514 (*Best*)
- 10809 (*Nierstrasz*)
- 10813 (*Nierstrasz*)
- 10059 (*Calmeyer*)
- 10827 (*Nierstrasz*)
- 10097 (*J. J. G. van Voorst tot Voorst*)

F. C. H. L. Raadsvelt (29 April 1948): nos. 10107—10166.
J van der Werff (29 April 1948): nos. 10215—10232.
F. A. J. de Klerck (29 April 1948): nos. 10233—10350.
J H. Droste (4 Mei 1948): nos. 10351—10433.
J H. Fruyt van Hertog (4 Mei 1948): nos. 10448—10454.
J. D. Backer (5 Mei 1948): nos. 10733—10805.
V. E. Nierstrasz (11 Mei 1948): nos. 10806—10832.
A. van Almkerk (11 Mei 1948): nos. 10833—10892.
J. J. G. baron van Voorst tot Voorst (26 Mei 1948): nos. 13087—
 13191.
J. H. van der Nahmer (8 Juni 1948): nos. 14461—14539.
J A. Tak (8 Juni 1948): nos. 14540—14623.
L. Bakker (9 Juni 1948): nos. 14624—14697.
J. Harberts (16 Juni 1948): nos. 14698—14751.
M. H. C. Herman (22 Juni 1948): nos. 15487—15492.
P. W. Best (22 Juni 1948): nos. 15493—15539.
W. F. Sillevs (22 Juni 1948): nos. 15561—15580.
I H. Reynders (23 Juni 1948): nos. 15581—15654.
H. F. M. baron van Voorst tot Voorst (23 Juni 1948): nos. 15655—
 15751.
N. G. Winkelman (24 Juni 1948): 15783—15901.
A. M. M. van Loon (1 Juli 1948): nos. 16298—16340.
L. J. Schmidt (1 Juli 1948): nos. 16341—16394.
R. Römer (1 Juli 1948): nos. 16395—16452.
D. A. van Hilten (13 Juli 1948): nos. 17660—17683.
W. Thomson (14 Juli 1948): nos. 17700—17711.
A. J. E. Mathon (14 Juli 1948): nos. 17716—17738.
Th. J. A. Lamers (14 Juli 1948): nos. 17739—17747.
H. G. Winkelman (21 Juli 1948): nos. 18928—18980.
A. Q. H. Dijkhoorn (22 Juli 1948): nos. 19227—19250.
D. van Voorst Evekink (12 Augustus 1948): nos. 23811—23861.

Aldus vastgesteld 19 Januari 1949.

SCHILTHUIS.

DONKER.

ALGERA.

VAN DIS.

WTTEWAALI, VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

STOKVIS.

ᶶ

ᶶ) Het lid der commissie de heer Fiévez heeft wegens ziekte aan de vaststelling van dit verslag niet kunnen deelnemen.

DEEL 1B / BIJLAGEN

.

MEMORANDUM FOR THE RECORD

LIJST VAN BIJLAGEN BEHORENDE BIJ HET VERSLAG OVER PUNT A VAN HET ENQUÊTEBESLUIT (MILITAIR BELEID 1939—1940)

	Blz.		Blz.
1. Instructie voor de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht van 31 Juli 1914	5	25. Instructies aan de gezant der Nederlanden te Londen . . .	47
2. Brief van de Tijdelijke Voorzitter van de Raad van Ministers van 12 October 1918 aan de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht omtrent diens staatsrechtelijke positie	6	26. Memorandum van de opperbevelhebber aan Hr. Ms. Gezant te Brussel en de daarbij behorende instructie voor de gevolmachtigde van de opperbevelhebber	50
3. Verhouding Hoofd van het Departement van Algemeen Bestuur tot voorzitter van de Raad van Ministers bij kwesties van algemeen Regeringsbeleid	7	27. Instructie van de Nederlandse opperbevelhebber tot het voeren van besprekingen met de Belgische opperbevelhebber	51
4. Ontslagaanvraag van Generaal Snijders	8	28. Nota van critiek op het Duitse Witboek van 28 Juni 1940	52
5. Instructie voor de opperbevelhebber van 6 Mei 1939	9	29. Opdracht inzake het krijgsbeleid aan generaal Winkelman	54
6. Opmerkingen van generaal C. J. Snijders over de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber	11	30. Verslag over de krijgsverrichtingen in Noordbrabant	55
7. Brief van de Opperbevelhebber aan de ondercommandanten over de staat van oorlog	12	31. Verklaring van Generaal Gamelin over de krijgsverrichtingen in Noordbrabant en de Peel-Raamstelling	58
8. Overzicht van de Generale staf met betrekking tot de staat van oorlog en beleg in 1939/1940	13	32. Brief van luitenant-generaal A. Q. H. Dijkhoorn aan de Minister van Oorlog over de „brochurestrijd” tussen generaal Reynders en hem	59
9. Brief van de opperbevelhebber aan de Regering over de toepassing van de Oorlogswet	15	33. Globaal verslag van de op 10 en 11 Mei genomen beslissingen bij het A.H.K. (Sectie I), opgesteld door het hoofd van de „sectie operatiën” van het algemeen hoofdkwartier	61
10. Stukken betrekking hebbende op de voorgenomen wijziging van de Oorlogswet in 1939/1940	16	34. Brief van de Minister van Defensie aan de opperbevelhebber over de mobilisatieclubs	63
11. Advies van de „Commissie Oorlogswet” aan de opperbevelhebber over de voorgenomen wijziging van de Oorlogswet	19	35. Brief van de opperbevelhebber aan zijn ondercommandanten over militaire tehuizen	64
12. Brief betreffende spionage in het Grebbegebied	22	36. Brief dd. 6 December 1939 van de opperbevelhebber aan de ondercommandanten over verenigingen van militairen (o.a. de z.g. mobilisatieclubs)	65
13. Stukken, betreffende de wet van 6 September 1939 (<i>Staatsblad</i> no. 505) tot het doen voortduren van den bij Koninklijk besluit van 1 September 1939 (<i>Staatsblad</i> no. 187) verklaarden staat van oorlog	23	37. Brief van de commandant van het veldleger aan zijn ondercommandanten over verenigingen van gemobiliseerden	66
14. Brief van de Minister-President over het afkondigen van de mobilisatie	24	38. Brief van de commandant van het veldleger aan de commandant van het I ^{de} legerkorps over de mobilisatieclubs	67
15. Verslag van het bezoek van de Minister van Defensie aan de Commandant van het veldleger op 20 December 1939	25	39. Reglement van de Mobilisatieclubs der moderne arbeidersbeweging van November 1939	68
16. Inzichten van de Commandant van het veldleger omtrent de landsverdediging	26	40. Brief van de opperbevelhebber aan de ondercommandanten over de mobilisatieclubs	69
17. Brief van de opperbevelhebber aan de Regering, naar aanleiding van de opdracht van 7 Januari 1940	29	41. Richtlijnen door de opperbevelhebber gegeven aan de pers inzake het opnemen van ongewenste publicaties	70
18. Verslag van een bespreking bij de Opperbevelhebber, naar aanleiding van de Regeringsopdracht van 7 Januari 1940	31	42. Brief van de Regering aan de opperbevelhebber naar aanleiding van diens richtlijnen voor de pers	71
19. Ontslagaanvraag van generaal Reynders uit de militaire dienst.	33	43. Brief van de opperbevelhebber aan de Voorzitter van de Raad van Ministers naar aanleiding van haar brief over de richtlijnen aan de pers	72
20. Gedeelte uit het „dossier-de Geer” betrekking hebbend op de Peel-Raainstelling	34	44. Memoires van generaal-majoor N. T. Carstens	73
21. Citaat uit een artikel van luitenant-generaal H. F. M. baron van Voorst tot Voorst in het Katholiek Cultureel Tijdschrift	41	45. Brief van reserve-generaal-majoor J. Fruyt van Hertog aan Generaal I. H. Reynders over de versterkingen in de vesting Holland	78
22. Memorandum samengesteld door de generaal-majoor van de Generale Staf D. van Voorst Evekink, eertijds militair attaché bij Hr. Ms. gezantschap te Parijs over de Peel-Raamstelling	42	46. Het motorgemaal in het Grebbegebied	79
23. Aanbieding door generaal b.d. I. H. Reynders van een tweetal citaten uit „La France a sauvé l'Europe” van Paul Reynaud	45	47. Memorie over de stellingbouw bij het veldleger	80
24. Het plan van de geallieerden om de Duitse opmars door de Lage Landen tot staan te brengen	46	48. Maximum- en minimumtemperaturen gedurende de winter 1939/1940	83
		49. Brief van gen.-maj. F. A. Vaillant over versterkking van gelden voor het aanleggen van versterkingen	84

	Blz.		Blz.
50. Rapport van de Commandant van het 1e luchtvaart regiment naar aanleiding van het bezoek van de Minister van Defensie aan het vliegveld Bergen	85	67. Memorie van generaal Winkelman over de voorgeschiedenis van de Meidagen 1940	134
51. Bevel op 9 September 1939 van de commandant van de luchtverdediging	86	68. Brief van generaal H. G. Winkelman aan generaal-majoor G. J. Sas over diens waarschuwingen	136
52. Brief van het K.N.M.I. in verband met het bezoek van de Minister van Defensie op 10 September op het vliegveld te Bergen	87	69. Brief van generaal-majoor G. J. Sas aan generaal H. G. Winkelman over zijn waarschuwingen	137
53. Paraatheid van de luchtverdediging	88	70. Indrukken van luitenant-generaal J. J. G. van Voorst tot Voorst over de Meidagen van 1940	138
54. Brief van de opperbevelhebber aan de Minister van Defensie omtrent de paraatheid der luchtverdedigingsorganen	89	71. Brief van de commandant van de luchtverdediging over maatregelen tegen een overval uit de lucht	147
55. Brief van de opperbevelhebber aan de Minister van Defensie over de paraatheid van de luchtdoelartillerie	92	72. Paraatheid van de luchtverdediging	148
56. Bevel van de commandant van de luchtverdediging op 10 April 1940	93	73. Paraatheid van de luchtverdediging	149
57. Radiorede van Minister de Geer naar aanleiding van de Novemberdreiging in 1939. gehouden op 13 November 1939	94	74. Dagboek van de commandant van het 8e Regiment-Infanterie	150
58. Brief aan H.M. de Koningin van de Voorzitter van de Raad van Ministers aangaande de ontslagaanvraag van generaal Reynders	95	75. Uittreksel uit het dagboek van de Commandant van het veldleger van 23 Augustus t/m 20 Juni	154
59. Notities van luitenant-generaal F. K. M. van Voorst tot Voorst over de mobilisatie 1939/1940 en de Meidagen 1940	96	76. Briefwisseling tussen het Hoofd van de sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf en de oud-commandant van de IVe divisie over de verdediging van de Grebbe	160
60. De waarschuwing van de militair attaché te Berlijn voor de overval op Nederland op 10 Mei 1940	115	77. Verslag omtrent het optreden van een detachement Koninklijke marechaussee op de Grebbeberg	167
61. Amerikaanse beschouwing over de Meidagen 1940 (overgelegd door het Departement van Oorlog)	116	78. Verslag omtrent het optreden van majoor Landzaat bij de Grebbeberg	169
62. Verslag van de werkzaamheden van de inlichtingendienst (buitenland) van de Generale Staf gedurende de Meidagen 1940	117	79. Gevechtsbericht van de „Groep Kil"	170
63. Telexbericht van 9 Mei 1940 in zake het verlenen van buitengewone verloven	118	80. Gevechtsbericht van de „Groep politietroepen Willemsdorp"	172
64. Onderzoek van de officier-commissaris mr. Hamer in zake de houding van het algemeen hoofdkwartier	127	81. Verslag over de krijgsverrichtingen van het 6e grensbataljon in Noordbrabant	173
65. Rapport van de majoor der infanterie K.N.I.L. dr. J. M. Somer omtrent de gebeurtenissen op het Algemeen Hoofdkwartier, in het bijzonder bij Sectie IIIa (Inlichtingendienst Buitenland). gedurende de dagen voor de Duitse inval in Nederland	120	82. Verslag aangaande de Franse militaire missie gedurende de Meidagen 1940	177
66. Brief van generaal-majoor A. Q. H. Dijkhoorn naar aanleiding van het rapport van dr. J. M. Somer over de houding van het algemeen hoofdkwartier	124	83. Gevechtsbericht „Vak Wieldrecht"	178
		84. Verslag van de overval op de spoorbrug te Gennep op 10 Mei 1940. gevonden tussen de papieren van Mussert	179
		85. Verraderlijke overval op de brug bij Gennep	181
		86. Memorie van Generaal-majoor Nierstrasz over de houding van de troepen in de Meidagen 1940	183
		87. De strijd bij de Moerdijkbruggen	187
		88. Brief van generaal Reynders in zake de verschijningsdata van zijn brochures	188

BIJLAGE 1

Instructie voor de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht van 31 Juli 1914*(Overgelegd uit het archief van jhr. mr. Ch. J. M. Ruijs de Beerenbrouck)*

Behoort bij het Koninklijk Besluit van 31 Juli 1913 No. 101.

Art. 1.

De Opperbevelhebber aanvaardt zijn functie als zoodanig, zoodra het besluit zijner benoeming in de *Nederlandsche Staatscourant* is afgekondigd.

Art. 2.

De Opperbevelhebber heeft, behalve het personeel van het Algemeen Hoofdkwartier, onder zijn rechtstreeksche bevelen:

- a. den Commandant van het Veldleger;
- b. de commandanten van eventueel buiten het verband van het veldleger zelfstandig optredende legerafdeelingen en van alle c.q. nader op te ricbien legerformatiën;
- c. de commandanten van stellingen en van afzonderlijke forten;
- d. de territoriale bevelhebbers;
- e. de commandanten van zelfstandige korpsen van de Landmacht;
- f. den commandant der Marine en den directeur van 's Rijks Werf te Willemsoord, de directeurs en commandanten der Marine te Amsterdam en te Hellevoetsluis, zoodra de commandanten der schepen en vaartuigen der marine, welke niet zijn gesteld onder de bevelen van de directeurs en de commandanten der marine;
- g. den commandant der Koloniale Reserve.

Onverminderd het gezag, door den Opperbevelhebber over hen uitgeoefend, blijft de administratieve verhouding van de genoemde autoriteiten, onderscheidenlijk tot den Minister van Oorlog, tot den Minister van Marine, tot den Minister van Koloniën en tot den Minister van Waterstaat gehandhaafd.

Art. 3.

De Opperbevelhebber oefent een volkomen gezag uit over alle strijdkrachten des Rijks, met uitzondering van het personeel, behoorende tot het Militaire Huis des Konings en tot de Departementen van Oorlog, van Marine en van Koloniën en voorts met uitzondering van die gedeelten der krijgsmacht of die personen, welke bij Koninklijk Besluit worden aangewezen.

Hij is bevoegd wijziging te brengen in de samenstelling of in-deeling van het veldleger en in de bezettingen van stellingen en afzonderlijke forten, zooals deze in de oorlogsorganisatie, in de Strategische Aanwijzingen voor de Landmacht en in de organisatiën der zeemacht zijn vastgesteld, benevens in de bestaande opstelling van de vloot in Nederland.

Indien het geheele grondgebied des Rijks in staat van oorlog of in staat van beleg is verklaard, oefent de Opperbevelhebber het militair gezag uit, bedoeld in Art. 7 der Wet van den 23en Mei 1899 (*Staatsblad* No. 128). Hij is bevoegd de uitoefening van dit gezag over bepaalde gedeelten des Rijks, voor zoover hierin niet door andere instructiën is voorzien, geheel of gedeeltelijk aan andere autoriteiten over te dragen.

Art. 4.

De Opperbevelhebber ontvangt, bij de aanvaarding zijner functie van de Regeering alle inlichtingen, die voor de kennis van den politieken toestand noodig zijn.

De Regeering zal den Opperbevelhebber ook verder op de hoogte houden van den politieken toestand en van de wijzigingen daarin.

Art. 5.

De Opperbevelhebber draagt zorg, dat de Regeering te allen tijde wete, waar hij zich ophoudt en waar het Algemeen Hoofdkwartier is gevestigd.

Art. 6.

De Opperbevelhebber is voor zijn krijgsbeleid en voor de wijze, waarop hij zijn gezag uitoefent, verantwoordelijk aan de Regeering.

Bij aan hem verstrekte opdrachten of bevelen, welke zijn krijgsbeleid raken, moeten blijken van voorafgegane Koninklijke machtiging of goedkeuring, voorzien van de door de Grondwet vereischte medeondertekening.

Art. 7.

Zoolang de oorlogstoestand niet feitelijk is ingetreden zal de Opperbevelhebber waken en doen waken tegen maatregelen, welke etne provocatie voor andere Mogendheden zouden kunnen bevatten.

Gedurende den, in het eerste lid van dit artikel bepaalden tijd, treedt hij, in twijfelachtige gevallen, en bij voorgenomen maatregelen van belangrijken aard zooveel mogelijk met de Regeering in overleg.

Ingeval de toestand van gewapende handhaving der neutraliteit is afgekondigd, draagt de Opperbevelhebber zorg, dat de, voor dit geval voorgeschreven maatregelen stiptelijk worden uitgevoerd door hei volgens art. 2 onder zijne bevelen gestelde personeel.

Art. 8.

De Opperbevelhebber bepaalt het strategisch doel der operatiën van het veldleger, van andere, eventueel buiten het verband van het leger zelfstandig optredende legerafdeelingen en van de onderdeelen der zeemacht.

Hij geeft bevelen of aanwijzingen omtrent de uitvoering dier operatiën; hij regelt naar onderling verband de samenwerking van de mobiele strijdkrachten te land en te water met de verdediging en afzonderlijke forten.

Hij zorgt, dat de wijze van verdediging der stellingen en afzonderlijke forten, zoolang de gemeenschap daarmede niet is afgesneden, in overeenstemming zij met het door hem opgemaakte oorlogsplan en waakt tegen geheele of gedeeltelijke ontruiming dier stellingen of sterkten, zoolang deze ontruiming niet door het belang der landsverdediging gevorderd wordt of door de omstandigheden onvermijdelijk is geworden.

Art. 9.

Ingeval de toestand van gewapende handhaving der neutraliteit is afgekondigd, zal de Opperbevelhebber aan de Regeering alle tot zijn kennis komende inlichtingen verstrekken, welke ter beoordeeling van den toestand van belang zijn te achten.

Wanneer tot vijandelijkheden wordt overgegaan, is hij verplicht de Regeering voortdurend en nauwkeurig op de hoogte te houden van den loop en de uitkomsten der oorlogshandelingen, alsmede van de vooruitzichten der oorlogvoering.

Art. 10.

Zoolang niet, ingevolge het laatste lid van artikel 186 der Grondwet, is beslist, dat oorlogsgevaar aanwezig is, of zoolang niet het geval van oorlog feitelijk is ingetreden, heeft de Opperbevelhebber onder zijne bevelen de strijdkrachten en strijdmiddelen, welke vermeld zijn in artikel 2, voor zoover daarop niet door de Ministers van Oorlog, van Marine en van Koloniën een uitzondering wordt gemaakt.

Hij bevordert alsdan, voor zooveel zulks nog noodig is, den overgang tot den oorlogstoestand.

BIJLAGE 2

Brief van de Tijdelijke Voorzitter van de Raad van Ministers van 12 October 1918 aan de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht omtrent diens staatsrechtelijke positie

(Overgelegd door het Departement van Binnenlandse Zaken)

Afschrift

's-Gravenhage, den 12 October 1918.

*Aan
den Heer Opperbevelhebber van
Land- en Zeernacht.*

De Raad van Ministers heeft kennis genomen van de besprekingen, die hebben plaats gehad tusschen de Ministers van Oorlog en Marine eenerzijds en Uwe Excellentie anderzijds over de vraag hoe artikel 6 van Uwe Instructie moet worden opgevat, en meent niet te mogen nalaten, zijn gevoelens daaromtrent aan Uwe Excellentie mede te deelen.

De Raad van Ministers is van oordeel, dat verantwoordelijkheid aan de Regeering beteekent verantwoordelijkheid aan dien Minister of die Ministers, die het beleid hebben te voeren op het terrein der defensie. De Ministerieele verantwoordelijkheid van die Ministers gedooft naar ons staatsrecht geene beperking. Dat die verantwoordelijkheid in zulke groote vraagstukken, als die, welke het hier geldt, door hen gedragen moet worden in overeenstemming met de Regeering in haar geheel, spreekt van zelf, en natuurlijk zullen de Ministers in zaken van groot gewicht niet nalaten het Kabinet te raadplegen.

Niettemin is het begrijpelijk, dat Uwe Excellentie, die het hooge en gewichtige ambt van Opperbevelhebber bekleedt, er in sommige gevallen prijs op kan stellen zelf het verlangen te kennen te geven om met den Tijdelijken Voorzitter van den Raad van Ministers en daardoor met den Raad in contact te treden. Het ligt niet in het voornemen van de Ministers van Oorlog en Marine, noch van den Raad van Ministers, om Uwe Excellentie te beperken, mits slechts onverkort blijve de volgens ons staatsrecht bestaande verantwoordelijkheid aan de evengenoemde Ministers en voorts in het vertrouwen, dat omtrent de vraag in welke aangelegenheden het geheele Kabinet moet gekend worden, tusschen Uwe Excellentie en de Ministers van Oorlog en Marine in den regel overeenstemming zal bestaan.

Ik moge ten overvloede Uwe Excellentie verwijzen naar den inhoud van het Koninklijk besluit van 13 September 1918, No. 38, waarbij in artikel 1 het onderstelde geval wordt behandeld.

Een afschrift van dat Koninklijk besluit gaat hierbij.

*De Tijdelijke Voorzitter van den
Raad van Ministers,*
get. CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
*De Secretaris-Generaal van het
Ministerie van Binnenlandse Zaken.*
PRINSEN.

BIJLAGE 3

Verhouding Hoofd van het Departement van Algemeen Bestuur tot voorzitter van de Raad van Ministers bij kwesties van algemeen Regeringsbeleid

(Uit de *Nederlandsche Staatscourant* van 14 September 1918, no. 215).

KONINKLIJKE BESLUITEN

13 Sept. 1918. Wij WILHELMINA bij de Gratie Gods,
no. 38. Koningin der Nederlanden, Prinses van
— Oranje-Nassau, enz. enz. enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken,
tijdelijk Voorzitter van den Raad van Ministers;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Vast te stellen de volgende bepalingen:

Artikel 1.

Alvorens eene beslissing te nemen over zaken, bij welke het Algemeen Regeeringsbeleid kan geacht worden betrokken te zijn en die niet behooren tot de zoodanige welke in den Raad van Ministers behandeld moeten worden, pleegt het Hoofd van het Departement van Algemeen Bestuur overleg met den tijdelijken Voorzitter van den Raad van Ministers.

Van de bij elk Departement inkomende stukken welke op zoodanige zaken betrekking hebben, wordt den tijdelijken Voorzitter, zoo spoedig mogelijk, liefst door verstrekking van eer, *afschrift*, kennis gegeven.

Artikel 2.

Indien het in het vorig artikel bedoeld overleg niet tot overeenstemming leidt, beslist de Raad van Ministers.

Artikel 3.

De tijdelijke Voorzitter wordt bij de vervulling van de hem in art. 1 opgelegde taak bijgestaan door den Secretaris-Generaal van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken, tijdelijk Voorzitter van den Raad van Ministers, is belast met de uitvoering van dit besluit dat in de *Staatscourant* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan alle Ministers, Hoofden van Departementen van Algemeen Bestuur.

Het Loo, 13 September 1918.

WILHELMINA.

*De Minister van Binnenlandsche Zaken,
tijdelijk Voorzitter van den Raad van Ministers,*

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

BIJLAGE 4

Ontslagaanvraag van Generaal Snijders

(Overgelegd uit het archief van jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck)

Aan

Hare Majesteit de Koningin.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen Snijders, Corneis, Jacobus,

Generaal, Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht en Chef van den Generalen Staf;

dat Zijne Excellentie de Minister van Oorlog hem heden heeft medegedeeld, dat de Regeering eene verbetering van de leger-toestanden in modernen zin noodzakelijk acht en van meening is, dat Zij daarbij voortaan niet meer zal kunnen steunen op mij als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, die in de oogen der Regerring het ancien régime vertegenwoordigt;

dat ondergeteekende op dien grond van oordeel is, dat vruchtbare samenwerking tusschen de Regeering en hem voortaan zou zijn uitgesloten;

reden, waarom hij Uwer Majesteit met den meesten eerbied verzoekt hem eervol ontslag uit den militairen dienst met aanspraak op pensioen te verleen.

't Welk doende,
(get.) C. J. SNIJDERS.

's-Gravenhage, 6 November 1918.

BIJLAGE 5

Instructie voor de opperbevelhebber van 6 Mei 1939

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

AFSCHRIFT

ZEER GEHEIM

Besluit van den 6 Mei 1939, No. 4, houdende vaststelling van een instructie voor den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht.

6 Mei 1939

No. 4

WIJ WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Gehoord den Raad van Ministers;

Hebben goedgevonden en verstaan:

vast te stellen de volgende instructie voor den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht.

Artikel 1

1. De Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht heeft onder zijn bevelen de Koninklijke Landmacht en het door Ons voor de verdediging van het rechtsgebied van het Rijk in Europa te bestemmen deel der Koninklijke Marine, beide met uitzondering van die gedeelten en die personen, welke door Ons worden aangewezen.

2. Wanneer de Koloniale Reserve door den Minister van Koloniën ter beschikking van den Minister van Defensie is gesteld, heeft de Opperbevelhebber dit onderdeel mede onder zijne bevelen.

Artikel 2

1. Hij is met betrekking tot de uitoefening van zijn taak aan de Regeering verantwoordelijk.

2. Hij is bevoegd wijziging te brengen in de samenstelling, de in-deeling en de bestemming van de onderdeelen van de onder zijn bevelen staande weermacht. Van belangrijke wijzigingen geeft hij kennis aan Onzen Minister van Defensie.

3. Wij behouden Ons voor, zoolang de oorlogstoestand voor Nederland niet feitelijk is ingetreden, met betrekking tot de opstelling der weermacht, en, nadat de oorlogstoestand voor Nederland is ingetreden, met betrekking tot het krijgsbeleid, de opdrachten of aanwijzingen te verstrekken, welke Ons dienstig voorkomen.

Artikel 3

Hij is bevoegd bij de hoofden van de Departementen van Algemeen Bestuur, alsmede bij alle overheidsdiensten de inlichtingen in te winnen, welke hij voor de uitoefening van zijn functie behoeft.

Artikel 4

Hij oefent, indien het grondgebied van het Rijk in Europa geheel of gedeeltelijk in staat van oorlog of in staat van beleg is verklaard, het militair gezag uit, bedoeld in artikel 7 der sedert gewijzigde Wet van den 23en Mei 1899 (Staatsblad no. 128) op de wijze als in afd. 1 van de daarop betrekking hebbende Koninklijke besluiten is aangegeven.

Artikel 5

1. Zoolang de oorlogstoestand voor Nederland niet feitelijk is ingetreden, treft hij met alle hem ten dienste staande middelen de vereischte maatregelen tot handhaving der neutraliteit.

2. Van alle te zijner kennis komende inlichtingen, welke voor de beoordeeling van den politieken toestand van belang kunnen zijn en van alle gebeurlijkheden, welke op dezen toestand van invloed kunnen zijn — ongeacht de omstandigheid of daarbij onderdeelen van de weermacht of militairen kunnen worden betrokken — doet hij Ons mededeeling.

Artikel 6

1. Wanneer de oorlogstoestand voor Nederland is ingetreden, bepaalt hij het strategische doel der operatiën van het Veldleger en

van de andere, eventueel buiten het verband met het Veldleger, zelfstandig optredende onderdeelen van de onder zijn bevelen staande weermacht.

2. Voor het uitvoeren of doen uitvoeren van operatiën, als bedoeld in het eerste lid, buiten het rechtsgebied van het Rijk in Europa behoeft hij Onze machtiging; deze machtiging wordt evenwel niet vereischt voor het doen optreden van strijdkrachten in of boven de Noordzee buiten de territoriale wateren.

3. Hij houdt Ons nauwkeurig op de hoogte van den loop en de uitkomsten der oorlogshandelingen, van de vooruitzichten der oorlogvoering en van alle te zijner kennis komende inlichtingen, welke voor de beoordeeling van den krijgskundigen toestand van belang zijn.

Artikel 7

1. Hij is bevoegd een onder zijn bevelen staand militair van zijn functie te ontheffen, dan wel in de uitoefening van zijn dienstbetrekking te schorsen, wanneer dit door het dienstbelang wordt gevorderd.

2. Indien de oorlogstoestand voor Nederland feitelijk is ingetreden, is hij bevoegd tot het overplaatsen van onder zijn bevelen staand personeel, met uitzondering van overplaatsingen, welke ingevolge eenige wettelijke regeling door Ons dienen te geschieden.

3. Zoolang de oorlogstoestand voor Nederland niet feitelijk is ingetreden, is hij bevoegd tot het overplaatsen van onder zijn bevelen staand personeel met uitzondering van opperofficieren, divisie-, brigade-, regiments-, of korpscommandanten, en, voor zoover de marine betreft, van vlagofficieren en commandanten der marine en van door Ons tot hun functie benoemde commandanten van schepen en inrichtingen, alsmede van overplaatsingen, welke ingevolge eenige wettelijke regeling door Ons dienen te geschieden.

Artikel 8

Bij ontstentenis wordt, in afwachting dat door Ons in de ver-vanging zal zijn voorzien, de functie van Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht waargenomen door den Chef van den Staf van de Landmacht van het Algemeen Hoofdkwartier.

Artikel 9

Deze instructie kan worden aangehaald als „Instructie O.L.Z.-1939”.

Artikel 10

Onze Minister van Defensie is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van Ministers.

's-Gravenhage, den 6 Mei 1939.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Defensie,

(get.) VAN DIJK.

*De Minister van Staat,
Minister van Algemeene Zaken,
Voorzitter van den Raad van Ministers,*

(get.) COLIJN.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,

(get.) PATIJN.

De Minister van Justitie,

(get.) GOSELING.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) VAN BOEYEN.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,

(get.) SLÔTEMAKER DE BRUINE.

De Minister van Financiën,

(get.) DE WILDE.

De Minister van Waterstaat,

(get.) VAN BUUREN.

De Minister van Economische Zaken.

(get.) STEENBERGHE.

De Minister van Sociale Zaken,

(get.) ROMME.

De Minister van Koloniën,

(get.) WELTER.

Voor eensluidend afschrift,
*De Secretaris-Generaal van het
Departement van Defensie,*
(get.) RINGELING.

AFSCHRIFT.

6 Mei 1939

No. 5

WIJ WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Defensie;

Hebben goedgevonden en verstaan:

ter nadere regeling van het gestelde in het eerste lid van artikel 1 van de Instructie voor den Opperbevelhebber van Land- en Zee-macht-1939,

te bepalen, dat niet onder de bevelen van den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht staan:

a. de Groote Staf;

b. het militair personeel, werkzaam bij het Departement van Defensie, voor zoover dit niet behoort tot den Marinestaf van het Algemeen Hoofdkwartier;

c. het Krijgsgeschiedkundig archief van den Generalen Staf;

d. de Chef van het Korps Mariniers, de Chef van den geneeskundige dienst der zeemacht, zoomede de Hoofdintendant der zeemacht, voor wat betreft de bemoeienis van deze laatste autoriteit met de centrale magazijnen van kleeding en levensmiddelen der marine en voor zaken den administratieven dienst der zeemacht betreffende;

e. de Hoofdintendant, de Inspecteur der infanterie, de Inspecteur van den vrijwilligen landstorm, de Waarnemend inspecteur der cavalerie en der wielrijders, de Waarnemend inspecteur der artillerie, de Directeur voor het materieel der landmacht, de Directeur van het remontewezen, de Inspecteur der genie, de Inspecteur der Koninklijke marechaussee, de Inspecteur der politietroepen, de Inspecteur der militaire administratie, de inspecteur van den geneeskundigen dienst der Landmacht, de Chef van den militairen pharmaceutischen dienst, de Chef van den militairen veterinairen dienst, het aan de genoemde autoriteiten toegevoegde personeel en de onder hen ressorteerende depots, troepen, diensten en jnr. richtingen;

f. de Indeelingsdistrictscommandanten;

g. de Centrale onderwijsinrichting;

h. de Topografische dienst;

i. het militair personeel, werkzaam bij het Staatsbedrijf der Artillerie-inrichtingen;

j. het Luchtvaartbedrijf;

k. het Werkliedenkorps.

Onze Minister van Defensie is belast met de uitvoering van dit besluit.

's-Gravenhage, 6 Mei 1939.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Defensie,

(get.) VAN DIJK.

Voor eensluidend afschrift,
*De Secretaris-Generaal van het
Departement van Defensie,*
(get.) RINGELING.

BIJLAGE 6

Opmerkingen van generaal C. J. Snijders over de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber

(Overgenomen uit het „Organ ter beoefening van de krijgswetenschap”, 1936/1937, blz. 226/7)

Een tweede punt, waarop ik wilde wijzen en waarop de geachte spreker — indien hij mij deze critiek wil veroorloven — wellicht niet het volle licht heeft laten vallen, is het volgende: indien ik goed heb verstaan en begrepen, heeft Gen. van Ermel Scherer de vraag opgeworpen, of de Opperbevelhebber voor zijn kriegsbeleid aan den Minister van Defensie of aan de Regeering verantwoordelijk moet zijn. Hieromtrent zou ik willen doen opmerken, dat in ons grondwettelijk en staatsrechtelijk stelsel geen enkele officieele daad of beslissing in 's lands dienst kan geschieden, zonder dat hiervoor een Minister verantwoordelijk is of Ministers verantwoordelijk zijn. Maar de Opperbevelhebber moet voor de uitoefening van zijn kriegsbeleid onder eigen verantwoordelijkheid volledige vrijheid van handelen bezitten. Elk ingrijpen in dat beleid, van welke zijde ook zou dreigen noodlottig te worden en den opzet van het weloverwogen oorlogsplan te verstoren. Ware de Opperbevelhebber aan den Minister van Defensie verantwoordelijk, dan zou dit hem stempelen tot een ondergeschikt lasthebber van dien Minister, waardoor zijn vrijheid van handelen denkbeeldig zou worden en hij voor de leiding der landsverdediging geen eigen verantwoordelijkheid meer zou kunnen dragen.

Hier bestaat dus een tweeledigheid — en in zekeren zin een tegenstelling van verantwoordelijkheden, welke tot botsingen kan leiden. Het is daarom noodzakelijk en beslist onvermijdelijk, dat de Opperbevelhebber verantwoordelijk zij aan de Regeering in haar geheel en dat — behoudens de administratieve verhouding der weermacht tot het Departement van Defensie — ingrijpen in des Opperbevelhebbers beleid slechts bij Koninklijk Besluit of krachtens Koninklijke machtiging geschiedde.

Tijdens den Wereldoorlog stond de Opperbevelhebber, die volgens Zijne Instructie verantwoordelijk was aan de Regeering in haar geheel, veelvuldig aan scherpe critiek uit de Volksvertegenwoordiging bloot. De Minister van Oorlog Bosboom heelt steeds loyaal die aanvallen opgevangen en strak vastgehouden aan het beginsel, dat alleen de Regeering verantwoordelijk was. Dit neemt niet weg, dat moeilijkheden zijn voorgekomen. Er zal voor toekomstige gevallen naar een oplossing moeten worden gezocht, om deze beide, naast elkander loopende en in zekeren zin tegengestelde verantwoordelijkheden te regelen, opdat zoowel de krijgskundige, als de staatsrechtelijke eischen zoo goed mogelijk tot hun recht komen en door eene zorgvuldige afbakening van wederzijdse verplichtingen en bevoegdheden conflicten zooveel doenlijk voorkomen worden.

BIJLAGE 7

Brief van de Opperbevelhebber aan de ondercommandanten over de staat van oorlog

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

A.H.K.
AFD. LANDMACHT

Sectie rom. 4

No. 6470a

No. 26b

Onderwerp:

Regeling Militair Gezag

Aan:

C. Vg. H.

C. Stg Hd.

C. Z.

T.B.F.

T.B.Z.L.

C.V.

Schriftelijk aan C.-Rom. I L.K.

Op grond van het bepaalde in artikel 3 van de bij het K.B. van 4 Mei 1933, *Staatsblad* No. 246, behorende instructie, bericht ik U het volgende:

Het geheele grondgebied des Rijks is in Staat van Oorlog verklaard (K.B. van 1 September 1939, No. 58) teneinde de belangen van de Landsverdediging te kunnen behartigen op de wijze, welke door den huidige toestand wordt vereischt.

Voorzoover dit u en de onder Uwe bevelen staande, met de uitoefening van het militair gezag belaste autoriteiten betreft, omvatten deze belangen slechts het ter verdediging inrichten of verder inrichten van gevechtsofstellingen en hindernissen.

Mitsdien bepaal ik, dat U slechts die maatregelen van militair gezag zult mogen treffen, welke voor dit ter verdediging inrichten noodzakelijk zijn.

Geheim

De bevoegdheden daartoe zijn neergelegd in de artikelen 15, 16 en 17bis van de Oorlogswet.

De toepassing van artikel 15 dient slechts plaats te vinden ten aanzien van opruimingen ten behoeve van *reeds bestaande gevechtsofstellingen*.

De toepassing van artikel 16 dient slechts te geschieden ten aanzien van nieuw in te richten gevechtsofstellingen en hindernissen en ten behoeve van de oefening van de onder Uw bevelen staande troepen.

Voor den toegang tot deze gevechtsofstellingen dient men zooveel mogelijk gebruik te maken van bestaande wegen en paden, zoodat het terrein naast de wegen en paden zoo weinig mogelijk wordt betreden en dientengevolge zoo weinig mogelijk beschadigd.

Indien voor de goede oefening van de troepen het tijdelijk ingebruiknemen van terreinen noodzakelijk is, moet de betrokken met het militair gezag belaste autoriteit daarvan schriftelijk kennis geven aan de belanghebbende indien deze zulks verlangt (zie hiervoor bijlage b 27 van de Handleiding Militair Gezag).

De uitvoering van het ingebruiknemen, d.i. de daadwerkelijke leiding van de oefening, kunt U aan Uw ondercommandanten bij voorkeur Hoofdofficieren opdragen.

Bij de toepassing van de bevoegdheden van beide artikelen dient U bovendien rekening te houden met de aanwijzingen, neergelegd in mijn brief van 25 Augustus No. 6194a.

De bevoegdheden van artikel 17bis verleen ik U onbeperkt.

Bovendien verleen ik U de bevoegdheid, voortvloeiende uit artikel 9; de overige bevoegdheden, welke het militair gezag aan de Oorlogswet ontleend, behoud ik mij voor.

Uiteraard blijft de regeling vervat in artikel 17 van de wet ook voor Uw gezagsgebied van kracht, doch een voorschot op de schade-loosstelling mag door U niet worden verstrekt.

Ik noodig U uit aan de onder U ressorteerende Bevelhebbers de bevoegdheden te verlenen, welke zij ingevolge het vorenstaande naar Uw oordeel behoeven.

*Opperbevelhebber van Land-
en Zeemacht,*

(w.g.) I. H. REYNDERS.

1 September 1939, 18.20.

BIJLAGE 8

Overzicht van de Generale staf met betrekking tot de staat van oorlog en beleg in 1939/1940

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Beknopt overzicht van den gang van zaken leidende tot het in staat van beleg verklaren van het geheele land.

In vredestijd was door verschillende Ministers van Defensie verklaard, dat bij de oorlogsvoorbereiding gerekend kon worden op de afkondiging van den Staat van Beleg voor het geheele land uiterlijk bij verzending van telegram C.

I. Staat van Oorlog

Na de verzending van telegram B op ... Augustus 1939 bleek, dat de Regeering niet bereid was den Staat van Beleg af te kondigen.

De O.L.Z. besloot daarom nog eens op deze afkondiging aan te dringen. Dit geschiedde op 29, 30 en 31 Augustus (resp. nr. 6416, 6486 en 6470).

Zoowel in den eerstgenoemden als laatstgenoemden brief werd op den Staat van Beleg aangedrongen;

nr. 6486 bevatte slechts een nadere toelichting op nr. 6416.

Het gevolg hiervan was, dat niet de Staat van Beleg werd afgekondigd, doch dat de Regeering zich bereid verklaarde den Staat van Oorlog voor het geheele land af te kondigen onder de volgende voorwaarden:

A. Opruimingen zouden slechts mogen geschieden ten behoeve van reeds bestaande verdedigingswerken. (toepassing van art. 15 van de Wet).

B. Het in gebruik nemen van terreinen mocht slechts geschieden voor den aanleg van nieuwe gevechtsofstellingen en hindernissen, alsmede voor oefeningen. (art. 16).

C. Het aanbrengen van veranderingen in de terreinen zou mogen worden verboden (art. 17bis).

D. De regelen voor het vragen van inlichtingen en voor het verkrijgen van schadeloosstelling moesten worden toegepast. (art. 9 en art. 17).

De afkondiging van den Staat van Oorlog geschiedde op 1 September 1939, *Staatsblad* no. 187; terwijl aan den wensch der Regeering werd voldaan door het uitgeven van de Eerste Regeling Militair Gezag (1 September 1939, 18.20 telex nr. 26 B, brief 6470 A).

Deze „afpraak” werd door den O.L.Z. al spoedig als te bindend gevoeld.

Allereerst deed zich de mogelijkheid voor, dat niet voldoende arbeidskrachten voor de stelling-inrichting beschikbaar zouden zijn, zoodat wellicht op ruime schaal van burger-werkkrachten gebruik zou dienen te worden gemaakt. Dit zou slechts mogelijk zijn als de O.L.Z. de bevoegdheid kreeg om art. 12 toe te passen. Een daartoe strekkend voorstel is in September 1939 aan de Regeering gedaan, een antwoord is hierop niet ontvangen.

Eenige tijd later heeft de O.L.Z. aan de Regeering medegedeeld, dat hij behoefte had aan alle bevoegdheden, welke hij aan de Wet onder den Staat van Oorlog kon ontleenen.

Hierop antwoordde de Regeering, dat Zij bereid was hem toe te staan de bevoegdheden, voortvloeiende uit enkele in haar schrijven aangegeven artikelen uit te oefenen. Daarop heeft de O.L.Z. aan de Regeering medegedeeld, zich door den op 1 September gemaakte afspraak niet langer gebonden te achten.

Op dezen brief heeft de Regeering niet geantwoord. Deze brieven zijn alle opgelegd geweest in het persoonlijk archief van den O.L.Z., zoodat nrs. en data mij niet bekend zijn).

II. Staat van Beleg Grebbelini, Oost-Front, Vg.-Holl., Raam-Peel Stg., Kuststelling.

Gedurende de maand September bleek, dat het onmogelijk was de ter verdediging ingerichte stellingen voor spionage te vrijwaren, omdat de militaire commandanten niet de bevoegdheid hadden verkeersvoorschriften uit te vaardigen en dientengevolge de toegang tot bepaalde gebieden niet konden beperken of beletten.

Het was o.a. dit bezwaar, dat de O.L.Z. aanleiding gaf 6 October

een voorstel tot de Regeering te richten om de landstreken waarin stellingen werden aangelegd in Staat van Beleg te verklaren (nr. 7690). Op 13 October verklaarde de Regeering zich bereid en verzocht den O.L.Z. een ontwerp K.B. in te zenden (Minister van Def. 13 October., nr. 598 Z.G.).

Na overleg met onder-commandanten werd het gevraagde ontwerp K.B. op 25 October aan den Min. v. Def. gezonden. Tijdens de behandeling op het Departement is in het ontwerp K.B. de omgeving van Juliana-Kanaal, Maas en Maas-Waal-Kanaal opgenomen; als gevolg o.a. van aandringen van het Dep. van Waterstaat.

Op 1 November is de Staat van Beleg voor een gedeelte van het land afgekondigd (*Stbl.* 189). (De provincie Utrecht met uitzondering van de stad Utrecht; Westelijk deel van Gelderland; enkele gemeenten in Noord- en Zuidholland; oostelijk deel van Noord-Brabant; Noord Limburg, West van de Maas; omgeving van de havens Hoek van Holland en IJmuiden; Zeeland ten deele; Stelling van den Helder vrijwel geheel; Maas en Maas-Waal-Kanaal; Julianakanaal.)

Bij de bovenbedoelde voorstellen van den O.L.Z. waren de versterkingen in de grensgebieden niet opgenomen, daar deze al sedert April 1939 waren bezet en ingericht. Vrijwaring tegen spionage had derhalve in October weinig zin; bovendien zou dit meebrengen, dat vrijwel het geheele land in Staat van Beleg moest worden verklaard, waartoe de Regeering niet bereid was.

III. Staat van beleg interneringsdepot

Op 6 November is het interneringsdepot Spijkerboor met omgeving in Staat van Beleg verklaard. (*Stbl.* 189 A.)

IV. Staat van beleg uitbreiding zeegebied

In het K.B. van 1 November, *Stbl.* 189 waren gedeelten van het territoriale zeegebied opgenomen, opdat de C. Stg. Hd, C.Z. en C. Vg. H. gerechtigd zouden zijn voorschriften uit te vaardigen betreffende het verkeer door de mijnevelden in de omgeving van de havens.

Bij de uitwerking bleek dat de bedoelde gebieden bij Hoek van Holland en bij den Helder uitbreiding behoefden. De daarover gevoerde correspondentie heeft geleid tot het K.B. van 17 Januari 1940, *Stbl.* 180, waarbij nog enkele gedeelten van het territoriale zeegebied in Staat van Beleg werden verklaard.

V. Opnieuw aandringen op Staat van Beleg

Eind November werd vanwege de Regeering mondeling aan den O.L.Z. verzocht uitvoerig uiteen te zetten, of, en zoo ja, waarom naar zijn oordeel het geheele land in Staat van Beleg moest worden verklaard.

Als gevolg hiervan zette de O.L.Z. zijn mening ter zake uiteen in een brief aan den Minister v. Def. (8 Dec. 1939, nr. 10571).

Daarin werd aangetoond, dat de belangen der landsverdediging het toepassen van de bevoegdheden van alle artikelen van de Oorlogswet noodzakelijk maakten. Op dezen brief is geen antwoord gekomen.

VI. Staat van Beleg grensgebieden

Als gevolg van de November-onrust besloot de Regeering besprekingen te voeren met de Commissarissen der Koningin en Burgemeesters vnl. van de grensgebieden, om het verband tusschen de plaatselijke gezagdragers en de Regeering te verstevigen.

Bij deze besprekingen kwam uiteraard ook de wenschelijkheid van de Staat van Beleg ter tafel. Als gevolg hiervan besloot de Regeering tot het in Staat van Beleg verklaren van het *grensgebied* (Oost en Zuid-grens) en verzocht de meening van den O.L.Z. ter zake (D.v.D. 17 Februari 1940, nr. L. 7).

Na overleg met verschillende onder-commandanten diende de O.L.Z. een voorstel met twee ontwerp-K.B.'s in (7 Maart 1940, nr. 2186). De Regeering vereenigde zich met het verstaande der twee, hetwelk op 13 April werd afgekondigd (*Stbl.* 182).

VJI. *Staat van Beleg geheele land*

Zonder nader voorstel van den O.L.Z. besloot de Regeering daarna tot het afkondigen van den Staat van Beleg voor het geheele grondgebied des Rijks. (K.B. 19 April 1940, Stbl. 183).

Eerst door het afkondigen van dit K.B. kreeg het militair gezag de bevoegdheid om verschillende maatregelen te nemen, welke noodzakelijk waren met het oog op den gevaarlijken toestand, waarin het land verkeerde. Als voorbeeld kunnen gelden het inbewaring-stellen van voor de veiligheid van den Staat gevaarlijk geachte personen en het uitvaardigen van een pers-verordening, ten einde de neutraliteit beter te kunnen handhaven.

VIII. *Militair Gezag in Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage.*

Afzonderlijk dient nog vermeld het voorstel van den O.L.Z. om de garnizoens-commandanten in de groote steden (Amsterdam, Rot-

terdam en 's-Gravenhage) aan te wijzen als autoriteiten belast met het militair gezag. (19 April 1940, IVb, Nr. 185E).

Dit was noodzakelijk voor het handhaven van de openbare orde. De in normale tijden aan de burgemeesters toekomende bevoegdheden gaan bij den Staat van Oorlog over op het militair gezag.

In genoemde steden zetelden echter geen autoriteiten bekleed met militair gezag, die in de gelegenheid waren zich met het plaatselijk handhaven van de openbare orde te bemoeien.

Deze bevoegdheid moest daarom aan de garnizoens-commandanten worden verleend.

Dit voorstel is aanvaard en de desbetreffende ministerieele beschikking is afgekondigd.

(Beschikking M. v. D. 30 April 1940, nr. ..., afgekondigd in Ned.

Staat van 4 Mei 1940 nr. 86).
De hierop betrekking hebbende „regeling militair gezag" was op 10 Mei nog niet tot stand gekomen.

BIJLAGE 9

Brief van de opperbevelhebber aan de Regering over de toepassing van de Oorlogswet

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

OPPERBEVELHEBBER
VAN LAND- EN ZEEMACHT

A.H.K. 30 December 1939.

Afd. Landmacht.

Sectie IVb, No. 11557.

Onderwerp:

Toepassing van de oorlogswet.

Aan

Den voorzitter van den Raad van Ministers

d/t van den Minister van Defensie. In

afschrift aan den Minister van Defensie.

Rij de afkondiging van de algemeene mobilisatie mocht ik, in verband met door opvolgende Ministers van Defensie schriftelijk gedane toezeggingen, redelijkerwijze verwachten, dat tevens voor het geheele grondgebied des Rijks de Staat van Beleg zou worden afgekondigd.

Zulks is niet geschied; de Regeering heeft zich beperkt tot het afkondigen van den Staat van Oorlog en dit nog alleen onder de voorwaarde, dat ik slechts bepaalde artikelen zou toepassen en mij verder zoude verbinden, om van de mij toegekende wettelijke bevoegdheden slechts gebruik te maken na daartoe de instemming van de Regeering te hebben verkregen.

De hierdoor ontstane rechtsfiguur acht ik, bij nader inzien, ten eenenmale onjuist. Ik ben van meening, dat de uit de mij toegekende wettelijke bevoegdheden voortvloeiende verantwoordelijkheid slechts aan eigen inzichten mag worden gebonden; hetgeen niet afdoet aan mijn verplichting om den Minister van Defensie steeds in te lichten omtrent hetgeen bij de uitoefening van het militair gezag is geschied; zulks in verband met het bepaalde in artikel 2 van de Instructie behorende bij K.B. van 4 Mei 1933 S. 246.

Eenerzijds had dus m.i. de hierboven bedoelde voorwaarde niet

moeten worden gesteld; anderzijds had ik haar — ik erken dit ten volle — niet mogen aanvaarden.

Indien dientengevolge de Staat van Oorlog niet zou zijn afgekondigd, dan zou de verantwoordelijkheid voor de daaruit voortvloeiende landsverdediging voortvloeiende nadeelen niet op mij, doch op de Regeering zijn komen te rusten.

Bij de afkondiging van den Staat van Beleg voor een gedeelte van het grondgebied des Rijks zijn — terecht — geen voorwaarden gesteld. Hierdoor is de eigenaardige toestand ontstaan, dat ik aldaar van de toepassing van de bevoegdheden, voortvloeiende uit den Staat van Oorlog, wèl de instemming van de Regeering behoef; voor de toepassing van de veel verder gaande bevoegdheden, voortvloeiende uit den Staat van Beleg, daarentegen niet.

Van meening zijnde, dat de hierboven geschetste rechtsfiguur niet langer behoort te worden gehandhaafd, verzocht ik — bij mijn brief van 29 November j.l., Afd. Landmacht, Sectie IVb, No. 10185 — Uwer Excellentie, onder vermelding van enkele gevallen, waarin de noodzakelijkheid was gebleken om bevoegdheden, voortvloeiende uit de niet in de afspraak genoemde artikelen, toe te passen, hare medewerking te willen verlenen om mij van die afspraak te ontheffen.

Blijkens Uw antwoord d.d. 20 December j.l. Ministerie van Alg. Zaken, Afd. II No. La.Z.Geheim, bestaat er bij den Raad van Ministers geen bezwaar tegen uitbreiding van de gemaakte afspraak tot enkele artikelen van de Oorlogswet, doch wordt op mijn verzoek tot ontheffing niet ingegaan.

Het zal U, na hetgeen ik hierboven heb betoogd, duidelijk zijn, dat ik hierin niet kan berusten.

Ik zie mij derhalve genoopt Uwer Excellentie te berichten, dat ik mij door de tusschen den Raad van Ministers en mij gemaakte afspraak met betrekking tot de toepassing van de bevoegdheden, voortvloeiende uit het in Staat van Oorlog verklaren van het geheele grondgebied des Rijks, niet meer gebonden kan achten en mij mitsdien het recht voorbehoud om wanneer de omstandigheden zulks naar mijn meening noodig maken, van die bevoegdheden gebruik te maken.

De Generaal,
Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,
w.g. I. H. REYNDERS.

BIJLAGE 10

Stukken betrekking hebbende op de voorgenomen wijziging van de Oorlogswet in 1939/1940

MINISTERIE VAN JUSTITIE

6de Afdeling

No. 414. Geheim.

Bericht op schrijven van
20 Januari 1948, no. 491.

No. 848

's-Gravenhage, 15 Maart 1948

Aan

de Enquête-Commissie Regeringsbeleid 1940—1945.

In antwoord op bovenvermeld schrijven heb ik de eer U als volgt te berichten.

Met betrekking tot het door Uw Commissie bedoelde ontwerp van wet, houdende wijziging van de wet van 23 Mei 1899, Staatsblad no. 128 (Wet op den staat van oorlog en beleg) bevinden zich op mijn departement alleen één exemplaar van het wetsontwerp met bijbehorende memorie van toelichting en de minuut van het schrijven, waarbij aan Hare Majesteit de Koningin machtiging is gevraagd de overweging van het wetsontwerp bij de Raad van State aanhangig te maken. De rest van het dossier is waarschijnlijk bij gelegenheid van de Duitse invasie in Mei 1940 met andere stukken, betrekking hebbende op de uitwendige veiligheid van de Staat, vernietigd.

Naar aanleiding van Uw schrijven heeft de Raad van State mij op mijn verzoek een afschrift doen toekomen van het indertijd door de Raad uitgebrachte advies. Door Hare Majesteit de Koningin is machtiging verleend, tot overlegging van dit afschrift aan Uw Commissie. Het afschrift van het advies van de Raad van State, benevens het nog ten Departemente aanwezige exemplaar van het wetsontwerp en de memorie van toelichting gaan als bijlage hiernevens.

De Minister van Justitie,

w.g. J. H. VAN MAARSEVEEN.

ZITTING 1939-1940

Wijziging van de wet van 23 Mei 1899, Staatsblad no. 128 (Wet op den staat van oorlog en beleg).

ONTWERP VAN WET

No.

In de wet van 23 Mei 1899, Staatsblad no. 128, worden de volgende wijzigingen gebracht.

Artikel I

Artikel 8 wordt gelezen:

„Artikel 8

De staat van oorlog geldt voor het grondgebied, aangeduid in het besluit, dat den staat van oorlog verklaart.

Op dit grondgebied vinden de artikelen van dit hoofdstuk toepassing, voor zoover niet bij Koninklijk besluit bepaalde artikelen of gedeelten van artikelen worden uitgezonderd, en met dien verstande, dat bij Koninklijk besluit een ander dan het militair gezag bevoegd kan worden verklaard tot het treffen van de maatregelen of een gedeelte van de maatregelen, in elk van de artikelen genoemd.

Besluiten, als bedoeld in het voorgaande lid, worden zoo spoedig doenlijk in het Staatsblad en in de Staatscourant opgenomen.”

Artikel XI

De artikelen 19 en 20 worden door het navolgende artikel vervangen:

„Artikel 19

De staat van beleg geldt voor het grondgebied, aangeduid in het besluit, dat den staat van beleg verklaart.

Op dit grondgebied vinden de artikelen van hoofdstuk II van dit hoofdstuk toepassing, voor zoover niet door deze wet of bij Koninklijk besluit bepaalde artikelen of gedeelten van artikelen worden uitgezonderd, en met dien verstande, dat bij Koninklijk besluit een

ander dan het militair gezag bevoegdheden worden verklaard tot het treffen van de maatregelen of een gedeelte van de maatregelen, in elk van de artikelen genoemd.

Besluiten, als bedoeld in het voorgaande lid, worden zoo spoedig doenlijk in liet Staatsblad en in de Staatscourant opgenomen.”

De Minister van Justitie,

De Minister van Algemeene Zaken,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

De Minister van Defensie,

De Minister van Buitenlandsche Zaken,

De Minister van Waterstaat,

De Minister van Economische Zaken,

De Minister van Sociale Zaken.

ZITTING 1939—1940

Wijziging van de wet van 23 Mei 1899, Staatsblad no. 128 (Wet op den staat van oorlog en beleg).

MEMORIE VAN TOELICHTING

No.

De ervaring van de jongste maanden heeft het licht geworpen op een aantal leemten van de wet van 23 Mei 1899. Staatsblad no. 128, op den staat van oorlog en beleg.

De wet van 1899 strekt, gelijk bekend, tot uitvoering van artikel 195 van de Grondwet. Zij heeft, naar de formuleering van dat artikel, ten doel in tijden van nood de uit- en inwendige veiligheid van het rijk te handhaven.

De eerste leemte, waarop gedoeld wordt, is, dat deze wet bij het verlenen van buitengewone bevoegdheden voor tijden van gevaar bijna uitsluitend denkt aan het militair gezag. Slechts in een enkel artikel (art. 32) wordt een nieuwe bevoegdheid aan het burgerlijk gezag toegekend. Waarschijnlijk staat dit hiermede in verband, dat bij het tot stand komen van de wet, in de negentiger jaren van de vorige eeuw, in het bijzonder het oog gericht is geweest op de handhaving van de uitwendige veiligheid. In tijden van spanning moet echter de verzekering van de inwendige veiligheid al evenzeer de aandacht hebben. En op dit laatste gebied is van nature mede een taak weggelegd voor het burgerlijk gezag. Het ontwerp wil in deze leemte voorzien door de mogelijkheid te openen, dat ook het burgerlijk gezag aan de wet van 1899 bijzondere bevoegdheden ontleent.

Een tweede leemte van de wet van 1899 raakt niet de autoriteiten, welke deze wet inschakelt, doch de bevoegdheden, welke zij toekent. Verschillende maatregelen, welke in tijden van spanning voor de handhaving van de uitwendige en inwendige veiligheid van den staat wenselijk kunnen zijn, ontbreken in de wet. Met name worde hier vermeld toezicht op niet-openbare vergaderingen, en op uitlatingen in het openbaar anders dan door de drukpers.

Een derde, sterk gevoeld, bezwaar van de wet vormt haar starheid in verschillende opzichten. Meerdere bevoegdheden, welke reeds noodzakelijk kunnen zijn onder den staat van oorlog, verleent zij alleen voor den staat van beleg. Bovendien, noch bij den staat van oorlog, noch bij dien van beleg geeft zij aan de Regeering de mogelijkheid alleen die bevoegdheden, in het leven te roepen, welke in de concrete situatie wenschelijk zijn. De Regeering moet steeds of alle bevoegdheden, in de wet bij den staat van oorlog of dien van beleg vermeld, verlernen of geen enkele dezer bevoegdheden. Dit starre stelsel moet, gelijk duidelijk is, bij voortdurend tot een te veel of een te weinig aan bevoegdheden leiden. Het is wenschelijk in deze de mogelijkheden te openen, welke de practijk vordert.

Het wetsontwerp beperkt zich tot aanvulling van de drie geschetste leemten. Voor een algehele herziening van de wet is het tijd-

stip minder gunstig. Bovendien zou de Regeering gaarne vertraging te dezen vermijden.

Artikel I

Het tweede lid van het nieuw-voorgestelde artikel 8 houdt voor den staat van oorlog twee wijzigingen in (voor gelijke wijzigingen bij den staat van beleg zie men artikel XI:

1°. De eerste is deze, dat wordt voorgesteld voor de toekomst de mogelijkheid te openen tijdens den staat van oorlog bepaalde artikelen of gedeelten van artikelen, waaraan onder de gegeven omstandigheden geen behoefte bestaat, buiten toepassing te laten. Het starre „alles-of-niets" principe van de bestaande wet wordt hiermede losgelaten.

2°. Krachtens de tweede wijziging zal in de toekomst bij Koninklijk besluit een ander dan het militair gezag bevoegd kunnen worden verklaard tot het treffen van de maatregelen of een gedeelte van de maatregelen, in elk van de artikelen van den staat van oorlog genoemd. Hierdoor zal het mogelijk worden, waar daaraan behoefte bestaat, mede bepaalde organen van het burgerlijk gezag in tijden van nood in te schakelen. Artikel 195 van de Grondwet maakt zulks volkomen mogelijk; het artikel eischt enkel regeling van de rechtsgevolgen van den staat van oorlog en van den staat van beleg bij de wet. — Het Koninklijk besluit, hetwelk het burgerlijk gezag op eenig gebied inschakelt, zal de samenwerking tusschen burgerlijk en militair gezag, waar noodig, kunnen regelen. —

AFSCHRIFT

No. 24a

's-Gravenhage, 19 Maart 1940

Krachtens machtiging van Uwe Majesteit hebben de Ministers van Justitie, van Staat, van Algemeene Zaken a.i., van Binnenlandsche Zaken, van Defensie, van Buitenlandsche Zaken, van Waterstaat, van Economische Zaken en van Sociale Zaken, met een schrijven van 23 Februari 1940, 6e afdeling no. 1143, bij den Raad van State ter overweging aanhangig gemaakt een wetsontwerp met Memorie van Toelichting, tot wijziging van de wet van 23 Mei 1899 (Staatsblad no. 128). (Wet op den staat van oorlog en beleg).

Artikelen I en XI. Deze beide artikelen bevatten de twee belangrijkste punten van dit wetsontwerp:

a. de mogelijkheid om bij Koninklijk Besluit bepaalde artikelen der wet of gedeelten van die artikelen niet van toepassing te verklaren op het in staat van oorlog of beleg verklaarde gebied;

b. de mogelijkheid om een ander dan het militair gezag bevoegd te verklaren tot het treffen van de maatregelen in die artikelen genoemd.

De eerste vraag, die rijst, is of deze wijzigingen zich met de Grondwet verdragen. Naar het oordeel van den Raad is dit *niet* het geval.

Ad a. Volgens artikel 195, eerste lid, moet de wet o.m. de gevolgen regelen van het afkondigen van den staat van oorlog of staat van beleg. Dit brengt mede, dat de wetgever een deel van deze regeling niet mag overlaten aan de Kroon. Men lette er met name op, dat het hier niet gaat om de *nadere uitwerking* van, door de wet gestelde beginselen (men zou kunnen staande houden, dat de Kroon deze wel zou mogen geven, maar dan toch slechts bij algemeenen maatregel van bestuur); practisch komt de voorgestelde wijziging hierop neer, dat de Kroon de gevolgen van het afkondigen der bedoelde staten bepaalt. Van Haar zal het afhangen welke bevoegdheden het militair gezag zal hebben en welke maatregelen het zal kunnen nemen. De betekenis van de wet zal nog slechts deze zijn, dat zij het *maximum* van hetgeen het militair gezag mag doen, aangeeft.

Ook de rechtszekerheid wordt door de voorgestelde wijziging niet bevorderd. Men kan nu uit de wet aflezen, waartoe men verplicht is. In de toekomst zullen daarnevens ook nog Koninklijke besluiten moeten worden geraadpleegd. Deze kunnen elk oogenblik worden vermeerderd, gewijzigd, aangevuld en ingetrokken.

Daarbij komt echter nog, dat het niet duidelijk is, waarvoor de voorgestelde wijziging eigenlijk noodig is. De Memorie van Toelichting spreekt van een star stelsel, dat bij voortduring te veel of te weinig bevoegdheden geeft. Nu lette men er op, dat de meeste bepalingen van de Hoofdstukken II en III der wet slechts bevoegdheden inhouden voor het militair gezag, waarvan het geenszins gebruik *behoeft* te maken. Vele bepalingen bevatten uitdrukkelijk de woorden „zoo noodig". Hoe er van een schadelijk „teveel" sprake kan zijn, is derhalve niet duidelijk. Hoe er een „te weinig" kan zijn, is nog minder te begrijpen. Meer dan de wet geeft, kan het Konink-

lijk Besluit toch niet geven. En geeft de staat van oorlog te weinig, dan zal men den staat van beleg moeten afkondigen; ook hier kan een Koninklijk besluit niet helpen.

Conclusie: de hierbedoelde wijziging is in strijd met de Grondwet, niet wenschelijk en niet nodig.

Ad b. Ook hier moet eerst de vraag worden gesteld, of de voorgestelde wijziging wel in overeenstemming is met de Grondwet. De Memorie van Toelichting zegt kort en bondig: „Artikel 195 van de Grondwet maakt zulks volkomen mogelijk; het artikel eischt enkel regeling van de rechtsgevolgen van den staat van oorlog en van den staat van beleg bij de wet." Dit laatste is zeer zeker juist, doch men heeft hier de bepaling van artikel 195, tweede lid, blijkbaar over het hoofd gezien! Hier wordt uitdrukkelijk bepaald, dat bij de regeling door de wet de Grondwettelijke bevoegdheden geheel of ten deele mogen worden overgedragen op het *militair gezag*. Hier wordt van de overdracht aan een ander gezag dan het militair gezag niet gesproken. Overdracht van *Grondwettelijke* bevoegdheden op een ander dan het normale burgerlijke of militaire gezag is, bij ontbreken van een hiertoe strekkende bepaling, natuurlijk ongeoorloofd. Mocht dit beoogd zijn, dan is het voorstel derhalve in lijnrechten strijd met de Grondwet. Bevoegdheden als b.v. de artikelen 10, 17ter en 37 aan het militair gezag verleen, kunnen dan ook niet aan een ander dan het in de artikelen 112, 146 en 199 der Grondwet bedoeld gezag worden overgedragen. Maar de mogelijkheid scheppen om aan het *normale* burgerlijke gezag bevoegdheden toe te vertrouwen, is onnoodig naast het voorstel om artikelen of gedeelten van artikelen uit te zonderen. Eigenlijk heeft het dan in hoofdzaak beteekenis voor verschillende der nieuwe bevoegdheden, die het wetsontwerp scheidt. Schier alle andere bepalingen kan men voor het burgerlijke gezag reserveeren door artikelen of gedeelten van artikelen uit te zonderen. Is het dan echter niet veel beter, ook om elken twijfel uit te sluiten, telkens aan te geven welk burgerlijk gezag bevoegd is, in den geest ook van artikel 7 der wet? Dit zou bovendien het voordeel kunnen afwerpen, dat de verhouding tusschen burgerlijk en militair gezag beter kan worden afgebakend. Thans zal bij Koninklijk Besluit een ander dan het militair gezag bevoegd verklaard kunnen worden. De vraag rijst al aanstonds, of dit onmiddellijk bij het inwerkingtreden der nieuwe wet bij wijze van algemeene voorschriften zal geschieden. Vermoedelijk is dit *niet* de bedoeling; men zal pro re nata optreden. In dat geval kunnen zich echter conflicten voordoen, omdat niet wordt bepaald, dat het militair gezag moet terugtreden, zoodra het burgerlijk gezag verschijnt en wat geschiedt met bereids uitgevaardigde militaire verordeningen. Ook denke men zich de zonderlinge toestanden, welke het wetsontwerp oproept, als artikel 217 Gemeentewet toepassing moet vinden. Voor den dag van morgen kan onmogelijk gezorgd worden, omdat niemand weet hoe en of de omstandigheden zich zullen voordoen en als de dag van morgen is aangebroken, komt alles aan op onmiddellijk handelen en kan men zich niet verdiepen in de vraag, welk gezag bevoegd is.

In dit verband zij nog aandacht gevraagd voor de artikelen 5 en 6 der wet. Als onder zekere omstandigheden het burgerlijk naast of in plaats van het militair gezag optreedt, is een mededeeling en bekendmaking, gelijk het derde lid van artikel 5 voorschrijft, aan en door het burgerlijk gezag noodig. Ook ligt uitbreiding van artikel 6 tot het burgerlijk gezag voor de hand.

De vraag kan voorts gesteld worden, of, zoo de toestand van artikel 2 der wet zich voordoet, er nog wel aanleiding zal bestaan voor optreden van het burgerlijk gezag.

Ook denke men aan die bepalingen, waarin aan bestuurscolleges en ambtenaren *verplichtingen* tegenover het militair gezag worden opgelegd. Het staat niet voldoende vast, dat zij die verplichtingen zonder uitdrukkelijke bepaling ook zullen hebben tegenover het burgerlijk gezag, wanneer dit krachtens het Koninklijk Besluit van artikel 8 bevoegd is verklaard.

Conclusie: de wijziging, hierboven *sub b* bedoeld, is òf in strijd met de Grondwet, wat betreft de bevoegdverklaring bij Koninklijk Besluit, òf in strijd met ons staatsbestel, en is daarenboven niet voldoende aan het systeem van de wet aangepast.

Hierboven is reeds gezegd, dat de wet na deze wijziging weinig houvast zal bieden. Zoo ooit, dan is het thans *niet* de tijd in de wet zoodanige veranderingen te brengen, dat niemand meer weet, waaraan hij zich heeft te houden. Te allen tijde zou bij Koninklijk Besluit een ander dan het militair gezag bevoegd kunnen worden verklaard tot het treffen van de maatregelen in de wet genoemd (artikelen 8 en 19). Wat zou van een dergelijke regeling het gevolg zijn? Dat niemand zal weten, of aan hem, ingeval van nood wel het gezag, of een gedeelte daarvan, zal worden toevertrouwd.

Hierdoor zal eene behoorlijke voorbereiding van de gezagsuit-

oefening, zooals die nu door „het militair gezag” is getroffen, niet meer plaats vinden, want mocht al te voren aan een bepaald „gezag” de uitoefening van maatregelen bij Koninklijk Besluit zijn gegeven, zulk een Koninklijk Besluit kan te allen tijde worden ingetrokken of gewijzigd. Volgens de Memorie van Toelichting wil de Regering vooral geen star stelsel; zij vindt het wenschelijk de mogelijkheden te openen, welke de praktijk vordert. Met andere woorden er zullen op het gebied van de uitoefening van het gezag improvisaties komen, en dat in tijden van gevaar:

Ongetwijfeld zal het militair gezag in de jaren 1914—1918 wel eens een onoordeelkundig gebruik gemaakt hebben van zijne bevoegdheden. Maar thans is het de ervaring van die jaren rijker geworden, is er in dat opzicht terdege gestudeerd met als resultaat eene praktische handleiding ter zake en is ten slotte de uitoefening van het militair gezag in handen gesteld van hooge autoriteiten, allen bijgestaan door juridische adviseurs.

De Memorie van Toelichting zegt onderaan de 1ste bladzijde zeer terecht, dat voor een algeheele herziening van de wet het tijdstip minder gunstig is. Maar is het dan wel te verantwoorden, dat *thans*, nu het gevaar voor oorlog elken dag kan overgaan in staat van oorlog, zulke ingrijpende veranderingen worden voorgesteld, dat *de autoriteiten, in wier handen het in de wet bedoelde gezag gelegd is, niet meer zullen weten of zij de uitoefening van dat gezag al dan niet zullen behouden* en of andere geïmproviseerde krachten dat gezag wellicht spoedig in handen zullen nemen? Eene dergelijke onzekerheid in den omvang van de wettelijke bevoegdheden is niet verenigbaar met een goede en vlotte, zich onmiddellijk aan de omstandigheden aanpassende uitoefening van de taak, waarvoor het militair gezag in het leven wordt geroepen.

De voorgestelde wijziging heeft *grote bezwaren van practischen aard* voor het militair gezag, wanneer dit, zooals thans het geval is, moet optreden ter handhaving van de uitwendige veiligheid des lands. Hierbij moet onderscheid gemaakt worden tusschen den toestand van *oorlogsgevaar* en dien van *oorlog*. Spreekt het vanzelf, dat in een toestand van oorlog het militair gezag vergaande bevoegdheden moet bezitten, zulks klemt evenzoo in den toestand van oorlogsgevaar, vooral als men rekening houdt met de mogelijkheid dat de toestand van oorlogsgevaar *plotseling* overgaat in den toestand van oorlog.

Wil de militaire overheid in een oorlog haar taak goed en zonder noodelooze wrijving kunnen vervullen, dan dient deze zich gedurende een toestand van oorlogsgevaar geheel te kunnen instellen op haar taak en moet de overgang van den eenen toestand naar den anderen zonder hinder kunnen plaats vinden. Dit nu is niet verzekerd, indien „een ander gezag” op grond van daaraan toegekende uitzonderlijke bevoegdheden maatregelen treft, welke onvoldoende rekening houden met militaire belangen of deze belangen zelfs — zij het ongewild — benadeelt.

Er zijn nog andere bezwaren van practischen aard tegen het overdragen van in de „Oorlogswet” bedoelde bevoegdheden aan een burgerlijk gezag.

Dit geldt o.a. ten aanzien van de artikelen 7 en 166 van de Grondwet.

De bevoegdheid om — conform artikel 195, lid 3, der Grondwet — af te wijken van de grondwettelijke bepaling van artikel 7 behoort toe te komen aan het militair gezag, niet aan een „ander gezag”.

Artikel 7 van de Grondwet laat niet toe het instellen van een preventieve censuur.

In tijden van oorlogsgevaar en van oorlog zal het militair gezag ten aanzien van de pers regels moeten kunnen stellen om de militaire belangen, d.w.z. de veiligheid des Lands, te waarborgen. Het militair gezag toch moet bevoegd blijven omtrent alles wat direct of indirect de landsverdediging raakt. De zekerheid hieromtrent ontbreekt echter, indien dit ontwerp tot wet zou worden verheven.

Een scherpe scheiding tusschen uitingen, welke indirect een gevaar voor de landsverdediging vormen, en die, welke om andere redenen staatsgevaarlijk worden geacht, is niet wel te tre ken. Dientengevolge zullen de bevoegdheden van het militair gezag en van het aangevozen burgerlijk gezag elkander nauw raken, ja zelfs over elkander heengrijpen. Hierin zal liggen een bron van wrijving, van misverstand en onzekerheid in een toestand, waarin krachtig en snel ingrijpen geboden kan zijn.

Nog moeilijker zal deze toestand worden, indien inderdaad tot preventieve censuur moet worden overgegaan. Dan toch zal zoowel een oordeel moeten geveld worden over militaire zaken, als omtrent ongewenschte uitingen op ander gebied. Maar tweeërlei censoren zal men niet in het leven moeten roepen, met één censor mort worden volstaan. Om zekerheid te hebben, dat de pers geen militair belangrijke berichten ontijdig openbaar maakt, zal deze censor ondergeschikt moeten zijn aan het militair gezag.

Slechts het inilitaire gezag beschikt thans over een organisatie, die alle periodieken kan bestrijken; slechts het militair gezag beschikt bovendien over een cryptographischen dienst, die de verborgen berichten, welke door middel van de pers worden doorgegeven, kan opsporen en onschadeeijk maken, in het bijzonder wanneer het militaire aangelegenheden betreft.

Het schijnt wel uitgesloten dezen dienst in een toestand van oorlogsgevaar of van oorlog onder een ander departement dan het militaire te brengen.

Artikel 166 Grondwet behandelt het postgeheim.

Brievencensuur is uiteraard voor den militairen inlichtingendienst van groot gewicht. In de eerste plaats kan daardoor worden bereikt, dat mededeelingen van militairen aard, welke volkomen te goeder trouw worden verzonden, worden tegengehouden of, zoolang opgehouden, tot zij haar belang hebben verloren. In de tweede plaats dient de post-censuur om niet-te goeder trouw verzonden ongewenschte berichten tegen te gaan en zich meester te maken van geheime mededeelingen van den vijand of van een eventueel toekomstigen vijand.

Daar deze berichten veelal in den vorm van onschuldig schijnende mededeelingen worden gegeven, is voor de contrôle een met geheim-schrift en met militaire aangelegenheden vertrouwd instantie noodig.

Het zou daarom geheel in strijd zijn met de belangen van den militairen inlichtingendienst, indien een ander dan het militair gezag de postcensuur zou uitoefenen.

Ten advieze overgaande, veroorlooft de Raad van State zich Uwer Majesteit zeer eerbiedig in overweging te geven, het wets-ontwerp niet te zenden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De Vice-President van den Raad van State,

(get.) BEELAERTS VAN BLOKLAND.

BIJLAGE 11

Advies van de „Commissie Oorlogswet” aan de opperbevelhebber over de voorgenomen wijziging van de Oorlogswet

MINISTERIE VAN OORLOG

Afd. B 7, Nr. 222

Onderwerp:

Toezending advies van de
„Commissie Oorlogswet O.L.Z.”

Aan

den Heer Voorzitter der Enquête-Commissie
Regeringsbeleid 1940—1945
p/a Tweede Kamer der Staten-Generaal.

's-Gravenhage, 14 Februari 1948.

In antwoord op Uw schrijven, d.d. 14 Januari 1948, heb ik de eer U hierbij te doen toekomen, het advies van de „Commissie Oorlogswet” uitgebracht in 1939 aan de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht inzake het door de regering voor advies aan de laatste autoriteit toegezonden ontwerp tot wijziging van de oorlogswet 1899.

Aangezien de militaire archieven bij de capitulatie grotendeels werden vernietigd, moest het dossier uit particuliere archieven worden opgevraagd, waardoor niet aanstonds aan Uw verzoek kon worden voldaan.

Mr. J. D. Schepers, destijds lid dezer commissie is bereid desgewenst nadere inlichtingen omtrent deze materie aan Uw Commissie te verstrekken.

De Minister van Oorlog,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
(get.) RIETVELD.

COMMISSIE OORLOGSWET

No. 105:

Aan

den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht.

's-Gravenhage, 15 September 1939.

In antwoord op Uw kantbrief van 14 September 1939 No. 6987 A bericht ik U namens de Commissie het volgende.

In de eerste plaats heeft de Commissie zich afgevraagd met welk doel dit wetsvoorstel is ontworpen, aan welke ondervonden groote bezwaren het moet tegemoetkomen. Dit vormt het onderwerp van Hoofdstuk I.

Daarna heeft de Commissie de beide beginselen van het ontwerp aan een nader onderzoek onderworpen, n.l. de invoering van een naar welgevallen door de Regeering uit te zetten en in te krimpen bijzonderen rechtstoestand en de mogelijkheid om bijzondere bevoegdheden aan burgerlijk gezag toe te kennen. Dit vindt plaats in de Hoofdstukken II en III.

Aan het einde van haar noodgedwongen uitvoerige beschouwingen heeft de Commissie haar meening omtrent het ontwerp nog eens kort samengevat weergegeven.

Alvorens met de behandeling van het wetsvoorstel te beginnen, moge de Commissie de volgende punten onder Uwe aandacht brengen.

a. Zij kan zich zeer goed voorstellen, dat de Regeering behoefte gevoelt aan de mogelijkheid om het burgerlijk gezag onder sommige omstandigheden meer bevoegdheden te geven dan dat gezag in gewone tijden kan uitoefenen. De Commissie acht het echter onjuist, dat de Regeering poogt een regeling van verscherpt burgerlijk gezag, van verscherpte veiligheid, in de wet op den Staat van Oorlog en Beleg onder te brengen. De regeling van verscherpt burgerlijk gezag kan naar het oordeel van de Commissie niet gebaseerd worden op art. 195 van de Grondwet, dat betrekking heeft op de defensie.

b. De Commissie acht het hoogst ongewenst, dat thans in de oorlogswet een ingrijpende wijziging zou worden aangebracht.

De Staat van Oorlog is nu afgekondigd en het militaire gezagsapparaat is in werking; zij het voorlopig op beperkte schaal.

Een ingrijpende wijziging zou een groote verwarring veroorzaken en moet alleen daarom al worden ontraden.

HOOFDSTUK I.

Bespreking van de bezwaren welke tegen het systeem van de huidige Oorlogswet zouden zijn gerezen.

In de eerste plaats wordt aangevoerd, dat het ongewenst is, dat na afkondiging van den Staat van Oorlog of van den Staat van Beleg, alle rechtsgevolgen, door de Oorlogswet aan die rechtstoelstanden verbonden, in het leven worden geroepen, ook al zouden de omstandigheden zulks nog niet vereischen.

Het gevolg van dit stelsel zou kunnen zijn, dat het mil. gezag ontijdig van deze bevoegdheden gebruik maakte.

Naar de meening van de Commissie Oorlogswet behoeft dit laatste gevolg echter geenszins te worden gevreesd.

Immers vooreerst is het aantal Autoriteiten aangewezen voor de uitoefening van het militair Gezag zeer beperkt. Deze aanwijzing heeft plaats gevonden bij K.B. en betreft slechts militaire autoriteiten van hoogen rang, waarin uiteraard een zeer belangrijke waarborg is gelegen.

Een tweede belangrijke waarborg is gelegen in artt. 3 en 7 van de bij het aanwijzingsbesluit behorende Instructie en in de wijze, waarop aan eerst genoemd artikel uitvoering is gegeven. Deze uitvoering geschiedt als volgt:

De O.L.Z. zal aan de onder hem gestelde autoriteiten slechts die bevoegdheden verleenen, welke zij voor hun taak behoeven. Deze zullen wellicht zeer beperkt zijn, zooals thans het geval is.

De vrees voor misbruiken van het militair gezag is misschien ontstaan door enkele ongelukkige besluiten e.d. uit de jaren 1914—1918.

Tengevolge van de sedert dien in het leven geroepen regelingen, zooals het vorengenoemde artikel 3 en de daaraan gegeven uitwerking behoeft deze vrees thans niet meer te bestaan.

Voor een onjuist gebruik van de aan het mil. gezag verleende bevoegdheden behoeft ook niet te worden gevreesd, in verband met de voorbereidende arbeid van de laatste jaren.

Aan het A.H.K. is een juridische Sectie toegevoegd, terwijl ook alle overige autoriteiten, aangewezen voor de uitoefening van het mil. Gezag over juridisch geschoolde Officieren van algemeenen dienst beschikken. Verder beschikken de militaire autoriteiten thans gedurende ruim een jaar over de Handleiding M.G., waarin op zeer uitvoerige wijze is aangegeven, wat de militaire bevelhebbers op grond van de wet kunnen en mogen verrichten.

De O.L.Z. zelf zal uiteraard zich bij het uitoefenen van het mil. gezag geheel richten naar den wenschen van de Regeering overeenkomstig de afspraak tusschen de Regeering en den O.L.Z. Dat de betekenis van deze afspraak niet geheel vast zou staan, vermag de Commissie niet in te zien. Een „juridisch” vastleggen — dat wil blijkbaar zeggen: in een wetsbepaling vastleggen — van het feit, dat het mil. gezag zich moet richten naar de wenschen van de Regeering, is niet noodzakelijk, aangezien het niet nakomen van de bestaande afspraak logischerwijze moet leiden tot een principiële conflict tusschen den O.L.Z. en de Regeering, waaraan de O.L.Z. verantwoording verschuldigd is.

Als 2e bezwaar wordt tegen het stelsel van de huidige wet aangevoerd, dat een afspraak als bovenbedoeld niet kan helpen bij artt. als art. 10 derde lid en het zeer belangrijke art. 14 van de Wet, welke artikelen bepaalde gevolgen van rechtswege doen intreden.

De Commissie vermag echter niet in te zien, welke waarde in deze aan art. 10 derde lid moet worden toegekend, daar blijkens de vorenbedoelde door den Min. van Defensie uitgegeven Handleiding voor het mil. gezag dit lid „alle betekenis voor de practijk heeft verloren.”

Het beroep op het volgens de Memorie van Toelichting zeer belangrijke art. 14 komt de Commissie niet steekhoudend voor. In de 1e plaats is het de Commissie niet duidelijk waarom dit artikel voor de onderhavige kwestie van uitzonderlijk belang zou zijn.

Het geeft toch uitsluitend bevoegdheden aan het mil. Gezag onder de bijzondere omstandigheden, genoemd in art. 217 Gem. wet, d.w.z. in geval van oproerige beweging, van samenscholing of ander

stoornis der openbare orde of van ernstige vrees voor het ontstaan daarvan.

Indien onder den Staat van Oorlog de ernstige omstandigheden, hiervoren genoemd, zich voordoen, zal toch wel als regel het mil. gezag de aangewezen macht zijn om handelend op te treden.

De Commissie vestigt er met nadruk de aandacht op, dat art. 14 een uitzondering vormt op het algemeene beginsel van de Oorlogswet, krachtens hetwelk het militair gezag uitsluitend bevoegd wordt verklaard, doch slechts bij uitzondering verplicht wordt om de taak der burgerlijke overheid over te nemen.

Indien tegen de gesignaleerde uitzonderingen bezwaren bestaan, kunnen deze elk voor zich worden opgeruimd, zoodat dan art. 14 zou moeten worden gewijzigd, hetgeen op zeer eenvoudige wijze zou kunnen geschieden.

Hetzelfde geldt ten aanzien van art. 25 der Oorlogswet. Verdere uitzonderingen komen niet voor. De vorengenoemde uitzonderingsbepalingen kunnen derhalve in geenendeele een motief vormen voor een zoo ingrijpende wetswijziging als in het onderhavige vervat.

HOOFDSTUK II.

Bespreking van artikelen I en IV van het ontwerp.

Volgens de Memorie van Toelichting zou de practijk hebben geleerd, dat met de beide rechtsfiguren, Staat van Oorlog en Staat van Beleg niet kan worden volstaan.

De practijk van 1914—1918 heeft echter alleen aangetoond, dat onder de toenmalige omstandigheden de Staat van Oorlog, zooals deze in de wet was geregeld, niet geheel bruikbaar bleek.

Een beoordeeling op grond van de tegenwoordige practijk is uiteraard nog niet gewettigd.

Uit de practijk kwam tot op heden geenszins de eisch naar voren om behalve de beide bestaande rechtsfiguren nog meerdere mogelijkheden te openen, „opdat de zekerheid besta, dat de juridische toestand te allen tijde in overeenstemming kan worden gebracht met de feitelijke eischen van het oogenblik.”

Tegen het stelsel van de artt. I en IV van het ontwerp heeft de Commissie de navolgende bezwaren.

1°. Het is in strijd met art. 195 der Grondwet, welk artikel de regeling van twee rechtstoestanden eischt en niet van een onbepaald aantal. Bovendien zou de onderscheiding tusschen Staat van Oorlog en Staat van Beleg bij invoering van het nieuwe stelsel zinneloos, een schijn-onderscheiding worden, omdat men de uitgebreidste fase, den Staat van Beleg in iedere gewenschte mate zou kunnen inschrompelen, tot een, zelfs tot binnen de grenzen van den Staat van Oorlog.

Het vasthouden aan de onderscheiding tusschen Staat van Oorlog en Staat van Beleg, terwijl daarnaast dezelfde instantie, die vorenbedoelde rechtstoestanden in het leven kan roepen, de onder die rechtstoestanden aan het mil. Gezag competeerende bevoegdheden naar believen kan uitdeelen en innemen, is een hinken op twee gedachten. Men zal daarom tusschen beide stelsels moeten kiezen terwille van vaste lijn en oprechtheid van de Oorlogswet. Alleen het bestaande stelsel is in overeenstemming met de Grondwet.

2°. Het mil. Gezag is de eenige instantie welke de vraag, of artikelen in concreto moeten worden toegepast, tot in alle finesses kan beoordeelen.

Deze beoordeeling zal toch veelal eerst mogelijk zijn bij bekendheid met alle feitelijke omstandigheden en eerst bij volledige bekendheid met de ontworpen plannen, voor welker verwezenlijking de verschillende artikelen van de Oorlogswet mede toepassing zullen moeten vinden.

Het systeem van de huidige wet, waarbij de Kroon uitsluitend heeft te beoordeelen of de gevaarstoestand zoo ernstig is, dat het Rijk geheel of ten deele in Staat van Beleg moet worden verklaard, dan wel of nog met den Staat van Oorlog kan worden volstaan (n.b. de Staat van Oorlog werd steeds als overgangstoestand gedacht), en daarmede binnen een van die beide rechtstoestanden aan het mil. gezag volledige armlag wordt gelaten houdt behoorlijk rekening met de eigen positie en de behoeften van het mil. gezag en met de voor een behoorlijke uitoefening van het mil. gezag onontbeerlijke vrijheid van initiatief.

Het nieuwe ontwerp schiet te kort in zooverre het voor het mil. Gezag de noodzakelijke vrijheid van initiatief niet garandeert.

3°. Het systeem van art. 8 Ontwerp brengt voor het mil. gezag een groote mate van onzekerheid mee.

Het mil. gezag zal veelal bij geen benadering kunnen voorzien met welk complex van bevoegdheden het in de verschillende voorkomende gevallen zal worden uitgerust. Dit zal nadeelig zijn voor

de voorbereiding van de uitoefening van het mil. gezag. Daarmede is de mogelijkheid, dat bij K. B. artikelen van de Oorlogswet buiten toepassing worden verklaard ter uitvoering waarvan het militair gezag reeds maatregelen heeft genomen, voor de uitoefening van het militair gezag zeer bedenkelijk. Deze mogelijkheid brengt eveneens een ongewenscht element van onzekerheid.

Ook hier geldt, dat de volledige gevolgen van de intrekking van bepaalde artikelen in vele gevallen uitsluitend behoorlijk zal kunnen worden overzien door het in die artikelen in concreto toepassend militair gezag.

4°. Hoe de practijk zich zal ontwikkelen, indien het nieuwe ontwerp kracht van wet zal hebben verkregen, valt moeilijk te overzien.

Indien na een K.B. als bedoeld in het eerste lid van het ontworpen art. 8 de omstandigheden verergern, zal het mil. gezag de behoefte gevoelen aan uitgebreidere bevoegdheden. Zooals hieruoven betoogd, zal de noodzaak dier uitbreiding sneller en beter kunnen worden beoordeeld door het mil. gezag, dan door eenige andere instantie.

Het valt dus te verwachten, dat het mil. gezag zich genooddunkt zal zien stappen te ondernemen, teneinde een nader besluit als bedoeld in art. 8 1e lid uit te lokken.

Het mil. gezag zal daarbij veelal slechts succes hebben, indien het de Kroon uitvoerig omtrent alle feitelijke omstandigheden en bij-omstandigheden voorlicht. Hierdoor zal de Kroon geleidelijk de noodzakelijkheid van de door het mil. gezag voorbereide maatregelen ieder op zich zelf mede gaan beoordeelen. Het komt de Commissie lang niet denkbeeldig voor, dat zich aldus een voogdij over het mil. gezag gaat ontwikkelen. De mogelijkheid daartoe behoort in de wet te worden uitgesloten. Aan dezen eisch voldoet de huidige wet.

5°. Het systeem van de tegenwoordige wet, waarbij aan het mil. gezag wordt overgelaten om binnen een ruim raam (Staat van Oorlog of Staat van Beleg) te beslissen over de al dan niet toepassing van de artikelen van de hoofdstukken II en III van de Oorlogswet heeft het zeer groot voordeel, dat deze beslissing onverwijld zal kunnen worden genomen. Bij gevaarstoestanden is dit voordeel onmisbaar. Zou telkens een K.B. moeten worden uitgelokt, dan zou dat een pernicieuze vertraging kunnen beteekenen.

Het voorgedragen nieuwe stelsel houdt geen rekening met het karakter van de buitengewone omstandigheden, waarvoor de Oorlogswet een regeling heeft gegeven.

De mogelijkheid van snelle beslissingen is onder deze omstandigheden een belang van de eerste orde.

Een dergelijk belang mag slechts worden opgeofferd aan nog grotere belangen, waarvan geenszins is gebleken.

HOOFDSTUK III

Bespreking van Art. II van het Ontwerp

Tegen dit artikel en deszelfs toelichting zijn de navolgende bezwaren gerezen.

A. Voorzoover dit artikel de strekking zou hebben om ten behoeve van het mil. gezag een uitgebreiden staat van oorlog in het leven te roepen heeft het naast het nieuwe art. 19 geen zin, omdat men ex. art. 19 geheel hetzelfde zou kunnen bereiken door het in het leven roepen van een beperkten staat van beleg.

B. Voorzoover het art. de strekking heeft om aan het burg. gezag onder den staat van oorlog en onder den staat van beleg bevoegdheden toe te kennen, te weten bevoegdheden, welke de huidige wet uitsluitend aan het mil. gezag verleent, rijzen de navolgende vragen.

1°. Waarom is het noodzakelijk het burg. gezag hier in te schakelen? Waarom was de oude wet ontoereikend in zooverre zij uitsluitend aan het mil. gezag bevoegdheden verleende?

2°. In welke gevallen zal het burg. gezag meer dan het mil. gezag in aanmerking komen voor het hanteren van de uitzonderingsbevoegdheden, bedoeld in de Oorlogswet?

3°. Is het burg. gezag eigenlijk wel een geschikt orgaan voor het uitoefenen van de uitzonderingsbevoegdheden, bedoeld in de Oorlogswet?

4°. Waaom heeft men aan een burg. gezag optredende ingevolge de te wijzigen Oorlogswet, preferentie gegeven boven het mil. gezag?

Het heeft de Commissie bevreemd, dat aan vorenbedoelde vragen in de Memorie van Toelichting geen enkel woord is gewijd.

De Commissie merkt te dien aanzien nog op:

1°. De Staat van oorlog en de staat van beleg dienen om de handhaving van de uit- of inwendige veiligheid des Rijks te waarborgen, te weten, indien deze aan een ernstige (gewelddadige) bedreiging is blootgesteld. Voor het verweer tegen deze bedreiging is in eerste instantie de weermacht aangewezen.

Om deze taak te kunnen vervullen zal de opperste leiding van de weermacht uitzonderingsbevoegdheden kunnen behoeven. Met dat doel is in de huidige Oorlogswet — overeenkomstig het bepaalde in art. 195 Grondwet — aan het mil. gezag de mogelijkheid gegeven de noodige bevoegdheden uit te oefenen.

De bevoegdheden omschreven in de Oorlogswet mogen dan ook niet buiten het algemeen verband worden gezien, doch moeten worden gezien tegen den achtergrond van de groote taak van de weermacht. Zij dienen primair slechts om de weermacht het vervullen van de taak mogelijk te maken.

Weliswaar kunnen de bevoegdheden omschreven in art. 8bis ook worden uitgeoefend voor doeleinden welke de weermacht niet direct competeeren, maar in hoofdzaak zullen deze bevoegdheden steeds een militair belang moeten dienen.

Voorzoover de legerleiding aan de uitoefening van die bevoegdheden behoefte gevoelt zal zij de beslissing moeten kunnen geven.

Zoo zal het burg. gezag de behoefte kunnen voelen om handelende ter uitvoering van een A.M.v.B. ex art. 8bis over te gaan tot het uitoefenen van een bepaalde censuur ten behoeve van de neutraliteitsgedachte maar denkbaar is, dat het mil. gezag daarmede een veel strengere censuur noodzakelijk acht ter bescherming van het moreel van de weermacht, om deze voor haar taak paraat en in de vereischte conditie te houden. Dit laatste belang kan alleen de legerleiding beoordeelen en het moet uiteraard prevaleeren.

Hetzelfde geldt voor huiszoekingen ten behoeve van spionagebestrijding, voor postcensuur (van belang voor den militairen inlichtingendienst) en voor toezicht op vergaderingen ter voorkoming van pogingen tot het verwekken van oproer of muiterij.

Aan alle onderwerpen, genoemd in art. 8bis zit een militaire kant en dus moet de uiteindelijke beslissing ten aanzien van deze onderwerpen in militaire handen blijven.

2°. Art. 8bis maakt het voor het burg. gezag mogelijk om de maatregelen van het militair gezag met andere maatregelen te door kruisen. Ingevolge art. 8ter zullen de maatregelen van het burg. gezag dan prevaleeren. De uitoefening van het mil. gezag wordt aldus op losse schroeven gesteld. Vooreerst zal een behoorlijke voorbereiding niet mogelijk zijn. Het mil. gezag kan niet slechts niet voorzien, welke maatregelen van het burg. gezag zullen uitgaan, maar zelfs niet welk burg. gezag zal gaan optreden.

Opmerking verdient, dat de A.M.v.B. ex art. 8bis niet het contraseign behoeven van de Regeering, maar slechts van een of meer Ministers, terwijl te dien aanzien geen voorspelling valt te maken. Een en ander inakt thans een nadere voorbereiding totaal onmogelijk en de reeds uitgewerkte waardeloos.

3°. Op grond van het bepaalde in het laatste lid van art. 8bis zullen de A.M.v.B. op dit artikel stoelende door den rechter niet mogen worden getoetst aan de wetten.

Deze verregaande dictatoriale onaantastbaarheid der A.M.v.B. zal door de Staten-Generaal wellicht niet worden geaccepteerd. Voor dat geval is, naar de Commissie ter oore kwam, een wetsartikel voorbereid van den navolgenden inhoud:

„Binnen acht dagen nadat een A.M.v.B. als in het vorige art. bedoeld, is afgekondigd, wordt een voorstel van wet aan de Staten-Generaal gedaan om de bepalingen, bij die maatregelen vastgesteld, te bekrachtigen. Is de zitting der Kamers van de Staten-Generaal gesloten, dan worden zij onmiddellijk door Ons bijeen geroepen. Indien het voorstel wordt ingetrokken, of indien een van de beide Kamers der Staten-Generaal tot niet-aanname daarvan besluit, verliezen de bedoelde bepalingen van rechtswege haar bindende kracht. Verkrijgt het voorstel kracht van wet, dan behouden de bedoelde bepalingen, na de inwerkingtreding dier wet, slechts in *zooverre* haar bindende kracht, als zij door die wet worden bekrachtigd.”

Mocht deze voorbereide aanvulling van het Ontwerp inderdaad ooit het Staatsblad bereiken, dan zou aldus een mogelijkheid van

verwarring zijn geschapen, waarbij de uitoefening van het mil. gezag volledig op losse schroeven zou komen te staan. Deze aanvulling miskenen volkomen de gevaarstoestand, waarvoor de Oorlogswet in het leven werd geroepen.

Als voorbeeld van mogelijke verwarring en rechtsonzekerheid gelde tenslotte het navolgende:

De Staat van Oorlog of van Beleg wordt afgekondigd. Het militair gezag regelt een bepaalde materie. Het artikel der Oorlogswet, waarop de regeling is gebaseerd, wordt uitgezonderd bij K.B. Hierdoor komt de regeling te vervallen; vervolgens wordt de regeling toch weer noodig geoordeeld. Een ander K.B. schakelt het desbetreffende artikel der wet weer in. Het militair gezag vaardigt de regeling weer uit. Vervolgens gaat het burgerlijk gezag bij A.M.v.B. de materie regelen. De regeling van het militair gezag wijkt weer. Wil dit „wijken” van art. 8ter zeggen, dat de regeling van het militair gezag vervalt? Herleeft de militaire regeling automatisch, indien daarna de A.M.v.B. weer wordt ingetrokken? Moet eventueel het militair gezag de regeling voor de derde maal uitvaardigen na het vervallen van den A.M.v.B.? Het wordt voor het publiek en zelfs voor de rechterlijke macht ondoenlijk te weten, welke regeling op een bepaald moment geldt en dus toepassing moet vinden. Een groote mate van rechtsonzekerheid valt te verwachten.

Wordt dan nog inderdaad in de wet voor de A.M.v.B. ex art. 8bis de eisch van bekrachtiging door de Staten-Generaal opgenomen dan zal de mate van rechtsonzekerheid aldus nog verder worden vergroot.

HOOFDSTUK IV.

Conclusie.

Naar het oordeel van de Commissie is dit voorstel onaanvaardbaar.

In het betoog van de noodzakelijkheid om de tusschen den Opperbevelhebber en de Regeering gemaakte afspraak juridisch, d.w.z. in wettelijke bepalingen, vast te leggen, ziet de Commissie een bewijs van niet voldoende vertrouwen in het beleid van de autoriteiten belast met de uitoefening van het militair gezag. In de tweede plaats ontnemt het voorstel alle waarborg, dat de legerleiding en het militair gezag in het algemeen, in tijden van gevaar tijdig de bevoegdheden zullen hebben, die zij dan zeer zeker behoeven om den oorlog te kunnen voeren.

In de derde plaats desorganiseert het ontwerp het systeem van uitoefening van het militair gezag, dat thans in werking is en maakt het alle getroffen voorbereidingen waardeloos. Het ingrijpen van het burgerlijk gezag maakt het voor het militair gezag onmogelijk om de geheele materie te overzien. De uitoefening van het militair gezag door de lagere gezagsdragers zal daardoor zeer bezwaarlijk in de juiste banen kunnen worden geleid.

Het zal voor den hoogsten militairen gezagsdrager uiterst moeilijk zijn om de verantwoordelijkheid voor den gang van zaken op zich te nemen.

De Commissie moge derhalve in overweging geven aan de Minister van Defensie te berichten, dat dit wetsontwerp voor U onaanvaardbaar is op grond van de in het voorgaande ontwikkelde redenen.

Conform de door den
Voorzitter Generaal-Majoor
H. F. M. Baron van Voorst tot
Vorst gearafeerde minute,

De Gelzeraal-Majoor,
Voorzitter van de *Commissie* Oorlogswet,
o/l de Secretaris der Commissie de res.
Eerste Luitenant v. sp. diensten van den
Generalen Staf
w.g. G. J. DE LINT.

BIJLAGE 12

Brief betreffende spionage in het Grebbegebied

(Toegezonden aan de Enquêtecommissie door de heer P. R. F. C. de Bruyn)

Arnhem, 17 Mei 1948.
Jacob Marislaan 52.

Weledelgestreng Heer,

In antwoord op Uw brief van 1 Mei j.l. deel ik U het volgende mede.

Het verhaal, dat een hooggeplaatst Duits officier vóór de Meidagen 1940 te Veenendaal logeerde, deed destijds algemeen de ronde en werd door niemand betwijfeld, daar verschillende Duitsers in het stellinggebied woonden of dat bezochten. De militaire autoriteiten konden en mochten, wegens mij onbegrijpelijke redenen, daar geen maatregelen tegen nemen.

Ik persoonlijk heb geen enkele Duitse officier gesproken, die mij dit verhaal heeft bevestigd. Wel deelde een van mijn collega's mij mede — ik weet na 8 jaar werkelijk niet meer, wie dat is geweest —, dat hij van een Duits officier had vernomen, dat de Chef van de Staf van het invallende Duitse leger gedurende 14 dagen in Veenendaal had gelogeerd en vandaar uit onze stelling had verkend.

Sedert 1 Mei 1948 ben ik uit de militaire dienst ontslagen en woon weder op mijn oude adres in Arnhem.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn

Uw dw. d.

(w.g.) P. R. F. C. DE BRUYN.

BIJLAGE 13

Stukken, betreffende de wet van 6 September 1939 (Staatsblad no. 505) tot het doen voortduren van den bij Koninklijk besluit van 1 September 1939 (Staatsblad no. 187) verklaarden staat van oorlog

ZITTING 1938—1939 — 531

Doen voortduren van den bij Koninklijk Besluit van 1 September 1939 (Staatsblad nr. 187) verklaarden staat van oorlog.

KONINKLIJKE BOODSCHAP

No. 1

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Wij bieden U hiernevens ter overweging aan een ontwerp van wet tot het doen voortduren van den bij Koninklijk Besluit van 1 September 1939 (Staatsblad nr. 187) verklaarden staat van oorlog.

De toelichtende memorie, die het wetsontwerp vergezelt, bevat de gronden, waarop het rust.

En hiermede bevelen Wij U in Godes heilige bescherming.

's-Gravenhage, den 2 September 1939.

WILHELMINA.

ONTWERP VAN WET

No. 2

Wij WILHELMINA, bij de Gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat door Ons bij Besluit van 1 September 1939 (Staatsblad nr. 187) het heele grondgebied des Rijks in staat van oorlog is verklaard;

Gelet op artikel 5 der Wet van 23 Mei 1899 (Staatsblad no. 128);

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg van de Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Eenig artikel

De staat van oorlog, verklaard bij Ons Besluit van 1 September 1939 (Staatsblad no. 187) voor het geheele grondgebied des Rijks, duurt voort.

Deze wet treedt in werking met ingang van den dag na dien van hare afkondiging.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

De Minister van Defensie,

MEMORIE VAN TOELICHTING

No. 3

Nu de weermacht is gemobiliseerd en zich voorbereidt op de handhaving van een strikte neutraliteit, heeft de Regeering het gewenscht geacht den staat van oorlog af te kondigen. Het ingediende wetsvoorstel heelt de strekking om — gelet op het bepaalde in artikel 5 van de Wet van 23 Mei 1899, *Staatsblad* no. 128 — het voortduren van den staat van oorlog bij de wet te bepalen.

Het ligt in de bedoeling voorshands alleen de artikelen 9, 15, 16, 17 en artikel 17bis, van de genoemde Wet toe te passen, waardoor de bestaande rechtsverhoudingen zoo weinig mogelijk worden aan-

getast. Van overige in de wet verleende bevoegdheden zal eerst gebruik worden gemaakt naarmate de omstandigheden zulks bepaaldelijk vorderen.

De Minister van Defensie,
A. Q. H. DIJXHOORN.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS UIT DE TWEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL

No. 4

Instemming werd betuigd met de in de Memorie van Toelichting tot uiting komende zienswijze der Regeering, dat de toepassing van de wet van 23 Mei 1899, *Staatsblad* no. 128, binnen zoo eng mogelijke grenzen beperkt dient te blijven.

De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat met de mededeeling van het bovenstaande de openbare behandeling van het wetsontwerp genoegzaam is voorbereid.

Aldus vastgesteld den 4den September 1939.

TERPSTRA.
DE VRIES—BRUINS.
DREES.
SURING.
TILANUS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS UIT DE EERSTE KAMER DER STATEN-GENERAAL OVER DE ONTWERPEN VAN WET:

5°. tot het doen voortduren van den bij Koninklijk Besluit van 1 September 1939 (Staatsblad no. 187) verklaarden staat van oorlog (531).

Ad Vum. Enkele leden spraken de hoop uit, dat bij de toepassing van artikel 16 der Wet van 23 Mei 1899 (Staatsblad no. 128) het militaire gezag zooveel mogelijk overleg zou plegen met de burgerlijke overheid.

Aldus vastgesteld den 5den September 1939.

VAN CITTERS.
VAN VOORST TOT VOORST
JANSSEN.
VIJLBRIEF.
BARGE.

STAATSBLAD VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

No. 505. WET van 6 September 1939, tot het doen voortduren van den bij Koninklijk Besluit van 1 September 1939 (Staatsblad nr. 187) verklaarden staat van oorlog.

(De tekst is gelijk aan die van het ontwerp.)

Gegeven te 's-Gravenhage, den 6den September 1939.

WILHELMINA.

De Minister van Defensie,
A. Q. H. DIJXHOORN.

Uitgegeven den zesden September 1939.

De Minister van Justitie,
P. S. GERBRANDY.

BIJLAGE 14

Brief van de Minister-President over het afkondigen van de mobilisatie

KABINET VAN DEN
MINISTER-PRESIDENT
18840

No. 996.

's-Gravenhage, 6 April 1948.
Plein 1813, no. 4.

*Aan de Heer Voorzitter v. d.
Enquête-Commissie Regeringsbeleid 1940—1945,
Tweede Kamer der Staten-Generaal,
Binnenhof, 's-Gravenhage.*

Naar aanleiding van uw brief dd. 31 Maart, ongenummerd, moge ik Uwer HoogEdelgestrengste berichten, dat uit de notulen van de Ministerraad *niet* blijkt, op welke data besluiten zijn genomen tot het afkondigen van de verschillende fasen van de mobilisatie in 1939.

Op 7 April 1939 werden de telegrammen O, P en Q verzonden (telegram O betref de inneming van de oorlogsopstellingen van de z.g. — reeds onder de wapenen zijnde — grensbataljons; telegram P was het „waarschuwingstelegram buitengewone oproeping uitwendige veiligheid“; telegram Q was het telegram „Buitengewone oproeping uitwendige veiligheid“, waardoor bepaalde aangewezen troepen, bestemd voor de grens-, kust- en luchtverdediging, werden gemobiliseerd). Ten deze diene, dat noch in de notulen van de Ministerraad van 3 April, noch in die van 12 April 1939 van deze besluiten sprake is. Wel moge worden gewezen op de Koninklijke Besluiten nos. 181 en 182 van 10 April 1939, waarin de gevolgen van het telegram Q wettelijk werden vastgelegd, echter blijkt uit de notulen, dat deze Koninklijke Besluiten niet in de normale vergaderingen van de Raad van Ministers zijn goedgekeurd.

Op 23 Augustus 1939 werd het waarschuwingstelegram (telegram A) verzonden, en op de volgende dag telegram B, dat de 25e Augustus als opkomsttag voor vóórmobilisatie vaststelde. Op 28 Augustus 1939 werd telegram C verzonden, dat Algemene Mobilisatie gelastte met als eerste mobilisatiedag 29 Augustus. Uit de notulen van de Ministerraad blijkt, dat vergaderingen van deze Raad plaatsvonden op 8 Augustus 1939 en daarop volgend op 6 September 1939. Uit de notulen van deze vergaderingen blijkt niet, dat ten deze besluiten door de Raad zijn genomen.

De Minister-President,

Voor deze:

*De Raadadviseur in Algemene Dienst,
w.g. onleesbaar.*

BIJLAGE 15

Verslag van het bezoek van de Minister van Defensie aan de Commandant van het veldleger op 20 December 1939

(Overgelegd door luitenant-generaal J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst bij zijn verhoor op Dinsdag 24 Februari 1948)

Bijlage I, behorende bij den brief van den C.V. van 2 Januari 1940, No. 1167 P./1939 Persoonlijk.

1. Het bezoek van den Minister had ten doel:

a. alvorens beslissing te nemen omtrent den betonbouw, welke is voorgesteld zoowel voor Valleistelling (enz.) als voor O. front Vesting Holland. de meening van den C.V. te vernemen betreffende den in gang zijnden bouw van verschillende stellingen, den stand der voorbereidingen voor den terugtocht op de Vesting Holland en het oordeel van den L.K. Cn. te hooren over de verdediging in de Valleistelling en de Vg.H. alsmede den terugtocht;

b. door eigen aanschouwing zich te overtuigen van de werkzaamheden in de Grebbestelling (tevens op morgen in Noord-Brabant bij III L.K.).

2. De Minister van Defensie wees op het volgende:

a. gebrek aan aanleuning van de Peel-Raamstelling, waardoor groote kans op omtrekking bestaat;

b. het ontbreken van goede beveiliging op Zuidflank, zoowel vóór de Vg. H., als op Zuidfront Vg. H., wanneer III L.K. zou zijn vernietigd;

c. min of meer tweeslachtig karakter van de huidige voorbereidingen, waarbij zoowel Valleistelling als Vg. H. worden ingericht en bovendien de Peelstelling;

d. de richtlijnen aan O.L.Z. gegeveri door de Regeering onder den hoogen invloed van H.M. de Koningin, welke richtlijnen feitelijk tot gevolg zouden moeten hebben het voeren van tijdelijke verdediging met zwakke krachten in de Valleistelling en het voeren van hardnekkige verdediging in de Vesting Holland.

3. De C.V. verklaarde in te stemmen met den Minister, wat de waarde van de Peel-Raamstelling betreft en de voorkeur te geven aan verdediging van de Oranjestelling (de C.V. had den O.L.Z. bij de laatste bespreking op het A.H.K. reeds voorgesteld den betonbouw niet in de Peel-Raamstelling maar in de Oranjestelling), waarbij besproken is, stelling nemen bij Breda met betere aanleuning aan de Belgen.

Voorts heeft de C.V. met klem gewezen op de voordeelen van de Valleistelling boven de Vg.H., waarvan de verdediging o.m. met het oog op het luchtgevaar hopeloos is, vooral zoolang de voorziening aan luchtdoelartillerie ver beneden het noodzakelijke blijft.

Voorts is naar voren gebracht de noodzakelijkheid, om bij verdediging van de Valleistelling te zorgen voor goede beveiliging van de Zuidflank (achter Maas—Bergsche Maas of Waal), welke beveiliging onafhankelijk moet zijn van hetgeen er met III L.K. gebeurt en dus niet mag bestaan uit het speculatieve terugkomen van III L.K. achter de rivieren.

4. De Minister wees er op, dat verdediging van de Valleistelling met zich bracht verdediging van het Zuidfront Vg. H. en van de Waal,

dat men de mogelijkheid van landing op de kust voor oogen moest houden.

5. Voorts is den Minister desgevraagd uiteengezet, hoe de stand van de voorbereidingen van den terugtocht op de Vg.H. was en naar voren gebracht, dat aan den terugtocht zeer groote zoo niet onoverkomenlijke moeilijkheden verbonden zijn:

a. voor wat betreft den terugtocht zelf (wegen door inundatiën);

b. in verband met de noodzakelijkheid de groote eenheden nog voor de inundatiën te doen legeren;

c. in verband met de legering in de Vesting Holland, nog verergerd door de aanwezigheid van Brigades C en D en andere regimenten, alsmede I.L.K. op het Oostfront.

6. De Minister wenscht consequente wijze van handelen en is dan bereid daarvoor al het geld, dat noodig is, beschikbaar te stellen. Naar meening van Z.E. brengt dat met zich:

a. doorhakken van den knoop:

beslissing in Valleistelling of Vesting Holland aanvaarden;

b. indien besloten zou worden tot beslissing zoeken in de Vg. H. zou daarvan het gevolg zijn, dat de troepen, die bestemd zijn, om uiteindelijk de Vg.H. te verdedigen, nu reeds daarin worden geplaatst en van stonde af aan beginnen met het inrichten van die stelling;

c. ophouden met het inrichten van de Peel-Raamstelling voor drie divisiën met een zwakke Zuidvleugel; deze stelling door zwakke krachten doen verdedigen, terwijl het gros van III L.K. zou worden teruggehaald in de Oranjestelling met voorbereide terugtocht (of feitelijk zelf) achter de Maas.

De Minister voelde er intusschen niet veel voor de Oranjestelling in krachtigen staat van tegenweer te brengen. Naar zijn meening zouden de Belgen stelling nemen in de algemeene lijn Antwerpen—Leuven—Namen en zouden zij in geen geval aanvallen. De Oranjestelling zou daarom ook worden onttrokken. De stelling is bovendien te lang om door III L.K. (min de troepen, die aan de Maas en in de Peel-Raamstelling moeten verblijven) krachtig te kunnen worden verdedigd.

d. Wanneer tot verdediging van de Valleistelling zou worden besloten, zouden alle krachten, in het land aanwezig, moeten worden gezet aan de inrichting van die stelling, opdat in het voorjaar een offensief zou kunnen worden weerstaan.

7. Cn.-II en IV L.K. hebben beiden verklaard, de Valleistelling te verkiezen boven de Vg.H. en een terugtocht in 2 etappen onder druk van den vijand vrijwel onmogelijk te achten.

C.-II L.K. bijvoorbeeld achtte desgevraagd de verdediging van het acces van Wageningen beter verzekerd dan die van de Houtensche Vlakte.

De Minister zou zich morgen ^{21/12} nog nader van den toestand bij III L.K. op de hoogte stellen.

Het standpunt van den Minister komt in groote trekken overeen met dat van de C.V., hetgeen kan blijken uit de ontwerp-brief aan O.L.Z., waarin de inzichten van den C.V. zijn ontwikkeld.

De Majoor van den G.S.,

(w.g.) V. E. NIERSTRASZ.

BIJLAGE 16

Inzichten van de Commandant van het veldleger omtrent de landsverdediging

(Overgelegd door luitenant-generaal J. J. G. baron van Voorst tot Voorst bij zijn verhoor op Dinsdag 24 Februari 1948)

Bijlage II, behorende bij den brief van den C.V. d.d. 2 Januari 1940,
Nr. 1157 G./'39 Persoonlijk.

COMMANDANT VAN HET
VELDLEGER

Sectie I. 1.

No. _____ G.P.

Onderwerp:
Operatieve inzichten

Aan
den Opperbevelhebber van
Land- en Zeernacht.

H.K.V.

(In Ontwerp gereed 20 December 1939)

Geheim persoonlijk.

Ik acht het mede in verband met hetgeen in de bijeenkomst op 28 November in Uw Kabinet te dezer zake werd naar voren gebracht, niet zonder belang in het kort mijn inzichten omtrent de verdediging des Lands onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen:

1. Verdediging van Noordbrabant.

1. De Peel-Raamstelling, welke op zichzelf vrij sterk is, kan slechts zwak worden bezet in verhouding tot het groote front.

Wel is waar wordt deze stelling met den dag sterker, zoodat uit dien hoofde in *front* oponthoud van enkele dagen zou kunnen worden geboden aan een over onze grenzen oprukkenden tegenstander, zij is echter op den zuidvleugel niet aangeleund. Dit nu doet in verband met het huidig mogelijk en met stelligheid te verwachten omvattend optreden van gemechaniseerde gemotoriseerde strijdkrachten zoodanig afbreuk aan haar waarde, dat deze vrijwel problematiek wordt.

Zij kan slechts nut van beteekenis hebben in het onwaarschijnlijke geval, dat van Duitsche zijde bij een aanval op Nederland althans aanvankelijk wordt afgezien van optreden tegen België, omdat gehoopt wordt eerst met Nederland en daarna met België te kunnen afrekenen.

In zooverre zou de stelling dus een politiek-strategisch effect kunnen hebben, door dat zij de Duitsche legerleiding zou nopen om tot omvatting ervan België reeds dadelijk in den strijd te betrekken. Maar dan zou hare sterkte en de bezetting in front zoodanig moeten zijn, dat doorbreken in front eerst na langdurige aanvalsvoorbereidingen kans op welslagen belooft. Dit nu is niet het geval, omdat zij — nog doorgelaten, de onvoldoende bezetting en verdediging in de diepte — verschillende zwakke gedeelten in front heeft. Is het echter van huis uit de bedoeling van de Duitsche legerleiding, België tegelijk met Nederland in de aanvalsoperatie te betrekken, dan is het te verwachten, dat de Duitsche legerleiding, spoedig haar ook in Polen afdoende gebleken omvattingen zal toepassen en er in zal slagen, na een wig te hebben gedreven tusschen het Belgische en het Nederlandse leger, de Peel-Raamstelling van het Zuiden uit op te rollen, Eindhoven en Tilburg te bezetten en stooten, diep en in het achterland van Noordbrabant, uit te voeren en wel zoo mogelijk tegen Bergen op Zoom en Moerdijk, teneinde zich den weg naar Vlissingen te verzekeren en de stelling Antwerpen uit het Noorden te kunnen bedreigen, waardoor ook de scheiding Nederland en België (en de geallieerden) volledig is bereikt.

Tegen een dergelijke manoeuvre op den Zuidvleugel kan van onze zijde slechts de Lichte Divisie worden gesteld, die, ook omdat niet over artillerie wordt beschikt, te zwak is om een sterken omvattenden aanval te kunnen keeren.

Achter de Peel-Raamstelling bevindt zich (loopende Zuidelijk om Eindhoven, langs het Eindhovensche Kanaal en langs de Zuid-Willemsvaart enz. tot Ravestein) ern door 4 batalons (in totaal) bezette *achterhoedestelling*. De Lichte Divisie kan deze dan nog verlenen met een zwakke bezetting tot de Belgische grens. Eenmaal de Peel-Raamstelling en c.q. de achterhoedestelling omvat zijnde, ligt Noordbrabant geheel open, terwijl de Maas en de Waal niet worden verdedigd.

Het eenige wat wij nog kunnen doen is de bruggen doen springen.

De Peel-Raamstelling heeft bovendien een niet gunstige *Noordvleugel* in het frontgedeelte te Grave—Megen, waar geen artillerie beschikbaar is. De artillerie van Brig. E is onvoldoende om vóór dit frontgedeelte krachtig vuur te kunnen brengen.

De groote kans bestaat aldus, dat het III L.K. en de Lt. D. niet grootendeels intact de Oranjstelling (Goirle—Tilburg—'s-Hertogenbosch) zullen kunnen bezetten en dat van terugtocht over de rivieren en in de Vesting Holland wel in het geheel geen sprake meer zal kunnen zijn.

Nu zou men nog waarde kunnen hechten aan de Peel-Raamstelling omdat zij een Duitschen opmars over Ned. Grondgebied naar België in den weg staat. Echter staat daarbij de hoofdverkeersweg Roermond—Bree—Hechtel geheel open, terwijl de groote frontbreedte van de stelling in verband met de geringe sterkte der bezettingstroepen overigens belet in dit opzicht een strategische rol van beteekenis te spreken.

Uitzicht op het tijdig terug trekken van het III L.K. achter de Maas zou belangrijk grooter worden, wanneer de zooveel kortere Oranjstelling zelf zou worden bezet en verdedigd, terwijl aldus bovendien het belangrijke en door inundatie goed verdedigbare knooppunt 's-Hertogenbosch wordt vstgehouden.

Ook in deze lijn bestaat geen aanleuning op den Zuidvleugel, doch de afstand tot de Oostgrens is zooveel langer, de door een Oostelijken tegenstander af te leggen afstand naar verhouding grooter en derhalve eveneens de mogelijkheid van aansluiting op de Belgische opstellingen (bij Turnhout bevindt zich een afdeeling ter sterkte van een divisie). Wordt de kans, om van dit L.K. nog troepen terug te krijgen over de Maas door bezetting van genoemde stelling grooter, bovendien ontstaan daardoor betere uitzichten op het beschermen of aanleunen van den rechtervleugel, doordat een gunstiger opstelling wordt ingenomen ten opzichte van eventueel door België oprukkende geallieerde troepen.

De operatieruimte voor Duitsche troepen, welke opdracht hebben, den op blz. 1 bedoelden wig te vormen tusschen het Belgische en het Nederlandsche leger wordt zeer veel kleiner, terwijl een veel grooter door de Nederlandsche en de Belgische troepen vernield gebied moet worden doorschreden.

De groote waarde van het krachtig ter verdediging inrichten en bezetten van de Oranjstelling zie ik echter in de beteekenis die deze — zooveel kortere en op den linkervleugel goed aangeleunde — stelling kan hebben om de Duitsche legerleiding te noodzaken België tegelijk met Nederland in de operatie te betrekken, teneinde omvattend met de beschikbare krachten tegen de Oranjstelling te kunnen optreden. In zooverre heeft deze stelling dus een groote politiek-strategische beteekenis.

Doordat hare lengte ± 35 km. bedraagt, tegenover de Peel-Raamstelling (ongerekend het Maas-vak Grave/Megen) niet minder dan ± 82 km, springt haar grootere waarde ook in dit opzicht in het oog.

2. In het vorenstaande is rekening gehouden met de opdracht, welke thans ingevolge Uwe aanwijzingen van 17 October 1939, Sectie Ib, nr. 12b (nader in Uw Kabinet besproken) aan III L.K. is gegeven, en waarin is aangegeven, dat het III L.K. als reserve binnen de Vg.H. beschikbaar moet komen.

In die Aanwijzingen is geen opdracht verstrekt, om oprukken in de richting naar Vlissingen tegen te gaan.

Wanneer het III L.K. in de Peel-Raamstelling tegen overnacht niet meer kan standhouden, is ook moeilijk aan te nemen, dat dit L.K. nog voor actie in Westelijk Noordbrabant zal kunnen worden

gebruikt, omdat de tegenstander op de wijze, zooals dit in Polen is uitgevoerd, naar snellere oplossing en vernietiging zal streven.

Toch is het naar mijne meening zeer gewenscht, de mogelijkheid te openen bedoelde opdracht aan de troepen in Noordbrabant te geven.

Voor een dergelijke taak ligt de Oranjstelling gunstig, op grond van hetgeen sub 1 hiervoren is vermeld.

3. Onder de huidige omstandigheden is het, ten behoeve van het dekken van het hart des lands in het algemeen een beveiliging van den Zuidvleugel van de Waal-Betuwe- en Valleistelling in het bijzonder, *noodzakelijk*, dat zelfs, bij overmachtig opdringen van een tegenstander, teruggaan van het III L.K. achter Maas en Waal kan plaats hebben.

Zooals ik reeds aangaf bestaat door den grooten afstand en den toestand op de vleugels der Peel-Raamstelling onvoldoende waarborg en zelfs weinig uitzicht, dat het III L.K. nog in staat zal zijn, stelling te nemen achter de Maas en B.Maas; daardoor komt de weg naar het hart des lands open en is de vleugelaanleuning van de Noordelijker gelegen stellingcomplexen — inbegrepen de verdediging van de Waal door de teruggenomen strijdkrachten uit het Land van Maas en Waal uit het Maasvak Grave/Megen — dus niet verzekerd.

4. Het is aannemelijk, zoo niet zeker, dat na grensoverschrijding van de zijde van een tegenstander, onmiddellijk luchtaanvallen zullen plaats hebben op de erbij betrokken bruggen over de groote rivieren, dat de vaste bruggen spoedig zullen zijn vernield en dat na enkele dagen ook de tijdelijke bruggen niet meer bruikbaar zullen zijn. Het ingrijpen van luchtstrijdkrachten van de andere oorlogvoerende partij zal hierbij vermoedelijk hoogstens eenige vertraging kunnen brengen.

Daar onvoldoende materieel in reserve is, kan er niet op worden gerekend, dat over genoegzaam intacte bruggen zal kunnen worden beschikt. Het is daarom, dat ik Uwer Excellentie bij brief van 17 November 1939, Sectie I. S Nr. 115 Z.G. in overweging gaf een groot aantal veerdiensten voor te bereiden en overzetmateriaal bij de rivieren te verzamelen, doch daardoor ontstaat nog niet voldoende zekerheid, dat het III L.K. over de Maas terug kan worden genomen.

Een en ander maakt het raadzaam rekening te houden met de *onmogelijkheid* om het III L.K. (met zijn treinen) over de Maas en Bergsche Maas terug te doen gaan.

5. Uit het vorenstaande volgt, dat onder de huidige omstandigheden het terugnemen van III L.K. achter de Maas/Bergsche Maas weliswaar noodzakelijk is, om het hart des lands te dekken en een onontbeerlijke vleugelaanleuning te verkrijgen voor de Waal-, Betuwe-Valleistelling, doch dat daarop niet kan worden gerekend, enerzijds door een grooten afstand van de Peel-Raamstelling en de excentrische ligging daarvan en het in verband hiermede te verwachten optreden des vijands, anderzijds door de groote waarschijnlijkheid, dat een aantal bruggen over de Maas zullen zijn vernield.

Daarnevens staat, dat het naar mijne meening zeer gewenscht is, om de taak der troepen in Noordbrabant uit te breiden met de opdracht, oprukken naar Zeeland tegen te gaan, bij welke opdracht het overgaan over de Maas/Bergsche Maas (uitgenomen in geval van noodzaak) vervalt, doch waarbij het noodzakelijk is, het Maas-Bergsche Maasfront te doen bezetten door andere troepen.

II. De Valleistelling en de Vesting Holland.

1. De valleistelling heeft door de reeds gestelde inundatiën en de uitgebreide opruimingen van het houtgewas, doch vooral door den stand der, in een aaneensluitende frontwal, gemaakte verdedigingswerken in hooge mate afstootend vermogen gekregen, waarbij de Liniedijk van een dikte van $1\frac{1}{2}$ à $2\frac{1}{2}$ m thans over verreweg het grootste gedeelte is of wordt verzaard tot 4 à 6 m en van rug- en zijwelen wordt voorzien.

De stelling heeft met het zeer bedekte en hoog gelegen achterland, dat bovendien op vele punten heuvelachtig is, groote voordeelen boven de geheel open liggende Vg. H., waarin geen behoorlijke artilleriestellingen worden gevonden en tegen aanvallen uit de lucht geen dekking aanwezig is en geen dekking van beteekenis kan worden verkregen, zoodat vernietiging van troepen en treinen door luchtbombardementen met zekerheid is te verwachten en de aan- en afvoer tusschen eindstations en den troep wordt ontregeld, omdat de wegen onmiddellijk achter de stelling tal van kwetsbare punten bieden.

De inundatiën in de Valleistelling bieden bij vorst *grotere* mogelijkheden dan die in de Vg. H., omdat, zoo niet onder alle omstandigheden de Rijn, dan toch de verschillende bekende mogelijkheid

bieden om water op te zetten en te doen afvloeien. Wanneer de Rijnstand het extra-opzetten van de inundatiën in de Valleistelling niet toelaat, is dit in de Vg. H. evenmin goed mogelijk.

Voorts gaat van het bezetten en verdedigen van deze stelling, die een grooter gedeelte der lands en belangrijke spoorwegen en kunstwegen naar het Zuiden des lands dekt en Amsterdam voor artilleriebeschieting beneden 35 km drachten vrijwaart, een veel grooter preventieve kracht uit, ook omdat een beN. den Rijn tegen ons land opereerende tegenstander geen ruimte vindt tot het naar het Zuiden doen inzwelken van zijn strijdkrachten voor het front van de stelling langs.

De Valleistelling biedt, met zijn dichtbebouwd en van een uitmuntend wegnnet voorzien, hoog gelegen achterland veel grooter mogelijkheden voor het ingraven van commandoposten, artilleriestellingen, telefoongeleidingen enz. voor de legering en verplaatsing der troepen, komen het geaccidenteerde gebied, het boschterrein en het groot aantal ruim gebouwde oorden zeer te stade, terwijl ook de waarnemings- en uitkijkdienst van de begroeiing en verheffing partij kon trekken.

Daar tegenover staat, dat het achterland van het Oostfront van de Vg. H. hoogst ongunstig is wat al deze factoren betreft en bovendien de kort achter de frontlijn gelegen groote wateren (Vecht, Merwedekanaal, Nieuwe Merwede Kanaal en Vaartsche Rijn) door het vernielen van de daarover voerende bruggen voor den aanvaller de gelegenheid openen de Oostelijke gelegen hws. te isoleeren en als het ware af te schillen zoodat dan de samenwerking met een gedeelte der artillerie problematiek wordt.

2. Een vrijwillige terugtocht op de Vg. H. met het intacte Veldleger levert zeer groote moeilijkheden op. Deze zullen nog toenemen wanneer zulks onder druk des vijands plaats vindt, omdat het Oostfront van de Vg. H. noch door II, noch door IV L.K. in een etappe kan worden doorschreden.

Bij de voorbereidingen volgens de beginselen, neergelegd in mijn Operatieve Aanwijzingen van 1 November 1939, Sectie I, 1 No. 5 B. Geheim Persoonlijk blijkt bovendien, dat het zeer moeilijk is, de groote eenheden onder te brengen in de aangegeven rayons.

De Commandant van het Oostfront berichtte mij reeds, dat zulks, wat de groepen Naarden, Utrecht en Lek betreft, nadat het I L.K. het Oostfront heeft versterkt, niet mogelijk is.

Vast staat in elk geval, dat in het polderland, zonder eenige dekking, de troep onbeschermd zal bloot staan aan de vijandelijke luchtbombardementen, dat de wegen zullen zijn versperd met voertuigcolonnen, kortom, dat groote verliezen zijn te verwachten.

Het terugnemen van III L.K. door de groep Merwede, waarop ook Brig. A en B terug moeten, is in het door de Linge doorsneden polderland en door inundatiën een uitermate moeilijke, zoo niet onuitvoerbare manoeuvre, die te voren zeer moeilijk anders dan in groote lijnen is te regelen, ondat niet is te voorzien, in welken toestand III L.K. achter de Maas (en de Waal) terugkomt en hoe de toestand bij de Brigades A en B zal zijn in verband met het optreden van den vijand.

3. Het vorenstaande maakt het naar mijn meening noodzakelijk, dat benoorden de rivieren in de Valleistelling onvoorwaardelijk wordt stand gehouden en dat van een voorgenomen terugtocht op de Vg. H. wordt afgezien.

4. Om tot het uiterste in de Valleistelling stand te houden, is het echter noodzakelijk, dat:

- in die stelling over meer reserves wordt beschikt;
- het front der Brigades A en B practisch niet doorbroken wordt;
- de Zuidflank (het Waalfront) krachtig kan worden verdedigd.

Voor een en ander is noodzakelijk, dat thans reeds troepen uit de Vg. H. worden aangewezen voor verdediging van het Waalfront en dat deze met het inrichten van dit front worden belast, terwijl daarbij krachtige betonwerken zullen moeten worden aangelegd aan de Waal aansluitend bij Vuren aan het Zuidelijk gedeelte van de Groep Merwede der Vg. H.; voorts dat bij uitbreken van den oorlog het I L.K. beschikbaar wordt gesteld als reserve van de Valleistelling en Waalstelling, terwijl het voorts noodzakelijk is, dat de artilleristische kracht van de Brigades A en B wordt opgevoerd.

III. Conclusiën.

De hiervoor onder I en II ontwikkelde gezichtspunten kunnen als volgt worden samengevat:

1. Teneinde te voorkomen, dat het III L.K. reeds zeer spoedig zou worden afgesneden en vernietigd en om te bereiken, dat aan dit L.K. de taak kan worden opgedragen, een opmarsch naar Zee-

land tegen te gaan, en voorts om politiek-strategische redenen is het noodzakelijk, dat de *verdediging* in Noordbrabant door III L.K. wordt gevoerd in de Oranjestelling, welke stelling reeds thans o.m. met burgerwerkkrachten — inplaats van de Peel-Raamstelling in beton zou dienen te worden ingericht, terwijl de daarin mogelijke opstuwingen en inundatiën zouden moeten worden gesteld of zoo mogelijk voorbereid.

2. Tenzij de omstandigheden daartoe bepaaldelijk dwingen, zou dienen te worden afgezien van een terugtocht van III L.K. over de Maas en Bergsche Maas; dit L.K. zou voor overmacht terug dienen te gaan op West-Noordbrabant.

3. De verdediging van het hart des lands zou. — bij aldien het III L.K. in meer W.-richting teruggaat dan de Oranjestelling — dienen te worden gevoerd in de lijn Zuidfront Vg.H.—Waal, Betuwe—stelling—Valleistelling. Dit stellingcomplex (aansluitend aan het Zuidelijk deel van de groep Merwede van de Vg.H.) ware geheel in beton uit te voeren, terwijl met het oog op de kosten zou moeten

worden afgezien van het verder in beton inrichten van het Oostfront der Vg.H.

Tot een en ander zou reeds thans moeten worden overgegaan en wel door troepen, welke aan de Vg.H. worden onttrokken en, voor wat het betonneeren betreft, met behulp van burgerwerkkrachten.

4. Het I L.K. zou bij uitbreken der vijandelikheden te mijner beschikking dienen te komen als reserve voor de Waal—Betuwe—Valleistelling.

5. Door van huis uit de verdediging van het hart des lands achter de Waal voor te bereiden, kunnen de kwade kansen, welke voor het III L.K. in Noordbrabant bestaan, beter worden aanvaard.

*De Luitenant-Generaal,
Adjudant in B.D. van H.M. de Koningin,
Commandant van het Veldleger,*

w.g. J. J. G. BARON VAN VOORST TOT VOORST.

BIJLAGE 17

Brief van de opperbevelhebber aan de Regering, naar aanleiding van de opdracht van 7 Januari 1940

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

OPPERBEVELHEBBER
VAN LAND EN ZEEMACHT.

Afd. Landmacht.

Sectie Kabinet.

No. 54.

Onderwerp: Opdracht O.L.Z.

A.H.K., 15 Januari 1940.

Aan den Voorzitter van den Raad
van Ministers (d.t. M.V.D.).

Naar aanleiding van het aan mij gerichte schrijven van den Voorzitter van den Raad van Ministers van 7 Januari 1940 en van het bijbehorende besluit van de Regeering van 6 Januari c.v., vermeen ik het volgende onder de aandacht van de Regeering te moeten brengen. Hoewel het reeds — dus vóórdat de oorlogstoestand is ingetreden — aan den O.L.Z. geven van opdrachten en aanwijzingen inet betrekking tot het krijgsbeleid feitelijk niet in overeenstemming is met het gestelde in art. 2, lid 3 aan mijn instructie, heb ik tot dusverre gemeend, tegen den thans gevolgden gang van zaken geen bezwaren te moeten inbrengen; immers ik acht het beter dat omtrent het aanvankelijk te volgen krijgsbeleid overleg tusschen de Regeering en den O.L.Z. plaats heeft, vóórdat de oorlogstoestand is ingetreden, dan dat zulks eerst zou geschieden, nadat Nederland in oorlog is geraakt, ware het alleen reeds om art. 6, 1e lid van mijn instructie tot zijn recht te doen komen.

Echter de wijze, waarop de mij thans verstrekte opdracht tot stand is gekomen en mede de inhoud daarvan, hebben bij mij de vrees doen ontstaan, dat ook nà het intreden van den oorlogstoestand de Regeering in het strategisch beleid van den O.L.Z. zal ingrijpen op een wijze, welke het mij zeer moeilijk zal maken de verantwoordelijkheid voor dit beleid te dragen.

Bij de bespreking bij H.M. de Koningin op 30 December j.l. is mij gebleken, dat de redenen, waarom de Raad van Ministers het noodig oordeelde, de mij op 9 September 1939 verstrekte opdracht in te trekken en door een nieuwe te vervangen o.m. hun oorzaak vonden in besprekingen, welke de Minister van Defensie op 20 December met den C.V. en den Cn. van het IIe en IVe L.K. heeft gevoerd.

Zooals mij werd medegedeeld, zijn bij deze besprekingen door den C.V. en door de L.K.Cn. ernstige bezwaren ontwikkeld tegen een eventuele terugtocht uit de Grebbelinie op het oostfront van de Vg.H., waarvan de voorbereiding door mij aan den C.V. was opgedragen, zulks als uitvloeisel van de mij op 9 September verstrekte opdracht. Zelfs zou de C.V. als zijn meening kenbaar hebben gemaakt, dat hij die terugtocht *onmogelijk* achtte.

Aangezien mij van een zoodanig inzicht van den C.V. nimmer was gebleken, heb ik deze autoriteit nadere inlichtingen terzake verzocht, welke mij intussen op 3 Januari hebben bereikt en waaruit mij blijkt, dat de C.V. wel *voornemens* was mij met zijn bezwaren in kennis te stellen — zij het dan, dat dit naar mijn inzicht wel laat geschiedde — doch dat dit voornemen als het ware door de bespreking met den M.v.D. op 20 December j.l. was achterhaald.

Hoewel dit overigens een aangelegenheid betreft tusschen den C.V. en mij, meen ik dit in verband met den verderen gang van zaken niet onvermeld te moeten laten.

Immers op 29 December werd mij telefonisch verzocht bij een bespreking bij H.M. de Koningin op 30 December tegenwoordig te zijn, terwijl mij eerst in den laten avond van dien dag een persoonlijk schrijven van den M.v.D. bereikte, waarin zeer summier de punten werden opgenoemd, welke bij voorneemde bespreking aan de orde zouden komen.

Van de bespreking met den C.V. op 20 December, noch van die met den C. IIe L.K. op 21 December, was mij tevoren door den M.v.D. noch schriftelijk, noch mondeling eenige mededeeling gedaan.

Reeds op zich zelf acht ik het niet juist, dat de M.v.D. buiten den O.L.Z. om, betreffende het krijgsbeleid besprekingen voert met onder diens bevelen staande commandanten.

Ik zie daarbij niet over het hoofd, dat deze bewindsman zich het recht voorbehoudt om door bezoeken aan de gemobiliseerde troepen en aan de stellingen zich een persoonlijk oordeel te vormen omtrent den stand van de getroffen voorbereidingen en omtrent de al of niet noodzakelijkheid van de door den O.L.Z. aangevraagde credieten. Doch wanneer den M.v.D. bij die bezoeken blijkt, dat bij de onder den O.L.Z. staande commandanten ernstige bezwaren bestaan tegen de hun door die autoriteit — ik herhaal, op grond van de door de Regeering aan haar verstrekte opdracht — gegeven operationele aanwijzingen, zou het mijns inziens van meer deferentie tegenover den Opperbevelhebber hebben getuigd, indien de Minister na afloop van zijn bezoek mij aanstonds met die bezwaren in kennis had gesteld.

Alsdan zou ik — vóórdat de bespreking bij H.M. de Koningin plaats had — in de gelegenheid zijn geweest, mij door een bespreking inet den C.V. van de al of niet gegrondheid van die bezwaren te overtuigen en bovendien het oordeel van den C. Vg.H. — welk oordeel thans in het geheel niet is gevraagd en mijns inziens in dezen ook van grote waarde is — in te winnen.

Daardoor zou de bespreking op 30 December n.m.m. meer vrucht dragend zijn geweest dan thans het geval kon zijn, waar ik tevoren onkundig was gelaten van de tusschen den M.v.D. en den C.V. gehouden besprekingen.

Overigens meen ik nogmaals te moeten wijzen op de nadeelige gevolgen voor liet gezag van den O.L.Z., welke voortvloeien uit het houden van besprekingen betreffende het krijgsbeleid buiten den O.L.Z. met diens ondercommandanten.

De herhaalde crises van het Fransche Opperbevel, welke zich tijdens den vorigen wereldoorlog hebben voorgedaan, mogen daarvoor als waarschuwend voorbeeld strekken.

Ik waardeer het, dat de Regeering — alvorens de nieuwe opdracht vast te stellen — mij nog in de gelegenheid heeft gesteld, mijn eventueel nog terzake bestaande bezwaren met den Minister van Defensie te bespreken.

Blijkens den inhoud van de opdracht, zooals deze thans is vastgesteld en van de considerans, is met die bezwaren slechts ten deele rekening gehouden.

In het bijzonder betreuf ik het, dat punt A3 van de *opdracht* ongewijzigd gehandhaafd is. De *overwegingen*, genoemd onder A2, welke tot bedoeld gedeelte van de opdracht hebben geleid, kan ik niet deelen, in het bijzonder geldt dit de overweging, „dat een terugtocht van sterke troepen-afdeelingen van de Grebbelinie naar het Oostfront van de Vg.Holland een nog bezwaarlijker operatie is gebleken, dan reeds was voorzien" en de daarop volgende conclusie „dat op het slagen van dien terugtocht niet mag worden gerekend".

Ik acht deze conclusie in haar algemeenheid niet juist, immers de kans op slagen van dien terugtocht is afhankelijk van tal van factoren, — t.w. het passief weerstandsvermogen der Grebbestelling (naarmate dit vermogen toeneemt, kunnen achterhoeden daar langer weerstand bieden), het jaargetijde, de sterkte van den tegenstander, de stand der inundatiën op het Oostfront van de Vesting Holland, het oogenblik, waarop tot den terugtocht wordt besloten — waarmede de O.L.Z. in het voorkomende geval rekening zal hebben te houden.

Het handhaven van dit punt in de opdracht acht ik niet in overeenstemming met de vrijheid van handelen, welke den O.L.Z. in de punten A1 en A2 wordt gelaten en evenmin met het gestelde in art. 6, 1e lid van mijn Instructie.

Volgens het bepaalde in punt A1e moet tegen een aanval op het hart des lands weerstand worden geboden in de Grebbelinie en, zij het in 2e instantie, in het Oostfront van de Vesting Holland.

Punt A3 zegt, dat de operatiën niet mogen worden gebaseerd op het slagen van een terugtocht van troepen, opgesteld in en achter de Grebbelinie.

Ik ben dus verplicht om van den aanvang af een voldoende als minimum te beschouwen macht te bestemmen voor de verdediging van het Oostfront van de Vesting Holland, b.v. de veiligheidsbezetting plus het 1e L.K.

Wanneer ik nu gedurende de operaties den indruk zou krijgen dat de bezetting van de Grebbelinie slechts stand zou kunnen houden indien zij met troepen van het 1e L.K. zou worden versterkt, zou ik volgens de letter van de opdracht, tot deze versterking niet mogen overgaan.

Eenzelfde geval zou zich voordoen, indien het Grebbefront vanuit het Zuiden met eene omvatting bedreigd zou worden.

Naar mijne meening is er een bepaalde tegenspraak tusschen de punten A 1e en A 3e zal laatstbedoeld punt dienen te worden gewijzigd of, beter nog, te vervallen.

Hoewel ik met voldoening heb gezien, dat de *Regeering* alsnog heeft ingestemd met mijn voorstel, om de aanvankelijk ontworpen punten B 3 en B 4 van de opdracht te schrappen, betreur ik het, dat de Raad *van Ministers* het niettemin noodig heeft geacht, mij in zijn brief van 7 Januari te verzoeken mijne maatregelen in Noord-Brabant zoodanig te willen treffen, dat 's vijands opmarsch in het bijzonder wordt vertraagd langs de vermoedelijke naderingsassen en dat wordt voorkomen, dat de in Noord-Brabant opgestelde troepen tot een ontijdigen terugtocht worden gedwongen tengevolge van een omvatting of omtrekking in het Zuiden.

In de eerste plaats betreft dit hier aangelegenheden, welke naar mijn meening aan het strategisch beleid van den O.L.Z. en aan het tactisch beleid van zijn onder-commandanten moeten worden overgelaten, maar bovendien acht ik het niet in overeenstemming met den inhoud van mijn Instructie, dat mij, behalve de door de Regeering inzake het kriegsbeleid verstrekte opdrachten, door Gen Raad van Ministers nog een afzonderlijke opdracht — zij het in den vorm van een verzoek — wordt verstrekt, welke eveneens het kriegsbeleid betreft.

Naar aanleiding van het gestelde in de punten B 1e en 2e meen ik ten slotte nog het volgende te moeten opmerken:

Naar mijne meening heeft de Nederlandsche weermacht, behalve de verdediging van het hart des lands, nog de taak om het mogelijke te doen, om te voorkomen, dat wij in den oorlog zullen worden betrokken.

Aannemende, dat Duitschland tegenover de Nederlandsche en Belgische grenzen plus minus 45 divisies heeft opgesteld en dat de in

het Noorden van Frankrijk opgestelde macht plus minus 35 divisies bedraagt, vormt de vermoedelijke weerstand, welke door de Nederlandsche en Belgische legers zal worden geboden een factor van groote beteekenis bij de overweging of een offensief door onze beide landen strategisch verantwoord is.

België heeft, door van de beschikbare plus minus 20 divisies verreweg het grootste deel tusschen Luik en Antwerpen op te stellen, blijk gegeven aan een doormarsch ernstigen tegenstand te zullen bieden.

Nederland heeft, hoewel het slechts ongeveer $\frac{1}{4}$ gedeelte van zijn strijdkrachten in Noord-Brabant en Limburg heeft opgesteld, door den aanleg van krachtige, deels gebetonneerde gevechtsopstellingen, prikkeldraadversperringen, tankhindernissen en mijnevelden en het stellen van inundatiën het mogelijke gedaan, om, ook naarbuiten, de overtuiging te vestigen, dat bij een doormarsch ernstige tegenstand zal moeten worden overwonnen.

Ik zou het bepaald onverantwoordelijk achten, om door verzwaking van de aldaar opgestelde troepen, zowel in het buitenland als bij de eigen troepen, den indruk te vestigen, dat die tegenstand van weinig betekenis zal zijn.

Hierdoor zou naar mijne meening niet alleen de kans om in den oorlog te worden betrokken aanzienlijk worden verhoogd, maar zou ook later, bij het sluiten van den vrede, met onze belangen vermoedelijk weinig rekening worden gehouden.

Ik heb gemeend, dat mijn verantwoordelijkheid met zich medebracht, vorenstaande beschouwingen onder de aandacht van de Regeering te brengen in het vertrouwen, dat zij termen moge vinden, daarmede alsnog rekening te houden.

De Generaal,
Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,
w.g. 3. H. REYNDERS.

Verslag van een bespreking bij de Opperbevelhebber naar aanleiding van de Regeringsopdracht van 7 Januari 1940

(Overgelegd door luitenant-generaal J. J. G. baron van Voorst tot Voorst bij zijn verhoor op 24 Februari 1948)

Verslag van de bespreking bij den **O.L.Z.** op 25 Januari 1940

Aanwezig:

O.L.Z. Generaal Reynders.
 Generaal-Majoor Carstens.
 Kolonel van Alphen.
 Majoor Wilson.
 C.V. Lt.-Generaal Baron van Voorst tot Voorst.
 Kolonel Schimmel.
 Majoor Nierstrasz.
 Luitenant-Generaal Van Andel.
 Luitenant-Kolonel Thomson.

O.L.Z.

1. Nu de weerstand, welke in de Grebbelinie kan worden geboden, door het voortschrijden van de werkzaamheden belangrijk is toegenomen, deed zich de vraag voor, of de opdracht, welke de **O.L.Z.** van de Regeering had ontvangen, niet diende te worden gewijzigd.

In eene bespreking met de Regeering, waarbij H.M. de Koningin aanwezig was, is deze vraag behandeld.

De Minister heeft daar in tegenwoordigheid van H.M. de Koningin den **O.L.Z.** overvallen met de mededeeling, dat een terugtocht uit de Grebbelinie naar Vg.H. niet mogelijk was, hetgeen de Minister mededeelde als te zijn ook de meening van den **C.V.**

De **O.L.Z.** kwam daardoor in een moeilijken toestand, daar dit leidde tot eene gedachtenwisseling in aanwezigheid van H.M.

Deze opvatting had bovendien tot gevolg, dat de Regeering geen volledigen afstand wilde doen van bezetting van de Vg.H.

De **C.V.** merkte hierbij op, niet te hebben kunnen vermoeden, dat de Minister van Defensie zonder vooraf den **O.L.** te hebben ingelicht, hiermede in een kroonraad zou komen.

De opdracht aan den **O.L.Z.** luidde dientengevolge:

a. Noord van de Waal zal weerstand worden geboden in de linie Ochten—De Spees en de Grebbelinie en in de tweede instantie in de Vg.H.;

b. Het bepalen van de mate van weerstand en de sterkte der troepen zal geschieden door den **O.L.Z.**

De **O.L.Z.** licht toe, dat wellicht eerst na 3 weken strijd aan de Grebbelinie teruggaan noodzakelijk zou blijken als gevolg van bedreiging uit het Zuiden.

c. De operatiën mogen niet worden gebaseerd op het slagen van een terugtocht uit de Grebbelinie op de Vg. H. Deze zou voor wat IV L.K. en Noordel. gedeelte II L.K. betreft in *één nachtmarsch* moeten plaats vinden.

d. In Noordbrabant mogen niet meer troepen worden opgesteld, dan voor het bereiken van het beoogde doel noodzakelijk is.

Dat doel is vertragen van een vijandelijken opmarsch.

2. In verband met het bovenstaande heeft de **O.L.Z.** nieuwe aanwijzingen voor den **C.V.** samengesteld (in ontwerp) die aan **C.V.** zijn ter hand gesteld, welke in het kort inhouden, dat de verdediging zal worden gevoerd in de linie Ochten—De Spees—Grebbelinie met de thans aldaar aanwezige troepen.

Bij eventueelen terugtocht van III L.K. zal in de linie Ochten—Tiel—Linge, tot de onderwaterzettingen van de Vg.H. een opstelling worden ingenomen door Brig. B en een Div. (min een Reg. Inf. en een Afd. Art.) van I L.K.

C.-I L.K. wordt in dit geval ter beschikking van **C.V.** gesteld, om het bevel te voeren over Brig. A. B. en de Div. van I L. K.

3. **C.V.** moet zo spoedig mogelijk het Linge-front doen verkennen. Er zijn reeds aanwijzingen gegeven, om te onderzoeken, in hoeverre voor de Linge inundatiën kunnen worden gesteld.

Voor deze verkenning komt C.-I L.K. ter beschikking van **C.V.** Indien blijkt, dat de Linge geen geschikte flankbeveiliging biedt, zal de Waal moeten worden gekozen.

Onderzoekingen Linge-inundatiën opgedragen aan I. d. G. (Inundatiebureau). Op verzoek van **C. Vg. H.** zal de chef der inundatiën **Vg. H.** (Kolonel van Dooden) worden ingeschakeld, daar deze inundatiën niet los van die van de **Vg. H.** kunnen worden gezien.

C. V. merkt op, dat de lijn Ochten—Waal—de Linge wat de richting betreft, minder gunstig is dan de Waal.

4. Het Oostfront van de **Vg. H.** blijft bezet door de huidige veiligheidsbezetting.

Een div. van het I L.K. blijft ten Westen van Utrecht ter beschikking van den **O.L.Z.**

Het zal de voortdurende aandacht van den **O. L. Z.** hebben, of het mogelijk is, deze Divisie ter beschikking van den **C. V.** als reserve.

De groep Numansdorp van het Zuidfront **Vg. H.** wordt met een R. I. en een Afd. Art. versterkt.

De Regeering wenscht vooralsnog geen verplaatsing van troepen van de kust.

5. Aangezien het vorenstaande tot gevolg heeft, dat de **C.V.** geen reserves ter beschikking heeft, doet de vraag zich voor, hoe aan reserves zou zijn te komen. Daarbij komen dan de volgende overwegingen:

a. Zou het mogelijk zijn de grenstroepen in Gelderland en Overijssel, **O.** van den IJssel, te verminderen en hun taak te doen volvoeren door Verk. An.?

De grensbataljons toch hebben de aanvankelijke taak volbracht. Het bezwaar is, dat deze bataljons niet meer normale Bats. zijn, daar zij bijv. de zware mitrailleurs hebben afgestaan aan de onderdeelen achter den IJssel. De **C.V.** zal dit overwegen; hij is vrij hiervoor bevelen te geven.

b. Is het gewenscht, de Lt. troepen voor het front der Valleistelling te doen *vertragen* met de kans, dat deze worden vernietigd, of is het meer aanbevelenswaardig, deze zonder strijd binnen het stellinggebied te halen, waar zij dan althans als beweeglijke reserve (ook tegen valschermtroepen) beschikbaar zijn?

Van de zijde van den **C.V.** wordt opgemerkt, dat die Lt. troepen verschillende taken hebben te vervullen, n.l. tot stand brengen van de vernielingsplans; — afsluitlijn voor tegenhouden burgerbevolking bezetten; vertragen van den vijand.

C.V. zou een en ander kunnen overwegen.

6. *Ten Zuiden van de groote rivieren.*

III L.K. blijft in de Peel-Raamstelling.

De terugtocht zal veel meer afhankelijk zijn van hetgeen Noord van de groote rivieren geschiedt.

Degene, die bij het uitbreken van de vijandelikheden naar Frankrijk gaat om te onderhandelen zal worden opgedragen, mede te deelen, dat de Regeering er geen bezwaar tegen heeft, dat de troepen ten Z. van de groote rivieren onder een Franschen legercommandant worden gesteld, die dar, onder den **Ned. O.L.Z.** zou treden.

Aanvankelijk zou gevraagd worden om drie gemotoriseerde divisiën plus gemotoriseerde artillerie, gevolgd door meerdere divisiër.

7. Een en ander leidt er toe, dat de troepen in Noordbrabant rechtstreeks onder **O.L.Z.** worden gesteld, zoodra de oorlog uitbreekt.

In de opdracht zal worden bepaald, dat het III L.K. geen beslissend gevecht mag voeren, tenzij bondgenootschappelijke hulp spoedig zal kunnen worden verwacht.

Blijft die hulp uit, dan zal **O.L.Z.** het III L.K. onder vertraging van 's vijands opmarsch binnen de Vg. H. terug doen gaan (teneinde na hergroepering op te treden als algemeene reserve) niet een Div. ten Oost van 's-Hertogenbosch, een div. West daarvan. Voorts West van de lijn Rossum—Geldermalsen.

De Peeldivisie en Lt. Div. zouden naar bevind van zaken moeten handelen en z.n. naar Belgisch gebied of naar Zeeland moeten uitwijken. 29 R.I. treedt weder onder de bevelen van C.-Brig. B.

8. De **O.L.Z.** is het niet met **C.V.** eens, dat de Oranjstelling betere kansen biedt.

De **O.L.Z.** acht de Peel-Raamstelling van bijzondere politieke betekenis tegenover Frankrijk en Engeland, omdat deze stelling 5ij

een D.-opmarsch door ons land naar Frankrijk met den rechtervleugel over Venlo of Mook, den vijand noodzaakt, haar aan te vallen, wat met de Oranjestelling niet het geval zou zijn.

De O.L.Z. vermeent, dat D.-troepen in breed front zullen oprukken naar Frankrijk en dat in dien opmarsch geen plaats is voor een omsingelingsmanoeuvre tegen Nederland.

Van de zijde van den C.V. wordt, wat dit laatste betreft, opgemerkt, dat dit geen vertraging in den algemeenen opmarsch behoeft te brengen, omdat met gemotoriseerde troepen, in het bijzonder met pantserstroepen, deze manoeuvre kan worden uitgevoerd als inleiding voor den algemeenen opmarsch.

Voorts brengt de C.V. naar voren, zich niet te kunnen vereenigen met het inzicht, dat heeft geleid tot het vasthouden van de Peel-Raamstelling in de plaats van het ter verdediging inrichten van de Oranjestelling met alle in Noordbrabant beschikbare krachten (met uitzondering van de Maasbezetting) en dat Z.E. de genomen beslissing in hooge mate betreurt.

De C.V. is van meening — in aansluiting met hetgeen in zijn desbetreffende Memorie en de daarop betrekking hebben brieven zijnerzijds is betoogd — dat, al zou de Peel-Raamstelling van bijzondere internationaal-politieke beteekenis zijn (zie hiervoor) deze beteekenis zeer gering is, omdat ook in dit geval door haar blootgestelde ligging, door haar ongunstig beloop, haar vele zwakke gedeelten, maar vooral door haar naar verhouding van haar lengte veel te zwakke bezetting, geen enkele uitkomst van beteekenis en slechts een *vertwijfelde* verdediging kan worden geboden, leidende tot vernietiging van het versterkte III L.K., dat dus op internationaal politiek gebied niet veel meer dan een vrij zwak — en dus niet geapprecieerd — gebaar zou worden gemaakt, dat daarentegen het Nederlandsche landsbelang hier verre boven uitgaat; dat dit landsbelang eischt, dat in Noordbrabant door de keuze van de opstelling der daarvoor beschikbare troepen inderdaad een zoodanig sterke weerstand moet kunnen worden geboden als met de beschikbare middelen mogelijk is; dat zulks alleen in de Oranjestelling met het oog op haar beloop, haar veel geringere uitgestrektheid, de aanleuning van den linkervleugel en de mogelijkheid van het stellen van inundatiën het geval kan zijn.

Al zou men willen aannemen, dat de D.-legerleiding den opmarsch naar België — die zoo snel mogelijk moet verlopen — zoodanig zou doen ten uitvoer brengen, dat deze met den rechtervleugel alsdan Oostelijk van de Oranjestelling (dus voldoende Oostelijk van de lijn 's-Hertogenbosch—Tilburg—Goirle) plaats zou vinden (hetgeen de C.V. ten sterkste meent te moeten betwijfelen), dat dan zeker

a. tot afsluiting en observatie van de Oranjestelling de noodige krachten als (Duitsche) flankdekking zullen moeten worden achtergelaten;

b. zeker in een later stadium de stelling zou worden aangevallen;

c. de mogelijkheid bestaat, uit deze daarvoor buitengewoon goed gelegen stelling met behulp van aangevoerde strijdkrachten 's vijands verbindingen enz. te bedreigen;

d. dat wil de vijand dit voorkomen, hij de maatregelen sub a en b moet treffen.

De C.V. zegt tenslotte, dat aangezien de Regeering en de O.L.Z. *beslissen*, dat in de Peel-Raamstelling weerstand zal worden geboden en deze en niet de Oranjestelling zal worden uitgebouwd en van betonwerken zal worden voorzien, hij (C.V.) op deze beslissing na alles wat hij er te voren herhaaldelijk tegen heeft aangevoerd, niet meer zal terugkomen, omdat hij in dezen geen verantwoordelijkheid heeft, doch de O.L.Z. de aanwijzingen geeft en omdat het erop terugkomen slechts tot vertraging en wrijving aanleiding zou geven. De C.V. heeft echter van zijn standpunt een ernstig inzicht in deze belangrijke zaak van landverdediging willen doen blijken.

De verantwoordelijkheid voor de verdediging van Noordbrabant volgt ook daaruit, dat deze volgens de thans nader genomen beslissing, bij het uitbreken der vijandelikheden rechtstreeks onder den O.L.Z. komt te ressorteeren.

9. Gelden voor beton.

Voor Noordbrabant 2 miljoen beschikbaar, inbegrepen Grave—Megen waarvoor eenvoudiger uitvoering moet worden ontworpen (wordt nader door O.L.Z. ^{bezien}).

De achterhoedestelling in Noordbrabant zou de O.L.Z. liever afzonderlijk ^{wenschen te beschouwen}.

De O.L.Z. zou de Peel-Raamstelling zoodanig in beton willen doen uitbouwen, dat de gevechtsofstellingen een aaneengesloten vuurfront vormen bij VI en V Div. en in de lijn, waarin thans de frontlijn van de Peeldivisie ligt.

Voor den betonbouw en het Linge/Waal-front moet afzonderlijk geld worden beschikbaar gesteld.

Voor de stellingen ten Noorden van de Maas wordt 8 miljoen beschikbaar gesteld voor wat de *betonbouw* betreft, ten aanzien van de verdere werkzaamheden met name die in hout (en grond) kan de tot dusverre gevolgde *methode* van het telkens in uitgave stellen van hetgeen is geschied kunnen voortgang vinden. Dit is derhalve los van de bedragen toegestaan voor de betonwerken.

10. Tenslotte deelt de O.L.Z. mede, dat hoewel van algeheele aflossing van de grenstroepen is afgezien, tegen partiële aflossing bijvoorbeeld van troepen te Griendtsveen geen bezwaren bestaan.

BIJLAGE 19

Ontslagaanvraag van generaal Reynders uit de militaire dienst

(Overgelegd door Z. H. Reynders, generaal b.d.)

Aan

Hare Majesteit de Koningin.

Geeft met den diepsten eerbied te kennen, Reynders Izaak, Herman, Generaal, Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht:

dat bij eene bespreking op 29 December j.l. onder de hooge leiding van Uwe Majesteit o.m.: de vraag is behandeld, of in de door de Regeering aan den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht verstrekte opdracht van 9 December 1939 ten aanzien van het in geval van oorlog te voeren krijgsbeleid, wijziging behoorde te worden gebracht;

dat bij deze bespreking verschil van inzicht tusschen den Minister van Defensie en den ondergeteekende aangaande bepaalde strategische mogelijkheden welke den grondslag vormden van de bestaande opdracht naar voren is gekomen;

dat intusschen de Minister van Defensie als zijne meening naar voren heeft gebracht, dat de opdracht — zij het in verband met gewijzigde omstandigheden, eenigszins ruimer opgevat — kon worden gehandhaafd;

dat echter de Minister van Defensie op den 2den Januari 1940 aan ondergeteekende een ontwerp voor een nieuwe opdracht heeft doen toekomen met het verzoek eventuele bezwaren daartegen kenbaar te maken;

dat de ondergeteekende in eene bespreking met den Minister van Defensie enkele bezwaren tegen dit ontwerp naar voren heeft gebracht;

dat de Voorzitter van den Raad van Ministers den ondergeteekende bij schrijven van 7 Januari 1940 een definitieve opdracht heeft doen toekomen, waarbij met de bezwaren ten deele rekening was gehouden;

dat daarna eene bespreking heeft plaats gehad tusschen den Voorzitter van den Raad van Ministers, de Minister van Buitenlandsche Zaken en Defensie en den ondergeteekende, waarbij hij opnieuw zijne nog bestaande bezwaren tegen de nieuwe opdracht alsmede zijne bedenkingen tegen de motiveering en de wijze, waarop de opdracht tot stand was gekomen, naar voren heeft gebracht en van zijn voornemen heeft doen blijken, om die bezwaren schriftelijk ter kennis van de Regeering te brengen;

dat bij deze bespreking de Minister van Defensie den ondergeteekende o.m. zijne weinig tegemoetkomende houding heeft verweten tegen de oprichting van z.g. „mobilisatieclubs” op den grondslag der moderne arbeidersbeweging en onder de algemeene leiding van eene commissie van vooraanstaande leden eener politieke partij;

dat de ondergeteekende daarop heeft medegedeeld, dat hij het oprichten van deze mobilisatieclubs onder politieke leiding in de

weermacht uit krijgstuuchtelijke overwegingen ontoelaatbaar achtte en mitsdien zijn standpunt terzake niet kon herzien;

dat hij bij schrijven van 15 Januari 1940 zijne hierboven bedoelde bezwaren heeft kenbaar gemaakt;

dat dit schrijven op 22 Januari in den Ministerraad in tegenwoordigheid van den ondergeteekende is besproken;

dat de ondergeteekende daarbij eene nieuwe redactie in overweging heeft gegeven van een punt, waartegen zijne voornaamste bezwaren waren gericht;

dat hij op zijn bovenaangehaald schrijven tot nu toe geen antwoord mocht ontvangen;

dat hij echter op 30 Januari j.l. te 15.00 bij den Voorzitter van den Raad van Ministers is ontboden, die hem heeft medegedeeld, dat de Minister van Defensie Zijne Excellentie had doen kennen de verantwoordelijkheid voor het te voeren krijgsbeleid niet langer te kunnen dragen, indien de ondergeteekende in de functie van Opperbevelhebber gehandhaafd zou blijven;

dat de Voorzitter van den Raad van Ministers den ondergeteekende, in verband hiermede, in overweging heeft gegeven ontslag uit zijne functie te verzoeken;

dat het den ondergeteekende niet duidelijk is geworden, waaraan het plotseling innemen van een zoo scherp standpunt door den Minister van Defensie is te wijten, aangezien toch de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht en in elk geval niet de Minister van Defensie persoonlijk de verantwoordelijkheid voor het te voeren krijgsbeleid draagt;

dat het den ondergeteekende uit den aard der zaak zwaar valt, om aan den wenk van den Voorzitter van den Raad van Ministers gevolg te geven;

dat echter het voortdurend ingrijpen in zijne bevoegdheden in het bijzonder ten aanzien van het krijgsbeleid, het herhaaldelijk buiten hem om overleg plegen door den Minister van Defensie met onder hem gestelde commandanten, de weinige steun, welke hij ondervindt bij het weren van de politiek uit de weermacht, alsmede het streven van de Regeering naar inperking van z.i. onontbeerlijke bevoegdheden van het militair gezag, het hem meer en meer moeilijk maken de verantwoordelijkheid voor eene goede uitoefening van zijne functie te dragen;

dat hij, mede hierom gemeend heeft aan den wenk van den Voorzitter van den Raad van Ministers gevolg te moeten geven, redenen, waarom hij zich tot Uwe Majesteit wendt met het eerbiedige verzoek, dat het Haar moge behagen hem, op een door Haar te bepalen tijdstip, een eervol ontslag uit den Militairen dienst te verleen.

Hetwelk doende, enz.

Van Uwe Majesteit de getrouwe en gehoorzame onderdaan,

w.g. REYNDERS.

BIJLAGE 20

Gedeelte uit het „dossier-de Geer" betrekking hebbend op de Peel-Raamstelling

(Overgenomen uit het dossier samengesteld naar aanleiding van het voorbereidende onderzoek contra jhr. mr. D. J. de Geer)

PRO JUSTITIA
Politie te Amsterdam
Centrale Recherche

Proces-verbaal

Op 18 September 1946 hoorden wij, *Jacobus Lykle Posthuma* en *Johan Hendrik Heijink*, respectievelijk Commissaris van Politie 1e Klasse en Hoofdinspecteur van Politie der gemeente Amsterdam, beiden onbezoldigd rijksveldwachter, in zijn woning den Oud Opperbevelhebber, de Generaal *Winkelman*, die ons desgevraagd opgeeft genaamd te zijn:

Henri Gerard Winkelman,

geboren 17 Augustus 1876 te Maastricht, Oud Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, thans gepensionneerd, wonende Amersfoortsche straatweg 171b te Soesterberg, en verklaarde, nadat ik, verbalisant, *Posthuma*, hem met het doel van onze komst in kennis had gesteld, als volgt:

U toont mij uit Keesing's Historisch Archief Nr. 472 blz. 4281 de weergave van mijn brief dd. 23 Maart 1940 aan den Nederlandschen Gezant te Brussel (bijlage 86) en na lezing van dit stuk kan ik u zeggen, dat ik aannemen mag, dat de inhoud conform het origineel is. Tegelijkertijd met dezen brief is door mij een brief van soortgelijke strekking geschreven aan den Nederlandschen Gezant te Parijs. Ook een verzoek om hulp is naar Londen verzonden. Al deze brieven zijn door mij besproken met den Minister van Oorlog en ter kennis gebracht van den Minister van Buitenlandsche Zaken, wiens Departement voor de verzending heeft zorg gedragen. Ik ben persoonlijk niet meer in het bezit van afschriften dezer brieven, maar mogelijk kan het Departement van Buitenlandsche Zaken of de vroegere Chef van mijn Staf Generaal H. F. M. Baron van Voorst tot Voorst, u in deze nog helpen aan afschriften of copien van deze brieven.

Uit den inhoud van de brieven naar Brussel en Parijs volgt duidelijk dat de Franschen nimmer konden rekenen op een sterke handhaving van de Peel-Raamstelling en m. i. is er dan ook geen sprake van, dat zij in een of andere vorm op deze stelling gerekend hebben.

De brochures van den heer *Reynders* en *Dijxhoorn* zijn mij bekend. Ook is mij bekend, het Memorandum, dat de heer *Voorst Evekink* u onlangs in Londen gegeven heeft.

Op uw vraag naar soortgelijke brieven afkomstig van mijn voorganger den Generaal *Reynders* moet ik u antwoorden, dat ik van het bestaan van soortgelijke brieven nimmer iets heb vernomen, noch van hem, noch van iemand van Regeeringswege, noch van den Chef van mijn Staf.

Ik weet, dat *Reynders* in zijn brochures in duidelijke bewoordingen over het bestaan van deze brieven spreekt, doch ik kan dit niet verklaren. Er is dus mijnerzijds geen enkele maatregel genomen om deze brieven, waarvan ik het bestaan niet kende, in te trekken.

U wijst mij nog op het vermelden in de brochure van *Reynders* I pag. 75 en 76 en op het vermeldde in brochure *Reynders* II pag. 45, waarbij op beide plaatsen omstandigheden worden besproken, die zouden wijzen op een eventueel te verlenen hulp van Fransche zijde aan de Peel-Raamstelling. Ook dit kan ik niet voor U oplossen, doch ik kan U wel vertellen, dat ik destijds in krijgsgevangenschap te *Hobenstein* gesproken heb met de Fransche Generaal, die destijds commandant was van de Infanterie-divisie in West-Brabant, wiens naam ik mij thans niet meer herinner, doch die daar tegelijk in krijgsgevangenschap kwam met de beide Generaals *Van Voorst tot Voorst* en die mij toen uitdrukkelijk heeft verklaard, dat hij tot opdracht had om achter de rivier *De Mark* te blijven. Bovendien had ik tevoren, toen ik in krijgsgevangenschap was te *Königsstein*, gesproken met den daar eveneens verblijvenden Franschen Generaal *Giraud*, die mij evenmin, als zijn voornoeinde collega, ooit gesproken heeft over de Peel-Raamstelling en zeker niet in den zin van eenig verwijt van verwachte en niet gegeven steun.

Op 10 Mei 1940 heb ik nog persoonlijk getelefoneerd met den Generaal *Gamelin* en hem met grooten nadruk gevraagd ons toch in elk geval hulp te geven ten Zuiden van de *Moerdijkbrug* om deze

brug, die door de Duitschers bezet was, toch weer in handen te krijgen, en ook bij dit gesprek heeft de Generaal *Gamelin* met geen woord over de Peel-Raamstelling gesproken.

Op 6 Februari 1940 heb ik het Opperbevel van de Nederlandsche Land- en Zeemacht op mij genomen.

Na voorlezing en volharding geteekend,

(w.g.) H. G. WINKELMAN.

Vervolgens hoorden wij, verbalisanten, op 19 September 1946 in het Hoofdkwartier van de Katholieke Jeugdbeweging, *Jan van Nassaustraat 98*, te den Haag, den Generaal *Baron van Voorst tot Voorst* voornoemd, die ons desgevraagd opgeeft genaamd te zijn.

Herman Franciscus Marie Baron van Voorst tot Voorst,

geboren te den Haag, 2 Augustus 1886, Militair Raadsheer bij het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage, wonende *Jan van Nassaustraat 60*, te den Haag en nadat ik, verbalisant, *Posthuma*, hem met het doel van onze komst in kennis had gesteld, verklaarde:

„Op 6 Februari 1940 werd ik Chef van de Staf van de Landmacht. Ik heb toen drie concept brieven van den Generaal *Reynders*, den Oud-Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, gevonden, houdende het verzoek om steun aan respectievelijk de Belgische, Fransche en Engelsche Regeering in geval de neutraliteit van Nederland door Duitschland geschonden zou worden.

Naar mijn vaste overtuiging waren deze brieven nog niet aan onze Ambassadeurs te Brussel, Parijs en Londen verzonden.

Ik heb deze brieven omgewerkt en den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht *Winkelman* heeft het urgent geacht de nieuwe verzoeken aan deze Regeeringen verzegeld te doen toekomen aan onze Ambassadeurs bij deze Regeeringen, met het verzoek deze, ingeval van een inval der Duitschers direct aan deze Regeeringen ter hand te stellen.

Ik lees de brief van den Heer *Winkelman* d.d. 23 Maart '40, voorkomende in *Keesing's Historisch Archief*, 472 Bld. 4281, gericht aan omen Ambassadeur te Brussel (bijlage 86).

Ik herinner mij met groote stelligheid, dat aan den Nederlandschen Ambassadeur te Parijs een soortgelijken brief door den Heer *Winkelman* werd gericht waarin dus dezelfde zienswijze, betreffende de verdediging van de Peel-Raamstelling wordt gehuldigd. Tot mijn spijt kan ik U niet helpen aan afschriften of de originele brieven van den Heer *Winkelman*. Ik zou ook niet weten, wie U er aan zou kunnen helpen.

Zooals gezegd ben ik ervan overtuigd, dat de door Generaal *Reynders* gemaakte brieven vorenbedoeld niet verzonden zijn. Ik weet in ieder geval niet of ze, nadat de brieven van den Generaal *Winkelman* aan de diverse Ambassadeurs gezonden zijn, zijn ingetrokken of teruggekomen. De Generaal *Wilson*, die destijds Chef van de Afdeling „Operaties" was, zou U hieromtrent nadere mededeelingen kunnen doen.

Ik ben in Duitsche gevangenschap geweest en heb daar o.a. gesproken met den Generaal *Moniot* commandant der infanterie der Divisie West-Brabant, ik meen de 25ste gemotoriseerde Fransche divisie en heb van hem nimmer vernomen, dat zij op verdediging van de Peel-Raamstelling gerekend hadden, noch steun hiervan hadden verwacht, doch dat hij stelling moest nemen achter de *Mark*.

U wijst mij op hetgeen op pag. 45 van de brochure *Reynders* II vermeld staat, betreffende van Fransche zijde te verlenen steun aan de Peel-Raamstelling. De Commandant van het VIdé grensbataljon was de *Majoor Hendriks*.

Het is mogelijk, dat de Fransche Commandant heeft medegedeeld, dat hij de opdracht had zich ter beschikking te stellen van den Commandant van de *Peeldivisie*, hetgeen dus inhoudt, dat hij wist, dat het *legerkorps* uit de Peel-Raamstelling was teruggetrokken en deze stelling alleen nog door een *Divisie* verdedigd werd.

Na voorlezing en volharding geteekend.

(w.g.) VAN VOORST TOT VOORST.

Op 3 October 1946 hoorden wij, verbalisanten, op zijn bureau, Koninginnegracht 50 te 's Hage den Luitenant-Generaal J. J. C. P. Wilson, vorenbedoeld, die ons desgevraagd opgaf genaamd te zijn:

Johannes Jacobus Cornelis *Pieter* Wilson,

geboren te Hoorn, 18 Juni 1893, Luitenant-Generaal van den Generalen Staf en Kwartiermeester-Generaal, in deze domicilie kiezende op bovengenoemd adres en — nadat ik, verbalisant, *Posthuma*, hem met het doel van onze komst in kennis had gesteld, op onze vragen, als volgt verklaarde:

„Op 8 November 1939 was ik, als Luitenant-Kolonel Chef van de Afdeling „Operatie“ van de Generale Staf onder den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht den Generaal I. H. Reynders.

Op dezen datum deelde onze militaire attaché te Berlijn de Generale Staf mede, dat erop gerekend moest worden, dat de Duitse legers ons Vaderland zouden binnenvallen, op 12 November 1939.

Dit was de eerste keer dat ons zulk een bericht gewerd.

Naar aanleiding van dit bericht werden vele, van te voren reeds vastgestelde, maatregelen getroffen.

Toen bleek, dat de legers der Duitschers ons niet aanvielen, hadden wij dus een mooie oefening gehad in de uitvoering van de getroffen voorbereidingen.

Daaruit werd de les getrokken, dat voor het geval de Duitse legers in werkelijkheid ons land waren binnengerukt, de legerleiding der Franschen, Belgen en Engelschen niets had geweten omtrent de operatieplannen van ons Opperbevel.

Door de volstrekte neutraliteitspolitiek onzes Regeering hadden wij geen enkel contact met de legerleidingen van andere Staten.

Generaal Reynders vond het noodzakelijk, dat, daar door het feit, dat de Duitschers ons land aanvielen, de staten met wie Duitschland zich in oorlog bevond, onze bondgenooten werden, de legerleidingen van die landen dan zoo spoedig mogelijk in het bezit moesten zijn van onze operatieplannen.

Besloten werd toen, dat onze legerleiding haar plannen in verzegelde enveloppen, via het Departement van Buitenlandsche Zaken zou deponeren bij onze Gezanten te Brussel, Parijs en Londen. Deze enveloppen zouden verzegeld gaan van een schrijven, vermeldende, dat deze enveloppen eerst geopend mochten worden bij een invasie der Duitse legers in Nederland.

In opdracht van den Opperbevelhebber heb ik toen op Zondag 19 November 1939 deze brieven gemaakt, waarin ik in het kort ons operatieplan uiteenzette en om steun verzocht.

De kapitein Mathon van het Strategische Bureau van mijn Afdeling heeft deze brieven in den avond van dienzelfden dag aan de woning van onze Minister van Buitenlandsche Zaken den Heer van Kleffens bezorgd.

In deze verzegelde enveloppen bevonden zich 2 andere verzegelde enveloppen en wel:

a. één voor onzen betrokken Gezant, inhoudende het in het Nederlandsch gestelde schrijven door mij ontworpen en een vertaling ervan in het Fransch.

De brief in het Nederlandsch was voor onzen Gezant, terwijl de Fransche tekst voor de Fransche Regeering bestemd was.

b. één voor onzen Militairen Attaché bij dit gezantschap, ook inhoudende een zelfde Nederlandsche en Fransche tekst. De Nederlandsche tekst was voor hem, de Fransche voor het Fransche Opperbevel bestemd — zoomede een brief, waarin hem werd medegedeeld, dat een militaire missie zou worden gezonden, waarvan hij in afwachting van de komst plaatsvervangend hoofd zou zijn.

Op deze wijze werden dus de Fransche Regeering en legerleiding en onze politieke en militaire vertegenwoordiger met de plannen in kennis gesteld.

Zulke brieven gingen ook naar onzen Gezant in Brussel en Londen.

Op Uw vraag of ik de begeleidende brieven ook gemaakt heb, antwoord ik U, dat ik dit niet deed. Wie deze verzorgde weet ik niet. Ik denk, dat dit wel besproken zal zijn tusschen den Opperbevelhebber en den Minister van Buitenlandschen Zaken.

De met de hand geschreven concepten en een copiedoorslag dezer bescheiden, bleven op de Generale Staf.

Toen in Februari 1940 de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht en de Chef van de Staf der Landmacht de Generaal Majoor N. C. Carstens uit hun functies ontheven werden en de Generaal H. G. Winkelman en Generaal H. F. M. Baron van Voorst tot Voorst hen opvolgde heb ik — ik weet dit door een bijzondere omstandigheid zeker — den Generaal Baron van Voorst tot Voorst medegedeeld, dat Generaal Reynders vorenstaande brieven had doen deponeren bij de diverse Gezanten. In opdracht van dezen Generaal

heb ik toen, in verband met het door Generaal Winkelman opgestelde operatieplan, dat anders was dan van zijn voorganger, nieuwe brieven gemaakt voor onze gezanten en militaire Attaché's vorenbedoeld, welke ook weer, via het Departement van Buitenlandsche Zaken en op volkomen dezelfde manier als de brieven van Generaal Reynders, gedeponoord werden bij de diverse Gezanten.

De conceptbrieven en de copiedoorlagen hiervan werden bewaard op de Generale Staf.

Ik weet niet op welke wijze de door Generaal Reynders bij deze Gezanten gedeponoerde verzegelde brieven zijn ingetrokken, doch kan U met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid zeggen, dat toen de brieven van Generaal Winkelman verzonden werden, tevens in het begeleidend schrijven verzocht is, de bewuste brieven van Generaal Reynders te vernietigen. Ik weet niet meer of ik dit begeleidend schrijven gezien heb.

Het is niet uitgesloten, dat de intusschen tot Luitenant-Kolonel bevorderde kapitein Mathon voornoemd, U nadere mededeelingen kan doen, wat er met de gedeponoerde brieven van Generaal Reynders geschied is.

Ik heb later in een courant, een Nederlandsche tekst van den brief van Generaal Winkelman dd. 23 Maart 1940 aan den Nederlandschen Gezant in Brussel gelezen.

Deze tekst moet een vertaling zijn van de Fransche. Ik kom tot deze conclusie, omdat in de door mij ontworpen brief andere woorden voorkomen, dan in die, in de courant staande Nederlandsche tekst; hieruit meen ik te mogen concludeeren, dat de Duitschers in België, één der twee Fransche brieven en dus niet één der twee Nederlandsche brieven in hun bezit hebben gekregen.

Na de capitulatie zijn alle belangrijke bescheiden op de Generale Staf verbrand. Hierbij waren ook al de concepten der brieven van de Generaals Reynders en Winkelman voornoemd.

U toont mij de brief van den Generaal Winkelman, dd. 23 Maart 1940 aan den Nederlandschen Gezant te Brussel, voorkomende op bladzijde 4281 van het Keesing's Historisch Archief Nr. 472 (zie bijlage 86).

(Wij, verbalisanten, doen dit.)

Uit verschillende woorden in dezen brief blijkt mij, dat deze niet is een afschrift van de door mij in het Nederlandsch ontworpen brief, doch een vertaling van de Fransche tekst. Ik zie dit b. v. aan de woorden: opgerichte stelling, dat ingerichte stelling moet zijn.

Het bevel van het Belgische leger, dat het Opperbevel van het Belgische leger moet zijn en dergelijke meer.

De brief van Generaal Winkelman aan de Nederlandschen Gezant te Parijs was met dezen brief aan den Nederlandschen Gezant in Brussel in volkomen overeenstemming.

Ik weet, dat Generaal Reynders het concept van zijn brochure „De wisseling in het Opperbevel van Land- en Zeemacht in Februari 1940“ reeds eenige maanden na die wisseling geschreven heeft, uitgezonderd laatste hoofdstuk V. „De plannen van den nieuwen Opperbevelhebber en het verloop van den oorlog“, zie pagina 48, dat hij er later aan toevoegde.

Ik heb deze brochure gelezen.

De 2de brochure van Generaal Reynders „Nogmaals“. De wisseling in het Opperbevel van Land- en Zeemacht heb ik niet gelezen.

Het is mij niet bekend, dat de Generaal van Voorst Evink, die bij het uitbreken van den oorlog in 1940 militair attaché te Parijs was, naar aanleiding van deze 2de brochure een Memorandum heeft geschreven, dat hij verschillende heeren deed toekomen.

Op Uw vraag hoe het mogelijk is, dat Generaal Reynders in zijn brochures de stelling kan verdedigen, dat de Nederlandsche Regeering de Fransche heeft misleid ten aanzien van de verdediging van de Peel-Raamstelling, daar toch uit den brief van den Generaal Winkelman duidelijk blijkt, dat indien de Franschen geen hulp zenden voor de verdediging van deze stelling, deze grootendeels ontruimd zal worden, antwoord ik U, dat de bedoeling van Generaal Reynders is aan te toonen, dat zijn visie op de verdediging van de Peel-Raamstelling juist is, en dit wil verdedigen tegenover de Nederlandsche Regeering.

Ik zie dit vraagstuk als volgt:

De Generaal Reynders heeft altijd op het standpunt gestaan in overeenstemming met de aanvankelijk aan hem verstrekte instructie der Regeering, dat:

ten eerste: het centrum van het land verdedigd moest worden;

ten tweede: alle overige ter beschikking staande middelen moesten worden aangewend om te voorkomen, dat de Duitse legers naar Parijs konden oprukken.

Voor het onder *ten* tweede genoemde, diende nu de Peel-Raam-

stelling. Hij was van meening, dat wanneer Nederland te kort schoot of zou schieten in de verdediging van deze stelling, onze Regeering eens aan de „conferentietafel" geroepen zou worden om verantwoording in deze af te leggen.

Als voorbeeld hoe deze stelling verdedigd moest worden, haalde hij aan de verdediging van Luik in den oorlog 1914—1918.

Zijn doel met de verdediging van de Peel-Raamstelling was, ~~tijd~~ te winnen voor den bondgenoot (Frankrijk en België) om hun gelegenheid te geven hun operatieplan te kunnen ontwikkelen.

Dit plan werd destijds door de Regeering goedgekeurd.

Volgens hem hebben de Franschen, die de kracht van de Peel-Raamstelling wisten, dit verdisconteerd in hun operatieplannen. Hij beweert, dat de Franschen in de Meidagen 1940 hulp hebben gezonden naar de Peel-Raamstelling.

Op Uw vraag op welke wijze de Franschen met de kracht van onze Peel-Raamstelling bekend waren, antwoord ik U, dat aangenomen moet worden, dat hun militaire attaché in Nederland, zichzelf hiervan op de hoogte gesteld zal hebben.

Wij wisten toch ook de stellingen van de Belgen, Franschen en Duitschers.

Naderhand is onze Regeering „over stag" gegaan.

De Generaal Winkelman kwam door eigen aanschouwing en bestudeering tot een ander inzicht betreffende de verdediging van de Peel-Raamstelling dan Generaal Reynders, hetgeen in de lijn lag van onze Regeering doch op andere gronden was gebaseerd, dan waarop de Regeering stond.

U vraagt mij, of ik mogelijk weet, waarom Generaal Reynders in zijn brochures *niet* spreekt over de brieven van Generaal Winkelman, die gedeponereerd waren bij vorengenoemde Gezanten in plaats van de zijne en die voor wat de verdediging van de Peel-Raamstelling aangaat verschilden, daar hem toch bekend was, dat deze er geweest waren? gezien de eerste regel van pagina 46 van zijn brochure „Nogmaals enz."

Ik antwoord U hierop, dat, zooals gezegd, Generaal Reynders eenige maanden na zijn aftreden als Opperbevelhebber zijn eerste brochure reeds in concept klaar had, later het Vde hoofdstuk, betreffende de plannen van Generaal Winkelman er aan heeft toegevoegd en m. i. *toen niet* het reeds gemaakte concept van het eerste deel heeft gewijzigd.

U laat mij het vermelde onder punt 17 van het Memorandum van den Generaal van Voorst Evekink vorenbedoeld, dat betrekking heeft op het telefoongesprek, dat ik op 10 Mei 1940 met hem, als militair attaché te Parijs had en waarover de Generaal Reynders in zijn brochure „Nogmaals enz." op pagina 45 schrijft, lezen.

(Wij, verbalisanten, doen dit.) (Zie bijlage 84 en 83.)

In verband hiermede verklaar ik U, dat het tijdstip, waarop Generaal van Voorst Evekink mij deze telefonische mededeeling deed, precies 10.07 geweest is; ik weet dit zoo goed, omdat terwijl ik met hem telefoneerde een bom viel op de Bethlehemkerk te 's-Gravenhage, dicht in de buurt, waar ik toen was.

Ik blijf volledig het gestelde onder punt 4 t. w.: „*In verband hiermede is het van het grootste belang, dat de Nederlandsche troepen in de Peel-Raamstelling zoo lang mogelijk stand houden*" handhaven en beweer met de meest groote zekerheid, dat de Heer van Voorst Evekink mij dit toen gezegd heeft.

Ik herinner mij dit zóó goed en heb dit zóó vaak nadien verteld, dat er van mijn kant geen vergissing in het spel kan zijn. Het was het belangrijkste telefoongesprek van mijn leven.

Ik blijf er bij, dat de Heer van Voorst Evekink zijn teleurstelling op de meest krachtige wijze uitte, toen ik hem vertelde, dat het IIIde legerkorps en de Lichte Divisie in vollen aftocht waren uit de Peel-Raamstelling.

De punten 1, 2 en 3 zijn net zoo bij het verslag van den Heer van Voorst Evekink als ik heb vermeld; de overige door den Generaal van Voorst Evekink aangehaalde punten, heb ik niet genoemd, omdat ik ze in deze niet van belang vond, ze zijn juist.

Ik ben op 5 April 1940 tegenwoordig geweest bij het onderhoud, dat de Generaal Winkelman met den Heer van Voorst Evekink in Eindhoven had.

Omdat deze toch dicht bij de Peel-Raamstelling was, heeft hij tevens onder deskundige leiding deze stelling bezichtigd.

Eenige dagen daarna ontving ik van hem een brief, waarin hij mij mededeelde, dat hij over de sterkte van deze stelling enthousiast was.

Na voorlezing en volharding geteekend,

(w.g.) J. J. C. P. WILSON.

Op 3 en 5 October 1946, hoorden wij verbalisanten, in zijn woning, den oud-Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, den Generaal b. d. I. H. Reynders, die ons desgevraagd op gaf genaamd te zijn:

Isaak Herman Reynders

geboren te Stadskanaal, gemeente Onstwedde den 27en Maart 1879, Generaal buiten dienst, wonende Mauritskade no. 41 E flat-gebouw te 's-Gravenhage, en die, nadat ik verbalisant Posthuma, hem met het doel van het onderzoek in kennis had gesteld, op onze vragen het volgende verklaarde:

„De beide brochures, respectievelijk getiteld:

De wisseling in het Opperbevel van Land- en Zeemacht in Februari 1940, hare oorzaken en hare gevolgen, en

Nogmaals: De wisseling in het Opperbevel van Land- en Zeemacht, zijn door mij geschreven en uitgegeven. (Bijlage 81 en 83.)

Mijn tweede brochure schreef ik naar aanleiding van het antwoord van den oud-Minister van Oorlog den heer Dijkhoorn, die dit antwoord eveneens in den vorm van een boekje uitgaf en publiceerde.

U toont mij thans deze drie brochures, waarover ik U spreek en ik handhaaf den inhoud van de door mij geschreven en uitgegeven brochures nog ten volle.

(Wij verbalisanten toonen de drie vorengenoemde brochures aan den getuige Reynders.) (Zie bijlage 81, S2 en 83.)

De bedoeling van mijn brochure is niet zoozeer om den oud-Minister-President Jhr. Mr. de Geer in staat van beschuldiging te stellen, dan wel meer aan te toonen, dat de Regeering, nadat ik als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht was afgetreden, een ander standpunt ten aanzien van de verdediging van de Peel-Raamstelling heeft doorgevoerd, dan toen ik Opperbevelhebber was en dat destijds de Regeering zich bij mijn visie op de verdediging van deze stelling had neergelegd.

Ik neem wel aan, dat men onze Regeering, in juridischen zin, dus formeel gesproken, niet verwijten kan dat zij de Franschen, wat men zou noemen „er in heeft laten loopen", doordat zij haar gewijzigd inzicht omtrent de verdediging van de Peel-Raamstelling, na mijn aftreden heeft doorgevoerd, aangezien er vóór 10 Mei 1940, geen officieele uitwisseling van gedachten over deze stelling met de Fransche Regeering of de Fransche legerleiding heeft plaats gevonden.

Onze Regeering huldigde vóór 10 Mei 1940, de meest volstrekte neutraliteitspolitiek en ik heb dan ook gemeend dat onder de gegeven omstandigheden, een zoo sterk mogelijke bezetting van de Peel-Raamstelling, tot de juiste verdediging van die neutraliteit behoorde.

Nadat in November 1939 gebleken was, dat rekening gehouden moest worden met het feit, dat Duitschland ons land zou aanvallen, is er in de Regeering overleg gepleegd over de middelen om — als het zoover kwam — contact te houden met hen, die dan onze bondgenooten zouden zijn. Dit contact zou door militaire missies gelegd worden. Het was de Minister van Buitenlandsche Zaken, de heer van Kleffens, die daarbij voorstelde, om reeds dadelijk de hoofdzaken vast te leggen in brieven die bij de Gezanten zouden worden gedeponereerd. Dientengevolge zijn door mij, op last van de Regeering, de bewuste brieven samengesteld en zijn deze brieven door het Departement van Buitenlandsche Zaken van een begeleidend schrijven voorzien, — dit mag ik ten minste aannemen — en doorgezonden naar onze Gezanten te Brussel, Parijs en Londen, waarbij afgesproken was, dat de Gezanten deze brieven onder zegel zouden ontvangen en niet eerder mochten openen dan nadat de Duitsers ons land hadden aangevallen.

Concepten of copiën van die brieven heb ik niet meer in mijn bezit en ik kan U geen middel aan de hand doen om die nog in Uw bezit te krijgen, daar, voor zover ik weet, al deze bescheiden later vernietigd zijn.

De Nederlandsche tekst van deze brieven werd op mijn Generale Staf geschreven en het is den tegenwoordigen Luitenant-Generaal Wilson, die zich daarmee belast heeft.

Hoe de verdere expeditie van die brieven heeft plaats gevonden en wie de Fransche tekst er bij heeft gevoegd, weet ik niet.

Wel weet ik echter zeker, dat de brief bij den Nederlandschen Gezant te Parijs gekomen is, omdat de Minister van Buitenlandsche Zaken, de heer van Kleffens, mij later verzocht heeft, dien brief zoodanig te wijzigen, dat deze Gezant de inhoud niet aan den betrokkene behoefde mede te deelen, doch volstaan kon met den brief rechtstreeks aan den betrokkene te doen overhandigen.

Ik heb daaruit de conclusie getrokken, dat de Nederlandsche Gezant te Parijs, kennis van den brief genomen moest hebben, daar hij anders dit verzoek via den Minister van Buitenlandsche Zaken niet

had kunnen doen. Ik veronderstelde daardoor ook, dat de toenmalige militaire attaché bij het Nederlandsch Gezantschap te Parijs, de Heer Voorst Evekink, ook van dien brief had kennis genomen en omdat ik een mogelijke schending van de door onze Regeering gevoerde volstrekte neutraliteitspolitiek wilde voorkomen, heb ik dezen militairen attaché een brief gezonden, waarin ik hem uitdrukkelijk verbod, over den inhoud van dien verzegelden brief met den Fransche legerleiding te spreken. Op dezen brief aan dien militairen attaché heb ik nimmer antwoord ontvangen.

U deelt mij mede, dat het toch ook mogelijk is, dat de Nederlandsche Gezant te Parijs, den verzegelden brief niet geopend heeft, doch uit het begeleidend schrijven heeft kunnen opmaken, dat hij den inhoud aan den betrokkene moest mededeelen en daarom zijn verzoek tot wijziging deed. Ik erken, dat dit mogelijk is.

Ongetwijfeld is aan het verzoek van den Minister van Buitenlandsche Zaken voldaan en is er van mijnentwege een nieuwe brief, van den zelfden zakelijken inhoud samengesteld, in zoodanigen vorm, dat die rechtstreeks door den Gezant kon worden uitgereikt aan den betrokkene.

U merkt op, dat waar er een nieuwe brief gezonden is, verwacht mag worden, dat de oude bij mijn dienst teruggekomen was, waarbij dan geconstateerd zou kunnen zijn, of die brief open was gemaakt, dan wel nog in verzegelden staat. Ik moet U hierop antwoorden, dat ik dit niet weet. Ik behandelde als Opperbevelhebber de ingekomen post niet, ook niet wat dit inderdaad belangrijke stuk betrof.

In elk geval staat het vast, dat toen ik in Februari 1940, als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, opgevolgd werd door Generaal Winkelman, mijn hiervoor besproken verzegelde brieven bij onze gezante? te Brussel, Parijs en Londen lagen.

De origineele brieven van Generaal Winkelman aan onze Gezanten, die voor de mijne in de plaats zijn gekomen, heb ik nimmer onder mijn oogen gehad en evenmin copiën of afschriften daarvan.

Toen ik mijn brochures uitgaf, wist ik evenveel van deze brieven van Generaal Winkelman als U er thans van weet, namelijk ik had ook kennis genomen van den brief van Generaal Winkelman aan den Nederlandschen Gezant te Brussel, zooals die brief voorkomt in een der witboeken van de Duitschers. (bijlage 87)

U merkt thans op, dat uit mijne twee brochures, onder meer naar voren komt, dat de Franschen op een sterke verdediging van de Peel-Raamstelling konden rekenen en in dit opzicht als het ware teleurgesteld zijn en U wijst in dit verband op hetgeen ik over mijn eigen brieven aan de Gezanten heb vermeld op bladz. 32 en 33 van mijn eerste brochure, waar o.m. staat op blz. 33. (bijlage 81)

„Slechts zij vermeld, dat de aan Frankrijk verzochte hulp o.a. bestond in het verleenen van steun bij de verdediging van de Peel-Raamstelling!”

Voorts wijst U op hetgeen ik in mijn eerste brochure op blz. 75 en 76 heb vermeld over de teleurstelling der Fransche pantserstroepen die ons te hulp kwamen snellen voor de verdediging van de Peel-Raamstelling, vanaf „Laten we ons geen illusies maken”, enz. op blz. 75, tot en met de bovenste twee regels op blz. 76 en U wijst op hetgeen ik vermeld heb in mijn 2e brochure op blz. 45 over het verslag van den Commandant van het VIe grensbataljon, den Majoor Hendrik~ (bijlage 83)

U vraagt mij thans, waar ik bij de uitgave van mijn brochures op de hoogte was met den brief van Generaal Winkelman aan den Nederlandschen Gezant te Brussel en uit dezen brief zoowel als uit de mij bekende voorgeschiedenis, moest aannemen dat een soortgelijke brief naar den Nederlandschen Gezant te Parijs was gezonden, waaruit een uitdrukkelijk ander standpunt, met name ten opzichte van Fransche hulp voor de Peel-Raamstelling tot uitdrukking komt — waarom ik — in mijne brochures, de brief van Generaal Winkelman of in elk geval diens mededeeling aan de Franschen over de Peel-Raamstelling, niet even nadrukkelijk naar voren heb gebracht als het standpunt uit mijn eigen betreffende brieven, die bovendien, na het aftreden als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, geen kracht meer hadden.

Hierop antwoord ik U het volgende:

Met mijn brochure heb ik, onder meer, beoogd aan te toonen, dat het standpunt van onze Regeering, betreffende de verdediging van ons vaderland, zooals dat is doorgevoerd na mijn vertrek als Opperbevelhebber en waarbij de provincie Noord-Brabant niet is verdedigd, door de troepen daar op het laatste oogenblik te laten wegtrekken, niet juist was, terwijl ik mijnerzijds meende, onze neutraliteit juist te moeten verdedigen, door de Peel-Raamstelling zoo sterk mogelijk te maken, om de Duitschers zolang mogelijk tegen te houden bij hun opmarsch, bij welk inzicht de Regeering zich destijds heeft neergelegd.

Ik behandelde daarbij mijn eigen, desbetreffende brief aan den Nederlandschen Gezant te Parijs, alleen om aan te toonen, dat de Regeering op een bepaald tijdstip mijn standpunt nog deelde.

De betreffende brief van den Generaal Winkelman noemde ik niet, omdat op het oogenblik, waarop de inhoud daarvan ter kennis kwam van het Geallieerde Opperbevel, het geallieerde krijgsplan reeds tot uitvoering was gekomen en toch niet meer kon worden gewijzigd.

Weliswaar kenden de Franschen mijn operatieplannen ook niet, maar ik mocht veilig aannemen, dat zij van de sterkte van de Peel-Raamstelling, via inlichtingen van hun militairen attaché bij het Fransche Gezantschap te 's-Gravenhage, wel op de hoogte waren.

U merkt hierbij op, dat, als dit laatste juist is, dat dan de Franschen, ook onder het bewind van den opperbevelhebber Winkelman, rekening hebben kunnen houden, zoowel met de sterkte van de Peel-Raamstelling als met diens opvattingen over deze stelling en daar zeker van op de hoogte waren, toen daarvan op 10 Mei 1940, bij de overhandiging van den bewusten brief, officieel kennis werd gegeven.

Ik antwoord U hierop, dat de Franschen dit nieuwe standpunt van den Generaal Winkelman niet hebben gekend vóór 10 Mei 1940, omdat de troepen voordien nog niet waren verplaatst en dat deze wetenschap op 10 Mei 1940 van weinig belang was, omdat er toen geen maatregelen, in verband hiermede, konden worden genomen.

Op dien 10en Mei 1940 zet het Fransche leger zich volgens het tevoren vastgestelde veldtochtsplan in beweging en vindt, aan onze grens komende, de wegen in Noord-Brabant versperd en de Peel-Raamstelling niet in uiterste verdediging.

In een Noord-Brabantsch blad heb ik destijds gelezen, dat de Franschen hierover verontwaardigd waren en in de Revue Histoire de l'armée, Publication de l'Etat Major de l'armée van Januari 1946, — te vinden in de bibliotheek van de Hoogere Krijgsschool — staat een artikel, bevattende het operatieplan van de Franschen in Noord-Brabant, waarin ik las, dat de Franschen vernomen hadden, dat de troepen in Noord-Brabant verzwakt waren, maar dat ze hun operatieplan toch hebben doorgezet (bijlage 87 A).

Volgens mij heeft de Nederlandse Regeering haar plicht verzaakt, door niet in overeenstemming met redelijke eischen, een doortocht van Deutsche troepen te verhinderen.

Uit het feit, dat de voor de verdediging van de Peel-Raamstelling bestemde troepen, tot het laatste ter plaatse zijn gebleven, moesten de Franschen er mijns inziens op rekenen, dat wij ons inderdaad ernstig tegen een doortocht der Duitschers zouden verzetten. De brief van Generaal Winkelman, die op 10 Mei 1940 ter kennis van de Franschen werd gebracht, kon daaraan niets veranderen.

U wijst mij thans op den inhoud van punt 5 uit het memorandum van den Generaal van Voorst Evekink dd. 29 Mei 1946, en wel meer in het bijzonder op de daarin voorkomende zinsnede, waar staat, dat het door hem aan mij gerichte rapport dd. 25 November 1939 no. 2380 besloten werd met de opmerking, dat hem met zekerheid bekend was, dat de geallieerde legerleiding niet van zins is om ook maar één soldaat naar de genoemde, aan omtrekking bloot staande, stelling te zenden en U vraagt mij of hieruit niet blijkt, dat de Franschen niet op de Peel-Raamstelling rekenden. (bijlage 84).

Ik antwoord hierop, dat ik niet wist, in hoeverre de mededeelingen van den toenmaligen militair enattaché te Parijs op goede gronden beruisten, bovendien ben ik van meening, dat het rapport van den Commandant van het VIde grensbataljon, den Majoor Hendriks, in een andere richting schijnt te wijzen. Ten slotte onthief een eventuele wetenschap, dat wij bij de verdediging van de Peel-Raamstelling niet gesteund zouden worden, ons niet van de verplichting een doortocht van troepen door ons land tegen te gaan.

Mijn overtuiging blijft, dat de „division légère mécanique”, die bestemd was om de opmarsch van de overige drie Fransche divisien naar de omgeving van Breda te dekken, opdracht had samen te werken met den Commandant van de Peel-Raamstelling.

Het memorandum van de Generaal van Voorst Evekink, dd. 29 Mei 1946, welk memorandum mij bekend en in mijn bezit is, wijzigd mijn standpunt in deze niet.

U vraagt mij thans of Jhr. de Geer, vóór het uitbreken van den oorlog tusschen Duitschland en ons land, volgens mij, het oogmerk heeft gehad om de versterking van onze defensie tegen te werken.

Deze vraag is door mij niet met ja of neen, zonder meer, te beantwoorden. Mijn indruk over het optreden van Jhr. de Geer is, dat hij van het uitbreken van een oorlog niet overtuigd was en dat hij, indien een oorlog uitbrak, voor de verdediging van onze onafhankelijkheid en van onze neutraliteit, niet de noodzakelijke offers wenschte te brengen. In hoeverre Jhr. de Geer, aan de betreffende Regeeringsbesluiten, al dan niet zijn medewerking gaf, is iets, dat mijns inziens, alleen de Ministers uit zijn Kabinet kunnen beoordeelen.

U vraagt mij nu, of ik den indruk heb gekregen, dat Jhr. de Geer, bij een schending van onze neutraliteit door Duitschland, een krachtige militaire actie niet zou wenschen.

Ik antwoord U hierop, dat ik inderdaad geloof, dat Jhr. de Geer, evenals de toenmalige Regeering in het algemeen, een dergelijke krachtige actie niet wenschte, doch dan alleen uit een standpunt, dat er geen groote offers, vooral aan menschenlevens, gebracht moesten worden en niet uit een standpunt van pro-Duitsch zijn. Ik ben veel te weinig met Jhr. de Geer in aanraking geweest om zijn diepere en innerlijke oogmerken met kennis van zaken te kunnen beoordeelen. Ik heb geen aanleiding om te zeggen, dat hij hoopte dat Duitschland den oorlog zou winnen, doch ik geloof wel dat hij van meening was dat Duitschland den oorlog zou winnen en het in ons belang was om ons daartegen niet al te sterk te verzetten."

Na voorlezing geteekend,
(w.g.) I. H. REYNDERS.

In verband met vorenstaande heb ik, verbalisant Heijink, op 8 November 1946, in de Julianakazerne te 's-Gravenhage gesproken met den Generaal-Majoor bij den Generalen Staf P. L. G. Doorman, die op 10 Mei 1940 Adj. Militair Attaché bij H.M.'s Gezantschap te Brussel was.

Op mijn vraag of hij mogelijk nog in het bezit was van den oorspronkelijken brief door Generaal Winkelman d.d. 23 Maart 1940 gericht aan den Nederlandschen Gezant te Brussel en bestemd voor de Belgische Regeering, welke brief in afschrift voorkomt in Keesing's Historisch Archief Nr. 472 bld. 4281, antwoordde hij, dat hij zou nagaan of hij deze nog in zijn bezit had.

Naar aanleiding van dit onderhoud, zond Generaal Doorman, mij een afschrift van een instructie voor den gevolmachtigde van den Nederlandschen Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht tot het voeren van besprekingen met het opperbevel van het Belgische Leger d.d. 23 Maart 1940, onder mededeeling, dat de bijlage behoorende bij deze instructie niet in zijn bezit was.

Een afschrift van deze instructie gaat als bijlage 88 bij dit proces-verbaal.

In verband met hei feit, dat vorenstaande verklaringen van de militaire getuigen, op hoofdpunten met elkaar in tegenspraak blijven, is, na bespreking met den Keer Advocaat-Fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof te Amsterdam, Mr. W. P. Bakhoven, besloten te trachten een verklaring van den voormaligen opperbevelhebber van de Fransche strijdkrachten te krijgen, teneinde zoo mogelijk vast te stellen, in welke mate de Fransche strijdkrachten op weerstand in de Peel-Raamstelling hebben gerekend.

Na voorbereiding door de Nederlandsche Ambassade te Parijs, bleek de Fransche Generaal Gamelin bereid, ons op 29 November 1946 des namiddags te 3.— uur in zijn woning te ontvangen.

Teneinde later discussies of meningsverschillen tengevolge van het gebruik der Fransche taal bij dit onderhoud te ondervangen, hebben wij, verbalisanten tevoren een samenvatting opgesteld, met aan het slot, de aan Generaal Gamelin te stellen vragen.

Deze samenvatting lieten wij in de Fransche taal overzetten, zoodat Generaal Gamelin na lezing daarvan, nauwkeurig kon weten, waar de zaak over ging en wat wij te vragen hadden.

Voor de samenvatting die, in de Fransche tekst, den Generaal Gamelin is voorgelegd, verwijzen wij naar de bijlagen No. 89 en Nr. 90, respectievelijk Nederlandsche en Fransche tekst, welke bijlagen wij bij dit proces-verbaal overleggen.

Bovendien zijn wij bij dit onderhoud, dat op 29 November 1946 des namiddags te 3.— uur in de woning van Generaal Gamelin plaats vond, vergezeld geweest van den Luitenant-Kolonel K. Kwantes, militair attaché bij de Nederlandsche Ambassade te Parijs, die reeds 20 jaar in Frankrijk verblijft.

De Generaal Gamelin, die ons desgevraagd opgeeft genaamd te zijn:

Maurice Gustave Gamelin,

geboren 20 September 1872 te Parijs, wonende Nr. 55 Avenue Foch te Parijs,

bleek bereid ons eene verklaring terzake te geven en tevens om deze, op ons verzoek, op schrift te stellen en te onderteekenen. Hij deelde mede, dat hem de voorgelegde samenvatting duidelijk was. Waar hem de Fransche tekst van deze samenvatting, reeds eenige uren voor dit onderhoud, via meergenoemden Militairen Attaché toegezonden was, had Generaal Gamelin een voorloopige tekst van

zijn antwoord op de gestelde vragen, reeds gereed gemaakt.

Hierover is met hem eene bespreking gevoerd, waarbij — onder meer — het antwoord ter sprake kwam, gegeven op vraag C, welk onderdeel, eensluidend aan den voorloopigen vorm, is weergegeven in het definitief, schriftelijk, gedateerd en onderteekend antwoord, dat ons den volgenden morgen door Generaal Gamelin werd overhandigd en dat door ons, na waarmerking met onze handteekeningen, als bijlage Nr. 91 bij dit proces-verbaal wordt overgelegd.

Wij, verbalisanten, hebben, in verband met het antwoord op punt C den Generaal Gamelin kennis laten nemen van den brief van Generaal Winkelman d.d. 23 Maart 1940, bestemd voor den Nederlandschen Ambassadeur te Brussel, welke brief ongeveer gelijk-luidend moet zijn aan die, welke gericht was aan de Nederlandschen Ambassadeur te Parijs, welke laatste op 10 Mei 1940, door den getuige Van Voorst Evenkink in zijn toenmalige hoedanigheid van Militair-Attaché te Parijs, aan Generaal Gamelin was ter kennis gebracht. Wij gaven hierbij inzage van de Fransche tekst van dezen brief, zooals die voorkomt op bladzijde 95 tot en met 99 van het Deutsche z.g. Witboek Nr. 5/1940, waarvan een exemplaar als bijlage Nr. 87 bij dit proces-verbaal door ons wordt overgelegd.

Na kennisneming van dezen brief, deelde Generaal Gamelin mede, dat zijn antwoord op punt C, zich hierdoor niet wijzigde.

Door den Luitenant-Kolonel K. Kwantes, die door zijn volledige kennis zoowel van de Fransche taal als van de Fransche militair-technische uitdrukkingen ons daartoe de meest aangewezen persoon scheen, is, op ons verzoek, de verklaring van Generaal Gamelin in de Nederlandsche taal overgezet, welke vertaling door hem, Kwantes, is onderteekend en welk stuk door ons eveneens is gewaarmerkt met onze handteekeningen en bij dit proces-verbaal is overgelegd als bijlage Nr. 92.

In verband met de clause in de verklaring van Generaal Gamelin, (zie het slot van het antwoord op punt C), dat de brief van Generaal Winkelman (d.d. 23 Maart 1940) zich misschien nog zou kunnen bevinden in het archief van de Service Historique de l'Etat Major de l'Armée, hebben wij den Luitenant-Kolonel Kwantes verzocht, daarnaar een onderzoek te willen instellen en zal hij ons, bij positief resultaat, hierover nader berichten.

Overlegging van de bijlagen 86 en 87.

In verband met de verklaringen door verschillende getuigen in dit proces-verbaal, over den brief van Generaal Winkelman d.d. 23 Maart 1940, bestemd voor den Nederlandschen Gezant te Parijs, waarin de militaire operatieplannen van Nederland, alsmede een verzoek om hulp aan Frankrijk waren vervat, verklaren wij verbalisanten, dat het ons bij geen enkele daarvoor in aanmerking komende instantie is mogen gelukken, dien brief te achterhalen, doordat de betreffende archieven, destijds vernietigd waren bij den aanvang van den oorlog.

Echter is ons door het bureau voor oorlogsdocumentatie, tijdelijk ter beschikking gesteld, een exemplaar van het z.g. Deutsche Witboek 1940, hetwelk den titel draagt: „Auswärtiges Amt 1940 Nr. 5. Weitere Dokumenten zur Kriegsausweitungspolitik der Westmächte. Die Generalstabsbesprechungen Englands und Frankreichs mit Belgien und den Niederlanden", waarin op bladzijde 49 tot en met 51, een Deutsche vertaling en op bladzijde 95 tot en met 98, een Fransche vertaling voorkomt van, den overeenkomstigen brief, dd. 23 Maart 1940, van Generaal Winkeiman, bestemd voor den Nederlandschen Gezant te Brussel.

Dit boel; leggen wij verbalisanten, bij dit dossier over, als bijlage No. 87.

In de Nederlandsche taal komt deze brief bovendien voor in Keesing's Archief (het z.g. Historisch Archief) No. 472 dd. 1-7 Juli 1940. Hiervan leggen wij een afschrift over bij dit dossier, als bijlage No. 86.

Overlegging van bijlage no. 87 A en 87 B.

In verband met de verklaring van den getuige, Generaal Reynders, op bladzijde 13 van dit proces-verbaal, 2e alinea van onderen, waar hij wijst op een artikel in de Revue Historique de l'Armée van Januari 1946, waarin deze getuige zeide gelezen te hebben, dat de Franschen vernomen hadden, dat de troepen in Noord-Brabant verzwakt waren,..... maar dat zij hun operatieplan toch hadden doorgezet, verklaren wij verbalisanten dat wij door bemiddeling van den Militairen Attaché bij de Nederlandsche Ambassade te Parijs, genoemd tijdschrift, hebben ontvangen, waarin het eerste deel van een artikel voorkomt van de hand van Pierre Lyet, Chef de bataillon, onder den titel: *Le début d'une guerre de coalitions*".

Op bladzijde 72 van dit artikel, komt de zinsnede voor waarop Generaal Reynders doelt. Deze zinsnede is door ons in het boek aangeduid met een blauwe streep.

Dit boek leggen wij bij dit dossier over, als bijlage No. 87 A.

Tevens leggen wij bij dit dossier over, als bijlage No. 87 B, een Nederlandsche vertaling van het onderdeel van het artikel, waarin de betreffende zinsnede voorkomt en wij namen hiertoe het deel, vanaf bladzijde 71, te beginnen bij de woorden: „Pour tenir compte des désirs exprimés par le commandant etc. etc.” tot en met het einde van het artikel in dit boek.

Verwijzing naar de bijlagen no. 115 tot en met 118

Alhoewel niet van rechtstreeks belang, mogen wij verbalisanten, voor zoover noodig, voor het onderwerp, behandeld in de processen-verbaal no. 32 en no. 33, nog verwijzen naar de bijlagen no. 115 tot en met no. 118, die nader zijn omschreven aan het slot van proces-verbaal no. 8, (de verklaring van getuige M. van Blankenstein).

Overlegging Bijlagen no. 134 tot en met 137.

In verband met de vraag, gesteld bij punt 10, in de tweede aanvulling van het memorandum van den Advocaat-Fiscaal Mr. W. P. Bakhoven, (zie voor dit memorandum achter procesverbaal no. 11), betreffende beschouwingen over de onthullingen van Generaal Reynders, in het tijdschrift „De Nieuwe Eeuw”, van 12, 19, 26 Januari en 9 Februari 1946, leggen wij verbalisanten, foto-copiën van deze artikelen bij dit dossier over, als bijlagen no. 134 tot en met no. 137.

Onderzoek naar den schrijver van deze artikelen in „De Nieuwe Eeuw”.

Wij verbalisanten verklaren, dat wij op een telefonisch verzoek aan de redactie van het tijdschrift „De Nieuwe Eeuw” naar den schrijver van deze artikelen, op 28 Januari 1947, een 'schriftelijk antwoord ontvingen van den Hoofdredacteur den Heer J. Knuvelder te Helmond, dat de mededeeling bevatte dat Professor Dr. C. Gerretson, Janskerkhof no. 11 te Utrecht, de schrijver was.

Daar de Heer Gerretson geen telefoon had, en de administratie van de Universiteit te Utrecht, op ons telefonisch verzoek, niet kon zeggen, of en hoe hij te bereiken was, is hem een brief geschreven, dd. 29 Januari 1947, waarbij hem bericht werd, dat in verband met slotregels van zijn artikelen, luidende: „Of is de houding der Regeering beïnvloed door een wenk van elders? Er zijn redenen waarom ook deze vraag niet ongesteld zal mogen blijven”, wij gaarne met deze redenen op de hoogte gebracht zouden willen worden, waartoe wij bereid waren hem te bezoeken.

Daar wij geen antwoord kregen, hebben wij onzen brief van 29 Januari 1947, bij een kort schrijven dd. 13 Februari 1947, in herinnering gebracht, onder mededeeling, dat wij het op prijs zouden stellen zijn antwoord tegemoet te mogen zien, in verband met het a.s. afsluiten van het onderzoek.

Hierop ontvingen wij een ongedateerde briefkaart, afgestempeld te Utrecht op 17 Februari 1947, met bereidverklaring ons op den volgenden Woensdag (19 Februari 1947) te ontvangen.

Dit bezoek hebben wij gebracht op 19 Februari 1947, des voormiddag-te ongeveer 10.30 uur, tot des namiddags te ongeveer 12.15 uur, in de woning van Professor Gerretson, Janskerkhof no. 11 boven te Utrecht

Professor Gerretson deelde mede, op het punt van de gestelde vraag geen getuigenis te willen afleggen, omdat hij vond dat dit geen zoden aan den dijk kon zetten in het onderzoek tegen Jhr. de Geer. Hij maakte een niet mis te verstaan bezwaar tegen het maken van notities, gedurende het onderhoud met hem. Wel verklaarde hij zich bereid om ons verschillende mededeelingen te doen, ten blijk dat hij maar niet wat gezegd had, maar inderdaad gronden had voor de bewuste slotalinea van het door hem geschrevene in „De Nieuwe Eeuw”.

Professor Gerretson wenschte het gesprek dan echter als vertrouwelijk beschouwd te zien.

Aangezien het te volgen gesprek onder die omstandigheden mogelijk zeer interessant kon zijn, maar voor ons onderzoek niet de minste waarde zou hebben, hebben wij Professor Gerretson toen gezegd, dat wij onder deze omstandigheden wel konden begrijpen, dat hij niet wilde dat er aantekeningen van dit onderhoud zouden worden gemaakt die buiten zijn contrôle vielen, doch hem dan voorstelden, om ons schriftelijk in te lichten, zoodať hij zelf geheel in handen had, in welken vorm hij de redactie wilde inkleeden, van hetgeen hij te zeggen had.

Professor Gerretson ging hiermede niet alleen accoord, doch zond ook een brief dd. 25 Februari 1947, gericht aan den weledelgestrengen heer J. L. Posthuma, Commissaris van Politie, Apollolaan no. 59, te Amsterdam Z., waarin hij zijn meening met een viertal argumenten toelichtte.

Aan het slot van dezen brief schrijft hij:

„Om deze redenen meen ik, dat het geen zin heeft, mijnerzijds mij in deze zaak te mengen. Ik leg er den nadruk op, dat ik al wat ik geresumeerd heb in de punten 1 t/m 4 heb gezegd extrajudicieel in een persoonlijk onderhoud met de heeren, waarvan het vertrouwelijk karakter van weerszijden uitdrukkelijk is vastgesteld, zoodat van den inhoud van dezen brief in het eventueel proces geenerlei gebruik mag worden gemaakt.”

Alhoewel wij meenen dat de opvatting van Professor Gerretson, vervat in de vorenstaande slotalinea van zijn brief, impliceert, dat hij dan ook geen brief met verschillende gegevens had geschreven, hebben wij vanzelfsprekend geen vrijheid gevonden zijn brief bij dit dossier over te leggen.

In verband met het vorenstaande hoorden wij, verbalisanten, op 13 Maart 1947 in zijn woning andermaal den getuige Generaal Reynders, die ons op onze vragen als volgt verklaarde:

„U vraagt mij of ik er rechtstreeks of zijdelings wel eens van gehoord heb, of de wenk van zekere zijde aan onze Regeering gegeven, — welke wenk ik even heb genoemd op bladzijde 18 van mijn tweede brochure —, een wenk geweest is van Duitsche zijde om de Duitsche legers door Limburg en Brabant te laten trekken en daartegenover Noord-Nederland vrij te laten.

Ik antwoord U hierop, dat bij een gesprek met den heer Groenix van Zoelen, waarbij deze mij mededeelde, destijds in een gesprek met den Secretaris-Generaal den heer Snouck Hurgronje te hebben vernomen, dat een gehouden oefening in het terugnemen van een groot deel van het derde legerkorps uit de Peel-Raamstelling, politieke beteekenis had, in dien zin, dat de Belgen daarin aanleiding zouden vinden zich aan te sluiten bij onze opstellingen — door mij naar voren is gebracht, dat mij dit laatste onlogisch voorkwam en ik mij dan nog eerder zou kunnen voorstellen, dat dit zou zijn geschied, naar aanleiding van een wenk van Duitsche zijde, die er op neerkwam, dat Noord Nederland zou worden ontzien bij een eventueelen aanval indien de Duitschers vrije doortocht zou worden gegeven ten zuiden van Venlo.

Dat een zoodanig wenk was gegeven, was mij gebleken uit een partuuiier gesprek, dat ik met den heer Snouck Hurgronje in den bezettingstijd had.

Mijn daardoor gemaakte opmerking tegen den heer Groenix van Zoelen was slechts het opperen van een mogelijkheid, maar geenszins het uitdrukken van een overtuiging. Een overtuiging in dezen zin bestaat ook thans bij mij niet.”

Na voorlezing geteekend,

(w.g.) I. H. REYNDERS.

Op denzelfden dag, 13 Maart 1947, nadat ons gebleken was, dat de heer Groenix van Zoelen in het buitenland vertoefde, hoorden wij, verbalisanten, op het Departement van Buitenlandsche Zaken te 's-Gravenhage, den heer Snouck Hurgronje, die ons desgevraagd opgaf genaamd te zijn:

Jhr. Mr. Aarnout Marinus Snouck Hurgronje,

oud 64 jaar, Secretaris-Generaal, ten deze domicilie kiezende op het Departement van Buitenlandsche Zaken,

en, op onze vragen als volgt verklaarde:

„Ik herinner mij, dat de Duitsche Gezant Graaf Zech bij mij is geweest en mij als volkomen persoonlijke suggestie, de vraag heeft gesteld of het denkbaar was, dat Duitsche troepen zuidelijk van Roermond door zouden trekken, waarbij de rest van Nederland onverlet gelaten zou worden.

Ik heb daarop terstond geantwoord, dat een zoodanige gedachte naar mijn oordeel, voor de Nederlandsche Regeering, die een strenge neutraliteitspolitiek voerde en daaraan op allerlei wijze bekendheid had gegeven, volstrekt onaanvaardbaar was.

Ik heb van deze persoonlijke suggestie van Graaf Zech, mededeeling gedaan aan Minister van Kleffens, die zich met mijn standpunt volkomen kon vereenigen.

Ik meen mij te herinneren, dat de Duitsche Gezant met mij nog éénmaal over deze zaak heeft gesproken, maar ook, dat Minister van Kleffens mij heeft medegedeeld, dat Graaf Zech hem ook een zoodanige z.g. geheel persoonlijke suggestie had gedaan.

Minister van Kleffens had daarop hetzelfde antwoord gegeven als ik.

Ik kan mij niet herinneren, wanneer Graaf Zech hierover kwam spreken. Het moet zijn geweest eenigen tijd na de ambtsaanvaarding van Minister van Kleffens; een nadere tijdsbepaling kan ik U niet geven.

Het is mij onbekend of Minister van Kleffens hier, hetzij in den Ministerraad, hetzij met ernige collega's over heeft gesproken. Met den Heer Reynders heb ik hier wel eens over gesproken.

Het staat voor mij volkomen vast, dat er niet het minste verband bestaat tussen de suggestie van Graaf Zech en de latere wijziging, die er gebracht is in de verdediging van Zuid-Nederland."

Ka voorlezing geteekend,

(w. g.) A. M. SNOUCK HURGRONJE.

Zie voor nadere vragen over dit onderwerp, aan den Minister E. N. van Kleffens en voor diens antwoord op deze vragen, respectievelijk de bijlagen no. 146 en no. 147.

Wij, verbalisanten, verklaren, dat wij dit proces-verbaal hebben opgemaakt op onzen ambtseed en hetzelfde hebben gesloten te Amsterdam den 31sten Maart 1947.

De Commissaris van Politie,
J. L. POSTHUMA.

De Hoofdinspecteur van Politie,
J. H. HEIJINK.

BIJLAGE 21

Citaat uit een artikel van luitenant-generaal H. F. M. baron van Voorst tot Voorst in het Katholiek Cultureel Tijdschrift

(Overgenomen uit: Katholiek Cultureel Tijdschrift van 15 Maart 1946, 2e Jaargang, deel I, afd. 4)

SYMBOLISCHE NEUTRALITEITSHANDHAVING

door H. F. M. Baron Van Voorst tot Voorst, Generaal-Majoor b.d.

Het vraagstuk der neutraliteitshandhaving is in den laatsten tijd herhaaldelijk genoemd in verband met de maatregelen, welke door het Nederlandsche opperbevel vóór en gedurende de oorlogshandelingen van 10 tot 15 Mei 1940 zijn getroffen. Een onjuiste opvatting omtrent het wezen der zaak trad daarbij in verschillende publicaties naar voren. Men sprak o.a. van een „symbolische” neutraliteits-handhaving in volkomen miskenning van de opvatting, die destijds ten onzent prevaleerde en die bleef prevaleeren tot de capitulatie van Duitschland toe.

Een neutrale mogendheid dient zich te onthouden van alles, wat een der belligerenten kan bevoordeelen of benadeelen

Daarnaast kan en moet zij (n.l. de neutrale mogendheid) — om nog een voorbeeld te noemen — troepen, welke, door het verloop der oorlogshandelingen gedwongen, de grens overschrijden, ontwapenen en interneeren.

Tot al deze en soortgelijke maatregelen is zij door geschreven en ongeschreven oorlogsrecht verplicht. Laat zij een van deze na, dan is er kans, dat zij in conflict raakt met den vijand van den schender. Zij heeft dan immers hare neutraliteit onvoldoende gehandhaafd.

Welke is echter de houding, die een onzijdige mogendheid dient aan te nemen bij een opzettelijke schending van de neutraliteit op groote schaal, bij het misbruiken van het onzijdige grondgebied door sterke aanvallende legers?

Voor Nederland geldt dan in de eerste plaats de doormarsch door Noord-Brabant en Limburg of door Zeeland.

Twee opvattingen treden daarbij naar voren. De eerste is, dat men dan verplicht is om de aanvallende legers tot elken prijs op hun *aanmarschwegen* tegen te houden, zelfs indien zij overmachtig zijn. Deze opvatting gaat uit van de gedachte, dat men daardoor per se de belangen van de aangevallen partij het beste dient, omdat men den opmarsch van den aanvallers minstens vertraagt. De verdedigers van deze mening zijn van oordeel, dat men de neutraliteit niet handhaaft, als men anders handelt. Het is bij hen zelfs een vraag in discussie of een dergelijke schending een casus belli vormt!

De andere opvatting is, dat bij een niet-incidenteële schending van de neutraliteit op groote schaal de oorlogstoestand intreedt, dat het dan dus automatisch oorlog is, dat er dan dus van „neutraliteit” geen sprake meer is en dus evenmin van „neutraliteitshandhaving”. Volgens deze opvatting dient de strategische gedachte dientengevolge gebaseerd te zijn op de integrale oorlogvoering in den ruimsten zin des woords. Men moet er dan op voorbereid zijn, dat de oorlog lang kan duren en dat hij gevoerd moet worden met alle personeele en materiele middelen, waarover men beschikt. Men moet er zich rekenschap van geven, dat deze oorlog slechts één doel kent, n.l. het verslaan van den vijand! Men zal zich moeten realiseeren, dat dit doel slechts bereikt kan worden door de uitvoering van een veldtochtsplan, gemeenschappelijk met de nieuwe bondgenooten.

Zooals reeds gezegd, past in dezen gedachtengang een groepeerings van de strijdkrachten met het oog op een oorlogvoering in den

strikten en tegelijk ruimsten zin van het woord, een groepeerings dus, die veroorlooft den oorlog te voeren met de grootst mogelijke kracht en waar zulks in het verband der bondgenooten het beste is. Er moet dus worden gestreefd naar een massalen inzet voor het bevechten van de beslissing, voor het verslaan van den vijand, voor het winnen van den gemeenschappelijken oorlog.

In dezer gedachtengang is er dus geen plaats voor een — strategisch gesproken — onverantwoord nevendoeel.

In dezen gedachtengang en onder deze omstandigheden kan men niet spreken van „handhaving der neutraliteit”. Immers men geeft zijn neutraliteit verder prijs. Van neutraliteit is geen sprake meer: het is oorlog. Er is dus geen sprake meer van „symbolische” of daadwerkelijke neutraliteitshandhaving. Men heeft openlijk partij gekozen!

Zoolang de agressie nog niet heeft plaats gehad, zoolang het grondgebied niet is geschonden, dient echter naar buiten de wil te spreken, dat men een schending van het territoire niet zal gedoogen. En hier schuilt een andere moeilijkheid, inhaerent aan het niet tijdig en openlijk partij kiezen, aan het streven om buiten den oorlog te blijven. De weermacht dient door haar opstelling een preventieve werking uit te oefenen. De opmarschwegen van beide tegenstanders mogen niet van troepen worden ontbloot, daar anders in het grensgebied een vacuum zou ontstaan, dat — gezien het wederzijdsche en strategisch gegronde wantrouwen — onvermijdelijk zou leiden tot een wedloop naar deze streek met alle gevolgen van dien.

Echter mag de beveiliging van het hart des lands hieronder niet lijden. Deze beveiliging primeert zelfs, omdat alleen hier de materiele en personeele hulpbronnen aanwezig zijn, welke het voeren van den integralen oorlog, den oorlog „an sich”, den oorlog „tout court”, tot de eindbeslissing mogelijk maken. Deze beveiliging primeert, omdat in het hart van het land de zetel van de Regeering is, die den oorlog leidt, de verdediging inspireert en tenslotte door een offensief in samenwerking met de bondgenooten den oorlog beëindigt.

Niet vergeten mag echter worden, dat nòch de preventieve, nòch de beveiliging van het hart des lands afbreuk mogen doen aan het strategisch beginsel van concentratie van krachten. De leiding van een neutraal land ziet zich dus gesteld voor de puzzel te moeten voldoen aan drie voorwaarden:

het toonen van een vuist naar de mogelijke schenders van de neutraliteit;

het vormen van een schild voor het hart des lands;

het zooveel mogelijk concentreeren van de strijdkrachten op de plaats, waar de hoofdstrijd zal worden gevoerd.

Men bedenke hierbij, dat een neutrale mogendheid niet anders kan doen dan afwachten, wat er zal geschieden, zelfs indien een der oorlogvoerenden een brutale agressor is, die verdragen en beloften als „vodjes papier” beschouwt. Indien „de vuist” naar den vermoedelijken schender — uit gebrek aan weerkracht en wegens het ontbreken van samenwerking met de toekomstige bondgenooten — niet zo sterk is als men misschien zou wensen, dan geeft dit nog niet het recht om te spreken van een „symbolische” neutraliteitshandhaving of van het schenden van den plicht, die op de neutrale mogendheid rust.

Want kan men meer intensief, meer daadwerkelijk handelen dan door aan den schender den oorlog te verklaren en door den oorlog te voeren in den diepsten zin van het woord, tot de beslissing is gevallen, tot de overwinning is bevochten?

Memorandum, samengesteld door de generaal-majoor van de Generale Staf D. van Voorst Evekink, eertijds militair attaché bij Hr. Ms. gezantschap te Parijs over de Peel-Raamstelling

(Overgelegd door luitenant-generaal A. Q. H. Dijkhoorn bij zijn verhoor op 18 Februari 1948)

1. Tijdens mijn werkzaamheid als Militair Attaché bij Hr. Ms. Legatie te Parijs, bereikte mij medio November 1939 van daarvoor goed geplaatste zijde de inlichting, dat sedert 5 November t.v. door de geallieerde legerleiding de ingeval van een Duitsche invasie van Nederland te treffen maatregelen in studie waren genomen.

2. Mijn nadere oriëntering op dat stuk leerde mij, dat op 14 November 1939 op het G.Q.G. te Vincennes een bespreking had plaats gevonden, waaruit op 15 November was geresulteerd de „Instruction personnelle et Secrète No. 8”, van Generaal Gamelin, welke instructie, na vermelding dat — „après avoir envisagé le début de notre entrée en Belgique pour soutenir la Hollande” — „dans un deuxième temps, si la situation le permet, les forces alliées pourraient être portées sur la ligne Anvers-Louvain-Wavre-Namur”, voor wat de eventuele hulpverlening aan Nederland betreft, behelsde:

„La 7e armée”, — dit is het leger op den linkervleugel, onder bevel van generaal Giraud — „tout en remplissant la mission qui lui incombe, en ce qui concerne les bouches de l’Escaut, serait portée en arrière et à gauche des Belges d’Anvers, prête en particulier à assurer la couverture de leur flanc gauche en les liant si possible aux Hollandais.”

3. Mij nopens het laatstaangehaalde punt uit de „Instruction etc. No. 8” nader oriënterende, kwam naar voren dat de geallieerde legerleiding:

a. zich bij de eventuele hulpverlening aan Nederland uitsluitend liet leiden door den wensch van:

1°. aansluiting aan het in België te bereiken front Antwerpen—Leuven enz. (de zoogen. Dyle-stelling);

2°. beveiliging van den Scheldemonnd door afsluiting van den toegang tot Zeeland;

b. geen belangstelling had voor de hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling, omdat naar Fransch oordeel:

1°. de lengte van die stelling in wanverhouding stond tot de verdediging ervan beschikbare Nederlandsche strijdkrachten;

2°. deze stelling te ver Oostelijk was gelegen om eventueel tijdig door uit Frankrijk te zenden troepen te kunnen worden bereikt, terwijl voorts, ingeval die troepen de stelling wel tijdig zouden bereiken, de verbindingen met de Fransche bases te lang zouden zijn;

c. in verband met de overwegingen sub b, niet van plan was de voor eventuele hulpverlening aan Nederland bestemde Fransche troepen naar de Peel-Raamstelling te dirigeren.

4. Het resultaat van mijn sondeeringen met betrekking tot de eventuele geallieerde hulpverlening aan Nederland schetste ik in mijn rapport van 25 November 1939, nr. 2380, als volgt:

a. In het noordwesten van Frankrijk in grooten getale geconcentreerde gemotoriseerde troepen spoeden zich over Kortrijk en Gent en Noordelijk van die lijn, via Antwerpen, naar Westbrabant, ter afsluiting van de toegangen tot Zeeland, om de gedachten te bepalen in de lijn Willemstad—Roosendaal—Antwerpen; op die wijze aansluitende op het Belgische front—Anwerpen—Leuven—Namen—Givet, hetwelk op zijn beurt verder aansluit op de verdedigingslinie aan de Fransche Noordgrens — Maginot-linie — Rijnfront (Voor de België ter hulp komende Fransche troepen is een deel van het front Leuven—Namen bestemd).

b. Bombardeerskadere naar de Maas, ter bemoeilijking van den Duitschen rivierovergang.

c. Zeestrijdkrachten naar Vlissingen.”

Voorts:

„Van geallieerde zijde wordt:

a. in het bijzonder prijs gesteld op de afsluiting en het behoud van Zeeland;

b. de hoop uitgesproken, dat de Nederlandsche strijdkrachten geen fronten zullen gaan verdedigen, welke in slechte verhouding staan tot de daarvoor beschikbare troepensterkte;

c. de aandacht gevestigd op het belang van vasthouden — in afwachting van de komst der geallieerde hulpstroepen — van Breda e.o. als „tête de pont”;

d. het eminent belang naar voren gebracht van de voorbereiding van een onmiddellijke waarschuwing ingeval van een Duitsche invasie.”

5. In verband met mijn wetenschap, dat de O.L.Z., generaal Reynders, in diens plannen betreffende de oorlogvoering ingeval van een Duitse invasie, rekende op Fransche hulp voor de hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling, en gelet op mijn volkomen betrouwbare inlichting, dat — vermits bij de volvoering van het geallieerde voornemen tot bezetting van de lijn Antwerpen—Leuven—Namen (de zoogen. Dyle-stelling), onze Peel-Raamstelling in de lucht zou komen te hangen — op die hulp niet mocht worden gerekend, besloot ik mijn meergenoemd, aan generaal Reynders gericht rapport van 25 November 1939 nr. 2380, met de opmerking „dat mij met zekerheid bekend is, dat de geallieerde legerleiding niet van zins is om ook maar één soldaat naar de genoemde aan omtrekking bloot staande stelling te zenden.”

6. De O.L.Z., generaal Reynders, aan wien mijn rapport van 25 November 1939, nr. 2380, was gericht, en de Minister van Defensie, luit.-kol. Dijkhoorn, en de Minister van Buitenlandsche Zaken, Mr. van Kieffens, hadden ieder een exemplaar van dat rapport (de beide laatstgenoemde bewindslieden „in afdruk”) in handen in den voormiddag van Maandag 27 November 1939.

7. De in mijn meerbedoeld rapport van 25 November 1939 vervatte waarschuwing heeft, blijkens mij geworden inlichtingen, veelzijdige belangstelling gehad:

a. kapitein Mr. H. J. Kruls, adjudant van den Minister van Defensie, deelde mij op 5 December 1939 telefonisch mede, dat het rapport den vorigen dag, 4 December, in den Ministerraad was behandeld.

b. op 8 December 1939 deelde Hr. Ms. Gezant, Jhr. Loudon, mij mede den vorigen dag, 7 December, van Minister van Kleffens te hebben vernomen, dat mijn bedoeld rapport „midden in de belangstelling” staat.

c. kapitein Mr. Kruls deelde mij op 12 December 1939 telefonisch mede, dat het meerbedoelde rapport onderwerp van bespreking was geweest in de bespreking in het H.M. de Koningin op Zaterdagmiddag 9 December t.v., waarbij aanwezig waren de Ministers Jhr. de Geer, van Kleffens en Dijkhoorn, zomede de O.L.Z., generaal Reynders.

8. Sedert de indiening van mijn een en andermaal aangehaald rapport van 25 November 1939, nr. 2380, heb ik mij uiteraard beijverd om zoveel mogelijk geïnformeerd te blijven nopens de plannen met betrekking tot de eventuele hulpverlening aan Nederland, maar niets wees op wijziging van de hiervoren in de punten 2, 3, 4 en 5 gerelateerde zienswijze en voornemens van de geallieerde legerleiding.

9. Op 5 April 1940 deelde de daarvoor meest bevoegde Fransche autoriteit mij mede (ik neem mijn aantekeningen ter zake woordelijk over):

„Meent, dat de Belgen niet bereid zullen zijn aan te sluiten op de Peelstelling. Peelstelling te ver oostelijk om tijdig door Franschen te kunnen worden bereikt: „Je n'en répons pas”.

Hecht grote waarde aan behoud verbinding met Nederland (Breda—Dordrecht) en hoopt daarom, dat die verbinding door de Nederlandsche troepen zal worden vrijgehouden en beschermd, bijv. in een lijn Noord—Zuid, ter hoogte van Tilburg, hetgeen zou aansluiten bij de Belgen in de streek van Turnhout (de Belgen zouden daar al een divisie hebben geplaatst).

Hulpverlening „Armée de gauche” als „avant-garde” voor Nederland bestemd.

Tijdige waarschuwing vereischt (steeds startklaar; in dagen van spanning in afgeloopen winter draaiden alle motoren een kwartier per uur!)

„Premier bond" van de Fransche troepen aan de Noordgrens, tot in de lijn Antwerpen—Leuven—Namen.

„Armée de gauche" (voor Nederland) bij Antwerpen over de Schelde (tunnel en door Belgen te maken pontonbruggen).

Dan verder zien, naar gelang van omstandigheden.

Bereiken van Peelstelling schijnt onzeker.

Ook overigens voorkeur voor weerstand meer Westelijk, omdat de Duitschers dan in moeilijke omstandigheden (langere verbindingen, aanvoerbezwaren) komen.

Terstond: 1 Division Légère Mécanique (D.L.M.) en 2 gemotoriseerde divisieën, daarachter ver trein 3 divisieën, waarvan 1 Zeeuwsch-Vlaanderen zal bezetten, opdat de Belgen daar weg blijven."

10. Dit onderhoud leerde mij, dat de inhoud van mijn eerder aangehaald rapport van 25 November 1939, nr. 2380, nog volledig dienende was.

11. Aangezien ik op bedoeld rapport tot zoover geenerlei bescheid had ontvangen en dus moest aannemen, dat de plannen van de Nederlandsche legerleiding nog onveranderd gebaseerd waren op hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling met Fransche hulp, vond ik het op mijn weg liggen om, terstond na afloop van het in punt 9 omschreven onderhoud, een audientie bij den (nieuwen) O.L.Z., generaal Winkelman, aan te vragen.

12. Generaal Winkelman deed mij telefonisch weten, dat Zijne Excellentie mij nog dienselfden avond, 5 April 1940, te Eindhoven zou ontvangen.

13. Ik spoedde mij aanstonds per auto derwaarts en dat onderhoud ving te 23.00 h van dienselfden 5den April aan.

14. Nadat ik aan generaal Winkelman mededeeling had gedaan van de door mij dien morgen verkregen inlichtingen (vide punt 9), deelde Zijne Excellentie mij mede (ik neem mijn aantekeningen ter zake woordelijk over):

„Onder die omstandigheden zal Peelstelling door hoofdkrachten worden ontruimd (blijven ± 15 bataljons, zonder artillerie).

Hoofdverdediging wordt nu: Grebbelinie — Waal — Maas — Groep Merwede Vesting Holland."

15. Tusschen dien 5den April en den 10den Mei 1940 heb ik noch van Fransche, noch van Nederlandsche zijde nieuwe wetenschap verkregen, zoodat, toen op laatstgenoemden dag de Duitse invasie van Nederland plaats vond, ik wist, dat zich in de Peel-Raamstelling geen hoofdkrachten (i.c. het IIIde Legerkorps en de Lichte Divisie) zouden bevinden, voorts, dat niet op de komst van Fransche troepen in die stelling werd gerekend en ten slotte, dat in de Peel-Raamstelling door de daar aanwezige bescheiden Nederlandsche troepmacht geen hardnekkige weerstand kon worden geboden.

16. Vrijdag 10 Mei 1940 ontving ik te 05.50 h van den Legatie-raad baron van Pallandt de telefonische mededeeling:

„Oorlogstoestand ingetreden; Waalhaven gebombardeerd."

Te 06.45 h vroeg ik telefonisch om een onderhoud met generaal Gamelin, in verband met het door mij te doen verzoek om hulpverleening.

Te 08.00 h liet generaal Gamelin mij weten, dat door zijn G.Q.G. een auto zou worden gezonden om mij te halen.

(Commandant Minart van het G.Q.G. van Genl. Gamelin vermeldt in zijn aantekeningen betreffende de gebeurtenissen op 10 Mei 1930:

„A 7 h. 45, l'attaché militaire hollandais est convoqué à Vincennes. Il se présente bientôt" — dat was 08.45 — „en tenue et fournit d'utiles renseignements sur la défense de son pays.")

17. Na terugkeer ter Legatie van bedoeld onderhoud te 10.00 h, kreeg ik met veel vertraging, te 11.30 h telefonisch verbinding met het Algemeen Hoofdkwartier te 's-Gravenhage, voor het dicteeren van mijn in de linkerkolom hieronder weergegeven — aan de in mijn bezit zijnde getypte minute (archiefstuk Mil. Att. nr. 2720) ontleeende — bericht, hetwelk werd aangenomen door den luit.-kolonel Wilson, wiens aan de tweede brochure van den generaal Reynders (blz. 45/46) ontleende weergave van dat bericht in de rechterkolom hieronder is vermeld:

Bericht, zooals gedicteerd door den Militair Attaché:

Bericht, zooals weergegeven op blz. 45/46 van de tweede brochure-Reynders:

---

1. Ik heb hedenmorgen te 8.45 gevolg gegeven aan den inhoud van de instructie voor den Gedelegeerde van den O.L.Z., in een onderhoud met Genl. Gamelin.

2. Aan het verzoek om een legerkorps van 4 divisieën overzee naar Nederland te zenden, kan niet worden voldaan.

3. De U bekende Fransche voornemens zijn in uitvoering: de strijdkrachten aan de Fransche noordgrens maken een eerste sprong naar de lijn Antwerpen—Leuven—Namen; het linkerleger, onder Genl. Giraud is in beginsel voor Noordbrabant bestemd, doch nopens het optreden daarvan zal nader worden beslist na aankomst te Antwerpen.

4. Verzocht wordt van Nederland uit verband met Genl. Giraud te Antwerpen op te nemen.

5. Eén regiment infanterie wordt van Duinkerken overzee vervoerd naar Walcheren.

6. Hulp met luchtstrijdkrachten wordt geleverd door Engeland.

7. Naar Nederland komt een Fransche militaire missie onder leiding van Genl. Lascroux.

8. In afwachting van diens komst vertrekt hedenmorgen Genl. Mittelhausser (voorloopig gedelegeerde) per auto naar Den Haag, via Antwerpen—Breda.

Verzocht wordt alle maatregelen te nemen om de reis over Nederlandsch gebied van den Generaal te vergemakkelijken, eventueel ook een veiligheidsescorte.

---

18. De afwijkende weergave van mijn bovenvermeld telefonisch bericht op blz. 45/46 van de tweede brochure-Reynders zal wellicht moeten worden toegeschreven aan de na bijna ⁶ jaren uiteraard eenigszins vervaagde herinnering van den officier die dat bericht destijds opnam.

19. Het meest in het oog springende verschil betreft de weergave van punt 4° door den berichtontvanger van het Algemeen Hoofdkwartier te 's-Gravenhage.

20. Zooals uit het gestelde in de punten 5, 8 en 9 naar voren komt, had ik de stellige wetenschap, dat geen Fransche troepen naar de Peel-Raamstelling zouden komen, terwijl ik, blijkens het gestelde in punt 14, door Genl. Winkelman ermede in kennis was gesteld, dat zich in de Peel-Raamstelling geen hoofdkrachten zouden

1°. Te 7.00 gemeld bij Generaal Gamelin ter overhandiging van den brief om hulp (bedoeld is de bij den gezant opgelegde verzegelde brief; Generaal Winkelman verzocht daarin om beschikbaarstelling van 4 divisies voor de verdediging van het hart des lands).

2°. Van steun van 4 Fransche divisies voor het hart des lands kan geen sprake zijn.

3°. Fransche troepen overschrijden de Belgische zuidgrens: hiervan is het VIIe Leger onder Generaal Giraud (onder toevoeging „de beste Fransche Generaal") bestemd voor steun aan Nederland. De Fransch-Engelsche troepen rukken op, aanvankelijk tot de lijn Givet—Namen—Leuven—Antwerpen en zullen van daar uit naar bevind van zaken sprongsgewijze naar het Oosten oprukken.

4°. In verband hiermede is het *van her grootste belang dat de Nederlandsche troepen in de Peel-Raamstelling zoo lang mogelijk stand houden.*

5°. Nog heden zullen Fransche troepen Zeeland bereiken.

bevinden en dat in die stelling geen hárdnekkige weerstand zou worden geboden, zie voorts punt 15.

21. Terwijl het dus reeds uit dien hoofde voor mij geen zin had om aan te dringen op een „zoo lang mogelijk stand houden” door de Nederlandsche troepen in de Peel-Raamstelling,

ook mijn berichtgeving, dat nopens het optreden van het leger-Giraud nader zou worden beslist na (de op het tijdstip van mijn berichtgeving — 11.30 — nog in het verschieft liggende) aankomst te Antwerpen, kon voor mij geen grond opleveren om voor het zoo lang mogelijk stand houden van de Nederlandsche troepen in de Peel-Raamstelling aandacht te vragen.

22. In het midden latende of — wat ik mij niet herinner en waaromtrent ik op mijn desbetreffend archiefstuk nr. 2720 ook gernerlei aantekening aantref — de berichtontvanger op het Algemeen Hoofdkwartier mij, zooals op blz. 46 van de tweede brochure-Reynders is gesteld, heeft medegedeeld, „dat het IIIde Legerkorps en de Lichte Divisie reeds in vollen aftocht waren”, springt het in het oog, dat ook al zou mij die mededeeling zijn gedaan, dit voor mij geen aanleiding kon zijn voor het uiten van mijn teleurstelling, nog wel op de meest krachtige wijze. Dat die hoofdkrachten aan de verdediging van de Peel-Raamstelling geen deel zouden hebben wist ik immers al sedert 5 April t.v. uit den mond van onzen O.L.Z., generaal Winkelman (vide punt 14).

23. Mij verwijzing veroorloovende naar het gestelde in de punten 2 en 3 van dit Memorandum, zij eraan herinnerd, dat de Franschen, voor wat de Nederlandsche oorlogvoering betreft, uitsluitend waren bedacht op:

1°. beveiliging van den Scheldemond, door afsluiting van den toegang naar Zeeland;

2°. verband met het in België te bereiken front.

24. Dat het bij de geallieerde legerleiding, met betrekking tot de hulpverlening aan Nederland, uitsluitend ging om de daareven genoemde twee desiderata en dat bij dat orgaan voor de Peel-Raamstelling geen belangstelling bestond, bleek mij opnieuw uit een onderhoud met generaal Gamelin, hetwelk hierna zal worden gerelateerd.

25. Op den 10den Mei 1940 ontving ik te 18.15 telefonisch het verzoek van Colonel Petibon, Chef van den Staf van Genl. Gamelin, om naar Vincennes te komen voor het in ontvangst nemen van een voor het Nederlandsche leger interessante mededeeling.

26. Te 18.50 daar aangekomen ontving ik uit den mond van Genl. Gamelin de ondervolgende mededeelingen, welke ik — na lang wachten op het doorkomen van de verbinding — te 21.45 per telefoon dicteerde aan kapitein Olifiers van het Algemeen Hoofdkwartier te 's-Gravenhage (archiefstuk Militair Attaché nr. 2725):

1. *De eerste troepen van den linkervleugel van de Fransche strijdkrachten zijn te 16.30 h in Zeeuwsch-Vlaanderen aangekomen en zij zijn den overgang over de Schelde begonnen. Het totaal getal krachten dat naar Zeeuwsch-Vlaanderen zal komen zal waarschijnlijk ongeveer twee regimenten bedragen.*

2. *Het regiment infanterie dat overzee wordt aangevoerd en waarbij I afd. artillerie, is onderweg.*

3. Rechts van het leger van Genl. Giraud hebben de Engelsche troepen te 12.00 de Fransch-Belgische grens overschreden.

4. De Fransche troepen rechts daarvan hadden te 12.00 de lijn Mons—St. Hubert—Arlon bereikt.

5. De opmarsch der Fransche en Britsche troepen is niet door Duitsche luchtmacht krachten gehinderd.

6. *Het ligt in de bedoeling het leger van Genl. Giraud zoo spoedig doenlijk naar de streek Breda—Tilburg te brengen, teindeinde daar het verband tusschen de Nederlandsche en de Belgische troepen tot stand te brengen.*

7. *In verband daarmee dringt Genl. Gamelin erop aan, dat de troepen, die de Peelstelling bezetten, eventueel naar het Westen terug trekken, en dat door die troepen verband wordt opgenomen en onderhouden mei de troepen van Genl. Giraud.*

8. Genl. Gamelin zou gaarne op de hoogte worden gesteld, tot waar de Duitsche troepen in Nederland zijn opgerukt.”

27. Hoezeer, met betrekking tot de hulpverlening aan Nederland, de wensch tot het onderhouden van het verband, vooral met het front in België, bij de geallieerde legerleiding op den voorgrond trad en, in dien gedachtengang, het belang van het houden van de Peelstelling, en a fortiori het zenden van Fransche hulp derwaarts, buiten den kring der belangstelling stond, kwam voor de laatste maal naar voren, toen Genl. Gamelin in den namiddag van 11 Mei 1940, na het verkrijgen van de wetenschap dat het Belgische front bij en west van Maastricht was doorbroken en dat het Belgische leger in snellen terugtocht was, aan Genl. Georges, den Cominandant-en-Chef du Théâtre des opérations du Nord-Est, deed weten:

„Etant donnée la situation, celle des Belges en particulier — par suite du forçement de la Meuse à Maestricht — il ne faut pas que le général Giraud s'engage sensiblement au delà de Bréda, d'où alors il serait en état d'aider les Hollandais pour reprendre le pont de Moerdijk et établir les communications de ce côté avec eux.”

28. Genl. Gamelin laat ons terzake van de Fransche hulpverlening aan Nederland, voor wat betreft het belang van het beveiligen van den Scheldemond en de waardeering van de Peel-Raamstelling als „couverture hollandaise” waaruit de vooruitgeschoven troepen zich zouden terugtrekken, in zijn onlangs verschenen boekwerk „Servir — Les Armées Françaises de 1940” niet in het onzekere, wanneer hij schrijft:

„Il était évident que nous ne pourrions lui” — Nederland — apporter qu'un secours indirect, en renforçant son occupation dans les îles de la Zélande et en essayant de lui tendre la main, c'est-à-dire en débouchant d'Anvers à cet effet, afin de recueillir celles de ces forces avancées qui se replieraient par le sud de la Meuse vers Breda. La couverture hollandaise se trouvait en effet initialement sur les marais du Peel.”

29. Bij deze waardeering van de rol van de Peel-Raamstelling kon het zenden van Fransche troepen derwaarts uiteraard geen punt van overweging uitmaken.

30. *Conclusie.*

Het moge waar zijn dat, zooals op blz. 46 van de tweede brochure-Reynders wordt gezegd, Genl. Dijkhoorn, door slechts punt 5 van mijn telefoonbericht van 10 Mei 1940 (vide punt 17 van dit Memorandum) te vermelden, bij den lezer dier brochure den onjuisten indruk kan verwekken, „dat de geallieerde legerleiding slechts belangstelde in de verdediging van Zeeland”, de daarop in de tweede brochure-Reynders volgende mededeeling, „dat de Fransche groote waarde toekenden aan een zoo langdurig mogelijke verdediging van de Peel-Raamstelling”. vindt geenerlei steun in hei in dit Memorandum weergegeven standpunt van de geallieerde legerleiding.

Londen, 19 Mei 1946.

de Generaal-Majoor,
w.g. VAN VOORST EVEKINK.

BIJLAGE 23

Aanbieding door generaal b.d. I. H. Reynnders van een tweetal citaten uit „La France a sauvé l'Europe” van Paul Reynaud

I. M. REYNDERS
GENERAAL b.d.
Oud-Opperbevelhebber
van Land- en Zeemacht.

's-Gravenhage, 15 Maart 1948
Mauritskade 41 E.

*Aan den Heer Voorzitter der Subcommissie II,
Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945.*

Hoog Welgeboren Heer,

Ik veroorloof mij u hiernevens aan te bieden een afschrift van een gedeelte van pag. 621 Deel I van „La France a sauvé l'Europe” van Paul Reynaud.

Het hier gestelde verschilt in niet onbelangrijke mate met hetgeen onze Militaire attaché te Parijs in zijn memorandum van 19 Mei 1946 mededeelt.

In de eerste plaats blijkt hieruit, dat men reeds in November '39 voornemens was een deel van het leger van Giraud tot Breda en niet, zooals het memorandum aangeeft: „om de gedachten te bepalen tot in de lijn Willemstad—Roosendaal” te doen oprukken.

Voorts blijkt het de bedoeling te zijn geweest, dat de bezetting van de Peel-Raamstelling, *eerst nadat* wij zouden zijn aangevallen, zou terugtrekken tot in de lijn Breda—Moerdijk in aansluiting aan het Fransche front en niet, zooals het memorandum suggereert, dat wij in Breda e.o. van deze aanvang af een „fête de pont” zouden vormen in afwachting van de komst der geallieerde hulptroepen.

De door Reynaud gebezigde uitdrukking „il fut entendue avec le commandement hollandais” vestigt m.i. wel de indruk, dat de

attaché zich in zijne besprekingen niet de gewenschte beperking heeft opgelegd.

Ik heb gemeend, dat het vorenstaande voor de arbeid van uwe Commissie wellicht van belang zou kunnen zijn.

Met de meeste hoogachting.

Uw dw. dn.

w.g. I. H. REYNDERS.

Paul Reynaud.

„La France a sauvé l'Europe”.

Deel I, pag. 621.

Comme corrolaire de l'intervention en Belgique se posait la question du soutien à donner à la Hollande si elle était envahie aussi et si elle résistait. Gamelin décida de faire, dans cette hypothèse, un effort pour encourager à la résistance les dix divisions de l'armée Hollandaise. Il estimait, en effet, que leur défense absorberait une partie des forces allemandes, instamment en aviation, ce qui soulagerait d'autant le reste du front. Il fut entendu avec le commandement hollandais, que, si la Hollande était envahie, nous occuperions tout de suite les Iles de la Zélande hollandaise, base éventuelle d'une attaque allemande contre l'Angleterre et que la couverture de l'armée hollandaise se replierait des marais de Peel, sur la ligne allant de Breda au pont de Moerdijk sur la Meuse, où elle ferait sa jonction avec des éléments de notre 7de armée, commandée par le general Giraud et placée en réserve de mère la place d'Anvers. Il fut convenu avec les Belges que des forces belges se inactiveraient sur les canaux à l'est d'Anvers pour couvrir ce détachement de l'armée Giraud sur sa droite. Telles furent les décisions prises au sujet de la Belgique et de la Hollande en Novembre 1939.

I. H. REYNDERS
GENERAAL b.d.
Oud Opperbevelhebber
van Land- en Zeemacht

1019

's-Gravenhage, 10 April 1948.
Mauritskade 41E.

*Aan den Heer Voorzitter der Subcommissie II,
Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945.*

Hoogwelgeboren Heer,

Bij mijn schrijven van 15 Maart j.l. veroorloofde ik mij Uw aandacht te vragen voor een aanhaling uit het werk van Paul Reynaud, bij het uitbreken van de oorlog Minister-President in Frankrijk.

Dit werk verder bestudeerende, werd mijn aandacht getrokken

door hetgeen de schrijver, bij de opsomming der door Frankrijk ondervonden tegenslagen in het begin van de oorlog zegt ten aanzien van de ontruiming van de Peel—Raamstelling en wel in het gestelde op blz. 64, dl. II:

„Première déception: les Hollandais ne résistent pas sur le Peel, où nous espérons qu'ils tiendraient deux ou trois jours.”

Het wil mij toeschijnen, dat hieruit toch wel naar voren komt, dat de Fransen meer waarde hechtten aan de verdediging van de Peel—Raamstelling dan uit het Memorandum van onze Militaire Attaché in Parijs van 19 Mei 1946 blijkt en dat ook zij inzagen, dat de uitvoering van het op 10 Mei 1940 te 18.50 aan de attaché kenbaar gemaakte voornemen, om het leger van Giraud naar de streek Breda—Tilburg te brengen, een standhouden in de Peel—Raamstelling gedurende enkele dagen noodzakelijk maakte.

Met de meeste hoogachting

Uw. Dw.

w.g. I. H. REYNDERS.

BIJLAGE 24

Het plan van de geallieerden om de Duitse opmars door de Lage Landen tot staan te brengen

(Enkele citaten uit „Memoires over de tweede wereldoorlog”, deel II, van Winston Churchill, Amsterdam 1948)

Blz. 96: Onze volgende taak zou zijn het hoofd te bieden aan de Duitse opmars door de Lage Landen. Wij zouden hun aanval niet reeds in Nederland kunnen opvangen, doch het was wel in het belang der geallieerden deze zo mogelijk in België tot staan te brengen. „Wij menen”, zo schreven de Chefs van Staven, „dat de bedoeling der Fransen de volgende is: aangenomen, dat de Belgen langs de Maas blijven standhouden, zouden de Franse en Engelse Legers de linie Givet—Namen moeten bezetten, waarbij de Britse Expeditionnaire Macht op de linkerflank zou strijden. *Wij achten het niet raadzaam met dit plan nccoord te gaan, tenzij met de Belgen wordt overeengekomen de linie genoegzaam tijdig vóór de Duitse opmars te bezetten. Indien de Belgen hun tegenwoordige houding niet wijzigen, zodat plannen kunnen worden gemankt voor de vroegtijdig? bezetting van de linie Givet—Namen (ook Maas—Antwerpen-linie genaamd), geïoven wij stellig, dat het de voorkeur verdient aan de Duitse opmars het hoofd te bieden in tevoren gereedgemaakte stellingen langs de Franse grens.*” In dat geval zou het natuurlijk nodig zijn over te gaan tot het bombarderen van Belgische en Nederlandse steden en spoorwegknooppunten, welke door Duitse troepen gebruikt werden of bezet waren.

Blz. 97: Te zijner tijd vroeg de Opperste Oorlogsraad het oordeel van generaal Gamelin. In zijn antwoord zeide generaal Gamelin slechts, dat de kwestie-Plan D (d.w.z. de opmars naar de Maas—Antwerpen-linie) behandeld was in een rapport van de Franse delegatie. De in dit rapport opgenomen passage betreffende de militaire operaties luidde als volgt:

„Indien tijdig een beroep op ons gedaan wordt, zullen de Britse en Franse troepen België binnentrekken, echter niet voor het aangaan van een ontmoetingsgevecht. Tot de algemeen erkende verdedigingslinies behoren de Schelde-linie en de Maas—Namen—Antwerpen-linie.”

Blz. 98: Op 15 November deed generaal Gamelin zijn instructie no. 8 uitgaan, waarin hij de afspraken van de 14de bevestigde en volgens welke de Belgen dus ondersteuning zouden ontvangen door een opmars naar de Maas—Antwerpen-linie „indien de omstandigheden dat toelieten”. De Opperste Geallieerde Raad kwam op 17 November te Parijs bijeen. Chamberlain nam Lord Halifax, Lord Chatfield en Sir Kingsley Wood mede. Destijds was mijn positie nog niet zodanig, dat ik moest worden uitgenodigd de Eerste Minister naar die bijeenkomsten te vergezellen. Men kwam tot de volgende beslissing: „Gezien het belang van het feit, dat de Duitse strijdkrachten zo ver mogelijk oostwaarts tot staan worden gebracht, is het van essentieel belang geen enkele poging na te laten om in geval van een Duitse inval in België de Maas—Antwerpen-linie in bezit te houden.” Tijdens deze bijeenkomst legden Chamberlain en Daladier de nadruk op het belang, dat zij aan dit besluit toekenden. Voortaan werd daarnaar gehandeld. In feite was dit een besluit ten gunste van Plan D, dat in de plaats trad van de tot dusver aanvaarde regeling aangaande de meer bescheiden opmars naar de Schelde.

Als nieuwe aanvulling op Plan D kwam weldra de taak van een Zevende Franse Leger aan de orde. Het denkbeeld dit leger op de aan zee geregen flank der geallieerde legers te doen oprukken, werd voor het eerst begin November geopperd. Generaal Giraud, die zich met een reserveleger in de buurt van Rheims niet op zijn plaats voelde, werd met het bevel over dit leger belast. Deze uitbreiding van Plan D had ten doel *via* Antwerpen Nederland binnen te trekken om aldus bijstand te verlenen aan de Nederlanders, en in de tweede plaats om enkele gedeelten van de Nederlandse eilanden Walcheren en Beveland te bezetten. Dit alles zou uitstekend zijn geweest, indien de Duitsers reeds bij het Albertkanaal tot staan waren gebracht. Generaal Gamelin was op dit plan gesteld. Generaal Georges meende, dat het boven onze macht ging, en gaf er de voorkeur aan, dat de daarvoor nodige troepen als reserve achter het midden van de linie zouden worden geplaatst. Over deze meningsverschillen was ons niets bekend.

BIJLAGE 25

Instructies aan de gezant der Nederlanden te Londen

MINISTERIE VAN
BUITENLANDSE ZAKEN
Directie Politieke Zaken
No. 20591-1639 G.S.

Geheim

's-Gravenhage, de 8 Maart 1948.

Aan
De Voorzitter der Enquête-commissie
Regeringsbeleid 1940—1945.
Tweede Kamer der Staten-Generaal,
Den Haag.

In antwoord op Uw brief van 13 Januari j.l. heb ik de eer U Hoog-EdelGestrenge hiernevens afschrift te doen toekomen van een brief van Hare Majesteit's Ambassadeur te Londen, dd. 20 Februari d.a.v., No. 982/344, voorzien van twee bijlagen, betreffende de instructies aan de toenmalige Gezant der Nederlanden te Londen door de Nederlandse Regering in 1940 verleend voor het geval van een Duitse aanval op Nederland.

Ik laat in Brussel en Parijs onderzoeken of nog afschrift van de inhoud aanwezig is.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
Voor deze,
De Secretaris-Generaal,
A. H. LOVINK.

AMBASSADE DER NEDERLANDEN
LONDEN
No. 982/344.

20 Februari 1948.

Zijner Excellentie de Heer
Minister van Buitenlandse Zaken,
's-Gravenhage.

Met verwijzing naar Uwer Excellentie's missive van 29 Januari 1948, Directie Politieke Zaken No. 52031276, heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens te doen toekomen de door de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945 verlangde gewaarmerkte afschriften van de inhoud van de beide verzegelde enveloppen, welke op het Nederlandse Gezantschap alhier waren gedeponneerd en de instructies der Nederlandse Regering bevatten voor het geval de neutraliteit van Nederland door Duitsland werd geschonden. Deze instructies waren respectievelijk ondertekend door mr. E. M. van Kleffens en Generaal H. G. Winkelman.

Van de opdracht, bedoeld in de instructie van laatstgenoemde, voor de Marine Attaché, die toentertijd Luitenant ter Zee 1e klasse A. de Booy was, bevindt zich geen afschrift in mijn bezit.

De Ambassadeur,
E. MICHIELS VAN VERDUYNEN.

MINISTERIE VAN
BUITENLANDSE ZAKEN
Afdeling (D.Z.) G.A.
No. ongenummerd

's-Gravenhage, den 3 Mei 1940.

Langs zeer veiligen weg.

Den HoogWelGeboren Heer
Jhr. Mr. E. F. M. J. Michiels van Verduynen
Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd
Minister van Hare Majesteit de Koningin
der Nederlanden te Londen.

Ik heb de eer U HoogWelGeboren hieronder in telegramstijl een instructie te doen toekomen, welke U zoo spoedig mogelijk gelieve uit te voeren nadat U zal zijn gebleken, dat Hare Majesteit's Regeering den oorlogstoestand met Duitschland zal achten te zijn ingetreden. U gelieve voorts eveneens zoo spoedig mogelijk de hieronderstaande instructie te willen doorseinen aan Uwe ambtgenooten (respectievelijk Nederlandsche Consuls-Generaal) op de in met een groen kruis gemerkte bijlage vermelde diplomatieke en consulaire posten. Den hieronderstaanden tekst gelieve U letterlijk te telegrapheren onder toevoeging van den volgenden aanhef:

„Minister van Buitenlandsche Zaken van Kleffens heeft mij in verband met mogelijkheid telegrafische storingen tusschen Nederland en buitenland opgedragen U navolgende te seinen: quote”.

Aan het slot ware nog het woord „unquote” toe te voegen.

„Oorlogstoestand met Duitschland ingetreden stop Gelief hiervan schriftelijk kennis geven Regeering land Uwer vestiging stop Daarbij officieel vermelden dat wat ook lot van Nederland in Europa moge zijn komma Gouverneur Generaal Nederlandsch-Indië evenals Gouverneurs Suriname en Curaçao zoowel volkomen bevoegd als in staat zijn administratie in die gebiedsdeelen voortzetten en openbare orde naar buiten en binnen handhaven weshalve elke interventie van buiten door Nederlandsche Regeering wordt afgewezen stop Gelief voorts verzoeken geen beperkende maatregelen nemen handelsverkeer en geldverkeer met niet door Duitschland bezette deelen van het Koninkrijk en met name niet tegenover Nederlandsch-Indië Suriname Curaçao die volgens ons staatsrecht evenals Nederland in Europa afzonderlijke deelen zijn van het Koninkrijk zoodat de bezetting van een grooter of kleiner oppervlak van een dier deelen geen rechtsgevolgen heeft ten opzichte van de andere stop U kan daarbij verzekeren dat in overzeesche gebiedsdeelen maatregelen zijn genomen om handelsverkeer en geldverkeer met door Duitschland bezet gebied van Europeesch Nederland te verbieden stop Voorts gelieve U wijzen op wet zetelverplaatsing naamlooze vennootschappen dewelke in werking is getreden en verwachting uitspreken dat daarmede volledig door alle autoriteiten ook rechterlijke macht rekening zal worden gehouden stop Tenslotte gelieve U mededeelen dat Nederlandsche gezantschappen en consulaten overal behalve in Duitschland en door Duitschland bezet niet-Nederlandsch gebied normaal blijven functioneeren zelfs in geval geheel Europeesch Nederland bezet mocht worden en dat Regeering Nederlandsch-Indië Suriname en Curaçao thans bevoegd zijn zelfstandig aan Gezanten en Consuls instructies te geven omtrent zaken die gebiedsdeelen betreffende”.

Gemakshalve sluit ik hierbij een 40-tal (43) gestencilde exemplaren van den tekst van het door U te verzenden telegram in, zoodat deze ter tijdsbesparing onmiddellijk op de Engelsche telegramformulieren kunnen worden geplakt.

Tenslotte zij nog vermeld dat Harer Majesteit's Gezanten te Parijs en te Brussel eveneens in het bezit zijn van een verzegelde enveloppe, welke de bovenstaande instructie bevat. De posten Parijs en Brussel zijn dan ook niet vermeld op de als bijlage hierbij gevoegde lijst van diplomatieke en consulaire posten. Jonkheer Loudon en Baron van Harinxma hebben evenwel geen opdracht ontvangen den tekst der instructie aan andere posten door te seinen.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
w.g. E. N. VAN KLEFFENS.

Gewaarmerkt als eensluitend afschrift

Londen, 20 Februari 1948.

E. MICHIELS VAN VERDUYNEN
Hr. Ms. Ambassadeur.

MEMORIE

voor N.M. Gezant en Gevolmachtigd Minister te Londen.

Uwe Excellentie gelieve zich *onverwijld*, na van deze Memorie te hebben kennisgenomen, in verbinding te stellen met de Engelsche Regeering, teneinde deze met den inhoud daarvan in kennis te brengen en bij deze Regeering aan te dringen op een zeer spoedige beslissing op de vraag of, en zoo ja welke, militaire hulp onverwijld aan Nederland zal worden geboden.

In afwachting van de komst van den gemachtigde van den Nederlandschen Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, kunt Uwe Excellentie aan de Engelsche Regeering mededeelen, dat de Nederlandsche weermacht opdracht heeft om den opmarsch van den binnengedrongen vijand zooveel mogelijk, beginnende aan de grens te vertragen.

De Nederlandsche legerleiding heeft ernstig overwogen om in de z.g. Peel-Raamstelling in Noordbrabant (van Weert over Nederweert—Meyel—Helenaveen—Griendtsveen en Mill naar Grave) door de aldaar aanwezige troepen ernstig weerstand te laten bieden en heeft belangrijke bedragen doen verwerken om het weerstandsvermogen van deze stelling tot een zoodanige hoogte op te voeren, dat aan deze eisch kan worden voldaan. Zij dient evenwel het feit te aanvaarden, dat zij de voorbereidingen tegen een Duitschen doormarsch alleen kon treffen op Nederlandsch gebied en dat de betekenis der aldaar ingerichte stelling niet alleen afhankelijk is van het afstootend vermogen daarvan, doch tevens in hooge mate wordt beheerscht door de mogelijkheid van omvatting in het Zuiden, dus te Weert en Westelijk van die stad.

Aangezien de Belgische legerleiding het gros van haar troepen heeft opgesteld aan het Albertkanaal, terwijl zich, naar de Nederlandsche legerleiding meent te weten, slechts zeer zwakke troepen met een verdragende opdracht bevinden aan de Maas en de Zuid-Willemsvaart, acht het Nederlandsche Opperbevel de mogelijkheid van een doorstooten van Duitsche krachten over Weert e.o. naar 's-Hertogenbosch zoo groot, dat zij zich tot haar diepe leedwezen genoodzaakt heeft gezien, het gros der in Noordbrabant opgestelde troepen, onder achterlaten van achterhoeden, terug te nemen tot ten Noorden van de Maas en de Waal.

Het Nederlandsche opperbevel verzoekt Uwer Excellentie er de Engelsche Regeering met groote nadruk op te wijzen, dat van Nederlandsche zijde alles is gedaan als noodig is om de stelling Weert—Grave hiervoor genoemd zoodanig te versterken en in te ochten, dat de Belgische legerleiding volkomen zou kunnen vertrouwen op de aanleuning harerzijds aan genoemde stelling. Daarom zou zij haar hoofdweerstand naar voren hebben kunnen brengen naar de Maas en de Zuid-Willemsvaart, dus in de algemeene lijn van Eben-Emaël naar Bocholt. Het feit, dat de Belgische legerleiding deze aansluiting niet heeft gewenscht, *dwingt* het Nederlandsche Opperbevel om thans over te gaan tot een maatregel die door haar zeker in de hoogste mate wordt betreurd.

De Nederlandsche weermacht zal ernstig weerstand bieden in de Grebbelinie (Van het IJsselmeer over Amersfoort en Rhenen tot de Waal bij Ochten), welke linie in de Zuidelijke flank zal worden beschermd door een linie van Ochten tot de Noordzee en wel:

van Ochten tot Tiel achter de Waal,
van Tiel tot de onderwaterzettingen der Vesting Holland achter de Linge
en vervolgens in de Groep Merwede en in het Zuidfront der Vesting Holland.

Voorts zullen Zeeland en de Stelling van den Helder hardnekkig worden verdedigd.

In noeverre de Nederlandsche weermacht zich in de genoemde liniën, in Zeeland en in de Stelling van den Helder zal kunnen handhaven, is o.m. afhankelijk van de sterkte der binnenvallende Duitsche troepen en van de hulp, die van Fransche en Engelsche zijde zal worden geboden.

De plannen der Nederlandsche legerleiding zullen door den gemachtigde van den Nederlandschen Opperbevelhebber worden uiteengezet. Uwe Excellentie gelieve reeds nu de Engelsche Regeering met nadruk mede te deelen, dat de genoemde liniën en de stellingen in Zeeland zoodanig zijn ingericht en bezet, dat — indien Fransche en Engelsche hulpstroepen snel ter plaatse zouden kunnen zijn — aldaar een hardnekkige verdediging zou kunnen worden gevoerd, terwijl voor het verdedigen van de Stelling van den Helder steun wordt gevraagd voor het behouden van de heerschappij ter zee in de Noordzee, nabij de zeegaten van Texel en Terschelling. De hierbij ageerende strijdkrachten kunnen hun basis nemen te Den Helder.

Mocht deze hulp uitblijven, dan zal — gelet op de lengte der genoemde liniën en de noodzakelijkheid van aflossing bij langen duur van den oorlog — de mogelijkheid onder de oogen moeten worden gezien om de Nederlandsche troepen Noord van de Maas terug te nemen in de Vesting Holland. De Nederlandsche legerleiding wijst er met nadruk op, dat zij zulks zeer zou betreuren, zoowel bezien van zuiver Nederlandsch standpunt, als beschouwd uit een internationaal oogpunt. Zij vestigt er de aandacht der Engelsche Regeering op, dat het verdedigen van de Grebbelinie de mogelijkheid open laat om te eeniger tijd uit die linie tot den aanval over te gaan, terwijl voorts het afsluiten van de troepen in de Grebbelinie van den tegenstander aanzienlijk meer krachten zal vorderen dan het afsluiten van de Vesting Holland.

Op het belang, welke het behoud der Provincie Zeeland en de Stelling van den Helder ook voor Engeland medebrengt, behoeft hier niet nader te worden ingegaan.

In eerste instantie wordt de onverwijld beschikbaarmaking van Engelsche zijde noodig geacht van:

a. een divisie versterkt met luchtstrijdkrachten en luchtdoelartillerie voor de verdediging van Zeeland. Deze troepen zouden in de haven van Vlissingen beschikbaar moeten komen. (De luchtstrijdkrachten voorloopig alleen op het vliegveld Souburg bij Vlissingen);

b. luchtstrijdkrachten en luchtdoelbestrijdingsmiddelen (beide met personeel) voor de verdediging van het hart des lands alsmede, in voorkomend geval, ter bescherming van de havens, waarin de eventueel door de Fransch-Engelsche Regeering te zenden hulpstroepen zullen worden uitgeladen.

De luchtdoelbestrijdingsmiddelen (art. ZL.) zouden in de havens aan den Nieuwen Waterweg en als reserve te Amsterdam moeten worden ontscheept. De luchtstrijdkrachten waren beschikbaar te stellen op de vliegvelden:

Schiphol, Texel en de Kooy bij den Helder.

N.B. Bij het transport overzee zullen deze onderdeelen voor eigen duikbootafweer en luchtafweermiddelen moeten zorg dragen.

Als basis voor de te verlenen steun aan luchtdoelbestrijdingsmiddelen moet worden aangenomen, dat in eerste instantie noodig zijn:

25 batterijen middelbaar luchtdoelgeschut (7 à 8 cm) compleet met bediening en een eerste munitie-uitrusting van minstens 400 schoten per stuk.

20 batterijen licht luchtdoelgeschut (ongeveer 4 cm) compleet met bediening en een eerste munitie-uitrusting van minstens 600 schoten per stuk.

25 peletons licht luchtdoelgeschut (ongeveer 2 cm) compleet met bediening en een eerste munitie-uitrusting van minstens 800 schoten per stuk.

30 sectiën à 4 zoeklichten tl. compleet.

13 sectiën à 5 ballons compleet met bediening, althans met instructief personeel.

4 squadrons een-persoonsjagers, compleet met bemanning en gronddiensten, te verdubbelen tot 8 squadrons, zoodra voldoende lu.art. is gezonden om de bovengenoemde vliegvelden behoorlijk te kunnen beschermen.

2 squadrons strategische verkenners met bemanning en gronddiensten.

Voorts gelieve Uwe Excellentie aan de Engelsche Regeering te vragen of zij genegen is om — op aanvraag — bombardementseskaders in te zetten tegen de bruggen, die de Duitsers over de Maas en den IJssel zullen slaan, alsmede voor het uitvoeren van bomaanvallen op

nader aan te wijzen objecten van Engeland uit, waarbij de Engelsche bombardementseskaders zoo noodig zouden kunnen gebruik maken van de Nederlandsche vliegvelden als tusschenlandingspunten.

Wat de maritieme zijde van de oorlogvoering en de instandhouding van het zeeverkeer betreft, verzoek ik Uwe Excellentie de Engelsche Regeering mede te deelen, dat in beginsel de Nederlandsche marine-strijdkrachten, waar ook gestationeerd, beschikbaar zullen worden gesteld om in onderling overleg te worden gebruikt in den bondgenootschappelijken zee-oorlog. Voorloopig zullen de in Nederland gestationeerde lichtere strijdkrachten noodig zijn voor de verdediging van het Rijk in Europa.

Ten slotte noodig ik U uit bedoelde Regeering in kennis te stellen van het feit, dat aan de Fransche Regeering wordt verzocht om hulp te verleenen bij de verdediging van het hart des lands door beschikbaarstelling van een Legerkorps van vier divisiën. Voorts is genoemde Regeering er mede in kennis gesteld, dat, mocht zij besluiten een belangrijke troepenmacht in te zetten in Noordbrabant, de Nederlandsche Regeering t.z.t. de mogelijkheid zal overwegen om — naarmate van de ontwikkeling van den toestand Noord van de Maas — een deel van haar weerkracht schouder aan schouder met de Engelsche, Fransche en c.q. Belgische strijdkrachten in deze provincie te doen optreden.

Zoolang de gemachtigde van den Nederlandschen Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht zich nog niet bij U heeft gemeld

treedt de Marine-attaché te Londen als zoodanig op. Bij den komst van den gemachtigde wordt de Marine-attaché voor de taak van de zee-macht bij de verdediging van het grondgebied van het Rijk in Europa aan dien gemachtigde toegevoegd. Ten behoeve van den Marine-attaché gelieve U hiernevens een verzegeld couvert aan te treffen welke U hem ter hand kunt stellen en waarin genoemde attaché de opdracht van den gevolmachtigde zal aantreffen.

Tevens is de Marine-attaché vertegenwoordiger van den Chef van den Marinestaf als Bevelhebber der Zeestrijdkrachten voor al hetgeen den eigenlijken zeeoorlog betreft, uitgezonderd het bovenomschreven engere doel. Genoemde attaché heeft hiervoor zijn eigen instructies ontvangen.

's-Gravenhage, 23 Maart 1940.

De Generaal
Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,
w.g. H. C. WINKELMAN.

Gewaarmerkt als eensluidend afschrift.

Londen, 20 Februari 1948.

w.g. E. MICHIELS VAN VERDUYNEN.

Hr. Ms. Ambassadeur.

Memorandum van de opperbevelhebber aan Hr. Ms. gezant te Brussel en de daarbij behorende instructie voor de gevolmachtigde van de opperbevelhebber

AFSCHRIFT.

Afschrift van het memorandum dd. 23 Maart 1940, van den Opperbevelhebber van land- en zeemacht, den Generaal H. G. Winkelman, aan den Nederlandschen Gezant te Brussel, zooals dit is weergegeven in Keesings Historisch Archief No. 472 van 1—7 Juli 1940, bladzijde 4281, ontleend aan het Duitsche Witboek inzake de voorgeschiedenis van den oorlog in België en Nederland.

Memorandum.

Document no. 19 is een memorandum van den opperbevelhebber der Nederlandsche land- en zeemacht voor den Nederlandschen Gezant in Brussel.

Het luidt als volgt:

Memorandum

Voor H.M. buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister te Brussel.

Uwe Excellentie wordt verzocht zich, na kennis te hebben genomen van dit memorandum, terstond in verbinding te stellen met de Belgische regeering, ten einde haar in kennis te stellen van den inhoud van dit memorandum.

In afwachting van de aankomst van den gevolmachtigde van den opperbevelhebber der Nederlandsche land- en zeemacht kunt Uwe Excellentie aan de Belgische Regeering mededeelen, dat het Nederlandsche leger tot taak heeft den opmarsch van den aanvalverzoeker zoo veel mogelijk te vertragen en wel te beginnen aan de grens.

De leiding van het Nederlandsche leger heeft ernstig overwogen energieken tegenstand in het Peel-raamstelling genaamd deel van Noord-Brabant (Van Weert over Nederweert, Meyel, Helenaaveen, Grientsveen en Mill naar Grave) te laten bieden door ter plaatse zijnde troepen en zij heeft aanzienlijke werken doen aanleggen om deze stelling in staat te stellen te voldoen aan een dergelijke eisch. Zij moet intusschen toegeven, dat zij alleen op Nederlandsch gebied voorbereidingen heeft kunnen treffen tegen een Duitschen opmarsch en dat de beteekenis der opgerichte stelling in deze streek niet alleen afhankelijk is van de verdedigingskracht en de getroffen voorbereidingen, maar ook in groote mate beheerscht wordt door de mogelijkheid in het Zuiden, dus bij Weert, en ten Westen van deze stad gepasseerd te worden.

Met het oog op de omstandigheid, dat het bevel van het Belgische leger het gros van zijn troepen heeft opgesteld aan het Albertkanaal, terwijl volgens hetgeen het opperbevel van het Nederlandsche leger meent te weten, aan de Maas en de Zuid-Willemsvaart slechts zwakke troepen staan, met de opdracht den vijand op te houden, acht de Nederlandsche opperbevelhebber de mogelijkheid van een oprukken der Duitsche troepen aan den anderen kant van Weert, dat wil zeggen tegen 's-Hertogenbosch, zoo groot, dat hij zich tot zijn levendige spijt gedwongen heeft gezien, het gros der in Noord-Brabant staande troepen terug te trekken, met achterlating van achterhoedetroepen, ten Noorden van Maas en Waal.

De Nederlandsche opperbevelhebber verzoekt Uwe Excellentie de aandacht der Belgische Regeering nadrukkelijk te richten op de omstandigheid, dat van Nederlandsche zijde alles geschied is om op deze wijze de reeds genoemde stelling Weert—Grave te versterken en haar aldus in te richten, dat volgens de opvatting van den Nederlandschen opperbevelhebber, het commando van het Belgische leger volledig vertrouwen kan hebben in den steun, dien deze stelling haar vermag te bieden.

Het opperbevel van het Nederlandsche leger voedde derhalve de hoop, dat de voornaamste tegenstand van Belgischen kant geboden zou worden aan de Maas en de Zuid-Willernsvaart, dus in de algemeene richting van Eben Emael, naar Bocholt.

Het feit, dat de opperbevelhebber van het Belgische leger deze aansluiting klaarblijkelijk niet heeft gewenscht, dwingt den Nederlandschen opperbevelhebber, over te gaan tot een maatregel, dien hij buitengewoon betreurt.

Het Nederlandsche leger zal ernstigen tegenstand bieden aan de Grebbelinie (van het IJsselmeer over Amersfoort en Rhenen tot de

Waal bij Ochten). Deze linie wordt aan de Zuidflank beschermd door een linie van Ochten naar de Noordzee: van Ochten naar Tiel achter de Waal, van Tiel naar het inundatiegebied der vesting Holland achter de Linge en vervolgens uitkomende in de groep Merwede en in het Zuiden der vesting Holland. Bovendien zal Zeeland verbitterd worden verdedigd.

De mate, waarin het Nederlandsche leger zich kan handhaven in de hiervoor genoemde linies en in Zeeland, hangt o.a. af van de sterkte der binnendringende Duitsche troepen en van de hulp, die geboden wordt door de Franschen en Engelschen.

De plannen van het opperbevel van het Nederlandsche leger zullen uiteengezet worden door den gevolmachtigde van den Nederlandschen opperbevelhebber.

Ik verzoek Uwe Excellentie de Belgische regeering er reeds thans met nadruk van in kennis te stellen, dat de bovengenoemde linies en de stellingen in Zeeland zoodanig zijn ingericht en bezet dat, in geval de te hulp komende Fransche en Engelsche troepen snel ter plaatse kunnen zijn, daar een verbitterde tegenstand zou kunnen worden geboden. Mocht deze hulp vertraagd worden, dan zou met het oog op de lengte der reeds genoemde linies en de noodzakelijkheid om tengevolge van den langen duur van den oorlog over te gaan tot aflissingen?, de mogelijkheid moeten worden overwogen om de Nederlandsche troepen terug te trekken in de vesting Holland.

De bevelhebber van het Nederlandsche leger heeft de Fransche en Engelsche regeering er met nadruk op gewezen, dat hij deze maatregel, van zuiver Nederlandsch, alsook van internationaal standpunt, levendig zou betreuen. Hij heeft de aandacht gevestigd op het feit, dat de verdediging der Grebbe-linie de mogelijkheid open laat te zijner tijd uit deze linie op te trekken ten einde tot den aanval over te gaan, waartegenover de insluiting der troepen aan de Grebbe-linie meer krachten van den tegenstander opeischt dan insluiting van de vesting Holland.

Het is overbodig de beteekenis van het handhaven van de grens van Zeeland uitvoerig uiteen te zetten. Frankrijk wordt verzocht een legerkorps van 4 divisies als reserve voor de verdediging van het hart des lands ter beschikking te houden.

De Engelsche regeering wordt verzocht ter beschikking te stellen:

a) een divisie, gesteund door luchtstrijdkrachten en luchtafweermiddelen ter verdediging van Zeeland;

b) luchtstrijdkrachten en luchtafweermiddelen voor de verdediging van het hart des lands.

Voorts wordt aan beide regeeringen gevraagd of zij bereid zijn, desgewenscht eskaders bommenwerpers in den strijd te brengen tegen de bruggen, die Duitschers zullen slaan over de Maas en den IJssel.

Ten slotte verzoek ik u de Belgische regeering te doen weten, dat ingeval het opperbevel van het geallieerde leger zou kunnen besluiten aanzienlijke troepen in Noord-Brabant te leggen, het opperbevel van het Nederlandsche leger van zijn kant de mogelijkheid onder oogen zou kunnen zien, al naar de ontwikkeling van den toestand, ten Noorden van de Maas een deel van zijn leger zij aan zij met de Belgische, resp. de Engelsche en Fransche troepen in deze provincies te doen ingrijpen.

Zoolang de gevolmachtigde van den opperbevelhebber der Nederlandsche Land- en Zeemacht niet bij U is aangekomen, zal de adjudant van den militairen attaché in Brussel deze functies waarnemen.

In de bijlage vindt u voor zijn gebruik een verzegelde enveloppe, welke gij hem persoonlijk kunt overhandigen en waarin de bewuste militaire attaché als gevolmachtigde wordt aangesteld.

De Generaal,

Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,

w.g. H. G. WINKELMAN.

Voor eensluidend afschrift,

De Commissaris van Politie 1e klasse,

(get.) J. L. POSTHUMA.

De Hoofdinspecteur van Politie,

(get.) J. H. HEYINK.

BIJLAGE 27

Instructie van de Nederlandse opperbevelhebber tot het voeren van besprekingen met de Belgische opperbevelhebber

(Overgenomen uit het dossier samengesteld naar aanleiding van het voorbereidende onderzoek contra jhr. mr. D. J. de Geer)

AFSCHRIFT.

OPPERBEVELHEBBER
VAN LAND- EN ZEEMACHT.

Bijlage: 1.

PERSOONLIJK.

het smalle (Oostelijke) deel van Zuid-Beveland. De voornaamste stelling — ter hoogte van Hansweert — (Zanddijkstelling) is gedekt door een onderwaterzetting.

8. Troepenindeeling

Er bevinden zich:

- a. aan de Maas tusschen Grave en de Belgische grens 7 bataljons c.a.;
- b. in Zuid-Limburg 6 bataljons c.a.;
- c. in de Peel-Raamstelling 15 bataljons;
- d. in Zeeland 8 bataljons plus eenige artillerie;
- e. in en achter de hoofdstelling 4 L.Kn., 1 Lt.Div. en 4 gemengde brigaden.

9. U moet er de Belgische legerleiding op wijzen, dat, indien het Fransche Opperbevel niet bereid is eenigerlei hulp te verleenen, de mogelijkheid geenszins is uitgesloten, dat — noodgedwongen — de Nederlandsche strijdkrachten in Noord-Brabant alsdan geheel zullen moeten worden teruggenomen op het hart des lands (Vesting Holland).

10. Omtrent den omvang van de aan Frankrijk en Engeland gevraagde versierkingen wordt verwezen naar de in afschrift bijgevoegde Memorie voor H. M. Gezant en Gevolmachtigd Minister te Brussel.

11. U moet de Belgische legerleiding in kennis stellen met de mogelijkheid, dat Nederlandsche strijdkrachten op Belgisch grondgebied zullen moeten terugtrekken en de Belgische legerleiding verzoeken:

- a. hieraan hare goedkeuring te hechten,
- b. zoodra hiertoe gelegenheid zal zijn deze Nederlandsche eenheden te verzamelen en naar Zeeuwsch-Vlaanderen te vervoeren.

12. De Nederlandsche Regeering heeft er geen bezwaar tegen, dat in het sub 1 genoemde geval Belgische strijdkrachten zich op Nederlandsch territoir begeven b.v. voor het uitvoeren van verkenning- en beveiligingsopdrachten en keurt goed, dat deze strijdkrachten onder Belgisch bevel blijven ressorteeren. U moet echter de Belgische legerleiding verzoeken hieromtrent — in voorkomend geval — bericht te doen zenden aan den Territorialen Bevelhebber in Noord-Brabant enz.

De commandopost van deze autoriteit bevindt zich aanvankelijk te Eindhoven, doch wordt zoo spoedig mogelijk verplaatst naar 's-Hertogenbosch.

13. Ik machtig U van den inhoud van deze instructie reeds thans kennis te nemen, doch draag U op de instructie daarna verzegeld op te leggen.

14. Zoolang U niet in Brussel is aangekomen, treedt de Adj. Mil. Attaché in Uw plaats op. Deze wordt door H. M. Gezant in het bezit van deze instructie gesteld.

's-Gravenhage, 23 Maart 1940.

De Generaal,

Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,

(get.) H. G. WINKELMAN.

Voor eensluidend afschrift,

De Kapitein,

(get.) J. DANIËLS.

Voor eensluidend afschrift,

De Comzissaris van Politie 1e klasse,

w.g. J. L. POSTHUMA.

De Hoofdinspecteur van Politie,

w.g. J. H. HEYINK.

Instructie
voor den gevolmachtigde van den Nederlandschen Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht tot het voeren van besprekingen met het Opperbevelhebber van het Belgische Leger

I. Algerneen

1. Deze instructie geldt voor het geval, dat de Deutsche strijdkrachten een aanval op of door Nederland hebben ingezet, tengevolge waarvan Nederland zich moet achten in oorlog te zijn met Duitschland.

2. In het sub 1 genoemde geval zal de Generaal-Majoor G. B. Noothoven van Goor, aan wien o.m. wordt toegevoegd de Adj. Mil. Attaché te Brussel, de Kapitein v. d. Generalen Staf, P. L. G. Doorman, zich op mijn nader bevel onverwijld naar Brussel begeven, teneinde de bevoegde Belgische militaire autoriteiten zoo spoedig mogelijk omtrent de plannen van de Nederlandsche legerleiding in te lichten.

II. Toestand der Nederlandsche strijdkrachten Eigen voornemets

3. Het moreel der Nederlandsche troepen is zeer goed; verwacht kan worden, dat zij met algeheele overgave den strijd zullen voeren.

4. De Nederlandsche weermacht heeft opdracht om den oprmarsch van een binnengedrongen vijand zoveel mogelijk, beginnende aan de grens, te vertragen. Hiertoe is in Groningen, Drenthe, Overijssel, den Achterhoek en Oost van het Maas—Waalkanaal en Maas een dicht net van à la minute te stellen versperringen en voorbereide vernielingen aanwezig, die alle door troepen worden bewaakt. Bovendien is langs den IJssel, door de Betuwe tusschen Arnhem en Nijmegen en langs hlaas—Waalkanaal, Maas en Julianakanaal een verdedigingslijn van pantser- en betonkazematten gevormd met aaneengesloten vuurfront op de rivieren en een doorgaande prikkeldraadversperring. Tusschen de kazematten zijn semi-permanente gevechtsopstellingen aangebracht. Alle bruggen zijn ter oogenblikkelijke vernieling voorbereid en worden krachtig bewaakt tegen coups-de-mains.

5. Verdragende weerstand zal worden geboden in de versterkte linie van Nederweert door de Peel naar Grave. Deze linie is in de Peel gedekt door de onderwaterzettingen; voorts bevinden zich voor de linie uitgestrekte meervoudige prikkeldraadversperringen, uitgestrekte mijnevelden en inmdels gegraven defensiekanalen als vechtwagenhindernis.

De frontlijn van deze geheele stelling is voorzien van gebetonneerde en gietstalen kazematten, die een aaneengesloten vuurfront vormen.

6. Hardnekkige weerstand zal worden geboden in de Grebbelinie en de lijn Ochten—de Spees en voorts van Ochten langs de Waal (tot Tiel), de Linge en in de groepen Merwede en Numansdorp der vesting Holland (onder bezetting van bruggenhoofden bij Willemstad en Moerdijk).

De gedeelten Noord van de Waal en in de vesting Holland zijn gedeeltelijk gebetonneerd.

De stelling is Noord van de Waal gedekt door onderwaterzetting. Deze zullen langs de Linge en in de Groep Merwede worden gesteld.

7. Achter de in punt 6 bedoelde stelling zijn troepen aanwezig in het Oostfront der vesting Holland, terwijl aan de kust de belangrijkste punten zijn bezet. De Vesting Holland is voorzien van uitgebreide versterkingskundige werken.

In Zeeland wordt de verdediging front Oost gevoerd in verschillende, achtereenvolgende, gedeeltelijk gebetonneerde stellingen in

BIJLAGE 28

Nota van critiek op het Duitse Witboek van 28 Juni 1940

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Afd. III.
No. 150 P.
Onderwerp:
Duitsch Witboek van
Juni 1940.
Bijl. I

ZEER GEHEIM.

Aan Zijne Excellentie den Minister
van Buitenlandsche Zaken.

Door het Hoofd van de IIIe Afdeling van mijn Departement is een nota van critiek gemaakt op het Duitse Witboek van 28 Juni 1940 om een en ander daaromtrent vast te leggen.

Aangezien het mij van belang voorkomt, dat Uwe Excellentie ook daarvan kennis neemt, met het oog op het in bezit hebben van eenige gegevens, indien mocht worden besloten een „Oranjeboek” uit te geven, moge ik Uwer Excellentie een exemplaar van zijn nota van critiek aanbieden.

De Minister van Defensie,

D. v. D.
III Afd.

Zeer geheim.

Nota van critiek op het Duitse Witboek 1940.

In het door Duitsland uitgegeven Witboek 1940 (omtrent gevonden bevelen enz. van de samenwerking tusschen Engeland, Frankrijk, België en Nederland) komen gegevens voor, welke niet juist zijn.

Ware toestand.

De O.L.Z. zond op 23 Maart 1940 een schrijven aan Hr. Ms. Gezanten te Brussel, Parijs, Londen en Berlijn met verzoek, de daarbij gevoegde verzegelde enveloppe eerst te openen ingeval Nederland in vijandelijkheden mocht worden gewikkeld.

In die verzegelde enveloppe bevond zich ook weer een verzegelde enveloppe bestemd voor den militair attaché.

Geen der Nederlandse Gezanten heeft dus vóór 10 Mei 1940 kennis genomen van den inhoud van die in bewaring gegeven enveloppe en geen der Nederlandse Gezanten heeft dus eenige besprekingen gevoerd over hulpverlening vóór 10 Mei 1940.

Duitsland laat het nu voorkomen alsof vóór 10 Mei 1940 de besprekingen over samenwerking en dan nog wel offensief tegen het Roergebied, reeds hadden plaats gevonden (zie blz. 12 slot van „Document No. 18”).

De bovengenoemde brief van Generaal Winkelman van 23 Maart 1940, die door den Nederl. Gezant aan de Belgische Regeering „zou” zijn gegeven, is door de Duitschers gevonden op het Belgische Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Brussel bij de aankomst van Duitse troepen in Brussel.

De datum van deze „vondst” staat er niet bij, doch is dan beslist nà 10 Mei 1940.

Dit stuk van Generaal Winkelman zou dan niet alleen bewijzen, dat er militaire voorbesprekingen zouden hebben plaats gehad, maar dat deze besprekingen berust zouden hebben op een Nederlandsch, Engelsche en Fransche samenwerking!

En het stuk is eerst 10 Mei door den Ned. Gezant geopend en dit stuk is eerst nà 10 Mei door de Duitschers te Brussel gevonden!

Hoe is het dan mogelijk dat Duitsland toen het 10 Mei Nederland en België overviel deze „samenwerking” reeds noemde en dit als een der oorzaken beschouwde, dat het noodzakelijk was „vóór te zijn” en Nederland moest bezetten.

4 Juni 1941.

Ik kan ook niet aannemen, dat vóór 10 Mei den inhoud van dezen brief van den O.L.Z. door verraad, van wie dan ook, bekend was. (zie blz. 12 onderaan bij de behandeling van document No. 19).

Verder wordt er gezegd, dat Generaal Winkelman in dien brief had gezet „dat de verdediging van de Grebbelinie de mogelijkheid openliet om op een gewild oogenblik tot den aanval over te gaan.”

Zoo gaat dien „onzin” verder, dat de Nederl. Regeering reeds militaire verdragen met verstrekkende gevolgen had met Engeland en Frankrijk! N.B.!

Voor een aanval op het Roergebied? *Beslist niet waar.*

Dan volgt op blz. 46 den inhoud van den brief van den Generaal Winkelman van 23 Maart 1940, dus door de Duitschers eerst gevonden nà 10 Mei 1940 te Brussel.

De inhoud van dien brief is m.i. wel juist, doch vreemd is het slot:

's Gravenhague, 23 Maart 1940.

De General,
Opperbevelhebber Van Land- en Zeemacht
H. G. Winkelman.

In dit onderschrift zitten n.b. 4 grove fouten.
Indien het werkelijk onderteekend was geweest had er moeten staan:
òf in het Fransch

La Haye, le 23 mars 1940.

Le Général,
Opperbevelhebber van Land- ei? Zeemacht (in Fransch)
H. G. Winkelman,

òf kennelijk geheel in Hollandsch:

's-Gravenhage, 23 Maart 1940.

De Generaal,
Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,
H. G. Winkelman.

omdat dit onder alle stukken van het Algemeen Hoofdkwartier stond.

Indien ik mij niet bedrieg — vermoedelijk is dit nog na te gaan op het exemplaar v. d. Ned. Gezant te Londen — was dit stuk voorzien van een begeleidend schrijven. Dit begeleidende schrijven was. vanzelfsprekend, — zoals gebruikelijk was — gesteld aan het slot.

De Generaal,
Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht
H. G. Winkelman.

handteekening.

De datum van het begeleidende stuk stond in den rechterbovenhoek (normaal).

Het stuk zelve droeg alleen een datum en dus normaal: onder het stuk (23 Maart 1940).

De Duitser, die dit stuk heeft bewerkt, was de Fransche taal vermoedelijk geheel ineester, doch wist niets van de Nederlandsche taal af.

Hier pleegt hij dus een *falsificatie*.

Het begeleidende schrijven wordt niet vermeld natuurlijk!

De steller van dit stuk zet er dus iets onder *wat er beslist niet heeft ondergestaan!*

Nog bedenkelijker wordt het als op blz. 91 de facsimilé wordt gegeven, omdat

- 1° daarin staat I Annexe en die I Annexe is nu juist dezen brief van Generaal Winkelman bij de begeleidende brief, die niet wordt vermeld!
- 2° diezelfde vreemde ondertekening met dezelfde fouten voorkomt als op blz. 48. Dit is beslist *onmogelijk*, dat de **O.L.Z.** dit zó zou hebben ondertekend.

Bovendien ontbreekt de *handtekening* zelve hetgeen een bewijs kan zijn dat er onder dit stuk ook geen handtekening heeft gestaan.

Verder is nog uit zeer betrouwbare bron bekend, dat toen het „Duitsche Witboek” in Nederland werd uitgegeven, daarbij gezegd is, dat de Generaal-Majoor Noothoven van Goor een lastgeving voor Brussel had. Hieruit zou dan moeten blijken, dat de afspraak reeds „bestond” en dat Duitschland daarvan de „onomstootelijke” bewijzen in handen had.

De Generaal Winkelman heeft daarop in een „Algemeen” schrijven aan de Nederlandsche militaire autoriteiten verklaard, dat de Generaal-Majoor Noothoven van Goor een verzegeld couvert voor een opdracht *naar België* in zijn bezit heeft gehad.

Dit couvert mocht eerst bij het uitbreken van den oorlog worden geopend. Ook deelde de Generaal Winkelman daarin mede, dat hij

Generaal-Majoor Noothoven van Goor eerst op 10 Mei de opdracht had gegeven om naar *Brussel* te gaan.

Dit werd door de Duitsche autoriteiten als een aantijging tegen het gestelde in het Witboek beschouwd, omdat daarin dan „leugens zouden staan”.

De Duitsche Kolonel Schwabedissen heeft 5 uur daarna een brief uitgegeven waarin de Generaal Winkelman tot krijgsgevangenschap werd veroordeeld.

In het stuk op blz. 91 staat in den eersten zin dat de Ned. Gezant te Brussel zich

immédiatement

naar de Belgische Regeering moet begeven om den inhoud van dit stuk ter kennis van die Regeering te brengen.

Dus bij het uitbreken van den oorlog, dus op 10 Mei. Duitschers laten het voorkomen alsof dit op 23 Maart 1940 moest geschieden.

Zoolang de verbandsofficier nog niet was aangekomen, moest de militaire attaché (Ned.) deze functie waarnemen.

Volgens de Duitschers zou dit dan ook op 23 Maart 1940 moeten hebben plaats gehad!

Duitsche standpunt *is* dus: door verdraaien van de feiten zichzelf weer probeeren te rechtvaardigen tegenover de wereld!

BIJLAGE 29

Opdracht in zake het krijgsbeleid aan generaal Winkelman

H. G. WINKELMAN
Generaal b.d.

Soesterberg, 7 December 1948.
Aniersfoortsche Straatweg 71b.

*Aan
de Heer Griffier van de Enquête-
Cominissie Regeringsbeleid 1940—1945.*

Ter voldoening aan Uw schrijven van 6 dezer no. 2890 deel ik U mede, dat mijn opdracht luidde:

1. Ingeval Nederland wordt aangevallen, zal de verdediging in de eerste plaats gericht moeten zijn op de bescherming van het hart des lands, waarbij er naar moet worden gestreefd een zoo groot mogelijk gebied tot het uiterste te behouden.

Voorts moet in het gebied waar de verdediging niet tot het uiterste kan worden gevoerd — rekening houdende met de beschikbare middelen — een vijandelijk voortdringen zooveel mogelijk worden bemoeilijkt. Daarbij wordt bescherming van de provincie Zeeland van veel belang geacht.

2. Blijkt een buitenlandsche mogendheid uitsluitend ten doel te hebben een deel van het land als doormarschgebied te bezigen dan moet — indien die doormarsch zelve niet kan worden verhinderd — zonder de veiligheid van het hart des lands in gevaar te brengen, actief tegen die schending worden opgetreden.

3. Zoodra een agressie heeft plaats gehad, moet het vereischte worden verricht ter verzekering van de samenwerking met eventueele bondgenooten.

Wat voorts het tweede door U ter sprake gebrachte punt betreft, bevestig ik, dat de Franse Generaal, wiens naam mij bij het verhoor van 24 Febr. j.l. niet binnen schoot, inderdaad Generaal *Mognod* was. (Deze voerde niet het bevel over de in Nederland strijdende Fransche troepen — dit was Generaal Giraud — maar was commandant van de Infanterie.)

Ik volhard bij mijn afgelegde verklaring dat Generaal Mognod, die opdracht had om achter de Mark stelling te nemen tegenover mij met geen woord heeft doen blijken, dat hij zich bedrogen gevoelde over de gang van zaken met betrekking tot de Peel-Raamstelling.

De Generaal b.d.
w.g. H. G. WINKELMAN.

BIJLAGE 30

Verslag over de krijgsverrichtingen in Noordbrabant

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

TERRITORIALE BEVELHEBBER
IN NOORD BRABANT, ENZ.

's-Hertogenbosch, 19 Juni 1940.

VERSLAG

omtrent de gebeurtenissen van 10 t/12 Mei 1940
in het gebied van den T.B.N Br.

De grondslagen voor de gedragingen van de troepen onder mijn bevel waren neergelegd in de, kort voor het uitbreken van den oorlog gegeven, persoonlijke aanwijzingen van den O.L.Z., inhoudende dar door stand te houden aan de Maas en in de Peel-Raamstelling en door het uitvoeren van vernielingen 's-vijands opmarsch moest worden vertraagd zonder zich daarbij aan vernietiging bloot te stellen.

Omtrent het vernielen der bruggen bestond als laatste bevel, dat de bruggen vernield konden worden op last van den O.L.Z., C-111 L.K., O-Peeldivisie, Vak Cm., B. Cm. en door den hoogst in rang zijnde commandant ter plaatse, wanneer de brug in 's-vijands handen dreigde te vallen.

Spoorbruggen mochten alleen vernield worden:

- 1°. Wanneer met zekerheid vaststond, dat het spoorwegverkeer was stopgezet;
- 2°. Op last van den O.L.Z.;
- 3°. Wanneer de brug in 's-vijands handen dreigde te vallen.

Op mijn op 9 Mei 1940 aan C.-III L.K. gedane verzoek om Oost van de Maas alle verhakkingen te stellen en alle vernielingen uit te voeren, bereikte mij op dien dag de machtiging om Oost van de Maas:

- a. De verhakkingen te doen stellen;
- b. Kleine objecten te doen vernielen.

Op 10 Mei 1940 te 3.00:

- 1°. Was het St.K.-Peeldivisie volledig bezet;
- 2°. Verkeerden de troepen aan de Maas in den toestand „Gevechtsvaardigheid volledig”, waarbij:
  - a. Alle opstellingen waren bezet;
  - b. Alle hindernissen Oost van de Maas en over de Maas waren gesloten, met uitzondering van de draaihekken c.q. andere afsluitingen op de spoorbruggen over de Maas, welke alleen op last van den O.L.Z. mochten worden gesloten.
  - c. De verhakkingen met springmiddelen, Oost van de Maas waren gesteld; met uitzondering van de verhakking in de Kapellerlaan te Roermond;
  - d. Kleine objecten Oost van de Maas waren vernield. (Hiertoe behoorden o.m. niet de brug over de Roer bij Melick en de brug over de Niers bij Gennep).
- 3°. Was de Peel-Raamstelling volledig bezet;
- 4°. Was de uitvoering van het vernielingsplan tusschen Maas en Peel-Raamstelling geheel voorbereid; de vernielingsploegen stonden gereed om de vernielingen onverwijld uit te voeren.

Tusschen 3.30 en 4.00 bereikte mij de melding, dat door een twintigtal personen, gekleed in uniform der Ned. Politietroepen een aanval was gedaan op de vernielingsplaeg Kapellerlaan te Roermond, dat deze aanval was mislukt en dat de verhakking versteld was kunnen worden.

Ik meende, dat er van een vergissing sprake kon zijn en eerst toen mij om ongeveer 4.30 door C.-2 G.D. grensoverschrijding werd gemeld, gelastte ik het vernielen van *alle* bruggen over de Maas van mond tot en met Mook; ongeveer een uur daarna deed ik ook de

brug bij Grave en de brug bij Ravestein vernielen. Het enkele weken voor hei uitbreken van den oorlog scheppen van andere bevels-verhoudingen was oorzaak, dat de C. van de brug bij Grave de brug niet vernielde op mijn bevel, doch eerst nadere informaties inwon bij C.-111 L.K. Een en ander had geen ernstige gevolgen.

Successievelijk bereikten mij berichten, dat de bruggen over de Maas vernield waren, behalve de spoorbrug bij Oeffelt (Gennep), waarover een pantsertrein was doorgereden, tot achter de Peel-Raamstelling bij Mill.

Ik liet toen onverwijld de spoorbruggen bij Helmond en Veghel vernielen, teneinde een verder doordringen van pantsertreinen te beletten. De pantsertrein bij Mill kwam West van Mill achter de Peel-Raamstelling tot stilstand.

Ik verplaatste mij om 8.00 uur naar mijn cp. te Mierlo-Houten, waar mij berichten bereikten, dat na eenige voorbereidingen de Duitse troepen met inzet van alle krachten aanvielen op onze opstellingen aan de Maas. De bezettingen van de kazematten bleven ondanks alles het overgaan van de Duitse troepen onder vuur nemen. Daarop haalden de Duitschers hun gepantserd materiaal, licht en middebaar geschut alsmede mijnenwerpers aan de rivieroever naar voren en begonnen schijf te schieten op de schietgaten van de kazematten, waarbij na hoogstzns drie schoten een voltreffer het in de kazemat opgestelde schietwapen onbruikbaar maakte. Na korte tijd trokken de Duitschers met alle snelheid over de Maas en wisten, door totaal gebrek aan diepte in de opstelling en door het afwezig zijn van zelfs de geringste reserve, de kazematten van achteren aan te vallen en de bemanning te ontwapenen. Om ongeveer 11.00 uur was de eerste overgang over de Maas (bij Stuw Belfeld) geforceerd. Kort daarop werd gemeld, dat een pontonbrug werd geslagen bij Oeffelt, waar gepantserd en gemotoriseerd materiaal overtrok.

Hoewel om 15.30 uur hier en daar nog plaatselijk (b.v. te Kessel) weerstand werd geboden, kon practisch worden aangenomen, dat om 13.00 uur van 10 Mei de Maasiinie doorbroken was.

Het vliegwapen heeft bij den strijd aan de Maas niet den minsten invloed gehad.

Al spoedig kreeg ik bericht, dat de bemanning van den pantsertrein (ongeveer 1 bataljon) achter Mill tot den aanval was overgegaan in den rug van de eigen stelling aldaar en dat 1-1-3 R.I. al zoo goed als om ingeld was; de B.C. was gevangen genomen. Ik gaf toen bevel, dat 4.17 G.B. te Heeze onverwijld ter beschikking moest komen van C. Vak Erp en dat deze comp. van de Westzijde (richting Oost) moest aanvallen. C. — G.B.J. droeg ik op om 1 comp. met auto's te verplaatsen naar cp. Vak Schaik en van daaruit aan te vallen uit het Noorden. Ik herinner eraan, dat de pantsertrein zich juist bevond op de grens van beide vakken Erp en Schaik. Vorenbedoelde compagnieën zijn niet ingezet geworden. Tevens vroeg ik dringend hulp aan C.III.L.K. van wien ik later mededeeling ontving, dat 2 R.H.M. was ingezet à cheval van de spoorbaan naar Mill. Het regiment viel aan Zuid van de spoorbaan, waar geen weerstand werd ondervonden. Het valt te betreuren, dat niet mijnerzijds een opdracht aan den betrokken R.C. kon worden gegeven, daar ik over meerdere gegevens beschikte. Toen vernam ik, dat 2 R.H.M. terug ging, omdat er niets te doen was, zond ik achtereenvolgens 2 officieren van mijn staf naar C.-2 R.H.M. met opdracht den commandant te bevelen aan te vallen Noord van de spoorbaan, den aanval met alle kracht in te zetten eij de Duitschers op Mill terug te slaan, totdat de oude frontlijn zou zijn hersteld. Dank zij het manmoedig optreden van dit regiment werd het gestelde doel al spoedig bereikt. De C.-2 R.H.M. meldde zich met zijn regiment in den vroegen morgen van 11 Mei op mijn cp. te Tilburg, waarna het regiment op last van den luitenant-kolonel van den G.S. Wilson werd gedirigeerd op Gorkum om aldaar weder in het verband te treden van de Lt.Divisie.

Toen ik vernam, dat de cp.-III L.K. te Vught grootendeels verlaten was, verplaatste ik mijn cp. naar eerstgenoemde cp. teneinde tevens op de hoogte te komen van het verloop van den terugtocht van III L.K. Deze verliep vlot en er was weinig kans, dat de Duitschers deze zouden kunnen verstoren, omdat de bezetting van de Peel-Raamstelling stand hield. Toen tegen den avond de officieren van Staf-111 L.K. de cp. verlieten, had ik de zekerheid, dat III L.K. veilig was. C. Vak Erp meldde in den namiddag van 10 Mei de op-

marsch van sterke vij. colonnes ter sterkte van een Div., welke zich uit Z.O. richting naar Mill. bewogen.

In den laten namiddag van 10 Mei werden de stellingen bij en om Mill zwaar bestookt door art., mijnerwerpers en vliegtuigen. Intusschen werden de berichten van Vak Schaik steeds alarmeerender en kwamen ook berichten binnen, dat de toestand bij Mill onhoudbaar werd. Over de brug van Oeffelt (Gennep) konden de Duitschers hun zwaar aanvalsmateriaal zonder oponthoud naar voren brengen en hun plan was schijnbaar om nog voor het vallen van de duisternis Mill en de geheele omgeving in handen te hebben.

De weinig krachtige bevelvoering in het Vak Schaik trachtte ik moed in te spreken, maar al spoedig vernam ik, dat de moreele weerstand gebroken was en men niet alleen aan teruggaan dacht, maar dat verschillende onderdeelen al teruggingen.

Nu bleek, dat het opgeven van den weerstand in Mill slechts een kwestie van uren was en ook de Noordvleugel van Vak Schaik begon te wankelen, besloot ik den terugtocht op de Zuid-Willemsvaart te gelasten, teneinde daarmee de kans te ontloopen te worden vernietigd.

Het gebrek aan art., afweergeschut, mijnerwerpers, radioverbindingen, pantserafweer en eigen vliegtuigen, gaf ook hier de aanvallen de handen volkomen vrij, zoodat gepantserde eenheden en artillerie tot vlak voor de kazematten oprukten en vandaar begonnen schijf te schieten. Daarnaast joegen de vliegtuigen, die van zeer geringe hoogte bommen in de loopgraven wierpen, de troepen uit de loopgraven.

In den namiddag en vooravond van 10 Mei bereikten mij nog de volgende meldingen:

- stellingen bij Heldensche dijk doorbroken;
- vijandelijke pantserwagens aan den Noordervaart beschieten kazematten; bezettingen dier kazematten worden daardoor buiten gevecht gesteld;
- vooruitgeschoven uitkijkpunten in Vak Weert melden vijandelijke colonnes, zich in O.W. richting voortbewegende Zuid van de Zuid Willemsvaart;
- vijandelijke wielrijderspatrouilles in de omgeving van Dorplein en Budel;
- tusschen rechtervleugel Vak Weert en 5 km naar het Westen bevonden zich geen Belgische onderdeelen.

Gelet op de ontvangen persoonlijke aanwijzingen van den O.L.Z. en mijn inzicht, dat — indien de aanval bij Mill en omg. niet mocht slagen voor het invallen van de duisternis — deze aanval den volgende dag de stelling van Vak Schaik en Vak Erp zou doorbreken waardoor een vernietiging van de troepen in de Peel-Raamstelling waarschijnlijk niet zou kunnen worden ontgaan, in verband ook met de uit te voeren vernietiging over de Zuid Willemsvaart, mij nadien juist gebleken zijnde vermoeden, dat de Peel-Raamstelling ook uit het Zuiden door België zou worden omvat en tenslotte de overweging, dat een verder terugwijken bij daglicht zonder opnamestellingen tot een debacle moest leiden, deden mij besluiten van de nacht gebruik te maken om met het gedeelte der Peel-Raamstelling Noord van Sluis 13 terug te gaan op de Zuid Willemsvaart.

Ik gelastte den terugtocht om 2.00 uur van 11 Mei, doch op advies van den Generaal van Voorst tot Voorst vervroegde ik het teruggaan evenwel tot 24.00 uur van 10 Mei.

Nadat de bevelen voor den terugtocht gegeven waren, verplaatste in mijn cp. in den nacht van Vrijdag op Zaterdag te 1.00 uur naar Tilburg en wel naar het telefoongebouw aldaar, waardoor de verbindingen gemakkelijk te leggen waren. Daar meldde zich al spoedig een kapitein van het Franse leger, die commandant was van de voorhoede van een Division motorisée, welke de opdracht had den opmars van een Fransch leger naar Brabant te dekken.

Zijn compagnie was de grens gepasseerd te Baarle-Nassau. Hij kwam het verband opnemen en had opdracht op te marcheeren naar Den Bosch via Tilburg.

Ik liet vragen aan het A.H.K. hoe de coördinatie met de Franschen en de Belgen geregeld was (11 Mei te 2.30 uur) en kreeg van den Luit.-Kol. G. S. Wilson het bericht, dat deze coördinatie niet bestond en aaa mij werd overgelaten om ze tot stand te brengen. Samenwerking met de Belgen was niet te krijgen, zoodat mijn zuidvleugel bij Dorplein open bleef. In den nacht van Donderdag op Vrijdag heb ik den res.-kap. Boasson van mijn Staf naar Hasselt gezonden om naderz inlichtingen te geven en te vragen. Later bleek mij, dat deze kapitein onderweg gedood was. Ik drong er bij den Franschen kapitein op aan zoo spoedig mogelijk mijn troepen bij Den Bosch te versterken en deelde C. Vak Schaik mede, dat hij kon rekenen op versterking en met alle volharding moest standhouden.

De Franschen gingen evenwel niet verder dan Vught en trokken daarna op Tilburg terug.

In den loop van den nacht kwam nog een Fransch kolonel binnen, die Commandant was van een regiment vechtwagens en ik begreep, dat een Fransche Divisie een stelling zou innemen even Oost van Tilburg front Oost, daarna zou het Fransche leger oprukken en even West van Tilburg een stelling innemen front Oost.

Gezien de bezetting van de Moerdijk, verzocht ik den kolonel dringend daar hulp te verlenen en kwamen wij na even heen en weer praten tot besluit, dat het Fransche regiment het Wilhelminakanaal zou afsluiten in de lijn Tilburg—Oosterhout. Voor een vooruitgaan naar Weert voelde de kolonel niets, onder geen voorwaarde wenschte hij de lijn Tilburg Noord—Zuid te overschrijden.

Intusschen kwamen om 8 uur berichten binnen, dat sterke Duitse pantserafdeelingen over den weg Hamont—Budel optrokken en de Peelstelling in den rug bedreigden. C. Vak Weert vroeg mij dringend hulp, maar aangezien ik geen man reserve had, kon ik aan zijn begrijpelijke noodkreten geen gevolg geven. Ik verzocht hem te trachten vooral met behulp van 4.7 kanonnen een nieuw front te vormen. Dit is geschied en de 4.7 stukken hebben ongeveer 4 i 5 pantsierwagens buiten gevecht gesteld.

De toestand begon onhoudbaar te worden, wanneer de opmars der Franschen niet werd versneld. Ik besloot daarom den Franschen Divisie Commandant te Oostmalle te gaan bezoeken en ontving na eenig overleg een order, die door ons beiden ondertekend werd en welke inhield, dat de resten van mijn troepen terug zouden gaan op de lijn Tilburg—Den Bosch, met de laatstgenoemde stad als hoofdpunt; dat de opmarsch naar het Noorden het front van de Fransche divisie Zuid van Tilburg zou moeten vrijlaten, dat in elk geval voorkomen moest worden, dat mijn troepen Zuid van Tilburg in Westelijke richting trokken; dat de opmarschwegen voor de Franschen en wel voornamelijk de weg Roosendaal—Breda—Tilburg door mijn troepen niet mochten worden gebruikt en dat de generaal order zou geven, dat, gezien de toestand van mijn troepen, een regiment (gemotoriseerd) gezonden zou worden naar Den Bosch.

De terugmarsch naar mijn cp. werd enorm vertraagd door een hevig bombardement van Duitse vliegtuigen op den weg Breda—Tilburg. Op mijn cp. te Tilburg teruggekomen was de toestand nog slechter geworden. Opnieuw concentreerden de Duitschers hun aanvallen op enkele punten en wel Den Bosch—Veghel—Someren en Dorplein. Ik deelde mede, wat de Franschen van plan waren en aangezien de afstand voor de Zuidelijke troepen naar de stelling Tilburg—Den Bosch voor een marsch te ver was, gaf ik C. Vak Weert, C. Vak Asten en C. Vak Bakel de opdracht met hun troepen Zuid van snijpunt Wilhelminakanaal/Zuid Willemsvaart terug te gaan achter het Wilhelminakanaal Oost van Tilburg. Aan C. Vak Weert werd tevens overgelaten of de nacht al dan niet kon worden afgewacht.

In den loop van den middag van 11 Mei nam ik ingevolge afspraak met den Franschen D.C. het besluit de troepen in Brabant verder terug te nemen in de lijn Tilburg—Den Bosch als linker-vleugel van de Franschen. De desbetreffende bevelen voor den terugtocht naar den lijn Tilburg—Den Bosch kwamen niet volledig tot uitvoering, omdat de verbindingen verbroken waren en reeds troepen gedemoraliseerd terugvloeden. Bij Someren en Veghel was de tegenstander doorgebroken en op den rechtervleugel werden de troepen door vijandelijke pantsertroepen omvat.

Ik besloot persoonlijk in te grijpen, ging naar den Heuvel in Tilburg en zag daar talloze soldaten in allerhande voertuigen, zij waren zeer ordelijk en alleen zeer down. Mijn komst bracht zichtbare verluchting, want ik zag geen enkele officier bij de colonne. Ik deelde hen mede, naar Roosendaal te gaan en den weg Tilburg—Breda vrij te laten, derhalve te marcheeren over Dongen—Oudensch. Nadat ik het ergste geregeld had, ging ik weer naar mijn cp. terug. Om 18.00 uur van 11 Mei kwam een Fransche kolonel binnen, ik vertelde hem den toestand en hij deelde mij mede, dat de Fransche Divisie in opmarsch was en mijn troepen 3 dagen gelegenheid zouden kunnen krijgen zich in Roosendaal te groepeeren.

Inmiddels had C.- 6 G.B. mij telefonisch medegedeeld, dat zijn troepen bij den aanval op den vijand bij brug Moerdijk uitgeput waren, de aanval was vastgelopen en vreesde te moeten terugtrekken. Ik gelastte genoemden commandant alsnog aan te vallen. Versterking kon mijnerzijds niet worden gegeven. Berichten omtrent een verder oprdingen van den vijand vernam ik niet en daar het nacht was geworden en de Franschen in opmarsch waren, hoopte ik de lijn Tilburg—Den Bosch nog met de troepen uit Vak Schaik en Vak Erp te kunnen bezetten. Ik had dan ook bepaald, dat mijn cp. naar Princenhage, hotel Burk, zou worden verplaatst en mijn staf, met uitzondering van een gedeelte van mijn gevechtstaf reeds des morgens daarheen doen gaan.

In den loop van den namiddag belde de kapitein Geus op en werd

te woord gestaan door den 1e Lt. Wijnsouw. Hij deelde mede, dat er aan alle kanten bommen insloegen en het daar niet meer houdbaar was. De Lt. Wijnsouw deelde mede, dat het St.k. in elk geval niet uit de buurt mocht gaan. Ik nam de telefoon over en zeide: „Wanneer het jullie daar te warm wordt, verplaats je dan in de omgeving”. In den nam. gaf ik opdracht de gevechtsstaf naar Princenhage over te brengen. Anvankelijk had ik den Chef van mijn staf opdracht gegeven om op de cp. te Tilburg te blijven met den 1e Lt. v. Ameijden van Duym, terwijl het in mijn voornemen lag met den 1e Lt. Wijnsouw naar Princenhage te gaan. Tegen den avond werden de wegen tussen Breda en Tilburg onophoudelijk gebombardeerd, hetgeen aanleiding voor mij was met het vertrek te wachten tot het vallen van de duisternis. Daar ik zeker wist, dat mijn nieuwe cp. in Princenhage was bezet, de tfn.geleidingen aldaar in bedrijf waren en ik het noodig achtte in verband met terugvloeien der troepen zoo snel mogelijk over mijn volledige gevechtsstaf in Princenhage te beschikken, heb ik den Chef van mijn Staf opdracht gegeven zich gelijk met mij te verplaatsen. In het Mastbosch bij Breda kwam ik lange colonnes Fransche infanterie en lichte vechtwagens tegen, die op marsch waren naar het Oosten, terwijl ook langs den weg Etten-Princenhage tallooze Fransche motoren met zijspan aanwezig en in opmarsch waren.

Bij Hotel Burk aangekomen vond ik daar niemand van mijn Staf. Een korporaal van de politietroepen deelde mede, dat de officieren naar Roosendaal gegaan waren, maar geen enkel officier was achtergebleven om mij eenige inlichting te geven. Ik besloot toen langs den weg N. van het Liesbosch verband te krijgen met mijn staf en ontdekte een deel van den trein, die onder een sergeant was achtergelaten. Deze sergeant deelde mij mede naar Zevenbergschenhoek te moeten. De C. van een iets verderop staand gedeelte der Vbd. A.-Peeldiv. deelde mij mede naar Zevenbergen te moeten. Beide commandanten heb ik gedirigeerd op Roosendaal. Op den weg bevonden zich in allerlei voertuigen terugtrekkende troepenonderdeelen, die, naar ik bij navrage vernam, op weg waren naar Roosendaal via Oudenbosch. Tevens ontmoette ik verscheidene Fransche afdelingen in opmarsch naar het Oosten. Aangezien ik geen verdere berichten kreeg van mijn staf en ook de Luitenant Poll van de Pol.troepen, die ik onderweg in een schuur opspoorde, mij mededeelde, dat de cp. verplaatst zou moeten worden naar Oudenbosch, besloot ik niet verder naar het Westen te gaan en met mijn Chef Staf en toegevoegde officieren terug te gaan naar de oude cp. te Tilburg.

Achteraf is gebleken, dat zonder mijn machtiging of voorkennis mijn staf zich heeft verplaatst naar Bergen op Zoom.

Ik gunde chauffeurs en officieren 20 minuten rust en toen het daglicht werd reden wij over Princenhage, Oosterhout naar Tilburg terug. Aangezien de weg Breda—Tilburg voor de Franschen vrijgelaten moest worden en onder hevig bombardement van vliegtuigen lag, werd de weg Oosterhout—Dongen genomen. In Oosterhout stond bij de brug over het Wilhelminakanaal een Fransche post, waardoor ik versterkt werd in de meening, dat de opmarsch der Franschen in vollen gang was. Gezien de open wegen en de aanwezigheid van „Stukas” voerde ik het tempo van rijden tot het maximale op, tengevolge waarvan wij den weg naar Dongen voorbijreden. Ik bemerkte het iets te laat maar besloot geen tijd te verliezen en door te rijden over Loon op Zand. Door een bocht komende, stond ik voor de doorgebroken 9e Pantser Divisie. Ik uitte mijn vreugde eindelijk Fransche pantserwagens te zien, maar het bleken Duitsche te zijn, die ons gevangen namen.

Wij werden vervoerd naar Uden, waar ik door een kapitein van den Gen. Staf werd ondervraagd. Deze stelde mij de volgende vragen:

- Waar was de V Divisie?
- Waar was de VI Divisie?
- Waar was de lichte Divisie?
- Waarom heeft Uw artillerie niet gevuurd?
- Over welk front voerde U het bevel?
- Hoe sterk waren Uw troepen?
- En over hoeveel reserve beschikte U?
- Welke opstelling hadden Uw troepen ingenomen?

Op al deze vragen bleef ik het antwoord schuldig en bood mijn verontschuldigen aan er geen antwoord op te kunnen geven. De Duitsche kapitein aanvaardde mijn motieven met groote hoffelijkheid en verzocht mij in een kamer naast degene, waarin wij ons bevonden te gaan. Hij zou mij na een uur terugroepen, want dan zou hij wel alles weten. Na 1½ uur werd ik weer binnengelaten. De kapitein toonde mij een kaart, waarop precies de opstellingen van mijn troepen waren gegeven. Hij deelde mij mede, dat de opstellingen bezet waren in een lijn en per kazemat pl.m. 10 man de verdediging voerden en om de 300 m. weer een kazemat bezet was, dat er geen enkele man reserve was en hij uitte zijn bewondering voor den moed van ons allen om zonder middelen zoo heldhaftig weerstand te hebben geboden. Hij begreep niet, dat ik er in geslaagd was nogmaals aan de Zuid Willemsvaart weerstand te bieden en stond toen op, boog zich naar mij over en zeide woordelijk het volgende: „Herr Oberst, die V Division war nicht da! Auch die VI Division war nicht da. Und auch die Leichte Division war nicht da! Sie hatten kein Flak, kein M.G. gegen Luftwaffen, keine Minenwerfer, keine Artillerie, keine Reserve, Sie hätten überhaupt nichts als einige Panzerabwehrkanonen. Ich weisz jetzt alles und möchte Ihnen etwas sagen: Sie und Ihre Truppen haben wunderbares geleistet. Hätten wir alles gewusst! Aber ich sage Ihnen, die Franzosen, Ihre Regierung und Ihr Oberbefehlshaber haben Sie im Dreck sitzen lassen”. Ik verzocht toen beleefd verschoond te mogen blijven van critiek op mijn superieuren.

Daarna werd ik gebracht bij den Chef van den Staf, een Luit.-Kol. v.d. G.S., die mij met de meeste hoffelijkheid weer ontving. Hij zag mijn wanhoop en ik deelde hem mede, dat de gevangenschap mij bitter stemde. Hij klopte mij op den schouder en zeide, dat de Holl. troepen ridderlijke tegenstanders geweest waren. Toen wij weggebracht werden, moest ik bij den Generaal komen. Deze reikte mij de hand en zeide o.a. dat wij dapper gevochten hadden, ridderlijke tegenstanders geweest waren en dat de Kap. van Griethuysen en ik den dolk mochten blijven dragen in gevangenschap.

Ik moge nogmaals de aandacht vragen voor het feit, dat ik meermalen heb gezegd, dat een omtrekking van de Duitschers over Hamont—Budel als zeker genoemd kon worden.

Toen ik daarover met den Franschen D.C. sprak, deelde deze mij mede, dat het terrein door de Belgen onbegaanbaar was gemaakt en derhalve angst voor omvatting van dien vleugel ongegrond was. Het tegenovergestelde bleek. Maar tevens vestig ik er de aandacht op, dat ik ook den C.V. mijn bezorgdheid over de open flank mededeelde, toen deze een tweetal maanden voor het uitbreken van den oorlog ter plaatse aanwezig was.

Ik kreeg toen opdracht dit punt met 2 sectiën af te sluiten. In het licht van de gebeurtenissen is dit inzicht wel zeer onjuist te noemen.

Dat na het bieden van weerstand aan de Zuid Willemsvaart het moreel van de troepen volslagen gebroken was, is zeer begrijpelijk. De tallooze luchtbombardementen van geringe hoogte ingezet, brachten paniekstemming in de troepen, die zich van elk hulpmiddel verstoken voelden.

Het gebrek aan voldoende pantserafweermiddelen gaf den aanvaller volslagen de vrije hand om schijf te schieten, terwijl het gebrek aan reserve de opstelling in een lijn en de zwakke bezetting een doorbraak met gepantserd materiaal zeer vereenvoudigde.

Het succesvolle optreden van 2 R.H.M. bewijst, dat de aanwezigheid van snel verplaatsbare reserve een verlichting had kunnen brengen en den vijandelijken opmarsch aanzienlijk had kunnen vertragen.

Ik acht het niet gewenst thans mijn inzichten kenbaar te maken aangaande de vele oorzaken, die van invloed zijn geweest op het verloop van de gebeurtenissen.

Ik meen evenwel, dat het in handen leggen van reserve-officieren van belangrijke commando's in den modernen oorlog onaanvaardbaar is.

De Kolonel *T.B.N.br.*,

get. L. J. SCHMIDT.

BIJLAGE 31

Verklaring van Generaal Gamelin over de krijgsverrichtingen in Noordbrabant en de Peel-Raamstelling

(Overgenomen uit het dossier samengesteld naar aanleiding van het voorbereidende onderzoek contra jhr. mr. D. J. de Geer)

29 November 1946.

Vóór alles is het niet mijn zaak te intervenieeren in de kwestie, die uitsluitend onze Geallieerden, de Nederlanders, betreft. Doch, de zaak vanuit een historisch oogpunt beziend, kan ik het volgende getuigenis geven:

a. Het Fransche Opperbevel kon niet rekenen op een hardnekkigen weerstand door de Nederlandsche Strijdkrachten voor de verdediging van de Peel-Raamstelling. Deze weerstand kon inderdaad slechts samenvallen met die der Belgen op het Albert Kanaal. De Fransche strijdkrachten waren in geen enkel opzicht zeker de Belgen daar ter plaatse te rechter tijd te kunnen steunen. Wij konden dus van het Nederlandsche leger niet verlangen tot het uiterste te strijden.

b. In ieder geval hoopte het Fransche Opperbevel op een aanvangsweerstand van de Nederlandsche dekking in bovengenoemde stelling, die voldoende zou zijn om de Fransche strijdkrachten de gelegenheid te geven tijdig Breda te bezetten en de hand te reiken aan het gros van de Nederlandsche Strijdkrachten, speciaal door middel van de Moerdijkbrug. Wij wenschten te voorkomen genoodzaakt te zijn een verbinding tot stand te brengen via de Zeeuwsche eilanden.

c. Het Fransche plan was van te voren op deze conceptie gebaseerd. Het werd dus niet gewijzigd door den brief van den Generaal Winkelman. Indien mijn geheugen mij niet bedriegt, sprak deze brief niet van het in den aanvang systematisch prijsgeven van deze stelling. (Ik heb dit document niet in mijn persoonlijk archief; misschien bevindt het zich in dat van de Service Historique de l'Etat Major de l'Armée.)

d. Niettegenstaande het Fransche Opperbevel wist dat het Nederlandsche leger deze linie niet hardnekkig zou verdedigen, heeft het natuurlijk betreurd niet voldoende tijd te hebben gehad om zich krachtig te installeren te Breda en Moerdijk. Ik kende overigens niet de sterkte van de troepen, die in de stelling werden gehandhaafd met de opdracht van dekking. Zoo weet ik evenmin welke de redenen zijn geweest voor de in de stelling gehandhaafde troepen zóó snel terug te trekken, zoodat de Duitschers vóór ons bij de Moerdijk waren en het VIIde Fransche Leger niet den tijd heeft gehad om een ononderbroken verdedigingslijn te vestigen, ter hoogte van Breda.

(w.g.) Generaal GAMELIN.

Bovenstaande vertaling van de verklaring van den generaal *Gamelin* is door mij, H. *Kwantes*, luitenant-kolonel — in mijn functie van waarnemend Attaché Militaire te Parijs — gemaakt.

Parijs, 30 November 1946.

w.g. K. KWANTES.

Gewaarmerkt:

De Commissaris van Politie 1e klasse,

w.g. J. L. POSTHUMA.

De Hoofdinspecteur van Politie,

w.g. J. H. HEYINK.

Brief van luitenant-generaal A. Q. H. Dijkhoorn aan de Minister van Oorlog over de „brochurestrijd” tussen generaal Reynders en hem

(Overgelegd bij brief van luitenant-generaal A. Q. H. Dijkhoorn aan de Voorzitter der Enquêtecommissie dd. 22 December 1947)

LUITENANT-GENERAAL
A. Q. H. DIJXHOORN

's-Gravenhage, November 1946.

Persoonlijk

Onderwerp:

Brochures Generaal b.d. I. H. Reynders.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Oorlog
te 's-Gravenhage.

Ik moge de aandacht van Uwe Excellentie vragen voor het volgende.

In zijn, aan Uw ambtsvoorganger toegezonden. Memorandum dd. 19 Mei 1946, inzake „de Franschr hulpverlening aan Nederland in Mei 1946”¹⁾, vermeldt de Generaal-Majoor D. van Voorst Evekink — eertijds Militair Attaché bij Hr. Ms. Gezantschap te Parijs —

1°. dat hij in zijn rapport van 25 November 1939, No. 2380, aan den toenmaligen O.L.Z., den Generaal I. H. Reynders, heeft bericht, dat hem met zekerheid bekend was, dat de geallieerde legerleiding niet van zins was om ook maar één soldaat naar de aan omtrekking bloot staande Peel-Raamstelling te zenden;

2°. dat hij uit een onderhoud met de daarvoor meest bevoegde Fransche autoriteit op 5 April 1940 leerde, dat zijn rapport van 25 November 1939, no. 2380, nog volledig dienende was en dat hij zulks nog in den avond van dienzelfden dag te Eindhoven aan den O.L.Z., den Generaal H. G. Winkelman, mondeling mededeelde;

3°. dat hij op 10 Mei 1940 te 11.30 het volgende bericht gedicteerd heeft aan den toenmaligen Luitenant-Kolonel J. J. C. P. Wilson, werkzaam op het Algemeen Hoofdkwartier²⁾;

„1. Ik heb hedenmorgen te 8.45 gevolg gegeven aan den inhoud van de instructie voor den Gedelegeerde van den O.L.Z., in een onderhoud met Generaal Gamelin.

2. Aan het verzoek om een legerkorps van 4 divisies overzee naar Nederland te zenden, kan niet worden voldaan.

3. De U bekende Fransche voornemens zijn in uitvoering: de strijdkrachten aan de Fransche noordgrens maken een eerste sprong naar de lijn Antwerpen—Leuven—Namen; het linkerleger, onder Generaal Giraud is in beginsel voor Noordbrabant bestemd, doch nopens het optreden daarvan zal nader worden beslist na aankomst te Antwerpen.

4. Verzocht wordt van Nederland uit verband met Generaal Giraud te Antwerpen op te nemen.

5. Eén regiment infanterie wordt van Duinkerken overzee vervoerd naar Walcheren.

6. Hulp met luchtsrijdkrachten wordt geleverd door Engeland.

7. Naar Nederland komt een Fransche militaire missie onder leiding van Generaal Lascroux.

8. In afwachting van diens komst vertrekt hedenmorgen Generaal Mittelhauser (voorloopig gedelegeerde) per auto naar Den Haag, via Antwerpen—Breda.

Verzocht wordt alle maatregelen te nemen om de reis over Nederlandsch gebied van den Generaal te vergemakkelijken, eventueel ook een veiligheidsescorte.”

Hiertegenover plaats ik, hetgeen de Generaal Reynders in zijn brochures „De wisseling in het Opperbevel” ten aanzien van deze aangelegenheid heeft gepubliceerd.

Op blz. 30 zijner eerste brochure schrijft de Generaal:

„De aan Frankrijk verzochte steun voor de verdediging van de Peel-Raamstelling is in de oorlog inderdaad verleend door

¹⁾ Met toestemming van Mr. J. Meynen ontving ik een afdruk van dit memorandum.

²⁾ Een fotocopie van de minute van dit bericht is in mijn bezit.

het zenden van krachtige gemotoriseerde troepen. Aangezien echter de Regeering sedert haar standpunt had gewijzigd en Noord-Brabant vrijwel zonder strijd was ontruimd, heeft deze hulp niet kunnen baten.”

Op blz. 69 dierzelfde brochure spreekt de Generaal over:

„de Fransche pantsertroepen, die ons te hulp kwamen snellen voor de verdediging van de Peel-Raamstelling.”

Op blz. 46 zijner tweede brochure concludeert de Generaal — zulks aan de hand van een binnengekomen bericht van den Militair Attaché te Parijs —

„dat de Franschen groote waarde toekenden aan een zoo langdurig mogelijke verdediging van de Peel-Raamstelling.”

Op blz. 45 en 46 zijner tweede brochure geeft de Generaal den inhoud van dit bericht weer. Hij schrijft:

„Dit bericht luidde n.l., volgens den officier, die het opnam,” (dat was de Luit.-Kol. Wilson) „als volgt:

1°. Te 7.00 gemeld bij Generaal Gamelin ter overhandiging van den brief om hulp (bedoeld is de bij den gezant opgelegde verzegelde brief: Generaal Winkelman verzocht daarin om beschikbaarstelling van 4 divisies voor de verdediging van het hart des lands);

2°. Van steun van 4 Fransche divisies voor het hart des lands kan geen sprake zijn;

3°. Fransche troepen overschrijden de Belgische zuidgrens; hiervan is het VIIIde Leger onder Generaal Giraud (onder toevoeging: „de beste Fransche Generaal”) bestemd voor steun aan Nederland. De Fransch-Engelsche troepen rukken op, aanvankelijk tot de lijn Civet—Namen—Leuven—Antwerpen en zullen van daar uit naar bevind van zaken sprongsgewijze naar het Oosten oprukken;

4°. In verband hiermede is het van het grootste belang, dat de Nederlandsche troepen in de Peel-Raamstelling zoo lang mogelijk stand houden.

5°. Nog heden zullen Fransche troepen Zeeland bereiken.”

Op het verschil tusschen het bericht, zooals het door den Militair Attaché werd gedicteerd, en het bericht, zooals het door Generaal Reynders werd gepubliceerd, behoef ik niet nader de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen.

Door den inhoud van de eerste „brochure-Reynders” in eer en goeden naam aangetast zijnde, heb Ik in een „Antwoord-brochure” een juiste voorstelling der feiten gegeven, hopende daarmede de zaak als afgedaan te kunnen beschouwen.

De Generaal b.d. Reynders heeft echter noodig geoordeeld om in een tweede brochure het geroddel te mijnen opzichte voort te zetten, zich daarbij wederom niet onziende pertinente onwaarheden te publiceren. Om hiervan één voorbeeld te noemen, moge ik Uw aandacht vragen voor hetgeen ik op blz. 20 mijner „Antwoord-brochure” vermeldde ten aanzien van mijn bezoek aan het vliegveld Bergen in den nacht van 9 op 10 September 1939. Ik schreef:

„Aldaar trof ik het aanwezige personeel — met uitzondering van de wacht en den officier van piket — slapende aan, terwijl een deel van het personeel den nacht elders doorbracht. Er was geen vliegtuig uit en geen vliegtuig startklaar. Het duurde ongeveer twee uren, voordat het eerste vliegtuig kon opstijgen.”

Generaal Reynders beantwoordde deze passage op blz. 38 zijner tweede brochure als volgt:

„.....de Minister had, om dit vast te stellen, gevoeglijk thuis kunnen blijven, het zou geheel overeenkomstig de bestaande bepalingen en dus te verwachten zijn geweest. De heer Dijkhoorn blijkt zich echter te hebben vergist, hij is niet in den nacht, doch bij het aanbreken van den dag in Bergen geweest.”

Vervolgens verschuilt de Generaal zich achter een rapport van den Commandant van het 1e Luchtvaart-Regiment dd. 11 September 1939 om aan te toonen, dat er toch vliegtuigen uit waren en andere start-

klaar. Het bericht van genoemden Commandant, dat ik — indien het luidt, zooals de Generaal in zijn brochure afdrukt — een valsch bericht noem, vermeldt het volgende:

„Op 10 September te ongeveer 6.15 (eerste onwaarheid) kwam de Minister van Defensie op het vliegveld Bergen. Ingevolge Bevel No. 1 B van C.-4e J.A.V.A. dd. 10 September 6.00 (Uwe Excellentie gelieve te letten op de opgegeven uren), was een patrouille van 2 G 1 vliegtuigen gestart voor de door C. L. v. D. bevolen ochtendpatrouille (tweede onwaarheid). De patrouille landde te Bergen om 8.45 (ik had het vliegveld Bergen toen reeds verlaten). Terwijl deze patrouille in de lucht was, stond op het vliegveld gevechts-gereed klaar een andere patrouille van 3 G 1-vliegtuigen (derde onwaarheid). De bemanning alsmede het personeel voor hulpverlening waren bij deze vliegtuigen aanwezig (vierde onwaarheid), zoodat op het commando alarm deze vliegtuigen onmiddellijk werden bezet en draaiden (vijfde onwaarheid). Deze toestellen konden in ongeveer 4 minuten opstijgen (zesde onwaarheid).”

Aangezien de tegenwoordige Chef van den Generalen Staf, Luitenant-Generaal Mr. H. J. Kruls, mij dien nacht in zijn toenmalige functie van Kapitein-Adjutant van den Minister van Defensie vergezelde, kan deze Opperofficier verklaren, welke voorstelling van de feiten de juiste is.

Naar ik vertrouw zal Uwe Excellentie met mij van oordeel zijn, dat het — gelet op mijn rang en mijn huidige functie — niet raadzaam is om — gezien de huidige mentaliteit van den Generaal Reynders — met hem den brochurestrijd nog verder voort te zetten en te trachten mij op deze wijze in de oogen van het Nederlandsche volk te rehabiliteeren. Deze rehabilitatie kan m.i. thans nog slechts geschieden van Overheidswege.

Na raadpleging van den President van het Hoog Militair Gerechtshof doe ik daarom aan Uwe Excellentie het verzoek ten aanzien van beide, door mij hierboven naar voren gebrachte punten een onderzoek te gelasten en den uitslag daarvan te doen publiceren. Ik moge het aan Uwer Excellentie's oordeel overlaten welke maatregelen Zij wenscht te nemen ten aanzien van dien, thans in een hooge functie geplaatsten Opperofficier, die omtrent het telefoongesprek op 10 Mei 1940 een onjuiste voorstelling van de feiten heeft gegeven.

Ik veroorloof mij een doorslag van dezen brief door Uw tusschenkomst aan te bieden aan Uw Ambtgenoot, den Minister van Justitie.

De Luitenant-Generaal van den Generalen Staf.
Lid van het Hoog Militair Gerechtshof,
Oud-Minister van Defensie,
w.g. A. Q. H. DIJXHOORN.

BIJLAGE 33

Globaal verslag van de op 10 en 11 Mei genomen beslissingen bij het A.H.K. (Sectie I), opgesteld door het hoofd van de „sectie operatiën" van het algemeen hoofdkwartier

J. J. C. P. Wilson,
Luitenant-Generaal v. d. Gen. Staf
Kwartiermeester-Generaal K.L.

's-Gravenhage, 18 September 1948.

Aan:

De Heer Secretaris van de
Parlementaire Enquêtecommissie
1940—1945,
Binnenhof 1a,
's-Gravenhage.

Zoals U bekend is, bestaat er ten aanzien van de inhoud van het telefoongesprek, dat op 10 Mei 1940 is gevoerd door de Militaire Attaché te Parijs met het Hoofd van de Sectie Operatiën van het A.H.K. te Den Haag, verschil van mening tussen de beide genoemde functionarissen.

Ik heb indertijd mijn visie op de zaak voor de Enquêtecommissie weergegeven. Zoals U mede bekend is, is een onderhoud van Uw Commissie met de twee genoemde functionarissen tesamen, indertijd door omstandigheden buiten mijn wil, niet doorgegaan.

Toevallig ontdekte ik dezer dagen een globaal verslag, dat ik enkele dagen na de capitulatie als Hoofd van de Sectie Operatiën heb uitgebracht aan de O.L.Z., de Generaal Winkelman. Ik moge in het bijzonder verwijzen naar het op bladz. 2 van dit verslag onder II vermelde en wel speciaal naar het aldaar gestelde onder 4°. Zulks teneinde te voorkomen, dat zelfs de mogelijkheid onder de ogen zou worden gezien, dat mijn geheugen mij na 8 jaar parten zou hebben gespeeld.

Ik vestig er tevens de aandacht Uwer Commissie op, dat het bedoelde telefoongesprek dus inderdaad wel aan de toenmalige O.L.Z. en aan de Chef van de Staf van de Landmacht bekend is geweest.

Bij het doorlezen van het bedoelde verslag zal het U ongetwijfeld opvallen, dat ik mij verschillende keren ten aanzien van andere punten niet in positieve zin heb uitgesproken, zoals in de 2e zinsnede op bladz. 4, in de 4e en 5e regel van bladz. 4, in de 4e en 3e regel van onder op bladz. 2, enz. Daarentegen luidt het vermelde onder II op bladz. 2 zeer beslist.

Ik vond een en ander belangrijk genoeg om U een afschrift van het bedoelde globale verslag alsnog aan te bieden.

De Luitenant-Generaal v. d. Gen. Staf,
Kwartiermeester-Generaal,
w.g. J. J. C. P. WILSON.

Globaal verslag van de op 10 en 11 Mei genomen beslissingen bij het A.H.K. (Sectie I)

I. Verband met bondgenooten: Engeland.

a. In den vroegen morgen is een bespreking gehouden op kamer Chef Staf Landwacht, waarbij tegenwoordig O.L.Z. en Hoofd Sectie I.

Onderwerp: Engelsch voorstel tot vernieling van de petroleum-tanks te Pernis. Eindresultaat bespreking: aangezien petroleumhaven in Nederlandsche handen was, tanks nog niet vernielen; wel voorbereiden het vermengen van de verschillende olie- en benzinesoorten.

b. Ondanks vorenstaande bespreking is in den vroegen morgen pl.m. 8.00 uur bij Hoofd Sectie I verschenen de Engelsche militaire attaché, begeleid door luitenant Jongmsma. Deze Engelsche officier kwam inlichtingen verstrekken over de wijze, waarop petroleum-tanks moesten worden vernield en bood zelfs aan dit door Engelsche deskundigen te laten doen. Ik heb dezen officier de beslissing van den O.L.Z. medegedeeld.

c. Omstreeks 10.30 is een verzoek tot den Engelschen militairen attaché gericht om Waalhaven, Ypenburg en Valkenburg te doen bombarderen door Engelsche luchtmacht, opdat deze vlieg-

velden niet langer voor landing van Duitsche transportafdelingen zouden kunnen worden gebruikt. Twee uren daarna zat deze Engelsche officier nog steeds bij Kapitein Schoonenberg te delibereren over het vraagstuk of hij 2 of 3 velden zou doen bombarderen.

Ik heb toen door Kapitein Schoonenberg doen mededeelen, dat wij daadwerkelijke hulp behoeften en liefst zoo gauw mogelijk. Desondanks is deze hulp, in den vorm van een bombardement van Waalhaven eerst gegeven van 21.15—2.15 (11 Mei).

d. In den avond van 10 Mei heeft Hoofd Sectie I nog aan G.S. III gevraagd om aan de Engelschen te verzoeken Ypenburg en Valkenburg niet te doen bombarderen met het oog op de Nederlandsche troepen aldaar. Zekerheidshalve is tevens het bevel uitgegaan aan die troepen om zich niet op de vliegvelden te begeven.

II. Verband met bondgenooten: Frankrijk.

a. Te 10.00 (gedurende dit gesprek is de bom in de Casuariestraat gevallen) is Hoofd Sectie I opgebeld door den militairen attaché te Parijs, die hem mededeelde, dat hij bij het uitbreken van den oorlog onmiddellijk contact had opgenomen met den Franschen Opperbevelhebber en dat hij dezen Opperbevelhebber om hulp had verzocht. Aan Hoofd Sectie I is gedictieerd de beslissing van den Franschen Opperbevelhebber. Deze beslissing kwam op het volgende neer:

1e. Er kan op Fransche hulp voor de verdediging van het hart des lands niet gerekend worden.

2e. Fransche gemotoriseerde divisie kan in den avond van 10 Mei in Zeeland worden verwacht.

3e. Fransch-Engelsche legers rukken op naar de lijn Namen—Antwerpen; de z.g. Dyle-stelling.

4. Het is van overwegend belang in de Peel-Raamstelling zoo lang mogelijk weerstand te bieden.

5e. Fransche troepen zullen uit de lijn Namen—Antwerpen sprongsgewijze, van stelling tot stelling voorwaarts gaan.

III. Zuid-Limburg.

Uit Zuid-Limburg zijn weinig berichten binnengekomen. Ik herinner me een bericht, dat de vijand Maastricht naderde en het Juliana-kanaal verder noordwaarts met vouwbooten overtrok.

Het 2e bericht ongeveer 10.30 van T.B.Z.L. deelde mede, dat de vijand voor Maastricht stond; dat de terugtocht in Westelijke richting was afgesneden doordat Duitschers verschillende punten van het Albert-kanaal hadden bezet en dat de T.B.Z.L. om de stad Maastricht te sparen en omdat verdere weerstand nutteloos was, capituleerde.

IV. Verdediging aan de Maas.

Hiervan zijn zeer weinig berichten binnengekomen; o.a. dat bij Roermond hardnekkig werd gevochten en dat de vijand daar met artillerie oprad. Voorts werd in den loop van den morgen bericht, dat bij Hijen een pontonbrug over de Maas werd geslagen. Als ik mij goed herinner is aan de Engelschen gevraagd om deze brug te bombarderen. Tevens kwam het bericht binnen, dat de brug bij Oeffelt onverniel in 's vijands handen was gevallen.

V. Peel-Raamstelling.

Hiervan is alleen een bericht binnengekomen, dat bij Mill een pantserrein was ontspoord en dat de bezetting van dezen trein door de Peel-Raamstelling was gestooten. De O.L.Z. heeft toen 2 R.H.M. ter beschikking van den Commandant Peel Div. gesteld om deze troepen terug te werpen.

In den laten namiddag bericht ontvangen, dat Mill was heroverd. In den nacht van 10 op 11 Mei heeft Hoofd Sectie I te 2.00 getelefoneerd met Ch. St. Peel Div. Deze laatste heeft toen gevraagd 2 R.H.M. ter beschikking te mogen houden. Ik heb hem opgedragen dit regiment onverwijld over Keizersveer te doen afmarcheren naar Iegeringsrayon Lt. Div.

Op mijn vraag hoe het met de Peel-Raamstelling was gesteld deelde Ch. St. Peel Div. mij mede, dat het bevel tot ontruiming van deze stelling te 22.30 op 10 Mei was gegeven en dat de terugtocht te 24.00

was begonnen. In hooge mate verwonderd heb ik gevraagd op welke gronden deze belangrijke beslissing was genomen. Ch.St.Peel Div. heeft toen vrijwel woordelijk het volgende gezegd:

„Tegenover de Peel-Raamstelling staan zeer sterke vijandelijke krachten. We hebben leergeld betaald aan de Maas, waar sommige bataljons door te lang weerstand bieden, zeer groote verliezen hebben geleden.

Wij willen thans niet voor de 2e maal dit risico loopen en hebben daarom besloten terug te gaan naar de Zuid-Willemsvaartstelling.”

VI. III L.K.

In den vroegen morgen van 10 Mei heeft Hoofd Sectie I op last van Ch. St. Ldm. (het zal ongeveer 7 uur zijn geweest) persoonlijk aan Ch. Staf III L.K. per telefoon opdracht gegeven met het III L.K. en Lt. Div. terug te gaan ten Nrd. van de Maas.

Ch. St. III L.K. heeft hierop nog geantwoord, dat het jammer was, dat deze opdracht niet 2 uur eerder was gekomen, doch dat alles bij III L.K. gereed stond om af te marcheeren en dat hij vol goeden moed was dat deze terugtocht zou gelukken.

Later in den morgen heb ik wederom getelefoneerd met Majoor v.d. Kroon om hem te berichten, dat de Moerdijk in Deutsche handen was, zoo dat de Lt. Div. in haar geheel over Heusden en Keizersveer terug moes: ('t is mogelijk dat dit reeds bij het 1e tlf. gesprek is gezegd).

Nog later, ik vermoed te ongeveer 12 uur, heb ik nogmaals met den Majoor v.d. Kroon gesproken, die mij mededeelde, dat het gros van III L.K. al over de rivier was. Van de Lt. Div. had hij geen berichten.

In den loop van den middag, doch ik weet bij benadering niet meer hoe laat, is aan de Lt. Div. opgedragen om over den Noord in W. richting door te stooten naar Rotterdam.

VII. IJssel.

Hiervan zijn berichten binnengekomen in den vroegen morgen van 10 Mei, omtrent gevechten bij Westervoort en Dieren. Te 10.30 was Arnhem in Deutsche handen. Noordelijk van Zutphen geen vijandelijke actie. Een der grensbataljons uit Overijssel kwam practisch zonder verliezen ten W. v.d. IJssel aan. Zaterdagmorgen 11 Mei berichtte de C.V., dat het IJsselfront van Zutphen tot Kampen intact was, dat de resten van de bataljons tusschen Arnhem en Zutphen te Harderwijk waren aangekomen en stelde de C.V. voor, de nog aan den IJssel staande bataljons Nrd. van Zutphen terug te nemen achter de Grebbelinie. Hiertoe heeft de O.L.Z. machtiging verleend.

Tevens werd machtiging verleend om de grensbataljons uit de Over-Betuwe en 't Land van Maas en Waal (waarvan geen enkel bericht was binnengekomen) terug te nemen achter de Brig. A. en B.

VIII. Noordelijke Provincies.

Ik herinner me 2 meldingen n.l. dat achtereenvolgens de O. lijn en de Q. lijn waren doorbroken en dat de troepen werden teruggenomen op de Wonsstelling. In den loop van den avond van 10 Mei heeft T.B.F. opgebeld, dat hij met zijn Staf in de Wonsstelling was aangekomen, dat enkele troepen zouden worden ingezet ter versterking van de Wonsstelling en dat de rest naar Nrd.-Holland zou worden afgevoerd en onder de bevelen van C.-Stg.Hd. zou worden gesteld.

IX. Stelling van den Helder.

Geen berichten binnengekomen.

X. Zeeland.

In den loop van den middag is een bericht binnengekomen, dat Fransche troepen werden overgezet van Breskens naar Vlissingen. Zij wilden doormarcheren naar Bergen op Zoom.

XI. Hart des Lands.

Naar aanleiding van verschillende binnengekomen berichten omtrent landingen van parachutisten en van Deutsche transportvliegtuigen op de verschillende vliegvelden, is het I L.K. te ? uur onder de bevelen gesteld van C.V.g.H. Ook verschillende depôt-troepen zijn bij de zuiveringsacties betrokken geweest. Ik kan mij niet meer herinneren of de O.L.Z. hiertoe machtiging heeft verleend. Ook is onbekend en welk uur en op welke wijze bij het A.H.K. is bekend geworden, dat de Moerdijkbrug in Deutsche handen was. In den loop van den morgen van 10 Mei kwamen geregeld berichten binnentrent de vorderingen van de Nederlandsche troepen in Zuid-Holland; onder meer bij Ockenburg, in Rotterdam Noord (herovering Beursstation) en in de richting van Ypenburg, dat eerst later op den dag weer in Nederlandsche handen was.

In den loop van den dag (vermoedelijk nog in den morgen) is besloten om troepen van den C.V. te dirigeren naar Leiden en naar Gouda (de laatsten met bestemming R'dam). Aan den C.V. is advies gevraagd of deze troepen moesten worden onttrokken aan het Oostfront van de Vesting Holland dan wel aan de Veldlegerreserve. Ik kan mij niet meer herinneren, welke troepen zijn verplaatst en ook niet op welke wijze dit is gebeurd.

Wel herinner ik mij dat hierbij auto transporten hebben plaats gevonden.

Op den 11en Mei zijn wederom enkele bataljons uit het Oostfront der Vg.H. naar R'dam gedirigeerd. Ik vermeen dat dit een bataljon uit de Groep Utrecht en een uit de Groep Lek waren.

Ten Zuiden van de Maas zijn op 10 Mei de volgende maatregelen genomen.

a. 6 G.B. is aangezet tegen het zuiderbrughoofd van de Moerdijkbrug. Van dit bataljon is 's middags een aanvraag binnengekomen om steun van vliegtuigen, welke aanvraag aan den C.V. is doorgegeven. Verder is van dit bataljon niets meer vernomen.

b. Aan 3 G.B. is opdracht verstrekt Waalhaven uit zuidelijke richting aan te vallen. Omtrent het resultaat van dezen aanval zijn geen gegevens bekend geworden.

c. Lt. Div. heeft op 10 Mei opdracht gekregen in Westelijke richting over de Noord aan te vallen. In den morgen van 11 Mei werd bericht ontvangen dat 6 mitrailleurgroepen den westelijken oever van den Noord hadden bereikt, doch dat de aanval verder vastliep.

d. In den avond van 10 Mei is een bericht binnengekomen, dat troepen van de Groep Kil een aanval hadden ondernomen over de Dordtsche Kil tegen den Zuidrand van Dordrecht.

O.L.Z. heeft zich op 11 Mei ongeveer 11.00 vergezeld van Ch.St. Ldm. en van Hoofd Sectie I begeven naar de Commando-post van Vg.H. teneinde zich een uiteenzetting te laten geven van den toestand. Hier deelde C.V.g.H. mede, dat de zuid-helft in brand stond, d'at deze stand van 3 zijden door de Duitschers werd aangevallen. Omtrent den toestand zuid van R'dam konden geen positieve gegevens worden verstrekt.

Teruggekeerd op het A.H.K. bleek uit de melding van I.L.K., dat Delft vast in Nederlandsche handen was en dat Nederlandsche troepen in de richting van Overschie oprukten. Reeds waren op 10 Mei Berkel en Pijnacker door Nederlandsche troepen heroverd.

Het is niet onmogelijk, dat naar aanleiding van de bespreking bij C.V.g.H. opnieuw troepen aan het bevelsgebied van den C.V. zijn onttrokken, met bestemming Rotterdam.

T.a.v. den toestand Noord van 's-Gravenhage kan worden gezegd, dat het gros van de IIIe Div. op den avond van 10 Mei in de duinstreek bij Leiden stond, front Zuid en dat de toestand in den avond van 11 Mei aldaar vrijwel onveranderd was. Tusschen Wassenaar en Den Haag bevonden zich veel parachutisten.

XII. Verdere aantekeningen.

Er is op groote schaal gewerkt met valsche berichten, o.a. in den avond van 10 Mei (landing van vijandelijke vliegtuigen bij Binkhorst, landing van vliegtuigen op het strand tusschen Scheveningen en Wassenaar enz.).

In den avond van 11 Mei werd van den verbindingsofficier bij de Vg.H. een melding ontvangen, waarin stond, dat de toestand te Delft ernstig en aan de Hoornbrug critiek was, bij navraag kon geen voldoende motiveering voor deze omschrijving die geheel bezijden de waarheid bleek, worden gegeven. De indruk kan niet worden weggenomen, dat men zich te veel heeft laten beïnvloeden door dergelijke valsche meldingen (ik denk o.a. aan de landing van parachutisten in den morgen van 11 Mei). In herinnering wordt gebracht de paniekstemming bij de bewakingstroepen v.h. A.H.K. op 11 Mei te 12.00 en de uit de stad stroomende berichten omtrent het vuren uit huizen. Teneinde aan eventueel verzet op krachtige wijze een eind te kunnen maken zijn alle aanwezige pantserwagens van het Veldleger in den loop van den middag naar 's-Gravenhage ontboden.

Slotopmerking.

Aangezien ik op 12 Mei in den voormiddag naar R'dam ben gedetacheerd, eindigen hier mijn aantekeningen.

's-Gravenhage, Mei 1940.

De Luitenant-Kolonel v.d. Generalen Staf,
Hoofd Sectie I v.h. A.H.K.,
w.g. J. J. C. P. WILSON.

BIJLAGE 34

Brief van de Minister van Defensie aan de opperbevelhebber over de mobilisatieclubs

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

DEPARTEMENT
VAN DEFENSIE.
Geheim Litt. B. 362.

's-Gravenhage, 28 November 1939.

Onderwerp: Mobilisatieclubs.

*Aan
Zijne Excellentie den Opperbevelhebber
van Land- en Zeemacht.*

Ik zie mij verplicht de aandacht van Uwe Excellentie te vragen voor het gestelde omtrent de mobilisatieclubs in de Memorie van Antwoord naar aanleiding van het Voorlopig Verslag van de Eerste Kamer der Staten-Generaal nopens de Algemeene beschouwingen betreffende de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1940.

Uw schrijven van 8 November 1939, betrekking hebbende op bovenbedoelde aangelegenheid zal nl., in verband daarmee, wijziging behoeven.

Ter toelichting diene, dat, nu de S.D.A.P. niet meer behoort tot de voor militaire ambtenaren verboden vereenigingen, het niet mogelijk is het scheppen van een eigen sfeer door de moderne democratische arbeidersbeweging buiten de diensturen te belemmeren.

De Minister van Defensie,
w.g. A. Q. H. DIJXHOORN.

BIJLAGE 35

Brief van de opperbevelhebber aan zijn ondercommandanten over militaire tehuizen

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

ALGEMEEN HOOFDKWARTIER.

KABINET.

A.H.K., 8 November 1939.

No. Kab. R. 1611.

Onderwerp: Contrôle op ontspanning
van gemobiliseerden.

Tot mijn groote voldoening zijn vele vereenigingen en organisaties overgegaan tot het stichten van militaire tehuizen; anderen hebben hare localiteiten opengesteld voor de gemobiliseerden.

Het verblijf in deze inrichtingen wordt veelal veraangenaamd door voordrachten, voorstellingen enz.

In het algemeen hebben deze organisaties een godsdienstig of sociaal karakter.

Hoewel mag worden verwacht, dat het gebodene aan de daaraan uit krijgstuhtelijk, godsdienstig en moreel oogpunt te stellen eischen zal voldoen, acht ik controle daarop toch noodig.

In het bijzonder zal er op moeten worden toegezien, dat geen voordrachten e.a. met eene politieke strekking worden gehouden en dat op geenerlei wijze propaganda wordt gemaakt voor bepaalde politieke denkbeelden.

In verband hiermede bepaal ik het volgende:

a. Het bezoek aan tehuizen en localiteiten als bovenbedoeld is slechts toegestaan, als deze voor alle militairen toegankelijk zijn.

h. De kantonnementscommandanten en daarmede gelijk te stellen commandanten overtuigen zich geregeld, dat in de voor militairen toegankelijke tehuizen en localiteiten geen voordrachten worden gehouden of voorstellingen worden gegeven met eene politieke strekking, dat op geenerlei wijze propaganda wordt gemaakt voor bepaalde politieke denkbeelden en dat het den militairen gebodene — ook voor wat de lectuur betreft — voldoet aan de daaraan uit krijgstuhtelijk, godsdienstig en moreel oogpunt te stellen eischen.

c. Indien mocht blijken, dat in eenige inrichting als bovenbedoeld aan de in punt *h.* gestelde voorwaarden niet wordt voldaan moet — na voorafgaande waarschuwing — de toegang tot die inrichting worden verboden.

d. De toegang tot localiteiten, welke mochten worden opengesteld door voor militairen verboden vereenigingen of organisaties, is verboden.

Ik verzoek U het vorenstaande ter kennis te brengen van de onder U ressorteerende Commandanten.

De Generaal,
Opperbevelhebber van Land en Zeemacht,
(get.) I. H. REYNDERS.

BIJLAGE 36

Brief d.d. 6 December 1939 van de opperbevelhebber aan de ondercommandanten over verenigingen van militairen (o.a de z.g. mobilisatieclubs)

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

ALGEMEEN HOOFDKWARTIER.

KABINET.

No. Kab. R. 2261.

Onderwerp;
Verenigingen van militairen.

Aan: zie verzendingslijst.

Het is mij gebleken, dat de inhoud van mijn brief d.d. 8 November 1939 twijfel heeft doen rijzen of ik het oprichten van verenigingen, clubs en dgl. door en (of) met deelneming van gemobiliseerden geoorloofd acht.

Ik heb tegen het oprichten van zoodanige verenigingen in beginsel allerminst bezwaar, wanneer deze ten doel hebben de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling der gemobiliseerden te bevorderen, aen onderlingen band te versterken, of wel den vrijen tijd in gepaste ontspanning door te brengen; ik acht zulks in tegendeel aan te bevelen.

Teneinde echter ongewenschte uitwassen te voorkomen, acht ik het in het belang van een juiste handhaving van de krijgstucht noodzakelijk, dat de oprichting en de werkzaamheid van dergelijke verenigingen met de noodige waarborgen worden omgeven en dat op de naleving van de door mij daartoe in dit schrijven te stellen normen, voorwaarden en verbodsbepalingen contrôle wordt uitgeoefend.

Mitsdien bepaal ik, dat de deelneming van militairen aan zoodanige verenigingen alleen dan geoorloofd is, indien de oprichting en de werkzaamheid van die verenigingen aan de navolgende normen en voorwaarden voldoen.

a. Alvorens de vereniging hare werkzaamheid zal kunnen aanvangen, zal deze gebonden moeten worden aan een reglement, dat de goedkeuring van den erbij betrokken kantonnements- of daarmee gelijk te stellen commandant zal moeten hebben verkregen en dat uiteraard een eenvoudig karakter zal kunnen dragen. Haar in het reglement nauwkeurig te omschrijven doelstelling zal niet in

strijd mogen zijn met den inhoud der hieronder sub *b* tot *f* gestelde normen en voorwaarden.

b. Het lidmaatschap zal kunnen worden gebonden aan in het reglement vast te leggen voorwaarden (heffing van een matige contributie, etc.), welke nochtans niet van politieke aard zullen mogen zijn. Zoo zal het lidmaatschap bepaaldelijk niet mogen worden afhankelijk gesteld van het lidmaatschap van een bepaalde politieke partij, organisatie of lichaam.

c. De vereniging zal zich onthouden van het voeren van propaganda voor of tegen een of meer politieke partijen.

d. De vereniging zal zich ervan onthouden critiek te oefenen op het beleid en de maatregelen van de regering of van de militaire overheid.

e. De vereniging zal zich ervan onthouden eenige bemoeienis te hebben met de indiening en behandeling van klachten, den militairen dienst betreffende.

f. De bijeenkomsten en vergaderingen moeten te allen tijde toegankelijk zijn voor den kantonnementscommandant of diens vertegenwoordiger. De vereniging draagt er in verband hiermede zorg voor, dat de kantonnementscommandant steeds tijdig op de hoogte is van de plaats, het tijdstip en den aard der bijeenkomsten en vergaderingen, die van de vereniging uitgaan.

Mocht eenige vereniging in strijd blijken te handelen met de in dezen brief vervatte richtlijnen, dan dient de kantonnementscommandant in geval van ernstige, c.q. herhaalde, overtreding het deelnemen aan de werkzaamheid van zoodanige vereniging, het betreden van haar localiteiten, alsmede het bezoeken van haar bijeenkomsten te verbieden, onverminderd het treffen of uitlokken van disciplinaire of strafmaatregelen, voor zooverre daarvoor aanleiding zou bestaan.

Ik verzoek U voor wat betreft Uw ressort het noodige te verrichten of te doen verrichten.

De Generaal,
Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,

(get.) I. H. REYNDERS.

BIJLAGE 37

Brief van de commandant van het veldleger aan zijn ondercommandanten over verenigingen van gemobiliseerden

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

COMMANDANT VAN HET
VELDLEGER
No. 1022 P.

Onderwerp:
Verenigingen van gemobiliseerden
Bijlage: één

Hoofdkwartier, 10 December 1939.

Persoonlijk

Hiernevens treft U aan den brief van den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht d.d. 6 dezer No. Kab. R. 2261, waarin deze autoriteit voor de geheele weermacht haar standpunt uiteenzet ten aanzien van de tegenover verenigingen van gemobiliseerden in te nemen houding.

Reeds bereikten mij ter zake van de zgn. mobilisatieclubs vragen van de zijde van C.II L.K. d.d. 6.XI.'39 nr. 329 P, C-II L.K. d.d. 27.XI.'39 Sectie 1.3 No. 13 M., C-IV L.K. d.d. 8.XII.'39 Nr. 100 en 14Q P., terwijl C.-Brig. B. onder dagteekening van 21.XI.'39 Sectie 1.3 No. 20 Z., mij een afdruk deed toekomen van een zijnerzijds omtrent dit onderwerp aan de onderdeelen onder zijn bevel gericht brief.

De O.L.Z. had voorloopig in een brief van 8 November j.l. No. Kab. 1611 zijn meening gegeven welke ik te Uwer kennis bracht bij schrijven van 14 November d.a.v. nr. 851 P.

Gelijk zulks in de vorige brieven tot uiting kwam, zoo vestig ik er ook thans Uw aandacht op, dat de op dit punt ook thans gegeven aanwijzingen niet betrekking hebben op eenig individueel geval, noch het oog gericht houden op de in de bespreking geweest zijnde zgn. „mobilisatieclubs” der S.D.A.P. in het bijzonder.

Alle commandanten zullen bij het bepalen van hun gedragslijn zich moeten richten op de werkzaamheden van „Verenigingen van gemobiliseerden als zoodanig”, van welke strekking en van welk beginsel ook. Hieronder vallen dus zeer zeker ook de zgn. „mobilisatieclubs” der S.D.A.P.

Behalve, dat deze verenigingen niet in strijd mogen komen met het wezen van de krijgsmacht of de handhaving van de krijgstucht, geldt voor haar als richtsnoer, dat zij zich niet mogen bewegen op *politiek* terrein. Hare leden hebben nu zij zijn gemobiliseerd als zoodanig slechts tot richtsnoer het dienen van den staat met de wapenen.

Bij oprichting en werkzaamheid van elke vereniging van gemobiliseerden dient voor inachtneming van bovenstaand beginsel streng en bij den voortduur te worden gewaakt.

Waar het U bekend kan zijn, dat in de circulaires, oorspronkelijk door het partijbestuur der S.D.A.P. met betrekking tot de mobilisatieclubs rondgezonden, het bespreken van politieke vraagstukken, het geven van inlichtingen over de behandeling van klachten e.d. mede in het plan van werkzaamheid was opgenomen, is het uiteraard noodzakelijk, ten aanzien van de verenigingen, welke thans, met wijziging van den oorspronkelijken opzet, in plaats van deze clubs dan wel met behoud van den naam, in het leven zullen worden geroepen, oplettendheid te betrachten.

*De Luitenant-Generaal,
Adjutant in B.D. van H.M. de Koningin,
Commandant van het Veldleger,*

w.g. J. J. G. BARON VAN VOORST TOT VOORST.

BIJLAGE 38

Brief van de Commandant van het veldleger aan de Commandant van het IIde legerkorps over de mobilisatieclubs

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

COMMANDANT VAN HET
VELDLEGER
Nr. 851 P

Onderwerp: Mobilisatieclubs

Aan

C. II L.K. Afdrukken aan:
O.L.Z. (2x), C. - III, IV L.K.
C. - Brig. A en Brig. B,
C. - Aut. Reg., C. - S. B. T.,
C. - 2 Lv. R., T. B. O.

Hoofdkwartier, 14 November 1939.

Persoonlijk

Naar aanleiding van Uw schrijven dd. 6 dezer, nr. 329 P, betreffende de oprichting eener z.g.n. mobilisatieclub op sociaal-democratischen grondslag, deel ik U mede, dat naar mijn oordeel de geest van aensgezindheid, welke in elk legeronderdeel behoort te heerschen niet gedooft en zulks zeker niet onder de huidige omstandigheden, dat militairen zich *als zoodanig* groepeeren in vereenigingen met eenig politiek of staatkundig karakter.

Ik vestig voorts in dit verband Uw aandacht op het schrijven van den O.L.Z. dd. 8 November j.l., nr. Kab. R 1611, hetwelk ik U onder dagtekening van 10 November d.a.v. toezond. (In dit schrijven wordt o.m. verboden de toegang tot tehuizen en localiteiten, door vereenigingen en organisaties voor militairen opengesteld, alwaar voordrachten worden gehouden of voorstellingen worden gegeven met een politieke strekking, dan wel op eenigerlei wijze propaganda wordt gemaakt voor bepaalde politieke denkbeelden. Gelet op dit standpunt van den O.L.Z. ten aanzien van het bezoek van militairen aan op initiatief van particuliere vereenigingen en organisaties gehouden bijeenkomsten, welke in eenig verband staan tot de politiek, behoeft het geen betoog, dat vereenigingen van uitsluitend militairen, stoelende op een politieken grondslag, volstrekt ontoelaatbaar moeten worden geacht). Dit geldt met name voor de „mobilisatieclub” te Woudenberg, welke enkele militairen in dat kantonnement zich voor-

stellen op te richten. Immers, dit zou zijn een vereeniging — zooals C. - 15 R.I. schrijft — meer speciaal tot behartiging van de belangen der partijgenooten van de S.D.A.P. — derhalve een politieke partij —, financieel gesteund door het N.V.V.

Ik verzoek U dan ook de oprichting van deze „Mobilisatieclub” te verbieden.

De Luitenant-Generaal
Adjutant in B.D. van H.M. de Koningin
Commandant van het Veldleger
w.g. J. J. G. BARON VAN VOORST TOT VOORST.

COMMANDANT VAN HET
VELDLEGER
Nr. 851 P

Onderwerp: Mobilisatieclubs

Aan

C. - III, IV L.K., Brig A en B,
C. - Aut. Reg., C. - S. B. T.,
C. - 2 Lv. R., T. B. O.

Hoofdkwartier, 14 November 1939.

Persoonlijk

Ik doe U hiernevens afschrift toekomen van mijn schrijven van datum en nummer dezes gericht aan C. - II L.K.

Aangezien C. - II L.R. mij berichtte, dat reeds in Utrecht, Amersfoort en andere plaatsen zgn. mobilisatieclubs op sociaal-democratischen grondslag zouden zijn opgericht, vraag ik Uw bijzondere aandacht voor deze aangelegztheid.

De Luitenant-Generaal
Adjutant in B.D. van H.M. de Koningin
Commandant van het Veldleger
w.g. J. J. G. BARON VAN VOORST TOT VOORST.

BIJLAGE 39

Reglement van de Mobilisatieclubs der moderne arbeidersbeweging van November 1939

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Van de naam.

Artikel 1. De club is genaamd Mobilisatieclub.

Van het beginsel.

Artikel 2. De Mobilisatieclub staat op het standpunt van de moderne arbeidersbeweging.

Van het doel.

Artikel 3. De Mobilisatieclub stelt zich ten doel militairen, die in verband met de algemene mobilisatie onder de wapenen zijn geroepen en hen, die voor hun eerste oefening onder de wapenen zijn, voorzover zij het standpunt van de moderne arbeidersbeweging aangaan, buiten de diensttijden met elkander werkzaam te doen zijn, in het belang van de gemobiliseerden.

Artikel 4. Voor zover mogelijk verlenen de Mobilisatieclubs hun medewerking aan het doen slagen van het officiële algemene Ontwikkelings- en Ontspanningswerk (O. en O.-werk), waaronder begrepen algemene ontwikkelingscursussen, vakopleiding e.d.

Van de taak.

Artikel 5. De Mobilisatieclub tracht dit doel te bereiken door de militairen als clubleden te verenigen en hen in hun eigen sfeer samen te brengen. De Mobilisatieclub heeft tot taak datgene te doen, wat aan het in artikel 3 gestelde doel bevorderlijk is.

Van de lidmaatschap.

Artikel 6. Lid van de Mobilisatieclub kan worden iedere militair, als bedoeld in artikel 3, indien hij bereid is het in de artikelen 2 en 3 omschreven beginsel en doel te onderschrijven.

Van het bestuur.

Artikel 7. Voor de Mobilisatieclub wordt uit en door de leden een bestuur gekozen van tenminste drie en ten hoogste zeven leden. Het bestuur wijst uit zijn midden een voorzitter, een secretaris en een penningmeester (eventueel een secretaris-penningmeester) aan.

Van de werkzaamheden der Mobilisatieclub.

Artikel 8. De werkzaamheden van de Mobilisatieclub worden in overleg met de hierna te noemen „Centrale Commissie” georganiseerd en uitgevoerd. Cursusvergaderingen en gezellige bijeenkomsten zijn ook voor niet-leden toegankelijk.

Van de geldmiddelen.

Artikel 9. De leden van de Mobilisatieclub betalen een wekelijkse contributie van 10 cent. Uit de opbrengst van deze contributie moeten de kosten van de werkzaamheden van de club worden bestreden.

Verdere inkomsten kunnen bestaan uit vrijwillige bijdragen van leden of begunstigers en uit eventuele overschotten van bijeenkomsten, waarvoor een toegangsprijs wordt geheven. Andere eventuele baten kunnen na verkregen instemming van de „Centrale Commissie” door een club worden aanvaard.

e

Van de centrale leiding.

Artikel 10. De centrale leiding van de gezamenlijke Mobilisatieclubs berust bij een „Centrale Commissie”.

Het secretariaat van de Commissie is gevestigd te Amsterdam.

Van de Commissie van Advies.

Artikel 11. De „Centrale Commissie” wordt bijgestaan door een Commissie van Advies, bestaande uit vijf leden, waarvan de besturen van de V.A.R.A., het Instituut van Arbeidersontwikkeling, de Arbeiders-Jeugd-Centrale, de Jeugdraad van het N.V.V. en de Nederlandse Arbeiders-Sportbond elk één lid aanwijzen.

Deze Commissie adviseert de „Centrale Commissie” in alle gelegenheden, liggend op het terrein van de ontwikkeling en ontspanning van de leden der Mobilisatieclubs.

Van de taak van de „Centrale Commissie”.

Artikel 12. De „Centrale Commissie” heeft tot taak gemobiliseerden van dienst te zijn bij het oprichten en in stand houden van Mobilisatieclubs, het geven van voorlichting aan en het behulpzaam zijn van de Mobilisatieclubs in algemene zin.

Aldus vastgesteld te Amsterdam, November 1939.

De Centrale Cominissie:

H. v. DUGTEREN, *Voorzitter.*

G. KLEIN.

K. VORRINK.

C. WOUDEBERG, *Secretaris.*

BIJLAGE 40

Brief van de opperbevelhebber aan de ondercommandanten over de mobilisatieclubs

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

OPPERBEVELHEBBER
VAN LAND EN ZEEMACHT.
Kabinet No. 55 P.

Onderwerp:
Oprichting mobilisatieclubs.

A.H.K., 12 Januari 1940.

Aan: Zie verzendlijst.

Te mijner kennis is gebracht, dat in enkele kantonementen is opgericht of voorloopig is opgericht een club, welke den naam draagt van „mobilisatieclub” en waarvan de doelstelling is omschreven in een „Reglement van de mobilisatieclub der moderne arbeidersbeweging”.

Dit reglement is vastgesteld te Amsterdam — November 1939 — door een Centrale Commissie, welke de leiding zou hebben over de gezamenlijke mobilisatieclubs van dezen aard.

Ik acht dit Reglement strijdig met de richtlijnen neergelegd in mijn schrijven van 6 December 1939 Kabinet R. No. 2261. Ik verzoek den kantonnementscommandanten, indien hun dit reglement ter goedkeuring zou worden aangeboden, met het vorenstaande rekening te houden.

Bovendien breng ik hierbij nog het volgende onder Uw aandacht.

1. Een verzoek om goedkeuring van een reglement van een vereniging van gemobiliseerde militairen behoort door de oprichters of door het voorloopig bestuur langs den militair-hierarchieken weg tot den kantonnementscommandant te worden gericht.

Indien de oprichters of voorloopige bestuursleden tot verschillende onderdeelen behooren, is ieder hunner verplicht het verzoek bij zijn commandant in te dienen. Dit zal de krijgstuhtelijke chefs van de bedoelde militairen in de gelegenheid stellen, den kantonnementscommandant van advies te dienen omtrent de personen der aanvragers en hunne meening kenbaar te maken aangaande den inhoud van het reglement.

2. De door mij in mijn schrijven van 4 December 1939 Kab. R. No. 2261 aangegeven richtlijnen gelden algemeen. Daarnaast is iedere kantonnementscommandant verplicht een hem ter goedkeuring voorgelegd reglement te toetsen aan de eischen, welke het handhaven van de krijgstuht in zijn kantonnement stelt.

3. Overleg aangaande het oprichten van verenigingen of de goedkeuring van reglementen met personen of lichamen, buiten de weermacht staande, is niet geoorloofd.

Ik verzoek U de onder Uw bevelen staande kantonnementscommandanten met het vorenstaande in kennis te stellen.

C. Vg. H., Kantonnementscommandant Haarlem en C.Z. gelieven in het vorenstaande tevens een antwoord te zien op hun brieven. onderscheidenlijk van 6 Januari j.l. No. 27 P, 6 Januari j.l. No. 1 P en 5 Januari j.l. Sectie I—3 No. 4688 L.A.

De Generaal,
Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,
w.g. I. H. REYNDERS.

BIJLAGE 41

Richtlijnen door de opperbevelhebber gegeven aan de pers inzake het opnemen van ongewenste publicaties

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

A.H.K., Sectie III D, 5 October 1939.

I. Onder publicaties worden verstaan niet alleen redactionele artikelen, doch mede berichten, ontleend aan buitenlandsche bladen en persagenschappen, alsmede inlichtingen van eigen en/of buitenlandsche correspondenten.

II. Bij de beoordeeling van de al dan niet toelaatbaarheid van publicaties zal niet alleen worden gelet op den inhoud daarvan, doch mede op den uiterlijkn vorm, waarin zij worden weergegeven.

III. Ontoelaatbaar zijn publicaties, welke — voor zooveel betreft Nederlandsche militaire aangelegenheden — betrekking hebben op:

a. de mogelijke voorbereiding of uitvoering eener buitengewone oproeping;

b. de sterkte en samenstelling van onderdeelen van Land- en Zee-macht; zoomede hun verplaatsingen, standplaatsen, wijze van onderbrenging en vermoedelijke duur van hun aanwezigheid;

c. de namen en rangen van militaire autoriteiten (dit geldt mede voor verkeersongelukken, ontspanningsavonden, begrafenissen, huldgingen e.d.), tenzij toestemming van de hoogste militaire autoriteit, die bij het gebeurde is betrokken;

d. den toestand, waarin stellingen en verdedigingswerken of hun onderdeelen, onderwaterzettingen, versperringen, enz. verkeerden of worden gebracht;

e. het samenbrengen of het vervoeren van krijgsvorraden;

f. alle militaire maatregelen, van hoe geringen en oogenschijnlijk onbeteekenenden aard en omvang ook, welke worden getroffen, tenzij door of namens de Regeering of met voorkennis en machtiging van de militaire autoriteiten toestemming tot openbaarmaking wordt verleend.

N.B. Geheimhouding is niet slechts verplicht ten aanzien van tot kennis van de redactie gekomen feiten, maar eveneens ten aanzien van plannen of geruchten.

IV. Ontoelaatbaar zijn publicaties, welke een de krijgstucht ondermijnenden invloed kunnen uitoefenen (in het bijzonder wordt in dit verband de aandacht gevestigd op z.g. humoristische stukjes uit het

soldatenleven e.d.) of meer in het algemeen den geest van het leger ongunstig kunnen beïnvloeden.

V. Ontoelaatbaar zijn voorts publicaties, welke beoogen de weerbaarheid van de bevolking te ondermijnen.

VI. Ontoelaatbaar zijn ten slotte publicaties, welke:

a. aandringen en/of aansturen op het verlaten door Nederland van het neutraliteitsbeginsel;

b. bij een of meer der strijdende partijen vijandige gevoelens ten aanzien van Nederland kunnen opwekken;

c. mededeeling doen — zonder toestemming van de betrokken civiele of militaire autoriteit — over eventueel in gevaar brengen of schenden der Nederlandsche neutraliteit;

d. twijfel kunnen opwekken aan de neutrale instelling van de Nederlandsche pers, van het Nederlandsche volk of eenig onderdeel daarvan.

N.B. Voor zooveel betreft den uiterlijken vorm, waarin berichten worden weergegeven, wordt in het bijzonder de aandacht op het volgende gevestigd. Niet neutraal en mitsdien ontoelaatbaar moet worden geacht:

a. het gebruik van sensationele koppen;

b. het gebruik van sensationele slagzinnen;

c. het tendentieus gebruik van aanhalingsteekens;

d. het onjuist of onvolledig overnemen van berichten;

e. het opnemen van gruwelberichten;

f. het opnemen van berichten van een of meer der strijdende partijen zonder daartegenover het dementi of het standpunt der tegenpartij — zoodra dit bekend mocht zijn — te vermelden;

g. het extra waarde verleen aan berichten, uitgaande van een der strijdende partijen door letterkeuze of plaatsing op de pagina.

h. het op niet-zakelijke wijze beoordeelen van figuren of handelingen van een of meer der strijdende partijen.

BIJLAGE 42

Brief van de Regering aan de opperbevelhebber naar aanleiding van diens richtlijnen voor de pers

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

DEPARTEMENT VAN DEFENSIE.

ZEER GEHEIM.

Onderwerp: Ontoelaatbare publicaties.

's-Gravenhage, 11 October 1939.

*Aan Zijne Excellentie den Opperbevelhebber
van Land- en Zeenzacht
te 's-Gravenhage.*

PERSOONLIJK.

Uw brief van 5 October 1939, Afd. Landmacht, Sectie III D, Nr. 22, gericht aan den Regeeringspersdienst, heeft in den Minister-raad van 9 October j.l. een oncierwerp van bespreking uitgemaakt.

Als gevolg van deze bespreking heb ik de eer namens de Regeering het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Blijkens Uw vorengenoemden brief zijn de gronden, welke U er toe hebben geleid om op te treden tegen ongewensche publicaties te onderscheiden in die van militairen en die van politieken aard. Met betrekking tot het op politieke gronden gebaseerde gedeelte van Uw brief en de daarbij gevoegde richtlijnen, moge ik er Uwe Excellentie op wijzen, dat deze materie behoort tot het beleid der Regeering en dat de uitvoering van te dezer zake door haar getroffen maatregelen eerst aan U zal toevallen, wanneer de staat van beleg zal zijn afgekondigd.

Ik kan mij dan ook niet aan den indruk onttrekken, dat Uw brief blijkbaar was bestemd om uit te gaan op een later tijdstip, namelijk na afkondiging van bedoelden rechtstoestand.

Ik vertrouw, dat het U bij nadere overweging duidelijk zal zijn, dat mededeelingen aan de Nederlandsche dagbladpers, als voorkomende op blz. 1, onder *b* en op de derde alinea van blz. 2, geheel behooren tot de competentie van de Regeering en dat hetzelfde geldt ten aanzien van het gestelde onder VI van de richtlijnen.

Wanneer de Regeering het noodig oordeelt om op politiek gebied aan de pers de noodige leiding te geven, dan beschikt zij over een daarvoor aangewezen apparaat, den Regeeringspersdienst. De fatsoenlijke pers heeft zich steeds aan de door den Regeeringspersdienst gegeven richtlijnen gehouden en heeft getoond bezielde te zijn met de oprechte bedoeling om volledige medewerking aan den Staat te verlenen. De pers gevoelt zich, naar is meegedeeld, door Uw brief gegriefd en naar de mening der Regeering heeft zij een bevoogding als in Uw brief tot uiting gebracht in het geheel niet verdiend.

Bovendien kan de Regeering zich met hetgeen U uit politieke gronden heeft meenen te moeten bepalen, niet vereenigen. U heeft zich kennelijk gesteld op het standpunt der totale neutraliteit, hetwelk zou inhouden, dat openbare meeningsuitingen over het optreden van belligerenten geheel zijn verboden, een standpunt echter dat niet dat der Regeering is. Wanneer de eigen meening op dit gebied in een behoorlijken vorm wordt geuit, heeft de Regeering daartegen geen bezwaar. Als voorbeeld moge ik U noemen dat het aanhouden van neutrale schepen door de Britsche marine zonder bezwaar door de pers in nadere beschouwing mag worden genomen, mits dit echter op een behoorlijke wijze geschiedt.

In verband niet het vorenstaande zal ik gaarne zien, dat Uwerzijds op Uw in den aanhef genoemden brief een correctie wordt aangebracht. Ik moge U daarbij in overweging geven dit te bereiken door aan allen, voor wie Uw brief bestemd was, bekend te maken, dat het gedeelte van dien brief, dat op politieke gronden berust en de daarmede verband houdende richtlijnen — naar is gebleken — eenige herziening behoeven en mitsdien voorloopig door U buiten werking worden gesteld. Aangezien ik het voorts van groot belang acht, dat te dezer zake groote spoed wordt betracht, noodig ik U uit nog heden door tusschenkomst van den Regeeringspersdienst in een kort communiqué daarvan per telex mededeeling te doen.

De Minister van Defensie,

BIJLAGE 43

Brief van de opperbevelhebber aan de Voorzitter van de Raad van Ministers naar aanleiding van haar brief over de richtlijnen aan de pers

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

ALGEMEEN HOOFDKWARTIER.

Sectie III d.

No. 36. Geheim.

Bijlagen: 1 ex. „De Journalist”

Onderwerp: Ontoelaatbare publicaties.

A.H.K., 19 October 1939.

Persoonlijk

*Aan den Voorzitter van den Raad van Ministers
d/t van den Minister van Defensie.
In afschrift aan den Minister van Defensie.*

Naar aanleiding van het gestelde in de door den Minister van Defensie, namens de regeering tot mij gericht aanschrijving d.d. 11 October j.l. Zeer Geheim (ongenummerd), heb ik de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten:

Het contact van het Algemeen Hoofdkwartier met de dagbladpers dateert van April j.l., toen bleek, dat de aan een groot aantal redacties toegezonden circulaire van den Minister van Defensie, betreffende geheimhouding van berichten over militaire maatregelen, niet alle dagbladen had bereikt en de provinciale pers nog tal van ontoelaatbare mededeelingen aangaande militaire maatregelen bleef bevatten.

In overleg met het Departement van Defensie werd toen dezerzijds een schrijven gericht aan de Territoriale Bevelhebbers en Stelling-Commandanten, waarin deze autoriteiten o.a. werd verzocht, om de voor de verschijning der dagbladen verantwoordelijke personen op de hoogte brengen met wat niet gepubliceerd mocht worden.

De pers was over het algemeen voor deze aanwijzingen zeer erkentelijk en hield zich daaraan over het algemeen in zeer bevredigende mate.

Na de volledige mobilisatie van onze weermacht werd, zowel van de zijde van de pers als van het Algemeen Hoofdkwartier de behoefte gevoeld om tot nauwere samenwerking te komen, vooral ook om bij een eventuele afkondiging van den Staat van Beleg, ingrijpende maatregelen tegenover de „fatsoenlijke pers” te vermijden.

Hiertoe werd op 11 September j.l. op het Departement van Buitenlandsche Zaken eene bespreking gehouden, waaraan werd deelgenomen door den Chef en den Sous-Chef van den Regeeringspersdienst, het Hoofd van Sectie III d van het Algemeen Hoofdkwartier, den Voorzitter van de Nederlandsche Dagbladpers, den Voorzitter van de R.K. dagbladpers, den Onder-Voorzitter van den Nederlandschen Journalistenkring en den Voorzitter van den R.K. Journalistenkring.

Het doel van deze bespreking was, o.m. om te komen tot de vorming van eene z.g. Contact-Commissie voor de bevordering van evenbedoelde samenwerking. Na afloop van deze bespreking werd aan de deelnemers ter bestudeering een ontwerp van aan de publiciteitsorganen te verstrekken richtlijnen ter hand gesteld.

Inderdaad hadden deze richtlijnen ook betrekking op het inacht-nemen van een neutrale houding tegenover de oorlogvoerende landen.

Uiteraard heeft hierbij allermindst de bedoeling voorgezet om te treden in de competentie van de regeering, doch uitsluitend om te voldoen aan de in de pers tot uiting komende behoefte, om ook hieromtrent voorlichting te ontvangen. Ik moge in dit verband de aandacht vestigen op den inhoud van bijgevoegd exemplaar van „De Journalist” van 1 October j.l., waarin de wenschelijkheid wordt geuit, dat criteria worden gesteld voor toepassing van de neutraliteits-gedachte bij de berichtgeving.

(„Onze Pers en de oorlog”, „De Taak van de pers in dezen tijd”, „Dierbare neutraliteit”.)

Toen na ruim drie weken door geen der deelnemers aan de be-

spreking eenig bezwaar tegen het uitgeven van deze richtlijnen was gemaakt, zijn deze, in eenigszins gewijzigde vorm, welke alleen de redactie betreft, aan de persorganisaties toegezonden.

Uit het voorgaande moge blijken, dat de Regeering zich wel zeer vergist, wanneer zij meent, dat mijn desbetreffend schrijven blijkbaar bestemd was om uit te gaan na afkondiging van den staat van beleg.

Mijn streven was er juist op gericht om bij het intreden van dien rechtstoestand, de „fatsoenlijke pers” zooveel mogelijk ongemoeid te kunnen laten en mij ertoe te kunnen beperken om de „onfatsoenlijke pers”, welke thans haar krijgstuicht- en gezagsondermijndend bedrijf ongestoord uitoefent, dit bedrijf onmogelijk te maken.

Door de persorganisaties, welke zeer goed weten, dat hier van een „bevoogding” geen sprake is, doch slechts van de voldoening van eene tot uiting gekomen behoefte aan voorlichting, is geenerlei bezwaar gemaakt tegen de uitgegeven richtlijnen. Ik ontving slechts de inedeeling, dat zij aan de leden waren doorgezonden.

Ik kan dan ook niet aannemen, dat een van hen zich met klachten dienaangaande tot de Regeering zou hebben gewend. Misschien is dit door een enkel dagblad geschied, doch dan is dit een kwestie tusschen zoodanig dagblad en zijne organisatie, welke die richtlijnen heeft aanvaard.

Dat een der deenemers zich aan bovenbedoelde bespreking, liever dan zijne bezwaren tijdig aan mij kenbaar te maken, bij de Regeering zou hebben geklaagd, mag ik evenmin veronderstellen.

Wat den inhoud betreft van de richtlijnen, welke, zooals de Regeering het meent te moeten uitdrukken „op politieke gronden berusten” ben ik inderdaad uitgegaan van het standpunt, dat de pers in het geschil der belligerenten een zoo volledig mogelijke neutraliteit moet betrachten.

Dit sluit echter allermindst in, dat zij haar standpunt niet kenbaar zou mogen maken ten aanzien van het optreden van de belligerenten tegen de neutralen en dus tegenover ons eigen land. Ik moet dan ook met de Regeering van meening verschillen, indien zij er deze strekking aan toekent.

Aan het gestelde in de laatste zinsnede van de in den aanhef aangehaalde aanschrijving heb ik voldaan. Ik heb dus medegedeeld, dat het door de Regeering bedoelde gedeelte van de richtlijnen herziening behoeft en mitsdien voorloopig buiten werking is gesteld.

Het is duidelijk, dat hiermede deze aangelegenheid niet als afgedaan is te beschouwen. De pers verwacht thans mededeeling van de herziene richtlijnen; gaarne zal ik vernemen of de Regeering deze zelf wencht te verstrekken, dan wel of zij voornemens is mij dienaangaande aanwijzingen te geven.

In het eerste geval zal ik met die herziene richtlijnen gaarne in kennis worden gesteld o.m. om daarmee bij een eventuele afkondiging van den staat van beleg rekening te kunnen houden.

Ik mag de Regeering niet verhezen, dat de scherpe toon, waarin de onderwerpelijke aanschrijving is gesteld, mij zeer heeft teleurgesteld.

In het bijzonder heeft mij de „eisch, dat „nog heden van de buitenwerking stelling van de richtlijnen mededeeling moest worden gedaan”, onaangenaam getroffen.

Het is voor mij moeilijk om aan te nemen, dat deze aangelegenheid door de Regeering als van zoo belangrijken en urgenten aard wordt beschouwd, dat deze eisch moest worden gesteld en kan mij niet onttrekken aan den indruk, dat dit heeft moeten dienen om aan de aanschrijving een bijzonder scherp karakter te geven.

Ten zeerste zoude ik het betreuren, indien in de toekomst de correspondentie tusschen Regeering en Opperbevelhebber zoodanig karakter zou dragen.

Bij het maken van deze opmerking heb in uiteraard aangenomen, dat de Regeering met den juiststen inhoud van de aanschrijving bekend is, al heeft de Minister van Defensie haar in den eersten persoon gesteld, hetgeen in verband met het bepaalde in art. 2 lid 1 mijner Instructie minder juist moet worden geacht.

De Generaal,

Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,

w.g. I. H. REYNDERS.

BIJLAGE 44

Memoires van generaal-majoor N. T. Carstens

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Letterlijk extract uit „Verhouding tusschen Regeering en Opperbevel tijdens de Mobilisatie tot het aftreden van Generaal Reynders" van wijlen generaal-majoor N. T. Carstens.

In Aug./Sept. 1939 bleek de Regeering echter plotseling een andere meening te zijn toegedaan (waarbij het verzet in hoofdzaak van den M. v. J. uitging) en was zij slechts na herhaald aandringen van den O.L.Z. bereid tot het afkondigen van den Staat van Oorlog, waarbij de O.L.Z. nog door een soort „gentlemen-agreement" werd gebonden om slechts enkele artikelen van de Oorlogswet toe te passen.

Een 2e aangelegenheid — nauw met de eerstgenoemde verbonden — welke een voortdurend strijdpunt tusschen de Regeering — met name den Minister van Justitie — en den O.L.Z. vormde, betrof een door genoemden minister aan de orde gestelde wijziging in de Oorlogswet.

Nog daargelaten, dat een mobilisatie met voortdurende oorlogsdreiging wel allermint een geschikt tijdstip vormt om ingrijpende wijzigingen in een dergelijke wet te brengen, waren deze wijzigingen bovendien van zoodanigen aard, dat zij het „Militair Gezag" op allerlei wijzen aan banden zouden leggen.

Het eerste ontwerp van wijzigingen in de Oorlogswet, samengesteld bij het Departement van Justitie, werd door den Raad van Ministers (of door den Minister van Defensie) om advies in handen gesteld van den O.L.Z., die terzake het advies inwon van de z.g. „Commissie Oorlogswet", zijnde een Commissie onder Voorzitterschap van den Generaal-Majoor H. F. M. Baron van Voorst tot Voorst, welke Commissie, overigens grootendeels bestaande uit reserve-officieren-juristen, eenige jaren tevoren was ingesteld om een juiste uitvoering van de Oorlogswet te waarborgen.

Deze Commissie had reeds uitstekend werk verricht door de samenstelling van een uitvoerige „Handleiding voor de uitoefening van het Militair Gezag ten dienste van de commandanten" en mocht dus als terzake uitermate deskundig worden beschouwd.

Het oordeel van deze Commissie over het ontwerp was vernietigend en de O.L.Z. kon dus bij de terugzending daarvan — onder overlegging van het advies der Commissie — het ontwerp zonder eenige overdrijving als voor hem „onaanvaardbaar" betitelen.

Toevallig vernam ik later, dat men in den Ministerraad deze uitdrukking „onaanvaardbaar" den O.L.Z. zeer kwalijk had genomen, een bewijs ervoor, dat men den O.L.Z. reeds toen weinig gunstig gezind was.

Niettegenstaande het ongunstig advies van den O.L.Z. wenschte de Minister van Justitie de wijziging door te zetten en werd het ontwerp met enkele wijzigingen naar den Raad van State gezonden, waar het — naar ik meen — een even ongunstig onthaal heeft ontvangen.

Inmiddels was het tot een definitieve breuk tusschen Regeering en O.L.Z. gekomen. Na het optreden van Generaal Winkelman schijnt het ontwerp geheel van de baan te zijn geraakt.

III.

Een conflict van minder groot belang, doch voor den O.L.Z. ook zeer onaangenaam door de scherpste, waarmee de Regeering tegen hem oprad, betrof de *perscensuur*.

Tengevolge van de groote beperking, welke den O.L.Z. ten aanzien van de toepassing van de Oorlogswet was opgelegd, miste het Mil. Gezag de bevoegdheid tot het uitoefenen van censuur op de pers. Ten einde echter te voorkomen, dat in de pers artikelen zouden verschijnen, welke hetzij nadeelig voor de defensie, hetzij uit een oogpunt van neutraliteit minder gewenscht waren, werd door het A.H.K. (sectie IIId) een regelmatig contact met de pers onderhouden, terwijl zulks ook geschiedde door de autoriteiten, belast met de uitoefening van het militair gezag, voor wat betrof de in hun gebied verschijnende periodieken.

Aangezien, in geval t.z.t. de Staat van Beleg zou worden afgekondigd, het Mil. Gezag volledige censuur op de pers zou moeten uitoefenen, en om te voorkomen, dat de pers zich dan plotseling voor geheel nieuwe maatregelen zou zien gesteld, verdiende het alleszins

aanbeveling, dat de pers reeds tevoren richtlijnen ontving, naar welke zij zich moest gedragen, zoodat, wanneer tot het instellen van den Staat van Beleg zou worden overgegaan, het nemen van nieuwe maatregelen door het Mil. Gezag achterwege zou kunnen blijven.

Op initiatief van den Voorzitter van de Vereeniging „De Nederlandsche Dagbladders" was intusschen een „Contactcommissie van de Ned. Dagbladders in oorlogstijd" in het leven geroepen, welke Commissie in een door den Chef van den Regeeringspersdienst bijeengeroepen vergadering op 11 Sept. 1939 werd geconstitueerd.

In deze vergadering werden door het Hoofd van Sectie IIId van het A.H.K. ontwerp-richtlijnen als bovenbedoeld zoowel aan het Hoofd van den Regeeringspersdienst als aan de Contactcommissie ter hand gesteld, met verzoek deze te bezien en eventueele opmerkingen ter kennis van genoemd Hoofd te brengen.

Toen hierop niets werd vernomen, werden deze richtlijnen bij schrijven van den O.L.Z. van 5 October 1939, Afd. Lm. sectie IIId ter kennis gebracht van commandanten, Regeeringspersdienst en Persvereeningen.

Intusschen waren blijkbaar toch bedenkingen tegen deze richtlijnen buiten den O.L.Z. om rechtstreeks bij de Regeering voortgebracht.

Kort na het verschijnen van de richtlijnen, t.w. op 11 October, ontving de O.L.Z. een brief van den M.v.D. waarin deze bewindsman hem namens de Regeering mededeelde, dat het op politieke gronden gebaseerde gedeelte van deze richtlijnen tot de competentie van de Regeering behoorde en dat, wanneer zij het noodig oordeelde om op politiek gebied aan de pers de noodige leiding te geven, zij dit door middel van den Regeeringspersdienst zou doen. Bovendien kon de Regeering zich niet vereenigen met hetgeen de O.L.Z. uit politieke gronden meende te moeten bepalen, in het bijzonder niet met het daarin ontwikkelde standpunt, dat critiek op elk der oorlogvoerende partijen achterwege moest blijven.

Ging het dus hier meer om een verschil van opvatting, dat objectief gezien, geen ernstig conflict beteekende — zij het dan, dat bij een tevoren door de Regeering met den O.L.Z. gepleegd mondeling overleg¹⁾, waarbij ook de Chef van den Regeeringspersdienst, die reeds sinds 11 September de richtlijnen kende, tegenwoordig had kunnen zijn, dit conflict geheel vermeden had kunnen worden — de Regeering, of liever gezegd de Min. v. Defensie, gaf in voren genoemden brief aan den O.L.Z. een onnoodige scherpe kant aan deze aangelegenheid, door aan het slot van dien brief den O.L.Z. uit te noodigen, nog *dienzelfden* dag d/t van den Regeeringspersdienst aan de pers mededeeling te doen, dat het gedeelte van zijn brief van 11 October, dat op politieke gronden berustte, en de daarmee verband houdende richtlijnen eenige herziening behoeften en mitsdien voorloopig buiten werking werden gesteld.

Nadat de O.L.Z. hieraan gevolg had gegeven, heeft hij in zijn brief van 19 October zijn meening in deze aangelegenheid nader uiteengezet en zijn bezwaren kenbaar gemaakt tegen den scherpsten toon, waarin de Aanschrijving van den M.v.D. was gesteld en in het bijzonder tegen de daarin gestelden eisch van het „nog dienzelfden dag" buiten werking stellen van een gedeelte der richtlijnen.

V.

Teleurstellend was het telkens weer voor den O.L.Z., dat er zoo geruimen tijd verliep, voordat op belangrijke voorstellen zijnerzijds door den M. v. D. een beslissing werd genomen.

O.a. was dit het geval bij verschillende voorstellen tot het stellen van inundatiën, tot het in Staat van Beleg verklaren van bepaalde gebieden en tot het toestaan van gelden voor den aanleg van versterkingen of voor aanschaffing van materieel.

¹⁾ Het heeft mij getroffen, dat in 't algemeen zoo weinig overleg tusschen de Regeering en den O.L.Z. plaats heeft gehad. Naar ik meen, was dit tijdens de vorige mobilisatie geheel anders. In de vrij sporadische gevallen, waarin de O.L.Z. werd uitgenoodigd in den Ministerraad — of bij een bespreking met enkele ministers — tegenwoordig te zijn, droeg deze bijeenkomst veelal meer het karakter van een „ter verantwoording roepen" dan van het inwinnen van advies. Ook nu weer bleek, dat de Staatsrechtelijke positie van den O.L.Z. onvoldoende was geregeld, een feit waarop zoowel zijn voorganger, Gen. Snijders, als tal van anderen tevoren hadden gewezen.

Reeds enkele dagen na den aanvang der mobilisatie was door den M. v. D. bepaald, dat uitgaven, een bedrag van f 50 000 niet te boven gaande, door den O.L.Z. zonder machtiging van den M. v. D. konden worden toegestaan. Voor uitgaven boven dit bedrag moest machtiging worden gevraagd.

Aan deze bepaling heeft de O.L.Z. zich steeds loyaal gehouden en nimmer is hij ingegaan op voorstellen, om, ingeval een bepaalde maatregel of aanschaffing tot een uitgave van meer dan f 50 000 zou leiden, het benodigde bedrag in gedeelten toe te staan en aldus de bepaling te ontduiken.

Anderzijds had hij mogen verwachten, dat op zijn na rijp beraad gedane voorstellen — althans wanneer het niet principieele aangelegenheden of miljoenenbedragen betrof — een spoedige beslissing zou volgen en dat die voorstellen niet door lagere ambtenaren en officieren, werkzaam bij het D. v. D., zouden worden bestreden.

In dit verband herinner ik mij, dat een voorstel van den O.L.Z. — door dezen van den C.V. met eenige beperking overgenomen — om de mobiliteit van de reserves van de groote eenheden te vergrooten door deze van rijwielen te voorzien (o.m. met het oog op het bestrijden van parachutisten), werd afgewezen omdat deze maatregel niet in het z.g. urgentieprogramma tot aanschaffing van materieel — een programma, dat in vrede tijd was opgesteld — was voorzien!

En hier ging het toch om een zuiver tactische aangelegenheid.

Ook voorstellen tot het aanschaffen van extra-winterkleding (schapenvachten en acdere binnenvoeringen in overjassen), waaraan de troep dringend behoefte had — men denke aan de schildwachten bij de bruggen en bij kazematten in de grensgebieden —, werden in December 1939 afgewezen.

Bij een telefonisch gesprek met het Hoofd van de VIe Afd. van het D. v. D. over deze afwijzing werd mij medegedeeld, dat de voorgestelde maatregel niet noodig werd geacht, omdat de koude wel spoedig over zou zijn en de soldaten toch tegen wat koude bestand moesten zijn. Ook was hem bij een bezoek aan troepen in het grensgebied gebleken, dat die koude nogal meeviel! Dat mijn antwoord toen niet bepaald vriendelijk was, laat zich begrijpen!

Ik wees hem er ook op, dat als gevolg van deze afwijzing een troepencommandant, die hart had voor zijn troep en zijn menschen tegen de kou wilde beschermen, zich dan op andere wijze zou weten te helpen en toch aanschaffingen zou doen — wat o. a. bij de Lichte Divisie reeds was geschied. Deze oumerking — overgebiefd aan den Minister — schijnt mij zeer kwalijk te zijn genomen.

Persoonlijk bleek de Minister in vele gevallen de noodsn van den troep, wanneer deze hem bij zijn bezoeken aan het Veldleger door de commandanten kenbaar werden gemaakt, wèl te begrijpen en gaf hij zelfs rechtstreeks aan den C.V. (dus buiten den O.L.Z. om) opdrachten om een raming van kosten van het door hem voor stellingbouw en legering noodig geoordeelde in te dienen.

Van veel ernstiger gevolg was uiteraard het lang uitblijven van de beslissing van den M. v. D. op voorstellen, welke door den O.L.Z. in November werden gedaan inzake het beschikbaarstellen van belangrijke bedragen voor het uitvoeren van betonwerken ten behoeve van de stellingen van het Veldleger (Peelstelling en Grebbelinie) en voor het verder voltooiën van de werken, welke op het Oostfront van de Vesting Holland in aanleg waren, doch waarvoor de reeds vroeger toegestane gelden ontoereikend bleken te zijn.

Hier betrof het inderdaad een kwestie van zeer principieelen aard namelijk de vraag, in hoeverre aan *beide* stellingen (evenveel) betekenis moest worden gehecht en zij achtereenvolgens hardnekkig zouden moeten verdedigd, dan wel dat op de verdediging van één dier stellingen de nadruk moest worden gelegd, en dus voor de inrichting van deze stelling in de eerste plaats gelden beschikbaar moesten worden gesteld. Hoewel deze kwestie feitelijk de aanleidende oorzaak is geworden tot het conflict tusschen Minister en Opperbevelhebber, werden vorenbedoelde voorstellen tenslotte — naar ik meen in Januari 1940, dus nog vóór het aftreden van Gen. Reynders — loch goedgekeurd. Intusschen waren toen kostbare werken voorbijgegaan en was daardoor belangrijke stagnatie in de werkzaamheden ontstaan.

Op 8 en 9 September werd door de Regeering de eerste bespreking met den Opperbevelhebber in zake het krijgsbeleid of, juister uitgedrukt, in zake de opstelling der weermacht gehouden.

Bij deze bespreking bleek dat de M. v. D. zich niet kon vereenigen met de door de weermacht ingenomen concentratie-opstelling en er bepaaldelijk de voorkeur aan gaf, om bij een aanval uit het Oosten op het hart des lands de verdediging in hoofdzaak te voeren op het Oostfront van de Vg. Holland. In de Grebbelinie zou slechts ver-

tragend worden opgetreden, in verband waarmede de Minister in overweging gaf, om reeds dadelijk één der achter de Grebbestelling gelegerde Legerkorpsen achter genoemd Oostfront terug te trekken en aan de verdere inrichting van dit front te doen medewerken.¹⁾

Met de reeds achter het Oostfront opgestelde troepen van de Vg. Holland en met het bij het uitbreken van den oorlog aldaar eveneens in te zetten 1e Legerkorps zouden dan reeds aanstonds voldoende troepen voor een hardnekkige verdediging van dit front aanwezig zijn.

Voor het vertragen van een eventueelen vijandelijken opmarsch in de Grebbelinie zou aldaar dan één Legerkorps achterblijven.

Hoewel de O.L.Z. ook van meening was, dat de Grebbelinie op dat tijdstip nog niet in een zoodanig stadium van voorbereiding verkeerde, dat aldaar tegen een overmachtigen vijandelijken aanval tot het uiterste weerstand kon worden geboden en dus de eindstrijd kon worden uitgevochten, achtte hij het om verschillende redenen ongewenscht om reeds dadelijk met het gros van het Veldleger op de Vg. Holland terug te gaan.

In de eerste plaats zou van een vertragend optreden van één, over het geheele front van de Grebbelinie verdeeld, Legerkorps naar zijn meening zeer weinig terecht komen: in de tweede plaats boden de achter het Oostfront van de Vg. Holland gelegen terreinen niet de minste gelegenheid tot het houden van oefeningen — en juist het inhalen van het, als gevolg van den veel te korten eerste-oefentijden in het te geringe aantal herhalings-oefeningen ontstane, zeer groote tekort aan geoefendheid van den troep was hoognoodig.

Maar bovenal achtte de O.L.Z. een aanvankelijke verdediging van de Grebbelinie noodzakelijk om tijd te winnen voor de evacuatie van burgerbevolking en vee uit het voorterrein van het Oostfront van de Vg. Holland en voor het stellen van inundatiën vóór dit front.

Voorts zou het direct prijsgeven van de Grebbelinie met zich medebrengen, dat ook de Peel-Raam-stelling zeer spoedig zou moeten worden ontruimd, hetgeen de Opperbevelhebber ook uit het oogpunt van neutraliteitshandhaving ontoelaatbaar achtte.

Ten slotte werd bij een aanval uit het Oosten door een aanvankelijke krachtige verdediging van de Peelstelling en van de Grebbestelling een betere mogelijkheid voor hulpverlening door eventueele bondgenooten geschapen.

Het resultaat van vorenbedoelde bespreking was, dat door de Regeering aan den O.L.Z. aanwijzingen betreffende het te voeren krijgsbeleid werden verstrekt, welke in hoofdzaak hierop neerkwamen, dat bij een *overmachtige* aanval uit het Oosten op het hart des lands het Veldleger in de Grebbelinie geen beslissende slag zou aannemen, doch tijdig met de hoofdmacht van de Noord van de Maas oogstelde troepen zou teruggaan naar het Oostfront van de Vg. H. onder achterlating van achterhoeden in de Grebbelinie.²⁾

In de opstelling van de hoofdonderdeelen van de weermacht behoefde dus geen wijziging te worden gebracht; de Minister van Defensie had blijkbaar niet verder aangedrongen op het terugnemen en naar de Vg. H. verplaatsen van een der achter de Grebbelinie opgestelde Legerkorpsen.

Hoewel de bij de bespreking door den M. v. D. op de opstelling der weermacht uitgeoefende critiek op den O.L.Z. een pijnlijke indruk had gemaakt, kon van een conflict tusschen Regeering en O.L.Z. destijds nog niet worden gesproken.

Als uitloeijsel van de beslissing van de Regeering waren intusschen bij het A.H.K. operatieve aanwijzingen ontworpen voor den C.V., den C.-III L.K., den C.Vg.H., alsmede voor den D.E.V. en den C.Lvd.

Die voor den C.V. bevatten uiteraard in de eerste plaats de bepaling, dat in geval van een overmachtigen aanval N. van Rijn en I in de Grebbelinie, met inbegrip van hare verlenging naar het Z. tot de Maas, geen beslissende slag zou worden aangenomen, doch op nader bevel van den O.L.Z. met de hoofdmacht van de daar aanwezige troepen naar de Vg. H. zou worden teruggegaan.

De O.L.Z. voegde er echter aan toe, dat bij de beslissing, of het hierboven bedoelde geval geacht moest worden aanwezig te zijn, door hem rekening zou worden gehouden met den graad van voorbereiding, waarin zich de Grebbelinie alsdan zou bevinden, en met de al of niet aanwezige mogelijkheid van tijdelijke hulp van een eventueelen bondgenoot.

De C.V. mocht echter niet rekenen op versterking van de toen in

¹⁾ Aanvankelijk wilde de Minister zelfs beide L.-Kn. reeds dadelijk achter dit Oostfront terugnemen en in de Grebbelinie slechts achterhoeden achterlaten.

²⁾ In hoeverre bedoelde „aanwijzingen“ ook bepalingen bevatten betreffende de troepen Z. van de Maas, kan ik mij niet meer herinneren. In elk geval brachten zij geen wijziging in de aan die troepen (III L.K.) reeds verstrekte opdracht.

de Grebbelinie aanwezige troepen, noch door deelen van het Ie L.K., noch door troepen uit de Vg. H.

Den C.V. werd opgedragen het teruggaan van het V. Lr. naar het Oostfront van de Vg. Holland, alsmede de bezetting van dit front in studie te nemen en den C.Vg. H., alsmede den O.L.Z. zoo spoedig mogelijk aangaande zijn voornemens terzake in te lichten.

Het IIIe L.K. moest aan een vijandelijken oprmarsch door Noord-Brabant krachtig weerstand bieden (in het bijzonder in de Peel-Raam-stelling), zonder zich aan vernietiging bloot te stellen, en bij het optreden van overmachtige vijandelijke strijdkrachten verdragend teruggaan op de Vg. H.

C.Vg.H. zou, in geval tot een terugtocht op de Vg. Holland werd besloten, tijdig tevoren de beschikking krijgen over het Ie L.K. voor bezetting van het Oostfront en (met een regiment infanterie en een afdeling artillerie) van het Zuidfront van de Vg. H.

Alvorens deze aanwijzing definitief vast te stellen, werden zij eind September met de verschillende commandanten besproken, waarmede uiteraard eenige tijd gemoeid ging, zoodat de definitieve vaststelling eerst op 17 October geschiedde.

Waar mogelijk was hierbij met de wenschen van den C.V. en den C.Vg.H. rekening gehouden.

Intusschen bleek bij de besprekingen wel heel duidelijk, dat de C.V., die aan de Grebbelinie zijn hart verpand had, niet met de genomen beslissing instemde. De C.V. was van den aanvang af van meening, dat alle beschikbare krachten moesten worden ingezet voor een hardnekkige verdediging van de Grebbelinie.

Deze meening was dus lijnrecht in strijd met die van den Minister van Defensie.

Slechts een enkele maal heeft nog eenige mondelinge gedachtenwisseling tusschen de Regeering (d.w.z. den Minister-President en de Ministers van Defensie en Buitenlandsche Zaken) en den O.L.Z. plaats gehad, o.m. naar aanleiding van het feit, dat de M.v.D. — om welke redenen is mij onbekend — de vrees koesterde, dat de O.L.Z. het voornemen had bij een vijandelijken opmarsch uit het Oosten door N. Brabant het IIIe L.K. met andere troepen te versterken.

Aangezien de O.L.Z. dit voornemen nimmer had gehad, was de vrees van den Minister geheel ongegrond.

Inmiddels bereikten den O.L.Z. uitvoerige voorstellen van den C.Vg.H. en van den C.V. tot het opnieuw beschikbaar stellen van belangrijke bedragen voor stellingbouw.

Die van den C.V. hadden meer in het bijzonder betrekking op het aanleggen van betonversterkingen — voornamelijk schuilplaatsen — in de Grebbelinie.

Deze voorstellen werden — na voor wat betreft de Vg. Holland belangrijk te zijn ingekrompen — begin December door den O.L.Z. aan den M.v.D. aangeboden.

Op 20 December bracht de M.v.D. een bezoek aan het H.K.V., waarbij hij aan den C.V. mededeelde, dat, nu door den O.L.Z. weder belangrijke bedragen voor stellingbouw waren aangevraagd, zoowel voor het Oostfront van de Vg. Holland als voor de Valleistelling, de Minister zich een persoonlijk oordeel wilde vormen over de noodzakelijkheid dezer uitgaven.

Behalve met den C.V. hield de Minister ook besprekingen met de C.n. van II en IV L.K., o.a. betreffende de mogelijkheid van een terugtocht van de Grebbelinie op de Vg. Holland.

Den volgenden dag bracht hij een bezoek aan het IIIe Legerkorps, waar hij werd rondgeleid door den Gen.-Maj. H. Baron van Voorst tot Voorst, C.-Lt.Div., die tijdens een kortstondige ziekte van den Cn-III L.K. tijdelijk het bevel over dit L.K. voerde.

Bij deze bezoeken werden — zonder voorkennis en buiten tegenwoordigheid van den O.L.Z. — door den Minister uitvoerige besprekingen omtrent het kriegsbeleid, dus omtrent het beleid van den O.L.Z., gehouden met onder de bevelen van deze autoriteit gestelde commandanten.

Deze wijze van handelen van den Minister was tegenover den O.L.Z. — zacht uitgedrukt — in hooge mate onhoffelijk; zij werd des te grievender, toen de Minister het niet noodig oordeelde den O.L.Z. aanstonds na zijn bezoek omtrent zijn bevindingen in te lichten, doch zulks eerst plm. 8 dagen later deed.

Ook van het bezoek zelve bleef de O.L.Z. aanvankelijk geheel onkundig; slechts door een toeval vernam ik van den Generaal van Voorst, dat de Minister het IIIe L.K. had bezocht.

Eerst tegen het einde van December toch werd de O.L.Z. door den M.v.D. uitgenoodigd den volgenden dag (30 Dec.) aanwezig te zijn bij een bespreking, welke H.M. de Koningin met eenige Ministers

en den O.L.Z. wenschte te houden, waarbij hem zeer in het kort werd medegedeeld, wat het onderwerp van deze bespreking zou zijn.

Bij deze bespreking deelde de M.v.D. mede, dat hij een boek had gebracht aan het V. Lr. en dat hem daarbij zoowel door den C.V. als door de Cn. van het IIe en IVe L.K. was medegedeeld, dat zij een terugtocht van de Grebbelinie op het Oostfront van de Vg. H. niet mogelijk achtten.

Deze mededeeling was voor den O.L.Z. uiterst pijnlijk, aangezien hem hieromtrent geen enkele mededeeling van den C.V. had bereikt en hij dus ook onkundig was van de redenen, welke den C.V. tot deze uitspraak hadden geleid.

De Minister deelde voorts mede, dat in verband met de hooge kosten, welke aan het verder inrichten van 2 stellingen waren verbonden, thans daartusschen een keuze moest worden gedaan en dus moest worden beslist, of in de Grebbelinie dan wel in het Oostfront van de Vg.H. de eigenlijke hoofdweerstand zou worden geboden.

Mede in verband met de bezwaren, welke aan een terugtocht uit de Grebbelinie waren verbonden, meende de Minister thans tot een hardnekkige verdediging van de Grebbestelling te moeten adviseeren.

Vergeleken met het standpunt, dat de M.v.D. in September had ingenomen, was Z.E. dus wel geheel overstag gegaan. Dit behoefde op zich zelf geen verwondering te wekken; immers tusschen 9 September en half December was in de Grebbelinie zeer veel werk verzet en — al was er niet altijd volgens het juiste systeem gewerkt — de verdedigende kracht van die stelling was toch in belangrijke mate toegenomen.

Intusschen mocht dit nog geen reden zijn om de geheele landsverdediging als het ware op één kaart te zetten.

Bovendien zou, wanneer de vijand de Peel-Raamstelling zou hebben vermeersterd, de rechtere vleugel van de verlengde Grebbelinie (in het land van Maas en Waal) in de lucht komen te hangen en zou het in dit geval dus noodig zijn om aansluiting van de Grebbelinie aan het Zuidfront van de Vg. Holland te verkrijgen door het innemen van een stelling achter de Waal van Oost van Gorkum tot nabij Ochten, welke stelling echter nog in het geheel niet was voorbereid.

De O.L.Z. bleef dus van meening, dat met een eventueele ontzuiming van de Grebbestelling moest rekening worden gehouden. Bovendien achtte hij een eventueele terugtocht uit die stelling op het Oostfront van de Vg. Holland een manoeuvre, welke — mits nauwkeurig voorbereid — zeer goed uitvoerbaar was.

Voorts bracht de M.v.D. bij die bespreking nog de vraag ter sprake of bij de verdediging van de Peel-Raamstelling het zwaartepunt op den rechter- dan wel op den linkervleugel moest worden gelegd. Ik wil hier op deze vraag niet nader ingaan, doch vermeld haar slechts om aan te toonen, hoezeer de Minister de neiging had om ook Ooerbevelhebber te spelen en zich met zuiver strategische — zelfs tactische aangelegenheden te bemoeien. Overigens heeft — voor wat dit punt betreft — de geschiedenis den Opperbevelhebber, die een poging tot doorbreken van het N. deel van de Peel-Raamstelling (bij Mill) het meest waarschijnlijk achtte, in het gelijk gesteld.

Hoewel de eindconclusie van deze — voor den O.L.Z. weinig aangename — bespreking was, dat de opdracht van 9 September feitelijk geen wijziging behoefde — immers het begrip „overmachtige" aanval was rekbaar en liet dus ruimte voor een korter of langer standhouden in de Grebbelinie —, ontving Generaal Reynders kort daarna een ontwerp voor een *nieuwe* opdracht, welke niet alleen belangrijk van de vorige afweek, maar bovendien dusdanig in tactische details afdaalde, dat zij geheel indruischte tegen den letter en geest van de Instructie voor den O.L.Z. Dit ontwerp bevatte namelijk de volgende bepalingen ten aanzien van de troepen, N. van de Maas:

1. Bij een aanval op het hart des lands moest weerstand worden geboden, zoowel in de Grebbelinie als in het Oostfront van de Vg. Holland.

2. Aan den O.L.Z. werd overgelaten te bepalen, hoeveel troepen voor de verdediging van elk dier fronten zouden worden bestemd.

3. De operatiën mochten echter niet worden gebaseerd op het slagen van een terugtocht van troepen, opgesteld in- en achter de Grebbelinie.

Ten aanzien van de troepen, opgesteld Z. van de Maas, werd bepaald:

a. dat deze troepen tot taak hadden een opinarsch van den vijand te vertragen;

b. dat hiertoe met een minimum van troepen moest worden volstaan;

c. dat de vertraging van den vijandelijken opmarsch moest geschieden langs de vermoedelijke naderingswegen en

d. dat maatregelen moesten worden genomen tegen een omvatting van den Z. vleugel.

Uit punt 1 van het ontwerp blijkt, dat de Regeering ten slotte toch ook van meening was, dat de landsverdediging niet uitsluitend op de Grebbelinie mocht worden gebaseerd. Trouwens — zooals reeds hiervoren vermeld — inmiddels had de M.v.D. de in December door den O.L.Z. aangevraagde bedragen, zoowel voor de verdere versterking der Grebbelinie als voor die van de Vg. Holland, toegestaan. Punt 2 was geheel overbodig, terwijl punt 3 dusdanig ingreep in de verantwoordelijkheid van den O.L.Z. (het bepalen van het strategisch doel der operatiën), dat het voor deze autoriteit onaanvaardbaar moest worden geacht.

Ten slotte betroffen de punten c. en d. zuiver tactische aangelegenheden, welke men toch zeker aan het beleid van den O.L.Z. kon en moest overlaten.

Het zal duidelijk zijn, dat de O.L.Z. — zoowel om principieele redenen als om militair-technische redenen — overwegende bezwaren had tegen een aldus geformuleerde opdracht. Nadat hij laatstgenoemde bezwaren mondeling bij den M.v.D. had voorgebracht, ontving hij bij brief van 7 Januari van den Voorzitter van den Raad van Ministers de definitieve opdracht, welke ter vervanging kwam van die van 9 September.

Slechts ten deele was met de bezwaren van den O.L.Z. rekening gehouden: de punten c. en d. waren namelijk uit de opdracht vervallen echter werd in een begeleidend schrijven van den Voorzitter van den Raad van Ministers vermeld, dat de Regeering het op prijs zou stellen, dat bij de uitvoering van de opdracht met het gestelde in die punten rekening zou worden gehouden. Op deze wijze trachtte de Regeering dus toch langs een achterdeur invloed uit te oefenen op de tactische maatregelen van den O.L.Z.

Deze methode was wel zeer weinig elegant.

Kort daarop had opnieuw een bespreking plaats van den Minister-President en de Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Defensie met den O.L.Z., waarbij aan dezen werd gevraagd of hij zich thans met de opdracht kon vereenigen.

De Generaal bracht toen uiteraard opnieuw zijn bezwaren naar voren en — zooals Z.E. mij later mededeelde — gaf hij bij deze gelegenheid tevens uiting aan zijn grieven over het gebrek aan medewerking, dat hij bij herhaling van de Regeering had ondervonden. In het bijzonder uitte hij zijn ontstemming over het feit, dat de M.v.D. buiten hem om over vraagstukken van kriegsbeleid overleg had gepleegd met onder den O.L.Z. staande commandanten, terwijl hij ten slotte mededeelde dat hij zijn bezwaren tegen de opdracht alsnog schriftelijk ter kennis van de Regeering zou brengen.

Bij deze bespreking beklagde zich omgekeerd de M.v.D. over gebrek aan medewerking, welke hij van het A.H.K. ondervond. Dit betrof in de eerste plaats de kwestie van de mobilisatieclubs, terwijl de Minister voorts als voorbeelden van onvoldoende medewerking enkele telefoongesprekken aanhaalde, welke door officieren van het A.H.K. met officieren van het D.v.D. waren gehouden.

Een van die telefoongesprekken was het hiervoren reeds vermelde gesprek, dat ik in December met het Hoofd van de VIe Afd. over de kwestie „winterkleeding” had gehouden.¹⁾

In een uitvoerig schrijven, gedateerd 15 Jan. 1940, gaf daarop de O.L.Z. een uiteenzetting van zijne bezwaren tegen den gang van zaken betreffende het tot stand komen van de hem verstrekte opdracht en tegen den inhoud van deze opdracht.

Op 22 Januari had in tegenwoordigheid van den O.L.Z. een bespreking van deze opdracht in den volledigen Ministerraad plaats, waarbij de O.L.Z. nog een poging deed om door eene wijziging van punt 3 de opdracht voor hem aanvaardbaar te maken. Ook deze poging had geen gevolg; ruim een week later werd de Opperbevelhebber bij den Voorzitter van den Raad van Ministers ontboden en hem in overweging gegeven ontslag te vragen, waaraan de Opperb. gevolg gaf.

Het is mogelijk, dat de brief van den O.L.Z. van 15 Januari, welke hier en daar in krachtige termen was vervat, ten slotte den doorslag heeft gegeven tot de definitieve breuk tusschen de Regeering — en in de eerste plaats den Min. van Defensie — en den O.L.Z.

¹⁾ Toen ik na mijn ontheffing uit de functie van Chef van den Staf van de Landmacht een persoonlijk onderhoud had met den Minister en hem o.m. vroeg of dit één van de redenen was van deze plotselinge ontheffing, werd dit door den M.v.D. ontkend en deelde hij mij mede, dat hij dit geval van heel weinig betekenis vond. Echter had Z.E. eenige dagen tevoren aan mijn opvolger medegedeeld, dat het A.H.K. te weinig medewerking verleende en toen ook als voorbeeld het bewuste telefoongesprek genoemd. Als de hond geslagen moet worden, vindt men gemakkelijk een stok!

Waarschijnlijk lijkt het mij echter, dat de Regeering reeds veel eerder en zeker al in December een wijziging in het Opperbevel heeft overwogen.

Verschillende voorvallen, op zich zelf van weinig beteekenis en welke ik daarom verder buiten beschouwing laat, hebben mij bij nadere overweging in deze meening versterkt.

Natuurlijk had de Regeering het recht en de plicht om wanneer zij geen vertrouwen had in het beleid van den O.L.Z., tot diens vervanging te besluiten, doch de wijze waarop dit is geschied: het als het ware ondermijnen van zijn gezag door den M.v.D. door buiten hem om besprekingen te houden met ondercommandanten; de voortdurende pogingen van den M.v.D. om zich te bemoeien met strategische en tactische aangelegenheden, welke geheel tot de competentie van den O.L.Z. behoorden, waren voor deze in hooge mate grievend.

Op Maandag 5 Februari stelde de Opperbevelhebber zijn naaste medewerkers en de rechtstreeks onder zijn bevelen staande commandanten in kennis met het hem verleende ontslag, welk ontslag dienzelfden dag werd gepubliceerd.

Den avond van dien dag werd ik opgebeld door den Sous-Chef van den Staf van de Landmacht die mij mededeelde, dat volgens de radio-persberichten de Gen. Maj. H. Baron van Voorst tot Voorst, Commandant van de Lichte Divisie, was overgeplaatst bij den Gen. Staf en mij vroeg of mij daarvan iets bekend was.

Dit bericht kwam voor mij geheel uit de lucht vallen, maar niettemin trok ik daaruit terstond mijn conclusie, welke niet anders kon zijn dan deze: tegelijk met den O.L.Z. moest ook ik als zijn naaste medewerker verdwijnen! Door een telefonisch gesprek met het Hoofd van de Afd. Personeel Landmacht van het D.v.D. kreeg ik de bevestiging van dit vermoeden: de Generaal van Voorst tot Voorst was bestemd om mij te vervangen. Genoemd Hoofd was uiteraard ten hoogste verbaasd te vernemen, dat ik daarvan nog geenerlei mededeeling had ontvangen en dit op deze wijze moest vernemen.

Men zou ook hier de vraag kunnen stellen: had de M.v.D. niet een minder grievender manier kunnen bedenken om mij van mijn functie te ontheffen?

Toen ik eenige dagen later een officieel afscheidsbezoek bracht bij den Minister van Defensie, moest Z.E. wel toegeven, dat hij het met mij voorgevallene betreunde, maar het was een gevolg van de omstandigheid, dat het ontslag van den O.L.Z. geheim gehouden moest worden tot zijn opvolger was benoemd.

Op mijn vraag, waarom ik van mijn functie was ontheven, kreeg ik ten antwoord, dat het beter was dat de nieuwe Opperbevelhebber met een nieuwe Chef van den Staf samenwerkte, aangezien te verwachten was, dat ik mij niet los kon maken van het standpunt, dat de vorige Opperb. ten aanzien van de landsverdediging had ingenomen. Z.E. vreesde, dat ik zou trachten den nieuwen Opperb. ook in deze richting te influenceeren!

Alsof de Gen. Winkelman niet in staat zou zijn, om zich, gehoord de meening van zijn naaste medewerkers en van zijn rechtstreeksche ondercommandanten, een zelfstandig oordeel te vormen.

Intusschen heb ik de overtuiging, dat mijn ontslag — evenals dat van Gen. Reynders — reeds geruimen tijd tevoren voor den Min. van Defensie een uitgemaakte zaak was en dat hij reeds toen besloten had mij door den Generaal van Voorst te vervangen.

Ik stel er prijs op, hier te verklaren dat de Gen. Winkelman op mijn vervanging geenerlei invloed heeft uitgeoefend; zooals ik later van den Generaal persoonlijk vernam, had hij, toen de M.v.D. hem in kennis stelde met zijn voornemen mij te vervangen, geantwoord dat hij ook zeer gaarne met mij had willen samenwerken.

De Minister begaf zich verder in een critiek op het optreden en op het beleid van den afgetreden O.L.Z., waarop ik natuurlijk het antwoord niet schuldig bleef, maar daarbij o.m. moest opmerken, dat ik niet verantwoordelijk was voor hetgeen de Generaal Reynders bij de besprekingen in den Ministerraad had gezegd.

Het gesprek duurde bijna een uur; de Minister vond het blijkbaar zeer noodig om de behandeling, die de Generaal Reynders en ik hadden ondervonden, te trachten te rechtvaardigen.

Dat dit, althans tegenover mij, niet gelukte, behoeft zeker geen betoog; integendeel het „hooren van de wederpartij” versterkte mij in mijn reeds lang gevestigde meening, dat de Minister geen juist inzicht had in de verantwoordelijkheid van den Opperbevelhebber en zich zelven in diens plaats wilde stellen.

Natuurlijk gaf de wijziging in het Opperbevel een belangrijke stagnatie in de werkzaamheden bij het A.H.K.

Toen namelijk de O.L.Z. op 7 Januari de nieuwe opdracht van de Regeering ontving, waarin deze haar sanctie gaf aan een aanvankelijk hardnekkige verdediging van de Grebbelinie, was bij het A.H.K. terstond een aanvang gemaakt met het ontwerpen van nieuwe „Ope-

ratieve Aanwijzingen" voor den C.V., waarin o.m. rekening was gehouden met het innemen van een stelling achter Waal en Linge voor het geval, dat N. Brabant door onze troepen moest worden ontruimd en de Grebbestelling nog intact was. Op 25 Januari had over dit ontwerp een bespreking plaats in het A.H.K. met den C.V. en den C.Vg.H.

Tengevolge van het aftreden van Gen. Reynders zijn deze ontwerp-aanwijzingen niet meer als definitieve aanwijzingen verschenen.

De nieuwe O.L.Z. wilde zich uiteraard eerst een persoonlijk oordeel vormen over de verschillende aan de orde zijnde vraagstukken¹⁾ en moest daartoe de verschillende stellingen bezoeken, waarmede

---

¹⁾ Als nieuw vraagstuk dient nog vermeld een voorstel van den C.V. om door het IIIe L.K. van de Peel-Raamstelling een stelling te doen innemen ia de lijn Peppel—Tilburg—den Bosch.

geruime tijd gemoeid ging, zodat eerst op 30 Maart — dus bijna 2 maanden na het optreden van den **nieuwen O.L.Z.** — nieuwe „Persoonlijke Aanwijzingen" voor den C.V. konden worden uitgegeven.

Ongetwijfeld heeft de wijziging van het Opperbevel in één opzicht gunstig gewerkt, namelijk in dien zin, dat de Gen. Winkelman het — voor wat betreft zijn verhouding tot de Regeering — heel wat gemakkelijker zal hebben gehad dan zijn voorganger, aangezien de Regeering uit den aard der zaak niet nogmaals in conflict met den O.L.Z. wilde geraten.

Voorzoover mij bekend, heeft inmenging in het kriegsbeleid dan ook niet meer plaats gehad.

's-Gravenhage, December 1940.

BIJLAGE 45

Brief van reserve-generaal-majoor J. Fruyt van Hertog aan Generaal I. H. Reynders over de versterkingen in de vesting Holland

(Overgelegd door generaal b.d. Z. H. Reynders, bij zijn verhoor op 17 Februari 1948)

Bergen op Zoom, 5 April 1946.

Excellentie,

In antwoord op Uw schrijven d.d. 4 April 1946 moge ik U het volgende berichten.

Bij den aanvang der mobilisatie Augustus 1939 bleek mij, dat door den vredesstaf van de Vesting Holland voor het Oostfront niets, maar dan ook niets, was voorbereid voor de verdediging. Er was geen verdedigingsplan, er waren geen vuurplans en dientengevolge ook geen versterkingsplan. Dientengevolge moest dat alles van den grond af opgebouwd worden. Dit heeft tijd, betrekkelijk veel tijd, gekost. Vóór men aan feitelijke graverij kon beginnen, moesten in de groepen de verdedigingsplans georganiseerd worden, waarvoor terreinverkenningen, besprekingen en overleg noodig waren. De vuurplans moesten ontworpen en getoetst worden aan de beschikbaar komende strijdkrachten en strijdmiddelen. Eerst daarna konden op grond van deze vuurplans de versterkingsplans ontworpen worden. Nadat deze goedgekeurd en de noodige gelden beschikbaar gesteld waren, kon de troep gaan pionieren en contracten met burger-aannemers gesloten worden. Deze laatste moest eenige tijd gegund worden voor het opmaken van hun begrooting, bestek, aanneming van werklieden, aankoop en aanvoer van voertuigen, vaartuigen, graafmachines, e.d. Toen dit alles geschied was, schoten van de Merwede tot aan het IJsselmeer de factisch georganiseerde strookversterkingen als bij toverslag uit den grond.

Had ik voor het opmaken van de verdedigings-, vuur- en versterkingsplans de beschikking gehad over geschoolde beroepsofficieren, dan was het wellicht mogelijk geweest, bedoelde aan de eigenlijke graverij voorafgaande werkzaamheden en tijdsduur te verkorten. Thans moest een zeer groot gedeelte tot stand gebracht worden met behulp van — soms jeugdige — reserve-officieren.

Of nu op 3 October 1939 op het fort Blauwkapel en op het fort Muiderberg nog geen schop in den grond gestoken was, is, gelet op het voorgaande, best mogelijk. Haast ben ik geneigd om te zeggen: „ik hoop dat het waar is”. Want — en dit mocht toch een hoofd-officier van den Generalen Staf, voormalig leeraar in tactiek aan de Hoogere Krijgsschool wel weten — sinds den wereldoorlog 1914—1918 wordt de verdediging niet meer gevoerd van uit de forten, wier plaats met pijnlijken juistheid te bepalen is, doch van uit de tusschengelegen terreinen; en zeker niet vanaf de zware, logge, plompe, pantserlooze grondlichamen van het Oostfront der Vesting

Holland. Deze waren bestemd voor logies en voor een eventueelen, laatsten hardnekkigen weerstand voor het gevecht op korten afstand. Maar de hiervoor vereischte werkzaamheden kwamen niet in de eerste plaats voor uitvoering in aanmerking. Deze kwamen op het derde of later plan, hoewel hier en daar door de op een fort legerende troepen grondwerkzaamheden verricht zijn met het oog op een plotselingen overval, waartoe echter eerst geforceerd moesten worden de grensbewaking, de IJssellinie en de Grebbelinie. Evenwel de op de forten gelegerde afdeelingen waren geoefend in het plotseling bezetten van aangewezen punten voor het geval een vijand wist door te dringen.

Voor wat betreft het verbod om te pionieren diene het volgende. Inderdaad heb ik een bevel van het Hoofdkwartier der Vesting Holland ontvangen, dat o.m. luidde: „geen schop in den grond en geen tak van den boom”. Dit bevel is doorgegeven. Veel indruk heeft het op mij niet gemaakt, daar toch eerst de vuurplans en de versterkingsplans georganiseerd moesten worden. Waarom die order gegeven is, heb ik nooit begrepen. Aanvankelijk heb ik wel eens gedacht, dat er „politiek” achter schuilde, maar dit is toch het geval niet geweest, want noch U, noch de Minister van Defensie bleken er iets van te weten.

Er is inderdaad een order gegeven, voor het in staat van verdediging brengen van de forten, onafhankelijk van de uitvoering der uiteindelijke plannen. Of U die rechtstreeks heeft gegeven of via den C. Vg. H. weet ik niet meer; ik vermoed het laatste.

Er is in die dagen in mijn staf en in de staven der groepen een machtig werk verricht. Dat is hetgeen U bedoelt, als U schrijft op blz. 21 „Ook in de Vesting Holland werd de aanleg van terreinversterkingen met kracht ter hand genomen”. Het zal in mijn oog de eeuwige schande blijven, dat dit werk niet verricht is door den Vredesstaf van de Vesting Holland. De vijand heeft mij en mijn staf den tijd gelaten om dit grondlegend werk van de terreinversterkingen te kunnen organiseeren, leiden en intrueeren. Maar wat waren de gevolgen geweest, als de coup-de-main niet op 10 Mei 1940 maar op 10 September '39 was gekomen?

Ik hoop U voldoende te hebben ingelicht. Gaarne ben ik tot meer bereid. De brochure Dijkhoorn heb ik vanmorgen van mijn boekhandelaar ontvangen en dus nog niet bestudeerd.

w.g. FRUYT VAN HERTOOG,
Res. Generaal-Majoor.

BIJLAGE 46

Het motorgemaal in het Grebbegebied

(Aan de Enquêtecommissie toegezonden door luitenant-generaal b.d. J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst)

LUITENANT-GENERAAL b.d.
J. J. G. BARON VAN VOORST TOT VOORST

's-Gravenhage, 28 Mei 1948.
Lange Voorhout 10.

No. 769 P. Persoonlijk

Onderwerp: Motorgemaal in de Grebbe bij de
uitmonding in de Rijn

Aan
de Voorzitter Subcommissie II van de
Enquête-Commissie Regeeringsbeleid,
Binnenhof,
's-Gravenhage.

Naar aanleiding van de vragen 1337, 1338, 1339, 1347 en 1348 van de Voorzitter der Subcommissie II tijdens de zitting van 24 Februari 1948 kan ik Uw Subcommissie op grond van mijn persoonlijke aantekeningen alsnog de volgende gegevens verstrekken over de verbetering van de Grebbelinie en de aanleg van een motorgemaal bij de Grebbesluis.

Nadat in de morgen van 27 September 1938 een bespreking plaats had gevonden tussen de Chef van de Generale Staf en de Commandant Veldleger over de Grebbelinie heeft de Commandant Veldleger nog diezelfde dag 's middags een verkenning ter plaatse gehouden. Sedert is onafgebroken door de C.V. gewezen op verbetering van de Grebbelinie en van de inundatiemogelijkheden.

Evenwel waren tot kort voor de mobilisatie de werkzaamheden nog slechts onvoldoende opgeschoten. Dit volgt uit de volgende aantekeningen.

A. 11 Juli 1939. Op grond van een desbetreffende vraag berichtte ik aan H.M. de Koningin over de stand van zaken aan de Grebbelinie o.m.:

I. het is noodzakelijk de aanleg van het Valleikanaal te bespoedigen;

2. er moeten geen kazematten worden geschrapt (de Ch. G.S. wilde n.l. aanvankelijk G.v.G. de aanleg van 30 stalen kazematten aan de Grebbelinie laten vervallen);

3. spoedige aanleg van een electrisch bomvrij gemaal bij de Grebbesluis is noodzakelijk;

4. de dijken, verdedigingswerken en kom-afscheidingswerken moeten in orde worden gemaakt.

B. 12 Juli vernam ik van de zijde van de Koningin officieel, dat H.M. de Koningin Minister Colijn zou verzoeken mij, in verband met hetgeen ik 11 Juli naar voren had gebracht, te ontbieden.

Echter ben ik nimmer hierover door Minister Colijn ontboden.

C. 20 Juli 1939. Aan de Majoor van de Generale Staf Wilson (werkzaam onder de bevelen van de Chef van de Generale Staf) deel ik het volgende mede in verband met een door hem 24 Juli d.a.v. te Utrecht te houden bespreking met de Directeur Werkverruiming en de Provinciale Waterstaat:

1. Er moeten minstens 10 maal meer arbeiders te werk worden gesteld aan het graven van het Valleikanaal.

2. Dit jaar (1939) moet het Valleikanaal gereed komen.

3. Het electrisch gemaal bij de Rijn moet een capaciteit hebben van 20 m³.

4. De aanleg der kazematten moet worden bespoedigd (er bleken 18 Juli koepels te liggen, die evenwel nog niet werden opgesteld).

5. Buizen, ovale rioleringsbuizen b.v., moeten onder de dijken worden aangelegd ter verbinding met de kazematten.

De Luitenant-Generaal b.d.,
Adjutant in Buitengewone Dienst van
Hare Majesteit de Koningin,

w.g. J. J. G. BARON VAN VOORST TOT VOORST.

BIJLAGE 47

Memorie over de stellingbouw bij het veldleger

(Behoort bij verhoor 24 Februari 1948)

Luitenant-Generaal b.d.

J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst
Oud-Commandant van het Veldleger

Onderwerp: Gegevens voor de Sub-
commissie II der Enquêtecommissie
Regeringsbeleid 1940—1945.

Bijl.: 1.

's-Gravenhage, 25 Februari 1948.
Plein 24.

Aan

den Hoogwelgeboren Heer
Jhr. Mr. C. A. M. J. Ruys de Beevenbrouck,
Voorzitter Subcommissie II der Enquêtecommissie
Regeringsbeleid 1940—1945,

Gebouw Tweede Kamer der Staten-Generaal,
Binnenhof 1a,
's-Gravenhage.

Ik doe U hierbij toekomen de, door Uhoogwelgeboren gevraagde gegevens betreffende de stellingbouw. Deze gegevens zijn ontleend aan de Memorie „Stellingbouw Veldleger”, opgemaakt door de toenmalige Luitenant-Kolonel van de Generale staf V. E. Nierstrasz van het Hoofdkwartier van het Veldleger (H.K.V.), gebruik makende van alle officiële bronnen, brieven, bevelen, ontwerpen, grafieken, enz. uit de periode September 1939—April 1940 van het H.K.V. en afgesloten December 1940.

Met deze Memorie, opgemaakt terwijl ik zelf door de Duitsers in krijgsgevangenschap was gebracht, kan ik mij als toenmalig Commandant van het Veldleger verenigen.

Ik teken hierbij aan, dat ik in mijn brief van 3 April 1940, Sectie I, V, No. 2591 G, aan de Commandanten van het II, III en IV Legerkorps en van de Brig. A en B o.m. het volgende heb doen weten over de uitgaven verbonden aan het maken van de stellingen.

„De M. v. D. moet de voor den stellingbouw noodige gelden — althans globaal — kunnen overzien teneinde van de volksvertegenwoordiging de noodige credieten te kunnen verkrijgen.

De O.L.Z. heeft mij bereids doen weten, dat voor het verrichten van werkzaamheden aan den uitbouw van de stellingen, ook voor wat de uitvoering van den normalen stellingbouw betreft, in den vervolge voor elk werk een crediet moet zijn verleend of aangevraagd.

In verband met voorgaande bepaal ik:

1. Met ingang van 1 Mei a.s. moet van alle uitgaven door troepencommandanten gedaan, halfmaandelijks een opgave worden aangeboden, langs den hiërarchieken weg, aan de L.K.Cn. (Brig. Cn.).

2. De L.K.Cn. (Brig. Cn.) dienen omtrent nieuwe werken enz., bij mij credietaanvragen in. Ik vestig er de aandacht op, dat deze aanvragen tijdig bij mij moeten inkomen, zoodat het mogelijk is van den M. v. D. het crediet te verkrijgen voordat normaal met de uitvoering van het werk wordt begonnen.

Het behoeft wel geen betoog, dat de werkzaamheden aan den normalen stellingbouw met de grootste kracht en voortvarendheid voortgang moeten vinden en dat de arbeid *onder geen beding mag worden gestaakt noch stagnatie mag ondervinden* omdat het aangevraagde crediet nog niet is verleend".....

Ten aanzien van het bouwen van een *motorgemaal* in de toegang tot de Bisschop Davids Grift, Oost van de Grebbeberg, is door mij als Commandant van het Veldleger reeds geruime tijd vóór de mobilisatie in brieven o.m. aan den Chef van de Generale Staf en het Centraal Inundatiebureau voortdurend op een voorziening aangedrongen, die het stellen van inundaties ook bij te laag Rijnpeil zou kunnen verzekeren.

Intussen waren na November 1939 op mijn last maatregelen genomen door het opvoeren van het water in de Zuidelijke Inundatie-

kom (kom I) boven het toegelaten peil, zodat dit nog enigermate voor het aanvoeren van water dienst kon doen voor de lager gelegen kommen (II, III, enz.). Zulks heeft dan ook plaats gevonden op 10 Mei 1940.

De Luitenant-Generaal b.d.

Adjutant in Buitengewone Dienst van Hare Majesteit
de Koningin,

w.g. J. J. G. BARON VAN VOORST TOF VOORST,
Oud-Commandant van het Veldleger.

Bijlage van brief d.d. 25 Februari 1948 betreffende Gegevens voor de Subcommissie II der Enquête-Commissie Regeringsbeleid 1940—1945.

N.B. Deze gegevens zijn overgenomen uit de Memorie „Stellingbouw Veldleger” opgemaakt door de toenmalige Luitenant-Kolonel van de Generale Staf V. E. Nierstrasz van het Hoofdkwartier van het Veldleger (H.K.V.), gebruik makende van alle officiële bronnen, brieven, bevelen, ontwerpen, grafieken, enz. uit de periode September 1939—April 1940 van het H.K.V. en afgesloten December 1940.

Met deze Memorie, opgemaakt terwijl ik zelf door de Duitsers in krijgsgevangenschap was gebracht, kan ik mij als toenmalig Commandant van het Veldleger verenigen.

— 6 —

III. Uitvoering van den stellingbouw.

Deze stellingaanleg eischt grootschen opzet en volledige bevoegdheden voor wat betreft vordering van terreinen, opruimingen, tot standbrengen van inundatiën, enz., aanleg van anti-tankkanalen, gebruik van aannemers, in dienst nemen van burgerarbeiders, huren van machines e.d.

Noch voor het een, noch voor het ander werd van Regeeringswege het verlossende woord gesproken.

Ik bedoel hiermede, dat de C.V. opdracht had moeten ontvangen om de stellingen, het kostte wat het kostte in te richten met behulp van alles, wat aan technisch personeel, machines enz. beschikbaar was te krijgen. Dit was de eenige manier om van huis uit den stellingbouw grootscheeps aan te vatten.

Bevoegdheid om op groote schaal burgeraannemers met machines en burgerarbeiders aan het werk te zetten, had de C.V. niet.

Vordering van terreinen voor versterkingen was toegestaan onder inachtneming van de vele beperkingen en van de omslachtige administratieve rompslomp; opruimingen mochten aanvankelijk in het geheel niet, later na aandringen, slechts op de terreinen, waar geïnundeerd zou worden, geschieden.

De te maken werken hingen samen met begrotingen en machtigingen; voor het doen aannemen door burger firma's was speciale machtiging noodig; burger arbeiders konden aanvankelijk slechts worden verkregen door het inschakelen van werkloozen.

De financiering van den stellingbouw is feitelijk tot het einde een niet duidelijk opgelost vraagstuk gebleven.

Toch werd met kracht de arbeid begonnen onder de niet aflatende, voortdurende drang van den C.V., die dagelijks het stellingterrein doorkruiste.

— 7 —

Op grond van de bij de oefening gehouden verkenningen nam Hfd. S. V-V.Lr. maatregelen voor het vorderen van materieel, den centraien aanmaak van schotten e.d. voor schuilnissen en het aanschaffen van prikkeldraad.

Plotseling bleek echter, dat de E.P.O. eveneens in het gebied van het Veldleger vorderde. Er werden orders gegeven, dat de C.V. de materialen aan de I.D.G. moest aanvragen.

Het kwam nu voor, dat er materiaal uit het gebied van het Veldleger was weggehaald en naar achteren vervoerd en na aanvraag van den C.V. weder naar het Veldleger moest worden toegevoerd.

Spoedig deed zich het gebrek aan prikkeldraad voor. De voorraad moest worden verdeeld.

Hier openbaarde zich het gebrek aan vredesvoorbereiding en deden zich wrijvingen voor als gevolg van den overgang van vredes- op oorlogsvoet.

Het heeft geruimen tijd geduurd, voordat de verstrekking van materialen vlot liep en de troep op tijd kreeg, wat noodig was. Ook heeft het geruimen tijd geduurd, voordat het werk frisch werd aangepakt. Wilde de stelling aan redelijke eischen voldoen, dan moesten alle dijken, die als waterkeering voor de inundatie moesten dienst doen of aan vijf avu. waren blootgesteld, zeer veel worden verbreed en verzaard en moesten alle veldwerken niet de minimum dekking bieden van 1 m (waarop men aanvankelijk werkte) doch minstens eenige meters.

Zooals reeds eerder gezegd, belemmerde het werk van „Bureau Stellingbouw” aan de kazematten in hooge mate den voortgang der werkzaamheden aan de liniedijk.

Er was een vergadering noodig op het H.K.V. om het tempo opgevoerd te krijgen.)

Nadat was gebleken, dat het met den troep alleen onmogelijk was om den grond te verkrijgen, noodig voor de vele werken in oplooiing, werden burgerfirma's ingeschakeld.

In October werd ir. Ringers, Oud-Directeur-Generaal van de Waterstaat ingeschakeld om zooveel mogelijk personeel en materieel van het Departement van Waterstaat te benutten.

Aanvankelijk werden eenvoudige veldwerken met schuilnissen e.d. gemaakt en eerst, toen deze ongeveer voltooid waren, kon worden overgegaan tot het maken van legeringsschuilplaatsen en daarna geleidelijk tot verbindingsloopgraven.

Op belangrijke accessen door de inundatiën werden anti-tank-grachten aangelegd.

Het werk vorderde niet snel.

Eenerzijds bleek, dat de berekeningen in onze voorschriften ten aanzien van de hoeveelheid door den troep te verzetten arbeid veel en veel te hoog waren, anderzijds waren de te maken stellingen in verhouding tot de beschikbare troepen zeer uitgebreid. Tenslotte moest het grootste deel der werken in ophooging worden gemaakt en moest de grond daarvoor worden aangevoerd. Wat dit beteekende bij de Eem, in de omgeving van Hamersveld, in de Betuwe en het land van Maas en Waal, weet ieder, die daarmede te maken heeft gehad.

Een voorbeeld van verzwaring van de Liniedijk is hiernevens ingevoegd.

Voor het verzwaren van de Liniedijk, de linie van jufvrouw Wijk e.d. is geruimen tijd met decauville sporen, draglines, baggermachines e.d. gewerkt.

— 15 —

VI. Het acces Wageningen.

Intusschen zijn er maatregelen onder het oog gezien, om dit stellingdeel meer defensief vermogen te geven, dan dit thans had.

In de eerste plaats is onder het oog gezien, hoe waterinlaat uit den Rijn mogelijk zou kunnen worden gemaakt bij lagen Rijnstand, wanneer waterinlaat bij de Grebbesluis geheel onmogelijk was.

Daartoe is het besluit genomen, om een granaatvrij betongemaal te bouwen in het gedeelte van de Grift, beneden den Grebbesluis gelegen. De ambtelijke weg, die was gegaan vóór het zover was heeft er toe geleid, dat dit gemaal in aanbouw was, toen de oorlog uitbrak.

Wat de waterhoeveelheid in de inundatiën betreft, zij opgemerkt, dat niettegenstaande waterinlaat niet meer mogelijk was op 10 Mei door te lagen Rijnstand, er net voldoende (aan den lagen kant echter) water was dank zij de omstandigheid, dat in kom I voortdurend een te veel water stond, omdat met de mogelijkheid van lagen Rijnstand was gerekend en deze kom door te hoogen stand tevens als waterreservoir dienst deed.²⁾

Voorts is onder het oog gezien, of het mogelijk was, voor den Grebbeberg een inundatie te stellen. Inderdaad was dit mogelijk, indien vorenbedoeld gemaal gereed was en na verhooging van een kade langs het z.g. nieuwe kanaal bij Kruiponder, met aanbrengen van een damsluis.³⁾

¹⁾ Noot C.V.: Hierbij heeft de C.V. den Gen.-Maj. v. d. Kastele b.d. op scherpe wijze gezegd waar het op aankam: „het bloed van onze soldaten”; „het vertrouwen in de stellingen”; „het vormen van een krachtige stelling in den kortst mogelijke tijd”; „er moest rekening worden gehouden als punt 1, dat de oorlog zou komen”.

Het Bureau Stellingbouw heeft later met voortvarendheid gewerkt. De C.V. heeft zulks tot uiting gebracht bij een bezoek van H.M. de Koningin, waarbij een ingenieur van dit Bureau aan de Koningin werd voorgesteld.

²⁾ Er is door verschillende commandanten op 10 Mei geklaagd dat de inundatie leeg liep. Echter werd water afgelaten uit kom I op lagere kommen. Men was vergeten, dat kom I op te hoog peil stond.

³⁾ Noot C.V.: Deze kade was 10 Mei gereed, terwijl de Grebbedijk werd verhoogd (ten deele reeds gereed) en de Grebbe zelf daartoe verbreed en verdiept.

VII. Betonbouw.

Zo lang niet vaststond, dat de verdediging in de Grebbelinie zou worden gevoerd (zie het operatief overzicht) was er geen sprake van, dat daarin op groote schaal in beton zou worden gewerkt.

(Op het 0. front Vg.H. daarentegen werd van stonde af aan -- naast den aanleg van veldwerken door burgeraannemers -- ook de aanleg van betonschuilplaatsen ter hand genomen.

De organisatie daarvan kostte daar echter geruimen tijd en indien in de eerste maanden van de mobilisatie tot verdediging van het 0. front had moeten worden overgegaan, was dit evenmin met eenig succes mogelijk geweest als in de Grebbelinie).

— 32 —

IX. Begrotingen.

Reeds op blz. 6 is het een en ander vermeld betreffende de financiering van den stellingbouw.

In korte trekken volgt hieronder een kort overzicht van de daarop betrekking hebbende correspondentie, wat de hoofdzaken betreft.

Bij brief van 2 September 1939, Sectie II c. nr. 6479 (Bijlage XVIII a) gelastte de O.L.Z. een opgave in te dienen van hetgeen sedert telegram B voor landsverdediging was uitgegeven en vervolgens een soortgelijke opgave in te dienen telkens op den 15en, 30en van iedere maand, terwijl 8 September een credietaanvraag moest worden ingediend voor een nieuwe periode.

De C.V. gaf hiertoe orders bij brief van 27 September 1939 nr. 3195 A (Bijlage XVIII b), nadat veel overleg met het A.H.K. had plaats gehad.

Hiermede waren we onmiddellijk weer terecht gekomen in de remmende vredesbegrootingsfeer.

Niemand kon toch bij het begin eener mobilisatie bij benadering schatten, welke uitgaven te verwachten waren.

De periodieke opgaven voor „Uitgaven Landsverdediging” is tot het einde toe een veel tijd verslindende en remmende zaak geweest.

Inmiddels was d.d. 3 September door C.V. een voorloopig crediet gevraagd van 3,5 miljoen gulden voor het inrichten der stellingen op beperkte schaal.

13 October, afd. Landmacht no. 8200 Zeer Geheim schreef de O.L.Z. een brief, waarin hij opdracht gaf een aantal werkzaamheden door burgerarbeiders te doen verrichten, omdat het werk voor den troep te veel omvattend was. Er werd echter niet tevens bij bevolen, dat men nu niet aan de ingediende begrotingen gebonden was. Vanwege de C.V. werd echter bevolen te handelen volgens de bevelen van den O.L.Z. doch verschillende ondercommandanten reageerden door het indienen van begrotingen voor hetgeen noodig was.

In den loop van September had de M. v. D. een bezoek gebracht aan het H.K.V., waarin Zijne Excellentie had medegedeeld, dat uitgevoerd moest worden, wat noodig was, doch dat Z.E. voor het geld moest zorg dragen en dus ramingen moesten worden ingediend zonder dat deze als bepaald bindend moesten worden beschouwd.

Op grond daarvan meende de C.V., dat hij binnen zekere grenzen vrijheid had en die grenzen werden bepaald door het geven van richtlijnen, hoever met het inrichten der stelling mocht worden gegaan, zooals b.v. geen betonbouw, geen opruiming, geen inundatiën. Dergelijke zaken werden door incidenteele beslissingen geregeld.

Bovendien werd telkens, wanneer de vraag rees of bepaalde werken wel binnen de grenzen vielen, afzonderlijke machtiging gevraagd (b.v. Antitankkanalen). Het afhankelijk stellen van bepaalde werken van bekomen machtiging, werkte echter vertragend, voor zooveel deze uitgaven boven het bedrag van f 50.000,—, dat de limiet was van goedkeuringen, welke de O.L.Z. mocht verleen.

Het herhaaldelijk aandringen op bespoediging van het werk door den O.L.Z. en besprekingen bij den O.L.Z. stijfden echter den C.V. in de meening, dat — in het redelijke — kon worden voortgewerkt. Sommige ondercommandanten stoorden zich weinig aan machtigingen, anderen voelden zich door de ingediende begrotingen gebonden en schoten daardoor langzamer op.

Een werk in het gebied van II L.K. zou worden uitgevoerd door de Ned. Heidemaatschappij. De bereidverklaring van den Minister van Sociale Zaken om het werk in werkverschaffing te doen verrichten, bereikte den C.V. met een kantbrief van den O.L.Z., van 2 Januari, waarin stond vermeld, dat indien voor dergelijke werken de noodige credieten nog niet waren toegestaan, deze aan den O.L.Z. moesten worden gevraagd.

Er heerschte onzekerheid — naar later zeer duidelijk is gebleken — of men kon doormarceeren of niet.

Bij brief van 17 Febr. 1940, Sectie I-1 en V. nr. 1388 G (niet aanwezig) vroeg de nieuw opgetreden O.L.Z. hoe lang er noodig was om de stellingen geheel gereed te doen zijn en hoeveel voor betonbouw noodig zou zijn.

De C.V. antwoordde hierop bij brief van 21 Febr. 1940, Sectie I en V, nr. 1388 G (Bijlage XIX), waarin hij vroeg, om vrijheid van handelen zonder door begrotingen gebonden te zijn.

Bij brief van 23 Febr. 1940, afd. Landmacht, Sectie IIc, nr. 2084 G (Bijlage XX) deelde de nieuw opgetreden O.L.Z. mede, dat voor alle uitgaven een crediet moest worden aangevraagd. Hiermede werden de remmen weder aangezet.

Moest er een werk worden uitgevoerd met burgerarbeiders, dan was veel overleg noodig om te weten, welk bedrag in verband met werkeloozensteun e.d. in rekening moest worden gebracht.

De C.V. antwoordde hierop bij brief van 8 Maart 1940, Sectie I en V, nr. 1530 G (Bijlage XXIa) en kwam tot een begroting (inclusief betonbouw) van 65 miljoen gulden.

De C.V. vroeg op dien basis vrijheid van handelen en zocht in afwachting van de beslissing een crediet voor 3 maanden van 5 miljoen.

De O.L.Z. verleende d.d. 11 April 1940, afd. Landmacht, Sectie IIc, nr. 3088 Geheim (Bijlage XXIIa) een crediet van 20 miljoen, inbegrepen hetgeen reeds was uitgegeven en dat werd geschat op 16.895.400 op 10 Maart.

Rekening houdende met inmiddels door den C.V. gegeven bevelen met de in Maart/April gedane uitgaven was volgens Hfd. Sectie V het bedrag van 20 miljoen verwerkt. Practisch moest dus voor ieder werk opnieuw inachtinging worden gevraagd. Zie hiervoor de brief C.V., van 16 April 1940 Sectie I-I nr. 2905 G (Bijlage XXIIb) waarin de C.V. hierop wees.

Inmiddels was door den C.V. o.m. als reactie op den brief van den O.L.Z. van 23 Febr. 1940, no. 2084 G, uitgegeven zijn brief van 3 April 1940 Sectie I en V nr. 2591 G (Bijlage XXIII) daarbij nog in de hoop verkeerende dat hem een voorloopig crediet van 5 miljoen zou worden verleend.

We hebben gezien, dat dit theoretisch was geschied, doch practisch reeds was achterhaald door de feiten.

XI. NASCHRIFT.

Uit het voorgaande treedt wel zeer naar voren, welk een hoeveelheid energie, arbeid en tijd er noodig was, om belangrijke zaken tot uitvoering te brengen.

Dit was een gevolg van ons systeem, dat geen snelle oplossing toeliet.

Zeker voor een land, dat in vreedstijd de landsverdediging heeft verwaarloosd, is het noodig, dat — eenmaal gemobiliseerd zijnde — alle verdragende factoren worden uitgeschakeld en vrije hand wordt gegeven aan de *hoogere* bevelhebbers opdat gered kan worden, wat mogelijk is.

Hoewel erkennende, dat veel is tot stand gebracht, dat overal goede wil was en hard gewerkt is, is het toch noodig te wijzen op de volgende fouten van het systeem:

1e. De Minister was voor het verkrijgen van geld afhankelijk van de Kamer. Er moesten thans te veel mensen oordeelen.

2e. In de omgeving van den Minister, dus aan het Departement waren te veel personen, bureaux enz., die in vreedstijd invloed op den gang van zaken hadden, doch geen voldoende notie hadden *hoe* de departementale maatregelen uiteindelijk werken op den troep.

3e. Er waren nog te veel, nauw aan het Departement gelieerde instanties, die hun werkwijze van vreedstijd in den mobilisatietijd niet los konden laten.

4e. De min of meer improvisatorische wijze, waarop in ons leger de *hoogere* staven uit een veel te klein korps beroepsofficieren moesten worden samengesteld en de omstandigheid, dat men de selectie van stafofficieren niet streng genoeg heeft kunnen houden.

Alles tezamen heeft dit geleid tot onnoemelijk veel administratieve arbeid, terwijl bovendien gebrek aan dynamiek tot uiting kwam. Binnen het veldleger was die dynamiek op zich zelf slechts ten koste van onmenselijke arbeid te bevorderen, doch de uitwerking bleef beperkt, omdat de C.V. binnen de perken van zijn opdracht niet de vrijheid had, die, daarvoor noodig was.

BIJLAGE 48

Maximum- en minimumtemperaturen gedurende de winter 1939/1940

KONINKLIJK NEDERLANDS
METEOROLOGISCH INSTITUUT

DE BILT.

Maximum- minimumtemperaturen in °C

De Bilt, 3 Juli 1948.

No. 4961/III/tK/P/4747

Onderwerp: Weerkundige gegevens
Bericht op schrijven van: 30-6-1948

Bijlage: 1

Aan
de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945,
Den Haag.

In antwoord op Uw bovenaangehaald schrijven doe ik U hierbij een overzicht toekomen van de maximum- en minimumtemperaturen in °C te De Bilt over de maanden December 1939 en Januari en Februari 1940.

De maxima en minima gelden voor het etmaal eindigende te 19 uur van de dag, waarop zij zijn ingeschreven.

Voor de verstrekking dezer gegevens gelieve U een bedrag van f 2.50 te storten op onze postrekening nr. 4465.

Voor de Hoofddirecteur,
De Wnd. Directeur der 3de Afdeling,
w.g. Dr. H. TEN KATE.

	December 1939		Januari 1940		Februari 1940	
	max.	min.	max.	min.	max.	min.
1	13.0	8.4	-0.1	-4.5	-3.5	-7.5
2	11.8	7.6	-4.5	-10.4	-7.3	-9.6
3	8.3	4.8	-0.4	-12.5	-2.4	-8.6
4	6.5	3.8	-0.1	-6.8	1.2	-6.3
5	5.9	2.8	-1.0	-1.8	3.6	0.7
6	5.0	1.2	-0.9	-9.4	2.9	1.0
7	5.7	-2.3	0.8	-1.4	3.3	1.3
8	3.8	-0.4	0.8	-2.9	5.0	-0.7
9	9.0	2.7	-2.9	-7.1	-0.7	-5.2
10	8.0	4.1	-3.2	-11.6	-4.7	-10.3
11	7.9	-0.1	-3.2	-11.6	-0.1	-9.5
12	1.3	0.4	-2.9	-12.0	-5.8	-11.7
13	1.2	0.4	0.0	-12.1	-6.3	-16.7
14	1.4	-0.2	0.8	-8.1	-3.9	-16.7
15	0.8	-1.2	2.3	-0.1	-1.9	-6.1
16	-1.2	-4.7	2.4	-8.4	2.0	-5.0
17	-3.5	-7.7	-6.2	-12.2	-0.2	-6.2
18	-0.4	-7.5	-5.1	-9.2	0.7	-9.5
19	-1.0	-3.3	-6.5	-13.8	1.6	-3.7
20	2.4	-7.4	-4.0	-16.3	1.1	-7.2
21	1.1	-7.8	-2.2	-9.4	4.9	-0.6
22	-1.8	-10.6	-9.4	-15.3	7.7	-1.9
23	0.2	-6.3	3.3	-14.4	10.1	2.9
24	3.4	0.2	0.6	-10.7	8.1	3.9
25	2.8	0.8	-0.1	-10.8	7.2	-1.0
26	5.1	0.9	0.0	-5.6	6.0	-1.1
27	2.7	-2.5	-1.1	-4.3	-8.0	2.9
28	-1.0	-4.8	-1.1	-5.4	11.4	5.9
29	-1.0	-5.1	-1.5	-9.2	9.5	0.4
30	2.4	-3.5	-3.7	-8.5		
31	2.8	-0.3	-4.0	-7.4		

BIJLAGE 49

Brief van gen.-maj. F. A. Vaillant over verstrekking van gelden voor het aanleggen van versterkingen

Aan

*de Subcommissie II van de Enquête-
Commissie Regeeringsbeleid 1940—1945.*

Ik heb de eer Uwer Commissie naar aanleiding van het verhoor op 23 Maart j.l. het volgende mede te deelen.

1. Bij het verhoor verklaarde ik, dat in het voorjaar van 1939 ten behoeve van het bouwen van stalen koepelkazematten en gewapend beton mitrailleurpostelingen en voorts voor aanschaffingen tot het inrichten van materialen-depôts en gereedschaps-parken te Amsterdam, Leiderdorp en Rotterdam een bedrag van 10 miljoen gulden werd beschikbaar gesteld.

Ik heb getracht nadere details van een en ander te verkrijgen, doch mocht daarin niet naar wensch slagen. Ik vermeen echter, dat een bedrag van 8,5 à 9 miljoen gulden werd besteed aan het bouwen van 1200 à 1500 kazematten en opstellingen, terwijl een bedrag van 1 à 1,5 miljoen gulden voor het inrichten van omvangrijke depôts en parken werd uitgegeven.

2. Door mij werd verklaard, dat in het voorjaar van 1940 van een aangevraagd bedrag van 90 of 95 miljoen gulden ten behoeve van het bouwen van bomvrije opstellingen zulks c.a. slechts ongeveer de helft werd toegestaan, zulks naar aanleiding van de vraag Uwer Voorzitter of naar mijne meening Oud-Minister Jhr. de Geer ook moeilijkheden opwierp bij het destijds toestaan van gelden. Dit kan op Uwe Commissie den indruk hebben gemaakt, dat de verklaring van den toenmaligen Minister van Defensie voor Uwe Commissie, dat geen moeilijkheden in den weg werden gelegd, niet of minder juist zou zijn.

In dat geval geeft mijne verklaring reden tot misverstand, daar de zeer omvangrijke versterkingen, welke uiteraard voor een bedrag van 40 miljoen gulden zouden worden gebouwd, zoovele materialen, uitvoerders, opzichters en arbeiders, enz. vereischen, dat het ook reeds in het voorjaar van 1940 wel zeer moeilijk was om in korten tijd dien reuzen arbeid tot stand te brengen. Vandaar dat reeds voorbereidingen waren getroffen om vele groote werken van algemeen belang stop te doen zetten, waartoe de toenmalige Inspecteur Generaal van den Rijkswaterstaat in overleg met ondergeteekende en het Hoofd van het destijds ingerichte Bureau Stellingbouw van de Inspectie der Genie aangewezen was om de goede samenwerking met alle belangrijke Instanties, welke werken in Nederland deden uitvoeren, te verkrijgen.

Het gelijktijdig beschikbaar stellen van het 2e gedeelte van het gevraagde bedrag zou dan ook practisch geen zin hebben gehad.

Ik vertrouw door het vorenstaande een eventueel te ontstaan misverstand bij Uwe Commissie te voorkomen, zij het, dat als gevolg van de wisseling van het Opperbevel, althans naar mijne meening eenige vertraging kan zijn ontstaan inzake het tijdstip, waarop dit groote bedrag ter beschikking werd gesteld.

Ik moge besluiten met aan te teekenen, dat gedurende de periode van Mei 1938 — tijdstip, waarop ik als Inspecteur der Genie in functie trad — tot de overvalling der Duitschers in Mei 1940, ik bij de uitvoering der werkzaamheden van de zijde van de opvolgende Opperbevelhebbers en van de desbetreffende Staven steeds groote medewerking heb gehad, waardoor bereikt is geworden, dat de opgedragen werkzaamheden tijdig gereed konden komen.

Met gevoelens van verschuldigden eerbied, heb ik de eer mij te noemer, van Uwe Commissie

De Dienstvaardige

(w.g.) F. A. VAILLANT.

*Oud Generaal-Majoor,
Inspecteur der Genie,
tevens Hoofd v.d. Ve Afd.
v.h. Dept. van Defensie,*

BIJLAGE 50

Rapport van de Commandant van het 1e luchtvaart regiment naar aanleiding van het bezoek van de Minister van Defensie aan het vliegveld Bergen

(Overgelegd door generaal Reynders bij zijn verhoor op 17 Februari 1948)

1e LUCHTVAART REGIMENT
COMMANDANT
No. 64 P.

Aan
Commandant Lv.D. c.p.

Vliegpark, 11 Sept. 1939.

Gevolg gevende aan de mij namens U, door den Luitenant Kolonel van den Generalen Staf C. E. Wilmar Chef van den Staf van Uw commando, gegeven telefonische opdracht op 10 September 1939, moge ik U het volgende berichten.

1°. Gedurende het bezoek van den Minister van Defensie te Vliegpark Schiphol op 10 September j.l. deelde Z. E. mij mede, dat het zijn uitdrukkelijke wensch was, dat 9 G.1 vliegtuigen te Bergen steeds gevechtsgereed zouden zijn en de Mobiele Herstell. Afdeling te Schiphol steeds volledig uitgerust was.

Z. E. droeg mij op dat hieraan onverwijld gevolg moest worden gegeven en dat ik mij hiertoe in verbinding moest stellen met den directeur Luchtvaart Materieel, tevens Directeur Luchtvaart Bedrijf. Van deze opdracht heb ik mij hedenmorgen gekweten.

2°. Op 10 September te ong. 06.15 uur kwam de Minister van Defensie op het vliegpark Bergen. Ingevolge Bevel no. 1 B. van C. 4e Ja.V.A. dd. 10 Sept. 06.00 uur was een patrouille van 2 G.1 vliegtuigen gestart voor de door C.Lv.D. bevolen ochtendpatrouille. Deze patrouille landde te Bergen om 8.45 uur. Terwijl deze patrouille in de lucht was, stond op het vliegveld gevechtsgereed klaar een andere patrouille van 3 G.1 vliegtuigen. De bemanningen alsmede het personeel voor hulpverlening waren bij deze vliegtuigen aanwezig, zoodat op het commando alarm deze vliegtuigen onmiddellijk werden bezet en draaiden. Deze toestellen konden in ong. 4 minuten opstijgen.

Bij de 4e Ja.V.A. zijn ingedeeld 12 G.1 vliegtuigen, waarvan 1 voor lessen gestationeerd is te Schiphol.

Van deze 12 G.1 vliegtuigen waren op dien dag 5 vliegtuigen gevechtsgereed, n.l. de nummers 301, 305, 310, 312 en 313.

Niet gereed de nos.:

303 te Schiphol (lessen);

304 20 uur inspectie;

306 accumulator van het druksysteem defect, welke niet verkrijgbaar is en daardoor niet kan worden vervangen;

317 staartwieldrukctij is lek;

314 oliedruksysteem lek, linker motor defect;

325 geen luchtdruk voor afvuurrichting;

308 snelheidsnieter defect.

Dat er niet méér vliegtuigen gevechtsklaar waren vindt zijn oorzaak in:

1°. gebrek aan geschoold technisch personeel voor vliegtuig en bewapening;

2°. bij duisternis kan niet worden doorgewerkt wegens gebrek aan licht in de hangars;

3°. het ontbreken van een magazijn met de noodige verwisselstukken;

4°. gebrek aan installaties (vizels tot het opvijzelen van het vliegtuig, luchtponp-installatie, oliepomp-installatie e.d.;

5°. gebrek aan instructieboeken.

Na het signaal alarm, duurde het voor het overige personeel van de 4e Ja. V.A. dat te Bergen ingekwartierd is, op een afstand van 1,5 tot 2,5 km. van het veld, van 10 minuten tot 3 kwartier tot zij op het veld aanwezig waren. Dit waren 6 personen, van wie de 3 officieren met eigen automobielen kwamen, terwijl 3 dienstplichtigen met de troep van de Strategische Verva van de verzamelplaats mee marcheerden.

Zondag 10 September werd ik, van der Werff J. Commandant Strat. Ver. V.A. tevens C. vliegveld „Bergen“ te 6.38 uur gealarmeerd door den res. 2e Lt. Waarnemer *Vrins* (belast met den nachttoreendienst), die mij mededeelde, dat de Minister van Defensie op het vliegpark aanwezig was en dat ik me onverwijld naar het vliegpark moest begeven. De opdracht, mij te alarmeeren was door den Minister van Defensie te 6.35 gegeven aan den 2den Luitenant vlieger *Carabain* F. N. Deze waarschuwde onmiddellijk den 2den Luitenant *Vrins* (belast met den nachttoreendienst in het kwartier te Bergen).

Ik meldde mij 6.50 bij den Minister van Defensie op het vliegpark. Deze bevond zich nabij één der Infanterie gevechtsoptellingen, door de Infanterie reeds bezet, waar hij één der soldaten ondervroeg. Nadat ik mij had gemeld, begaven wij ons naar het plateau voor Hangar 1. Daar aangekomen zaten de vliegers der drie C X vliegtuigen startgereed in de vliegtuigen, terwijl de waarnemers zich in de Commandopost bevonden, teneinde orders te ontvangen. Dit alarmeeren van deze 3 C X vliegtuigen was geschied op last van den 1sten Lt. waarnemer, *de Vries* K. O. Commandant vliegpiket. Deze officier heeft ook de Bt. 7½ t.l. en de luchtwachtdienst op het vliegpark gealarmeerd. De 3 genoemde vliegtuigen waren binnen ongeveer 10 minuten startgereed. De overige 6 C X vliegtuigen waren dien dag tevens gevechtsgereed. De bemanningen van het reservepiket waren, nadat zij te 6.50 gealarmeerd waren in het dorp te Bergen te 7.15 allen op het vliegpark aanwezig. Bij monde van den 2e Luitenant vlieger *Carabain* F. N. heeft de Minister te 6.35 aan den Res. 1e luitenant v. d. *Rijs* van de 6e Depôt Compagnie opdracht gegeven, de Compagnie te alarmeeren en de gevechtsoptellingen te doen innemen. Toen ik mij bij den Minister meldde (6.50) had de Infanterie de gevechtsoptellingen ingenomen.

Aangezien mij bleek, dat men in de meening verkeerde dat vliegalarm was gegeven, terwijl de Minister aan voornoemden luitenant van de Infanterie had medegedeeld, dat het „alarm“ was, heb ik te 7.05 alsnog aan den 1e Luitenant K. O. *de Vries* opdracht gegeven, algemeen alarm te maken. Het *gronddienst* verrichtend personeel en het laatste derde gedeelte van het *vliegdiens*t verrichtend personeel van de Strategische Ver. V.A. was te 7.55 op het vliegveld aanwezig, met uitzondering van den 1en Luitenant waarnemer *den Toom* en den 1en Luitenant vlieger *R. Hofstede*, wier tijden van aankomst op 10 Sept. in den namiddag telefonisch zijn gemeld aan den Adjudant van den Minister van Defensie.

Ik moge opmerken, dat de Minister van Defensie mij te kennen heeft gegeven, dat hij, behalve aan den voornoemden luitenant van de Infanterie, ook aan een Officier van het Vliegpiket deze opdracht had verstrekt, doch dat de eenige Officier zijnde de 2e Luitenant-vlieger *Carabain*, aan wien dit medegedeeld zou kunnen zijn, mij schriftelijk heeft verklaard *geen* andere opdracht te hebben ontvangen, dan de vliegpark-Commandant te alarmeeren.

De Majoor-Waarnemer,
w.g. H. G. VAN VOORTHUYZEN.

BIJLAGE 51

Bevel op 9 September 1939 van de commandant van de luchtverdediging

*(Overgelegd door luitenant-generaal P. W. Best bij zijn verhoor op 22 Juni 1948)*COMMANDO
LUCHTVERDEDIGINGSt.K., 9 September 1939
17.30 uur.

No. 17B

Bevel aan C.-1 Lv.R.

1. Met ingang van 9 September 1939 bepaal ik, dat tot nader order *dagelijks* — voor zover de weersomstandigheden zulks toelaten — van zonsopgang af tot 2 uur daarna en van 2 uur vóór zonsondergang, tot het invallen der duisternis — zodanig, dat nog bij daglicht kan worden geland — patrouille-diensten op een daartoe geëigende hoogte worden verricht,

a. In de lijn Enkhuizenden Oever—W.punt Ameland.

b. In de lijn Lichtschip Maas (binnen de territoriale wateren blijven)—Hansweerd,

zulks om daadwerkelijk op te kunnen treden tegen militaire vliegtuigen van vreemde nationaliteit, welke bovengenoemde lijnen zouden doorkruisen.

2. *Uitvoering.*

Voor de uitvoering ad. a. te bestemmen een patrouille van 2 G-1-vliegtuigen van de 4e Ja.Va. te Bergen, voor de uitvoering ad. b. te bestemmen een patrouille van 2 T.V.-vliegtuigen van 2-I-1 Lv.R. te Schiphol; de vliegtuigen zonder bombewapening.

3. *Vliegweg.*

Ad. a.: Rechtstreeks van Bergen naar Enkhuizen.

Ad. b.: Van Schiphol in recht W. richting—grens territoriale wateren (binnenzijde) — aangegeven bewakingslijn. Bij het terugvliegen zelfde route volgen.

4. Bovendien zal — buiten de uren, waarop door bovengenoemde patrouilles gevlogen wordt — steeds een patrouille van 2 G.1 en een patrouille van 2 T.V.-vliegtuigen — respectievelijk te Bergen en te Schiphol — zodanig worden gereed gesteld, dat deze onverwijd, c.q. op telefonische order, kunnen opstijgen.

(Dit bericht is telef. doorgegeven door Kapt. Dufour aan o.a. C.-1 Lv.R. op 9 September tussen 17.30 en 18.00.

Gepar. D., 10/9.)

*De Generaal-Majoor,
Commandant Luchtverdediging
w.g. P. W. BEST.*

BIJLAGE 52

Brief van het K.N.M.I. in verband met het bezoek van de Minister van Defensie op 10 September op het vliegveld te Bergen

KONINKLIJK NEDERLANDS
METEOROLOGISCH INSTITUUT

No. 2498/III/D/R-2442

Onderwerp: Astronomische gegevens

No. 995.

De Bilt, 3 April 1948.

Bericht op schrijven van 31 Maart 1948.

*Aan
de Heer Voorzitter van de
Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945,
's-Gravenhage.*

In antwoord op Uw bovenaangehaald schrijven deel ik U het volgende mede: Op 10 September 1939 begon te 's-Gravenhage de burgerlijke schemering te 5 u. 54 m. De zon staat dan 6 grad-n beneden de horizon. Het is dan niet geheel donker meer. De zon kwam op te 6 u. 26 m.

De tijden zijn uitgedrukt in Nederlandse Zomertijd, de toen geldende tijd.

*Voor de Hoofddirecteur,
De Directeur der 3e Afdeling,
w.g. Dr. L. J. L. DEIJ.*

BIJLAGE 53

Paraatheid van de luchtverdediging

(Overgelegd door luitenant-generaal P. W. Best bij zijn verhoor op 22 Juni 1948)

ALGEMEEN HOOFDKWARTIER
AFDEELING LUCHTVERDEDIGING
TEVENS Co. LUCHTVERDEDIGING

Netminute.
Zeer geheim.

Sectie A
No. 107 Z.G.

Onderwerp: Neutraliteitshandhaving door
Lu.A. en Zl. tl.

Hoofdkwartier, 14 Februari 1940.

Aan:

Den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht.

Ik moge onder de aandacht van Uwe Excellentie brengen, dat mij in November jl. door den toenmaligen O.L.Z. werd medegedeeld, dat bij een gesprek met den Minister van Defensie, laatstgenoemde bewindsman — zulks in verband met de noodzaak om zoo krachtig mogelijk op te treden tegen neutraliteitschendingen in de lucht — o.m. naar voren bracht, dat ook door de luchtdoelartillerie steeds — waar mogelijk — een krachtig vuur moest worden afgegeven.

Naar aanleiding daarvan gaf ik — hoewel ten overvloede — op 17 November 1939 onder No. 18 B. een bevel (mede in afschrift aan Kabinet O.L.Z. en Afd. Landmacht A.H.K.) aan alle betrokken autoriteiten, na vooraf ten aanzien van den inhoud van dat bevel de algehele toestemming van den O.L.Z. te hebben bekomen.

Dat een krachtige neutraliteitshandhaving — ook door de lucht-doelbestrijdingsmiddelen op den grond — van primair belang is, werd daarna ten overvloede bewezen door — min of meer onwillend gestelde — Verbale Nota's van de Deutsche Regeering (15 December 1939 en 5 Januari 1940), waarin bij de Nederlandsche Regeering werd geprotesteerd tegen het beweerd overvliegen van ons rechtsgebied door Engelsche vliegtuigen op een groot aantal in de nota's genoemde data.

De tegenwoordige toestand van paraatheid der bedoelde afweer-middelen is naar mijne meening — de bovenbedoelde *doorlopende neutraliteitshandhaving* vooropstellende — bepaaldelijk onaanvaardbaar te noemen.

Zoo moge ik U melden, dat bij de *lucht-doelartillerie* is gebleken, dat van de in totaal 102 in *stellingstaande stukken* (6 cm en zwaarder) thans slechts 59 *vuurmonden* doorlopend kunnen worden bediend, zulks niettegenstaande de omstandigheid, dat onlangs — zij het ook onafgericht — personeel afkomstig van de Depots Motorartillerie en Bereden Artillerie ter aanvulling van de bestaande tekorten beschikbaar werd gesteld.

Wat betreft de commandovoering bij de Lu.A. moet er op worden gerekend, dat slechts zelden een officier of dd. officier op het moment van vuren in de Bt. aanwezig kan zijn. Het totale tekort in de bestaande Btn. en Cien. bedraagt — volgens de bestaande uiterst sobere organisatie — reeds ± 70 officieren of vaandrigs, zulks nog afgezien van de dringende behoefte aan oudere officieren met kleine staven, die als Commandanten van *luchtverdedigingsgroepen* de noodzakelijke schakels moeten vormen tusschen de Commandanten Luchtverdedigingskringen en de verspreide kleine onderdeelen in die kringen.

Van de aanwezige officieren en dd. officieren is *doorlopend een belangrijk gedeelte met verlof afwezig*, terwijl uiteraard de dan nog overblijvende officieren, met instandhouding der administratieve besommingen, niet doorlopend wacht in de Bt. kunnen houden.

Bij de *zoeklichten* is de toestand niet gunstiger. Als voorbeeld diene, dat thans in de kring Rotterdam's-Gravenhage van de 70 *aldaar opgestelde zoeklichten* er slechts 48 *bedienbaar* zijn, terwijl in de 3 kringen thans reeds 6 sectiën niet worden gecommandeerd door een officier of dd. officier. De commandovoering in bedoelde sectiën, bestaande uit 4 installaties verspreid in een zeer groot gebied (2 à 3 km tusschen de opstellingen) is derhalve wel verre van gewaarborgd.

Als oorzaak van dezen onhoudbaren toestand moge ik de volgende omstandigheden naar voren brengen:

a. De in beginsel te *sobere oorlogsorganisatie* der onderdeelen, waarbij de *doorlopende gevechtswaardigheid* van het onderdeel niet kan worden gehandhaafd. De bestaande organisatiën zijn het product van het eertijds minimale contingent en de drang tot de noodzakelijke vorming van zooveel mogelijk oorlogsonderdeelen. Hierop heeft mede betrekking mijn aan U gerichte brief van 31 October 1939

No. 5 B. Ten aanzien van een nieuwe organisatie der Zl.tl. zullen U binnenkort voorstellen worden aangeboden.

b. *Het verlenen van verloven:*

1°. De *periodieke- en zakenverloven* — door de troepencommandanten verleend — dienen uiteraard over de geheele weermacht uniform te worden geregeld. In verband met het hierboven ad. a gestelde, geven zij echter reeds een bedenkelijken inslag op de luchtverdedigingsorganen, met het oog op een *permanente* paraatheid.

2°. De weermachtsindustrie-verloven (mijnwerkers, zeevaarders en buitenlandsche verloven nog uitgesloten) worden, ongeacht het onderdeel waartoe de betrokkene behoort, door of namens den Minister van Defensie rechtstreeks verleend. Hiertoe worde verwezen naar den brief D.v.D. d.d. 20 Dec. 1939 II Afd. B. No. 131, te mijner kennis gebracht bij Uw aan mij gericht schrijven, d.d. 18 Jan. 1940 Kabinet No. 2035. Dezelfde gang van zaken wordt gevolgd bij het verlenen van studieverloven, die overigens — teneinde onbillijkheden te vermijden — kunnen worden gerekend tot de hierboven onder 1°. vermelde categorieën.

Naar mijn gevoelen hebben echter de weermachtsindustrie-verloven relatief een méér diepgaande inwerking op de luchtverdedigingsorganen, omdat vanzelfsprekend de voor dit doel benodigde technisch onderlegde personen juist dáár te vinden zijn, waar zij — met name bij de luchtverdedigingsorganen — niet kunnen worden gemist.

c. *Het overplaatsen naar andere deelen der weermacht.*

Dit is in een enkel geval geschied ten behoeve van de Marechaussee, de Bereden Artillerie en het organiseren van Krijgsraden, echter in *belangrijke* mate met het oog op de normale promotie — b.v. in 1938 — van beroepskader der Lu.A bij andere onderdeelen der Artillerie.

Het moet n.m.m. mogelijk zijn thans reeds in den bovengeschetsten toestand verbetering te brengen, zonder daarbij de billijkheid t.a.v. de algemeen geldende verlofsregelingen uit het oog te verliezen. Ik stel daartoe het volgende voor:

1°. De verleende weermachtsindustrie-verloven opnieuw te doen herzien ten behoeve van de luchtverdedigingsorganen en wel in diervoege, dat in beginsel deze verloven (mijnwerkers en zeevaarders ingegrepen) tot genoemd doel worden ingetrokken, voor zoover de betrokkenen niet in directen zin werk verricht, ten bate van de luchtverdediging (Hazemeyer, Nedinsco, van Heyst, enz.). Het behoeft geen nader betoog, dat hier het belang der luchtverdediging in den *neutraliteitstoestand* in zeer veel gevallen het weerinachtsbelang, zooals dit den M.v.D. in zijn ruimsten zin voor oogen staat, overtreft. Ik moge in dit verband tevens wijzen op het door U reeds ingenomen standpunt, zooals mij dit o.m. blijkt uit Uwen brief van 18 Jan 1940 No. Kab. 2035, waarvan de bijlage verwijst naar Uwen aan de M.v.D. d.d. 24 Nov. 1939 gerichten brief onder hetzelfde nummer.

2°. Het zoo spoedig mogelijk terugplaatsen naar de Lu.A. en Zoekl. tl. van die offn., dd. offn. en O.offn. die — zij het ook in vorige jaren — bij deze onderdeelen hebben gediend. Het wil mij voorkomen, dat — hierbij steeds de neutraliteitshandhaving voor oogen houdende — het hierboven onder c. bedoeld kader *beter* benut kan worden voor de aanvulling van de nijpende tekorten zooals deze hierboven zijn aangeduid.

Tevens komt hierbij het vraagstuk van de *geoeffendheid* der onderdeelen aan de orde; deze geoeffendheid is — mede door het uitsluitend beschikbaar zijn van res. personeel — *beneden een aanvaardbaar peil*. Ik teeken hierbij ten overvloede aan dat in de btn. en Zl. A.n.tl. thans in het geheel geen beroepskader aanwezig is; dit kader is uiteraard voor opleidingsdoeleinden op de depôts gedirigeerd.

Wanneer méér beroepspersoneel kan worden ingedeeld in de oorlogsonderdeelen opent zich tevens het aspect, dat door indeeling van dpl. personeel desnoods uit de depôts van infanterie en cavalerie de „verlofs” gaten in de bedieningen kunnen worden aangevuld met personeel, dat in korten tijd in de oorlogsonderdeelen wordt afgericht.

Op deze wijze komt men dan tevens reeds voorlopig tegemoet aan de uiteindelijk noodzakelijke uitbreiding der organisatie zooals deze hiervoren onder a naar voren werd gebracht.

De Luitenant-Generaal
Commandant Luchtverdediging
w.g. P. W. BEST.

BIJLAGE 54

Brief van de Opperbevelhebber aan de Minister van Defensie omtrent de paraatheid der luchtverdedigingsorganen

(Overgelegd door Generaal P. W. Best bij zijn verhoor op 25 Februari 1948)

Zeer Geheim. M.L.:

OPPERBEVELHEBBER VAN LAND-
EN ZEEMACHT
Afdeling Luchtverdediging
Sectie A.
No. 151 Z.G.

Onderwerp:
Paraatheid luchtverdedigingsorganen

A.H.K., 15 Maart 1940.

Aan
den Minister van Defensie.

Naar aanleiding van den door Uwe Excellentie dd. 4 Maart, onder No. 82, (IIde Afd. B.) aan mij gericht brief, waarin uitdrukking wordt gegeven aan het gevoelen, dat „de paraatheid der fuchtdoelartillerie en der luchtstrijdkrachten niet steeds zóó groot is als door de omstandigheden wordt gewenst”, veroorloof ik mij U te berichten, dat ook aan mij de door U aangestipte toestand niet onbekend is.

De Commandant van de Luchtverdediging berichtte mij reeds 14 Februari jl. bij diens brief No. 107 Z. G., ten aanzien van de mogelijkheid van neutraliteitshandhaving door de Lu. A. en de Zln. tl., dat door hem de toestand van paraatheid dezer organen „bepaaldelijk onaanvaardbaar” wordt geacht.

De C.-Lvd. stelt zich eveneens op het standpunt dat, al zou te land het gevaar latent blijven, zeer zeker weldra een hevige luchtactie boven ons gebied valt te verwachten, zoodat de paraatheid der Ivd. organen zoo snel mogelijk tot den hoogst bereikbaren graad dient te worden opgevoerd.

Alvorens echter de oorzaken na te gaan, die op verschillend gebied thans de paraatheid der luchtverdedigingsorganen aantasten, is het gewenst een summier vergelijking te treffen tusschen datgene, dat bij de mobilisatie in September 1938 kon worden uitgebracht en hetgeen thans is gemobiliseerd.

September 1938:

Lu. A.:

- 1 bt. 8 tl. (zonder vuurleiding).
- 12 btn. 7.5 tl. (waarvan 6 zonder vuurleiding).
- 3 btn. 7 tl. (defecte vuurleiding):
- 5 btn. 6 tl. (1 zonder, 3 incomplete vuurleiding).

Zl. tl.:

126 installatiën.

M.L.:

45 vliegtuigen, waarvan 20 moderne (zonder complete uitrusting) en 25 verouderde.

Maart 1940:

Lu. A.:

- 1 bt. 10 tl.;
- 1 bt. 8 tl.;
- 20 (binnenkort 23) btn. 7,5 tl.;
- 5 btn. 7 tl.;
- 7 btn. 6 tl.;
- 9 (binnenkort 14) btn. 4 tl.;
- 75 (binnenkort 93) stukken 2 tl.;
- bovendien verschillende afdelingen van het V.L. Lad.

Zl. tl.:

169 installatiën.

129 vliegtuigen, waarvan 62 moderne en 67 verouderde (ongerekend de vliegtuigen van het depôt lsk.).

In deze opgaven zijn de peletons Mitr. tl. (Model '25) niet opgenomen; evenmin is gewag gemaakt van de vorming der luchtvaarttroepen en van de thans vrijwel niet te wenschen overlatenden stand van de meldings-, alarmeerings- en verbindingdiensten op den grond.

Ik ben van meening, dat in het betrokken tijdsverloop, niettegenstaande de remmende invloeden van demobilisatie en hermobilisatie — binnen het raam van de mogelijkheden — van materieel- en personeelsvoorziening, aan den opbouw van de luchtverdedigingsorganen met voortvarendheid en volharding is gewerkt.

Als voorbeeld diene, dat — na aflevering van het eene kanon van 2 tl. in begin Januari 1939 — reeds 6 maanden later aan het V. Lr. 72 stukken met „kern” bedieningen voor de 1e tim 9e Cn. Lu. Mitr. konden worden afgeleverd.

Betreffende de 9 btn. 4 tl.; in het begin November 1939 ten spoedigste bij het V. Lr. ingedeeld, vermeld ik, dat de eenheden uit het Depôt Lu. A. zijn gevormd met aantrekking van geheel ongeschoold personeel van Motor- en Bereden Artillerie.

Ik heb den indruk, dat — de dringende omstandigheden voorop stellende — althans tijdig werd voorzien in de eerste behoeften van het V. Lr. (afweer tot middelbare hoogten).

De opvoering van paraatheid en geoefendheid van het personeel der betrokken Compagnieën Lu. Mitr., waarbij de btn. tl. voorloopig zijn ingedeeld, is sindsdien uiteraard een zaak der betrokken (eventueel hogere) Commandanten.

Niettemin acht ik met Uwe Excellentie en de Commandant der Luchtverdediging de toestand van het oogenblik — zulks met het oog op de paraatheid tegen schendingen (in het bijzonder van de binnenkort te verwachten schendingen) van onze territoriale lucht — verre van bevredigend.

Ik moge daartoe tot beoordeeling van den tegenwoordigen toestand de volgende elementen onder Uw aandacht brengen:

1. Algemeen.

De zeer groote hoogte, waarop thans normaal een gebied overdag kan worden overvlogen, geeft aan de Lu. A. — ook bij doorlopende volle paraatheid een groot munitieverbruik — geen noemenswaardige kans. De mogelijkheid, om gedurende geruimen tijd op groote hoogten een meervoudige bemanning (boordcommunicatie enz.) in werksamen staat houden, was voor den oorlog niet in die mate voorzien als thans — vooral van Duitsche zijde — wordt toegepast. Voor zoover bekend, heeft van de meest bekende luchtdoelvuurmonderi alléén de 8,8 Flak een werkzaam vuurbereik tot max. plm. 9000 m hoogte.

Ons gebied is tot nu toe slechts overvlogen door afzonderlijke vliegtuigen en zelden of niet door vliegtuigverbanden, zoodat bovendien — ook bij de meest gunstige helderheid van de atmosfeer — het tijdig in de batterij waarnemen van een enkel vliegtuig op groote hoogte uitzondering is, ook al werd de batterij volledig gealarmeerd.

Bij duisternis is de afweer vanzelfsprekend vrijwel *machteloos*.

De Zln. tl. -- gegroepeerd om de vitale centra — worden uiteraard (wanneer zij schijnen) vermeden; zij reiken overigens plm. 5 km (max.). Zoolang des nachts overvliegende vliegtuigen geen *agressie* beoogen, is derhalve de waarde der Zln. tl. slechts plaatselijk preventief en met het oog op de samenwerking van de Lu. A. — in den neutraliteitstoestaad — uiterst gering.

2. Paraatheid van de Lu. A. en Zl. tl.

Uit het gestelde onder pr. I valt af te leiden, dat — althans ter handhaving van de *neutraliteit* — aan de hierbedoelde afweermiddelen geen groote verwachting moet worden gehecht. Zij dienen slechts „ter demonstratie” op vlieghoogten, die zonder inspanning voor den schender kunnen worden „overvlogen”.

Niettemin stel ik het op prijs — zulks in het bijzonder naar aanleiding van Uw in den aanhef genoemd schrijven — een kort exposé te geven betreffende de omstandigheden, waarin deze luchtverdedigingsorganen thans verkeeren.

a. De btn. 7 tl. en 6 tl. kunnen tijdens de heerschende omstandigheden worden *verwaarloosd* als afweermiddel. Zij worden geleidelijk vervangen door de $7\frac{1}{2}$ tl. Skoda, zoodra deze btn. (waarvan slechts 3 aanwezig bij het depôt (Lu. A.) worden afgeleverd. Deze aflevering echter verloopt niet zooals aanvankelijk werd verwacht.

b. Van het aantal in stelling staande vuurmonden van 6 cm en zwaarder kan 42 % *thans door personeelsgebrek niet doorlopend worden bediend, terwijl b.v. van de 70 zoeklichten, opgesteld in den lvd.kring Rotterdam's-Gravenhage, er slechts 48 iederen nacht kunnen worden bezet.*

c. In de reeds *te sober opgezette oorlogsorganisatie* (gevolg van het eertijds minimale contingent en den drang tot de noodzakelijke vorming van zooveel mogelijk onderdeelen, naarmate het materieel beschikbaar kwam) bestaat thans bij de aanwezige onderdeelen der Lu.A. reeds een tekort van ± 70 officieren of dd.offn. Hierbij is nog niet gerekend op de gewenste vorming van de staven der *Luchtverdedigingsgroepen*, die, om een juiste Commandovoering, oefening en voorlichting te verzekeren, de schakels moeten vormen tusschen de kringcommandanten en de verspreide kleine onderdeelen in de luchtverdedigingskringen.

d. De munitie (Bg. patroon No. 2; aanmaak A.I.) van 74 tl. kan voorshands tijdens de neutraliteitshandhaving niet meer worden gebruikt vanwege het groote percentage „niet springers". Door den C.-Lvd. zijn in overleg met den D.M.L. op 28 Februari j.l. onverwijld maatregelen genomen teneinde de technische oorzaak van dit euvel te doen vaststellen.

Uiteraard kan thans niet worden bepaald hoe groot het tijdsverloop zal zijn, binnen hetwelk de A.I. er in zal slagen een voorloopig toe-reikende hoeveelheid van deze munitie te verbeteren.

Op dezelfde datum zijn per vuurmond van $7\frac{1}{2}$ tl. 32 Bg. patronen No. 1 (de aanvankelijk met de vuurmonden door Vickers geleverde minutie) beschikbaar gesteld. Van deze partij zijn echter nog slechts 3800 patronen bovendien aanwezig, zoodat per vuurmond ten hoogste nog 60 patronen kunnen worden afgeleverd.

Niettemin vereischt de handhaving der neutraliteit een *zoo krachtig mogelijk vuur* op de bereikbare luchtdoelen; men verkeert derhalve voorloopig in een *uitermate pijnlijke impasse*.

Ten aanzien van het hierboven gestelde onder b en c stel ik op den voorgrond, dat in den neutraliteitstoestand niet *alle* lucht doelbestrijdingsmiddelen *doorlopend* gevechtvaardig behoeven te zijn, hetgeen uiteraard wel vereischt is bij verhoogde gevechtvaardigheid en in oorlogstoestand. In dit verband acht ik dan ook een organisatie-uitbreiding, gegrond op de afwezigheid van personeel door periodiek verlof, niet onmiddellijk noodzakelijk.

Om echter aan de groote tekorten eenigermate tegemoet te komen, overweeg ik de mogelijkheid van terugplaatsing bij de Lu.A. en Zl.tl. van die offn., dd.offn. en O.offn., die — zij het ook in vorige jaren — bij deze onderdeelen hebben gediend en thans bij andere legeronderdeelen zijn ingedeeld.

Bovendien ligt het in mijn voornemen Uwer Excellentie zoodra mogelijk voorstellen te doen toekomen omtrent het terugroepen van met name te noemen dpln. van Lu.A. en Zl.tl. (in de eerste plaats offn. en kader), aan wie weermachts-instructieverlof is verleend zulks z.m. onder vervanging door andere dpln.

Ten slotte blijft echter de hoofdzakelijk het ten spoedigste vormen van officieren en kader bij het Depot Lu. A. (1).

De geoefendheid van het personeel der lu.a. liet aanvankelijk zeer veel te wenschen. Bij de lu.a. en de Zl. tl., die „paraat" dienen te zijn, is vrijwel uitsluitend verloopspersoneel ingedeeld. Het beroepskader is ter beschikking gesteld van de betrokken depots.

Bij gebrek aan beroepsinstructeurs is men oorspronkelijk begonnen met in iederen kring uit het in de Kringstaven aanwezige beroepspersoneel een instructieve kern van minimale sterkte (1 officier met 1 à 2 onderofficieren) te vormen, welke de verschillende batterijen, compagnieën en peletons „afreisde" om, zoo goed en zoo kwaad als het ging, althans eenige leiding en voorlichting te geven. Toen het vele werk, bij de Kringstaven te verrichten, zulks niet meer toeliet, is noodgedwongen de verdere instructie — ook die van de ter versterking gezonden dienstplichtigen van andere wapens — geheel in handen gelegd van de Commandanten van btn., compn. en pels. Veel nadeel ondervond deze opleiding van het doorlopend gebrek aan het benoedigde instructie-materieel (laadachterstukken, exercitiepatronen, hoogtemeters). Wat hiervan bij het vredeskorpis aanwezig was geweest,

¹⁾ Als voorbeeld, hoe ernstig het gebrek aan officieren en kader wel is, zij nog vermeld, dat men zich genoodzaakt heeft gezien een gasofficier — die dus geen artilleristische opleiding heeft genoten — te belasten met het commando over een moderne batterij lu.a. (7.5 tl.).

werd uiteraard dadelijk intensief in gebruik gesteld bij het depôt. Aanvragen te bevoegder plaatse door de Kringcommandanten om beschikbaarstelling van het ontbrekende instructie-materiaal hadden weinig of geen succes, zoodat de beoogde opleiding niet ten volle tot haar recht kon komen, vooral mede gelet op de omstandigheid, dat het beschikbaar stellen van vliegtuigen voor het verrichten van koersvluchten — een doorslag gevend element bij de opleiding slechts sporadisch kon geschieden.

Intusschen tracht men zich zoo goed mogelijk te behelpen en zijn de tot nu toe bereikte resultaten niet onbevredigend, zij het ook nog niet in zoodanig stijgende lijn als noodig moet worden geacht.

Paraatheid der luchtstrijdkrachten.

De verouderde vliegtuigen voor neutraliteitshandhaving buiten beschouwing latende, zijn van de moderne vliegtuigen voor dit doel thans *organiek* in eerste lijn aanwezig 21 D 21 en 19 G I-vliegtuigen van 1 Lv. R., terwijl binnenkort nog een 7-tal D 21 vliegtuigen van 2 Lv. R. tevens in de neutraliteitshandhaving zullen worden ingeschakeld. Van de eerstgenoemde 21 jachtvliegtuigen is echter nog een 4-tal tevens in gebruik om bij Lv.R. jonge jachtvliegers een meer voortgezette opleiding te geven.

Tot nu toe zijn derhalve maximum in eerste lijn beschikbaar geweest 17 D 21 en 19 C I-vliegtuigen met ingedeelde bemanningen. Door veroorloven der bemanningen, herstellingen en revisie van het materieel, alsmede door inbouw van instrumenten en technische vervolmaking is het gemiddeld dagelijks *gevechtsgereede* aantal vliegtuigen uiteraard kleiner.

Dit aantal was over de laatste maanden gemiddeld totaal slechts ± 15 D 21- en ± 14 G Z-vliegtuigen, verdeeld over 5 vliegvelden.

Overigens vermeld ik de volgende factoren, die het optreden in ongunstigen zin beïnvloeden:

a. Van alle aanwezige D 21-vliegtuigen zijn er nog slechts 5 van radiozend-ontvangers voorzien (binnenkort 7), van G I-vliegtuigen is dit aantal thans 14.

Het geheele radio-vraagstuk bij de M.L. — in behandeling bij het Lv.B. — is een punt van voortdurende zorg geweest. Door C.-Lvd. is herhaaldelijk en met klem aangedrongen op versnelling van den inbouw van radio in vliegtuigen. Volgens verzekeringen van D.Lv.M. kon deze inbouw niet sneller geschieden wegens stagnatie in de aflevering der benodigde apparatuur.

b. Bij de geleverde luchtgevechten is gebleken, dat verschillende mitrailleurs of geheel, of na een korte serie schoten weigerden.

Alle bewapeningsaangelegenheden ressorteerden onder het Lv.B. Volgens mededeeling van den D.Lv.M. op 11 dezer, is eerst thans proefondervindelijk gebleken, dat de voor deze mitrailleurs bestemde wapenolie geheel ongeschikt is voor gebruik op groote vlieg-hoogten.

c. De boordcommunicatie bij de G I is nog niet op bevredigende wijze tot stand gebracht, waardoor niet in alle omstandigheden de schutter (tevens marconist) tijdens de vlucht aan den vlieger berichten kan doorgeven.

Bij het Lv.B. zijn voornoemde aangelegenheden in onderzoek en bewerking. Waarschijnlijk is een bevredigende oplossing thans verkregen.

d. De actie (en oefening) van de in den aanhef vermelde 12 vliegtuigen in eerste lijn, vermeerderd met de noodzakelijk opgevoerde opleiding van vliegers en waarnemers bij het depôt luchtstrijdkrachten, stelt — naast de oplossing en afwerking van vraagstukken als bedoeld onder a t/m c hierboven — aan het Lv.B. reeds thans blijkbaar zéér hoge eischen.

De D.Lv.M., tevens D.Lv.B. heeft aan den Commandant Luchtverdediging meermalen dringend verzocht „toch zoo weinig mogelijk te doen vliegen". Hierop is door den C.Lvd. de bewaking op groote hoogte beperkt tot één afzonderlijk radiografisch bereikbaar vliegtuig in de daartoe in aanmerking komende gebieden, terwijl ook de doorlopend startgereede patrouilles op de vliegvelden zijn beperkt tot een minimum aantal vliegtuigen per patrouille. Echter dienen de opleidingen bij het Depot luchtstrijdkrachten, zoowel als de oefeningen van 2 Lv.R. in het V.Lr. voortgang te hebben. Het alternatief treedt naar voren: of het zwaartepunt thans *geheel* te leggen op een krachtigst mogelijke neutraliteitshandhaving in de lucht, dan wel, met behoud van een zwakkere luchtverdediging, opleidingen en oefeningen met les- en verouderde vliegtuigen krachtig voort te zetten teneinde het luchtwapen verder te ontwikkelen. Het laatstgenoemde beginsel dient naar mijn meening te worden gehandhaafd.

e. Tijdens de wintermaanden waren de vliegvelden meerendeels — niettegenstaande het gereedmaken van startbanen — niet voldoende bruikbaar. Ook thans nog zijn op eenige velden door drassigheid teperkende bepalingen voor niet ter plaatse nauwkeurig bekende bemanningen geldende.

In het voorgaande ontvouwde ik U de oorzaken, die tot het onbevredigende in de paraatheid van onze luchtverdediging hebben aanleiding gegeven. Daaruit blijkt echter tevens, dat opvoering van die paraatheid niet met één slag mogelijk is en geweest is. Slechts geleidelijk zal verbetering ten deze kunnen worden bereikt.

Intusschen zij het mij veroorloofd in dit verband nog een enkele opmerking aan Uw aandacht te onderwerpen.

Het is mij opgevallen, dat in België tot nu toe met de luchtafweermiddelen op den grond geen positief succes werd bereikt, terwijl in de lucht de bereikte contacten met den schender niet bevredigend zijn geweest.

Ik ben overtuigd van de lofwaardige felheid onzer vliegers om den strijd aan te binden ook tegen een overmacht. Het is en blijft echter een toeval om met het beperkt aantal beschikbare vliegtuigen tijdig op groote hoogten te blijven, ook zelfs radiografisch, het verdedigende vliegtuig in contact te brengen met den schender. Het

tijdig „opvangen” van het schendende vliegtuig is vrijwel onmogelijk zoo dit zigzagsgewijze het land overvliegt, hetgeen waarschijnlijk geen toevallige tactiek is.

Omtrent het aanschaffen van een aantal sperballons zijn reeds $\pm$ 2 jaar geleden zakelijke voorstellen tot den M.v.D. gericht; nu kort geleden eenige gelden daarvoor ter beschikking werden gesteld, zijn bedoelde ballons uit het buitenland thans waarschijnlijk niet meer verkrijgbaar.

Terislotte moge ik verwijzen naar de „Inlichtingen” van 5 Februari j.l. No. 404 Zeer Geheim, alsmede naar de „Mededeeling van gegevens” van 20 Januari I.D. No. 238, waarin vermeld is, dat de luchtverdediging van ons gebied blijkbaar in Duitschland geen slechten indruk maakt.

Zoo aan Uwe Excellentie blijkens Haar in den aanhef *dezes* genoemden brief, betreffende het optreden der luchtverdedigingsorganen, méér gegevens bekend zijn, die de door U omschreven indruk wettigen, zal ik het ten zeerste op prijs stellen met deze gegevens in kennis te worden gesteld.

*De Generaal, Opperbevelhebber van
Land- en Zeemacht,
w.g. WINKELMAN.*

BIJLAGE 55

Brief van de opperbevelhebber aan de Minister van Defensie over de paraatheid van de luchtdoelartillerie

(Overgelegd door luitersant-generaal P. W. Best bij brief van 29 Maart 1948)

ALGEMEEN HOOFDKWARTIER
AFD. LUCHTVERDEDIGING
tevens
COMMANDO LUCHTVERDEDIGING

Sectie: Art. No. 209 Z.G.

Bijlagen:

Onderwerp: Paraatheid luchtdoelartillerie

Zeer geheim.

Netminute.

Hoofdkwartier, 26 Maart 1940.

*Aan
den Minister van Defensie.*

In September 1939 is, op verlangen van de Regeering, door den toenmaligen O.L.Z. bepaald, dat — bij duisternis of mist — ook op niet-zichtbare vliegtuigen, welke hun aanwezigheid door motorgeronk verraden, door de luchtdoelartillerie het vuur moet worden geopend. Dit verlangen berustte vermoedelijk op de overweging, dat een onze neutraliteit schendende vlieger bij het waarnemen van springpunten of lichtspoor der projectielen, zich genoopt zou zien ons rechtsgebied zoo snel mogelijk te verlaten. Bovendien werd het wenschelijk geacht, om op de aangegeven wijze algemeene publiciteit te geven (door middel van de dagbladen) aan onzen nadrukkelijken wil, om onder alle omstandigheden krachtdadig tegen neutraliteits-schendingen in de lucht op te treden.

Intusschen heeft de praktijk — overeenkomstig de verwachtingen —

aangetoond, dat onder de bedoelde omstandigheden geen sprake kan zijn van eenige vuuruitwerking tegen onzichtbare luchtdoelen, zoodat uit een zuiver artilleristisch oogpunt alle hieraan bestede munitie als nutteloos verspild moet worden beschouwd. Bovendien onder vinden de vuurmonden op den duur nadeeligen invloed door slijtage aan den loop.

Afwerend vermogen heeft een dergelijk vuur niet. Dat nu en dan zelfs gevuurd zal worden tengevolge van het op vliegtuigmotorgeronk gelijkende geluid, afkomstig van motorrijwielen of auto's, laat ik nog buiten beschouwing.

Het eenige resultaat zal zijn, dat het publiek op den duur het vertrouwen in onze luchtdoelartillerie verliest. Eenige ingezonden stukken in dag- en weekbladen getuigen daar reeds van. Gaat dergelijk schieten nog gepaard met het niet springen van projectielen, zooals den laatsten tijd meermalen is voorgekomen, dan zal dit mede oorzaak zijn, dat het vertrouwen geheel verdwijnt.

Teneinde het bezwaar van het niet springen van de munitie voorloopig te ondervangen, wordt bij 7.5 tl. thans uitsluitend met de meer betrouwbare Engelsche munitie geschoten. Hiervan is echter slechts een kleine partij beschikbaar, zoodat zuinigheid in het gebruik geboden is.

Een en ander is oorzaak, dat ik Uwer Excellentie moge voorstellen de Regeering in overweging te geven goed te vinden, dat met de Lu.A. voortaan niet meer wordt geschoten op onzichtbare doelen en dat in verband daarmee gedurende den nacht alleen de batterijen, die met zoeklichten kunnen samenwerken, bezet zijn en vuur op onze neutraliteit schendende vliegtuigen afgeven.

In afwachting van de hierop te nemen beslissing heb ik bereids bepaald, dat op onzichtbare doelen slechts ten hoogste één schot per vuurmond mag worden afgegeven.

De Geizeraal,

Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,

w.g. H. G. WINKELMAN.

BIJLAGE 56

Bevel van de commandant van de luchtverdediging op 10 April 1940

(Ontvangen bij zijn verhoor op 22 Juni 1948 uit handen van luitenant-generaal P. W. Best)

ALGEMEEN HOOFDKWARTIER

Afdeeling Luchtverdediging

Tevens Commando Luchtverdediging

Hoofdkwartier, 10 April 1940.

No. 18 B

Met intrekking van de tot nu toe geldende orders betreffende het beschieten van vliegtuigen bij *duisternis* bepaal ik het volgende:

Voortaan wordt geen vuur meer afgegeven op onzichtbare vliegtuigen. Dit geldt zoowel voor de luchtdoelartillerie als voor luchtdoelmitrailleurs en infanteriewapenen. In verband hiermede behoeven batterijen, die niet met zoeklichten kunnen samenwerken, slechts gevechtswaardig te zijn van 1 uur vóór zonsopgang tot 1 uur na zonsondergang. Wel moet een wacht aanwezig zijn voldoende sterkte om de batterij te kunnen beschermen tegen overvallingen.

De Generaal,

Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,

o.l. de Luitenant-Generaal,

w.g. P. W. BEST.

N.B.

Destijds werd het beschieten van onzichtbare vliegtuigen door M. v. D. (in overleg met M. v. Buitenl. Z.) geëist m.h. oog op indruk naar buiten, dat krachtdadig tegen luchtschendingen werd opgetreden. Had natuurlijk geen effectieve uitwerking op vliegtuigen en kostte veel onmisbare munitie. Gaf bovendien aanleiding tot ongevallen door op den grond springende projectielen (eigen-aanmaak!). Van daar na mijn herhaalde aandrang bovenstaand bevel.

19 Juni 1948,

w.g. P. W. BEST.

BIJLAGE 57

Radiorede van Minister de Geer naar aanleiding van de Novemberdreiging in 1939, gehouden op 13 November 1939

(Uit *Keesings Historisch Archief no. 440 van 13 November 1939*)

Het is aan de regeering gebleken, dat in de laatste dagen geruchten geloopt hebben over een acuut dreigend gevaar voor ons land en dat die geruchten in breede kringen onrust hebben gewekt.

En nu wil ik U even komen vertellen, dat daarvoor geen enkele grond bestaat.

De aanleiding tot de geruchten schijnt te liggen in buitenlandsche radio- en persberichten en ook in enkele daden van onze regeering.

Wat de eerste aangaat, wil ik U aanraden nooit te vergeten, dat in oorlogvoerende landen de begrijpelijke neiging bestaat, steeds de donkerste verwachtingen te koesteren over de voornemens der tegenpartij.

Die landen worden daartoe vanzelf gebracht, vooreerst door het ongunstige oordeel, dat zij over hun tegenstanders hebben, in de tweede plaats door hun zorg voor eigen veiligheid, een zorg, die hen noopt de kwaadste risico's onder de oogen te zien en deze als reeds aanwezig te veronderstellen. Vandaar, dat onder de oorlogvoerende volken zoo gemakkelijk — en geheel te goeder trouw — geloofd wordt aan een schending van ons grondgebied. Dat geloof komt dan tot uiting in hun berichten en kan zich langs dien weg verspreiden ook onder onze bevolking. Ik raad U aan, daartegen geharnast te zijn en te bedenken, dat de neutraliteit ook in dit opzicht een eigen geestesgesteldheid eischt.

Noodzakelijke waarborg. — Wat mede tot de geruchten aanleiding schijnt gegeven te hebben, is, naar ik opmerkte, gelegen in enkele daden der regeering. Maar dan verkeerdelijk uitgelegde daden.

Ik wil ook daarop Uw aandacht vestigen.

In een tijd, als wij thans weer beleven, is het voortdurend noodig, ook voor neutrale staten, om de militaire maatregelen aan te passen aan den feitelijken toestand.

Toen de oorlog in Polen geëindigd was en na een korte tusschenpooze de spanning in het Westen klaarblijkelijk toenam, ontstond allengs een situatie, die, althans tijdelijk, aan de kracht en de intensiteit van onze mobilisatie andere eischen stelde dan te voren. Eenige maatregelen onderzijds zijn daarvan het gevolg geweest. Het zou een noodlottige dwaling zijn, hieruit op te maken, dat de bedreiging van onze grenzen grooter geworden is.

De beste waarschuwing tegen die dwaling ligt misschien in een herinnering aan den jongsten wereldoorlog. Er zijn toen verschillende momenten geweest, waarop bijzondere maatregelen, b.v. een plotseling intrekken van periodieke en zelfs van zakenverloven, zekere vrees en onrust onder de bevolking veroorzaakten. De maatregelen werden toen niet genomen, omdat het wezenlijk gevaar zooveel grooter geacht werd dan te voren, maar omdat bepaalde omstandigheden aan onze paraatheid tijdelijk hoogere eischen stelden. De uitkomst heeft destijds in al die gevallen de vrees, die onder de bevolking was opgekomen, beschaamd.

Niet anders zal men het ook nu mogen zien. Een acuut gevaar bestaat thans evenmin als in de eerste dagen van September.

Toen in die dagen onze geheele weermacht werd gemobiliseerd, heeft niemand daaruit een onmiddellijk bedreigd-zijn van ons land afgeleid. Die mobilisatie geschiedde ook niet, omdat gewantwoord werd het ons van weerszijden gegeven woord, dat onze neutraliteit zou worden geëerbiedigd, maar omdat wij verplicht waren op alle gebeurlijkheden voorbereid te zijn, verplicht niet het minst tegenover hen, die onze grenzen wilden ontzien en die als belligerente mogendheden vanzelf elkanders woord minder vertrouwden dan wij dit zelf doen.

Onze mobilisatie gaf hun den waarborg, dien zij behoefden. Zij bood een wederzijdsche beschutting aan allen. Maar wil zij dit blijven doen, dan moeten haar kracht en omvang ook afhankelijk zijn van de wisselende omstandigheden.

Geen oogenblik mag de indruk worden gewekt, alsof onze mobilisatie slechts formeel of symbolisch zou zijn. Van haar ernst moeten wij steeds zelf bewust zijn en moeten anderen overtuigd blijven. Alleen dan zal zij doeltreffend zijn. Vandaar, dat haar kracht niet een stabiele grootheid is, maar zich moet aanpassen aan de hevigheid der spanningen, die zich in de nabijheid van onze grenzen voordoen. Dit is de betekenis, die aan de recente maatregelen moet worden toegekend.

De regeering heeft geen enkele betrouwbare inlichting, die haar geloof aan het wederzijds gegeven woord kan schokken. Ook nu vertrouwt zij in de oprechtheid van dat woord en vindt daarin een spoorslag te meer om stipt neutraal, naar alle zijden een gelijke waakzaamheid te betrachten.

Ik hoop, dat dit woord aan velen, die in de laatste dagen van onevenwichtigheid blijk gaven, de gemoedrust en kalmte zal teruggeven, die wij in dezen tijd meer dan ooit noodig hebben.

De zorgen zijn waarlijk groot genoeg, om zich niet nog denkbeeldige er bij te scheppen.

Het is zoo waar, wat een oud lied zegt:

Een mensch lijdt dikwijls het meest
Door 't lijden, dat hij vreest,
Doch dat nooit op zal dagen.
Zoo heeft hij meer te dragen,
Dan God te dragen geeft.

Dat is ook ondankbaar tegenover God.

Roeping der neutralen. — Wij mogen ons niet vergripen aan den zegen, dien Hij ons tot hiertoe geschonken heeft en dien wij, wel verre van hem roekeloos in de waagschaal te stellen (want zulke nervositeit trekt het gevaar aan), moeten zien als een roeping ons opgelegd om den vrede te bevorderen en hierdoor anderen te dienen.

Het is die roeping, welke onze geëerbiedigde Koningin en met haar de Koning van België hebben gevolgd, toen zij onlangs hun nobel aanbod deden aan de belligerente mogendheden. Indien dit pogen ditmaal nog mocht falen, zullen zij en zullen de regeeringen van andere rijken, voor wie de vrede bewaard bleef, te gelegenere tijd nieuwe stappen in diezelfde richting kunnen doen.

Elk neutraal land is thans een schijnend licht in de duisternis, die over ons werelddeel gevallen is.

Men kan ook zeggen: een maas in het net, waarin de oorlogvoerende volken, zoo de verschrikking doorgaat, straks dreigen verstrikt te raken. Wil er een dageraad voor Europa zijn, dan zal die, menschelijkerwijs gesproken, moeten komen van de neutrale landen. Er zijn er gelukkig nog vele, hoe meer er zullen zijn en blijven, des te grooter is de kans, dat dit werelddeel en zijn beschaving tijdig van den ondergang gered worden. Ook daarom is onze neutraliteit, en de eerbiediging daarvan door de strijdende naties, een zaak van hoog belang, waaraan wij niet defaitistisch mogen vertwijfelen.

Ten slotte ligt wat de toekomst ons brengen zal in Gods hand. Het is mogelijk, dat ons beproevingen wachten, die wij nu nog niet kunnen voorzien. Maar ook dan zal dit niet mogen leiden tot een wanhoopsstemming. Indien wij onzen plicht doen, kunnen wij de uitkomst rustig overlaten aan Hem, die weet wat wij noodig hebben en die zich nooit vergist. Hoe hoog de golven ook gaan, wij weten, dat Onze Vader aan het roer staat en willen een kalmen en blijmoedigen geest bewaren, met het lied van Paul Gerhardt op de lippen, en vooral in het hart:

Beveel gerust Uw wegen,
al wat u 't harte deert,
der trouwe hoed' en zegen
Van Hem, die 't Al regeert.

BIJLAGE 58

Brief aan H.M. de Koningin van de Voorzitter van de Raad van Ministers aangaande de ontslagaanvraag van generaal Reynders

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

VOORZITTER VAN DEN
RAAD VAN MINISTERS.

Afd. II La. O.

Onderwerp:

Opperbevelhebber van
Land- en Zeemacht.

's-Gravenhage, 3 Februari 1940.

Aan de Koningin.

Bij het eerbiedig hiernevens gevoegde, tot Uwe Majesteit gerichte, request verzoekt de Generaal I. H. Reynders, Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, hem een eervol ontslag uit den militairen dienst te verleen.

Naar aanleiding van deze ontslagaanvraag zij het mij vergund Uwer Majesteit met den meesten eerbied mede te deelen, dat het strategisch beleid van den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, den Generaal Reynders, voornoemd, in verschillende vergaderingen van den Raad van Ministers, laatstelijk op 29 Januari 1940, een punt van bespreking heeft uitgemaakt.

Vermits dit strategisch beleid niet meer het vertrouwen heeft van den Raad van Ministers, en onderlinge gedachtenwisseling met den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht daarin geen wijziging heeft vermogen te brengen, veroorlooft ondergeteekende zich — namens den Raad van Ministers — Uwer Majesteit met den meesten eerbied in overweging te geven op het verzoek gunstig te willen beslissen en den Generaal I. H. Reynders, voornoemd, met ingang van 6 Februari 1940, een eervol ontslag uit den militairen dienst te verleen.

Voorts zou het Uwer Majesteit kunnen behagen den Generaal Reynders bij zijn aftreden Hoogstderzelver bijzonderen dank te beuigen voor de uitnemende diensten, door hem aan Uwe Majesteit en aan den Lande in verschillende gewichtige betrekkingen en in buitengewoon moeilijke omstandigheden bewezen.

Behaagt het Uwe Majesteit aan het vorenstaande Hare hooge goedkeuring te hechten, dan zij het mij tevens vergund Hoogstderzelve zeer eerbiedig mede te deelen, dat de Raad van Ministers tevens besloot voor de functie van Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht bij Uwe Majesteit in aanmerking te brengen den gepensionneerden Luitenant-Generaal H. G. Winkelman, thans Commandant van den Luchtverdedigingskring Utrecht — Soeterberg.

De gepensionneerde Luitenant-Generaal Winkelman, die voor bedoelde gewichtige functie in alle opzichten geschikt wordt geacht, ware daarbij tevens te benoemen tot Generaal bij den Generalen Staf.

In het vertrouwen, dat tegen deze voorstellen bij Uwe Majesteit geen bedenking zal bestaan, heb ik mij veroorloofd dienovereenkomstig het Ontwerp van Besluit te doen opmaken, hetwelk Hoogstderzelve hiernevens met den meesten eerbied ter bekrachtiging wordt aangeboden.

*De Minister van Staat,
Voorzitter van den Raad van Ministers.*

BIJLAGE 59

Notities van luitenant-generaal F. H. M. van Voorst tot Voorst over de mobilisatie 1939/1940 en de Meidagen 1940

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

HOOFDSTUK I.

De strategische positie van Nederland.

Nederland was vast besloten om zoolang mogelijk neutraal te blijven, d.w.z. niet aan den oorlog deel te nemen, zoolang niet een opzettelijke en niet-incidenteele schending van het grond-, zee- of luchtgebied des Rijks tot een verdediging van die neutraliteit met de wapenen zou leiden.

De mogelijkheid moest allermint uitgesloten worden geacht, dat een opzettelijke schending van de neutraliteit gepaard zou gaan met een aanval op het hart des lands. Zekerheid hieromtrent bestond uiteraard niet. Bij de maatregelen, welke ter eventuele handhaving van de onzijdigheid moesten worden genomen, diende de beveiliging van het hart des lands dus niet uit het oog te worden verloren. Zelfs moest de hardnekkige verdediging van laatstgenoemd gebied primair worden geacht, omdat slechts daardoor het ongestoorde bezit van de hulpbronnen aan personeel en materieel voor de verdere oorlogvoering verzekerd kon blijven. Bovendien lagen in het hart des lands de voornaamste havens en vliegvelden, welke — bij een aanval op Engeland — van groote waarde voor Duitschland zouden zijn en omgekeerd — bij een aanval op Duitschland — een onmisbare voorwaarde voor ontschepping van Engelsche troepen en materieel zouden vormen. Ook uit een oogpunt van neutraliteitshandhaving was het dus noodzakelijk de weermacht zoodanig op te stellen, dat het hart des lands werd beschermd, zoowel tegen een aanval van Engeland en Frankrijk. De hoofdmacht van de weermacht moest dus worden bestemd voor de verdediging van het hart des lands.

Daarnaast moest een belangrijk deel van de troepen zoodanig worden opgesteld, dat een opmarsch van den schender van onze onzijdigheid in de richting van zijn vijand kon worden vertraagd, indien zij al dan niet zou kunnen worden belet. De beteekenis van de provinciën Limburg, Noord-Brabant en Zeeland springt hierbij in het oog. Immers eerstgenoemde twee provinciën vormden het doormarschgebied van den Rijn door België naar Noord-Frankrijk en — omgekeerd — van Noord-Frankrijk door België naar het Rijnland en het Roergebied, terwijl door de verdediging van Zeeland de toegang naar de haven van Antwerpen kon worden afgesloten, dan wel ontsloten.

Uit de ligging van Nederland ten opzichte van de oorlogvoerende mogendheden volgde dus, dat het leger — onder dekking van het hart des lands — naar alle zijden front moest kunnen maken om de neutraliteit te beschermen, d.w.z. den doormarsch of de landing tegen te gaan van troepen van oorlogvoerende mogendheden, die ons land zouden willen misbruiken voor operatiën tegen den vijand.

Bij de verdeling van de beschikbare krachten diende evenwel rekening te worden gehouden met het verschil tusschen de mogelijkheid en de onmiddellijke gevolgen van een schending van de neutraliteit door Duitschland eenerzijds en van een dergelijk optreden door Engeland en Frankrijk anderzijds. In het laatste geval moest bovendien onderscheid worden gemaakt tusschen een schending van de onzijdigheid door een landing op de Noordzeekust en door een opmarsch te land.

Algemeen wordt een landing op onze Noordzeekust als een hoogst gevaarlijke en moeilijke onderneming aangemerkt, die slechts onder zeer gunstige omstandigheden kans van slagen biedt en dan nog slechts voor zoover betreft het landen op zich zelf. Het uitbreken en verder oprukken uit het landingshoofd door ons polderland zou daarna eveneens een zeer moeilijke operatie zijn. Zulks te meer, waar mocht worden aangenomen, dat Duitschland — welks hoofdmacht gedurende deze maanden slechts op korte afstand van de grens was verwijderd — onmiddellijk krachtigen steun zou verleenen.

Een opmarsch uit zuidelijke richting door Noord-Brabant bood, wat het terrein betreft, evenveel en overeenkomstige mogelijkheden als een opmarsch uit Oostelijke richting door die provincie. Aangezien België echter had verklaard zijn neutraliteit te zullen handhaven en dus ook tegen een Franschen opmarsch gewapend verzet zou bieden, werd een verrassende aanval uit Zuidelijke richting niet waarschijnlijk geacht. Zelfs, indien de Belgen geen tegenstand zouden

bieden tegen een Fransch-Engelschen opmarsch, zouden de Fransch-Engelsche legers toch geheel België moeten doorschrijden alvorens zij onze grens zouden bereiken.

Bovendien mocht worden aangenomen, dat Duitschland ons ook in dit geval *onmiddellijk* krachtigen steun zou verleenen.

Anders was het gesteld, indien Duitschland onze neutraliteit zou willen schenden. De Duitse hoofdmacht immers was naar onze inlichtingendienst met zekerheid had vastgesteld — kort achter onze Oostgrens opgesteld. De juiste sterkte wisselde voortdurend, maar van Trier tot den Dollard werden 90 en meer divisiën gemeld. Aan de Fransche Noordgrens bevonden zich volgens onzen inlichtingendienst niet meer dan 40 Fransche en Engelse Divisiën. De Duitschers waren dus qua troepensterkte verre in de meerderheid. Bovendien was er nog een punt van belang. De Duitschers hadden blijkens hun litteratuur en blijkens hun optreden tegen Polen nog niets van hun vroegeren aanvalsgeest verloren. Hun theorie was nog steeds, dat men een oorlog slechts kan winnen door toepassing van den aanval. Het scheen voorts niet in het belang van Duitschland te zijn om de beslissing uit te stellen; integendeel. De dynamiek van het Derde Rijk scheen te wijzen in de richting van het forceeren van de beslissing, zoodra de kans daartoe maar eenigszins aanwezig was. De Franschen en Engelschen daarentegen waren deze theorie niet in die mate toegedaan. De litteratuur ging meer in de richting van de strategische verdediging als de sterkere strijdwijze. Daarbij kwam, dat een der strijdmiddelen van de geallieerden de economische blokade was, die slechts op den *langeren duur* effect kon sorteerden.

Ook de achterstand in bewapening en vooral aan luchtstrijdkrachten kon slechts *op den duur* met behulp van de Amerikaansche aankopen worden ingeloopt. Tenslotte zou ook *nog zeer geruimen tijd* gemoeid zijn in de vorming van een Engelsch leger van zoodanige sterkte en scholing, dat het geschikt zou zijn voor het optreden in een modernen oorlog.

Aangezien de geallieerden den oorlog hadden verklaard en de gunstige kans voor den aanval — toen Duitschland in Poleil streed — hadden laten voorbijgaan, scheen de gevolgtrekking gewettigd, dat zij het niet in hun belang achtten om de beslissing spoedig te forceeren.

Voor Duitschland daarentegen scheen het een levensvoorwaarde te zijn den oorlog snel tot een einde te brengen.

Alles bijeen genomen scheen de kans op een aanval uit Oostelijke richting dan ook grooter dan een gevaar uit Zuidelijke of Westelijke richting. Ook scheen de mogelijkheid van een *verrassing* grooter bij een aanval uit het Oosten, waar de troepen *aan* de grens stonden, dan bij een aanval uit het Westen, waar de Noordzee moest worden overgestoken of uit het Zuiden, waar geheel België moest worden doorkruist.

De opstelling van onze troepen moest hiermede rekening houden. *Zonder het gevaar uit Westelijke of Zuidelijke richting te veronachtzamen*, diende de opstelling *in de eerste plaats* met den afweer van een aanval uit het Oosten rekening te houden. Hierin kan en mag geen bevoorrecht worden gezien van de eene partij boven de andere, noch een uiting van meer sympathie voor een der oorlogvoerenden; het aanvaarden van de realiteit drong eenvoudig in deze richting.

De feiten hebben de juistheid van deze zienswijze trouwens bevestigd.

HOOFDSTUK II

*Toestand op 6 Februari*1. *Beschikbare troepenmacht.* (1)

Toen Generaal Winkelman op 6 Februari 1940 het opperbevel aanvaardde, waren aan landmachtstroepen (behoudens depôtstroepen) o.m. beschikbaar:

(1) Zie bijlage III.

Infanterie, cavalerie, wielrijders, mariniers:

de waarde van 184 bataljons. (1)

Artillerie (behalve kustartillerie en luchtdoelartillerie):

106½ batterijen 7 v., 12 hw., 15 hw. en 10 cm. (modern geschut);
39 batterijen 12 st. en 15 1.24 (oud-geschut).

Gemakshalve een afdeeling oud geschut gelijkstellende met een batterij moderne artillerie, waren dus beschikbaar 106½ + 13 = 120 batterijen.

2. Verdeeling van de troepenmacht (zie bijlage I).

Deze macht was op 6 Februari verdeeld als volgt:

a. *Grebbelinie — linie de Spees/Ochten Land van Maas en Waal — Peel-Raamstelling:* 90 (2) bats. en 78 btn.

Hiervan:

Grebbelinie: II L.K. en IV L.K.: 39 Bats. en 46 Btn.

Linie de Spees/Ochten: Brig. A. 6 Bats. en 4 Btn.

Land van Maas en Waal: Brig. B. 4 Bats en Btn.

Peel-Raamstelling: III L.K., waarbij Lt.D. en Peel Div.: 41 (2) Bats. en 24 Btn.

b. *Oostfront Vg.H.:* 19 bats. en ± 18 btn.

c. *Zuidfront Vg.H.:* 1 bat. en f 1 bt.

d. *Zeeland:* 5 bats. en ± 3 btn.

e. *Westfront Vg.H.:* 4 bats.

f. *Stelling Den Helder en Wonsstelling* (0. van den Afsluitdijk) = 5 bats.

g. *Grensbewaking en territoriale verdediging:* 36 bats.

Hiervan:

Friesland, Groningen, Drenthe ..... 7 bataljons

Overijssel en Gelderland (N. van den Rijn) ..... 13 bataljons

Betuwe ..... 2 bataljons

Land van Maas en Waal ..... 2 bataljons

Aan de Maas van Heumen tot Wessem ..... 7 bataljons

Zuid-Limburg ..... 5 bataljons

h. *Bewakingstroepen Amsterdam en Rotterdam ...* 2 bataljons

i. *Algemeene Reserve* (I L.K. aan de Kust in Zuid-Holland) 19 bats. en 20 btn.

Tezamen: 184 bats en ± 120 btn.

3. De Grebbe-Peel-RaamstElng.

De Grebbe-Peel-Raamstelling bezat in vele opzichten voortreffelijke kwaliteiten ten aanzien van het terrein. Op vele plaatsen waren, soms breede, inundatiën gesteld. De totale lengte was ongeveer 125 km. waarvan ± 75 km. voor de Peel-Raamstelling van Dorplein tot Megen; 6 km. voor de stelling in het land van Maas en Waal; 4 à 5 km. voor de linie Ochten/De Spees en bijna 40 km. voor de Grebbe-linie.

Hoewel het mogelijk was op groote gedeelten van het front met een zeer zwakke bezetting te volstaan, kon toch niet worden gezegd, dat de bezetting van de overige gedeelten zóó sterk was als voor een hardnekkige verdediging noodig werd geoordeeld.

Vooraf was zulks in de *Peel-Raamstelling* het geval, waar de V en de VI Divisie bovenmatig lange fronten innamen en waar o.m. ook het vak Weert (a/d Z. Willemsvaart tusschen de Belgische Grens en Nederweert) veel te zwak was bezet.

Bovendien was de rechtervleugel van deze stelling onaangeleund.

Volgens de gegevens, welke de inlichtingendienst bezat omtrent de opstelling van het Belgische leger, hadden de Belgen hun hoofdmacht opgesteld achter het Albertkanaal. Tusschen den rechtervleugel van de Peel-Raamstelling en dit leger gaapte dus een gat van 30 à 40 km breedte.

Gezien de voorliefde van de Duitschers voor omvatting en omtrekking scheen het nagenoeg zeker, dat de stelling om den Zuidelijken vleugel zou worden onttrokken en wel door het inzetten van gepantserde en gemotoriseerde troepen in de richtingen 's-Hertogenbosch en Moerdijk.

Voorts leende het terrein voor het front van de Ve Divisie zich tot den aanval. Een aanval tegen deze Divisie beloofde dus kans van slagen, zelfs met niet zeer sterke krachten.

(1) Een Verk. A., een Reg. Huzaren of een Regiment Huzaren motorrijder gemakshalve voor één bataljon gerekend.

(2) Er stonden hiervan 3 bataljons (3 G.B.; 6 G.B. en G.B. Jagers) resp. te Bergen op Zoom, Breda en Tilburg e. o. front Zuid als grensbewaking, versterkt door de daarachter opgestelde Lt.Div.

Een dergelijke aanval zou leiden tot een doorbreken van het front, daar niet over voldoende reserves werd beschikt.

Conclusie:

Hoeveel sterke gedeelten de Peel-Raamstelling ook bezat, was zij onhoudbaar, tenzij de troepensterkte belangrijk werd opgevoerd en tenzij aansluiting op den rechtervleugel werd verkregen, dan wel zeer sterke reserves achter den rechtervleugel beschikbaar konden komen. Zooals de toestand op 6 Februari was, zouden de daarin geplaatste troepen binnen zeer korten tijd met vernietiging worden bedreigd.

De stellingen in het land van Maas en Waal en in de Betuwe waren in zich zelve sterk, vooral door de inundatiën. Zij vormden een onmisbaren schakel tusschen de Grebbe-linie en de Peel-Raamstelling. Meer artillerie was hier evenwel noodzakelijk.

De *Grebbelinie* was langzamerhand krachtig versterkt. Er waren op vele punten opruimingen in het voorterrein uitgevoerd en inundatiën gesteld. Indien voldoende troepen beschikbaar waren, mocht worden aangenomen, dat een weerstand van beteekenis zou kunnen worden geboden.

De gedeelten, waar geen inundatiën konden worden gesteld, vormden uiteraard de zwakke plekken. In het bijzonder was dit het geval 0. van Rhenen. Door het bouwen van een gemaal aan de Grebbe zouden ook hier inundatiemogelijkheden worden geschapen. De bouw van dit gemaal zou nog enige maanden vorderen (1).

Het was twijfelachtig of met de aanwezige troepen (II en IV L.K.) een weerstand van langen duur zou kunnen worden geboden, daar uit deze beide korpsen geen reserves voor afflossing van de troepen in voorste lijn beschikbaar konden worden gesteld.

4. Het Oostfront van de Vesting-Holland.

De hier geplaatste 19 bataljons en f 18 batterijen vormden de z.g.n. „veiligheidsbezetting”. Het was de bedoeling om de *hardnekkige verdediging* van het hart des lands uiteindelijk in dit Oostfront te voeren.

Daartoe was het noodzakelijk, dat het gros van de troepen van de Grebbe-linie en de Brigades A. en B. nagenoeg ongeschokt in dit Oostfront konden terugkeren en dat de inundatiën konden worden gesteld.

Bovendien zou nagenoeg het geheele I L.K. in of achter het Oostfront worden geplaatst.

5. Hef Zuidfront van de Vesting-Holland.

Dit bezat groote natuurlijke sterkte en lag, zoolang de Peel-Raamstelling was bezet, tegenover een Duitschen opmarsch in tweede lijn. Bij een aanval van Duitsche zijde zou de bezetting worden versterkt met een regiment infanterie en een afdeeling artillerie van I L.K.

6. Zeeland.

Zeeland lag tegenover een aanval van Engeland en Frankrijk in eerste lijn, tegenover een aanval van Duitschland in tweede lijn. Daarom was voor de daar aanwezige troepen zoowel een gebruik op de Zeekust als een gebruik met front Oost voorzien.

7. Hef Westfront van de Vesting-Holland.

Een landing op de kust werd een zeer riskante onderneming geacht. Gerekend werd met de mogelijkheid van een onderneming tegen Hoek van Holland, Scheveningen, Katwijk en IJmuiden. Uiteraard overheerschte het belang van Hoek van Holland en IJmuiden. Daarom waren eenige bataljons voor bezetting van de gelijknamige „posities” uitgetrokken en waren hier kustgeschut en mijnevelden aanwezig. Overigens werd de kust bewaakt en rekende men op tijdigen inzet van I L.K. als eerste maatregel en op aanvoer van H en IV L.K., alsmede van de brigades A en B en van de troepen uit het Oostfront der Vg.-Holland en uit Gelderland en Overijssel, naar N. en Z. Holland en van III L.K. en de Lt. Div. naar den Zuidelijken vasten wal (West-Noord-Brabant).

8. De Stelling van Den Helder.

Deze stelling was bedoeld als beveiliging van de Marinebasis en van waddeneilanden. Door den aanleg van den Afsluitdijk had zij echter een nog veel belangrijker beteekenis gekregen en behoorde de afsluiting van dezen dijk eveneens tot haar hoofdtaak. Op den dijk waren moderne, zeer sterke versterkingen aangelegd, waarvan die van Kornwerderzand de voornaamste waren (13 kazematten), terwijl op den Frieschen oever een inundatie-stelling was aangelegd, bezet door een bataljon, echter zonder artillerie.

(1) Het was op 10 Mei nog niet gereed

De Wonsstelling

9. De grensbewaking en de territoriale verdediging.

a. Het gebied van den T.B.F.

Voor deze taak waren in Friesland, Groningen en Drenthe tezamen 7 bataljons bestemd. Hiervan waren er ongeveer 2 in reserve (te Groningen en Assen) en waren de andere geplaatst aan de Oostgrens van Delfzijl tot Coevorden en haaks daarop van Coevorden naar Meppel. Evenals door de andere grensbewakingstroepen waren hier een groot aantal vernielingen voorbereid en versperringen en kazematten aangelegd. Men had twee lijnen, de z.g. „W-lijn en de „Q-lijn. Het was slechts de bedoeling om te vertragen en men hoopte genoeg troepen naar Friesland te kunnen brengen om hetzij in de z.g. „Friesche-meren-stelling”, hetzij in een overeenkomstige stelling den vijand opnieuw tot het gevecht te dwingen, dus zijn opmarsch te vertragen.

b. Het gebied van den T.B.O.

Voor de Territoriale verdediging van Gelderland en Overijssel waren 13 bataljons uitgetrokken. Hiervan zouden 8 bataljons den IJssel verdedigen in een lijn van beton-kazematten en gietstalen koepels — lengte bijna 100 km — en zouden 5 bataljons O. van den IJssel een overeenkomstige taak vervullen als de bataljons van den T.B.F., met dien verstande, dat men meende hier door vertraging meer tijd te kunnen winnen dan in Drenthe en Groningen.

c. De Betuwe en het land van Maas en Waal.

Deze stellingen waren — evenals die van de brigades A. en B., welke een schakel vormden tusschen de Peel-Raam en de Grebbestelling — bedoeld als een onmisbare schakel tuschen de Maas en den IJssel. In verhouding tot Maas en IJssel waren deze stellingen vrij sterk bezet.

d. De Maas van de Belgische grens tot het Maaswaalkanaal.

Hier waren 7 bataljons in kazematten en koepels achter de rivier geplaatst (totale lengte 70 km). Aan de O. zijde van de Maas bevonden zich slechts zwakke grenswachten. Zoowel aan den IJssel als aan de Maas waren de omgeving van de bruggen voor gewoon verkeer sterker bezet dan het tusschenterrein.

e. Zuid-Limburg.

De toestand was hier eigenaardig, omdat de verdedigers de Maas achter zich hadden. Er was een lijn van kazematten gebouwd achter het Julianakanaal; daarvóór stonden zwakke troepen ter voorbereiding en uitvoering van vernielingen. In Maastricht beschikte men over een reserve van een bataljon.

In algemeenen zin waren de troepen Oost van Julianakanaal—Maas—Maas/Waalkanaal en IJssel te beschouwen als waarschuwendes voorposten, terwijl de troepen aan deze wateren te beschouwen waren als weerstandbiedende strategische voorposten.

10. Plannen op 6 Februari (1).

Einde December hield de Minister van Defensie een inspectietocht langs de Grebbelinie en de Peel-Raamstelling. Oorzaak hiervan was, dat de O.L.Z. belangrijke credieten had aangevraagd voor de verdere versterking van deze liniën. De minister was met den O.L.Z. van oordeel, dat het inderdaad noodzakelijk was om het weerstandsvermogen van de stellingen door uitgebreide toepassing van betonnen en pantserconstructie zoo hoog mogelijk op te voeren. Hij meende echter niet gerechtigd te zijn om zeer belangrijke bedragen beschikbaar te stellen voor stellingen waarvan het niet zeker was, dat zij tot het uiterste zouden verdedigd. De minister was van oordeel, dat de Peel-Raamstelling zich niet leende voor hardnekkige verdediging en meende, dat men zich hier tot vertraging moest bepalen door langs de assen van terugtocht telkens weer weerstand te bieden. Z.E. wenschte dit in de instructie op te nemen. De Generaal Reynders achtte het onjuist om dergelijke aanwijzingen ter uitvoering van een opdracht, die geheel te zijner persoonlijke beoordeling als O.L.Z. stond, in de instructie vast te leggen. Hoewel de Regeering zulks toegaf en deze aanwijzing uit de eigenlijke instructie werd gelicht, kwam zij toch voor in den begeleidenden brief, waarmede de instructie werd toegezonden.

Een ander en wellicht nog voornamer punt van verschil van inzicht was de wijze, waarop de verdediging Noord van de Maas zou worden gevoerd. De Generaal Reynders sprak zich niet positief uit voor de hardnekkige verdediging van de Grebbelinie. Zijn denkbeeld was hardnekkige verdediging van het O.front van de Vg.H. met

gebruikmaking van de troepen, die in de Grebbelinie reeds hadden gestreden, versterkt met I L.K. De Generaal was van meening, dat de terugtocht van II en IV L.K. uit de Grebbelinie een manoeuvre was, die groote kans van slagen bood. Ook de terugtochtsmanoeuvre van III L.K. uit de Peel-Raamstelling kende hij blijkbaar kans van slagen toe; zelfs werd deze manoeuvre mogelijk geacht, indien deze stellingen aan hun doel — vertraging van den opmarsch van den vijand — hadden voldaan en de vijand dus in nauwe gevechtaanraking met deze stellingen was.

Aangezien de minister zich hiermede niet kon vereenigen en het niet toelaatbaar achtte om tientallen millioenen guldens te besteden aan de verdere inrichting van de stellingen, welke slechts tot tijdelijke verdediging zouden dienen, was een conflict aanwezig, dat niet overbrugd kon worden en dat eindigde met het heengaan van Generaal Reynders⁽²⁾.

HOOFDSTUK III

De verandering van het Opperbevel

Minister Dijkhoorn heeft mij het vorenstaande medegedeeld in zijn kabinet op Dinsdag 30 Januari.

Wellicht waren er nog andere redenen van wrijving tusschen de Kegeering en den Generaal Reynders.

Hiervan verdient vooral vermelding de wijziging van de Oorlogswet. Volgens den Minister waren deze wijzigingen niet van dien aard, dat zij een conflict tengevolge moesten hebben. Ik heb den Minister trouwens gezegd, dat ik mij met deze wetswijziging in geenen deele kon vereenigen en dat ik als voorzitter van de Commissie Oorlogswet den O.L.Z. in deze herhaaldelijk van advies had gediend. Daarop heeft de Minister herhaald, dat uitsluitend het strategisch beleid van den O.L.Z. de Regeering aanleiding had gegeven den Generaal Reynders te verzoeken ontslag te vragen.

Als opvolger noemde de Minister toen den Generaal Winkelman, terwijl hij er tevens bijvoegde, dat hij besloten had den Chef van

(2) Noot van Luitenant-Kolonel Wilson.

Ik ben ervan overtuigd, dat de schrijver mij niet euvel zal duiden, indien ik — die sedert April 1939 de Sectie Operatiën van het A.H.K. mocht leiden — aan zijn betoog eenige aanvullende opmerkingen toevoeg betreffende feiten, die den schrijver onbekend moeten zijn, omdat zij aangelegenheden betreffen, die vóór 6 Februari 1940 op het A.H.K. voorvielen.

De lezer zij er op gewezen, dat di- vraag „verdediging in Grebbelinie of Oostfront Vg. Holland” elke maand in een ander licht kwam, naarmate n.l. de inrichting der Grebbelinie vorderde. Zij had in September 1939 nog zeer weinig waarde, daar het Grebbekanaal slechts over kleine gedeelten gereed was en er noch kazematten noch loopgraven of schuilplaatsen waren. Zelf heb ik begin October 1939 in een uitvoerig gedocumenteerd Memorandum geadviseerd om — gelet op de ervaringen van den veldtocht in Polen — de verdediging te voeren in het Oostfront der Vg. Holland en die verdediging eerst dan pas naar de Grebbelinie over te brengen, als deze krachtig zou zijn versterkt.

Generaal Reynders echter wenschte bij de landsverdediging in beginsel geen pas verder terug te doen, dan door de omstandigheden noodzakelijk zou blijken. Daarom dacht de Generaal de verdediging onder alle omstandigheden te beginnen in de Peel-Raam-Grebbestelling, hoewel Z.E. de bezwaren van deze sielling wel degelijk aanvoelde. Het zou geheel van de omstandigheden afhangen, hoe lang de verdediging van die stelling zou worden gevoerd. Die omstandigheden waren o.m.: De Generaal was zich zeer wel bewust, dat het weerstandsvermogen der stelling aanvankelijk gering was en slechts geleidelijk zou aangroeiën, maar hij wenste dit weerstandsvermogen uit te buiten en behield zich als O.L.Z. het recht voor om eerst na het intreden van den oorlogstoestand — zich baserende op de alsdan bekende positieve gegevens van eigen en 's-vijands kracht — persoonlijke bevelen te geven over de mate van weerstand, die in de Peel-Raam-Grebbelinie zou worden geboden en omtrent het oogenblik, waarop eventueel een terugtocht zou worden begonnen. De Generaal wenschte echter, dat die terugtocht nauwkeurig zou worden voorbereid.

Voortdurend zijn de bemoeiingen van Generaal Reynders dan ook gericht geweest op het verhoogen van de sterkte van de stelling, waardoor o.a. in December 12½ miljoen guldens door de Regeering werd beschikbaar gesteld voor beton en pantserwerken. Hiervan zou 3 miljoen worden verwerkt in de Peel-Raamstelling. Ten aanzien van de mogelijkheid van een terugtocht uit de Peel-Raam-Grebbestelling was de Generaal optimistisch gestemd; de oorlogsdagen hebben aangetoond, dat dit optimisme gerechtvaardigd was.

Ten aanzien van de Peel-Raamstelling, dus van het in Noord-Brabant gelegen deel der Grebbe-Raam-Peelstelling wenschte Generaal Reynders met he: versterkte IIIe Legeikorp een zoo krachtig mogelijke, verragende werking uit te oefenen. In het geval van een Duitse agressie vermeende Z.E., dat zulks onze plicht was ten aanzien van de landen, die dan aan onze zijde zouden staan. Geen symbolische, doch een daadwerkelijke vertraging moest in de Peel-Raamstelling worden verkregen. De mogelijke omvatting over Weert sloeg de Generaal minder hoog aan dan Generaal Winkelman later deed. Hij was van meening, dat de tegenstander eerst zou trachten de stelling frontaal te doorbreken, aangezien alleen deze wijze van optreden kans bood om alle opmarschewegen in de richting van België tegelijk snel in zijn bezit te krijgen. Tegen de omvatting over Weert zou de Lichte Divisie worden ingezet, desnoods achter het Wilhelminakanaal. Zij was daartoe extra uitgerust met bestrijdingsmiddelen tegen vechtwagens.

Overigens zijn er tal van factoren geweest, die het conflict tusschen Regeering en O.L.Z. hebben beïnvloed; ik vermeen intusschen — gelet op mijn ondergeschikte positie bij het Algemeen Hoofdkwartier — daarover te moeten zwijgen.

(1) Deze aantekening is gemaakt op 10 Juli 1940. Aangezien ik slechts op mijn herinnering afga, is het mogelijk, dat de details niet geheel juist zijn.

den Staf der Landmacht te vervangen. De Minister wenschte mij als diens opvolger te benoemen, althans indien de Generaal Winkelman hiermede instemde. De Generaal had n.l. gezegd tegen mijn persoon geen bezwaar te hebben, maar wilde zich te voren er van vergewissen, dat onze gedachten over het strategisch beleid niet uiteenliepen.

Daarom ontving ik de opdracht om mij met Generaal Winkelman in verbinding te stellen. Ik heb den Generaal den 31en Januari te Soesterberg bezocht. In een onderhoud van bijna twee uren bleek het, dat de Generaal en ik het eens waren over dit principieele punt: concentratie van krachten van huis uit in de stelling, die hardnekkig zou worden verdedigd.

Welke stelling dat zou zijn, diende nader te worden beslist. De Generaal voelde meer voor het O.front van de Vesting Holland, omdat de breede inundatiën den vijand zouden belemmeren in het gebruik van zijn artillerie, ik daarentegen voor de Grebbelinie, omdat het bedekte terrein den verdediger gelegenheid bood tot gemaskeerde opstellingen ook van de reserves (vliegergevaaren) en omdat een groter gedeelte van het land werd beveiligd. Ik dacht hierbij vooral aan Amsterdam, dat bij de verdediging van het O.front slechts op een afstand van 20 km. lag van mogelijke artillerie-stellingen van den vijand.

Waar er ten aanzien van het hoofdpunt geen verschil van meening bestond — ook omdat wij de manoeuvreervaardigheid van de troepen niet hoog aansloegen — stemde de Generaal er in toe om mij als Chef van den Staf der Landmacht aan te nemen.

Op 6 Februari nam ik in het bloedend hart afscheid van mijn Lichte Divisie. Ik had echter te gehoorzamen. Op 7 Februari meldde ik mij bij den Generaal in het A.H.K. te Den Haag. Het zal nooit kunnen worden uitgemaakt of deze Commando-wisseling een voordeel of een nadeel is geweest voor ons land. Wij allen — Generaal Reyners, Generaal Winkelman, Generaal Carstens en ik — hebben nooit iets anders voor oogen gehad dan het belang van het land en de vervulling van onze soldatenplicht. Verschil van inzicht is en blijft steeds mogelijk. Ook het inzicht van den Generaal Winkelman en mij is na 7 Februari op detailpunten gewijzigd, vooral na den inval van de Duitschers in Noorwegen. Wie weet, welke doortastende en meer doeltreffende maatregelen Generaal Reijnders op grond van deze ondervinding zou hebben genomen.

HOOFDSTUK IV

De nieuwe opzet

Zoals gezegd was Generaal Winkelman van oordeel, dat de krachten moesten worden geconcentreerd, daar waar de hardnekkige verdediging zou worden beoogd. Bovendien meende hij, dat in het hart van het land over een zoo sterk mogelijke reserve moest worden beschikt om te worden ingezet, waar zulks noodig zou zijn.

Op 6 Februari waren (zie Hoofdstuk II, sub B) voor de eigenlijke verdediging bestemd:

Peel-Raam-Grebbestelling 90 bataljons en 78 batterijen

O. en Z.Front Vg. Holland 20 bataljons en 19 batterijen

I L.K. 19 bataljons en 20 batterijen (onmiddellijk na een inval), terwijl nog beschikbaar waren te Amsterdam, Rotterdam en aan de Hollandsche kust: 6 bataljons.

90 bataljons en 78 batterijen bevonden zich in de Peel-Raam-Grebbelinie, waarvan de verdediging in beginsel niet hardnekkig zou worden gevoerd. Indien deze stelling zou worden doorbroken, zou men — ook indien de terugtochtsinanoeuvere Noord van de Maas gelukte — het in reserve zijnde I L.K. noodzakelijk grootendeels moeten inzetten in het O.front der Vg. Holland, zoodat in het hart des lands slechts over zwakke reserves zou worden beschikt. Dan moest echter een hardnekkige verdediging van eenigen duur uitgesloten worden geacht.

Immers een dergelijke verdediging is slechts mogelijk, indien men de troepen op gezette tijden kan aflossen. Dit kon alleen worden bereikt, indien III L.K. ter beschikking kwam Noord van de rivieren. Generaal Winkelman achtte het terugnemen van deze troepen uitgesloten, indien zulks eerst zou geschieden als zij in nauwe aanraking met den vijand zouden zijn. De Generaal vermeende, dat — indien de troepen zouden blijven opgesteld als op 5 Februari het geval was — hij voor de hardnekkige verdediging van het hart des lands in de Vesting-Holland slechts zou mogen *rekenen* op de veiligheidsbezetting van het O.front van de Vesting-Holland en I L.K., totaal dus 38 bataljons en 38 batterijen. Alles wat daarbij zou komen van II, III en IV L.K., Brig. A., Brig. B en de Lt.Div. achtte hij een toevallige bate. Hij kon dan ook niet instemmen met een verdeling van krachten, waarbij drie achter elkaar liggende, afzonderlijke stellingen werden gevormd, die onderscheidenlijk bezet waren:

Maas-IJssellinie (met grensbewaking) door 24 bats; Grebbz-Raam-Peelstelling door: 90 bats. en 78 batterijen; Zuid en Oostfront Vg. Holland door: 36 bats en 36 batterijen, waarbij het gros van het Veldleger geplaatst was in een stelling, die toch niet hardnekkig zou worden verdedigd, terwijl op het beschikbaar komen van een strategische reserve allerminst kon worden gerekend.

De Generaal overwoog bovendien, dat een voldoende sterke verdediging tegen een bedreiging uit het Zuiden (dus door België) niet was verzekerd, omdat de veiligheidsbezetting van het Zuidfront van de Vg. Holland zoo zwak was (één bataljon en één batterij), terwijl III L.K. niet spoedig genoeg front naar het Zuiden zou kunnen maken, daar het in de Raam-Peelstelling lag niet front Oost.

Kort voor zijn aftreden was de aandacht van Generaal Reyners gevallen op de z.g. *Lingestelling*, toen hij de mogelijkheid overwoog, dat de vijand Noord van de rivieren met zwakke krachten zou aanvallen en Zuid van de rivier met zoo sterke krachten, dat III L.K. buiten gevecht zou worden gesteld. Tot nu toe nam men aan, dat in een dergelijk geval een stelling achter de Waal in algemeen zin de beste aansluiting zou vormen tusschen de linie Ochten-de Spees en de groep Merwede van de Vesting Holland.

Onderzoekingen hadden echter aangetoond, dat het stellen van inundatiën tusschen de Waal en de Linge mogelijk was. Daardoor zou een stelling achter de Linge tusschen Tiel en de groep Merwede sterker zijn dan een stelling achter de Waal. Generaal Winkelman nam deze gedachte in den kring zijner beschouwingen op.

Op den grondslag van het vorenstaande dienden de volgende vragen dus te worden overwogen en beslist alvorens een nieuw plan kon worden uitgewerkt:

1. Hoofdverdediging in O.front Vg. Holland of in de Grebbelinie?
2. Indien hoofdverdediging in de Grebbelinie wordt gevoerd, moet dan de hardnekkige verdediging ook worden gevoerd in de Peel-Raamstelling?
3. Zoo neen, hoe en wanneer moeten dan troepen beschikbaar worden gesteld voor de bezetting van de Lingestelling?
4. Welke troepen kunnen worden vrijgemaakt om een zoo groot mogelijke concentratie van krachten te verkrijgen en waar moeten deze troepen worden geplaatst?
5. Hoe kan de zekerheid worden verkregen in het hart des lands tijdig over voldoende reserves te beschikken?

1. Oostfront Vesting Holland of Grebbelinie?

Zoals gezegd helde de Generaal Winkelman aanvankelijk over tot de meening, dat een hardnekkige verdediging in het Oostfront van de Vg. Holland meer kans op succes zou bieden dan een verdediging van de Grebbelinie. De hoofdargumenten waren twee in getal: de breede inundatiën zouden de stellingen onttrekken aan het werkzame artillerievuur van den vijand en de totale lengte van de stelling zou geringer worden dan bij een verdediging van de Grebbelinie (omgebogen naar het Zuidfront v/d Vg. Holland).

Op 17, 20, 22, 26 en 27 Februari heeft de O.L.Z. de stellingen persoonlijk verkend per auto. Op 1 Maart verkende hij de stellinggebieden uit de lucht, terwijl hij tenslotte nog een verkenning hield van de Lingestelling.

Ongeveer half Maart sprak de Generaal zich uit ten gunste van de Grebbelinie als hoofdverdedigingsstelling. De motieven, welke Z.E. daarbij leidden, waren in hoofdzaak de volgende:

- a. Hoewel de inundatiën voor het Oostfront van de Vesting Holland in het algemeen breeder waren dan voor de Grebbelinie, waren in het Oostfront toch ook zwakke plekken en was met name het stellinggedeelte voor Utrecht niet sterk.
- b. De vermeerderde beteekenis van het luchtwapen, zooals deze gebleken was in den Poolschen oorlog, scheen de mogelijkheid te scheppen om stellingen stormrijp te bombardeeren uit de lucht. Hierdoor kwam het voordeel van meer beveiliging tegen artilleriebeschieting op den achtergrond.
- c. De Grebbelinie bood veel betere gelegenheid tot gedekte legering, verplaatsing en opstelling van staven, troepen, treinen en munitie en levensmiddelendepôts dan het O.front van de Vesting Holland. Zulks was bij de toenemende beteekenis van het luchtwapen van eminent belang.
- d. Bij een aanval op het O.front van de Vesting Holland zou de vijand het voordeel bezitten van de gelegenheid tot gedekte legering enz., die het terrein van den Utrechtschen heuvelrug hem schonk.
- e. De Grebbelinie liep langs een heuvelrug, van waaruit de waarneming van het voorterrein gemakkelijk was te verzekeren.

f. De Grebbelinie dekte een grooter gedeelte van het land en beschermde met name Amsterdam tegen een werkzame beschieting met artillerie.

g. De Grebbelinie bood meer strategische mogelijkheden. Het was n.l. mogelijk om:

hetzij de verdediging van het hart des lands integraal te voeren door ombuiging van het front langs Waal en Linge naar het Zuidfront van de Vesting Holland;

hetzij de hardnekkige verdediging meer Zuidwaarts te voeren in de Peel-Raamstelling.

Daarnaast bood de Grebbelinie meer mogelijkheid dan het Oostfront om — indien de omstandigheden daartoe zouden leiden — uit te breken en ten aanval over te gaan.

h. Indien de keuze zou vallen op de verdediging van het Oostfront van de Vg. Holland, zou reeds dadelijk hieraan gepaard moeten gaan een zeer vergaande hergroepering van de troepen in achterevoortsche richting, niet alleen Noord, maar ook Zuid van de Maas. Dit zou niet nalaten een uiterst ongunstigen indruk in binnen- en buitenland te verwekken en wellicht zelfs een schending van onze neutraliteit als het ware uitlokken.

2. Hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling?

Aan de hardnekkige verdediging van de Peel-Raamstelling zouden groote voordeelen verbonden zijn geweest. In de eerste plaats zou een grooter gedeelte van het land voor de verschrikkingen van den krijg worden gespaard. Vervolgens zou strategisch meer vrijheid van beweging worden behouden en zouden met name belangrijke vliegvelden in eigen handen kunnen blijven. Tenslotte zou de schending van onze neutraliteit daadwerkelijk worden belet en zou aan eventueel te hulp snellende geallieerde troepen de tijd worden geschonken ons te versterken en een *vast* front te helpen vormen zich uitstrekende tot en aangeleund aan het IJsselmeer.

De essentiële voorwaarde, waaraan moest worden voldaan om deze hardnekkige verdediging te voeren, ontbrak echter. Zooals ik reeds zeide, gaapte er — volgens de gegevens van onzen inlichtingendienst — een gat van 30 tot 40 km. breedte tusschen den rechtervleugel van de Peel-Raamstelling en het Albertkanaal, waarachter de Belgen zich blijkbaar ter verdediging inrichtten. De rechtvleugel hing dus in de lucht; de stelling kon gemakkelijk worden omtrokken, waardoor de weerstand in front waardeloos zou worden en de in de stelling geplaatste troepen met vernietiging zouden worden bedreigd. Generaal Winkelmann zag er daarom — na ampele overwegingen — van af om de Peel-Raamstelling hardnekkig te verdedigen.

Dit aanvaard zijnde, diende de vraag te worden beantwoord hoeveel troepen voor de Peel-Raamstelling bestemd zouden blijven.

Ook hier moesten de gevolgen van den op 6 Februari bestaanden toestand worden aanvaard. Het was zoowel in binnen- als in buitenland bekend, dat deze stelling werd ingericht en dat er vrij sterke troepen voor de verdediging waren bestemd, n.l. III L.K., waarbij de Peeldivisie en de Lichte Divisie. Zou men de sterkte van deze macht belangrijk verminderen, dan zou zulks — het is reeds hiervoor opgemerkt — een uiterst ongunstigen indruk in binnen- en buitenland verwekken: de *preventieve waarde* van deze stelling zou belangrijk dalen. Anderzijds is het in strijd met de eerste beginselen van de oorlogvoering om niet zooveel mogelijk krachten beschikbaar te stellen op de plaats, waar men den hoofdstrijd wenscht te voeren. Het was dus noodzakelijk om in geval van oorlog over belangrijke deelen van de troepen in Noord-Brabant te kunnen beschikken voor de hardnekkige verdediging van het hart des lands.

Daarom werd besloten, dat het grootste gedeelte van III L.K. (en wel de grossen van V en VI Div. en de geheele Lt. Divisie) uit de Peel-Raamstelling moesten worden teruggenomen, echter niet vóór dat de neutraliteitsschending *een feit* zou zijn geworden.

3. Troepen voor de Lingesfelling.

III L.K. zou na neutraliteitsschending uit het Oosten worden belast met de verdediging van de Lingestelling.

Het behoeft geen betoog, dat deze moeilijke terugtochtmanoeuvre strikt geheim moet worden gehouden, wilde zij kans van slagen hebben. Het gold hier toch een terugtocht over twee groote rivieren. Bovendien moest deze manoeuvre zonder wrijving verlopen. Daarom gelastte de O.L.Z. het houden van een oefening van III L.K., waarbij dit korps onder achterlating van een veiligheidsbezetting in de stelling zelf — achterwaarts werd geconcentreerd en wel in de streek Z., Z.O. 0. van 's-Hertogenbosch. Bij deze oefening werd — na de concentratie in de nabijheid van 's-Hertogenbosch — het Wilhelminakanaal ter verdediging bezet met front Zuid. Tegenpartij

was de Lichte Divisie, die van het Zuiden uit het Wilhelminakanaal moest forceeren.

Door III L.K. niet meer te binden aan de stelling, doch dit korps meer achterwaarts te concentreren, zou nog een ander zeer groot voordeel worden verkregen, n.l., dat het ook *geeed* zou staan voor den inzet tegen de schending van onze neutraliteit door Frankrijk en Engeland uit Zuidelijke richting.

Het legerkorps zou meer manoeuvrevaardig zijn. Zelfs was de mogelijkheid van een optreden in West-Noord-Brabant onder de cogen gezien. *Een meer geconcentreerde opstelling van III L.K. beantwoordde dan ook meer aan de zuivere neutraliteitsgedachte*, daar zij een inzet naar alle zijden vergemakkelijkte en het korps niet kluisterde aan een stelling met front Oost.

Intusschen meende de O.L.Z., dat van een blijvend terugnemen van III L.K. nog geen sprake mocht zijn.

Zoowel uit een preventief oogpunt als uit een oogpunt van geheimhouding was het noodzakelijk het korps nog in zijn oorspronkelijke opstellingen te handhaven. De O.L.Z. meende hiertoe gereeder te kunnen besluiten, waar de gehouden oefening een zeer gunstig beeld had gegeven van de manoeuvrevaardigheid van dit korps en van zijn leiding. Het korps keerde na afloop van de oefening weer naar de Peel-Raamstelling terug, waar het met de verdere inrichting van de stelling werd belast tengevolge waarvan de eigenlijke voornemens nog beter werden verborgen gehouden!

4. Nieuwe verdeling van troepen.

In Groningen en Drenthe waren 7 bataljons, in Overijssel en Gelderland N. v. Rijn 13 bataljons, belast met de territoriale verdediging. De O.L.Z. kende waarde toe aan de verdediging van de groote rivieren en wel in den zin van weerstandbiedende strategische voorposten. De troepen, hiervoor bestemd, konden geen vermindering ondergaan. Aan de overige troepen van de territoriale verdediging werd slechts waarde toegekend als waarschuwend element, dat wel bovendien het binnendringen van *zwakke* krachten mocht *beletten*, doch dat niet in staat werd geacht om den opmarsch van belangrijke krachten anders dan door het uitvoeren van vernielingen te *vertragen*. De O.L.Z. beperkte daarom het aantal troepen tot hetgeen — naar zijn meening — strikt noodig was voor de uitvoering van deze taak. Hij kon daardoor twee bataljons uit Drenthe en Groningen en 3 bataljons uit Overijssel en Gelderland (0. van den IJssel) vrijmaken.

Aangezien besloten was om de Grebbelinie hardnekkig te verdedigen, was het niet meer noodzakelijk om een zoo sterke veiligheidsbezetting in het O. front van de Vg. Holland te plaatsen als tot nu toe het geval was. Geheel kon men echter deze bezetting niet missen, omdat men met onverwachte omstandigheden moest rekening houden. Gedacht werd o.m. aan landing van parachutisten, die zich mogelijk in het bezit van de forten zouden willen stellen in den rug van de Grebbelinie zouden optreden.

Daarnaast was het noodzakelijk de kust van het IJsselmeer te beschermen tegen een landing. Van de 16 bataljons en de waarde van 15 moderne batterijen, die zich Noord van de Linge in het Oostfront bevonden, werden 10 bataljons en alle artillerie vrijgemaakt.

Tenslotte was het — ingeval van een oorlog met Duitschland — mogelijk om één bataljon vrij te maken uit de positie IJmuiden; de betekenis van deze positie immers zou dan geringer worden.

Aan vermindering van de troepen in het Commando Zeeland en in de Stelling van Den Helder kon niet worden gedacht; beide toch behielden in alle gevallen hun volle betekenis.

Vermindering van de troepen in Zuid-Limburg werd overwogen maar niet raadzaam geacht. Hier was slechts een minimum aan troepen aanwezig.

Tenslotte werden twee van de drie bataljons aan de Zuidgrens van Noord-Brabant opgesteld, nader *niet* bestemd voor de Peel-Raamstelling.

Totaal konden dus worden vrijgemaakt 18 bataljons en de waarde van 15 moderne batterijen.

De oogst was dus vrij pover!

Niettemin was men daardoor in staat:

a. het Z.front van de Vg.H. te voorzien van een vrij sterke bezetting;

b. het Lingefront te voorzien van een veiligheidsbezetting, die tevens het III L.K. na terugtocht weer op volledige sterkte zou brengen;

c. de bezetting van de Grebbelinie te versterken;

d. het I L.K. in zijn geheel intact te houden als strategische reserve.

5. Strategische reserve.

Voor al dit laatste punt werd van bijzonder gewicht geacht. Aan de zekere aanwezigheid van een strategische reserve toch moest doorslaggevend betekenissen worden toegekend.

De O.L.Z. achtte het noodzakelijk, dat hiervoor over in hooger verband georganiseerde eenheden werd beschikt.

Behalve het I L.K. zou de Lichte Divisie deel uitmaken van deze reserve. Zij zou echter voorloopig in Noord-Brabant blijven. Geheime orders werden echter gereed gemaakt voor de verplaatsing naar Z.Holland en N.Holland. De aanwezigheid van een snel verplaatste groote eenheid in het hart des lands werd noodzakelijk geacht, vooral om op te treden tegen valschermtroepen en tegen troepen, die in N.Holland zouden landen op de IJsselmeerkust of die over den afsluitdijk zouden oprukken.

Overigens meende men voor de lokale verdediging in het hart des lands te kunnen volstaan met de depôtstroepen, voor zoover deze in een voldoende gevorderd stadium van africhting waren.

6. Samenvatting.

De opstelling van de Landmacht werd door den Generaal Winkelman in geval van een Duitschen aanval uiteindelijk als volgt gedacht (zie Bijlage II).

a. Hardnekkige verdediging.

Hart des lands:

Z.front Vg.H.: 9 bataljons + 10 batterijen (n.l. een bataljon en een batterij (afd. 15 l.24) aanwezig; hierbij 6 batterijen en een regiment à 3 afd. van 2 bat. van 7 veld en een reg. 12 l st. uit het O.front van de Vg. H., alsmede 3 G.B. en 6 G.B. uit Bergen op Zoom en Breda).

Groep Merwede: 3 bat. en 3 btn. (n.l. de aanwezige troepen).

Lingstelling: 19 bat. + 220 btn. (n.l. III L.K. verminderd met 6 bat., die in de Peel-Raamstelling achter bleven, doch versterkt met 2 bat. uit Groningen en Drenthe en 4 bat. uit het O.front van de Vg. H., die — als Brigade G — de veiligheidsbezetting dezer stelling zouden vormen).

Waalstelling: (van Tiel tot Ochten):

5 bat. + 4 btn. (n.l. Brig B. + een bat. van 29 R. I., dat uit de Peel-Raamstelling bij de Brig. zou aansluiten).

Linie Ochten/De Spees: 6 bat. + 4 btn. (n.l. Brig. A.).

Grebbe-linie: 44 bat. + 52 btn. (n.l. de oorspronkelijke bezetting versterkt met drie bat. van de territoriale verdediging, Oost van de IJssel, een bat. van de positie IJmuiden en 2 regtn 12 l st.).

Strategische en tactische reserve en lokale verdediging:

38 bat., + 24 btn. (n.l. I L.K. West van Utrecht) de Lichte Divisie in de omgeving van Amsterdam;

6 bat. in O.front Vg. H.; een bat. te Amsterdam; een bat. te Rotterdam; 1 bat. te IJmuiden; een bat. te 's-Gravenhage en een bat. te Hoek van Holland.

Stelling van Den Helder: 5 bataljons.

Zeeland: 8 bataljons + 3 batterijen.

b. Territoriale verdediging.

troepen onder den Territoriale Bevelhebber in Noord-Brabant

}	Peel Raamstelling: 16 bat. (n.l. Peel div. 8 bat.; 6 bat. van III L.K., 1 Bat. van 29 R. I. en G. B. J.) Maas verdediging en grens-bewaking: 7 bat.

Troepen onder den T. B. Zuid-Limburg: 5 bat.

Troepen aan het Maas-Waal kanaal: 2 bat. (ressorterende onder C.-Brig. B.).

Troepen in de Over-Betuwe: 2 bat. (ressorteerende onder C.-Brig. A.)

Troepen onder den T.B. Overijssel enz.: 10 bat.

Troepen onder den T.B. Friesland enz.: 5 bat.

c. Overige troepen.

In het hart des lands kon voor lokale verdediging en voor de handhaving der orde nog worden beschikt over de depôtstroepen en de inrichtingen van onderwijs, alsmede over de Koloniale Reserve.

HOOFDSTUK V

De ontwikkeling van den toestand tot den vooravond van de 10e Mei

1. Het versterkingsplan.

Ik zal hierover niet lang uitweiden, omdat dit plan niet tot uitvoering kon komen. Sedert 1 September was in het algemeen hard

gewerkt. Wel is waar stelde het arbeidsvermogen van den troep in vele opzichten teleur, maar dit was niet te verwonderen, daar zoowel de leiders als de uitvoerders niet in dit werk geschoold waren, terwijl ook de strenge winter oorzaak was dat vele werkzaamheden langen tijd moesten worden gestaakt. Intusschen ión worden gezegd, dat de hindernissen vóór de stellingen nagenoeg gereed waren, dat voor de troepen in de gevechtsoptellingen dekkingen (scherfvrij) aanwezig waren, terwijl de z.g. stekelvarkens en gietstalen koepels in de voorste lijn voor het grootste gedeelte waren voltooid. Sn de Vg. H. waren op tal van plaatsen granaatvrije onderkomens gemaakt. In de Peel-Raam-Grebbe-stelling waren scherfvrije houten groepschuilplaatsen in aanleg; aan een doorlopende natte vechtwagenhindernis werd eveneens hard gearbeid, terwijl op tal van plaatsen op zeer ruime schaal landmijnen waren geplaatst.

Intusschen was een en ander nog in geen deele bevredigend. Een moderne stelling immers moet een voldoende aantal granaatvrije onderkomens en gevechtsoptellingen voor mitrailleurs bezitten, dekking gevende tegen een voortgezette beschieting met 15 cm. geschut en tegen enkele treffers van een kaliber van 21 cm. Bovendien moesten de hindernissen voor de stoplijn góótendeels nog worden aangelegd, evenals hindernissen voor en om commandoposten, artillerieopstellingen enz.

Gelden tot verderen uitbouw in de stellingen waren reeds in December toegestaan, maar de uitvoering wachtte op de goedkeuring van het algemeen strategische beleid. Toen de O.L.Z. zijn keuze had bepaald, gaf hij tevens aanwijzingen omtrent de wijze, waarop de inrichting van de stellingen moest worden voltooid. Het aantal granaatvrije dekkingen wenschte hij belangrijk op te voeren, zoowel in de voorste lijn als daarachter. Hij dacht daarbij tevens aan dekking tegen vliegeraanvallen en wenschte, dat alle manschappen tijdens het gevecht ook van boven gedekt zouden zijn. De kosten voor het geheel afwerken van de Grebbe-Waal-Linge-stelling en het Zuid-front van de Vg. H. werden geschat op 90 à 100 miljoen gulden. De door het stellingbouw-bureau van den Generaal v. d. Kastele hiervoor berekende tijdduur viel niet mee. Voor de voorbereidende organisatie van den arbeid werd ruim 6 weken à 2 maanden noodig geoordeeld en daarna voor de afwerking van de Grebbelinie ongeveer 4 à 5 maanden.

De moeilijkheid zat deels in de aanschaffing van de stalen schietkasten, deuren enz. voor de onderkomens enz., welke zoowel uit het binnen- als het buitenland zouden worden betrokken. De overbelaste metaalindustrie kon echter niet in het gewenschte snelle tempo leveren. Anderdeels was een moeilijkheid om de beschikking te krijgen over het benodigde groote aantal leidende krachten (ingenieurs en opzichters) over een voldoende aantal ervaren betonvlechters, terwijl ook de aanvoer en de distributie van materialen een geruimen tijd zou vorderen. Onder de ooggen was gezien, om alle betonwerken, die niet bepaald urgent waren, te doen stopzetten, ten behoeve van dit werk van doorslaggevend landsbelang. Maar ook dit middel zou niet voldoende zijn: Wat zoo tallooze malen en op zoo verschillend militair terrein was gebleken, bleek ook weer hier: *Hetgeen in vreedestijd is verzuimd, kan niet in korten tijd worden ingehaald.*

Men mocht er niet op rekenen, dat de Grebbelinie vóór 1 October 1940 geheel gereed zou zijn; de Lingstelling zou eerst in Januari 1941 gereed zijn, als het weer medewerkte. Men is niet zoover gekomen. Een zeer groot gedeelte van de stalen schietkasten enz. was besteld, zeer veel zand en grint was reeds aangevoerd, toen op 10 Mei de inval van de Duitschers plaats vond.

Deze inval bespaarde ons een uitgave van f 90 miljoen..... maar ten koste van onnoemelijk leed en van een schade, waarbij die f 90 miljoen in het niet vallen!

De voorgenomen uitvoering van dit versterkingsplan (algemeen „betonplan” genoemd) werd doorkruist door een ander versterkingsplan, dat plotseling naar voren kwam en van nog grootere urgentie was dan het betonnen van de stellingen. Op 9 April had Duitschland n.l. Noorwegen aangevallen.

2. De lessen van de overvaling van Noorwegen.

Op 9 April ontving de O.L.Z. op een inspectietocht te Winschoten een telefonisch verzoek namens den M.v.D. om nog dienzelfden avond een bespreking te houden over maatregelen, die nader tegen een overvaling uit de lucht zouden moeten worden genomen. Aanleiding hiertoe vormden inlichtingen, welke waren verkregen over de wijze, waarop het vliegpark van Oslo was overvallen.

Men meene niet, dat onze vliegvelden onbeschermd waren! Dit was uiteraard niet het geval. Er waren troepen ter bescherming aanwezig en deze hadden dekkingen gemaakt. Maar een gebruik van vliegtuigen op een schaal en op een wijze, waarop dit in Noorwegen

was geschied, had men zich toen niet gedacht. Daarbij kwam, dat de Junkers 52, het transportvliegtuig der Duitschers, zeer goede landingseigenschappen bezat en de mogelijkheid scheen te bieden om zelfs op kleine vliegvelden, breede wegen enz. te landen.

Het was daarom urgent:

a. De bezetting uit te breiden van de vliegvelden, welke nog in dienst van onze luchtstrijdkrachten dienden te blijven;

b. Voor deze bezetting betonnen onderkomens en gevechtsoptellingen te bouwen, die voldoende dekking zouden bieden tegen het bombardement met vliegtuigbommen, waarmee de aanval de landingsoperatie naar alle waarschijnlijkheid zou inleiden;

c. Alle vliegvelden, voor zoover deze voor eigen gebruik niet noodig waren, onbruikbaar te maken met niet-permanente middelen.

d. Evenzoo te handelen met breede wegen, het strand, kortom met de voornaamste plaatsen, waar met Junkers-52-vliegtuigen waarschijnlijk zou kunnen worden geland, zulks in afwachting, dat permanente middelen zouden worden geplaatst, b.v. verlichtingsmasten, palen, enz.;

e. Het verbieden van buitenlandsch burgerluchtverkeer naar het hart des lands.

Helaas ontbrak ook hierbij de tijd, om den achterstand in te halen. De tijd voor de uitvoering van deze werkzaamheden werd op 6 weken geschat. Bovendien bleek reeds dadelijk, dat het noodzakelijk was om zooveel troepen voor de bescherming van deze objecten te bestemmen, dat daardoor de gevechtssterkte op andere plaatsen moest lijden. Het gemis aan een voldoende sterke luchtdoelartillerie deed zich wederom nijpend voelen. Als voorbeeld van wat geschiedde, zij vermeld, dat o.m. werden geplaatst:

een bataljon infanterie met een half eskadron pantserwagens op Ypenburg;

een bataljon infanterie met een peloton pantserwagens op Waalhaven;

een bataljon infanterie met een half eskadron pantserwagens op Schiphol;

een compagnie infanterie op Ockenburg;

twee compagnieën infanterie op Valkenburg.

Bovendien werden verschillende vliegvelden versperd door omploegen of door het plaatsen van putringen of auto's. Met putringen of auto's werden op 7 Mei o.m. zooveel mogelijk versperd de wegen Den Haag—Rotterdam, Den Haag—Utrecht en de Afsluitdijk. Hiervoor werden honderden auto's gebruikt, die daarvoor uiteraard aan hun eigenlijke bestemming werden onttrokken. Dat hun werking niet te onderschatten valt, blijkt wel uit het feit, dat de O.L.Z. en ik op 15 Mei niet minder dan 19 vijandelijke vliegtuigen telden, die even buiten Delft onbekwaam aan weerszijden van den weg Delft—Overchie lagen.

Daar het noodzakelijk was om reeds dadelijk over zeer snel verplaatsbare troepen in het hart des lands te beschikken, teneinde op te treden tegen valschermtroepen, werd 1 R.H.M. naar Wassenaar verplaatst en onttrokken aan de Lichte Divisie en werd uit het Dépôt Cavalerie een mobiele reserve gevormd op auto's.

Bovendien werden de depots, die tot nu toe rechtsteeks onder den Minister van Defensie ressorteerden, gesteld onder de bevelen van verschillende Commandanten, zoodat zij hierover rechtstreeks konden beschikken ten behoeve van de locale verdediging, die meer naar voren zou treden dan men tot nu toe vermoedde en die een nog grootere rol zou spelen, dan ooit werd gedacht.

Het was geen fraaie figuur om nu reeds over deze troepen te beschikken, die bestemd waren voor aanvulling van geleden verliezen, maar men moest alle hout benutten om pijlen te maken! In dezen oorlog moesten helaas zelfs soldaten worden gebruikt, die slechts zes weken in dienst waren!

Zoo wreekte zich reeds vóór de oorlog uitbrak, dat wij over een onvoldoende hoeveelheid materiele en personeele middelen beschikten: De Lichte Divisie werd noodgedwongen beroofd van twee van haar voornaamste onderdelen, n.l. een regiment huzaren motorrijder en het eskadron pantserwagens. Waren deze niet in Holland ingezet, dan was Waalhaven wellicht heroverd en Rotterdam dus niet gebombardeed, maar ..... dan was de strijd bij Den Haag misschien anders gelopen. Juist bij Ypenburg hebben de pantserwagens een belangrijke rol gespeeld!

Hadden wij over meer luchtdoelgeschut beschikt, dan ware misschien de geheele onderneming van de Duitschers mislukt, daar onze luchtdoelartillerie heeft bewezen voor haar taak ten volle geschikt te zijn, daar waar haar de kans werd gegeven.

Hadden wij tenslotte meer moderne jachtvliegtuigen gehad, dan was ook hier een der voorwaarden voor succes aanwezig geweest.

Onze vliegdiens heeft met een onvrrsaagdheid, die geen grenzen kende, zijn taak vervuld, maar wat vermochten tenslotte 128 vliegtuigen van allerlei soort (waarbij zeer weinig vrij moderne) tegen deze overmacht?

Toch was men van oordeel, dat de vijand, indien hij een landingspoging in het hart des lands zou willen ondernemen, een harde noot te kraken zou hebben, mits deze poging niet geheel onverwacht zou komen.

De feiten hebben deze meening niet geloochenstraft.

3. De verdere gevolgen van den aanval op Noorwegen.

Op 9 April werd een aanval op Noorwegen ingezet en o.m. Narvik genomen.

Een dag of tien tevoren had onze inlichtingendienst ons gemeld, dat een aanval op Narvik medio April zou geschieden en dat eerst daarna een aanval op het Westfront zou plaats vinden.

Toen dan ook de inval in Noorwegen geschiedde, werd aan de juistheid van deze inlichting niet getwijfeld. De vraag was slechts, wanneer de aanval in het Westen zou losbreken en of wij daarin ook zouden worden betrokken.

De O.L.Z. en ik ontvingen het bericht van den aanval op Narvik tehuis, voordat wij naar het A.H.K. waren gegaan. De O.L.Z. ontbood den Chef van den Marinestaf. Vastgesteld werd, dat het noodzakelijk scheen, om voor de grens- en de kustwachten den toestand van verhoogde paraatheid te gelasten. De consequentie hiervan was, dat voor de troepen belast met de „strategische veiligheid“ de verloven moesten worden ingetrokken en dat de daarmee samenhangende maatregelen — hoofdzakelijk betreffende de in geval van nood uit te voeren vernielingen — moesten worden getroffen. Hiertoe werd de toestemming van den M. v. D. ontvangen. De bevelen gingen daarna uit.

Dit geregeld zijnde, ging ik om kwart over één koffiedrinken; van paardrijden was geen sprake, hiervoor was geen tijd. Om ongeveer 14.00 was ik terug en vond op mijn kamer de Ministers van Kleffens en Dijkhoorn, den O.L.Z., het Hoofd der Sectie Operatiën, Luitenant-Kolonel Wilson en het Hoofd van den Inlichtingendienst (buitenland) Majoor van de Plassche.

Er was blijkbaar rurnor in casa! Wat was het geval? Een der inlichtingengroepen had een zeer alarmeerend bericht gezonden, waaruit moest worden geconstateerd, dat een Duitse inval binnen zeer korten tijd te wachten stond.

Aangezien Majoor van de Plassche de betrouwbaarheid van deze bron van inlichtingen zeer hoog aansloeg op grond van tot dusver ontvangen berichten, meende men deze inlichting allerminst te mogen venvaarloozen.

Dientengevolge werd besloten om aan alle troepen geen verloven meer te verleenen, met uitzondering evenwel van de weermachtsindustrie- en buitengewone verloven. Later op den middag werd vernomen, dat de Minister President het niet goed keurde, dat de zakenverloven niet meer zouden worden verleend. Deze konden dus nog op den ouden voet worden toegekend. Tengevolge van dezen maatregel kon er op worden gerekend, dat den volgenden avond -- 10 April -- de weermacht nagenoeg op sterkte zou zijn. Aan de spoorwegen werd n.l. verzocht om de verlofgangers, die op 9 April reeds naar huis onderweg waren naar hun kantonnementen terug te zenden.

Te ongeveer 15.30 nam de O.L.Z. het besluit om nog denzelfden nacht III L.K. (behalve 7 bataljons veiligheidsbezetting van de Peel-Raamstelling) achteruit te brengen naar de omstreken van 's-Hertogenbosch. De vraag was n.l. of het zou gelukken dit korps achter de Linge terug te brengen, indien de Duitschers den volgenden dag aanvielen. Een deel van den sluier, die over het geheim hing, werd opgeheven. Dit nadeel diende te worden aanvaard tegenover het voordeel, dat de terugtocht van het Legerkorps daardoor meer werd verzekerd. Majoor Van der Kroon — Chef van den Staf van het Legerkorps — deelde desgevraagd telefonisch mede, dat het zeer wel uitvoerbaar was om deze achterwaartsche beweging uit te voeren, ondanks den korten tijd, die nog restte en ondanks het feit, dat de verlofgangers nog niet terug waren.

Het voordeel, dat deze manoeuvre reeds eenmaal was uitgevoerd, sprak duidelijk. Maar daarnaast was deze optimistische visie van Majoor van der Kroon een bewijs van het vertrouwen, dat hij had in eigen kennen en kunnen. Dit vertrouwen werd niet beschaamd. Den volgenden morgen vroeg waren de troepen in het nieuwe legeringsgebied aangekomen. Een goede prestatie!

Dienzelfden morgen (10 April) bezocht mij de wnd. Insp. der Artillerie, de res. kolonel der artillerie Jhr. Quarles van Ufford. Deze heeft voortdurend een grenzelooze activiteit ontwikkeld; over zijn vruchtbaar initiatief zou een afzonderlijk hoofdstuk te schrijven

zijn. Hij deelde mede uit de depôts voor geval van nood reeds thans een aantal batterijen te kunnen vormen, indien er althans genoeg mee werd genomen, dat het personeel nog niet geheel was afgericht en de kanonnen gedeeltelijk nog in de menie stonden; zij kwamen kersversch van de artillerieinrichtingen. Uiteraard werd dit denkbeeld toegejuicht. Waar overal een tekort aan artillerie bestond, was elke directe aanvulling met materieel welkom, nu te voorzien was, dat de oorlog onmiddellijk zou kunnen uitbreken. Daarom werden naar het Veldleger gedirigeerd:

een batterij 15 1/15, twee batterijen 15 1/17 en twee batterijen 10 veld. Bovendien werden vrijwel alle afdeelingen van de hooggenummerde regimenten van 7 veld uitgebreid met een derde batterij (7 batterijen totaal), terwijl twee batterijen 12½ ter beschikking van de groep Merwede werd ingesteld. Wel waren niet voor alle batterijen model caïsons beschikbaar, maar de munitie kon worden meegevoerd, zoodat de batterijen konden vuren en dat was het voornaamste. In de korte periode vóór 7 Mei, gedurende welke het gevaar tijdelijk minder dringend leek, werden sommige batterijen weer naar de depôts gezonden. Op 10 Mei waren zij echter weer in de stellingen aanwezig.

Bovendien slaagde de *wnd.* I.d.A. er in om een groot aantal, ongeveer 100, stukken van 8 staal te voorzien van bediening. Dit waren wel is waar oude vuurmonden, maar bij het gebrek aan moderne artillerie diende men ook het minder goede wel in den strijd te gebruiken. De Franschen hebben hun overwinning in den oorlog 1914—1918 voor een groot deel te danken aan de oude vestingkanonnen, die zij in grote getale in den loopgravenoorlog in het vuur brachten. Het was oorspronkelijk niet de bedoeling om onze „S staal" te gebruiken. Maar toen de in Duitschland bestelde moderne houwitsers niet werden geleverd — evenals zooveel ander materieel, dat daar was besteld of dat dit land moest passeeren — kwam het voor deze vuurmonden opgeleide personeel beschikbaar. Het kostte weinig tijd om dit voor de bediening van de 8 staals klaar te maken. Daardoor was het mogelijk om in te deelen:

48 stukken 8 st. bij de bataljons aan IJssel en Maas ter vervanging van het daar geplaatste moderne pantserafweergeschut, dat in de hoofdstellingen betere diensten zou kunnen bewijzen;

een regiment bij de Peeldivisie, die daardoor althans over eenige artillerie zou beschikken;

een batterij in de Stelling den Helder;

een batterij te Delfzijl (dit geschiedde zeer kort voor 10 Mei na een persoonlijk bezoek van den O.L.Z. ter plaatse, waarbij bleek, dat eenige artillerie voor havenverdediging noodzakelijk was);

een batterij voor de verdediging van het buiten IJ;

drie batterijen voor de verdediging van Zeeland.

Successievelijk werd — onmiddellijk na 9 April — eveneens overgegaan tot de hergroepering, die de O.L.Z. noodzakelijk achtte en werden verplaatst:

Twee bataljons uit Groningen en Drenthe en vier bataljons van het O.front van de Vg. Holland naar de Betuwe (deze vormden in afwachting van de komst van III L. K. de brigade G) .

Zes bataljons en een regiment artillerie van drie afdeelingen van 7 veld van het O.front van de Vg. Holland naar het Zuidfront.

Twee regimenten 12 st. van het O.front van de Vg. Holland naar de Grebbelinie; een regiment 12 st. van het O.front van de Vg. Holland naar het Zuid-front.

Tenslotte werd de verdediging van den Rijn en de Waal versterkt door de plaatsing aldaar van enkele vuurmonden, die vijandelijke vaartuigen moesten bestrijden. Te Wesel en Emmerik was n.l. de aanwezigheid van militaire riviervaartuigen vastgesteld.

In aansluiting aan al deze maatregelen werden de inundatiën voor de Grebbelinie opgevoerd en werden inundatiën gesteld voor de Linge, in de Groep Merwede en voor de Moerdijkbruggen (deze bepaalde zich noodgedwongen slechts tot „dras"ⁿⁱ zetten), alsmede voor de Bath-stelling en Tholen (beide behorende tot het commando Zeeland).

4. De kust bedreigd?

Op 24 April scheen het directe gevaar weer eenigszins geweken en werden de verloven weer toegestaan met ingang van 27 April.

Intusschen was op Zaterdag 13 April nog groot alarm geweest; betrouwbare inlichtingen meldden de mogelijkheid van een landing op de kust! Een verdacht convooi was n.l. gesignaleerd door een der uitkijkposten in de Stelling van Den Helder. Dit bericht ontving ik te 20.30 van den Chef van den Marinestaf. Een kwartier later was Generaal Winkelman eveneens op het A.H.K. Daar de vice-admiraal Furstner de mogelijkheid van een coup-de main op de kust geenszins uitgesloten achtte, werden de C.Vg.H. en C.-I L. K. ont-

boden en werd gelast de opstelling in te nemen als bestemd voor de kustverdediging.

Tevens werd de Lt. Div. gealarmeerd, opdat deze twee uren na nader bevel marschvaardig zou kunnen zijn. De verscherpte bewaking van 's-Gravenhage werd eveneens gelast, waardoor de binnenstad werd afgesloten en bewaakt.

Op mijn desbetreffende vraag deelde de Ch. Marinestaf mij mede, dat geen bovenwatervaartuigen van den Helder uit ter verkenning de Noordzee op waren gezonden, omdat veiligheidshalve als stelregel was aangenomen om geen marine vaartuigen buiten de territoriale wateren te zenden.

Vergissingen ten aanzien van de herkenning als onzijdige vaartuigen waren n.l. — vooral gedurende den nacht — niet uitgesloten. Niettegenstaande hetzelfde gold voor den vliegdienst, gelastte de O.L.Z., dat luchtverkenningen buiten de territoriale wateren moesten uitvoeren. Tevens werden onderzeeboten naar buiten gezonden met opdracht binnen de territoriale wateren op de loer te liggen, gereed om tot den aanval over te gaan, indien inderdaad mocht blijken, dat een landing op onze kust zou geschieden.

Deze oefening is in alle opzichten zeer nuttig geweest, hoewel zij het leven kostte aan de bemanning van een vliegtuig, dat niet terugkeerde. Een dergelijk optreden van marine en landmacht op groote schaal en volkomen onverwacht is zeer geschikt om een geest van besluitvaardigheid te vormen en te ontwikkelen en om een indruk te kunnen vormen betreffende de capaciteiten van staven en troepen.

De O.L.Z. heeft van 0.30 tot 3.00 en van 5.00 tot 8.30 verschillende onderdeelen geïnspecteerd. Naast vele goede zaken moest Z.E. helaas ook zeer vele fouten en wat erger is — nalatigheden en uitingen van een slappen geest, vooral bij de kustartillerie — vaststellen. Het voornaamste was echter, dat de opstellingen tijdig vóór het aanbreken van den dag waren bezet. In dit opzicht kon men van een geslaagd geheel spreken.

Toen de uitgezonden verkenningsorganen berichtten, dat geen onraad was waargenomen en dat slechts enkele Engelsche vliegtuigen boven de Noordzee waren gezien en toen ook bij het licht worden de zee veilig bleek te zijn, werd bevel tot inrukken gegeven.

Een incident deed zich voor in den vorm van een aanval met dieptebommen van een torpedoboot op een onzer onderzeeboten, die op de grens van de territoriale wateren op de loer lag. Hoewel boot en bemanning hevig waren geschokt — in de werkelijke beteekenis van het woord — was geen schade aangericht en vielen hier gelukkig geen menschenlevens te betreuren.

Het alarm had uiteraard aanleiding gegeven tot wilde geruchten, vooral omdat de verscherpte bewaking in de binnenstad van 's-Gravenhage was ingesteld. Hoewel er dus onrust onder de bevolking was gewekt, was dit niet te voorkomen geweest. Men heeft later gesproken van „een oefening". Dit was — zooals uit het vorenstaande blijkt — onjuist. Sommige couranten meenden hiervoor geruststellend op de bevolking te kunnen en te moeten werken. Ik meen, dat dit niet juist is gezien. Het is goed, dat in tijden, als die welke achter ons liggen, het Nederlandsche volk begrijpt, dat er gevaar is, al kan uiteraard om militaire of politieke redenen meestal niet worden bekend gemaakt voor welk gevaar werd gevreesd.

5. De inwendige vijand.

Een zaak, die in hooge mate de belangstelling van het Nederlandsche volk trok, was de houding, welke moest worden aangenomen tegen spionage en mogelijk landverraad. Voor wat de ongedekte en bewezen strafbare feiten aangaat, was de te volgen handelwijze zeer eenvoudig: strafrechtelijke vervolging. Daarnaast echter voelde de publieke opinie aan, dat de veiligheid van den staat in gevaar kon worden gebracht door tal van personen, zonder dat tegen deze een strafrechtelijke vervolging kon wordei ingesteld. Reeds in Geldrop werden mij door bevoegde personen de namen genoemd van enkelen, die op grond van hun relaties, van bijeenkomsten te hunne huize of van uitlatingen verdacht schenen. Het aantal van dergelijke menschen was niet gering. De volksmond gaf aan dergelijke verdachtmakingen — in vele gevallen ten onrechte — voedsel. Een gevoel van onbehaaglijkheid en van onrust maakte zich meester van hei Nederlandsche volk. Een gevoel, dat tijdens den oorlog zou uitbarsten en ook daarna aanleiding zou geven tot veel onrechtvaardigheid.

Misschier, dat veel had kunnen worden voorkomen, indien eerder dan nu geschiedde en op groter schaal was ingegrepen. Het gevoel voor recht en de vrees om — te goeder trouw — iets onrechtvaardigs te doen, waren echter oorzaak, dat vóór den oorlog minder is gedaan, dan wellicht had behooren te geschieden. Immers de groote moeilijkheid was, dat men geen bewijzen had van strafrechtelijk

vervolgbaar optreden, doch slechts aanwijzingen, dat handelingen van bepaalde personen de openbare veiligheid mogelijk in gevaar zouden kunnen brengen. Optreden tegen dergelijke personen was slechts mogelijk in een in staat van beleg verklaard gebied. De Oorlogswet n.l. gaf aan de autoriteiten, belast met de uitoefening van het militair gezag, het recht om hen het verblijf in het in staat van beleg verklaarde gebied te ontzeggen of, indien verwijdering niet mogelijk was, hen in bewaring te doen stellen. In staat van beleg waren verklaard — na laag aandringen van de zijde van het opperbevel — een streek langs de grenzen en de gebieden, waarin de stellingen lagen. Van het recht van uitzetting is vrij ruim gebruik gemaakt. Nimmer is gebleken, dat zulks ten onrechte is geschied.

In April werd tenslotte de staat van beleg over het geheele land afgekondigd. Na lang wikken en wegen werden een 33-tal personen van 820 personen, omtrent wie min of meer sterke aanwijzingen bestonden, aan den O.L.Z. voorgedragen om in bewaring te worden gesteld. Van deze schrapte de O.L.Z. er nog eenige, zoodat tenslotte een 28-tal overbleven. Hiervan bevonden zich enkele in het buitenland of tot het ondergaan van straf in een gevangenis. Er bleven tenslotte 21 personen over, die in bewaring gesteld moesten worden. De opdracht hiertoe werd door tusschenkomst van het Departement van Justitie aan de politieautoriteiten gegeven. Kort voor den oorlog, 3 Mei, werden zij in bewaring gesteld en geïnterneerd in het fort te Ooltgensplaat op Overflakkee. Het interneringsdepôt stond rechtstreeks onder het Ministerie van Defensie. De O.L.Z. had hiermede geen bemoeienis. Zijn taak was slechts te zorgen voor de algemeene veiligheid des lands door opdracht te geven tot het in bewaring stellen.

6. Waakzaamheid en tucht.

Behalve de verkenningen, welke Generaal Winkelman hield, ten einde zijn algemeen strategisch beleid te kunnen vaststellen, heeft hij verschillende inspectietochten gehouden, met het doel zich er van te overtuigen, dat de waakzaamheid aan de grenzen niets te wenschen overliet. Bovendien heeft hij op onverwachte oogenblikken door officieren van het Algemeen Hoofdkwartier dergelijke inspecties doen houden. Ik herinner mij, dat het eerste drietal officieren werd uitgezonden op Zaterdag voor Paschen met opdracht om tusschen 3.00 en 6.00 van den Paaschmorgen op een groot aantal plaatsen de waakzaamheid aan de bruggen over IJssel en Maas te controleren.

Wat den generaal bij zijn inspecties trof, was de groote goedmoedigheid niet alleen van onze soldaten, maar zelfs ook van kader en van sommige officieren; velen beseften niet, dat men steeds op een overvalling bedacht moest zijn en dat zulks uiteraard te meer het geval moest zijn, naarmate men dichter bij de grens of aan de kust stond of naarmate de toestand door het intreden van een alarmtoestand of blijkens het intrekken van verloven meer dreigend scheen te zijn.

Vies voorvallen uit vele hebben een dergelijke indruk op mij gemaakt en zijn dermate typeerend, niet alle voor de zorgeloosheid, maar ook voor het gebrek aan tucht bij sommige onderdeelen, dat ik ze wil vermelden.

De O.L.Z. constateerde in den morgen van 14 April — alarm aan de kust — o.m., dat een geheele groep in een mitrailleurkazemat in voorste lijn warm bijeen zat. De schietgaten waren met hooi en stroo dichtgestopt om geen last van tocht te hebben! Van waakzaamheid was geen sprake!

Op een anderen dag bezocht de generaal een grenswacht, een kilometer van de Deutsche grens gelegen. De „asperge"-hindernis was slechts over de helft van den weg gesloten, daar het verkeer — terecht op dat oogenblik — niet mocht worden versperd.

De O.L.Z. zegt tegen de schildwacht: „Ge ziet op den weg vreemde gewapende militairen naderen; wat doet ge?" De schildwacht geeft geen antwoord. De generaal herhaalt zijn mededeeling en vraagt: „Hoe moet ge de wacht alarmeren?" „Door op mijn signaalfluit te blazen", zegt de schildwacht. „Doe dit dan!" Hierop blies de schildwacht. De wacht kwam naar buiten en bezette de loopgraaf, die aan weerszijden van den weg was aangelegd, doch in een kalm tempo. Op de vraag van den generaal of de hindernis niet eerst moest worden gesloten, zei de wachtcommandant „oh ja!" en begon de hindernis te sluiten en wel van de zijkanten uit, in plaats van eerst een der palen in het midden te plaatsen, waardoor de weg althans voorlopig voor auto's versperd zou zijn. Verder bleek, dat de asperges niet snel konden worden geplaatst, aangezien eerst eenige groeven in de deksels, die de openingen voor de „asperges" afsloten, moesten worden ontdaan van daarin aanwezig vuil en zand. Dit wees er dus op, dat aan den eisch, dat een dergelijke hindernis onmiddellijk kon worden geplaatst, niet voldoende aandacht was gewijd.

Maar nu komt het meeste ergerlijke. Twee der hoogere — ter plaatse verantwoordelijke — officieren schroomden niet om den O.L.Z. beleefdelijk op te merken, dat het geval, dat de generaal stelde, „in de praktijk wel niet zou voorkomen"!! De O.L.Z. heeft hun toen ongezouten zijn meening gezegd. Zij waren echter, naar ik meende op te merken, niet geheel overtuigd. Toen de generaal echter tenslotte nog constateerde, dat de wachtcommandant vergeten had om zijn geweer bij het betrekken van de wacht uit het kwartier mede te nemen, waren zij tenslotte wel verplicht te erkennen, dat de paraatheid van deze onder hunne bevelen staande wacht alles te wenschen overliet.

Het volgende voorval speelde zich eveneens af aan de grens. Deze was afgesloten door een stevigen slagboom, welke bewaakt werd door een schildwacht en welke boom telkens geopend werd, als er een voertuig moest passeeren en nadat de wachtcommandant daartoe toestemming had verleend. Bij zijn inspectie was de O.L.Z. er getuige van, dat de schildwacht een autobus doorliet zonder toestemming van den wachtcommandant en dat de wachtcommandant ongewapend naar de bus ging om tezamen met het, naar ik vermeen, ongewapende douanepersoneel de papieren, enz. te controleren. Toen de wachtcommandant er opmerkzaam op werd gemaakt, dat hij zich daardoor aan gevaar bloot stelde, daar hij er steeds rekening mede moest houden door gewapenden te kunnen worden overvallen, zeide hij: „maar dat is toch onwaarschijnlijk, generaal!". Dit laatste voorval woonde ik bij op 18 April, dus slechts 9 dagen na de overvalling van Noorwegen! Commentaar is overbodig.

Ook had de O.L.Z. bij een inspectie vastgesteld, dat de ijzeren deuren, waarmede een der voornaamste bruggen in de nabijheid van de grens snel moest kunnen worden afgesloten, niet gesloten konden worden, omdat ..... eenige dagen tevoren aan het plaveisel was gearbeid en enkele steenen niet diep genoeg in den bodem waren gelegd. Niemand was in al die dagen nog op de gedachte gekomen om te controleren of de deuren nog gesloten konden worden.

Werkelijk ons volk en ons leger hadden zich aan de ervaring van anderen nog niet genoeg gespiegeld. Er heerschte bij velen een geest van goedmoedigheid, die in het burgerlijke leven wellicht op zijn plaats is, doch die misplaatst is bij een post, een wacht of een detachement, dat op een blootgetselde plaats voor 's-lands veiligheid moet waken. De O.L.Z. heeft hierop herhaaldelijk gewezen ('). Nog enkele dagen voor het uitbreken van den oorlog heeft hij er de aandacht op gevestigd, dat in elke schildwacht een geest van „wantrouwen" moet heersen tegenover alles en ieder, die zijn post nadert. De hoogere commandanten en vele lagere commandanten hebben hem hierbij krachtig gesteund, maar men kan nu eenmaal in korte spanne tijds niet in den geest, die in 110 vredesjaren was gekweekt, integraal op een *mogelijken* oorlog omstellen.

Op vele plaatsen was de waakzaamheid zeer goed en is de overvalling den vijand dan ook niet gelukt.

De ketting van onze grensbeveiliging brak op 10 Mei te spoedig, omdat enkele schakels te zwak waren!

De hoogere commandanten waren ook daarom niet steeds in staat om voldoende hun wil op te leggen, omdat een snelle militaire rechtspraak niet was gewaarborgd. De Luitenant-Generaal van Munnekrede had er reeds jaren geleden op gewezen, dat de tucht slechts dan te handhaven is, als de straf snel op de daad volgt. Dit was bij ons allerminst het geval.

Door gebrek aan krijgsraden en ook door gebrek aan ruimte in de tuchtklasse was snel recht voor de zwaardere vergrijpen allerminst verzekerd. Hierin zou verbetering komen, maar toen de oorlog uitbrak, was er een enorme achterstand in de behandeling van de strafzaken.

Op 6 Mei heeft de Generaal nog een bezoek aan de Moerdijkbrug gebracht en de opstellingen enz. geïnspecteerd. Hadden we toen maar kunnen vermoeden, dat deze brug juist een der voornaamste doelwitten zou zijn van een Deutsche overvalling in vollen vredestdij! Dienzelfden dag bezocht de Generaal ook de opstellingen bij Numansdorp en de petroleuminstallaties bij Pernis, daar hij zich persoonlijk wilde doen voorlichten omtrent de maatregelen, welke ten aanzien van de olie-voorraad dienden te worden getroffen. Tenslotte bezocht hij — het was langzamerhand al avond geworden — het vliegveld Waalhaven; hier heeft hij — doordrongen van het gewicht van een goede verdediging van dit vliegveld — nog persoonlijk nadere aanwijzingen gegeven voor de verbetering van de opstellingen, in afwachting van de definitieve betonning. Het was reeds donker, toen de Generaal Ypenburg bezocht. Hier

(') *Noot van den Luitenant-Kolonel Wilson.*

Uiteraard heeft ook Generaal Reynders ter zake het noodige verricht. Zij, die onze groote bruggen over de Maas wel eens zijn gepasseerd, zullen weten, welke vergaande maatregelen waren getroffen om deze uiterst belangrijke objecten tegen een coup-de-main te beveiligen.

ontvangst hij een gunstiger indruk van de verdedigingsvoorbereiding dan op Waalhaven.

Er is op het Haagsche vliegveld op 10 Mei dan ook meer verbiterd gestreden dan op het Rotterdamsche!

7. Het laatste alarm.

Op 7 Mei ontving onze inlichtingendienst positieve berichten omtrent een op handen zijnden grooten Duitschen aanval, waarbij ook Nederland zou worden betrokken. Deze aanval zou zeer binnenkort geschieden, doch wellicht enkele dagen worden uitgesteld, indien de weersomstandigheden niet gunstig zouden zijn.

De Minister van Defensie heeft dienzelfden dag op mijn kamer in het A.H.K. het telegram opgesteld, waarbij *1e verloven* — op een enkele categorie na — *werden ingetrokken*. Deze maatregelen waren dus van veel verdere strekking dan die welke bij vorige gelegenheden waren genomen. Bovendien werden alle depôts en inrichtingen van onderwijs voor zoover zij tijdelijk uit legeringsoverwegingen buiten de Vesting-Holland in garnizoen lagen, naar het hart des lands verplaatst. Uiteraard werden de troepencommandanten tevens gewaarschuwd, werd de paraatheid aan de grenzen opgevoerd en werden de ontstekingsmiddelen aan de te vernielen objecten aangebracht, voor zoover deze zich tegenover de Oostgrens bevonden, dus van Maastricht en Vaals tot Delfzijl. Binnen een minuut konden de bruggen enz. in de lucht springen, mits de troep waakzaam was en zich niet liet overvallen. De ontstekingsladingen aan de bruggen met naar het Zuiden gekeerd front (behalve uiteraard die bij Nijmegen) werden echter niet aangebracht. Aangezien dit besluit — onverwacht — zeer belangrijke gevolgen heeft gehad, sta ik hierbij nog even stil.

Het betrof o.m. de bruggen bij Keizersveer en Moerdijk. Over deze bruggen moest, zooals ik reeds eerder vermeldde, de Lichte Divisie onmiddellijk na een aanval van Duitschland naar het hart des lands worden verplaatst. Er moest dus worden voorkomen, dat deze bruggen te vroeg sprongen, hetgeen tengevolge van zenuwachtigheid, misverstand enz. niet geheel uitgesloten mocht worden geacht. Alle commandanten ter plaatse immers hadden opdracht om de vernieling uit te voeren, als huns inziens de brug in handen van den vijand dreigde te vallen. Waar bepaald moest worden voorkomen, dat de Lichte Divisie van het Noorden werd afgesneden, werd na overleg op het A.H.K. beslist, dat de ontstekingsmiddelen bij de genoemde bruggen niet zouden worden aangebracht⁽¹⁾.

De veiligheid van de bruggen werd bovendien afdoende gewaarborgd geacht. Immers:

- a. de Moerdijkbrug lag meer dan 100 km van de grens verwijderd;
- b. er lagen troepen vlak *vóór* de brug;
- c. er legerden troepen vlak *achter* de brug;
- d. er stond een batterij luchtdoelartillerie ter bescherming van de brug;
- e. er was een kazemat met politietroepen op de brug;
- f. het 6e Grensbataljon zou — in het geval Oost — onmiddellijk na alarm van Breda met versnelde middelen van vervoer naar de brug marcheeren!

Ten aanzien van de luchstrijdkrachten, de luchtdoelbestrijdingsmiddelen en de bewakingsstroepen der vliegvelden werd gelast, dat deze elken dag van vóór het licht worden al volledig paraat zouden zijn en dat de jachtvliegtuigen dan boven de vliegvelden zouden patrouilleeren gedurende 2 uren. Ik meen, dat het uur is genoemd, waarop telkens de volledige paraatheid zou ingaan, namelijk 3.00 uur.

Verder waren er maatregelen genomen om te voorkomen, dat door valsche berichten per radio, per telefoon of per ordonnans de weerstandskracht zou worcien verlamd, zooals in Noorwegen gebeurd scheen te zijn.

Er werd o.m. uitdrukkelijk gezegd, dat de O.L.Z. niet het bevel zou geven om geen weerstand te bieden. 8 Mei ging zonder incident voorbij.

De bevolen verplaatsingen van de depôts geschieden zonder

(1) *Noot van Luitenant-Kolonel Wilson.*

Het pechduiveltje heeft ons parten gespeeld. Gaaiiderweg werden alle spoorbruggen voorzien van *permanente* ontstekingsmiddelen. Een der weinig bruggen, die nog moesten worden onderhanden genomen was ..., de Moerdijkbrug, omdat deze als een der veiligst gelegen bruggen werd beschouwd. Het is inmiddels geen schande om te erkennen, dat het Nederlandsche A.H.K. niet heeft gerekend op een toepassing van den driedimensionalen oorlog op een schaal als zulks op 10 Mei geschiedde en zooals nimmer tevoren was geschied. Noch Polen noch Noorwegen konden *dit* doen vermoeden. Dat mogen zij, die van „nakaarten” houden, bedenken.

wrijving. De oudere lichten van sommige wapens — o.a. van de Cavalerie —, die kort na het begin van de mobilisatie met verlof waren gezonden, kwamen weer onder de wapenen. Eenige detailpunten werden nog verbeterd, o.a. werd de havenverdediging van Delfzijl nog eens onder de loupe genomen. Het vliegveld Eelde, dat in plaats van Schiphol voor Duitschen burgerluchtvaartdienst beschikbaar was gesteld, werd hiervoor verboden. Men meende de toekomst met vertrouwen tegemoet te mogen zien en meende gedaan te hebben, wat menschelijkerwijze onder de bestaande omstandigheden mogelijk was geweest.

Op 9 Mei ontving het Departement van Buitenlandsche Zaken een mededeeling, waaruit viel op te maken, dat de aanval „met 100 % zekerheid” op 10 Mei zou geschieden.

Bovendien werd een telegram onderschept, dat in Amsterdam was aangeboden en bestemd was voor een Amerikaansche courant, luidende: „Wise Willies whispering bewitching hour Friday dawn” of in klare taal overgezet: „Duitschers, die het weten kunnen, vertellen, dat het fatale. uur Vrijdag bij het aanbreken van den dag zal zijn”.

Een en ander was voldoende reden om aan de ondercommandanten nog eens te seinen „Weest bijzonder op Uw hoede”⁽¹⁾.

In hoeverre elke commandant en elk onderdeel meer of minder paraat moest zijn, moest ieder voor zichzelf uitmaken in verband met zijn taak en zijn plaats. Het sprak vanzelf, dat de troepen aan de O.grens en de troepen, die aldaar met de strategische veiligheid waren belast, alsmede die, aan welke de luchtafweer en de bescherming van vliegvelden was toevertrouwd, reeds vóór het aanbreken van den dag paraat moesten zijn! Maar de anderen? Moest de gehele weermacht in alle deelen des lands om 3.00 gereed zijn om uit te rukken op het eerste alarm? Het zou een ideale toestand zijn indien men gedurende een oorlog overal en op elk uur van den dag geheel paraat zou kunnen zijn, maar dit ideaal is niet te verwezenlijken, want de troepen hebben ook rust noodig. Een goed systeem van alarmeering en van wachtdienst is noodzakelijk en moet voldoende zijn om tegen overvalling gevrijwaard te zijn gedurende den tijd, dat de troepen rust behoeven. Men kan den toestand van algemeene paraatheid niet langer volhouden dan een à twee dagen zonder zeer spoedig tot *algeheele* uitputting van den troep te komen met alle gevolgen van dien.

Het is een van de nadeelen van de verdediging, dat men niet weet waar en wanneer een aanval zal komen, zoodat men er licht toe komt of de maatregelen en de waakzaamheid te overdrijven of onvoldoende waakzaamheid te betrachten. Beide kunnen in hun gevolgen funest zijn⁽²⁾.

Te scherper sprak dit, waar men zich hier nog in vollen vredeestijd bevond en volkomen in het duister tastte omtrent de plannen van de Duitschers.

Zou er tevoren een ultimatum zijn? Waren de berichten inderdaad voor 100 % betrouwbaar?

Vooraf dit laatste kon niet met *volle* zekerheid worden aangenomen. Hoe ver intusschen de O.L.Z. is gegaan, moge blijken uit het feit, *dat eenig is in de wereldgeschiedenis n.l. dat Generaal Winkelman reeds in den avond van 9 Mei last heeft gegeven om de vernielingen O. van de Maas uit te voeren, waardoor de naar de rivier leidende wegen werden versperd.*

Tot de vernieling der groote bruggen over de rivieren en het onbruikbaar maken der spoorwegen meende hij nog niet te mogen gaan, zoolang er geen ultimatum was. Hij meende dit risico te *mogen* nemen, omdat alle voorzorgen waren genomen om de vernieling op het juiste oogenblik te doen slagen en om het ongestoord binnenvaren van treinen (pantser treinen b.v.) te verhinderen.

Er waren n.l. vóór de grensstations wissels gelegd, die permanent zoo waren gesteld, dat de treinen op dood spoor zouden loopen. Deze wissels waren bewaakt. In de grensstations waren eveneens overeenkomstige maatregelen getroffen en ten slotte: de springladingen en de ontstekingsmiddelen waren aangebracht, het vernielingspersoneel stond in beveiligde opstellingen, was telefonisch aangesloten en had tot opdracht op eigen initiatief de brug te laten springen, als de vijand zich bij de brug vertoonde. Tenslotte had de O.L.Z. eenige dagen tevoren nog uitdrukkelijk gewaarschuwd tegen goedmoedigheid en aan alle posten een geest van wantrouwen tegen alles en allen wat vreemd leek, ingescherpt, daarbij als voorbeeld een recent geval van overvalling aanhalende.

(1) Dit bericht is — naar mij later bleek — bij I.L.K. en bij C.-Vg. H. niet ontvangen.

(2) *Noot van Luitenant-Kolonel Wilson.*

De lezer dient te beseffen, dat wij reeds sedert Augustus 1939 (ik herinner mij o.a. den datum van 8 Augustus 1939 als zoodanig) telkens weer zijn gealarmeerd door onrustbarende berichten, zoodat ernstig rekening moest worden gehouden met de mogelijkheid, dat hier wellicht van een *systeem* sprake kon zijn om onze troepen uit te pudden en eerst *daarna* die uitgeputte troepen aan te vallen.

HOOFDSTUK VI.

De oorlog 10 Mei 3.00—14 Mei ± 17.30.

1. 10 Mei.

Uitdrukkelijk stel ik ook hier op den voorgrond, dat het hier volgende resumé is opgesteld uit het geheugen, tijdens mijn verblijf te Groningen, zonder gebruik te maken van aantekeningen en dat daarom een enkele onjuistheid — voor wat de detailpunten aangaat en vooral wat de juiste uren betreft — niet is uitgesloten. In algemeenen zin mag echter worden aangenomen, dat het verloop van zaken is geweest, zooals het wordt geschetst! Ik heb getracht de worsteling te beschrijven, zooals deze van het centrale punt — het Algemeen Hoofdkwartier — uit werd gezien en geleid.

Op 10 Mei te 3.00 was de opstelling van de Nederlandsche landmacht als vermeld op bijlage II.

Vertragend zou worden opgetreden door de troepen onder bevel van de territoriale bevelhebbers in Friesland, Groningen en Drenthe (T.B.F.), in Overijssel en Gelderland (T.B.O.) in Noord-Brabant en Noord-Limburg (T.B.N.Br.) en in Zuid-Limburg (T.B.Z.L.), alsmede door 2 bataljons van het Maas—Waalkanaal en Brigade B.

Deze vertraging was hoofdzakelijk gebaseerd op uit te voeren vernielingen, voor de Peel-Raamstelling luidde de opdracht: „s vijands opmarsch vertragen, zonder zich aan de vernietiging bloot te stellen”.

Hardnekkig weerstand zou worden geboden in Zeeland aan het Zuidfront van Vg. Holland, in de groep Merwede, aan Linge en Waal, in de linie Ochten-de Spees (in de Betuwe) in de Grebbelinie en in de stelling van den Helder.

Strategische Reserve: I L.K., waarvan de verplaatsing naar de omgeving van Leiden, Haarlem en Amsterdam was uitgewerkt.

Bovendien waren in ~~Zuid~~ en Noord-Holland nog een aantal depôts aanwezig, alsmede de K.M.A., de scholen voor reserve-officieren, de Koloniale Reserve, I R.H.M. en eenige compagnieën Politietroepen.

De *vliegvelden* waren in staat van verdediging gebracht, de groote wegen waren versperd en onze vliegtuigen gereed om den strijd aan te binden tegen de vijandelijke.

Op 10 Mei te 3.50 ontving ik van den Sous-Chef van den Staf van de Afd. Landmacht van het A.H.K., Kolonel v. Alphen, de telefonische mededeeling: „Grensoverschrijding bij Kerkrade en Vaals”. Tien minuten later cirkelde reeds een groot aantal Duitsche vliegtuigen boven Den Haag, heftig beschoten door onze luchtafweermiddelen. Een oorverdoovend lawaai! Ik fiets langs de Nieuwe Uitleg naar het Lange Voorhout. Een juffrouw vraagt mij: „Mijnheer, is het een oefening?” Ik antwoord: „Nee, dat is oorlog!” Zoo was voor mij het begin van den oorlog! Kort en tijd later slaan bommen in de nieuwe Alexanderkazerne: 58 manschappen en 76 paarden werden gedood!

Men brengt mij een pamflet met oranje rand, in de stad met vele anderen neergedwarrelt: „De stad is door sterke troepen omsingeld. Iedere weerstand is nutteloos!” Gelukkig was het nog niet zoo ver.

Maar het was een overvalling in vollen vredestand door een, naar ik meen de 22e divisie, waartoe o.a. het 65e Regiment Infanterie, valschermtroepen, veldartillerie enz. behoorden.

Een complete divisie was het, die dien dag te Ockenburg, Ypenburg en Valkenburg zou landen en zich meester zou maken van het Regeeringscentrum Den Haag. Dit stond te lezen in een buitgemaakt half verbrand bevel, een compleet dossier, dat uit een der vele neergeschoten vliegtuigen werd bemachtigd.

Op het A.H.K. was reeds alles bedrijvig aan den gang. Kolonel van Alphen had onmiddellijk het bevel „vernieren” uitgegeven. Naar later bleek, hadden alle commandanten op eigen initiatief reeds de vernielingen doen uitvoeren. Vrijwel overal aan de grens stond de vijand voor de deur.

En toen, ja toen gedurende vrijwel den geheelen dag een ononderbroken reeks telefoonberichten en andere meldingen. Aanvankelijk verward; uit de meest verschillende punten: „Parachutisten in Voorburg, twee officieren doodgeschoten bij het viaduct aan de Laan van N.O. Indië”.

„Parachutisten in Rijswijk”.
„Parachutisten in Wassenaar”.
„Vliegtuigen landen op Waalhaven”.
„Vliegtuigen landen op Ockenburg”.
„Vliegtuigen landen op Ypenburg”.
„Waalhaven is in handen van den vijand!”
Stomme verbazing, hoe kan dat?
„Ypenburg is door den vijand overmeesterd!”

Algemeene verrassing, daar was nog wel een half eskadron pantserswagens.

„Valkenburg is verloren! In Katwijk dalen valschermtroepen!”

Zoo was het 2e bedrijf! En ondertusschen bondsde het luchtafweergeschut en hamerden de luchtdoelmitrailleurs! Gelukkig, dat de Commandant van de Vesting Holland zijn spreekwoordelijke kalme bewaarde en met wijs beleid de vereischte tegenmaatregelen trof. Het I L.K., waar reeds dadelijk een prijzenswaardig initiatief was ontwikkeld en de depôts in de Vesting Holland werden onder de bevelen van den Generaal van Andel gesteld. Opdracht: tot elken prijs verhinderen, dat Den Haag in handen van den vijand valt, daartoe de toegangen tot Den Haag afsluiten, de vliegvelden heroveren en het tusschenterrein zuiveren!

En intusschen komen van den luchtwachtdienst per radio telkens weer nieuwe berichten van dalende en gedaalde valschermtroepen; er dreigt een sterk overdreven indruk te worden gevestigd.

Daarom wordt verboden om zulks verder per radio te melden. Het Ie Regiment Huzaren-motorrijders en een afdeeling van het Depôt Cavalerie op auto's zijn reeds tegen de valschermtroepen ingezet.

Op het A.H.K. melden zich de militaire attachés bij de gezantschappen te 's-Gravenhage van Engeland, Frankrijk en België. Eerstgenoemden deelen mede, dat er militaire missies zullen komen, ten einde de samenwerking met de legers der landen, *thans* eerst onze bondgenooten, te verzekeren en in goede banen te leiden.

Maar vrijwel tegelijk komt het ontstellende bericht: „De bruggen bij Moerdijk zijn in handen van den vijand!”

De verbinding naar het Zuiden is verbroken! Hoe zullen de Fransche officieren Den Haag kunnen bereiken? Wij kunnen het niet helpen; het Hollandsch Diep ligt tusschen ons en hen in en wij weten niet hoe en waar zij de grens zullen overschrijden.

En de Engelschen? De vijand zit tusschen Hoek van Holland en Den Haag. In Loosduinen wordt gevochten! Gelukkig, dat de telefonen nog werken en ... gedurende den geheelen oorlog *bijzonder goed ook*. Hulde aan het militaire en burger telefoonpersoneel. Wel is waar, waren de interlocale verbindingen vrijwel uitsluitend ter beschikking van de militaire leiding, daar het particuliere verkeer was uitgesloten, maar er behoort koelbloedigheid en rust en hooge plichtsopvatting toe om tot het einde toe en zonder verpoozen correct en accuraat alle telefoonaansluitingen te blijven geven. Daarom, nogmaals hulde!

In het meest dringende om Den Haag te voorzien. Thans de blik naar buiten! Het IIIde Legerkorps en de Lichte Divisie zouden volgens het voornemen van den O.L.Z. in den nacht, volgende op de aggresie naar Gelderland en Zuid-Holland worden verplaatst.

Men meende deze verplaatsing met het oog op het vliegergevaar slechts onder dekking van het nachtelijk duister te mogen uitvoeren.

Maar de toestand is geheel anders dan men zich had gedacht. Het Ie Legerkorps wordt in Zuid-Holland vastgehouden, het *moet* hier — om Den Haag — den toestand meester worden. Het kan Rotterdam nog niet bereiken, want valschermtroepen hebben zich tusschen Den Haag en Rotterdam genesteld.

In Rotterdam zijn slechts een paar honderd mariniers en het Depôt Genie troepen. Gemeld wordt, dat de vijand de Maasbruggen reeds nadert. Valschermtroepen bij Dordrecht! En..... de spoorbrug bij Gennep is niet vernield.

Een pantsertrein is hier doorgebroken!

Onder deze omstandigheden en gezien het feit, dat de Duitsche luchtmacht blijkbaar op volle kracht met bepaalde opdrachten is ingezet, laat de O.L.Z. het zwaarste wegen, wat het zwaarste is. Wacht men langer, dan is er kans, dat de Peel-Raamstelling wordt doorbroken en III L.K. door den vijand wordt vastgehouden. Bovendien is het dringend noodig, dat Waalhaven wordt hernomen en Rotterdam van het Zuiden uit wordt ontzet.

Daarom gaat tegen ± 7.00 uur — de oorlog is pas 4 uur aan de gang en wij zijn hier al midden in het slaggewoel — bevel aan:

a. het III legerkorps onverwijld de eerste etappe van de verplaatsing naar de Lingstelling uit te voeren en dus terug te gaan Noord van de Maas;

b. de Lt. Div. onverwijld — onder vermindering van de Moerdijkbruggen — te marcheren over Gorkum naar de Noord, deze bij Alblasserdam te overschrijden en Waalhaven van het Z.O. te hernemen;

c. 6 G.B. om, van Breda uit, naar de Moerdijkbruggen te marcheer~en deze te heroveren; 1)

(1) Bovendien deed de Commandant van de Groep kil van het Zuidfront Vg. H., Kolonel van Andel, op eigen initiatief een versteekt bataljon bij 's-Gravenhage over de Dordtsche Kil gaan, teneinde Dordrecht te ontzetten.

d. den C.-Vg. Holland om 3 G.B., dat naar Willemstad mar- cheert, door te zenden over Barendrecht, ten einde Waalhaven van het Zuiden uit aan te vallen.

Tevens wordt aan den Engelschen luchtvaartattaché verzocht om Waalhaven, Ypenburg, Valkenburg en de brug bij Oeffelt door Engelsche vaartuigen te doen bombardeeren. (1)

De berichten blijven binnenstroomen.

Van Westervoort: de Duitschers zijn over de brug.

Van Dieren: de vijand is over de IJssel.

Van Maas-Waalkanaal: de bruggen bij Heumen en Weurt zijn niet vernield, de andere wel.

Van Venlo: de brug is vernield met een pantsertrein er boven op! Na den oorlog bleek inmiddels dat het toevoegsel betreffende den pantsertrein een verdichtsel was!

Ook komen berichten binnen, dat parachutisten, in burgerkleding zijn gedaald. Dit wordt dan ook vermeld in het legerbericht No. 1, dat reeds te 10.00 werd uitgegeven.

Een na den oorlog ingesteld onderzoek heeft de juistheid van dit bericht — voor zoover het parachutisten betreft — niet kunnen aan- toonen: Wellicht is de eigenaardige, hier nog onbekende, uniform van de Deutsche valschermtroepen op enkele plaatsen voor een bur- geroverall aangezien.

En te midden van dat alles moeten andere bevelen worden ge- geven. Reeds zijn de luitenant-generaal van de Vijver en de generaal- majoor van Oorschot en Noothoven van Goor (\$) ontboden. Zij ont- vangen de opdracht resp. naar Parijs, Londen en Brussel af te reizen om bij de Fransche, Britsche en Belgische legerleiding den Opper- bevelhebber te vertegenwoordigen en de samenwerking tot stand te brengen met de geallieerde legers. waaromtrent wij nog niets weten, want de inlichtingen van de militaire attaché's, die hedenmorgen werden ontvangen, waren zeer vaag. Slechts de Fransche attaché, majoor de Mascureau, heeft vanmorgen medegedeeld, dat Fransche troepen, in geval van een Duitschen inval in Nederland, door België naar Westelijk Noord-Brabant en Zeeland zullen marcheren. Ver- moedelijk zullen dit gemotoriseerde troepen zijn. Verder weten wij niets.

De generaals, die naar de drie hoofdsteden zullen vertrekken, ont- vangen hun instructie.

De vraag is, hoe zij de plaats van bestemming zullen bereiken. Dit wordt aan hen overgelaten.

Generaal-majoor van Oorschot zou met overste Zegers per vlieg- machine gaan, maar hun toestel moet nader voor een ander doel worden bestemd. Zij vinden een bootgelegenheid. De beide andere Generaals trachten per auto door te komen, maar worden alras tot ommekeer gedwongen. Ik meen, dat zij per slot van rekening met een visschersboot naar Zeeland zijn gevaren en vandaar hun reis hebben vervolgd.

Wij hebben nooit vernomen of zij op hun plaats van bestemming zijn aangekomen.

De O.L.Z. had echter maatregelen getroffen, opdat, onmiddellijk nadat een Duitsche aanval een feit zou zijn geworden, in genoemde hoofdsteden het contact met de legerleidingen tot stand zou worden gebracht. Daartoe was elk der gezanten in het bezit gesteld van een gezegelde enveloppe, waarin gesloten een memorie voor hemzelf en een opdracht voor den Nederlandschen militairen attaché ter plaatse. In afwachting van de komst van de missies zouden de militaire attaché's (in Londen de Marine attaché) den O.L.Z. bij de geallieerde legerleidingen vertegenwoordigen.

De gezanten mochten de gezegelde enveloppen eerst openen na ontvangst van een telegram van onzen Minister van Buitenlandsche Zaken, dat de oorlog een feit was geworden. (3)

Van vóóroverleg met de oorlogvoerende mogendheden was dus geen sprake. Het was den O.L.Z. dan ook absoluut onbekend, welke hulp door Engeland en Frankrijk zou kunnen worden geboden. Als minimum werd gevraagd: aan Frankrijk een legerkorps van vier divisien voor de verdediging van het hart des lands en aan Engeland één divisie voor de verdediging van Zeeland, alsmede een belang- rijke hoeveelheid luchtdoelartillerie en vliegtuigen. Tevens werd ge- wezen op de noodzakelijkheid de bruggen te bombardeeren, die de Duitschers ongetwijfeld over IJssel en Maas zouden slaan.

Van dit alles is neer weinig terecht gekomen. De Engelsche hulp

(1) De opdracht voor Ypenburg en Valkenburg is later op den dag Ingetrok- ken.

(2) De Generaal-Majoor Noothoven van Goor zou een dergelijke missie naar Berlijn hebben ontvangen, indien van geallieerde zijde agressie was gepleegd.

(3) Het is de memorie van H.M. Gezant te Brussel, die als document No. 19 in het 5e Deutsche witboek voorkomt.

aan luchtmachtroepen bepaalde zich tot twee detachementen, die tot taak hadden enkele vernielingen tot stand te brengen en een bataljon, dat te Hoek van Holland landde. Wel voerde de Engelsche luchtmacht eenige bombardementen uit: Zoo werd in den nacht van 10 op 11 Mei Waalhaven door 36 vliegtuigen gebombardeerd.

Omtrent hetgeen van Fransche zijde te wachten was, werd de O.L.Z. niet geheel in het onzekere gelaten. Om 10.00 belde de mili- taire attaché te Parijs — Luitenant-Kolonel Van Voorst Evekink — het Hoofd van de Sectie Operatiën — Overste Wilson — op. Hij deelde mede, dat hij overeenkomstig zijn hiervoor genoemde in- structie onmiddellijk contact had opgenomen met den Franschen Opperbevelhebber en dezen om hulp had gevraagd.

De beslissing van Generaal Gamelin werd daarop door den Overste Van Voorst Evekink gedicteerd. Zij kwam hierop neer, dat op Fransche hulp voor de verdediging van het hart des lands niet kon worden gerekend;

dat een gemotoriseerde Fransche divisie in den avond van 10 Mei in Zeeuwsch-Vlaanderen kon worden verwacht; en dat de Fransch- Engelsche legers oprukten naar de lijn Namen—Antwerpen; de z.g. „Dijle Stelling", waaruit zij sprongsgewijze — van stelling tot stel- ling — voorwaarts zouden gaan.

Wij wisten toen dus reeds, dat wij vrijwel aan ons lot zouden worden overgelaten. Een verwijt meen ik hiervan niet aan de ge- allieerde legerleiding te mogen maken. De hoofdstrijd immers zou naar alle waarschijnlijkheid op hun front worden uitgevochten. Daar zou de beslissing vallen. Nederland was slechts doormarschterrein voor de Duitschers, geen hoofdoperatiëtooneel. Afspraken waren niet gemaakt, toezeggingen waren niet gedaan.

Wij hadden niets te reclameeren, doch zouden onze plicht doen!

Opdracht werd gegeven om uitvoering te geven aan in bewaring stelling van voor 's lands veiligheid gevaarlijk geachte personen. Dit waren in algemeenen zin de aanwezige Duitschers en de 800 Neder- landers, die reeds in vredestijd op een lijst waren geplaatst op grond van min of meer sterke aanwijzingen (4). Later is gebleken, dat veel meer personen zijn gearresteerd dan in het voornemen van den O.L.Z. lag. De onrust, welke reeds langen tijd bij een groot ge- deelte van het Nederlandsche volk en bij vele ondercommandanten bestond, het plotselinge en verrassende karakter van den Duitschen inval en de geruchten, die de ronde deden omtrent verraad en om- trent Duitsche troepen in burgerkleding, — kortom het allerwegen bestaande gevoel van onzekerheid en onveiligheid — uitten zich overal op betreurenswaardige wijze. Niet alleen werden véél meer personen gearresteerd, dan de bedoeling van Generaal Winkelman was, waardoor alle voorzieningen omtrent onderbrenging, enz. waardeloos werden en op sommige plaatsen werkelijk schandelijke toestanden ontstonden, maar er werd soms ook gearresteerd op loutere aanwijzingen van de vox populi. En de stem des volks is een onbetrouwbare gids. Persoonlijke vijandschap, oncontroleerbare mededeelingen, bewezen en ook onbewezen feiten uit vervlogen jaren waren in vele gevallen voldoende aanleiding om medeburgers aan te geven, waarop dan arrestaties volgden. Evenals in 1914 in vele oorlogvoerende landen de besmettelijke ziekte „spionnitis" heerschte, waardoor een ieder, die er wat vreemd uitzag, voor spion werd aangezien, was er hier een epidemie uitgebroken van ver- dachtmaking, die soms tot toestanden heeft geleid, welke een be- schaafde natie als de onze onwaardig zijn.

Helaas heeft Generaal Winkelman van een en ander te laat mede- deeling ontvangen. In den Haag echter is van de zijde van het A.H.K. een onderzoek gelast, waardoor reeds spoedig vele der ge- arresteerden in vrijheid werden gesteld.

Zelfs indien de O.L.Z. bekend ware geweest met het voorgevallene, dan zou het heusch toch onmogelijk zijn geweest om te midden van de hoog oplaaierende branding van den strijd in de enkele dagen, die de oorlog heeft geduurd, allerwege de maatregelen tot redres te treffen. En zulks te minder omdat de volgende dagen op vele plaatsen nog schietpartijen voorkwamen, welke — terecht of ten onrechte — tot nieuwe arrestaties leidden. Zooals gezegd, waar het A.H.K. kon ingrijpen, heeft het zulks gedaan!

Om 10.30 telefoneert de Territoriale-Bevelhebber in Zuid-Lim- burg, dat de vijand niet alleen voor Maastricht, maar ..... dat hij ook achter deze stad staat. Hij heeft nl. op verschillende punten bruggen over het Albertkanaal — naar wij meenden te weten de hoofdverdedigingslijn van de Belgen — bezet. (5)

Waar de terugtocht in Westelijke richting dus was afgesneden

(4) Zie Hoofdstuk V, sub 5.

(5) Later bleek, dat zelfs het Belgische fort Eben-Emael, een uiterst modern pantsfort nabij Maasticht, door Duitsche parachutisten was genomen.

en verdere weerstand nutteloos was, meende de T.B.Z.I. om de stad Maastricht te sparen tot capitulatie te moeten overgaan; de Maasbruggen waren echter vernield.

Even later wordt bericht ontvangen, dat de vijand Arnhem binnenrukt.

Intusschen had zich in de Peel-Raamstelling een klein drama afgespeeld. De pantsertrein, die over de onvernielde brug bij Oeffelt was gereden, had deze stelling bij Mill doorbroken. De troepen, die deze trein vervoerde, hadden Mill en het daarachter gelegen deel van de stelling vermeesterd. Alzoó was reeds den eersten dag deze stelling doorbroken. Hier moest hulp worden verschaft. Het tweede Regiment Huzaren-motorrijder werd door C.-III L.K. ter beschikking gesteld van den T.B.N.Br. Resultaat: in den namiddag was het onheil vrijwel hersteld en de pantsertrein in ons bezit! Een bewijs, dat Nederlandsche troepen — mits goed aangevoerd en gecadreerd — goed kunnen vechten').

De kaleidoscoop vertoont telkens nieuwe en andere gekleurde beelden.

In Zuid-Holland wordt voortdurend gestreden. Zuid van den Haag is van de zee tot Delft de Ie Divisie ingezet, alsmede depottroepen. Zij heroveren Ypenburg en Ockenburg. De berichten blijven echter verward. Telkens dalen weer nieuwe parachutisten. De strijd heeft daardoor een heen- en weergaand karakter. De vijand zet zich op verschillende punten in den polder vast, de juiste tactiek hier tegen is nog niet gevonden. Noord van den Haag wordt het grootste gedeelte van III Div. (die zich aan de kust tusschen Katwijk en IJmuiden bevond, samen getrokken tegen Katwijk, Valkenburg en Wassenaar. Tusschen Wassenaar en den Haag zijn valschermtroepen geland in de duinen. Het depot cavalerie beveiligd den Haag in de Vlakte van Waaisdorp. Het bedekte terrein maakt een optreden tegen de kleine, maar uitstekend bewapende afdeelingen valschermtroepen, die op zeer veel punten optreden, zeer moeilijk, moeilijker nog dan in den polder. Ook hier moet de juiste tactiek nog worden gevonden.

Sommige afdeelingen echter handelen spontaan op de juiste wijze. Zoo stelt de Ie Verlichtingsafdeeling nabij Zostermeer—Zegwaard de daar gelande parachutisten buiten gevecht en neemt hen gevangen. Evenzoo handelt een ander onderdeel van den trein van I L.K. nl. de Pontontrein, later versterkt met deelen van het Depot Wielrijders, in de omgeving van Pijnacker.

In Rotterdam schijnt de toestand niet gunstig. De vijand bevindt zich ook op den Noordelijken Maasoever.

Indien hij hier een bruggenhoofd kan behouden, zal het moeilijk zijn om zijn opmarsch naar 's-Gravenhage te beletten. Wel is er bericht ontvangen, dat zeer jonge depôtstroepen der Genie (zonder mitrailleurs) het Beursstation hebben hernomen, maar zulks neemt niet weg, dat er slechts weinig troepen zijn in Rotterdam: een paar honderd mariniers, etapperitroepen en de depôts Genietroepen en luchtvaarttroepen, alsmede een afdeeling 10 veld geschut. Versterking is hier noodig. Daarom worden drie bataljons per auto van de Grebbelinie — die thans nog niet wordt aangevallen — over Gouda naar Rotterdam gedirigeerd, alsmede een batterij 10 veld.

Tegelijkertijd worden drie bataljons naar Leiden vervoerd, tegelijk met een houwitserbatterij van 15 1.15.

De C.V. begrijpt het gewicht van den strijd om Rotterdam en den Haag. Hoewel zijn reserves worden verzwakt, staat hij deze troepen af zonder bezwaren te maken.

Er moeten echter nog meer voorzieningen worden getroffen. Zal de Duitscher zich beperken tot een actie tegen den Haag en Rotterdam of zal hij den volgenden morgen ook Amsterdam en Schiphol in den strijd betrekken? Het is den O.L.Z. onbekend; maar het zou onverantwoord zijn om niet, reeds nu, Amsterdam te beschermen.

Blijkens de ondervinding van dezen dag, moet men er op rekenen, dat het den vijand zal lukken om — als hij het wil — met valscherintroepen en vliegtuigen op en bij Schiphol en in de omgeving van de hoofdstad troepen te doen landen. Daarom wordt de beveiliging van Amsterdam versterkt met drie bataljons, die aan het O.front van de Vg. Holland worden onttrokken.

De grootscheepsche actie in het hart des lands begint, zooals men ziet, voor den vijand vruchten te dragen. Niet alleen is de geheele strategische reserve ingezet (I L.K. en Lt.Div.), maar ook een groot deel van de depottroepen en zelfs troepen van andere fronten zijn reeds bij den strijd betrokken. En dat, waar men nog in het onzekere tast omtrent de bedoelingen van den vijand tegenover die fronten.

Eens te meer blijkt, dat het initiatief van de zijde van den aanvaller is en hem dermate groote voordeelen schenkt, dat de theore-

tische grotere kracht van de strategische verdediging daardoor ernstig wordt verminderd.

De overvalling in het centrum van het land heeft ons bovendien genoodzaakt om met onze — voor de verdediging geschoolde — troepen, aanvallend op te treden en wel in de moeilijkste terreinen die er zijn: polders, boschcomplexen (Wassenaar) en duinen!

De Commandant van Zeeland meldt in den namiddag, dat de voorste Fransche troepen in Zeeuwsch-Vlaanderen zijn aangekomen, dat de divisiecommandant in Middelburg is en dat de divisie — een gemotoriseerde — naar Walcheren wordt overgezet om haar marsch naar N.Brabant te vervolgen.

Dat is sneller, dan wij verwacht hadden; een goed begin.

Maar de divisiecommandant is niet te bewegen om een detachement naar de Moerdijkbrug te zenden.

En zoo nadert langzamerhand de avond en kan de balans van den eersten dag worden opgemaakt.

Ypenburg is heroverd, Ockenburg eveneens. Valkenburg wordt door onze artillerie bevuurd. De bedreiging van het Regeeringscentrum den Haag is afgewend. De stad is naar alle zijden beveiligd door troepen.

Het Beursstation in Rotterdam is heroverd.

Bij Mill is de toestand opgeklaard.

Tal van Duitsche vliegtuigen zijn door onze koelbloedige luchtdoelartillerie of door onze heldhaftige vliegers neergeschoten, dan wel op den grond door onze artillerie of op andere wijze vernield.

Er is reden tot tevredenheid: 's vijands opzet om zich den eersten dag van het regeeringscentrum 's-Gravenhage meester te maken is mislukt.

Een zeere plek blijft echter de ader Rotterdam-Dordrecht-Moerdijk. 6 G.B. uit Breda is er nl. niet in geslaagd — ondanks den steun van Nederlandsche vliegtuigen — om de brug te heroveren. De actie van 's-Gravended uit naar het Dortsche eiland teekent zich nog niet. Van de Lt. Div., die meer dan 100 km moest afleggen, zijn nog geen berichten binnengekomen. Daarom telefoneert de O.L.Z. persoonlijk met den Generaal Gamelin te Parijs en vraagt hem met aandrang om opdracht te geven de Moerdijkbrug aan de Duitsers te ontnemen. Dit wordt beloofd.

In den loop van den avond komt nog bericht, dat de troepen van den T.B.F. grootendeels den afsluitdijk bereikten; zij werden ter beschikking gesteld van den Commandant van de Stelling van den Helder.

Te ongeveer 22.30 bericht de T.B. Noord-Brabant, dat de vijand met zeer sterke troepen over de Maas is gegaan bij Katwijk (ten Z. van Mook) en dat hij voornemens is de Peel-Raamstelling te ontruimen en de bezetting terug te nemen achter de Zuid-Willemsvaart. De beoordeeling van de noodzakelijkheid van dit teruggaan overlatende aan dezen Commandant, wordt geadviseerd dezen terugtocht niet te 2.00 maar reeds te 24.00 uur te doen aanvangen, daar anders de voorsprong op den vijand te gering zou zijn en overdag zou moeten worden gemarcheerd, hetgeen gevaarlijk zou zijn met het oog op vliegergevaar.

III L.K. was in goeden toestand Noord van de Maas aangekomen en zou den 11den de stelling achter de Linge bezetten in aansluiting aan Brigade B, die achter de Waal stelling zou nemen. Voor het geval in Holland méér troepen noodig zouden zijn, was een spoorwegvervoer voorbereid en waren twee treinstellen, elk voor een bataljon, gereed gesteld op elk der stations Geldermalsen, Utrecht en Haarlem.

Er was reden voor H.M. de Koningin om aan de weermacht Hoogstderzelver hooge tevredenheid te betuigen over de wijze, waarop de Nederlandcche troepen zich tegen den vijand verzetten. Deze tevredenheidsbetuiging werd per order aan de troepen bekend gemaakt.

2. 11 Mei.

Op 10 Mei 22.00 was bericht ontvangen, dat vier vliegtuigen nabij de Binckhorstlaan waren gedaald. Dit bericht, dat er onwaarschijnlijk uitzag, bleek onjuist te zijn. De dag van 11 Mei zette voor het A.H.K. om 3.30 in met alarm. „Parachutisten geland op de Maliebaan!" Vanwaar dergelijke berichten komen, is en blijft een raadsel. Ook dit bericht was onjuist.

Macr intusschen was de hoog noodige zoo korte nachtrust van de officieren van het A.H.K. gestoord en was onrust gezaaid bij de troepen in den Haag. Dergelijke en andere berichten hebben het moreel en de fysieke weerstand van zeer vele troepen voortdurend sterk beïnvloed. Waar bovendien telkens weer nieuwe parachutisten daalden en dus inderdaad rekening moest worden gehouden met de mogelijkheid, dat een bericht waar was, moesten uiteraard telkens

(¹) Later bleek, dat het bij Mill bereikte resultaat niet is meegevallen.

maatregelen worden getroffen. Dikwijls werden troepen ingezet tegen niets! De algemeene klacht was dan ook spoedig, dat de troepen zéér vermoeid waren.

In den loop van dezen morgen werd aan den C.V. machtiging verleend om de bataljons, die Noord van Zutphen aan den IJssel stonden en die niet werden aangevallen, terug te nemen achter de Grebbelinie. Dat was een kostbare winst voor de bezetting van de Grebbelinie.

In het Zuidelijke deel van de Veluwe was de vijand reeds in aanraking met het 4e Regiment Huzaren, dat vertragend terugging. Contact met de voorposten aan de Grebbelinie laat dan ook niet lang op zich wachten. Bij Scherpenzeel boden zij hardnekkig weerstand. Tegenover Wageningen weken zij echter snel terug. Dat was veel spoediger dan verwacht werd en een slecht begin van den dag. C.-II L.K. gaf echter opdracht om de verloren gegane voorpostenlijnen te hernemen. Het resultaat diende te worden afgewacht.

Tegelijk komen berichten binnen van *Rotterdam*. Ook hier zijn de troepen zeer vermoeid. Zij zijn in nauw contact met den vijand, die nog steeds een enkel punt op den Noordelijken Maasoever bij de bruggen in zijn bezit heeft. Marine strijdkrachten o.a. Hr. Ms. Jan van Galen stoomen den Waterweg op en leggen een krachtig vuur op den vijand. Deze reageert in den loop van den dag met duikbommenwerpers. De Jan van Galen wordt buiten gevecht gesteld. Hij had zijn plicht gedaan! De Afdeling 10 veld, in stelling bij Kralingen, bevuurt voortdurend het Vliegveld Waalhaven, maar kan niet verhinderen, dat toch weer vliegtuigen landen. Er wordt een actie gelast van Vlaardingen uit naar den overkant. Er komt bericht, dat Waalhaven door deze actie weer is vermeesterd. Het is te mooi om waar te zijn en het is ook niet waar.

Van de lichte Divisie komt bericht, dat zij Alblzsserdam heeft bereikt en dat zich zelfs eenige groepen wielrijders aan de Rotterdamse zijde van de Noord bevinden. Later wordt gemeld, dat Alblzsserdam door duikbommenwerpers heftig is gebombardeerd en in brand staat en dat alle troepen weer op de O.-oever van de Noord zijn. Er wordt aan den divisie-commandant positief gelast om met alle beschikbare middelen en met de meeste energie de Noord te overschrijven.

Er wordt hem gewezen op het cardinale belang van deze operatie. Het resultaat moet ook hier worden afgewacht.

Bij de I Divisie t.Z. van den Haag en bij de III Divisie Noord van den Haag wordt nog steeds op zeer veel punten gevochten. Wel is het Vliegveld Valkenburg heroverd, maar Z. van Katwijk is de toestand onzeker en de vijand heeft zich verschanst in het dorp Valkenburg. Het zal niet gelukken hem daaruit geheel te verdrijven. Bij Rijksdorp en bij Wassenaar handhaven zich nog plukjes Duitschers. In de duinen en op het strand bij den Wassenaarschen slag schijnen versterkingen te landen. De wegen naar den Haag naar Wassenaar en van den Haag naar Leiden zijn onveilig, telkens wordt er daar vanuit het bedekt terrein met mitrailleurs geschoten. Nabij de Waaldorpsche vlakte zijn ook parachutisten geland. Er wordt een systematische zuiveringsactie gelast waarvoor vele troepen noodig zijn en de krachten van IIIe Div. worden verbruikt.

Ten Zuiden van den Haag baren Ockenburg en Loosduinen nog zorgen. De berichten hier zijn tegenstrijdig. Ook ten Zuiden van Ypenburg wordt gevochten, evenals te Delft. Het is moeilijk om betrouwbare berichten te verkrijgen. Daarom gaat de O.L.Z. te 11.00 naar den C. Vg. Holland om zelf inlichtingen in te winnen en een overzicht van den toestand te ontvangen. Hier wordt het ontstellende bericht ontvangen, dat Delft in brand staat, dat de bevolking in paniek vlucht en dat de Duitschers van 3 zijden de stad aanvallen. Later blijkt dat hiervan niets waar is.

Intusschen was het noodzakelijk om nog meer troepen naar Rotterdam te zenden, aangezien de daar aanwezige troepen dringend behoefte hebben aan aflossing. Er worden weer twee bataljons van het Veldleger naar Rotterdam gezonden. Te meer was hiertoe aanleiding omdat er werd bericht, dat op Waalhaven op 10 Mei niet minder dan 240 maal een vliegtuig was geland. Dat zou dus wijzen op 5 à 6000 man Duitse troepen met lichte artillerie.

Van den T.B. *Noordbrabant* komt bericht, dat de terugtocht achter de Zuid-Willemsvaart in orde is verlopen.

C.-*Stelling van den Helder* meldt, dat de vijand de Westkust van Friesland heeft bereikt. Een aanval op de Wonsstelling wordt den volgende dag verwacht.

Om ongeveer half een wordt er plotseling op het Lange Voorhout geschoten. Uit het raam ziet de O.L.Z. trams, die plotseling stil houden en burgers, die ijlings dekking zoeken in den schuilkelder

tegenover het A.H.K., kortom er is iets aan de hand, maar wat? De Generaal gaat persoonlijk naar buiten. Het geheele dekkingsdetachement ligt plat ter aarde; een man wil schieten. De Generaal vraagt waarop hij wil schieten. De man antwoordt: „op een man in het gebouw aan de overkant, die komt telkens voor het venster, hij doet zoo verdacht”. Dit is typeerend voor de nerveuze stemming van de troepen. Het raam was gesloten. Een patrouille, zekerheids-halve in het gebouw gezonden — het Departement van Financiën nog wel — kan niets verdachts ontdekken. Maar men hoort méér schieten, zelfs mitrailleurvuur. Een officier van het A.H.K. meldt, dat hij persoonlijk heeft geconstateerd, dat uit een bekend gebouw gevuld werd op de soldaten. Er wordt bericht, dat het Hoofdcocommissariaat van Politie wordt aangevallen door burgers. Een bericht vermeldt, dat 120 Duitschers in burgerkleeding uit een huis aan de Suezkade oprukken in de richting van de stad. Vooral dit laatste bericht en de berichten omtrent daarbij gevoerde gevechten zijn zeer positief: zij volgen elkaar hardnekkig op tot in den avond; zoozelfs dat last wordt gegeven een pantserwagen tegen de onverlaten in te zetten.

Later is met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid gebleken, dat althans in deze 3 gevallen van verzet of actie van burgerzijde *niets* waar is geweest. Het is daarom vooral zoo droevig, omdat hierbij onschuldige slachtoffers zijn gevallen. Of er dan in het geheel niet door burgers is geschoten, durf ik niet te beweren. In twee gevallen is komen vast te staan, dat met hagelpatronen is geschoten, waardoor soldaten zijn gewond. Hier is dus een vergissing uitgesloten; een dergelijke verwonding werd opgelopen bij de boschjes van Poot en andere in Voorburg (meen ik). Andere gevallen zijn positief gemeld en niet alleen van militaire zijde. Niets is enerveerder en moeilijker dan het voeren van straatgevechten. *Eén schot* en alles is in de hoogste spanning, vooral bij minder goed geoefende troepen. Men ziet niets en de minste verdachte beweging, die men opmerkt, geeft aanleiding — uit lijfsbehoud, uit zenuwachtigheid — tot een tweede schot en zoo voorts. Vooral als men op de daken iets verdachts opmerkt en de geest van bevolking en troep zoo is, dat men wantrouwend is geworden tegenover eigen landgenooten. Het is te betreuren, vooral omdat er aan weerszijden zoowel bij de burgerij, als bij de politie en onder de militairen slachtoffers zijn gevallen. Maar ook hier was het voor de hoogere Commandanten moeilijk een inzicht te krijgen, wat er precies gebeurde; de berichten — van alle kanten binnenkomende — waren te positief en — naar later bleek — toch onjuist! De O.L.Z. heeft aan een en ander een einde gemaakt door den Generaal-Majoor Hackstroh te benoemen tot commandant van den Haag. Diens eerste order was „Er moet een einde komen aan de onzinnige schietterij in de stad.” Het kwaad was intusschen reeds geschied, helaas!

Ook uit andere steden kwamen berichten omtrent schieten door burgers: Rotterdam, Dordrecht, den volgende dag Utrecht. Overal reageerde de troep op dezelfde wijze. Dit is niet te verwonderen, het is logisch dat de massa — en ook de troep heeft het massa-instinct — onder ongeveer gelijke omstandigheden op ongeveer dezelfde wijze handelt. Dat bleek hier, dat bleek telkens in alle oorlogen. Hier was door de plotselinge overvalling op 10 Mei, door de nerveuze stemming tegen bepaalde volksgroepen reeds vóór den oorlog aanwezig, door het geheel onverwachte en geheel nieuwe optreden van valschermtroepen op een zeer groot aantal plaatsen tegelijk; hier was, zeg ik, de kiem gelegd voor een hyper-nerveuze stemming bij den troep, die gelukkig nergens in de steden zoo hoog steeg, dat men van een paniek kon spreken, doch die ongemotiveerd optreden van sommige lagere commandanten kan verklaren en tot op zekere hoogte kan verontschuldigen¹⁾.

Ondanks dat alles bleef de Generaal Winkelman de situatie met een koel hoofd bezien.

Nog steeds woog als het zwaarste; de herneming van de Moerdijkbruggen en herovering van Dordrecht, dat gedeeltelijk in 'svijands handen was. Minstens één der punten op den weg van Noord-Brabant naar Rotterdam moest in onze handen komen! Er wordt wederom telefonisch contact gezocht met den Commandant van de Fransche divisie in Zeeland en opnieuw gevraagd om nog heden een actie naar de Moerdijkbruggen te ondernemen. Er wordt hem gezegd daartoe te willen medewerken. De Divisiecommandant zegt, dat hij de quaestie bestudeert, dat zijn divisie heden zal oprukken tot de Steenbergschen Vliet en Zondag tot de Dintel, dat is 4 km voorwaarts. De linkervleugel houdt halt op 20 km. van de Moerdijkbruggen! Uiteraard is deze Divisiecommandant niet autonoom en

(1) *Noot van Luit.-Kolonel Wilson.*

Te Rotterdam werd hetzelfde vastgesteld, toen de troep van de straat was gehaald en geconcentreerd legerde, was het met het schieten in de stad gedaan.

zijnerzijds gebonden aan bevelen van hoogerhand, maar het is voor den O.L.Z. toch wel droevig te vernemen, dat de eenige — en vrij bescheiden — hulp, die hij met aandrang vraagt en waarvan hij het beslissende gewicht voor ons met klem van argumenten aantoot, niet wordt verleend. Wel bereiken Fransche vooruitgeschoven elementen den volgenden dag Vught, maar tegen de Moerdijkbruggen is slechts een zeer kleine actie met eenige pantserwagens ondernomen. Zij werd door de Duitschers afgewezen en is niet herhaald.

Deze actie was reeds op Zaterdag te noodzakelijker, omdat de operatie over de Dortsche Kil van 's-Gravendeel uit niet tot het beoogde resultaat had geleid. Het over de Kil gezette bataljon had wel is waar den Zuidrand van Dordrecht bereikt, doch was hier in gevechten met vijandelijke troepen uiteen geslagen. En de lichte Divisie slaagde er niet in om de Noord te overschrijden!

De vindingrijkheid van den Generaal van Andel zag weer een nieuwe uitweg. Als de overtocht over de Noord inderdaad niet mogelijk is, dan moet de Lichte Divisie zich hier met zwakke krachten tot de verdediging bepalen en met de hoofdmacht van het Noorden uit het eiland Dordt bereiken, dit bezetten, de bruggen van Dordt bemeesteren en van daaruit optreden tegen Waalhaven. Hiertoe werden reeds in den morgen van 11 Mei bevelen gegeven.

De tijd dringt, want de T.B.Noord-Brabant bericht, dat de vijand tracht bij Veghel den overtocht over de Zuid-Willemsvaart te forceeren. Eerst later is gebleken, dat hij ook de door Generaal Winkelman voorziene manoeuvre heeft uitgevoerd en over Belgisch gebied de Peel-Raamstelling met pantserstroepen heeft omtrokken. In den laten avond van 11 Mei hadden deze troepen Leende bereikt in den rug van de bezetting van de Zuid-Willemsvaart tegenover Weert. De T.B.Noord-Brabant zoekt contact met den Franschen Commandant bij Antwerpen om zijn verdere actie te coördineeren met die van de Franschen. Dit is het laatste wat wij van den Kolonel Schmidt vernemen! Later is gebleken, dat de Fransche hoofdmacht niet verder is gekomen dan Breda en dat de Kolonel op 12 Mei, toen hij naar zijn troepen terugkeerde, in handen van den vijand viel.

De onderneming tot het heroveren van de voorpostenlijn bij Wageningen mislukte.

Toch was de toestand nog allerminst hopeloos. De verwachting werd gekoesterd, dat de vijand er niet in zou slagen om de Grebbelinie zelf — de hoofdverdedigingslijn — te doen vallen. De eigenlijke strijd moest hier nog beginnen.

Dat de troepen in Noord-Brabant terug zouden moeten gaan was bekend; deze terugtocht behoefde ten opzichte van de algemeene landsverdediging niet bepaald zorg te wekken. Hier waren bovendien sterke Fransche troepen in opmarsch bij Breda.

In Zuid-Holland scheen men de toestand meester. De zuiveringsactie werd voortgezet.

De bevolen actie van de Lichte Divisie bood veel kans op succes. De divisie was hiertoe nog versterkt met een afdeling 10 veld van III L.K.

En als de Moerdijkbruggen of de bruggen van Dordrecht vast in onze handen waren zou de vijand te Rotterdam geïsoleerd en, hoezeer hij ook uit de lucht versterkingen aanvoerde, ten ondergang gedoemd zijn.

De eigenlijke strijd in het Noorden moest nog beginnen. De Wonsstelling bezat door de gestelde inundatiën goede qualiteiten en dan was daar nog de afsluitdijk. Werkelijk: met een hoopvol hart ging men dien laten avond ter ruste.

3. 12 Mei

Het is Pinksteren, maar de Pinksterdrukte en de Pinksterstemming ontbreekt. In de kerk aan de Parkstraat is slechts een klein aantal geloovigen aanwezig. In de portiek staat een schildwacht...!

In de omgeving van den Haag wordt de strijd tegen de parachutisten veelal met succes voortgezet. De vijand biedt verbeterden weerstand. Zijn troepen worden uit de lucht telkens weer versterkt en ontvangen munitie en levensmiddelen per valschermscherm. Vele wegen — vooral ten Noorden van de stad — schijnen nog onveilig. In den polder Staalduinen — vlak bij Hoek van Holland nabij den Waterweg — bevinden zich valschermschermjagers. Toch schijnt Zuid van den Haag de weerstand zich meer en meer te concentreeren op de wegen, die van den Haag naar Rotterdam loopen; in en nabij Overschie is een weerstand, die niet kan worden overwonnen (!): De vijand

(!) Later heb ik vernomen, dat zich in Overschie Generaal Sponeck had verchanst. Deze Generaal was als Commandant van de luchtinfanterie-divisie op Ockenburg geland en was — toen de toestand daar onhoudbaar werd — dwars door het Westland naar Overschie getrokken om daar den weerstand te organiseren. Taaie vasthoudendheid en snelle verplaatsing van het eene punt naar het andere kenmerkten het optreden van de valschermschermstroepen.

Voor die verplaatsing werd gebruik gemaakt van ter plaatse aanwezige auto's niet hun burger bestuurders.

profiteert van de natuurlijke sterkte van ons polderland. Blijkbaar wil hij voorkomen, dat Rotterdam van den Haag uit wordt bereikt en dat een ongestoorde verbinding tusschen de beide steden ontstaat.

In de stad den Haag blijft het na den rumoerigen Zaterdag verder rustig. Wel duiken af en toe weer berichten op, die onrust verwekken, maar men heeft langzamerhand de waarde van berichten leeren kennen.

In Rotterdam schijnt de toestand onzeker. De O.L.Z. ontvangt tegenstrijdige berichten. De troepen zijn daar zéér vermoeid, omdat zij niet alleen tegen den vijand bij de Maasbruggen moeten optreden, maar ook meenen in de stad uitgebreide veiligheidsmaatregelen te moeten nemen.

Tal van onjuiste berichten schijnen de bevelvoering te bemoeilijken. Aangezien de troepenmacht te Rotterdam: sterk is uitgebreid en de Staf van den Garnizoenscommandant — Kolonel Scharroo — uiteraard wat sterkte betreft niet is berekend op de onverwachte, zware taak, welke op zijn schouders is gelegd, zendt de O.L.Z. versterking. De Luitenant-Kolonel Wilson — het hoofd van de sectie operatiën van het A.H.K. — wordt met 2 andere officieren naar Rotterdam gezonden en ter beschikking van den garnizoenscommandant gesteld. Het is met een eenigszins bloedend hart dat de Overste Wilson wordt afgestaan, maar het belang van het behoud van Rotterdam is dermate groot, dat over het bezwaar moet worden heengestapt. De Overste vertrekt in den loop van de morgen, voorzien van uitgebreide volmachten. Hij telefoneert na aankomst, dat de toestand medevalt. De troepen zijn echter wel zeer vermoeid tengevolge van de vele onjuiste berichten. Hij vroeg één versch bataljon met een energieke commandant om den aanval over de Maas te doen.

Kan de O.L.Z. dus voorloopig wat Rotterdam en overig Z. Holland betreft gerust zijn, een jobstijding bederft de goede stemming. De Wonsstelling is gevallen; het aan den aanval voorafgaande bombardement had de troepen te veel geschokt! De *onmogelijkheid* om aan deze stelling artillerie en luchtdoelbestrijdingsmiddelen toe te voegen wreekte zich dus wel sterk. Verklaarbaar is, dat het meereel van den troep sterk wordt aangetast als het systematisch onder artillerievuur wordt genomen en vliegers boven het hoofd vliegen zonder dat hier tegen iets gebeurt! Zonder voldoende materieel kan de beste troep niet vechten. Gelukkig, dat het verlies van deze stelling niet van doorslagevende beteekenis is voor de landsverdediging; de afsluitdijk en de verdedigingswerken op het Kornwerderzand zullen voor den vijand een zwaardere pil zijn om te slikken!

Ook de strijd in de Grebbelinie verloopt minder gunstig.

Niet alleen wordt bericht ontvangen, dat de bevolen aanval tot het hernemen van de voorpostenstrook bij Wageningen is mislukt, maar bovendien wordt bericht, dat de vijand er na een heftige artilleriebeschieting in is geslaagd om de voorste verdedigingslijn van de Grebbelinie zelf over een smal front te vermeesteren. De Commandant van het Veldleger, die dit bericht persoonlijk telefoneert, voegt er evenwel aan toe, dat krachtige tegenaanvallen zijn bevolen om het verloren stellinggedeelte van vijand te zuiveren. De strijd in dit gedeelte van de stelling is nog in vollen gang. Bij Scherpenzeel had de vijand geen succes geboekt.

Intusschen was dit bericht zeer ernstig, omdat daardoor ernstige twijfel werd gewekt aan het afwerend vermogen van de Grebbelinie. Wel is waar had de vijand den aanval verricht op een punt, dat nog niet voldoende was gedekt door inundatiën, maar juist met het oog hierop had men hier naar verhouding meer kazematten aangelegd dan elders. Naast deze ongunstige berichten dient echter te worden vermeld, dat III L.K. en Brigade B. hun stellingen Noord van Linge en Waal vrijwel ongestoord en in goede orde hebben bereikt.

Aanvankelijk scheen de *Lichte Divisie* de haar bevolen opdracht met kans van slagen bekroond te zullen zien. Immers al spoedig kwam bericht, dat zij met haar hoofdmacht bij Papendrecht over de Merwede was gegaan, in Dordrecht verband had gekregen met de troepen van het Dépôt Pontonniers en Torpedisten van Overste Mussert en ten O. van Dordrecht naar het Z.W. terrein won. Helaas was dit aanvankelijk succes van korten duur. In Dordrecht kostten straatgevechten verliezen en buiten Dordrecht werden de oprukkende wielrijders door vijandelijke vliegtuigen aan hun plaats genageld.

Ook hier deed — evenals in de Grebbelinie — het gemis aan luchtdoelgeschut zich met droevig gevolg gevoelen. Het resultaat was, dat de verbinding met de troepen van Groep Kil bij 's-Gravendeel — die aldaar weder een bruggenhoofdje O. van de Kil hadden vermeesterd — niet tot stand werd gebracht en dat niet alleen de bruggen bij Moerdijk in 'svijands handen bleven, maar dat ook de N.O. punt van het Dortsche eiland na aanvankelijk succes blijkbaar had moeten worden ontruimd.

De berichten, die op het A.H.K. werden ontvangen waren echter niet zeer duidelijk. Het feit van den tegenslag stond echter vast.

Uit Noord-Brabant kwamen aanvankelijk vrij gunstige berichten: Fransche pantserwagens hadden Vught bereikt. Maar de daardoor gewekte illusie was niet van lange duur. Eerst werd gemeld dat de Duitschers Den Bosch waren binnengerukt. Daarna kwam een later onjuist gebleken bericht, dat de Duitschers tegenover Vught waren teruggetrokken. Maar te ongeveer 16.00 en later te ongeveer 18.00 kwamen 2 berichten binnen, die beide afkomstig waren van de groep Merwede (Gorkum o.a.) en die beide inlichtingen van burgerzijde bevatten. Men was op het A.H.K. tengevolge van de vele onjuiste berichten van de vorige dagen sceptisch geworden ten aanzien van niet te controleren berichten!

Het eerste bericht zou afkomstig zijn van den Directeur van het Postkantoor te Oosterhout. Deze telefoneerde nl. aan den Commandant van de groep Merwede, dat den geheelen middag een colonne militaire motorvoertuigen door de Langstraat marcheerde. Dit bericht deed daarom onwaarschijnlijk aan, omdat men van Oosterhout uit bezwaarlijk kan constateeren, dat een colonne 6 uur lang marcheert door de Langstraat, die n.b. $1\frac{1}{2}$ uur Noordelijker ligt en verder omdat de Franschen nog kort te voren te Vught waren gemeld.

Eenige uren later kwam het tweede bericht. Dit zou afkomstig zijn van twee visschers, die nabij Geertruidenberg in het riet versholven hadden gezien, dat zeer vele Deutsche militaire motorvoertuigen door Geertruidenberg trokken. Vele van deze voertuigen waren voorzien van groote gele doeken. De visschers hadden ongehinderd per fiets naar Keizersveer kunnen komen en hadden daar deze mededeeling gedaan,

Hoewel deze berichten uiteraard naar beneden werden doorgegeven, werd daarbij toch tevens te kennen gegeven, dat de mogelijkheid van intimidatie van Deutsche zijde niet werd uitgesloten geacht, ten doel hebbende ons er toe te brengen de pogingen tot herovering van de Moerdijkbruggen te staken. In hoeverre deze berichten inderdaad van Nederlandsche zijde afkomstig waren, is nog niet vastgesteld. Het feit zelf echter van den opmars van belangrijke gemotoriseerde troepen door de Langstraat was wel waar. Zwaar strafte zich de Fransche weigering om ons aan den Moerdijk te helpen. Immers, mede daardoor bevonden zich inderdaad in de Langstraat geen Fransche troepen. Te ongeveer 23.30 kon radio Bremen omroepen, dat gepantserde troepen, die door de Langstraat waren opgerukt, de verbinding tot stand hadden gebracht met de troepen, die aan den Moerdijk vochten. Dit door ons opgevangen bericht stelde dus de waarheid vast van het feit, dat de Moerdijkbrug, menschelijkerwijs gesproken, niet meer te hernemen zou zijn en dat de weg naar Rotterdam practisch open lag voor voortdurend aanvrukken van versterkingen.

Toch werd de moed niet opgegeven.

4. 13 Mei.

Verschillende vraagstukken deden zich voor.

In de eerste plaats was het noodzakelijk om te trachten den vijand een verder deboucheeren van de Moerdijkbruggen naar het eiland van Dordt te beletten.

Daartoe werd aan den Commandant van de groep Kil (die zich West van 's-Gravendeel bevond) opdracht gegeven om de bruggen regelmatig onder artillerievuur te houden. Deze commandant vroeg en verkreeg voorts machtiging om te trachten, door het openen van een sluisje in het door hem nog steeds vastgehouden bruggenhoofdje bij Wioldrecht, het eiland van Dordrecht te inundeeren.

Vervolgens moest het afwerend vermogen van Rotterdam worden verhoogd en zulks vooral door de Maasbruggen integraal van vijand te zuiveren, zoodat hem zelfs den schijn van het bezit van vasten voet op den Noord-oever zou worden ontzegd.

Tenslotte moesten de gevolgen onder de oogen worden gezien, welke zouden voortvloeien uit een zoo sterke bedreiging van het hart des lands en in het bijzonder van het regeeringscentrum als thans inderdaad het geval was.

Nadat te ongeveer 3.30 de hiervoor genoemde militaire maatregelen waren getroffen, trad de O.L.Z. in overleg met H.M. de Koningin en de Regeering.

Ik meen, dat het thans niet aan de orde is om een overzicht te geven van den loop van de verschillende besprekingen. H.M. de Koningin en de Regeering verlieten dien dag het land. De O.L.Z. werd belast met de uitvoering van het Regeeringsgezag! .....

De bevelen ter verzekering van de militaire maatregelen werden ten spoedigste opgevolgd door de erbij betrokken troepen. Niettegenstaande het artillerievuur, dat op de bruggen over de Moerdijk lag,

kwamer er voortdurend vechtwagens over. De Lichte Divisie moest wijken en Dordrecht moest worden prijsgegeven. Toch schijnt de vijand dien dag niet veel verder te zijn gekomen. Van een intense actie te Rotterdam was geen sprake. Integendeel de Maasbruggen werden in hun geheel door onze troepen bestreken.

's Morgens vroeg arriveerde te Rotterdam het gevraagde bataljon versterking, dat evenwel uitgeput aankwam, nadat het 3 dagen in het Westland geopereerd had.

Een onderneming met deze troepen over de Maas bleek volkomen uitgesloten te zijn. Daarnaast diende er rekening mede te worden gehouden, dat de vijand den overgang over de Maas bij Rotterdam toch zou forceren en zich over een breed front toegang tot de stad zou verschaffen. Daarom uerd bevolen om den vijand alsdan zoo dicht mogelijk buiten Rotterdam wederom tegen te houden en daartoe de vernieling en de bezetting voor te bereiden van de bruggen over de stad heen loopende wateren.

Hoe ernstig de toestand ook was, er was nog geen reden om te wanhopen. Immers de commandant van het Veldleger had bericht, dat de vijand in de Grebbelinie vóór de 2e lijn — de zgn. stoplijn — tot staan was gebracht. Een tegenaanval met versche troepen zou van het Noorden uit den vijand cit de stelling werpen, terwijl ook uit de Betuwe troepen zouden worden ingezet. Aan den C.V. was de artillerie teruggezonden, welke tijdelijk in Z.-Holland aan den strijd tegen de luchtstroepen had deelgenomen. De artillerie van het IVe L.K. (Noordelijk gedeelte van de Grebbelinie) had het vuur op de vijand geopend, waardoor zijn voorwaartsche beweging blijkbaar was geremd.

Evenwel bleek tegen het middaguur, dat de Grebbelinie niet langer kon worden gehouden. De tegenaanval, die den vijand uit de stelling zou werpen, was nl. mislukt, ondanks het feit, dat hier onzerzijds de artillerie haar zwaar geluid had doen hooren en ook de laatste beschikbare vliegtuigen van het 2e Luchtvaartregiment hun onvolprezen medewerking hadden verleend. Er gaapte nu een breed gat in het Zuidelijk gedeelte van de stelling, waarvoor geen hindernissen van ernige betekenis aanwezig waren. Rhenen was genomen; de IVe Divisie vloeiende terug. Had men daar over reserves beschikt, dan zou een wellicht sterk afweerfront kunnen zijn gevormd. Maar de reserve (I L.K. en Lt. Div.) waren in Z.-Holland in strijd gewikkeld. Noodgedwongen moest de Commandant van het Veldleger den O.L.Z. machtiging vragen om de Grebbelinie te ontruimen en terug te gaan op het Oostfront van Vg. Holland. Met het stellen van de inundatiën voor dit front was intusschen reeds een aanvang gemaakt. Deze machtiging werd verleend. De terugtocht zou in den nacht van 13 op 14 Mei plaats vinden. Gehoopt werd in het nieuwe — kortere front — reserves te kunnen vrij maken om de troepen af te lossen, die van den strijd het meeste hadden geleden. Daarna werd gehoopt den strijd — gedekt door de veelal breede inundatiën — te kunnen voortzetten. Vóór alles was het zaak, dat de terugtocht gelukte en het Oostfront — de Nieuwe Hollandsche waterlinie — ter verdediging werd ingericht. Daarna zou men verder kunnen zien en kunnen overwegen om ook een deel van III L.K. Noord van de Lek te brengen.

Overwogen werd ook om den Hasg te ontruimen en het Algemeen Hoofdkwartier te verplaatsen naar liet Noord Oosten. Tot dezen ingrijpenden maatregel, die een voortzetten van den strijd in aansluiting aan de Lt. Div. wellicht mogelijk zou maken, werd echter om verschillende ook technische, redenen niet overgegaan. Het I L.K. en de overige troepen, die onder bevel van den C.-Vg. H. in Zuid-Holland vochten, zouden dan hun front radicaal moeten wijzigen. Dit zou dan moeten loopen van den Alblasserwaard naar Leiden—Noordwijk aan Zee, met Rotterdam voorloopig als vooruitschoven steunpunt.

De uitvoering van deze manoeuvre op korten termijn werd onuitvoerbaar geacht. Er werd verder niet meer over gesproken. Toch was het noodig rekening te houden met de mogelijkheid, dat de vijand Rotterdam zou vermersteren. Daarom werd reeds in den vroege morgen de vorming van een pantserafweerfront bevolen, dat met een zeer ruimen boog om den Haag zou loopen van de zee tot den Ouden Rijn en dat ruim werd voorzien van pantserafweermiddelen en artillerie. De, groote passieve kracht van het polderland zou ons nu te hulp komen.

De verwachting, dat de vijand dien dag in één ruk van den Moerdijk zou opmarcheeren naar Rotterdam en dienzelfden dag nog daar den beslissenden strijd zou aanvangen, werd gelukkig niet verwezenlijkt.

Maar een ander gevaar doemde langzamerhand op. Van verschillende zijden had de Commandant van de Stelling van den Helder bericht ontvangen, dat de vijand voornemens scheen om het IJsselmeer met booten over te stellen. Wel is waar waren onzerzijds de havens op den Oostelijken IJsselmeeroever versperd en was zelfs de

haven van Urk — dat kortelings door een dijk met den vasten wal was verbonden — eveneens versperd, zoodat het groote aantal schepen, dat daar lag, niet kon uitvaren, maar de mogelijkheid mocht toch niet uitgesloten worden geacht, dat de vijand er toch in was geslaagd om een zoo groot aantal schepen op het meer te brengen, dat hij met vrij belangrijke troepen in Noord-Holland zou kunnen landen. Bovendien was er nog steeds het groote gevaar van een hernieuwde poging om troepen uit de lucht in Noord-Holland te doen landen. En daar waren onzerzijds nagenoeg geen troepen aanwezig. De Lichte Divisie, die volgens den oorspronkelijken opzet daarheen had moeten marcheren, was in het Zuiden gekluisterd. Totaal waren slechts beschikbaar eenige depôtstroepen, de onderwijs-richtingen en de Koloniale Reserve; te weinig om het Noordfront van de Stelling van Amsterdam afdoende te bezetten. Maar wellicht, dat het nog zou gelukken, om andere troepen vrij te maken. Voorwaarde voor beveiliging in het Noorden was echter, dat de inundatiën in het Noordfront van de Stichting van Amsterdam werden gesteld. Ook hiertoe werd de last verstrekt. Enkhuizen, Hoorn en Edam werden bezet.

Alles bijeen genomen was de toestand niet gunstig.

De terugtocht uit de Grebbelinie was op zich zelf een moeilijke onderneming. Als de vijand hiervan de lucht zou krijgen en zijn machtige vliegtuigskaders zou inzetten tegen de terugtrekkende colonnes, zou een zeer ernstige toestand kunnen intreden.

Een lichtpunt aan den donkeren hemel was, dat een aanval van den vijand op het Kornwerderzand (afsluitdijk) met bloedige verliezen was afgeslagen. Het was te verwachten, dat deze aanval den volgenden dag zou worden herhaald en dan na meer intensieve voorbereiding door artillerie en vliegtuigen.

Daarom vroeg de C.-Stelling van den Helder dringend om lucht-afweergeschut. Een batterij kon hem nog worden gezonden. Voor artilleriebestrijding zou de stellingcommandant zelf zorgen door het inzetten van Hr. Ms. „Johan Maurits van Nassau“.

Toch mocht niet worden ontkend, dat de toestand critiek was. De min of meer komische noot ontbreekt bij dergelijke gelegenheden echter gelukkig ook niet. Laat in den avond wordt den O.L.Z. gemeld, dat... de Engelsche militaire missie was aangekomen en dat het hoofd van die missie verzocht zijn opwachting bij den Generaal te mogen maken. De Engelsche generaal was zeer hoffelijk, maar aangezien hii helaas geen troepen meebracht — dit was trouwens onmogelijk, daar het geheele geallieerde front toen reeds wankelde — bepaalde zijn bezoek zich feitelijk tot het inwinnen van inlichtingen omtrent de toestand.

Even later, het was bijkans middernacht, werd het hoofd van de andere met spanning verwachtte missie aangediend; het was de bekende Fransche generaal Mittelhauser. Beide hoofden van missies waren er dus eindelijk in geslaagd om door te komen en den Haag te bereiken; een bewijs, dat de toestand in Zuid-Holland wezenlijk was verbeterd. Maar evenmin als de Engelschman kon ook de Franschman ons hulp bieden. De Fransche troepen in Noord-Brabant waren nl. den vorigen dag reeds teruggedaan. Den volgenden morgen vernamen wij, dat beide missies ons zinkend schip reeds hadden verlaten. Wij zetten echter den strijd nog door.

5. 14 Mei.

Aangezien de vijand in Rotterdam verder niet zeer heftig ageert en de Maasbruggen door ons worden beheerscht, ontstaat de vrees, dat hij stroomopwaarts van Rotterdam een overgang over de rivier voorbereidt. De C.-Rotterdam wordt op het mogelijk dreigend gevaar gewezen.

Van den C.V. wordt het mooie bericht ontvangen, dat de terugtocht uit de Grebbelinie volkomen is geslaagd en dat de vijand slechts op enkele plaatsen nadringt. De Lichte Divisie is den vorigen dag in gevecht geweest met vijandelijke gepantserde voertuigen en heeft het eiland van Dordt ontruimd. Zij dekt nu den rug van het IIIe Legerkorps, dat in het O. front van de Vg. Holland is teruggenomen en de moeilijke nachtelijke manoeuvre te zamen met Brig. A. en Brig. B. in de Betuwe goed heeft uitgevoerd. Van een nadringea van den vijand wordt niet gerept. Men heeft dus schijnbaar nog tijd om zich ter verdediging voor te bereiden, troepen vrij te maken en om te wisselen, den rug van het Veldleger ook West van Gouda te dekken, enz.

Bovendien wordt de mogelijkheid nog nader onderzocht om het noordfront van de voormalige Stelling van Amsterdam te beschermen, hetgeen te meer noodzakelijk schijnt, waar hernieuwde berichten over een mogelijke actie over het IJsselmeer binnen komen. Deze berichten kunnen niet worden gecontroleerd, maar toch moet met de mogelijkheid rekening worden gehouden, dat zij juist zijn. Waar-

schijnlijk is het mogelijk om nog deelen van III Div. naar Noord-holland te zenden. Alsdan zal de toestand daar niet zorgwekkend zijn, want het Noordfront van de Stelling van Amsterdam is van nature zeer sterk. Een acuut gevaar is hier nog niet aanwezig. De afsluitdijk is nog vast in onze handen. Een hernieuwde aanval van den vijand is opnieuw afgeslagen. H.M. „Johan Maurits van Nassau“ heeft de vijandelijke artillerie tot zwijgen gebracht, vijandelijke vliegtuigen zijn neergeschoten. Hier wordt inderdaad — evenals te Rotterdam en in Zuidholland — hardnekkig stand gehouden. Maar dit is niet voldoende. De aanval uit Delft in de richting Rotterdam moet worden doorgezet. Opnieuw wordt daarom aangedrongen er naar te streven een beslissend succes tegenover Overschie te behalen en den daar genestelden vijand te verdrijven.

Opnieuw wordt de ernstige — maar nog niet hopeloze — toestand van alle zijden gezien, als gelijk een donderslag te 10.35 het bericht binnenkomt, dat van Duitse zijde aan den Garnizoens-Commandant te Rotterdam een ultimatum is gesteld van twee uren om de stad over te geven. Geschiedt dit niet, dan zullen tegen de stad „de scherpste maatregelen“ worden genomen. Welke maatregelen dit zullen zijn, is ons niet bekend; het lot van Warschau staat ons nog helder voor den geest.

De O.L.Z. overweegt echter, of hij wel verantwoord is om dit ultimatum voetstoots te aanvaarden. Is het wellicht niet een boos dreigement? Warschau is toch ook niet dadelijk gebombardeerd! En verder: is hier niet — behalve van een poging tot intimidatie — de mogelijkheid van een poging tot mystificatie aanwezig?

Het ultimatum toch was niet geteekend, het vermeldde bovendien als qualiteit van den afzender slechts: „de commandant van de Duitse troepen voor Rotterdam“. Stel, dat de O.L.Z. zou ingaan op het dreigement van een ondergeschikten commandant: alle vergoten bloed, alle energie, door de Rotterdamsche troepen en de bevolking ten toon gespreid, zouden tot niets hebben gediend en in één oogeblik van zwakte zijn verspeeld. En dat, terwijl het hier betrof het behoud of het verlies van het sleutelpunt van de landsverdediging.

Op dit ultimatum mocht dan ook niet worden ingegaan. Te 11.45 wordt aan den G.C. te Rotterdam getelefoneerd, dat hij op het ultimatum moet antwoorden, dat slechts een behoorlijk ondertekend geschrift, dat bovendien de qualiteit van den afzender vermeldt, in nadere overweging kan worden genomen.

Groot is de spanning, waarin nadere berichten van Rotterdam worden afgewacht. Om kwart voor twee vraag ik Rotterdam telephonisch aan: de verbinding is verbroken! Dus toch?

Tegen drie uur meldt zich de Overste Wilson — die aan den Commandant te Rotterdam was toegezegd — bij den O.L.Z. De overste is kalm als altijd, maar begint te zeggen: „Generaal, ik kom uit een hel“.

Inderdaad Rotterdam is door een groot aantal vliegtuigen gebombardeerd, de gehele binnenstad staat in brand en een deel der bevolking verlaat de stad. De overste deelt verder mede, dat tijdens het bombardement de Kapitein der Genie Racker — onze parlementair — op het kantonnementsbureau is teruggedeed en heeft medegedeeld, dat hij te 12.15, dus vóór het verstrijken van den termijn in het eerste ultimatum gesteld, aan de Maasbrug was en het antwoord had overhandigd aan een aldaar aanwezigen Duitschen officier.

Even voor half twee was hem een nieuw ultimatum overhandigd en was hij naar het kantonnementsbureau vertrokken. Ongeveer tegelijkertijd barste het bombardement los!

Het nieuwe ultimatum was thans ondertekend en vermeldde als qualiteit van den afzender: „Commandant van een legercorps“. De termijn, waarna dit ultimatum zou zijn afgelopen bedroeg thans drie uren. Wederom werd bij niet inwilliging met de scherpste maatregelen gedreigd. De O.L.Z. heeft daar den Commandant te Rotterdam gemachtigd om dit ultimatum aan te nemen .....

Het nemen van dit zware besluit viel iets minder moeilijk, omdat vrijwel op hetzelfde oogenblik het bericht werd ontvangen, dat nabij het werk „Griftstein“ tusschen de stad Utrecht en De Bildt een Duitse parlementair was verschenen die een gesloten couvert had overhandigd, waarop binnen twee uren antwoord werd verzocht. De ter plaatse aanwezige verantwoordelijke commandant had, volkomen terecht — geweigerd om de enveloppe te openen en had haar, naar werd medegedeeld, ongeopend terug te doen geven. Gezien de ondervinding te Rotterdam opgedaan, mocht dus als vaststaand worden aangenomen, dat Utrecht een gelijk lot wachtte, indien de verdediging hier niet zou worden opgegeven. Na overleg en in overeenstemming met de zienswijze van den Commandant van het Veldleger besloot de Generaal tot het gewichtigste besluit van zijn leven, nl. om de wapens te doen neerleggen, behalve door de troepen in Zeeland!

Aan mij viel de droeve taak te beurt om deze beslissing te telefoneren aan beide hierbij in de eerste plaats betrokken commandanten, nl. spoedshalve in de eerste plaats en rechtstreeks aan den Commandant van de groep „Utrecht“ van de Vg. Holland den Kolonel Baron van Voorst tot Voorst en vervolgens aan den Commandant van het Veldleger Luitenant-Generaal Baron van Voorst tot Voorst.

Het toeval wilde, dat ik deze mededeeling het eerst aan mijn beide broeders moest doen! Er zijn oogenblikken in het leven, die men nimmer zal vergeten!

De tekst van het bevel, dat aan den Commandant van het Veldleger, den Commandant van de Vesting Holland, den Commandant van de Luchtverdediging, den Directeur van den Etappen- en Verkeersdienst en den Commandant van de Stelling van den Helder daarna te 16.50 per telex werd overgeseind luidde:

„Duitschland heeft hedenmiddag Rotterdam gebombardeerd, terwijl Utrecht met vernietiging wordt bedreigd.

Ik meen derhalve, ter sparing van de burgerbevolking en ter voorkoming van verder bloedvergieten gerechtigd te zijn aan de troepen onder Uw bevelen het bevel te geven onzerzijds den strijd te staken.

Ik verzoek U daarom aan de daarvoor in aanmerking komende troepen-commandanten onder Uw bevel opdracht te geven:

a. den strijd te staken, ter plaatse te blijven en voor zoover het behoud van een deel der wapens noodig is voor het bewaren van de orde en van de rust tot de aankomst van Duitse geregelde troepen de wapens neer te leggen.

b. voor zoover zij in aanraking zijn met den vijand *voordat* zij de wapens neerleggen:

een parlementair met witte vlag, enz. naar den vijand te zender~met de mededeeling, dat aan de troepen onder hun bevel bedoelde opdracht is gegeven.

Ik teeken hierbij — wellicht ten overvloede aan — dat het bepaald noodzakelijk is dat de discipline onder de troepen wordt gehandhaafd en dat ook de orde in door de troepen belegde oorden en terreinen verzekerd moet zijn, tot de aankomst van geregelde Duitse troepen.

Ik verzoek U verder aan de troepen en onderdelen mede te deelen, dat ik vervuld ben van diepe bewondering en dankbaarheid voor hetgeen door U en door Onze troepencommandanten en troepen is verricht.

Slechts wanverhouding in het bezit van materiele middelen is, een enkele maal gepaard aan verraad, oorzaak geweest, dat niet op alle plaatsen waar zulks dezerzijds was gelast stand is kunnen worden gehouden.

Aan de soldateneer is door U ten volle voldaan.

Voor zoover zulks mogelijk is, moeten wapens, munitie en materieel worden onbruikbaar gemaakt of vernietigd; in het bijzonder geldt dit voor het kustgeschut."

Aan de bevolking richt de O.L.Z. de volgende proclamatie:

„Aan de bevolking.

Duitsland heeft hedenmiddag Rotterdam gebombardeerd, terwijl eveneens Utrecht met vernietiging wordt bedreigd. Ter sparing van de burgerbevolking en ter voorkoming van verder bloedvergieten, meen ik gerechtigd te zijn om aan de daarvoor in aanmerking komende troepen het bevel te geven den strijd te staken. Aan deze troepen is tevens opdracht gegeven om tot aankomst van de Duitse geregelde troepen de orde te handhaven en de daartoe noodige wapens en munitie te behouden. De strijd in Zeeland wordt nog voortgezet. Ik breng met nadruk onder de aandacht van de bevolking, dat *alle tot nu toe geldende bepalingen ter verzekering van de orde en de rust moeten worden nageleefd* en dat het militaire gezag ter plaatse bevoegd blijft tot het oogenblik dat Duitse troepen zullen zijn aangekomen. Ik doe een beroep op de bevolking om door een waardige, ernstige, rustige houding tijdens de bezetting, die komen gaat, den eerbied van den vijand af te dwingen. Door groote overmacht van de meest moderne middelen is hij er in geslaagd onzen weerstand te breken. Wij hebben ons niets te verwijten gedurende dezen oorlog! Uw

houding en die van de troepen was rustig en vastberaden: Nederland waardig. Behoudt deze houding, vergeet niet, dat gij *Nederlanders* zijt en dat het *Koninkrijk der Nederlanden* — al zal het Moederland grootendeels door den vijand worden bezet — *niet heeft opgehouden te bestaan.*

Aan het einde van den oorlog zal Nederland weder als zelfstandige, vrije natie opstaan!

Leve Hare Majesteit de Koningin."

LIJST VAN GEBEZIGDE AFKORTINGEN

A.H.K.	Algemeen Hoofdkwartier
Bat(s)	Bataljon(s)
Brig.	Brigade
C.	Commandant
Bt.(n)	Batterij(en)
C.V.	Commandant Veldleger
C.Vg.H.	Commandant der Vesting Holland
C.Z.	Commandant in Zeeland
Div.	Divisie
Gr.	Grenadiers
G.B.	Grensbataljons
I.d.A.	Inspecteur der Artillerie
J.	Jagers
L.K.	Legerkorps
Lt.Div.	Lichte Divisie
O.L.Z.	Oppebevelhebber van Land- en Zeemacht
R.A.	Regiment Artillerie
R.H.	Regiment Huzaren
R.H.M.	Regiment Huzaren-Motorrijders
R.I.	Regiment Infanterie
R.W.	Regiment Wielrijders
Stg.Hd.	Stelling van den Helder (gebied omvattende het het Noorden van Noord-Holland, Schiermonnikoog en de Stelling van Wons in Friesland)
T.B.F.	Territoriale Bevelhebber in Friesland, enz. (gebied omvatte ongeveer de drie Noord-Oostelijke provinciën)
T.B.N.Br.	Territoriale Bevelhebber in Noord-Brabant, enz. (gebied omvatte ongeveer Noord-Brabant en Noord- en Midden Limburg).
T.B.O.	Territoriale Bevelhebber in Overijssel, enz. (gebied omvatte ongeveer Overijssel en Gelderland benevoorden den Rijn)
T.B.Z.L.	Territoriale Bevelhebber in Zuid-Limburg.
Verk.A.	Verkenningafdeeling (cavalerie, wielrijders en pantserwagens)
Wd.	Waarnemende

Samenstelling en verdeling der hoofdonderdelen van de Nederlandsche Landmacht op 6 Februari 1940 (zonder luchtverdedigings-troepen en kustartillerie) tevens aangevende de bevelsverhoudingen

Wapens, onderdelen	Aantal bats. of daarmede gelijk te stellen eenheden	Aantal moderne btn. of daarmede gelijk te stellen eenheden	Van de vooraanstaande aantallen bataljons en moderne batterijen waren ingedeeld bij :																						
			I L.K.	II L.K.	III L.K.	IV L.K.	Lt. Divisie	Peeldivisie	Brigade A	Brigade B	V.L. (rechtstr.)	O.front Vg. H.	Z.front Vg. H.	W.front Vg. H.	Stg. den Helder	Zeeland	T.B. Friesland	T.B. Overijssel	Over-Betuwe	Maas-Waalkanaal	Maaslinie	Z. Limburg	Z.grens N. Br.	Etiappendienst	
			5)	7)	7)	7)	6)	6)	7)	7)	5)	6)	6)	5)	5)	5)	5)	7)	11)	12)	6)	5)	6)	5)	
<i>Infanterie</i> ¹⁾																									
24 Regim. (R. Gr., R. J., 1 t/m 22 R.I.)	72	—	18	18	18	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24 Res. Regim. (23 t/m 46 R.I.)	72	—	—	1	2	—	—	7	6	4	—	19	1	2	4	6	5	5	1	1	4	3	—	1	
25 Grensbats. Gr., J. 1 tm/22; 37)	25	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	1	1	2	8	1	1	3	2	3	—	
1 Bat. Bewakingstroepen.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
1 Bat. Marine-Infanterie .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Cavalerie en Wielrijders</i> ²⁾																									
1 Verkenningsafdeelingen	4	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2 Regim. Wielrijders. . . .	6	—	—	—	—	—	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2 Regim. Huzaren.	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2 Regim. Huzaren-Motorrijders ³⁾	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Artillerie</i>																									
4 Regim., waarbij 15 hw. lang 17.	—	32	8	8	8	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4 Regim., waarbij 12 hw.	—	36	9	9	9	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4 Afdeelingen 10 veld . . .	—	12	3	3	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
15 R.A. (15 hw. 1.15) . . .	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4 Res. Regim. 7 veld . . .	—	16	—	—	—	—	—	—	—	4	—	6	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	
Korps Rijdende Art. ⁴⁾ . . .	—	4	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4 Regim. 12 staal van 36 stn.	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1 Afd. 15 1/24 van 12 stn	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Sectie 10 1.30 (2 stn) . . .	—	½	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	½	—	—	—	—	—	—	—	—	

¹⁾ Voorts bij elk der 4 L.Kn. nog 2 zelfst. mitr. comp.

²⁾ Voorts bij elk der 4 L.Kn. nog 2 eskns wielrijders.

³⁾ Nog in vorming.

⁴⁾ Korps Rijdende Art. was ingedeeld bij de Peeldivisie, die overigens over geen enkel stuk geschut beschikte.

⁵⁾ Stonden rechtstreeks onder den O.L.Z., evenals de C.V. en de C.Vg.H.

⁶⁾ Behoorden tot IIIe L.K.

⁷⁾ Stonden onder den C.-v/h Veldleger

⁸⁾ Stonden onder den C.Vg.H.

¹¹⁾ Stonden onder C.-Brig. A.

¹²⁾ Stonden onder C.-Brig. B.

¹⁾ Bijlage I en II zijn niet overgenomen.

BIJLAGE 60

De waarschuwing van de militair attaché te Berlijn voor de overval op Nederland op 10 Mei 1940

(Citaat ontleend aan H. B. Cisevius, Tot het bittere einde, dl. II, blz. 784)

Op de avond van de 9de Mei kwam een laatste dringende waarschuwing. Hiermee hebben op aandrang van de woedende Hitler zowel afweer als gestapo zich gedurende de hele oorlog bezig gehouden. Volgens een zo nauwkeurig mogelijke reconstructie moet er het volgende zijn voorgevallen: een uur na het geven van het definitieve bevel voor de opmars kwam de militaire attaché van het Nederlandse gezantschap te Berlijn, majoor Sas, in het bezit van de mededeling, dat met zekerheid de volgende morgen om vier uur de aanval plaats zou hebben. In ieder geval had Sas tegen 8 uur een haastig gesprek met zijn Belgische collega. Hoe goed hij voordien zijn bericht aan de Nederlandse legerleiding moet hebben doorgegeven blijkt wel daaruit, dat hij twee uur later — zo maar per telefoon! — door de chef van de inlichtingendienst (buitenland) uit den Haag werd opgebeld. Deze kon maar niet begrijpen, dat mevrouw Sas in de kliniek moest worden opgenomen en dat werkelijk om vier uur 's morgens de kies zou worden getrokken. Of Sas nog wel „andere dokters geraadpleegd“ had?

Het maakt een dramatische indruk wanneer men in het nuchtere verslag van de telefooncontrôle leest hoe de militaire attaché met nadruk ten antwoord gaf, dat het oordeel van de artsen inderdaad eenstemmig was, dat de operatie ongetwijfeld 's morgens vroeg plaats zou hebben; maar dat hij werkelijk niet kon begrijpen hoe men hem op zo'n moment nog met een telefoongesprek lastig kon vallen.

Zes uur later rolden Hitler's tankafdelingen over de onbeschadigde Nederlandse bruggen en ook de overroeping van het fort Ebenemael was een volledig succes.

BIJLAGE 61

Amerikaanse beschouwing over de Meidagen 1940

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

(Letterlijk extract overgenomen uit „Special Bulletin no. 10, August 19, 1940” van de „Military Intelligence Division” van het Amerikaanse „War Department”. Het stuk is indertijd gevoegd bij de „Sponeck-Papieren”, welke via de Amerikaanse Legatie naar Amerika gezonden zijn en na de oorlog door bemiddeling van het „Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie” terecht gekomen zijn bij de „Sectie Krijgsgechiedenis” van de Generale Staf.)

The official German reason for the invasion, handed to the Dutch Foreign Office by the German minister to The Hague on the morning of May 10, was that the Allies were planning occupation of the Low Countries with the full knowledge and connivance of the Dutch and Belgian government. This explanation already written in connection with the invasion of Denmark and Norway, was, to the best of my knowledge, absolutely without foundation.

The Dutch were as determined to reject premature protection by the Allies as they were to resist aggression by Germany. I had reason to believe after hostilities began that plans had been discussed between the French, Belgian and Dutch General Staffs for the coordination and cooperation of French, Belgian and Dutch troops in the defense of Brabant. Again I am convinced that this understanding was defensive in character and wholly contingent on German invasion of Holland and Belgium.

It developed that reports from Berlin and Rome led the Dutch Foreign Office to believe that Germany was preparing to present Holland with an unacceptable short-term ultimatum. It was assumed that Germany would demand free passage of troops or complete military occupation on the pretext of protecting Holland against the threat of Allied invasion. This ultimatum failed to arrive by May 9, and members of the general staff had relaxed considerably; the N.I. section stated on the afternoon of May 9 that German troops were quiet and gave no indication of unusual activity. There was little to distinguish this crisis from others which had preceded it except that British Cabinet changes and weather and terrain conditions made the situation generally favorable for Germany. The Commander-in-Chief and Chief of Staff slept at home that night (May 9—10) where as they had slept the two preceding nights at G.H.Q. The ministers were informed by the Chief of the Foreign Office, that the ultimatum was never received, and the first communication which reached the Dutch Foreign Office from Berlin was the official German explanation of the invasion, handed in by the German ministers at 6.00 A.M., May 10, two hours and a half after the attack had begun.

Allied Assistance.

With the exception of coordination of the defense of Brabant, as mentioned in paragraph I.B.I. above, I am of the strong conviction that the Allies had made no definite plans for the assistance of Holland in case it was requested. I am sure there were no naval or military representatives, other than regularly assigned attaches, in the country prior to the opening of hostilities. This was due in large measure, no doubt, to Dutch determination to maintain absolute neutrality until forced to request assistance.

It is doubted that the British ever seriously contemplated landing a force of any size at Dutch ports; the geography of Holland is obviously unfavorable for maneuver. If they had previously envisaged such a landing, their experience in Norway must have demonstrated the difficulty of landing operations when opposed by a superior air force. There is no reason to believe the Dutch expected assistance in this manner.

The dispatch of an effective number of British planes for cooperation with the Dutch Army, if ever contemplated, was probably abandoned for the same reason. However, from previous conversations, I am sure the Dutch General Staff expected effective help in the air. Subsequent conduct of such elements of Allied forces as did arrive on Dutch territory leads to the conclusion that this assistance was purely perfunctory, both in number and in spirit.

All information possible was obtained from the N.I. section, Dutch General Staff, during operations. As in Poland the action moved too rapidly and communications were too frequently interrupted for the general staff to complete a detailed picture of the situation at any given time. Since surrender on May 14, it has been impracticable to obtain information from that part of the staff which remains.

At this time (3 P.M.) it was announced that the head of a French motorized column had reached Roosendaal in North Brabant at 6 A.M. after marching all night from the French-Belgian frontier; certain elements were probably landed from transports at Flushing. This force consisted of 1 tank division and 1 motorized infantry division, commanded by Colonel Giraux. At 3 P.M. the tank division was at Breda, and advanced mechanized detachments were in contact with Dutch troops on the Zuid Willemsvaart.

The assistant liaison officer intelligence section inferred that the arrival of this French force was in accordance with a previous French, Belgian, and Dutch plan for the defense of Brabant. Belgian liaison officers were present with the French Staff.

Regarding the French troops in Brabant, I asked there was communication between their headquarters and Dutch G.H.G. I was informed that there was none, and that, upon arrival on May 11, the French commanding officer had been requested to send a liaison section to The Hague. This had never arrived. The Dutch, then attempted to send a liaison party to French headquarters, but the party had been unable to get around Dordrecht. The French military attaches evacuated with the rest of the French Legation on May 13. Throughout that day there had been no contact with the French force except once during the afternoon when a Dutch pilot had succeeded in flying a staff officer to Breda with a request from General Winkelman that the French counterattack at once to seize the Moerdijk Bridge. Colonel Giraux, the French commanding officer, had refused to move north of Breda. Similarly, there was no communication between the British and French forces in Holland.

It is upon this and similar reports from reliable sources that I based the statement that Allied assistance to Holland was uncoordinated, ineffectual, and obviously perfunctory.

The Element of Surprise is achieved by the coordination of all agencies which disseminate news or propaganda within Germany, by the German controlled press, and by official press attaches in foreign countries. The press has been remarkably successful in confusing and deceiving the prospective victims of German attack. This extreme supervision and coordination is made possible, of course, by the close control exercised by the Nazi government.

The Germans are masters at „planting” information for eventual indirect delivery to the general staff of an opposing country. I was told by a German source who was usually reliable, that most of the reports and rumors of inferior equipment, of an inefficient general staff and inadequate junior officers and noncommissioned officers in the German Army had been originate in Berlin for English and French edification. The same is true of many reports and insufficient food, impending revolution, and dissension in the army. The same source predicted that after consolidation of Europe, Hitler would use the same means to convince the American public that he had no designs on the Western Hemisphere.

During the week preceding the invasion of Holland, the Dutch general Staff was divided in opinion as to whether the attack on the West Front would precede or follow Italian action in the Mediterranean. This confusion was accomplished by the German press and radio by subservient Italian agencies working toward the same end. At the time the German Minister in The Hague delivered an official denial of German plans to invade the Low Countries. As mentioned earlier in the report, I am convinced that the day and hour of German attack was a surprise to the Dutch General Staff.

Verslag van de werkzaamheden van de inlichtingendienst (buitenland) van de Generale Staf gedurende de Meidagen 1940

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

A.H.K. Sectie IIIa.

De inlichtingen, welke bij S. IIIa binnen kwamen waren te onderscheiden in die afkomstig van:

- a. de Koninklijke Marechaussee;
- b. personen, die uit het buitenland kwamen en hun indrukken kwamen mededeelen;
- c. de militaire attaché's.

Voorts werd bij S. IIIa een studie gemaakt van den militairen en economischen toestand bij beide oorlogvoerende partijen, voor zoover een en ander was af te leiden uit tijdschriften, dagbladen, enz.

Afgaande op de waarnemingen aan de grens, alsmede op berichten van personen, die uit Duitschland kwamen, werd eenige malen den indruk gekregen, dat Duitschland voornemens was een offensief naar het Westen te ontketenen.

Zoo kwamen in de eerste week van Mei van verschillende zijden berichten binnen, welke zonder uitzondering er op wezen, dat een offensief naar het Westen, onder schending van de Nederlandsche en Belgische neutraliteit, voor de deur stond. Alhoewel nog steeds de hoop werd gekoesterd, dat Duitschland zich aan zijn garanties zou houden, werd niettemin bij S. IIIa het ergste gevreesd.

In den namiddag van den 9den Mei kwamen van een viertal grensposten der Koninklijke Marechaussee aan de Nederlandsch-Duitsche grens dusdanige alarmeerende berichten binnen, dat volgens S. IIIa bijna de absolute zekerheid bestond, dat binnen zeer korten tijd een inval van Duitse troepen in ons land was te vrezzen.

Niettemin werd aan de meening van S. IIIa geen al te groote waarde gehecht. Het eenige gevolg van deze opvatting was, dat aan den C. V., C. I L.K., de T.B.'s, alsmede aan den C. Stng. Hd., C. Vg. H. en den C. Z. een telex-bericht werd gezonden, waarin de aan de grens waargenomen verschijnselen werden vermeld, doch zonder eenig commentaar of order met betrekking tot het nemen van verscherpte maatregelen.

In den avond van den 9den Mei werden de berichten, welke uit de Oostelijke grensstreken binnenkwamen, steeds onrustbarender. Voorts werd van den militair-attaché in Berlijn een telegram ontvangen, waarin deze in code mededeelde, dat Duitschland op 10 Mei Nederland zou binnenvallen.

Aangezien reeds eenige malen zeer alarmeerende berichten van die zijde waren ontvangen, welke achteraf op niets bleken uit te loopen, nam men bij het A. H. K. aan, dat het ook ditmaal loos alarm was.

Den geheelen nacht tot ongeveer 1.00 van den 10den Mei werden van de grensposten berichten ontvangen, welke melding maakten van een groote bedrijvigheid aan de overzijde van de Nederlandsch-Duitsche grans. Men hoorde commando's geven, hoera geroep, motoren-geronk, paardengetrappel, enz., kortom van Noord tot Zuid werd den indruk verkregen, dat sterke troepen dicht aan de grens stonden en/of werden opgesteld. Nochtans leidde men bij het A.H.K. daaruit af, dat zulks een demonstratie was om de juiste plaats van het offensief, dan juist tegenover Nederland te maskeeren.

Na 1.00 uur van den 10den Mei viel er langs de geheele Nederlandsch-Duitsche grens een algeheele stilte in, totdat om 3.00 de eerste berichten binnenkwamen van grensoverschrijdingen, alsmede meldingen van den luchtwachtdienst, dat groote aantallen vliegtuigen van Oost naar West over ons land vlogen.

Onmiddellijk werden de desbetreffende autoriteiten gewaarschuwd en al het personeel van S. IIIa gealarmeerd. Inmiddels waren de telefoonverbindingen met de Marechaussee-posten langs de Nederlandsch-Duitsche grens verbroken en werden de eerste bominslagen

op Den Haag vernomen. Er bleef voor S. IIIa toen geen twijfel meer over of de zoo gevreesde inval had inderdaad plaats gevonden.

Toen hieromtrent de absolute zekerheid was verkregen, is de Adjudant van Dienst van H. M. de Koningin van een en ander in kennis gesteld, ten einde voor de veiligheid van H. M. de noodige maatregelen te kunnen treffen. Tevens werd op een telefonische vraag van den Britschen militair-attaché, wat er gaande was, geantwoord, dat Duitse troepen Nederland waren binnengevallen. Kort daarop meldde meergenoemde attaché zich in uniform bij S. IIIa voor het opnemen van het eerste contact, even later gevolgd door zijn Fransche en Belgische collega's.

Op last van den O.L.Z. werden thans militaire missies naar Londen, Parijs en Brussel gezonden. (De voorbereidingen hiervoor evenals voor het eventueel uitzenden van een militaire missie naar Berlijn, waren reeds lang te voren op papier getroffen, doch mochten eerst bij het uitbreken van een oorlog worden bekend gemaakt en ten uitvoer worden gebracht), ten einde met de respectievelijke leger-autoriteiten verband op te nemen. Deze missies zijn in den namiddag van 10 Mei vertrokken.

Het voornaamste werk van S. IIIa werd nu:

- a. het inlichten der Belgische, Fransche en Britsche militaire attaché's omtrent het verloop der krijgsv verrichtingen in ons land, alsmede omtrent onze eigen voornemens;
- b. het inlichten van den O.L.Z. omtrent de opstelling der eigen troepen en de handelingen van den vijand;
- c. het onderzoeken van buitgemaakte bevelen, enz.

Voor wat de samenwerking met de vreemde militaire attachés betreft, moet worden opgemerkt, dat deze slechts op zeer gebrekkige wijze verbinding konden krijgen met hunne regeeringen, zoodat op het verlenen van daadwerkelijke hulp op korten termijn niet te rekenen viel.

Voor wat het gestelde onder b betreft, heeft er weinig samenwerking bestaan tusschen S. IIIa en S.I. Alle berichten, welke bij S. IIIa binnenkwamen, werden aldaar geregistreerd, verwerkt en doorgegeven aan den Chef Staf Landmacht en aan S.I. Omgekeerd werd S. IIIa niet op de hoogte gehouden door S.I. van de berichten, welke daar binnenkwamen, noch van de bevelen, welke van het A.H.K. uitgingen. Pogingen van S. IIIa om een verbindingsofficier te detacheren bij S.I., alsmede verzoeken om S. IIIa toch op de hoogte te houden, haalden niets uit. Zodoende was het S. IIIa niet mogelijk om de vreemde militaire attachés steeds op de hoogte te houden van den waren toestand en van de door den O.L.Z. gegeven bevelen.

Voorts behoorde tot de werkzaamheden van S. IIIa het onderzoeken van buitgemaakte militaire bescheiden. Zoo kwam o.m. in hare handen het aanvalsbevel van de 22e Duitse divisie onder bevel van den Generaal Graaf v. Sponeck, welke divisie door de 7e Luchtdivisie onder bevel van den Generaal Student door de lucht werd vervoerd en tot taak had 's-Gravenhage te bezetten. Uit deze bevelen bleek, dat het regeeringscentrum uiterlijk in den avond van 11 Mei in Duitse handen moest zijn.

In deze bevelen werd uitdrukkelijk gelast, dat de aanvallers zich correct moesten gedragen, doch dat alleen bij verzet „rücksichtslos angreifen" geboden was. Voorts viel uit de onderwerpelijke stukken op te maken, dat de overval reeds lang tevoren grondig was voorbereid, getuige het uitmuntende kaartenmateriaal, enz.

Nadat in den namiddag van 15 Mei de wapens waren neergelegd, zijn bij S. IIIa alle bescheiden vernietigd en werd dus aan den arbeid van S. IIIa een eind gemaakt.

BIJLAGE 63

Telex-bericht van 9 Mei 1940 in zake het verlenen van buitengewone verloven

MINISTERIE VAN OORLOG
GENERALE STAF

's-Gravenhage, 10 Sept. '48
Kanaalweg 2
Tel. 557566

Sectie G 8 (Krijgsgeschiedenis)
Bureau A
Nr. 932
Onderwerp: Inlichtingen
Bijlagen: drie

Aan

*Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945
Gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,
Binnenhof Ia, 's-Gravenhage.*

Naar aanleiding van het namens Uw commissie door de Heer Mr. Dr. G. Duisterwinkel gedaan verzoek, moge ik U hierbij aanbieden een afschrift van het telex-bevel d.d. 9-5-'40, 1730 Nr. 3805 R, zomede van daarvoor destijds gevoerde correspondentie.

Naar het origineel van het telex-bevel wordt dezerzijds nog een onderzoek ingesteld. Waarschijnlijk is dit echter verloren gegaan.

Uit het bewaard gebleven telex-register van het Hoofdkwartier van het Veldleger blijkt, dat het overgelegde afschrift overeenkomstig het origineel is.

*De Geileraal-Majoor b.d.
Hoofd Sectie G 8*
w.g. D. A. VAN HILTEN.

O.L.Z.
A.H.K.
Afd. Landmacht.
Kabinet.
No. 3805 R.

Buitengewone verloven, bedoeld in de gevallen, genoemd in de punten c — f — g — h — i — j en k van het R.I.D.K.L., ahangsel nr. 103 A Paragraaf 10 kunnen wederom verleend worden.

O.L.Z.

Aan

*C.V.
C.I. L.K.
I.B.F.
T.B.Z.L.
C.Z.
C.Stg.Hd.
D.E.V.
C.Lvd.
C.Vg.H.
Chef Marinestaf.
C. Peeldivisie.
C — Troependet. A.H.K. per ordonnans
C. — Det. Ptr. per ordonnans
Leger en Vlootpredikant per ordonnans
Hoofdaalmoezenier per ordonnans
C. — Algemeen Weerstation. Per expres.
C. — Vier Vaste Weerstations. Per expres.
Hoofd Centraal Laboratorium. Per expres.*

In afschrift aan:
D.v.D.
9-5-'40.

Hoofdregelingsbureau.

R.B. Landmacht.

Afdeeling 1 B.

No. 1006 A.

Bijlage: 1.

Onderwerp: Krijgsgeschiedenis.

's-Gravenhage, 5 April 1941.

Aan:

*den Res. Kolonel van den Generalen Staf L. C. Preij,
Haviklaan 33, 's-Gravenhage.*

Teneinde te geraken tot een zoo juist mogelijke vastlegging van de krijgsgeschiedkundige gebeurtenissen in de periode 10—15 Mei 1940 en van de maatregelen, welke daarmede in onmiddellijk verband staan, verzoek ik U mij mede te deelen of de opdracht tot het uitzenden van het telex-bevel — waarvan U een afschrift hierbij gelieve aan te treffen — van den O.L.Z. is uitgegaan dan wel van den M.v.D.

Tevens verzoek ik U, mij in kennis te stellen met bijzonderheden, welke U dienaangaande mochten bekend zijn.

*De Generaal-Majoor,
Chef van het Hoofdregelingsbureau,
o.l. de Kolonel,
Chef K.B. Landmacht,
w.g. M. W. L. VAN ALPHEN.*

---

9 April 1941.

Aan

*het Hoofd van het Hoofdregelingsbureau.
Afd. Landmacht.*

In antwoord op Uw brief van 5 April j.l. Afd. B. No. 1006 A., deel ik U mede, dat telegrammen tot het intrekken of weer verleen van verloven eerst uitgingen na overleg van den M. v. D. met de Regeering. De Minister stelde dan persoonlijk, mondeling of telefonisch den O.L.Z. met de beslissing in kennis.

Het telegram tot het intrekken van verloven ging dan altijd uit van den Minister van Defensie, telegrammen tot het weder verleen van verloven van O.L.Z., nadat omtrent den tekst tevoren was overleg gepleegd met Defensie opdat men daarmede rekening zou kunnen houden bij de samenstelling van het telegram aan de rechtstreeks onder den M. v. D. ressorteerende onderdeelen.

Van het mij toegezonden geval herinner ik mij, dat door het Departement was gevraagd (ik meen door kapitein van den Gen. Staf Hasselman) of er bij den O.L.Z. bezwaar zou zijn tegen het weder toestaan van buitengewone verloven (zij waren in den *tekst* van het telegram van 7 Mei 1940 opgenomen), zulks in verband met de bij den M. v. D. ingekomen vragen van troepencommandanten, met het oog op gevallen van ernstige ziekte, overlijden van bloedverwanten van gemobiliseerden en andere bijzondere gevallen.

De O.L.Z. heeft tegen het toestaan dezer verloven geen bezwaar gemaakt.

*De Reserve-Kolonel,
w.g. PREIJ.*

BIJLAGE 64

Onderzoek van de officier-commissaris mr. Hamer in zake de houding van het algemeen hoofdkwartier

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Officier-Commissaris
te 's-Gravenhage.
Dossier 1496/97 GEHEIM.
No. 5407.

Onderwerp:
Strafvervolging.
Bijlagen: 7 verhooren.

A.H.K. Nr. 252 P 1940.

's-Gravenhage, 9 September 1940.

*Den Heer Commandant in
het Justitieel Garnizoen
te 's-Gravenhage.*

Tijdens het nemen van informaties in de zaken, welke tegen den res. Kapitein Bom en den res. 1e Luitenant Kruithof aanhangig zijn, is mij gebleken, dat er aanleiding bestaat om te vermoeden, dat het A.H.K. op 9 Mei kennis droeg van de aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, dat de Duitsche weermacht in den nacht van 9 op 10 Mei ons land zou binnenrukken.

In dit verband moge ik verwijzen naar de verhooren van Kapitein Dr. Somer, Kapitein Römer, 2e Luitenant Smit, 1e Luitenant Japikse, Adj. O.O. Kuijpers en den Heer Gleichman, die hierbij gevoegd zijn.

Het is vrijwel algemeen bekend, dat voor de alarmeering van onze landsverdediging, althans van de Vesting Holland, geen of onvoldoende maatregelen zijn genomen; in dit opzicht is het eveneens overgelegde verhoor van den res. Kapitein Popelier¹⁾, Commandant van het Dekkingsdetachment te Willemsdorp, zoomede de evenbedoelde verklaring van Kapitein Dr. Somer veelbeteekenend.

Bij nader inzien is mij gebleken, dat de hier bedoelde verbalen in een zoodanig verwijderd verband met de zaken Bom-Kruithof staan, dat zij buiten de betreffende dossiers zouden kunnen worden gehouden, zonder dat de positie van beklagden daardoor zou kunnen worden benadeeld. Zonder Uw tegenbericht in dit opzicht te hebben ontvangen, zal ik aannemen, dat deze opvatting door U wordt aangevaard.

Iets anders schijnt mij de betekeais van de hierbedoelde verklaringen voor een groot aantal beklagden, bijvoorbeeld van dezulken, die niet met alle hun ten dienste staande middelen tegen den vijand zijn opgerukt. Maar zelfs voor hen, die onder den druk van de, in vergelijking tot de onze, buitengewone strijdmiddelen des vijands terugdeinsden, lijkt mij tot op zekere hoogte een strafverminderende, in sommige gevallen zelfs een strafuitsluitende omstandigheid aanwezig in het feit, dat de betrokkenen, tengevolge van het tekort schieten der hoogste leiding, onder veel ongunstiger condities moesten strijden dan het geval zou zijn geweest, indien het legerbestuur zijn uiterste plicht zou hebben gedaan.

Het lijkt mij een eisch van billijkheid, dat bij behandeling van dit genre zaken, de militaire rechtscolleges van het falen der legerleiding kennis nemen, hetgeen practisch zou kunnen geschieden door in elk dossier exemplaren of afschriften van bedoelde verbalen te voegen.

Ik mag U niet verhele, dat op deze wijze de positie van het A.H.K. publiekelijk in het geding zou worden gebracht, waarmede zonder twijfel groote belangen zouden zijn gemoeid.

Mij het oordeel omtrent de nuttigheid eener zoodanige publicatie voorbehoudend, meen ik erop te moeten wijzen, dat het belang van beklagden — dat bij mij zijn wettelijke verdediging moet vinden — in menig geval zal eischen, dat verklaringen van den hierbedoelden aard worden overgelegd.

Mocht U.H.E.G. daarom van meening zijn, dat hoogere belangen vorderen, dat over deze kwestie, althans voorloopig, wordt gezwegen, dan geef ik in overweging in aanmerking komende zaken tegen militairen van lageren rang, dan die, welke bij het A.H.K. kennelijk in gebreke waren, te seponeren.

¹⁾ Noot van de griffier: zie bijlage 87.

Ik teeken hierbij aan, dat bezwaar tegen het buiten behandeling stellen van reeds „verwezen“ zaken, hetwelk tot voor kort gold, sedert 10 Mei 1940 van geen practische beteekenis meer is.

Honderden zaken, die reeds bij den Krijgsraad aanhangig waren, zijn sedertdien ter zijde gelegd.

Mocht U.H.E.G. intusschen van oordeel zijn, dat alle zaken hun beloop moeten hebben, dan acht ik — op gronden van billijkheid — het aanhangig maken van procedures, ook tegen de hoogste legerleiding, onontkoombaar.

Terwijl ik de eer heb het vorenstaande te Uwer kennis te brengen, moge ik er uitdrukkelijk op wijzen, dat door mij geen opzettelijk onderzoek naar de faits et gestes van het A.H.K. is gehouden.

Bijgevoegde processen-verbaal vermogen derhalve niet meer dan een oppervlakkigen indruk van enkele min of meer toevallig gebleken tekortkomingen te verschaffen.

*De Officier-Commissaris I,
te 's-Gravenhage,
De Kapitein,
get. Mr. P. M. C. J. HAMER.*

Verhoor van Dr. M. G. Somer, kapitein K.N.I.L.

„Sedert den aanvang van de mobilisatie tot na de capitulatie van het Nederlandsche leger (15 Juni 1940) was ik (Somer) met den Kapitein Römer werkzaam op het studie bureau van de afdeling G.S. III van het Algemeen Hoofdkwartier. Ik wijzig deze mededeeling in zoverre, dat ik aanvankelijk samenwerkte met den len luit. Klop en sedert eind November 1939 met den Heer Römer.

Mij is bekend, dat door den Nederlandschen militairen attaché te Berlijn, den majoor Sas, voor den Duitschen inval in Noorwegen op 10 April, nadrukkelijk is gewaarschuwd, dat het offensief op het Westfront tegelijkertijd tegen Nederland, België en Frankrijk zou worden ingezet. Door bijzondere omstandigheden, meldde de militaire attaché later, was de datum van het offensief echter verschoven.

Aan de mededeelingen van den Majoor Sas werd m.i. weinig waarde gehecht. Zoo is o.a. in November 1939 een mededeeling van den militairen attaché, dat Duitschland van plan was Nederland binnen te vallen, door het Hoofd van den Inlichtingendienst, den Luitenant-Generaal van Oorschot, m.i. onvoldoende ter harte genomen, hetgeen ook blijkt uit het feit, dat de Nederlandsche Regeering van plan was deze militaire attaché te vervangen door den gepensioneerden generaal-majoor Van Tricht. Majoor Sas, die ten volle overtuigd was van het dreigende gevaar van een Duitsche inval, heeft, toen de geprojecteerde Deutsche inval op 12 November geen doorgang vond en er door den Opperbevelhebber „(Generaal I. H. Reyners)“ en het Hoofd van Sectie IIIA getwijfeld werd aan de juistheid van zijn berichten, zijn beleid in Nederland door een persoonlijk bezoek gerechtvaardigd.

Het is mij bekend, dat Majoor Sas, o.a. in den Ministerraad zijn beleid heeft verdedigd. Daar hij in dat college niet de genoegdoening kreeg, waarop hij meende aanspraak te mogen maken, heeft hij op een der volgende dagen ter rechtvaardiging van zijn berichtgeving een beroep gedaan op den Minister van Staat Z.E. Dr. H. Colijn. Deze heeft, gezien ook zijn uitlatingen in een Telegraafartikel, het standpunt van den majoor Sas niet gedeeld, getuige de opmerking, dat de Nederlandsche regeering onnoodig had gealarmeerd.

De majoor Sas heeft mij later persoonlijk eenige keren verklaard, dat hij zeer teleurgesteld was over de tegenwerking, welke hij van het A.H.K. ondervond. Ik ben overtuigd, dat het Hoofd van Sectie IIIA, de luit. kol. Van der Plasse, den majoor Sas niet au serieux nam, en m.i. zeer ten onrechte.

Toen in den loop van den winter een Deutsche inval niet meer te verwachten scheen, heeft niettemin majoor Sas doorlopend de aandacht gevestigd op het feit, dat de Deutsche invalsplannen niet van de baan waren. Hoewel het in de bedoeling was den Majoor Sas te vervangen is het blijkbaar aan den Minister van Defensie Dijkhoorn, die den majoor Sas blijkbaar wel vertrouwde, te danken dat die veranging niet geschiedde.

Ondertusschen kondigde zooals boven reeds vermeld is de majoor Sas met steeds sterker wordende aandrang aan, dat het Duitsche offensief op het Westfront, waarbij Nederland en België door hem waren inbegrepen, aanstaande was. Dit offensief zou 2 à 3 dagen na den inval in Noorwegen beginnen.

Ondertusschen bereikten den Inlichtingendienst ook van andere zijde serieuze berichten, die de meening van majoor Sas onderstreep-ten, hetgeen aanleiding was voor het opperbevel om verschillende maatregelen zooals het intrekken van bepaalde verloven en het nemen van bijzondere voorzorgen te treffen.

Toen echter de inval na 10 April niet plaats vond werden die maatregelen ten deele ongedaan gemaakt en werden bijv. de ver- loven weer toegestaan, dat laatste had omtrent 29 April 1940 plaats.

In de week voor Zaterdag 4 Mei berichtte Majoor Sas o.a. dat uiterlijk 15 Mei het Duitsche offensief zou losbarsten; twijfel daar- aan was z.i. niet mogelijk, hij stond daar volkomen voor in. In de- zelfde week gaf majoor Sas in een cijfertelegram aan het Departement van Buitenlandsche Zaken te kennen, dat de nacht van 4 op 5 Mei als zeer critiek moest worden beschouwd. Inderdaad zijn toen bij- zondere alarmeeringmaatregelen genomen. In het bijzonder werd door Sectie III A de aandacht gevestigd op het nemen van maatregelen op de vliegvelden, zoodat deze in zeer korte tijd voor eventueele Duitsche landingen onbruikbaar konden worden gemaakt. De ervaring in Oslo had immers geleerd, dat een Duitsche inval gepaard zou gaan met een onmiddellijke bezetting der vliegvelden.

Bovendien was bekend, dat de Duitsche spionagedienst volkomen op de hoogte was van de kleinste details omtrent de Nederlandsche verdediging. Zoo is o.a. kort voordat de Staat van Beleg voor het geheele land werd afgekondigd door één der Duitsche Persattaché's Dr. Buting, een lijvig dossier verloren, dat bij den Inlichtingendienst terecht kwam en waaruit bleek, dat de kleinste details bij de Duit- schers bekend waren. Dr. Buting heeft daarop binnen 24 uur het land moeten verlaten, waarna kort daarop de Staat van Beleg werd afgekondigd.

De toestand werd op het A.H.K. kort voor 4 Mei dan ook als zeer critiek beschouwd. Het Hoofd van Sectie III A verklaarde mij per- soonlijk, dat hij overtuigd was, dat Nederland binnen eenige dagen in den oorlog gewikkeld zou zijn. Dit gebeurde in tegenwoordig- heid van den kapt. Römer.

Na 4 Mei twijfelde de Overste Van de Plassche echter opnieuw aan de berichtgeving van majoor Sas. Laatstgenoemde heeft in de week van 2 tot 9 Mei per cijfertelegram aan den Minister van Buitenlandsche Zaken bericht, dat een Duitsch ultimatum op komst was in het welk vrije doortocht voor Duitsche troepen zou worden geeischt. Zelfs de naam van den persoon, die het ultimatum zou komen overhandigen werd door hem gemeld en bevestigd door den Nederlandschen gezant te Berlijn. Men heeft echter tevergeefs ge- wacht op dit ultimatum. Majoor Sas heeft zelfs gemeld, naar ik meen op 3 Mei, dat de speciale afgezant met het ultimatum was vertrokken. Later, de datum is mij ontschoten, is deze mededeeling herroepen met de mededeeling dat door bijzondere omstandigheden het vertrek van den specialen gevolmachtigde was uitgesteld. Voor zoover ik echter weet werd met de mogelijkheid van een ultimatum bij Sectie III A ernstig rekening gehouden.

Nadat de nacht van 4 op 5 Mei rustig was verlopen en het ulti- matum niet werd overhandigd, werd het Hoofd van Sectie III A wederom optimistischer gestemd. Ook het Hoofd van Sectie III, generaal Fabius, zag de situatie niet zoo somber meer in. Laatst- genoemde dacht er zelfs over den Opperbevelhebber voor te stellen met ingang van Vrijdag 10 Mei de verloven weer toe te staan, zulks met het oog op de Pinksterdagen.

Op Donderdag 9 Mei werd op het Departement van Buiteland- sche Zaken van den Majoor Sas een cijfertelegram ontvangen, dat de inval van 9 op 10 Mei vast en zeker zou plaats vinden. Van dit telegram ontving de inlichtingendienst een afschrift; naar mijn mee- ning kwam het in den middag van den 9den Mei binnen, het kan echter ook zijn, dat het in den loop van den avond is geweest. De luit. kol. Van de Plassche liet mij het telegram lezen. De inhoud van het telegram kan ik niet letterlijk weergeven, ik herinner mij wel, dat er zoo iets in voorkwam als: „chirurg uitstekend, vergissing uitgesloten. Operatie zal hedennacht beginnen". Het telegram was in een voorafovererngekomene code opgesteld, welke ook aan den Mi- nister van Defensie bekend was.

Ondertusschen kwamen van andere zijde o.a. van de grensposten zeer alarmeerende berichten binnen, welke vooral nadruk legden op het concentreren van Duitsche troepen langs den geheelen Oost- grens, het laden van benzine en olie, opruimen van hindernissen aan Duitsche zijde, het vasthouden van Nederlandsche arbeiders, die in Duitschland werkzaam waren en dergelijke. Bovendien werd de na-

druk gelegd op de groote activiteit van de Duitsche troep, die in alarmtoestand verkeerde en het hevige lawaai, dat aan de overzijde van de grens werd gehoord en dat afkomstig was van motoren e.d.

Aan deze berichten werd door het Hoofd van Sectie III en het Hoofd van Sectie III A m.i. onvoldoende waarde gehecht.

In den loop van den avond voegde de Overste Van de Plassche mij o.a. nog toe: „je hoeft me dergelijke alarmberichten niet verder te laten zien, ik lees ze toch niet meer." De Generaal Fabius sprak o.a. van Duitsche bluf.

Nadat de Overste Van de Plassche om ± 9 uur, die inmiddels het Hoofdkwartier had verlaten, daar was teruggeroepen door den kapt. Olifiers, heeft hij de bij sectie III A aanwezige officieren een verwijt gemaakt, dat zij hem niet met rust lieten. Als tegenhanger van de alarmberichten van de gens stelde hij voor om Maastricht op te bellen. Dit geschiedde en de Kapt. Walt Meyer, benevens de Majoor Tibo verklaarden, dat in Maastricht alles rustig was. Dit was ongeveer 21.30 uur.

Met instemming van den Generaal Fabius werd daarna de Duit- sche luchtvaartattaché Wenniger opgebeld om te polsen of deze wellicht van de alarmeeringen op Duitsch gebied iets afwist. De Generaal Wenniger was niet thuis, doch Mevrouw Wenniger stond den Overste Van de Plassche te woord. Na een korte inleiding over een uitstapje met de Pinksterdagen vroeg de Overste Van de Plassche of Mevrouw Wenniger er ook iets van wist, dat de Duitschers in den komenden nacht een inval in Nederland zouden doen, hetgeen vanzelfsprekend op de meest charmante wijze werd ontkend.

Even later belde de generaal Wenniger zelf op, die ook natuurlijk nergens van afwist. Ik heb mij aan deze gesprekken zeer geërgerd.

Ondertussen was besloten den militairen attaché te Berlijn op te bellen, teneinde te vragen of de inval inderdaad doorgang zou vinden. In ongeveer 20 minuten was te ongeveer 22.30 uur met Berlijn een spoedaansluiting tot stand gebracht en bevestigde Majoor Sas aan den luit.-kol. Van de Plassche dat het, „chirurgisch ingrijpen inderdaad hedennacht zou plaats vinden en dat er voor den patient niet de minste hoop bestond". De Overste Van de Plassche heeft de aangehaalde woorden, dadelijk na afloop van zijn gesprek met de majoor Sas aan de aanwezige officieren (o.m. de generaal Fabius, de Kapt. Olifiers, de res.-kapt. Dresselhuis, de res.-luit. Jongsma en mij) letterlijk weergegeven.

De Overste Van de Plassche is onmiddellijk hierop naar benede- n, gegaan. Hij is ongeveer 10 minuten weggebleven. Ofschoon ik niet met zekerheid kan verklaren, wat hij in dien tijd heeft gedaan, vermoed ik dat hij toen een onderhoud heeft gehad met den O.L.Z. en/of den Chef Staf Landmacht.

Toen Overste Van de Plassche teruggekeerd was, verklaarde hij van meening te zijn, dat nu een inval volgens hem juist niet zou komen, omdat men ongestoord het telefoongesprek met Berlijn had doorgelaten: immers zou de Duitsche autoriteit in het andere geval het gesprek niet hebben toegelaten.

De Kapitein Dresselhuis en ik hebben uitdrukkelijk op het gevaar- lijke van deze meening gewezen. Generaal Fabius was echter van meening, dat de opvatting van den Overste Van de Plassche juist was.

Korten tijd na het gesprek met Berlijn vertrokken eerst de generaal Fabius en daarna Overste Van de Plassche; de eerste naar huis, de ander naar het café Trocadero. De Overste Van de Plassche zeide: „ik geloof er niets meer van, ik ga lekker nog een biertje drinken en wensch niet meer gestoord te worden. Ze komen toch niet". Ik heb den Overste daarop toegevoegd: „ze komen wel, Overste, er gebeurt vannacht iets". „Ze komen toch lekker niet" zei de Overste en vertrok.

Vraag: Is U iets bekend aangaande een bespreking die in den avond van 9 Mei 1940 heeft plaatsgevonden op het A.H.K. en waar- aan o.a. door den O.L.Z., de Chefs Staven Land- en Zeemacht, de C. Vg. Holland, de C. Luchtverdediging, den D.E.V. en Hoofd G.S. I. werd deelgenomen.

Antwoord: Het is mogelijk, dat die vergadering heeft plaats ge- had, doch dat moet dan parterre zijn geweest, want wij werkten op de eerste verdieping.

Zeker is, dat te ongeveer 23.00 het Hoofd van Sectie I, de luit.- kolonel Wilson is komen informeren bij Sectie III A, of er nog verder nieuws was, waarop hem de berichten van de grens werden mede- gedeeld. Omdat in die berichten de nadruk werd gelegd op het vele lawaai aan de overzijde van de grens, meende overste Wilson, dat van een aanval geen sprake kon zijn, omdat een vijand die aanvalt, naar zijn zeggen, stilte betracht. Naar zijn meening was al het lawaai bedoeld als een afleidingsmanoeuvre van Duitsche zijde en meende hij, dat daarmee een aanval op de Maginotlinie werd gecamoufleerd.

Ik moge nog opmerken, dat alle berichten werden opgemaakt in

drievoud en dat daarvan regelmatig een exemplaar werd doorgegeven aan den Chef St. Landm., de gen.-majoor Van Voorst tot Voorst.

Om 23.00 uur ongeveer kwam de kapt. Romer binnen, wien ik met den toestand op de hoogte heb gebracht. Ook deze gaf als zijn meening tegenover den luit.-kol. Wilson en Van de Plassche te kennen, dat hij den toestand uiterst critiek achtte. De luit.-kol. Wilson bestreed deze opvatting. Om ongeveer 23.45 heb ik, na door den kapt. Römer te zijn afgelost, het A.H.K. verlaten. Op onze afdeeling bleef derhalve die Kapitein en de Res.-Luit. Wernink.

Op den 9en Mei is op voorstel van den kapt. Römer en met toestemming van den Ch. St. Landm. een telexbericht aan eenige ondercommandanten, welke weet ik niet, uitgegaan, zulks naar aanleiding van de berichten, welke waren binnengekomen. Tot welke maatregelen het telegram van den Majoor Sas heeft geleid, kan ik uit eigen wetenschap niet verklaren. Uit hetgeen ik later vernam heb ik geconcludeerd, dat de commandanten van verschillende onderdelen, o.a. van het vliegveld Waalhaven, niet waren gealarmeerd.

De getuige,

get. M. G. SOMER.

De Officier-Commissaris,

get. P. M. C. J. HAMER.

De Secretaris,

get. J. J. ABSPOEL.

No. 12

Verhoor van den Kapitein R. Römer

Vraag 1: Lijn er in den loop van den 9en Mei 1940 en wellicht ook kort voor dien dag belangrijke inlichtingen op het A.H.K. binnengekomen, welke betrekking hadden op een inval in Nederland van de Duitsche Weermacht? Zoo ja, zoudt gij dan de belangrijkste van die berichten kunnen opgeven, met vermelding van de bron, vanwaar zij afkomstig waren?

Antwoord: Op den voorgrond moge ik stellen, dat de sedert het begin van den maand Mei 1940 door den Inlichtingendienst verkregen inlichtingen het noodzakelijk maakten om zoowel voor het Oost- als voor het Westfront de grootst mogelijke paraatheid in acht te nemen (voornamelijk dienden maatregelen te worden genomen tegen aanslagen op vliegvelden, havenwerken en in het algemeen op belangrijke strategische objecten).

In den middag van 9 Mei 1940 kwamen van de Oostgrens en wel van verschillende Nederlandsche grensposten zeer alarmerende mededeelingen betrekking hebbende op troepenconcentraties van het Duitsche leger vlak aan onze Oostgrens bij het A.H.K. binnen. Ik meen geen vrijheid te hebben de bronnen van herkomst te vermelden. In den avond van 9 Mei werd van den militairen attaché in Berlijn, de Majoor Sas, bericht ontvangen, houdende, dat naar zijn stellige overtuiging de inval den volgenden dag zou plaats hebben. Het bericht bestond uit een telegram, in klare code opgesteld en was gericht aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit Ministerie zond het telegram aan het A.H.K. door, alwaar het op den 9en Mei 1940 tussen 20.00 en 21.00 werd ontvanger. Ik zelf was toen niet op het A.H.K. aanwezig, doch heb dit van mijn voorganger, den kapitein Somer, vernomen, welke officier ik om 23.00 heb afgelost. Deze officier vertelde mij bij de aflossing, dat hij daarop persoonlijk den Majoor Sas in Berlijn had opgebeld, die het bericht in bedekte termen bevestigde en wel met dezelfde bewoordingen als het telegram inliet. Zoowel voor den kapt. Somer als voor mij was het zeker, dat aan de authenticiteit van het telegram niet getwijfeld behoefde te worden en wij waren er dan ook van overtuigd, dat de Duitsche inval 's anderendaags zou plaats hebben, mede ook gelet op de inlichtingen, die wij van andere zijde hadden gekregen. Het is mij bekend, dat de Overste van de Plassche na de komst van het telegram en na de afhandeling van bedoeld telefoongesprek een onderhoud heeft gehad met den O.L.Z.

Uit eigen wetenschap is mij niet bekend, welke maatregelen door den O.E.Z. naar aanleiding van het bericht van den majoor Sas zijn genomen. In verband met de tot op dat oogenblik ingekomen inlichtingen betreffende de mogelijkheid van een Duitschen inval in Nederland heb ik op 9 Mei 1940 om 17.00, op last van den Chef Staf Landmacht, den generaal-majoor van Voorst tot Voorst, een telexbericht gezonden aan de ondercommandanten, te weten de C.V., de C.-I. L.K., de C.Vg.H., de C.Stelling Helder, den C.Z., de T.B.'s,

alsmede aan den Chef Marinestaf en den C.pLvd., bevattende een weergave van de berichten, welke tot op dat tijdstip waren binnengekomen

Vraag 2: Welke officieren zijn op 9 Mei 1940 na 24.00 op het A.H.K. gebleven?

Antwoord: De Sous-chef Staf Landmacht, de Kolonel van Alphen, een officier van dienst bij Sectie I, en van G.S. III ikzelf en de res.-luit. Wernink. De luit.Kol. van de Plassche, Hoofd van Sectie III A verliet het Hoofdkwartier om 23.15. Hoe laat de andere officieren wegingen is mij niet bekend.

Vraag 3: Zijn er na 23.00 nog belangrijke berichten van den hierbedoelden aard door U ontvangen?

Antwoord: Inderdaad. Tot 10 Mei 1940 1.00 bleef de stroom van binnekomende berichten aanhouden, welke zonder uitzondering er op wezen, dat belangrijke Duitsche troepenonderdelen dicht tegen onze Oostgrens stonden opgesteld. Na 1.00 trad een algemeene stilte in. Een enkel zeer belangrijk bericht daaronder werd aan den Kol. van Alphen medegedeeld. Om 3.00 kwamen de eerste berichten betreffende de grensoverschrijding door de Duitse troepen op het A.H.K. binnen, alsmede berichten nopens het overvliegen van vliegtuigen, gaande van Oost naar West. Ik heb daarvan dadelijk mededeeling gedaan aan den Kolonel van Alphen. Ik heb vervolgens den adjudant van dienst van H.M. de Koningin gewaarschuwd en alle officieren van Sectie III A gealarmeerd.

Vraag 4: Had het telegram van den majoor Sas ongeveer tot letterlijke inhoud, zooals ik hier zeg?

Antwoord: Ja, die inhoud berustte bovendien op een afgesproken code, zoodat — gelijk ik U al verklaarde — vergissing ten eene male was uitgesloten.

De Officier-Commissaris,

w.g. Mr. P. M. C. J. HAMER.

De Getuige,

w. g. R. ROMER.

De Secretaris,

w.g. J. J. ABSPOEL.

No. 11

Verhoor van F. W. Smit, 2e Luitenant der Marechaussee

In den avond van de 9en Mei 1940 was ik als officier van dienst aangewezen op het Stafkwartier van den L.K.A.C.-I L.K., gevestigd gebouw Diligentia, Lange Voorhout 5.

Het Stafkwartier moest door mij tot 23.00 bezet blijven. Indien er zich bijzonderheden voordeden, moest ik deze melden aan den Kolonel Rijkens, L.K.A.C.-I L.K.

Om even voor 23.00 heb ik den officier van dienst van het Stafkwartier van I L.K. opgebeld en gevraagd, of er nog bijzonderheden waren. Deze meldde mij, dat er zich geen bijzonderheden hadden voorgedaan en dat alles rustig was. Hierop heb ik hem medegedeeld, dat ik naar huis zou gaan en het Stafkwartier dien nacht niet verder bezet zou blijven.

Om 23.00 ben ik, met den ordonnans, den korporaal Taal (woonachtig in Scheveningen) naar beneden gegaan, ten einde mij naar huis te begeven. Toen ik op straat, het Lange Voorhout, kwam, zag ik voor het A.H.K. (Lange Voorhout 7) derhalve naast ons Stafkwartier, een groote bedrijvigheid. Op het Lange Voorhout in het verlengde van de Parkstraat, richting Parkstraat werd een stuk PAG in stelling gebracht en voor den ingang van het A.H.K. werden mitrailleurs in stelling gebracht.

Dit verwonderde mij ten zeerste, daar ik zoo net de mededeeling had gehad, dat alles rustig was en derhalve geen bijzondere maatregelen behoefden te worden genomen.

Ik heb mij daarna met den korporaal Taal naar het A.H.K. begeven, ten einde te vernemen, waarom die voorzorgsmaatregelen werden getroffen. De officier van dienst, een luitenant, naar ik meen Japikse, genaamd, deelde ons mede, dat er zoo juist, plus minus 22.30, bericht was binnengekomen, dat de Duitsche troepen dien nacht om 4.00 de Nederlandsche grens zouden overschrijden.

Ik moge nog opmerken, dat er in het A.H.K. groote bedrijvigheid heerschte; ik zag vele officieren heen en weer loopen.

Ik heb mij daarna terugbegeven naar het eigen Stafkwartier en direct Kolonel Rijkens opgebeld en hem mededeeling deze, zoomede de verklaring van hetgeen ik zoo even gezien had, ter kennis gebracht. Hij zeide mij dit direct te melden aan den officier van dienst van het Stafkwartier van I L.K. en aldaar orders te vragen en hem daarna te berichten, welke deze orders waren. Plus minus 23.30 heb ik den officier van dienst van het Stafkwartier I L.K. mijn bevindingen bovengenoemd medegedeeld en orders gevraagd voor het Art. Co. I L.K. Ik deed zulks telephonisch; den naam van den betrokken officier kan ik u niet mededeelen.

Als antwoord hierop kreeg ik de mededeeling, voorloopig niets te doen, daar zij bevestiging van dit bericht, betreffende een Duitschen inval zouden vragen aan het A.H.K. Plus minus 10 minuten later en derhalve ongeveer 23.45 kreeg ik bericht terug, dat het Art. Co niet gealarmeerd mocht worden, maar dat het Stafkwartier den geheelen nacht door een officier van dienst bezet moest blijven.

Deze opdracht heb ik overgebracht aan den Kolonel Rijkens (weer telephonisch), die daarop den res. 1e luit. H. van 't Hoff aanwees als officier van dienst op ons Stafkwartier. Genoemden Luitenant heb ik telephonisch laten waarschuwen, daar hij reeds in zijn kwartier zich te bed had begeven.

Plus minus 0.15 kwam genoemde luitenant mij aflossen, waarop ik mij naar huis heb begeven, ten einde te gaan slapen en wel, nadat ik alle voorzorgen had genomen, die noodig waren in geval van alarm in den komenden nacht. Ik had den wachtcommandant van het Art. Co. opdracht gegeven om, zoodra het alarmsignaal werd gegeven, mij per motorordonnans thuis te laten afhalen.

De wacht van het Art. Co. heb ik laten verdubbelen om tegen alle eventualiteiten voorbereid te zijn.

Ongeveer 4.15 in den morgen van den 10den Mei 1940 werd groot alarm gemaakt, in verband met de plaats gehad hebbenden inval der Duitsche troepen; het alarmbevel werd om 4.15 door den luitenant van 't Hoff ontvangen.

Om 4.45 kwam ik op het Stafkwartier aan; ik nam waar, dat het stuk PAG geheel in stelling was gebracht en de mitrailleurs nog in stelling stonden voor het A.H.K. achter een haag van zandzakken, die nog in den loop van den nacht moeten zijn opgesteld.

De Officier-Commissaris,

w.g. Mr. P. M. C. J. HAMER.

De Getuige,

w.g. F. W. SMIT.

De Secretaris,

w.g. J. J. ABSPOEL.

Verhoor van den Res. 1e Luit. der Grenadiers Japikse N.M.

Met den kpt. van het K.N.I.L. W. Romswinkel en den Luit. ter zee 1e kl. der K.M. R. T. J. van Doorninck was ik adj. van den O.L.Z., derhalve eerst van den Luit. Generaal Reynders en later van den Luit. Generaal Winkelman. Tevoren was ik adjudant van den toenmaligen Chef van den Generalen Staf, de Luit. Generaal Reynders.

Berichten over een eventueelen Duitschen inval zijn eenige dagen voor 9 Mei 1940 bij het A.H.K. ingekomen. Eén was afkomstig van den militairen attaché te Berlijn de Majoor Sas. Dit telegram heb ik zelf niet gelezen, mij werd gezegd, dat het een klaar telegram was en dat het onbegrijpelijk was, dat de Duitsche censuur het zoo had doorgelaten.

Ik kreeg sterk den indruk, dat men de ernst van het bericht van den Majoor Sas onderschatte, althans bij de Chefs, want onder de officieren van lageren rang o.a. de kapiteins Somer en Römer, wilde men met de ernst daarvan wel rekening houden.

Zowel de O.L.Z. als de Chef Staf Landmacht en de Sous-Chef Landmacht waren van dit bericht op de hoogte.

Ook van andere zijde was het opperbevel met den aanstaanden Duitschen inval op de hoogte gebracht. Zoo had de Majoor Pieters der Huzaren van bevriende Duitsche zijde (zijn zegsman was een Duitsch officier) bericht ontvangen van een dreigende Duitsche inval. Dit heb ik na de capitulatie vernomen.

In den loop van den 9den Mei 1940 kwamen er telkens alarmerende berichten van de Duitsche grens. Deze hadden betrekking op zwaar motorgeronk, de consignering der bevolking in hun woningen en dergelijke meer. (o.a., dat de Duitsers hun eigen versperringen op-

ruimden). Deze berichten kwamen van Nederlandsche zijde o.a. van de Marechaussee.

Dien zelfden dag omstreeks 15 uur is er een telexbevel door de legerleiding aan de ondercommandanten verzonden teneinde den toestand uiteen te zetten. Dit bericht is na de capitulatie verbrand.

De kapiteins Somer en Römer hebben voor de verzending zorg gedragen. (met goedkeuring van den Chef Staf).

Persoonlijk zag ik den toestand hoogst ernstig in; ik was er stellig van overtuigd, dat het Duitsche Leger in den nacht van den 9en Mei 1940 op den 10en Mei ons land zou binnenrukken.

Naar ik later vernam en wel van den Luit.Kol. Wilson, Hoofd O.S.I., heeft er in den avond van den 9en Mei 1940 op het A.H.K. een bespreking plaats gevonden, die door den O.L.Z., den Chef Staf Landmacht, den C.Vg.H., den D.E.V., den Commandant Luchtverdediging en hemzelf werd bijgewoond.

De O.L.Z. heeft bij die gelegenheid op het betrachten van den grootsten waakzaamheid aangedrongen.

Hierbij was ook nog tegenwoordig de Chef Marine Staf, de Vice Admiraal Furstner.

Het is mij bekend, dat op 9 Mei 1940 bevel „Hoogste strijdvaardigheid" alleen voor het Oostan des lands is uitgegeven.

Ik herinner mij, dat ik in den avond van den 9en Mei met een jongen luitenant op het A.H.K. heb gesproken en dat ik dezen mijn hoogerbedoelde gevoelens betreffende de Duitsche inval heb kenbaar gemaakt. Ik herinner mij niet, dat ik daarbij een uur heb genoemd.

Om ongeveer 23 uur was de bijeenkomst beëindigd, de O.L.Z., de Chef Staf en de Sous-Chef bleven op het A.H.K. tot ca. 24 uur, op welk uur de O.L.Z. en de Generaal van Voorst tot Voorst zich naar huis hebben begeven. De Sous-Chef Staf Landmacht, de Kol. van Alphen is op het A.H.K. blijven slapen behalve hem bleven nog eenige officieren van dienst op het A.H.K. achter. Ik zelf werd ongeveer om 24 uur door den Luit. van Doorninck afgelost.

Het is mij bekend, dat er verschil van inzicht bestaat aangaande de verantwoordelijkheid van het niet afkondigen van den graad van hoogste strijdvaardigheid voor de andere fronten dan het Oostfront. Het gaat er hierbij om of voor het niet uitgeven van bevelen van die strekking de O.L.Z. dan wel de C.Vg.H. aansprakelijk moet worden geacht.

Tijdens het opperbevel van den generaal Reynders zou die moeilijkheid niet zijn gerezen, immers daar was het de O.L.Z. zelf, die bij uitsluiting van alle chefs de graden van strijdvaardigheid voor het geheele Rijksgedebied bepaalde. Onder het regiem van den Luit. generaal Winkelman is die toestand gewijzigd en kon iedere lagere commandant die graden naar eigen inzicht bepalen en wel naast den Opperbevelhebber zelf.

Zeer is het te betreuren, dat alle bescheiden bij het A.H.K. op de oorlogvoering betrekking hebbende verbrand zijn. Als historicus ben ik thans doende de gebeurtenissen te reconstrueeren en ik houd mij beschikbaar om iedere gewenschte opheldering te geven.

Reeds nu spreek ik als mijn overtuiging uit, dat de ontwikkeling van het krijgsbedrijf voor ons land veel gunstiger zou zijn geloopt indien de wisseling in het opperbevel niet had plaats gehad. Om eens een voorbeeld te noemen zou dan het IIIde Legerkorps niet uit de Raam-Peelstelling zijn teruggenomen, zoodat het drama van Mill evenmin als dat aan de Moerdijk en te Rotterdam zou hebben kunnen plaats vinden.

M.i. is het dringend noodzakelijk, dat spoedig wordt onderzocht op welke wijze het aan den befaamden Duitschen Pantserrein gelukt is om over het station Mill in westelijke richting te rijden en zoodoende achter de Peel-Raamstelling te komen. Zijn mijn inlichtingen juist dan werd dit gedeelte der spoorlijn bewaakt, door het IIIe L.K., dat toen het uit de stelling werd teruggenomen (omstreeks 10 April 1940) ook de aspergeverdediging van de spoorlijn heeft laten liggen en niet aan andere troepen heeft overgedragen. Die hindernis was dus niet aangebracht op het oogenblik, dat de Pantserrein passeerde. Op die manier zijn naar ik hoorde ca. 1000 Duitsche militairen in den rug der eigen troepen gekomen. Bij zijn terugkeer naar het eigen land is de Pantserrein in de lucht gevlogen en wel omdat de spoorweg toen ondermijnd en de aspergeversperring toen gesloten was.

De Officier-Commissaris,

w.g. Mr. P. M. C. J. HAMER.

De getuige,

w.g. N. M. JAPIKSE

De Secretaris,

w.g. Mr. J. J. ABSPOEL.

Verhoor van den A.O.O. Petrus Johannes Kuypers

Gedurende de mobilisatie en de oorlogsdagen ben ik commandant geweest van het Det.Pol.Tr., ingedeeld bij het A.H.K. te 's-Gravenhage.

Reeds eenige dagen voor den 10en Mei 1940 was er een zoogenaamde verscherpte bewaking ingesteld, die hierin bestond, dat de wacht der Po.Tr. was uitgebreid, evenals de wacht van het troepen-detachment.

Omstreeks 21.30 uur in den avond van den 9den Mei 1940 meldde de dienstdoende sergeant mij, dat er op het A.H.K. ongewone drukte heerschte en zelf ben ik toen naar het Lange Voorhout 7 gegaan, komende van mijn bureau, dat toen gevestigd was in Pulchri Studio en heb zelf waargenomen, dat bijna alle hoofd- en opper-officieren werkzaam op het A.H.K., daar dien avond aanwezig waren.

Zoo weet ik zeker, dat de O.L.Z., de Chef Staf en de Sous-Chef van den Staf van de landmacht (Kol. van Alphen) daar dien avond aanwezig waren.

Omstreeks 32.30 werd er alarm gegeven voor het troependetachment en werden bij den ingang van het A.H.K. twee mitrailleurs in stelling gebracht; bij Pulchri Studio één lichte mitrailleur en aan de achterzijde van het gebouw in de Hooge Nieuwstraat twee lichte mitrailleurs. Of reeds toen een stuk PAG in het Voorhout in stelling werd gebracht, kan ik mij niet meer herinneren, wel weet ik, dat meerdere stukken PAG gedurende de oorlogsdagen op verschillende tijdstippen op het Voorhout hebben gestaan.

De Luitenant-adjutant Japikse meldde mij dien avond omstreeks 23.00 uur, in ieder geval niet later dan 23.30, dat de toestand hoogst ernstig was. Wij zeide o.m. dat de kans tien tegen een was, dat nog dien nacht een inval der Duitsche troepen was te verwachten, doch daar mijn detachment een zeer zware dienst had, kon er door het niet op wacht zijnde gedeelte geslapen worden.

Omstreeks middernacht is een gedeelte der aanwezige officieren weer naar huis gegaan, waaronder de O.L.Z. en de Chef Staf.

Omstreeks 2.00 uur à 2.30 uur in den morgen van den 10den Mei 1940 ben ik door den dienstdoenden wachtcommandant gewekt met de mededeeling, dat de Duitsers onze grenzen hadden overschreden en dat zich reeds vijandelijke vliegtuigen boven onze stad bevonden. Terstond heb ik alarm gemaakt en al mijn menschen zijn op post gekomen.

Ik heb zelf waargenomen, dat de O.L.Z. tusschen drie en vier uur in den morgen door een burger in diens auto naar het A.H.K. werd gebracht, welke burger nog geruimen tijd in de gang van het gebouw heeft staan wachten. Even voor of even na de komst van den O.L.Z. is de Chef Staf op een damesrijwieltje bij het A.H.K. aangekomen. Langzamerhand zijn alle andere officieren gearriveerd.

Gedurende de oorlogsdagen was het vanzelfsprekend bij ons razend druk en de uitwerking hiervan kon ik bij sommige officieren reeds den tweeden en derden dag duidelijk waarnemen.

Op den eersten oorlogsdag werd er telkens luchtalarm gegeven met als gevolg dat 's morgens bij ieder luchtalarm alle in het gebouw aanwezige personen met uitzondering der portiers en van de wacht zich telkens naar den schuilkelder hebben begeven, waardoor dan de dienst werd stopgezet.

Verschillende officieren vonden dit toch zeker al te bezwaarlijk, want reeds in den middag van den zelfden dag bleven verschillende heeren ondanks luchtalarm op hun kamers en namen hun dienst gewoon waar.

Zooals ik reeds gezegd heb, kreeg ik den indruk, dat de eerste dag de zaken gewoon marcheerden, doch den tweeden en derden dag vertoonden verschillende heeren duidelijke teekenen van overspanning, ja zelfs maakten enkele den indruk volkomen de kluts kwijt te zijn en deden niets anders dan op de gangen heen en weer loopen en met elkaar staan praten.

Hierop maakte zeer zeker een uitzondering Sectie I (afdeeling operatie) en ook de O.L.Z., de Chef Staf en de Sous-Chef Staf van de Landmacht maakten op mij den indruk normaal hun werkzaamheden te kunnen verrichten.

Voorzoover ik mij kan herinneren, heb ik den O.L.Z. slechts éénmaal eenigszins opgewonden gezien naar aanleiding van schietpartijen op straat in de onmiddellijke nabijheid van ons gebouw. In den middag van den 1sten Pinksterdag namelijk, toen er vrij veel op straat geschoten werd, begaf de O.L.Z. met zijn Chef Staf zich persoonlijk op straat, kennelijk omdat het schieten hem irriteerde,

immers ik hoorde hem de woorden uiten. „Dat geschiet moet nu maar eens uit zijn" en nam den toestand op de hoek van de Parkstraat persoonlijk waar, ofschoon het hem bekend was, dat er niets bijzonders aan de hand was.

De Officier-Commissaris,

w.g. Mr. P. M. C. J. HAMER.

De Getuige,

w.g. P. J. KUYPERS.

De Secretaris,

w.g. Mr. J. J. ABSPOEL.

Verhoor van den Heer G. A. E. Gleichman, Directeur Imp. Veedol Oil, Schouwweg 55, Wassenaar

Ik woon sedert jaren te Wassenaar aan den Schouwweg 55. Sedert Februari woonde naast mij de O.L.Z., de Luitenant-Generaal Winkelman.

Op 10 Mei 1940 werd ik om 3.20 gewekt door het motorgeronk van vliegtuigen. Ik deed eenige noodzakelijke kledingstukken aan, begaf mij naar buiten en nam in de lucht waar een dertigtal vliegtuigen, die ik, omdat ik zelf vlieger ben en belangstelling heb voor het vliegwezen, dadelijk herkende als te zijn Duitsche gevechtsvliegtuigen van het type Messerschmidt en Juncker-transporteurs. Deze vliegtuigen gingen pal over mijn huis op een hoogte van 50 à 60 meter.

Na mijn auto uit de garage te hebben gehaald, begaf ik mij onmiddellijk naar het huis van den generaal Winkelman. De woning was nog donker; ik belde aan en werd opengedaan door de dochter des huizes, die mij mededeelde, dat haar vader eveneens door het geluid van vliegtuigen was wakker geworden en op weg naar beneden was. Ik zag den generaal naar beneden komen en zijn veldjas dichtknopen.

De Generaal stelde mij dadelijk de vraag: „Wat zijn dat voor vliegtuigen", welke vraag ik in bovenstaanden zin beantwoordde. Toen ik den generaal dus zeide, dat het Duitsche vliegtuigen waren, vroeg hij mij of ik dat wel zeker wist, hetgeen ik op grond van vorenvermelde waarnemingen kon bevestigen.

Ik voegde hieraan toe, dat die vliegtuigen met vijandelijke bedoelingen waren gekomen, omdat ik had gezien, dat daaruit mitrailleurs naar den grond waren gericht.

Dit gesprek tusschen den generaal en mij had in den ochtend tusschen 3.30 en 3.45 plaats.

Ik gaf den generaal met aandrang den raad om zich onmiddellijk door mij naar het Algemeen Hoofdkwartier te laten vervoeren, waarop hij inging.

Ik schat, dat wij, na ter hoogte van het „Wachtje" bij het kanaal door een patrouille te zijn aangehouden, om 3.50 op het A.H.K. arriveerden. Het bleek mij, dat de toegang gesloten was. Ik belde derhalve aan, waarop door een soldaat opengedaan werd. Voor het gebouw zag ik niemand en ook geen vervoermiddel (behalve dan mijn auto), in de gangen trof ik niemand aan. Mijn aanbod in de hal te blijven wachten werd door den Generaal aanvaard; deze begaf zich naar zijn kamer.

Na circa een half uur in de hall te hebben gewacht, kwamen verschillende officieren met taxi's bij het A.H.K. aan, die op mij den indruk maakten niet te weten, wat er aan de hand was.

Door de gedragingen en de woorden van den generaal Winkelman kreeg ik de overtuiging, dat deze niet op de hoogte was van den Duitschen inval.

De Officier-Commissaris,

w.g. P. M. C. J. HAMER.

w.g. G. A. E. GLEICHMAN.

De Secretaris,

w.g. J. J. ABSPOEL.

HOOFDREGELINGSBUREAU.

Afd. Landmacht.
Sectie I No. 252 P.

Onderwerp: Strafvervolgning

No. 18.

's-Gravenhage, 1 October 1940.

*Den Heer Commandant in het Justitieele
Garnizoen te 's-Gravenhage.*

Naar aanleiding van het onderhoud te mijnen bureele op Vrijdag 20 September, in tegenwoordigheid van den Kolonel van den Generalen Staf M. W. L. van Alphen en van den Luitenant-Kolonel J. J. C. P. Wilson, bericht ik U Hoogedelgestreng het volgende:

Het heeft mij getroffen, dat in den brief van den Officier-Commissaris te 's-Gravenhage, dd. 9 Sept. 1940 No. 5407, welke brief aan U is gericht, een aantal termen worden gebezigd ten aanzien van het vermeende beleid van het A.H.K. welke termen naar mijne meening op onvoldoende gegevens zijn gegrond en die dientengevolge en mede wegens hun ongemotiveerde scherpte achterwege hadden moeten blijven. Ik doel hier in het bijzonder op de zinsneden, waarin gesproken wordt over „het tekortschieten der hoogste leiding“, „indien het legerbestuur zijn uiterste plicht zou hebben gedaan“, „tegen militairen van lageren rang dan die, welke bij het A.H.K. kennelijk in gebreke waren“.

Ik vestig er in het bijzonder Uw aandacht op, dat genoemde Officier-Commissaris vermeende deze zinsneden te moeten gebruiken, hoewel hij blijkens de laatste zinsnede van zijn brief, niet meer dan een „oppervlakke indruk van enkele min of meer toevallig gebleken“ tekortkomingen heeft verkregen.

Bovendien vestig ik er de aandacht op, dat genoemde Officier-commissaris niet als deskundige kan worden beschouwd ten aanzien van het beoordeelen van strategische (landsverdedigings-) vraagstukken.

Hoewel ik verneem, dat het vorenstaande reeds voldoende doet uitkomen, dat de Officier-commissaris kennelijk een ontijdige, ondeskundig en te scherp oordeel heeft uitgesproken, verneem ik echter juist te handelen door de betrokken getuigenverklaringen stuk voor stuk na te gaan en zoo mogelijk te weerleggen.

Ik verneem dit verplicht te zijn ten aanzien van den persoon van den oud-Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, die op dit oogenblik niet in staat is zich persoonlijk tegen de in bedoelden brief vervatte beschuldigingen te verdedigen.

Alvorens hiermede aan te vangen, wensch ik echter een tweetal zaken met klem naar voren te brengen en wel:

1e. dat de gehoorde getuigen — evenmin als de officier-commissaris — geen van allen in staat zijn om een gevestigd oordeel uit te spreken over de gestes van de hoogste legerleiding, aangezien zij in hun werkring slechts een uiterst klein gedeelte van het groote geheel konden overzien. Zooals zal blijken, zijn dan ook in hun verklaringen talrijke onjuistheden vervat;

2e. de officier-commissaris acht een strafverminderende of strafuitsluitende omstandigheid voor de verdachten aanwezig op grond van de door hem verineende tekortkomingen van het A.H.K.

Voor zoover mij bekend, hebben bedoelde aanklachten echter alle betrekking op feiten, die gepleegd zijn op zoodanige tijdstippen en op zoodanige plaatsen, dat zij onmogelijk beïnvloed zouden kunnen zijn door bedoelde tekortkomingen van het A.H.K., zelfs indien zou worden aangenomen, dat van zoodanige tekortkomingen sprake zou zijn.

Ik acht dan ook geen enkele reden aanwezig om de tegen militairen van lageren rang aanhangige zaken te seponeren, indien de geste van het A.H.K. bij de behandeling dier zaken buiten beschouwing zou moeten worden gelaten.

Ik ga thans over tot het bespreken van het verhoor van den Kapitein Dr. Somer.

In de verklaringen van dezen officier neemt het geval van den militairen attaché te Berlijn een zeer groote plaats in.

Ten aanzien hiervan zij het volgende opgemerkt:

Op het A.H.K. zijn talrijke malen waarschuwingen ontvangen van de zijde van den Majoor Sas, dat de Duitsche inval op een bepaalden, door hem telkens genoemden datum, zou plaats vinden. Door den O.L.Z. is op deze waarschuwingen op verschillende wijzen gereageerd, hetgeen verband hield met de op die tijdstippen ook van

andere zijden ontvangen inlichtingen. Zeer vergaande maatregelen zijn o.a. in November 1939 getroffen, hoewel toen ter tijd werd vermeend, dat een aanval tegen den winter zeer onwaarschijnlijk moest worden geacht.

Op andere tijdstippen zijn maatregelen van minder verstrekkenden aard getroffen, een enkele keer (in het midden van den winter) is zelfs niet gereageerd.

Zulks is echter steeds geschied op goede gronden en na ampele overwegingen, waarbij de O.L.Z. — alvorens zijn beslissing te nemen, een vrij groot aantal van zijn adviseurs heeft gehoord. Tot deze adviseurs behoorden geen van de door den Officier-commissaris gehoorde officieren.

Iedere beoordeelaar van de gestes van het A.H.K. dient zich — alvorens een oordeel te mogen vellen — op de hoogte te stellen van alle omstandigheden, waaronder de O.L.Z. en daarvóór de Chef van den Generalen Staf, de uiterste moeilijke en verantwoordelijke taak gedurende ruim een jaar heeft moeten vervullen.

De voortdurende alarmeering van de zijde van den militairen attaché te Berlijn — welke uiteraard geheel te goeder trouw geschiedden hebben langzaam doch zeker bij het A.H.K. den indruk gewekt, dat de Duitsche legerleiding aan deze alarmeeringen niet vreemd was. Elke alarmeering toch, die tengevolge had, dat de Nederlandsche weermacht zijn oorlogsoptellingen innam, had tengevolge, dat alle maatregelen van Nederlandsche zijde volledig gedemaskeerd werden en konden worden nagegaan.

De krijgsbedrijven van 10 tot 14 Mei hebben geleerd, dat de Duitsche troepen veelal tot in de kleinste details op de hoopte waren van de door de Nederlandsche troepen ingenomen opstellingen.

Verder lijkt het niet onwaarschijnlijk, dat van Duitsche zijde het voornemen bleef bestaan om den duidelijken indruk te wekken, dat het Duitsche leger met een sterken rechtervleugel als beslissende stoottroepen door Nederland zou marcheeren (plan Schlieffen). Het verwekken van dezen indruk zou ten doel hebben kunnen gehad, om de in Noord-Frankrijk opgestelde Fransche en Engelsche legers zoo snel mogelijk en met zoo groot mogelijke kracht in België te doen opmarcheeren.

Een en ander zou koren geweest zijn op den molen van de Duitsche legerleiding, omdat op deze wijze de beslissende Duitsche operaties in de richting van de Somme-monding zou leiden tot omsingeling van de Fransch-Engelsche hoofdkrachten in België en tot een snel einde van den oorlog.

Op grond van het vorenstaande zal het geen nadere toelichting behoeven, dat de voortdurende alarmeeringen van de zijde van den Majoor Sas door het A.H.K. met eenige gereserveerdheid werden ontvangen. In algemeen zinn moet evenwel worden vastgesteld, dat — hoe sceptisch men ook tegen de steeds door den Majoor Sas genoemde data stond — op het A.H.K. toch steeds rekening is gehouden met de mogelijkheid, dat eenmaal de inval toch zou komen en het is ter zake in hooge mate belangwekkend, dat met de vóór 10 Mei getroffen maatregelen verder is gegaan, dan ooit te voren het geval was geweest.

Het naderende voorjaar en de lage rivierstanden zijn ter zake de doorslaggeevende argumenten geweest.

Desondanks heeft men op het A.H.K., geleerd door de ervaring en ondanks de getroffen maatregelen, nog niet geloofd, dat de inval met zekerheid juist op den gewraakten 10en Mei zou komen.

De Duitschers zijn immers met hun voorbereidingen in de dagen vóór 12 November zeker even ver gegaan als in de dagen vóór 10 Mei.

Ook in de tusschengelegen periode hebben zij telkens weer veront-rustende maatregelen aan onze grens getroffen.

Een willoos reageren van Nederlandsche zijde op de uit Berlijn ontvangen mededeelingen zou voorts het gevaar hebben kunnen meebrengen, dat van Duitsche zijde zou kunnen worden getracht onze troepen gedurende een zekeren tijd door voortdurende alarmeeringen af te matten en den eigenlijken inval eerst te doen plaats vinden, als onze troepen min of meer uitgeput zouden zijn geraakt.

Zoo deden zich reeds op 10 Mei bij de troepen in de Peel-Raamstelling gevallen van overmatige vermoeidheid voor, aangezien zij sedert 7 Mei in de stellingen waren geweest.

Uit het vorenstaande blijkt, dat het geval van de alarmeering door Majoor Sas niet van zoo eenvoudigen aard is, als Kapitein Dr. Somer wenschte voor te stellen.

De feitelijke toestand in den morgen van 10 Mei was de volgende:

a. sedert 7 Mei was verhoogde gevechtvaardigheid gelast voor alle grens- en kusttroepen en in de Peel-Raamstelling (voor de grenstroepen aan de Zuidgrens gold dit niet);

b. in den avond van 9 Mei is volledige gevechtvaardigheid,

aanvangende op 10 Mei te 3.00 gelast voor de onder *a* genoemde troepen;

c. voor de troepen onder bevel van den C. van het Veldleger (uitgezonderd de grenstroepen onder zijn bevel) en door die onder bevel van C.-Vg. H. (uitgezonderd de kusttroepen onder zijn bevel) zijn door het A.H.K. geen bijzondere bevelen voor verhooging van de paraatheid gegeven.

Bedoelde Cn zijn zoodanig hooggeplaatste autoriteiten, dat aan hen de graad van paraatheid van de troepen moest worden overgelaten. Bovendien bestond er ten aanzien van de Vg. Holland geen directe aanleiding om voor het — tegen een *aanval op den grond* in de 3e linie gelegen — Oost- en Zuidfront bevelen te geven. Voor wat betreft den plaats gevonden grootscheepschen *aanval uit de lucht* op het Z.front moge ik verwijzen naar het hierachter op deze blz. gestelde.

d. De Alg. reserve (I L.K.) is niet gealarmeerd; hiertoe was geen aanleiding.

e. Voor de bezettingen van de vliegvelden was sedert eenigen tijd voor 10 Mei gelast, dat zij elken morgen na 3.00 volledig gevechtvaardig moesten zijn.

Vermeend wordt en wordt alsnog, dat het Opperbevel op deze wijze gedaan had, wat het had moeten doen, altijd gezien in het licht van de militaire gebeurtenissen, zooals deze zich vóór 10 Mei op de verschillende slagvelden in Europa hadden voorgedaan. Het zal U immers niet bekend zijn, dat in Polen *niet* met parachute-troepen is opgetreden en dat het gebruik van deze troepen in Noorwegen zich heeft beperkt tot het doen van aanslagen op vliegvelden.

Een actie, zooals hier te lande in den vroegen morgen van 10 Mei door de Duitschers werd ingezet, nl. het aan den grond zetten van niet minder dan 2 divisien in het hart des lands, was in de krijgsgeschiedenis nooit voorgekomen.

Er waren geen teekenen, die er op konden wijzen, dat een dergelijke grootscheepsche actie zou kunnen plaats vinden, omdat het in geheel Europa onbekend was, dat het Duitse leger over een dergelijke hoeveelheid parachutisten beschikte. Uit mededeelingen, welke na den oorlog van Duitschen valscherlofficiëren zijn ontvangen is gebleken, dat de vorming van deze troepen op groote schaal sedert November 1939 heeft plaats bevonden en dat de hiervoor aangewezen troepen van dat tijdstip af tot 10 Mei 1940 de Duitse kazernes *niet* hebben verlaten.

Het is uiteraard zeer gemakkelijk om achteraf verwijten te richten tot een legerleiding, die een ongelukkig afgeloopen oorlog heeft moeten voeren, doch de billijkheid eischt, dat zij die deze kritiek aitoefenen, althans zoo redelijk zijn, om zich van te voren op de hoogte te stellen van alle omstandigheden, die invloed hebben uitgeoefend op de besluiten van de betrokken legerleiding.

Tot slot enkele detail-beschouwingen over de bij Uw brief behoorende verhooren.

1e. Verhoor van den Kapitein Dr. Somer.

Blz. 1, 3e zinsnede van onderen:

het intrekken van bepaalde verloven geschiedde door de Regeering en niet door den O.L.Z.;

Blz. 1, 2e zinsnede van onderen:

het weder verleenen der verloven geschiedde door de Regeering en niet door den O.L.Z.;

Blz. 1, 1e zinsnede van onderen:

de verschillende op de vliegvelden te treffen maatregelen zijn reeds op 11 of 12 April door den O.L.Z. gelast.

Betreffende de in extenso weergegeven gesprekken tusschen genoemde officieren en de Luitenant-Kolonels van den Generalen Staf v. d. Plassche en Wilson tekenen ik aan, dat beide sectiehoofden steeds den naar mijne meening juist stregel hebben gehuldigd, dat zij in gesprekken met lager geplaatste officieren van een optimistischen gedachtegang uiting moesten geven en zeer zeker tegenover die officieren, waarvan mij bekend was, dat zij pessimistisch en nerveus van aard waren.

Blz. 3, 2e zinsnede van onderen:

Hoofd Sectie I heeft aan de hier bedoelde vergadering niet deelgenomen; hij is op 9 Mei voor dienst afwezig geweest en heeft 's avonds te ongeveer half elf van zijn huis het A.H.K. opgebeld om te vragen of er nog bijzonderheden waren.

Hij heeft zich vervolgens gemeld bij den O.L.Z., die hem vroeg wat hij van den toestand dacht en heeft op deze vraag geantwoord, dat hij aan een Duitschen inval niet zou gelooven, voordat de werkelijke grensoverschrijding zou plaats vinden, omdat dit spel aan de

grens nu al reeds zoo dikwijls was gespeeld. Hij verklaarde, dat dit spel evengoed een afleidende manoeuvre kon zijn voor een offensief tegen de Maginotlinie en voegde er aan toe, dat het eenige bedenkelijk tekenen was, dat de rivierstanden laag waren.

Voorts verklaarde hij als gunstig tekenen, dat de belangrijke en in positieven zin gestelde telegrammen van Majoor Sas nog van Berlijn naar Holland waren doorgelaten.

Slotzin: de verklaring, dat de commandant van het vliegveld Waalhaven niet zou zijn gealarmeerd, is volkomen onjuist.

Bij eene inspectie, die de O.L.Z. in den avond van den 6en Mei op het vliegveld Waalhaven heeft gehouden, heeft de commandant van het vliegveld den Generaal persoonlijk medegedeeld, dat zijn Bataljon elken morgen te 3.00 volkomen gevechtvaardig was. Op het daarna bezochte Ypenburg legde de Bataljonscommandant dezelfde verklaring af.

2e. Verhoor van den Kapitein Römer.

Blz. 1, 4e zinsnede van onderen:

Op het A.H.K. was steeds o.m. een Kapitein van den Generalen Staf aanwezig. Wanneer ernstige gebeurtenissen werden verwacht, bleef bovendien een hoofdofficier van den Generalen Staf. Dit was in den nacht van 11 op 12 Nov. '39 Kolonel van Alphen; van 12 op 13 April '40 Luit.Kolonel Wilson; in den nacht van 9 op 10 Mei de Kolonel van Alphen; een en ander was ruimschoots voldoende; het zou fout geweest zijn in dergelijke nachten te veel personeel te berooven van hun nachtrust, eerstens omdat alle maatregelen waren getroffen en het woord bij een inval dus aan de ondercommandanten en aan de troepen was, maar bovendien omdat — zooals ook de ervaring heeft geleerd — in de eerste oorlogsdagen, zoo ontzaggelijk veel van lichaam en geest wordt geëischt, dat het onverantwoordelijk zou zijn geweest om niet van te voren die nachtrust te genieten, die genoten kon worden.

3e. Verklaringen van den 2en Luitenant der Marechaussee I: W. Smit.

De door dezen officier voorgestelde „grootte bedrijvigheid" in het A.H.K. kan zijnerzijds niet worden beoordeeld, aangezien hij de normale bedrijvigheid niet kent. Het opstellen van verschillende wapens op Lange Voorhout en Korte Nieuwstraat, is ook in den nacht van 11 op 12 Nove. '39 en van 12 op 13 April '40 geschied en was een van de gebruikelijke maatregelen in die nachten, waarin de toestand zoo spannend werd geacht, dat een Hoofdofficier van den Generalen Staf op het H.K.V. bleef.

4e. Verhoor van den Reserve-1e Luitenant Japikse.

Blz. 1, 5e zinsnede:

Berichten als in deze zinsnede bedoeld, zijn in den loop der maanden van 10-tallen zijden binnengekomen, zij bleken steeds onjuist zijn.

Blz. 1, 6e zinsnede:

Berichten als bedoeld in deze zinsnede, kwamen in perioden van spanning bij 10-tallen binnen, veelal zelfs in dezelfde volgorde;

Blz. 1, 7e zinsnede:

Deze feiten bewijzen, dat de O.L.Z. niets heeft nagelaten om zijn ondercommandanten op de hoogte te houden van den toestand.

Blz. 1, 8e zinsnede:

Gezien de ondergeschikte positie van dezen officier, kan aan deze verklaringen geen waarde gehecht worden.

Laatste zinsnede:

Deze verklaring is onjuist; de Luitenant-Kolonel Wilson heeft deze vergadering, indien zij er is geweest, niet bijgewoond.

Blz. 2, 5e zinsnede:

Het hierin gestelde is volkomen bezijden de waarheid.

Blz. 2, 2e en 1ste zinsnede van onderen:

Deze zinsneden vormen een aaneenschakeling van ongemotiveerde en ondeskundige onderstellingen. Ik zal hierop niet verder ingaan.

De overige verklaringen buiten beschouwing latende, daar zij van nog minder betekenis zijn dan de reeds besprokene, vermeen ik met het vorenstaande U voldoende te hebben ingelicht omtrent het vraagstuk, dat door den Officier-commissaris tot zijn leedwezen ongemotiveerd is aangesneden.

*De Generaal-Majoor,
Hoofd van het Hoofddregelingsbureau,
w.g. N. T. CARSTENS.*

Rapport van de majoor der infanterie K.N.I.L. dr. J. M. Somer omtrent de gebeurtenissen op het Algemeen Hoofdkwartier, in het bijzonder bij Sectie IIIa (Inlichtingendienst Buitenland), gedurende de dagen voor de Duitse inval in Nederland

(Overgelegd door dr. J. M. Somer)

ZEER GEHEIM

Ondergeteekende was gedurende de mobilisatie werkzaam bij den Buitenlandschen Inlichtingendienst van het Algemeen Hoofdkwartier te 's-Gravenhage. Hij was belast met het z.g. Studiebureau van Sectie IIIa. Op dat studiebureau kwamen alle gegevens binnen, welke door mij en den Kapitein Römer werden beoordeeld en verwerkt.

Aan de hand van die gegevens werd door mij in overleg met Kapitein Römer een dagelijksch overzicht samengesteld betreffende den politiek-militairen toestand. Bovendien werd des Donderdags door mij het wekelijksche politiek-militaire overzicht samengesteld, waaraan Kapitein Römer eveneens zijn medewerking verleende.

Römer en ik werkten zeer nauw samen en ik kan verklaren, dat er practisch nooit geschilpunten bestondeir. Römer kwam in November 1939 bij mij op het studiebureau, nadat de le luitenant Klop bij de affaire Venlo het leven had gelaten. Voordat Klop gesneuveld was, werkte hij dagelijks met mij samen.

Tot goed begrip van de zaak is het noodig, dat een korte voorbeschouwing gegeven wordt van den gang van zaken in de periode November 1939 — Mei 1940. Zonder een dergelijke inleiding is het niet mogelijk de sfeer op 9 Mei 1940 op het A.H.K. op juiste wijze te kunnen beoordeelen.

In het begin van November 1939 was ik overtuigd, dat naar aanleiding van de ter beschikking staande gegevens een Duitse inval tot de zeer groote waarschijnlijkheden moest worden gerekend. Afgescheiden van onze eigen inlichtingen, die regelrecht wezen op een groot gevaar voor Nederland, was de berichtgeving van den Nederlandschen Attaché te Berlijn zoodanig, dat met de mogelijkheid van een Duitschen aanval op Nederland ernstig rekening moest worden gehouden.

Mijn chef, de toenmalige Lilitenant-Kolonel v. d. Plassche, deelde deze opvatting niet van harte. Hij was van meening, dat Majoor Sas de zaken overdreef en weet diens alarmeering aan nerveusiteit. Niettemin wisten Kapitein Penders — die den gesneuvelden Luitenant Klop tijdelijk verving voor de komst van Kapitein Römer — en ik door documentatie den Overste v. d. Plassche te overtuigen, dat een Duitse inval tot de groote waarschijnlijkheden behoorde en werd dienovereenkomstig door den O.L.Z. besloten tot algemeene alarmeering in den nacht van 32 op 13 November.

Ondanks deze alarmeering waren Generaal Reynders en Overste v. d. Plassche niet overtuigd van de juistheid der berichtgeving van Majoor Sas en werd over die berichtgeving smalend gesproken. Torn een Duitse aanval in den nacht van 12/13 November uitbleef, werd de stemming tegenover Majoor Sas er niet beter op.

Laatstgenoemde, die als voornaamste bron voor zijn berichtgeving beschikte over een Kolonel van het Duitse Ministerie van Oorlog, werd na 10 November niet meer al serieus genomen.

Een bewijs hiervoor is, dat Majoor Sas als militair-attaché vervangen zou worden door Generaal-Majoor van Tricht. De Opperbevelhebber betuigde aan Majoor Sas zijn ontstemming over diens berichtgeving en naar ik meen te weten, is ook in den Ministerraad gesproken over de z.g. onnoodige alarmeering van 12/13 November.

In de week na 13 November kwam Majoor Sas persoonlijk uit Berlijn naar 's-Gravenhage. Op een middag kwam hij bij mij op mijn bureau en vroeg mijn oordeel over zijn berichtgeving. Ik deelde majoor Sas mede, dat ik hem volkomen dekte op grond van de bij den I.D. binnengekomen berichten.

Aan de hand van de door mij bijgehouden kaarten, op welke de Duitse troepenconcentraties waren aangegeven, kwamen wij tot de conclusie, dat die opstelling vrijwel klopte met de gegevens, die Majoor Sas ter beschikking stonden.

Majoor Sas deelde mij mede, dat door den Ministerraad — althans in ieder geval door Minister Dijkhoorn — ontstemming over zijn beleid was uitgesproken en dat hij zich naar aanleiding daarvan zou wenden tot Oud-Minister Colijn, teneinde te trachten rechtsherstel te verkrijgen.

Naar ik meen te weten, heeft Oud-Minister Colijn Majoor Sas

echter ook tot de fantasten gerekend en heeft Zijne Excellentie den O.L.Z. van die meening doen blijken.

Het interview met Minister Colijn in „De Telegraaf”, naar ik meen van de hand van den Heer Ingwersen, verschenen kort na 13 November, werpt licht op deze zaak. Voorzover ik mij weet te herinneren, was oud-Minister Colijn in dat interview van meening, dat Duitschland geen enkel economisch, politiek of militair belang had, om Nederland binnen te vallen. „Nederland kon gerust zijn”, dat was zoo ongeveer de conclusie van oud-Minister Colijn, waarmede de alarmeering van den O.L.Z. in een vreemd daglicht kwam te staan. In dit verband kan tevens nog gewezen worden op de radio-redevoering van den Minister-President, een of twee dagen na de alarmeering van 12/13 November gehouden, waarin in feite de autoriteit van den O.L.Z. werd aangetast.

Majoor Sas keerde na zijn besprekingen in Den Haag naar Berlijn terug.

Overste v. d. Plassche deelde mij mede, dat het in de bedoeling van de Repeering en den O.L.Z. lag, den Majoor Sas als militair-attaché te Berlijn te vervangen door Generaal van Tricht. Te dien einde droeg Overste v. d. Plassche mij op, den Generaal van Tricht bij de voorbereiding van zijn taak behulpzaam te zijn. Generaal van Tricht kreeg te zijner informatie van mij ter inzage de door mij bijgehouden bundels berichten van den I.D., benevens de politiek-militaire weekoverzichten, alsmede de berichtgeving van den Majoor Sas. Naar ik mij meen te herinneren, kreeg Generaal van Tricht een opdracht — van welke instantie is mij niet bekend — een rapport samen te stellen, althans zijn oordeel bekend te stellen over de vraag of de berichtgeving Sas, gecombineerd met de berichten van den I.D., aanleiding hadden moeten geven tot de maatregelen, welke van 12/13 November waren genomen.

Aangezien zowel Kapitein Penders als ik overtuigd waren, dat de maatregelen gerechtvaardigd waren geweest, verzochten wij aan Overste v. d. Plassche toestemming tot het opstellen van een contra-rapport, welke toestemming verkregen werd.

De Kapitein Penders kwam met mij tot de conclusie, dat — ook al mochten de Berlijnsche berichten wel eens wat te pessimistisch gekleurd zijn — de overtuiging volkomen gewettigd was, dat een Duitse inval ongeveer medio November op komst was.

Ik weet mij nog goed te herinneren, dat de opstelling der Duitse troepen langs de Nederlandsche en Belgische Oostgrens ongeveer overeenkwam met het plan Von Schlieffen, met vermindering van de fout, welke in 1914 werd gemaakt, n.l. het vrijlaten van Nederland.

Het bewuste rapport is aan Overste v. d. Plassche overhandigd en een deel ervan is later opgenomen in een politiek-militair weekoverzicht.

Van December tot medio Januari heerschte er betrekkelijke rust op het A.H.K. Majoor Sas ging door met zijn waarschuwingen, welke op een gegeven oogenblik echter geridiculiseerd werden.

Zoo werd de voornaamste inlichtingenbron van onzen Berlijnschen militair-attaché de boven reeds genoemde Duitse Kolonel, betiteld met „le bon traître”, een benaming, welke de Belgen en Franschen eveneens gebruikten.

Het spreekt vanzelf, dat door deze feiten een objectief oordeel van de zijde van O.L.Z. en het Hoofd van Sectie IIIa — Overste v. d. Plassche — niet meer mogelijk was.

Voorafgaande aan den inval in Noorwegen, begon het wantrouwen tegen de berichtgeving van Majoor Sas dergelijke vormen aan te nemen, dat er gevoeliglyk van ridiculiseering kan worden gesproken.

Gedurende de maand Maart 1940 waarschuwde de militair-attaché te Berlijn herhaaldelyk voor een dreigenden inval. De aanval op Denemarken en Noorwegen werd tijdig door hem aangegeven. Ik herinner mij zelfs, dat Majoor Sas eenige dagen voor den inval het uitloopen van de Duitse transportschepen uit de Duitse havens meldde.

In den nacht, voorafgaande aan den inval in Noorwegen, werd door den O.L.Z. gealarmeerd, doch de berichtgeving van Majoor Sas ten spijt, werden er tegen Nederland en België geen acties ontzetend.

Hierdoor ontstond nieuwe twijfel tegrn de Berlijnsche berichtgeving, doch Majoor Sas hield voet bij stuk en liet eenige dagen na de overrompeling van Denemarken en Noorwegen opnieuw weten, dat de actie tegen Nederland, België en Frankrijk een maand was uitgesteld, met het oog op het ongunstige weer en de ongunstige waterstanden.

Aangezien het weer en de waterstanden in Nederland echter gunstig waren, werd bedoeld bericht niet ernstig opgenomen. Reeds eenige keeren waren de alarmeerings overbodig gebleken — doch m.i. met het oog op de binnengekomen berichten volkomen terecht geschied — en op het A.H.K. werd openlijk verkondigd, dat Majoor Sas slachtoffer was van den Nervenkrieg.

Niettemin bleef Berlijn het eenmaal ingenomen standpunt volhouden; ook Harer Majesteits Gezant schaarde zich aan de zijde van den militair-attaché.

In het begin van Mei liet Majoor Sas wederom een ernstige waarschuwing hooren. Hij deelde mede, dat de aanval op Nederland definitief vastgesteld was en gaf zelfs de opmarswegen aan.

Een typische bijzonderheid was, dat werd medegedeeld, dat een persoonlijke vriend van Hitler, Kievitz genaamd, op weg zou zijn met een ultimatum voor de Nederlandsche Regeering. Door Sectie IIIa zijn pogingen ondernomen dezen afgezant aan de grens op te vangen, doch zonder resultaat. Naar ik meen, is Kievitz nooit te Den Haag gearriveerd.

Wel is mij door Generaal Fabius, Hoofd van den I.D., medegedeeld, dat hij door Hare Majesteit de Koningin geroepen was en dat Hare Majesteit gevraagd had, of de Duitschers bij een eventueelen inval nog respijt zouden geven in den vorm van een ultimatum. Generaal Fabius moet toen geantwoord hebben — naar hij Kapitein Römer en mij mededeelde —, dat Nederland zeker drie dagen tijd zou krijgen om zich te bedenken. Wij hebben den Generaal op het onzinnige van een dergelijk antwoord gewezen en hem verzocht zijn gemaakte fout bij Hare Majesteit te corrigeeren. Of dit geschied is, is mij onbekend. Generaal Fabius had uit den overval op Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, Noorwegen en Denemarken blijkbaar geen leering getrokken.

Inmiddels bleek uit de binnengekomen berichten en uit de concentratie der Deutsche troepen aan onze Oostgrens overduidelijk, dat een dreigend gevaar voor de deur stond. Kapitein Römer en ik waren begin Mei zonder eenigen twijfel overtuigd, dat een aanval op Nederland zou plaats vinden.

Helaas deelden O.L.Z., Chef Staf, Hoofd Sectie IIIa van het A.H.K. (Generaal Fabius) en Hoofd Sectie IIIa (Overste v. d. Plassche) die overtuiging niet.

Zoo herinner ik mij, dat ik in mijn dagelijksch politiek-militair overzicht van 7 of 8 Mei als eindconclusie trok, dat de grootst mogelijke waakzaamheid naar beide zijden geboden was. De verloven waren op dat oogenblik ingetrokken en naar aanleiding van genoemd overzicht kwam Overste v. d. Plassche bij Kapitein Römer en mij op de studie-afdeeling, om over bedoelde conclusie te discussieeren. De Overste was het met die conclusie niet eens en wilde die verzachten. Hij deelde ons mede, dat Generaal Fabius van plan was den O.L.Z. voor te stellen met de Pinksterdagen de verloven weder te doen verleen. Bij deze bespreking was behalve Overste v. d. Plassche ook Kapitein Olifiers aanwezig.

Na een langdurige bespreking wisten Kapitein Römer en ik te bewerkstelligen, dat de conclusie van het politiek-militair overzicht werd gehandhaafd. Dit overzicht heeft de voornaamste troepencommandanten op 9 Mei bereikt, zoodat zij allen op de hoogte waren van den hoogen ernst der omstandigheden.

De dag van 9 Mei bracht een climax in de berichtgeving. Den geheelen dag regende het alarmberichten van de Oostgrens en ook de berichten uit Berlijn, in den vorm van een cijfertelegram, en berichtende, dat de aanval in den nacht van 9 op 10 Mei zou plaats vinden, lieten aan duidelijkheid niets te wenschen over. Het was zonneklaar, dat het uur der beslissing naderde, doch Kapitein Römer en ik hadden niet den indruk, dat O.L.Z., Chef Staf en Hoofd Sectie III, alsmede Hoofd Sectie IIIa, overtuigd waren van den bitteren ernst van het oogenblik.

Eenige malen hebben wij in den loop van den dag aan Overste v. d. Plassche gevraagd, of het geen tijd werd voor een algemeene alarmeering van het geheele militaire apparaat, doch het antwoord op die vraag was ontwijkend of negatief.

Naar aanleiding daarvan hebben wij in de middagen van 9 Mei, omstreeks 16.30 een telexbericht opgemaakt, in welk bericht de vijf of zes meest alarmeerende feiten werden gememoreerd. Kapitein Römer is met dat stuk naar den Chef van den Generalen Staf gegaan, met verzoek het te mogen doorzenden aan de voornaamste troepencommandanten, zooals Ct. Veldleger, Ct. Vesting Holland, Ct. Peel-

divisie, Ct. Luchtverdediging enz. Generaal Baron van Voorst tot Voorst stemde toe in verzending van het bericht, dat per telex werd verzonden om ongeveer 17.00 uur.

Ondertusschen bleven de alarmeerende berichten binnenstromen en aangezien ik Officier van de wacht was bij Sectie IIIa, begon het mij hoe langer hoe duidelijker te worden, dat een inval voor de deur stond.

Om ongeveer 18.30 verliet Overste v. d. Plassche het A.H.K. Toen hij verdween, deelde hij mede, dat hij dien avond onder geen voorwaarde gestoord wilde worden. Mocht dat toch dringend noodig zijn, dan wist Kapitein Olifiers wel, waar hij te bereiken was. Laatstgenoemde ging eerst naar huis om te eten, doch keerde later in den avond terug. Ook Generaal Fabius keerde te ± 20.00 uur op het A.H.K. terug.

Inmiddels was de toestand zoo dreigend geworden, dat ik het om ongeveer 21.00 uur noodig oordeelde den Overste v. d. Plassche naar het A.H.K. te doen terugkeeren. Kapitein Olifiers belastte zich met de taak den Overste terug te roepen uit Café Trocadero.

Toen Overste v. d. Plassche terug was, liet hij doorschemeren, dat wij „een stel zenuwpeesen" waren. Volgens hem was alles „Nervenkrieg" en om dat te bewijzen, zou de Overste ons lialmeeren. Daartoe belde hij o.a. den Majoor Tibot te Zwolle op, om te vragen of daar aanwijzingen waren voor een Duitschen inval, hetgeen prompt werd ontkend. Vervolgens werd de Majoor der Marechaussee Van Walt Meyer te Maastricht opgebeld, wien dezelfde vraag werd gesteld. Ook deze Hoofdofficier antwoordde ontkennend, hetgeen den Overste v. d. Plassche de opmerking ontlokte: „Zie je nu wel?" Ik merkte sarcastisch op, dat hij ook den Duitschen militair-attaché wel kon opbellen om te vragen of het waar was, dat de Duitschers in den komenden nacht Nederland zouden binnenvallen.

Insteede van mijn ironie te begrijpen, moedigde Generaal Fabius het idee nog aan en inderdaad belde Overste v. d. Plassche den Duitschen luchtvaartattaché, Generaal Wenniger, op.

Het bleek, althans zoo deed Mevrouw Wenniger, die Overste v. d. Plassche te woord stond, voorkomen, dat Generaal Wenniger niet thuis was. Dientengevolge ontspan zich met Mevrouw Wenniger een geanimeerd discours over een uitstapje naar de tulpenvelden gedurende de Pinksterdagen. Overste v. d. Plassche zou wel voor een permit zorgen. Aan het slot stelde Overste v. d. Plassche schertsend de vraag, of Mevrouw Wenniger ook op de hoogte was van de geruchten, dat het Deutsche leger in den komenden nacht Nederland zou binnenvallen. Zonder twijfel zal het antwoord van Mevrouw Wenniger ontkennend zijn geweest, doch eenige minuten later belde Generaal Wenniger zelf terug en deelde mede, dat hij zich verwonderde over de in omloop zijnde geruchten. Hij gaf de verzekering, dat Deutschland tegen Nederland niets in het schild voerde. Het was voor mij een ergeris deze gesprekken te moeten aanhooren. Zij werden gevoerd in het bijzijn van Generaal Fabius, Kapitein Olifiers, reserve-Kapitein Dr. Jongsma en reserve-Kapitein Dresselhuys.

Naar aanleiding van de gesprekken van Overste v. d. Plassche, achtte ik het noodig Berlijn op te bellen. Ik verkreeg daarvoor toestemming en vroeg om 23.00 uur een dringend gesprek aan met de Nederlandsche legatie. Te 23.05 uur was de verbinding tot stand gekomen en waren de Nederlandsche Gezant en Majoor Sas te Berlijn aan de telefoon. Ik riep Overste v. d. Plassche, die het gesprek verder voerde.

In dat gesprek werd door Majoor Sas nogmaals bevestigd, dat de Deutsche aanval zou komen en naar ik meen, was het uur gesteld op 3.00 uur 's nachts.

Na afloop van het gesprek zeide Overste v. d. Plassche: „Nu zijn ze helemaal gek geworden". Hij gaf als zijn meening te kennen, dat het doorlaten van het telefoongesprek een onderdeel van den „Nervenkrieg" vormde. Ik waarschuwde den Overste nog, dat juist het doorlaten van het gesprek een aansporing moest zijn om waakzaam te zijn. De verbinding was m.i. tot stand gebracht om ons te misleiden en gerust te stellen. Doch argumenten hielpen niet meer. Overste v. d. Plassche verwijderde zich voor ongeveer 10 à 15 minuten naar de benedenverdieping, vermoedelijk voor een bespreking met den O.L.Z. of den Chef van den Generalen Staf. Hij kwam daarna terug, trok zijn jas aan en zeide tegen ons: „Ik ga lekker mijn biertje udrinken, er gebeurt toch niets vannacht". Ik heb nog geantwoord: „Overste, er gebeurt wel iets vannacht, past U op". Na deze woorden groette de Overste mij, deed de deur van het vertrek dicht en ging heen.

Kort na hem vertrokken ook Generaal Fabius, Kapitein Olifiers en de Res. Kapiteins Dr. Jongsma en Dresselhuys.

Inmiddels waren Kapitein Römer en de Res. 1ste Luitenant Werinck gekomen om mij af te lossen voor den nachtdienst. Ik sprak met Römer af, dat ik per motor even naar huis zou gaan om iets te

eten, aangezien ik sinds 's-morgens geen gelegenheid had gehad iets te nuttigen. Daarna zou ik terugkomen. Voordat ik echter het A.H.K. verliet, kwam Overste Wilson, Hoofd van Sectie II (Operaties A.H.K.), die op dienstreis was geweest, om nog even poolshoogte te nemen. Wij lieten Overste Wilson de voornaamste berichten zien en spraken als onze meening uit, dat binnen eenige uren een aanval verwacht kon worden. Overste Wilson deelde die meening niet en maakte de opmerking: „dat Somer zoiets gelooft kan ik me voorstellen, maar jij moest beter weten, Romer, want je bent een oud-leerling van me van de Krijgsschool en daar heb ik altijd geleerd: „een vijand, die aanvalt, maakt geen lawaai”, en al deze berichten wijzen op lawaai, zoodat ik alleen aan camouflage geloof. Mijn meening is, dat de troepen naar de Fransche grens worden vervlaatst. maar voor Nederland ducht ik niets”.

Ik heb verder gezwezen; naar ik geloof heb ik alleen nog gevraagd, hoe de Overste Wilson zonder lawaai dacht te manoeuvreren met pantserswagens en gemotoriseerde colonnes.

Na het bekomen van onze informatie ging ook Overste Wilson naar huis, in de overtuiging, dat er 's-nachts niets zou gebeuren.

Voorloopig zij dus vastgesteld, dat er 's-avonds om 12 uur op het A.H.K. het Hoofd van den Inlichtingendienst en diens vervanger en het Hoofd van Sectie I (Afdeeling Operaties) ontbraken. Op Sectie IIIa waren slechts twee officieren aanwezig. Hoeveel officieren op Sectie I aanwezig waren, is mij niet met zekerheid bekend, veel meer dan twee zullen het er niet geweest zijn.

De O.L.Z. is gedurende den nacht niet op het A.H.K. aanwezig geweest, ook de Chef van den Generalen Staf, Generaal Baron van Voortst tot Voortst, vertoefde niet op het A.H.K. De leiding van het A.H.K. was gedurende den nacht van den inval in handen van den sous-chef van den Generalen Staf, Kolonel van Alphen.

Nadat ik het Algemeen Hoofdkwartier verlaten had en me thuis had verfrist en een maaltijd genoten had en een oogenblik uitrustte van den spannenden arbeid der laatste twee dagen, werd ik door Kapitein Römer telephonisch gewaarschuwd, dat de eerste grensoverschrijdingen hadden plaats gehad.

Ik heb mij onmiddzlijk naar het A.H.K. begeven, waar nog diepe rust heerschte. Geleidelijk kwamen officieren binnen, sommigen tegen 5.30 en 6.00 uur 's-ochtends, omdat de regeling voor het taxivervoer volkomen gefaald had. De volgende feiten mogen worden gememoreerd:

I. De O.L.Z. werd door een burger uit Wassenaar met diens auto naar het A.H.K. gebracht, nadat Duitsche parachutisten in de duinen bij Wassenaar, dicht bij zijn woning, waren geland. De reserve-Kapitein Dresselhuys, behoorende bij Sectie IIIa, die dicht bij den O.L.Z. woonde, deelde mij mede, dat hij na ontvangst van het bericht, dat de oorlogstoestand was ingetreden, met zijn auto naar het huis van den O.L.Z. was gereden, om dezen naar het A.H.K. te vervoeren. Een andere buurman van den O.L.Z. echter, die de parachutisten had zien dalen, was reeds met zijn auto bij het huis van Generaal Winkelman, die zich toen gereed maakte om naar het A.H.K. te gaan.

Uit het feit blijkt voldoende, op welke nochalante wijze men de nacht van 9/10 Mei is ingegaan.

II. Het garnizoen Den Haag was niet gealarmeerd. Persoonlijk heb ik verschillende scholen in de omgeving van de Oostduinlaan gewaarschuwd, dat de oorlogstoestand was ingetreden. De mindere militairen wilden dat niet gelooven, officieren waren bij den troep niet aanwezig.

III. In het kampement Waalsdorp zijn de militairen, in hun barakken slapende, verrast door de Duitsche bommen. De oorlogstoestand was toen reeds eenige uren geleden ingetreden.

IV. Het vliegveld Waalhaven was nergens voor gewaarschuwd. De Majoor-vlieger Steup vertelde mij na de capitulatie, dat er 's-avonds in de stad een feest van O. en O. was geweest voor de militairen van het vliegveld en dat men laat was thuisgekomen, onkundig van den toestand. Het eerste teeken voor hen van den oorlog waren de Duitsche bommen.

V. De 1e Luitenant-vlieger F. A. M. Janssens, thans in Engeland vertoevend, verklaart het volgende in zijn rapport, dat hij bij aankomst in Engeland heeft opgemaakt:

„Gepensioneerde Overste K.N.I.L. B. Stom, is N.S.B. er en zat op het Commando Luchtverdediging te Den Haag; bij het uitbreken van den oorlog was geen enkel vliegveld gewaarschuwd”.

Overste Stom was in werkelijkheid werkzaam op het A.H.K., niet bij Commando Luchtverdediging. Het had op den weg moeten liggen van O.L.Z. en Commandant Luchtverdediging, om de vliegveld-

den te alarmeeren; niet op den weg van Overste Stom, die een ondergeschikte bureaubetrekking op het A.H.K. bekleedde.

VI. Het is mij bekend, dat op de marschroute, die de Fransche troepen moesten volgen naar Breda, alle bruggen waren opgeblazen en versperringen waren aangebracht door middel van boomen over de wegen. Toen de troepen de Nederlandsch-Belgische grens passeerden, moest de burgerij van Breda helpen om de wegen vrij te maken. Ook werden de troepen door de burgers voorzien van Nederlandsche kaarten. In Breda was geen Nederlandsch verbindings-officier aanwezig om de Fransche troepen te helpen, die zich reeds dadelijk bij aankomst in Nederland in een wanhopige positie bevonden.

VII. Op het A.H.K. was geen ploegverdeling gemaakt voor den dienst der officieren. Dientengevolge werd er door allen dag en nacht doorgewerkt, met het gevolg, dat na eenige dagen allen volslagen uitgeput waren. Van een behoorlijke organisatie was niets te merken. Integendeel, het woord verwarring is beter op zijn plaats. Zoo duurde het bijv. 24 uur, voor ik de beschikking kon krijgen over een compagnie soldaten, die ik noodig had voor het vervoer van ongeveer 1000 gevangen genomen Duitsche parachutisten naar IJmuiden. Op Sectie I van het A.H.K. wist men niet waar de Nederlandsche troepen waren en na lang aandringen kreeg ik eindelijk een compagnie recruten, die nog nooit geschoten hadden.

VIII. Generaal-Majoor Harberts, Commandant van IV L-K, vertoefde den 2en dag van den oorlog reeds te 's-Gravenhage en liep daar in civiele kleeding rond. Hij had eenvoudig zijn post verlaten.

IX. De overrompeling van de Moerdijkbrug heeft plaats kunnen vinden, omdat de bewaking niet voor het uitbreken van den oorlog is gealarmeerd. Het bataljon bewakingstroepen is in de barakken aoor de Duitsche bommenwerpers verrast, waarna de parachutisten gemakkelijk spel hadden. Ds. Ter Haar Romeny deelde mij in Augustus 1940 mede, dat hij 's-nachts om 12 uur de brug met zijn auto was gepasseerd, op weg van Den Haag naar Breda, zonder te zijn gecontroleerd. Er stond toen aan beide zijden van de brug een post.

X. Een behoorlijke schuilkelder was op het A.H.K. niet aanwezig. Indien de Duitschers op den eersten morgen van den oorlog het A.H.K. zouden hebben gebombardeerd, dan zou de geheele legerleiding op slag zijn uitgeschakeld, aangezien dan allen zouden zijn gedood.

Enkele feiten, zooals bovengenoemde, zijn voldoende om aan te toonen, dat in het bijzonder op het A.H.K. in den nacht vóór den oorlog niet die activiteit heeft geheerscht, welke mocht worden verwacht aan de hand van de beschikbare gegevens, die een groot gevaar voor Nederland voorspelden.

Mijn meening is, dat het geboden geweest ware, de geheele weermacht in alarmstelling gereed te houden. Dit is niet geschied.

Waarom dit verzuim gepleegd is en door wien, kan ik niet beoordeelen. Doch wel is het een beschamend feit, dat in den nacht, voorafgaande aan 10 Mei, op het A.H.K. een bezetting geweest is, die een aanfluiting is van den ernst der omstandigheden.

Een Algemene Hoofdkwartier zonder Opperbevelhebber, zonder Chef van den Generalen Staf, zonder Hoofd van de Afdeeling Operaties, zonder Hoofd van den Inlichtingendienst, alles aan den vooravond van een oorlog, voor welke uitdrukkelijk was gewaarschuwd, doch welke waarschuwing kennelijk niet met de noodige ernst werd opgevat, een dergelijk Hoofdkwartier was naar mijn meening niet in staat om in de critieke eerste uren van den oorlog leiding te geven.

Een kardinale fout is m.i. geweest, dat O.L.Z. verzuimd heeft persoonlijk de alarmeering voor de geheele weermacht te gelasten.

Naar ik meen, is de mate van strijdvaardigheid overgelaten aan de ondercommandanten, met het gevolg, dat sommige onderdeelen wel, andere niet op den oorlog waren voorbereid. Laatstgenoemde onderdeelen zijn door den oorlog volkomen verrast en het gevolg daarvan is geweest, dat de militairen van die onderdeelen een diep geworteld wantrouwen hebben gekregen tegen de leiding en dit in Nederland niet onder stoelen of banken staken.

Een bijkomstigheid is, dat Römer en ik, ter versterking van onze positie, aan Overste v. d. Plassche toestemming vroegen het IIIeme Bureau te Parijs op te bellen, in den namiddag van 9 Mei. Wij wilden weten hoe Generaal Gamelin en Kolonel de Mierry, Chef van het IIIeme Bureau, over den toestand dachten. De verbinding ging via den Nederlandschen Militair-attaché, Luitenant-Kolonel van Voorst Evekink.

Deze deelde ons eenige uren na onze aanvraag mede, dat Generaal

Gamelin de Duitschers niet in staat achtte voor October of November aan te vallen.

Een ander feit is het volgende. Vrij spoedig na de capitulatie is door het Hoog Militaire Gerechtshof opdracht gegeven de gevallen van plichtsverzaking in het leger te onderzoeken en zoo noodig te doen vervolgen.

Het H.M.G. ging daarbij van de stelling uit, dat niet alleen de gevallen van plichtsverzaking der lagere militairen moesten worden onderzocht, doch ook die der hoogere legerleiding, teneinde geen onrechtvaardige vonnissen te vellen.

Tot dat doel werden verschillende officieren opgeroepen, ook van het A.H.K. Aan den Kapitein Mr. Hamer, auditeur-militair van den Krijgsraad te 's-Gravenhage, werd opgedragen de verklaringen der betrokken officieren op te nemen.

Kapitein Römer was de eerste officier van het A.H.K., die werd opgeroepen. Hij heeft zich met Generaal Carstens, Hoofd van het toenmalige Hoofdafwikkelingsbureau, in verbinding gesteld, met verzoek om instructies terzake. Generaal Carstens heeft Römer opgedragen zijn verklaringen af te leggen en naar waarheid te getuigen.

Aangezien Römer met mij geregeld heeft samengewerkt, zullen zijn verklaringen vrijwel met mijn relaas, zoals bovenstaand is weergegeven, overeenkomen.

Na Römer is verhoord de reserve-le Luitenant N. Japikse, gewezen adjudant van den O.L.Z., die ook over het A.H.K. verklaringen afgaf.

Naar aanleiding van de verklaringen van Römer en Japikse werd ik uit Breda naar Den Haag ontboden voor een getuigenis. Veel had ik niet toe te voegen aan de verklaringen van mijn voorgangers, zij hadden slechts de waarheid verteld.

Het is mij gebleken, dat later in het proces Mussert mijn verklaring voor het H.M.G., die in geenerlei verband stond met dat proces, is misbruikt. In een radio-causerie op 26 Mei 1942 heeft Mr. van Genechten n.l. mijn verklaring een getuigenverklaring in het onderzoek betreffende het doodschieten van Overste Mussert genoemd. Ten tijde van het proces vertoefde ik echter reeds eenige maanden in Zwitserland.

Juist waar de N.S.B. er op uit is — er moge worden gewezen op het proces tegen Generaal Harberts — munt te slaan uit de houding der Nederlandsche legerleiding voor en tijdens den oorlog, is het noodzakelijk, dat de volle waarheid te Londen bekend is, teneinde na den oorlog niet het verwijt te moeten hooren, dat gemaakte fouten zijn verdoezeld. Naar mijn meening is de stemming onder het Nederlandsche Volk zoodanig, dat men volledige voldoening op dit punt wenschte.

Londen, 2 April 1943.

Be Majoor der Infanterie K.N.I.L.,
w.g. Dr. J. M. SOMER.

Voor eensluidend afschrift:

De Kolonel der Infanterie K.N.I.L.,
w.g. Dr. J. M. SOMER.

Wassenaar, 12 April 1948.

ZEER GEHEIM

Aanvullingen op het rapport van de toenmalige majoor der infanterie K.N.I.L., dr. J. M. Somer

Het rapport dd. 2 April 1943 te Londen uitgebracht aan Hare Majesteit de Koningin, zoals mij was opgedragen en waarvan in opdracht van Hare Majesteit een exemplaar werd overhandigd aan de toenmalige Minister van Oorlog, werd opgesteld, zonder dat ik daarbij de beschikking had over schriftelijke gegevens, welke door mij

bij mijn vertrek naar Engeland op 13 Maart 1942 in Nederland werden achtergelaten.

Na mijn terugkeer in Nederland na de capitulatie, bleek mij uit de achtergelaten schriftelijke gegevens, dat in het rapport, dat na bijna 3 jaar geheel uit het geheugen moest worden opgesteld, enkele onjuistheden waren geslopen, welke de kern van de zaak niet raken, doch op verbetering waarvan ik in het bijzonder prijs stel.

De verbeteringen mogen hieronder volgen:

1. In de 6e alinea op pagina 4 wordt vermeld, dat Kapitein Olifliers later in de avond op het A.H.K. terugkeerde. Dit is niet het geval. Kapitein Olifliers had die avond, voor zover mij bekend is, een bijzondere opdracht van Overste v. d. Plassche.

Verder moet in deze alinea gelezen worden, dat Overste v. d. Plassche mij mededeelde, dat de Kapitein Dresselhuys wel wist waar hij te bereiken was.

2. Pagina 4, 7e alinea.

Hierin is voor Kapitein Olifliers te lezen: Kapitein Dresselhuys. Tevens kan hieraan worden toegevoegd, dat O.L.Z. aan Kapitein Dresselhuys opdracht heeft gegeven Overste v. d. Plassche naar het A.H.K. te doen terugkeren.

3. Pagina 4, 8e alinea.

Voor Majoor Tibot te lezen: Majoor Thibaud.

Tevens vertoefde Majoor Thibaud te Maastricht en niet te Zwolle. Het is mij echter bekend, dat Overste v. d. Plassche ook Zwolle heeft opgebeld. Met wie hij daar het gesprek heeft gevoerd, is mij ontschoten.

Voor Majoor der Marechaussee van Walt Meyer te lezen:

Kapitein der Marechaussee. Insteede van Hoofdofficier in de volgende regel te lezen: officier.

4. Pagina 5, 1e alinea.

In de laatste regel te doen vervallen: Kapitein Olifliers.

5. Pagina 5, 2e alinea.

In de tweede zin te lezen: Ik verkreeg daarvoor toestemming van de Overste v. d. Plassche.

6. Pagina 5, 4e alinea.

Te lezen: Kort na hem vertrokken ook Generaal Fabius en Kapitein Dresselhuys, die met Kapitein dr. Jongmsma in de stad gingen eten.

Kapitein Dresselhuys keerde later voor zijn wachtdienst terug, terwijl naar ik meen dr. Jongmsma naar huis vertrok, evenals Generaal Fabius, die zijn huisadres aan Kapitein Dresselhuys opgaf.

7. Pagina 6, I.

Als volgt te lezen: De O.L.Z. werd door een burger uit Wassenaar met diens auto naar het A.H.K. gebracht, nadat Duitse parachutisten in de omgeving van Wassenaar in de duinen waren geland.

De reserve-Kapitein Dresselhuys, behorende bij Sectie IIIa, die na zijn wachtdienst voor een korte rust naar huis terugkeerde, deelde mij mede, dat hij na ontvangst van het bericht, dat de oorlogstoestand was ingetreden, met zijn auto direct naar het A.H.K. was gereden en achter zijn auto een burgerauto zag rijden, met een burgerchauffeur, in welke auto zich tevens de Generaal Winkelmann bevond.

Achteraf is mij gebleken, dat deze burger de Heer Gleichmann was, die dicht bij de O.L.Z. te Wassenaar woonde. Uit dit feit blijkt voldoende, op welke nonchalante wijze de nacht van 9 op 10 Mei is ingegaan.

8. Pagina 8, 1e alinea.

Insteede van IIIeme Bureau 2 maal te lezen IIeme Bureau.

Wassenaar, 12 April 1948.

De Kolonel der Infanterie K.N.I.L.,
w.g. Dr. J. M. SOMER.

Brief van generaal-majoor A. Q. H. Dijkhoorn naar aanleiding van het rapport van dr. J. M. Somer over de houding van het algemeen hoofdkwartier

(Overgelegd bij brief van luitenant-generaal A. Q. H. Dijkhoorn aan de Voorzitter der Enquêtecommissie dd. 22 December 1947)

GENERAAL-MAJOOR
A. Q. H. DIJXHOORN
No. 48 Persoonlijk

Londen, 10 November 1943.

Aan Zijne Excellentie den Minister
van Oorlog.

Onder wederaanbieding van het rapport van den Majoor der Infanterie K.N.I.L. Dr. J. M. Somer dd. 2 April 1943 omtrent de gebeurtenissen op het Algemeen Hoofdkwartier gedurende de dager. vóór den Duitschen inval in Nederland — welk rapport door genoemden Hoofdofficier werd uitgebracht in opdracht van H.M. de Koningin — heb ik de eer Uw Excellentie het volgende te berichten.

Het verzoek om het rapport ter inzage te mogen ontvangen deed ik U, omdat mij ter oore was gekomen, dat daarin nogal ernstige kritiek op den O.L.Z., den Generaal *Winkelman*, werd uitgeoefend, o.a. door de bewering, dat de Generaal in den nacht van 9 op 10 Mei 1940 rustig thuis zou hebben geslapen.

Aangezien ik, als Minister van Defensie, gedurende die dagen nauw contact met den O.L.Z. heb onderhouden, achtte ik het mijn plicht — nu de Generaal zich in krijgsgevangenschap bevindt — om, indien in het rapport onbillijke en onjuiste kritiek wordt uitgeoefend, daartegen reeds thans stelling te moeten nemen. Het zou m.i. tegenover den Opperbevelhebber onrecht betekenen indien men het kwaad, dat door dergelijke kritiek wordt gesticht, tot na den oorlog ongestoord liet voortwoekeren. Het doel, dat ik met mijn verzoek beoogde, was derhalve zeer beperkt.

Nu ik het rapport heb bestudeerd, ben ik Uwer Excellentie echter zeer dankbaar, dat U mij in Uw brief van 4 November 1943, No. K. 16 Persoonlijk, uitnodigde mijn zienswijze over het geheele rapport kenbaar te maken. Immers, behalve tal van andere hooggeplaatste officieren worden ook de Regeering, de Ministerraad en de Minister van Defensie bekritiseerd, waarbij een voorstelling van zaken wordt gegeven, die niet steeds juist en vaak tendentieuze is en waarbij de Majoor Somer zich maar al te dikwijls laat verleiden zich te uiten op basis „van horen zeggen”, waardoor menige onbillijkheid tegevoerd bepaalde personen wordt begaan.

Ik acht mij gelukkig indien ik — bij het voldoen aan Uw uitnodiging — er in zou kunnen slagen op bepaalde zaken een beter licht te doen vallen en daardoor er toe zou kunnen bijdragen sommige personen van onverdiende blaam te zuiveren.

De Novemberdagen 1939

Het vermelde op blz. 1 en 2 van het rapport van den Majoor Somer komt hierop neer, dat slechts hij, de Militair Attaché te Berlijn (Majoor Sas) en de Kapitein Penders overtuigd waren, dat een Duitse inval tot de zeer grote waarschijnlijkheden moest worden gerekend en dat slechts hij en de Kapitein Penders overtuigd waren van de juistheid van de berichtgeving van Majoor Sas.

Wanneer ik de lagere autoriteiten buiten beschouwing laat, wordt aan den Opperbevelhebber (den Generaal Reynders) en aan den Ministerraad (althans in ieder geval aan Minister Dijkhoorn) verweten, dat zij (ten onrechte) ontstemd waren over zijn berichtgeving, respectievelijk beleid, en dat daarom de Regeering had, besloten den Majoor Sas als Militair Attaché te Berlijn te vervangen door Generaal-Majoor van Tricht.

Het verdient aandacht, dat de Majoor Somer — wanneer hij den Ministerraad, een Minister, dan wel de Regeering te lijf gaat — zulks niet beter weet te doen dan zich achter een ander te verschuilen en zich te bedienen van een terminologie als: „Majoor Sas deelde mij mede, dat door den Ministerraad — althans in ieder geval door Minister Dijkhoorn — ontstemming over zijn beleid was uitgesproken” (3e alinea op blz. 2), of: „Overste van de Plassche deelde mij mede; dat het in de bedoeling van de Regeering en den O.L.Z. lag den Majoor Sas als Militair Attaché te Berlijn te vervangen”

(5e alinea op blz. 2), of: „naar ik ineen te weten is ook in den Ministerraad gesproken over de zoogenaamde onnoodige alarmeering van 12/13 November (onderaan op blz. 1)¹⁾.

Ik vraag mij af, indien de kaarten inderdaad lagen zooals door den Majoor Somer wordt voorgesteld, hoe het dan mogelijk is geweest, dat de Regeering — uiteraard in overleg met den O.L.Z. — reeds zeer tijdig de verloven introk en de O.L.Z. voor den nacht van 11 op 12 November tijdig den alarmtoestand gelastte. De Majoor Somer, van wien ik zelfs niet wist dat hij op het Algemeen Hoofdkwartier werkzaam was en die aldaar slechts een zeer ondergeschikte plaats innam, zal toch niet in ernst kunnen beweren dat dit alles een gevolg is geweest van zijn juist inzicht. Uiteraard beschikte de Regeering over meer inlichtingen dan de Majoor Somer. Door velen — Opperbevelhebber en Ministers inclus — te bekritisieren en zijn uil een valk te wanen, maakt hij zich belachelijk en ..... „c'est le ridicule qui tue.”

Wat zich in werkelijkheid in de bewuste Novemberdagen heeft afgespeeld is in het kort het volgende.

Berichten, welke van verschillende zijden (o.a. van Majoor Sas) binnen kwamen, deden bij de Regeering en den Opperbevelhebber de meening post vatten, dat met de mogelijkheid van een Duitschen inval rekening moest worden gehouden (zie o.a. „The Rape of the Netherlands” van Z. Exc. E. N. van Kleffens, blz. 90, 92 en 102).

Het overleg tusschen Regeering en Opperbevelhebber leidde er toe de verloven in te trekken.

Dat ik mij bij het uitbrengen van mijn advies mede heb laten leiden door de berichtgeving van Majoor Sas behoeft nauwelijks te worden vermeld. Voorts spreekt het wel vanzelf, dat de persoonlijke inzichten van ondergeschikte officieren op het Algemeen Hoofdkwartier (zooals van den Overste v. d. Plassche of van den Majoor Somer) geen rol speelden en geen invloed noch ten goede noch ten kwade op het besluit van de Regeering konden uitoefenen.

Blijkbaar heeft de Majoor Sas er de lucht van gekregen, dat op het Algemeen Hoofdkwartier en misschien ook in de Regeering niet iedereen dat geloof aan zijn berichten hechte, als hij (Sas) wel had gehoopt. Hij was daar dermate ontdaan (nervuus) over, dat hij zich tot Oud-Minister Colijn wendde en met het voornemen rond liep om aan H.M. de Koningin een audientie aan te vragen. Toen ik dit vernam, heb ik den Majoor Sas bij mij laten komen en heb ik hem medegedeeld, dat ik niet kon gedoogen, dat hij staatszaken en staatsgeheimen besprak met Oud-Minister Colijn en dat ik hem verbod een audientie bij H.M. de Koningin aan te vragen. Ik bracht hem onder het oog, dat hij één van de vele berichtgevers was (zij het een belangrijke) en dat hij het aan de Regeering en aan den O.L.Z. moest overlaten welke gevolgen zij aan zijn berichten wenschten te geven. Zulks was niet te zijner beoordeeling en hij droeg voor die gevolgen geen enkele verantwoordelijkheid. Voorts heb ik hem medegedeeld, dat ik persoonlijk in zijn berichtgeving veel vertrouwen had, omdat ik wist uit welke bron hij putte. Deze laatste mededeeling deed hem zichtbaar genoegen en voldaan ging hij heen.

Middelerwijl was echter der Regeering en den Opperbevelhebber bekend geworden, dat Sas buitengewoon nerveus was. Voorts was men van oordeel, dat zijn aanwezigheid in Den Haag en het doel van zijn verblijf aldaar niet aan de aandacht van de Duitse Regeering kon zijn ontsnapt. Om deze redenen heeft toen bij de Regeering — op voorstel van den O.L.Z. — inderdaad het voornemen bestaan hem (mede met het oog op zijn eigen veiligheid) in Berlijn als Militair Attaché te vervangen. Tenslotte is zijn aflossing niet doorgestaan, omdat — indien ik mij wel herinner — de Gezant in Berlijn voor hem in de bres is gesprongen en ook ik — na zijn kalmeering en wetende, dat Majoor Sas geen enkel bezwaar had om naar Berlijn terug te keeren — op zijn aanwezigheid aldaar in verband met zijn berichtgeving prijs stelde.

Wanneer nu de Majoor Somer, zich achter den Majoor Sas verschuulende, in de 3e alinea op blz. 2 zegt: „Majoor Sas deelde mij mede, dat door den Ministerraad — althans in ieder geval door

¹⁾ De Majoor Somer vergist zich als hij spreekt over 12/13 November: dit moet zijn 11/12 November.
Hoe weet de Majoor Somer wat in den Ministerraad besproken is?

Minister Dijkhoorn — ontstemming over zijn beleid was uitgesproken", dan is zulks een scheeve, althans onvolledige voorstelling van zaken.

Periode November 1939—Mei 1940

Onderaan op blz. 2 en op blz. 3 van zijn rapport besteedt de Majoor Somer veel aandacht aan, wat hij noemt, „de ridiculiseering" van de berichtgeving van den Majoor Sas.

Uiteraard kan ik mij met de „cuisine intérieure" van het Algemeen Hoofdkwartier niet bezig houden, in het bijzonder niet met de vraag wie van de ondergeschikte officieren wel en wie géén geloof hechtten aan de berichten van den Majoor Sas. Vast staat evenwel, dat ik, als Minister van Defensie, van die ridiculiseering geen last heb gehad en dat de Generaal Winkelman zich tegenover mij nimmer, maar dan ook nimmer, in een laatdunkenden zin over de berichtgeving van den Majoor Sas heeft uitgelaten.

Het intrekken van de verloven in Januari 1940 ga ik stilzwijgend voorbij. Ik wil slechts opmerken, dat de Regeering met het nemen van dezen maatregel andermaal heeft bewezen, dat zij geen enkel risico wenschte te loopen. Ditmaal kwamen de belangrijkste berichten uit België (zie „The Rape of the Netherlands", blz. 92).

Meidagen 1940

Het gekibbel op het Algemeen Hoofdkwartier over verschil van inzicht omtrent den toestand laat ik ook thans buiten beschouwing. Ik neem gaarne aan, dat niet alle officieren den toestand op dezelfde wijze beoordeelden.

Ik moet echter opkomen tegen de beweringen, vermeld onderaan op blz. 3 van het rapport van den Majoor Somer, luidende: „Kapitein Römer en ik (Somer) waren begin Mei zonder eenigen twijfel overtuigd, dat een aanval op Nederland zou plaatsvinden. Helaas deelden O.L.Z., Chef Staf ..... die overtuiging niet" en tegen de bewering, voorkomende in de 2e alinea op blz. 4, luidende: „Het was zonneklaar, dat het uur der beslissing naderde, doch Kapitein Römer en ik (Somer) hadden niet den indruk, dat O.L.Z., Chef Staf ..... overtuigd waren van den bitteren ernst van het oogenblik.

Aan de hand van deze bewering zou men zich wederom kunnen afvragen hoe het dan toch in werkelijkheid mogelijk is geweest, dat — evenals in de Novembertdagen — ook thans de verloven (ditraal ook de zaken- en studieverloven) tijdig werden ingetrokken. Het spreekt toch vanzelf, dat het voorstel tot intrekking dier verloven door mij als Minister van Defensie aan de Regeering werd gedaan *na en* in *overleg met* den O.L.Z. Het is mij dan ook niet duidelijk welke aanleiding de Majoor Somer heeft gehad om den O.L.Z. (Generaal Winkelman) en zijn Chef van den Staf (Generaal-Majoor H. F. M. Baron van Voorst tot Voorst) in zulk een kwaad daglicht te stellen. Hoe weet hij, dat beide hoogste chefs geen gevaar duchtten? Heeft de Majoor Somer hierover persoonlijk met den Opperbevelhebber en met diens Chef van den Staf gesproken?

Opmerkelijk is, dat de Generaal van Voorst volgens een verklaring van den Majoor Somer, voorkomende op blz. 4, er in heeft toegestemd, dat een telexbericht met 5 of 6 alarmeerende feiten in den namiddag van 9 Mei werd verzonden. De Generaal van Voorst zou toch zeker geen toestemming hebben gegeven, als hij niet overtuigd was van dreigend gevaar.

Het is voorts onaannemelijk, dat na het binnenkomen van een cijfertelegram uit Berlijn, vermeldende, dat de aanval in den nacht van 9 op 10 Mei zou plaats vinden, de O.L.Z. en zijn Chef van den Staf nog niet overtuigd waren van den ernst van het oogenblik. Onaannemelijk, al reeds daarom, omdat *het eerste bericht* omtrent het juiste tijdstip van den aanval *trlefonisch* in den avond van 9 Mei *bij mijn departement* en *rechtstreeks van den Majoor Sas* inkwam. Ik stelde mij terstond met den O.L.Z. in verbinding, voor wien het bericht van Majoor Sas volkomen nieuw was en tegenover mij dan ook met geen woord over een reeds ontvangen cijfertelegram heeft gerept.

Het kan zijn — hoewel ik zulks sterk betwijfel — dat het telefoongesprek van Majoor Sas *later* door een cijfertelegram is bevestigd, doch in ieder geval was toen de Opperbevelhebber door mij reeds up de hoogte gebracht en zag Zijne Excellentie het dreigende gevaar volkomen in (zoals hij trouwens al lang had gedaan).

Hetgeen in den avond van den 9en Mei is geschied, moge hieronder volgen.

Ik kwam dien dag te ongeveer 8 uur 's avonds van mijn departement thuis. Te 9 uur werd ik van het Departement af opgebeld door mijn adjudant, den Luitenant ter Zee 1e Klasse Post Uiterweer, die mij berichtte, dat hij een telefoongesprek had gehad met den Majoor

Sas in Berlijn. De Majoor Sas had hem medegedeeld: „Morgen tegen het aanbreken van den dag. Sterkte." Mijn Adjudant, die met den Majoor Sas een code had afgesproken, onder meer om misvattingen te kunnen voorkomen, had deze code ter contrôie nog even toegepast.

Ik heb terstond den Generaal Winkelman opgebeld, teneinde*hem in te lichten. Ik gaf in overweging om de vernielingen, die ten Oosten van Maas en IJssel waren voorbereid, zooveel als toelaatbaar was in verband met onze eigen behoeften, terstond tot stand te brengen. Ik merkte daarbij nog schertsend op: „als er goed lawaai wordt gemaakt, schrikken ze misschien nog wel af". De Generaal vroeg mij nog op wiens verantwoordelijkheid die vernielingen werden uitgevoerd. Ik aarzelde geen oogenblik om die verantwoordelijkheid persoonlijk te dragen.

Daarop heb ik den Minister van Buitenlandsche Zaken opgebeld. Wij kwamen overeen, dat ik mij zoo spoedig mogelijk naar zijn woonhuis, Lange Voorhout 38, zou begeven. Ik ben daar te ongeveer 10 uur aangekomen (zie „The Rape of the Netherlands", blz. 113 e.v.)

Vanuit de woning van den heer van Kleffens heb ik mij dien avond verschillende malen in verbinding gesteld met den Opperbevelhebber, die zich in zijn Hoofdkwartier, Lange Voorhout 7, bevond. Op een door mij gestelde vraag verzekerde de Generaal mij, dat hij de noodige bevelen met betrekking tot het in acht nemen van de grootst mogelijke waakzaamheid en gevechtvaardigheid had gegeven.

Voor zoover mij bekend, is de Generaal tot ongeveer half een 's nachts op zijn bureau gebleven. Althans staat vast, dat hij op genoemd uur met den Overste v. d. Plassche op het Lange Voorhout voor het gebouw een gesprek heeft gevoerd.

Na vertrek van den Generaal zou de nachtdienst op het Algemeen Hoofdkwartier worden waargenomen door den Sous-Chef van den Staf, den Kolonel Van Alphen.

Ikzelf ben te 1.30 uur naar mijn Departement gegaan, teneinde in mijn kamer — waar een bed was opgeslagen — nog wat rust te nemen. Op het Departement waren ook mijn beide adjudanten aanwezig, die de laatste dagen reeds op het Ministerie hadden overnacht.,

Tot zoover een droge en beknopte opsomming van de feiten.

Ik moet er tegen protecteeren, dat de Majoor Somer op blz. 6, 3e alinea, durft te beweren „De O.L.Z. is gedurende den nacht niet op het Algemeen Hoofdkwartier geweest, ook de Chef van den Staf, Generaal van Voorst tot Voorst, vertoefde niet op het A.H.K.". De bewering is, zacht uitgedrukt, in strijd met de waarheid.

Afgescheiden van het feit, dat vast staat, dat Generaal Winkelman tot op zijn minst half een op zijn bureau is geweest, vermeldt de Majoor Somer trouwens zelf onder 1 op blz. 6, dat Generaal Winkelman na het uitbreken der vijandelikheden (dat was 'snachts) naar zijn bureau is gegaan.

De Majoor Somer acht zich geroepen den Generaal er een verwijt van te maken, dat hij thuis wat rust is gaan nemen. De Generaal had uiteraard zware dagen achter den rug en — de noodige bevelen gegeven zijnde, zie ik niet in waarom de Generaal dan op het A.H.K. had moeten blijven wachten op de dingen, die eventueel zouden gebeuren. Als de oorlog inderdaad zou uitbreken, dan was het van belang, dat de Generaal zooveel mogelijk uitgerust en frisch was; *dàn* stonden wellicht (zoals ook inderdaad is geschied) slapeloze nachten voor den boeg. Men kan toch niet vergen, dat Je O.L.Z. maar iederen dag 24 uur in touw is. De tijd om eenige rust te nemen was het gunstigste, toen de bevelen waren gegeven en er nog niets was gebeurd.

Was het niet de Generaal Joffre, die in den avond voorafgaande aan den slag aan de Marne, waar het lot van Frankrijk zou worden beslist, op een gegeven oogenblik zeide: „en nu ga ik rusten en wensch niet meer te worden gestoord". De boog kan ook immers niet altijd gespannen zijn.

Maar ik begrijp eigenlijk niet goed, waar de Majoor Somer zich zoo druk over maakt. Want hetgeen hij den Opperbevelhebber verwijt, heeft hij zelf — en dan nog wei in een ondergeschikte functie — gedaan. Op blz. 5, voorlaatste alinea, zegt Majoor Somer, dat hij zich in den avond van 9 Mei door Kapitein Römer en den reserve-eerste-luitenant Wernink heeft doen aflossen om thuis wat te eten. Op blz. 6, 4e alinea, blijkt, dat na het eten de Majoor Somer is gaan rusten en eerst door den Kapitein Römer werd gewaarschuwd, toen de eerste grensoverschrijdingen hadden plaats gehad.

Wat de punten II, III, IV en V op blz. 6 betreft, zoo kan daaruit bezwaarlijk een nalatigheid van de zijde van den O.L.Z. worden geconstrueerd. De O.L.Z. richt zijn bevelen tot rechtstreeks onder hem ressorterende commandanten. Als deze ondercommandanten fouten begaan, dan is het niet billijk deze fouten op rekening van den O.L.Z. te boeken. De O.L.Z. is nu eenmaal niet de man, die recht-

streeks commandeert aan den Commandant van het garnizoen Den Haag, den kampcommandant te Waalsdorp en aan de commandanten der vliegvelden. Bepaald belachelijk is de opmerking, gemaakt in punt V, luidende: „Het had op den weg moeten liggen van den O.L.Z. en Commandant Luchtverdediging om de vliegvelden te alarmeren." Belachelijk, in de eerste plaats alreeds daarom, omdat de vliegvelden niet rechtstreeks onder den O.L.Z. ressorteerden, doch onder den Commandant Luchtverdediging, en in de tweede plaats, omdat men bezwaarlijk met zijn tweeën aan de Commandanten van de vliegvelden kan commandeeren. Zulks zou tot verarring aanleiding geven.

Wat het vermelde onder VI op blz. 7 betreft, moge worden opgemerkt dat onaanvaardbaar is de bewering, dat het een Nederlandsche fout zou zijn geweest, dat de Fransche troepen zich reeds dadelijk bij aankomst in Nederland in een wanhopige positie bevonden.

Ten aanzien van het gestelde onder VII kan worden opgemerkt, dat het bekend was, dat de Nederlandsche staven niet voldoende van personeel waren voorzien. Gebrek aan geldmiddelen was oorzaak, dat daarin in vreedstijd geen verbetering kon worden aangebracht. Toen de mobilisatie was gelast, kon men in korten tijd niet een voldoende aantal stafofficieren opleiden. Dat de officieren op het Algemeen Hoofdkwartier dag en nacht doorwerkten, kan hun eerder ten goede als ten kwade worden geduid.

Het voorbeeld, dat de Majoor Somer aanhaalt om te bewijzen, dat er op het A.H.K. z.i. verarring heerschte, n.l. dat het 24 uur duurde, vóór hij de beschikking kon krijgen over een compagnie soldaten voor het vervoer van 1.000 krijgsgevangenen, is ondeugdelijk en daarom weinig overtuigend. Ik zou de vraag willen stellen waarom de Majoor Somer een geheele compagnie noodig had om 1.000 *ontwapende* krijgsgevangenen te vervoeren. Het Iste Legerkorps was in zijn geheel gewikkeld in den strijd in Noord- en Zuid-Holland tegen de parachutisten. Het lijkt mij van wijs beleid te getuigen, dat de betrokken bevelhebber geen „gevechtscompagnie" heeft los gemaakt om aan de overvraging van den Majoor Somer te voldoen.

Dat men op Sectie I van het A.H.K. niet geweten zou hebben „waar de Nederlandsche troepen waren", kan — zonder nader onderzoek — als schromelijk overdreven worden aangemerkt. Dat men bij verplaatsingen — zoals o.a. veelvuldig bij het Iste Legerkorps voorkwamen — niet van minuut tot minuut weet of liever *kàn* weten waar elk onderdeel zich bevindt, zal iedereen (behalve blijkbaar Majoor Somer) duidelijk zijn. Met een dergelijke bewering toont de Majoor Somer aan, dat hij van hoogere troepenleiding niet veel begrip heeft.

Ten aanzien van punt VIII onthoud ik mij van een oordeel, omdat ik daaromtrent niets weet. Slechts zij opgemerkt, dat Generaal-Majoor Harberts niet het IVe, doch het IIe Legerkorps commandeerde.

De klacht, geuit in punt IX, kan bezwaarlijk op rekening van den O.L.Z. worden geschoven.

Het vermelde in punt X schrijf ik toe aan onbekendheid mei den toestand. Immers, verplaatsing en dislocatie van het A.H.K. was voorbereid, doch onuitvoerbaar vanwege het groote aantal parachutisten, dat rondom Den Haag neer kwam. Men is aan verplaatsing eenvoudig niet toegekomen.

Wat het vermelde bovenaan op blz. 8 betreft, moet mij de opmerking van het hart, dat de Majoor Somer zich blijkbaar zoo slecht in zijn taak bij G.S. III had ingewerkt, dat hij op 9 Mei nog niet wist, dat het Inlichtingen Bureau van de Franschen niet het IIIe, maar het IIe Bureau is.

Het doel, hetwelk de Majoor Somer beoogt met de mededeeling, dat de luitenant-kolonel Van Voorst Evekink berichtte, dat Generaal Gamelin de Duitschers niet in staat achtte voor October of November aan te vallen, is mij niet duidelijk. De Overste Van Voorst Evekink kon moeilijk anders doen dan — daarnaar gevraagd — de meening van Generaal Gamelin letterlijk overbrengen.

Naar aanziding van bovensiaande beschouwingen, zal het Uwer Excellentie niet verwonderen, wanneer ik verklaar het rapport van den Majoor Somer niet geheel betrouwbaar te achten.

Nu schrijft U mij in Uw brief van 4 November 1943, No. K. 16 Persoonlijk, „Het is volstrekt noodig, dat betrokkenen te gelegener tijd in de gelegenheid worden gesteld de tegen hen geuite grieven te weerleggen, alvorens een oordeel over hun gedragingen gevormd kan worden. Derhalve worden voorshands geenerlei stappen genomen om deze aangelegenheid tot oplossing te brengen, hetgeen eerst na terugkeer in Nederland kan geschieden."

Naar aanleiding hiervan moge ik opmerken, dat ik het echter zeer zou betreuren, indien door het rapport van den Majoor Somer iemand — wie dan ook — zich thans een minder waarderend oordeel zou vormen over de persoon van den Opperbevelhebber, der Generaal Winkelman, en diens Chef van den Staf, den Generaal-Majoor Baron van Voorst tot Voorst.

Naar mijn meening hebben beiden — met wie ik gedurende de oorlogsdagen meermalen in aanraking ben geweest — tot het uiterste hun plicht gedaan en het Vaderland trouw, eerlijk en naar hun beste kunnen gediend.

Ik zou het bijzonder op prijs stellen, indien Uwe Excellentie hierin aanleiding zoudt kunnen vinden de meening van mij, als toenmalige Minister van Defensie, ter kennis van H.M. de Koningin te brengen.

De Generaal-Majoor,
w.g. A. Q. H. DIJXHOORN.

BIJLAGE 67

Memorie van generaal Winkelman over de voorgeschiedenis van de Meidagen 1940

MINISTERIE VAN OORLOG

Zeer geheim No. 17—21

's-Gravenhage, 9 November 1948.

Onderwerp:
Toezending rapport.

Aan:

*de Voorzitter van de Enquête-Commissie
Regeringsbeleid 1940—1945,
Tweede Kamer der Staten-Generaal,
's-Gravenhage.*

In antwoord op Uw brief dd. 28 October 1948 nr. 2585 heb ik de eer U bijgaand te doen toekomen een gewaarwerkt afschrift van de Memorie, welke de Generaal b.d. H. G. Winkelman destijds op verzoek van de toenmalige Minister van Oorlog heeft samengesteld.

De Minister van Oorlog,

Namens de Minister,

*De Generaal-Majoor van de Generale Staf,
Chef van het Kabinet,*

w.g. CALMEYER,

M. R. H. CALMEYER.

Afschrift.

no. 17—20 ex. II.

ZEER GEHEIM.

OPPERBEVELHEBBER
VAN LAND- EN ZEEMACHT.

Persoonlijk.

Nijkerkerveen, 8 Juni 1945.

*Aan Zijne Excellentie
den Minister van Oorlog.*

Ingevolge het onderhoud, dat ik 31 Mei jl. met Uwe Excellentie mocht hebben, moge ik U hiernevens een memorie in triplo terzake aanbieden.

*De Generaal,**Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,
w.g. H. G. WINKELMAN.*

Voor eensluidend afschrift,

*De Chef van het Kabinet,
w.g. CALMEYER.*

MEMORIE

behorende bij den brief van den Opperbevelhebber van
Land- en Zeemacht dd. 8 Juni 1945.

1. Op den voorgrund zij gesteld, dat in den namiddag van 14 Mei 1940 ongeveer alle bescheiden van het Algemeen Hoofdkwartier op mijn last zijn verbrand. Het was n.l. te vreezen, dat de vijand van enkele dezer gebruik zou kunnen maken voor zijn propaganda of om sancties te treffen tegen bepaalde personen. De mogelijkheid van het eerste was o.a. gebleken bij de conferentie, die Rijkminister von Ribbentrop eenigen tijd na de overvalling van Noorwegen op zijn departement had gehouden. De gewettigheid van die vrees is daarna ten duidelijkste gebleken uit het 5e Duitse Witboek van Juni 1940.

Hierin werd o.m. een valsche voorstelling gegeven van het in Duitse handen gevallen memorandum van den O.L.Z. dd. 23 Maart 1940 aan H.M.'s gezant te Brussel voor het geval van een oorlog met Duitschland.

De hierna volgende mededeelingen zijn dus grootendeels op geheugen opgesteld zonder gebruik van authentieke gegevens. In algemeen zin zijn zij echter ongetwijfeld juist.

2. Onmiddellijk na mijn optreden als Opperbevelhebber heb ik uiteraard o.m. mijn bijzondere aandacht gewijd aan de toen reeds gegeven bevelen en aanwijzingen ten aanzien van de strategische veiligheid. Voor zooveel noodig heb ik deze herzien of aangevuld. Bovendien heb ik deze herhaaldelijk getoetst door persoonlijke onverwachte inspecties of door inspecties op de meest onverwachte oogenblikken uitgevoerd door officieren van mijn Hoofdkwartier.

Naast zeer veei goeds moest ik tot mijn leedwezen ook herhaaldelijk vaststellen, dat er bij zeer velen een geest van goedmoedigheid — soms zelfs van laksheid — heerschte. Hoewel ik wist, dat vooral de Commandant van het Veldleger dezen geest met alle hem ten dienstr staande middelen trachtte te bestrijden, heb ik een rondschrijven uitgevaardigd, waarin ik er onder meer op wees, dat de soldaat met een geest van wantrouwen moet zijn vervuld tegen ieder, die zijn post nadert; zóózeer was ik overtuigd van de mogelijkheid, dat een Duitse aanval zonder voorafgaande oorlogsverklaring en dus bij wijze van overvalling zou plaats vinden.

3. Op 7 Mei 1940 werd van onzen inlichtingendienst te Berlijn de mededeeling ontvangen, dat een Duitse aanval op ons land zéér binnenkort zou plaats vinden.

Te voren waren — in November 1939 en naar ik meen in Januari 1940 — overeenkomstige, even positieve mededeelingen uit dezelfde bron ontvangen. In beide gevallen was de aanval niet geschied. Eenige autoriteiten onder mijn bevel waren dientengevolge van oordeel, dat het ook ditmaal wei loos alarm zou zijn.

Ik deelde deze meening in geen deele.

In beide gevallen immers was tijdig vóór den toen in het uitzicht gestelden datum uit dezelfde bron mededeeling ontvangen, dat de actie niet zou plaats vinden. Mijn vertrouwen in deze bron van inlichtingen was dus ongeschokt. Ik heb den Minister van Defensie bij het bezoek van Z.E. op mijn Hoofdkwartier op 7 Mei dan ook geadviseerd de *meest vergaande* maatregelen te treffen ten aanzien van het intrekken en niet meer verleen van verloven, alsmede ten aanzien van het overbrengen van de buiten de Vesting Holland legereride depots en inrichtingen van onderwijs naar het hart des lands. Bovendien werden op mijn advies ook de lichten van de aanvullingsreserve onder de wapenen geroepen.

Deze maatregelen, welke veel verder gingen, dan die welke te voren onder soortgelijke omstandigheden waren getroffen, werden onmiddellijk uitgevoerd, niettegenstaande H.M.'s gezant te Berlijn had doen weten, dat de Duitse aanval misschien zou worden uitgesteld, indien het weder ongunstig was. (8 Mei).

4. Vóór 7 Mei had ik reeds de uitvoering gelast van eenige — vóór mijn optreden niet voorziene — maatregelen, die een gevolg waren van mijn strategische conceptie.

Deze maatregelen beoogden o.m.:

a. de verzekering van den tijdigen afmarsch van het IIIe legerkorps naar een m.i. gunstiger strategische positie;

b. de verzekering van den tijdigen afmarsch der Lichte Divisie naar het hart des lands.

Beide maatregelen hebben op 10 Mei hun volle effect gesorteerd; nadere beschouwingen hierover zijn thans niet aan de orde.

5. Daarnaast waren — boven en behalve de reeds te voren gelaste — vergaande maatregelen getroffen ten aanzien van den afweer van een aanval uit de lucht op het hart des land. Deze omvatten:

a. verplaatsing van het 1e Regiment Huzaren Motorrijders (van de Lichte Divisie) naar Wassenaar, teneinde onmiddellijk over een zeer mobiele reserve te beschikken ter bestrijding van valscherm-troepen. Deze verplaatsing was reeds vóór 7 Mei uitgevoerd. Om gelijke redenen werd het Depot Cavalerie ter beschikking gesteld van den Commandant der Vesting Holland;

b. versterkte bescherming van de vliegvelden door troepen van

het Ie Legerkorps en door pantserwagens. Zoo werden o.m. Waalhaven, Schiphol en Ypenburg ieder verdedigd door een bataljon Infanterie en ongeveer $\frac{1}{2}$ eskadron pantserwagens ongeacht de bescherming, welke zij zouden genieten van den jachtvliegdiens en de luchtdoelartillerie. Ook deze onderdeelen waren reeds vóór 7 Mei ter plaatse. Nog op 6 Mei heb ik persoonlijk de getroffen maatregelen op Waalhaven en Ypenburg gecontroleerd;

c. onbruikbaarmaking van vliegvelden, welke door de eigen luchtmachtstrijdkrachten niet behoeften te worden gebruikt;

d. voorbereiding en gedeeltelijke uitvoering van de versperring van de daardoor in aanmerking komende autowegen en terreinen, teneinde het landen van vliegtuigen daarop te voorkomen;

e. verbod van buitenlandsch burger luchtvaartverkeer naar het hart des lands;

f. verspreiding en gedekte opstelling van alle vliegtuigen buiten de vliegvelden (uitgezonderd uiteraard de jachtvliegtuigen).

6. De te voren opgemaakte, door mij herziene en door de ondercommandanten verder uitgewerkte bevelen en aanwijzingen voor de strategische veiligheid waren zoodanig geconcipeerd, dat één enkel uitvoeringsbevel voldoende was om de graad van paraatheid van de troepen in overeenstemming te brengen met den feitelijken toestand van oorlogsgevaar. Uiteraard was het noodzakelijk om eensdeels de veiligheid integraal te waarborgen, anderdeels om de troepen niet méér te vermoeien dan beslist noodzakelijk was. Ontijdige vermoeienis immers lijdt spoedig tot algeheele uitputting. Eén der voornaamste klachten, welke gedurende den 5-daagschen oorlog werd vernomen, was wel die van de groote vermoeidheid van de commandanten en van hun troep. Daarom mocht de hoogste graad van gevechtswaardigheid slechts worden geëischt van de troepen, welke met de verzekering van de veiligheid waren belast en ook dan nog:

of wel gepaard aan een systeem van interne en externe aflossing, dat het mogelijk maakte om de volledige gevechtswaardigheid van een deel gedurende min of meer langen tijd te verzekeren.

of wel gedurende korten tijd, maar dan ook voor de onderdeelen in hun geheel. Vóór dien tijd kon voor deze onderdeelen alleen van een verhoogde graad van gevechtswaardigheid sprake zijn.

Uiteraard moest de gevechtswaardigheid het grootst zijn bij de troepen aan de grens (behalve front Zuid) en aan de kust, alsmede bij de troepen ressorterende onder den Commandant der luchtverdediging, d.w.z. bij de luchtdoelartillerie, den vliegdiens en de troepen, welke de vliegvelden moesten verdedigen tegen een landing uit de lucht.

De verhoogde graad van gevechtswaardigheid is dan ook onmiddellijk op 7 Mei gelast voor de grens-, kust- en luchtverdedigings-troepen. Bovendien werd gelast, dat de jachtvliegdiens elken dag in staaf moest zijn om boven de vliegvelden te ageeren van 3.00 (licht worden) af.

Deze bevelen werden gegeven door tusschenkomst van de rechtstreeks onder mij ressorterende autoriteiten.

7. Op 7 Mei werd eveneens de uitvoering bevolen van eenige technische voorzieningen, welke het tot stand komen van de noodzakelijk geachte vernielingen en versperringen in het grensgebied en het gebied der stellingen zouden verzekeren. Bovendien werden op de in p. 5d genoemde wegen en terreinen een zeer groot aantal militaire vrachtauto's geplaatst als hindernis tegen landende vliegtuigen.

8. In den avond van 9 Mei ontving ik de mededeeling van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, dat de Deutsche aanval met zekerheid op 10 Mei kon worden verwacht.

Tevens onderschepte onze inlichtingendienste een te Amsterdam aangeboden telegram, gericht aan een Amerikaansch blad, hetwelk luidde: „Wise Willies whispering bewitching hour Friday dawn". Ik was dan ook ten volle overtuigd van de acute dreiging van een Deutsche overvalling.

De volledige graad van gevechtswaardigheid van 10 Mei 3.00 af is daarop gelast voor de grens- (behalve front Zuid), kust- en luchtverdedigingstroepen.

Ongeacht de financiële en economische consequenties, welke aan de uitvoering van dezen maatregel verbonden waren, heb ik hiernevens gelast, dat de voorbereide vernielingen en versperringen in het gebied Oost van de Maas onmiddellijk moesten worden uitgevoerd. *Onafhankelijk van het feit of de Duitschers de grens overschreden of niet.*

Een bevel van den Commandant van het IIIe Legerkorps om bovendien de vernielingen tusschen de Maas en de Peel-Raamstelling uit te voeren heb ik nog gesanctioneerd. Deze vernielingen zijn dan ook reeds tot een begin van uitvoering gekomen vóór de vijand de grens overschreed en de Maas was bereikt.

Ik teek hierbij aan, dat de commandanten van de detachementen, geplaatst aan de in de voorste lijn liggende bruggen over de Maas, Maas—Waalkanaal, Waal, Rijn en IJssel de positieve last hadden om de brug te vernielen als de brug dreigde in 's vijands handen te vallen.

In de avond van 9 Mei is nog een extra-waarschuwing uitgegaan: „Weest bijzonder op Uw hoede!" De juiste adreslijst hiervan herinner ik mij niet meer.

9. Gezien de toenmalige kennis van de aanvalsmiddelen, organisaties en aanvalsmethoden van den vijand waren — zooals uit het vorenstaande blijkt — alle voorzorgsmaatregelen getroffen, welke redelijkerwijze konden worden genomen. De uitvoering lag uiteraard in de hand van de ondercommandanten. Het was bovendien dezer plicht om op eigen initiatief in de eerste instantie de tegenmaatregelen te treffen, welke aan het — uiteraard nog geheel onbekende — strategische en tactische aanvalsplan van den vijand zouden beantwoorden.

Ik had het volle vertrouwen in mijn hoogste ondercommandanten, een vertrouwen, dat in algemeenen zin niet beschaamd is geworden.

Mede in het licht van de in p. 6 vermelde beginselen oordeelde ik, dat het noodzakelijk was de krachten van het personeel van het Algemeen Hoofdkwartier zooveel mogelijk te sparen. Op de kritieke oogenblikken diende ik over medewerkers te beschikken, die zooveel mogelijk „fit" waren!

Naar mijn oordeel — dat zich sindsdien niet heeft gewijzigd — was het voldoende, dat gedurende den nacht van 9/10 Mei een versterkte bezetting van de daarvoor in aanmerking komende secties op het Hoofdkwartier aanwezig bleef onder bevel van den sous-chef van den Staf der Landmacht, den Kolonel van den Generalen Staf van Alphen. Deze was volkomen op de hoogte van mijn inzichten en verplicht z.n. urgente maatregelen zelfstandig te treffen. Bovendien waren zoowel ik als de Chef van den Staf van de Landmacht rechtstreeks per militaire telefoon met het Hoofdkwartier verbonden; de telefoon stond naast ons bed. Beiden konden wij in 15 à 30 minuten op het Hoofdkwartier aanwezig zijn. Daar de bevelvoering dus in alle opzichten verzekerd was, ben ik te ongeveer half twaalf 's nachts naar huis gegaan; niet — zooals de N.S.B.'er van Genechten tendentius in het publiek gezegd heeft — om „een biertje te drinken", doch om mij door een rustigen slaap voor te bereiden op de ongetwijfeld zeer zware dagen, die te wachten stonden.

10. Uit het vorecstaande moge Uwe Excellentie de overtuiging erlangen, dat ik:

volkomen overtuigd was van een dreigenden Deutschen aanval op 10 Mei, en

in deze overtuiging alle redelijk te oordeelen maatregelen heb getroffen.

Uit niets is gebleken, dat het overnachten thuis eenigen nadeeligen invloed op mijn bevelvoering heeft gehad.

Integendeel, onder gelijke omstandigheden zou ik weder evenzoo handelen.

*De Generaal,
Opperbevelhebber van Land- en Zeernacht,
(get.) H. G. WINKELMAN.*

Nijkerkerveen, 8 Juni 1945.

BIJLAGE 68

Brief van generaal H. G. Winkelman aan generaal-majoor G. J. Sas over diens waarschuwingen

Toegezonden door de generaal-majoor Sas bij schrijven van 26 Augustus 1948)

Afschrift

H. G. Winkelman
Generaal b.d.

Soesterberg, 29 Maart 1947.
Amersfoortse Straatweg 71b.

Waarde Sas,

In het Dagblad van 26 Maart j.l. lees ik het interview, dat ge aan een medewerker van dat blad hebt verleend. Voor geval ge het resultaat ervan niet hebt gezien, sluit ik het hierbij in.

Omtrent hetgeen is voorgevallen vóór mijn optreden als O.L.Z. onthoud ik mij uiteraard van een oordeel, maar de indruk die het artikel tracht te wekken, ook voor wat betreft de gebeurtenissen in Mei 1940, is onjuist. Ik kan zelfs niet aannemen dat de schrijver in dat opzicht Uw mening juist heeft weergegeven.

Mijn eerste gedachte was om zelf een stuk tegen het artikel te schrijven onder vermelding van de volgende feiten:

Door mij is steeds de volle aandacht geschonken aan de mededelingen van onze Militair-Attaché te Berlijn. Op 7 Mei ontvingen wij van onze inlichtingendienst positieve mededelingen, dat de Duitse aanval elk ogenblik kon losbarsten, maar ook nog wel een paar dagen kon uitblijven. Daarop zijn diezelfde dag alle verloven ingetrokken, De hoogste paraatheid aan de grens werd gelast. Ontstekingsmiddelen aan de te vernielen objecten tegenover de O.-grens werden aangebracht. Orders werden gegeven voor de paraatheid van de jachtvliegtuigen bij het aanbreken van de dag en nog verdere maatregelen werden getroffen. Toen op 9 Mei mededeling werd ontvangen, dat de aanval op 10 Mei kon worden verwacht, en dit klopte met een onderschept codetelegram, werd nogmaals aangedrongen op de uiterste waakzaamheid. In de avond van 9 Mei — dus nog in volle vreedstijd — heb ik reeds gelast de vernielingen ten O. van de Maas uit te voeren. Tot de vernieling van de grote bruggen wilde ik niet laten overgaan vóór de ontvangst van een ultimatum dan wel de overschrijding van onze landsgrens. Hieruit blijkt dus, dat naar aanleiding van de ingekomen berichten wel degelijk de in verband daarmee maatregelen tijdig zijn getroffen. De mede in het artikel vermelde mededeling van de route, langs welke de Zuidelijke pantserdivisie naar de Moerdijk zou oprukken is bij mij nimmer binnengekomen.

Bij nader inzien vond ik het echter, omdat het artikeltje waarschijnlijk onjuist heeft geciteerd, beter, dat gijzelf het in het artikel medegedeelde recht zet en daarmee de voor mij zeer onaangename en onverdiende strekking wegneemt.

Ik vertrouw, dat ge daartoe bereid zult zijn en zal bij Uw bericht daaromtrent gaarne het uitknipsel, indien ge dit niet meer nodig hebt, terugontvangen.

Hopende ge deze in welstand zult ontvangen en met mijn beste dank voor de te nemen moeite, steeds gaarne,

g.d.U.

w.g. H. G. WINKELMAN.

Voor eensluidend afschrift,

w.g. G. J. SAS,

Gen.Maj. v. d. Gen. Staf.

BIJLAGE 69

Brief van generaal-majoor G. J. Sas aan generaal H. G. Winkelman over zijn waarschuwingen

(Overgelegd door generaal-majoor G. J. Sas)

Afschrift

G. J. Sas
 Gen. Majoor van den
 Generalen Staf,
 Militair-Attaché
Brussel.

Brussel, 11 April 1947.

Hooggeachte Generaal,

Uw brief dd. 29 Maart 1947 vond ik op mijn bureau j.l. Woensdagmorgen, na terugkeer uit Nederland, waar ik de Paaschdagen bij familieleden en vrienden doorbracht.

Het artikel in „Het Dagblad" van 26 Maart j.l. was mij bereids bekend. De voorstelling van zaken, dat door mij een interview zou zijn verleend aan den Politiek Redacteur is op zichzelf reeds volkomen misleidend; het artikel is door dien redacteur — t.w. de Heer J Fabius — gedistilleerd uit een gesprek op de „Witte" op 25 Maart j.l. waarbij, behalve ondergetekende, verschillende anderen aanwezig waren, en welk gesprek is ontstaan naar aanleiding van de passage blz. 2391240 in het tweede deel van het boek van Dr. Gisevius „Bis zum bitterm Ende" met betrekking tot mijn waarschuwing betreffende de overval in Nederland in den nacht van 9 Mei 1940 gegeven.

Er zijn mij in dat artikel mededeelingen als het ware in den mond gegeven, welke niet van mij, doch van anderen afkomstig zijn, terwijl het artikel op verschillende punten onjuistheden bevat. In tegenstelling met de algemeen geldende journalistieke gewoonte, is het mij voor de publicatie niet ter inzage gegeven.

Ik heb niet nagelaten ter zake onmiddellijk een scherp protest tot den Hoofdredacteur van het bewuste blad te richten. Deze heeft hierop tot dusverre niet gereageerd. Bij ingewonnen informatie bij den Regeeringsvoorlichtingsdienst bleek, dat het blad (en deszelfs redacteuren) als „onbetrouwbaar" werden gequalificeerd.

Mede heb ik mij gewend tot den Chef van den Generalen Staf, waarbij ik o.m. schreef, dat ik zuiver en alleen feitenmateriaal omtrent mijn werkzaamheden te Berlijn heb gerelateerd en mij in vorenbedoeld gesprek noch in „critiek" op de Regeering en het Algemeen Hoofdkwartier van 1940 heb begeven en evenmin op de Regeeringspolitiek betreffende Lingadjati. En voorts, dat het commentaar, dat de Heer Fabius in dezen heeft gegeven, geheel voor zijn rekening is.

In verband met Uw opmerking, dat mijn mededeeling omtrent de route, volgens welke de Zuidelijke pantservedivisie naar de Moerdijk zou oprukken, nimmer bij U is binnengekomen, moet ik mijnerzijds verklaren, dat die route: 's-Hertogenbosch — de Langstraat — Rotterdam wel degelijk door mij is gemeld (als mijn geheugen goed is, ongeveer half April). Bij die melding heb ik nog aanbevolen, die divisie — welke te dien tijde in het rayon Rheine — Osnabruck — Munster was gelegerd — bijzonder te doen gadeslaan, aangezien een verplaatsing naar het Zuiden een indicatie was voor onmiddellijk gevaar van invasie.

Gelet op het vorenstaande en mede in verband met het karakter van het dagblad ben ik voorshands niet voornemens op deze publicatie verder in te gaan.

Uiteraard blijft geheel te Uwer beoordeeling of U van Uw kant hierop nog wilt reageeren, maar ik vraag mij af of U in de gegeven omstandigheden hiervan wel het gewenschte resultaat kunt verwachten.

Het bewuste uitknipsel sluit ik hierbij weder in.

Met de meeste hoogachting en beleefde groeten voor Uzelf en de Uwen verblijf ik als steeds

geheel de Uwe,
 w.g. G. J. SAS.

Voor eensluidend afschrift,
 w.g. G. J. SAS.

BIJLAGE 70

Indrukken van luitenant-generaal J. J. G. van Voorst tot Voorst over de Meidagen van 1940

Luitenant-Generaal b.d.
J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst
Voorzitter Commissie Militaire
Onderscheidingen

's-Gravenhage, 30 Juni 1948.
Lange Voorhout 10.

No. 789 P. Persoonlijk.
Onderwerp: Toezending Memorie.
Bijl. 1

Aan
de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945,
te 's-Gravenhage.

Gevolg gevende aan het verzoek, uitgedrukt in Uw schrijven van 21 April j.l., No. 2006, een Memorie op te stellen inhoudende in het bijzonder mijn indrukken ten aanzien van persoonlijke verrichtingen op verschillende gevechtsterreinen, zomede over het optreden van de vijfde colonne en ten aanzien van de houding en de stemming op het A.H.K. en bij de troep in het algemeen. heb ik de eer Uw Enquête-Commissie hierbij de gevraagde Memorie aan te bieden.

De Luitenant-Generaal b.d.,
Adjutant in Buitengewone Dienst van H.M. de Koningin,
w.g. J. J. G. BARON VAN VOORST TOT VOORST.

Indrukken nopens persoonlijke verrichtingen op de gevechtsterreinen.

1. *De Grebbeberg.*

De navolgende beschouwingen betreffende de strijd om de Grebbeberg zijn voor een gedeelte ook kenmerkend voor de houding van de Nederlandse troep in het algemeen als bedoeld in de 6e vraag.

Immers op de Grebbeberg is het langst en het felst gestreden, zowel bij dag als bij nacht, kwam het herhaaldelijk tot een handgemeen, waren onderdelen van alle wapens betrokken en streden zowel de bij de mobilisatie aangevulde vredesregimenten als die door verdubbeling gevormd uit de oudste lichten tot 15 jaar dienstplichtigheid toe.

De eigenlijke strijd op de Grebbeberg kan overigens gekenschetst worden als een aaneengeschakelde reeks van persoonlijke verrichtingen zowel ten goede als ten kwade van hogere en lagere commandanten, officieren, onderofficieren, korporaals en soldaten. In het bijzonder ook van soldaten! Wanneer men een overzicht op enigszins grote schaal van de stellingen of kazematten beziet, dan ontwaart men hoe deze zijn opgebouwd uit talloze cellen, al dan niet verbonden door loopgraven, lichte mitrailleurnesten, zware mitrailleurnesten, opstellingen voor één of meer 2 schutters, enz. Aldus moest als het ware ieder individu het uiterste geven. De ketting bestond uit talloze schakels, welke echter op zichzelf krachtig zijnde, sterkte aan het geheel gaven.

De troep moest in zijn geheel nog de vuurdoop gelijk overal elders ondergaan en deze is voor vele onderdelen hier zeer zwaar geweest. Telkens opnieuw zagen, zelfs ter plaatse geheel vreemde, nieuwe onderdelen zich hiervoor gesteld. Dat de vuurdoop hier zwaar is geweest, is het gevolg geweest van verschillende omstandigheden. In de eerste plaats de gebreken welke aan het verdedigingsstelsel kleefden vooral door het niet gesteld zijn van opruimingen, dus het gebrek — somtijds volslagen gemis — aan schootsveld, het handig gebruik hiervan gemaakt door de vijand mede op grond van het zijnerzijds door vredesspionage en verkenning uit de lucht groten-deels bekend zijn met de opstelling en inrichting der verdedigingswerken en zelfs als gevolg van het blijven staan van bomen, gewas en huizen met de dode hoeken en onbestreken ruimten. Daarbij komt dat zowel door het gebruik van zware artillerie, waarvan de vooral morele uitwerking in beboste terreinen groter is dan b.v. in open poldergebied, als door het tenslotte herhaaldelijk inzetten van duik-

bommenwerpers en het gevecht van man tegen man, waarbij de Duitse handgranaat grote invloed heeft gehad, de strijd een geheel ander en veel zwaarder karakter droeg dan in Rotterdam, op de Afsluitdijk (waar de vliegtuigbommen geen uitwerking hadden op de inwendige ruimte van de zeer zware kazematten) en tegen de valschermpjes en luchtlandingstroepen in Zuid-Holland.

Reeds dadelijk kwamen aldus in het geding het karakter van ieder aanvoerder = besluitvaardigheid en inzicht, doch vooral moed tot het dragen van verantwoordelijkheid, onverschrokkenheid tegenover dreigend doodsgevaar en wilskracht tot het vergen van het uiterste zowel van zichzelf als van de troep. Het ging er tenslotte maar om wie blijk gaf van meer kalmte, doodsvrechting en uithoudingsvermogen — de vijand tegenover het front of het eigen onderdeel. Daarbij had de vijand reeds dadelijk in zijn voordeel de betere technische bewapening, de in enige voorafgaande veldtochten (Oostenrijk, Tsjecho-Slovakije, Polen) en ook in de wereldoorlog 1914—1918 verkregen oorlogservaring, het daarin beproefde moreel, de van hoog tot laag voortdurend gekweekte aanvalsdrang en een zoveel mogelijk uitgebuit doorzettingsvermogen. Voorts in het bijzonder voor het Grebbefront de in de aldaar aanvallende S.S. Standarte „der Führer” dogmatisch aanvaarde leer van vrijwel blinde volgzaamheid gegrond op onbeperkt vertrouwen in de „Führer”. Waar nodig werd de aanvalsfurie, want hiervan is inderdaad gebleken, van deze uitgelezen S.S. troepen nog aangezet door gebruik van alcohol, heroïne e.d. Met alle middelen werd er naar gestreefd vooral moreel tegenover de Nederlandse troepen overwicht te verkrijgen en dit op te voeren.

De S.S. troepen ingezet tegen de Grebbeberg gaven ook blijk van de uiterste ruwheid, zo niet barbaarsheid. Spoedig drong het door ontsnapte krijgsgevangenen en hetgeen de troep zelf hoorde of bemerkte door, dat de Duitsers zich niet ontzagen krijgsgevangenen te mishandelen. Er zijn zelfs bewijzen, dat van zich overgeevende onderdelen soldaten in koelen bloede zijn afgemaakt, evenals reeds bij Katwijk aan de Maas was geschied met een bevelvoerend Nederlands Kapitein.

De krijgsgevangenen werden van hun bovenkleding, soms ook de onderkleding en hun schoeisel ontdaan en daarna als dekking gebruikt tegen het Nederlandse vuur en dit geschiedde niet éénmaal maar voortdurend van de voorpostengevechten tot 48 uur de laatste strijd om de toegangen van Rhenen toe.

De voornaamste factoren echter, welke in ons nadeel hebben gewerkt, zijn geweest bij de strijd in het algemeen en op de Grebbeberg in het bijzonder: het niet voldoende „hard” zijn, het niet gewend zijn om zware fysieke inspanning te dragen vooral onder het moreel aantastende invloeden; het moorddadig artillerievuur tot een kaliber van 21 of 22 c.m. toe; de uitputting als gevolg van gebrek aan slaap en verplaatsing, zomede de onbekendheid van de van elders aangevoerde onderdelen met het terrein en het verdedigingsstelsel en 's vijands onbeperkte overmacht in de lucht.

Van grote invloed is dus geweest de noodzakelijkheid (mede als gevolg van het onttrekken van commandanten en reserves aan het Veldleger ten behoeve van de strijd in de Vesting Holland) om onderdelen, welke in nachtmarsen van het Land van Maas en Waal en tot zelfs van de buurt van Nijmegen, Altforst en Puiflijk kwamen, in te zetten. De aanvalskracht van deze onderdelen werd tenslotte gebroken door 'svijands Stuka-aanvallen voor welke ook de oververmoeide verdedigers zijn teruggevloeid.

Schreef ik aan het hoofd dat de weerstand op en bij de Grebbeberg geboden het gevolg is van een reeks van persoonlijke verrichtingen, dan houdt dit mede verband met de als het ware over het terrein in de breedte en de diepte uitgespreide opstelling waarbij iedere kazemat een afzonderlijke cel van weerstand vormde.

Het lag aan de Sectiecommandanten om hun groepen, aan de Compagniescommandanten om hun sectiën tot onwrikbaar verzet te stimuleren en aldus de ketting van kazematten en tirailleur-opstellingen hunner groepen tot een geheel te maken. Van de Bataljonscommandanten kan dit ten aanzien van hun over grote breedte en diepte opgestelde compagnieën niet meer worden gezegd vooral niet bij het nachtgevecht over de gehele breedte. De Compagniescommandant is de hoogste commandant, die nog in staat is — vooral na een langdurige mobilisatieperiode — ieder zijner mannen persoonlijk terdege te kennen. Zijn gezag en autoriteit kan zich werkelijk geheel persoonlijk doen gelden. In ieder gevecht en zeker bij nacht en in

bedekt terrein doorsneden van loopgraven is hij in staat overal door bewegelijk en onverwacht optreden stimulerend te werken, teneinde een ieder door een vuurdoop heen te helpen. Hiervoor konden in het bijzonder op de Grebbeberg bij oordeelkundig gekozen en goed ingerichte commandoosten alle technische voorwaarden aanwezig zijn. Echter treedt hierbij een psychologische factor als alles beheersende voorwaarde in het spel, te weten dat de Compagniescommandant zijn compagnie volkomen in de hand heeft, dat zijn woord en zijn bevel gezag hebben en dat zijn persoonlijkheid reeds in vrede-tijd eerbied en vertrouwen heeft ingeboezemd.

Dat velen hierin op en voor de Grebbeberg zijn te kort geschoten of zelfs hebben gefaald moet worden betreurd. Van de Bataljonscommandanten kan het zo mogelijk onverwacht plaatselijk stimuleren van het verzet over het algehele bataljonsvak niet worden ge-vergd.

Zelfs het voorbeeld en het optreden van een heroïsche en krachtige figuur als de Majoor Landzaat, Commandant van het I Bataljon — 8e Regiment Infanterie, kon — zeker niet, alvorens hij van zijn onverzettelijkheid en zijn moed blijk had gegeven, zoals hij dat in het bijzonder op 13 Mei ten koste van zijn leven heeft gedaan — vooral na het verbreken der telefonische verbindingen niet tot beneden toe doorwerken. Hij kon trouwens zijn commandopost niet urenlang (als gevolg van het vijandelijke artillerievuur) verlaten.

Hoe als onverbreekbare ketting in het geheel zelfs een kleine commandopost moet worden verdedigd, heeft hij metterdaad be-wezen.

Bij geen der commandoposten van de Compagniescommandanten in de voorste linies is het echter tot een strijd van betekenis gekomen, noch heeft één der Kapiteins, toen een gedeelte van het aan hen als geheel toevertrouwd stelling gedeelte in 's vijands handen geraakte, getracht dit te hernemen dan wel zich persoonlijk naar een standhoudende sectie begevend hiermede te staan of te vallen op dezelfde wijze als de Commandant van het 8e Regiment Infanterie door het volhouden van de weerstand tot na de capitulatie in zijn, als het ware tot een sectie-steunpunt uitgebouwde commandopost en door het redden van het regimentsvaandel heldhaftig en beleidvol tot uiting heeft gebracht.

Voor wat de aanval betreft kan vrijwel hetzelfde worden gezegd, zij het dat hier het optreden van de Bataljonscommandant nog meer beperkt is, ook omdat de telefonische verbindingen ontbraken en toenmaals daarvoor geen korte golf radio-toestellen aanwezig waren. Alles is echter ook hier betrekkelijk, in sommige gevallen kan vooral bij onervaren troepen het persoonlijk optreden van de Bataljonscommandant in de aanval — ook in het moderne gevecht — de situatie redden.

Wanneer een Majoor Jacometti — Commandant van het 11e Bataljon van het 8e Regiment Infanterie — manmoedig doch te plotse-ling in een tegenstoot met een kleine groep uit de stoplijn breekt, moet hij hierbij zijn leven laten zonder dat door zijn heldhaftig optreden een resultaat van bijzondere betekenis is verkregen. Zijn onderdeel is nog niet zo door de vuurdoop heen en zozeer op de vijand verbeterd — al weer voorwaarde voor hardnekkig optreden — dat het in zijn dood aanleiding ziet nù de vijand met des te meer kracht de voet dwars te zetten.

Wanneer later Majoor van der Ploeg met III-II R.I. een tegenstoot uitvoert, althans moet trachten de stoplijn opnieuw te bezetten, ziet hij zich door het aarzelen van zijn mannen genoodzaakt zelf achter een zware mitrailleur te springen en deze te bedienen. Zijn voorbeeld werkt reeds dadelijk stimulerend en het optreden van zijn bataljon zou vermoedelijk tot betere resultaten hebben geleid indien hij niet ware gewond en hij beter ware gesecondeerd door zijn ondercommandanten, waarvan één hem jammerlijk in de steek liet en zich zelfs aan een Nederlands officier, die hij voor een Duitser aanzag, zonder enig ondervonden bedreiging wilde overgeven, waarna hij vluchtte en door deze werd neergeschoten.

Dit is niet het enige geval waarin een Nederlands officier in de strijd om de Grebbeberg tegen een officier in hogere rang met de wapens moest optreden.

Hoezeer de Bataljonscommandant in het moderne gevecht afhangt van zijn Kapiteins en de wijze waarop deze hun troep in de hand hebben, was tevoren gebleken, toen deze man, die later bleek N.S.B.'er te zijn, reeds bij de opmars naar Rhenen de opstelling nabij Rhenen met de onderdelen onder zijn bevel verliet en door de Bataljonscommandant persoonlijk 4 km verder moest worden teruggehaald.

Een andere compagnie van een ander bataljon werd, de Kapitein aan het hoofd, als eerste grotere gesloten eenheid die terugtrok 13 Mei tussen Elst en Rhenen door een detachement politietroepen tegengehouden en tot teruggaan genoopt.

Nochtans spraken de Duitsers over de Grebbeberg als van de Teufelsberg, waar zij dan ook zeer grote — nog steeds echter onbekende — verliezen hebben geleden en stelden zij de weerstand hier ondervonden veel hoger dan tevoren door dezelfde onderdelen in Polen.

En dit omdat daar waar er wel Kapiteins waren, die hun troep reeds in de mobilisatietijd goed in de hand hadden genomen, waar er wel luitenants, sergeanten-majoor en andere onderofficieren met de nodige klem en onverschrokkenheid optraden en tot het uiterste hun plicht deden, ook hun soldaten uitblonken door moed en trouw tot in de dood, terwijl er zelfs onderofficieren en soldaten zijn geweest die daartoe niet het voorbeeld van hun commandanten nodig hadden, doch die uit zichzelf anderen ten voorbeeld waren.

Voor wat het optreden van een compagnie zelfs bij de aanval goed in de hand van de Kapitein betreft, haal ik slechts aan een compagnie van het IIe Grensbataljon, die eveneens met de — thans in Indonesië gesneuvelde Kapitein Boers — aan het hoofd als laatste ingezette reserve in de namiddag van 13 Mei het Zuidelijk gedeelte van het brandende en reeds ten dele door de Duitsers bezette Rhenen binnenrukte, er in slaagde de spoorbaan Zuid van de viaduct onddnks 's vijands artillerievuur en vliegtuigaanvallen opnieuw te bezetten en zelfs vijandelijke opstellingen in het gebied Oost van de spoorbaan in de rug aan te vallen en te vernietigen.

Het kan dus niet verwonderen dat, wat de persoonlijk gegeven bewijzen van moed, van beleid en van trouw betreft, de strijd geleverd om de Grebbeberg een ereplaats inneemt.

Dit spreekt ten duidelijkste uit het zeer groot aantal militaire onderscheidingen waartoe de Commissie Militaire Onderscheidingen alleen voor het optreden in de Grebbestrijd gemeend heeft, ondanks strenge beoordelingsmaatstaven te hebben kunnen komen, n.l.:

- 6 ridderkruizen Militaire Willems-Orde,
- 27 onderscheidingen met de Bronzen Leeuw,
- 134 onderscheidingen met het Bronzen Kruis,
- 2 onderscheidingen met het Kruis van Verdienste.

In totaal dus 169 militaire onderscheidingen op het slagveld verdiend.

2. De vliegvelden.

3. Rotterdam.

Aangezien de verrichtingen op vliegvelden en de strijd in Rotterdam niet tot het ressort van de Commandant van het Veldleger behoorden en voorts de Commissie Militaire Onderscheidingen nog niet gereed is met de behandeling van de voordrachten als gevolg van de verrichtingen op de vliegvelden en bij de strijd in Rotterdam, meen ik mij voorshands van een samenvattend oordeel ter zake te moeten onthouden.

Voor wat Rotterdam betreft kan echter reeds thans worden aangetekend, dat van de 7 voordrachten tot het toekennen van het Ridderkruis Militaire Willems-Orde 4e klasse en tenslotte tot 1 M.W.O. 4e klasse (posthuum), 3 Bronzen Leeuw, 1 Bronzen Kruis en 1 Kruis van Verdienste is gekomen.

Voor de verdediging van de vliegvelden (gezamenlijk) zijn tot dusverre toegekend:

- 1 ridderkruis Militaire Willems-Orde 4e kl.,
- 5 Bronzen Leeuw,
- 22 Bronzen Kruis,
- 3 Kruis van Verdienste.

4. Gennep.

Het onderzoek dat de Commissie Militaire Onderscheidingen heeft gehouden naar het gebeurde bij Gennep waar op 10 Mei de spoorbrug onvernield in 's vijands handen geraakte en zelfs een pantser-trein zonder beschoten te worden doorkwam, heeft zich uiteraard bepaald tot het verkrijgen van een juist inzicht of enkele militairen, die daarvoor waren voorgedragen, inderdaad voor een militaire onderscheiding in aanmerking kwamen.

Gebleken is — om bij de persoonlijke verrichtingen te blijven — dat de wachtcommandant niet voldaan heeft aan de opdracht — welke hij had — de brug (desnoods) op eigen initiatief te laten springen. Hij heeft zich aanvankelijk laten beïnvloeden door het opbrengen door zgn. Nederlandse Marechaussee van 4 Duitse gevangenen genomen militairen. Het onderzoek naar wapens geschiedde daarna zo oppervlakkig, dat de Duitsers onder hun gummijassen nog wapens hebben kunnen behouden. Zij hebben, naar achteren opgebracht wordende, zich weldra kunnen bevrijden en hebben de wacht van de achterzijde aangevallen. Tegelijk kwam de pantser-trein oprijden. Volgens verklaring van de aan de detachementscommandant der Politietroepen toegevoegde sergeant zou deze eerst gearzeld hebben

de brug te doen springen. Toen hij tenslotte daartoe het bevel gaf was dit te laat.

Het aanvankelijk onderzoek (in 1930) leidde tot het voorstel een tweetal soldaten van de wacht opgesteld aan de Oostzijde van de brug voor een onderscheiding te kunnen voordragen. De Commissie Militaire Onderscheidingen heeft na het onderzoek hiervan een andere overtuiging gekregen.

Wel is een onderofficier der Infanterie onderscheiden, die — na het doorrijden van de pantsertrein — nog een kleine spoorbrug in de nabijheid van het station Oeffelt grotendeels op eigen initiatief tot springen heeft gebracht.

Een bevel van de verantwoordelijke Vakcommandant ter plaatse (de wd. Commandant van 11-26 R.I.) om de brug te laten springen is niet meer tot zijn recht gekomen, omdat hij meende eerst daartoe telefonisch (langs de groepscommandant) *machtiging te moeten vragen aan de Commandant der Peeldivisie (te Eindhoven)*.

5. Afsluitdijk.

De verdediging door de bezetting van de Afsluitdijk (Kornwerderzand) is nogal hoog aangeslagen, althans door de Chefs van de aldaar in de strijd gekomen onderdelen.

Voorgesteld waren het verlenen van 1 Ridderkruis Militaire Willemsorde 4e klasse, 3 onderscheidingen met de Bronzen Leeuw, 4 onderscheidingen met het Bronzen Kruis.

De Commissie kwam echter tot de conclusie:

- 1 onderscheiding Bronzen Kruis,
- 1 Kruis van Verdienste,
- 6 geen onderscheiding.

De verdediging van de versterkingen aan het Kornwerderzand, welke door hun zware permanente inrichting bestond waren tegen artilleriebeschieting en vliegtuigbommen en die een zeer smal aan weerszijden aan brede watervlakten aangeleund accés hadden te verdedigen, is dan ook niet bijzonder ernstig op de proef gesteld geworden, althans vergeleken met de krijgsvorrichtingen elders in Nederland.

Ga. De vijfde Colonne.

Op de voorgrond zij gesteld, dat ik onder het optreden van de vijfde colonne niet versta het deelnemen aan spionage of het zich schuldig maken aan landverraad vóór het uitbreken van de vijandelikheden. Zoals bekend is, werden van de ongeveer 800 personen, tegen wie aanwijzingen ter zake bestonden, 3 Mei 1940 slechts 21 in bewaring gesteld en geïnterneerd.

Tevoren hebben de Duitsers en hun „vertrouwensmannen" nagenoeg vrij spel gehad; uit de Sponeck-papieren en uit door ons buitgemaakte Duitse met stelling-gegevens bedrukte kaarten blijkt, dat deze op de hoogte waren van de verdedigingsopstellingen in de Grebbelinie (behoudens die der Artillerie) en van het O. front der Vesting Holland. Deze Duitse kaarten waren „Befestigungskarten der Niederlande 1 : 50.000 bearbeitet vom Generalstab des Heeres, Abteilung Fremde Heere West, Nur für den Dienstgebrauch" en gedrukt door de „Heeresplankammer". Een opdruk in paars van de versterkingen en inundaties gaf de stand van 15 Maart 1940 weer.

Ook de dislocatie van het I Legerkorps, van depôtstroepen enz. was hun nauwkeurig bekend. Ten aanzien van de troepen belast met de verdediging van het Grebbe-access was hun slechts de opstelling van een bataljon van 19 R.I. ontgaan (verklaring van een krijgsgevangen officier der voorposten).

Wat nu de vijfde colonne betreft zijn *slechts Duitse burgerpersonen* „officieel" ingeschakeld door de Duitse legerleiding om behulpzaam te zijn voor het slagen der operatiën. Dit neemt niet weg, dat deze Duitse burgers zich op hun beurt van de steun van Nederlanders hebben verzekerd.

Het is bekend dat zeer veel Duitsers in de jaren voor de oorlog werkzaam waren en verblijf hielden in ons land. Deze waren voor een groot gedeelte voorstanders van het Nazi-regime. Men behoeft daarvoor slechts enkele voordrachten in ons land door de verdediger van Duits Z.O. Afrika, Majoor Von Lettow Vorbeck, die overal door de vergaderingen met Sieg Heil en de Hitlergroet werd ontvangen, te hebben medegemaakt, om dit te kunnen vaststellen.

Ook daarom kon de Duitse legerleiding met meer zekerheid rechtstreeks op „Deutsche Zivilpersonen" dan op Nederlandse burgers vertrouwen. Zij heeft daarvan dan ook ruim gebruik gemaakt.

De hogere Duitse commandanten bij de inval betrokken hebben dit zelf moeten organiseren en gaven aan ieder of iedere groep er van speciale opdrachten (Sonderaufträge).

Zij voorzagen hun burger-handlangers van door hen ondertekende en van een dienststempel voorziene bewijzen (Ausweis).

In de in onze handen gevallen zgn. „Sponeck" papieren is een dergelijk gedrukt bewijs aanwezig. Daarbij werd aan de betrokken persoon „in der Ausführung von Sonderaufträgen" autorisatie verleend de Duitse linies te passeren en aan de troepenonderdelen verzocht hem elke ondersteuning te verlenen.

Deze personen waren in 's-Gravenhage met dergelijke speciale opdrachten ingezet reeds vóór de landingen der valschermtroepen en ook reeds tevoren in het bezit gesteld van door Luitenant-Generaal Graf von Sponeck, C.-22 Divisie, die C. van de tegen Den Haag ingezette Divisie was, ondertekende Ausweis.

Dat het om een groot aantal „Deutsche Zivilpersonen" gaat blijkt reeds uit het betreffende hoge No. (n.l. 206) van het buitgemaakte bewijs.

Ook kan men hieruit afleiden, dat de Duitse hogere commandanten vóór de oorlog in Nederland zijn geweest om zich ter plaatse op de hoogte te stellen aan de hand van de ingekomen spionageberichten enz.

Uit getuigeverklaringen is ter zake van het deelnemen aan de vijandelikheden door burgerpersonen tot dusverre het volgende gebleken.

1. In het late avonduur van 9 Mei 1940 trachtten in het gebied van Maastricht verscheidene burgerpersonen Nederlandse posten te overrompelen, waarbij veelal een vuurgevecht ontstond. Deze burgers werden grotendeels neergeschoten of gevangen gemaakt. Nederlandse militairen werden gewond. Dit vond plaats zowel bij de spoor- en voetbrug N. van Maastricht, waar de commanderende officier door een schot in de rug werd gewond als bij de Wilhelminabrug over de Maas en bij de stellingen in de O. rand van Maastricht.

Met zekerheid is later vastgesteld, dat één der burgers een Duits onderofficier was.

De houding van de Nederlandse onderdelen was daarbij resoluut.

2. Bij *Wessum* werd een naast een kazemat opgestelde mitrailleurgroep tijdens het gevecht aldaar door een burger in de rug beschoten.

3. Twee kazematten bij *Heumen* (Maas/Waalkanaal) werden besloopen door burgers, voorzien van een groene armband; deze zijn daarbij gesneuveld.

4. Bij *Haterr* (Maas/Waalkanaal) zijn Duitsers in burgerkleding voorzien van een juk en melkimmers gesneuveld.

5. Bij *Malden* (Maas/Waalkanaal) zijn bewapende Duitsers in burgerkleding over de brug doorgedrongen; deze brug werd door de koene tegenstoot hernomen en tot springen gebracht; de Duitse burgerpersonen sneuvelden, de overigen werden gevangen gemaakt, verhoord en afgevoerd, maar later weer bevrijd.

6. De Duitsers hadden, vermoedelijk reeds vóór hun aanval op de *Grebbeberg* werd ingezet, een radiozender in een huis bij de spoorwegviaduct te Rhenen, dus achter onze opstellingen. Deze zender werd bediend door iemand, die bleek 1e Luitenant der S.S. te zijn. Opgehelderd is niet wie de Duitsers hierin de behulpzame hand hebben geboden. Aldus konden alle tegenaanvallen, onzerzijds over de viaduct ingezet, tijdig aan de Duitse artillerie worden gesignaleerd, en zelfs alvorens deze tot ontwikkeling kwamen worden belemmerd. Dit was reeds het geval met de tegenstoot, welke 11-19 R.I. in de nacht van 11 op 12 Mei moest verrichten teneinde de voorpostenopstelling te hernemen.

7. Nauwelijks had de 1e Batterij van 1-8 R.A. komende van de verwisselstelling op de *Grebbeberg* in de nacht van 11 op 12 Mei de reserve-stelling Westelijk van Rhenen betrokken (de normale stelling Noord van Rhenen bleek onder artillerievuur te liggen), of er werd een lichtkogel afgeschoten. Een uitgezonden patrouille vond ongeveer 50 m voor de batterij een lichtkogelpistool (hier kan het zich ook handelen over het optreden van een achter het Grebbefront neergekomen valschermmijager).

8. Tijdens de strijd om de *Grebbeberg* besloop een burger gekleed in „plus four" van achteren een vrend stuk 6 Veld en wierp een handgranaat midden tussen de bediening; hij wist — gebruik makende van de ontstane verwarring — te ontkomen.

9. Een burger verdacht van spionage is door Majoor Landzaat, C.-1-8 R.I., op diens commandopost op de *Grebbeberg* verhoord en daarna als arrestant afgevoerd.

10. Een sergeant-majoor der Politietroepen verklaarde, dat hij 13 Mei 1940 een Nederlands burger tussen Elst en Rhenen heeft gearresterd, die een pistool en een helm in zijn auto had.

11. Uit 3 verklaringen blijkt, dat in *Dordrecht* uit huizen door personen in burgerkleding is geschoten, terwijl ook lichtseinen zijn gegeven. Eén der gearresteerde, maar later weer vrijgelaten burgers droeg in de bezettingstijd de uniform van de S.S.

12. Te Loosduinen trachtten 2 burgers in de vroege morgen van 10 Mei een officier te beletten zich naar zijn onderdeel te begeven; hij moest hen met zijn pistool bedreigen om vrij baan te krijgen. Diezelfde dag werden op hem door een burger 2 pistoolschoten gelost uit een erker in de Kijkduinsestraat. Voorts werd o.m. uit huizen nabij hotel de Roskam op 11 Mei voortdurend op officieren geschoten. Eerst nadat de mannelijke bewoners van een 15-tal huizen naar het politiebureau waren opgebracht, kon men zich weer veilig op straat bewegen, (verklaring van de Commandant Verbindingsafd. R.Gr. en verslag van de Commandant I-I-R.J. blz. 18).

13. Onder de in Nederland gevangen genomen parachutisten bevond zich een (Duits) soldaat, die 13 Mei 1940 naar Engeland vervoerd, verklaarde, dat hij enige dagen vóór 10 Mei 1940 van Duitsland in opdracht in burgerkleding naar Nederland was gezonden en zich had moeten melden bij een bewoner van de Diemenstraat in Den Haag (verklaring van een Majoor van het Britse Ministerie van Oorlog, die vermoedde dat deze soldaat de 5e colonne te Den Haag behulpzaam moest zijn).

Hoe stonden toenmaals de hogere Commandanten tegenover het optreden der vijfde colonne, waarvan hen voortdurend, al dan niet juiste berichten van allerlei zijden gewerden. Ik vat hieronder samen wat ik hierover toen vernam en hoe ik er tegenover stond.

10 Mei reeds te 6.00 ontving ik van de Chef van de Staf der *Landmacht* telefonisch berichten over het optreden van de vijfde colonne.

11 Mei te ± 13.00 deelde de *Opperbevelhebber* mij persoonlijk mede (volgens het aangetekende op blz. 52 van mijn notitieblok) de wijze van optreden van de vijfde colonne in Den Haag. De Generaal voegde er aan toe:

„Mocht de Ministerraad door het opdringen van de vijand in handen van de vijand vallen, dan zal de O.L.Z. met alle middelen de verdediging verder voeren". Voorts zeide hij, dat burgers en personen in Nederlandse uniform deelnamen aan de strijd op korte afstand.

Diezelfde dag in de late namiddag belde de Commandant van het IIe Legerkorps mij op.

Volgens mijn persoonlijke aantekeningen (blz. 54 notitieblok) achtte de C-II L.K. onverwijld en krachtig optreden tegen verdachte personen nodig. Hij wilde de volgende verordening door het Militaire Gezag doen uitgeven; toenmaals door mij kort samengevat:

„1. alle verdachte personen arresteren; wie zich verzet neerschieten;

2. indien in een huis Duitse troepen worden aangetroffen, worden alle mannelijke inwoners 17 jaar of ouder daarin aanwezig onmiddellijk neergeschoten;

3. alle Nederlanders, die deelnemen aan leggen van hinderlagen, worden neergeschoten;

4. in geval uit een huis wordt geschoten, worden alle mannelijke Nederlanders ouder dan 17 jaar, die daarin worden aangetroffen, neergeschoten".

Ik deelde C-II L.K. mede, „dat deze bepalingen zo scherp waren, dat zij *niet* konden en niet mochten worden toegepast". Voorts dat ik „ten aanzien van het optreden tegen burgers het nodige zou verrichten".

Vervolgens stelde ik mij, aangezien de te nemen maatregelen voor de *gehele* weermacht zouden moeten worden uitgegeven, telefonisch in verbinding met de Chef van de Staf Landmacht en besprak welke nadere maatregelen oorbaar zouden zijn. De conclusie was (steeds volgens mijn aantekeningen):

„alleen onverwijld executie van Nederlanders, die met de wapens in de hand dus op *heterdaad* worden betrapt. Wanneer 2 man worden gearresteerd, *verdacht* van verraderlijke handelingen, de ene is Duitser, de andere Nederlander, dan de Nederlander naar Krijgsraad, terwijl de Duitser niet (zonder meer) mag worden neergeschoten".

Tenslotte zij aangetekend ten aanzien van de vijfde colonne, dat het, achteraf bezien, gemakkelijk is op te merken, dat daaraan veel te grote waarde is toegekend, omdat de meeste berichten onjuist waren gebleken. Veelal elk latent gevaar, waarvan de omvang en de uitwerking niet of slechts gedeeltelijk kan worden onderkend en waarbij

geruchten en de nerveuze stemming van de bevolking een rol spelen, heeft wanneer het eindelijk doorbreekt, daardoor aanvankelijk een verhoogde uitwerking.

Dit spreekt reeds voor de toenmaals dreigende, snel met alle mogelijke middelen naar het voorbeeld in Oostenrijk, Tsecho-Slovakije, Polen en Noorwegen op een onverwacht ogenblik door te voeren, groots voorbereide Duitse aanval in het Westen. Wanneer dan daarbij welhaast de zekerheid bestaat, dat getracht zal worden gelijktijdig gebruik te maken van het optreden van Duitse burgers en van duistere elementen, zomede wordt vermoed, dat daarin de hand kan hebben een sterk Duitsgezinde beweging, welke haar vertakkingen heeft in alle lagen der eigen bevolking, zodat op alle mogelijke wijzen en onverwacht uit elke straat, slop of steeg, uit elk huis of nederzetting verraderlijk in de rug kan worden opgetreden, dan is het duidelijk welke morele invloed dit element in de zenuwenoorlog *kan* hebben.

Hoewel ik persoonlijk toenmaals weinig gevaar van de vijfde colonne dachtte en daarom verbod — zonder tevoren verkregen duidelijke aanwijzingen over hun optreden — invloedrijke N.S.B.-ers ter plaatse van het Hoofdkwartier van het Veldleger te arresteren, dient men zich voor de algemene beoordeling van het optreden tegen de vijfde colonne te verplaatsen in de tozmaals heersende, vooral door geruchten gevoede, als het ware onder al dan niet dreigende gevaren plotseling tot sterke ontwikkeling gekomen mentaliteit.

Daarbij kwam, dat reeds als gevolg van de nog steeds niet opgehelderde, sedert November 1939 gesignaleerde, nachtelijke lichtkogelverschijnselen en het naspeuren daarvan door tal van staven en eenheden hier en daar een zekere nervositeit was teweeggebracht.

Daar, waar het neerkomen van valschermjagers wel grotendeels is gelukt, n.l. op het eiland van Dordrecht, zomede op IJsselmonde en mede voor wat de luchtlandingstroepen betreft op Waalhaven, voorts waar na landing meer Oostelijk zich tal van Duitse troepen konden verzamelen, b.v. tussen Zeist en Driebergen, nabij het Hoofdkwartier van het Veldleger en Westelijk van Rhenen, heeft zulks de heersende spanning min of meer en zelfs ten dele zeer sterk beïnvloed.

Elders (in de grensgebieden en op de Grebbeberg) heeft het misbruik, dat de Duitsers hebben gemaakt van de Nederlandse uniform ook de geruchten en vermoedens van verraad door eigen troepen en van het optreden der vijfde colonne geaccentueerd.

Daartegenover zijn opgemerkt, dat de vijfde colonne als door de Duitsers opgezet in Den Haag niet volledig tot uiting is gekomen, omdat de aanval uit de lucht van de 22e Duitse Divisie von Sponeck in het rayon om Den Haag vooral door het afschieten of verongelukken van een groot aantal vliegtuigen reeds vrijwel de eerste dag — behoudens wat het voortdurend onttrekken van reserves aan het veldleger betreft — tot mislukken was gedoemd.

6b. De houding en de stemming op het Algemeen Hoofdkwartier.
(Met een bijlage).

Het Algemeen Hoofdkwartier is door Hitler's bedreigingen periodiek onder spanning gezet, o.a. in November 1939 en van 9—13 April 1940. De maatregelen, welke als gevolg hiervan op militair gebied opvolgend genomen werden, brachten een deel van deze spanning over naar de onderdelen. Dit was in zoverre ook weer niet ongunstig, omdat de serie der ontworpen maatregelen althans gedeeltelijk tot uitvoering kwam en de geschiktheid en houdbaarheid er van konden worden getoetst aan de praktijk. Daartegenover heeft het misleidende praatje aan de haard van de Minister-President na één dezer perioden, dat de oorzaak van het nemen van deze maatregelen, o.m. het intrekken der verloven enz., slechts van voorbijgaande aard was, dat ons land niets bedreigde en niets ernstigs had bedreigd, in het leger, waarvan de hogere commandanten en de staven wel beter wisten, averechts gewerkt. Dit strekte er niet toe het vertrouwen van de weermacht in het beleid van de er bij betrokken regeringspersonen te verhogen.

Over de houding en de stemming op het A.H.K. kan ik uit eigen waarneming uiteraard weinig berichten.

Verscheidene malen per dag kwam ik in telephonisch contact met de Chef Staf Landmacht; een enkele maal ook met de O.L.Z. persoonlijk. Ik verwijs voor wat 10 en 11 Mei betreft naar de *bijlage*, samengesteld aan de hand van mijn persoonlijke notitieblok.

Mijnerzijds werd de O.L.Z. ingelicht over door mij getroffen maatregelen en het verloop van de krijgsverrichtingen van het Veldleger. De Chef Staf Landmacht en de O.L.Z. lichtten mij persoonlijk in over de toestand elders.

Van de zijde van de O.L.Z. werden mij daarbij herhaaldelijk telephonische opdrachten tot het afstaan van troepen (bataljons en batterijen) ten behoeve van de strijd tegen de valschermstroepen en luchtlandingseenheden, of verwacht vijandelijk optreden, n.l. bij

Amsterdam (Schiphol), Haarlem, Rotterdam, Den Haag, Leiden, voor de Lichte Divisie (Alblasserdam).

Deze verzoeken (tot vijf maal toe) werden mij steeds op dringende, doch op hoofdse, volkomen kalme wijze gedaan. De O.L.Z. drukte daarbij de vijfde maal in het bijzonder zijn leedwezen uit genoodzaakt te zijn mij zoveel troepen te ontnemen. Mijnerzijds is daaraan steeds en zonder aarzeling, dus zonder bezwaren te maken onmiddellijk gevolg gegeven, waarbij ik er van uitging en dit de O.L.Z. of Chef Staf Landmacht ook mededeelde, dat hij de toestand van het geheel en in het bijzonder die bij Den Haag en te Rotterdam beter kon overzien en zeker even goed als ik de grote nadelen en gevaren inzag, welke het op zo aanzienlijke wijze verzwakken van de reeds geringe reserves, beschikbaar voor de verdediging van de Grebbelinie enz. met zich brachten. Echter voegde ik er aan toe ten volle te beseffen, dat de verdediging van het regeringscentrum en van de weg daarheen over Rotterdam voor alles ging.

Bijlage ad 6b.

Overzicht van de voornaamste berichten en bevelen rechtstreeks van O.L.Z. of Ch. St. Landmacht aan C.V. en omgekeerd berichten van C.V. aan hen op 10 en 11 Mei 1940.

Not.bl. blz. 30	10 Mei	6.00	Mededeling Ch.St.Landm. over o.m. aanval Duitse bommenwerpers op Ypenburg.
33	„	—	Inlichting C.V. aan Ch.St.Landm. over maatregelen genomen tegen Duitse Keizer. Omgekeerd van Ch.S.L. aan C.V.; C.V. vraagt bombarderen door Engelsen van niet vernielde bruggen over Maas/Waalkanaal.
35	„	—	Inlichting door Ch.St.L. over strijd te Rotterdam, Moerdijk, enz.
35	„	7.00	Machtiging van O.L.Z. bij monde Ch. St.L. onverwijld terugnemen III L.K. en Lt.Div.
36	„	—	Inlichting door Ch.St.Landm. over optreden Fransen.
36	„	—	Inlichting door Ch.St.Landm. over Mil. Missies.
40	„	8.45	C.V. vraagt aan Ch.St.L. Duitse pontonbrug bij Heye (Boxmeer) te doen bombarderen.
43	„	10.10	O.L.Z. bericht landen 4 D. vlg. bij Radio Kootwijk; C.V. geeft aan IV L.K. opdracht hertegen 1 R.H. in te zetten.
43	„	11.00	Ch.St.L. bericht: C.Vg.H. ziet toestand slecht in. Wil versterking hebben voor bescherming ook van Amsterdam, Schiphol, Haarlem. Ch.St.L. verzoek aan C.V. troepen ter waarde van een Regiment Inf. te zenden per auto over Utrecht—Gouda naar Rotterdam. (C.V. wijst aan C.-11 R.I. met IV-15, TV-10 en 1.11-R.I.).
44	„	na 15.25	O.L.Z. vraagt opnieuw troepen aan thans om gebied om den Haag te zuiveren van parachutisten. Nog een Regiment Infanterie is nodig en een Bt. 10 Veld. C.V. stelt voor aanvoer per spoor over Utrecht—Leiden (C.V. wijst aan 3 Bat. van II en IV L.K.).
47	„	avond	Ch.St.L. bericht aanval van Eng. bommenwerpers, Jan v. Galen enz. op Waalhaven.
49	„	idem	Ch.St.L. bericht dat 11 Mei 2.25 aanval Eng. bommenwerpers Waalhaven zal geschieden. Ch.St.L. vraagt ter beschikking van C.Vg.H. te stellen 3 Bat. 11/5 vóór 4.00 om op te treden tegen landende vij. in omgeving Amsterdam. C.V. wijst aan (opdracht aan C.-Oostfront Vg.H.) 1 Bat. uit Diemerburg. 1 Bat. uit Sloten, 1 Bat. uit Amstelveen.

Not.bl. blz. 49 10 Mei avond Ch.St.L. bericht over optreden Engelsen en Fransen en over inzetten 1 Reg. in Rotterdam, 2 Bat. Haagsche Bosch, 1 Bat. Wassenaar.

50 11 Mei 7.00 Ch.St.L. verzoekt (voor de 4e maal) versterking thans van de Lt.Div. door art.

C.V. dirigeert 1 Bt. 10 Veld over Molenaarsgraaf, 1 Bt. 10 Veld over Slidrecht naar Lt.Div.

52 „ — Ch.St.L. vraagt nog een motor Bt. 10 Veld; deze dirigeren op Leiden.

52 „ ±13.00 O.L.Z. deelt persoonlijk mede optreden 5e colonne den Haag, aanval op pol. bureau afgeslagen, gevechten bij Suezkade, houding O.L.Z. indien Ministerraad in 's vijands handen zou vallen (zie bij vijfde colonne).

53 vervolg id. O.L.Z. persoonlijk verzoekt onder de bevelen van C.Vg.H. opnieuw te stellen 2 Bataljons en 1 Batterij 10 Veld en wel: 1 Bataljon + 1 Bt. 10 Veld naar Gouda; 1 Bataljon naar Kruisweg O. van Zoetermeer-Zegwaard.

C.V. wijst aan 1 Bt. 10 Veld van II L.K., 1 Bataljon uit groep Utrecht, 1 Bat. uit groep Lek (na behandeling met C.-Oostfront Vg.H.).

De C.V. is genoodzaakt als gevolg hiervan 6 Esk huzaren-wr. te dirigeren op Naarden, Nieuwersluis en Utrecht.

enz.

6c. De houding en de stemming bij de troep in het algemeen.

De oorlog 1914—1918 had nog meer dan welke oorlog ook aangetoond, dat slechts aan dat leger de eindoverwinning toevalt, waarin, naast moed en onverschrokkenheid onder de grootste gevaren, vooral de wil aanwezig is om tot het uiterste, maar dan ook werkelijk tot uitputtens toe, vol te houden. Een weermacht waarin op de verbeterheid en de onverzettelikheden van een ieder tot de laagste in rang en tot zelfs de op een verloren gewaande post strijdende eenvoudige soldaat kan worden gerekend.

Hoe zou echter in een nieuwe oorlog deze mentaliteit zijn bij volken, die weliswaar tenslotte zegevierend maar vermoeid en verzwakt uit de oorlog waren gekomen, tegenover verdere strijd met een land, dat het verlies van deze oorlog duur had moeten bekopen, maar waarvan de strijdlust en het moreel, mede als gevolg van al dan niet rechtmatig ondervonden minderwaardige behandeling, tot lot een doodsverachtend fanatisme bij velen er van waren opgezweept. Wanneer deze angst voor een nieuwe oorlog, welke vooraanstaande staatslieden er zelfs toe bracht de Duitse leider concessie op concessie te doen, kenmerkend was bij hun volken, hoe zou dan wel de geest en de mentaliteit zijn van de Nederlandse soldaat voortgekomen uit een volk, hetwelk sedert mensenheugenis geen strijd van betekenis, waarin de gehele natie was gemengd, had medegemaakt.

En vooral bij die goedmoedige Nederlandse dienstplichtige, die van huis uit reeds opzag tegen zijn diensttijd, hetzij eerste oefening of herhalingsoefening, en die, veelal zonder begrip voor de hoge belangen welke met de uiterste inspanning tijdens de korte oefening waren gemoeid, zich weinig daaraan gelegen liet. Kwam hij na heel wat vergeten te hebben een enkele keer — en hoevelen waren dan nog vrijgesteld — voor herhalingsoefeningen onder de wapenen, dan was dit in een encadrering van veelal uitstekend willende doch, eveneens door gebrek aan oefening, allerminst ervaren reserve-officieren en vooral grotendeels onbekwame dienstplichtige onderofficieren.

De stam-kaders aan beroepsofficieren en beroepsonderofficieren, die nog in de mobilisatiejaren 1914—1918 de vaste, de hardere kern konden vormen, waren nadien tot tweemaal toe onbarmhartig uitgedund, aanvulling met jonge krachten was op onverantwoordelijke wijze tot zeer kort voor de nieuwe oorlog geheel achterwege gelaten. Meer dan ooit was het leger tot een speelbal in de Nederlandse politiek geworden, totdat eindelijk enkele staatkundige partijen inzagen en daarbij de R.K. Staatspartij wel het eerst — doch wel wat laat — dat het uit moest zijn met de wedstrijd om het halve minimum aan bewapening en weerbaarheid.

Wenst men voorbeelden?

Ik geef die niet om als het ware een klachtenboek in te vullen of een zondenregister aan te halen.

Men zal wel willen begrijpen, dat hogere motieven mij leiden. Het ging om de belangen van het leger en daarmee van onze landsverdediging.

De Commissie vraagt mij naar „de houding en de stemming van het leger” in 1940. Kan men in gemoede aannemen, dat het geruk en gepluk en gemodder uit de vóóroorlogse periode zonder invloed is geweest op de houding van de officieren, beroeps- zowel als reserve-officieren en op de goede beproefde onderofficieren? Nog slechts 14 dagen vóór het uitbreken van de oorlog zond de Regering de Lichting 1925 met groot verlof. Daardoor ontstond op *verschillende* essentiële punten een tekort aan geoefende manschappen en dienstplichtig kader. Het terugroepen er van was te laat. Waarom, op wiens aandrijven heeft de Regering deze lichting op een allerkritiekst ogenblik weggezonden?

Maar nu de periode 1918—1939.

De *vrijzinnig-democratische partij* verkreeg, dat de munitie voor onze tijdens de oorlog aangekochte veldhouwitsers van de begroting werd geschrapt, evenals de Militaire Attaché te Parijs, Londen en Berlijn.

De Oud-Opperbevelhebber, Generaal Snijders, die in het openbaar opkwam tegen de afbraak van de weermacht, werd in een vergadering, beledigd door deze partij en de Kon. Vereniging Ons Leger in de Dierentuin-zaal verguisd.

Het optreden van een lid dezer partij in de Eerste Kamer strekte onafgebroken tot algehele ontwapening. Aan de Ministers Lambooy en Deckers veroorzaakte dit heel wat hoofdbrekens.

Een ander lid dezer partij had geen rust alvorens het beroeps-officiërskorps werd uitgebrand.

De *S.D.A.P.* leverde onafgebroken strijd tegen de oefeningstijd, de lichtingsterkte, de herhalingsoefeningen, enz. enz.; de derde herhalingsoefening werd geschrapt, het gebroken geweertje werd een symbool.

Er kwam een het leger afbrekend rapport van de Defensie-Commissie van de *R.K. Staatspartij* in 1920, waarin een lid zelfs algehele ontwapening voorstond. De oefentijd werd noodgedwongen $5\frac{1}{2}$ maand.

De ontwerp-wet van generaal Pop wilde een lichting van 13 000 man + 1.000 man oefenplicht in de haardsteden zonder herhalingsoefeningen. Dit ontwerp viel. Hierop volgde de dienstplichtwet 1922 van Dijk, die wel de absolute destructie van het leger voorkwam door het contingent op 19 500 te brengen, maar jaarlijks waren 70 000 mannen van 20 jaar beschikbaar.

België behield zijn minstens 2 x sterkere lichting en lange eerste oefeningstijd.

Dit contingent van 19.500 man was, volgens een mededeling van Mgr. Nolens in de Nieuwe Venlose Courant de vrucht van een na overleg verkregen overeenstemming inzake legerquaestie tussen de partijen van de Regeringsmeerderheid; maar het aantal regimenten huzaren werd gehalveerd. Eerst veel later in Juli 1938 en Februari 1939 werden 2 regimenten inotor-wielrijders opgericht.

In 1924 verschenen de bekende Standaardartikelen (*anti-revolutionair* orgaan) met het parool „30 miljoen bezuiniging”.

Indedaad was de oorlogsbegroting in 1922 aanmerkelijk gezakt. Tussen 1922 en 1931 is deze begroting tenslotte nog verminderd met 22.3 %.

Het was op het Departement van Defensie, in het bijzonder bij de Afdeling Generale Staf, waarvan ik van 1928—1931 het hoofd was, een voortdurende strijd om te redden wat maar enigszins kon worden gered tegen het politieke drijven en tegen de eisen vooral van de toenmalige Minister de Geer, die nog veel meer wilde bezuinigen.

En toen het eindelijk, noodgedwongen, tot ernstige opbouw van de weermacht kwam en de *R.K. Staatspartij* desnoods daarvoor $1\frac{1}{2}$ miljard gulden (zie blz. 14) beschikbaar zou willen stellen, was in het laatste Kabinet Colijn de militaire driehoekspositie (Minister-President, Minister van Defensie, Minister van Financiën) bezet door anti-revolutionaire ministers, die — met het oog op het hooghouden van de waarde van de gulden — verschillende uitgaven noodzakelijk voor uiterst snelle versterking van de defensie niet aandurfd.

De — vooral sedert de annexatie van Oostenrijk (Maart 1938) — noodzakelijke uiterst snelle materiële herbewapening, bleef zodoende afhankelijk van het bedrag, dat op de zgn. Kapitaaldienst (180 miljoen gulden) hiervoor nu eenmaal was uitgetrokken, hoewel de dynamiek der gebeurtenissen tot het nemen van veel verder strekkende maatregelen noopte.

Ik heb dit herhaaldelijk en met klem in het Kabinet van de Minister van Defensie, in tegenwoordigheid van de Chef van de Generale Staf, betoogd.

Aangezien hierin geen verbetering kwam en het tempo van herbewapening zo traag was, dat het zich in het voorjaar van 1939 zelfs liet aanzien, dat het Veldleger ook in dat jaar nog over geen enkele batterij luchtdoelartillerie zou beschikken, heb ik de Minister van Defensie onder dagtekening van 24 Maart 1939 medegedeeld — en ik verzocht dit ook mede te delen aan de Minister-President — voornemens te zijn H.M. de Koningin te verzoeken mij van het Commando over het Veldleger te willen ontheffen. Ik voegde er aan toe dit ontslag „echter, op grond van de huidige zorgwekkende omstandigheden, eerst aan te vragen, zodra dit met mijn algemene plichten tegenover het land en H.M. de Koningin verenigbaar zal kunnen zijn.”

Het gevolg is geweest, dat toen verstrekkende plannen en denkbeelden ter verbetering naar voren kwamen (o.a. uitbreiding van de lichting tot 50.000 man en 2 jaren eerste oefeningstijd) waarbij het kostenvraagstuk geen rol van betekenis meer speelde.

Aangetekend zij, dat de Minister van Defensie Dr. van Dijk steeds een ongeëvenaarde werkkraft aan de dag legde en met veel beleid o.m. gebruik maakte van de mogelijkheid althans luchtdoelgeschut van 4 cm. uit Polen te verkrijgen.

Met diepe bezorgdheid werd deze toestand, die zich onvoorwaardelijk moest wreken ook op de houding van de troep te velde, door de verantwoordelijke legerautoriteiten, door enkele — lang niet alle — regerende staatslieden, maar geleidelijk aan door steeds meer personen van allerlei stand en positie en niet het minst door goedwillende en geestdriftige jongeren, aangevoeld.

Was er dus een wanverhouding ontstaan tussen beroeps- en reserve-officieren en tussen aantallen beroeps- en dienstplichtige onderofficieren, ook in het totaal aan kader bestonden grote gapingen. Zo was er volgens een opgave van 23 Januari 1940 bij het Veldleger nog tekort aan de organieke Kadersterkte, welke toch al zeer pover was, van 390 officieren en 1.000 onderofficieren.

Bewapening, encadrering, sterkte, geoefendheid in alle rangen schoten verre te kort.

Dat ons leger veel te zwak was, gelet op de mogelijkheden, welke onze snel toegenomen bevolking en onze geldmiddelen boden, blijkt wel hieruit, dat de totale sterkte van ons leger in 1940 300.000 man bedroeg, terwijl de Britse strijdkrachten in totaal een sterkte hebben bereikt van 8.713.000, en dat het Duitse Rijk voor de „Wehrhaftmachung” van 1933—1939 heeft uitgegeven, omgerekend tot de koers van voor de oorlog, 54 miljard gulden en Engeland misschien (althans volgens Hitler) 15 miljard gulden.

Het voorstel van de oud-Minister Mr. Th. J. Verschuur in een rede te Eindhoven om 1.500 miljoen (1,5 miljard) gulden voor het opvoeren van onze bewapening beschikbaar te stellen zou dus toenmaals onze krachten zeker niet te boven zijn gegaan.

Maar de grote onbekende vervulde mij met de meeste zorg, n.l. hoe zou de geest van de troep zijn, de wil om alles — tot het leven toe — over te hebben voor het vervullen van de hoogste Nederlandse plicht, de verdediging van de Vaderlandse bodem.

Er was in ons leger wei gehoorzaamheid, heel veel werd er niet gestraft en vooral de wijze van behandeling van overtredingen en strafzaken, de praktijk van het Militaire Tuchtrecht, stond op een hoog peil van billijkheid en rechtvaardigheid. De beoordeling van de officieren inzake hun bevorderingsmogelijkheid was met zovele waarborgen omkleed, dat een scherpe althans werkelijke doeltreffende beoordeling van minder bekwamen of ongeschikten weinig voorkwam, terwijl de beoordelings-elementen ten aanzien van de reserve-officieren, waarbij immers slechts sporadisch kon blijken, wat zij in de mars voerden, geen houvast boden.

Aldus ontstond door geven en nemen meer en meer een *gemoedelijke tucht*, waarbij de gezagsdragers gaven en de ondergeschikten namen.

Deze gemoedelijke tucht moest zich evenwel te velde wreken; het bindend cement tussen soldaat en aanvoerder en tussen soldaten onderling werd er door aangetast, werd verwaterd, omdat niet gerekend kon worden op onvoorwaardelijk opvolgen van een gegeven bevel.

Wij hebben een leger in een democratisch gemenebest dus zonder de „onbedingte Preussische Gehorsamkeit”. Maar een democratisch Leger behoeft ook onvoorwaardelijke tucht, zij het niet mechanisch, ruw en zelfs mensonterend opgelegd.

De soldaat moet niettemin in en door de tucht *gekneet* zijn, wil zelfs hij die de „gave van moed” mist bestand blijven tegen het op hem in de strijd inwerkend geweld en dus een „strijder” blijven.

Zolang echter de mentaliteit van ons volk, dat eeuwen te land

vrijwel buiten het strijdgewoel der grote naties had gestaan en zelfs vóór en tijdens de Napoleontische overheersing van niet veel innerlijke kracht had blijk gegeven of had kunnen geven, zolang deze mentaliteit, welke te veel op het persoonlijke eigenbelang was gericht en weinig zelfdiscipline ten bate van het algemeen belang kende, niet van de kern uit veranderde, zou de daaruit gevormde weermacht er steeds de weerslag van dragen, van moeten dragen.

Hard echter is er gewerkt de laatste jaren en vooral ook in de mobilisatietijd om tot verbetering van het moreel van de troep te komen. Vele Commandanten van het Veldleger, dis meer nog dan de Chefs van de Generale Staf, vertrouwd waren met de personeels-noden van het oorlogsinstituut en in hoogste instantie verantwoordelijk waren voor de houding van de troep, hebben naar uiterst vermogen getracht tegen onwil, traagheid, achteloosheid, gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel en gemis aan inzicht op te werken.

Men sprak in de laatste jaren voor de oorlog wel van het „achterhalen van achterstand“, maar daar ging het in feite niet om, waar alles als het ware tot in de kern moest worden vernieuwd en in de eerste plaats de volksmentaliteit een andere moest worden. Vierdaagse marsen, legerdagen en legertentoonstellingen waren daarvoor niet voldoende, men bereikte er slechts een klein volksgedeelte mede, terwijl er dikwijls een soort van zelfvoldaanheid over wat men dan reeds had bereikt uit sprak. Voor verbetering was toenmaals geen kruid gewassen. Hiertoe moest eerst als het ware de zuurdesem van gemis aan vrijheid, ontbering en onduidbare dwang, moest eerst de hardheid van de bezetting gedurende lange jaren op alle lagen van ons volk inwerken.

En zelfs bij het achterhalen van de achterstand spande men somtijds het paard achter de wagen. Zo is het zelfs voorgekomen — en ik haal slechts een voorbeeld uit vele aan — dat een Minister van Oorlog zich verzette tegen het uitbreiden van de beroepsonderofficieren met zgn. capitulanten, zolang de grotere lichtingsterkte nog niet een feit was geworden. Alsof het niet zonneklaar is, dat een zoveel grotere lichtingsterkte moet worden opgevangen door een te voren volkomen op de hoogte van zijn taak gebrachte sterkere kern aan onderofficierskader. En toen deze sterkere kern er eindelijk was, moest hij grotendeels worden gebruikt voor encadrering van de nieuw gevormde grensbataljons, zodat de opleiding opnieuw in het gedrang kwam.

Ook de aanvulling van de beroepsofficieren, welke feitelijk bestond uit het verbeteren van de opleiding van een zeer gering aantal jonge reserve-officieren, geschiedde onder toepassing van het stelsel van het bekende halve minimum.

Het verjongen van het leger, te velde zo bitter nodig ook tot het verhogen van het moreel en om te voorkomen, dat tot 36-jarige buisvaders van 5 en meer kinderen het gelag hadden te betalen en 22- 23-jarigen thuis bleven, is veel te laat geschied. De lichting 1938 was de eerste lichting van 32.000 (in plaats van 19.500) man, terwijl men zelfs 43.000 goedgekeurden had kunnen inlijven.

De Duitsers spraken dan ook van onze hooggenummerde Inf. Reg. als van troepen „dritter Welle“, de andere werden ook nog slechts als „zweiter Welle“ beschouwd, dur werd een krachtige golfslag er b.v. bij de aanval niet van verwacht.

Overigens bestonden de laaggenummerde regimenten en de grensbataljons ook uit manschappen van oudere lichtingen en waren ook deze regimenten en bataljons al evenmin homogeen samengesteld uit bepaalde indelingsdistricten. Na de eerste indeling en -oefening vonden herhaaldelijk overplaatsingen plaats. Dat zulks de inwerking en de leiding van de compagnies- en bataljonscommandanten bijzonder bemoeilijkte, is duidelijk. Neemt men een willekeurig grensbataljon, b.v. 15 G.B., dan blijkt uit de sterktectaat van 1 Mei 1940, dat toen daarbij waren ingedeeld lager kader en manschappen van alle lichtingen van 1923 tot en met 1939, terwijl zich bij dit bataljon samen-troffen dienstplichtigen van het 1, 2, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18 en 22 Reg. Infanterie.

Het enige, wat gedaan kon worden, was te trachten thans de geest van vastberadenheid zowel van de beroepsofficieren als vooral van het zoveel sterkere korps reserve-officieren op te voeren. Veel middelen om hiertoe te geraken anders dan bij wijze van voordracht of geschrift stonden de hoogste legerautoriteiten niet ter beschikking. Ik heb getracht aldus alle reserve-officieren te bereiken, ook die niet behoorden tot het Veldleger, door het aan allen doen toekomen van een voordracht „De reserve-officier in de huidige tijd“, uitgesproken in December 1937 bij het 20-jarig bestaan van de Algemene Vereniging van Nederlandse Reserve-officieren.

Hierop is verder voortgebouwd toen zulks tijdens de mobilisatie — zoals wel verwacht werd — gebiedend noodzakelijk bleek. Uit de punten, welke ik ook aan het slot van mijn 29 October 1939 aan

allen toegezonden boekje „Officiersplichten te Velde“ de officieren voorhield, zij slechts overgenomen: Ik verwacht:

1°. dat gij Uwe mannen duidelijk inprent, waarom wij bereid zijn te strijden;

2°. dat gij hen moreel voorbereidt op de moeilijke taak, die onze soldaten in de strijd wacht;

3°. dat gij door Uw persoonlijk en geestdriftig voorbeeld Uw mannen helpt de hun opgelegde plichten getrouw te vervullen.

Dit geschrift (deze folder) werd gevolgd door verscheidene aanschrijvingen door de chefs persoonlijk met hun officieren te behandelen, o.m. van 15 Januari 1940, No. 56 P. Persoonlijk. over „gehoorzamen“, van 11 Maart 1940, over „paraat zijn“ n.l. het scherp slijpen van het oorlogsinstrument, het scheppen van „hechte banden“, nu de komende maanden (zoals ik toen schreef) wellicht beslissend zullen zijn voor de toekomst van ons land“.

Desondanks bleek ergerlijk hoe bij oefeningen dikwijls niet de minste drang om deze goed tot hun recht te doen komen bleek en er zelfs onderdelen waren, waar b.v. midden onder een aanval bij een zoetelaar fruit werd gekocht. En dat in mobilisatietijd met een te verwachten oorlog.

Maar men hoopte er evenals 1914—1918 buiten te blijven, derhalve wilden velen zich — mede in zeker gevoel van bezorgdheid of angst — niet met de gedachten aan een komende oorlog vertrouwd maken. Daarom stelde ik een folder samen, welke als het ware een ieder aanschouwelijk moest maken (begin Mei 1940), „Paraat zijn, paraat blijven“, dat wij niet buiten de oorlog zouden blijven.

Er waren onderdelen, waarbij uitrustingsstukken werden verkwan-seld; bij andere zonden uit Duitsland afkomstige dienstplichtigen in 1940 een telegram aan Hitler op diens verjaardag. Er waren compagniescommandanten, die niet zelf hun troep oefenden, maar dit overlieten aan de jongste officieren of zelfs aan onder-officieren.

Het „uitbranden“ van en het later niet tijdig meer aanvullen van het korps beroepsofficieren, het niet op peil houden van de beroeps-officieren in de periode 1918—1937 heeft zijn uitwerking niet gemist.

Hoewel de geest van de troep, indien men als zodanig wil zien het zonder morren gemobiliseerd zijn en het niet herhaaldelijk komen tot gezamenlijk verzet, zoals in de periode 1914—1918, beter was dan toenmaals, waren krijgstuicht, geoefendheid en samenhang veel ge-ringer.

Bovendien was reeds tijdens de mobilisatieperiode 1939/40 een sterk minderwaardigheidscomplex aanwezig als gevolg van een sterk aanvoelde inferioriteit op wapentechnisch gebied tegenover het buitenland en zulks geheel anders dan in 1914. Over deze wanverhouding in bewapeningsopzicht behoeft niet veel te worden gezegd, deze is bekend.

In 1914 stond de Nederlandse artillerie ook schiettechnisch en schiettaktisch met zijn kanon 7 Veld evenals het Fransche leger zelfs boven de Duitse met overernkomstige vuurmonden bewapende artillerie. In 1940 echter vormde nog hetzelfde kanon met zijn thans veel te beperkte dracht de kern, de zwakke kern, van de artillerie-bewapening en slechts het kanon van 10 Veld kon in beperkte mate zich meten met de Duitse nieuwe veldkanonnen (houwitser van 10 en van 15 cm.). Terwijl in 1940 dezelfde zware mitrailleur als in 1914, zij het tot een zwaarder kaliber uitgeboord en voorzien van betere affuit aanwezig was, bleek — en dit beïnvloedde sterk het moreel — aan de Grebbe vooral — onze dikwijls haperende lichte mitrailleur in vuursnelheid verre de mindere te zijn van de knetterende Duitse lichte mitrailleur.

Stuk voor stuk was dan ook de Duitse bewapening, welke immers eerst sedert 1933 nieuw was opgezet en waarbij derhalve van de nieuwste uitvindingen kon worden gebruik gemaakt, beter dan de Nederlandse, behoudens het pantserafweerkanon. Ik moge hiervoor verwijzen naar mijn, in het voorjaar van 1935 verschenen brochure over „de Duitse Herbewapening“, welke een samenvattend beeld geeft van hetgeen Hitler reeds in 3 jaar van zijn totalitair regime had bereikt. In de 4 daaropvolgende jaren zijn verschillende verdere wapens, in het bijzonder het semistratosfeer vliegtuig, de mitrailleur, de zeer zware artillerie en het gebruik van valschermen tot ontwikkeling gekomen.

En nu spreek ik nog niet eens van pantserwagens en vechtwagens (tanks).

De tegenaanval op de Grebbeberg was feitelijk als elke aanval — ook thans in Ned. Indië — over open en moeilijk terrein reeds toen onmogelijk zonder steun van vechtwagens of tenminste — noodgedrongen — van pantserwagens.

In het zgn. Urgentieprogramma had de Chef van de Generale Staf bij brief van 4 Februari 1937 opgenomen onder de „eerste

urgentie" het aanschaffen van 60 tanks. Herhaaldelijk en met nadruk heeft de C.V. de aankoop van tenminste 200 vechtwagens bepleit. Maar in een desbetreffende vergadering heeft de Minister van Defensie beslist, dat geen vechtwagens zouden worden aangeschaft; hij grondde zich daarbij op het advies van het mede aanwezige hoofd van de Afdeling Generale Staf van zijn departement, dat volgens de Franse Generale Staf (mening van de Ecole Supérieure de Guerre) de burgeroorlog in Spanje had uitgewezen o.m. dat de vechtwagens niet bestand waren tegen het moderne pantserafweergeschut.

Veel later — tijdens de mobilisatie — werden op het urgentieplan 110 lichte en 36 middelbare tanks, zomede 100 pantserwagens uitgetrokken, maar hiervan waren in 1940 in totaal slechts 26 pantserwagens beschikbaar, waarvan in Mei 1940 geen enkele meer bij de legerkorpsen aan de Grebbelinie was ingedeeld, omdat zij waren bestemd voor bescherming van de vliegvelden. Hoewel Waalhaven desondanks verloren ging, is inderdaad het uiteindelijk succes op Ypenburg mede te danken geweest aan het flinke optreden van de pantserwagens aldaar.

Het beïnvloedt ook het moreel van de troep, wanneer men geen tanks heeft en geen pantserwagens heeft en de andere partij komt met zwermen vliegtuigen en wij hebben ze niet, en wanneer in volle vrede de Duitsers op 8.000 à 10.000 meter hoogte overdag opnamen maken van de in aanbouw zijnde stellingen en wij er niets tegen kunnen doen, laat staan „protesteren“.

Vliegtuigen ontbraken bij het IIde Legerkorps; de weinige, welke organiek waren ingedeeld, werden bij de aanval op Ypenburg buiten gevecht gesteld.

Ook hier is voor de oorlog misgetast. Op 29 September 1937 besliste de Minister van Oorlog, dat zouden worden aangeschaft 36 G I (te verbeteren tot G 11), 36 D XXI en 16 à 18 T 5. Dit laatste type was bedoeld als een zgn. vliegend fort, een luchtkruiser voor vuur naar alle zijden en bewapend met een licht kanon. De C. V. heeft zich ten sterkste tegen de aankoop van deze zeer dure en te langzame, derhalve tegenover snelle jagers vrijwel machteloze bommenwerpers — waarvan de Inspecteur der Militaire Luchtvaart er zelfs als eerste urgentie 36 wilde aanschaffen — verzet. Voor hetzelfde geld zouden veel meer van de verbeterde zeer snelle Fokkers G I (snelheid 475 Km, vóórbewapening 8 mitrailleurs) moeten worden gekocht. Maar het mocht niet baten. In 1940 waren slechts in totaal 124, bijna alle *niet* moderne, vliegtuigen gevechtvaardig beschikbaar.

Ook voor wat de hoeveelheid wapens betreft waarover per onderdeel werd beschikt, waren de Duitsers ons verre de baas. Zo telde in Maart 1939 (gegevens ontleend aan de z.g. „Sponeck-papieren“, buitgemaakt op het vliegveld Ockenburg) een in opbouw zijnde Divisie van 2 regimenten infanterie en 1 regiment artillerie van 6 batterijen reeds 24 kanonnen, 30 pantserafweerkononnen, 60 zware en 175 lichte mitrailleurs, 16 zeer zware (2 cm.) luchtdoelmitrailleurs, 8 lichte infanterie-kanonnen, 54 lichte en 36 zware granaatwerpers, 112 pantserbuksen, 375 machinepistolen en 4371 karabijnen.

De Nederlandse divisie beschikte in 1940 noch over zeer zware luchtdoelmitrailleurs, noch over infanteriekanonnen, lichte granaatwerpers, pantserbuksen en machinepistolen.

Vat men nu de weerslag van al deze invloeden en feiten op de houding van de troepen samen, dan blijkt hoezeer ook onder de geschetste ongunstige omstandigheden tal van schakeringen naar voren traden.

Evenals in 1914—1918 bleken de goede Compagniescommandanten heel wat van hun onderdeel te kunnen maken. Ook nu bleek dat de invloed van de Bataljonscommandant niet genoegzaam tot de troep kan doordringen, wanneer hij geen goede Kapiteins heeft. Hij staat reeds te ver van de individuele soldaat en diens persoonlijke belangen, zodat eenzelfde bataljon zowel goede als minder goede, zelfs slecht gedisciplineerde en geoeffende compagnieën kan aanwijzen. Men beschouwe intussen niet de „stemming“ van de troep als een toetsteen voor zijn bruikbaarheid te velde. De zgn. goede Kapitein, die alles door de vingers ziet, niet de hand houdt aan de voorgeschreven verloffregelingen maar deze te ruim geeft, heeft een goede „stemming“ in zijn compagnie, welke hem echter ondanks die goede stemming onder 'svijands vuur uit de hand loopt. De strenge doch rechtvaardige chef, waartegen in vredes- en mobilisatietijd dikwijls wordt gemord en die te velde voor geen gevaar teruggaat, blijkt dan de algemene sympathie te hebben. Zoals uit tal van getuigenverklaringen is gebleken, slaat de stemming dan plotseling ten goede om en gaat over in een blijvend hooggestemd moreel.

Elke Compagnie heeft in de oorlog de waarde gehad, welke de commandant er tevoren aan heeft weten te geven. Ik moge tot staving van dit oordeel verwijzen naar hetgeen ik over de strijd om

de Grebbeberg naar voren heb gebracht. („Indrukken nopens per soonlijke verrichtingen op de gevechtsterreinen“ sub I „de Grebbeberg“).

Daarom is de beoordeling, welke de Duitse soldaat werd medegegeven over de morele waarde van de Nederlandse weermacht, te algemeen en eenzijdig. De Duitsers hebben dit zelf op verschillende plaatsen te hunnen nadele ondervonden.

Dit oordeel (zie 22 Div. Abt. Ia Nr. 149/40 gkdos, Anlage 2) luidde: „der Kampf gegen die niederländische Wehrmacht ist ein Kampf gegen einen moralisch und waffentechnisch unterlegenen Gegner“.

Echter treft het op welke wijze men met deze dan als in dubbel opzicht als minderwaardig beschouwde tegenstander denkt af te rekenen, nl. „Nur (cursivering van mij) durch rucksichtloses Kraufgehen und auserste Kühnheit in jeder Gefechtslage ist der Kampf gegen die niederländische Wehrmacht zu einem beschleunigten Ende zu bringen“.

En in een daaropvolgend stuk wordt weer herhaald (zie 22 Div. Abt. Ia No. 150/40 gkdos van 7 Mei 1940, Anlage 1): „Allen Führern und Unterführern ist immer wieder die moralische und technische Unterlegenheit des Gegners vor Augen zu führen, und die sich daraus ergebende Notwendigkeit rucksichtlosen Draufgehens ein zu hammern“.

De dappere houding van onderscheidene korpsen en wapens is trouwens ten sterkste afhankelijk gebleken van daarin hoog gehouden militaire traditie en korpseer.

In het bijzonder kwam dit naar voren bij de kleine wapens. Hoewel zulks niet ten volle kon worden onderschreven ten aanzien van het optreden in de strijd om de Grebbeberg en bij Mill, geldt dit toch in het algemeen voor de *Cavalerie* en de huzaren-motorrijders. De sterkere kern aan beroepskaders, de langere eerste oefeningstijd van dit wapen en het merencieels bereden zijn, hebben hier ook hun invloed doen gelden.

Onderdelen gevormd door de *Genietroepen* (een Verlichtingsafdeling, een pontonafdeling, een veergroep, depottroepen) hebben uitgemunt bij de strijd tegen valschermtroepen in Dordrecht, bij de Moerdijk en in Zuid-Holland, terwijl ook individueel kleine detachementen van de Genie belast met het verrichten van vernielingen deze herhaaldelijk dapper onder vijandelijk vuur hebben verricht. Terwijl bij de andere wapens gedurende jaren geen aanvullingen van beroepsofficieren plaats vond, kon de Genie, waarbij het aantal beroepsofficieren naar verhouding hoger is geweest dan bij andere wapens, ook een beperkte aanvulling vrijwel onafgebroken handhaven. Ook bij dit kleine wapen was het hooghouden ener goede militaire traditie een erezaak.

Hetzelfde was het geval bij het Korps *Mariniers*, grotendeels samengesteld uit beroepsofficieren — ten dele afkomstig uit de infanterie — beroepsonderofficieren en zelfs beroepskorporaals en soldaten met langdurige diensttijd. Bovendien was hierbij oorlogservaring in de dienst over zee opgedaan niet zonder betekenis.

Over het Regiment *Grenadiers* — en men kan hier gelijktijdig zeker het Regiment *Jagers* noemen — gaven de Duitsers onmiddellijk voor het uitbreken van de oorlog de navolgende beoordeling (zie 22 Div. Abt. Ia Nr. 150/40 gkdos van 7 Mei 1940): „Es wird darauf hingewiesen, dasz das in 's-Gravenhage liegende Gren(adier) Regt das beste Regt ist der niederländischen Armee“. Opgenschijnlijk wilden zij het derhalve door actie der vijfde colonne aan de stad binden.

Maar vooral dient vermeld te worden het *Korps Politietroepen*, grotendeels geëncadreerd door officieren en onderofficieren afkomstig van de infanterie en aangevuld met uitgelezen vrijwilligers. De tucht, de schietvaardigheid, de geoeffendheid voor het gevecht en de korpsgeest stonden op een hoog peil. Onderofficieren en korporaals, welke ingedeeld waren voor de bediening van de kanonnen der rivierkazematten, voor brugbewaking en als springploeg, hebben — behoudens enkele uitzonderingen — zich dapper en uitermate plichtsgetrouw doen kennen.

De officieren van het *Koninklijk Nederlands-Indische Leger*, gedetacheerd bij de troepen in Nederland, bleken in het bijzonder doordrongen te zijn van de tradities van moed, beleid en trouw, zoals deze leven bij de dragers van de onderscheidingen in de Militaire Willemsorde, verworven bij acties in de Overzeese Gebedsdelen.

Tenslotte heeft zich zeer in het bijzonder als geheel de *Luchtmacht* onderscheiden. Wel kan daarbij gesproken worden van „Waffentechnische Unterlegenheit“ wat een groot aantal der sterk verouderde Nederlandse vliegtuigen tegenover de moderne Duitse betreft, maar wat het moreel aangaat zou eerder van een „Mora-

lische Unterlegenheit" op dit gebied van de Duitsers kunnen worden gesproken en dat ondanks de veelal grote plaatselijke overmacht van de Duitsers in de lucht.

Overigens wachte men zich ten aanzien van de houding (en de zgn. stemming) van de troep te veel te generaliseren.

Nagenoeg bij alle regimenten, zo infanterie als artillerie, welke aan de strijd hebben deelgenomen, en zelfs in het bijzonder bij die, bewapend met absoluut verouderd geschut als S Staal en de twee en zestig jaren oude 15 l. 24 en ook bij de grensbataljons zijn kazematbezettingen, mitrailleurbedieningen, groepen, secties en compagnieën, stuksbedieningen geweest, welke zich uitstekend hebben gehouden. Ook de onderdelen van de *luchtdoelartillerie* hebben in het algemeen uitgemunt. Dit blijkt uit het grote aantal Duitse vliegtuigen hetwelk vooral in de eerste 2 oorlogsdagen werd afgeschoten.

Men vergeet tenslotte niet, dat juist daar waar de infanterie en de artillerie het meest in actie zijn geweest, n.l. op de Grebbeberg, de strijd verreweg het zwaarste was. Ik moge daarvoor verwijzen naar hetgeen ik onder „Indrukken nopens persoonlijke verrichtingen op de gevechtsterreinen" onder „1. Grebbeberg" heb geschreven.

Tenslotte dient men ter beoordeling van de houding van onze soldaten er ter dege rekening mede te houden, dat de Duitsers op allerlei wijzen hebben getracht misleidend op te treden, krijgsgevangenen op uiterst lafhartige wijze als dekking hebben misbruikt, ingesloten en zich daarna gevangen gevende militairen hebben neergeschoten.

1. *Het misbruiken van de Nederlandsche uniform* is tot dusverre reeds komen vast te staan uit niet minder dan 37 getuigenverklaringen voor de Commissie Militaire Onderscheidingen. Dit is vastgesteld bij Arnhem, Borgharen, Grebbeberg, Heuren, Meerssenhoven, Obbicht, Roosteren, Roermond, Stein.

2. *Het misbruiken van speciale kleding* (spoorwegarbeiders) is gebleken uit 5 getuigenverklaringen; van willekeurige burgerkleding uit een groot aantal andere verklaringen. (Zie vooral de verklaring afgelegd voor het Bijz. Gerechtshof te Utrecht Juni 1948 door J. Hertman, voorm. honorair-consul te Dusseldorf en leider van de Bond van Nat. Soc. Nederlanders in Duitsland over het optreden van Nat. Soc. Nederlanders, leden van de afdeling „Sport und Spiel" van deze Bond, die bij het binnenrukken in Nederland steun moesten verlenen. Zij droegen geen uniform, maar waren wel bewapend).

3. *Het misbruiken van krijgsgevangenen* is vastgesteld (als dekking tegen ons vuur al dan niet met ontkleed bovenlijf) uit 51 getuigenverklaringen, waarvan 32 over zodanig optreden bij de strijd om de Grebbeberg. Dit heeft plaats gevonden bij Dordrecht, Ockenburg (Loosduinen), Grebbeberg, Hatert, Sambeek, Wessum, Moerdijk, Willemsdorp, Ypenburg.

4. *Het plaatsen van witte vlaggen door de Duitsers op veroverde steunpunten* teneinde de indruk naar achteren te wekken van overgave door eigen troepen, aldus wantrouwen en wankelmoedigheid in de hand te werken (Grebbeberg).

5. *Het afmaken van weerloze krijgsgevangenen* is vastgesteld uit 8 getuigenverklaringen (Grebbeberg, Katwijk a/d. Maas, Boxmeer, Ockenburg).

6. *Het misbruiken van de oranjevlag* geplaatst op auto's en van oranjedoeken over de motorkap er van is in ontelbare gevallen gerapporteerd.

7. *Het beïnvloeden van de bevolking* (in Utrecht) door bedreiging met bombardement is geschied door het afwerpen van stukken van de volgende inhoud:

„Aan de Commandant te Utrecht. De Nederlandsche Verdedigingsstelling aan de Grebbe is ingenomen! In de meerderheid zijnde Duitse strijdkrachten zijn paraat, van het Oosten, Zuid-Westen en Zuiden onder gelijktijdigen inzet van sterkste Pantser- en Luchtstrijdkrachten (Bommenwerpers en Stuka's) de stad Utrecht in te vallen. Hierdoor vorder ik den Commandant te Utrecht op, den doellozen strijd op te geven en de stad over te geven om de stad zelf en de inwoners het lot van Warschau te besparen. Ik vorder U op, Uwe onvoorwaardelijke overgave te seinen (Frequenz 1102 kHz, Roepteken: hol). Anders zou ik tot mijn spijt gedwongen zijn de stad Utrecht als Vesting te beschouwen en den aanval onder inzet van alle militaire middelen te beginnen. De verantwoording voor alle daaruit voortkomende gevolgen ligt uitsluitend bij U. De Duitse Opperbevelhebber. 14 Mei 1940."

Hoewel niet behorende tot verboden oorlogsmiddelen zij nog vermeld, dat de Duitsers getracht hebben de *weerstand* van onze soldaten te beïnvloeden door het afwerpen van oranjevlaggetjes met de volgende inhoud:

„Nederlanders! Soldaten! Uw bevrijding is gekomen! Helpt ons Uw misleiders te verdrijven! Zij hebben U verkocht en ver-raden aan de kapitalistische Lords, die de halve wereld gewelddadig neerhouden en uitzuigen, aan de „rooieks", die onder de vader van Chamberlain het vrije Nederlandsche Zuid-afrika op beestachtige wijze onderwierpen aan de rooversstaat Engeland, die Nederlands rijkste koloniën wegkaapte, toen zijn tegenwoordige bondgenoot Frankrijk, Nederland als aanspoeling der Fransche rivieren ingelijfd had. Wij Duitschers zijn de eenigen, die U nog kunnen bevrijden. Strijdt niet langer tegen ons en sluit U onze rechtvaardige zaak aan!"

's-Gravenhage, Juni 1948.

De Luitenant-Generaal b.d.,
Oud-Commandant van hef Veldleger,
w.g. J. J. G. VAN VOORST TOT VOORST.

BIJLAGE 71

Brief van de commandant van de luchtverdediging over maatregelen tegen een overval uit de lucht

(Overgelegd door generaal-majoor B. J. H. Droste bij zijn verhoor op 4 Mei 1948)

ALGEMEEN HOOFDKWARTIER
AFD. LUCHTVERDEDIGING

tevens

Commando Luchtverdediging
Sectie Lv — Nr. 307 Z.G.

Onderwerp: Overvalling uit de lucht

Hoofdkwartier, 22 April 1940.

Aan:

*C.-Vliegpark Soesterberg.
Schiphol.
Waalhaven.
Bergen.
Ypenburg.
Ruigenhoek.
Texel.
Haamstede.
Vlissingen.*

Met betrekking tot de bezetting van Oslo door per vliegtuig vervoerde Duitse troepen werd het volgende ooggetuige verslag ontvangen.

1. De Duitse stoottroepen werden vervoerd met de normale verkeersmachines.

Deze waren met dagwoorden van Kiel vertrokken en konden zodoende ten 8.15 in Oslo landen. (In Nederland is een eventuele landing dus veel vroeger te verwachten i.m.v. den kleinen afstand tot de Duitse bases.)

2. De Duitse vliegtuigen landden met 4 à 5 toestellen tegelijk op het kleine vliegveld van Oslo. De groepen landden 30 sec. na elkaar. Verscheidene vliegtuigen verongelukten tijdens de landing, hetgeen geen enkelen invloed op het tempo der landingsmanoeuvre der overige toestellen had.

De landing werd beschermd door gevechtsvliegtuigen, welke om het vliegveld heen cirkelden, gereed om ieder verzet neer te mitraillean. (Op Schiphol zouden ± 20 toestellen per halve minuut kunnen landen).

3. Waargenomen werd, dat in twee uur tijd 3000 man stoottroepen voorzien van zeer veel automatische wapenen te Oslo aan

den grond waren gebracht en waren afgemarcheerd naar strategische punten.

4. Daartoe meldde iedere aanvoerder van een gelande groep zich bij den vertegenwoordiger der Lufthansa, die op het veld aanwezig was en den officieren kaarten en opdrachten uitreikte.

5. Ten slotte had ook deze „burger“ zich aan het hoofd der Duitse troepen geplaatst, welke de stad gingen bezetten en was twee dagen later benoemd tot luchtvaartattaché in Oslo.

Zooals ik reeds eerder, tijdens een te mijnen bureele gehouden bespreking, met U mocht behandelen zal derhalve de bestrijding van op het vliegpark gelande vreemde vliegtuigen en de daarmee vervoerde troepen bij de verdediging van het vliegpark op den voorgrond moeten staan en dientengevolge het grootste gedeelte van het voor bewaking van het vliegpark beschikbare aantal mitrailleurs zoodanig dienen te worden opgesteld, dat hiermede het landingsterrein zelf geheel afdoende wordt bestreken, ook al zouden bij deze afweermiddelen tijdens de actie verliezen worden geleden. Vanzelfsprekend dient deze gevechtsofstelling ook van boven te zijn gedekt, althans — zoolang geen kazematten aanwezig zijn — tegen mitrailleurvuur uit vliegtuigen.

Tenslotte zal de verdediging van het vliegpark naar buiten niet geheel mogen worden veronachtzaamd, aangezien de mogelijkheid bestaat, dat een geforceerde landing van vreemde troepen eventueel gepaard zal gaan met aanslagen langs den grond van tevoren buiten het vliegpark afgezette parachutisten of van alhier verblijf houdende kwaadwillige elementen.

Wanneer aan de bovenstaande maatregelen — die in hoofdzaak neerkomen op het oordeelkundig opstellen der *Automatische* wapenen — is voldaan blijft nochtans gewenscht het vormen van een „stormtroep“ als mobiele reserve in hoofdzaak bestaande uit *mankracht* (geweer, bajonet, handgranaat).

Overigens moege ik nogmaals met nadruk wijzen op het belang gelegen in een nauwkeurige contrôle en toezicht op de gaande en komende man en op de — uit hoofde van hun functie — op de vliegparken aanwezige personen.

*De Luitenant-Generaal,
Comrnandant Luchtverdediging,
w.g. P. W. BEST.*

*In afschrift aan: I.M.L.
C.-Depôt Lsk. d/t I.M.L.
C.-I Lv. R. en C.-2 Lv. R. d/t C.V.*

BIJLAGE 72

Paraatheid van de luchtverdediging

(Overgelegd door luitenant-generaal P. W. Best bij zijn verhoor op 22 Juni 1948)

7 t/m 9 Mei.

Paraatheid der luchtverdedigingsorganen in de periode onmiddellijk voorafgaande aan het uitbreken van de oorlog.

Op 7 Mei te 13.00 werd de C.-Lvd. door de O.L.Z. per telex (Afd. Landm. Sectie Ib, Nr. 8B) verzocht namens die autoriteit bevelen te geven betreffende de vermeerdering van de graad van strijdvaardigheid voor de bewakingstroepen op alle vliegvelden. In hetzelfde telexbericht gelaste de O.L.Z. voor alle strategische beveiligingsstroepen (behalve Z.front III L.K.; Z.front Co.Z.; W.IJsseloever, N. van Zutphen T.B.O.) van één uur voor zonsondergang tot nader bevel:

Verhoogde strijdvaardigheid.

Ter uitvoering hiervan, alsmede aan de hand van de inmiddels nog ingekomen berichten, werden op 7 Mei door het Hoofd van de Afd. Luchtverdediging (C.-Lvd.) achtereenvolgens o.m. onderstaande bevelen uitgegeven:

Nr. 9B (telefoon of telex) 14.20:

„Gereed maken voor volledige graad van strijdvaardigheid. Geen bewegingsvrijheid meer verlenen, onverwijld alle verloven intrekken, met uitzondering van de weermachts industrieverloven“.)

Nr. 10B (telefoon of telex) 14.50:

„Reken op mogelijkheid spoedige vernieling vliegvelden voor zover de voorbereiding daarvan reeds is gelast.“

Nr. 11B (telefoon of telex) 15.00:

„Bewakingstroepen vliegparken op 8 Mei van 1 uur vóór zonsopgang tot 9.00 hoogste graad van strijdvaardigheid.

Daarna blijven de automatische wapenen doorlopend in stelling en bezet.

Vliegtuigen onverwijld verspreide opstelling innemen, bomuitrustingen aanbrengen.

Jachtvliegtuigen en Bom.V.A. vliegtuigen op 8 Mei van 1 uur vóór zonsopgang tot 9.00 gereed om op te stijgen.“)

Tot nader order geen oefen-, les- en nachtvluchten meer.“

Voorts werden op 7 Mei in de namiddag de geoefende afdelingen van het V.L.Lad. gemobiliseerd en de stellingen ingenomen, terwijl de nog in het Depot Lu.A. aanwezige batterijen gereed werden gemaakt om dadelijk te kunnen vertrekken naar de reeds verkende stellingen.

Op 8 Mei werden de nog in het Depot Lu.A. gereed gemaakte batterijen naar hun stellingen gebracht.

Voorts werd te 15.30 per telefoon of per telex het bevel Nr. 22 B uitgegeven, dat nog schriftelijk werd bevestigd als:

Nr. 23 B:

„Ter bevestiging van mijn telefonisch (telex) bericht ter zake van 8 Mei 1940, Nr. 22 B, bericht ik Uwer Excellentie (U), dat tot nader order ten aanzien van de luchtdoelbestrijdingsmiddelen (vliegtuigafdelingen inbegrepen) en bewakingstroepen van vliegvelden en landingsterreinen het volgende wordt bepaald.

I. Van 3.15 tot 8.00 moet het personeel van de luchtdoelbestrijdingsmiddelen en de bewakingstroepen van vliegvelden en landingsterreinen zich in de hoogste graad van strijdvaardigheid bevinden.

¹⁾ Te 15.45 werden ook de weermachtsindustrieverloven voor het personeel der Luchtverdediging ingetrokken.

²⁾ Het was de vliegtuigbestuurders bekend, dat op het eventueel door C Lvd. te geven bevel „Opstijgen“, de opdracht was om vliegtuigen van belligerenten aan te vallen en zich daartoe in een rayon van 25 km om het vliegpark op te houden. Bovendien hadden de Ja.V.A.n. van 1 uur vóór zonsopgang tot zons- ondergang doorlopend machtiging tot opstijgen, ten einde bij ontdekking van vreemde militaire vliegtuigen in de nabijheid van het vliegpark deze aan te vallen indien een redelijke kans bestond hen nog te achterhalen.

Gedurende deze uren moeten alle jachtvliegtuigen en vliegtuigen van 2-I-1 LvR. gereed zijn om op te stijgen.

II. Van 8.00 tot 20.20 moeten de onder I genoemde troepen in een toestand van verhoogde graad van strijdvaardigheid zijn, hetgeen voor de bewakingstroepen van vliegvelden en landings- terreinen omvat, dat alle automatische wapenen bezet zijn door het wachtgedeelte, het piket gekleed rust en het overige personeel volledig rust.

Van de beschikbare bemanningen van de jachtvliegtuigen en van de bemanningen van 2-I-1 LvR. moet 50 % gereed zijn om te kunnen opstijgen. De overige vliegtuigbemanningen hebben volledige rust.

II. Van 8.00 tot 20.30 moeten de onder I genoemde troepen eveneens in een toestand van verhoogde graad van strijd- vaardigheid zijn, hetgeen alsdan voor de bewakingstroepen omvat, dat 50 % van de automatische wapenen is bezet door het wacht- gedeelte, het piket gekleed rust en het overige personeel volledig rust.

Alle vliegtuigbemanningen hebben volledig rust.

IV. Tot nader order moeten alle vliegvelden de gehele nacht verduisterd zijn.

De maatregelen ten behoeve van de luchtbescherming dienen volledig te zijn getroffen.“

Dit bevel was — behalve aan de onder de C.-Lvd ressorterende commandanten — ook gericht aan:

C.V.
C.-Vg.H.
C.Z.
C.-Stg.Hd.
C.-I L.K.
T.B.F.
T.B.Z.L.
I.M.L.

Op 9 Mei 10.09 Afd Lvd Nr. 4 B werd bepaald:

„Heden kunnen weer les- en oefenvluchten worden gehouden. Dit wordt tot nader order dagelijks vastgesteld.“

Op 9 Mei te 15.00 werd door de O.L.Z. een telexbericht, Afd. Lvd. tevens Co.Lvd. Nr. 11B, verzonden aan de C.V., de T.B.F. en de T.B.Z.L. Dit luidde:

„Alle voorbereidende maatregelen treffen nodig voor vernieling van vliegvelden.“

Op 9 Mei te 17.30 werd van den O.L.Z. een telexbericht, Afd. Landmacht Kabinet Nr. 3805 R. ontvangen, luidende:

„Buitengewone verloven, bedoeld in de gevallen, genoemd in de punten c-f-g-h-i-j en k van het R.I.D.K.L., aanhangsel Nr. 103a, paragraaf 10, kunnen wederom worden verleend.“

Op 9 Mei te 20.45 werd van de O.L.Z. een telexbericht, Afd. Land- macht Sectie IB, Nr. 35, ontvangen, luidende:

„Van de grens komen zeer verontrustende berichten, weest derhalve heden nacht bijzonder op Uw hoede.“

Ten slotte ontving C.-Lvd. op 9 Mei te 23.15 „ter inlichting“ een bevel van de O.L.Z. (Afd. Landm. Sectie IB, Nr. 46 B) gericht aan o.a. C.V., C.Stg.Hd., C.Vg.H., C.Z., T.B.F., T.B.Z.L., luidende:

„Met ingang van hedennacht 3.00 voor alle s.b.troepen onder Uw bevel, behalve de troepen op het Z.front in het gebied van C.-III L.K. en van C.Z.

volledige strijdvaardigheid.

De hindernissen moeten op dat uur gesloten zijn.“

Onder deze omstandigheden werd de nacht van 9 op 10 Mei 1940 ingegaan. Op het Co.Lvd. was een Hoofdofficier met een officier van dienst aanwezig, terwijl te 3.15 ook de Sous-chef van de Staf aan- wezig zou zijn.

C.-Lvd bevond zich de gehele nacht (na 23.00) op het Co.Lvd.

BIJLAGE 73

Paraatheid van de luchtverdediging

(Overgelegd door luitenant-generaal P. W. Best bij zijn verhoor op 22 Juni 1948)

Nacht 9/10 Mei.

Gebeurtenissen in de nacht van 9 op 10 Mei 1940 tot 3.55¹⁾

Van 0.00 tot 1.00 kwamen van de Lw. posten in Noord Limburg berichten binnen over zware ontploffingen in de richting van de grens²⁾

Ondertussen was de Chef van de Staf van het Co. Lvd. op het Commando aangekomen en werd te 1.10 per telex het volgende bevel, betrekking hebbende op alle jachtvliegtuigen en de T V vliegtuigen, uitgegeven aan C.-l Lv.R. Bovendien was dit bevel omstreeks deze tijd ook rechtstreeks telefonisch aan de Ja.V.A.n. uitgegeven.

„Alle gevechtsgerede vliegtuigen (T V vliegtuigen) gereed voor onverwijld opstijgen — daartoe op de juiste plaats opgesteld — van 3.00 af.

Opstijgen wordt gelast door C.-Lvd. dan wel op eigen initiatief naar aanleiding van eigen waarneming of belangrijke luchtwachtmeldingen, die per radio in voorkomend geval zullen worden omgeroepen.

Bij landing na volbrachte vlucht (normaal gedurende f 2 uur) onverwijld volgende gevechtsactie gereed maken. Voor deze actie volgen c.q. nadere opdrachten”.

Van 1.36—2.45 werden door de luchtwachtdienst grensoverschrijdingen gemeld van zeer vele vliegtuigen van onbekende nationaliteit van Oost naar West over een front gelegen tussen de Noordzee-eilanden en Zuid-Overijssel.

Vele van deze toestellen voerden navigatielichten en bewogen zich op hoogten, variërende tussen 2000 en 5000 meter. Omstreeks 2.30 bewogen zich tevens verschillende vluchten over de Noordzee-eilanden, die onze kust — gedeeltelijk over land — volgden in Z.W. richting en die daarna over Zeeland Zuidwaarts koersten.

Deze overvliegingen werden door het C.Lw. Bureau onmiddellijk per radio omgeroepen, waardoor alle luchtverdedigingsorganen werden gewaarschuwd. Voorts werden de M.v.D., de M. van Buitenlandse Zaken, de O.L.Z. en de Insp. Luchtbescherming telefonisch door het Co. Lvd. op de hoogte gebracht van deze massale grensoverschrijdingen.

Op last van de Minister van Defensie worden deze luchtwachtmeldingen beperkt tot de meldingen, zoals die van de Lw.-posten werden ontvangen, dus zonder commentaar, zoals aanvankelijk geschiedde.

Waar de overvliegende toestellen binnen het bereik der lucht-doelartillerie kwamen werden zij krachtig beschoten. Voor het optreden met vliegtuigen bestond gedurende de nachtelijke uren een verbod, als zijnde dit optreden niet doelmatig en te verwarrend werkend met het oog op het vuren der lucht-doelartillerie.

Intussen waren ook de C.-Lvd. en de Sous-Chef van de Staf op het Co. Lvd. aangekomen. Na avondbespreking (± 22.30) v.d. O.L.Z. was C. Lvd. doorlopend op zijn Stafkw.

¹⁾ Op 10 Mei 1940 ging de zon te 4.15 op. De lucht was dien morgen geheel onbewolkt. Op 7 Mei was het Nieuwe Maan geweest.

²⁾ Later bleken dit explosies te zijn van vernielingen, die door onze eigen troepen werden uitgevoerd ten O. van de Maas.

Te ± 2.45 werd door C.-4 Ja.V.A. (Bergen) toestemming gevraagd om te mogen starten, zulks naar aanleiding van het geluid van de grote aantallen overvliegende vliegtuigen.¹⁾ Door het Co. Lvd. werd geantwoord: „Alleen starten op gezichtswaarneming”.

Door C.-Lvd. waren twee mogelijkheden overwogen, n/1. een voorgenomen aanval op Nederland, dan wel een aanval op Engeland onder schending van onze neutraliteit.

Aangezien door de Afd. Lvd. met de Afd. Landmacht van het A.H.K. uitdrukkelijk was overeengekomen, dat zodra iets mocht blijken aangaande grensoverschrijdingen of anderszins door vreemde troepen, de Afd. Lvd. hiervan onverwijld in kennis zou worden gesteld, doch dienaangaande van de Afd. Landmacht generlei aanwijzing was ontvangen, werd de eerste mogelijkheid door C.-Lvd. niet waarschijnlijk geacht.²⁾ De waarschijnlijkheid van de tweede mogelijkheid daarentegen werd groter, toen de overvliegingen te 2.45 eindigden. Verwacht werd, dat de aanvallende vliegtuigen op hun terugtocht onze kust eerst na 4.00 zouden passeren en dat zij dan door onze jachtvliegtuigen zouden worden aangevallen.

Te 3.20 kwamen weer meldingen binnen, dat zich sterke vliegtuigverbanden boven Limburg, daarna boven Zeeland bevonden.

Eerstgenoemde afdelingen geraakten in gevecht.

Ook deze berichten gaven versterking aan het vermoeden, dat het hier een aanval op Engeland betrof.

Te 3.50 was het geheel licht en onze vliegtuigen zouden kunnen opstijgen, teneinde de eventueel terugkerende vliegtuigen op te wachten. Daartoe werd dan ook door C.-Lvd. voor 1 en 4 Ja.V.A. het bevel gegeven:

„Opstijgen, ieder één patrouille van 3 vliegtuigen tot nader order op de grond houden.” (Bergen, de Kooy.)

Te 3.55, juist op het ogenblik, dat bovenstaand bevel door de Sous-Chef van de Staf aan C.-Jachtgroep³⁾ zou worden getelefoneerd, kwam het bericht in, dat Waalhaven werd gebombardeerd. Eerstgenoemde heeft toen onmiddellijk — in de plaats van het oorspronkelijke bevel — door C.-Jachtgroep aan alle startgerede onderdelen het bevel

„Opstijgen”

doen geven.

Vrijwel tegelijkertijd kwam een melding op het Co. Lvd. in, waaruit bleek, dat opnieuw vliegtuigen over het Noordelijk deel onzer Oostgrens waren gevlogen.

De oorlog, welke slechts zo kort op Nederlandse bodem zou woeden, was begonnen!

¹⁾ Uit het krijgverslag van C.-4 Ja.V.A. blijkt, dat diens indruk toen was, dat deze overvliegende neutraliteitsschendingen waren, daar hij nog geen berichten had vernomen over een vijandelijke aanval.

Bovendien is achteraf gebleken, dat het bevel van C./Lvd. — betreffende het reeds te 3.00 gereed zijn om op te stijgen —, dat op 10 Mei te 1.00 naar C.-4 Ja.V.A. was getelefoneerd, deze C. niet heeft bereikt.

²⁾ Door de Chef van de Staf van het Co. Lvd. was in de loop van de nacht nog enige malen getracht telefonisch contact op te nemen met de Afd. Landmacht. Dit was echter niet gelukt, daar de Afd. Landmacht telkenmale in gesprek was. Eerst te 4.10 werd door C.-Lvd. van de O.L.Z. het bericht ontvangen, aangaande de grensoverschrijding in Limburg door Duitse troepen.

³⁾ C.-Jachtgroep had rechtstreekse telefonische verbinding met de startgerede vliegtuigverbanden.

BIJLAGE 74

Dagboek van de commandant van het 8e Regiment-Infanterie

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Afschrift

No. 5 P.

Dagboek van C.-8 R.I. over het tijdvak 9 t/m 16 Mei 1940 (Gereconstrueerd aan de hand van aantekeningen, gemaakt een der eerste dagen van mijn krijgsgevangenschap. Alle ontvangen en verzonden bevelen en meldingen, benevens kaarten, schetsen, enz. in den voormiddag van 13 Mei verbrand).

9 Mei.

Even voor 24.00 uur ontvang ik per ordonnans van den Officier van dienst van mijn Reg. Bureel schriftelijk bericht, dat op 10 Mei te 5.00 uur graad van strijdvaardigheid 3 moet zijn bereikt.

10 Mei.

Ca. 0.30 uur. Ik begeef mij van huis naar het Reg.-bureel en overtuig mij of de maatregelen volgens het vastgestelde memorandum worden afgewerkt.

Ca. 2.30 uur. Per auto begeef ik mij naar de Cp. van Cn. II en I om mij van den voortgang der werkzaamheden te overtuigen.

Ca. 3.00 uur. Verder naar C.-II1 (voorposten) te Wageningen, waar ik den Majoor B.C. spreek.

Ca. 3.30 uur. Een groot aantal vliegtuigen komt op groote hoogte, naar schatting 1000 m. van O. naar W. richting over Wageningen. Nadat ik er meer dan 100 heb geteld, ga ik over de Grebbedijk in de richting Rhenen terug.

Ik besef, dat deze openlijke neutraliteitschending door vij. vliegtuigen — ik kan geen neutraliteitskentekenen onderscheiden — oorlog beteekent voor ons land. Beschieting door onze luchtdoelart. van deze vliegtuigen, voor zoover ik kan zien, zonder succes.

5.00 uur. Een aantal vliegtuigen, thans komende uit W. richting, gaat over de Grebbelinie, beschoten door onze lua. en limitr. In 5 minuten tijds zie ik van deze vliegtuigen er 3 neerkomen, waarvan 2 brandend. Een ander vliegtuig komt op een hoogte van 30 à 40 m. over mij heen op de plaats op de Grebbedijk, waar ik uit mijn auto ben gestapt, zonder evenwel te schieten.

5.15 uur. Terug op mijn cp. Ik verneem, dat inmiddels graad 4 is bevolen en dat gewerkt wordt aan de uitvoering van de daaruit voortvloeiende maatregelen.

De archieven G. en P. worden verbrand, de bureelen ontruimd; de woning a/d Zandheuvellaan No. 2 gesloten en het geheele personeel van den Reg. St. vertrekt naar de cp. aan den Levendaalsche weg, die reeds voorlopig met eenig personeel bezet was.

Ca. 6.00 uur. Nog op mijn Reg. bureel zijnde, ontvang ik namens den Div.C. opdracht Mevr. Klomp te Rhenen te arresteeren. Ik doe haar hiertoe met mijn auto door Sergt. 1e Kl. Grisel uit haar woning halen en overbrengen naar het gemeentehuis, nadat ik hieromtrent telef. overleg heb gepleegd met den burgemeester. In den morgen van dien dag melden zich bij mij eenige belastingambtenaren uit Arnhem en Rhenen (of Renkum) om mij geld af te dragen; totaal eenige tonnen.

Hoewel mij hieromtrent niets bekend is, neem ik ten slotte het geld in ontvangst, nadat mij gebleken is, dat deze ambtenaren weigeren deze bedragen zelf naar Den Haag te doen vervoeren. Onder gewapend geleide doe ik, in 's lands belang, dit geld per auto naar de residentie, aan een opgegeven adres, brengen. In den avond van dien dag ontvang ik van den korporaal-geleider een geteekende kwitantie terug. In den namiddag doe ik, in opdracht van den Div. C., door mijn Reg. Wielr. patr. verband opnemen met den C.- van onze vooruitgeschoven lichte troepen. Deze bevinden zich op dat oogenblik nog slechts een gering aantal k.m. voor de voorposten, ongeveer in de lijn Renkum—Ede.

Den geheelen dag actie van Deutsche vliegtuigen Boven het stellinggedeelte van 8 R.I. In den namiddag een aanval van Deutsche duikbommenwerpers op de Batterij lua, opgesteld nabij de oude watertoren, Zuid van Hotel „Koerhevel". Door de begroeiing kan ik het resultaat daarvan niet zien. Er wordt dien dag geen melding gemaakt van vijandelijke afdeelingen op den grond.

11 Mei.

Reeds in den zeer vroege morgen bericht de C.-voorposten mij, dat vijandelijke afdeelingen voor zijn stellingen zijn verschenen en het vuur hebben geopend. O.a. wordt vijandelijke art. gemeld bij de samenkomst Kwg. Grebbe—Wageningen en de Grebbedijk, in den W. rand van Wageningen. C.-voorposten doet op deze art. het voorbereide avu door I-8 R.A. (Rechtstreeksche steun 8 R.I.) afgeven. Dit vuur wordt herhaald en heeft succes; het vij. avu wordt tot zwijgen gebracht.

Later ontvang ik bericht, dat het stuk 6-Veld, opgesteld op de Grebbedijk, stukgeschoten is. Ik neem maatregelen, dit te doen vervangen door een stuk Pag (met goedvinden C.-IV-Div.) opgesteld in de stoplijn op den weg Rhenen—Grebbe. Dit stuk pag moet op zijn beurt worden vervangen door het stuk 6-Veld, opgesteld nabij de samenkomst frontlijn en stoplijn, a/d Rijn.

Reeds na eenige uren is de telefonische verbinding met C.-voorposten verbroken; mijn Vbd.A. krijgt opdracht deze te herstellen. Verbinding nog slechts door middel van de U.K.G.-posten. opgesteld bij C.-1-8 R.A. en C.-voorposten.

Later ook deze verbroken; ik zend aan den C.-Reg. patr. met gedeelte van zijn patr. uit om het verband op te nemen. In de laatste uren van den voormiddag meldt mij de Reg. uitkijkpost dat op eenige versterkingen in de voorpostenstrook witte vlaggen zichtbaar zijn en dat kleine afdeelingen zich in de richting van de hws. bewegen. Ik stel mij daarop telefonisch in verbinding met Cn.-I en II (re. en li. vak van de hws) en deel hen mede, dat zij tot elken prijs moeten verhinderen, dat de aanvaller tegelijk met eventueel wijkende eigen afdeelingen de hws. binnendringt. (Zoo noodig schieten op deze eigen afdeelingen; allen doen weten, dat tot het uiterste moet worden stand gehouden en dat hij, die zijn opstelling verlaat, zich blootstelt aan den doodstraf; de Cn. moeten niet in hun cpn blijven, maar zich naar voren begeven en menschen moed inspreken). Als ik met een der B.Cn. over dit onderwerp telefoneer, komt in zeer opgewonden toestand C.-II L.K. mijn cp. binnen. Deze laat zich, buiten zich zelve van drift, tot eenige malen toe, op hoogst krenkende wijze uit over het geheele 8 R.I.

C.-II L.K. deelt mede, dat allen, die zijn teruggegaan, moeten worden verzameld en dat dezen in den namiddag zullen worden ingezet voor het doen van een tegenstoot, tot herovering der verloren gegane opstellingen in de voorposten. Alleen op deze wijze zullen zij kunnen ontkomen aan de straf te worden doodgeschoten. Later ontvang ik van C.-IV Div. hieromtrent nog nadere bevelen, als gevolg waarvan ik den Res. 1ste Luit. Soeters (C.-Bte.-6 veld) met ca. 30 man naar Elst zend.

Na vertrek C.-II L.K. word ik aan de telefoon geroepen door den C.V., die mij bemoedigend toespreekt en melding maakt van behaalde successen op vij. vliegtuigen en van hulp van Fransche en Engelsche troepen. Op grond van berichten van de Cn. der voorbats, van den uitkijkdienst en van hetgeen ik zelf waarneem op den Reg.-uitkijkpost, moet ik aannemen, dat in den namiddag van dezen dag de geheele vps door den vij. is overmeesterd.

C.-II verzoekt mij een afsluitingsvuur door de art., te doen afgeven op het Nieuwe Kanaal, ca. 700 m. O. van de boerderij „Krui-polder". Dit vuur komt spoedig en wordt nog eenige malen, met eenige correctie, herhaald. Naar C.-II mij bericht, met gunstig resultaat. Ook op verzoek van C.-I doe ik een voorbereid avu door I-8 R.A. afgeven. Het ligt ongeveer op de plaats van een stormvuur, tussen Grebbedijk en kwg naar Wageningen, eenige honderden m. voor de frontlijn en wordt afgegeven als afsluitingsvuur. Met kleine correcties wordt dit vuur nog eenige malen herhaald. In den loop van den avond ontbiedt C.-IV Div. mij op zijn cp., waar mij wordt medegedeeld, dat de Div. reserve (11-19 R.I.) te 24.00 uur een tegenstoot zal doen over een brug, die bij de Grebbesluis door 4 C.P. zal worden geslagen tot herovering van vps. Ik licht Cn. I en II hieromtrent in en geef hen de noodige bevelen.

12 Mei.

Bij het aanbreken van den dag, begeef ik mij met C.-I (Majoor Landzaat) naar de Grebbesluis. Het is rustig, er wordt geen schot

gelost. Van den vij. kan ik niets waarnemen (bij kazemat 7 op den Grebbeberg).

Het blijkt mij, dat de bevolen tegenstoot door 11-19 R.I. niet tot uitvoering is gekomen. Er is geen brug over de Grebbe geslagen en het Bat. is niet verder geweest dan de stoplijn a/d kwg, Rhenen-Grebbe. Ik zend bericht aan C.-11-19 R.I.; deze deelt mij mede, dat de uitvoering onmogelijk is geweest, doordat hij vuur ontving van eigen afdeelingen en dat hij te ca. 1.15 uur, nadat het licht was geworden van de onderneming heeft afgezien.

Ca. 11.00 uur. Met C.-I en C.-Se Comp.pag (Kapitein Bor) ga ik opnieuw naar voren met de bedoeling mij van den toestand op de hoogte te stellen. Aan de Heimersteinschelaan, op ca. 100 m. achter de stoplijn komen wij gedurende ruim 1 uur onder hevig vij. avu; onafgebroken slaan granaten op korten afstand (sommigen tot 25 à 50 m.) van ons in.

Van een korte vuurpauze maken wij gebruik een sprong naar voren te maken en in een naderingsgang te komen. De bezetting van de stoplijn is geschokt en zenuwachtig. Wij spreken de menschen moed in. Om nog verder naar voren te gaan blijkt niet mogelijk, want in het gedeelte van de stoplijn Z. van den kwg Rhenen-Grebbe, zijn enkele kleine vij. patr. reeds doorgedrongen tot dichtbij de draadversperring daarvoor, in het kreupelhout. Er wordt geschoten met mitrailleurs. Op den terugweg naar cp C.-I worden wij toegeroepen door een patrouille van de Mil. politie bij den ingang van „Ouweland's-Dierenpark". Deze ziet ons blijkbaar aan voor wijkenden en dreigt met schieten. Het misverstand wordt opgehelderd. Ik neem afscheid van Majoor Landzaat; zonder er over te spreken, beseffen wij, dat wij elkaar waarschijnlijk voor de laatste maal hebben gezien.

Ca. 15.00 uur. Ik ontmoet C.-II (Majoor Jacometti) bij mijn cp. Deze deelt mij mede, dat hij voornemens is met een sectie een tegenstoot te doen uitvoeren teneinde de in het Z. gedeelte van zijn vak tot nabij de stoplijn doorgedrongen aanval terug te werpen.

Ca. 18.00 uur. Van Cp.-II komt het bericht, dat de Majoor Jacometti, die persoonlijk het commando heeft genomen bij de uitvoering van den tegenstoot, aan het hoofd van een sectie is gesneuveld. Het commando is overgenomen door den Res. Kapitein v. d. Berg. Omstreeks denzelfden tijd telefoneert de Majoor Landzaat mij, dat hij het gedeelte van de stoplijn, Zuid van den kwg. Rhenen-Grebbe (C.C. de 'Kapt. Brittijn) eveneens een tegenstoot heeft doen uitvoeren. Ik vind dezen maatregel tactisch niet juist, daar hierdoor de stoplijn, bij gebrek aan reserves, geheel wordt prijsgegeven. Ik deel een en ander telf. mede aan C.-IV Div.; van dezen ontvang ik bericht, dat de stoplijn zal worden versterkt met een eskadron van 4 R.H. en met 1-24 R.I. Later ontvang ik van verschillende zijden bericht, waaruit ik de conclusie kan trekken, dat van deze versterking niet veel terecht gekomen moet zijn. Het eskadron zou volgens deze berichten reeds in de nabijheid van het spoorwegviaduct te Rhenen keert hebben willen maken en slechts onder bedreiging van schieten door daarvoor aangewezen 'militairen dit plan hebben laten varen, terwijl Marechaussee onder Kapitein Gelderman later op den avond (het was toen reeds donker) mij door personeel cp. wordt gemeld, dat zich bij de ingang daarvan bevindt een vrachtauto met militairen. Bij nadere verkenning blijkt dit personeel van 1-24 R.I. te zijn. De wnd. C. van dit Bat. is hierbij en wordt mij gebracht. Het is de Res. Kapitein Buckert, vergezeld van een officier-adjutant. Hij blijkt niet op de hoogte te zijn van de uitvoering van zijn taak, terwijl hij zijn Bat. kwijt is. Ik licht hem zoo goed mogelijk in.

Namens C.-IV Div. ontvang ik telefonisch bericht, dat den volgende dag (13 Mei) te 5.00 uur (of 5.30 uur) een tegenaanval zal worden gedaan uit de richting Achterberg, met de bedoeling de frontlijn in de omgeving van Kruipolder te herstellen.

Als de schemering reeds is gevallen, bericht mijn uitkijkpost, dat hij op de W.oever van de Grebbe, nabij Kruipolder afdeelingen ziet, met witte vlaggen, die in W.richting gaan. Blijkbaar zijn dit eigen afdeelingen, die terugtrekken. In den loop van den avond heb ik nog een telefonisch onderhoud met C.-19 R. I. (lineven-vak). Met C.-46 R.I. (re-neven-vak), die ik eveneens telefonisch wil inlichten, kan ik geen verbinding krijgen.

13 Mei.

Bij het aanbreken van den dag ontdek ik den Kapt. Buckert nog in mijn Cp. Ik draag hem op zich onmiddellijk te verwijderen en het commando van zijn Bat. op zich te nemen.

Ca. 5.00 uur. Het eigen avu barst los. Gedurende 10 à 15 minuten gieren de projectielen over onze hoofden. Ik begeef mij naar de N.zijde van mijn cp. teneinde den tegenaanval der 4 Bat. te volgen. Het eenige, dat ik waarneem, is een afdeeling, die zich in colonne

met eenen van W. in O. richting begeeft op ca. 400 m N. van mijn cp. Verder niets. Later in den morgen klim ik met den a.o.i. in de art.-waarnemingspost; van een tegenaanval niets te bespeuren. In mijn eigen uitkijkpost kan ik niet meer komen; als iemand zich in de nabijheid daarvan vertoont, wordt hij onder vuur genomen uit een W. daarvan gelegen opstelling. Is het vijand? Is het eigen partij? Ik kan er niet achter komen. Tusschen mijn cp. a/d Levenaalscheweg en de spoorlijn Rhenen—Veenendaal, dus achter mij in het bedekte terrein wordt in de late morgenuren hevig gevuld met initrailleurs. In de eerste middaguren wordt op dit terreingedeelte een aanval gedaan door een drietal duikbommenwerpers (Stuka's). Ik zie zwarte rookkolommen op eenige honderden meters achter mijn cp. opstijgen, doch kan van de uitwerking niets waarnemen.

Ca. 14.00. Ik heb nog slechts telefonische verbinding met C.-11. Den Div.C. kan ik niet meer tel. bereiken. C.-II vraagt mij aan Div.C. voor te stellen terug te mogen trekken. Ik weiger dit en herinner den Res.Kapt. van den Berg aan zijn plicht stand te houden en zijn cp. tot het uiterste te verdedigen.

Ca. 16.00. Ik heb op een kaart eenige afscheidswaarden geschreven aan mijn vrouw en kinderen en gevoel mij, nadat ik mijzelf ten doode heb opgeschreven, volmaakt rustig. De laatste geheime stukken, die ik nog heb, worden in de keukenkachel verbrand. In mijn cp. heb ik, behalve mijn eigen Vbd.A. en Coinmandogroep, een groot aantal menschen gekregen — gedeeltelijk reeds sinds den vorigen dag — van andere onderdeelen, totaal naar schatting 60 à 80 vreemden. Onder dezen bevinden zich een 40 à 50-tal soldaten van 1-24 R.I., waarbij de res.-1e luit. Degens. Deze ontpopt zich als een volstrekt onbruikbaar aanvoerder. Hij schrijft dit toe aan zijn functie van ? officier, maar bovendien geeft hij een zeer slecht voorbeeld, door buitensporige vreesachtigheid. Een gedeelte van hen is reeds in het vuur geweest; het meerendeel is ongewapend en moreel geschokt. Zij kruipen dicht bij elkaar in de schuilplaatsen. Voor zoover niet gewond, jaag ik hen hieruit en doe hen plaatsrn aanwijzen en bezetten in mijn cp., die voor zoover niet reeds geschied: ter verdediging wordt ingericht. Ik neem maatregelen, dat ziin niet naar achteren kunnen ontsnaayen, door een opstelling van een speciaal daarvoor aangewezen patrouille, die, zoo noodig, op hen moet schieten. Ik laat de menschen boven de borstwingen kruipen en wijs hen deze patrouille. Bovendien tracht ik hun angst weg te nemen voor de boven hun hoofden heengaande vij. projectielen.

Later in den namiddag naderen vij. afdeelingen uit O. richting mijn cp.; eenige vij. manschappen dringen zelfs door tot aan de op ca. 40 m. van mijn cp. gelegen draadversperring. Andere afdeelingen, komende van de plaats van cp.-II dringen Z. waarts van mijn cp. voorwaarts. Er ontwikkelt zich een hevig vuurgevecht, waarbij o.a. in actie komen de It. mitrs., die ik toevallig in mijn cp. heb en waarbij zich flink weert een gedeelte van mijn bezetting onder commando van den Kapt. Hulleman, dat bij de Friesche ruiter aan den Z.W. ingang van mijn cp. heeft stelling genomen. Een uit twee verschillende richtingen ondernomen aanval met een vij. pantserswagen wordt afgeslagen.

Vij. vliegtuigen, die boven mijn cp. vliegen, veroorzaken door mitr. vuur een doode en eenige gewonden. Als het reeds bijna donker is, wordt mijn C.-vaandelwacht, die met mij medegaat en achter mij loopt om de opstellingen van het personeel te verbeteren en handgranaten uit te deelen, door een granaatscherf gewond. Nog weer iets later, als ik opnieuw een ronde doe met mijn Reg.-adj., hoor ik een scherpe knal in mijn onmiddellijke nabijheid, laatstgenoemde, 1e luit. Adj. Moskie, die links naast mij staat, is door een aantal scherven in de rug gekwetst. Een soldaat, die rechts van mij staat, merkt rustig op, dat ook hij getroffen is en dat zijn oog er uit hangt.

Ais het geheel donker is geworden, laat ik bij mij komen een dpl. sergeant (Thomassen) en een dpl. soldaat (naam onbekend), die mij als zeer flink zijn geschetst; ik geef hun bevel het vaandel over te brengen naar cp. IV. Div. en zoo noodig verder in W. richting in de Vg. Holland.

Na nog de noodige aanwijzingen te hebben verstrekt en een bericht voor C.-IV Div. te hebben geschreven, waarin ik de toestand beschrijf, doe ik den sergeant het vaandeldoek om het lichaam wikkelen'. Als de sergeant mocht sneuvelen, moet de soldaat diens taak overnemen. (Een geschikt officier voor deze taak heb ik niet te missen).

14 Mei.

Nadat gedurende den geheelen nacht van 13/14 is geschoten — herhaaldelijk ook als uiting van vrees en zenuwachtigheid der belletting — breekt de morgen aan. Ook met vij. licht geschut zijn

eenige schoten gelost op mijn cp. Het heeft de grootste moeite gekost de menschen niet te doen inslapen.

Bij het aanbreken van den dag hooren wij geratel van voertuigen en paardengetrappel uit de richting kwg Grebbe—Rhenen. Ik realiseer, dat dit vermoedelijk vij. goederenvoertuigen of kanonnen zijn. In elk geval zijn wij thans geheel ingesloten door den vij. De bezetting vraagt mij inlichtingen; ik tracht hen gerust te stellen, hetgeen niet gelukt. Het vooruitzicht verder in de cp. te moeten blijven, vercntrust hen in hooge mate. Ik deel hun mede, dat ik zal trachten uit te breken en dit geeft weer moed. Bij mijzelf overweeg ik, dat het volmaakt nutteloos zou zijn en doelloos opofferen van menschenlevens, ook na den 14 Mei nog op mijn cp. te blijven, totdat ik daarin door overmacht wordt vernietigd. In den loop van den dag eenige actie van vij. patrouilles, waarbij aan weerszijden verliezen vallen. Aan onze zijde maken wij o.a. een vij. mitr. buit. In den loop van den dag deel ik mede, dat nog alleen mag worden geschoten op vij., die ons ondekt heeft, zulks om het teruggaan later gemakkelijker te maken. Den Kapt. Hulleman (C.-Reg. Vbd. A.), die reeds vroeg met eenig personeel is vertrokken om levensmiddelen te halen uit een voertuig te Rhenen, zie ik niet meer terug.

Ca. 19.00 uur. Bespreking met ondercommandanten en bekendmaking, dat wij bij het invallen der duisternis zullen trekken naar den Rijn in de nabijheid van de spoorbrug te Rhenen om te trachten daar over te komen naar de Betuwe, in de veronderstelling, dat hier slechts weinig vij. troepen zullen zijn.

Van tevoren is een gedeelte van de noodvoorraad aan de bezetting uitgedeeld. Er zijn eenige dooden, die begraven worden en 22 gekwetsten, van welken een aantal ernstig, die reeds lang zonder ook maar eenigszins voldoende hulp zijn. Ten behoeve van deze laatsten zullen achterblijven de Reg. arts, 2 man keukenpersoneel en een viertal menschen van mijn cp. groep als ziekenverplegers. De schuilplaatsen van de gekwetsten doe ik voorzien van het Rode-Kruis-teeken.

2.00. Afmarch. Voorop de helft van de Reg. WIELR. patr.; karabijn met bajonet op; geladen wapenen.

Daarachter volg ik, met den wnd. Reg. Adj. (Res. Luit. Wolters) en den sergeant Smith, als gids. Weer hier achter de verschillende onderdeelen in de aangegeven volgorde (wapens ongeladen).

Gekomen bij de kwg Grebbe—Rhenen een oponthoud van een uur of langer) doordat voortdurend gemotoriseerde colonnes ons op pl. min. 50 m. voorbij trekken en op dat punt een verkeerspost schijnt te staan. Wij gaan daarom 100 à 200 m. verder O. en probeeren daar opnieuw den weg over te steken. Ook hier zeer lang oponthoud. Eindelijk is de weg een oogenblik vrij en in den loopas wordt deze overgetrokken.

Ca. 24.00 uur. Wij bereiken den Rijn ca. 200 m. O. van de spoorbrug. Aan den eigen oever zijn geen overgangsmiddelen. 2 onderofficieren melden zich vrijwillig aan om den Rijn over te gaan langs den in het water hangende spoorbrug, terwijl één sergeant, een korporaal en twee soldaten zich eveneens vrijwillig melden om over te zwemmen. Laatstgenoemde sergeant (Veldkamp) geef ik een visitekaartje van mij mede met het verzoek aan den burgemeester van Kesteren overgangsmiddeleil te mijner beschikking te stellen. Als deze menschen aan de andere zijde zijn gekomen, geven zij de vastgestelde signalen (met fluit en lamp). Ik heb hen niet meer teruggezien.

15 Mei.

Ca. 2.00 uur. Het begint te schemeren. Het is te gevaarlijk zoo dicht bij de brug te blijven zitten. Het detachement wordt daarom eenige honderden m. meer naar het O. verplaatst en ondergebracht in een leegstaande Kalkzandsteen-fabriek van Leccius de Ridder. Het blijkt mij, dat verdwenen is het personeel van I-IV Bat. pag onder co. van res. kapt. Höping. De res. 1e Luit. Degens, die oorspronkelijk ook zoek is, komt later met het personeel van 1-24 R.I. terecht.

Een aantal posten tegen overvalling wordt uitgezet, o.a. op de plaats, waar 4 man zijn overgezwommen. Het meerendeel der menschen is moe en futloos.

In den loop van den morgen worden achter elkaar twee in burger gekleede personen bij mij gebracht, die ervan verdacht worden te willen spionneeren. Zij worden onder bewaking gesteld. Verder eenige patr.-actie, waarbij over en weer geschoten wordt.

In den namiddag wordt, van in de fabriek aanwezig materiaal, een vlot gebouwd, met de bedoeling, bij het vallen der duisternis opnieuw een poging te doen over den Rijn te komen. (In de Betuwe is n.l. niets te bespeuren van een vijand.)

De sergeant Saleminck met eenige manschappen begeven zich te

water om aan den Z. Rijnsoever een bootje te gaan halen, dat daar in de uiterwaard is ontdekt. Zij worden overvallen door een Duitsche patrouille, die hen in het water beschiet. Dit is mogelijk, doordat een uitgezette staande patrouille op hun nadering lafhartig de vlucht neemt. Het kost zeer veel moeite het danig geschokte moreel weer eenigszins te herstellen. Het blijkt zelfs noodig, dat ik daartoe persoonlijk met eenige menschen vooruitga, om een gesignaleerde vij. te verdrijven.

Ca. 16.00 uur. Met mijn wnd. adj. houd ik een bespreking over de wijze, waarop ik thans, nu ik overgang over de rivier niet meer mogelijk acht, in de richting van de Vg. Holland kan gaan om daar de dichtstnabijzijnde vechtende afd. van het eigen leger te bereiken. (Bij duisternis marcheeren door het bedekte terrein N. van Elst—Amerongen—Leersum, enz. en overdag schuifhouden.)

Onmiddellijk na deze bespreking worden opnieuw 3 burgers bij mij gebracht en aanvankelijk als spionnen behandeld.

Zij deelen mee, ambtenaren te zijn van de Ned. Buurtspoorweg Mij, en gekomen te zijn om den dienst te herstellen. Zij toonen hun papieren en vertellen, evenals de anderen reeds gedaan hebben, dat Generaal Winkelman een radio-rede heeft gehouden, waarin is medegedeeld, dat het Ned. leger gecapituleerd heeft en verder, dat nergens meer gevochten wordt en dat Duitsche en Ned. soldaten zich reeds door elkaar bewegen. Deze menschen maken zoo'n betrouwbaren indruk, dat ik moeilijk aan hun woorden meer kan twijfelen. Allen zijn op mijn verzoek bereid hun verklaring onder eede te bevestigen. Eén van hen zegt, den Generaal Winkelman en zijn stem persoonlijk te kennen. Hij staat op en zweert diep bewogen, dat misverstanden, bedrog, zijn uitgesloten. Hoewel in strijd met de plechtige verklaring, dat de Ned. Regeering nimmer den strijd zou staken tegen den overweldiger, kan ik niet langer aan de waarheid van de woorden dezer heeren twijfelen. Ik verzamel het detachement en stel hen in kennis met het zooëven gehoorde en mijn daaruit voortvloeiend besluit den verderen strijd te staken. Onder groote ontroering wordt deze mededeeling aangehoord. Ik eindig met eenige woorden te wijden aan het lot van ons Vaderland en hef een driewerf hoera aan op onze Koningin, dat geestdriftig wordt ondersteund. Het geheele detachement trekt langs mij en ieder schudt mij, onder de grootste ontroering, de hand. Ik laat daarna wapens en munitie ordelijk verzamelen en de gesneuvelden bijeen brengen in de fabriek, waar hen de laatste eer wordt bewezen. Ik ben zelf door het ontvangen nieuws zóó geschokt, dat de gedachte in mij opkomt mij voor het hoofd te schieten. Een oogenblik slechts, dan laat ik dit voornemen varen, omdat de menschen nog verder mijn leiding noodig hebben.

Daarna in marschcolonne afmarch naar Rhenen, door het bezette stadje, zonder eenige overlast te ondervinden. Terwijl ik het detachement door een luitenant laat brengen naar mijn vredes-reg. bureel, ga ik zelf per auto naar mijn cp. om de gekwetsten te bezoeken en betere hulp te halen.

Dit geschiedt.

Teruggekeerd bij het detachement geef ik, niets wetende van de capitulatie-voorwaarden, ieder 4 dagen verlof, met opdracht, voor zoover zij niet behooren tot 8 R.I., zich onmiddellijk schriftelijk per veldpost bij hun C. te melden, daar ik verder in het bezette, vernielde Rhenen, niet meer voor legering en verpleging kan zorgen.

Moe en uitgeput begeef ik mij daarna naar mijn vroeger kwartier te Rhenen (Mr. van Heijst) en vindt het geheele huis overhoop gehaald; een beestenbende! Van mijn slaapkamer zijn o.a. weggehaald een paar nieuwe rijlaarzen en een gedeelte der uniformen; ook dekens. Ik slaap wat, onrustig, en ben weer heel vroeg wakker.

16 Mei.

Ca. 18.00 uur. Na in huis eenige dingen geregeld te hebben, ga ik naar de kom van Rhenen, met het plan, thans in de eerste plaats te zorgen, dat de gewonden, voor zoover nog aanwezig, in mijn cp., worden weggehaald. Ik bereik echter mijn bestemming niet; onderweg word ik aangehouden door een Duitsch officier, die mij mededeelt, dat ik krijgsgevangen genomen wordt en dat ik over eenige oogenblikken naar Arnhem zal worden vervoerd, op weg naar Duitschland. Aan een Ned. burger van het Roode Kruis kan ik nog vertellen, waar de gewonden liggen; deze belooft mij plechtig, dat hij er onmiddellijk werk van zal maken, dat de gewonden worden weggehaald en goed verzorgd.

*De Luitenant-Kolonel,
Regimenis-Commandant,
w.g. W. F. HENNINK.*

Verslag terugtocht Staf 8 R.I. uit C.P.

Commandant: Luitenant-Kolonel W. F. Hennink.

Na twee dagen van zware gevechten met Duitsche stoottroepen in de stoplijn op de Grebbeberg was de 1e comp.-II Bat.-19 R.I. door overmacht gedwongen terug te trekken.

Daar ons eigen artillerie-vuur niet die uitwerking had, die het kon hebben, heb ik na het terugtrekken van de comp. geprobeerd om dat te bereiken en kwam in de Cp. van 8 R.I. waar ik mij heb gemeld bij Overste Hennink, die terstond daarvoor maatregelen nam.

Door het zware artillerie-vuur van den vijand en een bomaanval van vliegtuigen op de spoorlijn kon ik mijn onderdeel niet meer bereiken en bleef ik alzoo in de Cp. 8 R.I., waar nog behalve de Staf enkele manschappen waren van het Reg. Jagers 24 R.I. en 19 R.I.

Na een inleiding van vijandelijk artillerievuur kwam om 15.00 uur daar de eerste aanval van Duitsche stoottroepen bewapend met mitrailleurs, deze waren doorgedrongen tot tusschen de twee draadversperringen, maar werden door ons met zulk een vastberadenheid teruggeslagen, dat ze genoodzaakt waren steeds meer nieuwe afdeelingen er tegen in te werpen, doch wij hielden stand en om 18.00 uur trok de vijand terug. Onze verliezen waren vijf gewonden en één gesneuveld door het inslaan van een voltreffer der Duitsche artillerie, terwijl de vijand veel gesneuvelden had, door ons moordend mitr. vuur en handgranaten.

Van 21.00—22.00 kregen wij nog een hernieuwde aanval, doch ook deze werd door ons afgeslagen, daarna werd en bleef alles rustig gedurende de nacht, hoewel alle manschappen de heele nacht op hun post bleven met het geweer in den aanslag.

Dinsdag 14 Mei.

In de morgenuren een aanval van een patrouille vijandelijke infanterie op de N.W. hoek van de Cp. Deze werd volkomen vernietigd en werden door ons twee zware mitrailleurs buitgemaakt.

Tegen den avond werd door Overste Hennink het besluit genomen om terug te trekken naar de Rijn om van daaruit te probeeren ons weer aan te sluiten bij onze troepen in de Vesting Holland. Na het invallen der duisternis stelde de afdeeling, bestaande uit Staf 8 R.I. detachement 24 R.I. het 18 R.I. en een Reg. Jagers zich in volmaakte orde en rust zich op in een boschperceel bij de Cp. Voorop ging als verkenning de Reg. patrouille, welke gedurende de heele tocht prachtig werk heeft geleverd en daarachter Overste Hennink met de verschillende afdeelingen ter sterkte van ongeveer 125 man.

De route ging door onze eigen verlaten artilleriestelling (Laarscheberg) naar de straatweg Wageningen—Rhenen, deze weg werd door kleine gedeelten overgestoken, terwijl gemotoriseerde Duitsche colonnes voorbij raasden en kwamen zoo aan den oever van den Rijn bij de Spoorbrug in Rhenen. Verderop in de richting van Elst werd nog verwoed gevochten en konden we deze kant van den Rijn niet verder, daarna probeerde Overste Hennink de overkant van den Rijn te bereiken, doch de spoorbrug was opgeblazen en booten niet aanwezig.

Op het commando vrijwilligers voor, om met een bericht om hulp den Rijn over te zwemmen, melden zich de dpl. sergt. Veldkamp E. A. G. 1-11-19 R.I., de dpl. korp. Kolk Staf 8 R.I., de dpl. sold. v. Doesburg K Staf 8 R.I., de dpl. sold. v. Dijk P. J. Staf 8 R.I.

Dezen zwommen in de nacht van 14 op 15 Mei om 23.45 uur den Rijn over en begaven zich naar Kesteren, waar zij probeerden hulp te krijgen of in verbinding met een eigen legeronderdeel te komen, doch helaas mocht het niet baten, want de vijand was reeds doorgetrokken, zoodat verdere hulp voor Overste Hennink niet meer kon worden gegeven.

IJsselstein, 17 Mei 1940.

w.g. Sergt. E. VELDKAMP,
(1-II-19 R.I.)

BIJLAGE 75

Uittreksel uit het dagboek van de Commandant van het veldleger van 23 Augustus 1939 t/m 20 Juni 1940

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Afschrift

84

7 Mei

De O.L.Z. gelast bij zijn bevel van 7 Mei 1940 S.Ia nr. 1b dat voorbereidende maatregelen moeten worden getroffen voor het leggen van zinkschepen-versperringen in de IJssel en in de Willemsvaart bij Zwolle.

De M.v.D. gelast: Periodieke, vacantie, buitengewone, kleine zaken en studieverloven voor zee- en landmacht worden ingetrokken.

Bovendien worden ingetrokken de weermachtsindustrieverloven van het personeel ingedeeld bij de lu.a., lu.mitr. en Luchtstrijdkrachten, de zoeklichtafdeelingen en de zeemacht.

De verlofgangers moeten onverwijld naar hunne onderdeelen terugkeeren. Zij, aan wie buitengewoon verlof is verleend wegens ernstige ziekte of overlijden van gezinsleden keeren na afloop van dit verlof naar hunne onderdeelen terug.

Bij zijn bevel van 7 Mei S.Ib Nr. 31b wordt verscherpte bewaking binnenland met ingang van 20.00 ingesteld.

O.L.Z. S.Ib nr. 28b onderzoekingsdienst Lobith instellen.

O.L.Z. S.Ib nr. 8b verhoogde graad van strijdvaardigheid voor de S.B.-troepen en troepen in de Peel/Raamstelling.

C.V.S.I-1 nr. 14b: Graad van strijdvaardigheid 2a, doch lichte troepen ter plaatse laten.

O.L.Z. afd. Lvd. nr. 10b reken op mogelijkheid spoedige vernieling vliegvelden, voorzover de voorbereiding daarvan reeds is gelast.

O.L.Z. afd. Lvd. nr. 11b: bewakingstroepen vliegparken op 8 Mei van 1 uur voor zonsopgang tot 9.00 hoogste graad van strijdvaardigheid. Daarna blijven de automatische wapens doorlopend in stelling en bezet.

Vliegtuigen onverwijld verspreide opstelling innemen. Bommen-uitrusting aanbrengen. Jachtvliegtuigen op 8 Mei van 1 uur voor zonsopgang tot 9.00 gereed om op te stijgen.

O.L.Z. S.Ie nr. 25b: pag van depots wordt beschikbaar gesteld.

O.L.Z. S.Ia nr. 37b: alle schepen uit de Maas (boven Grave),

85

het Julianakanaal en Maas/Waalkanaal worden afgevoerd.

O.L.Z. S.Ia nr. 35b: O.L.Z. gelast voorbereidende maatregelen te treffen voor het leggen van zinkschepenversperringen nabij de stuwen in de Maas bij Linne, Weerd (bij Roermond), Belfeld, Afferden, Grave en Lith. Ingeval van agressie versperringen tot stand brengen.

O.L.Z. verleent bij zijn brief van 7 Mei 1940 S.II nr. 6355 A.Z.G. machtiging de coupure in den Westelijken dijk van Maas/Waalkanaal ingeval van agressie tot stand te brengen.

Het Lingepel wordt zoo hoog mogelijk opgevoerd.

Machtiging is verleend tot instelling van de 4e inundatieperiode voor de Lingestelling ingeval van agressie.

86

8 Mei

C.V. S.I-6 nr. 5b: voor alle luchtverdedigingsorganen op 9 Mei 1940 van 3.00 tot 8.00 volledige graad van strijdvaardigheid.

O.L.Z. afd. Landmacht S.Ib Nr. 22b: het particulier telefoonverkeer in de grensgebieden zal van heden 22.00 tot 9 Mei 8.00 worden uitgesloten.

O.L.Z. afd. Landmacht nr. 22b: tot nader order van 3.15 tot 8.00 voor alle luchtdoelbestrijdingsmiddelen en bewakingstroepen van vliegvelden en landingsterreinen hoogste graad van strijdvaardigheid.

Gedurende deze uren alle jachtvliegtuigen en vliegtuigen van 2-1-2 Lv.R. gereed om op te stijgen.

Van 8.00 tot 20.30 verhoogde graad van strijdvaardigheid.

Tot nader order moeten alle vliegvelden verduisterd zijn.

87

9 Mei

O.L.Z. Afd. Lvd. No. 4 B: De les- en oefenvluchten mogen weer doorgang vinden.

O.L.Z., S Ib nr. 15 B: Het particulier telefoonverkeer in de grensgebieden zal tot nader bevel iederen nacht van 20.00 tot 8.00 worden uitgesloten.

C.V., S I I nr. 14 B: Voor Peel/Raamstelling op 10 Mei 1940 4.00 tot nader bevel volledige graad van strijdvaardigheid.

Voor Brig. A en B op 10 Mei 1940, 4.00 graad van strijdvaardigheid 3.

Zie voor bevelen o.a. voor de gevechtstroepen bij paraatheid gemob. Veldleger en blz. 88 hierna.

Nacht 9 Mei op 10 Mei

Tusschen 17.00 en 2.00 komen berichten binnen over groote bedrijvigheid in het Duitse grensgebied;

17.00 Groot alarm te Kaldenkirchen, Bracht, Kleef, Goch.

18.45 Kranenburg.

De Duitse grens een half uur eerder gesloten dan andere dagen.

19.20 Te Kaldenkirchen 15 vrachtauto's, elk met 2 geschilderde pontons. Aantal posten langs de grens uitgebreid. Troepenverplaatsingen richting Aken. Algemeene opinie: actie tegen Holland.

20.45. O.L.Z. S Ib nr. 35b aan C.K. „Van de grens komen zeer verontrustende berichten binnen. Weest dus zeer op Uw hoede." De C.V. bevond zich op dit oogenblik juist voor zijn Hoofdkwartier en was reeds in zijn auto gestapt, ten einde een nachtelijk bezoek te brengen aan de stellingen. Daarop is de C.V. onmiddellijk uitgestapt, bezoek niet doorgestaan. Telef. verb. met C.-III L.K. over springen van bruggen.

21.27. T.B.O. meldt, dat alarmtoestand is afgekondigd.

22.35. Bij Thorensche molen motoren gezien en een auto met springstoffen (T.B.O.)

22.55. T.B.O. meldt bedrijvigheid van ordonnansen bij Smorenhoeck.

88

23.00. III L.K. meldt bedrijvigheid bij Goch en oefenen van pontonniers in den afgelopen middag.

In Heinsbeek moest te 18.00 alles gepakt zijn; iedereen zei, dat men naar Holland ging.

0.35. Motorgeronk in de lucht en op den grond; druk verkeer van motoren en vrachtwagens (III L.K.).

1.00. T.B.O. meldt, dat schildwacht bij brug te Westervoort schieten heeft gehoord en op. 4-III-35 R.I. tot 5×toe kanongebulder heeft gehoord.

11.00. Schoten van zwaar geschut gehoord in het Reichswald.

1.50. Te 1.10 nog steeds motorgeronk en groote bedrijvigheid bij grenswachtdetachment Offenbeek.

Te 23.15 werd voor alle S.B.-troepen van 3.00 af volledige graad van strijdvaardigheid gelast.

00.05. In vak III-41 R.I. waren alle hindernissen te 23.50 geseld.

1.45. Van III L.K. Alle verhakkingen, Oost van de Maas waren gesteld.

2.00—4.00. De Radio-telefonische vliegtuigenmeldingen melden voortdurend het overvliegen van golven vliegtuigen van Oost naar West, daarna van West naar Oost.

Aanvankelijk hadden de meldingen betrekking op het gebied tusschen de Waddeneilanden en den Rijn.

De „vliegtuiggolven" passeeren in W. richting de kust en worden steeds door nieuwe golven gevolgd.

Van 2.45—3.00 geen vliegtuigmeldingen.

Te 3.15 komt een bericht binnen van den T.B.O., inhoudende, dat bij Didam een patrouille van een sergt. en 40 man was aangehouden met verdachte uitrusting, waarvan de commandant een doorlaatbewijs had, geteekend door den Kapitein Dijkstra, Chef van den Staf van den T.B.O.

Deze patrouille werd ontwapend en achteruit gezonden. Het weinige personeel, dat beschikbaar gesteld kon worden maakte, dat een en ander werd vertraagd.

Te ongeveer 3.30 kwam een bericht binnen, dat te Buggenum bij de nadering van een aantal burgers, op last van een onderofficier de brug was gesprongen.

89

Te ongeveer 4.15 werd grensoverschrijding gemeld bij Azewijn, Zevenaar, Ruurlo, Gennep, Ottersum, Maasniel.

Door C.V. werd voor de stellingen graad van strijdvaremdigheid 4 bevolen.

Het H.K.V. gealarmeerd zijnde, werkte te 4.30 op volle kracht.

94

10 Mei en volgende

Daarnaast werden de volgende bevelen en berichten gegeven en ontvangen;

.....
O.L.Z. S IV: Nico Vester (alle Duitschers interneeren)
(Dit codewoord werd ontvangen op het H.K.V., doch niemand wist, wat dit beteekende. C.V. was hiermede niet in kennisgesteld).
Bezoek Generaal Harberts op H.K.V.

112

Gelijktijdig daarmede kwam een bericht van II L.K., dat vij. avu. wordt ontvangen uit een opstelling bij D van Dorskamp, N.O. van Wageningen in vt. 176—443. Generaal Harberts wist hier niets van en wist dus ook niet of deze Art. werd bestreden. Generaal Harberts deelt mede, dat onderdeelen v.d. voorposten alles bij den eersten vij. aanval in den steek hebben gelaten. Hij is daarvan sterk onder den indruk.

Het personeel is verzameld, doch zoo groot aantal, dat hij een procedure daartegen minder gewenscht acht.

Daarop besloten hun gelegenheid te geven zich te rehabiliteeren door aanval in vroegen morgen of nacht 11/12 Mei met het doel het nemen van de Steenfabriek a.d. Riin.

C.V. keurt dit goed.

Generaal Harberts is voorts sterk onder den indruk van het optreden van verdachte personen en heeft een aantal maatregelen be- raamd, die volgens C.V. veel te scherp en overdreven zijn en niet mogen worden toegepast.

113

Generaal Harberts deelt mede, dat een Krijgsraad te Velde onver- wijld in werking moet treden. In Woudenberg hebben soldaten win- kels geplunderd. Auditeur-Militair moet worden aangewezen.

C.V. zegt het noodige te zullen verrichten, zoowel tegen het op- treden van burgers als voor de berechting door Krijgsraden.

127

C.V. deelt mede aan Generaal Harberts, vernomen te hebben, dat deze laatste bij C.V. wilde komen, C.V. verbood dit. Generaal Harberts deelt mede, dat een waarnemer van III-8 R.A. had waar- genomen, dat ten N. van kp. 25 troepen in groote wanorde terug- gingen, dat 46 R.I. (moet dus betrekking hebben op I-46 R.I., afkomstig van Brigade A.) in groote drommen op kunstweg tusschen Elst en Remmerden terug ging, dat II/19 R.I. het zou houden.

Generaal Harberts zeide, dat met dergelijke sujetten niet viel te vechten.

C.V. geeft den pertinenten last, den vijand met alle middelen terug te werpen en deelt mede, dat tweede bomaanval door onze eigen vliegtuigen zal plaats hebben.

Bijlage I behoorend bij het dagboek van het Hoofdkwartier van het Veldleger.

Reconstructie Persoonlijke Aanwijzingen van 12 Mei, uit de herinnering opgemaakt.

COMMANDANT VAN HET VELDLEGER
Sectie I
No. 698 P.

H.K.V., 13 Mei 1940.

Persoonlijk

1. Hoewel ik vertrouw, dat de troepen van het Veldleger zich in de thans bezette stellingen zullen handhaven, acht ik het noodig

aanwijzingen te geven voor een terugtocht op het Oostfront van de Vesting Holland voor het geval, dat zulks onverhoopt noodig mocht zijn.

2. In het vorenstaande geval zullen op mijn nader bevel detachementen worden geplaatst in de lijn Wikkenbrug—Werkhoven—Be- verwerct—Station Driebergen (het Haagje)—Nieuwe Krakeling—Soesterberg, door de zorg van C.-III L.K. en door 35 en 43 R.I. onder bevel van den T.B.O.

Scheidingslijn, de lijn: Odijk—Cothen (hoorden bij T.B.O.)

3. Indien tot de terugtocht wordt besloten zal te voren op mijn bevel het Lekaces worden afgesloten door daartoe door C.-III L.K. aan te wijzen onderdeelen.

4. Bezetting Oost-Front.

C.-III L.K. doet met de tusschen Waal en Rijn/Lek aanwezige troepen de Groep Merwede en de Groep Lek ten Z. van den Rijn/Lek bezetten.

II L.K. bezet de Groep Lek ten N. van de Rijn/Lek en een deel van de Groep Utrecht.

IV L.K. bezet een deel van de groep Utrecht, alsmede de Groepen Nieuwersluis en Naarden.

Scheidingslijnen.

Tusschen III en IV L.K. de Rijn/Lek.

Tusschen II en IV L.K. de huidige scheidingslijn verlengd naar achteren over Nieuwe Krakeling—Wo—denbergscheweg (bij II L.K.)—Vechten (bij II L.K.)—Liesbosch.

5. De terugtocht vangt aan op mijn bevel en wordt gedekt door achterhoede in de huidige frontlijn.

De Luitenant-Generaal,

Adjutant in b.d. van H.M. de Koningin,

Commandant van het Veldleger,

get. J. J. G. BARON VAN VOORST TOT VOORST.

Bijlage III bij het dagboek van het Hoofdkwartier van het Veldleger.

Verslag betreffende de vervulling van de mij door den C.V. verstrekte opdracht in verband met den bevolen tegenaanval bij Rhenen

1. In den vroegen namiddag van 12 Mei werd ik, met den Kolo- nel Schimmel, den Luitenant-Kolonel Nierstrasz en den Kapt. Toet bij den C.V. ontboden.

Volgens zoo juist binnen gekomen berichten dreigde de hws, bij den Grebbeberg, doorbroken te worden.

C.V. besloot door een tegenaanval den Grebbeberg te hernemen en den oorspronkelijken toestand te herstellen.

Aangezien alle achter dit frontgedeelte — en ook elders achter de Grebbelinie aanvankelijk beschikbare — reserves waren gedirigeerd op Rotterdam en Den Haag in verband met de toestand aldaar, besloot C.V. voorts den tegenaanval te doen uitvoeren door troepen van de — kort te voren uit zijn aanvankelijke stelling genomen — Brig. B., alsmede door — uit de stelling te nemen — troepen van II Div.

De troepen van Brig. B. zouden moeten aanvallen in de richting W.Q. die van II Div. in de richting N.W.—Z.O., langs of à cheval van de spoorbaan Veenendaal—Rhenen.

C.-II Div. zou de geheele actie commandeeren.

Onmiddellijk hierop werden de hiertoe noodige telefonische be- velen uitgegeven aan C.-II L.K. (algemeene leiding der actie). C.-Brig. B (verplaatsing van 24 R.I. min. I, welk Bat., evenals 1-16 R.A., reeds des voormiddags onder bevel van C.-II L.K. was gekomen) en 29 R.I. — voor zooveel noodig over de Lek — in de richting Rhenen, waartoe auto's van Aut. Reg. beschikbaar zouden worden gesteld, C.-II Div. (vrijmaking van twee bataljons en twee artillerie, leiding van de geheele actie), Brig. A. (een Bat., in reserve voor Brig. h.), C.-Aut. Reg. (alle beschikbare auto's verzamelen en Bat.'s, Brig. B. van Wijk bij Duurstede tot nabij Rhenen vervoeren), C.-IV L.K. (I-9 R.A., beschikbaar stellen bij Doorn.)

2. Later in den namiddag, nadat het vorenstaande was uitgegeven, gaf de C.V. mij de opdracht mij via Doorn (St.K.-II L.K.) te be- geven naar Amerongen (St.K.-Brig. B.) ten einde z.m. coördineerend op te treden en voorts als inlichtingsofficier te fungeeren.

Vergezeld van den Ritmeester van het K.N.I.L. Steenhouwer, een Korp. der Marechaussée en een patrouille motorrijders vertrok ik allereerst naar St.K.-II L.K.

3. Op het St.K.-II E.K. te Doorn had ik een onderhoud met C.-II L.K. in tegenwoordigheid van diens chef van den Staf en den Kapt. van den Generalen Staf Dijkstra (welke laatste evenwel spoedig daarop naar IV Div. vertrok).

C.-II L.K. zeide, dat hij alle verdere bevelen van C.V. thans moest weigeren, de actie was geregeld, ingrijpen kon slechts noodlottig zijn. Ik zeide den Generaal, dat ik niet met bevelen kwam, doch slechts verband kwam opnemen en gaarne omtrent de door C.-II L.K. getroffen maatregelen ingelicht zou willen worden alvorens verder naar voren te gaan.

C.-II L.K. zeide daarop, dat hij allereerst het bevel van C.V. volgens hetwelk C.-II Div. de actie zou leiden, had geannuleerd; C.V. Div. was de eenige die den toestand ter plaatse volledig kende; deze was dan ook door C.-II L.K. met de leiding van den tegenaanval belast. C.-II L.K. deelde mij vervolgens mede, dat hij eenige malen getracht had C.-IV Div. te bereiken, deze was evenwel „zoek“, althans niet op zijn cp. Aangezien C.-PI L.K. dit onverantwoordelijk achtte, had hij C.-4 C.Ptr. reeds ingelicht, teneinde C.-IV Div. z.n. te arresteren. Even later belde C.-IV Div. den Generaal echter op, na afloop van het gesprek reide deze mij, dat hij deze aangelegenheid nu even zou laten rusten om haar later uit te zoeken; in dezen zin werd ook C.-4 Ptr. ingelicht. C.-II L.K. deelde mij voorts mede, dat hij zijn maatregelen voor den tegenaanval gebaseerd had op de mogelijkheid, dat de toestand nog ongunstiger zou worden; hoe deze maatregelen precies waren is mij inmiddels ontgaan — indien het mogelijk is een afdruck van het door C.-II L.K. gegeven bevel te bemachtigen (hetgeen onderzocht wordt) wordt dit hierbij gevoegd.

De in den namiddag ingelomen berichten deden C.-II L.K. den toestand op den Grebbeberg gunstiger beoordeelen dan deze zich aanvankelijk liet aanzien; de vijand was tot staan gebracht.

Uit de toelichtingen van C.-II L.K. bleek mij, dat aan de spoorbaan bij Rhenen nog een lijn van weerstand was bezet, een belangrijk feit, dat C.V. — die meende, dat, na het vertrek der reserves naar Rotterdam de stoplijn de laatste lijn van weerstand was — niet bekend was. Ik heb dit den C.V. onmiddellijk telefonisch bericht, C.-II L.K. bericht den C.V. den gunstiger toestand, alsmede zijn afwijking van diens bevelen.

4. Vervolgens ben ik doorgerezen naar het St.K.-Brig. B. te Amerongen. C.-Brig. B. en diens Chef van den Staf waren naar voren. Men deelde mij mede, dat zoo juist het bericht was binnengekomen, dat bij 8 R.I. de Major Jacometti was gesneuveld, dat er in diens bataljon een paniekstemming was ontstaan en dat dit bataljon uit zijn stellingen (N. van de Grebbe) terugvloeiende, waardoor de toestand aanmerkelijk was verslechterd. Ik heb dit bericht onmiddellijk telefonisch doorgegeven aan den C.V.; deze liet mij door den Luit.-Kol. Nierstrasz via Ritmeester Steenhouwer in het Maleisch mededeelen, dat den volgenden morgen te 3.45 een sterke Engelsche luchtaanval op Wageningen zou plaats vinden.

Ik berichtte den C.V. voorts, dat er te Amerongen — waarheen ik mij ingevolge zijne bevelen moest begeven — in het kader mijner opdracht voor mij geen emploi was, weshalve ik zou doorgaan naar den Cp. van C.-IV Div. bij Rhenen.

5. Op weg naar Rhenen moesten wij dekking zoeken voor vliegtuigen, dit bleken evenwel eigen luchtstrijdkrachten te zijn. Voorts passeerden wij onderdeelen van 4 R.H., oprukkende in de richting Rhenen. Ten W. van Rhenen liet ik mijn auto en het begeleidend personeel in een zijweg achter, waarna ik mij met Ritmeester Steenhouwer te voet door het loopgravenstelsel naar cp. IV Div. begaf.

Regelmatig klonk artillerievuur, zoowel eigen als vijandelijk, welk laatste bijkbaar werd afgegeven op de in de omgeving liggende artilleriestellingen.

In den Cp.-IV bevonden zich C.-IV met diens Chef van den Staf, C.-Brig.B. met diens Chef van den Staf, Kapt. Dijkstra van St.K.-II L.K. en enkele officieren van St.-IV Div.

Ik meldde mij en hield mij daarna eenigszins achteraf, teneinde niet te storen.

Er heerschte een verwarde en gedrukte stemming; de gedachtenwisseling maakte op mij de indruk van een richtingloos, besluitloos en doelloos gepraat. Bevelen voor de aanvalstroepen (laat staan bevelen voor den tegenaanval) waren nog niet gegeven, er was zelfs nog geen besluit gevallen. Men confereerde o.a. nog over de vraag wie nu eigenlijk bevelen moest geven. Sterk kreeg ik het gevoel, dat de vooral onder deze omstandigheden zoo noodzakelijke doelbewuste leiding ontbrak. Ik deelde deze indruk mede aan de Kpts. Kamerling en

Dijkstra, die geheel met mij instemden. De Chef van den Staf, den Kapitein Lefèvre de Montigny scheen oververmoeid. Ik vroeg dezen of hij niet wel was; hij antwoordde, dat hij in zeer langen tijd niet gerust had, geheel op was en niet meer geregeld kon denken, waarop ik hem aanbood zijn taak over te nemen, hetgeen hij dankbaar aanvaardde. Ik vroeg hem mij te voren geheel in te lichten omtrent den toestand. Volgens deze inlichtingen was de spoorbaan van den Rijn tot Kp. 25 bezet door 11-19 R.I., deelen van 1-24 R.I. en deelen van 1-26 R.I. Voorts zou van Kp. 25 in de richting van Amerongen een bataljon in stelling gekomen zijn of nog komen, welke was niet precies bekend, dat op zijn linker vleugel zou aansluiten bij de nog intacte stoplijn van 19 R.I. Wat er nog vóór deze weerstandslinje zat was niet bekend. Omtrent de artilleriestellingen zou de D.A.C. mij inlichten, meer gegevens kon ik niet krijgen.

Kapt. Lefèvre de Montigny verwijderde zich hierop om te gaan rusten. Ik verzocht daarop C.-IV Div. de besprekingen te mogen onderbreken, deelde mede, dat ik kwam als gevolmachtigde van C.V. (hetgeen niet geheel juist was, maar het scheen mij noodig, dat ingegrepen werd, waarbij ik er van overtuigd was, dat dit de instemming van den C.V. zou hebben) en verzocht de regeling ter hand te mogen nemen.

C.-IV Div. aanvaardde dit gaarne.

Op dat moment meldde zich de Kapt. van Aanholt van St.-II Div. om verband op te nemen en bevelen te vernemen, hetgeen zeer voordelig was omdat ik thans met Kapt. Kamerling van Brig. B en Kapt. van Aanholt van II Div. de geheele actie kon behandelen en regelen.

De Kapt. van Aanholt deelde mij mede, dat 1-20 R.I. gereed stond bij de Trempot (vt. 165-446) en dat een Bat. van 11 R.I. van Kp. 25 aan de Spoorbaan langs Z.O. rbd Achterberg tot stoplijn 19 R.I. in stelling lag.

6. Allereerst stelde ik mij in verbinding met C.-11-19 R.I. te Rhenen, dien ik verzocht mij in te lichten omtrent den toestand aan de spoorbaan.

Deze deelde mij mede, dat hij met zijn bataljon achter de spoorbaan een stelling bezette, dat hierin ook nog andere onderdeelen lagen, dat verder hier en daar geschoten werd, doch dat er overigens niets bijzonders te melden viel.

Ik gaf C.-11-19 R.I. hierop telefonisch het volgende:

Bevel.

U neemt het bevel op U over alle troepen aan de spoorbaan tusschen den Rijn en Kp. 25 aan de spoorbaan, te weten 11-19 R.I., 1-24 R.I. (vermoedelijk slechts deelen) en 1-26 R.I. (vermoedelijk slechts deelen).

Met deze troepen moet de verdediging aan de spoorbaan krachtig worden georganiseerd. Links van U, in de lijn Kp. 25 aan de spoorbaan—Achterberg heeft een bataljon van 11 R.I. een stelling ingenomen; U neemt hiermede verband op en regelt de aansluiting bij Kp. 25. De stelling aan de spoorbaan moet worden verdedigd *tot het uiterste*, geen man mag zijn post verlaten, tot elken prijs moet worden belet, dat de spoorbaan wordt overschreden.

Het lot van de geheele stelling en van Nederland hangt af van Uw optreden, de C.V. rekent op U.

C.-3-4 R.H. meldde zich op de cp. en berichtte, dat zijn eskadron een stelling had ingenomen een paar honderd meter ten Oosten van de spoorbaan, à cheval van den kw. Wageningen—Rhenen, plm. 100 m rechts en links van de kw.

Uit de antwoorden op mijn vragen bleek, dat deze stelling aan weerszijden in de lucht hing en dat zij weinig schootsveld had.

Hierop gaf ik C.-3-4 R.H. mondeling het volgende:

Bevel.

U neemt Uw eskadron terug achter de spoorbaan en stelt U onder het bevel van C.-11-19 R.I. (op Badhuis Rhenen).

Bij de verdediging van de spoorbaan moet door allen tot *het uiterste* worden standgehouden.

Omstreeks dit tijdstip kwam een bericht binnen, dat de vijand bij Kruiponder was doorgedrongen en zich vandaar bewoog in de richting van den Cuneraweg.

Vervolgens overwoog ik snel de factoren, welke op den tegenaanval van invloed zouden zijn, te weten:

A. Vijand.

Hiervan was weinig bekend; slechts dat hij op en N. langs de Grebbeberg was doorgedrongen. Sterkte onbekend.

B. Eigen toestand.

Met zekerheid bekend was slechts, dat de lijn spoorbaan tot Kp. 25—Z.rand Achterberg—stoplijn 19 R.I. nog vast in eigen handen was.

Wat er aan resten van eigen troepen in het vak van S R.I. nog over was, was onbekend.

De gereedstelling zou dus dienen te geschieden achter de hiervoren aangegeven lijn.

C. Terrein.

De spoorbaan is van de Rijn tot Kp. 26 diep ingezonken, de hellingen waren voorzien van prikkeldraadhindernissen — een tegenaanval over dit gedeelte moest uitgesloten worden geacht, weshalve de aanvankelijk door C.V. voor den tegenaanval gegeven aanwijzingen niet konden worden gehandhaafd. Vandaar, dat uitsluitend een aanval uit N.O. richting tegen 'svijands flank mogelijk was.

Het terrein ten N. van Achterberg leende zich zeer goed voor een gereedstelling.

D. Middelen.

Beschikbaar zouden komen twee Bats van 29 R.I., twee Bats van 24 R.I., een bat van 20 R.I., 11 G.B. (gehavend) en 4 R.H., alsmede van ..... van R.H., evenwel niet alle gelijktijdig.

Het eerst beschikbaar zouden zijn twee Bats van 29 R.I., bat van 20 R.I. en 4 R.H., alsmede de artillerie. Daarom: aanval met I, III-29 R.I.: 4 R.H. als reserve in handen van C.-IV Div.

Daarna zouden komen: II, III-24 R.I. Indien nog tijdig, dan zou II-24 R.I. ook moeten deelnemen aan den aanval, III-242 R.I. als reserve achter spoorbaan in handen C.-IV Div. Tenslotte zou komen: 11 G.B., reserve in handen van C.-IV Div.

Dus: tegenaanval zoo mogelijk met vier, anders met drie bataljons.

De aanval zou moeten losbreken op 13 Mei te 3.45 (aanbreken van den dag; Engelsche luchtaanval).

Chef Staf Brigade B. zeide evenwel, dat er geen kijk op was, dat de troepen hiertoe voldoende tijdig aanwezig zouden zijn; 4.30 was het vroegst mogelijke aanvalsuur.

Een inleidende beschieting en daarop aansluitende rechtstreeksche ondersteuning door de artillerie kon niet plaats hebben, omdat wij geheel in het onzekere verkeerden omtrent de plaatsen waar (vóór de vorengenoemde lijn) eigen troepen en vijand zich bevonden; rechtstreeksche steun kon, bij gemis aan verbindingen, niet meer worden geregeld.

Naar de meening was het indeelen van begeleidende artillerie bij de aanvalstroepen de eenige oplossing; Chef Staf Brig. B. ontr. evenwel ten sterkste, hij was er van overtuigd, dat de commandanten hiermede niet konden werken.

Bleef dus over: vuurconcentratie op punten, waarvan bekend was dat zij door den vijand bezet waren.

Op grond van vorenstaande — zéér vlug gehouden — overweging viel derhalve het volgende:

Besluit.

Tegenaanval zal geschieden O. van spoorbaan, van Achterberg in Z.O. richting, met zoo mogelijk vier bats. Infanterie onder bevel van Luitenant-Kolonel Land.

Uitgangsstelling: N. van Achterberg, O. van spoorbaan.

Aanvaldoel: oorspronkelijke frontlijn.

Aanvalsuur: 4.30.

Geen inleidende beschieting, geen rechtstreeksche steun, vuurconcentraties der artillerie op door vijand bezette punten te regelen door D.A.C.

Twee bats. reserve in handen D.C. te Lijster Ing.

4 R.H. reserve in handen D.C. nabij Berg en Dal.

Verplaatsingen:

I, III-29 R.I. en 11-24 R.I. naar Remmersteinsche bosch, 1-20 R.I. blijft bij Trekpot.

Van hieruit uitgangsstelling bezetten onder leiding van personeel St.-IV Div.

Vervolgens kreeg ik C.-4 R.H. aan de telefoon; ik verstrekke dezen het volgende:

Bevel.

4 R.H. thans in opmarsrichting Rhenen, marcheert naar bosch bij Berg en Dal (vt. 167—443) en blijft daar als divisiereserve ter beschikking van C.-IV Div.

W. van 4 R.H., in het Remmersteinsche bosch, komen 3 Bats. onder bevel van Lt.-Kol. Land.

Bij vt 164—50—443, 20 zult U een officier van 8 R.A. vinden om U te begeleiden naar Berg en Dal.

Voorts aan C.-8 R.A..

Ik verzoek U onmiddellijk een in het terrein bekend officier te dirigeren naar vt 164, 50—443, 20. Deze meldt zich bij C.-4 R.H. zoodra deze daar aankomt en begeleidt 4 R.H. naar het bosch Berg en Dal.

Tenslotte telefoneer ik aan:

Chef Staf ZZ Div.

De tegenaanval zal worden uitgevoerd onder bevel van Lt.-Kol. Land. C.-11 Div. en de R.Cn. van II Div. kunnen naar hunnen cpn. terugkeeren. 1-20 R.I. treedt onder bevel van Lt.-Kol. Land en blijft tot nader order bij Trekpot.

Terwijl vorenstaande bevelen door mij werden getelefoneerd, telefoneerde Chef Staf Brig. B met Lt.-Kol. Land, hem de uit het „besluit“ voortvloeiende bevelen gevende voor verplaatsing van 29 R.I., 24 R.I. en 11 G.B. naar Reinmersteinsche bosch en Lijster Ing. (bevelen tevens bestemd voor Auto Reg.)

Hiertoe dicteerde ik de Kapiteins Kamerling en Van Aanholt het volgende.

Bevel voor den tegenaanval.

1. De vijand is bij den Grebbeberg en Noord daarvan onze stelling binnengedrongen.

2. De lijn spoorbaan van den Rijn tot Kp. 25; O. rand Achterberg is nog vast in handen van onze eigen troepen en sluit O. van Achterlijn aan op de stoplijn van de oorspronkelijke stelling. Van Kp. 25 tot O. rand Achterberg is genoemde lijn bezet door een bat. van 11 R.E. verder N.O. waarts door onderdeelen van 19 R.I.

3. In den vroegen morgen van 13 Mei zal een krachtige tegenaanval worden ingezet uit N.W. richting, waarbij de vijand zal worden teruggeworpen en de oorspronkelijke frontlijn zal worden hersteld.

4. Aanvalstroepen: 1-29 R.I., III-29 R.I., 1-20 R.I. en 11-24 R.I. onder bevel van Lt.-Kol. Land.

Aanvalsvak.

West begrensd door de lijn: spoorbaan Veenendaal—Rhenen tot Ko. 26- voormalige Bastions, Oost begrensd door de lijn Weteringsteeg, in Z.O. richting verlengd tot oorspronkelijke frontlijn.

Groepering:

Twee voorbataljons, twee bataljons regimentsreserve.

Uitgangsstelling:

De voorbataljons met de voorste Afdeelingen in de lijn; Kp. 26 aan de spoorbaan-houtrand in de N.O. richting.

De regimentsreserve met de voorste Afdeelingen in den Zuidelijken Meentweg.

De aanvalstroepen zullen naar hun plaatsen in de uitgangsstelling worden geleid door Kapitein Puffius van St.-Div. met toegevoegd personeel.

Aanvalsuur.

13 Mei 4.30.

Aanvaldoel.

De oorspronkelijke frontlijn; na het bereiken van deze lijn zetten de bataljons zich vast en organiseren onmiddellijk het vuur. Nadat het linker bataljon der regimentsreserve de in punt 2 genoemde lijn heeft gepasseerd, dirigeert de B.C. een comp. op Kruiponder, welke compagnie dit punt heroveret en de linkerflank der aanvalstroepen beschermt; de overige onderdeelen van dit bataljon geëcheloneerd ter bescherming linkerflank aanvalstroepen.

Het rechter bataljon der regimentsreserve rukt op met zijn rechter flank langs de spoorbaan tot Kp. 25, stoot van daaruit door in Z. richting en zuivert het boschterrein van den vijand.

5. Artillerie.

S R.A. en onderdeelen van 4 R.A.

Geen inleidende beschieting, geen rechtstreeksche steun. Krachtige vuurconcentraties op Kruiponder, complex 1 km W.Z.W. van Kruiponder, voormalig Hoornwerk en Heimerstein.

De Kapiteins Kamerling en Van Aanholt begaven zich hierna onmiddellijk met dit bevel naar Lt. Kol. Land, vanwaar de Kapitein Van Aanholt eenige ordonnansen zou medenemen naar C.-1-20 R.I., ten einde het contact met dezen te leggen en hem de bevelen van Lt.-Kol. Land te doen toekomen.

C.-8 R.A. (D.A.C.-IV Div.) was inmiddels op de cp. verschenen, hem werd advies gevraagd nopens de artillerie paragraaf, welke daarna in overleg met hem tot stand kwam.

C.-11-19 R.I. berichtte telefonisch, dat de opstelling aan de spoorbaan thans „dicht“ tot „zeer dicht“ was. Ik vestigde er mijn aandacht op, dat hij vooral niet al zijn troepen in „een lijntje“ langs de spoorbaan mocht leggen, doch een diepteverdediging moest organiseren.

Een officier van St.-8 R.A. belde op met bericht, dat een der afdeelingen (III-8 R.A.?) onder artillerievuur lag. Vroeg of deze afdeeling haar reservestelling mocht innemen.

Vraag mijnerzijds: Duurt het dan niet enkele uren alvorens opnieuw kan worden gevraagd?

Antwoord: inderdaad.

Vraag mijnerzijds: Heeft de afdeeling ernstig te lijden van het vijandelijk artillerievuur.

Antwoord: Neen, dat niet.

Beslissing: Afdeeling blijft in huidige stelling tot vervulling van haar taak.

C.-3-4 R.H. komt weder op cp. en bericht, dat hij ingevolge de (eerderevermelde) opdracht zijn eskadron achter de spoorbaan in de stelling gebracht heeft: het eskadron bezet thans de omgeving van de brug over het spoorwegdal.

Het eskadron kan evenwel hier niet langer houden, het wordt verwoed aangevallen door eigen troepen, die van de Grebbe teruggevoerd zijn en door willen.

De Kapitein Gelderman van de Kon. Mar. zit zelf achter een stuk maar zal het niet lang meer kunnen houden, C.-3-4 R.H. had dit ook aan C.-11-19 R.I. gemeld.

Ik vraag C.-3-4 R.H. hoe hij wist, dat de hem aanvallende troepen eigen troepen waren. Hij antwoordde, dat het er zooveel waren, dat het onmogelijk vijand kan zijn! Ik wees hem op de aanvechtbaarheid dezer conclusie en gelaste hem nogmaals geen muis over de spoorbaan te laten.

Vraag mijnerzijds: Moet deze afdeeling dan niet vuren?

Antwoord: Jawel.

Voorts verzocht ik hem zich persoonlijk naar C.-4 R.H. te begeven (die in de nabijheid zat) met het volgende schriftelijke

Bevel aan C.-4 R.H.

Verplaats Uw regiment naar Rhenen.

Neem contact op met C.-11-19 R.I. (Badhuis Rhenen), die thans het bevel voert aan de spoorbaan.

Neem het bevel op U over alle troepen aan en achter de spoorbaan tusschen den Rijn en Kp. 25.

Verdedig de spoorbaan tot het uiterste, geen man mag den spoorweg overschrijden, de grootste belangen zijn hiermede gemeoid.

C.-3-4 R.H., die 4 R.H. naar Rhenen zou geleiden, vertrok daarvoor met dit bevel.

Vervolgens belde ik C.-11-19 R.I. op en deelde hem mede, dat 4 R.H. naar Rhenen werd verplaatst en dat C.-4 R.H. het bevel over alle troepen aan de spoorbaan op zich zou nemen.

C.-11-19 R.I. berichtte, dat hij Kp. 25 de aansluiting met het nevenbataljon tot stand had gebracht.

Ik verzocht hem nogmaals contact met dit bataljon op te nemen en er op aan te dringen, dat ook dit op zijn linkervleugel een nauwe aansluiting met 19 R.I. tot stand brengt.

Voorts heb ik per ordonnans een schriftelijk bevel laten brengen aan C.-19 R.I., waarin deze werd ingelicht omtrent den toestand en de voornemens betreffende den tegenaanval en waarin hem werd opgedragen zich tot elken prijs in zijn stellingen te handhaven.

Hierna kreeg ik plotseling C.-8 R.I. aan de telefoon!

Ik wist niet anders of heel 8 R.I. was uiteengeslagen, ontbonden en verdwenen, C.-8 R.I. berichtte mij evenwel, dat hij nog steeds op zijn cp. zat (vt. 168—441) en dat ook het Z. deel van de stoplijn van 8 R.I. (vt. 169—440) nog bezet was. C.-8 R.I. berichtte voorts, dat overal vijand zat, niet slechts vóór hem, doch ook achter hem en boven hem (in de boomen).

C.-8 R.I. zou op zijn post blijven, doch „hing in de lucht“.

Ik heb C.-8 R.I. toen volledig ingelicht omtrent den tegenaanval, welke over eenige uren zou losbreken. Ik zegde hem toe de aanvals-

troepen alsnog te onderrichten van zijn aanwezigheid en van de bezetting der stoplijn, opdat deze hiermede rekening zouden houden.

Ik gaf hem voorts in overweging zijn nog overgebleven troepen tijdens den tegenaanval goed gedekt te houden in de loopgraven en onderkomens, opdat er geen verwarring zou ontstaan en geen verliezen door eigen vuur zouden worden geleden.

Verder wees ik C.-8 R.I. op het groote belang, dat elk punt, dat nog bezet was, bezet bleef en tot het uiterste werd verdedigd. Ik zeide dat, zoodra de tegenaanval zou zijn volbracht, de taak van 8 R.I. door andere troepen zou worden overgenomen.

Overste Hennink verzekerde mij op zijn post te zullen blijven.

Ik heb hierop een schriftelijke boodschap gereed gelegd voor den Kapitein Puffius — die even was gaan rusten — die de aanvalstroepen op hun plaats moest brengen, met opdracht de aanvalstroepen (en vooral C.-rechterbataljon reg. res., dat boschpersoneel moest zuiveren) te onderrichten omtrent de aanwezigheid van onderdeelen van 8 R.I.

Voorts legde ik voor Kapitein Puffius een opdracht voor Lt.-Kol. Land gereed, waarin ik er op wees, dat, indien de onderdeelen van 24 R.I. te laat ter plaatse mochten komen, de aanval hierdoor niet mocht worden uitgesteld, doch moest worden ingezet met drie bataljons (29 R.I. min II, alsmede 1-20 R.I.).

Er verscheen een kapitein op de cp., eenigermate verwilderd — ik ben vergeten wie en van welk onderdeel — die uitriep, dat zijn troep in dagen niet geslapen noch gegeten had, dat zij dood op waren enz.

Ik heb deze officier gezegd, dat dit erg was, maar dat vele andere mannen gesneuveld waren! Ik heb hem gewezen op de beteekenis van den toestand en hem duidelijk gemaakt, dat het hier ging om het lot van Nederland, waartegenover factoren als honger en slaap in het niet zonken.

Deze Kapitein drukte mij de hand, dankte mij voor deze korte uiteenzetting, zei, dat hij onmiddellijk terugging, thans volkomen begrijpende waar het om ging.

Na nogmaals C.-11-19 R.I. te hebben opgebeld om mij te informeren omtrent den toestand bij de spoorbaan (waarheen 4 R.H. inmiddels in opmarsch moest zijn en van welke toestand m.i. alles afhing), was, voorzoover ik kan nagaan, alles gedaan, geregeld en bevolen, wat gedaan, geregeld en bevolen moest worden.

Hoewel mijn opdracht hiermede meer dan vervuld was, vroeg ik mij af, of het niet goed zou zijn bij IV Div. te blijven. Terwijl ik dit besprak met den mij vergezellenden Ritmeester Steenhouwer (die mij dit ten sterkste ontried) kwam de Chef van den Staf-IV Div. terug. Hij zeide geheel uitgerust en opgeknapt en weer volkomen fit te zijn en drong er op aan zijn taak weer op te nemen.

Ik heb hierna den Kapitein Le Fevre de Montigny volledig ingelicht omtrent den toestand en alle genomen maatregelen en gegeven bevelen.

Daarna heb ik — naar schatting 15 Mei plm. 1.00 de cp. IV Div. verlaten (C.-IV Div. was inmiddels gaan rusten, het was een zeer donkere nacht, een soldaat geleide ons door het loopgraafstelsel naar achteren, waar wij aan den weg den auto en de motorordonnansen, gemaskerd in het struikgewas terugvonden).

Op den weg ontmoetten wij voortdurend troepentransporten (29 R.I., dat naar het Rernmersteinsche bosch gevoerd werd).

6. Omstreeks 1.30 (13 Mei) arriveerde ik bij het St.K.-II L.K. Het was moeilijk daar binnen te komen; posten met het geweer in vaardigheid deelden mij mede, dat er veel „onraad“ was en dat er voortdurend werd geschoten.

Allereerst trachtte in eenig voedsel voor het mij begeleidende personeel te bemachtigen, dit bleek evenwel niet mogelijk. Chauffeur en motorrijders vielen vrijwel onmiddellijk neer en sliepen direct.

Ik was naar St.K.-II L.K. gegaan, teneinde C.-11 L.K. in te lichten omtrent de getroffen maatregelen en gegeven bevelen en voorts hem in overweging te geven persoonlijk met eenig personeel van zijn staf naar Rhenen te gaan om op het punt waar in het vak II L.K. het zwaartepunt van den strijd lag en de beslissing zou vallen persoonlijk de leiding in handen te nemen. Ik achtte dit laatste te meer noodzakelijk, omdat ik in de leiding bij IV Div. geen volledig vertrouwen had. C.-11 L.K. verzocht mij alleen met hem naar zijn kamer te gaan. De Generaal was zeer terneergeslagen. Hij zeide mij, dat indien de tegenaanval geen succes zou hebben, alles afgeloopen zou zijn. Eenige kans om den vijand in de huidige stelling nog te stuiten bestond dan niet meer, terwijl de terugtocht onder de huidige omstandigheden op een debacle moest uitloopen.

Zelfs levensmiddelentransporten waren uit hinderlagen beschoten, ook op het St.-K-II L.K. was geschoten. De Generaal gaf mij in overweging dien nacht niet verder te gaan, dat zou zeer gevaarlijk

zijn. Ik kon beter op het St.K blijven tot de dag aanbrak. Aangezien ik evenwel zoo spoedig mogelijk verslag wenschte uit te brengen op het H.K.V. en het mij begeleidende personeel behalve oververmoeid ook uitgehongerd was (ik zelf had het laatst gegeten den vorigen dag te 5.00 voormiddag), meende ik dezen **raad** niet te mogen opvolgen.

Voorts sprak de Generaal over het verraad. Zelfs officieren van zijn Staf stonden onder verdenking, onderzoeken waren nog gaande. De Generaal was zéér ernstig en diep onder den indruk der gebeurtenissen, zoowel van die nabij Rhenen als die te Doorn. Ik kreeg den indruk, dat deze gebeurtenissen zijn geestkracht hadden aangetast; het feit, dat de Generaal zeer vermoeid was, zal hierop wellicht mede van invloed zijn geweest. De Generaal scheen mij dermate ontmoedigd, dat ik mij genoopt voelde op te merken, dat wij officieren **toch** in elk geval het vertrouwen moesten bewaren en den moed niet mochten laten zinken.

In verband met den toestand van den Generaal scheen het mij niet doelmatig gevolg te geven aan mijn voornemen den Generaal te raden zich persoonlijk naar **cp.-IV** Div. te begeven en zelf daar de leiding in handen te nemen; ik liet dit daarom na. Inmiddels kwam een telefonisch verzoek van C.-IV Div. om versterking van zijn Staf,

weshalve de Kapitein van den Generalen Staf Dijkstra van den T.B.O., tijdelijk ingedeeld bij St.-K.-II L.K., derwaarts werd gezonden.

Te 2.30 verliet ik het St.K.-II L.K., teneinde mij op het H.K.V. terug te melden.

7. Omstreeks 3.00 arriveerde ik op het H.K.V., waar ik den Kapitein van den Generalen Staf Toet mededeeling deed van de getroffen maatregelen en de gegeven bevelen.

Te ulm. 3.30 ben ik met het mij begeleidende, oververmoeide, **Personeel** naar het Sanatorium **er** waar het mogelijk is **allen een** **altij** te **verschaffen**. **I** in den voormiddag **bracht** ik mondeling verslag uit aan den C.V.

Het vorenstaande is geschreven aan de hand van enkele summiere aantekeningen en overigens (grootendeels) uit het geheugen. Ook de weergegeven bevelen zijn op deze wijze gereconstrueerd.

H.K.V., 20 Mei 1940.

De Kapitein van den Generalen Staf,
(get.) A. H. J. L. FIEVEZ.

BIJLAGE 76

Briefwisseling Bussen het hoofd van de sectie krijgsgeschiedenis van de Generale Staf en de oud-commandant van de **IVe** divisie over de verdediging van **de Grebbe**

16 Maart 1948.

Aan:

de Chef van de Generale Staf
te 's-Gravenhage.

Mijn aandacht werd onlangs gevestigd op den inhoud van het artikel voorkomende in Elseviers weekblad van 14 Februari 1948 getiteld:

Een les in 1948. Klare taal over Mei 1940.

Aannemende dat het aldaar bedoelde boekwerk inderdaad is samengeiteld te Uwen burele, veroorloof ik mij als oud-commandant der voormalige IVe Divisie, aandacht te vestigen op verschillende in dat boek voorkomende onjuistheden.

1. Er wordt aldaar — volgens het artikel in Elsevier — gesproken van..... het doordringen der Duitsers bij de onvolledig vernielde Grebbesluis.....

Aan die sluis is gelukkig *niets* vernield geworden.

Ware dit gebeurd dan had het inundatiewater c.q. het Rijnwater vrij spel gehad met alle, voor ons, kwade gevolgen daarvan.

De Rijn stond op 10 Mei 1940 zeer laag. Mogelijk zou dus zijn geweest dat de inundatie zou zijn afgelopen.

Ik neem dus aan dat bedoeld is de brug over het inundatiekanaal nabij de oostelijke helling van de Grebbeberg. Deze brug is door de vernieling in zodanige toestand gebracht dat passeren ervan zonder meer niet mogelijk was. De vernieling toch was van dien aard dat toen door delen van 11-19 R.I. in de nacht van 11 op 12 Mei 1940 een poging zou worden gedaan om de voorposten te hernemen, waarbij het passeren van de vernielde brug noodzakelijk was. Dit alleen zou kunnen plaats hebben middels een achterwaarts te voren gereed gemaakte noodbrug.

2. Verder is het onjuist, dat de Duitsers bij die brug de stelling zijn binnengedrongen.

Dit binnendringen is noordelijker geschied ongeveer bij Heimerstein. Zij hebben zich niet..... langs de diep ingesneden holle weg naar voren gewerkt.....

Zij zijn noord van dien weg westwaarts opgerukt langs de Heimersteinsche laan.

Een van de tegenmaatregelen is ook geweest een stoot van een compagnie van 11-19 R.I. langs de Heimersteinschelaan onder bevel van C-1-8 R.I. en niet langs bedoelde holle weg.

3. Eerst later hebben de Duitsers zich ook zuidwaarts uitgebreid. Er schijnt in het bewuste boek geschreven te zijn dat die holle weg door geen vuurwapenen in de zône der voorcompagnieën werd bestreken.

Ook dit is niet juist.

Zeer kort na de aanvaarding van het commando over de IVe Divisie heb ik — vergezeld van C-8 R.I. en nu wijlen Majoor W. P. Landzaat — het opgemaakte vuurplan der voorcompagnieën o.a. daar ter plaatse in het terrein nagegaan. 't Was toen op voorstel van Majoor Landzaat — zelf oud-mitrailleur-officier — dat ik enige wijziging in opstelling van enkele zware mitrailleurs goedkeurde.

Door die wijziging kon — meer dan aanvankelijk — vuur, vooral op de oostelijken ingang van den hollen weg worden gebracht. De hindernis, gevormd door de vernielde brug, lag daardoor beter onder vuur.

Met de door mij goedgekeurde wijzigingen was toen Majoor Landzaat zeer ingenomen. Hij had deze herhaaldelijk bij mijn ambtsvoorganger voorgebracht doch deze had — zoals Landzaat mij toen mededeelde — niet tot wijziging willen beslissen.

Dat dus Majoor Landzaat in de maanden die ons toen nog van 10 Mei 1940 scheidden niet bedoelde wijzigingen heeft doen uitvoeren, kan ik niet aannemen.

Zijn voortvarendheid was mij daarvoor borg.

Er was dus wel degelijk een door vuur bestreken hindernis. Bovendien was de gehele oosthelling van de Grebbeberg en waren ook

de hellingen van de holle weg nabij die oostelijke ingang voorzien van prikkeldraadversperringen.

Verder lees ik in het artikel in Elsevier:

..... Op de kunstweg was — ter hoogte van de stoplijn — geen versperring aangebracht.....

Ook dit is onjuist.

Voor de gehele stoplijn in het Divisievak was een doorlopende prikkeldraadhindernis aangebracht.

Ter hoogte waar deze hindernis de kunstweg Wageningen—Rhenen sneed waren Friese ruiters voor afsluiting van den weg vervaardigd. Die hindernis is ook werkelijk geplaatst. Dit is mij door C-1-8 R.I. bericht en werd in mijn verslag over de oorlogshandelingen der IVe Divisie onder dd. 10 Mei 1940 vermeld.

Voor het bestrijken van het westelijk gedeelte van de holle weg en vooral van de westelijke uitgang daarvan, was behalve de infanterie vuurwapenen ook pag. aangewezen.

Aanvankelijk was hiervoor een modern stuk pag. bestemd doch toen dit elders meer nodig bleek moest worden volstaan met een stuk 5 cm. Veld.

Weer verder lees ik: Door verschillende oorzaken was de verplaatsing der voor de Nederlandse tegenaanval bestemde troepen vertraagd, zodat deze niet op tijd kon aanvangen en de *artilkrie onbekend gelaten* (onderstreping van mij vL.) met deze vertraging, het vuur enige uren te vroeg afgaf.

Ook deze zinsnede vereiste rechtzetting.

Inderdaad is de tegenaanval later ingezet dan was uitgewerkt. Ik zelf vernam dit ook niet direct en kon dus geen nadere bevelen aan de artillerie doen toekomen.

Toen mij het later inzetten van de infanterieopmars bekend werd, is het geprojecteerd artillerievuur in overeenstemming met de vertraging herhaald.

De uitdrukking..... de artillerie onbekend gelaten..... dient dus in een ander daglicht te worden gezien dan vermoedelijk de bedoeling van de schrijver(s) is geweest.

Ook lees ik: ..... Verder noordelijk — tot Kruipolder toe -- gingen tussen 16.00 en 20.00 achtereenvolgens alle onderdelen, welke in de frontlijn stonden terug.

Ook dit is niet juist.

Op het bericht dat in de omgeving van Kruipolder onderdelen teruggingen heb ik maatregelen genomen voor het herstel door aldaar een eskadron wielrijders in te zetten.,

Deze maatregelen behoefden niet tot uitvoering te komen omdat intussen bericht binnenkwam dat bedoeld frontgedeelte nog (of weer) was bezet.

Hoe laat dit bericht binnenkwam hierinner ik mij niet meer.

Wellicht zou de toenmalige C. van het eskadron wielrijders hieromtrent inlichtingen kunnen verstrekken. Hij toch zal nog wel weten wanneer hij werd teruggeroepen.

Ook onze troepen direct noord van Heimerstein zijn toen nog ter plaatse gebleven.

Een teruggaan van *alle* onderdelen is dus niet juist.

Aan het slot van bovenvermelde zinsnede lees ik:

..... De gevolgen op de meer achterwaarts opgestelde troepen waren demoraliserend .....

Hoe dit de schrijver(s) van het bedoelde boekwerk is gebleken wordt niet vermeld. Daarom en mede om het hierboven door mij naar voren gebrachte onthoud ik mij vooralsnog hierop in te gaan.

Met het bovenstaande vertrouwen ik vooral de schrijver(s) van: Beknopt overzicht van de Krijgsverrichtingen der Koninklijke Landmacht van dienst te zijn geweest.

Ik schreef het na ruggespraak met de toenmalige Chef van mijn Staf. Het geeft dus mening en opvatting weer van ons, die in de Meidagen van 1940 belast waren met commando en leiding op de Grebbeberg.

Nimmer is ons door de samensteller(s) van het boekwerk naar die mening en opvatting gevraagd. Ik noem dit een zonderlinge, vreemde handelwijze. Zij is n.m.m. ook ongepast in verband met de kritiek die wordt uitgeoefend. Deze handelwijze is grievend tegenover hen die zich niet meer kunnen verdedigen.

Voor hen, voor 8 R.I. in zijn geheel, voor mijn Staf en mijzelf heb ik met deze brief het gebeurde op en om de Grebbeberg in Mei 1940 willen rechtzetten.

Ik hoop dat U aanleiding moge vinden de inhoud ervan ter kennis te brengen van de schrijver(s) van het boek en voor zover nodig van de Redactie van Elseviers Weekblad.

*De Kolonel
der Infanterie o.n.a.*
w.g. A. M. M. van LOON.

Voor eensluidend afschrift,
De Luitenant-Kolonel b.d.,
w.g. F. A. J. DE KLERCK.

Kolonel b.d. A. M. M. van Loon

Overveen, 31 October 1948.

Bijlagen: Twee

Onderwerp: Aanbieding van bescheiden

Aan:

*De Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945
(Subcommissie II) te 's-Gravenhage.*

Ik veroorloof mij Uwer Commissie — zulks naar aanleiding van mijne gedane toezegging aan het einde van mijn verhoor door Uwe Commissie op 1 Juli j.l. — hiernevens aan te bieden afschriften van een brief met bijlagen d.d. 11 Mei 1948 No. G 8/398 van het Hoofd van Sectie G 8 van de Staf van de Chef van de Generale Staf en van het daarop door mij d.d. heden verzonden antwoord.

De Kolonel b.d.,
w.g. A. VAN LOON.
(A. M. M. VAN LOON.)

AFSCHRIFT

bestemd voor de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945

MINISTERIE VAN OORLOG

Chef van de Generale Staf
Sectie G 8 (Krijgsgeschiedenis)
No. G 8/398

's-Gravenhage, 11 Mei 1948.
Kanaalweg 2, telef. 557566.

Bijlagen: twee

Onderwerp: Rechtzettingen

*Aan de Hoogedelgestr. Heer
A. M. M. van Loon
Kol. der Infanterie O.N.A.
Overveen.*

Naar aanleiding van Uw brief van 16 Maari j.l., waarvan de Chef van de Generale Staf de behandeling aan mij heeft opgedragen, deel ik U het volgende mede.

De samenstellers van het *Beknopt Overzicht* hadden opdracht op korte termijn een summier beschrijving te geven van de Krijgsverrichtingen op Nederlandse bodem in het tijdvak 10—19 Mei 1940, omdat het samenstellen van het grote Generale Stafwerk als gevolg van de nauwkeurige en grondige wijze, waarop dit wordt bewerkt, geruime tijd zal duren. Er is daarom gestreefd geworden om in dit beknopte boekwerk alleen datgene op te nemen wat met stelligheid bekend was en bovendien bevestigd werd door officiële en andere gegevens ontvangen van meerdere zijden. Het was niet mogelijk en ook niet nodig hiervoor nog eens de honderden troepencommandanten vooraf te horen, waarvan de officiële gevechtsberichten en dagboeken beschikbaar waren.

Wetende, dat er nog een onderzoek zou plaats hebben naar het beleid van hogere commandanten en in het bijzonder ook naar dat van de C.-IV Divisie, is met opzet omtrent bevelvoering en beleid van C.-IV Div. in het Beknopt Overzicht niets vermeld en daarover ook geen critiek uitgeoefend. Eerst in het Grote Stafwerk zal dit ter sprake kunnen worden gebracht.

De redactie van Elsevier heeft slechte grepen genomen uit het boekwerk, waardoor de feiten niet in het juiste licht komen te staan. Bedoeld artikel is zonder voorkennis van Sectie G 8 gepubliceerd. Het had dan ook aanbeveling verdiend, indien U Uwe opmerkingen niet had gebaseerd op een krantenartikel doch op het boek zelf. Niettemin zijn de medewerkers van de Sectie Krijgsgeschiedenis gaarne bereid naar aanleiding van Uwe vermeende rechtzettingen, waarbij overigens geen bronnen worden vermeld, waarop zij zijn gebaseerd, U uitvoerig in te lichten. Ik verwijs daarvoor naar bijgaand overzicht.

*De Generaal-Majoor b.d.
Hoofd Sectie G 8*
w.g. VAN HILTEN.

AFSCHRIFT

Bijlage behorende bij brief Chef Generale Staf sectie G 8 Nr 398.

Voor wat de nummering betreft wordt verwezen naar het als bijlage gevoegde afschrift van de brief Kol. van Loon.

ad 1. Inderdaad is hier bedoeld de onvolledig vernielde brug over de sluis; de brug zat aan de Wageningse zijde nog met 4 balken vast. S.M.I. Ligthart (2e Sectie 8 Comp. pag.) had deze onvolledige vernieling onmiddellijk aan de B.C. I-8 R.I. gemeld.

De vernieling was zodanig geweest, dat men voor man over de Grift kon komen, ook zelfs werd gebruik gemaakt van schotbalken en van een verbogen hek naast het vernielde brugdek.

Luitenant Suilen van 2-11-19 R.I. was op 11/12 Mei zelf met de Sectie van vaandrig Menzo op deze wijze aan de overzijde van de Grift kunnen komen. Voor het overzetten op 11/12 Mei van een geheel bataljon (II-19 R.I.), hetgeen juist zo snel mogelijk moest geschieden, was natuurlijk het gebruik van een noodbrug noodzakelijk. Die noodbrug was enige uren later wel geslagen, maar door de Duitsers. Ook enkele Duitse patrouilles waren reeds in de vroege ochtend van 12 Mei er in geslaagd aan de Westzijde te komen en hebben van de voet van de Grebbeberg uit de opstellingen op het Hoornwerk (van Lt. Niemandsverdriet) en Zuid daarvan (vdg. Staphorst) in de rug onder vuur kunnen nemen.

ad 2. Hier is men vermoedelijk verkeerd ingelicht, want meerdere verhoren en gevechtsberichten bevestigen, dat de Duitsers bij de sluis over de Grift waren gekomen en *niet* bij Heimerstein. Het open terrein aldaar leende zich niet voor een overgang over de Grift. De Duitsers waren met groepen van de sluis uit door de holle weg naar het Westen en het Noorden (richting Heimerstein) gestoten ($\pm$ 14.00). Tevens waren zij Zuid van de holle weg geweest en hadden de aldaar aanwezige kazematten 7, 5 en 6 in de rug genomen (& 14.30). De prikkeldraadversperringen langs de Oosthelling van de berg werden door de Duitsers vermeden.

In 1940, kort na de capitulatie, had men (o.a. de C.V.) in de helling van de holle weg door de Duitsers gegraven schuttersputten geconstateerd. Na overschrijding van de sluis is een Duits kanon (paw) in stelling gekomen aan het eindpunt van de Cuneraweg en heeft het vuur geopend op de loopgraven aan de Grift in de richting van Heimerstein.

De bezetting in de omgeving Heimerstein week deels naar het Noorden, deels naar het Westen uit. In volgorde van ~~tijd~~ krijgen we nu eerst de U bekende tegenstoot van Jacometti in de richting holle weg ($\pm$ 16.00), dan de tegenstoot door de bezetting van de stoplijn in het terrein Zuid van de holle weg ($\pm$ 17.00), vervolgens werd door U ingezet III-11 R.I. (stoplijn bezetten). Ook aan weerszijden van de holle weg en gelijktijdig met het bezetten van de Spoorbaan gaf U bevel voor een tegenstoot door I-II-19 R.I. (van Div. Res.), in het vak van I-8 R.I. ($\pm$ 17.45). De B.C. deed deze uitvoeren in de richting Heimerstein, omdat de andere tegenstoot Zuid van de holle weg (zie hierboven) reeds was gelast

ad 3. Nabij de Oostelijke ingang van de holle weg lag de vernielde brug over de Grebbesluis als hindernis, welke hindernis niet of onvoldoende door vuur was bestreken. Kazemat 15 (aan de Cuneraweg), die onder meer vuur moest brengen op de sluis, kon dit niet

vanwege de hoge bomen en het nog niet afgebroken hotel nabij de sluis. De bezetting van de kazemat had bovendien de opstelling ontijdig verlaten. De zw. mitrs. in kazemat 7 en ook in 6 en 5 konden geen of onvoldoend vuur in O.-richting geven, als gevolg van door de beschieting geveldde bomen.

Het vuur uit deze kazematten was bovendien niet bestemd voor de hindernis (Grebbe sluis); vanwege hare hoge opstelling kon het vuur ook nooit op de sluis worden gebracht, wel op het Hoornwerk, Grebbedijk, e.d.

Het was uitgesloten dat men, in 't algemeen — wijzigingen — in de plaats van de zware mitrailleurs had kunnen doen aanbrengen, omdat ze in gietijzeren koepels stonden en de plaatsen van deze kazematten, reeds in 1939 waren verkend en vastgesteld, toenmaals rekening houdende met te verrichten opruiming.

Op grond van deze verkenningen had het Stellingbureau — v. d. Kasteelen — de kazematten in 1939 gebouwd. Majoor Landzaat kon dus aan dat vuurplan niets meer veranderen.

ad 4. De hellingen van de holle weg hadden op de belangrijkste plaatsen juist geen hindernissen, getuige het feit, dat de Duitsers daaruit de kazematten 7, 6 en 5 in de rug kwamen en getuige ook de gevonden schuttersputten in die hellingen (zie ook ad 2). De opmars van 11-19 R.I. op 11/12 Mei door de holle weg naar de Sluis, werd nabij de Oostelijke uitgang van die holle weg *niet* gehinderd door Friese ruiters. Dat er weinig mitr. vuur in de holle weg lag, zal vermoedelijk zijn oorzaak vinden in het geringe beschikbare aantal dier wapens, in verband met het bezetten vaneen te breed front, om nog hier en daar — aanvulling — van vuur te krijgen.

ad 5. Er was op de kunstweg, ter hoogte van de stoplijn, *wel* een hindernis (Friese ruiters), doch in de nacht 11/12 Mei en daarna was die hindernis *niet* geplaatst, vermoedelijk doordat 11-19 R.I. er door heen was gegaan. Ook de bezetting van de stoplijn ter plaatse was in deze zeer nalatig geweest, door versperring niet meer aan te brengen (te sluiten).

Even vóórdat de Duitsers op 12 Mei op deze plaats de stoplijn doorstootten, is een bespanning van 6 veld (van III-11 R.I.) zonder hinder van de Friese ruiters te hebben ondervonden, in Oostelijke richting op hol kunnen slaan. Ook andere — ooggetuigen — bevestigden de afwezigheid van een versperring op de kunstweg ter hoogte van de stoplijn, op het moment (avond 12 Mei) dat de Duitsers er in slaagden de stoplijn aldaar te doorboren.

ad 6. Voor het bestrijken van het Westelijk gedeelte van de holle weg, ter hoogte van de stoplijn, stond een stuk pag (6 veld), dat, bij één der bezoeken van de C.V. aan de Grebbeberg kort na de capitulatie er nog stond, terwijl geconstateerd werd, dat er geen of slechts enkele projectielen bleken te zijn vershoten. Uit andere gegevens bleek, dat kort vóór de doorbraak der Duitsers door de stoplijn (12 Mei ± 22.00) het bewuste stuk door een onbekende met een handgranaat onbruikbaar werd gemaakt, waarop de bediening vluchtte. Dientengevolge heeft het kanon op het moment der doorbraak geen vuur afgegeven.

ad 7. Ook deze rechtzetting moet anders worden gezien, want de feiten waren: De tegenaanval werd, na enige discussie, gesteld op 4.30. Zij ving eerst aan te 7.00. De art.vuren — die om de ons bekende redenen veel te ver weg waren geprojecteerd — werden prompt om 4.30 afgegeven, dus veel te vroeg.

De vuren werden wel herhaald en wel om: 5.45 en 6.30, terwijl om 7.20, 8.20 en 8.30 op Wageningen werd gevuurd en één vuur lag te 7.15 ± 1.000 m. West van Wageningen. Er zijn dus *geen* vuren te 7.00 afgegeven in overeenstemming met de vertraging. De indruk bestaat, dat men — nadat de bevelen voor de tegenaanval waren gegeven — daarna te weinig gedaan heeft om de uitvoering van die bevelen te verzekeren. Dit is ook daarom onbegrijpelijk, omdat men op het St.K. — IV Div. wist, dat de verbinding tussen D.C. en Lt.Kol.Land (C. — Aanvalstroepen) niet goed was. Er waren te weinig deugdelijke maatregelen genomen om het vorenbedoelde contact te verzekeren, opdat tenminste de toch al geringe vuursteun op de *juiste tijd* verleend had kunnen worden. Verklaarbaar is nu ook, dat de D.C. het later inzetten van de tegenaanval ook niet direct heeft vernomen.

ad 8. De hier weergegeven situatie is niet juist. Tussen 16.00 en 20.00 zijn inderdaad alle onderdelen uit de frontlijn verdwenen. Ik schakel hier uit het blijven zitten in het uiterst Noordelijk deel van de frontlijn, zelfs tot enige dagen na de capitulatie, van een groep onder vdg. Klooster. Evenwel is het nu nog steeds een mysterie gebleven, waarom de D.C. op 12 Mei de beide eskadrons, uitgezet tegenover Kruiponder en Oost van La'areind heeft teruggeroepen. Als reden hiervoor wordt opgegeven: omdat intussen bericht binnenkwam, dat bedoeld frontgedeelte nog (of weer) was bezet. De toen-

malige Kapt. van de Generale Staf Lefèvre de Montigny, kort geleden daarover gevraagd zegt: Nadat bericht was ontvangen, dat de rest van de frontlijn ook was gevallen, had het geen zin meer het gedeelte Kruiponder en zuid daarvan te heroveren. Dus twee tegenstrijdige zienswijzen. Vermoedelijk is het terugroepen dus geschied op een bericht, waarvan de betrouwbaarheid onvoldoende is onderzocht. Het bericht is nimmer afkomstig geweest van de C.C. in voorste lijn, want die was zeer teleurgesteld, toen hij bemerkte, dat de huzaren teruggingen, juist op een moment, waarop de verovering van het betrokken deel der frontlijn zeker zou zijn gelukt. (Volgens de C.C. zaten er weinig of geen Duitsers in dat gedeelte van de frontlijn. De C. van het Noordelijk eskadron confereerde met de C.C. ter plaatse, welke C.C. met zekerheid wist te vertellen, dat Kruiponder e.o. door eigen troepen was verlaten (van vdg. Klooster wist hij niets)). Terwijl de esk.C. overwoog de aanval tot de volgende ochtend uit te stellen, kreeg hij bericht, dat hij terug moest. Het gevolg is geweest, dat de C.C. met de rest van zijn Comp. ook is teruggegaan, waardoor een gat ontstond in de tussenverdediging van het vak van II-8 R.I. Het esk. en deze Comp. zijn over pl. 25 aan de spoorbaan verder Westwaarts teruggegaan, welke teruggaande beweging demoraliserend werkte op de, in de lijn pl. 25 en verder N.W.-richting, gelegen onderdelen. Ook het andere eskadron, eveneens teruggaande over pl. 25, had aan de verwarring mede schuld.

De reeds verzwakte tussenverdediging, waar dit esk. was ingezet, had niet aan de teruggaande beweging meegedaan, doch was in de ochtend van 13 Mei door intussen geïnfiltreerde Duitse patrouilles deels gevangen genomen, dan wel teruggegaan.

AFSCHRIFT

bestemd voor de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945.

Kolonel b.d. A. M. M. van Loon.

Overveen, 31 October 1948.

Onderwerp: Rechtzittingen.

Aan:

den Heer Hoofd Sectie G 8 van de Staf van de Chef van de Generale Staf d.t. van de Chef van de Generale Staf te 's-Gravenhage.

De beantwoording van Uw brief van 11 Mei 1948 Sectie G 8 (Krijgsgeschiedenis) No. G 8i398 vorderde eenige tijd, omdat ik — zulks naar aanleiding van het gestelde in de voorlaatste alinea van die brief — tijdelijk beschikking wilde hebben over een exemplaar van het hier ter sprake zijnde Beknopt Overzicht enz. en ik bovendien — ook ter plaatse — verschillende aangelegenheden nog eens nauwkeurig wilde nagaan.

Na lezing van het gedeelte in dit boekwerk, dat betrekking heeft op de gevechten op en om de Grebbeberg blijkt mij, dat de feiten genoemd in Elseviers Weekblad woordelijk door dat blad zijn overgenomen. Dat het Beknopt Overzicht een andere kijk op genoemde feiten geeft, heb ik niet kunnen ontdekken. Uw mening, dat de feiten door de aanhalingen van Elseviers Weekblad in een ander daglicht zijn komen te staan dan door het Beknopt Overzicht is bedoeld, deel ik dan ook niet.

Ik nam echter goede nota van deze mededeling en ben er U erkentelijk voor.

Bij lezing van het Beknopt Overzicht enz. bleek mij bovendien, dat het aantal onjuistheden betreffende het gebeuren op en om de Grebbeberg nog veel groter is.

Verschillende gebeurtenissen zijn dermate voorgesteld, dat de Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940—1945 mij, om er nader over te worden ingelicht, opriep voor haar te verschijnen. Daarvan was het gevolg, dat de Voorzitter mij aan het eind van het verhoor toevoegde: U geeft ons wel een hiel andere kijk op alles.

In dit verband bied ik een afschrift van Uwe brief van 11 Mei j.l. en van deze brief aan bedoelde Commissie aan.

Bij de vermelding van verdere onjuistheden bepaal ik mij tot de voornaamste daarvan en beperk mij veelal tot een opsomming, omdat bestudering van de door mij of wel door mijn tussenkomst ingediende bescheiden voldoende bevestiging is.

Niet juist is het gestelde:

a. op blz. 99: Enige officieren trachtten zo goed en zo kwaad zulks ging, haastig een nieuwe weerstand te organiseren in de lijn Elst—Veenendaal.

b. op blz. 97: en ook Rhenen onder zwaar Duits artillerievuur gelegen, waardoor de stad in brand geraakte.

c. op blz. 98: op de commandopost speelde een Kapitein van G.S. van het H.K.V. een belangrijke rol, waardoor binnen een korte tijd de nodige bevelen oin de actie op gang te brengen konden uitgaan.

Waar dit gebeuren niet in de stukken voorkomt, diene de volgende uiteenzetting, die wanneer nodig, nog zou kunnen worden uitgebreid.

Bedoelde kapitein is in mijn commandopost verschenen, toen de bevelen voor de tegenaanval eensdeels reeds waren uitgegaan of anderdeels in bewerking waren. Mijn — besluit — was dus reeds enige tijd tevoren genomen en de — directiven — waren gegeven. Aan de hand van de kaart werden die kapitein inlichtingen gegeven. Hierbij bemerkte ik, dat de chef van mijn Staf op zeker moment tekenen van oververmoeidheid gaf. Ik raadde hem toen aan wat rust *té* nemen. Dit weigerde hij te doen. Eerst toen ik hem voorhield, dat er weer werk zou komen, wanneer de tegenaanval zou losbreken en toen bedoelde kapitein aanbod zolang op de commandopost te blijven, is hij gezwicht en heeft zich korte tijd verwijderd.

De bedoelde kapitein G.S. van het H.K.V. is toen door mij aan het telefoontestel geplaatst, terwijl ik tegenover hem aan de tafel zittende de kaart bijhield. Die kapitein heeft niets anders gedaan dan berichten van het front aan mij doorgegeven en mijn bevelen en aanwijzingen daarop aan de desbetreffende commandanten overbrengen.

Omtrent dit gebeuren is door mij in 1940 uitvoerig aan de Chef van die kapitein gerapporteerd. Deze feiten hadden toch niet zonder dat ik, noch de Chef van mijn Staf tevoren waren gehoord op een wijze als nu is geschied in het boekwerk mogen worden opgenomen; vooral niet, omdat U mij schrijft, dat alleen daarin werd opgenomen wat met stelligheid bekend en *bovendien bevestigd* werd door officiële en andere gegevens ontvangen van *meerdere* zijden.

d. Niet juist is verder op blz. 93 onder k.: dat 1-46 R.I. opdracht zou hebben gehad om ook de voorpostenstrook te heroveren en te bezetten. Ik was geen voorstander om de eenmaal verloren voorpostenopstelling te trachten te hernemen. Alles wat daartoe is geschied gebeurde op bevel van de Legerkorpscommandant.

Mede in dit verband is bij het ter beschikking komen van I-46 R.I. dit hernemen alleen even ter sprake gekomen, maar een bevel daartoe is niet gegeven.

e. Op blz. 94 staat: hetgeen de legerkorpscommandant aanleiding gaf, niet alleen bevelen te geven dit met alle middelen tegen te gaan, doch zich ook naar voren te begeven om zich persoonlijk van een en ander op de hoogte te stellen en zijn ondercommandanten moed in te spreken.

Dergelijke bevelen waren voordien ook reeds door mij gegeven. Ook waren door mij reeds maatregelen genomen. Billijkheidshalve had m.i. dit ook in het Beknopt Overzicht dienen te worden vermeld.

Wat het — moed inspreken — betreft door de legerkorpscommandant; ik hoop niet, dat zulks geschied is op de wijze als in mijn commandopost of tegenover C.-8 R.I. Toen toch gedroeg die legerkorpscommandant zich als iemand, die zich zelf absoluut niet beheerste. Het succes was dan ook niet bijzonder groot.

f. Op blz. 88 staat: Tengevolge van werkzaamheden verband houdende met het stellen van de inundatie voor de Grebbeberg, waren enkele gevechtsoptellingen gedeeltelijk afgebroken.

Inderdaad zijn de voorpostensteunpunten aan de zuidzijde van het Nieuwe Kanaal kort voor het uitbreken der vijandelijkheden, zonder dat dit mij te voren was medegedeeld, op last van de legerkorpscommandant *zodanig afgebroken, dat zij voor hun doel niet meer bruikbaar waren.*

Ik heb mij daarover geërgerd en verlangd, dat alvorens met enige werkzaamheid voort zou worden gegaan, eerst nieuwe opstellingen moesten worden vervaardigd. De toenmalige Kapitein der Genie A. Janssan en de bij het werk toezicht houdende onderofficier zullen zich dit nog wel herinneren.

Die vervanging door nieuwe opstellingen heeft desondanks niet plaats gevonden, zodat op 11 Mei 1940 de langs genoemde vaart opgestelde onderdelen van de voorposten in het open terrein zich moesten verdedigen. Daarom doet het eigenaardig aan om op blz. 90 te lezen — alwaar de meest noordelijk gelegen sectie van de voorposten, *zonder tegenstand te bieden* op de frontlijn bij Kruiponder terugtrok.

Ware de reden van deze terugtocht erbij vermeld, dan was dit feit in een meer juist daglicht komen te staan. Nu dit niet gebeurde,

sprekt uit de inhoud van deze mededeling afkeuring en afbrekende kritiek.

Heeft de schrijver van dit gedeelte van het Beknopt Overzicht zich wel voldoende gerealiseerd, wat het wil zeggen in het open veld stand te houden onder vijandelijk en eigen vuur, vooral voor in de oorlog nog niet getrainde troepen!

g. Op blz. 90 staat verder: Door in de slecht uitzicht biedende commandopost te verblijven..... was de bataljonscommandant onvoldoende op de hoogte van hetgeen zich in zijn compagnieën afspeelde.

Dit ontlokt mij de uitroep: Verlangt de schrijver nu werkelijk, dat die commandant gedurende de korte tijd, dat een voorpostengevecht duurt en in dit geval ook geduurd heeft, nog het terrein in zou gaan? En gelooft de schrijver nu inderdaad, dat die commandant dan beter op de hoogte zou zijn gekomen?

De voorpostenstrook bestond uit losse steunpunten met weinig onderling verband als gevolg van de bedektheid van het terrein en de grote afstanden ertussen.

Juist op die post was het moeilijk de berichten te ontvangen van zijn onderdelen en kon hij zijn bevelen van dit centrale punt uit overbrengen, omdat alle verbindingen daar samenkwamen. Het terrein ingaande zou hij op een enkel bepaald punt wellicht zich van de toestand hebben kunnen overtuigen. Maar gedurende de tijd van zijn afwezigheid stond dan de bevelvoering over de gedeelten elders stil. Of had die 2e Luitenant Adjudant dit dan maar zolang moeteri doen?

k. Op blz. 98 staat: Geen inleidende beschieting, noch rechtstreekse steun.

Dit raakt mijn bevelvoering en beleid als Div. C.

Ik vraag mij af, waarom ik in Uw brief dan lees — is met opzet omtrent bevelvoering en beleid van C.-IV Div. in het Beknopt Overzicht niets vermeld en daarover ook geen kritiek uitgeoefend.

De toenmalige Chef van mijn Staf merkt naar aanleiding van dit gedeelte op:

Persoonlijk heb ik uiteen gezet, waarom geen artillerievuur werd afgegeven.

Het hier vermelde is dus tegen beter weten in in het boekwerk opgenomen.

Hetzelfde geldt voor de noot 1 op blz. 99:

Van deze tijdverandering was de artillerie niet op de hoogte gesteld, zodat.....

Nu mijn beleid in die dagen hier naar voren wordt gebracht, acht ik het van belang U op de hoogte te stellen van hetgeen de Chef van de G.S. mij schreef na het door U in de 3e alinea van Uw brief aangegeven onderzoek, vooral omdat U spreekt van *in het bijzonder* ook naar dat van de C.-IV Divisie.

— Hierbij deel ik U mede, dat ik na bestudering van de stukken geen enkele aanleiding heb kunnen vinden U terzake van Uwe gedragingen in de Meidagen 1940 naar de Krijgsraad te verwijzen en dat de tegen U ingebrachte bezwaren betreffende Uw beleid, iedere grond missen.

Hieraan voegde de M.v.O. bij afzonderlijk schrijven nog toe:

.....is gebleken, dat te Uwen aanzien terzake geen maatregelen behoeven te worden overwogen, zodat U als officier der Koninklijke landmacht zou kunnen worden gehandhaafd.

Dit alles is wel zeer positief gezegd.

Hiertoe bestaat dan ook alle recht, omdat het oordeel werd uitgesproken na — hoor en wederhoor —

Jammer, dat niet allen, die mij in krijgsgevangenschap en daarna kwalijk bejegenden, hiervan kennis hebben kunnen nemen. Zij zouden dan hun onverantwoordelijke lichtvaardigheid wel moeten inzien en moeten bekennen, dat hun optreden jegens mij en mijn familie (want ook deze werd niet ontzien) gebaseerd was op slechts geroddel en een mededeling van een schurkachtige leugenaar.

Dit onverantwoordelijk optreden heeft mij veel leed berokkend en diep gegriefd.

Door dit alles werd mij na terugkeer uit krijgsgevangenschap belet bezigheid te zoeken bij officiële instanties. Ruim 2½ jaar zijn aldus verloren gegaan. Thans is alle kans op arbeid verkeken. Bovendien blijkt mij dat het gezegde: De meest schaamteloze leugen laat altijd een spoor achter, zelfs indien zij is weerlegd, inderdaad waar is.

i. Op blz. 100 lees ik: Niettemin lagen de afgegeven vuren — enkele op aanvraag van de infanteriecommandant, doch vele op initiatief van de artillerist — op de juiste plaatsen.

Hiervoor heb ik slechts één woord: insinuatie.

Het zou zeker niet aldus zijn neergeschreven, wanneer er meer aandacht was gegeven aan de hiervoren genoemde ingediende bescheiden.

Daaruit blijkt toch duidelijk, dat de artillerievuren alleen zijn af-

gegeven op bevel van hen, die daartoe voorschriftmatig bevoegd waren.

Wanneer ik het bovenstaande resumeer, kom ik tot de conclusie, dat de schrijver(s) van het Beknopt Overzicht een andere opvatting van — een summier beschrijving — hebben dan ik.

Ik kan daarin, voor wat het gedeelte handelende over de actie op en om de Grebbeberg niet steeds — een waarheidsgetrouw overzicht — (zie Militaire Spectator October 1947 blz. 556) zien.

Deze aanhaling uit de Militaire Spectator brengt mij nog op hei volgende.

In dit tijdschrift van 1947 No. 9 blz. 537 lees ik de verschijning van de brochure: De lotgevallen van de spoorwegbruggen door Ir. A. H. Foest. De militair-historische gegevens voor dit geschrift werden aan de schrijver door het krijgsgeschiedkundig archief van de Generale Staf verstrekt (zoals ik onderhands vernam is hier bedoeld Sectie G 8).

Die brochure dan vermeldt o.a.

— In verband met de strijd op de Grebbeberg was het vernielen van de spoorbrug te Rhenen uitgesteld. Toen dit later nog zou gebeuren, bestreken Duitse mitrailleur reeds de brug en kon de ontsteking, welke op de brug moest plaats hebben, niet worden uitgevoerd. Na een langdurige beschieting door de artillerie van Brigada A. is de lading vermoedelijk door projectielscherven getroffen en ontstoken, want de brug is juist volgens de geprojecteerde vernielingsdoorsnede gesprongen.

Dit zou aldus op 13 Mei 1940 te 17.30 zijn geschied. Dit is totaal onjuist. De vernieling is te ongeveer 11.30 van die dag op mijn bevel door 4 CPn uitgevoerd, ongeveer gelijktijdig met die van het viaduct over de spoorweg in de kunstweg Wageningen — Rhenen.

Zie verslag C-4 CPn ddo 13 Juni. Dit verslag is blijkens brief van het Hoofdregelingsbureau, Regelingsbureau Landmacht Afdeling I C ddo 1 April 1941 No. 1537, ondertekend V. E. Nierstrasz, behoorlijk ontvangen.

Ten overvloede heb ik bij de toenmalige C-4 CPn een nader onderzoek ingesteld, waaruit o.m. bleek, dat die commandant, nadat hem gemeld was, dat de vernieling was uitgevoerd, vergezeld van de sergeant-toegevoegd zich te ongeveer 13.00 naar de brug heeft begeven en toen zich overtuigd heeft, dat de brug behoorlijk was gesprongen. De bewering van C-1-22 R.A. is dus een fabel. Zij zal dit zijn voor een ieder, die enig idee heeft van artillerievuur en van de wijze, waarop springladingen bij dergelijke spoorbruggen worden aangebracht.

Thans nog enkele opmerkingen over het gestelde in de bijlage van Uw brief (Chef G.S. Sectie G 8 No. 398 ddo April 1948 — 11 Mei 1948???)

ad 1. De vernielde Grebbebrug heb ik enkele dagen na de capitulatie van 14 Mei 1940 bezichtigd.

Naar aanleiding van datgene, wat ik toen gezien heb, is bij mij de vraag opgekomen: Wat bedoelt men toch met — onvolledig vernield — in dit geval?

De draagbalken aan de eigen oever waren omlaag gestort in het water. Ik noem dit eenvoudig: vernield.

Hebben de schrijvers van het Beknopt Overzicht wel overdacht, hoe moeilijk het was de brug te vernielen en de schotbalkenkering tot elke prijs te behouden?

Ware toch die schotbalkenkering beschadigd geworden dan was of de inundatie overvoerd geworden of was deze afgelopen.

Als ik mij niet vergis, betrof het hier een door het Bureau Voorbereiding vernielingen van de Genie berekend object.

Langs die schuin omlaag liggende balken op de andere oever te komen was uitgesloten, omdat men aldaar een ongeveer 5 m hoge muur moest beklimmen. Het passeren van het loshangende en verbogen hek door Luitenant Suilen heeft toch zeker veel tijd gevorderd en geschiedde dan toch ook niet onder vuur.

Bovendien moest dit passeren dan toch met niet meer dan één man gelijk plaats vinden, omdat dit overgangsmiddel zich anders zeer waarschijnlijk zou begeven.

Gebruik maken van de schotbalken was uitgesloten, omdat men dan tweemaal zich ongeveer 4 m langs een muur moest laten zakken en dan precies op de bovenste schotbalk moest komen. Na het passeren van die balken moest men zich dan weer tweemaal uit die diepte tegen eenzelfde muur omhoogwerken. En dit alles onder vuur.

Naar aanleiding van de mededeling omtrent vijandelijk vuur van de westzijde van de Grift af in de vroege ochtend van 12 Mei 1940 heb ik een onderhoud gehad, nu zeer onlangs, met de tegenwoordige 1e Luitenant der Infanterie (sinds zeer kort al kapitein) W. H. Staphorst. Deze deelde mij mede, dat zijn verklaring op 5 Juli 1940 afgelegd voor een commissie (!!!!! v.L.) in de Coehoornkazerne te Arnhem woordelijk luidt:

— Terwijl ik de mitrailleur op de borstwering in stelling bracht, werden wij bevuurd, zowel naar ~~wij~~ meenden vanaf de berg als vanuit de dijk, waar ook mortieren of granaatwerpers stonden.

Hoe uit deze verklaring is te besluiten, dat dit vijandelijk vuur was, ontgaat mij.

Nader gevraagd, vertelde mij Staphorst: Ik heb niet *positief* verklaard, dat ik door de *vijand* vanuit de rug beschoten ben. Ik moge hieraan *nu* de *veronderstelling* toevoegen, dat het heel goed vijandelijk vuur *kan* zijn geweest (onderstreept door Luitenant Staphorst).

Uit het bovenstaande blijkt, dat de mededeling van Luitenant Staphorst minder positief is dan in ad 1 der bijlage staat aangegeven.

Bovendien blijkt mij nu, dat in 1940 een commissie is werkzaam geweest.

Deze commissie schijnt vele van mijn ondergeschikten uit de Meidagen te hebben gehoord. Zij heeft echter noch mij en voor zover ik kan nagaan geen van mijn commandanten gehoord.

U schrijft in de 2e alinea van Uw brief, dat men niet nodig achtte om nog eens de honderden troepencommandanten te horen en dat dit ook niet mogelijk was. Dat dit niet mogelijk was, is inderdaad waar. Maar waarom die commandanten niet gehoord, waarbij dit wél mogelijk was; vooral wanneer de later verkregen inlichtingen niet overeenstemden met de van die commandanten ontvangen rapporten.

Ik noem het een zonderlinge wijze van onderzoek. Het gevolg daarvan moest dan ook wel een vreemde wijze van geschiedschrijving zijn.

Hoe langer men een verhoor der commandanten uitstelt, hoe minder dit, b.v. door sterven, nog mogelijk zal zijn. Geen der beide infanterie regiments-commandanten op de Grebbeberg aanwezig in 1940 is nu nog in leven. Ook overste Land stierf zeer kort geleden. Ik vraag mij nog steeds af: Wat heeft er toch bij voorgezeten de commandanten bij een onderzoek uit te schakelen?

ad 2. Ik heb niet betoogd en doe dat thans ook nog niet, dat er geen Duitsers bij de sluis over de Grift zijn gekomen. Ik betoog alleen, dat zij later dan bij Heimerstein daar de stelling zijn binnengedrongen. Inderdaad is het terrein O. van Heimerstein meer open. De bezetting van de Griftdijk was echter uiterst zwak, zelfs veel te zwak n.m.m. Zij was opgesteld in slechts één enkele lijn. Elke vuurstoot der Duitse mitrailleur maakte een opening in die lijn of drukte de daar opgestelde verdedigers neer in hun loopgraaf. Het Griftkanaal was niet diep. Zelfs plaatselijk doorwaadbaar.

Ook hebben mij berichten bereikt van gebruik van rubberbootjes. Hiervan heb ik echter geen bevestiging kunnen krijgen.

Toen ik van mijn tocht naar Werkhoven op Plantage Willem III op 12 Mei terugkwam, meldde zich aldaar te ongeveer 14.30 een motorordonnans bij mij, die mij namens de Chef van mijn Staf verzocht zo spoedig als mogelijk op de commandopost terug te keren, omdat er belangrijke beslissingen moesten genomen worden in verband met een overtocht der Duitsers over de Grift bij Heimerstein. Bij vertrek van die ordonnans uit mijn commandopost had die overtocht dus reeds plaats gehad en was daar zelfs reeds bericht van binnen gekomen op mijn commandopost, terwijl nog niets omtrent een overtocht nabij de Grebbesluis was bericht. Zelfs waren toen nog de nabij de weg Wageningen—Rhenen gelegen gedeelten van het Hoornwerk, het terrein vóór de sluis dus, in ons bezit.

Onder de daarop door mij genomen maatregelen was ook die van het ter beschikking stellen van troepen aan C-1-8 R.I. voor een tegenstoot Heimersteinselaan. Hierover heb ik o.a. persoonlijk contact gehad en met C-8 R.I. en met C-1-8 R.I.

Wanneer toen de overtocht bij de Grebbesluis reeds zou hebben plaats gehad, is het mij onbegrijpelijk, dat geen van beide commandanten toen mij daarover geen enkele mededeling heeft gedaan. Bovendien bleek mij uit het onderhoud met C-8 R.I., dat deze in de morgen van 12 Mei nog aan de Oosthelling van de Grebbeberg was geweest. Daar was dus toen nog geen vijand binnengedrongen. (Zie slot van ad 1 der bijlage van Uw brief).

Ook zie ik nog een aanwijzing, dat de overtocht bij Heimerstein eerder plaats had in het feit, dat Majoor Jacometti reeds in de middag van 12 Mei sneuvelde even Zuid van de plaats, waar de Heimersteinselaan de stoplijn sneed, terwijl Majoor Landzaat eerst in de avond van 13 Mei viel nabij de kunstweg Wageningen—Rhenen.

Hieruit zou de gevolgtrekking te maken zijn, dat de vijand eerder langs de Heimersteinselaan dan langs de weg Wageningen—Rhenen is opgerukt. Dat o.a. de toenmalige C.V. in 1940 kort na de capitulatie in de hellingen van de holle weg door de Duitsers gegraven schuttersputten heeft aangetroffen geloof ik gaarne. Ik zie daarin echter geen enkel bewijs, dat de Duitsers eerder bij de Grebbesluis over de Grift zijn gekomen dan bij Heimerstein.

Die schuttersputten heb ik tezelfder tijd bovendien overal in het

terrein aangetroffen; zelfs Noordoost van Elst en aan de weg lopende van Kp 95 $\frac{1}{2}$ (aan de weg Leersum—Doorn) naar Maarsbergen. Daar waren zij wellicht eerst na de capitulatie vervaardigd.

De slotalinea van ad 2 geeft mij aanleiding het volgende hier neer te schrijven.

Mij en de toenmalige Chef van mijn Staf is niet bekend, dat de tegenstoot van Majoor Jacometti in de richting van de holle weg ging.

Wel is bekend, dat hij een tegenstoot ondernam tegen bij Heimerstein doorgedrongen vijand. Hij heeft daarbij over ongeveer 300 m de Heimersteinse-laan in O. richting gevolgd. Toen stuitte hij, juist na het passeren van de stoplijn op vijand.

Onder het roepen van — Hup Holland — is hij daar op ingestormd en even Zuid van de Heimersteinselaan werd hij dodelijk getroffen.

III-11 R.I. is uitgezonden ter versterking van de bezetting van de stoplijn, N. van de weg Wageningen—Rhenen (die daar niet meer een holle weg is) tot en met die weg, omdat ik bericht krijgende van een tegenstoot door een deel van die bezetting te veel verzwakking vreesde. Majoor Van der Ploeg is ook Noord van die weg gewond geraakt; terwijl de Res. Kapitein Mr. Franssen van dit bataljon ook Noord van die weg zich als een verrader moet hebben gedragen.

De tegenstoot uit te voeren door 1-11-19 R.I. is door mij bevolen langs de Heimersteinselaan. Niet dus aan weerszijden van de holle weg. Die compagnie werd daartoe door mij ter beschikking gesteld van C-1-8 R.I.

De bewering van B.C., dat hij deze deed uitvoeren in de richting Heimerstein is nonsens. Eerst veel later, na het nemen van deze maatregelen, werd een eskadron wielrijders door mij ingezet ter versterking van het gedeelte van de stoplijn Zuid van de weg Wageningen—Rhenen. Een daarop weer later ter beschikking komend eskadron wielrijders werd weer Noord van die weg ingezet. Dit waren de eskadrons Baron Van Pallandt en Mr. Goldschmidt.

ad 3. Met Uw betoog over het vuur uit de kazematten 15, 7, 6 en 5 stem ik in algemene zin wel in. Om die redenen is het ook geweest, dat ik inging op het voorstel van nu wijlen Majoor Landzaat om enige zware mitrailleurs te verplaatsen. Dit waren echter geen zware mitrailleurs, opgesteld in de kazematten. Dit waren die, welke door hun aanvankelijk hoge opstelling geen bestreken vuur ter plaatse van brug en sluis konden brengen. Dit was wel mogelijk in de opstellingen, welke Majoor Landzaat en ik uitgezocht hebben.

Met de vuurwapens in de kazematten, die niet voldoende schootveld hadden, de beide lichte mitrailleurs, die van huis uit voor verdediging van de brug en sluis waren bestemd achtten wij de toegang na toevoeging van de bedoelde zware mitrailleurs voldoende verdedigd.

Het gaat dan ook niet aan, dat U schrijft: welke hindernis niet of onvoldoende door vuur was bestreken.

ad 4. Dat de opmars van 11-19 R.I. op 11/12 Mei door de holle weg naar de sluis, nabij de oostelijke uitgang van die holle weg door Friese ruiters zou zijn gehinderd, heb ik niet beweerd.

Ik ben het met U eens, dat er weinig mitrailleurvuur in de holle weg lag; te weinig zelfs.

Maar door het feit, dat mij een geheel regiment infanterie der Divisie was ontnomen, beschikte men nu eenmaal over niet meer wapens.

Het onttrekken van dit regiment aan de sterkte van de Divisie heb ik steeds een fout gevonden, temeer waar de toenmalige C.V. zich in November 1939 reeds tegenover mij uitliet over het grote belang van het door mij bezette accès.

ad 5. In de nacht van 11 op 12 Mei ben ik met 11-19 R.I. meegegaan tot door de stoplijn. Ook ik behoor dus tot de — ooggetuigen — op dat ogenblik. Bij het passeren van dit onderdeel van de hindernis in de stoplijn aan de kustweg is toen de hindernis, welke uit drie met ijzerdraad aan elkaar verbonden Friese ruiters bestond slechts voor één derde gedeelte en dan nog ten dele geopend. Later bij het passeren van de vrachtauto met de hulpbrug is de doorlaat-opening zoveel als nodig vergroot.

Wanneer dus geen sluiting heeft plaats gehad bij terugkeer van de auto en de troepen, dan was dus $\frac{2}{3}$ van de hindernis nog steeds aangebracht. Ik handhaaf dus, dat het geen pas geeft om in het meergenoemde boekwerk op blz. 89 mede te delen, dat géén versperring was aangebracht. Deze woordenkeus geeft een totaal verkeerde indruk van de feiten.

Dat een op hol geslagen bespanning van 6 Veld van III-11 R.I. zonder hinder van de Friese ruiters door de stoplijn is gedrongen, was mij niet bekend. Gelet op het bovenstaande is dit niet onmogelijk. Mij heeft wel een mededeling bereikt van eenzelfde gebeurtenis, maar dit gebeurde westelijker. De bespanning heeft toen de stoplijn niet bereikt. Ook is mij dit gerapporteerd van een Rode Kruisvoertuig.

ad 6. Wanneer het bedoelde stuk 6 Veld niet of weinig heeft geschoten wetttigt dit n.m.m. ook de gevolgtrekking dat er geen of weinig vijand in de schootshoek, dus langs die holle weg, is opgerukt. De vernieling met een handgranaat zou er op kunnen wijzen, dat men zich door de vijand omtrokken zag, b.v. van het noorden van Heimerstein af dus en het stuk niet onbeschadigd in 's-vijands handen heeft willen laten vallen.

Ik merk nog op, dat dit stuk niet ter hoogte van de stoplijn stond (zoals U schrijft) doch zeker 200 m daarvoor. Bij het moment van de doorbraak van de stoplijn kon het stuk dus niets meer uitrichten.

ad 7. De kritiek, die in dit gedeelte wordt neergeschreven deed aanvankelijk bij mij het voornemen opkomen aan ad. 7 geen enkel woord te wijden.

Die kritiek is voorbarig, omdat men verzuimde het waarom der maatregelen bij mij te informeren. Die kritiek is nu ook nog door het onderzoek van de Chef G.S. onjuist gebleken.

Eigenaardig doet het aan te lezen: Dit is daarom onbegrijpelijk, omdat men op het St. K.-IV Div. (U bedoelt zeker: de commandopost C-IV Div.) wist ..... Wederom! Waarom dan eerst niet eens bij de toenmalige C-IV Div. inlichtingen ingewonnen?

Dan had men kunnen vernemen, wat inderdaad gedaan is. Ik betwijfel of daarna nog de indruk zou bestaan, dat met de beschikbare middelen en aanwezig personeel, bovendien onder — die — omstandigheden te weinig is gedaan. Ik vraag mij af of men zich wel gerealiseerd heeft hoeveel tijd beschikbaar was om een tegenaanval te organiseren, zoals hier bedoeld was. Onze bondgenoten deden hier later veel en veel langer over. Wellicht dagen.

Ook lees ik in ad 7: Er zijn dus gezn vuren te 7.00 afgegeven in overeenstemming met de vertraging. Ik verzeker U echter, dat het bevel daarvoor door mij is gegeven. In overeenstemming hiermede is b.v. de melding in de door C-8 R.A. ingediende stukken, waarin is vermeld, dat de voorbereide vuren Z.O. van de Grift nog eens werden herhaald. Dit waren de vuren 654, 655, 653, 652 en 161. Zo werd, blijkens de stukken, b.v. het bevel voor vuur 652 te 6.49 gegeven.

ad 8. U schrijft hier: Evenwel is het nu nog steeds een mysterie gebleven, waarom de D.G. op 12 Mei de beide eskadrons enz. enz.

Wanneer men mij indertijd hieromtrent om inlichting had gevraagd, dan was dit mysterie spoedig opgelost geweest en dan had men ook geweten, dat het terugroepen betrekking had op slechts één eskadron n.l. Van Voort van Zijp.

Daarom herhaal ik, dat dit terugroepen door mij is geschied op bericht, dat het desbetreffende gedeelte der bezetting van de Grift-dijk nog ter plaatse was.

Had ik toen geweten, dat het bericht sloeg op alleen de afdeling van vaandrig Klooster, dan had ik zeer zeker die actie voortgang laten hebben. Die huzarenwielrijders waren echter ook zeer nodig in hun eerste opstelling.

U schrijft omtrent het bericht, dat de terugroeping der eskadrons (bedoeld is zeker: het eskadron) ten gevolge had: ..... waarvan de betrouwbaarheid onvoldoende is onderzocht.

Ik kan deze zinsnede niet anders noemen dan een insinuatie van een theoreticus. Ware U toen in mijn commandopost aanwezig geweest, dan had U beslist thans dit niet neergeschreven. Of wel had ik dan toen gaarne vernomen hoe dergelijke onderzoeken onder de toen zo moeilijke omstandigheden moesten plaatsvinden. Meent U nu werkelijk, dat er in de heksenketel, welke de commandopost toen was, gelegenheid bestond om binnenkomende berichten en mededelingen eerst nog eens op betrouwbaarheid te onderzoeken? Er moest op gehandeld worden en snel ook. Ik wens hier nog wel eens naar voren te brengen, dat ik alle lof heb over de wijze, waarop de mij toegevoegde officieren en verder personeel mij hebben bijgestaan in mijn taak gedurende de Meidagen 1940.

Zij hebben het uiterste gegeven b.v. voor overbrengen van bevelen bij storing van telefoon, als berichtenoverbrenger van het front. En dat terwijl allen na enigen tijd dood of dood moe waren.

Bovendien was de organisatie van de Divisiestaf veel en veel te zwak. Dit is een zeer voorname reden, waarom wij op de Grebbeberg voor een volkomen onmogelijke taak stonden.

De details, die U mededeelt in de slotalinea van dit punt waren mij niet bekend. Zij bevestigen mijn oordeel over de op de Grebbeberg ingezette cavaleriel-wielrijders. Dat de toenmalige Kapitein G. S. Le Fèvre de Montigny U een andere inlichting heeft gegeven, is zeer verklaarbaar. Onze meningen over verschillende feiten kwamen wel eens meer niet overeen. Overleg had dan vrijwel steeds succes. Bovendien is Kapitein Le Fèvre de Montigny kort na de capitulatie voor een andere functie naar elders vertrokken. Toen bleef ik in het stafkwartier en had gelegenheid naar veel van het gebeurde

een onderzoek in te stellen. Verder vernam ik veel op een bijeenkomst te Doorn waar van alle delen van het front der Divisie officieren aanwezig waren. Hunne mededelingen waren vaak welkome inlichtingen c.q. bevestiging van eerder verkregen mededelingen.

Maar al zou dat bevel nu niet door mij doch door Kapitein Le Fèvre de Montigny gegeven zijn. Feit is dat de huzaren teruggingen. En wanneer er dan inderdaad zo weinig Duitsers in dat gedeelte van de frontlijn zaten als U schrijft waarom heeft die C.C. daar dan zelf geen pogingen gedaan om het verlorene te hernemen? Dit had hij beter kunnen doen dan met de rest van zijn comp. terug te gaan. Dit laatste besluit van deze commandant is iets waarvan mij de reden ontgaat.

In het belang van een juiste geschiedschrijving en om op te komen voor hen die de oorlogsdagen 1940 op en om de Grebbeberg doorbrachten ben ik uitvoerig op het gestelde in Uwen brief met bijlagen ingegaan.

Gaarne was ik bereid geweest met een ieder — behalve met hen die zich in krijgsgevangenschap of daarna tegenover mij of mijn

familie ongepast gedragen hebben — mondeling van gedachten te wisselen.

Correspondentie vergt zoveel tijd.

Ik hoop nu echter dat zonder dit overleg men bij de samenstelling van het Grote Stafwerk erin zal slagen:

1°. een juist oordeel te geven over hen die de Grebbeberg in 1940 verdedigden;

2°. de gebeurtenissen in een juist daglicht zal kunnen stellen.

Men zal dan n.m.m. goed doen daarbij voor ogen te houden dat: La critique est aisée, mais l'art est difficile. Zoals de geschiedschrijving in het Beknopt overzicht plaats vond heeft dit de verontwaardiging opgewekt van velen, die op de Grebbeberg op Mei 1940 vertoefden. Talrijke uitingen hiervan bereikten mij reeds. Ook te hunner genoegdoening werd het bovenstaande op schrift gesteld.

De Kolonel b.d.,

(w.g.) A. VAN LOON.

(A. M. M. VAN LOON.)

Verslag omtrent het optreden van een detachement Koninklijke marechaussee op de Grebbeberg

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

COMMANDANT VAN HET DISTRICT
KONINKLIJKE MARECHAUSSEE
ARNHEM

No. 430

Onderwerp:

Verslag optreden van een detachement
Marechaussee op 12 en 13 Mei j.l. op den
Grebbeberg

Arnhem, 31 Mei 1940.

Aan

den Heer Luitenant-Kolonel, Com-
mandant van de 3e Divisie Konink-
lijke Marechaussee te Arnhem.

Ter voldoening aan Uwe mondelinge opdracht van heden, heb ik de eer U Hoogedelgestrenge beleefd te berichten:

Opdracht.

Toen het C.-II L.K. in den loop van den middag van 12 Mei op het Stafkwartier te Doorn steeds duidelijker werd, dat de verdediging van de Grebbelinie op den Grebbeberg groot gevaar liep — het werd immers bekend, dat de Duitsche troepen reeds in de stoplijn van de verdedigende stelling zouden zijn doorgedrongen — ontving ik de volgende opdracht van den Generaal-Majoor:

„U gaat met een zoo sterk mogelijk detachement Marechaussee naar voren, meldt U bij den C.-IV Div. op zijn cp. en stelt U ter beschikking van dezen Commandant, teneinde de in de stelling aanwezige troepen tot standhouden te dwingen; een ieder, die terugloopt en zich aldus aan zijn plicht tracht te onttrekken, schiet U onverbiddelijk neer.”

(Deze opdracht werd mondeling gegeven; ik kan dus niet verklaren of ik hem met de juiste bewoordingen heb weergegeven.)

Uitvoering.

Van de 24 hoofden van het Wapen, vormende mijn detachement te Doorn, waren er 9 aangewezen voor de bewaking van Huize Doorn, daar deze bewaking voortgang moest hebben, bleven in totaal over 14 hoofden.

Zij waren:

Opperwachtmeester	van der Krol W.
„	Sijbring H.
Wachtmeester	Roelofs J.
„	Veldhoen G.
„	tit. van Dieren J.
„	„ Wiering J.
„	„ Fortuin M. C.
Marechaussee	hlarskamp A.
„	Oort T.
„	Noordermeer P. C. J.
„	Entrop A. M.
„	Van IJzendoorn P. M.
„	van den Breemen P. M.
„	van Wijk N. D.

Met een vrachtwagen begaf ik mij met dit detachement naar voren, in de richting van Rhenen, meldde mij aldaar bij C.-IV div. en stelde dezen commandant op de hoogte van de taak van het detachement. Ik vernam, waar zich de nieuwe ingezette troepen moesten bevinden en vertrok.

Reeds in de eerste straat van Rhenen aangekomen, trof ik troepen aan, gelegen tegen de huizen en, naar hun zeggen, teruggeslagen door den vijand; zij hadden geen moed meer, in de stelling terug

te keeren en hadden veei verhalen over Duitschers, die uit de bomen op hen schoten en met handgranaten wierpen; dit bleken alle geruchten te zijn, die mogelijk wel een grond van waarheid hadden, maar van het meerendeel kwam bij mij vast te staan, dat het den vijand nog niet had gezien.

Ik verdeelde mijn personeel over deze eerste troepen, met opdracht te vertellen, dat de Duitscher niet sterk was, dat er slechts een handjevol soldaten was en dat onze stelling zeer sterk was; dat nog denzelfden avond een groote versterking zou aankomen en gezamenlijk met ons de Duitschers uit de stellingen zou verdrijven; inderdaad wist ik van het voornemen van C.-II L.K., spoedig Brig. B. aan te trekken en bovendien was ik, gaande naar Rhenen, sterke afdeelingen gemotoriseerde troepen, in beweging in dezelfde richting gepasseerd.

Het gelukte eindelijk inderdaad, doch met veel moeite, deze totaal gedemoraliseerde massa ongeveer 1½ km aan te trekken, over het viaduct nabij het station Rhenen en verder omhoog in de richting van het Dierenpark; daar kwam reeds hoe langer hoe meer het gerucht tot ons, verhalen van steeds terugkeerende Nederlandsche soldaten: „Ze zitten in de boomen, ze gooien met handgranaten enz.”, doch niemand zag één Duitscher.

Er waren geen commandanten bij deze soldaten, ik beval steeds vooruit te gaan en ging vooraan; mijn personeel dreef de kudde naar boven, maar er zat geen geest en geen wil meer in; dekking zoekende in de tuinen van de villa's en achter zware boomen langs den weg, kwamen wij slechts langzaam vooruit.

Het werd mij duidelijk, dat ik deze soldaten zeker niet meer tot vechten zou kunnen krijgen; het werd bovendien donker; het „gerucht" nam toe: „in de stelling vuurden de Nederlandsche soldaten nu al op eigen troepen" en iedereen zag wat bewegen en wist zeker, dat in elken boom de vijand loerde. Mijn personeel even alleen latende, heb ik mij toen met den wachtmeester Veldhoen begeven weder terug in de richting Rhenen, zond hem verder om te trachten, de reeds hierboven vermelde en door mij opgemerkte versterkingen op den weg naar Rhenen, zoo spoedig mogelijk aan te trekken; ook een auto met eenige officieren hield ik aan en verzocht den inzittenden toch met spoed te trachten versterking aan te voeren, rechtstreeks naar den Grebbeberg.

Ik keerde terug, het was toen reeds donker. Bij het viaduct aangekomen was een enkel oogopslag voldoende om te overzien hoe zich de toestand in het nadeel had gewijzigd; eerst in kleine afdeelingen, daarna in massa, schreeuwend, huilend, gedeeltelijk zonder wapenen, kwamen soldaten in wilde vlucht op het viaduct af. De eersten, ten getale van omstreeks een paar honderd, trachtte ik te verzamelen; er waren officieren bij, ik gaf hen opdracht stand te houden en zich links en rechts van het viaduct te verzamelen en in de loopgraven op te stellen, omdat ik op dat moment het ergste voorzag, n.l. dat de Duitsche troepen wel onmiddellijk hierachter konden komen opdagen.

Het meerendeel gehoorzaamde echter al niet meer en stormde in wanorde verder; een gedeelte van mijn detachement verzamelde hen verderop en schiep orde, zoodat geen vluchtende bende later het geheele Legerkorps kon verontrusten. Zelf sloot ik de brug met de aanwezige prikkeldraadruiters en stelde mitrailleurs hierachter op; daarna sprak ik tot de wilde massa aan den overkant van de spoorlijn en met mijn stem hield ik hen wellicht een kwartier lang in bedwang; ik bezwoer hen stand te houden en steeds vooruit te gaan; zij konden niet terug, daar zij anders in mijn vuur lagen; eenige oogeblikken nog bleef het stil aan den overkant, toen begon een stormloop op het prikkeldraad, de zw. mitrs. openden op mijn bevel het vuur; oogeblikkelijk week de donkere massa en de brug bleef toen vrij.

Het is bij het vervullen van zijn plicht, tot het uiterste deze massa soldaten tegen te houden in hun waanzinnigen stormloop, dat de Wachtmeester J. Roelofs van de brigade Aalten in eigen vuur sneuvelde; het was ook te donker geweest om nog een marechaussee-uniform van een ander te onderscheiden.

Terwijl aan den overkant reeds in onze richting werd geschoten uit Duitsche vuurwapenen, droegen Opperwachtmeester van der Krol, Wachtmeester Fortuin en ik gezamenlijk den zwaar gewonden Roe-

lofsen een huis binnen, alwaar een dokter na eenigen tijd den dood constateerde als gevolg van een schot in de linker long.

Inmiddels was mij gebleken, dat reeds meer troepen zich moesten ophouden langs de spoorlijn, zoowel links als rechts van het viaduct; dit konden niet alleen zijn de door mij opgevangen troepen. Ik liet verband opnemen, doch bleef zelf achter het viaduct opgesteld en verschanst achter een achtergelaten personenauto, met een zw. en een lichte mitrailleur, eenige bijeengeraapte manschappen en mijn eigen overgebleven personeel bewapend met geweer en karabijn.

Den geheelen nacht, zoolang het donker was, werd uitsluitend geschoten om lawaai te maken; als mijn mitr. vuurde, antwoordden die van links en rechts, de bedoeling was duidelijk te maken, dat wij sterker waren dan de Duitschers in de bosschen vóór ons en dat men niet terug kon.

Bij den aanvang van den dag reeds begon een artillerie-bombardement op mijn stelling; wij gingen in de loopgraaf. Het gemiddeld trefpunt van deze schoten, blijkbaar afkomstig van één batterij, lag niet verkeerd en bleef dien dag ook verkeerd liggen; wel sprongen de projectielen in onze onmiddellijke nabijheid, doch in de loopgraaf was het veilig.

Onze vijand begon zichtbaar te worden; vanuit de huizen aan den overkant werd gevuurd, eveneens vanachter den dijk, die aldaar de fabrieksterreinen van den „Stoomhamer” begrenst.

Wij waren toen vrij sterk, de geheele spoorlijn was, zij het dan ook slechts in enkele lijn bezet; dien nacht kwamen twee escadrons wielrijders aan met de bedoeling een tegenstoot uit te voeren, zoodra het licht werd. In den loop van den morgen, steeds door vuur brengende op de talrijker wordende Deutsche troepen, besprak in den toestand met twee officieren, n.l. den Eersten Luitenant Hollert van 4 R.H., die versterking bracht met een stuk pag. en met een Res. 1e Luitenant Ketelaar van M.C.-III-II R.I., die den geheelen nacht den zw. mitr. had bediend.

De soldaten, van wie velen reeds eenige dagen niets hadden gegeten, moesten een aanvulling levensmiddelen hebben en zoo stuurde ik, misschien 11 uur, een ordonnans weg met een dringend schriftelijk verzoek aan C.-IV Div. om eten voor 600 man, al schrijvend moest ik 600 veranderen in 400, er waren zoojuist naar bekomen inlichtingen, weer een paar honderd soldaten weggevoerd; korten tijd daarna liet ik tellen en kwam tot de conclusie, dat er in de geheele stelling nog slechts 15 man aanwezig waren, iedereen liep blijkbaar weg en van de voorgenomen tegenstoot door de beide escadrons wielrijders kwam niets.

Achter onze ruggen werd Rhenen tot één groote puinhoop stukgeschoten, door minstens een afdeeling van twee batterijen zeer zw. geschut, dat klaarblijkelijk eerst later in stelling was gebracht (ik vernam later, dat dit een afdeeling 22 cm. moet zijn geweest, in stelling op den Keijenberg bij Heelsum).

Het mitrailleurvuur tegenover ons nam toe, het vuren kwam uit alle richtingen; om 13.30 uur werd tijdens een aanval door een groote escadrille Deutsche vliegtuigen het viaduct tot springen gebracht door een enkelen sergeant van 4 C.P., die reeds den heelen morgen onder de brug bezig was geweest met de ladingen, onder het voortdurend vuur van den vijand. Terwijl tot op dat oogenblik nu en dan een groepe ontsnapte Nederlandsche krijgsgevangenen gelegenheid kreeg over de brug te passeeren, kon dat daarna niet meer. Deze krijgsgevangenen kwamen telkens uit een huis aan den overkant, dat door ons steeds onder vuur werd gehouden.

De Deutsche soldaten pasten daarna een andere tactiek toe; in een lange rij werden na schatting 30 à 40 krijgsgevangenen blijkbaar onder bewaking, tegenover ons opgesteld, beneden den dijk en op het terrein van de „Stoomhamer”; de gezichten en helmen en de handen daarboven juist zichtbaar, teekenden zich scherp af tegen den donkeren achtergrond van een lange houten loods; tegelijk werd op ons uit dezelfde richting geschoten. Deze toestand duurde zeer lang;

wei trachtte ik met den door mij bedienden mitrailleur links en rechts daarvan opduikende Deutsche schutters onschadelijk te maken, maar op den duur hield ik dien toestand niet vol en vuurde toen een lange lijn van schoten boven de hoofden van die krijgsgevangenen; even later en blijkbaar op bevel van hunne bewakers, zakten plotseeling de hoofden; de Deutsche helmen, die toen zichtbaar werden, kon ik onder vuur nemen.

Van het eigen personeel waren toen nog slechts over: Wachtmeester van Dieren, die mij verving aan den mitrailleur en zorgde voor aanvulling van munitie (steeds lagen drie trommels gevuld naast mij) en de Marechaussee Oordt; Marechaussee Marskamp werd reeds in den loop van den morgen buiten gevecht gesteld door een schot in zijn been. Luitenant Hollert bediende de pag. en stond later met een karabijn naast mij, evenals Luitenant Ketelaar. Nog eenige overige manschappen vulden in een schuilnis de patroontrommels.

Omstreeks 3 uur in den namiddag zond ik Oordt als ordonnans weg (hij was in de afgelopen 24 uur reeds de vierde ordonnans) met opdracht C.-IV Div. dringend te verzoeken hulp te zenden; ook hij keerde niet terug. De munitie slonk ten slotte zoo onrustbarend, dat ik, in overleg met de beide andere officieren en niet dan nadat ik hen achterliet met opdracht stand te houden, besloot zelf hulp te gaan halen; de toestand was allerminst hopeloos, de stelling was geheel behouden, geen enkele Duitscher kwam er door.

In een pag.-trekker reed ik om het verbrande Rhenen heen over Veenendaal en Elst naar cp.-C.-IV Div., vond deze cp. verlaten, reed terug en verder naar Doorn, waar ik den C.-II L.K. persoonlijk hulp vroeg. Het was toen blijkbaar reeds te laat, het Legerkorps had opdracht terug te trekken achter de waterlinie, de verplaatsing was reeds in gang. Ik moest zelf mede, mocht niet meer terug en vreesde het ergste voor de achtergeblevenen.

Uit het relaas van den Luitenant Hollert en van Wachtmeester van Diemen vernam ik later, dat ook zij nog stand hebben gehouden tot na het opzetten van den laatsten patroontrommel de mitrailleur weigerde.

Nadat van Diemen allen achter zich had laten weggaan en den vijand onder vuur bleef houden, dus tot het moment, waarop de mitrailleur stopte, was hij de laatste, die de loopgraaf verliet.

Geen Duitscher is er doorgekomen; dit succes is wel te danken aan de wijze, waarop aanvankelijk mijn geheele detachement, doch daarna ook een kleine groep standvastige officieren en soldaten is opgetreden.

Als resultaat van het optreden van het detachement kan ik ten slotte vermelden:

1°. De wilde horden paniektroepen hebben in den avond van 12 Mei geen gelegenheid gehad in het geheele Legerkorps verwarring te stichten, daar zij door mijn personeel tot een geordend geheel werden teruggeleid.

2°. De opdringende vijand werd ongeveer 24 uur opgehouden aan de spoorlijn; ook daarna ware de stelling nog te behouden geweest, doch de terugtocht van het Legerkorps, hoezeer onwetend ik daarvan ook was, was verzekerd; het ware anders een vlucht geworden.

Marechaussee Marskamp wordt verpleegd in een ziekenhuis in Amsterdam; de verwonding is van lichten aard.

Wachtmeester Fortuin kreeg van eigen troepen een klap met een kolf van een geweer boven op zijn helm, die echter voldoende weerstand bleek te bieden.

De sterkte van de laatste groep weerstandbiedenden, die zich na het laatste schot redden door de puinhopen van het brandende Rhenen, bedroeg ongeveer 10 man.

De Kapitein, Districtscommandant,
w.g. W. GELDERMAN.

BIJLAGE 78

Verslag omtrent het optreden van majoor Landzaat bij de Grebbeberg

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

*Aan.**den Heer Ct. der IV Divisie
d.t.k Ct. 11 R.I. en Ct. III-11 R.I.*

Arnhem, 30.5.40.

Aangezien ik den ochtend van 30.5.40 doorbracht in gezelschap o.m. van den Majoor Landzaat bij de verdediging van het landhuis met waranda, gelegen $\pm$ 40 m. Noord-Oost van Hotel de Grebbeberg en ik later, hier in het Elisabethgasthuis te Arnhem uit de dagbladen vernam, dat de Majoor Landzaat inderdaad gesneuveld is, voel ik mij gedrongen U mede te deelen, hoe de vermoedelijk laatste uren van den Majoor Landzaat verlopen zijn temeer omdat ik thans wellicht nog de eenige ben, die U hierover berichten kan.

Desgewenscht zoudt U van het onderstaande de Wed. Landzaat in kennis kunnen stellen.

In den ochtend van 13.5.40 waren in bedoeld landhuis aanwezig de Majoor Landzaat, de Kapitein Heuping, een Kapitein van 8 R.I. — wiens naam mij ontgaan is —, ondergeteekende, alsmede een achtal soldaten, vermoedelijk van 8 R.I.

Op een gegeven moment, alhoewel niet onverwacht, werd het huis vanuit het Oosten, Zuiden en Noorden aangevallen. Eén der beide L.M. raakte spoedig gestoord; de serre aan de Westzijde (zijde van de straatweg) moest ontruimd worden, omdat de kogels er doorheen vlogen en reeds eenige soldaten aldaar gesneuveld waren. De verdediging trok zich terug naar de achterkamer, van waaruit naar het Noorden, Zuiden en Oosten gevuld kon worden.

Teneinde munitie te sparen, werd op bevel van den Majoor Landzaat door ons alleen gevuld op doelen met zekere trefkans. Ook op zolder was eene verdediging ingericht door middel van enkele geweschutters.

Geruimen tijd is het huis zonder ophouden onder vuur genomen, afwisselend door mitrailleurs, pag. en mortieren, vermoedelijk van zwaar kaliber, welke laatste wapenen groote gaten door de muren sloegen en het inwendige van het huis geheel vernielden.

De aanvaller werd echter door ons vuur op afstand gehouden. Het aantal verdedigers werd evenwel geringer naarmate de strijd voortduurde en één der handen van bedoelden Kapitein van 8 R.I. werd verbrijzeld door een schot, zoodat het bloed eruit spoot en de hand moest worden afgebonden. Deze kapitein verdween weldra uit de kamer.

Langzaam maar zeker raakte de munitie op; eerst de mitrailleurmunitie, die was aangevuld door het vullen van trommels, toen de geweerpatronen en tenslotte de pistoolpatronen.

Even later werd de zolderverdieping zwaar beschoten en hoorde men de verdedigers boven op den vloer vallen.

In de benedenkamer waren toen alleen nog over de Majoor Landzaat, de Kapitein Heuping, een soldaat en ondergeteekende, allen nagenoeg zonder munitie, allen ongewond.

Er ontstond toen een pijnlijke stilte, zoowel buiten als binnen. Wij allen begrepen, dat het einde naderde. De Majoor Landzaat bedankte ons voor de wijze van verdedigen en wij uitten een hoera op onzen commandant. Een sigaret werd opgestoken.

Plotseling klonk buiten een tirailleurfluitje en even later een luide ontploffing in de kamer; er ontplofte iets — vermoedelijk een handgranaat — op mijn linker heup. Ik voelde mijn heele been gewond en het bloed liep op den grond. Toen de rook optrok, was de Kapitein Heuping uit de kamer en was ik alleen met den Majoor Landzaat, die, ongewond zich in den tegenoverliggende hoek der kamer dekte. Er hing een zware brandlucht in de kamer.

Ik heb toen den Majoor Landzaat vaarwel gezegd en besloot — zoo nog mogelijk — het huis te verlaten om niet in handen van den vijand te vallen.

Ondanks mijn verwondingen en ondanks het mitrailleur- en geweervuur van den vijand, is het mij gelukt, loopende in Noord-Westelijke richting, een loopgraaf te bereiken, die bleek de Co.post-loopgraaf van den Kapitein Bor te zijn (pag. 8 R.I.). Het was toen $\pm$ 13.00 uur. Het gevecht had den geheelen ochtend geduurd. Nieuwe gevechten begonnen toen voor mij.

De Majoor Landzaat trad gedurende het verloop der bovenvermelde tragische gevechten met kalme vastberadenheid en ware doodsverachting op: hij strekte een ieder van de weinigen, die daarbij tegenwoordig waren, tot voorbeeld. Hij vuurde met L.M., met geweer en pistool.

Later vernam ik in het ziekenhuis het doodsbericht van den Majoor Landzaat. Ik neem aan, dat hij in het huis overmand is. Mogelijk is echter, dat hij nog den loopgraaf bereikt heeft, West van het huis, waarin, naar ik aanneem, ook de Kapitein Heuping, op het laatste moment dekking gezocht heeft.

Eerst thans, nu mijn been geneest, ben ik in staat voor U getuigenis af te leggen van het gedrag van deze waarlijk heldhaftige figuur.

Van Dr. Fabius, arts te Arnhem, vernam ik, dat de Kapitein Heuping zich in Duitschen krijgsgevangenschap bevindt. Ik vermoed hetzelfde ten aanzien van Kapitein Dewez, die gedurende de bovengenoemde gevechten slechts een oogenblik in het huis is geweest.

Het bovenstaande is een phase uit de reeks van gebeurtenissen, die zich op 12 en 13 Mei j.l. in mijne tegenwoordigheid afspeelden.

Morgen zal ik naar Den Haag vervoerd worden (adres Korte Voorhout 12 B.) ten einde aldaar verder verpleegd te worden.

*De reserve-kapitein*w.g. Dr. M. H. H. FRANSSEN.
Ct. 2-III-11 R.I.

Gevechtsbericht van de „Groep Kil"

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Gevechtsbericht van de Groep Kil (Vg.H.)

Inleiding

Bij het begin der vijandelijkheden maakte de *Groep Kil* deel uit van het Zuidfront van de Vesting Holland en verdedigde, front Zuid, den Noordoever van het Hollandsch Diep en de Nieuwe Merwede van de Haven van Numansdorp (niet inbegrepen) tot den Kop van 't Land. Bovendien behoorde tot de Groep Kil het z.g. Bruggehoofd Moerdijk. Commandant Groep Kil ressorteerde rechtstreeks onder C.-Vg. H., die tevens optrad als Commandant Zuidfront.

Commandant was Reserve Kolonel J. A. G. van Andel, met als Chef van den Staf Kapitein der Grenadiers M. R. H. Calmeijer. Het St. K. (tevens de Cp.) was gevestigd te Puttershoek. De Gr. A.C. (C.-23 R.A. Luitenant-Kolonel T. Ziedses des Plantes) bevond zich echter te 's-Gravendeel.

Uit het intrekken der verloven was C.-Groep Kil uiteraard bekend, dat er verhoogde spanning heerschte. Voorts was hem door C.-Vg. H. bevolen gedurende enkele dagen van 3.30—8.00 eenige zw. mitrs. in stelling te brengen, teneinde in voorkomende gevallen het dalen van vreemde vliegtuigen op den kunstweg Willemsdorp—Dordrecht te beletten en gedurende deze uren te Maasdam een compagnie met een sectie zware mitrailleurs op auto's gereed te houden als mobiele reserve.

Voor de Groep Kil was echter *geen* verhoogde *gevechtsvaardigheid* bevolen, de *gevechtvaardigheid* was derhalve „normaal"; op last van C.-Vg. H. waren de patronen eenigen tijd tevoren onderdeelsgewijze ingenomen. Er was C.-Groep Kil geen enkele nadere mededeeling verstrekt omtrent de dreigende aanvalsplannen. De z.g. „mededeelingen van gegevens" van het A.H.K. werden C.-Groep Kil niet toegezonden, hoewel deze commandant hierop bij herhaling had aangedrongen.

Omstreeks 4.30 werden de barakken bij Willemsdorp, de batterijen Lu.A. en het barakkenkamp van de 25e Afd. A. te Schenkeldijk bij verrassing uit de lucht gebombardeerd. Vervolgens werd een groot aantal valschermjagers uitgelaten in het Bruggenhoofd Moerdijk, bij de landhoofden van de Moerdijkbruggen en op het eiland van Dordrecht.

In het *bruggehoofd Moerdijk* werd de bezetting overweldigd, behoudens een sectie tirailleurs en twee sectiën zware mitrailleurs, die zich W. van de Roode Vaart handhaafden en later zijn teruggetrokken op Willemstad. Hierbij sneuvelden, zooals later is gebleken, C.-3-111-28 R.I. (Reserve-Kapitein Van Ingen) en C.-28 Bt. van 6 veld (Reserve eerste luitenant De Jager), welke laatste officier zich bij de in het bruggehoofd geplaatste Sectie 6 Veld bevond en zich bij de verdediging bijzonder blijkt te hebben onderscheiden. De Commandant van het Bruggenhoofd (Reserve Kapitein *Marijnen*) werd gewond. De Duitschers zijn toen eendeels de bruggen opgestormd en hebben zich anderdeels vastgezet in onze versterkingen, Front Zuid.

Noord van de Moerdijkbruggen richtte de overvalling zich in hoofdzaak tegen Willernsdorp, tegen de beide afdelingen artillerie (1-17 R.A. en III-14 R.A.), tegen de Cp. van C-vak Wieldrecht en tegen het Z.W. gedeelte van Dordrecht.

Door de verrassende bombardeering van het barakkenkamp van Willemsdorp, onmiddellijk gevolgd door de landing van valscherm-troepen, is de vijand er spoedig in geslaagd het verzet aldaar te breken en de aldaar gelegerde troepen (1-I-28 R.I., versterkt met het Dekkingsdetachment Willemsdorp) gevangen te nemen. Door de Politietroepen is hardnekkig weerstand geboden, in het bijzonder door de bezetting van de kazemat Willemsdorp II onder bevel van s.m.i. *Van Almkerk*.

Een onmiddellijk door dezen onderofficier gegeven bevel om de slagsnoerleiding aan de bruggen aan te brengen — hetgeen bij normale gevechtsvaardigheid niet het geval was — kon niet meer worden uitgevoerd. Het was derhalve onmogelijk de bruggen te doen springen. Ware zulks het geval geweest, dan zou deze handeling destijds door C.-Vg.H. niet zijn gebillijkt, daar een in den morgen van 10 Mei door C.-Groep Kil tot C.-Vg.H. gericht verzoek of mocht wor-

den getracht de bruggen met geschutvuur te vernielen, werd afge-
wezen.

Hiermede werd een tegenaanval gedaan, ten einde de batterijen te hernemen. Deze poging mislukte echter, waarbij drie man sneuvelden, terwijl zes officieren (w.o. drie batterijcommandanten), vijf onderofficieren en negen korporaals en manschappen werden gewond. Daarna werd teruggetrokken op den Zuidendijk, Z. van Dubbeldam, en aldaar een verdedigingsstelling ingenomen. Telefonisch werd te 6.35 contact verkregen met C.-Groep Kil, die opdracht gaf „stand houden". Zooals later zal blijken, heeft III-14 R.A. tot het einde toe aan de krijgsverrichtingen deelgenomen.

De *totale indruk*, dien C.-Groep Kil verkreeg was, dat in de eerste morgenuren van 10 Mei het eiland van Dordrecht verloren was gegaan, behoudens wellicht voor wat betreft het Oostelijk gedeelte, waarmede geen verbinding was te verkrijgen, terwijl zich onmiddellijk Zuid van Dordrecht nog enkele afdelingen (één S. van 14 C. Pn., personeel van III-14 R.A. handhaafden.

Voorts, dat het bruggehoofd Moerdijk in handen van den vijand was.

Uit telefonische berichten van Luitenant *Ruige* (zie blz. 8), Kapitein van der Mark, Adjutant van den garnizoenscommandant Dordrecht, Majoor *Kloppenburger* e.a. werd meer en meer den indruk verkregen, dat in Dordrecht de grootste verwarring heerschte, dat er geen leiding was en dat onze wielrijders *Kloppenburger* en *De Bie* geheel in de verdediging waren gedrongen. Tusschen deze bataljons en C.-Lt. Div. bestond kennelijk geen verband, aangezien Majoor *Kloppenburger* zich tot C.-Groep Kil wendde met mededeeling over zijn benardden toestand. Omstreeks 18.45 werd verbinding gekregen met Luitenant *Buma* van den Staf der Gevechtsgroep Lt. Div., die blijkbaar den aanval op het eiland van Dordrecht moest uitvoeren en tevens met Kapitein *Van der Mark*, Adjutant van den garnizoenscommandant te Dordrecht. Deze laatste deed een dringend beroep op C.-Groep Kil om in te grijpen, ongeveer in de volgende woorden: „In Dordrecht heerscht een wilde toestand. Ieder schiet op ieder. Overste *Mussert* geeft geen leiding en wordt door niemand vertrouwd. Ik kan niet meer. Indien Overste *Mussert* niet wordt afgezet, is Dordrecht verloren."

Gezien het groote belang van het behoud van Dordrecht, meende C.-Groep Kil zich niet aan ingrijpen te mogen onttrekken en nam 18.50 de volgende *beslissing*: „C.-Groep Kil ontheft Luitenant-Kolonel *Mussert* van Co. Kantonnement Dordrecht en verzoekt C.-Lt. Div. deze ontheffing ter kennis te brengen van Overste *Mussert* en onverwijld nieuwe Kant. C. aan te wijzen, welke onder bevel van C.-Lt. Div. het verzet in Dordrecht breekt en de rust hersteld."

Om 9.15 stelde C.-Groep Kil C.-Vg.H. van de getroffen maatregel in kennis. Deze sanctioneerde de genomen beslissing *niet* en gaf het volgende *bevel*.

„Van 12 Mei 1940, 18.30 af staan de troepen van de Groep Kil W. onder rechtstreekse bevelen van Kolonel *Van Andel*, die Oost van de Kil onder Kolonel *Van der Bijl*.

Ik draag beide Kolonels op den vijand in samenwerking te verdrijven en oproerige bewegingen in Dordrecht op de strengste en meest afdoende wijze den kop in te drukken. Overste *Mussert* treedt onder bevel C.- Lt. Div. en handhaaft de orde in het Kantonnement Dordrecht."

13 Mei, 14.45 telefoneerde Majoor van *Maanen* (C.-Zuidvak) aan C.-Groep Kil: „De Duitschers zijn Zuid van *De Wacht de Kil* overgekomen. Mijn linkervleugel trekt terug. De 25 Afd. A. is door de bediening verlaten."

Op dit alarmeerende bericht gelaste Kolonel Van Andel: „Standhouden in de lijn Steenplaats—Moolthoek. Ik doe *tegenstoot* inzetten". Hiertoe werden aangewezen het Detachment *Van Urk* te Maasdam en de compagnie *Van der Valk* te 's-Gravendeel. Deze kregen tot opdracht: „Aanvallen in algemeene richting *Willernsdorp*. Vijand, die Mil heeft overschreden, in de Kil werpen. 25 Afd. A. hernemen. Zoover mogelijk op auto's verplaatsen". Nauwelijks waren deze bevelen gegeven of Majoor *Houtman* (C.-Noordvak) telefoneerde, dat 's-Gravendeel onder zwaar artillerievuur had gelegen en de infanterie in paniek terugvloeyde. Om 15.30 meldde Majoor

Houtman: „Alles is weg. Ik zit hier met vier officieren. Wat moet ik doen?" C.-Groep Kil antwoordde: „Terugtrekken naar Maasdam".

Ongeveer gelijktijdig belde Reserve eerste Luitenant *Jhr. Van Vierssen Trip* van het Art. Co. uit 's-Gravendeel op en verzocht dringend om een bevel waarheen de artillerie moest teruggaan, daar alle infanterie weg was en de artillerie anders verloren was. Door Chef Staf Groep Kil werd geantwoord: „II-23 R.A. naar de Klem, 1-23 R.A. naar Maasdam".

Tevens deed C.-Groep Kil de weinige nog beschikbare troepen (Stafwacht, Vbd. A., St.-28 R.U. en een paar Sn.) stelling nemen in de lijn Strijen—Maasdam—Puttershoek met opdracht de vluchtende troepen op te vangen en tot staan te brengen.

Voorts belde Kolonel *Van Andel* om 15.10 de commandant van Groep Spui, Kolonel de *Brauw*, op en deelde hem het volgende mede. „De mogelijkheid is aanwezig, dat ik het niet kan houden. Dan treedt U onder mijn bevel en neem ik Co. Zuidfront op mij.

In dat geval zal ik C.-Groep Spui opdragen opname stelling in te nemen in de lijn Numansdorp—Klaaswaal—Reinenoord. Neem reeds thans maatregelen om booten te verzamelen ten einde mijn troepen, indien het geval intreedt, over het Spui te helpen.

Als ik telefoneer: „Het geval treedt in werking", dan weet U, wat er moet gebeuren".

Intusschen kwamen op Cp. te Puttershoek in een auto. uit 's-Gravendeel aan de Gr. A. C. Luitenant-Kolonel *Ziedses des Plantes*, met twee zijner officieren, Reserve-kapitein *H. B. Frijlink* en Reserve-eerste-Luitenant *J. Jilderda*. Eerstgenoemde officier deelde mede naar Puttershoek te zijn gekomen, omdat de commando-voering in 's-Gravendeel niet langer mogelijk was.

Uit de mededeelingen van Overste *Ziedses*, zoomede van langs Puttershoek terugvloeiende vluchtelingen, die door Kolonel *Van Andel* met zijn officieren tot staan werden gebracht, werd den indruk verkregen, te doen te hebben met een paniek zonder voldoende gronden.

Zoodra deze overtuiging was verkregen, is door C.-Groep Kil gelast: „Alle vluchtende troepen tot staan brengen en oude stellingen weer bezetten". De Gr. A. C. zond bevelsoverbrengers naar Maasdam en Strijen en om de beide Afdelingen 7 Veld naar hun stellingen te doen terugkeeren.

De Chef van den Staf, Kapitein *Calmeijer*, neet zich toen, vergezeld door den Ordonnans-officier, Reserve eerste-luitenant *Mr. de Meijers*, naar voren begeven en is er tot 21.30 mede bezig geweest de vluchtelingen op te vangen en naar voren te brengen.

Hij slaagde erin de lijn: 's-Gravendeel—Mookhoek—Strijen—De Klem weer te doen bezetten met opdracht 14 Mei bij aanbreeken van den dag de oorspronkelijke stellingen weer te bezetten. Ook 1-23 R.A. kwam weer in stelling.

Niet alle troepen konden echter worden opgevangen. Zoo meldt het gevechtsbericht van C.-28 R. I.: Te 16.00 onderdeelen van 23 R.A. en 34 R.I. vluchten in wilde paniek door Maasdam in W. richting. Deze zooveel mogelijk tegen gehouden teruggezonden". De compagnie van Kapitein *Van der Valk* was, met den commandant, na de paniek verdwenen.

De toneelen, die Kapitein *Calmeijer* zag, dragen alle kenmerken van een paniek. Te 's-Gravendeel hadden vele officieren en onder-officieren sterren en strepen afgerukt: Een ieder deelde mede dit op bevel van een ander te hebben gedaan.

De soldaten vertelden, dat het wegrijden van den Luitenant-Kolonel *Ziedses des Plantes* de onmiddellijke aanleiding tot de paniek was geweest. Deze was niet uitgebroken bij de troepen, die in voorste lijn de Kil lagen, doch bij de compagniën *Van der Wal* en *Van der Valk*, die meer achterwaarts in 's-Gravendeel lagen en de auto van Luitenant-Kolonel *Ziedses des Plantes* zagen wegrijden.

Bij 11-23 R.A. was de Afdelingscommandant Reserve-Majoor *D. Das* gevlucht. Deze handeling kan ook door hei aanvankelijk gekregen bevel om van stelling te veranderen naar De Klem niet worden gemotiveerd.

Bij de stukken der 25ste Afd. A. bevonden zich vier soldaten, die vertelden, dat de rest met Reserve-Kapitein *Cohen* was weg-gemarcheerd.

Wat de vijand betreft, bleek, dat 's-Gravendeel inderdaad door geschut van vecht- en pantserwagens van den Oostelijken oever was beschoten, waarbij betrekkelijk groote schade was aangericht, terwijl zwakke vijandelijke afdelingen, naar schatting van ooggetuigen een paar patrouilles („Stosztrupps") met mitrailleurs, op den W.-oever waren doorgedrongen, o.m. bij Tweede Tol.

BIJLAGE 80

Gevechtsbericht van de „Groep politietroepen Willemsdorp”

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Dekkingsdetachement Willemsdorp
Groep Politietroepen Willemsdorp

Verslag betreffende de krijgsverrichtingen van de groep politietroepen te *Willemsdorp* op 10 Mei 1940, ingevolge opdracht van den Heer Commandant Groep Kil, van de Vesting Holland.

Op den 10en Mei 1940, te omstreeks 4 uur voormiddag, bevond ik mij in het groepsgebouw der politietroepen te *Willemsdorp*, toen ik werd gewekt door den dienstdoenden telefonist (de korporaal *Van Diedenhoven*), die mij mededeelde, dat een groot aantal vliegtuigen naderde uit Oostelijke-, Noordelijke- en Zuidelijke richting.

Ik kleeedde mij vlug aan en zag, dat een groot aantal Duitse vliegtuigen boven het eiland van *Dordrecht* en westelijk Noord-Brabant vloog.

Het personeel van de politietroepen is daarop gealarmeerd geworden. Plotseling werden bommen geworpen op de Luchtdoelbatterij te *Moerdijk* en het Rarakkenkamp te *Willemsdorp* en de in de onmiddellijke nabijheid daarvan staande woningen, waarop direct daarna een groot aantal valschermtroepen in de onmiddellijke nabijheid van *Willemsdorp* landde.

De kazematten *Willemsdorp I* en *II* zijn daarop volledig bezet geworden, terwijl ik de bezettingen daarvan de opdracht gaf de bruggen onder vuur te nemen en doordringen van vijandelijke troepen over de bruggen uit Zuidelijke richting te beletten.

Ik heb den sergeant *Schoonbeek* bevel gegeven de slagsnoerleiding aan de bruggen aan te brengen, teneinde de bruggen te kunnen doen springen.

Aan deze opdracht heeft de sergeant *Schoonbeek* niet kunnen doen, daar inmiddels de bruggen reeds door valschermtroepen waren bezet geworden, waarbij de bezettingen daarvan reeds waren overmeesterd en waren aangevallen door valschermtroepen en tevens waren bestookt door mitrailleurvuur uit de vliegtuigen.

In den rug aangevallen, werd de bezetting van kazemat *Willemsdorp I* door in het schietgat geworpen handgranaten daaruit verdreven en gevangen genomen.

Op initiatief van den korporaal *Hageman* heeft de commandant van de bezetting van de mitrailleurkazemat bij het Noordelijk landhoofd van de Spoorbrug, de daarin geplaatste mitrailleur op de spoorbrug geplaatst, waardoor vuur op de spoorbaan kon worden uitgebracht.

Het inwerpen van handgranaten in de Kazemat *Willemsdorp I* ging vrij gemakkelijk, daar dit vanaf den beganen grond kon geschieden.

De bezetting van de kazemat *Willemsdorp II*, waarbij ik als vuurleider optrad, heeft met geschut- en mitrailleurvuur de verkeersbrug onder vuur genomen waar, aan den vijand zware verliezen werden toegebracht.

Na geruimen tijd te hebben gevuurd, bleek, dat aan de achterzijde van de kazemat reeds een aantal Duitse valschermtroepen waren genaderd, die van mij eischten, dat ik mij zou overgeven en de kazemat ontruimen. Ik heb zulks geweigerd en ben met vuren doorgegaan.

Ik heb mij daarop telefonisch in verbinding gesteld met den commandopost, waarna ik den Commandant van 1-1-28 R.I. aan de telefoon kreeg, die ik het navolgende verzocht: „Ontzet de kazemat, ik blijf standhouden”.

De kazemat is echter niet ontzet geworden. Toen met vuren uit de kazemat werd doorgedaan, werd door de vijandelijke troepen een rooknevel door het schietgat in de kazemat gelegd, waardoor de verkeersbrug onzichtbaar werd en men elkander in de kazemat niet kon onderscheiden.

De verlichtingsbatterij van het kazematgeschut is daarop ingeschakeld, waarna het stuk kon worden bediend met de indirecte richting en alsnog vuur werd uitgebracht op de verkeersbrug.

Het kanon werd aan de voorzijde door vijandelijk vuur beschadigd. Ik werd nogmaals gesommeerd mij over te geven, daar anders de kazemat zou worden opgeblazen. Ik heb nogmaals geweigerd. Enkele toevoerbuizen, waarop de luchtaanvuurslangen waren gekoppeld, werden dichtgestopt, terwijl daarin een soort gas werd gelaten. Ten-

slotte werd met gebruikmaking van springmiddelen de staalijzeren toegangsdeur van de kazemat geforceerd en het slot vernield, terwijl reeds een handgranaat naar binnen werd geworpen.

Daar nog ruim 1200 kg. springstoffen zich in de kazemat bevond en nogmaals gedreigd werd de kazemat te zullen doen springen, terwijl, tengevolge van inslaande scherven het kazematgeschut bezwaarlijk meer kon worden bediend, is daarop gecapituleerd.

De bezetting is daarop gevangen genomen en ontwapend, waarbij ik van den commandant van de betrokken Duitse afdeling mijn klewang mocht behouden.

De sergeant *Schoonbeek* heeft, met de overige korporaals van de politietroepen, die niet in de kazematten waren, het barakkenkamp en de aldaar staande woningen van vijanden gezuiverd, waarbij den vijand verliezen zijn toegebracht, totdat hij voor de overmacht moest wijken en zich overgeven.

Wij zijn daarop overgebracht naar een ten Oosten van den verkeersweg, in de nabijheid van *Willemsdorp* gelegen terrein en op 16 Mei 1940 naar *Dordrecht* vervoerd, alwaar wij op 18 Mei 1940 zijn vrijgelaten.

Utrecht, 8 Juni 1940,

De sergeant-majoor-instructeur,
w.g. A. v. ALMKERK.

Politietroepen.   Dekkingsdetachement.   Groep Willemsdorp.
Willemsdorp.

Rapport

Op den 10en Mei 1940 te omstreeks 4 uur voormiddag bevond ik mij in het groepsgebouw der politietroepen te *Willemsdorp*, alwaar ik door den telefonist werd gewekt met de mededeeling, dat een groote groep vliegtuigen naderde.

Ik kleeedde mij aan en zag, dat een groot aantal Duitse vliegtuigen boven het *Eiland van Dordrecht* en *Noord-Brabant*, te *Willemsdorp* en *Moerdijk* vloegen.

Het personeel is daarop gewekt.

Te *Moerdijk* en *Willemsdorp* werden bommen geworpen, terwijl onmiddellijk daarna een groot aantal parachutisten landden.

Ik heb daarop de kazematten onmiddellijk volledig doen bezetten, terwijl ik den sergeant *Schoonbeek* de opdracht heb verstrekt de slagsnoerleidingen aan de bruggen aan te brengen.

Daar echter ook parachutespringers op de verkeersbrug waren geland en deze reeds met mitrailleurs hadden bezet, kon hij de opdracht niet uitvoeren, vóórdat de brug van vijanden was gezuiverd.

Ook de spoorbrug was reeds door Duitse troepen bezet, waardoor beide bruggen niet konden worden vernield, daar aanbrengen van de slagsnoerleiding onmogelijk werd.

Vóór den aanval der Duitse troepen was geen order ontvangen de slagsnoerleiding aan te brengen. Eenige dagen vóór den 10en Mei 1940 is door mij aan den Commandant van het *Dekkingsdetachement Willemsdorp* gevraagd, of order was gegeven om de ontstekingslading aan de bruggen aan te brengen, waarop deze ontkennd antwoordde.

Indien door mij één uur vóór den aanval der Duitse troepen, bericht was ontvangen, dat deze dreigde, dan had ik op eigen gezag de ontstekingslading doen aanbrengen, of indien de ontsteking electrisch was aangebracht geweest, dan waren beide bruggen vernield geworden.

Waarvan door mij is opgemaakt dit rapport.

Willemsdorp, 4 Juni 1940.

De Sergt.-Maj.-Instr.,
w.g. A. v. ALMKERK.

BIJLAGE 81

Verslag over de krijgsverrichtingen van het 6e grensbataljon in Noordbrabant

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Enige verslagen omtrent de verrichtingen van het 6e grensbataljon
(6 G.B.)6e GRENSBATALJON
COMMANDANT

Den Haag, October 1940.

Nederlandsch Weermachtsarchief

Pak: U

No. 204

Onderdeel: Peeldiv.

Front Zuid

*Verslag der krijgsverrichtingen van 6 G.B. 10—15 Mei 1940**Opstelling Bataljon op Donderdag 9 Mei 1940.*

Staf 6 G.B. (2 sectiën Pag.) gelegerd te Ginneken, Boschlaan. Verbindingsmateriaal was niet aanwezig, dan wel onbruikbaar. (Compagnie Brogtrop) waaraan toegevoegd 1 S.zw.mitr. en 1 S. Pag. was gelegerd; 1-6 G.B. (min twee secties, 1 S. zw. mitr. en 1 S. Pag.) te Princenhage. Twee secties, 1 S. zw. mitr. 1 S. Pag. te Krabbenbosschen en Boompjes. In de sterkte van de Compagnie waren begrepen de door deze compagnie bij de objecten uit te zetten wachten ieder ter sterkte van een o.o. en ongeveer 8 man. 6 wachten, dus 6 o.o. en 40 man, Compagnie Mol, (waaraan toegevoegd 1 S.Pag., 1 S. zw. mitr. en een sectie van 3-6 G.B., die wachten betrok te Strijbeek) was gelegerd: De helft van deze compagnie was opgelost in wachten, ieder ter sterkte van 1 o.o en ongeveer 8 man, de andere helft was gelegerd te Ginneken Patronaat, alwaar ook de S. Pag. en S. zw.mitr.

Res. Kap. Mol C.-2-6 G.B. (Compagnie Janssen) verminderd met een sectie, die was toegevoegd aan C.-2-6 G.B. en een sectie, die was gedetacheerd bij G.B. Jagers. Deze compagnie was gelegerd te Zundert. Van de beide sectiën werden 5 wachten uitgezet ieder ter sterkte van een o.o. en 8 man.

Res. 1e Luit. Janssen C. 3-6 G.B.

Graad van slagvaardigheid.

Op Donderdag 9 Mei gewone graad van slagvaardigheid. In den loop van Donderdagmorgen was door C.-III L.K. bevolen, dat alle ladingen van de objecten moesten worden afgenomen en in de nabijheid object opgeborgen, zoodat de overtuiging gewettigd is, dat de spanning is geweken.

Opdracht.

Ingevolge door C.-III L.K. gegeven bevel van 21 April moest 6 G.B. nadat de vernielingen eventueel waren uitgevoerd, de vernielingsploegen opwachten en eerst daarna marcheeren naar Moerdijk, teneinde zich alsdan onder bevelen te stellen van C.-Zuidfront Vesting-Holland. Ingevolge dit bevel was door mij bevolen dat de compagnieën zich, zoo spoedig mogelijk, nadat hunne compagnieën vollig waren, zouden begeven, ieder voor zich, naar aan hen opgegeven punten in de straatweg Breda Moerdijk, ongeveer ter hoogte van Terheyden. Staf en berichten naar Stadhuis Terheyden.

Voor bewaking van te interneeren burgers moest door 6 G.B. bovendien nog een sectie, onder bevel van een officier, worden afgestaan.

De onmiddellijk beschikbare sterkte van het Bataljon bij eventueel uitbreken van vijandelikheden was dus verminderd met ongeveer 25 o.on. en 200 man voor wachten, alsmede met nog 2 sectiën infanterie (2 offn., ± 6 o.on. en ± 54 man). Onmiddellijk nadat door mij op 15 Maart 1940 het Bataljon was overgenomen, was door mij een aanvraag ingediend tot het op zoodanige sterkte brengen van het Bataljon, dat de wachten niet in de sterkte waren begrepen, doch boven de sterkte van het Bataljon zouden aanwezig zijn evenals dit het geval was geweest bij 4 G.B. Aan deze aanvraag was op 9 Mei nog niet voldaan. Van het ongeveer 700 man sterke Bataljon (alles inbegrepen), waren dus niet onmiddellijk beschikbaar 2 offn., ± 31 o.on. en ongeveer 250 man, terwijl twee kapiteins compagniescommandanten aan de sterkte ontbraken, waarvan een wegens ziekte (dit was dus uitsluitend wat betreft de bij het Bataljon aanwezige infanterie), die dus hoogstens aan onmiddellijk beschikbare manschappen ongeveer 100 man sterk was, waarvan ± 40 te Ginneken, ± 40 te Princenhage en ± 20 te Zundert.

Aangezien geen verscherpte bewaking was bevolen, was Donderdagavond en 's nachts de Cp. te Ginneken bezet door een officier, C.Vbd.A. Ik sliep in een kwartier, ongeveer 400 m. van de Cp.

Donderdagmiddag was een persoonlijk schrijven van C.-III L.K. ontvangen, waarin vermeld, dat zoodra troepen aan de Oostgrens de gevechtsoptellingen zouden bezetten, volgende berichten en bevelen zouden voorafgaan door een codewoord. Donderdagavond ging ik om 20.30 naar bed. Op Vrijdagmorgen 10 Mei word ik om ongeveer 3.30 gewekt door geraas van vliegtuigen, nationaliteit niet te onderscheiden. Hemel is strak en helder. Ze vliegen op groote hoogte. Ik denk: zouden dat Duitsche vliegtuigen zijn, die over ons land naar Engeland vliegen? In elk geval, dat zal wel oorlog zijn.

Op datzelfde oogenblik wordt er getelefoneerd en zegt de verbindingsoff. mij, dat omstreeks 2.00 een bericht is gekomen van C.-III L.K., waarin wordt gemeld, dat besloten is vanaf middernacht de troepen aan de Oostgrens hunne stellingen te doen innemen, waarbij dan verder verwezen werd naar het hiervoor genoemde persoonlijk schrijven. De Verb. Off. vraagt mij wat dat persoonlijk schrijven inhoudt, wat ik hem meedeel. *Van alarm is geen sprake.*

Ik beveel echter onmiddellijk reveille te doen blazen voor alle Cn. en zich tot afmarsch gereed te maken. Zoo mogelijk eerst ontbijten. Ik zelf ben ongeveer 4.15 op mijn cp. Nog steeds geen nader bericht van III L.K. Vliegtuigen passeeren bij massa's. Duitsche???

Omstreeks 5.00 bericht III L.K. Telefonisch, dat alle objecten moeten springen. De springladingen moet dus nog eerst worden aangebracht. De stem van Kapitein van der Speck Obreen wordt duidelijk herkend. Ook wordt medegedeeld dat Duitsche troepen de Oostgrens hebben overschreden. Bevel wordt onmiddellijk doorgegeven aan Hoofdopzichter van Fortificatiën Mante... en C.Cn. Begrepen wordt het echter door ons niet... omdat wij ons afvragen, waarom moeten dan de wegen, die uit het Zuiden komen, worden versperd? Het bevel wordt uitgevoerd. Intusschen bericht de radio omstreeks 5.30, dat parachute-troepen o.a. landen bij Moerdijk. Omstreeks 6.00 bevel van C.-III L.K. onmiddellijk naar Moerdijk met beschikbare troepen en niet wachten op springploegen. Hierbij werden verder geen nadere aanwijzingen omtrent vijand gegeven.

Inmiddels was door mij reeds bevel gegeven per Cie. een autobus te vorderen en bij Cie gereed te doen stellen, om eventueel met grootste snelheid de troepen te kunnen vervoeren. Door afgesloten telefonische gemeenschappen kwam de uitvoering der order niet meer tot zijn recht.

Op het bevel van C.-III L.K. geef ik aan de C.Cn. telefonisch opdracht onmiddellijk met beschikbare troepen naar Terheyden te marcheeren. Ik ga zelf een half uur later naar Kapitein Mol, aan wien ik persoonlijk de opdracht geef: Begeef U onmiddellijk langs hoofdweg via Terheyden naar Moerdijk. Parachutisten zijn waarschijnlijk daar geland, zulks ingevolge mededeelingen door de radio vermeld. Draag zorg dat zij niet langs hoofdweg naar Breda komen en drijf hen eventueel terug naar Moerdijk, berichten te zenden naar Stadhuis Terheyden. Aan de Cie. die gereed staat en aan wie nog niet bekend is, dat de Duitschers de grens hebben overschreden, deel ik persoonlijk mede wat geschiedt en welke opdracht zij hebben. Een luid gejuich gaat op. Ik begeef mij daarna naar Cie Brogtrop en geef

hem opdracht onmiddellijk naar Terheyden te marcheeren, alwaar hij nadere orders zal ontvangen. Berichten naar Terheyden.

Door telefoonstoring kan ik Cie te Zundert niet bereiken, doch wordt ordonnans gezonden met opdracht voor de Cie. zoo spoedig mogelijk naar Terheyden te marcheeren.

Om ongeveer 7.00 is een ieder op marsch. Om 7.30 wordt het neerschieten gemeld van een Duitsch vliegtuig te Beek. Om 8.00 zend ik alle geheime kaarten uit het vliegtuig per ordonnans naar III L.K. De vlieger is zwaar gewond. De Kon. Mar. draagt zorg voor hem.

Om 8.30 kom ik te Terheyden. Inmiddels is mij bericht, dat groote overmacht van parachutisten zich vertoont. Aan Cie. Brogtrop is inmiddels de opdracht verstrekt, zich over Blauwe Sluis naar Moerdijk te begeven door bij Withuis aan den straatweg Terheyden—Moerdijk rechts af te buigen. De parachutisten worden door de Cie Mol teruggedreven tot Zevenbergsche Hoek.

Inmiddels komen langzamerhand ook de verschillende springploegen naar Terheyden en wordt hen opdracht gegeven zich ter beschikking van hunne Cn. te stellen. De laatste ploegen arriveeren ongeveer 15.00.

Omstreeks 9.00 had kaoitein van de marechaussée, van der Kroon, mij telefonisch medegedeeld, dat Fransche troepen in aantocht waren en hii als verbindingsofficier optrad. Op mijn desbetreffende vraag deelde hij mij mede, dat ik mij rechtstreeks met hen in verbinding zou kunnen stellen. Ik reed naar Breda terug en ontdekte Fransche troepen bij de Roskam aan den weg komende van Zundert. De troepen konden tijdelijk niet verder door den aldaar versperden weg. De Fransche C. deelde mij mede, dat hij opdracht had zich ter beschikking te stellen van den C.-Peeldivisie en mij dus niet kon komen helpen.

Omstreeks 11.00 wordt door mij gemeld aan C-III L.K., dat het mij onmogelijk is door de groote sterkte van de parachutisten (ongeveer 600 à 800 man) deze terug te werpen. Ik vraag om versterking. Deze kan echter niet worden gegeven. Ik meld tevens, dat de parachutisten de door Nederl. troepen gemaakte gevechtsoptellingen hebben bezet, dat het terrein zoo vlak is als een billartlaken en dat ik geen brisantgranaten bij de Pag. bezit om met behulp daarvan de parachutisten te verdrijven. Die brisantgranaten zijn echter ook niet bij L.K. Ik telefoneer naar K.M.A. om brisantgranaten. Ook aldaar geene aanwezig.

Ik telefoneer naar Dordrecht om versterking. De Gamizoens C. deelt mij persoonlijk mede, dat hij zelf de grootste moeite heeft de parachutisten uit Dordrecht te houden en hij mij niet ter hulp kan komen.

Even vroeger heb ik aan C.-III L.K. gevraagd of in verband met de mij oorspronkelijk verstrekte opdracht ik misschien moest trachten langs een andere weg bij C.-Front Zuid te melden. Nader bericht hieromtrent zou mij worden verstrekt. Kreeg echter dienaangaande geen nadere berichten. Mij was ook niet bekend of de brug Moerdijk gesprongen was of niet. Evenmin wat zich aan de Noordzijde der brug afspeelde.

Ik vroeg in den middag hulp bommenwerpers. Zouden komen. Eindelijk omstreeks 18.00 komen zij en gooien goed. Helaas veel te weinig, maar we kunnen ernstige verliezen toebrengen en voorwaarts komen.

Ik telefoneer naar Willemstad, alwaar ik wist, dat 3 G.B. onder bevel van Majoor Revers zou overgaan. Ik spreek met Luitenant-Adjudant, aan wien ik vraag om zijn C. in te lichten en hulp te vragen. Hij zegt, dat 3 G.B. bezig is met overzetten en geenerlei vijand hem daarbij bemoeilijkt. Hulp wordt echter niet gezonden, niettegenstaande ik weet, dat hij beschikt over vrachtauto's tot troepenvervoer.

Ik ontdek eindelijk een artillerie C, ten Noorden van den Moerdijk en vraag hem naar mij toe te schieten, hetwelk gebeurt, doch wegens te groot gevaar voor eigen troepen moet worden gestaakt.

In den loop van den middag is nog aangekomen C. 3-6 G.B. aan wien opdracht wordt verstrekt langs Lage Zwaluwe naar Moerdijk op te rukken en den vijand uit Lage Zwaluwe te werpen.

Omstreeks 18.00 is de opstelling van het Bataljon als volgt:

Zie schets 1 : 50.000.

Voor gevecht zie gevechtsverslagen van de Cie.

Het wordt avond en nacht. Niets bijzonders gebeurd. Er wordt nog getracht bij nacht een aanval te doen. Eenige vliegtuigen zijn nog neergeschoten. De mitrs. worden zoo mogelijk er uit gehaald en door onze troepen gebezigd. Aan een groep was opdracht gegeven de brug over het Kanaal naar de Mark te bewaken. 3-6 G.B. is opgerukt tot f 500 m. W, van pl. 122 (vt. 106—414).

In den loop van den middag had ik nog ontdekt, dat ongeveer 30 man zich aan het gevecht hadden onttrokken en zich bij de keukens bevonden, alwaar ze den dienst van keukenpersoneel voorwendden. Zelfs ontdek ik 3 li. mitrs. in een der wagens van de 3e Cie. met nog niet gevulde trommels. Ik neem maatregelen dat én li. mitrs. én manschappen alsnog aan het gevecht gaan deelnemen.

Des avonds spreek ik nog met C.-III L.K., die mij zegt, dat ik de Willemsorde kan verdienen als ik de parachutisten over den Moerdijk kan terugwerpen, maar versterking kan niet worden gegeven.

Zaterdag 11 Mei.

Om ongeveer 8.00 ga ik in de richting van Breda om te zoeken of wellicht ergens Fransche troepen in de nabijheid zijn, welker hulp mij door den C.-III L.K. is toegezegd. Ik ontdek aan den Noordrand van Breda gemotoriseerde Fransche troepen. Commandant is Commandant Michon van 6e Kurassiers, bij wie is gedetacheerd de Kapitein Cabalers. Ik licht den C. in omtrent de door onze troepen ingenomen stelling en geef hem ook een kaart 1 : 50.000, waarop de troepenopstelling duidelijk aangegeven staat. Ik spreek met hem af dat ik mijn Cp. zal verplaatsen naar Zeveibergen (Stadhuis). Hij zal „tiran son plan” en mij mededeeling daarvan doen en mijn cp. opbellen.

Ik verplaats mijn Cp. naar Zevenbergen, gemeentehuis. Voertuigen worden in de schaduw op de markt opgesteld en langs verschillende huizen. Om 10.30 komt een Fransch Officier met mij contact opnemen en ga ik met hem naar den C. Michon, die zich inmiddels heeft verplaatst naar Withuis in den straatweg naar Zevenbergsche Hoek.

Van mijn troepen kreeg ik bericht, dat de Duitschers versterking hebben gekregen en dat door vliegtuigen munitie is neergelaten met parachutisten. De 3e Cie, die reeds tot den oever van den Moerdijk was gevorderd, moest echter het gewonnen terrein weer prijs geven en moet terug naar Lage Zwaluwe. Met de wetenschap die ik heb, dat de Franschen ons komen helpen, hetwelk ik aan de troepen doe bekend maken, wordt met groote krachtinspanning stand gehouden. De Fransche C. zegt mij, dat hij gaat verkennen en mij nog later bericht zal zenden. Ik ga weer terug naar mijn Cp. en tot 16.00 hoor ik verder niets. Nog een paar vliegtuigen worden neergeschoten (totaal 6). In onze handen valt ook een li. mitr., die door andere Ned. troepen oorspronkelijk aan de Duitschers was verloren.

Om 16.30 ga ik ook weer naar den Franschen C., die nog steeds bezig is met zijn plan te ontwerpen.

Boven ons cirkelen verschillende Duitsche vliegtuigen. De Franschen zijn gewoon roekeloos en dekken noch zichzelf noch hun voertuigen.

Ik wil weer langs Zevenbergsche Hoek naar mijn Cp. teruggaan, doch kan deze niet meer bereiken, door den aanval der Duitsche bommenwerpers, die gedurende ongeveer 2 uur lang duurt. Ook Zevenbergen schijnt in brand te staan en als we eindelijk naar Zevenbergen kunnen terugkeeren, is het reeds half donker.

De op de Cp. aanwezige luitenant heeft inmiddels Zevenbergen ten gevolge van het bombardement ontruimd en is op weg naar Zwartenberg.

Ik draag hem op verbinding te zoeken met C.-Peeldivisie onder wiens bevelen 6 G.B. inmiddels is gesteld.

Het blijkt, dat 2-6 G.B. uit elkaar geslagen is. De Cp. met C. is niet meer te vinden. Aanwezig is nog de Cie Brogtrop, die echter een sectie heeft verloren. Met de 3e Cie is geen verbinding meer te krijgen, noch per telefoon, noch per ordonnans.

Ook de C.-Peeldivisie is nergens te vinden. (Later, in Duitschland zijnde, is mij gebleken, dat genoemde C. dezen zelfden avond reeds krijgsgevangen was gemaakt met z'n geheelen staf) Alle telefonische verbindingen zijn verder verbroken.

Mij blijkt ook dat de Duitschers de brug in den straatweg naar Terheyden hebben gebombardeerd, zoodanig dat verkeer daarover niet meer mogelijk is. De Franschen zijn dan ook genoodzaakt gedeeltelijk over Zwartenberg terug te gaan. Ik besluit het bataljon opnieuw te organiseren achter de Mark.

Om ongeveer 22.00 geef ik aan de beide overgeblevenen Cn. opdracht zich achter het kanaal op te stellen. Een Cie links, de andere rechts van de brug bij Zwartenberg.

Tenslotte blijken aanwezig te zijn van 2-6 G.B. 3 sectiën mitrs. en de beide Sn. pag. alsmede alle voertuigen. De Kapitein Mol is vermist evenals zijn geheele commandogroep. Ik ga omstreeks 2.00 zelf probeeren orders te krijgen. Misschien vind ik C.-Peeldivisie zelf wel. Zodoende kom ik in de buurt van Etten. 's Middags was door mij nog met C.-Peeldivisie getelefoneerd, die mij mededeelde, dat mijn

Cp. naar Princenhage zou worden verplaatst In de buurt van Etten ontmoet ik Zondagmorgen ongeveer 3.30 Fransche officieren aan wie ik inlichtingen vraag en die mij verzoeken naar hun Generaal te gaan, die zich te Etten bevindt. Kruispunt Etten is zwaar gebombardeerd.

Ik deel aan den Franschen generaal mijn opdracht mede en den geheelen toestand. Den naam van den generaal heb ik vergeten, doch ik weet, dat hij eenmaal directeur is geweest van de Fransche krijgsschool en daar o.a. den Minister van Defensie Dijkhoorn onder zijn leerlingen telde (dit deelde de generaal mij mede).

De Generaal gaf mij de opdracht met mijn bataljon een stelling in te nemen bij Leur. De cp. van den generaal bevond zich ongeveer 500 m. West van het gemeentehuis te Etten. De door het bataljon in te nemen lijn zou zijn: ongeveer in de lijn Leur—Gonstraat, een compagnie bij Leur, en een van 1-6 G.B. 3 sectiën, alsmede de beide sectiën zw. compagnie bij Driesprong (vt. 102—400).

Ik vroeg den generaal en kreeg vergunning mijne voertuigen te mogen plaatsen in het Liesbosch. De stelling was reeds 7.00 ingenomen. Doch reeds om 9.00 krijg ik bericht, dat de voertuigen uit het Liesbosch moeten omdat les avant-postes van de Franschen er komen, daar de Duitschers opdringen. Bij die verplaatsing worden door bombardementen een paar voertuigen buiten gevecht gesteld. Om ongeveer 12.00 komt de vermiste kapitein Mol weer op mijn Cp. en deelt mij mede, dat hij uit Breda komt en dat alle troepen der Peeldivisie naar B.O.Z. moeten waar ze opnieuw zullen worden georganiseerd. Ik ga naar den Cp. van den Franschen Generaal, die echter niet meer aanwezig is. Er zijn nergens meer Franschen te zien. Ik besluit via Sprundel en Rucphen terug te gaan op Wouwsche plantage. Het desbetreffend bevel aan de Cie. luidt: Teruggaan via Sprundel—Rucphen—Langendijk—Borteldink—Nispén—Pindorp—Centrum Wouwsche Plantage. Op den straatweg naar Etten, die voortdurend wordt gebombardeerd, zie ik een ordeloze terugtocht van de troepen der Peeldivisie, zonder of met zeer weinig officieren, gedeeltelijk volgen zij den straatweg, gedeeltelijk gaan zij in de richting van Rucphen. Ik besluit mijn troepen een stelling te doen innemen in de lijn Rucphen—Sprundel—Front Noord, om aldus bescherming te kunnen geven aan de terugtrekkende troepen der Peeldivisie, die voortdurend door vliegtuigen worden gebombardeerd.

Echter ontdek ik plotseling te Rucphen de Cp. van den Franschen Generaal, die zonder mij daarvan mededeeling te doen zich aldus heeft verplaatst.

Ik deel den Generaal mede, wat gebeurd is. Hij erkent, dat hij vergeten heeft mij te waarschuwen, doch verzoekt mij wederom een stelling te gaan innemen bij Hoven, Front Noord, terwijl hij wijders opdracht geeft de bruggen bij Zwartenberg, Spoorbrug over de Mark en brug bij Salisdreef over het Kanaal naar de Mark, voor zoover nog niet vernield, te vernielen.

De opstelling is ongeveer in de lijn Hoeven—Haamsberg, één Cie bij Hoeven, een Cie bij Haamsberg; Cp. B.C. te Hoeven Stadhuis.

Wijders draagt de Generaal mij op:

1°. op zijn bevelen te wachten;

2°. wanneer wederom mocht blijken, dat contact verloren is gegaan, mij te wenden tot C.-Peeldivisie (hieruit blijkt dus ook dat de Generaal ook nog niet wist, dat C.-Peeldivisie met zijn Staf was gevangen genomen).

Om ongeveer 19.00 is de stelling ingenomen en komen Fransche troepen nog ter onzer versterking. Ik bespreek met de Fransche commandanten en mijn C.Cn. ter plaatse de verdeling van de „sections de feu". Mijn Cp. is gevestigd Stadhuis te Hoeven, ingevolge bevel van den generaal.

Maandagmorgen om 2.00 krijg ik bericht van mijn sergeant toegevoegd, dat de Franschen zonder te waarschuwen plotseling zijn teruggetrokken. Na mij overtuigd te hebben zend ik om ongeveer 5.00 bericht naar den generaal en vraag om nadere bevelen, zoo noodig.

De ordonnans komt niet terug, zoodat ik om ongeveer 8.00 zelf ga. De generaal is weer weg en de secretaris te Rucphen vertelt mij, dat alle Franschen 'smorgens heel vroeg zijn vertrokken. Hij wist niet waarheen. Nergens zijn meer Franschen te zien. Alleen vind ik op de vroegere Cp. zeer vele Hollandsche soldaten, weggegooiden geweren en uitrustingen en militaire kleeding.

Ik besluit naar Rozendaal te rijden om te trachten verbinding te krijgen met C.-Peeldivisie. Te Roosendaal is alles leeg. De Burge-

meester zegt mij, dat de Duitschers over 2 uur te Roosendaal worden verwacht, dat zou dus zijn omstreeks 11.00. Verbinding met Bergen op Zoom ook niet te krijgen. Ik ga naar B. o. Z. Ook daar is alles leeg.

Op het politiebureau alleen is een Majoor, die niets weet. Ik krijg na veel moeite telefonische verbinding met Middelburg, doch ook daar geen C.-Peeldivisie.

Alleen Stafkwartier Co. Zeeland, waas men ook niets weet van C.-Peeldivisie. Ik spreek af, ik zal naar omstandigheden handelen en ga over Steenberg en Oudenbosch terug naar mijn Bataljon te Hoeven.

Ik moet in de buurt van Oudenbosch door brandende barricades, vermoedelijk daar gelegd door Franschen. Van Fransche troepen echter geen spoor. Burgers melden mij, dat Oudenbosch door Duitschers is bezet en een pantserswagen te Oudenbosch zich bevindt. Wij worden op onze weg voortdurend door vliegtuigen bedreigd. Door binnenwegen kom ik weer te Hoeven en besluit voorloopig nog daar te blijven.

Intusschen zijn door het bataljon nog een paar vliegmaschinen naar beneden geschoten, zoodat het totaal der neergeschoten vliegtuigen 13 bedraagt.

De groote weg naar Etten wordt zeer zwaar bij voortdurend gebombardeerd. De Ned. troepen zijn minstens 80 km. k 100 km. weg. Te Breda en Oudenbosch zijn de Duitschers (zooals ik thans weet waren Deutsche troepen dien middag reeds op den weg Breda—Zundert en 's avonds te Achtmaal).

Ik besluit in verband met de ingekomen berichten met het Bataljon, zodra het donker is, terug te gaan over Antwerpen, om zoodoende Zeeuwsch Vlaanderen te bereiken en wederom aan den strijd deel te nemen. Het desbetreffende bevel wordt omstreeks 17.00 uitgegeven.

Van alle zijden houden de berichten aan, welke berichten duiden op omsingeling van het Bataljon en heb ik tenslotte kans gezien met het Bataljon uit de omsingeling te ontsnappen behoudens het verlies van een sectie zw. mitr., die door Duitschers werd gevangen genomen.

Ik ben te Antwerpen aangekomen zonder de Pag. en zw. mitr., die helaas aan de grens niet werden doorgelaten, hetwelk later een vergissing is gebleken te zijn. Te Antwerpen overnacht in de kazerne en op Dinsdag te Hulst aangekomen. Aldaar vernomen, dat de Peeldivisie-troepen onder bevel stonden van Overste der Artillerie Granpré Molière en dat het Bataljon den volgende dag naar Oostburg moest gaan Te Hulst 's avonds door de radio vernomen, dat Nederland gecapituleerd had, doch dat Zeeland zou blijven doorvechten. Groote onrust te Hulst alwaar men overal en in iedereen een parachutist meende te zien.

Op Woensdag van Hulst naar Oostburg en daarna op aanwijzing van Majoor de Heer, die C.-Zeeuwsch Vlaanderen was, naar Aardenburg.

Op Woensdag bevel van Overste Granpré Molière te Hulst een compagnie te formeeren, die zal dienen om parachutisten aan te vallen als deze nog mochten landen. De Cie. wordt geformeerd uit 3 secties van 6 G.B. en een sectie andere troepen. Soortgelijke compagnieën zullen op 10 andere plaatsen in Zeeuwsch Vlaanderen worden opgericht. Op Vrijdag wordt bevolen, dat alle niet tot de Cie. behorende troepen hunne wapens moeten inleveren. Een kapitein der Vliegers wordt verder met het bevel over de opgerichte compagnie belast. Alle overige troepen zullen dienzelfden avond naar Frankrijk worden vervoerd.

Hier eindigt mijn taak als Commandant.

Te Aardenburg is mij ook nog gebleken, dat toen 6 G.B. te Hoeven was, Westelijk van 6 G.B. ongeveer te Steenberg een compagnie Ned. troepen zich bevond, die echter reeds Maandagmorgen om 10.00 opdracht hadden gekregen van den Franschen Generaal terug te trekken. Zeer waarschijnlijk is 6 G.B. vergeten of heeft het bevel mij niet bereikt.

Mij is ook bekend geworden, dat zich te Moerdijk ongeveer een geheel Bataljon Deutsche troepen tegenover 6 G.B. in stelling was met zeer veel mitrs. Het schijnt, dat een te Hooge en Lage Zwaluwe zich bevindende Compagnie infanterie bij landing van Deutsche parachutisten op de vlucht is gegaan, — gedeeltelijk is gevangen genomen.

De Majoor, Commandant 6 G.B.,
(get.) J. F. W. HENDRIKSZ.

COMMANDANT
VAN HET IIIe LEGERKORPS
HOOFD SECTIE I

No. 2011 G

St.K. 14 Juni 1940.

Aan den Commandant v/h Veldleger.

Nederlandsch Weermachtsarchief
Pak: U
No. 204
Onderdeel: Peeldiv.

Aanvulling op ket verslag van het verloop van de vijfdaagsche oorlogsperiode in Nederland

10 Mei 1940. In den vroegen ochtend:

C.-6 G.B., die opdracht had, zich met zijn bataljon naar de Moerdijk te begeven, en zich aldaar onder de bevelen te stellen van C.-Z.Front Vg. H. meldt aan St. K.-III L.K., dat het bataljon de Moerdijkbrug niet over kan, aangezien deze brug door parachutisten wordt bezet gehouden.

Deze melding is doorgegeven aan het H.K.V., waarbij vermeld werd, dat van III L.K. 6 G.B. er tegen ingezet wordt uit het Zuiden, en tevens dezerzijds het denkbeeld werd geopperd, dat uit het N. door C.-Vg. H. een onderdeel tegen de brug zou worden ingezet, terwijl aan C.-6 G.B. order is gegeven tegen de brug op te trekken.

10.30. C.-6 G.B. belt opnieuw op en meldt, dat hij tegenover de brug zijn bataljon heeft ontplooid, doch momenteel niet vooruit kan door vij. vuur.

Door een officier van mijn staf en vervolgens ook nog door mijzelf is hierop uitdrukkelijk opdracht gegeven aan C.-6 G.B. tot iederen prijs zich in het bezit van de brug te stellen.

Tevens medegedeeld, dat op steun van III L.K. niet kan worden gerekend. (Reeds was 2 R.H.M. ingezet tegen pantsertrein te Mill en de bescherming van het welslagen van de eigen terugtocht met de daaropvolgende bezetting der rivierstelling, belette het afzonderen van troepen voor het hernemen van de Moerdijkbrug), dat overigens C.-6 G.B. kan trachten contact te krijgen met de Fransche hulp-troepen, die in aantocht waren.

3de keer opgebeld door C.-6 G.B., die mededeelde niet tot de brug te kunnen doordringen, tenzij met behulp van vliegtuigen. Hierop is aan H.K.V. aangevraagd, bombardement door Ned. vliegtuigen op de omgeving van de brug van 16.00 tot 16.10. C.-6 G.B. werd omtrent dit bombardement ingelicht. Het bombardement had plaats, doch het nemen van de brug gelukte niet.

Te 16.00 ging het bevel over alle troepen in N. Br. over op den T.B.N. Br.

*De Generaal-Majoor,
Commandant IIIe Legerkorps,
o/l de Sous-Chef van den Staf,*
w.g. P. G. A. VAN DER SPECK OBREEN.

HOOFDREGELINGSBUREAU
R. B. LANDMACHT
AFDEELING I B
No. 1532

Onderwerp: Krijgsgeschiedenis
Minute bestemd voor: Kapt. Calmeijer.

's-Gravenhage, 26 Juni 1941.

Aan:

*den Majoor van den Generalen Staf
A. G. J. M. T. van der Kroon,
Liesboschlan 103, Princenhage.*

In het verslag betreffende de oorlogsperiode 10—14 Mei van C.-6 G.B. wordt medegedeeld, dat in den morgen van 9 Mei op last van C.-III L.K. de ladingen van de te vernielen objecten zijn afgenomen en in de nabijheid opgeborgen. Toen 10 Mei omstreeks 5.00 van C.-III L.K. het bevel „vernieren” werd ontvangen moesten bedoelde ladingen derhalve weder worden aangebracht, hetgeen tijd-verlies veroorzaakte.

Gaarne verneem ik van U welke bevelen ter zake door C.-III L.K. zijn gegeven.

*De Generaal-Majoor
Chef Hoofdregelingsbureau
o/l de Kapitein,*
w.g. M. R. H. CALMEYER.

Majoor van den Gen. Staf,

A. G. V. D. KROON

's-Gravenhage, 24 Juli 1941,
Korte Voorhout 16.

Aan:

*den Generaal-Majoor, Chef
Hoofdregelingsbureau,
Korte Voorhout 16,
te 's-Gravenhage.*

In antwoord op Uw brief van 26 Juni 1941, H.R.B., R.B. Landmach., afd. I B, No. 1532, onderwerp: Krijgsgeschiedenis, moge ik U het volgende berichten.

De iitgangstoestand was, dat, toen de z.g. Q-troepen (grenswacht-detachementen) in de grensbataljons (O-troepen) waren opgenomen. aeze laatste tevens de z.g. Q-vernielingen moesten uitvoeren, welke ladingen daartoe bij de zich in de nabijheid bevindende O-objecten werden opgelegd.

Indien de ladingen aan de objecten waren aangebracht, was de dienst van de bewaking dier ladingen zeer zwaar en op den duur voor den troep niet vol te houden.

C.-6 G.B. drong in verband hiermede herhaaldelijk aan op verlichting, welke bestond in het tijdelijk afnemen der ladingen en het opleggen daarvan in de kwartieren der vernielingsploegen — gelegen in de nabijheid der objecten — waardoor de bewaking werd vergemakkelijkt, terwijl het aanbrengen weinig tijd in beslag nam.

De verlichting in den bewakingsdienst was hoofdzakelijk bedoeld ten behoeve van de vernielingsploegen aan het Wilhelminakanaal, welke zeer zwak waren, doch is voor geheel 6 G.B. van kracht geworden.

Op 7 Mei 1940 trad een spanningsperiode in, de ladingen werden weder aan de objecten aangebracht.

Opnieuw deden zich in de daarop volgende dagen de klachten voor, over het op den duur niet kunnen volhouden van den te verrichten zwaren dienst. Hierbij kwam, dat bij terugkeer tot het genoemde verlichte systeem, het aanbrengen der ladingen slechts zeer korten tijd zou vorderen.

Mitsdien werd aan het A.H.K. machtiging gevraagd voor 3- en 6 G.B. deze verlichting in den dienst te mogen aanbrengen, te meer waar tegen het einde der week zich een — zij het onregelmatige — vermindering van spanning deed gevoelen, zoodat de mogelijkheid bestond, dat de toestand zich waarschijnlijk nog over een langere periode zou handhaven.

Bedoelde machtiging werd verkregen en het resultaat ervan was het systeem, waarbij gedurende de meest gevaarlijke periode van het etmaal de ladingen waren aangebracht en gedurende den overigen tijd in de kwartieren waren geborgen.

Toen het bevel „vernieren” door C.-6 G.B. te ± 5.00 van C.-III L.K. ontvangen werd, bestond dus de kans, dat, waar de dagperiode reeds was aangebroken, op dat oogenblik de ladingen reeds waren afgenomen, althans vóór het tijdstip, dat het bedoeld bevel de ondercommandanten heeft bereikt.

Uit een aantekening van de souschef van den Staf-St. K.-III L.K. van 8-5-'40 blijkt, dat op dien dag bevolen werd de ladingen ter plaatse af te nemen, in de nabijheid te doen onderbrengen en de vernielingsploegen te doen rusten.

Een uur vóór zonsopgang moesten de ladingen weer zijn aangebracht.

Vermoedelijk is op 9-5-'40 weder overeenkomstig gehandeld. Van een bevel daartoe is echter geen aantekening gevonden.

Uit nadere inlichtingen van hooger onderoff. beroepskader bij 6 G.B. blijkt mij, dat de vernielingsploegen na uitvoering hunner taak op 10 Mei te ± 8.00 alle verzameld waren en op dat uur zijn afgemarcheerd. Slechts de ploegen bij Nieuwe Veer en de Roskam (Princenhage) kwamen na.

Aannemend, dat het bevel „vernieren” op 10 Mei te ± 5.30 bij de Cn. der vernielingsploegen is aangekomen, is een en ander dus nog betrekkelijk snel verlopen.

*De Majoor v/d Gen. Staf,
v.m. Ch.S.-III L.K.*
w.g. A. G. J. M. F. VAN DER KROON.

BIJLAGE 82

Verslag aangaande de Franse militaire missie gedurende de Meidagen 1940

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

A.H.K.

Pak A. 20a.

Sectie III (Gen. Fabius)

Besprekingen met Gen. Mittelhauser

Op Dinsdag 14 Mei 1940 te 9.00 vervoegden zich op het Algemeen Hoofdkwartier te 's-Gravenhage bij den Luitenant-Generaal der Cavalerie H. A. C. Fabius, Hoofd van G.S. III, de Fransche Generaal Mittelhauser, vergezeld van een militaire missie aan het hoofd waarvan stond de Generaal Ducroix, en waarbij onder meer waren ingedeeld de voormalige Fransche militaire attaché te 's-Gravenhage, Kolonel de l'Espinasse de Fonsegrive en twee andere hoofd-officiëren.

De Generaal Mittelhauser had tot opdracht deze missie namens den Franschen Opperbevelhebber Generaal Gamelin bij den Nederlandschen Opperbevelhebber Generaal Winkelman te introduceeren.

Deze officieren waren met een Fransche torpedojager van Duinkerken naar IJmuiden gevaren en vandaar per Nederlandsche legerauto's naar 's-Gravenhage gebracht.

Nadat zij aan den O.L.Z. voorgesteld waren hadden zij een korte bespreking met den Generaal Fabius. Deze heeft hen in grove trekken de militairen toestand medegedeeld, het feit dat Koningin en Regeering het land op 13 Mei hadden verlaten ter hunner kennis gebracht, hen erop gewezen, dat onze troepen niet tegen de herhaalde lucht-aanvallen bestand waren, waartegen wij, wegens gebrek aan vliegtuigen niet konden optreden, gezegd, dat wij het zonder hulp onzer bondgenoten niet aankonden en dat de hulp der Franschen, die reeds weer op Bergen op Zoom waren teruggetrokken geen betekenis had.

De Generaal Mittelhauser antwoordde niet veel, maar zeide: „Vousn' allez pas nous laisser ici cette sourriciere je vous prie de me procurer les moyens de quitter la Hollande au plus vite.”

De Generaal Fabius liet daarop de Generaal Mittelhauser en de missie brengen naar den Chef van de Marine Staf, die voor scheepsgelegenheid naar Engeland zorgde.

BIJLAGE 83

Gevechtsbericht „Vak Wioldrecht“

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

1-28 R.I. COMMANDANT

Vak Wioldrecht te velde, 27-5-1940.

Gevechtsbericht op 10 Mei 1940

Vrijdag 10 Mei zonder alarmeering word ik 4.15 gewekt door hevig vliegtuiggeronk boven mijn kwartier Hugo de Grootln. 40 te Dordrecht. Zie 10-tallen groote Duitsche transporttoestellen (Messerschmidt-type), hoogte $\pm$ 100 m., waaruit honderden Fallschirmjager + materieel springen. Kneed me aan. Ondertusschen komt mij auto vanaf huize „Amstelwijck“ (mijn cp. en vakkwartier). In een half uur ben ik daar. Hevige verwarring — tijd om munitie uit te deelen is niet meer aanwezig. De vijand komt reeds aanrukken. Verbindingen met mijn C.Cn blijken reeds verbroken. Alleen verbinding met mijn Gr.C.(Gr.Kil) blijkt nog intact. Ik meld oprukken van $\pm$ 200 Duitsche Fallschirmjager uit alle richtingen. Vraag versterking Gr.C. belooft mij een Cie. infie en later 2 secties zw. mitrailleurs een en ander op auto's. Niet aangekomen.

Later blijkt, dat de Cie. infie. tot op 100 m. van mijn cp. is opgerukt, doch weer teruggegaan is op het veer bij Wioldrecht? Zw. mitr. zijn eveneens niet aangekomen. Cp. is nu vrijwel omsingeld. Vanuit de kelders op „Amstelwijck“ 50 m. Z. van mijn cp. laat ik onder het vijandelijk vuur munitie halen. (De korpl.-rijwielhersteller B. v. d. Kar komt met munitie ongedeerd terug.) 8.00 krijg bericht van Gr. C. Kil, dat parachutisten zijn gedaald in Holl, uniformen en boerenkleeding. Bij twijfel of men met vijand of eigen partij te maken heeft moet gevraagd worden. Verliezen worden beduidend. Rondom mijn cp. in een boschje wordt stand gehouden. Persoonlijk onderzoek doet me inzien, dat hier de verliezen steeds grooter worden. Geef aan mijne 2 Officieren van Gezondheid bevel den cp. te verlaten en de gewonden te verzorgen. De cp. is nu totaal ingesloten. Ondertusschen is nog een krijgsgevangene gemaakt, die na gehoord te zijn door mij in een der kelders van „Amstelwijck“ wordt ingesloten.

9.00. 2 nevelhandgranaten worden door kijkgat en periscoopgat (de betonnen schuilplaats was nog niet voltooid) naar binnen gesmeten. Licht slaat uit. Telefooncentrale valt om — bediening tegen den grond. Onder verstikkenden rook wordt cp. verlaten. De voorsten worden neergeschoten. Ik laat de handen oinhoog steken — op „Amstelwijck“ wordt nog geschoten. De commandeereend officier der aanvallers verzoekt mij ook daar het vuur te doen staken. Bij den minsten weerstand zullen B.C. + officieren van zijn staf worden neergeschoten. Onder bedreiging van een karabijn mitrailleur ben ik verplicht in „Amstelwijck“ te gaan en doe de 12 man, die hier nog standhouden eruit komen.

9.45. De overlevenden van mijn staf worden per voertuig op transport gesteld naar Moerdijk. Een en ander vindt plaats onder eigen artie.vuur. In het dorp Moerdijk 10 dagen in zeer strenge krijgsgevangenschap doorgebracht.

De C.-1-28 R.I. (vak Wioldrecht),

De Majoor,

w.g. G. VAN HOEK.

Verslag van de overval op de spoorbrug te Gennep op 10 Mei 1940, gevonden tussen de papieren van Mussert

(Overgenomen uit „Het proces Mussert“, blz. 337 e.v., samengesteld door het „Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie“)

Donnerstag den 9. Mai 1940

Nach einer achtwöchigen Ausbildung in dem Barackenlager in X., in dem wir zu ungefähr 30 Mussertmannern und etwa 80 Kameraden der deutschen Wehrmacht untergebracht waren, brach endlich der Tag an, der den Auftakt zur Befreiung unseres teuren Vaterlandes bilden sollte.

Gegen Mittag dieses Tages schwebte über unserem Lager eine undefinierbare Ruhe. Weil wir jedoch von nichts eine Ahnung hatten, fragten wir uns, was denn wohl los sein könne. Die so entstandene Spannung wurde bald aufgehoben. Um 16 Uhr muszten wir antreten. Unsere Führer, Oberleutnant Walther und Leutnant Witzel, klärten uns über unsere Aufgabe für den folgenden Tag auf. Aus ihren Ansprachen konnten wir entnehmen, dasz viel von uns verlangt werden wurde, dasz ausserdem das Gelingen des gesamten Unternehmens von unserer Geistesgegenwart und unserer Kaltblütigkeit abhängen wurde. Für uns ging es also auf Leben und Tod. Es ist mir nicht möglich, in die Herzen meiner Kameraden zu blicken, kann also auch nicht beurteilen, was sie in dem Augenblick fühlten. Darum beschränke ich mich, musz ich mich auf eine Schilderung meiner Gefühle und meiner Erlebnisse im folgenden beschränken.

Als der Oberleutnant zu uns sprach, schien es mir, als stünde mein Herz für den Bruchteil einer Sekunde still. Dann aber durchdrang mich ein ganz bestimmtes, festes Empfinden, ein Gefühl der Fröhlichkeit und Freude: Endlich wurde die Zeit anbrechen für mich, in der auch ich zeigen können würde, dasz ich ein Nationalsozialist bin, bereit zum Opfer für meinen Führer und mein Vaterland, das der Engländer zugleich mit Belgien zum Kriegsschauplatz machen wollte.

Ich wurde mit zwei holländischen Kameraden unserm Oberleutnant zugeteilt, eine grosse Ehre für uns. Hinzu kamen noch sieben deutsche Kameraden, insgesamt 10 Mann; 1 Oberleutnant, 2 Feldwebel, 1 Obergefreiter, 3 deutsche und 3 holl. Soldaten. Der eine meiner Kameraden hiesz Keyzer. Den anderen möchte ich mit X. bezeichnen, da ich ihn, wie aus dem weiteren Bericht noch zu ersehen is, nicht mehr als Kameraden betrachten kann und deshalb auch keinen Wert auf die Nennung seines Namens lege.

Wir Holländer wurden in die Uniform der holländischen Gendarmerie (Koninklijke Marechaussee) eingekleidet. Um 10 Uhr abends versammelten wir uns alle zu einer Besprechung der Angelegenheit. Es ist wohl nötig, das, was wir besprochen haben, hier zu erwähnen; denn es ist so manches anders gekommen, als er geplant war. An Hand einer Karte mit der Eisenbahnbrücke von Gennep wurde folgendes überlegt: Nach Aussage des oben genannten X. sollte die Brücke von ca. 10 bis 15 Mann bewacht werden vor der Brücke und hinter ihr sollten sich je 4 Mann, die übrigen aber in einem Wachthaus (für Telefondienst etc.) befinden. Nach dem Plan des Oberleutnants sollten die Posten vor der Brücke unauffällig und ohne Benutzung der Waffen überwältigt werden, da im anderen Falle die Posten hinter der Brücke gewarnt werden würden und Zeit genug hatten, um die Brücke zu sprengen. Unsere Aufgabe war, das letztere zu verhindern. Es ist uns geglückt — aber wie?!

Freitag, in der Nacht zum 10. Mai 1940.

Nachdem uns noch einige Fingerzeige gegeben worden waren, verabschiedeten wir uns herzlich von den übrigen Kameraden, die andere Aufgaben zu lösen hatten, bestiegen um 12,30 nachts einen Lastwagen und langten gegen 2 Uhr morgens etwa 2 km vor der holländischen Grenze an. An einem Bahnübergang, der von zwei deutschen Posten bewacht wurde, hielten wir, weil es noch zu früh war, um uns auf den Weg zur Brücke zu begeben. Hier spielte sich dann der unvorhergesehene Zwischenfall ab, der unseren Plan von Grund aus andern sollte.

Während des kurzen Aufenthaltes fragte uns der Oberleutnant, wer Angst habe. Wir lachten darüber. X aber meldete sich und kniff. Was die anderen in dem Augenblick dachten, weisz ich nicht; ich hatte am liebsten meinen Revolver nehmen und X. auf der Stelle totschiezen können. Einer der deutschen Kameraden wollte das auch tun. Der Oberleutnant verbot uns jedoch zu sprechen, ent-

waffnete X. und übergab ihn den beiden Posten. Nach allem, was wir an dem Morgen durchmachen muszten, tut mir jetzt noch leid, dass der Kerl seinen verdienten Lohn nicht sofort bekommen hat. Er hat uns durch falsche Angaben, also durch Verrat in den Tod schicken wollen. Es ist ihm nicht geglückt. Der Oberleutnant hat allerdings seinen Plan sofort geändert da er nach diesem Vorfall den Angaben des X. nicht mehr trauen konnte.

Um 4 Uhr morgens zogen wir, um einen Mann weniger, also mit nur 9 Mann unserm Ziele zu, alle ein wenig niedergeschlagen durch dieses Ereignis. Ein paar Witze lieszen uns die Sache aber bald vergessen.

Um 5 Uhr morgens hatten wir uns der Brücke bis etwa 300—400 Meter genähert. Unsere deutschen Kameraden gingen in Reihe hintereinander, wir beide nebenher mit dem Gewehr im Anschlag, als ob die deutschen Soldaten unsere Gefangenen seien. In nächste Nähe der holländischen Posten gelangt, konnten wir feststellen, dasz es nur 4 waren. Einer rannte bei unserem Naherkommen zum Telefon, wahrscheinlich, um die Posten am anderen Ende der Brücke zu warnen. Die anderen schritten, Gewehr im Anschlag und mit aufgepflanztem Bajonett, auf uns zu. Unerschrocken ging ich ihnen entgegen. Sie nahmen mir gegenüber sofort Haltung an und gruszten. (Ich trug die Uniform eines Wachtmeisters der Gendarmerie). In dem Augenblick wurden sie von den deutschen Kameraden überwältigt. Einem holländischen Soldaten gelang es, noch einen Schusz zu lösen, der unglücklicherweise den Feldwebel in die Hand traf. Troizdem war an dem anderen Ende der Brücke nichts Verdächtiges zu bemerken. Drei Mann blieben zur Bewachung der gefangenen Holländer, die in Deckung gehen muszten, zurück. Für uns was es ein Glück, dasz man am anderen Ende der Brücke nichts gemerkt hatte und das Zurückbleiben von ein paar Mann nicht aufgefallen war. Zu sechs Mann gingen wir nun weiter über die Brücke. Als wir ungefähr die Mitte der Brücke erreicht hatten, sahen wir uns plötzlich einer Menge holländischer Soldaten gegenüber, rund 60—70 Mann. Was in dem Augenblick in uns vorging, ist nicht zu beschreiben! Der Führer redete mir flüsternd zu und sagte, ein Zurück gebe es nun nicht mehr, es gehe auf Tod und Leben, 6 Mann gegen 70.

Ein holländischer Kapitän (Hauptmann) kam uns entgegen, während die übrigen Soldaten ihre Waffen auf uns gerichtet hielten. Er fragte mich, was für Soldaten wir bei uns hatten. Ich antwortete ihm, es sei ein deutscher Spahtrupp, den wir an der deutschen Grenze gefangen genommen hatten. Er gab mir die Hand und gratulierte mir zu dem Erfolg. Dann fragte er mich, ob die Leute noch bewaffnet seien, worauf ich mit einem kurzen Nein antwortete. Daraufhin wurde die Truppe übernommen. Ich sah das Blitzen in den Augen dieser tapferen Männer, die einen 6 Mann starken Wachtposten erwartet hatten und nun von einer schwerbewaffneten Übermacht umringt waren. Ich selbst muszte mich nun ohne Kommando in Sicherheit bringen. Als ich mich umwandte, um über die Brücke zurückzugehen, fragte mich der holländische Hauptmann nach meinem Vorhaben. Ich sagte ihm, ich wolle mein Fahrrad holen, das an der anderen Seite am Brückenfusz stehe. Druben habe ich meine deutschen Kameraden sofort von dem Vorgefallenen unterrichtet. Inzwischen war es fünf Minuten vor halb Sechs geworden. Von Weitem sahen wir einen Panzerzug ankommen. Mit aller Kraft haben wir uns nun auf die Beseitigung des schweren eisernen Hindernisses am Brückeneingang geworfen. Zu gleicher Zeit wurde vom anderen Brückenende — die holl. Soldaten hatten unsere List durchschaut — das Feuer auf uns eröffnet und unterstützt aus den Bunkern zu beiden Seiten der Brücke. Einer der Kameraden wurde getroffen und blieb liegen. Nachdem wir zu dreien den Rest des Hindernisses beseitigt hatten, lief ich dem Panzerzug entgegen, wurde jedoch auch von ihm beschossen, weil ich eine holländische Uniform trug. Zufällig wurde ich nicht getroffen. Nachdem man mich erkannt hatte, wurde ich zum Hauptmann geführt, dem ich die Lage schilderte. Auf seine Frage, ob die Sprengladung beseitigt sei, konnte ich keine Antwort geben, da ich ja nicht wuszte, wie es den Kameraden druben ergangen war.

Später habe ich gehört, dass in der Zeit, in der wir das Hindernis beseitigten und die holl. Soldaten das Feuer auf uns eröffneten, die gefangenen deutschen Soldaten sich zur Wehr setzten und durch ihren heldenmutigen Einsatz die Zerstörung der Sprenganlage erreichten.

Wir fuhren dann doch mit dem Panzerzug über die Brücke, jeden Augenblick die Explosion und den Sturz des Zuges in die Maas erwartend. Es geschah jedoch nichts. Als wir das Ende der Brücke passierten, sahen wir lauter hochgehobene Hände. Unser Oberleutnant war am Kopf verwundet worden, stand aber aufrecht auf seinen Beinen. Wenn ich nicht aus dem Panzerzug gesprungen wäre — man hatte mich schon etwa 700 m weit mitgenommen — hätte man mich aus dem Panzerzug nicht mehr herausgelassen, da man dort auch sehr gut einen Dolmetscher gebrauchen konnte. Ich musste jedoch zu meiner Truppe zurück. Auf dem Rückweg habe ich noch sechs Gefangene mitgenommen. Bei meiner Rückkehr zum Brückeneingang war die Brücke bereits von deutschen Posten besetzt. Ein Mann unserer Truppe wartete dort auf mich und teilte mir mit, dass die übrigen sich mit Verwundeten zu dem vorher vereinbarten Sammelplatz begeben hatten. Dorthin war auch unser Oberleutnant gegangen.

Als wir beide uns zum Rückmarsch anschickten, wurde noch dauernd aus einem Bunker geschossen. Mein Kamerad, ein Gefreiter, schlug vor, den Bunker zu säubern. Ich war gleich damit einverstanden. Wir verließen die Brücke und gingen zum Maasufer hinunter, von wo wir den gut getarnten Bunker ausmachen konnten. Vom anderen Ufer der Maas wurde dieser Bunker durch deutsche Artillerie beschossen. Wir mussten uns also sehr vorsehen, wollten wir nicht durch eigenes Feuer getroffen werden. Aus einer Entfernung von etwa 50 m rief ich der Bunkerbesatzung in holländischer Sprache zu: sie täte besser daran, sich zu ergeben. Einer der holl. Schützen guckte daraufhin zu uns herüber durch eine kleine Öffnung im Bunker und sah mich stehen. Einen Augenblick setzte ihr Feuer aus, wahrscheinlich trauten sie aber dem Braten nicht, denn plötzlich erhielten wir Maschinengewehrfeuer. Dasz uns dabei nicht geschehen ist, kann ich heute noch nicht recht begreifen. Wir ließen uns schnell fallen und suchten Deckung. Kriechend und robbend arbeiteten wir uns bis auf ungefähr 15 m an den Bunker heran, warfen ein paar Handgranaten, schossen ein paar Mal auf den Schlitz, aus dem das M.G. feuerte und dann forderte ich die Besatzung nochmals durch Rufen zur Übergabe auf. Dann hat sich eine Türe aufgetan und die Bunkerbesatzung kam heraus. In der ganzen Zeit haben wir dauernd im eigenen Artilleriefeuer gelegen. Wir hatten das Glück auf unsere Seite. Mit unseren Gefangenen sind wir dann zur Sammelstelle gegangen, wo wir herzlich begrüßt wurden von unserm Oberleutnant, unserem Kompagniechef,

der einen Verband um seinen Kopf trug. Obwohl er heftige Schmerzen gehabt haben muss, konnten wir ihm nichts anmerken. Er erzählte uns, wir seien alle am Leben geblieben. Von 9 Mann seien allerdings 3 verwundet worden. Wir waren alle in bester Stimmung, denn 1. unser Unternehmen war erfolgreich, die Brücke war unbeschädigt geblieben; 2. wir hatten keine Toten und 3. konnten wir uns rühmen, von unsern Gegnern keinen getötet zu haben, es waren nur einige verwundet worden.

Vom Sammelplatz aus sind wir ins Lager zurückgekehrt. Die Verwundeten begaben sich ins Lazarett. Gegen Mittag traf unser Chef wieder bei uns ein. Zu unserer großen Freude war ihm das E.K. I. Klasse verliehen worden. Er teilte uns noch mit, dass alle Männer seiner Gruppe das E.K. II. Klasse erhalten wurden. Es tat ihm leid, dass ich kein Deutscher war, denn ich war zur Beförderung vorgeschlagen worden.

Auf seine Frage, ob ich noch Interesse daran hatte, mit dem Gen. Stab als Dolmetscher weiter zu gehen, habe ich bejahend geantwortet. Ich hatte mich von vorneherein für diesen Zweck zur Verfügung gestellt. In Belgien habe ich dann noch schwere Tage mitgemacht, aber auch Tage, die mir Freude brachten. Freude insofern nämlich, als es mich innerlich befriedigte, in deutscher Uniform mit den Menschen zu sprechen, ihnen zu raten und zu helfen.

Bis Ostende bin ich mitgegangen. Dort bekam ich Marschbefehl nach Köln. Hier erwartete mich meine Beförderung und das E.K. Beides war mir zuteil geworden, hatte ich mich naturalisieren lassen. Als guter Holländer habe ich mich dazu nicht entschließen können. Meine holl. Kameraden, die anderweitig eingesetzt waren, und ich, sind der Überzeugung, dasz wir uns nicht, wie so viele denken, des Landesverrates schuldig gemacht haben. Wir haben unser Leben eingesetzt für unser Vaterland und unser Volk, damit es Churchills Vorhaben nicht zum Opfer fiel. Nun sind die herrlichen Niederlande noch heil und ganz geblieben. Wie aber hatte es ausgesehen, wenn Deutschlands Truppen ein wenig zu spät gekommen wären und sich mit Englands Soldaten auf holländischem Boden getroffen hätten. Dann wäre nichts mehr davon übrig geblieben.

Ich erkläre, alles der Wahrheit gemasz niedergeschrieben zu haben.

S.S. Anwarter
(w.g.) MARTIN VAN HAALLEN
1/„SS“ Westland.

Verraderlijke overval op de brug bij Gennep

(Overgelegd door het „Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie“)

WALTHER
cel 13

Gefangnis Vught, den 5. 11. 1947.

Vorgang: Vernehmung in Sachsen Damhof — Walther am 4.11.47.
Betrifft: Stosstruppenunternehmen auf Maasbrücke bei Gennep am 10.5.40.

An das Tribunal in 's-Hertogenbosch

Auftragsgemäss gebe ich einen Bericht über die Vorbereitungen u. die Durchführung des von mir am 10.5.40 geführten Stosstruppenunternehmens zur Verhinderung der Sprengung der Maasbrücke bei Gennep. Ich bitte dabei in Rechnung zu stellen, dass seitdem fast acht Jahre vergangen sind, die mir neben schweren körperlichen Schaden unzählige neue Erlebnisse und Eindrücke brachten, die durch ihre schwere das damalige weit übertreffen. Mein Bericht kann daher nicht lückenlos sein und Irrtümer sind nicht unbedingt ausgeschlossen. Ich bin jedoch bemüht die ganze Angelegenheit weitgehend bis in alle Einzelheiten zu klären in dem Bewusstsein, dass dadurch Männer ihre langst verdiente und solange entbehrte Freiheit wiedererlangen werden die zum Teil nach schweren Misshandlungen als Kriegsgefangene heute noch entehrendste Behandlung in Gefangnissen über sich ergehen lassen müssen.

Als ehemaliger deutscher Offizier zeichne ich auch heute noch im Rahmen der mir damals gegebenen Befehle voll verantwortlich und stelle mich damit auch heute noch vor die mir damals unterstellten deutschen Soldaten.

A. *Vorbereitungen.* Auf Befehl des OKW Amt Ausland/Abwehr, Admiral Canaris, übernahm ich im April 1940 die Einheit die sich bereits in einem Lager am Reichswald in der Nähe von Goch befand. Ihre Stärke betrug 1 Offizier, ungefähr 80 deutsche Uffz. und Mannschaften u. ungf. 30 Holländer. Das Lager bestehend aus einigen Baracken war mit Stacheldraht umzaunt und mit Warntafeln versehen, die jedem Unbefugten, auch Angehörigen der in der Nähe liegenden anderen deutschen Truppenteilen, den Zutritt scharfsten untersagten. Ebenso war den eigenen Männern jeder Ausgang mit Ausnahme zu dienstlichen Zwecken verboten.

Truppendienstlich unterstand die Einheit als Teil des Baulehrbatl. z.B.v. 800 (Grundungseinheit der Division Brandenburg) der Abwehr, Einsatzsteuernd war das XXVI A.K. (Armeekorps), dass in Wesel lag.

Mein *Auftrag* lautete die bereits eingeteilten Stosstrupps, die sich alle aus Freiwilligen der verschiedenen Truppenteilen zusammengesetzten, zur Einzelkämpfe und Stosstrupsoldaten auszubilden und zu erziehen, um sie später *gegebenen falls* auf besonders wichtige Brücken in Holland ansetzen zu können, über die Unterlagen in Form von Beschreibungen u. Bildern vorhanden waren.

Diese Unterlagen dürften *nur* den Stosstruppführern in beschränktem Masse zur Vorbereitung zur Verfügung gestellt werden, da überhaupt *noch nicht feststand*, ob die geplanten u. vorzubereitenden Unternehmen wirklich zur Durchführung kommen würden. Die Ausbildung der Truppe lag in den Händen ihrer Führer denen in der Art der Durchführung völlige Freiheit gegeben war. Das gleiche galt für den Einsatz, zumal ich ja selbst als Stosstruppführer in den Einsatz ging.

Mir und meinem Stosstrupp wurde vom XXI.AK als Objekt die Maasbrücke bei Gennep befohlen deren Sprengung ich auf alles verhindern sollte.

Vorgesetzte Dienststellen. Truppendienstlich unterstand ich dem Amt Abwehr beim OKW, das meines Erachtens auch verantwortlich ist für die Anwendung besonderer Kriegslisten, Tarnunternehmen usw. u. als Urheber dieser gesamten Unternehmen anzusehen ist. Für den Einsatz selbst, Zeit und Ablauf war ich dem XXVI.AK unterstellt. Abwehrmassige Unterlagen lieferte der Ic des XXVI.AK, und teilweise auch die Abwehrstelle Köln bzw. das OKW selbst.

Truppenübliche Waffen, Munition und Ausrüstung lieferte das AK, alle *besonderen Ausrüstungen* u. Bekleidungen dagegen wurden direkt vom OKW aus Berlin geschickt.

Verbindungen zu holländischen Stellen in Deutschland bestanden während meiner Zeit und Anwesenheit im Lager nicht. Ich erinnere mich allerdings gewisser Äusserungen von Leuten, die vor mir schon im Lager waren, dass solche Stellen in Deutschland existierten. Da jedoch dienstliche Belangen eine Zusammenarbeit nicht notwendig machten, wurde von mir keine Verbindung aufgenommen. Auch von diesen Stellen wurde zu mir keine Verbindung aufgenommen, da sowieso das Betreten des Lagers Zivilisten ganz unmöglich war. In diesem Zusammenhang bestätige ich erneut dass Herr Damhof niemals das Lager betrat, was mir hier auf Befragen auch Derijck bestätigte und auch von einem angeblichen Besuch des Herrn Köhler in mir nichts bekannt ist. Das von mir geplante Verwendung der Holländer solche Stellen etwas vor dem 10.5.40 wissen konnten, halte ich für völlig ausgeschlossen. Wer die Verbindung zwischen der Wehrmacht und den holländischen Führern eingeleitet hat und die mit Wahrscheinlichkeit vorausgegangene Besprechungen geführt hat, ist mir unbekannt, da bei meiner Übernahme diese eingeleiteten Massnahmen bereits alle erledigt waren.

Die Ausbildung bestand bei den deutschen Soldaten in erster Linie in Gefechtsausbildung und schiessen mit besonderer Betonung der Stosstruppenausbildung und im Umgang mit scharfen Spreng- und Ziindmitteln.

Die Ausbildung der Holländer hatte ihren Schwerpunkt in Geländegrundausbildung bei Tag und Nacht, besonders in Spahdienst. Irgendwelche Einweisung in die Planung der späteren Einätze fand dabei nicht statt.

Bei einem dienstlichen Besuch im April 1940 überzeugte sich Admiral Canaris in Begleitung einiger Offiziere persönlich vom Stand der Ausbildung, wobei auch über die vorgesehenen Tarnmittel und über die Rechtmässigkeit von deren Anwendung zum wiederholten Male gesprochen wurde.

Anwendung von Kriegslisten. Die grundsätzliche Einstellung der deutschen Abwehr zur Frage der Anwendung von Kriegslisten wie z.B. der am 10.5.40 wurde in Offiziersbesprechungen mehrfach bekannt gemacht. Man sagte uns damals und auch später im Rahmen der Division Brandenburg, dass die Bestimmungen der Haager Landkriegsordnung von 1907 in diesen Dingen überholt seien und diese Mittel in einem modernen Krieg keinen Rechtsbruch mehr bedeuten. Erhartet wurden diese Feststellungen durch Hinweise auf die englischen Kommandotrupps u. deren Vorschriften, die damals in Europa damit zwar noch nicht in Erscheinung getreten waren, aber existierten. Entsprechend wurden später diese gleichen Informationen an unsere Untergebenen weitergegeben.

Beschaffung von Sondermitteln. Die Beschaffung der Tarnuniformen erledigte das OKW Amt Abwehr in Berlin, das auch in vorliegenden Fall die Uniformen lieferte. Sie waren in Deutschland anscheinend nach Bildern der Marechaussee-uniformen gefertigt u. ungenau und unvollkommen. Wie später festgestellt wurde (nach dem Einsatz), waren z.B. manche Tressen nicht richtig und auch die Fangschnure auf der falschen Seite getragen worden. Aus eigener Anschauung kann ich behaupten, dass es sie niemals um Originaluniformen holländischen Ursprung handelte. In der geschilderten Form sind sie de jure überhaupt nicht mehr als Uniformen zu bezeichnen. Bei einiger Wachsamkeit der holländischen Wachen hatte allein schon diese Tatsache von vornherein zu einem Misserfolg auf unserer Seite führen müssen.

Die Personalausweise waren meiner Ansicht nach Falsifikate und wurden ebenfalls von Berlin geliefert.

Alle diese Tarnmittel wurden im Lager unter scharfstem Verschluss gehalten und erst am 9.5.40 abends erstmalig den Männern gezeigt und übergeben.

Geheimhaltung. Es wurden alle Mittel ergriffen, die verhindern konnten, dass von diesen Vorbereitungen irgendetwas in die Öffentlichkeit oder auch zu anderen Truppenteilen gelangen konnte. Laufende Ermahnungen, völlige Ausgangssperre, Einzaunung des Lagers, Warnschilder. Es wurde dabei immer wieder betont, dass vor allem auch deshalb geschwiegen werden müsse, weil noch garnicht feststehe, ob diese Plane überhaupt zur Durchführung gelangen. Aus gleichem Grunde wurden die im Lager untergebrachten Holländer erst wenige

Stunden vor dem Einsatz in die genauen Plane eingewiesen. Selbst beim Stab des XXVI. AK hatten nur ungefähr 3-4 Generalstabs-offiziere Kenntnis davon.

B. *Die* Durchführung des Stosstrupps verlief in ihrem ersten Teil völlig planmässig. Vom überschreiten der Grenze allerdings, als bereits Detonationen von vermutlichen Sprengungen zu hören waren, kam einer der bei mir eingeteilten Hoiander zu mir und bat zurückbleiben zu dürfen da er Hemmungen habe. Da er mir nur hinderlich werden konnte, übergab ich ihn dem deutschen Grenzposten mit der Weisung ihn am kommenden Abend wieder laufen zu lassen. Die dadurch entstandene etwas kritische Situation konnte jedoch durch mich sehr schnell wieder behoben werden, nachdem die beiden restlichen Hollander nach nochmaliger Befragung trotzdein mitgehen wollten. Gegen 2.30 deutscher Zeit überschritten wir die Grenze. Die Stärke des Trupps war ungefähr 1 Off. 8 Uffz. u. Mannschaften u. 2 Hollander. Ich selbst und 7 deutsche Soldaten trugen die deutsche Uniform u. Stahlhelm, Waffen u. Munition im wesentlichen zwischen Rock und Mantel. 1 deutscher Soldat (Derijck) und die beiden Holländern trugen die von Berlin geschickte Bekleidung in der Art der Marechaussee, und in der Hand je ein Gewehr. Es war von mir befohlen worden, dass während der Annäherung auf keinen Fall geschossen werden dürfe, da die Absicht bestand die Brücke ohne jede Feindberührung zu erreichen. Die 3 getarnten Leute waren ausschliesslich als Tarnungsmittel gedacht und an der Brücke selbst, während der Kampf von den 9 Mann in deutscher Uniform geführt werden sollte und ja auch ausgeführt wurde.

Nach 2½ stündigen Marsch lag der Trupp ungefähr 300 m südlich der Brücke am Maasufer von wo ich die Brücke ungef. ½ Stunde lang beobachtete. Anschliessend gingen wir begleitet von unseren „Marechaussees“ auf den Posten am Ufer zu, der uns aufforderte die Hände hoch zu nehmen. Nach kurzem Handgemenge wurde er überwältigt und die Fernsprechverbindung, die anscheinend zum Brückenkommandanten führte, zerstört. Anschliessend ging ich sofort mit 4 Mann und 1 „Marechaussee“ auf die Brücke.

Der weitere Plan war gewesen, am jenseitigen Brückenkopf sofort den Kampf zu eröffnen, dabei die Zundleitungen zu zerstören und bis zum Eintreffen des Panzerzuges liegen zu bleiben u. zu halten.

Dieser Plan wurde völlig zunichte gemacht, da die Zahlenmässig uns weit überlegene Brückenwache uns bereits in der Brücke empfang und uns zwang die Hände hochzunehmen. Eine Kampferöffnung war in diesem Moment völlig zwecklos, da es nicht möglich war aus der Brücke herauszukommen. Das gesamte Unternehmen schien mir in diesem Moment gescheitert und eine Feueröffnung hätte mit Sicherheit keinerlei Erfolg, sondern nur unser sicheres Ende bedeutet.

Bei der darauf folgenden Gefangennahme wurden wir nach Waffen durchsucht, wobei man uns allerdings nur in die Taschen griff und dadurch nur einen geringen Teil unserer Bewaffnung uns abnahm. Nach dieser „Durchsuchung“ besaßen wir alles noch, was wir zwischen Rock und Mantel trugen, ubrigens eine Trageweise, die bei dem deutschen Wehrmachtsgummimantel, den wir trugen durchaus üblich u. vorschrittmässig war. In meinem Falle war es eine Maschine Pistole mit Magazinen u. ein Brotbeutel voll Eihandgranaten. Meine Männer hatten das gleiche Glück. Damit wurde mir durch die Unachtsamkeit der Brückenwache meine neue Chance gegeben, die ich sofort ausnutzte. Nach Rücksprache mit dem wachhabenden holländischen Offizier, der mich vorgab, ich möchte wegen der zu erwartenden Bomben dort nicht bleiben und bate um meine Abführung, wurden wir nach Westen abgeführt. Nach 80 à 100 m Weg befreite ich mich dann von den uns begleitenden Posten und eröffnete den Kampf gegen die Brückenwache, kämpfte mich vom Westen an den Brückenkopf heran, liess die Zundleitungen schneiden und hielt bis zum Eintreffen des Panz. Zugs, der mich entsetzte, und nach dessen Eintreffen mein Auftrag erfüllt war. In dieser letzten Phase wurde ich durch Kopfschuss verwundet, womit eine schwere

Gehirnerschütterung u. teilweiser Verlust des Gehörs verbunden war. Anschliessend ging ich zurück und traf in Gennep mit weiteren Verwundeten zusammen, mit denen ich bis Goch fuhr, wo ich 2 Tage im Lager blieb, während die Verwundeten im Lazaret nach Bedburghau bei Kleve gebracht wurden.

Während dieser Zeit sammelten die Reste der Trupps im Lager. Werim einzelnen zurückkam, weiss ich heute nicht mehr da ich durch meine Verwundung damals sehr benommen war. Bei einem Verbndwechsel im Lazaret Bedburghau besuchte ich auch meine Verwundeten, die mit Holländern der Brückenwache im gleichen Raum lagen. Einer dieser Holländer bedankte sich bei mir noch für die Vorzügliche Behandlung, die sie dort genossen.

Danach wurde ich nach Berlin zu weiterer Verwendung befohlen u. habe nie wieder holländischen Boden betreten.

C. *Grundsätzliches.* Zur Frage der Rechtmässigkeit der am 10.5.40 von uns angewandten Kriegslisten lässt sich heute folgendes feststellen. Die Gesetze der Haager Landkriegsordnung bestehen zwar heute noch, sie wurden jedoch von allen Kriegsführenden Mächten laufend gebrochen. Diese Feststellung wurde z.B. im Skorzeny Prozess in Dachau erneut von Amerikanischer u. englischer Seite in aller Deutlichkeit getroffen und auch in der amer. Presse veröffentlicht. Im vorliegenden Falle wäre überhaupt erst festzustellen, ob ein Verstoss vorliege, da erstens zu entscheiden wäre, ob es sich um Uniformen handelte und da zweitens die Träger dieser stücke nicht für den Kampf vorgesehen waren. Ausserdem wäre damals sicher ebenso die Verwüstung von Strohstädten durch Abwurf von Phosphor usw. als Mittel zur Vernichtung der Zivilbevölkerung im Hint rland in die Haager Landkriegsordnung aufgenommen worden, wenn diese Mittel bereits existiert hatten. Es liessen sich unzählige weitere Beispiele anführen, es ist jedoch richt der Zweck dieses Berichtes festzustellen, in wie weit die Haager Landkriegsordnung de facto noch besteht, nachdem von allierten höchsten Militärgerichten diese Frage bereits entschieden ist.

Darüber hinaus möchte ich nochmals unterstreichen, dass schon 1940 und später von den verantwortlichen deutschen Stellen der Abwehr der gleiche Standpunkt, den heute amerikanische Gerichte vertreten, uns als gültig und damit für uns als bindend u. entscheidend gegeben wurde. Auch dafür gibt es genügend Zeugen.

Ich glaube, dass meine Darstellung, die in meiner jetzigen Situation allerdings nicht den Anspruch auf Vollständigkeit für sich in Anspruch nehmen kann, deutlich erkennen lässt, dass ich bemüht bin, offen und klar zu berichten und als Offizier zu allem stehe, was ich zu verantworten habe. Ich glaube daher, dass es mir als Kriegsgefangener zusteht und bitte darum mir den Grund meiner Gefängnishaft zu eröffnen. Ich selbst bin mir keines Verbrechen oder Vergehens bewusst und habe keinerlei Fluchtgedanken, da ich selbst ja klaren will und zwar nicht für mich allein. Ich bitte daher um meine baldige Verlegung im Kamp, ebenso für den hier im Gefängnis sitzenden ehemaligen Untergebenen von mir, Derijck.

Aus einer Ausserung des Herrn Gefangnisdirektors am 5.11 muss ich allerdings entnehmen, dass ich entgegen der mir am 4.11 in 's Hertogenbosch gemachte Bekanntgabe tier nicht nur als Zeuge gehalten werde und dass mir die zugesagten Erleichterungen nicht gewahrt wurden. Auch die Ttasache, dass meine schwere Invalidität keine Berücksichtigung findet, und dich trotz zmehrfachen Vorstellungen und trotz des Vorhandenseins genügend freier warmen Zellen in der unhygienischen u. kaltesten belassen werde, ist mir unverständlich und cleckt sich nicht mit meiner Ausfassung über Kriegsgefangenenbehandlung. Dafür habe ich den Beweis geliefert bei der Fursprache für die am 10.5.1940 im Lazaret in Bedburghau liegenden holländischen Soldaten wie auch auf vielen anderen Kriegsschauplatzen.

Sollte jedoch mein Status der eines Beschuldigten sein, so bitte ich um baldige Gestellung eines Anwaltes.

WILHELM WALTHER.

Memorie van generaal-majoor Nierstrasz over de houding van de troepen in de Meidagen 1940

(Ingezonden door generaal-majoor V. E. Nierstrasz op 13 Maart 1948)

HOOFDKWARTIER VAN DE GENERALE STAF
COMMISSIE VAN ONDERZOEK

Memorie van de Voorzitter van de Commissie van Onderzoek van het Hoofdkwartier van de Generale Staf, naar aanleiding van een onderhoud met de Heer Duisterwinkel, Secretaris van de Enquête-commissie.

De Commissie van Onderzoek bij de Generale Staf heeft tot taak een onderzoek in te stellen omtrent bepaalde officieren in verband met hun gedrag tijdens de Meidagen 1940 en daaromtrent advies uit te brengen, in hoeverre strafrechtelijke vervolging dient te geschieden. Deze adviezen worden uitgebracht aan de Chef van de Generale Staf, die de Commandierend Generaal volgens de Rechtspleging te velde en als zodanig de autoriteit is, die de verwijzing naar de Krijgsraad doet.

De Commissie spoort dus niet zelf de gevallen op, die dienen te worden onderzocht. Deze zijn te voorschijn gekomen uit de onderzoeken van de (sedert opgeheven) Commissie, die de Minister van Oorlog moesten adviseren omtrent al dan niet handhaven der officieren dan wel uit de bewerking van de Krijgsgeschiedenis of van ingediende klachten.

In verschillende gevallen bleken de ingebrachte bezwaren ongegrond, in andere gevallen zodanig, dat verwijzing naar de Krijgsraad o.i. niet achterwege kon blijven. In een aantal gevallen was het positieve bewijs niet te leveren, terwijl in andere gevallen formeel wel een delict aanwezig bleek, doch de omstandigheden van dien aard waren geweest, dat, gezien de algemene houding, werd geadviseerd, niet meer tot vervolging over te gaan.

In een aantal gevallen is geadviseerd niet tot verwijzing over te gaan, doch de betrokkenen niet als (reserve) officier te handhaven. In dat geval moet de Minister van Oorlog de voor een eventueel ontslag nodige procedure van de Bevorderingswet, c.q. de Wet op het Reservepersoneel der Landmacht inschakelen.

Alle gevallen eisen een nauwkeurige bestudering van de oorlogsgebeurtenissen bij het legeronderdeel, waarvan de betrokken officier deel uitmaakte.

Daar de geschiedenis nog niet in details geheel is beschreven, eist dit in de meeste gevallen veel tijd en het horen van veel getuigen. Voor een inzicht in de juiste gang van zaken in Mei 1940 zijn deze verhalen van veel belang gebleken. De Commissie heeft vnl. een goed inzicht gekregen in de gebeurtenissen op en bij de Grebbeberg, in Zeeland en gedeelten aan de IJssel en enig inzicht in die van de Peel-Divisie.

Van de hogere bevelhebbers heeft zij slechts ter onderzoek gekregen de bevelvoering van de Commandant van de IVe Divisie (Grebbeberg).

Het is zeer moeilijk, om uit deze onderzoeken tot juiste conclusies te komen omtrent de houding van ons leger en een goede vergelijking met andere legers, die toch tot een goede conclusie moet leiden, is niet mogelijk.

De Commissie heeft bovendien slechts een aantal gevallen betreffende officieren ter onderzoek gekregen. Een aantal officieren is nog gedurende de bezetting berecht door de Krijgsraad of Militaire Kamer van de Arrondissements-Rechtbank, 's-Gravenhage.

Vervolging van een grote hoeveelheid onderofficieren en soldaten, die hun plicht verzaakten, is moeten worden achterwege gelaten, omdat daar geen beginnen aan was en een grens, waar wel en waar niet tot vervolging zou moeten worden besloten, niet was te trekken, terwijl bovendien onvoldoende gegevens beschikbaar waren. Wanneer dan uit bestudering van de krijgsgeschiedenis een ontoelaatbare hoeveelheid gevallen van plichtsverzaking of gebrek aan tucht of slapheid blijkt, dan moet men de oorzaken daarvan nagaan.

De conclusies, die ik hieronder weergeef, zijn niet slechts gebaseerd op de betrekkelijk weinige gevallen, die onze Commissie onderzocht, doch op het verloop der operatiën, zoals dit bij die onderzoeken en tijdens een tweejarige krijgsgeschiedkundige bewerking van de gebeurtenissen bij de Grebbeberg bleek.

De conclusies betreffen het leger, zoals dit in 1930 voor de vijand kwam. Men mag die conclusie echter niet zonder meer uitstrekken tot de waarde van ons volk, omdat toch in vele opzichten ons volk de toets der vergelijking met andere volken glansrijk kan doorstaan en omdat bij tal van gelegenheden is gebleken, dat uit ons volk goede soldaten kunnen voortkomen.

De ongunstige indruk omtrent de houding van onze troepen in de Meidagen van 1940 wil ik dan ook slechts neerschrijven — uitsluitend onder mijn persoonlijke verantwoording — gepaard aan een korte schets van de oorzaken, die hebben geleid tot de toestand van ons leger, zoals die in 1940 was en onder het voorbehoud, dat voor vergelijking met de troepen van andere landen in 1940 door mij over onvoldoende detailgegevens wordt beschikt.

Uit die korte schets moge dan blijken, hetgeen overigens genoegzaam bekend is, dat de in de grond voortreffelijke eigenschap van ons volk, n.l. vredelievendheid, geleid heeft tot het verzuimen van de maatregelen, die redelijkerwijze moesten en konden worden genomen voor de veiligheid.

Opnieuw is bevestigd, dat „Ons Volk niet bereid is te waecken voor seine Securiteit, zolang het de periculen niet claeer voor oogen staen”.

Daarnaast moet men bedenken, dat men de oorlog slechts leert als oorlogvoerende en dat onze mannen niet meer de gelegenheid hebben gehad zich te herstellen van de eerste schrik en de aanpassingsperiode dus nog niet voorbij was.

Komende tot mijn conclusie, luidt deze als volgt:

De operatiën zijn niet bevredigend geweest, doordat afgescheiden van de hogere bevelvoering (Divisie en hoger), die afzonderlijke bespreking vereist, de gevechtswaarde van onze troepen geheel onvoldoende is gebleken.

De gevechtswaarde van troepen wordt bepaald door: geoefendheid, bewapening en uitrusting, morele weerstandskracht tegen levensgevaar en ontbering, vakkennis bij goed geselecteerde commandanten, plichtsbef, nationaal gevoel en reële kans op succes, hecht onderling vertrouwen, tussen commandanten en troep. Deze elementen waren niet, of niet voldoende voorhanden.

Ons volk dacht vóór 1940 niet nationaal, voelde niets voor zijn weermacht en miste in brede lagen een juist tuchtgevoel. Ons leger was niet gevormd volgens de eisen van een goede legervorming, doch was het product van onvoldoende geld en onvoldoende bereidheid tot persoonlijke offers, die verbonden zijn aan een grote jaarlijkse lichte, lange oefentijd en een voldoende aantal herhalingslichtingen. Onze eerste oefening was te kort, de duur der herhalingsoefeningen te kort en haar aantal te gering.

Als gevolg van de genoemde factoren was de soldaat en het kader slechts enigszins geoefend in elementaire zaken, het kader op onjuiste wijze geselecteerd, de reserve-officieren onjuist geselecteerd en onvoldoende geoefend. Wanneer men 's lands zonen aan de vijand brengt, hebben deze er recht op, te worden geleid door de besten uit ons volk en hierbij is niet wetenschappelijke kennis, maar karakter de overwegende factor.

Onze niet tot het beroepskorps behorende troepenaanvoerders waren, met uitzondering van de dpl. onderofficieren van de bereden delen van het leger, op grond van schoolkennis vóór hun inlijving aangewezen; dit kon niet anders, omdat de 1e oefentijd te kort was om eerst na enige maanden dienst de selectie toe te passen. Bovendien was aan kaderopleiding 3 maanden langere diensttijd verbonden en in de toenmalige omstandigheden achtte men het nodig, dat de man vóór zijn inlijving wist, waar hij aan toe was.

De korte beschikbare tijdperken voor opleiding der officieren maakten, dat deze slechts enigszins thuis waren in schoolse schema's. Zelfstandig handelen onder moeilijke omstandigheden kan men slechts leren in grote verbanden en moeilijke omstandigheden, dus bij manoeuvres, niet van enkele dagen, maar van weken. Tussen 1931 en 1940 zijn er twee grote manoeuvres kunnen worden gehouden, waarvoor met veel moeite een Divisie in elkaar werd geschroefd, waarbij dus slechts een klein percentage was ingedeeld en welke manoeuvres, heen- en terugvervoer naar het manoeuvreterrein niet meegerekend, twee à drie dagen duurden.

Een ander gevolg van de genoemde zuinigheid was, dat onze bewapening niet modern was, dat wij over onvoldoende zware artillerie

luchtdorlartillerie en vliegtuigen beschikten, terwijl materiaalreserves ontbraken.

Naast het reserve- en dienstplichtig personeel dient men het beroepspersoneel (officieren en onderofficieren) te beschouwen; zij toch waren de leermeesters. Waren zij prima? Het antwoord kan niet bevredigend zijn.

Er waren voortreffelijke krachten op tactisch, technisch en juridisch terrein. Theoretisch kon men de vraagstukken van tactiek en techniek in de leidende organen aan.

In lange vredesjaren heeft het beroepskorps plichtsgetrouw zijn werk gedaan. Hoe groot die plichtsbetrachting is geweest, beseft ieder die van bovenaf vrijwel het gehele leger heeft kunnen waarnemen. Een bewijs daarvan is, dat er in 1939 na enige dagen een oorlogsleger aanwezig was, nadat het mobiliseren en concentreren zonder ernstige schokken was verlopen. Dit is geen kleinigheid, want praktische mobilisatie-oefeningen waren nooit gehouden kunnen worden; de opkomende reserve-officier moest op grond van vredesvoorbereidingen zijn onderdeel mobiliseren, paarden-, auto-, motor- en rijwielvordering moest plaats hebben, uitgebreide spoorwegvervoeren tot uitvoering komen. De uitvoering bewees de deugdelijkheid der voorbereidingen. Doch het beroepskorps had lange jaren weinig waardering onderzonden, terwijl langzame promotie en gebrek aan mogelijkheid tot het ontwikkelen van initiatief niet bevorderlijk waren geweest voor het bevorderen van de zo noodzakelijke frisheid. Daarnaast bood de vreedstijd en de wellicht te grote rechtszekerheid te weinig gelegenheid om slechten uit te selecteren.

Ook een beroepsofficier heeft praktische scholing nodig met troepen in Bat.- en Reg.-verband, doch de weinige gelegenheid, die de herhalingsoefeningen boden voor oefening met een enigszins behoorlijke troep, moest in de eerste plaats worden benut voor de reserve-officieren; het geringe aantal herhalingsoefeningen maakte, dat ook de alsdan beschikbare troep nog veel te klein was voor het grote aantal reserve-officieren, dat praktische dienst moest doen.

Het beroepsofficierenkorps was te oud en daar de promotie der reserve-officieren samenhang met die van de beroepsofficieren, waren ook de reserve-officieren in de kapiteins- en hogere rangen te oud. Er was geen snelle doorstroming. In de jaren 1921—1934 zijn zeer weinig, van 1934—1937 zijn zelfs geen beroepsofficieren bij de Infanterie opgeleid. Kan men onder de geschetste omstandigheden verwachten, vlotte, enthousiaste, vakkundige beroepskaders te hebben? Toch staat men nog verwonderd over de plichtsgetrouwheid en de aanwezige dienstijver.

De *Hogere Bevelvoering* (t/m Divisie) vraagt bijzondere aandacht. De opleiding aan de Hogere Krijgsschool was goed; theoretisch waren wij bij. Echter was een gevolg van het geringe aantal beroepsofficieren, dat van 1921—1937 was opgeleid, dat men in later jaren niet meer voldoende vrijwillige aanmelding kreeg voor de H.K.S. en naar lapmiddelen moest grijpen.

De te sobere vredesorganisatie (feitelijk een verzameling van scholen in plaats van regimenten) met een te klein beroepsofficierenkorps, gaf aldus onvoldoende gelegenheid, om een voldoende aantal officieren beschikbaar te hebben voor de organisatie van de oorlogsstaven en om voor de hogere bevelhebbersrang keuze te kunnen doen uit een voldoende aantal aan de H.K.S. in de hogere troepenleiding geschoolden. Men moest overgaan tot het kiezen van mensen, die feitelijk voor die hogere functies niet geschikt waren.

Het gevolg is geweest, dat voor de belangrijkste functies in Staven van Legerkorpsen en Divisiën officieren waren aangewezen, die daarvoor niet geschikt waren. De chefs van de Divisiestaven waren *kapiteins* al of niet met stafgeschiktheid. Hun naaste tactische medewerkers leerlingen van de H.K.S., die de hogere troepenleiding nog moesten leren.

Tenslotte hadden de divisiestaven noodgedwongen een zodanige sobere organisatie, dat men tevoren wist, dat deze een continubedrijf, zoals de oorlog die eist, niet toeliet.

Hogere troepenleiding moet berusten op theoretische studie, doch moet geleerd worden in praktische ervaring met grote eenheden (Divisie en Legerkorpsen). Hiertoe zijn nodig manoeuvres en ons legerstelsel en de fondsen lieten manoeuvres van voldoende duur met voldoende troepen niet toe, terwijl wettelijke voorzieningen voor het gebruiken van terreinen ontbraken en de inkwartieringswet onvoldoende was, om oorlogslegering in vreedstijd toe te passen.

De verantwoordelijke legerleiders, Chefs Generale Staf en Commandanten van het Veldleger hebben de Ministers op de leemten in ons legerstelsel en de ongeoeffendheid der lichten bij herhaling gewezen, maar toen de nog zeer geringe ommekeer kwam (1937), was het te laat. De vorming van een leger eist jaren.

Nadat in 1940 gemobiliseerd was, stond de legerleiding voor de tweeledige taak: oefenen en stellingen bouwen, want stellingbouw

had in vreedstijd niet plaats gehad. Waren nu de koorden van de beurs losgelaten en was aan de verantwoordelijke bevelhebbers de nodige vrijheid van handelen gegeven, dan zou zeer veel meer werk dan thans door burgerfirma's kunnen zijn verricht. Een van de oorzaken was, dat men in Nederland niet daadwerkelijk geloofde aan een oorlog, dat men in politieke kringen onwetend was omtrent de eis die de moderne oorlog stelt en dat wij militairen (dus ook de M. v. O.) gewend waren aan zuinigheid. Het heeft te lang geduurd, vóórdat men ook toen begon te beseffen, dat tientallen miljoenen nodig waren, om nog in te halen, wat in vorige jaren was verzuimd.

Gevolg van het voorgaande en mede van de strenge winter van 1939—1940 is geweest, dat er eerst in het voorjaar van 1940 een krachtig begin is gemaakt met oefening in groter verbanden, doch vóórdat dit tot werkelijke resultaten kon leiden, brak de oorlog uit. Ook dwong de toenemende spanning, de grote eenheden niet te ver van hun bases weg te halen.

Op 10 Mei 1940 waren in het gebied van het Veldleger alle troepen op hun post en ieder was met de beste wil beziend. Maar nog kon men zich niet volledig realiseren, dat het nu oorlog was en van wat dit inhield had men geen denkbeeld. De overgang van vredesveiligheid naar de toestand van levensgevaar is een geweldige. Actie brengt de mens vaak over het dode punt en als verdediger moesten wij afwachten, wat de aanvaller deed. Onze troepen, die niets hadden om hun morele weerstandskracht te schragen, voelddn zich inferieur en vast vertrouwen in de commandanten was er niet.

Nu kwam de parachutistenoverval in de rug der verdediging en door het gehele land ontstond de parachutistenpsychose, die duizenden mannen door nodeloze acties afmatte. De zich verspreidende geruchten over verraad stichtten onderling wantrouwen en goed bedachte trucs van de Duitsers vergrooten wanorde achter het front.

Onze troepen bleken niet bestand tegen vijandelijk artillerievuur van lange duur en in het geheel niet tegen Stuka-aanvallen. De morele druk, die de door gebrek aan slaap en onregelmatige voedselverstreking doodvermoede troepen onderging, wanneer vijandelijke vliegtuigen rustig ageerden en de eigen vliegtuigen ontbraken, was te groot en leidde, mede in verband met de overige genoemde invloeden, tot panieken, die zich snel uitbreidden en dan niet meer waren te stuiten. In zeer vele gevallen zijn als oorzaken eveneens aan te wijzen onvoldoende vakkennis van Bataljonscommandanten, die schijnbaar eenvoudige opdrachten geheel onjuist uitvoerden.

In de *hogere staven* treft men minder aan gebrek aan kennis van de tactische beginselen, als wel gebrek aan ervaring in hetgeen men van een troep kan eisen. Daarnaast dwongen de omstandigheden en het optreden van de vijand veelal er toe, om meer te eisen van de troepen, dan deze konden geven.

Onze verbindingsmiddelen bleken niet modern genoeg. Op grote fronten is radiocommunicatie op moderne voet niet te missen. Daar deze niet aanwezig was, faalde de verbinding met de voorste lijn er, tastten de bevelhebbers in den blinde.

Ons leger was te klein, om aflossing voor de troepen in voorste lijn te leveren en als verdediger waren wij afhankelijk van wat de vijand, de aanvaller, deed. Hij kon zijn troepen op tijd rust geven, wij niet.

Een allerwege voorgeltomen beeld, dat de bestudering der geschiedenis van de oorlog en onze onderzoeken oplevert, is het volgende:

In de meeste gevallen werd de toestand opgegeven en stortte de verdediging ineen, vóórdat de daadwerkelijke uitwerking van de vijandelijke aanval dit noodzakelijk maakte. Het was bijna steeds paniek, die de troep aangreep en die het de bevelhebbers onmogelijk maakte, hun taak te volbrengen. Er zijn zeer zeker (evenals in alle legers) talrijke gevallen van lafheid en plichtsverzaking te constateren geweest, ook bij officieren, doch hoofdzaak was het gebrek aan moreel weerstandsvermogen bij de troep (inclusief aanvoering) en onvoldoende overwicht bij het lagere kader. Het moderne gevecht maakt, dat de invloed van kapiteins en hoger zich niet kan doen gelden, daar hun troep over grote uitgestrektheid optreedt. Het komt daar in de eerste plaats aan op het lagere kader, de sergeants en de luitenants.

De bestudering van de gevechten op de *Grebbeberg* toont, dat de gebouwde stellingen niet zodanig in elkaar zijn geschoten, dat de verdediging daarvan niet meer mogelijk was, doch hier zijn verschillende factoren, die bij de beoordeling moeten worden in acht genomen. De vuurafgifte uit verdedigingswerken is slechts mogelijk, indien daarvoor zônes zijn vrij gemaakt van alle belemmeringen, terwijl bovendien de stormvrijheid door hindernissen moet worden verzekerd.

In het terrein van de voorposten vóór de Grebbeberg waren geen

opruiming verricht, omdat daartoe vóór het uitbreken van de oorlog geen toestemming van de Regering was verkregen. Dientengevolge konden de vuurorganen van de voorposten in vele gevallen de Duitse aanvallers niet bevuren, die een voor de aanval uitmuntend terrein voor zich vonden. Vele opstellingen waren omsingeld en werden in de rug genomen, vóórdat de bezetting een vijand had gezien. Voor de frontlijn kon op verschillende plaatsen de aanvaller ongezien naderen.

Op de Grebbeberg was het voor een goede vuuruitwerking noodzakelijk geweest, om brede stroken bos te kappen en enkele huizen op te ruimen. Nu dit niet had mogen geschieden, was een goede verdediging niet mogelijk. Er zijn, zoals vanzelf spreekt, ook talrijke fouten gemaakt, zowel bij de aanleg van de stellingen als bij de daadwerkelijke verdediging daarvan, fouten, die zijn toe te schrijven aan onbekendheid met de praktijk van de oorlog en de onmogelijkheid in vredetijd, deze na te bootsen met de daaraan verbonden spanningen als gevolg van levensgevaar.

Zowel hier als elders in ons land is een factor van de grootste betekenis, dat alle troepen van 9 Mei 1940 af (de grenstroepen reeds eerder) geen of onvoldoende nachtrust genoten. Deze factor moet niet worden onderschat. Veel mensen hebben wel eens een nacht hun rust ontbeerd. Hoevelen hebben dat nachten achtereen? Dientengevolge daalt enerzijds het weerstandsvermogen en wat de bevelvoerenden betreft, het denkvermogen met grote sprongen. Er moeten dan zeer sterke factoren aanwezig zijn (zoals het geval is bij de overwinnende legers) om te kunnen doorzetten en het hoogste te offeren.

Bij de bestudering van die gevechten op de Grebbeberg komt men verder tot het wonderlijke feit, dat op 13 Mei de verdediging van de spoorlijn bij Rhenen (de derde lijn) ineens stortte en de tegenaanval in paniek onttaardde, terwijl de onderlinge krachtsverhoudingen in ons voordeel waren, wat het aantal troepen betreft en op een ogenblik, dat de Duitsers meenden, dat zij de aanval moesten hernieuwen met sterkere krachten. Daaruit volgt, dat zij op die Grebbeberg meer weerstand hebben gevonden, dan de bestudering der gebeurtenissen doet toeschijnen. Daaruit valt te verklaren, dat zij, toen onze troepen terugvloeden, niet hebben nagestoten. Hun fout was, dat zij onze terugtocht te laat ontdekten en dit werd ons behoud. Van hun standpunt bezien, was het ogenblik van die terugtocht meesterlijk gekozen.

In *Zeeland* heeft zich de toestand voorgedaan, dat door de geruchten van de doortrekkende gedemoraliseerde Peeldivisie en het vertrek van H.M. de Koningin en de Regering het moreel reeds was gezakt, toen 14 Mei 1940 de capitulatie van Nederland met uitzondering van *Zeeland* bekend werd, die daarna werd tegengesproken en later weer werd bevestigd.

De troep, inclusief officieren — militair historisch niet geschoold — begreep er niets van. Bereidheid om voor een hopeloos geachte situatie door te vechten, was er niet meer. Het overwicht van de officieren verdween en zelfs ontstond de mening, dat men voor de Fransen (in *Zeeland* aanwezig) vocht. Uit deze omstandigheden valt te verklaren, dat reeds bij het begin van de Duitse aanval, die gepaard ging aan een luchtaanval, de verdediging ineens stortte. Een dag later geschiedde hetzelfde bij de Fransen, die evenmin de aanval uithielden zonder eigen vliegersteun.

In *Noord-Brabant* was de terugtocht, die door C.-Peeldivisie werd bevolen, een verrassing, die nadelig op het moreel werkte. Deze terugtocht was niet voorbereid om belangrijke redenen.

Dat III L.K. zou verdwijnen wisten slechts enkelen en dit was goed, omdat anders deze terugtocht over de rivieren aan de Duitsers bekend zou zijn geworden, hetgeen die terugtocht tot een debacle had kunnen doen worden.

De leiding van de terugtocht van de Peeldivisie, waarvan feitelijk geen der ondercommandanten de eindbestemming wist, kwam tot een abrupt einde, toen de C.-Peeldivisie in handen viel van een Duitse pantsercolonne, zodat niemand meer wist, waar de hoogste chef zich bevond. Tegen opmarcherende Fransen in is deze Divisie teruggevloeid naar de Vg. Holland, *Zeeland* en België.

Terloops zij vermeld, dat indien de Fransen krachtig hadden doorgezet, zij ons vermoedelijk nog tijdig vóór aankomst van Duitse pantsertroepen de Z. uitgang van de Moerdijkbrug hadden kunnen verschaffen.

Is dus het beeld, dat de bestudering van de Krijgsgeschiedenis biedt, weinig opwekkend, zo dient wel in het oog gevat te worden, dat, zoals reeds is aangetoond, feitelijk alle elementen, die een leger goed moeten maken, afwezig waren. Bovendien verscheen geen afdoende geallieerde hulp en was men onbeschermd in de lucht.

Waar geallieerde troepen aankwamen, waren deze niet sterk ge-

noeg om de Duitse opmars te keren en leidde hun opdracht en de gebeurtenissen op hun hoofdfrent (Frankrijk) tot niet doorzetten, of bleken zij, zoals in *Zeeland*, evenmin als wij, in staat om weerstand van betekenis te bieden.

Ook de Franse troepen hielden de vijandelijke luchtaanvallen niet uit, wanneer geen voldoende eigen luchtmacht aanwezig was. Dat ten slotte in *Zeeland* de gezamenlijke Nederlandse en Franse troepen geen weerstand van betekenis hebben geboden, is te wijten aan de onverwachte komst der Fransen, waardoor eenheid van commando ontbrak, aan gebrek aan gevechtswaarde en moreel van onze troepen, onjuist ingrijpen van Franse commandanten, die zich aan onze maatregelen niet stoorden, onvoldoende onderling begrip en afwezigheid van luchtmacht,

Vergelijkt men de totale weerstand van ons leger met die van het Franse en Belgische, legers van landen, waar men de oorlog van 1914—1918 aan den lijve heeft ondervonden en waar men procentsgewijze heel wat meer aan zijn leger had ten koste gelegd, dan valt die vergelijking voor ons leger (gezien zijn wijze van vorming) niet in ons nadeel uit.

Wanneer het gevoel onbevredigend is, dat ook gezien de krachtsverhoudingen tot de door de Duitsers ingezetten troepen, ons leger toch meer weerstand had kunnen bieden op de verschillende fronten, dan moet men de oorzaak daarvan niet zoeken bij bepaalde personen, doch bij ons volk als geheel, dat, toen het nog tijd was, niet bereid was te offeren en niet beseftte, wat het daarmee kon prijsgeven.

Niettegenstaande de voor het beroepspersoneel weinig opwekkende gang van zaken tussen de twee wereldoorlogen is er in vredetijd met ernst gearbeid en is er evenzo in de mobilisatie periode hard gewerkt. De verantwoordelijke bevelhebbers hebben met grote toewijding en onvermoeide arbeid gedaan, wat zij konden, om er van te maken, wat er van te maken viel.

Dat de oorlog eerst recht aantoonde, wie de goede bevelhebbers en commandanten zijn, is een algemeen bekend feit. Te betreuren is, dat ons legerstelsel zodanig was, dat dit niet uitsluitend mensen op verantwoordelijke posten had gebracht, die ten minste naar vredesmaatstaf gemeten, berekend konden worden geacht voor hun taak.

Het spreekt vanzelf, dat ook van de zijde van de Hogere Bevelhebbers fouten zijn gemaakt. Daarnaast moet worden in aanmerking genomen, zoals iedere oorlog, ook deze oorlog haar verrassingetracht bracht. Een van de grootste was de grootscheepse aanval met parachutisten en luchtingstroepen op het hart van het land.

Niemand had die kunnen voorzien op een schaal (twee Divisiën), zoals die heeft plaats gehad. Hierdoor zijn de maatregelen van de legerleiding zeer sterk doorkruist en hierbij heeft zich de geringe sterkte van ons oorlogsleger gewroken. Er waren niet genoegzaam troepen achter de fronten, om onverwachte gebeurtenissen te pareren.

Daarnevens moet worden bedacht, dat onze landsverdediging rekening hield met spoedige hulp van geallieerde zijde, zeker in de lucht. Dat de gecombineerde Franse, Engelse en Belgische legers zo spoedig de nederlaag zouden lijden, was niet te voorzien. Onze verdediging zonder hulp kon dus slechts tijdelijk zijn. Bij groter innerlijke kracht zou die langer hebben kunnen duren, doch kon zij toch ook slechts zeer tijdelijk zijn.

Uit hetgeen hiervoor in korte trekken is aangegeven, volgt het verband, dat ligt tussen de volksgeest en de waarde van het oorlogsleger.

Slechts indien het volk in vredetijd bereid is, het uiterste te offeren voor zijn verdediging, zal dit leiden tot een goed en vlot vredesleger, en slechts uit zulk een leger kan een goed oorlogsleger te voorschijn komen.

De vraag, in hoeverre de wisseling van het opperbevel van invloed is geweest op de getoonde gevechtswaarde van de troepen, is niet eenvoudig te beantwoorden. Het spreekt vanzelf, dat een Legerkorps meer of minder in *Noord-Brabant* aldaar van grotere invloed is geweest, doch het gaat erom, in hoeverre het moreel der troepen daardoor beïnvloed is.

De gewijzigde operationele gedachte had tot gevolg, dat de troepencommandanten in *Noord-Brabant* voor een geheel andere, althans veel zwaardere taak kwamen te staan, dan waarop zij waren ingesteld. Een gevolg was tevens, dat troepen, die gemeend hadden, te moeten stand houden tot het uiterste, onverwacht het bevel kregen, terug te gaan op de Zuid-Willemsvaart, waar geen verdedigingswerken waren voorbereid en dat deze lijn, waar men dientengevolge geen vertrouwen in had, door te zwakke troepen moest worden verdedigd. Het gezakte moreel zakte toen nog meer en toen de Willemsvaart moest worden verlaten, was er geen verder plan, terwijl onverwachts de leiding geheel uitviel.

Er is dus wel verband tussen de gewijzigde plannen en de in Noord-Brabant door de troepen getoonde gevechtswaarde. Echter is ook hier gebleken, hoe gevoelig de troep was. Men was niet ingesteld op onverwachte operatiën en toestanden. Men ontmoet allerwegen een onjuist denkbeeld over wat oorlog betekent; men was teveel ingesteld op regelmatig verloopende oefeningen, terwijl elke oorlog overal de soldaat voor niet verwachte omstandigheden plaatst. Bovendien is gebleken, dat de troep zich zo had gehecht aan de gebouwde stellingen, dat men meende, dat een geïmproviseerde stelling geen waarde had. Daardoor richtte men die onvoldoende in en bood daarin te weinig weerstand.

Ook de troepen, die stellingen in het Land van Maas en Waal hadden bezet, werden onverwacht teruggenomen. Zij deden dit met bloedend hart en moesten o.a. verbindingsmateriaal achter laten. De omstandigheden hebben ertoe geleid, dat deze troepen de reserve moesten vormen van het Veldleger en vermoed een belangrijke rol moesten spelen op de Grebbeberg, welke rol zij niet goed hebben vervuld.

Daartegenover staat, dat tengevolge van de gewijzigde operationele plannen, deze reserve tenminste beschikbaar kwam, toen de gebeurtenissen in Zuid-Holland andere reserves aan het Veldleger ontrokken.

Hoewel ik mij niet kan uitspreken over het al of niet juiste van de wijziging in de operationele gedachte, die plaats had bij de wisseling van het opperbevel, is wellicht van belang, antwoord te geven op de vraag, die ook vroeger meermalen werd gesteld, hoe het te

verklaren is, dat bekwame hogere officieren het onderling niet eens blijken te zijn over de landsverdediging.

Het antwoord luidt in de eerste plaats, dat bij alle Staf oefeningen, die jaarlijks werden gehouden en de Chef Gen. Staf gelegenheid boden met zijn Staf officieren de landsverdediging voor de verschillende mogelijke oorlogsgevallen te behandelen, steeds bleek, dat ons oorlogsleger te klein was, zodat men steeds voor belangrijke gebieden troepen te kort kwam.

In een dergelijk geval moest men, in afwijking van wat nodig is, gaan schipperen en dit leidt tot verschillende oplossingen.

Bovendien is een strategisch vraagstuk geen wiskundevraagstuk en is niet bekend, wat de tegenspeler, de vijand, zal gaan doen. Bij ons was bovendien niet bekend, wat de medespelers konden en zouden doen.

Het vorenstaande laat buiten beschouwing de vraag, of het ver antwoord is, na een aantal maanden mobilisatie tot een ingrijpende wijziging in de operatieplannen over te gaan.

Vanzelfsprekend brengt een dergelijke wijziging grote consequenties met zich en moeten er zeer grote bezwaren tegen het gevoerde beleid bestaan, vóórdat daartoe wordt overgegaan.

's-Gravenhage, 11 Maart 1948.

*De Gen.-Majoor tit. b.d.,
(get.) V. E. NIERSTRASZ.*

De strijd bij de Moerdijkbruggen

(Overgelegd door het Departement van Oorlog)

Verhoor van res. Kapitein W. F. M. Popelier

Ik was in de September-Octoberdagen 1938 commandant van het dekkingsdetachement te Willemsdorp. Ik trad wederom als zoodanig op vanaf 8 April 1939. De Spoorbrug en Verkeersbrug werden zoodanig aan Noord- als aan Zuidzijde beveiligd door wachten, terwijl de kazematten Willemsdorp P en II doorlopend bezet waren. Zulks dateerde vanaf 9 November 1939. In de bruggen bevinden zich permanente iadingen. Het slagsnoer mocht echter niet worden aangebracht dan op last van den Opperbevelhebber in hoogste instantie. Uiteindelijk zou op mijn bevel tot het laten springen van Spoor- en Verkeersbrug moeten zijn overgegaan; de tijd heeft echter ontbroken tijdig het slagsnoer aan te laten brengen, waarmede de politieeroepen belast waren.

Dat de toestand vanaf 7 Mei meer gespannen was, is mij niet medegedeeld. Op Woensdag 8 Mei werd ik opgebeld door den Chef Staf Groep Kil, vroeg mij de instructie, die nog dateerde uit 1939, toen mijn Commandant was de Overste Goverts, welke instructie door mij nog dienzelfden avond, omdat toevalligerwijze een inotorordonnans uit Puttershoek waar C. Groep Kil verbleef, eenige stukken bracht, met dien ordonnans werd medegegeven. Een nieuwe instructie werd door mij nimmer ontvangen. De inval der Duitsers werd ik op de volgende wijze gewaar: ik verbleef met de luitenants M. Maas, C. S. Hornsveld, J. Westerman, Uriot en de res.o.v.g. Dr. van der Houten in het Hotel Waterloo, nabij de aanlegplaats van de voormalige pont naar Moerdijk. Omstreeks 3.15 in den voormiddag van 10 Mei schrok ik wakker door een kanonschot en het geratel van mitrailleurs. Deze Mitrailleurs bleken mij te zijn afkomstig van de patrouilleerende schepen van het Dep. Vaartuigendienst en van de Luchtdeel van het Luchtverdedigingsdetachement Willemsdorp.

De Luitenants kwamen bij mij op de kamer en wij bemerkten in de lucht een zestal vliegtuigen van onbekende nationaliteit, die in westelijke richting vlogen. Een dezer vliegtuigen keerde terug, ik zag een projectiel springen achter zijn staart, het vliegtuig dook en wierp een bom op de negentiende batterij Luchtdeelartillerie, dewelke in het dorp Moerdijk was opgesteld en waardoor deze batterij het zwijgen werd opgelegd.

Ik kleedde mij oogenblikkelijk aan, deed uitrusting om en wilde mij per rijwiel naar het barakkenkamp begeven. Juist toen ik het Hotel verliet, werden een drietal bommen geworpen, waarvan een terecht kwam in de Dortsche Kil, nabij het barakkenkamp, een op een woonhuis van den slooper van Zwol en een op de als barak in gebruik zijnde autoslooperij.

De manschappen in het kamp hadden dit nagenoeg allen verlaten. Ik verzamelde hen en beval hun zich oogenblikkelijk te wapenen, waarbij ik terzijde werd gestaan door den luitenant Westerman, Cdt.

van het Det. Vaartuigendienst. Even later voegde zich ook de luit Uriot bij mij. Ik rende naar het gebouw van de politietroepen, ondertusschen werd de lucht zwart van de vliegtuigen, waarop ik het bericht kreeg van een van de manschappen: „Kapitein, ze gooien strooibiljetten uit.” Deze strooibiljetten bleken mij parachutisten te zijn. De Sergt.maj.instr. van Almkerk, Cdt. van het Det.Pol.Tr., begaf zich naar de kazemat Willemsdorp II (noordzijde verkeersbrug); de sergt. van de pol.tr. Schoone had zich reeds derwaarts begeven. Tijd om het slagsnoer aan de brug te brengen, was er niet meer. De parachutisten hadden doordat zij op grooten afstand van mijn opstellingsplaats vielen, alle gelegenheid om zich te groepeeren. Met de luitenant Maas (niet van het dekkingsdet.) van 1-1-28 R.I. en de luitenant Bonneur koos ik opstelling nabij het viaduct voor het groepsgebouw van de politietroepen, west van den verkeersweg Moerdijk—Dordrecht. Zooveel mogelijk werden naderende parachutisten onder vuur genomen. Ik zag een aantal ontwapende Hollandsche militairen naderen over de spoorlijn Lage Zwaluwe—Dordrecht. Plotseling stormden de sergeants Dusseldorp en Hoek over den straatweg naar mij toe onder mededeeling, dat uit de richting Dordrecht een autobus met Duitschers naderde. De luitenant Maas slingerde een handgranaat in de autobus, waarop deze stopte en waaruit een gehuil opsteeg. Op bedoelde autobus heb ik mijn pistool leeggeschoten. Een parachutist strompelde de helling af, hevig bebloed, en werd door den Luit. Maas en mij onder het viaduct neergelegd. Van alle kanten naderden parachutisten; de luitenants Maas, Bonneur en Uriot liepen onder het viaduct door en gaven zich over. Uit de autobus werd een handgranaat naar beneden geworpen, die de sergeants Dusseldorp, Hoek en mij trof in de linkervoet, oor, dijbeen, knie en onderbeen. De Duitscher, aan wien genoemde luitenants zich overgaven, hoorde ik roepen: „Gibt es noch mehr Offizieren da?” Toen ik om den hoek van het viaduct keek, zag ik tegenover mij een Duitscher met machinegeweer op mij gericht. Aangezien inmiddels rondom mij verschillende gewonden en ook dooden vielen, trok ik mij strompelend terug onder een boschje, waar ik nog een tiental manschappen van mij aantrof. Aan alle kanten werden wij toen omringd door parachutisten, waarop ik het hopelooze van den toestand inziend en om verder bloedvergieten te voorkomen, de wapens heb neergelegd.

De Officier-Commissaris,

w.g. Mr. P. M. C. J. HAMER.

De Getuige,

w.g. W. F. M. POPELIER.

De Secretaris,

w.g. J. VAN DEN BREIEMER.

BIJLAGE 88**Brief van generaal Reynders in zake de verschijningsdata van zijn brochures***(Toegezonden op 19 November 1948 aan de Voorzitter der Enquêtecommissie)*

's-Gravenhage, 19 November 1948.

*Aan
de Heer Voorzitter van de Enquête-Commissie
Regeringsbeleid 1940--1945
te 's-Gravenhage.*

In antwoord op Uw schrijven dd. 17 Nov. jl. heb ik de eer U te berichten, dat mijn eerste brochure omtrent de wisseling van het opperbevel is uitgegaan in de tweede helft van December 1945. Zij is aangekondigd in het „Nieuwsblad van de Boekhandel" op 16 Januari 1946.

De eerste critiek verscheen reeds op 29 December 1945 in het „Advertentieblad voor Limburg" waarvan ik een uitknipsel hierbij voeg.

De tweede brochure is verschenen niet lang na mijn onderhoud met Minister Meynen op 19 April 1946; ik herinner mij, dat zij toen reeds bij den drukker was.

Zij is aangekondigd in het „Nieuwsblad van de Boekhandel" op 6 Juni 1946.

De Heer Groeninx van Zoelen heb ik op bezoek gehad gedurende de oorlog, d.w.z. gedurende de bezettingstijd doch na het beëindigen van de oorlog op ons grondgebied in Europa.

Het moet vrij lang na laatstbedoeld tijdstip zijn geweest, omdat ik de „memorie" welke later als brochure is verschenen, toen reeds gereed had.

Met de meeste hoogachting,

w.g. I. H. REYNDERS.

Generaal b.d.

I. H. REYNDERS.